

იუსტიცია კათოლიკობისა.

ქართველთა უმრავლესობის

ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით

XIII საუკუნიდგან ვიდრე XX საუკუნემდე.

ავტორის მიერ გამოცემული

თ ბ ი ლ ი ს ი.

ულექტორ. საბეჭდო სტამბა ქართ. წიგ. გამ. ანს. | Электротпечатня Грузия. Изд. Т.ва.

1902 წ.

წ ი ნ ა ს ი ტ უ ვ ა ო ბ ა .

ხანია ჩვენში აღიძრა კითხვა ქართველ კათოლიკეთა შესახებ. მ კითხვის გამოსარკვევად, საჭირო საბუთების უქონლობის იგიერთმა ქართველი კათოლიკების არსებობა უარყო. ასეთმა ვლო მსჯელობამ ბევრი გააკვირვა, რადგან ისტორიულ ფაქტებს ათ ეწინააღმდეგებოდა. ამ კითხვის კარგად გამოსარკვევად და ქეშ-ლოიტების აღსადგენად, საჭირო გახდა დანამდვილებით შეგვეტყო, რო-დის დაიწყო კათოლიკე სარწმუნოებამ გავრცელება საქართველოში, რა პირობით მოღვაწეობდენ კათოლიკე მოძღვრები, რავდენათ ნაყოფიერი იყო მათი მოღვაწეობა ქართველებში და სხ.

ამ ჩვენის საეკლესიო ისტორიულის ნაკლის შესავსებლად გან-ვიზრახეთ, შეგვეკრიფა წინა საუკუნეთა საბუთები. მაგრამ სად უნდა გვეძებნა? რა თქმა უნდა, არა საქართველოში, სადაც, ძველის არხივე-ბის უქონლობის გამო, მათი კვალიც კი აღარა სჩანს. უნდა მიგვემართა ისევ იტალიისა და ევროპის სხვა და სხვა ქალაქების არხივებისათვის.

თუმცა დიდი შრომა მოითხოვა ამ წიგნში მოყვანილის საბუთების შეკრებაში, მაგრამ, რადგან შეეხებოდა სარწმუნოებასა და მამულს, გა-კირება და შრომა სიამოვნებით თავს ვიდევით და ვეცადეთ, რაოდენ-თაც კი გარემოება ხელს გვიწყობდა, მეტის საბუთებისათვის მოგვეყარა თავი.

აქვე უნდა მოვახსენოთ პატივცემულ მკითხველთ, რომ აქ მოყვა-ნილი საქართველოს შესახები საბუთები მცირედი ნაწილია იმ საბუ-თებისა, რაც დაკარგულა და პოვნის იმედს, სამწუხაროდ, აღარა გვაქვს; აგრეთვე შედარებით მცირედი ნაწილია იმ საბუთებისა, რაც ხელახა-ლის გულმოდგინებით, შეიძლება, შემდეგში აღმოჩნდეს, რადგან ევრო-პის ყველა წიგნთსაცავები და არხივები არ დაგვივლია და, საცა კი ვავშინჯეთ, იქაც ყველას ნახვა ვერ შევიძლებით. ამიტომ იმედია, რომ მომავალში კიდევ აღმოჩნდეს ბევრი ასეთი საბუთი.

ძებნის დროს შევნიშნეთ, რომ ბევრი საბუთი დაკარგულა თუ საქართველოდგან გაგზავნისა და თუ ევროპიდან გამოგზავნის დროს, რად-გან ოსმალები გზაში მათ წამლებ-მომტან მისიონერებს მეტად უღმობე-

ლად ეპყრობოდენ ხშირად: ზოგს მათგან ხოცადენ, ზოგს
ერთიანად აშიშვლებდენ და ისე ისტუმრებდენ. ცხადია
ხშირად მათ უვარდებოდათ ხელში, და რაკი ერთხელ ჩაუ
მათი ბარბაროსობის მსხვერპლი ხდებოდა და სამუდამოდ
ისტორიისა და ჩამომავლობისათვის. ეგრეთვე ზოგ ადგილ
საძიებლებში სიას საქართველოს შესახებ საბუთებისას, მაგ.
ნებული საბუთები კი ველარ ეპოქით, რადგან ზოგი დამწ.
ისე დაძველებულა დრო-ჟამის გავლენით, რომ სრულებით უ
ზოგიც თუ მტერს და თუ სხვა და სხვა გარემოებას ან სამოუ
რბრებია და ან აქეთ-იქით გაუფანტავს.

რადგან დღეს მეცნიერებას ერთ უმთავრეს საგნად აქვს
დროის საისტორიო საბუთების კვლევა-ძიება, რათა მით ნათელ
ნოს გასულის დროის ავსა და კარგს, ამიტომ ჩვენ წინათვე იმედი
რომ ყველა განათლებული და ერთგული საქართველოს შვილი ს.
ნებით და პატივით მიეგებოს ამ ჩვენს შრომას.

ამ საბუთების დალაგების დროს ჩვენ, რაოდენათაც კი შეიძლება,
ვიცავთ ქრონოლოგიურს წესსა, რათა უფრო ცხადი და ნათელი შე
იქნეს ეს ჩვენი ნაშრომი. ეგრეთვე ამ წიგნის თავებს ვყოფთ საუკუნეთა.
მიხედვით და ყოველ საუკუნეს თითო თავი ვუძღვენით. ხოლო იმ სა
უკუნეში, რომლის საბუთები ბლომათ არის, მოგვყავს იმდენი თავი,
რაოდენსაც მოითხოვს საგნის განსხვავება და ან სხვა გარემობა.

რადგან დიდათ სასურველია, რომ ეს საბუთები გავრცელდეს სა
ზოგადოებაში ისე, რა ენითაც დაწერილა, ამიტომ ნათარგმან ტექსტე
ბიც მოგვყავს ეგოდნათ სარწმუნოთ, რაოდენათაც კი საქირო იყუ ამ
გვარი შრომისათვის.

ქართველი კათოლიკენი XIII საუკუნეში.

სანამ ქართველ კათოლიკეთა შესახებ საბუთებს მოვიყვანდეთ, საქოროდ ვრაცხთ, რამდენადაც კი შეიძლება, გამოვარკვიოთ შემდეგი კითხვა: საქართველოს ეკლესია რომის ეკლესიას იმავე დროს, ესე. იგი 1054 წ. გაეყარა, როდესაც ბერძნისა და ლათინის ეკლესიანი ერთმანერთს დაშორდნენ, თუ არა? ამ საგნის შესახებ ჩვენის ექვის აღძვრის მიზეზი ერთი მხრივ ის არის, რომ საქართველოს ეკლესია კაი ხნიდგან გათავისუფლებული იყო ანტიოქიისა და კოსტანტინეპოლის პატრიარქების მიმართ დამოკიდებულებისაგან და შეადგენდა ავტოკეფალ თავისთავად, დამოუკიდებელ ეკლესიას; მეორე მხრივ ისა, რომ იმ განცალკევების უმთავრესი მიზეზი იყო სხვა და სხვა საეკლესიო წესები და პირადი უთანახმოება ჰაპისა და მიქელ კერულერ პატრიარქის შუა და არა დოგმატიური კითხვები. ამიტომ ჩვენ ვერა ვხედავთ საკმაო მიზეზს, რომ უეკველად და მიუცილებლად ერთსა და იმავე დროს საქართველოს ეკლესიაც გაშორებოდეს რომის ეკლესიას. ამის შესახებ საქართველოს ისტორია ცხადათ არაფერს მოგვითხრობს. არც ევროპის ისტორიაში მოიპოება ამ კითხვის გადაწყვეტილი ახსნა. ზოგიერთი ევროპელი მწერალი უარს ჰყოფს ქართველებიც ბერძნებთან ერთად გაშყროდნენ რომის ეკლესიას, იმ მიზეზების გამო, რომ საქართველო მუდამ და მეტადრე იმ დროებში, გართული იყო სხვა და სხვა ომებში და ძნელად რომ მაშინვე მიექცია ყურადღება იმ დროის საღეთისმეტყველო ბჭობისათვის და შესდგომოდა ბერძნების კვალს, მეტადრე მაშინ, როდესაც ესრეთი ბჭობა და განხეთქილება მას არ შეეხებოდაო. (I) ეს აზრი უსაფუძვლოდ არ გვეჩვენება, უკეთუ კარგად ჩაუვკვირდით ჩვენს ზოგიერთ ქართულ ძველს წარწერებსა და გუჯრებს. მაგალითად, იშხნის ეკლესიის ერთ უთარბლო წარწერაში, რომელიც ბროსემ ფრანგულად სთარგმნა და დაბეჭდა, ეგნატე, იშხნელი ეპისკოპოსი, აწესებს ყველიერის პარასკევს ერთს აღაპს დიმიტრი მეფის და მისის შვილების დავითისა და გიორგის სადღეგრძელოდ, ექვისის წმიდა კრებისა და ხუთის პატრიარქის სახელით სწყყელოს იმათ, ვინც, ამ აღაპს მოშლის: როგორც

ვიციტ, დიმიტრი მეფე მეფობდა ასი წლის შემდგომ ბერძნისა და ლათინის ეკლესიის გაყრისა, ესე იგი, 1125—1155 წ. (1) ეს ხუთი პატრიარქი სხვა და სხვა დროის გუჯრებშიაც არის მოხსენებული, მაგალითად იხსენიებენ: გელათის მონასტრის საბუთები; თამარ მეფის მიერ 1189 წ. ხელ-მოწერილი სიგელი ცხირეთ-ცხავერისა; გველდესისა და გავაზკოტმანისა, არსენ კათალიკოზის ბერად შესვლის დროს დაწერილი 1227—1240 წლებში; რკონის მონასტრის სიგელი, 1259 წ. დაწერილი და მექურქლეთ-უხუცესის კახა თორელი ერისთავისადმი მიცემული, სადაც ორგზის დასახელებულია ხუთი პატრიარქი და სადაც ნიკოლოზ საქართველოს კათალიკოსი თავის თავს უწოდებს მეექვსე პატრიარქად; შიო მღვიმელის სიგელი, 1250—1260 წლებში დაწერილი და შიომღვიმის მონაზონებისაგან ზოსიმესადმი მიცემული, სადაც მოხსენებულია ექვსი კრება, ხუთი პატრიარქი და მათ შემდგომ საქართველოს კათალიკოზნი. (2) ყველასთვის ცხადია, რომ მსოფლიო კრებათაგან დამტკიცებულ და საქვეყნოდ აღსარებულ იყვნენ ხუთნი პატრიარქნი, ესე იგი, ანტიოქიისა, რომისა, იერუსალიმისა, ალექსანდრიისა და კონსტანტინეპოლისა. ვგრეთვე ცხადია, რომ გუჯრებში დასახელებული პატრიარქები არიან ის ხუთნი პატრიარქნი, რომელთა შორის იგულისხმების რომის პაპიც, როგორც საფუძვლიანად შენიშნავს თავის ქრონიკებში პატივცემული ბ. თ. თირდანია. (3) ამ პატრიარქთა შორის საქართველოს პატრიარქი არ იგულისხმების, რადგან ხშირად ჩვენნი კათალიკოსები, ხუთის პატრიარქის მოხსენების შემდგომ იქვე დასახელებულნი არიან ამისთვის ყოველ ექვს გარეშე შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ამ გუჯრებში მოხსენებულ ხუთ პატრიარქთა შორის რომის პაპიც არის. ამ გუჯრების დაწერამდე (XII და XIII საუკუნემდე) საქართველოს ეკლესიისა რომის ეკლესიისაგან გაყრილი რომ ყოფილ იყო, მაშინ საქართველოს კათალიკოსნი, ეპისკოპოსნი და ერი საქართველოსი პატრიარქებს ხუთსკი არ დაასახელებდენ, არამედ ოთხს, და მათი რიცხვიდგან გამოსტოვებდენ რომის პაპსა, როგორათაც ჰქმნეს ბერძნებმა, რომელთაც, გაყრის უმაღვე 1054 წ. თავიანთ დიპტიკებისა და სხვა წიგნებში პაპისა და მეხუთე პატრიარქის სახელი ამოშალეს და დაიწყეს მის შემდგომ მარტო ოთხი პატრიარქის ხსენება. ამავნაირად მოიქცნენ საქართველოშიაც შემდეგ საუკუნებში და ოთხის პატრიარქის მეტს აღარ იხსენიებდენ. (1).

დაუმატოთ ამას იმ დროის ევროპის მწერლებიც, რომელნიც ქართველთა ჯვაროსნობას იხსენებენ. 1220 წ.; ფრანგებისაგან დამიეტის აღების შემდგომ, ქართველებმა დასაუღეთის ჯვაროსნებს წიგნი მოსწერეს, შეატყობინეს თავიანთი მზადყოფნა საომრად, და დაიფიცე

რომ ომით აეღოთ ერთი დიდი და შესანიშნავი პალესტინის ქალაქი, რათა არ ჩამორჩენილიყვნენ ფრანგებს თურქთა დამარცხებასა და წმიდა ადგილების აღებაში. ამ დროის მწერლები ქართველებს კათოლიკებად უწოდებენ „*virī catholicī*“. (2)

ქართველთა და რომაელთ ეკლესიების ამ ერთობის შესახებ გამოთქმულს აზრს XIII საუკუნის პირველ ნახევრამდე მაინც, არა ნაკლებ ამტკიცებენ შემდეგი შესანიშნავი საბუთები, მეტადრე რუსუდან დედოფლის წერილი და პაპის ონორიო მესამის პასუხი.

ამ მოკლე გამოკვლევის შემდგომ ჩვენ საჭიროდ აღარ დავინახეთ გვეძებნა საქართველოს კათოლიკების შესახებ XIII საუკუნეზედ აღჩინდელი საბუთები. რადგან ამ დროებში იწყება უფრო ცხადათ გაყრა და განსხვავება, ამისთვის ჩვენც სწორედ ამ XIII საუკუნიდგან ვიწყებთ საბუთების წარმოდგენას ერთის მეორის შემდგომ მათი ქრონოლოგიის თანახმად. პირველი ამათგანი არის რუსუდანის წერილი პაპის ონორიო მესამისადმი და ესრედ იწყება:

— „უწმიდესს პაპს, მამას და ყველა ქრისტიანების მთავარს, წმიდა პეტრეს საყდარზე მჯდომარეს. ჩვენ მდაბალი რუსუდან აფხაზთა დედოფალი, თქვენი ერთგული მხევალი და ასული უმდაბლესად თავს გიკრავთ და მოგესალმებით“.

„როგორც უდიდესი და უმაღლესი ბძანდებით, ისე ღვთისაგან იმედი მაქვს, უფალმა შეგისრულოსთ ყოველი თქვენი გულითაჲ ნატვრათუ თქვენდამი წარმოგზავნილი წერილის გამო ჩვენთვის გულმოდგინაჲ ხართ და იკითხავთ ჩვენს ამბავს, ვაუწყებთ თქვენს სიწმიდეს, რომ ძმა ჩემი ქართველთა მეფე მიიცვალა და მისი სამეფო მე შერგო. აწ ვითხოვთ თქვენს კურთხევას ჩვენთვის და ყველა ჩვენ ქვეშევრდომ ქრისტიანეთათვის. [დამიეტში მყოფის თქვენის ელჩისაგან მივიღეთ თქვენი დიდებული რჩევა და ბრძანება, რომე ჩემი ძმა წასულიყო ქრისტიანების შესაწევნელად. ისიც ამ ზრახვასა და წასვლის მზადებაში იყო, როდესაც ბაროტნი თათარნი შემოვიდნენ ჩვენს ქვეყანაში. ეს იქნება თქვენც შეიტყეთ, დიდი უბედურება მიაყენეს ჩვენს ერსა და დაგვიხოცეს ექვსი ათასი კაცი. ჩვენ მათ არ ვუფრთხილდებოდით, რადგან ქრისტიანები გვეგონა; მაგრამ როდესაც ესცანიით, რომ კარგი ქრისტიანები არ იყვნენ, მაშინ შეგკრიბეთ ყოველი ჩვენი ძალა და წინ აღვუდექით, ოცდახუთი ათასი კაცი გავუწყვიტეთ, ბევრიც დავატყვევეთ და დანარჩენი მათი მხედრობა ჩვენის ქვეყნიდგან გავდევნეთ] აი ამის გამო აქ დავრჩით და თქვენის ელჩის ბრძანებისა მებრ ვერ წამოვედით.

„ხოლო აწ დიდათ განვიხარეთ, რა შევიტყეთ, რომ თქვენის ბრძანებით იმპერატორი-სირიაში ჟნდა წავიდეს წმიდა ადგილების და-

სახსნელად. გთხოვთ გვაცნობოთ, თუ როდის უნდა გამოიაროს იმპერატორმა, რათა ჩვენც წმიდა ადგილების დასახსნელად გავგზავნოთ ჩვენი მხედართ მთავარი ივანე მთელის ჯარით იმ ადგილს, საცა თქვენ ინებებთ. ეგრეთვე გაუწყებთ, რომ ამ ჩვენმა მხედართ მთავარმა და ჩვენის სამეფოს სხვა მთავრებმა მიიღეს ჯვაროსნობა და წასვლას ელიან. ამისთვის ვევედრებით და ვსთხოვთ თქვენს უწმიდესობას, რათა მოგვეწეროთ და გვიბოძოთ თქვენი კურთხევა ჩვენ, აღმოსავლეთში მყოფ ქრისტიანებს. ამ წერილის მომტანს, ჩვენს საყვარელს დავითს, ანის ეპისკოპოსს, ისე ერწმუნეთ ყველაფერში, ვითომც ჩვენის პირისგან გსმენოდესთ. თქვენთა წმიდა ლოცვათა შინა მოგვიხსენიეთ“. (1).

წერილს თარიღი არ აქვს, მაგრამ დაწერილ უნდა იყოს არა უგვიანეს 1223 წლისა, რადგან, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, 1224 წ. პაპმა პასუხი მოსწერა.

[წერილიდან ცხადათ სჩანს, რომ რუსუდან პაპს აღიარებს მამად და ყველა ქრისტიანების მთავრად. ცხადზე უცხადესია, რომ საქართველოს ეკკლესიასა და პაპს შორის მკიდრო კავშირი და ერთობა არსებობდა. ამ დროს საქართველოს ეკკლესია რომისაგან გაყრილი რომ ყოფილ იყო, მაშინ რუსუდან სრულიადაც არ მოსწერდა პაპს. ასეთის შინაარსის წერილს და არც ისე ერთიანად მოემზადებოდა საქართველოს ერი და მეფე პაპის ელჩის მოწოდებით პალესტინაში საომრად წასასვლელად. ესრეთი წერილი და საქართველოს მომზადება პაპის ბრძანების აღსასრულებლად სხვა არაფრით აიხსნება, თუ არ იმით, რომ იმ დროს კიდევ ყოფილა ერთობა. ხოლო იმ დროს, ვინც რომისაგან გაყრილნი იყვნენ, არათუ პაპს ემორჩილებოდნენ, არამედ მის წინააღმდეგ ომობდნენ. მაგალითად ბერძნები (ამ დროს გაყრილნი იყვნენ რომისაგან) ქრისტიანების წინააღმდეგ ოსმალებსა შველოდნენ.

[რუსუდანის ამ წერილთანვე გაგზავნილი იყო ეგრეთვე მხედართ მთავრის ივანე მხარგძელის წიგნიც ერთსა და იმავე დროს დაწერილი.] მხარგძელის წერილი თუმცაჲი ბევრად არ განსხვავდება რუსუდან დედოფლის წერილისაგან, მაგრამ რადგან ჩვენს ძველს და დიდებულ დროს ეკუთვნის, იმასაც მოვიყვანთ აქ სრულიად.

[უწმიდესს მამას და წმიდა პეტრეს საყდარზე მჯდომარეს. მთელს საქრისტიანოს მთავარს. მე ივანე, კაცი მორჩილი, მთელის საქართველოს და სომხეთის მხედართმთავარი, უმდაბლესად თავს დაგიკრავთ და მოგესალმებით.]

„უკეთუ ჩემს ამბავს იკითხავთ, თქვენის წმიდა კურთხევით კარგად გახლავართ. გაუწყებთ, რომ ჩემი ბატონი მეფე მიიცივალა და მის ადგილს თქვენის ლოცვა-კურთხევის მადლითა და ძალით სხვა ავირჩიეთ მე-

ფედ. თქვენმა წმიდა და მართლბრძანებამ, რომელიც დამიეტში მყოფის ელჩის მიერ წარმოგვივლინეთ, მოაწია მეფემდე და ჩემამდე. ხოლო როცა ჩვენ დიდის ძალით მოვაშზადეთ რა ჯარი, ცხენოსნები, სურსათი და ვაპირებდით წასვლას ქრისტიანების შესაწვენელად და წმიდა ადგილების დასახსნელად, ამ დროს თათარნი, ჯვართ წარმძღვანებელნი შემოვიდნენ ჩვენს ქვეყანაში; ქრისტიანობის მოჩვენებით მოგვატყუეს და ექვისიათასამდე კაცი გაგვიწყვიტეს. ხოლო შემდგომ რა ვსცანით, რომ ქეშმარიტი ქრისტიანები არ იყვნენ, თქვენის ლოცვის ძალით და წმიდა ჯვრის შემწეობით წინაღუდეთ, 25 ათასი ცხენოსანი გაუწყვიტეთ, ზოგნიც დავატყვევეთ და დანარჩენიც ჩვენის საზღვრებიდგან გავდევნეთ. ეს გახლდათ მიზეზი იმისა, რომ ვერ შევასრულეთ თქვენი ბრძანება თქვენის ელჩის მიერ გამოცხადებული. გარნა დიდათ განვიხარეთ, რა შევიტყეთ, რომ გიბრძანებიათ იმპერატორისა და დასავლეთის სხვა ქრისტიანებისათვის, რათა წამოვიდნენ წმიდა ადგილების დასახსნელად. აწ გაუწყებთ, რომ თქვენს ბრძანებას ველით და მზათ გახლავართ მთელის ჩვენის ძალით წავიდეთ ქრისტიანების შესაწვენელად; მე თვით მზადვარ წმიდა ადგილების დასახსნელად. წავიდე ორმოცი ათასი მეომრით, სადაც თქვენ ისურვებთ. მზავსადვე გაუწყებთ რომ, როგორც მე, ვგრეთვე ჩვენის ქვეყნის ყველა მთავრებმა მიიღეს ჯვაროსნობა, სხვათრიც, ვევედრები თქვენს უწმიდესობას, რომ გვიბოძოთ თქვენი კურთხევა. თუ ჩვენ და თუ ჩვენს ქვეყანას, რათა თქვენი კურთხევით და ღვთის მადლით კარგად ვიბრძოლოთ უფლის ბრძოლა. გთხოვთ ამ წიგნის მომტანს, მამა დავითს, ჩვენს ეპისკოპოსს ერწმუნოთ ისე, როგორც ჩვენ, ყველაფერში, რასაც ჩვენის მხრით მოგახსენებთ. ჩემი ძმისწული შანშე, ბატონი თხოთხმეტის დიდის ქალაქისა, უმდაბლესად თავს გიკრავს და ითხოვს თქვენს კურთხევას“. (1).

როგორც რუსუდანის წერილი, ეს წერილიც ცხადათ მოწმობს საქართველოს ერთგულებას და ერთობას რომასთან. ჩვენის აზრით მეტი იქნება ამის უკეთესის საბუთის ძებნა იმ დროს საქართველოსა და რომის ეკლესიის ერთობის დასამტკიცებლად.

არა ნაკლებ შესანიშნავია პაპის პასუხი ამ ორთავ წერილისა. რუსუდან დედოფალს აი რასა სწერს: .

„პაპი ონორიო III.—მამობრივის სახიერებით მივიდეთ და გულმოდგინებით ყურადვილეთ თქვენი უმაღლესობის წერილი, სავესე მხურვალე მორწმუნეობის სუნელებით. უფლისამიერ დიდათ განვიხარეთ თქვენის ერთგულებით ჩვენდამი და რომის ეკლესიისადმი, რომელიც არის დედა და მძღვარი ყოველთა ქრისტიანთა. გვასიამოვნა აგრეთვე თქვენმა კეთილმა სურვილმა წმიდა ადგილების დახსნისამ, იმ ადგილებისამ, სა-

დაც გამოუთქმელის სიყვარულით ჯვარზედ სიკვდილი ინება უფალმა იესო ქრისტემ კაცთა ნათესავის სამარადისო სიკვდილისაგან დახსნისა და ცხოვნებისათვის. ხოლო თქვენის ნეტარ ხსენებულის ძმის, საქართველოჲს მეფის, სიკვდილის გამო გიბრალეობთ მამობრივის გულის წვითა; ამასთანვე გაგვახარა იმ ამბავჲა, რომ მისი სამეფო თქვენ მშვიდობიანად ჩაგიბარებიათ, ვითარცა გვაუწყეთ თქვენის წერილით. ვევედრებით ღმერთსა, რომლის ხელშია სამეფონი და ძალნი მათნი, რათა თქვენ და თქვენი სამეფო ერთად დაგიცვასთ თავისს სარწმუნოებასა და ერგულებაზედ და ვგრეთვე მოგმადლოსთ ყოველი სიკეთე და დაგიფაროსთ. თუმცაჲი ხორციელად შორს ვართ, გარნა თქვენთან ვიმყოფებით სულითა და გონების. თვალით გხედავთ თქვენა და თქვენის სამეფოის ქრისტიანებს; მასთანვე გვახარებს თქვენი მორწმუნეობა, რომელიც გაქვსთ უფლის იესო ქრისტეს სარწმუნოებისადმი და რომელიც დიდათ სათნო საყოფელია, რადგან მას იცავთ ურწმუნოთა შორის, რომლებთანაც სცხოვრებთ, და ბრწყინავთ, როგორც ნათელი სიბნელეში და შროშანი ეკლებში; ამიტომ მოელოდეთ თქვენის სარწმუნოების ბედნიერ აღსასრულს, თქვენის სულის ცხოვნებას. რაისგამო შევაგულიანებთ უფლის მიერ თქვენს ხელმწიფებას, რათა მტკიცედ სდგეთ აღთქმაზედ ქრისტესსა, რომელმაცა სთქვა: „ყოველმან, რომელმან აღიაროს ჩემდამო წინაშე კაცთა, მეცა აღვიარო იგი წინაშე მამისა ჩემისა ზეცათასა.“ მის აღსარებასა და მისი წმიდა სახელის ქებაში მტკიცედ იყავით, ვგრეთვე თქვენის კეთილის მაგალითით მხნედ დაიცევით თქვენნი ქვეშევრდომნიც, რათა მათთან ერთად ამ წარმავალის ცხოვრების შემდგომ, მოიპოვოთ საუკუნო სასუფეველი.

„შესახებ იმისა, რომ გსურსთ შეიტყოთ დრო წასვლისა ჩვენის ქრისტეს მიერ საყვარელის შეილის ფრედერიკო ბრწყინვალის, რომის იმპერატორისა და სიჩილიის მეფისა, რათა თქვენც თქვენის მხედრობით შეეწიოთ წმიდა ადგილების დახსნის დროს, მოხარული ვართ თქვენის კეთილის განზრახვისა და გაუწყებთ ამ წერილით; რომ ეს იმპერატორი დიდის ძალით შეიჭურვა და მომავალის წმიდა იოანე ნათლისმცემლის დღესასწაულის შემდგომ ერთის წლით მიდის ბევრის სამზადისით და თან მიჰყავს აღურიცხველი მორწმუნე ერი წმიდა ადგილების დასახსნელად. უფლისა მიერ გაგონებთ და გამხნეებთ რომ, თანხმად თქვენის საქებურის დაპირებისა, ეცადოთ და ისე მოამზადოთ თქვენი მხედრობა, რათა თქვენის ღიღებულების შესაბამი სამსახური მიაგოთ იესო ქრისტესა. ამ დიდისა და წმიდა საქმისთვის თუ თქვენ და თუ თქვენნი ქვეშევრდომნი რაოდენათაც კარგად, ნებიერად და გულ მოდგინებით მოემზადებით, ეგოდნათ დიდს სასყიდელს მიიღებთ უფლისაგან. ამიტომ ვაუწყებთ თქვენს ერთგულებას, რომ ვინც ამ შრომაში (ჯვაროსნობაში) მიიღებენ მონა-

წილეობას, ან თვით წაელენ, ან სხვას გაგზავნიან, ან ფულით შეეწევიან და ან სხვისი ხარჯით წაელენ, მათ ყოველთა ვანიქებთ მოციქულებრივის შენდობით ყველა ცოდვების მოტევებას, უკეთუ ქეშმარიტად შეინანებენ და აღსარებას იტყვიან.

„აწ თქვენ ეს წიგნი წააკითხეთ ყველა თქვენთა ქვეშევრდომთა, რომელთაც, თქვენის თხოვნისა მებრ, ვანიქებთ მოციქულებრივ კურთხევას და გპირდებით თქვენა და მათ ჩვენს პატივისცემას და მფარველობას, როდესაც კი საჭირო იქნება და როგორათაც შეჰფერის სამოციქულო საყდარსა. 12 მაისისა, 1224.“ (1).

ეს წერილი, ჩვენის აზრით, ერთიან სპობს ყოველს ექვსა და ცხადათ ამტკიცებს იმ დროის საქართველოსა და რომის ეკლესიის ერთობასა და კავშირს. ვინაიღვან პაპი, როგორც მისი სიტყვებიდგანა სჩანს, მოხარულია ქართველების მორწმუნეობისაგამო, მათ სხვას არაფერს ავალღებს, თუ არ მხნეობასა და სარწმუნოების დაცვას ისე, როგორც მანამდე ყოფილან. ერთობა საეკვეო რომ ყოფილიყო, მაშინ პაპი მათ შეაგულიანებდა, ჰსთხოვდა შეერთებას და არც შეუთვლიდა მოციქულებრივ შენდობას და ცოდვების მიტევებას. ისიც უურადსაღებია, რომ პაპი შენდობის მინიქებაზედ ხმარობს ერთსა და იმავე ლექსებს, რომლის ხმარებაც მხოლოდ კათოლიკე მეფეებისა და ერისათვის მიღებრილი იყო ხოლმე. ცხადია პაპი არც ამ ლექსებს იხმარებდა, დედოფლისა და ქართველების ერთობაზედ რაიმე ექვი რომ შეეტანა.

აქვე მოგვყავს საქართველოს მხედართმთავართან, ივანე მხარგძელთან მიწერილი წერილიც, რომელიც წინაწერილებზე არა ნაკლებ შესანიშნავია.

„პაპი ონორიო III.

„სახელოვან ივანეს, საქართველოს მხედართმთავარს.

„უფლისა მიერ განვიხარეთ მამობრივის გულკეთილობით, მივიღეთ რა შენი კეთილშობილების წერილი და ვსცანით თუ შენი საუკეთესო ამბავი და თუ მხურვალე და საქებელი წადილი წმიდა ადგილების დახსნისათვის დახმარების აღმოჩენისა. ამიტომ გაუწყებთ, რომ ყველაფერი მართალია, რაცკი შეგიტყვიათ ჩვენის ქრისტეს მიერ საყვარელი შეილის რომის იმპერატორისა და სიჩილიის მეფის, ფრედერიკო ბრწყინვალის განზრახვისა წმიდა ადგილებში წასასვლელოდ. იგივე იმპერატორი უკვე დიდ-სულოვნებით და მშვენიერად მომზადებულია იქ წასასვლელოდ. ამ მოციქულებრივის წერილით ვასმენთ და გულმოდგინებით ვამხნეებთ შენს კეთილშობილებას, რათა, შენის მშვენიერის და საქებელის დაპირებისამებრ, ისე მოემზადო მთელის შენის მხედრობით, როგორც შეშვენის შენს დიდებულებას, რომ შეეწიო ქრისტიანეთა

მხედრობას და სათანადო სამსახური მიაგო იესო ქრისტეს. სცანი, რომ თუ შენ და თუ შენნი, ქვეშევრდომნი უფლისა მიერ გვიყვარს და დიდად გვიხარის შენი სარწმუნოება და სასოება, ეგრეთვე მზათ ვართ, რომ, რაცკი საქირო იქნება, სამოციქულო საყდრის შემწეობა და პატივი აღმოგიჩინოთ. გაკურთხებთ მოციქულებრივის კურთხევითა არა მარტო შენ, არამედ ყველა შენთა ქვეშევრდომთაჲცა, და მეტადრე შენს ძმისწულს შანშესა, რომლისათვისაც კურთხევა მთხოვე. 12 მაისისა, 1224.“ (1).

[რუსუდანთან და მის შეილთან მეფე დავითთან ორი წიგნი პაპს გრიგოლ IX-საც მიუწერია.] ისინიც მოგვყავს აქ, რადგან საკმაოდ შესანიშნავნი არიან როგორც ჩვენის კითხვის გამოსარკვევად, ისე სხვა მხრივალაც.

[„პაპი გრიგოლ IX. საქართველოს უბრწყინვალესს მეფეს.]

რადგან ყოველი ძალა გამომდინარეობს ყოვლის მპყრობლის უფლისაგან და ყოველი მისი ნამოქმედარი კეთილია, ამიტომ მეფენი ამაოდ არ ატარებენ მახვილსა, არამედ იგინი სჯიან უღმრთოთა და შურს იძიებენ მათსა, ვინც შეურაცხყოფენ გამჩენსა, იგინივე მოაწმუნეთა კეთილ მოქმედებას აქებენ და ზრუნვენ მათი კეთილად დაცვისათვის. ამ წიგნის მომტანმა მინორიტების ორდენის მღვდელ-მონაზონმა, ჩვენმა საყვარელმა შეილმა იაკობ როგსანელმა გვიამბო, რომ თქვენ დიდების ტახტსა, რომელზედაც ახვედით, ღვთის ხელიდგან მიღებულადა სთვლით და პატივისცემით ეპყრობით ამის ძმათა მონაზონებსაც, უფროს ერთად მათი მოღვაწეობის ნიქს დიდათ აფასებთ, რადგან, როგორათაც მოიმედევართ, კარგად უწყით, რომ იგი, რომელიც მდაბალთა და მცირეთა მოხელავს და იცავს, არცხვენს სიბოროტეს მწვალებელთა ამნაირი მცირე პირებითა, რომ უფალი აბრწყინებს კათოლიკე ეკლესიას სხვა და სხვა სასწაულებით, რათა ეგოდნათ უფრო მომეტებულად აღამაღლოს პატივით და დიდებით, რაოდენადაც გლოახანნი, მდაბალნი და მარტივნი იქნებიან. [უკეთუ გნებავთ, მეფევ, მიიღოთ მართალთა და წინასწარმეტყველთა სასყიდელი იმ ზეციერის მეუფისაგან, რომელიც ცეცხლით მოსასვლელ არს განსჯად ცოცხალთა და მკვდართა, და რომელიც თავისად ითვლის, რასაც ერთ მის მცირეთაგანს უყოფენ, ამიტომ იტვირთეთ მათი ნაკლებულობა და თქვენს შემწეობას ნუ მოაკლებთ.] ამაზე გულმოდგინებით ვევედრებით, ვაუწყებთ და შევაგულიანებთ თქვენს ხელმწიფებას; [ეგრეთვე თქვენის ცოდვებისათვის შენდობის მისაღებათ ამ მოციქულებრივის წერილით გავალებთ, რათა სახიერებით მიიღოთ და სიყვარულით შეიწყნაროთ თუ ეს ჩვენი ერთგული საყვარელი შეილი და თუ მისნი თანამმა მონაზონნი, რომელთაც ნებით სიგლახაკე უტვირთიათ, რათა ქრისტეს გულისათვის სამსახური მივაგონ

იმათ, ვინც ღმერთს არ სცნობენ, თუმცა კი მის სახელს ამაოდ იხსენიებენ; ეგრეთვე მათში აღიდეთ იგი, რომელმაც ტყვეობისაგან ჩვენ დასახსნელად და თავის მემკვიდრე შეილად შესარიცხად, მოგვანიჭა თავი თვისი. [11 აპრილსა, მღვდელთ-მთავრობის მეშვიდე წელიწადსა. (1233 წ.).“ (1).]

სხვა და სხვა ისტორიულ წერილებში ბევრი ვეძებთ, რომ შეგვეტყუა, თუ ეს იაკობ როგანელი და მისი თანა ძმა მინორიტები (წმიდა ფრანჩისკეს წესის მონაზონები) როდის და რა შემთხვევაში მოვიდნენ საქართველოში, მაგრამ, სამწუხაროდ ვერავითარი კვალი ვპოვეთ. გარნა ვფიქრობთ, რომ ისინი საქართველოში უნდა მოსულიყვნენ არა უადრეს 1230 წ. ესევე პაპი ამავე დროს კვალად გზაენის საქართველოში სხვა იმავე ორდენის მონაზონებს და სწორედ ამ წლებიდან იწყება საქართველოში მოსვლა ლათინის მისიონერ-მონაზონებისა და მათ მიერ ტფილისში მონასტრის დაფუძნება. დასახელებული წერილიდანვე სჩანს, რომ საქართველოში დომინიკიანი მონაზონების უწინარეს, მოვიდნენ ფრანჩისკიანების (მინორიტები) მონაზონები, რომლებსაც შემდეგში მოვმატნენ დომინიკიანებიც.

იმ ხანებში მისიონერების გამოგზავნა ჩვენს ქვეყანაში უეჭველად იმას არ ნიშნავს, რომ საქართველოს შეეწყვიტოს ერთობა რომასთან, რადგან შეიძლება, ამ დროს ეს მისიონერები აქ ყოფილიყვნენ არა ქართველებისათვის, არამედ ურწმუნოებისა და სხვა და სხვა გვარ მწვალებელთა მოსაქცევლად. თვით წერილიც საკმაოდ გვიჩვენებს ამ გარემოებას.

რადგან ხელთ არა გვაქვს უფრო ცხადი საბუთი, რომელსაც შეეძლოს გარდაწყვეტით გვიჩვენოს რომისა და საქართველოს სარწმუნოებრივის ერთობის გამძლეობა თუ ამ დროს და თუ მის შემდეგ წლებში, ამიტომ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს ერთობა მტკიცედ დაცულა ვიდრე 1230 წლამდე. ხოლო ამ ხანების შემდგომ მომხდარა განცალკევება, მაგრამ რომელ წელში, ანუ რა შემთხვევაში, ეს ჯერ არა სჩანს.

[ამის შემდგომ რუსუდანსაც მიუწერია წიგნი პაპი გრიგოლ მეცხრისათვის (1235—1239 წლებში). სამწუხაროდ ეს წერილი აღარსად სჩანს, ამიტომ კარგად არ ვიცით, თუ რა იყო ამ წერილის შინაარსი. ხოლო პაპის პასუხიდან ისა სჩანს, რომ რუსუდანსა და მის შვილს დავითს თათრების წინააღმდეგ პაპისათვის შემწეობა უთხოვიათ; უთხოვიათ ეგრეთვე რომის ეკლესიასთან შეერთება. ეს წერილი უნდა ყოფილიყო ორივეს, დედისა და შვილის სახელით, რადგან პასუხი ორივესთან ერთ წერილშია მოქცეული.] პაპის საპასუხო წერილი საკმაოდ ვრცელია, ამიტომ იმ ნაწილს, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა არა აქვს ჩვენთვის, ვსტოვებთ და მოვიყვანთ მხოლოდ შემდეგს ნაწილს.

„პაპი გრიგოლ IX. ბრწყინვალე რუსუდანს და მის შვილს დავითს, საქართველოს დედოფალს და მეფეს.“

ყოველად მალაღობის ხელთა ქმნილება საკვირველი მზე, რომელიც ანათებს მთელს ქვეყანას.... რომელმანც მზესა შინა დასდგა კარავი თვისი და ვითარცა სიძე რა გამოვალნ ეზოით თვისით ქალწულისა, იხარებდეს იგი, ვითარცა გმირი სრბად გზასა, მან შთაღვარა გულთა თქვენთა თავისი ნათლის ბრწყინვალეობა, მოგაშორათ სიბნელის შეცთომილება და უხვად მოგანიჭათ მადლი თვისი ცნობისა, რათა განკვირვებით სქვრეტდეთ ყოველის მპყრობელის მამის ძლიერებასა, ეთაყვანებოდეთ მისის ძის საუკუნო სიბრძნესა და იყვნეთ გამსქვეალულნი ორივესა შემაერთებელის სულიწმიდის სიყვარულით; და ესე არს დედოფალი ყოველთა სათნოებათა, რათა ეამიერის ცხოვრების შემდგომ ღირს იყვნეთ საუკუნო დიდებაში ცხადათ ხილვისა ღეთისა, რომელსაც აწ კათოლიკე სარწმუნოებით, ვითარცა დაფარულს სარკეში ხედავთ. იმ დიდებაში, საცა არავითარი სიბნელეა, მართალნი ღეთის წინაშე ბრწყინვენ, როგორც მზე. იქ არავითარი წინააღმდეგობა, არავითარი ნაკლებულობა მოიპოვება, არამედ ყოველი სიუხვეა, რასაც კი მართალნი ინატრებენ, რადგან ღმერთმა თავის მოსავეთ განუმზადა ყოველი ბედნიერება, რომელიც თვალს არ უნახავს, და რომელსაც კაცის გონება ვერ მისწვდება. ამიტომ საყვარელნი შვილნი, დიდად გვიხარის, რომ ღეთის სიტყვა გიცვნიათ და სარწმუნოება თქვენს ქვეყანაში ეკკლესიის დაფუძნებიდგანვე შეურყეველად დარჩენილა, როგორათაც თქვენვე გვაუწყებთ წერილით. კვალად გვიხარის, რომ ძემან ღეთისამან, თავისის ზეციერის წყალობით, გაგაცნოთ თავისი წმიდა სახელი, რათა თვისი დიდებულის სახიერების მონაწილე გყოსთ სავესებით. აწ ვინ არ შეიყვარებს და არა თაყვანსა სცემს ესრედ სახიერ ღმერთსა, რომელმანც შეჰქმნა კაცი მიწისაგან, რომ თავისის დიდების მონაწილე ჰყოს, რომელმანც ტყვეობიდგან გამოსასხნელად ადამის ტომისა მოაველინა ძე თვისი მონის სახით ქვეყანაზედ ჯვარსაცმელად და სასიკვდილოდ? ვინ არ შეიყვარებს და არა თაყვანსა სცემს ისეთ უფალს, რომელიც კაცს სხვა არაფერს სთხოვს, თვინიერ იმისა, რომ მართალი და მოწყალე იყოს, ჰყოს სხვა კეთილი საქმენი, შეიყვაროს თავისი გამჩენი სულით და გულით, ეშინოდეს მისი და დაიცვას მტკიცედ მისი მცნება? მზგავსადვე თქვენც მოგვილოცეთ ჩვენც და სხვა დანარჩენ ქრისტიანეთა, რომ ქრისტეს სარწმუნოებამ ჩვენამდინაც მოაწია, და აწ ვადიდებთ ღმერთსა, როგორათაც ჯერ არს და ვსასოებთ საუკუნო ცხოვრების მოპოებას. ესრედ თქვენი ჩვენთან მოსული და ჩვენი თქვენთან წარმოგზავნილი წიგნებით ურთიერთად სულიერის შევებით განვიხაროთ, რომ ქრისტეს სარწმუნოება თქვენსა და

ჩვენ შორის იდიდების. ხოლო ჩენი სიამოვნება შეასუსტა და სი-
ზარული გაგვიმწარა იმ ამბავმა, რომელიც გვაუწყეთ თქვენის წე-
რილით, რომ კათოლიკე სარწმუნოების მტერნი თათარნი შემოსულან
თქვენს სამეფოში და დიდი ვნება მოუყენებიათ თქვენთვის. გარნა
ვინუგეშეთ იმითი, რომ თუმცა პირველში მტრისაგან დაძლეულ-
ხართ, მერმე კი დაგიძლევიათ, საბოლოო გამარჯვება თქვენ დაგრჩე-
ნიათ და თქვენის მავნებელის მტრისათვის დიდი ზარალი მიგიციათ.
ჯერ არს, რომ თქვენც ჩვენ შეგვიბრალოთ, რადგან სარწმუნოების
მტერი ჩვენც ძრიერ გვდევნის. გარდა ამისა, რომ სარკინოზები ის-
პანისა და სირიაში სდევნიან კათოლიკე სარწმუნოებას, ზოგიერთნი
ქრისტეს სარწმუნოებისაგან განდგომილნი წინ აღგვიდგენ, რაც
კი შეეძლოთ დაუწყეს ღვთის ეკლესიას დევნა, უნდათ ახალი მწვალებ-
ლობის დამყარება და ცდილობენ მოსპონ ქეშმარიტი სარწმუნოება,
რომელმაც უნდა დაიხსნას და აცხოვნოს ადამის ნათესავი. შეიძლება,
ღმერთმან განგებ მოაფლინა ესრეთი განსაცდელი, რადგან, როგორც
ცეცხლი ოქროს გასწმენდს, ესე იგი ზოგჯერ ბოროტთა საშუალებით
გამოსცდის კეთილთა, რათა კარგათ გამოცხადდეს მათი მღვნეობა და
სიმხნევე და აღმოხოცოს მათი გულიდგან ყოველივე მწიკელი ცოდ-
ვისა; როგორათაც სუფთა პური არ შეიქმნების, თუ ჯერ ხორბალი
ღეწვით არ განშორდების ჩაღას, ეგრეთვე უფალი თავისი ტაძრის ასა-
შენებლად არ მიიღებს ქვათა, თუ წინეთ კარგად გაწმედლილნი და გათ-
ლილნი არ არიან. ამნაირად გამოცდილნი და გაწმედლილნი მართალნი
მიიღებენ საუკუნო სასყიდელს და მოიპოვებენ საუკუნო ცხოვრებას. ვი-
ნაიდგან ისრაელის ერმა მაშინვე კი არ დაიმკვიდრა აღთქმის ქვეყანა,
არამედ ბევრ ხანს უდაბნოში იარა და მხოლოდ მტერზედ ბევრ გზის
გამარჯვების შემდგომ ეღირსა მის დაპატრონებას. გარნა ვსასოებთ, რომ
მაცხოვარმა, ამ ღელვის შემდგომ, მოგვანიჭოს მშეიდობა და დათრგუ-
ნოს სამოციქულო საყდის მტერნი. აწ, საყვარელნო შეილნო, ნულარ
გაგიკვირებათ, თუ რომის ეკლესიის მხედრობა არ მოდის თქვენ
შესაწვენელად თათრების წინააღმდეგ. სარკინოზნი, რომლებსაც სირიაში
ვეომებით, არ გამოუშვებენ მანდეთ. ჩვენს მხედრობას. ამ თქვენმა ამ-
ბავმა ძლივს მოაწია ჩვენამდე. ქრისტიანე სარწმუნოების დაცვისათვის
დაუცხრომელად ვეომებით მტერსა იტალიასა, სირიასა და ისპანიაში.
ამიტომ აღარ შეგვიძლია დაგეხმაროთ. რაკი სხვა ფრივ ვერ შევიძელით
თქვენი შეწევნა, ამიტომ ვინებეთ ამ წერილის გამოგზავნა, რათა ამითი
კარგად სცნოთ ჩენი თქვენდამი სიყვარული, რომელიც ვერ გამოგიც-
ხადეთ თქვენშიერ ნათხოვნის შემწეობის მოცემით.

„ხოლო რაიც შეეხება იმას, რომ თხოულობთ ჩვენთან შე-

ერთებას, ამაზედ დიდად ვაქებთ თქვენს დიდებულებას; უკეთუ აქამდე თქვენი ცხონების სისრულეს რამე აკლდა, აწ ეს თქვენი შეერთება სრულ ჰყოფს მას და მასთანვე აგვირგვინებს ჩვენს სიხარულსაც, რომლის მიზეზი თქვენ ხართ. კათოლიკე ეკლესია, სძალი ქრისტესი, ერთ არს; ქრისტემ მოციქულთა მთავარს პეტრეს მისცა სიმართლე გახსნისა და შეეკრისა; ეგრეთვე მარტო პეტრე უჩვენა, როდესაც სთქვა: „ამა კლდეზედ აღვაშენო ეკლესია ჩემიო“. რადგან მხოლოდ პეტრე უჩვენა და მხოლოდ ერთი ეკლესია დაასახელა იესო ქრისტემ, ამითი მან ცხადათ აღკრძალა სხვა და სხვა ეკლესიების დაფუძნება და ეკლესიისათვის მრავალ მწყემს-მთავართა დადგენა. ამისთვის იყო, რომ უბრძანა პეტრეს, რათა დააწყოს სამუდამოდ ცხოვარნი თვისნი და შემოაპკრიბოს ეკლესიაში თუ ურიანი და თუ წარმართნი, რათა იყოს ერთ სამწყსო და ერთ მწყემს. ამავე საგანს რა გონების თვალთ სქვრეტდა ებეიელი წინასწარმეტყველი, სთქვა ცხადათ, რომ უფალი ყოველთა ძეთა ისრაელთაგან, ესე იგი ღვთისადმი მოქცეულთაგან, შეადგენს ერთს მხოლოდ ერსა და ერთს მხოლოდ სამეფოს, რომლის მმართველი იქნება მარტო ერთი მეფეო. ამითი უფალი ცხადათ უკრძალავს მრავალ ეკლესიათა დაფუძნებას და მრავალ მწყემსთა დადგენას. არც ბუნების კანონი იგუებს, რომ ერთს სხეულს ებას მრავალი თავი და მრავალ სხეულთ ებას ერთი თავი. თუმცაჲ სხვა და სხვა ერნი კათოლიკე სარწმუნოებას აღიარებენ, მაგრამ ყველა ისინი შეადგენენ ერთს მხოლოდ ეკლესიას, ვინაიდან ყველანი მდაბლად ემორჩილებიან ერთსა და იმავე თავსა, რომელიც არის ქრისტეს მონაცვლე და წმიდა პეტრეს მოსაყდრე. ხოლო ვინც ამ ერთი თავის ნასხამნი არ არიან, უთუოდ, როგორც ერთი საოცარი არსი, წარემართებიან წარწყმედის გზასა, რადგან, როგორც ქრისტე არ განიყოფების და ღვთაება არ განაწილდების, ეგრეთვე ქრისტემ, ზეცად ამალღების დროს, მხოლოდ ერთი თავისი მონაცვლე დაუტევა ქვეყანაზედ. ამიტომ საჭიროა ამას დაემორჩილონ ყველა ტომის მთავარნი, თუკი უნდათ ქრისტეს ეკუთვნოდნენ. [ამითი ჩვენს ძმებს და ეპისკოპოსებს სრულებით არ ავხდით იმ პატივს, რომლის ღირსნიც ისინი არიან, რადგან აღვიარებთ ღვთისა და სამოციქულო საყდრის წარმომადგენლად ყველა იმ ეპისკოპოსს, რომლებიც ხალხის სულიერად მოვლის შრომაში მონაწილეობის მისაღებად მოწოდებულნი არიან წმიდა პეტრესა და მის მოსაყდრისაგან. ამიტომ საყვარელნო შეიღნო, საჭიროა ქრისტეს მონაცვლე და წმიდა პეტრეს მოსაყდრე, რომისაჲ პაპი სცნოთ თქვენ და ყველა თქვეთა ქვეშევრდომთა, როგორც მამა და ჩვენი სარწმუნოების მწყემსი. შეუერთდით მას და რომის ეკლესიას და სწუხდეთ, რომ აქამდე დავიგვიანდათ. დაემორჩილენით მას ყველაფერში, რაცკი

შეეხება თქვენის სულის ცხონებას. ამის მეტს თქვენგან არაფერს ვითხოვთ.] კაცს მარტო იმასა ვთხოვთ, ღვთისა ეშინოდეს, იგი შეიყვაროს ყოველითა გულითა და ვლიდეს მისის სიმართლის თანახმად. ვინც ამ მხრივ ჩვენი ურჩი იქნება, ის სწორედ კეთილი სული არ უნდა იყოს. რაგინდ ძრიელი მეფე იყოს, მორჩილებით არ დაუმცირდება არც ხელმწიფება და არც ღირსება, არამედ ყოველი ძალა და უფლება მოემატება. | ვინაიღგან ერს მხოლოდ ისინი მართვენ კარგად, ვინც ღმერთს თავს მოუმდაბლებენ და ერთგულად ემსახურებიან, ამიტომ იესო ქრისტეს დათხეულისა და დაუფასებელი სისხლის პატივისათვის ვაუწყებთ, ვაგონებთ და ვთხოვთ თქვენს დიდებულებასა, რათა შემოუერთდეთ რომის ეკლესიას, მის მწყემსს დაემორჩილოთ და ამ სამოციქულო საყდრის მორჩილება მიაღებინოთ ყველა თქვენთა ქვეშევრდომთაც. თქვენის შრომით აღმოსაღვლეთისა და დასაღვლეთის შეერთებისათვის ორკეცად დაიმკვიდრებთ სასუფეველის გვირგვინსა.] თქვენც კარგად უწყით და ზემოთ ჩვენც მოვიხსენიეთ, რომ უფალმა მარტო პეტრეს ჩააბარა სასუფეველის კლიტენი, ამიტომ სასუფეველის კარი გაეღება მხოლოდ იმათ, ვინც პეტრესი და მისი მოსაყდრის მორჩილნი იქნებიან [ამისგამო ვგზავნი თქვენთან მოქადაგეთა წესის ძმათა უგუიჩინოს, იაკობს, ბენევენტოს, რუბინოს, პეტრეს, ბერნარდეს, ლამბერტის და გვიძარდოს,] რომელნიც ძლიერნი არიან სიტყვითა და საქმით, რომელთა შორის ბრწყინავს კეთილი ცხოვრება და მოძღვრება, რადგან რასაც სხვას სიტყვით ასწავლიან, მას ჯერ თვით საქმით ასრულებენ.] ამ მიიღეთ იგინი სახიერებით, როგორც ქრისტეს მიერ მოვლინებულნი და გულმოდგინებით ისმინეთ ყოველი მათი მოძღვრება. იანვრის 13, მღვდელთ მთავრობის 13 წელსა (1240).“ (1).

მარტო ამ წერილიდგან სჩანს საქართველოს ეკლესიის გაყრა, რომელსაც მალე ბოლო მოეღო, რადგან თვით რუსუდან სთხოვს პაპსა რომის ეკლესიასთან შემოერთებას. ეს შემოერთება უეპკველად უნდა მომხდარიყო იმავე დროს, რადგან არც ერთ მხარეს სიძნელე არავითარი არსებობდა და საბუთიც არაფერი გვაქვს, ამაზედ ექვი შევიტანოთ. შემოერთებას ის გარემოებაც გვიჩვენებს, რომ რუსუდანმა პაპის ახალი გაგზავნილი მისიონერები კარგად მიიღო და ტფილისში დააბინავა. წმიდა დომინიკეს ორდენი მონაზონებმა დააფუძნეს ტფილისში თავიანთი მონასტერი 1240 წ. და ეს მონასტერი შემდეგ საუკუნებშიაც არსებობდა, შიგ მულამ უკლებლივ იყვნენ ევროპიდან მოსული დომინიკიანების ორდენის მონაზონები და საქართველოს ერის გასანათლებლად შრომობდნენ მინორიტეტის ანუ ურანჩისკიანთ მონაზონებთან ერთად. ეს უკანასკნელნი დომინიკიანების ტფილისში წინეთ იყვნენ ტფილისში დამკვიდრებულნი.

ეს წერილი იმითიც შესანიშნავია, რომ შიგ ქებაა ქართველებისა, როგორც ქრისტეს სარწმუნოების უხრწნელად დამცველის ერისა. ამას ჩვენი მატრიანენიც ცხადათ მოწმობენ.

პაპმა ინოჩენციო IV, 1245 წ. აღმოსავლეთში ბლომათ გამოგზავნა მინორიტების ორდენის მონაზონები, რომელთაგან ზოგნი სათათრეთს წავიდნენ, ზოგი სომხეთს, ზოგი ალანებთან, ჯიქებთან, ხაზარებთან და ზოგნიც საქართველოს მოვიდნენ. პაპმა იმავე დროს მისწერა აღმოსავლეთის ყველა პატრიარქებს და წინადადება მისცა რომის ეკლესიას შემოერთებოდნენ. იმ წერილში ვრცლად ლაპარაკობს ეკლესიის ერთობისა და მასთან შეერთების საჭიროების შესახებ; ყველას ავედრებს თავის გაგზავნილ მონაზონებს, რათა კარგად მიიღონ და შეერთებისთვის მოილაპარაკონ მათთან; ეგრეთვე ეუბნება, მე მზათა ვარ მოუწოდო მსოფლიო კრებას, უკეთუ თქვენ მოითხოვთო. ვატიკანის არხივში შენახულ წერილს ბოლოში აწერია, რომ ერთი და იგივე წერილი იბერიელებისა და ქართველების პატრიარქსაც გაეგზავნაო. გარნა აქიდგან დასკვნას ვერ გამოვიყვანთ, რომ იმ დროს საქართველოს ეკლესია ან არ ყოფილიყო შეერთებული ან ისევ გაჰყოფდნენ რომისა, რადგან, როგორც ვნახეთ, ჯერ სწორედ ხუთი წელიწადი არ იყო გასული, რომ თვით რუსუდანმა მოინდომა შეერთება და გრიგოლ პაპმა ამაზედ ვრცელი წერილი მოსწერა. ხოლო თუ ინოჩენციო პაპმა საქართველოს პატრიარქსაც გამოუგზავნა შეერთების შესახებ წერილი, უფრო იმიტომ იქნებოდა, რომ შემოერთებულის ქართველების მაგალითისთვის სხვებსაც ადვილად მიეხამათ. (1).

1258 წ. პაპმა ალექსანდრე მეოთხემ გამოგზავნა საქართველოში ფრანჩისკიანების მონაზონები. იმავე ხანში საქართველოში ღრმინიკიანებიც წამოვიდნენ, მაგრამ მათი წამოსვლის დრო ზემოაწვენით არ ვიცით.

1289 წ. პაპმა ნიკოლოზ მეოთხემ დავით მეფეს და დიმიტრი მეფეს ეს წიგნი მოსწერა:

„პაპი ნიკოლოზ IV. დიმიტრის ქართველთა მეფეს.

„ქრისტეს მიერ საყვარელო შეილო, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა.

„თუმცა კი უღირსნი ვართ, მაგრამ ამ ქვეყანაზედ მონაცვლელ ვითვლებით იმ უმაღლესის მწყემსისა, რომელმაც თავისის სამწყსოსათვის თავი თვისი დასდვა და ნებით იტვირთა მწარე სიკვდილი მტრის ხელიდგან ჩვენ დასახსნელად. ამიტომ ჩვენც ვნატრობთ ყველას ცხონებას, ვზრუნავთ გულმოდგინებით და ყოველის ღონისძიებით ვცდილობთ, რათა მორწმუნეთა სულთა, შემდგომ სააქაოს ცხოვრებისა,

დაიშვიდნენ ზეცას საუკუნო სასუფეველი. რადგან კათოლიკე სარწმუნოება, რომელსაც აღიარებს და ასწავლის რომის ეკლესია, ამზადებს ზეცის გზასა და უღებს ცხოვრების კარსა მორწმუნეთა, ამიტომ იესო ქრისტეს სახელით გულმოდგინედ შეეგულებიან და ვიწვევთ თქვენს ხელმწიფებას, რათა მიაქციოთ ყურადღება უფალს, შეუდგეთ ერთგულებით სარწმუნოებისა და საუკუნო ცხოვრების საქმესა; დაიცვათ მორწმუნებით ქრისტეს სჯული, გულმხურვალებით და მართლმკვეთელობით განაგრძოთ ეკლესიის ერთობა; ეგრეთვე არ შესწყვიტოთ ყოველი კეთილ-მოქმედება, რომელიც სათნო ეყოფის უფალსა, რათა დღითი დღე წარიმატოთ ღვთის მსახურებაში და ამნაირად ღვთის შემწეობით მოიპოვოთ საუკუნო ბედნიერება. რადგანაც თქვენს ხელმწიფებას გულწრფელად პატივსა ვცემთ და გვიყვარს უფლისამიერ, ენატრობთ თქვენს საუკუნო ცხოვრებას. ამიტომ თქვენ და ყოველ თქვენ ქვეშევრდომთ ვუგზავნით ჩვენს კურთხევას თქვენის ცოდვების მისატევებლად. 11 ივლისს, მღვდელთმთავრობის მეორე წელსა (1289)“. (1).

. ამავე წიგნის ერთი პირიც გამოუგზავნიათ დაფით მეფისათვის, ხოლო იმ განსხვავებით, რომ ვატიკანის არხივში წერილის ბოლოს მიწერილი აქვს შემდეგი: *ad Davidem Regem Hiberorum* (იბერიელთა მეფეს დაფითს). დიმიტრის კი უწოდებენ მეფედ *Georgianorum* (ქართველთა). უწინ ევროპელნი აფხაზეთს ხან ერთისა და იმავე სახელით იხსენიებდნენ, როგორც საქართველოს, ხან ცალკე ასახელებდნენ და *Lazica*, *Abasia*-ს გარდა *Iberia*-ს სახელსაც უწოდებდნენ და სახელებს ხშირად ერთმანერთში ურევდნენ.

იმავე დროს პაპმა საქართველოს პატრიარქსაც მოსწერა წერილი და შემოერთების წინადადებას აძლევდა.

„პაპი ნიკოლოზ მეოთხე. პატიოსან ძმას, საქართველოს პატრიარქს.

„მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა.

„რადგან ზეციერმა მეუფემ, რომლის ღვთაებრივი განგება მართავს ზეციერთა და ქვეყნიერთა არსთა, აღგვიყვანა სამოციქულო საყდარსა, ამიტომ დიდად ენატრობთ, რომ ყველა მომპყვდამთა ვლონ საუკუნო ცხოვრების გზით და იმოქმედონ ისე, როგორც სათნო ეყოფის მაღალსა ღმერთსა, რათა მით ღირსნი გახდნენ სულის ცხონებისა.

ვინაიდან სულზედ უმშვენიერესი, სანატრელი და ძვირ ფასი არა მარის რა, თვით მთელი ქვეყნის შეძენაც კაცს არაფრად გამოადგება, უკეთუ იგი წარიწყმედს სულსა, ვითარცა მოწმობს სახარება. ამიტომ დიდის სიფრთხილით ვცდილობთ და ვზრუნავთ, რომ ქვეყნის ყველა ერთა ქრისტე უფალთან ერთად იომონ მისისავე სარწმუნოებისათვის, რომელსაც ასწავლის და მტკიცედ იცავს რომის ეკლესია და რომლი-

თაც უმზადებს გზას და უღებს სამუდამო ბედნიერების კარსა. ეგრეთვე იმედი გვაქვს, თქვენც, რომელსაც, როგორც მოგვითხრეს, დიდძალი ერი გყავსთ, დიდს გულმოდგინებით იზრუნოთ და ეცადოთ, რათა ეგრე კეთილის საქმის აღსრულებით სათნო შეიქმნას თავისი გამჩენისა და ღირსი გახდეს საუკუნო ცხოვრებისა; ამას იგი ვერ მოიპოვებს, თუ არ დაიცვა სარწმუნოება, რომელიც გასწმენდს შემცოდებს და წარხოცს ცოდვათა. ამიტომ იესო ქრისტეს მიერ მამობრივის სიყვარულით გიწვევთ და შეგაგულიანებთ დასაცველად კათოლიკე სარწმუნოებისა, რომელსაც, როგორც უკვე ვსთქვით, აღიარებს რომის ეკლესია. სძლიეთ ყოველ სიძნელესა, რაც კი მასთან შეერთების დროს გამოგიჩნდესთ, გულმოდგინებით მოისწრაფეთ, ნებით და დაუყოვნებლივ მომართეთ მხნედ მოუახლოვდით და ეცადეთ სხვების მოზიდვასაც; უფლისაგან ეგოდნათ უფრო დიდს სასყიდელს მიიღებთ, რადგანათაც თქვენს მაგალითით ბევრს შემოუერთებთ, ვინაიდან უწყით, რომ ქვეშევრდომნი აღვიღათ მიჰბაძვენ თავიანთი მწყემსების მაგალითსა. იმედი გქვაქვს და დარწმუნებულიც ვართ, ჩვენი სურვილი კარგად დააკმაყოფილოთ და თქვენი ერი წარმართოთ ერთობის გზასა, რადგან ამ წიგნის მომტანმა, ჩვენმა საყვარელმა შვილმა, მინორიტების მონაზონმა ივანე მონთეკორბინელმა მოგვითხრა თქვენი მრავალი შესანიშნავი მოქმედება, რომლის მოსმენით განვიხარეთ. მაშ პატივით მიიღეთ ეს სასარგებლო რჩევა და უსმინეთ ქრისტეს მონაცვლეს; ეცადეთ და იღვაწეთ გამჩენის დიდებისა და პატივისათვის, რათა ღირსებით სავსე უფრო სათნო საყოფელი შეიქმნეთ მის თვალთა წინაშე. გარდა ამისა, გულმოდგინებით გავედრებთ ხსენებულ მონაზონს და მისთა ამხანაგთა და გთხოვთ განსაკუთრებულის ყურადღებით და გულკეთილობით მოეპყრათ, რათა თქვენს შემწეობით ზურგ-გამაგრებულთ აღვიღათ და ნაცოფიერად შეიძლონ ღვთის სამსახური ქრისტეს სახელის სადიდებლად. კარგად და სიადვილით რომ შეიძლოთ სხვების გაწვრთნა ხსენებულ ქრისტეს სარწმუნოებაში, ამიტომ სარწმუნოების მუხლებს აქვე აღვნიშნავთ.....

7 იულისს, მღვდელთმთავრობის მეორე წელსა (1289).“ (1).

მუხლები რადგან ვრცელია, აქ არ მოგყვავს.

არხივში ამ წერილის ბოლოს მსწერია, რომ ერთი პირი მისი, პატრიარქის გარდა, გაეგზავნა იმავე დროს საქართველოს ყველა მთავარეპისკოპოსთ, ეპისკოპოსთ და არხიმანდრიტთაო.

ესრედ განთქმული საქართველოს პატრიარქი, ვგონებთ, უნდა იყოს აბრამ პირველი.

სწანს მისიონერებს საკმაოდ მოუმზადებიათ შემოსაერთებლად მეტადრე ქართველი სამღვდლოება, რადგან პაპი ყველას სწერს ასეთ საიმედო

წერილსა. ისიც უხადია, რომ კერძო პირები იმ დროს ბლომათ უნდა უაფილიყვენ კათოლიკე სარწმუნოებისა, რადგან ხსენებული მისიონერი ივანე გაბრუნებულა რომას, რათა მათ მოსაველედად ახალი მისიონერები წამოეყვანა.

1278 წ. პაპს ნიკოლოზ III გამოუგზავნია რავედნიმე ფრანჩისკიანთ მოწაზონი საქართველოში. ვფიქრობთ, რომ იმ დროს უნდა მოსულიყოს აქ ზემოდ დასახელებული ივანე ფრანჩისკიანიც.

სარკინოზებმა პალესტინაში დაამარცხეს რა ქრისტიანები და წმიდა ადგილები ისევე ხელში იგდეს, იმ დროს, ესე იგი 1291 წ. პაპმა ნიკოლოზ IV მიმართა საქართველოს მეფეებს დავითსა და დიმიტრის, ორთავეს წერილი მისწერა და სთხოვა ქრისტიანებს შეწოდენ და წმიდა ადგილები სხვებთან ერთად დაეხსნათ მტრების ხელიდგან. წერილში ვრცლად აღწერს ქრისტიანების ყოველ შეწუხებას, რაც ურწმუნოებმა მიაყენეს აქონის ქალაქის აღების დროს, და დასასრულ ასე ეუბნება: „...მუდამ მზრუნველნი ქრისტიანების საკეთილდღეოდ, დიდათ ვნატრობთ და ვცდილობთ ღვთის შემწეობით წმიდა ადგილების ხელმეორედ დახსნას; ამასვე უნდა ნატრობდენ და ცდილობდენ ყველა კათოლიკე ხელმწიფენი და მთელის ქვეყნის მთავრებიც; ეს საღვთო საქმე, რომელიც შეეხება მთელს ქრისტიანობას, უნდა იყოს მათი პირველი საზრუნველი, და შეწვენითა ღვთისათა, უნდა ხმარობდენ ყოველ საშუალებას მის კეთილად დასაბოლოებლად. ამიტომ იესო ქრისტეს სახელით და მისის პატივისათვის შევაგულიანებთ, ვთხოვთ და ვევედრებით თქვენს უმაღლეს ხელმწიფებას, ვითარცა ღვთის საყვარელს შვილსა, რათა თქვენც მიიღოთ მონაწილეობა ხსენებულ საქმეში, განემზადოთ მთელის თქვენის სამეფოთი და ქვეშევრდომებით და, ესრეთ თქვენის ცდით და ეგრეთვე სხვა კათოლიკე მეფეების დახმარებით, კეთილად და ბედნიერად დაბოლოდეს ეს საქმე ღვთის სადიდებლად, ყველა ქრისტიანების სასიქადულოდ და თქვენ საუკუნო გასაბედნიერებლად. იმედი გვაქვს, ამ საქმეში ყველანაირი საშუალება მიიღოთ და გულმოდგინებით ეცადოთ, რათა საუკუნო ბედნიერების ღირსნი შეიქმნეთ; ჩვენც უფლისამიერ მუდამ ვაქებთ თქვენს მოსწრაფებას და მეცადინეობას. წერილის მომტანნი, ჩვენნი საყვარელნი შვილნი გვიღელმო ხეროელი და მათე თიათინელი, მინორიტების წესის მონაზონნი, ამ საქმის შესახებ ყოველ ჩვენს აზრს მოახსენებენ თქვენს ხელმწიფებას; ენდეთ მათ, რადგან მაგ ადგილებში სარწმუნოების საქმე მაგათვის მიგვიწოდებია. პირველ სექტემბერს, მღვდელთმთავრობის მეოთხე წელსა (1291).“ (1).

ეს წერილი ცალცალკე მისვლიათ ორსავე მეფეს.

შეენიშნათ მხოლოდ, რომ წერილში პაპი დიმიტრი მეფეს კათოლიკე მეფეების თანასწორად რაცხს, რაიცა საკმაო საბუთს გვაძლევს ვსტკვათ, რომ პაპის წინანდელი წერილები, თუ მეფეებთან და თუ კათალიკოსთან შემოერთების შესახებ გაგზავნილი უნაყოფოდ არ დარჩენილა.

ამ საუკუნის შესახებ ძრიელ ცოტა საბუთმა მოაწია ჩვენამდე; საქართველოდგან გაგზავნილის წერილების უმეტესი ნაწილი დაკარგულდაღუპულია. ხოლო ის ცოტა საბუთიც საკმაოდ გვიჩვენებს, რომ საქართველოსა და რომას შუა ერთობას თითქმის 1230 წლამდე მოუწევია; მის შემდგომ ურთიერთობა საკმაოდ ხშირი, ერთგულეობით სავსე და მეგობრული ყოფილა; მისიონერები დამყარებულან საქართველოში, ცოტა, თუ ბევრად ჰყოლიათ მრევლი, რომლის მოსავლელად რომიდგან ხშირად იგზავნებოდენ მისიონერები თუ ფრანჩისკიანებისა და თუ დომინიკიანების წესისა.

ჩვენ მიერ გამოთქულს აზრს იმის შესახებ, რომ საქართველოს ეკლესია არ გაჰყრია რომის ეკლესიას ერთსა და იმავე დროს, ესე იგი, 1054 წ., როდესაც გაეყარა საბერძნეთის ეკლესია, საკმაოდ ამტკიცებს დიდათ განათლებულის ქართველთ ბერის, წმიდა გიორგი მთაწმინდელის პასუხი ბიზანტიის იმპერატორის კონსტანტინე დუკიწისადმი. საქართველოს მეფისაგან (ბაგრატ IV) გაგზავნილი წმიდა გიორგი მივიდა რა იმპერატორის წინაშე, იქ დახვდენ რომიდგან და სომხეთიდგან მოსულნი წარჩინებულნი პირნი. იმპერატორმა რა სცნო გიორგის დიდი სიწმიდე და მაღალი სიბრძნე, სხვათა შორის, ჰკითხა, თუ რა მიზეზია, რომ რომაელნი ხშიადით სწირვენ და ჩვენ კი მფუანის პურითაო? წმიდა გიორგიმ ესრედ უპასუხა: „ვინაჲთგან ბერძენთა შორის მრავალი წყალება შემოვიდა პირუცელ და მრავალგზის მიდრკეს, ამისთვისაც მსგავსად თქუენსა ღმრთის მსახურთა მეფეთა წმინდანი კრებანი შეკრიბნეს და წელილად გამოიძიეს განგებულებისათვის ქრისტეს ღმრთისა ჩუტენისა და ხორციელად გამოჩინებისათვის მისისა და საუფლოთა მათთვის ხორცთა გამოძიება იქმნა და დააწესეს, რათა მივიღებდეთ ცომა სახედ ხორცთა ქრისტესთა, ხოლო პურის ცომა სახედ სულისა გონიერისა წინააღმდეგომ წყალებისა უსჯულოსა აპოლონარისა, რომელი იგი ხორცთა მათ ქრისტესთა საუფლოთა უსულოდ და უგონებოდ იტყოდა უგუნური იგი და უსულო. ხოლო ღვინოსა თანა წყალს ურევთ, სახედ სისხლისა და წყლისა, რომელი გარდმოხდა გუბრდსა მსხნელისასა, ვითარცა იტყვის იოანე ოქროპირი, ესე არს განმარტება და მიზეზი ამათ საქმეთა. ხოლო რომთა ვინაიდგან ერთგზის იცნეს ღმერთი, არაოდეს მიდრეკილ არიან და არცა ოდეს წყალება შემოსრულ არს მათგან

და ვითარცა იგი მაშინ თავმან მოციქულმან პეტრე შესწირა უსისხლო იგი მსხუპრპლი და უმეტეს, ვითარცა თვით უფალმან მისცა მოწაფეთა, ლამესა მას სერობისასა, ეგრეთ აღასრულებენ იგინი და არა რა არს შინა განყოფილება; ოდენ სარწმუნოება მრავალი იყუს. ხოლო მთავართა მათ რომთა დიდად განიხარეს, რამეთუ კუალადცა ყოფილ იყო ამის პირისათვის ძიება მათ შორის და უსწავლელობითავერა სიტყვა ეგო მეფისადა და ეტყოდეს წმიდასა, წარგიყვანოთ წინაშე წმიდისა პაპისა“. (1)

ესრეთი პასუხი ცხადათ ამტკიცებს, რომ იმდროს, ესე იგი, 1066 წ. ქართველები რომისაგან არ ყოფილან გაყრილნი ბერძნებთან ერთად, რომლებიც განშორდენ 1054 წ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ესრეთი პასუხი ისევ თვით წმიდა გიორგის გასამტყუნებელი იქმნებოდა, რაიცა შესაწყენარებელი არ არის.

ეს პასუხი კვალად იმითიც არის ყურადსაღები, რომ ლათინებს დიდი ხნის წინეთ დამატებული ჰქონდათ სარწმუნოების სიმბოლოში „სული წმიდა და ძისაგან გამოვალს“, რაისგამო ბერძნები „აბრალბდენ ლათინებს სარწმუნოების შეცვლას და რომისაგან ჩამოკლის მიზეზად ერთიც ეს გარემოება ჰქონდათ. ხოლო 12 წლის შემდეგ ბერძნების გაყრისა, წმიდა გიორგის ესრეთი პასუხი ცხადათ ამართლებს ლათინებს და ამტკიცებს მათი სარწმუნოების შეუცვლელობას.

უკეთუ ამას დაეუმატებდეთ იმ გარემოებასაც: ა, რომ ქართველი ბერი ეფთვიმე გრძელი რომას წავიდა მოციქულთა თავის წმიდა პეტრეს ტაძარში სალოცავად (საკმაოდ არა სჩანს, ბაგრატ მესამის, თუ მეოთხის დროს იყო?); ბ, რომ მეცამეტე საუკუნეში მთაწმიდას ლათინებსა ჰქონიათ მონასტერი და იქ ქართველებთან ერთგულსა და ძმურ განწყობილებაში ყოფილან, და გ, რომ 1250 წ. ივერიის მონასტრიდგან რომას წაუღიათ წმ. მამათა იოვანესი, ევთიმესი და გიორგის გვამნი,— მაშინ ცხადათ დაერწმუნდებით, რომ მეცამეტე საუკუნეში ისევ ყოფილა ერთობა ლათინთა და ქართველთა შორის. ეს გარემოება, ჩვენის აზრით, სხვაფრივ ვერ აიხსნება. (1)

რომას იოანე პეტრიწიც (1080—1128 წ.) წასულა. ვფიქრობთ, რომ ისიც, მსგავსად ევთიმე ბერისა; მოსალოცავად იქმნებოდა წასული წმ. ქალაქსა. (2)

რადგან ჩვენი უმთავრესი აზრი ის იყო, რომ გაყრილობის შემდგომის დროის საბუთები წარმოგვედგინა ქართველი კათოლიკების შესახებ, ძველ საუკუნეთა გამოძიებას აღარ გამოუდგეკით. ხოლო ერთის შესანიშნავის წერილის გამოტოვება კი გვენანება. ამიტომ ის წერილი ამ თავის ბოლოში მოგვეყავს. წერილი ეკუთვნის რომის პაპს გრიგოლ

პირველს, პასუხად მოუწერია მეტად განათლებულის კირიონისათვის, რომელიც საქართველოს კათალიკოსად იყო 176 წელში. (3)

„წიგნი წმ. გრიგოლ პირველისა კვირინო, ანუ კვირიკო ეპისკოპოსს და სხვათა დანაშთთა იბერიის კათოლიკე ეპისკოპოსთა:

„პაპი გრიგოლ I.

„სიყვარულმა სიშორე არ იცის, ვისაც ადგილი აშორებს, მას ეპისტოლე აახლოვებს. ამ წიგნის მომტანმა, რომელიც აქ მოციქულთა მთავრის წმიდა პეტრეს საფლავის სალოცავად მოვიდა, დაგვარწმუნა, რომ ჩვენთვის წიგნი გამოგიგზავნიათ, მაგრამ ამას სხვა ნივთებთან ერთად იერუსალემში დაუკარგავეს. ამანვე მოგვითხრა, რომ იმ წერილით გვეკითხებოდით: ნუ თუ ყოველთა რჩეულთა კათოლიკე ეკლესიის წილში შესასვლელად, ნესტორის შეცთომათაგან მოქცეულ მღვდელთა და ერთათვის საქირთა ნათლისღება, ანუ კმარა მარტო აღსარება? ამ საგნისა ჩვენ უწყით ჩვენის მამების ძველის დროის ჩვეულება, რომ, როდესაც ვინმე მოიქცევიან მწვალებლობისაგან, რომელშიაც მონათლულან წმიდა სამების სახელით, მათ ვუერთებთ წმინდა ეკლესიას ან ზეთის ცხებით, ან ხელ დასხმით და ან მარტო სარწმუნოების აღსარებით. ამიტომ დასაფლეთში არიოსანებისაგან მოქცეულთ ვუერთებთ კათოლიკე ეკლესიას მარტო ხელ დასხმით; აღმოსავლეთში კი. მათ სცხებენ ზეთსა შესარიგებლად. ხოლო მონათლისღებებს და სხვათა მარტო სარწმუნოებას აღვიარებინებთ, რადგან მწვალებლობაში მონათლულთ სული წმინდა მაშინ სწმენდს, როდესაც ნესტორიანები ჩვენის ხელ დასხმით და მონათლისღებები სარწმუნოების აღსარებით უერთდებიან ეკლესიას. გარნა ის მწვალებლები, რომელნიც წმიდა სამების სახელით არ არიან მონათლულნი, როგორათაც ქრისტეს უარის მყოფენი ბონოსიანები და კათოფარიგელები, რომელნიც სული წმიდად რაცხვენ მონტანისტელების ბორატს კაცსა, რომლის მსგავსიც ბევრი არის, უნდა მონათლონ, რათა ეკლესიას შეუერთდენ, რადგან ესე ვითარ შეცთომაში მყოფთა მიერ წმინდა სამების სახელით მიღებული ნათლისღება სწორე ნათლის ღება არ არის. არც უნდა შეირიცხოთ ნათლისღების განმეორებად, რადგან, როგორც ვთქვით, ნამდვილად წმიდა სამების სახელით არ არიან მონათლულნი. ხოლო ნესტორიანების მწვალებლობას ისევ მათი შეცდომილება აბრძავებს. ისინი წმიდა სამების სახელით არიან მონათლულნი, მაგრამ მსგავსად ურიებისა, დაჟინებით უარს ჰყოფენ მხოლოდ შობილის ძის განხორციელებას. ამიტომ, როდესაც ისინი მოიქცევიან წმიდა კათოლიკე ეკლესიისადმი, საქირთა ასწავლოთ მათ კეშმარიტი სარწმუნოების აღსარება, რათა ირწმუნონ მტკიცედ, რომ ძე კაცისა, ღმერთ

თი და უფალი ჩვენი იესო ქრისტე ღვთაებით არს უწინარეს სოფლისა და იგივე განკაცდა ბოლო დროს, რადგან სიტყვა იგი ხორცშესხმულ იქმნა და დაემკვიდრა ჩვენ შორის, რადგან, ვამბობთ, სიტყვა იგი რა განხორციელდა, არ შეიცვალა იმისაგან რაც იყო, არამედ მიიღო და გახდა ისიც, რაც არ იყო. საუკუნო მამის მხოლოდ შობილმა ძემ თავისი განხორციელების საიდუმლოთ თავისი არსება კი არ დაამცირა, არამედ ჩვენი ბუნება აღამაღლა. ამიტომ სიტყვა და ხორცი ერთი და იგივე პირი არს, როგორც თვითვე სთქვა: „არ ვინ აღხდა ზეცად, გარნა რომელი იგი გარდამოხდა ზეცით, ძე კაცისა, რომელი არს ზეცათა შინა“. იგივე ძე ღვთისა ზეცაში, იყო ძე კაცისა, რომელიც ლაპარაკობდა ქვეყანაზედ. რაისაგამო ამბობს იოვანე: „ვიცით რამეთუ ძე ღმრთისა მოვიდა და მომცა ჩუენ გონებაჲ“; იქვე დასძენს, თუ რაბამი გონება მოგვცა: „რათა ვიცოდეთ ჩუენ ქეშმარიტი ღმერთი“. ამ ადგილს რომელ ქეშმარიტს ღმერთს გვაუწყებს იგი? ნუ თუ მარტო ყოვლის მპყრობელ მამას? აი რას უმატებს ძის ყოვლის მპყრობლობის შესახებაჲ: „და ვართ ჩუენ ქეშმარიტისა თანა ძისა მისისა იესო ქრისტესი“. ამბობს ქეშმარიტი ღმერთი მამა, ქეშმარიტი ძე მისი იესო ქრისტე. თუ ქეშმარიტი ძე ვითარად არს, ცხადათ გვიჩვენებს თქმით: „ესჲ არს ქეშმარიტი ღმერთი და ცხოვრება საუკუნო“. ხოლო ნესტორის შეცდომილების მსგავსად, უკეთუ სხვა იყოს კაცი იესო ქრისტე, რომელიც ქეშმარიტი კაცია, ცხადია, რომ აღარც ქეშმარიტი ღმერთი და აღარც საუკუნო ცხოვრება იქმნება. მაგრამ მხოლოდ შობილი ძე სიტყვა უწინარეს ყოველთა საუკუნეთა შეიქმნა კაცი. ამიტომ ეს არს ქეშმარიტი ღმერთი და საუკუნო ცხოვრება. ვინაიდან, როდესაც წმიდა ქალწულს იგი მუცლად უნდა ელო, თავისთან მოუბარ ანგელოზს უთხრა: „აჲ მხევალი უფლისა, მეყაენ მე, ვითარცა ამბობ“. რა ეამს მიუღდა და თავის ნათესავ ელისაბეთთან წარვიდა, მწრაფლ იმავე ელისაბედისაგან გაიგონა: „ვინა ჩემდა ესე, რათა მოვიდეს დედა უფლისა ჩემისა ჩემდა?“ ესრედ იგივე ქალწული იწოდების მხევლად და დედად უფლისა. მხევალია უფლისა, რადგან სიტყვა „მხოლოდ შობილი უწინარეს საუკუნეთა“ თანასწორი არს მამისა. ხოლო დედა არს, რადგან მის საშოში მისივე ხორცისაგან სული წმიდის მოქმედებით განკაცდა. არც ისეა, რომ სხვისი იყოს მხევალი და სხვისი დედა, რადგან ღმრთის მხოლოდ შობილი, მყოფი უწინარეს სოფლისა, მის მუცლისაგან იშუა კაცი გამოუთქმელის სასწაულით; ამიტომ გახდა მხევალი კაცისა ღვთაების გამო და დედა სიტყვისა ხორცის გამო. ჯერ კი არ ჩაესახა ხორცი ქალწულის საშოში და შემდგომ ღვთაება კი არ მოვიდა ხორცთან, არამედ რა წამს სიტყვა მოვიდა მის საშოში, იმ წამსვე სიტყვა ხორციელ იქმნა,

და თანავე დაიცვა თავისი ქეშმარიტი ბუნების ყოველი თვისება. ესრეთ ძე ღვთისა მხოლოდ შობილი ქალწულის საშოსგან იშვა სრული კაცი, ესე იგი მქონე გონიერი სულისა და ხორცისა. ამიტომ ყოველთა უმეტეს ცხებულად იწოდების, ვითარცა იტყვის მეფსალმუნე: „გცხო შენ ღმერთმან, ღმერთმან შენმან საცხებელით“, ესე იგი სული წმიდის ნიკით; მაგრამ უმეტეს ყოველთა იცხო, რადგან ჩვენ კაცნი, ჯერ კაცი ვართ ცოდვილნი, შემდგომ სული წმიდის ცხებით ვიწმინდებით. ხოლო იგი, რომელიც უწინარეს სოფლისა ღმერთია, ბოლო დროს სული წმიდის მიერ ქალწულის საშოში განკაცდა, მასშივე იცხო იმავე სულისაგან, როდესაც ჩაესახა. არც ისეა, რომ ჯერ ჩასახულ იყოს და მერმე ცხებულ. არამედ სული წმიდის თვით იმავე მოქმედებით, რომ ქალწული-საგან ხორცი შეისხა, იცხო სული წმიდისაგანვე. ამიტომ ვინც ნესტორის შეცდომილებიდან მოიქცევიან, თქვენი წმიდა კრებულის წინაშე აღიარონ მისი ქეშმარიტი შობა და შეაჩვენონ ნესტორი, მისნა მიღევარნი და სხვა დანარჩენნი მწვალებელნი. ვგრეთვე შემოგპირდენ, რომ პატივსცემენ და შეიწყნარებენ იმ ყველა კრებათა, რომელსაც მსოფლიო ეკლესია აღიარებს. შემდგომ თვინიერ რამ სიძნელისა, მიიღეთ ესრეთი პირნი თქვენს საზოგადოებაში და დასტოვეთ იმ წესსა ანუ ხარისხში, რომელშიაც არიან. განუბნიეთ მათ შეცდომილებანი და ასწავლეთ, ყველაფერი, რაც კი საჭიროა; სიტკბოებით მოეპყარით, ნურავითარ სიძნელეს აღმოუჩინეთ მათი ხარისხის შესახებ, რათა იგინი თავიანთი მტრის ხელისაგან დაიხსნათ. ვგოდნათ ყოველის მპყრობელის უფლისაგან განიზრავლებთ საუკუნო ღიდების სასყიდელს, რაოდენთაც უფრო მომეტებულად შემოაპყრებთ მათ, რათა თქვენთან სამარადისოდ აღიდონ უფალი. თქვენთვის ვევედრებით წმიდა სამებას, რათა თავისი მფარველობით დაგიცვასთ და თავისი სიყვარული არ მოგაკლოსთ“. (1)

ამ წერილს თარიღი არა აქვს, როგორც ყველა წერილებს ამ პაპისას. ხოლო სხვა და სხვა გარემოებით ჩვენ საკმაოდ დაერწმუნდით, რომ წერილი უნდა გამოეგზავნა 598 წელში.

ამ წიგნის მომტანი, ცხადია, ქართველი უნდა ყოფილიყო, რადგან საქართველოდგან წასულა და საქართველოშივე მობრუნებულა. აქიდგან სჩანს, რომ ძველადვე ჩვეულებად ჰქონიათ საქართველოდგან რომას წასვლა სალოცავად.

ეს წიგნი იმითიც შესანიშნავია, რომ საქართველოს კათალიკოსს სასულიერო კითხვების განსამარტებლად რომის პაპისათვის მიუმართავს და არა აღმოსავლეთის პატრიარქებისათვის. ესეც საკმაო საბუთია იმისი, რომ საქართველოს სარწმუნოების კითხვებში რომასთან უფრო კავშირი ჰქონია, ვიდრე ბერძნებთან. ასე რომ არ ყოფილიყო, მაშინ საქართვე-

ლო როგორმე მონაწილეობას მიიღებდა ბერძნების იმ მრავლად შემო-
ღებულ მწვალებლობაშიაც, რომელსაც ასახელებს წმიდა გიორგი
მთაწმინდელი. გარნა ქართველი მამები და მწერლები ერთპირად მოწ-
მობენ, რომ საქართველოს ეკლესიას არავითარი მწვალებლობა მიუღია
და ქრისტეს სარწმუნოება უხრწნელად დაუცავსო. ამავე ნაირად, წმიდა
გიორგი მთაწმინდელი მოწმობს, როგორც ზემოთ ვნახეთ, რომ ლათი-
ნებს არავითარი მწვალებლობა მიუღიათ და მათაც ქრისტეს სარწმუ-
ნოება უხრწნელად შეუნახავთო. ესრეთი სარწმუნოებრივი თანახმობა
უნდა მიეწეროს ქართველთა და ლათინთ ხშირს კავშირსა და ურთიერ-
ობას. უკეთუ გავიხსენებთ იმასაც, რომ პაპმა სილიბისტრემ წმიდა ნი-
ნოს წერილი მოსწერა (1), მაშინ დაერწმუნდებით, რომ ესრეთი სუ-
ლიერი ერთობა და კავშირი დაარსებულა საქართველოში ქრისტიანო-
ბის შემოღებისათანავე. ამიტომ, ვით რომის ეკლესიას, საქართველოს
ეკლესიასაც მიუღია წოდება წმ. კათოლიკე ეკლესიისა.

ქართველი კათოლიკისი XIV საუკუნეში.

XIV საუკუნის დასაწყისში ბედმან ხელმეორედ დაუბრუნა საქართველოს გავლილი დიდება. მეფემან გიორგი მეხუთე ბრწყინვალემ, რომელმაც განდევნა ყოველი მტერი გვარისა, შემოიერთა კავკასიის სხვა და სხვა ნაწილი და საქართველოს დიდებულ სკიპტრას ქვეშ შემოიკრიბა ყოველი ერი ნიკოფსიით დაწყებული ვიდრე დარუბანდამდე. ევროპაც თვალყურს ადევნებდა საქართველოს და მისი აღორძინება შეუმჩნეველად არ დარჩენია. რომის პაპებმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციეს ჩვენს ქვეყანას. კლემენტო მეხუთემ, 1307 წ. ბლომათ გამოგზავნა საქართველოში ფრანჩისკიანებისა და დომინიკიანების წესის მონაზონები, რომელნიც ცდილობდნენ მთელი საქართველო რომის ეკკლესიისათვის შემოერთებინათ. გიორგი მეფის ძლევამოსილებამ და მისმა დიდებამ უფრო განსაკუთრებითი ყურადღება მიიქცია პაპის იოვანე XXII. აჟან, 1318 წ. ბლომათ გამოგზავნა ხსენებულ ორთავ წესის მონაზონები, რომლებიც დაუცხრომელად აერცელებდნენ კათოლიკობას საქართველოში, იმ ზომამდე, რომ გაკათოლიკებული ქართველები იმ მონაზონების წესის ძმებადაც კი ხდებოდნენ. თუმცა დაწვრილებით ბევრი ცნობა არა გვაქვს იმ დროის ქართველი კათოლიკების შესახებ, მაგრამ, რასაც კი მოუწევია ჩვენამდე, საკმაოდ გვიჩვენებს, რომ იმ დროს კარგა ყოფილა კათოლიკობა გავრცელებული საქართველოში; გაკათოლიკებული და მონაზონად შემდგარი ქართველები, თავიანთ ევროპელ ძმებთან ერთად ინდოეთსაც მიდიოდნენ ურწმუნოთა შორის სარწმუნოების გასაერცვლებლად. გაკათოლიკებულ ქართველთა შორის ერთი შესანიშნავი და ჩვენთვის დიდათ სასიქადულო არის ტფილელი ქართველი ძმა დიმიტრი, რომელმაც ქრისტეს სარწმუნოებისათვის სისხლიც დაღვარა და წამებულის გვირგვინი დაიდგა. ფრანჩისკიანების ისტორია მისი და მისი ამხანაგების წამებას მოგვითხრობს ესრედ: „1321 წ. აპრილის 13, ბზობის წინა ხუთშაბათს, დიდებული წამება მიიღეს მინორიტების წესის ოთხთა სარწმუნოების ბრწყინ-

ვალე მხედართა, რომელნიც არიან: ძმა თომა თოლეთინელი, ძმა იაკობ პადოელი, ძმა პეტრე სენიელი და მორჩილი ძმა დიმიტრი ტფილელი, ტომით ქართველი. იგი იყო თავისი ძმების მოენე, რადგან ძრიელ კარგად იცოდა აღმოსავლეთის ენები. ეწამნენ ინდოეთის ქვეყანაში თავანსა. მათი მოღვაწეობა და დიდებული წამება აღწერეს იქვე აღმოსავლეთში და გამოგზავნეს მათისავე გზის ამხანაგებმა დომინიკიანებმა, ძმა იაკობმა, ფრანჩისკე პიზანელმა და ძმა პეტრე თურელმა.“ (1) სამწუხაროდ, აქ დასახელებულ პირთა წერილები დროს შთაუწებამს და ჩვენამდე აღარ მოუწვია. ამისგამო თუ ამ დიმიტრი ტფილელის და თუ სხვა მისი დროის ამხანაგებისა, რომელთა შორის შეიძლება, სხვა ქართველებიც ბევრი ყოფილიყვნენ, სხვა აღარაფერი ვიცით.

საქართველოში გაგზავნილ ზემოხსენებულ მონაზონთაგან ზოგნი დაბრუნდნენ რომას და პაპს მოახსენეს საქართველოს ყოველი გარემოება, გიორგი მეფის გაძლიერება და ეგრეთვე აუწყეს დიდ ძალი ხალხის გაკათოლიკება. ამ ამბავმა დიდათ გაახარა პაპი, რომელმაც დაუყოვნებლივ ბევრი სხვა ახალი მისიონერი გამოგზავნა საქართველოს და თან გამოატანა ერთი წერილი გიორგი მეფესთან და მის თავადებთან. წერილი საკმაოდ ვრცელია, მისი ორი ნაწილი შეეხება ეკლესიის ერთობის საკითხებს; ხოლო მესამე ნაწილში პაპი იწვევს და შეაგულიანებს შემოსაერთებლად მეფესა და მის თავადებს. ჩვენ მოვიყვანთ აქ მარტო ბოლო ნაწილს.

„**პიოვანე XXII.** ეპისკოპოსი, მონა ღვთის მონათა.

„გორგის, ქართველთა ბრწყინვალე მეფეს და მისს თავადებს.
„... ყველა აქიდან ცხადათ სჩანს, რომ ყოველი საჭირო კითხვის განსამარტებლად უნდა მიმართონ ხოლმე პეტრეს საყდარსა, რომელზედაც, არა ჩვენი ღირსების წყალობით, არამედ ღვთიურის მადლის შემწეობით აღვედით. ამიტომ დიდად ვწუხვართ, რა ვხედავთ, რომ ამ დიდებულის გვამის თავისაგან ზოგიერთი ნაწილი ჩამოშორებულია; ესე იგი ვხედავთ, რომ თქვენს ეკლესიას მონაწილეობა არა აქვს თვისი სულიერი თავის ცხოვრებასთან, რადგან მისგან განშორებულა და არ ემორჩილება. **ქინაი** დგან ღვთის მონათა მსახურნი ვართ, იმ ღვთისა, რომელსაც წარწყმედა არავისი ჰნებაეს, ვნატრობთ მოუპოვოთ ყველას საუკუნო ცხოვრება. ამიტომ თქვენა და თქვენს ქვეშევრდომს ერს წყალობის თვალთ გიყურებთ, როგორათაა პავლე მოციქული, რომელმაც რა უწყოდა კარგად, რომ ღვთის წინაშე ყველა თანასწორი იყო, მიაგო როგორც უძლურთა, ისე ძლიერთა ყოველივე, რათა ყველანი შეეძინა ღვთისათვის. **ან** გვედრებთ და უფლის იესო ქრისტეს სახელს გაფიცებთ, რათა რომის წმიდა ეკლესიასთან შემოერთება აღარ დააყოვნოთ; არც ჩასთვალოთ უბრალო

ადამე ჩვენი მოწოდება შემოერთებისა;] ეს მოწოდება ამ დღეებში ვყავით ღვთის ჩაგონებით და ჩვენის ძმების რჩევით. იგინი დიდათ მონატრულნი არიან და სურსთ თქვენი და თქვენის ერის განათლება. თქვენი მოწვევა არა უსაფუძვლოა, არამედ დამყარებული სამართო წერილზედ.

„უწყოდეთ, რომ სრულებით არ ვცდებთ თქვენს ქონებას, არამედ აზრად გვაქვს მხოლოდ თქვენის სულის ცხოვნება; არც გვინდა თქვენი ძლიერების დამცირება და თქვენი პატივის აყრა. არამედ ვნატრობთ, რაოდენათაც შეგვიძლია ღვთის მიერ, უფრო აღვამაღლოთ და განვადლიეროთ თქვენი ძლიერება და პატივი. იესო ქრისტეს შეწევნით ჩვენი სიყვარული თქვენდამი უფრო გაძლიერდება, უკეთუ მოთმინებით და გულ მოდგინებით მოუსმინეთ შემოერთების საქმეში ჩვენგან წარმოვლენილ პირებს და შემოუერთდით კათოლიკე ეკლესიას, თქვენ მთავარნო და წინამძღვარნო ერისანო, რომლებსაგანაც განირჩევით თქვენის სიბრძნითა. მაშინ შეიქმნებით უპირველესი ერი იმ ყველა ტომთა შორის, რომელნიც ქრისტესადმი მოქცეულ არიან. [უკეთუ თქვენ მოიზიზღებთ, რომ ეს შემოერთება თვინიერ მსოფლიო კრებისა შეუძლებელიაო, ჩვენც მოგახსენებთ, რომ მზად ვართ მოვახდინოთ ესრეთი კრება,] უკეთუ მოითხოვეთ თქვენ და თქვენმა ეპისკოპოსებმა; ამის გამო დიდის სიამოვნებით და პატივით მივიღებთ თქვენ და ყველა თქვენ მიერ წარმოგზავნილ პირებსა, რათა შევეუერთოთ ეკლესიას თავისი ნაწილი. მაშინ ამ შეერთების შესრულების დროს გამოვიღებთ ახალს სამოსს, დავკლავთ ქამებულ ზეარაკთა, გავუმართავთ მსოფლიო წვეულებას ყველა მრჩემუნებსა; ეგრეთვე სიხარულით ვუმახარობლებთ, რომ, ვითარცა ვაზმა ნაყოფიერმა, თავისი უწინდელი ბრწყინვალება შეიმოსა კათოლიკე ეკლესიამ, რომლის შეილნი, მსხდომარენი გარეშე ტაბლისა და მომლოდინენი ჟამისა, რომ მიეგებნენ თავიანთ მაცხოვარს უფალს იესო ქრისტესა, ემზავსებიან აყვავებულის ზეთის ხილის შტოსა.

„ამიტომ შევაგულიანებთ თქვენს გულმოდგინებასა და გთხოვეთ ყოველის მპყრობელის ღვთისა და იესო ქრისტეს სახელით, რათა სახიერებით მიიღოთ და კარგად მოეპყრათ ამ წერილის მომტანთ, ჩვენს საყვარელ შეილებს, მინორიტების წესის მონაზონთა, რომელნიც არიან სათნონი, გაწვრთნილნი ღვთის სჯულში, გამოცდილნი საქმეში, მიმბაძენი მაცხოვრის სიმდაბლისა და რომელნიც შეიქმნებიან თქვენთვის დიდად სასარგებლონი. მიიღეთ იგინი ღვთისა და ჩვენი პატივისათვის, ისეთის გულმოდგინებით მოუსმინეთ, თითქო თვით ჩვენგან მოგესმინოსთ და მტკიცედ ირწმუნეთ, რასაც მოგახსენებენ ჩვენ მაგივრად. უკეთუ გვცოდნოდან, რომ თქვენთვის უფრო სათნო საყოფელი იქმნებოდა რო-

მელიმე ეპისკოპოსი, ან რომელიმე გავლენიანი უმაღლესი პირი, უეჭველად მას წარმოგიდგინებდით. მაშ მოილაპარაკეთ მაგათთან მშვიდობიანის ერთობის შესახებ, ეგრეთვე იზრუნეთ ყველა მათი საქროებისა და წასვლა-მოსვლისათვის, რათა ადვილად შეიძლონ თათრებთან და სხვა ჯომის ერთან მისვლა. ავინიონით. 15 ოქტომბერს, მღვდელთ-მთავრობის მეექვსე წელსა (1321)“. (1)

იმ დროის ყველა საბუთებს ჩვენამდე არ მოუწვია და მაშასადამე რ შეგვიძლია გამოკვლევა იმისა, თუ იმ წერილის რა პასუხი მიიღო პაპა და ან რა მოჰყვა იმისა. ხოლო [თუ გიორგი მეფემ ვერ აღარულა პაპის თხოვნა შეერთების შესახებ, ეს საკმაო საბუთი არ არის სთქვათ, რომ გიორგი ბრწყინვალე კათოლიკე სარწმუნოების მტერი ნუ წინააღმდეგი ყოფილიყოს და შეერთება არ სდომოდეს.] უკეთუ არმოვიდგინეთ იმ დროის საქართველოს გარემოება, თუ რაოდნათ აზრულ-დარეული იყო ყველაფერი შინაურისა და გარეულის მტრებისაგან [რაოდენი შრომა და მოღვაწეობა მოანდომა გიორგი მეფემ ყველა-რის რიგზე მოწყობას, დამშვიდებას, მოღალატეების დასჯას და იმერეთის შემოერთებას, მაშინ ცხადათ დაეინახავთ, რომ ამ ნათხოვნის შემო-რთების სისრულეში მოუყვანელობის მიზეზი სხვა არა იყო რა, თუ არა, რომ გიორგი მეფე განუწყვეტილად გართული იყო სხვა და სხვა ერო საქმეებში და საიმისოდ არ ეცალა.] ის კი ცხადი და უტყუარია, რომ გიორგიმ თანაგრძნობა და მფარველობა აღმოუჩინა საქართველო-ს კათოლიკე სარწმუნოებას, რადგან, როგორც ეხლად ვნახავთ, მის ფობის დროს დაარსდა ტფილისში კათოლიკე საეპისკოპოსო და სა-რთველოს ბევრს პროვინციაში გადავიდნ ქართველები კათოლიკო-ზედ. ყველასთვის ცხადია, რომ უკეთუ მეფეს კათოლიკე მისიონერე-სათვის მფარველობა და შემწეობა არ აღმოუჩენია, ისინი არამც თუ ეპისკოპოსოს ვერ დაამყარებდნ საქართველოს სამეფო ქალაქში, ვის თვალ წინვე და ქართველებს ვერ გააკათოლიკებდნ, არამედ აქ ხსაც ვერ მოიკიდებდნ. ამიტომ ეს ამბები საკმაო საბუთს გადაძლევს ექვათ, რომ აქ მოყვანილი პაპის წერილი ერთიან უნაყოფო არ დარ-ილა; თუ თვით გიორგი მეფემ ქვეყნის სხვა და სხვა გარემოების რ, ჯეროვანი პასუხი ვერ მიაგო პაპის მოწოდებას, სამაგიეროდ რმა თავადმა და ერმა ყურადღება მიაქცია და ბევრმაც მიიღო კა-ლიკე სარწმუნოება, როგორათაც ცხადათ გვიჩვენებს პაპის შემდეგი ილი.

დღითი დღე საქართველოს წარმატება და გაძლიელება უფრო იზი-და პაპის ყურადღებას, მეტადრე იმის გამო, რომ კათოლიკე სარ-ნოება საქართველოში უფრო თავის უფლად ვრცელდებოდა; აღმო-

საელჩეთის სხვა ქვეყნებში კი სუსტდებოდა ოსმალთა გაძლიერების გამო იგინი ქრისტიანებს სდევნიდენ, უწყალოდ სწყვეტდენ და მათ ქალ ქებს ერთიან აოხრებდენ. ამას ცხადათ გვიჩვენებს იმავე პაპის ბულდ (წერილი), რომლითაც მოსპო სმირინის კათოლიკე საეპისკოპოსო კათედრა, რადგან იქ კათოლიკობა ძრიელ შემცირებულ იყო ოსმალეზ საგან, რაისგამო საკირო აღარ იყო იქ საეპისკოპოსო დაეტოვებინ კათედრა სმირინით ტფილისს გადმოიტანა შემდეგის წერილის ძალი რომელიც კარგად ვრცელია. აქ მოვიყვანთ მარტო იმ ნაწილს, რომელიც შეეხება ტფილისის საეპისკოპოსოს და საქართველოს კათოლიკე

მეორე წერილი იმ პაპისა საქართველოს შესახებ:

„პაპი იოვანე XXII. სამარადისო მოსახსენებლად.

„..... შემდგომ ბევრის რჩევისა და გამოძიებისა დავრწმუნდით ჩ და ჩვენი ძმები კარდინალები, რომ ტფილისი, ქართველთა სამეფო შუაგული ადგილი, საუკეთესო, მეტად შესანიშნავი, ერთ საესე, მ. ჯვე და სიმდიდრით უხვი ქალაქია. გავლილ დროებში უფროსთა ნესწასულმა დომინიკიანებმა, მოღვაწეობით და დაუცხრომილის შრომით ამ ქალაქისა და თუ მის გარეშე ადგილების მცხოვრებთა უმეტ ნაწილი მოაქციეს კათოლიკე სარწმუნოებაზედ; აწ მათ სწამსთ აღიარებენ ყოველსავე იმას, რაცა სწამს, აღიარებს და ასწავლის მის ეკლესია. ამიტომ ღვთის სახელის საქებ-სადიდებლად, სარწმუნოე პატივისათვის და გასაერცელებლად, ჩვენის ხსენებულის ძმების რჩე და ჩვენის სრულის მოციქულებრივის ხელმწიფების ძალით სმირი საეპისკოპოსო კათედრა გადაგვაქვს ხსენებულის ტფილისის ქალაქსა. გან, უკეთუ სამოციქულო საყდრის მოწყალებით იმ ადგილს დაინ ეპისკოპოსი, რომელმაც უნდა შეუდგინოს და მოუკლებლივ ასწავი კათოლიკე მოძღვრება ერსა, დარწმუნებული ვართ და მტკიცედ სოებთ, როგორათაც ზემორე მოხსენებულიდგანაცა სჩანს, უფ შემწეობით მორწმუნენი გამტკიცდენ სარწმუნოებაში და ბევრი მუნაც აღვილად მოიქცეს ქეშმარიტების ნათლისადმი, რომელიც ქრისტე. თუ ამისა და თუ სხვა დიდათ სასარგებლო მიზნების გ ჩვენ გადაუსწვიტეთ და ჩვენის ხსენებულის სრულის უფლებით ტფილისი გაეხადეთ საეპისკოპოსო ქალაქად და გვენებაეს შემდეგშიაც ჩეს ესრედ და ეწოდებოდეს მუდამ ტფილისის საეპისკოპოსო ქალაქად არც მოაკლდეს მას ეს საეკლესიო ღირსება, არამედ იგი უფრო მატოს და გავრცელდეს. ვგრეთვე ძმათა რჩევით და ჩვენის სრულებით დაგვიდგენია, რომ იმავე ქალაქში აღშენდეს საკათედრო ძარი, საეპისკოპოსო ეკლესია და ეწოდოს ტფილისის საეპისკოპოსო ეკლესია; ამ კათედრაზედ ღვთის შეწევნით ეპისკოპოსად დ

ნავთ გამოცდილსა და მოღვაწე პირს. აწ უხაროდეს იქაურ მორწმუნე ერთა სიმრავლეს ეს დიდი და უხვი სამოციქულო საყდრის წყალობა და მარადის წარმართონ თვისნი საქმენი უფლის მცნებათა გზასა. ეგრეთვე სიბნელეში შობილ ურწმუნოთ აღაზილონ თვალნი, მიიღონ ნებით ქრისტეს სარწმუნოება, ქადაგების შემწეობით აღმოუხვრან თავიანთ გულდგან შეცთომილება, დაადგენ სიმართლისა და ქვეშაირიტების გზასა და აღიძრენ ღვთის ნების აღსასრულებლად მარადის, რათა მოიპოვონ საუკუნო ცხოვრება. მაშ ჩვენ მიერ გადატანილის კათედრის გადაწყვეტილებას, მოწყალებისა და ნების წინაღმდეგ არავის შეეძლოს მოქცევა. ავინიონით, მ აგვისტოს, მღვდელთ მთავრობის მეცამეტე წელიწადს (1328)“. (1).

აი ჩვენის გავლილის დიდების ერთი ცხადი ნიშანიც! ამ პაპს ქვეყნის ყველა მხარეს ჰყავდა მისიონერები დაგზავნილი. მაგრამ არცერთი მხრიდან მიუღია ისეთი სანუგეშო ამბავი, როგორც საქართველოდგან, და არც ერთი ქალაქის შესახებ უთქვამს ისეთი სიტყვები, რასაც აცხადებს ტფილისის შესახებ: ძრიელ შესანიშნავი, ერთ საესე და სიმდიდრით უხვი ქალაქიო. ეგრეთვე შევნიშნოთ, რომ ტფილისში საეპისკოპოსოს დანიშვნის პირველი და უმთავრესი მიზეზი ყოფილა ერის მოვლა და მისი სასულიერო საზიაროება, რადგან, როგორც წერილის სიტყვებიდგან სჩანს: „multitudo habitantium, სიმრავლე მცხოვრებთა“, ძრიელ ბევრს მიუღიათ კათოლიკობა არა მარტო ტფილისში, არამედ საქართველოს სხვა ადგილებშიაც. ლათინურს ენაში ლექსი multitudo იხმარების, როდესაც აურიცხველი, ანუ მომეტებული სიმრავლის რიცხვი უნდა აღიწინოს.

პაპმა ტფილისის საეპისკოპოსოს დასაარსებლად არ იკმარა ეს წერილი, რომელიც საქართველოს გარდა შეეხებოდა სმირინის საეპისკოპოსოს მოსპობასაც. ამიტომ ერთი წლის შემდგომ მისი ბუგაჯაი განსაკუთრებული წერილი (ბულა) გამოსცა ტფილისის შესახებ, როდესაც თავისი წინანდელის დადგენილების ასრულება მოინდომა. იოვანე პაპის აი შესამე წერილიც, რომლისაგანაც გამოვსტოვებთ შესავალს, რადგან საქართველოს შესახებ იქ განსაკუთრებითი არაფერია.

„პაპი იოვანე XXII. სამარადისო მოსახსენებლად.

„... ბევრი ხანი არ არის, რაც დიდის სიხარულით ესცანით სარწმუნო მოხსენებიდგან, რომ მრავალნი დომინიკიანნი, საესენი სარწმუნოებრივის გულმოდგინებითა და ეგრეთვე კაცთა ცხონების სურვილითა უფროსთა ნება-დართვით წასულან ქართველების სამეფოში, სადაც დიდი ხალხი ცხოვრებს. იმ ქვეყნის უმეტესი ნაწილი დაუვლიათ დიდის შრომით და იქვე უცხოვრიათ რავდენსამე წელიწადს; გულმოდგინ-

ბით ღვთის სიტყვა უქადაგებითა ერისათვის, რომელიც გაუწერთნია სიტკბოებით, რაისგამო ბევრი მათგანი კათოლიკე სარწმუნოებაზედ მოუქცევიათ და ესრეთ შემოუყვანიათ დაუბნელებელს წმიდა სარწმუნოების ნათელში. იმ ადგილის მორწმუნენი დარწმუნებულნი არიან დმტკიცედაც სასოებენ, რომ თუ ზემოხსენებულ მონაზონთა დაუცხრომელად განაგრძეს სახარების ქადაგება იმ ერში, როგორც აქამდე საქებურად იღვწოდენ, უეკველად უდიდესი რიცხვი იმ ერთა მოიქცეს და მიიღოს კათოლიკე სარწმუნოებაო. თუმცა კი უღირსნი, მაგრამ ნეტარის პეტრეს მოსაყდრე და ამ ქვეყანაზედ ქრისტეს მონაცვლი, დიდად მოხარულ ვიქმენით ამდენის ხალხის მოქცევისა და ღმერთს მადლობის მსხერეპლი შევსწირეთ. რადგან ესრეთი სასარგებლო საქმე დოდათ სათნო საყოფელია ღვთისა, ჩვენც ვავედრებთ და ვანიჭებთ მას ყოველ ჩვენს მოციქულებრივ მფარველობას, ეგრეთვე გვენბავს მის წარმატება და აღორძინება. ამიტომ შემდგომ დიდის აწონდაწონისა და ჩვენ ძმებთან ერთად გულმოდგინე მოლაპარაკებისა, ეგრეთვე მათი რჩევით და ჩვენის მოციქულებრივის სრულის უფლებით, იმავე სამეფოში მყოფს, განთქმულს, შესანიშნავს და შესაფერ ქალაქს ტფილისს ვაწესებთ საეპისკოპოსო ქალაქად ღვთის საქებ-სადიდებლად, კათოლიკე სარწმუნოების გასაძრიელებლად, მცხოვრებთა აწ მყო და მომავალის ბედნიერებისათვის და სხვა და სხვა საჩინო მიზეზების გამო, რამაც გადაგვაწყვეტინა, ასე მოვქცეულიყავით. ეგრეთვე გვენბავს, რომ მომავალშიაც ყოველთვის ეწოდებოდეს ესევე სახელი: ტფილისის საეპისკოპოსო ქალაქი. მზგავსადვე ზემოთ ხსენებულ ძმათა რჩევით და ჩვენის უფლებით დავგიდგენია, რომ იმავე ქალაქში აღშენდეს საკათედრეკკლესია, რომელსაც ვანიჭებთ საეპისკოპოსო ტიტულსა. ღვთის შეწევნით, მალეც მოვუვლენთ ღირსსა და საკუთარ მწყემსსა. ინებოს ჰეციეფაშა ხაქმ, რათა თვით წინუძღოდეს და ჰფარვიდეს იმ ეკკლესიას. მაშ არავის შეეძლოს წინააღმდეგად მოექცეს ჩვენ მიერ განწესებულ, მინიჭებულ დადგენილებასა. ავინიონით, მ თებერვალს, ჩვენი მღვდელთმთაფრობის მეთოთხმეტე წელსა. (1329) (1).

ამ წერილიდგან საკმაოდა სჩანს, რომ ქართველ კათოლიკეთაც მიუწერიათ პაპისათვის თავიანთი ამბავი და უთხოვნიათ ტფილისში ეპისკოპოსის დანიშვნა. სამწუხაროთ, ესრეთი საბუთები, ესე იგი, ერის მოწერილი წიგნები დაკარგულია და მათი ხსენება არ სად არის. არც ტფილისის ეკკლესიის აშენების შესახებ ცნობას მოუწევია ჩვენამდე. გარნა უნდა ვსთქვათ, რომ ქართველი კათოლიკები საკმაოდ შემწობას აღმოუჩენდენ იმ საკათედრო ეკკლესიის ასაშენებლად, რადგან მის დაარსება იმათაც უთხოვნიათ.

იმავე დროს საქართველოდგან წასულა რომას დომინიკიანების მისიონერი იოვანე ფლორენციელი, რომელსაც პაპი ნიშნავს ტფილისის პირველ ეპისკოპოსად და ხელ ახლავ გზავნის საქართველოს შემდგომის წერილით. მეოთხე წიგნი იმ პაპისა:

„პაპი იოვანე XXII. ჩვენს საყვარელს შვილს, იოვანე ფლორენციელს, ტფილისის ეპისკოპოსს. მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა.

„დიდის ღონისძიებით ვცდილობთ, ვშრომობთ და ღვთის შემწეობით ვხმარობთ ყოველ საშუალებას დასაკმაყოფილებლად იმ საჭიროებათა, რომელნიც სათანადოდ ხელს შეუწყობენ კათოლიკე სარწმუნოების გავრცელებას, ღვთის სამსახურის გაძლიერებას და ერის ცხოვნების წარმატებას. უეჭველად მოსალოდნელი და დასაჯერებელია, რომ ეს ყოველივე ადვილად შესრულდეს, როდესაც ეკლესიების მწყემსნი და მმართველნი არიან ნიჭიერნი და მზრუნველნი, ძლიერნი საქმითა და სიტყვითა, ერისათვის სამაგალითონი უმანკო ცხოვრებითა და როდესაც დაუცხრომელად ღვთიური სიტყვის ქადაგებით ამზადდებიან და ამტკიცებენ მორწმუნებს ღვთიური დიდების ცნობაზედ და ცდილობენ, რათა მათდამი მინდობილი ეკლესიანი მწყსონ, უწინამძღვრონ საუკეთესოდ და ჰმართონ საბედნიეროდ. კათოლიკე სარწმუნოების გასაძლიერებლად, ღვთის სახელის მსახურების წარსამატებლად და სხვა საპატიო ღიზეზთა გამო, ამ ბოლო დროებში, ჩვენის ძმების რჩევით და ჩვენის მოციქულებრივის სრულის უფლებით, ქართველთა სამეფოს შესანიშნავი ქალაქი ტფილისი განუაწესეთ საეპისკოპოსო ქალაქად, თავისივე სახელი შევარჩინეთ და გვენებაეს, მომავალშიაც ეწოდებოდეს ესევე სახელი „ტფილისის საეპისკოპოსო ქალაქი“. ზემოდ ხსენებულის რჩევით და უფლებით დავადგინეთ, იმავე ქალაქში აღშენდეს საკათედრო ეკლესია, რომელსაც ექმნება საეპისკოპოსო ღირსება და ტიტული. იმავე ეკლესიამ რომ თავისი საკუთარის მწყემსის პატივით განიხაროს და განსცხრეს თავის სასიძოს სიტკბოებით, გულ-მოდგინებით განვიზარახეთ იმ კათედრაზედ დავნიშნოთ ღირსეული, შესაფერი და პატიოსანი პირი. ამ საგანზედ ჩვენ ძმებთან კარგათ რჩევა-გამოლაპარაკების შემდგომ, ჩვენს ყურადლებას მოგაპყრობთ თქვენ, რომელიც ხართ დომინიკიანების წესის მღვდელ-მონაზონი, განსწავლული საღვთო საგნებში და კარგად მცნობი იმ ქვეყნის გარემოებისა, ვინაილგან იქ ყოფილხართ და ყველაფერი ზედმიწევნით შეგიტყვიათ; როგორც მოგვითხრეს, თქვენის ქადაგებით იქ მრავალნი მორწმუნენი მოგიქცევიან და იესო ქრისტესთვის შეგიძენიან; სხვათა შორის ამ ხარისხს ღირს გყოფსთ თქვენივე გულმოდგინება, წმიდა ცხოვრება, ზნე-

ობრივი მოკრძალები, საქმეში გამოცდილება და სხვა თქვენი სათნოებანი, როგორათაუ სხვებმაუ დაგვარწმუნეს. ყოველი გარემოების შეტყობის შემდგომ, ჩვენის ძმების რჩევით და ჩვენის მოციქულებრივის უფლებით, გირჩევთ და გნიშნავთ ეპისკოპოსად და მწყემსად ხუნებულის ეკლესიისა და გაძღვეთ სიმართლეს განაგოთ იგი თუ სულიერისა და თუ ხორციელის მხრით. დიდად დარწმუნებული ვართ, როგორც აქამდე იმოქმედეთ, ღვთის შემწეობით გაძღვიერეთ თქვენდამი მონდობილი ეკლესია და განავრცელეთ თქვენის მეცადინეობითა და შრომით, ეგრეთვე ღვთიურ მცნებაში გასწვრთნათ, ჰმართოთ თქვენის ერთგულებისა და სიფხიზლისათვის მონდობილი სამწყსო, როგორც აქამომდე აღვისრულებით თქვენი მოვალეობა იმ ადგილებში თქვენის ქადაგებით. მიიღეთ მაშ უღელი უფლისა, ესოდენ მსუბუქი და ტკბილი მდაბალთათვის, ღვთისავე სიყვარულისათვის მოსაველელოდ, შეიწყნარეთ უფლის სამწყსო, იფხიზლეთ მისთვის ყოველის გულმოდგინებით და დაიცევით იგი თქვენის ზრუნვით, რათა მტერმა ვერამხრით შესძლოს მისი ვნება. უკეთუ ეს ყოველივე ერთგულებით აღასრულეთ და დაიცევით სარწმუნოებაში თქვენზე მონდობილნი ერნი, რაჟამს მოვალს უფალი და გპოვებს ესრეთ მომქმედს და მცირეზე სარწმუნოს, მაშინ იგი დაგადგენსთ უმრავლესზე და შეგიყვანსთ შეგების სანატრელს სამკვიდრებელში. ავინონით 7 თებერვალს, მღვდელთ მთავრობის მეთოთხმეტე წელსა (1329)“. (1).

მეხუთე წიგნი ერესა და იმავე დროს მისწერა პაპმა მთლად საქართველოს კათოლიკებს ტფილისის საეპისკოპოსოს დაარსების შესახებ, და ეგრეთვე მისწერა, რომ კარგად მიეღოთ იოვანე ეპისკოპოსრწერილი ბევრი არაფრით განირჩევა ზემოთ მოყვანილის წიგნისგან, თითქმის ერთ ნაირათ არის დაწერილი, გარდა იმისა, რაც შეეხება თვით ეპისკოპოსს. აქ მოვიყვანთ მარტო იმ ნაწილს, რომლითაც პაპი კათოლიკებს ავედრებს ახალს ეპისკოპოსს.

„ყოველთა კათოლიკე ქრისტიანეთა, ტფილისის ქალაქს და მის ეპარქიაში მყოფთა, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა.“

„... ამ ჩვენის თქვენდამო მოციქულებრივის წერილით ყველას გთხოვთ, გულმოდგინებით შეგაგულიანებთ და გიბრძანებთ, რათა არჩეული ეპისკოპოსი მხურვალედ მიიღოთ, როგორც თქვენს მამას და თქვენს სულიერს მწყემსს, მიაგოთ ჯეროვანი პატივი და სიმდაბლით მოუსმინოთ ყველა რჩევა და ბრძანებანი, ასე რომ მან განიხაროს თქვენში, ვითარცა თავის საყვარელ შვილთა შორის; და თქვენც; გახარებდესთ იგი, როგორც თქვენი სახიერი მამა. ავინონით, 7 თებერვალს (1329)“. (1)

ეს არ ყოფილა პაპის უკანასკნელი წერილი საქართველოში გამოგზავნილი. განსაკუთრებით ერთი წერილი საქართველოს კათოლიკე სამღვდელოებსაც მოსწერა. ის წიგნი მსგავსია აქ დასახლებულის მრევლთან გამოგზავნილის წერილისა, მკირედილა განსხვავება აქვს და ამ განსხვავებასაც აქვე ვაცნობთ მკითხველთა.

იმ პაპის შექვეყნებულ წიგნი:

„ჩვენს საყვარელ შვილთა, ტფილისის ქალაქისა და მისი ეპარქიის სრულიად სამღვდელოებსა. მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა. ვუბრძანებთ თქვენს განათლებულებსა, სიმდაბლით ყურადღება მი-
აქციოთ მაგ ღირსეულს ეპისკოპოსს, როგორც თქვენს მამას და თქვენს სულიერს მწყემსსა, შესაფერი პატივი სცეთ, დაემორჩილოთ, მხურვა-
ლებით მოუსმინოთ ყველა ბრძანება და დარიგება და ერთგულად აღასრულოთ ყოველივე, რათა მას და თქვენ შორის გაძლიერდეს სუ-
ლიერი სიხარული და წარმატება. უკეთუ არ დაემორჩილეთ, მაშინ კანონიერად რა სასჯელსაც დაადგენს ურჩების წინაღმდეგ, ჩვენც და-
ვაშტკიცებთ და უფლის შემწეობით ავასრულებინებთ შეუცვლელად, ვიდრე ჯეროვანს დაკმაყოფილებას მიიღებდეს. იმავე თარიღით. რო-
გორც ზემოთ“ (2)

ეს წერილიც ცხადათ გვიჩვენებს, რომ არა მარტო ერს, არამედ მის სამღვდელოებსაც მასთან ერთად მიუღია კათოლიკობა და მღვდლების რიცხვიც საკმაოდ ბლომათ ყოფილა და ამ გარემოებას პაპისათვის განსაკუთრებული წერილი მიუწერინებია. ეგრეთვე ყოველ ექვს გარეშეა ისა, რომ ის წერილი შეეხება ქართველი კათოლიკების სამღვდელოებსა და არა იქ მოსულ ლათინის მისიონერ მღვდლებს, რადგან ის მისიონერები მონაზონები იყვნენ, ხოლო ლათინურად ისინი მეტადრე ასეთ ქალაქებში იწოდებიან ამ ლექსით: *Regulares*, ესე იგი მოწესენი, მონაზონები; გარნა ლექსი *Clero*, რომელსაც პაპი ხმარობს, ნიშნავს არა მონაზონებს. ვერც შეეძლოთ შერიცხულიყვნენ ტფილისისა და მისი ეპარქიის მკვიდრ სამღვდელოებად, რადგან ისინი მუდამ თავიანთ წესის უფროსთაგან იყვნენ დამოკიდებულნი, ამიტომ ხშირად იცვლე-
ბოდნ და აქეთ იქით სხვა ადგილებში მიდიოდნ.

საქართველოში სამუდამოდ მტკიცე საფუძველზე რომ დაემყარებინა კათოლიკე სარწმუნოება, პაპმა იოვანე XII, არ იკმარა ქართველ კათოლიკებთან, თუ მღვდლებთან და თუ ერთან მოწერა, არამედ კვალად და კვალად მეორე გზის მომართა ჩვენს დიდათ განთქმულს მეფეს გიორგი V, ბრწყინვალეს, ურჩია ერთობა და მოსწერა შემდეგი წიგნი იმავე დროს, როდესაც იოვანე ტფილისის პირველი ლათინის ეპისკოპოსი გამოგზავნა საქართველოს.

„იოვანე XXII. საქართველოს დიდებულს მეფეს, მშვიდობა და მადლი თქვენთან, რათა შემდგომ მოგენიქოსთ საუკუნო ბედნიერება.

„დიდათ ვნატრობთ, ზეციერმა მადლმა თავისის სხივით განაწათლოს ყველა სიკვდილის შვილნი, რომლებიც ძე ღვთისამ იესო ქრისტემ გამოისყიდა თავისი სისხლით; ვნატრობთ ერის ცხონებას და ვცდილობთ უკუ ვაქციოთ მანქანება იმ უწინდელი მტრისა, რომელიც არა სცხრება და სცდილობს ადამის ტომს ავნოს; ვცდილობთ, რათა დაიმკვიდრონ საუკუნო ბედნიერების დიდება, რომელსაც კაცთა გონება ვერ მისწვდების და რომელიც განუშხადა თავის მოსავეთა მაცხოვარმან ჩვენმან, წყარომ ყოველის ნიჭისამან. გარნა მარადის ვფიქრობთ და გულ მხურვალეებით ვევედრებით ღმერთსა, რათა შეამციროს განწვალება ყველა ქრისტიანეთა შორის და მოსპოს. მათგან ყველა ნაირი სიბნელის შეცდომა, რათა სარწმუნოებამ და სიყვარულმა გაიმარჯვოს და მორწმუნეთა გონება აღარ დაუბნელდეს; და ეგრეთვე, რათა მსოფლიო წმიდა კათოლიკე ეკლესია ქვეშარიტ სარწმუნოებაში დაშთეს მხოლოდის მწყემსის მართველობის ქვეშ, რათა იყოს ერთ სამწყსო და ერთ მწყემს და ესრეთ ყოველნი მორწმუნენი ბედნიერად ეწიონ საუკუნო ბედნიერებას. ამიტომ თქვენს დიდებულებას გულმოდგინებით ვაუწყებთ, შევგულიანებთ და ვევედრებით უფლის იესო ქრისტეს სახელით და მისი დათხეულის სისხლის პატივისათვის, რომ მიაქციოთ ჯეროვანი ყურადღება ამას, რაიცა თქვენს ღირსებას, დიდებას და სახელს მეტად აღამაღლებს, და ეცადოთ თქვენ და თქვენნი ქვეშევრდომნი ერნი შეუერთდეთ იმავე მსოფლიო კათოლიკე ეკლესიას, რომლის გარეშე არც მადლის მოპოება შეიძლება და არც ცხონება. მაშ ეცადეთ და თქვენის ერთურთ შემოუერთდით წმიდა რომის ეკლესიას სამარადისოთ და დაურღვეველის ერთობით. მოცემული ავინიონით, 1329.“ (1) რადგან ამის შესახებ სხვა საბუთები არა ქვაქვს, ამიტომ ჩვენ არ უწყით, თუ პაპის წერილმა გიორგი მეფეზედ როგორ იმოქმედა და რა ნაყოფი გამოიღო.

სხენებულმა იოვანე ფლორენციელმა თუ წინეთ თავდადებით იშრომა საქართველოში და ბევრიც გააკათოლიკა, არა ნაკლების გულმოდგინებით შეუდგა და განავრცო თავისი მოციქულებრივი შრომა, როდესაც აქ ეპისკოპოსად ნაკურთხი მობრუნდა. მის მოღვაწეობას დომინიკიანების ძველი მწერალი შარლი მოკლედ ესე გადმოგვცემს: „ყოფილად განათლებულმა იოვანე პატრმა, საქართველოში ტფილისის ეპისკოპოსმა, თავისი წესის ძმა—მონაზონებთან ერთად, დაულალავად იშრომა ქართველების შემოსაერთებლად (გასაკათოლიკებლად)... ამ ერის გასაწერთნელად კათოლიკე სარწმუნოებაში ბევრი წიგნი სთარგმნა ქარ-

თულ ენაზედ“. (2) სამწუხაროდ, ჩვენამდე მისი ბლომათ ნათარგმნი წიგნებიდგან არც ერთის კვალს მოუწევია.

რადგან იმ დროს საქართველოში სარწმუნოების კერძოდ სრული თავისუფლება იყო და მისიონერსაც ბევრი საშრომელი ჰქონდა, ის ეპისკოპოსი, მარტო თავისი წესის მონაზონებით ვერ აკმაყოფილებდა მისიონის მოთხოვნილებას. ამიტომ, როგორც ისტორია მოგვითხრობს, „იოვანე ფლორენციელმა; თავისი წესის მონაზონების გარდა, მისიონის სამსახურში მოიშველია ეგრეთვე წმიდა ფრანჩისკეს წესის მონაზონები, რათა თუ ქართველები და თუ ურწმუნოები შემოერთებინა კათოლიკე სარწმუნოებისათვის“. (3) როგორც ზემოთ ვნახეთ, ფრანჩისკეს მონაზონები, უკვე დიდი ხნიდგანვე იყვნენ დაბინავებულნი საქართველოში და დომინიკიანებთან ერთად შრომობდნენ ქართველების გასაკათოლიკებლად.

იოვანე საქართველოს მოვიდა 1318 წ. და თითქმის 30 წელიწადი დაჰყო აქ. ტფილისის ეპისკოპოსად იყო 18 წელიწადზედ მეტი. როგორც სწავს ვატიკანის და დომინიკიანების არხივიდგან, იგი 1348 წ. გარდაიცვალა კოსტანტინეპოლში, სადაც საქართველოდგან მოსულიყო ევროპას წასაველელად. მის დიდს შრომას მოწმობენ, არხივების გარდა; ძველი მწერლებიც, ვინც კი მის შესახებ რასმე სწერენ: დიდის ქებით იხსენებენ და რიცხვენ საქართველოს დიდ მოღვაწედ და მოციქულად. თავისი მალაღის ნიჭითა და დიდის თავდადებით საქართველოს ერის უსაზღვრო პატივისცემა და სიყვარული დაიმსახურა. ამას სხვათაშორის აქვე დასახელებული ავტორიც მოწმობს ესრედ: „იოვანე ფლორენციელმა თავისი 19 წლის ეპისკოპოსობის განმავლობაში, მეტად შეაყვარა თავი როგორც ქართველებს, ისე ურწმუნოებსაც, რომლებიც მათ გარეშე სცხოვრებდნენ.“ (1).

1318 წ. სპარსეთში დაარსდა რავედენიმე საეპისკოპოსო ლათინებისა. იმათში უფრო შესანიშნავი იყო სპარსეთის დიდი ქალაქის სულთანიეს საარქიეპისკოპოსო. იქ ისე გავრცელდა კათოლიკობა, რომ მარტო იმ ქალაქში, კათოლიკე ეკლესიები 25-მდე იყო. (2) ამიტომ პაპმა თფილისის საეპისკოპოსო დაუმორჩილა სულთანიეს ეპისკოპოსსა.

ტფილისის პირველის ეპისკოპოსის იოვანეს სიკვდილის შემდგომ, საქართველოში კათოლიკობა არ შესუსტებულა, არამედ უფრო წარმატებაში მიდიოდა. პაპმა კლემენტო მეექვსემ, რა შეიტყო იოვანე ეპისკოპოსის გარდაცვალება, მაშინვე, 1349 წ. დანიშნა მის მაგიერად ტფილისის მეორე ეპისკოპოსი ბერთრანდო კოლეტი, დომინიკიანი და შემდეგი წერილი გაუგზავნა:

„პაპი კლემენტო VI. ჩვენს საყვარელს შვილს ბერთრანდო კოლეთს, ტფილისის ეპისკოპოსს. მშვიდობა და მოციქულებრივი ურთ-

ხევა. თუმცა უღირსნი, მაგრამ დადგენილი ღეთის განგებით მსოფლიო ეკკლესიის მმართველად, ვფიქრობთ ქვეყნის ყველა ეკკლესიების კეთილდღეობისათვის, რაოდენათაც ღმერთი შეგვაძლებინებს. ხოლო უფრო მომეტებულად ვზრუნავთ იმ ეკკლესიებისთვის, რომელთაც საკუთარი მწყემსები დააკლდათ და სამწუხაროდ დაქვერივებულან: ვცდილობთ, მათ მწყემსად დაინიშნონ ღირსეულნი პირნი, რომელთაც სურვილი ჰქონდესთ, იცოდენ და შეეძლოსთ მათი კარგად მართვა და შეიქმნენ მათთვის სასარგებლონი. ამ უკანასკნელ დროებში სარწმუნო მოხსენებიდგან ვსცანით, რომ ტფილისის ეკკლესიას დააკლდა მწყემსი სიკვდილის გამო ნეტარ ხსენებულის იოვანე ტფილელი ეპისკოპოსისა, რომელიც გარდაიცვალა რომას გარეთ. გამსქვალულნი მამობრძვის გრძობითა, არ ვინებებთ, რათა ის ეკკლესია დიდხანს დარჩეს უმწყემსოდ, არამედ ვნატრობთ დაუდგინოთ ტფილისის ეკკლესიას ვგრეთი მწყემსი, რომელმაც იცოდეს, უნდოდეს და შეიძლოს მისი დაფარვა მტერთაგან და ყველა მისის უფლების დაცვა და წარმატება. ამიტომ, ჩვენ ძმებთან ერთად ჯეროვანის გამოძიების შემდგომ, ჩვენს ყურადღებას მოგაპყრობთ თქვენ, დომინიკიანების წესის მღვდელ-მონაზონს, განსწავლულს, ცხოვრებით და ზნეობით პატიოსანს, სასულიერო საგნებში გამოცდილს და საქვეყნო საქმეებში ბრძენს და ვგრეთვე შემკობილს სხვა სათნოებით, როგორათაც დაგვარწმუნეს სარწმუნო პირებმა. შემდგომ ყველაფრის გამოკითხვისა, ძმათა ჩვენთა რჩევით და ჩვენის მოციქულებრივი სრულის ხელმწიფებით გირჩევთ ტფილისის ეკკლესიისათვის, რადგან სათნოსაყოფელი ხართ. ამიტომ ვნიშნავთ იმ ეკკლესიის მწყემსად და ეპისკოპოსად და ერთიან გაბარებთ მის ყველა მმართველობას, როგორც სასულიეროს, ისე სახორციელოს. იმედი გვაქვს, ტფილისის ეკკლესია წარმართოთ სასარგებლოდ და ბედნიერად თქვენის ერთგულის მზრუნველობით და შემწეობითა ღეთისათა, რომლისაგან მომდინარეობს ყოველი ნიჭი. მაშ, მიიღეთ პატივით უფლის უღელი, რომელიც გეძლევათ და სიმდაბლით მოუდრიკეთ ქედი მის ტკბილ ტვირთსა; მოუარეთ გულ მოდგინებით ტფილისის ეკკლესიას, გასწვრთნევით უფლის სამწყსო, თქვენს მზრუნველობაზე დავედრებული, და შეამკეთ იგი თქვენის სიტყვისა და საქმის სწავლებით. იმედია, ტფილისის ეკკლესიამ განიხაროს, რომ ჩაჰბარდა ფრთხილ მწყემსს და ერთგულს მმართველს; თქვენი სახელიც განითქვას ყველაგან და გარდა საუკუნო სასყიდლისა, ჩვენგანაც მიიღოთ უხვი კურთხევა და დაიმსახუროთ. სამოციქულო საყდრის პატივიც 9 იანვარს, ავინიონით მოცემული, მღვდელთ მთავრობის მეშვიდე წელსა. (1349)“. (1).

საქართველოში კათოლიკობა რომ წინ მიდიოდა და მუდამ დღე მრავლდებოდა ქართველ კათოლიკეთა რიცხვი, ამას ჯერ გვიმტკიცებს იმავე პაპის მეორე წერილი, რომელიც, ერთსა და იმავე დროს, მოსწერა ტფილისის ეკლესიის კაპიტულოს. კარგად მოეხსენებათ პატივცემულ მკითხველთ, რომ ლათინის ეკლესიაში კაპიტულოს შეადგენს რაედენიშე კანონიკოსი, რომელიც შემავალ არის ეპარქიალის იერარქიისა; სხვა დანაშთ მღვდლებზე უპირატესობა აქვსთ და მონაწილეობას ღებულობენ ეპარქიის მმართველობაშიაც. ეს კაპიტულო, როგორც ძველი და ახალი წესდებულება გვიჩვენებს, არსებობს მხოლოდ იმ ეპარქიებში, სადაც ბლომად არის მრევლი და სამღვდლოება და სადაც საკათედრო ეკლესიას დიდი ნივთიერი შემოსავალი აქვს.

კაპიტულო, როგორც სჩანს, ტფილისში განუწყესებია თვით იოვანე პირველ ეპისკოპოსს. იმ კაპიტულოსთან პაპის გამოგზავნილი წიგნი თითქმის ზემო წერილსა ჰგავს მცირედის განსხვავებით. წერილის დასასრულ პაპი ავედრებს და უბრძანებს მათ, რათა კარგად მიიღონ ეპისკოპოსი, ყველა ნაირი პატივი და მორჩილება უჩვენონ, მის დარიგებას და ბრძანებას დაემორჩილონ და ყველაფერი გულ მოდგინებით აღასრულონ. წიგნი ასე იწყება: „Dilectis filiis capitulo ecclesiae Thefellicensis, ტფილისის ეკლესიის კაპიტულოს, ჩვენ საყვარელ შეილთ“. რადგან ძრიელ ცოტა განსხვავება არის ამასა და ზემო წერილ შუა, აღარ მოგვყავს.

იმავე პაპის მესამე და მეოთხე წერილი შეეხება ტფილისის ეკლესიის და მისი ეპარქიის სამღვდლოებას და ეგრეთვე კათოლიკე ერსა. ამათაც ავედრებს და უბრძანებს, რათა კარგათ მიიღონ ახალი ეპისკოპოსი, პატივი სცენ და ყველაფერში დაემორჩილონ.

მეორე საბუთი ქართველებში კათოლიკობის სწრაფის და არა ჩვეულებრივის გავრცელებისა არის იმავე პაპის მეხუთე წერილი ტფილისის ეკლესიის ყმებისადმი (ვასალებისადმი) წარმოგზავნილი. ძნელად დავიჯერებდით, რომ არ შეგვხვედროდა ვატიკანის უტყუარი საბუთი იმ ყმების შესახებ. საქართველოში რომ, მცხეთის ეკლესიისავეთ, კათოლიკების ეკლესიასაც ჰყოლია თავისი საკუთარი ყმები, ეს უტყუარი ამბავია და ამას გვიმტკიცებს, სხვათა შორის, ერეკლე მეფის ერთი წერილი, რომლითაც, 1781 წ., გორისა და ტფილისის ეკლესიის ყმებს პატრებისას საზოგადო გადასახადისაგან ათავისუფლებს. ვის არ ახსოვს ქუთაისის კათოლიკების ეკლესიის გვერდელი (ქუთაისის ახლოს) ყმები, რომლებიც ამ ეკლესიას ექვევროდომებოდნენ ვიდრე 1835 წლამდე, როცა რუსის მთავრობამ ჩამოართვა და მათ მაგიერ კათოლიკეთა ეკლესიას ფული განუწყესა.

შეგნიშნათ ესეც, რომ XIV საუკუნეში, ტფილისის ეკლესიის ყმები გაკათოლიკებულნი და მასთანვე ბლობად უნდა ყოფილიყვნენ. უკეთუ ესე არ ყოფილიყო, პაპი ცალკე წერილს არ მოსწერდა. ეს წიგნი ზემოდ დასახელებულ ტფილისის ერისა და სამღვდელოების მიმართ მოწერილ წიგნსა ჰგავს. ხოლო ბოლოში ეს აქვს მიმატებული: „ყველა საყვარელ შეილთა ტფილისის ეკლესიის ყმათა... ამ მოციქულებრივის წერილით ყველას გიბრძანებთ, რათა ახლად არჩეულს ეპისკოპოსს მიაგოთ ყოველი პატივი, შემდგეშიაც არ მოაკლოთ თქვენი ჩვეულე ბრივი ერთგულება, გაუწიოთ სათანადო სამსახური, ეგრეთვე უკლებლად (ანუ სისრულით) გარდაუხადოთ ყველა თქვენი მისდამი დადებული ვალი; უკეთუ ამის წინააღმდეგ მოიქეცით, მაშინ, იგივე ეპისკოპოსი რა სასჯელსაც კანონიერად გადასწყვეტს ურჩების წინააღმდეგ, ჩვენც დავამტკიცებთ და ღვთის შეწევნით სისრულეში მოვაყვანინებთ, ვიდრე ჯეროან დაკმაყოფილებას მიიღებდეს“ (1).

როგორც ზემოდ მოვიხსენიეთ, რადგან ტფილისის საეპისკოპოსო ექვემდებარებოდა სპარსეთში არსებულს სულთანის საარქიეპისკოპოსოს, ამიტომ პაპი იმავე დროს სულთანის არქიეპისკოპოსსაც სწერს, აუწყებს ტფილისში ახლის ეპისკოპოსის დანიშვნას; სთხოვს, რაოდენათაც თქვენი სამიტროპოლიტო უფლება ნებას მოგცემსთ, ყურადღება მიაპყროთ ტფილისის ეპისკოპოსსა და მის ეპარქიასა; ეგრეთვე სთხოვს, ყველა ნაირი შემწეობა აღმოუჩინოს, რათა სიადვილით და ნაყოფიერად ჰმართოს ეკლესია და მისი ერი.

ბერთრანდო კოლეტის ეპისკოპოსობამ ტფილისში შეიდი წლის მეტი არ გასტანა. ჩვენთვის სრულად უცნობელი მიზეზების გამო პაპმა ინოჩენციო მეექვსემ იგი გამოსცვალა და გერმანიას ამპურიენის ეკლესიის ეპისკოპოსად გადაიყვანა; ხოლო მის ადგილს ტფილისში 1356 წ. დანიშნა ეპისკოპოსად ბერთრამო დომინიკიანი ამ წერილით:

„პაპი ინოჩენციო VI. პატივცემულ ძმას ბერთრამოს, ტფილისის ეპისკოპოსს, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა. მწყემსბრივი მოვალეობა, რომელიც ღვთის განგებით მივიღეთ, გვაიძულებს გულმოდგინებით ვიფიქროთ ქვეყნის ყველა ეკლესიებისათვის, რომელთათვის მსოფლიო ზრუნვა მონდობილი გვაქვს და მეტადრე იმ ეკლესიებისათვის, რომელთაც აღარა ჰყავთ მწყემსი, რათა მათზე მწყემსად დადგენილ იქმნენ ერთგულნი პირნი, რომელთაც შეეძლოსთ და იცოდნენ მათი საუკეთესოდ მართვა სასულიეროს, თუ სახორციელოს მხრით. ამ უკანასკნელ დროში ტფილისის ეკლესიას მოაკლდა მწყემსი; რადგან ჩვენის ძმების რჩევით და ჩვენის მოციქულებრივის სრულის უწყობით პატივცემული ჩვენი ძმა ბერთრანდო განეთავისუფლეთ ამ

მოვალეობისაგან, რომელიც აკავშირებდა ტფილისის ეკლესიასთან, როგორც მის ეპისკოპოსს სამოციქულო საყდრის ბრძანებით დაგენილსა; მასთანვე საჭიროთ შევრაცხეთ და გადავიყვანეთ იგი ამპურიენის ეკლესიის ეპისკოპოსად, რადგან იმ ეკლესიას აღარ ჰყავდა საკუთარი ეპისკოპოსი. სანამ ტფილისის ეკლესიას მოაკლდებოდა მწყემსი, საჭიროდ დავინახეთ და წინათვე დავადგინეთ, როდესაც მოაკლდებოდა, ჩვენს გარდა იქ არავის დაენიშნა მწყემსი; მსგავსათვე ვჰყავით სხვა კათედრალთათვის და განვაწესეთ, რომ უჯერო ყოფილიყო, უკეთუ ვინმე, რაგინდ შეძლების მქონე პირიც ყოფილიყო იგი, ამის შესახებ რასმე დაადგენდა ცნობით, ანუ უმეცრებით. ჩვენი მამობრივი მზრუნველობა იძულებულ გვყოფს, დიდ ხანს არ დავტოვოთ ტფილისის ეკლესია მწუხარე და მწყემს მოკლებული. შემდგომ ჩვენ ძმებთან კარგად მოლაპარაკებისა და გამოძიებისა ტფილისის ეკლესიისათვის კარგისა და სასარგებლო პირის დანიშვნის შესახებ, ჩვენი ყურადღება მოგაქციეთ თქვენ, დომინიკიანების წესის მღვდელ-მონაზონს, გამსკვალულს სარწმუნოების წადიერებით, მეცნიერებაში განსწავლულს, სასულიერო საგნებში ცხოვრებით პატიოსანს, სახორციელო საქმეებში შორ მკვერეტელს და შემკულს სხვა ღირსებათა და სათნოებათა მიერ, როგორათაჲ დაგვარწმუნეს. შემდგომ ყველაფრის კარგად გამოძიებისა და დაფიქრებისა, აგრეთვე ჩვენი ძმების რჩევით და ჩვენის მოციქულებრივის სრულის უფლებით დაგნიშნეთ და გაგამწყსეთ ტფილისის ეკლესიის ეპისკოპოსად და მწყემსად და გაბარებთ იმავე ეკლესიის სრულ მართველობის უფლებას, როგორც სასულიერო, ისე სახორციელო საქმეებში. მასთანვე დავადგინეთ, ჩვენმა პატივცემულმა ძმამ გვიდონმა პორტუგენსის ეპისკოპოსმა გცხოსთ ეპისკოპოსად რომაში. ესასოებთ უფლისადმი, რომელიც თავის მოსავთ ანიჭებს ყოველ მადლსა და სასყიდელს, იმავე ტფილისის ეკლესიას თქვენის ფიზიკის მეცადინეობით, წინამძღვრობით, ეგრეთვე თქვენის კეთილის მართველობით გაუძღვეთ სასარგებლოდ და ნაყოფიერად ღვთის შეწევნით, რაისგამო ამ მოციქულებრივის წერილით გიბრძანებთ, ჩვენის ლოცვა-კურთხევით წახვიდეთ ხსენებულ ტფილისის ეკლესიაში, იკისროთ მისთვის ზრუნვა, მართოთ გულმოდგინებით, მორწმუნებით და სიბრძნით, რათა ტფილისის ეკლესიამ განიხაროს, რომ ჩაჰბარდა იგი წინდახედულ მმართველს და ერთგულ მოღვაწეს. ასეთის მოქცევით, გარდა საუკუნო სასყიდლისა, ღირსი გახდებით ჩვენი უხვი პატივისცემისაც. ვილმონით ავინიონის ეპარქიაში 12 აპრილს, ჩვენი მღვდელთ მთავრობის მეოთხე წელსა (1356)". (1)

როგორც ზემოდ ხსენებულმა კლემენტო მეექვსემ, ისე ინოჩენციო მეექვსემ, იმ წერილის გარდა, ერთსა და იმავე დროს ოთხი წიგნი

სხვა მისწერა ტფილისის კაპიტულოს, სამღვდლოებს, ერს და სულთა-
ნიეს არქიეპისკოპოსს, რომლებსაც დაავედრა და სთხოვა ბერთრამო
ტფილისის ეპისკოპოსი კარგად მიეღოთ და ყოველგვარი პატივი და
მორჩილება გამოეცხადებინათ. რადგან ის წერილები ბევრად არ გან-
სხვავდება ხსენებული კლემენტო VI წერილებისაგან, არცერთი მათ-
განი მოგვეყავს აქ.

თუმცა ტფილისის ეპარქია ჩაპბარდა დომინიკიანებსა, რომლებიც
ხშირად და ბლომად მოდიოდნენ ევროპიდგან საქართველოს, მაგრამ მათ-
თან ფრანჩისკიანები (მინორიტები) არა ნაკლებ იყვნენ და შრომობდნენ
ქართველებში კათოლიკობის გასაფრცელებლად, ამიტომ ხშირად მათი
გუნდიც მოდიოდა ჩვენკენ. მაგალითად: პაპმა ურბანო მეხუთემ 1370წ.
გამოგზავნა ანტონ მილერვიტანელი ეპისკოპოსი 25 სხვა თავისი წესის
მონაზონითურთ. ზოგიერთი იმათგანი უნდა წასულიყო საქართვე-
ლოს ახლო ქვეყნებშიაც, მაგრამ მომეტებული ნაწილი აქ დარჩა. ის
წერილი, რომლითაც პაპი უბრძანებს მათ საქართველოში წამოსვლას,
იწყება ესე: „უფლის ვენახის შესამუშაებლად საქართველოში“. (1)

არც საქართველო ასცდა ზედგავლენას და სამწუხარო შედეგს დასავე-
ლეთის იმ დიდის სქიზმისას (გაყრილობისა), რომელმაც გასტანა 1378
დგან ვიდრე 1449 წლამდე, და რომელიც შეადგენს რომის საეკლესიო
ისტორიის ფრიალ სამწუხარო ნაწილს. დასაველეთის გაყრილობაში
ხშირად ერთი პაპის ნაცვლად ორი და სამი პაპი ერთსა და იმავე დროს
იყვნენ და ყველანი სცდილობდნენ ერთმანერთის დამცირებასა და დამ-
ხობას, ხოლო თავიანთ მომხრეთა გამრავლებას. ამ აწეწილდაწეწილ
დროს ბერთრამო, ტფილისში ეპისკოპოსად დანიშნული 1358 წელს,
ემხრობოდა ურბანო მეექვსეს, კანონიერ პაპს. რა ეს სცნო ანტი პაპმა
(ტყვილ-პაპმა) კლემენტო მეშვიდედ წოდებულმა, რომელიც, საფრან-
გეთის მთავრობის შემწეობით, ურბანო პაპზე უფრო ძრიელი იყო, გა-
მოსცვალა ბერთრამო ტფილისის კანონიერი ეპისკოპოსი და მის
ადგილს დანიშნა ეპისკოპოსად თავისი მომხრე ჰენრიკო რაცი, ფრან-
ჩისკიანების წესისა. თავისი სურვილის ასრულება მიანდო თავის დელე-
გატს კარდინალ გვილელმოს შემდეგის წერილით: „ჩვენს საყვარელს
შვილს გვილელმოს, ჩელიომონთის წმიდა სტეფანეს ტიტულის მღვდელ-
კარდინალს, სამოციქულო საყდრის დელეგატს, მშვიდობა.... ხოლო ამ
უკანასკნელ დროს ჩვენ ყურამდე მოაწია, რომ დომინიკიანის წესის
მონაზონი ბერთრამო ტფილისის ეპისკოპოსი, მიმხრობია იმ ბოროტს
ბართლომეს (ურბანო მეექვსეს, კანონიერ პაპს) უწინდელს ბაენის არქიე-
პისკოპოსს, უკანონოდ ასულსა სამოციქულო საყდარსა; ამისგამო იგი
ბერთრამო შეიქმნა უღირსი.... ჩვენის სამოციქულო უფლებით თქვენს

სიბრძნეს ვანდობთ და გიბრძანებთ, უკეთუ ბერთრამოს კვალად შენიშნეთ, ბართლომე უზურპატორის მომხრეობა, ტფილისის ეკლესიას მოაშორეთ; იმავე მონიჭებული უფლების მართლმსაჯულებით ჩამოართვათ ყოველი სიმათლე, რაც იმ ეკლესიაში აქვს და სრულებით განაძევოთ იქილგან, როგორათაც მოითხოვდეს კანონი; გარნა ხსენებული ტფილისის ეკლესიისათვის... ჩვენის უფლების ძალით იზრუნეთ და ჰენრიკო რაცი, მინორიტების ორდენისა იმავე ეკლესიას დაუდგინეთ ეპისკოპოსად და მწყემსად; ჩააბარეთ სრულებით იმისივე ზრუნვა, მართვა და მოვლა თუ სასულიერო და თუ სახორციელო საქმეში; მასთანვე ეცადეთ, ყველა ქვეშევრდომნი და ყმანი დაემორჩილონ მას და მიაგონ ღირსეული პატივი; განაშორეთ იქილგან ხსენებული ბერთრამო და სხვა ყველა უკანონოდ ხელის უფლების მქონე; ამ ბრძანების შესრულების დროს თუ ვინმე გაგინდენ მოწინააღმდეგენი დასაჯეთ საეკლესიო ჩენზურით (შეჩვენების სასჯელით) გაუსაჩივრებლად... მოცემული ავინიონს. 1 აპრილს, მეოთხე წელსა (1382)“. (1).

წერილის დანარჩენ ნაწილში მოხსენებულია, რომ თუ ტფილისის კაბიტულოს რამე პრივილეგია აქვს მოპოებული სამოციქულო საყდრისაგან, რომლის ძალითაც მათი შეჩვენება არ შეიძლებოდეს, ყურადღება ნუ მიექცევა, თუ ეს გარემოება ცხადათ არ არის გამოცხადებულიო. ეგრეთვე მოხსენებულია, რომ ჰენრიკო ეკურთხოს ეპისკოპოსად ორი, თუ სამი კათოლიკე ეპისკოპოსისაგან და ერთგულების ფიცი მისცეს სამოციქულო საყდარსაო.

თუ როგორ მოხდა ეპისკოპოსების დაცვლა - გამოცვლა, ანუ რა შედეგი მოჰყვა არ ვიცით, რადგან ამ საბუთს გარდა სხვა არაფერი გვაქვს. ხოლო, როგორც შემდეგი საბუთებისაგან სჩანს, ხსენებული ბერთრამო, ტფილისიგდან გადაყენებული ეპისკოპოსი, ისევ მობრუნებულა და ტფილისის ეპისკოპოსობაში დაუსრულებია თავისი ცხოვრება, საქართველოში მან წლის ეპისკოპოსობის შემდეგ, რადგან ტფილისის ეპისკოპოსად დანიშნა 1356 წ. და გარდაიცვალა 1391 წ.

იმის სიკვდილის შემდგომ პაპმა ბონიფაცი მეცხრემ, 1391 წ. ტფილისის ეპისკოპოსად დანიშნა დომნიკიანი ლეონარდო ვილაკოელი. მკითხველს თავი რომ არ მოვაბეზროთ, წერილის შინაარს მოკლედ მოვიყვანთ უტექსტოთ. ის წერილიც ბევრად არ განსგავადება ზემოთ დასახელებული პაპების წიგნებისაგან. წერილში პაპი, სხვათა შორის, სწერს ლეონარდო ვილაკოელს: ეხლა შევიტყვით, რომ ტფილისის ეპისკოპოსის ბერთრამოს გარდაცვალებით ის ეკლესია დარჩენილა უმწყემსოდ. იმავე ეკლესიის სანუგეშოდ გადავწყვიტეთ, რომ სასწრაფოთ საუკეთესო ეპისკოპოსი დაედგინოს, რათა არავითარი

ვნება მიეცეს დიდხანს უეპისკოპოსოდ დარჩენით. რადგან ვცნობთ თქვენს ღირსებას, ნიქს, გულმოდგინებას, ცხოვრების სიწმინდეს და ყველაფერში გამოცდილებას, ჩვენი ძმების რჩევით და ჩვენის სრულის უფლებით, აღვირჩიეთ და დაგნიშნეთ ტფილისის ეპისკოპოსად; გვინებავს, ამ წერილს მიიღებთ თუ არა, რაც შეიძლება დაუყონებლივ წახვიდეთ ტფილისს და მართოთ იქაური ეკკლესია. იმედი გვაქვს, თქვენის სიბრძნით, წინდახედულობით და ერთგული მზრუნველობით კარგად და სასარგებლოდ წარმართოთ და აღაორძინოთ თქვენზედ მონდობილი ტფილისის ეკკლესია (1).

ეს საბუთები ნათლად გვიჩვენებს, რომ გიორგი ბრწყინვალის შემდეგს მეფეებსაც თავისუფლება მიუციათ ლათინის მისიონერებისათვის კათოლიკე სარწმუნოების გასაერცელებლად საქართველოში. იმ მეფეთა წყალობით ყოფილა, რომ XIV საუკუნეში ტფილისის კათოლიკების ეკკლესიას არ მოჰკლებია თავისი საკუთარი ეპისკოპოსები, რომლების ზრუნვითაც კათოლიკე სარწმუნოება საქართველოში ბევრს იძენდა და თავისი იერარქიულის მოწყობილობით ტფილისის ლათინის ეკკლესია ებადებოდა და უთანასწორდებოდა ევროპის საეპისკოპოსო ეკკლესიებს.

ჩვენამდე მოწვენილის მცირე საბუთებისაგან ნათლად სჩანს, რომ ზემოხსენებულ ხუთს ტფილისის ლათინის ეპისკოპოსს, თავიანთი ევროპელი თანამებითურთ, ბევრი უშრომიათ საქართველოში, მათი შრომა უნაყოფო არ დარჩენილა და შრომა უმთავრესად ქართველებისათვის ყოფილა გაწეული. იმ ქართველთაგან მიუღიათ კათოლიკობა არა მარტო ერს, არამედ ბევრ მის მღვდლებსაც ასე, რომ შეუდგენიათ ცალკე ტფილისისა და მის ეპარქიისათვის სამღვდელეობა, რომლის რიცხვიც პაპების ყურადღებას იქცევდა და მათგან ცალკე წერილებიც მოსდიოდათ.

თუმცა ჩვენამდე არ მოუწევია დაწერილებით ცნობებს იმის შესახებ, თუ ლათინის მისიონერებს როგორი განწყობილება ჰქონდათ საქართველოს მეფეებთან და სამღვდელეობასთან XIV საუკუნეში, გარნა ვფიქრობთ, რომ კავშირი, დაახლოება და გავლენა არა ნაკლები უნდა ჰქონოდათ ვიდრე XVII და XVIII საუკუნეთა მისიონერ კაფუციანებსა ჰქონდათ. ამაზე დარწმუნებულნი უნდა ვიყვნეთ, უკეთუ არ დაგვაფიწყდა, რომ დომინიკიანების და ფრანჩისკიანების ორდენები (მონაზონებრივი ძმათა წესები) სწავლა-განათლებით ბევრად მალლა დგანან კაფუციანების ორდენზე; ამიტომ მათში უფრო ბევრნი იყვნენ მალალ ნიქიერნი და დიდათ განათლებულნი, რომელთა ბრძნული რჩევა უნაყოფოდ არ უნდა დარჩენილიყო ჩვენის მეფეებისა და მთავრებისათვის.

ქართველი კათოლიკენი XV საუკუნეში.

უნდა აღვიაროთ, რომ იმ საუკუნის საბუთები ისე ბლომად არა ხვდება კაცს, როგორც მოსალოდნელი იყო. ამის მიზეზი ის კი არაა, რომ იმ საუკუნეში კათოლიკობა შესუსტებულ, ან სულ გამქრალიყო საქართველოში. სრულიადაც არა: ამ ნაკლის ნამდვილი მიზეზი ისაა, რომ იმ დროის წერილები არქივებში ბევრი დაკარგულია; რასაკვირველია, საქართველოს შესახებ საბუთებიც მათთან ერთად უნდა იყოს დაღუპული და მათი აღმოჩენის იმედი ჯერჯერობით არარის.

საქართველოში კათოლიკობის ხანგრძლიობას და გამძლეობას საკმაოდ გვიმტკიცებს ის მცირე საბუთები, რომელმაც ჩვენამდე მოაწია და ხელშიაც გვაქვს.

წინა თავში ვნახეთ, რომ 1391 წ. ტფილისის ეპისკოპოსად დაინიშნა ლეონარდო ვილაკოელი, მაგრამ სრულებით არ ვიცით, მისმა ეპისკოპოსობამ რამდენს ხანს გასტანა და ან ვინ დაიჭირა მის შემდეგ საეპისკოპოსო კათედრა. ხოლო ერთი საბუთი შენახულა და ის საბუთი გვიჩვენებს, რომ ტფილისის ეპისკოპოსი, ივანედ წოდებული, გარდაცვლილა 1424—1425 წ. მაგრამ ჩვენ არ უწყით, თუ იმას და ხსენებულ ლეონარდო ეპისკოპოსს შუა სხვა ეპისკოპოსიც იყო, (რომლის ყოფაც ადვილად საფიქრებელია) და ან თუ რომელს წელს დაინიშნა, რადგან ივანე ეპისკოპოსის დანიშვნის შესახებაც გვაქვს საბუთები. ეს მარტო მოხსენებულია შემდეგ წერილში, რომლითაც პაპი მარტინე V, 1425 წ., ნიშნავს ტფილისის ეპისკოპოსად ივანე სანკტემიქაელელს და სადაც მოხსენებულია მიცვალება ივანე ეპისკოპოსისა. აქვე მოგვყავს წერილის უმთავრესი ნაწილი:

„პაპი მარტინე V, ჩვენს საყვარელს შვილს ივანე სანკტემიქაელელს, სატფილისოდ აღრჩეულს, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა... ხოლო რა შევიტყუეთ სარწმუნო მოხსენებიდგან, რომ ხსენებული ტფილისის ეკკლესია თავისი ეპისკოპოსის ივანეს სიკვდილის შემდეგ უწყემსოდ დარჩენილა, მამობრივის მზრუნველობით უპედექით იმ ეკკლესიის სასწრაფოდ და ბედნიერად ყურის გდებას... ჩვენ ძმებთან

გულმოდგინე რჩევა ვყავით, მისთვის კარგი და სასარგებლო პირო-
ბა გვერჩია. ამიტომ თქვენდამი, რომელიც ხართ დომინიკიანების წესი-
სა... მივაქციეთ ჩვენი ყურადღება, ყველა გარემოების შემდგომ, ამე-
ბის რჩევით, თქვენ გამოგიჩინეთ იმ ეკლესიისათვის, რადგან ყოველ-
მხრივ ღირსი და სათნო საყოფელი ხართ: ამიტომ მის მწყემსად და
ეპისკოპოსად გნიშნავთ; მასთანვე სრულიად გაბარებთ მის მზრუნველო-
ბასა და გამგეობას, როგორც სასულიეროს, ისე სახორციელოს მხრით.
მტკიცედ ვსასოებთ და იმედი გვაქვს, უფლის შეწევნით, ხსენ-
ებული ეკლესია თქვენის ფრთხილის ყურადღებით და ერთგულის
მოვლით წარმართათ სასარგებლოდ, აღაორძინოთ და წარმატებისაკენ
წაიყვანოთ თუ სასულიეროს და თუ სახორციელოს მხრით, რაის გამო
ამ სამოციქულო წერილით ვუბრძანებთ თქვენს პატიოსნებას, რათა უფ-
ლის მიერ თქვენზე მოვლენილი ტვირთი ხსენებულის ეკლესიისა მი-
იღოთ პატივით და ეცადოთ და იმოქმედოთ მის მზრუნველობასა და
მართვაში გულ მოდგინედ, მორწმუნედ და სიბრძნით, ისე რომ ხსენე-
ბულმა ეკლესიამ განიხაროს თქვენებრ წინდახედულის ნაყოფიერის
მმართველის ხელ ქვეშ ყოფითა. გარდა საუკუნო სასყიდლისა, მიიღებთ
ჩვენგან და თვით სამოციქულო საყდრისაგან უხვ კურთხევასა და პატი-
ვსა. რომით 19 დეკემბერს, მღვდელ-მთავრობის მეცხრე წელსა.
(1424)“, (1).

ამავე თარიღით პაპი ჰსწერს ტფილისისა და მისი ეპარქიის კათოლი-
კებს, რათა პატივი სცენ და დაემორჩილონ ახალ ეპისკოპოსს ივანეს-
ეგრეთვე სწერს სულთანის მთავარ ეპისკოპოსს, რათა ტფილისის ეპის-
კოპოსს თავისი შემწეობა და მფარველობა არ მოაკლოს.

ტფილისის ეპისკოპოსის შესახებ სხვა საბუთებს ვეღარ ვპოულობთ
მთელი 68 წლის განმავლობაში. იმ დროს წერილებსაც რომ მოეწია
ჩვენამდე, უეჭველად საკმაო ყურადღებები იქმნებოდა. კვლად ეპისკო-
პოსები რომ ყოფილან ტფილისში ვიდრე 1493 წლამდე, ამას გვიმ-
ტკიცებს დალუპვისგან გადარჩენილი ერთი საბუთი, რომელიც ეკუთ-
ვნის პაპს ალექსანდრე მეექვსესს. პაპი წერილით ნიშნავს მინო-
რიტების წესის აღბერტო ენჯელს ეპისკოპოსად ტფილისის ეკლესიისა,
რომელიც უმწყემსოდ დარჩენილა ივანე ეპისკოპოსის სიკვდილის შემ-
დეგ. ესლა ვიციტ მეთხე ივანე ტფილისის ეპისკოპოსისა. იმ წერილს
გარდა ჩვენამდე სხვა არც ერთ საბუთს არ მოუწევია. წერილი ცხა-
დად გვიჩვენებს, რომ 1425 წ. დანიშნულის მესამე ივანე ეპისკოპოსის
შემდგომ ტფილისში არ შეწვეტილა დანიშნა ლათინის ეპისკოპოსე-
ბისა, არამედ განუმწესებიათ ისევე უკლებლებლივ, როგორც XIV საუკუ-
ნეში იყვნენ ერთი მეთრის შემდგომ. მაგრამ, სამწუხაროდ, არ ვიცით.

თუ ვინ და რადენი ეპისკოპოსი იყო 1493 წლამდე. რადგან წერილი საკმაოდ ვრცელია და ბევრად ემსხვერპნება ზემოდ მოყვანილ წერილებს, აქ მოვიყვანთ მარტო იმ სიტყვებს, რაც განსხვავებულია და შეეხება განსაკუთრებით ახალ დანიშნულს ეპისკოპოსს.

პაპი ალექსანდრე VI, საყვარელს შვილს ალბერტო ენჯელს. სატფილისოდ აღრჩეულს მშვიდობა... შემიღგომ რა ზემო ხსენებული ტფილისის ეკლესია იმავე ივანე ეპისკოპოსის მიტვალებით დაშოა მოკლებული მწყემსის ნუგეშის ცემას... შენდამი, რომელიც ხარა პინორიტების წესისა... მივაქციეთ ჩვენი გონების თვალი... ტფილისის კათედრაზე გნიშნავთ ეპისკოპოსად და მწყემსად. იმავე ეკლესიის მზრუნველობას და მართველობას მთლად თქვენ გაბარებთ, როგორც სასულიეროსა; ისე სახორციელო საქმეებში.. 18 აპრილს, პლედელთ მთავრობის პირველ წელს. (1493)“. (1).

აქ შევნიშნათ, რომ ყველა ზემო ხსენებული ტფილისის ეპისკოპოსები გარდა ერთისა, დომინიკიანების ორდენისა იყვნენ. ხოლო ბოლოს განწესებული ალბერტო არის ფრანჩისკიანების ორდენისა. ეს უმნიშვნელო როდია; აქვე ვნახავთ, რომ ამ საუკუნის ნახევარს საქართველოში დომინიკიანებზე უფრო მომეტებულად ფრანჩისკიანები გამრავლდნენ, იმ ზომამდე, რომ ტფილისის საეპისკოპოსო, რომელიც დომინიკიანების ხელში იყო, ახლა ფრანჩისკიანების მფარველობაში გადასულა.

ჩვენა ვსთქვით, რომ ცხრა ეპისკოპოსის გარდა, სხვა არა ვიცით რა დანარჩენი ტფილისის ეპისკოპოსებისაო. ამიტომ, ვატიკანის არქივებში, რომელიც ამ წერილის უმთავრესი წყაროა, პაპების სხვა საბუთები აღარა ჰსჩანს. გარნა ის აზრი, რომელიც გამოვსთქვით სხვა ეპისკოპოსთა 1425 წლის შემდგომ ვიდრე 1493 წლამდე ყოფისათვის, უსაფუძვლო როდია: ამას მოწმობენ ძველი მწერლებიც, (1) და კიდევ აგვიწერენ მოკლედ იმ ეპისკოპოსთა გარემოებას და სახელებს. იმ მწერალთა მოწმობის დაგვარ, პაპს ნიკოლოზ V, 1450 წ., ტფილისის ეპისკოპოსად დაუნიშნავს ალექსანდრე დომინიკიანების წესისა; პაპს პიო მეორეს 1462 წ. დაუნიშნავს ენრიკო (არ ვიცით, თუ რომელი წესის ყოფილა), იმას უწოდებენ ენრიკო პირველსა, მაგრამ ეპისკოპოსი ენრიკო მეორე უნდა იყოს, რადგან ზემოდ ვნახეთ, რომ 1382 წ. დაინიშნა პირველი ენრიკო. ის ენრიკო გარდაიცვალა იმავე წელიწადს; იმავე პიო პაპს მაშინვე, ესე იგი, 1462 წ. დაუნიშნავს ფრანჩისკიანების წესის ენრიკო ვონსტი (Wonst), რომელიც გარდაცვლილა 1469 წ.; პაპს პავლე მეორეს დაუნიშნავს ტფილისის ეპისკოპოსად (1470—1471). ივანე იმაჩი (Jmach) აგვისტინიანების წესისა; ეს

ეპისკოპოსი 1476 წელსაც ცოცხალი ყოფილა. იმ დროს შემდგომ ვი-
დრე 1493 წლამდე აღარა მსჩანს, თუ ვინ და ან რაედენი ეპისკოპოსი
კიდევ ყოფილა ტფილისში.

ამ ოთხი ეპისკოპოსის შესახებ არაერთგვაროვანი საბუთები გვაქვს პაპე-
ბისა, მაგრამ არა ნაკლებ სარწმუნოა სხვა და სხვა მწერალთა აზრებიც,
რადგან აქ დასახელებული ავტორები უბრალო მწერლები და მოზღა-
პრები არ არიან. ცხადია, იმ დროს პაპებს მათთვისაც მოუწერიათ წე-
რილები, მაგრამ წერილებს ჩვენამდე ვეღარ მოუწევიათ. ბოლონ-
დელი ოთხი ეპისკოპოსიანათ, ტფილისის ეპისკოპოსების რიცხვი
ცამეტამდე აღის. ხოლო ვფიქრობთ, რომ ეპისკოპოსთა რიცხვი
მეტი უნდა ყოფილ იყო, რადგან, როგორც ზემოდ მოყვანილი
საბუთებიდან ცხადად მსჩანს, გარდაიცვლებოდა ტფილისის ეპისკოპოსი
თუ არა, მაშინვე და ხშირად იმავე წელს პაპები მის მოადგილეს ნიშ-
ნადედნ. რიცხვების გამოძიებას აღარ გამოეუღვებით, რადგან ჩვენ
სამოწმებლად და ქეშმარიტების აღსადგენად ორი, ანუ სამი ტფილისის
ეპისკოპოსიც კმარა.

ჩვენის აზრით, XI საუკუნის ქართველთა კათოლიკობის ბევრი საბუ-
თი უნდა იყოს დაკარგული, რადგან ის ცოტა წერილები, რამაც კი,
ძველის მწერლების წყალობით, ჩვენამდე მოაწია, საკმაოდ გვიჩვენებს
საქართველოში კათოლიკების სიმრავლეს და მათ ევროპასთან დაახ-
ლოებულ კავშირსა. წერილთაგან უპირველესი არის პაპის კალიქსტო
მესამის წერილი საქართველოს კათოლიკებისადმი მოწერილი, რომელიც
აქვე მოგვყავს.

„პაპი კალიქსტო III. ჩვენს საყვარელ შვილთ, ყოველ ქრისტიანე
მორწმუნეთ, რომლებიც ფრანგებად იწოდებიან და რომლებიც სპარსეთ-
სა და საქართველოში სცხოვრებენ. მშვიდობა და მოციქულებრივი კურ-
თხევა.

„დაბრუნდა რა ჩვენი საყვარელი შვილი, წმ. ფრანჩისკეს წესისა
ბოლონიელი ლუდოვიკე, რომელიც გასულ წელს თქვენთან იყო ჩვენ
ნუნციოდ, მოგვახსენა, რომ რიცხვით მრავალი ერი აღიარებთ
ქრისტიანე-კათოლიკე სარწმუნოებას. დიდათ ერთგული ხართ სამოცი-
ქულო საყდრისა, რომელზედაც უღირსნი დადგენილ ვართ, და
იცავთ კათოლიკე ყველა წესებს, როგორათაც გვაუწყეს ზემო ხსენებუ-
ლი წესის მონაზონთა (ფრანჩისკიანთა), ასე, რომ სრულიად მისდევთ
(იცავთ) რომის ეკლესიის დავედრებასა და ჩვეულებას. ამის მოსმენა-
ზედ სიხარულით აღვივსენით და მაღლობა შეესწირეთ ღმერთსა, რომ-
ლის წყალობითაც ეგოდენ ბარბაროსთა და ურწმუნოთა სიმრავ-
ლით გარემოცულთა, სცანით გზა ქეშმარიტებისა და საუკუნო ცხოვ-

რებისა და მტკიცედ მისდევთ. ჩვენმა ნუნციომ მოგვახსენა კვალად ერთი თქვენი სათხოვარი, სახელდობრ: თხოულობთ, თქვენს უფროსად და წინამძღვრად ვისაც თქვენ აირჩევთ ჩვენთაგანს (ევროპელს) ანუ თქვენთაგანს (მანდაურს), დავამტკიცოთ იგი. სიამოვნებით თანხმობას გიცხადებთ იმ ბირობით კი, არჩეული პირი პატროსანი, მეცნიერებასა, წესებსა და ქრისტიანურს ზნეობაში კარგად ჯაწვრთნილი იყოს და არჩევის შემდგომ, რაც შეიძლოს მალე, წამოვიდეს სამოციქულო რაყდრის მოსახილწავად და წმიდათა ბეტრეს და პავლეს საფლავის მოსალოცავეად და თან წამოიყვანოს რაედენიმე მანდაურის პირიც, რათა უკეთესად გაწვრთნილნი, კეთილი მაგალითებით აღსავსენი და ქრისტიანის სახელსა და სარწმუნოებაზე განმტკიცებულნი, გამობრუნდნ თავიანთ სამშობლოში. გარდა ამისა გავედრებთ ხსენებულ ძმა ლუდოვიკეს, ჩვენს ნუნციოს, რომელიც ქრისტეს სარწმუნოების გულისთვის სხვა და სხვა ადგილებში უნდა წავიდეს, შეეწიოთ თქვენის რჩევით და მფარველობით, რათა შეიძლოს შესრულება ჩვენ მიერ მინდობილის საქმისა. რომით, 19 დეკემბერს, მღვდელთ მთავრობის მესამე წელსა. (1457)“ (1)

ზმ წერილში ნახსენები „საქართველოს“ (Giorgiae) სახელით უნდა ვიგულისხმოთ სამცხე. ამას გვიმტკიცებს, მგზავრთა მოთხრობის გარდა, თვით ყვარყვარე ათაბაგის წერილი, რომელსაც ქვემოთ მოვიყვანთ. ეს სახელი დაერქვა სამცხეს მარტო ყვარყვარეს დროს მისის გაძლიერების გამო. ხოლო აქ დასახელებული „სპარსეთი“ უნდა ვიგულისხმოთ ქართლად და არა სპარსეთად. ამასაც გვიმტკიცებს გიორგი მეფის წერილი, რომელსაც ქვემოთ მოვიყვანთ.

შევნიშნათ ისიც, რომ აქ დასახელებულ კათოლიკეთა რიცხვში მარტო ერთი არ ყოფილა კათოლიკედ, არამედ თვით საქართველოს კათალიკოსიც; ქართლის მეფე გიორგი, სამცხის მთავარი ყვარყვარე მეორე და სამეგრელოს მთავარი ბენდია. ამასაც გვიმტკიცებს ხსენებულის ბოლონიელს ლუდოვიკესადმი პაპის პიო მეორის შემდეგი წერილი 1458 წ.

„პაპი პიო II. საყვარელ შეილს ლუდოვიკე ბოლონიელს, ჩვენს ნუნციოს.

„სარწმუნო მოხსენებიდგან ვსცანიბთ, რომ ჩვენთა წინა მოსაყდრეთა ნიკოლოზ V და კალიქსტო III რომის პაპთა მიერ თქვენ წარიგზავნეით ჩრდილოეთისა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში ქრისტიანებრივის სარწმუნოებისა და სამოციქულო საყდრის პატივის საქმეთა გამო; მღვდელთ მთავრებთ, მეფენი დი უგრეთვე ქრისტიანთ; ერის; რომლებიც სცხოვრებენ ურწმუნოთა შორის; მრავლად ნახეთ იქა, განამტკიცეთ და გფ-

ნაძლიერეთ სარწმუნოებაში, რაოდენათაც კი შეგეძლოთ; ნეტარ სახსენებელ კალიკსტო პაპს მოუტანეთ ზოგიერთი მათგანის სანუგეშო პასუხი, საითგანაც ცხადათ სჩანს, რომ კვალად მრავლად არიან მეფენი და ერნი კათოლიკე ქრისტიანენი, რომლებიც რომის ეკკლესიას პატივსცემენ, აღიარებენ, ჰსწამსთ და კიდევ ჰქადაგებენ, რომის პაპი სააქაოს ქრისტეს ნაცვალი და პეტრე მოციქულის მოსაყდრეა; მათ შორის არიან.... ვგრეთვე ქართველთ კათალიკოსი, მეფე სპარსეთისა (გიორგი), მეფე ქართველებისა (სამცხის ათაბაგი), მეფე სამეგრელოსი (ბენდია), იმპერატორი ტრაპეზუნტისა და ვგრეთვე სპარსეთის ერი (ქართლის ერი), რომლებიც ეკკლესიის წესსა და დოგმატებზე შეერთებულნი არიან და რომლებიც დიდ პატივსცემენ წმინდა ფრანჩისკეს მონაზონებს.... 1458 წ. 4 ოქტემბერს, მღვდელთ მთავრობის პირველ წელსა“. (1).

ეს წერილი საკმაოდ გვიჩვენებს, რომ მეთხუთმეტე საუკუნის ნახევარს საქართველოს კათალიკოსი და მეფენი კათოლიკეები ყოფილან. ესეთი გარემოება შემთხვევითი, ანუ მარტო დროებითი არ უნდა ყოფილიყო, არამედ იმ-დროის წინადაც და მის შემდგომაც ყოფილან კათოლიკეები და ჰქონიათ ერთობა! ამის დასამტკიცებლად აქ მოვიყვანთ ერთს შესანიშნავს წერილს, საქართველოს კათალიკოსის ნიკოლოზ მერვისას, რომელმაც 1742 წ. მისწერა პაპს ბენედიქტე მეთოთხმეტეს, სომხების მიერ დევნულობის გამო:

„უნეტარესო მამაო ყოველთა მეფეთა უმაღლესო და ყოვლად ღირსეულო, მიმნიქებელო კურთხევათა, მოსამართლევ ყოველისა სოფლისა, პეტრე მოციქულის მოსაყდრევ და ერთისა წმიდისა კათოლიკე ეკკლესიისა თავმჯდომო, რომელი ეკკლესიაც არის დედა ქვეყნის ყოველთა ერთა, რომელსაც ემორჩილემიან ყოველნი ენანი და ყოველნი ტახტნი ეამბორებიან თქვენს წმიდა ფერხთა და ღებულობენ ყოველთა ცოდვათა შენდობას, სულიერსა და ხორციელ ნათელს. წამდგარნი წინაშე თქვენის უმაღლესის ხელმწიფებისა, მდაბლად და სიყვარულით ვემთხვევით ფერხთა თქვენთა და ვითხოვთ თქვენს მწყემსებრივს კურთხევას და მშვიდობას.

„როგორათაც უწინ, ძველი დროდგანვე, ჩენი ქვეყანა თქვენ გემორჩილებოდათ, მსგავსადვე ჩვენც კვალად თქვენის კურთხევისა და მადლის მქადაგებელნი ვართ. თუმცა კი ზოგიერთმა ჩენის საქართველოს პატრიარქმა თქვენდამი ჯეროვნად მისაგებელი მორჩილება დივიწყა; ხოლო გვედრები, მათ ნუ დამადარებთ, რადგან მორჩილი და მზად ვარ ყველა თქვენი ბრძანება აღვასრულო. კარგა ხანია, რაც თქვენი პატრი კაფუციენბი აქ ჩვენს საქართველოში იყვნენ, მეც

განსაკუთრებული სიყვარულით ვეპყრობოდი და მათთვის ყოველი სიკეთის და ბედნიერების მოპოებას ვნატრობდი, მეტადრე, ამ მოკლე დროს, სამი ანუ ოთხი თვის განმავლობაში, რა ჟამს მიიცვალა დომენტი პატრიარქი დი მის ადგილს პატრიარქობის ღირსება მე მომეცა; მაშინვე შევეუდექი მათთვის ყველა სიკეთე და ბედნიერება მომეპოვებინა. მაგრამ ჩემი დიდი ხნის წადილის შესრულება სომხებმა არ დამცალეს, რადგან ისინი ახლა ჩვენ აღარ გვიჯერებენ და ამ ქვეყანაში თავიანთი ნებისამებრ ბატონობენ. თქვენი პატრი კათუცინები დამწყვდიეს, ეგოდნად ჰგვემეს და დააწყლულეს, უარესის ქმნა აღარ შეიძლებოდა. გაუპატიურეს წმიდა ხატები და ჯვრები თქვენი ეკლესიისა, შემდგომ თვით ეკლესია და სახლიც ჩამოართვეს და თვით მიითვისეს, კათუცინები ამ პროვინციაში აღარ დააყენეს, არამედ უწყალოდ აქიდგან განდევნეს. ამ უწყალო დევნულობაში უფრო დიდათ საშუქხარო ჩვენთვის ის შეიქმნა, რომ ჩვენის თვალთ ვნახეთ, როგორ დაიქირეს კათოლიკები თუ მამაკაცები და თუ დედაკაცები; თუ რანაირათ შეურაცხყვეს: ქონება სულ წაართვეს და ძალით კათოლიკე სარწმუნოებასა და თავიანთ მშობლებს განაშორეს. აწ ყველა ქართველნი უმდაბლესად გვედრებით, რათა ამ პროვინციას თქვენი ხელი არ ააღოთ და უკათუცინებოთ არ დაგვტოვოთ. ღვთის სიყვარულისათვის შეგვეწიეთ, ნუ მიუშვებთ, რათა ეგოდენი ხალხი წარწყმდეს, ნურც ჩაუგდებთ თქვენს შეძენილს ერს გაცოფებულ ურწმუნოებს; თქვენის უმაღლესის დიდსულოვნობისათვის ძნელი არ არის, თუ ერსა და თუ ჩვენ შეგვეწიოთ. სხვა დანარჩენ ჩვენს ამბავს მოგახსენებენ თქვენივე პატრები. კათალიკოს—პატრიარქი ნიკოლოზ“ (1)

ამ წერილიდგან ნათლად სჩანს, რომ უწინ საქართველო და ქართველი კათალიკოსები პაპებთან შემოერთებულნი ყოფილან და მათ ემორჩილებოდენ, ხოლო ზოგიერთს (და არა ყველას) კათალიკოსს დაუეწიებია ის ერთობა და მორჩილება.

ამ კათალიკოსის წერილში მოხსენებულ უწინდელ ერთობას საკმაოდ ეთანხმება. პაპის კლემენტე მეცამეტის წერილი, რომელიც 1763 წ. მოსწერა მთელი კავკასიის ერსა და ამბობს, რომ უწინ მათნი წანაპარნი კათოლიკე სარწმუნოებას აღიარებდნო. ქრონოლოგიურის წესის მიუხედავად ამ წერილსაც აქ მოვიყვანთ, რადგან შეეხება ჩვენს საგანს.

„პატივცემულ ერის თავ-კაცთა და კავკასიის ყოველთა მცხოვრებთა.

„პაპი კლემენტე მეცამეტე. პატივცემულნო გვამნო, მშვიდობა და ზეციერი მადლი.

„რომის მღვდელთ მთავრებმა, რომელთა სულიერ მზრუნველობას მინდობილი აქვს მრთლად კაცთა ნათესავის ცხოვრება, დიდი ხანია მას აქეთ, რა კი სცნეს, თქვენნი წინაპარნი უწინ კათოლიკე სარწმუნოებას აღიარებდენ, ცდა არ დაუკლიათ, რათა ამავე სარწმუნოების მოძღვართა მიერ აეხილებინათ თქვენთვის თვალი, გამოეყვანეთ იმ სიბნელისაგან, რომელშიაც ვლით და ნათლოან გზას წარემართეთ, რაის გამო მრავალ გზის მოგივლინესთ მოციქულებრივი კაცები, რომელთაც თქვენში სულიერი მოძღვრების მიფენით უნდა მიეღოთ თავიანთი შრომის უხვი ნაყოფი, ესე იგი, თქვენი სულის ცხოვნება, ხოლო ღმერთმა თავისი მიუწოდამელის სიბრძნის განგებით, რა კი ჯერეთ არ ინება ჩვენთა წინა მოსაყდრეთა ცდის საფსებით სისრულეში მოყვანა, აწ ჩვენ, მისის მოწყალების სასოებით დავადგინეთ თქვენდამი წარმოგზავნათ სხვა ახალი მოძღვარნი, რომელნიც ქრისტიანებრივის სარწმუნოების განფენისა და თქვენთა სულთა ცხოვნების კეთილის სურვილით ეგოდნათ გამსკვალულნი არიან, რომ არ უშინდებიან და უკან არ იხევენ არც გზის სიშორისა და სიძნელის, არც იმ დიდი და მრავალი განსაცდელის გამო, რომელიც მოელისთ ამისთანა შორეული მგზავრობის დროს. ამიტომ კვალად და კვალად შეგაგულიანებთ და გვევდრებით, რათა ეს მოძღვრები სახიერებით და სიტკბოებით მიიღოთ, გულმოდგინებით მოუსმინოთ და სიმშვიდით შეიწყნაროთ მათი სიტყვა. იმავე სარწმუნოებისათვის, რომლითაც შესაძლებელია თქვენი სულის ცხოვნება და რომლის გარეშე არა არს ცხოვრება. აწ დიდის გულ მხურვალეობით ვევედრებით ღმერთსა, რათა თავისის მადლის ნათლით განანათლოს თქვენი გონება, აღძრას თქვენი გული და მოგანიქოსთ ნათელი ქეშმარიტების ცნობისა. რომით, შ თებერვალს, 1763 წ. მღვდელთ-მთავრობის მეხუთე წელსა“ (1).

წერილი თუმცა განსაკუთრებით არ შეეხება საქართველოს, მაგრამ ის კი ქეშმარიტია, რომ თავდაპირველად ქართველები იგულისხმებიან, რადგან კარგად ვიცით, რომ უწინ კავკასიის ერთა წინამძღვარნი და მათ შორის განთქმულნი ქართველნი იყვნენ. გარდა ამისა კავკასიის მთიულ მკოვრებთა მომეტებულ ნაწილს შეადგენენ ფშაელები, თუშები და ხევსურები, რომლებიც ქართველები არიან.

შევრიწნოთ აქ ესეც, რომ საქართველოს ეკლესია ისე დაშორებული არ არის რომის ეკლესიას, როგორც სხვა ტომების ეკლესიებია, რადგან მტკიცედ აქვს დაცული მსოფლიო კრებათა დადგენილი ყველა დოგმები. ამიტომ რომის ეკლესიაც მას არ უწოდებს ერეტიკად-მწვალებლად, როგორც სხვა ტომთა ეკლესიებს უწოდებს. არამედ უხმობს მართლ-გაყრილად. წინედ ხომ ლათინის და საქართვე-

ლოს ეკლესიის სარწმუნოება ერთმანერთის. თანახმა იყო, როგორც ამას მოწმობდა წმიდა გიორგი მთაწმიდელი და როგორც ვნახეთ პირველ თავში; არც შემდგომ საუკუნეებში არსებითად განსხვავებულა ამ ორის ეკლესიის სარწმუნოება. ამის საბუთად, სხვათა შორის ეს გვაქს: როდესაც რომაში თეიმურაზ პირველის ელჩს ნიკიფორეს მოსთხოვეს საქართველოს ეკლესიის სარწმუნოების სიმბოლო და როდესაც წარუდგინა, პროპაგანდის კრებაში, 20 იანვარს 1628 წ. გაიმეორეს ის სიმბოლო და კრებამ ერთპიროდ აღიარა, რომ ქართველები ძრიელ ცოტათი განსხვავდებიან ქეშმარიტი კათოლიკე სარწმუნოებისგანო. (1) ამიტომ საქართველოს რომასთან შესაერთებლად სხვა არაფერი მოეთხოვებოდა, მისგარდა, რომ პაპი ეცნო მსოფლიო ეკლესიის თავად და მისთვის 'მორჩილება გამოეცხადებინა. შემდეგ კი ყველა ქართველს შეეძლო კათოლიკე ყოფილ იყო და თავის წესსა და ეკლესიაშივე დარჩენილ იყო. ესრეთი შეერთება შეიძლება ბევრისგან შეუნიშვნელად და უცნობელადაც დარჩენილ იყო. ეგრეთვე თუ ზოგჯერ საქართველოს და რომას შუა გაყრა მოხდებოდა, მიზეზი იქმნებოდა მარტო ის, რომ სხვა და სხვა გარემოებისა და სიძნელის გამო შესწყდებოდა ხშირი და მეგობრული კავშირი და არა ისა, რომ მათ შორის შფოთი და მტრობა ჩამოვარდნილიყო, რაიც საქართველოში არას დროს არ მომხდარა. სწორედ ამ დოგმატებრივი ერთგავრობის მიზეზია, რომ დღესაც კოსტანტინეპოლში ქართველთ კათოლიკის ტიბიკონის ბერები ხმარობენ შეუცვლელად ყველა იმ ლიტურგიის ქართულ წიგნებს, რაც დაბეჭდილია რუსეთსა და საქართველოში და რასაც დღეს საქართველოს მთელი სამღვდელთაობა ხმარობს.

საქართველოს და რომის ეკლესიის დოგმატების ურთიერთთანხმობის გამო შეგვიძლია უტყუვრად ვსთქვათ, რომ ხშირად საქართველოში არა მარტო კერძო პირები იყვნენ კათოლიკებად, არამედ უმრავლესობა, თავადები, მეფეები და თვით კათალიკოსებიც კი შეერთებული იყვნენ რომის ეკლესიასთან, რასაც არა ნაკლებ გვიმტკიცებს ზემორე მოყვანილი საბუთები. ერთსა და იმავე დროს ქართული ტიბიკონის მქონე კათოლიკებთან ყოფილან ეგრეთვე ლათინის ტიბიკონის მქონე ქართველი კათოლიკენიც შეუწყვეტლივ. ამასაც ცხადათ გვიმტკიცებს ეგოდენი ლათინის ეპისკოპოსების დანიშვნა ტფილისში და ეგრეთვე ზემორე მოყვანილი პაპის კალიკსტო მესამის წერილი საქართველოს კათოლიკებისადმი.

რადგან ზემო ხსენებული ლუდოვიკე ბოლონიელის შესახებ კვლად უნდა ვილაპარაკოთ, საჭიროდ მიგვაჩნია ეს შენიშვნა. ჩვენი ისტორიის გამოამაქვეყნებელ ბროსეს ფრანჩისკიანების წესის ლუდოვიკე

დომინიკიანების მონაზონი ჰგონია. შეუტაცყოფით იხსენიებს და ქვე-
ბუდანა მოშულღე ფანატიკოსს ეძახის. (1) მაგრამ პატივცემული ისტო-
რიკოსი ჰსცდება. ეტყობა არ გაუცენია ის წერილნი, რომელნიც სარ-
წმუნო წყარონი არიან ამ პირის ისტორიისათვის. ჩვენ, რაც შეიძლე-
ბოდა, ყველა საბუთი გავიცანით ამის შესახებ და დავრწმუნდით, რომ
ეს ლუდოვიკე დასახულია დიდ მოღვაწედ, მეცნიერ, დახელოვნებულ
და კეთილ კაცად (*virum probum et religiosum*). პაპს კალიქსტო
მესამეს იგი ჰყოლია თანაგამზრახად და ერთგულ მეგობრად. ლუდოვი-
კეს იერუსალემში ბევრხანს უცხოვრია, ქრისტიანების წინააღმდეგ ოს-
მალთა საიდუმლოები კარგად შეუტყვია. ამიტომ იყო რომ პაპები ხში-
რად მას გზავნიდნ სხვა მთავრობათა მიმართ ოსმალების წინააღმდეგ
ომის ასატეხად. (2)

1458 წ. პაპმა კალიქსტო მესამემ ლუდოვიკე აღმოსავლეთს გა-
მოგზავნა, რათა აღმოსავლეთის მთავრები ოსმალეთის წინააღმდეგ საომ-
რად მოემზადებინა; თან გამოატანა იქაურ მეფეებთან ერთი წერილი, რო-
მელიც იწყებოდა ესრედ: *Qui coelorum continet thronum Dei, Rex*
Dominator. სამწუხაროდ, ის წერილი დაკარგულია. [საქართველოში რომ
მოვიდა წერილი ჩვენ მეფეებსაც წარუდგინა.] რა ნახა აქაური მთავ-
რების და ერის მზად ყოფა, მეტადრე მათი ერთგულება რომის ეკკლე-
სიისა და პაპისადმი, საჩქაროდ საქართველოდგან გაბრუნდა რომის და
მოახსენა პაპს ყველაფერი. ამის შემდეგ იყო, რომ პაპმა ზემოდ
მოყვანილი წერილი მოსწერა საქართველოს კათოლიკებს და ლუ-
დოვიკე ხელმეორედ გამოგზავნა საქართველოს, ხოლო ლუდოვიკეს
წამოსვლის წინ კალიქსტო მესამე გარდაიცვალა. ამიტომ ლუდოვი-
კემ დააყოვნა თავისი წამოსვლა და მოუცადა ახალი პაპის არჩევას,
1458 წ. არჩეულ იქმნა თუ არა პაპი პიო მეორე, მაშინვე ლუდოვიკეს
განუახლა ყოველი უფლება და პრივილეგია, ეგრეთვე მისცა ჩვენ მეფეებ-
თან წერილი და გამოისტუმრა საქართველოს. [იმ დროს საქართვე-
ლოს მდგომარეობა, თანახმად ჩვენის ისტორიისა, ფრიად სამწუხარო
სურათს წარმოგვიდგენს. ერთი და იგივე მამული-შვილები ერთმანერ-
თის გაოხრების მეტს სხვას არაფერს ფიქრობდნ: ყველა თავის პირად
დიდებას და ინტერესებს ეძებდა, პატარა დიდს აღარა ჰსცნობდა და
მონა ბატონზე ხელს იღებდა; გიორგი მეფე, ყვარყვარე ათაბაგი და
იმერეთის მეფე ბაგრატ ერთმანერთის დალუპვას სცდილობდნ, ერთმან-
ერთის შურით თავიანთ მოძმეთა სისხლსა ღვრიდნ განუწყვეტლად.]
ამ გლეჯა-წეწვის დროს გიორგი მეფე, 1458 წ. ყვარყვარეს
ტყვედ ხელში ჩაუვარდა. სწორეთ იმ სამწუხარო ამბავს მოუსწრო
საქართველოში ხსენებულმა პატრი ლუდოვიკემ. პირველი მისი ცდა

ის იყო, რომ შეაჩერა ძმებში ერთმანერთის სისხლის ღვრა; მერმე დაანახა იმათ ყველას ის დიდი უბედურება, რომელიც ადრე, თუ გვიან მოელოდა საქართველოს ოსმალების ხელითგან. ამიტომ არა მარტო შეარიგა ერთმანერთს, არამედ ფიცით კავშირიც დაადებინა ყველას, რომ ყოველი თავიანთი ძალა შეერთებინათ, რათა ადვილად წინ აღდგომოდნენ თავიანთ საზოგადო მტერს—ოსმალებს. რა ნახეს მისი ესრეთი გულმოდგინება და კაცთ მოყვარეობითი მოქმედება, ყველა ქართველებმა იგი აირჩიეს თავიანთ პატრიარქად, თანახმად იმ უფლებებისა, რომელიც მიანიჭა კალიკსტო პაპმა ქართველებს თავიანთ სასულიერო წინამძღვრის არჩევის საქმეში, როგორც სჩანს ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილის წერილიდგან. ლულაოვიკე შემდგომ აქიდგან წავიდა სომხეთს და სპარსეთსაც; იქაური მთავრები შემოიერთა ოსმალების წინააღმდეგ; გამობრუნებისას თან წამოიყვანა მათი ელჩებიც და მოვიდა ისევ საქართველოს. აქ კვალად განამტკიცა მეფე და მთავრები ერთობაში ოსმალების წინააღმდეგ საომრად. პაპთან პასუხის წასაღებად გაბრუნდა რომას 1459 წ. წაიღო ყვარყვარესი და გიორგი მეფის წიგნები ბერგუნდიის მეფისათვის გადასაცემათ და თან წაიყვანა მათი ელჩებიც. ეს ორი წერილი კარგად ვრცელთა და ძნელათა საშოვარი, რადგან მარტო ერთ ძველს და იშვიათს წიგნში მოიპოება, ამიტომ სრულიად მოგვყავს აქ, რათა საქართველოს ესეთი შესანიშნავი საბუთები არ დაეკარგოს.

ყოვლად ბრწყინვალე ბერგუნდიის დუკას, მე, ყვარყვარე საქართველოს მთავარი, სიყვარულით მოგიკითხავ:

დიდად ვნატრობ თქვენს დამეგობრებას, რადგან შევიტყე რომ, ძრიელ მორწმუნე ქრისტიანე ხართ და მარადის ნატრობთ ჰქმნათ იმისთანა შესანიშნავი საქმე, რომელიც შეეხება ჩვენის წმიდა სარწმუნოების პატივსა და დიდებას, როგორათაც ესა ჰყვეს თქვენთა წინაპართა. მეც ქრისტიანე ვარ და იმ უწმიდესი სარწმუნოების დასაცველად და მისი დიდებისათვის მზად ვარ თავი დავსდეა; ამიტომ ჩემ წინაპართა კვალს მივსდევ და მათ მსგავსად სიამოვნებით ვეომები ურწმუნოთა. მამი ჩემის სიკვდილის შემდგომ ხშირად მომიხდა მათთან ომი და, ღეთის მადლით, ბევრჯერაც გავიმარჯვე მათზე და ბევრი მათი ქალაქიც დავიპყარი: გასულ წლებში მეზობელ ქრისტიანე მთავრებთან ომი რომ არ მომხდენოდა, უფრო მომეტებულად გავიმარჯვებდი ურწმუნოებზე. ხოლო აწ ბატონი ჩვენი პატრიარქის ლულაოვიკეს ბრძანებით შევეურიგდი ყველა ჩემს მეზობელს ქრისტიანე მთავრებსა და გარდავსწყვიტე მთელი ჩემი ღონე და შეძლება მოვიხმარო ოსმალების წინააღმდეგ, როგორათაც დავპირდი ჩვენს ბატონ პატრიარქს. თვით მევე უნდა წავუძღვე ჩემს 20,000 ცხენოსანს საომრად ურწმუნოთა წინააღმდეგ. ამის

ადვილათ აღსრულებისათვის, არა მარტო შეეუბრედი, არამედ პირობაც შეეკარი და კავშირი დავადგინე ამ ქვეყნის ყველა ქრისტიანე მთავრებთან, რათა ესეთის ჩვენის შეერთებულის ძალით შევებათ და ესძლიოთ ოსმალთა, რომელთაც დაიპყრეს კოსტანტინეპოლი, ხოლო კავშირი ვყავით: მე, გიორგი სპარსეთის მეფემ, დავით ტრაპეზუნტის იმპერატორმა, ბენდია სამეგრელოს მეფემან, რაბია ანაკოსიის (აფხაზეთის) მთავარმა და ბერდებეგ მცირე სომხეთის ბატონმა. იმათ გარდა ჩვენი მოკავშირენი სხვანიც არიან. ის მოკავშირენი თუმცა ურწმუნონი არიან, მაგრამ ძრიელ მთავრებად ითვლებიან და დიდი მტრები არიან კონსტანტინეპოლელი ოსმალებისა. ისინი არიან შემდეგნი: ყარამან, ძველი მართველის ისმანბეგის შვილი, და ჰასანბეგ, უწინდელი ყარალუკის შვილი. რადგან ჰასანბეგ აქეთ მხარეს კოსტანტინეპოლელი ოსმალების საზღვარზედ არის, დაგვიპირდა, რომ გზა მოგვცეს, რათა ანატოლია დავიპყრათ და თვითონაც უნდა მოვიდეს ჩვენთან ყოველი თავისი ჯარით ასაღებად ბერსის ქალაქისა, რომლის დაპყრობაც თვითონ უნდა. ესეთი კავშირი მასთან იმ პირობით დავდევით, რომ მუდამ იქმნეს ქრისტიანების დიდი მეგობარი; ეგრეთვე უკეთუ თქვენ ლათინის მთავრები და ერი წამოხვალთ იერუსალემის წმიდა ადგილების დასაპყრობლად, ის ვალდებულია ყველანაირად შეგეწიოსთ თქვენ, რაოდნათაც კი შეუძლია. აგერ 50 წელიწადია, ესეთი მშვიდობა და ერთობა, რომელიც აწ ვყავით, არ გაგონილა ჩვენს ქვეყანაში. ეს ვყავით ჩვენის ბატონის პატრიარქის ბრძანებით და ჩაგონებით და ეგრეთვე თანახმად წერილისა ბატონის პაპისა, რომელმაც მოგვწერა და გვაუწყა, რომ მან თავის ქალაქში ყველა ლათინის მთავრები უნდა შეკრიბოს და რჩევა ჰქმნას, რათა მოემზადონ ურწმუნოებთან საომრად. ხოლო დიდათ ვნატრობთ, რომ თქვენც შემოგვიერთდეთ ამის აღსასრულებლად. ამიტომ ბატონ პატრიარქთან ერთად ვგზავნით ჩვენს ელჩებს, ყველა ლათინის მთავრებთან და უფროს ერთად თქვენთან, რადგან შევიტყუეთ, რომ დიდი ხანია ძრიელ ნატრობთ წმიდა ადგილების დაპყრობას. აწ ჩვენის ელჩებისაგან სცნობთ, თუ ჩვენ ყველანი რაოდნათ მოწადინებულნი ვართ ამ სარწმუნოების საქმეში და თუ მისთვის რა გავაკეთეთ ამ დროებში. კვალად დიდათ ვნატრობთ და გვედრებით, ჩვენს ელჩებს ყველაფერი კარგად შეატყობინოთ, თუ მზად ხართ ჯვაროსანთა ომის დასაწყებად, რათა მათაც გვაცნობონ, თუ რა დროს უნდა შევიქურონთ საომრად: ამასაც გპირდებით, რომ ერთის ზაფხულის განმავლობაშივე დავიპყროთ მთლად ანატოლია და ყველა ქვეყნები, რომელიც კოსტანტინეპოლელ ოსმალოს ამ მხარეს უჭირავს, ხოლო იმის მეორე კერძოდ ადგილები, რომელიც საბერძნეთია და რომელსაც შავი ზღვა

ჰყოფს, თქვენ დაგიტოვოთ; მისი აღება ადვილი იქნება, რადგან, როდესაც ოსმალეთი ესე ორ ჯარს შუა მოექცევა, ველარ გაუძალდება, მალე დაიძლევა და აშნიარად მის სახელს ქვეყანაზე მოესპობთ. ამიტომ სხვა ყველა ლათინის მთავრებზე უმეტესად თქვენ გვედრებით, რათა ამისთვის იფიქროთ და იზრუნოთ და ხელიდგან არ გაუშვათ კაი შემთხვევა, რომელსაც გაძლევთ; არც დამცირებად მიიჩნიოთ ჩვენი მომხრეობა, ვინაიდან ყველაფერი დაგვიტოვებია და სარწმუნოების სასარგებლო საქმეს დავსდგომივართ. უკეთუ აწ დაიზარებთ და ყურადღებას არ მოაქცევთ ამას (რაც ღმერთმა ნუ ინებოს), მაშინ სრულებით აღარაფერს ვიქმთ, რადგან იმ პირობით შევეერთდით ურწმუნოებთან საომრად, უკეთუ თქვენც, მთავარნი ლათინნი ჩვენთან შეერთებულ იქნებით: თვინიერ ამისა ყოველი ჩვენი ხელ შეკრულობა უქმია; რადგან ყველა ჩვენი რჩევა და გარდაწყვეტილება დამყარებელია ბატონი პაპის წერილზე, რომელიც ჩვენმა ბატონმა პატრიარქმა მოგვითანა და რომელიც მის ნამდვილ წერილად მიგვაჩნია. დასასრულ უწყოდეთ კარგად, რომ თუ ახლა ჩვენთან ერთად არაფერს იმოქმედებთ, შემდეგში, კიდევაც რომ გულით მოინდომოთ, ვერაფერს გააკრიგებთ, რადგან უსჯულო ოსმალეთი მუდამ ღლე ძრიელდება და ველარც შევიძლებთ შემდეგში გულმოდგინედ შეერთებას, როგორც ახლა ვართ. თუმცა ბევრი რამ მინდოდა მომეწერა, მაგრამ ეს ვიკმარე, ზოგსაც ჩემი ელჩი მოგახსენებს: უსმინეთ ყველაფერი უქვეყლად. ვგრეთვე დაგავედრებ მას. ქრისტეს მიერ ბძანდებოდეთ მშვიდობით. დაიწერა ქარციხეს (ახალციხეს), 1459 წ. ნოემბერს“. (1).

როგორც პაპს მოუწერია ჩვენი მეფე-მთავრებსათვის, ისე ცხადია ისიც, რომ სამაგიერო პასუხს მისწერდნენ. მაგრამ, სამწუხაროდ, ყველა დაკარგულია და არც ერთი ჰსჩანს.

გიორგი მეფის წერილი ამ წერილისგან ბევრად არ განირჩევა, მაგრამ, რადგან ძნელი საშოარია; ამიტომ ისიც მოგვეყავს აქ სრულიად.

„ყოვლად ბრწყინვალე ბურჯუნდიის დუქას; მე გიორგი სპარსეთის მეფე მრავალს მოკითხვას მოგახსენებ. ამ წიგნს გწერთ, რათა სცნოთ, რაც ვჰყავით ამ ეამად აღმოსავლეთში: აწ უწყოდეთ, რომ ყველა ამ მხრის ქრისტიანე მთავრებმა ერთმანერთ შორის ჩამოვაგდეთ მშვიდობა და ზავი და შევიფიცენით, რათა ყველა ჩვენის ძალით და ცდით ვეომოთ ოსმალეებს, მეტადრე იმათ, რომლებიც არიან კოსტანტინეპოლში, რადგან ქრისტიანებს ძრიელ მტრობენ. ამ კავშირის გამო ყველა ჩვენთაგანმა ჯარი მოამზადა. მე თითონ პირადად 40,000 კაცით უნდა წავიდე, დავით ტრაპეზუნტის იმპერატორი შეგვპირდა და მზათ აქვს 30 ხომალდი 20,000 კაცით; სამეგრელოს მეფე ბენდია მზათ არის მთელის თავისი

ჯარით; ყვარყვარე საქართველოს მთავარი თვით . მოდის 20,000 ცხენოსნით; ანაკოსიის მთავარი რაბა. (ფაბია) შემოგვპირდა წამოსვლის თავისი ძმებით, თავადებით და მთელის თავისის მხედრობით; მცირე სომხეთის ბატონი ბერდებეკ ჩვენის ლაშქრობისათვის შემოგვპირდა 20,000 კაცს. ხსენებულ კავშირში არიან კვალად სხვა ერნიც გიტარანები და სხვანი, ეგრეთვე თათრების სამი ძრიელი მთავარი, რომლებიც მზად არიან დაუწყონ ჩხუბი ოსმალებს, ესე იგი კოსტანტინეპოლის მფლობელ ოთმანებს. იმათგანი ერთი არის ყარამან, მეორე ისმაელ ბეგი, შვილი უწინდელის მთავრისა, მესამე ჰასანბეგ მესოპოტამიის მეფე, შვილი ყარაილუკისა, რომელიც ძრიელი და დიდი მტერია კოსტანტინეპოლელი ოსმალებისა და მზად არის ყველა თავისი დანაპირები აღასრულოს. აქ ხსენებულთა ამის შესრულება ერთმანეთს შეეფიცეთ, მუხანათი სიკვდილით უნდა დაისაჯოს, იმ პირობით კი, თუ თქვენ ლათინებიც ჩვენთან ერთად იქმნებით და თქვენის მხრით ოსმალებს ომს დაუწყებთ. გარნა თუ არ ისურვეთ ეს ომი, მაშინ სრულებით ვალდებულნი აღარ ვიქნებით, შევასრულოთ ის, რასაც ერთმანერთს შევპირდით. ამიტომ გეგვდრები, ყველაფერს თავი დაანებოთ და ამ ომს მოაქციოთ ყურადღება და ჩემსავით არც უკან დაიხიოთ ასეთი წმიდა საქმისათვის რომლისაზე სიძნელის გამო. უკეთუ ყურადღება მიმექცია სხვა და სხვა სიძნელისათვის, თავის დღეში ვერ დავემორჩილებოდი ბატონს ჩვენს პატრიარქს, რომლის შემწეობით და ბრძანებით ჩვენს შორის მშვიდობა დამყარდა და დაიდგა ეს კავშირი. აწ თუმცა ამ მოკრიგებამ ზოგიერთ საქმეში მაზარალა, მაგრამ მაინც კი მოხარული ვარ, რადგან ამის მაგიერად ღვთისაგან მოველი სულიერ სასყიდელსა. აწ სხვას არაფერს გწერ, რადგან ჩვენს ბატონ პატრიარქთან ერთად ვგზავნი ჩემს ელჩსა, რომლისგან ყველაფერს შეიტყობთ და რომელსაც გავედრებ. მაშ მოუსმინეთ. გთხოვ თქვენი პასუხი წერილით გამოატანოთ, რათა ვსცნოთ თქვენი აზრი და გარდაწყვეტილება. ქრისტეს მიერ მშვიდობით ბძანდებოდეთ. დაიწერა ჩვენს ბანაკში ახლოს კარაიისა. 1459 წ. ნოემბრის 5“ (1).

ამ წერილებში მოხსენებული ისტორიული ფაქტების კვლევას არ გამოუდგებით. აქ დასახელებული საქართველოს მთავრების ერთმანერთში მტრობა და ჩხუბი საკმაოდ მოთხრობილია ჩვენს ისტორიაში. შევნიშნოთ მხოლოდ, რომ სპარსეთის მეფედ დასახელებული გიორგი, ყოველ ექვ გარეშე, საქართველოს (ქართლის) მეფე გიორგი შერევა, შვილი აღექსანდრე დიდისა. მისის მამის სახელი ცხადათ მოხსენებულია იმ წერილებში, სადაც ლაპარაკია მისი წერილისა და გაგზავნილის ელჩის შესახებ. ეს იქიდგანაც მტკიცდება, რომ იმ დროს სპარსეთის

მეფედ იყო განთქმული ჰასანბეგ (უზუნ-ჰასან), გიორგის წერილშივე შესობოტამიის მეფედ ჰასანბეგად დასახელებული, რომელიც ქრისტიანების მეგობარი იყო, მაგრამ ქრისტიანობა კი არ მიუღია. არც სპარსეთის ისტორიაში მოიპოვება, როდისმე ჰყოლოდეს ქრისტიანე მეფე სახელად გიორგი. ხოლო გიორგი ცხადათ აღსარებულია ქრისტიანედ და კიდევ აურჩევია პატრიარქად პატრი ლუდოვიკე ბოლონიელი, რომელსაც ერთგულად ემორჩილება. არ ვიცით კი ნამდვილი მიზეზი, თუ თავის თავს სპარსეთის მეფედ რად უწოდებს. ხოლო ვფიქრობთ, იმიტომ დაირქვა ეს სახელი, რომ იმ დროებში თუ ქუთაისის მეფემ ბაგრატმა და თუ სხვა მთავრებმა ბევრჯელ ჩამოართვეს საქართველოს ტახტი და არ ასვენებდნენ თავის სამეფოში. ეს თვით წერილიდგანაც სჩანს, რადგან დაუწერია (ანუ დაუწერინებია) იგი ომის ველზე, ბანაკში და არა თავის სამეფო ქალაქ ტფილისში. ეგრეთვე ამას ისიც გვიმტკიცებს, რომ იმ დროს ბაგრატ იწოდებოდა ივერიის, ანუ ქართველთა მეფედ.

რა წავიდნენ საქართველოდგან ზემო ხსენებული პატრიარქი და ორი ქართველთა ელჩი ნიკოლოზ თბილელი და ქასადან ყარჩხან (ვგონებთ უნდა იყოს ფარსადან) სხვა ელჩებთან ერთად; გამოიარეს სამეგრელოში და დანუბის მდინარით უნგარეთს მივიდნენ, იქიდან წავიდნენ გერმანიას და მიესალმნენ ფრედერიკო იმპერატორს; რა მივიდნენ ვენეციას, იქაურმა სენატმა დიდის პატივით მიიღო. ხოლო რომას რა ჩავიდნენ, მათ მიეგებნენ სასულიერო დასნი და ეპისკოპოსები და დიდის პატივით მიიღეს, როგორც მეფეთა ელჩნი, დააყენეს სამთავრო სახლებში და მთავრობის ხარჯითვე შეინახეს. ელჩები იყვნენ ხუთნი: ერთი ყვარყვარესი ქასადან, მეორე გიორგი მეფისა ნიკოლოზ თბილელი; მესამე სომხების მთავრისა მორალო; მეოთხე ჰასანბეგისა მაჰმეტი; მეხუთე დავით იმპერატორისა მიხელი. 1460 წ. პაპის პიო მეორის წინაშე წარდგნენ და მოახსენეს ესრედ: „თქვენ წარმოგზავნეთ ჩვენდამო მინორიტების წესის ბოლონიელი ლუდოვიკე, რომელმაც მოგვახსენა, რომ თქვენ წახვედით მანთოვას ქრისტიანებთან კრების მოსახდენად, რათა მაჰმედს, ოსმალების იმპერატორს, ომი დაუწყოთ და ნატრობთ, ჩვენმა მთავრებმაც ახიაში ომი აუტეხონ, როდესაც ევროპაში შეებმით. ეს ამბავი ძრიელ ესიამოვნათ ჩვენს მთავრებს, რადგან მათ სძულსთ ოსმალები და თქვენ კი უყვარხართ და პატივს გცემენ ისე, როგორც ქრისტეს ნაცვალსა: მზად არიან თქვენი ბრძანების აღსრულებისათვის. ჩვენს მთავრებს ერთმანერთში მძულეუარება და ომი ჰქონდათ, მაგრამ თქვენმა ნუნციომ რა უბრძანა, მაშინვე შერიგდნენ და აწ მზად არიან დაუწყონ ომი ოსმალებს; როდესაც კი თქვენ

უბრძანებთ. 120,000 მეომარნი მზად არიან ეომონ მაჰმედ იმპერატორს ახიაში, ვიდრე კელესპონტამდე, თრაქიამდე და ბოსფორამდე, როდესაც თქვენ ინებებთ და თუ თქვენც დასაფლეთელებთან ერთად ეომებით ოსმალებს, ამიტომ წარმოგვეზავნეს და ეგრეთვე მისთვის, რათა ვემთხვიოთ თქვენთა ფერხთა, ვითარცა ამ ქვეყანაზე ღვთის ნაცულისას. ეგრეთვე გაუწყებთ, რომ ჩვენთან შეერთებულნი არიან ბენდია აფხაზეთისა და სამეგრელოს მეფე, ბაგრატ (მეფე) ივერიელებისა, რომლებსაც აწ უწოდებენ გიორგიანებს და მანია (მამია) მარკო გურიელი.... აწ მხოლოდ ამას გთხოვთ, რომ ლუდოვიკე, რომელმაც აქ მოგვიყვანა, დაადგინოთ პატრიარქად იმათზე, ვინც აღმოსავლეთში რომის წესს მისდევენ და თქვენ საყდართან შეერთებულნი არიან.“ (1).

ზემოთ მოვიხსენიეთ, რომ პაპის კალიქსტო მესამის წერილი შეეხებოდა მარტო საქართველოს კათოლიკებს და არა სხვა ტომის ხალხსა. ამას საკმაოდ გვიმტკიცებს ყვარყვარესი და გიორგის წერილები და ეგრეთვე მათი ელჩების ისეთი ლაპარაკი პაპთან. არ დავივიწყოთ, რომ იმ წერილებთან ერთად მიწერილია ბერგუნდიის დუქასთან დავით ტრაპეზუნტის იმპერატორის წერილიც, რომლის აქ მოყვანას საჭიროდ არა ვრაცხთ. წერილში იმპერატორი ბოლონიელ ლუდოვიკეს პატრიარქად სრულიადაც არ უწოდებს, არამედ იხსენიებს მარტო ელჩად (orator); არც ისაა მოხსენებული წერილში, ვისთანმე ომი ჰქონოდა მის წინეთ, არამედ მარტო ამას ამბობს: „ჩვენ აღმოსავლეთელებმა ერთიან პირობა შევკარით, ვეომოთ ოსმალებსო“. არც ისა სჩანს, რომ მცირე სომხეთის მთავარს ეწოდებინოს, ანუ ესურვებინოს ლუდოვიკეს პატრიარქობა. ეგრეთვე ცხადია, რომ სპარსეთის მეფეს პასანბეგს სრულიადაც არ დასჭირდებოდა იმის პატრიარქობა. მაშ გიორგიმ და ყვარყვარემ აირჩიეს იგი თავიანთ პატრიარქად თანხმად იმ უფლებისა, რომელიც ზემოდ მოყვანილი წერილით კალიქსტო პაპმა მიანიჭა საქართველოს კათოლიკებს იმ პირობით, რომ არჩეული პირი რაც შეიძლება მალე წასულიყო რომას და თან წაეყვანა ორი-სამი ადგილობრივი მცხოვრები, რათა პაპს დემტკიცებინა იგი პატრიარქად. რომას ელჩების გაგზავნაში დადებულის პირობის აღსრულებასაც ვხედავთ, ვინაიდან პატრიარქთან ერთად საქართველოდგან წასული ორი ქართველი სთხოვს პაპს, რათა არჩეული ლუდოვიკე აღმოსავლეთის (აქ საქართველო იგულისხმება) კათოლიკეთა პატრიარქად დაამტკიცოს. ლექსი აღმოსავლეთი რომ კერძოდ შეეხება საქართველოსა, ამასაც საკმაოდ გვიჩვენებს გიორგისა და ყვარყვარეს წერილები.

ეგრეთვე შევნიშნოთ, ესეც, რომ გიორგი მეფის ელჩს ეწოდებანნი კოლოზ თბილელი, თუმცა ეს ლექსი თბილელი ნიშნავს ტფილისში

დაბადებულს, ანუ მის მცხოვრებს, მაგრამ ესეც ვიცით, რომ ეს უფრო განსაკუთრებით ნიშნავს ტფილისის ეპისკოპოსს, რომელიც ღელადვე წოდებულია თბილელად. ვგონებთ სრულიად საფუძველს ბოლებული არ უნდა იყოს, რომ ელჩად გაგზავნილი ნიკოლოზ, ტფილისის ეპისკოპოსად, თბილელად, მივიჩნიოთ.

რა მოუსმინა პაპმა ელჩებსა, დიდათ აქო მთავრების ესეთი კეთილი სურვილი. ეგრეთვე მათ მიუთხრა, რაც იმოქმედა მონთავაში, მაგრამ ქრისტიანე ხემწიფეებს მისთვის ჯეროვანი უურადლება არ მიექციათ. ხოლო იმედი ჰქონდა, რომ თუ ისინი შეიტყობდნენ აღმოსავლეთელების გარდაწყვეტილებას, უეჭველად უურადლებას მიაკცევდნენ და შემწვობასაც აღმოუჩენდნენ. ამიტომ გადაწყვიტა, ის ელჩები საფრანგეთის მეფესთან და ბურგუნდიის დუკასთან გაეგზავნა. „ელჩები განაგრძობს ისტორიკოსი, იქ წასვლას დასთანხმდნენ, მაგრამ გზის ხარჯი მოსთხოვეს და ლუდოვიკეს პატრიარქად დანიშვნის თხოვნა კვლად განუმეორეს. პაპიც დათანხმდა ხარჯის მიცემას და აგრეთვე ლუდოვიკეს პატრიარქად დამტკიცებას იმ პირობით, რომ ლუდოვიკე ვიდრე დაბრუნდებოდა საქართველოს, პატრიარქის სახელი არც წერაში და არც ლაპარაკში ეხმარა; არც თან ეტარიზინა თავისი პატრიარქობის დამტკიცების წერილი, არამედ შეენახა იგი წმიდა პეტრეს კარდინალთან, რათა შემდგომ კარგად გამოძიებულ ყოფილიყო იმ საპატრიარქოს საზღვრები“. (1).

ელჩები 1461 წ. რა მოვიდნენ საფრანგეთს, წარდგნენ მეფის კარლო მეშვიდის წინაშე, მაგრამ იგი ვერ დაიყოლიეს ოსმალების წინააღმდეგ საომრად, რადგან იქაც, ჩვენს მეფეებსავე, უთანხმოება ჰქონდათ ერთმანერთში და ოსმალების გაძლიერება ისე არ აფიქრებდათ, როგორც ჩვენი მხრის მთავრებს. საფრანგეთში საქართველოს ელჩთა ყოფის დროს მოკვდა კარლო მეშვიდე და გამეფდა მისი შვილი ლუდოვიკე მეთერთმეტე, რომლის დაგვირგვინებას ესენიც დაესწრნენ. ვერც ამ ახალის მეფისგან მოიპოვეს თანხმობა და ესრედ სულ ცარიელი და დაღონებულნი უკანვე გამობრუნდნენ.

აქ ისიც უნდა დაუმატოთ, რომ, როდესაც საფრანგეთის მეფის წინაშე წარდგნენ ელჩები, ქართველებს ესე უწოდებდნენ; „ნიკოლოზ, ორატორი დიდი აღექვანდრეს შვილის გიორგის სპარსეთის მეფისა, ყოვლად გულმოდგინე საქმეების აღსრულებაში; ფრიად განსწავლული ქუსულად, უუძლიერესი მეომარის ყვარყვარეს საქართველოს მთავრის ორატორი“. (2).

ხოლო ძველი მწერლები სრულებით არაფერს მოგვითხრობენ, თუ როგორ წარდგნენ ელჩები ბურგუნდიის დუკას წინაშე და ან რა პასუხი მიიღეს ყვარყვარეს და გიორგის წერილებისა.

თუმცა ამ შემთხვევაში საქართველოს მთავრებმა ევროპაში, როგორც იმედი ჰქონდათ, ვერ იზოვეს მომხრენი ოსმალების წინააღმდეგ, იმედი მაინც სულ არ დაუწყვეტიათ, არც გული აუცრუვებიათ რომის ეკლესიაზე. პირიქით როგორც იმ დროის მთავრებმა, ისე მათ შემდეგებმა, რომის ეკლესიის ერთგულებას არ უღალატეს. სამწუხაროდ, იმ დროის საბუთი ბევრი გვაკლია. მაგრამ თანამედროვე მგზავრები ამას საკმაოდ გვიმტკიცებენ. მაგალითად ვენეციელი ამბროჯიო ქონთარინი, რომელმაც საქართველოში გამოიარა 1474 წ. იელისის 5-ს, ამბობს, რომ საქართველოში მრავალნი კათოლიკეებიც არიანო. (vi sono anche di molti huomini catholici.) (1) ჩვენს ნათქვამს სხვათა შორის გვიმტკიცებს ორი შემდეგი საბუთი, რომელმაც ძლიერ მოაწია ჩვენამდე.

[როგორც მეფე გიორგი მერვემ გამოიჩინა ერთგულება და ერთობა რომის ეკლესიისადმი, ისე მისი შვილიც კოსტანტინე მესამეც მამის კვალს გაჰყვა. რომის პაპს ალექსანდრე მეექვსეს (ვგონებთ 1495 წ.) შესანიშნავი წერილი მისწერა და ელჩად გაუგზავნა ნილო მონაზონი რავდენსამე სხვა პირთან ერთად და გაატანა პაპისათვის ძღვენი.] არ ვიცით კი, რაში მდგომარეობდა ის ძღვენი. როგორც პაპის წერილიდგან სჩანს, ძღვენი პირადად სახმარი რამ უნდა ყოფილიყო. [კონსტანტინეს მიწერილი წიგნი ბევრი ვეძებთ, მაგრამ აქამდე ვერსად მივაგენით მისი კვალი. ხოლო პაპის პასუხიდან სჩანს, რომ კოსტანტინე მეფეს წიგნი მიუწერია და ელჩი გაუგზავნია უფროსიერთად ამისთვის: რათა პაპს განუცხადოს თავისი ერთგულება და მორჩილება, სთხოვოს დასავლეთის ხემწიფეთა გალაშქრება ოსმალების წინააღმდეგ აღმოსავლეთის მთავრებთან ერთად და ეგრეთვე სთხოვოს პაპს ფლორენციის კრების გარდაწყვეტილება რომის ეკლესიასთან ძველი ერთობის განსახლებელ დასამტკიცებლიდ.] ამას მოწმობენ ეგრეთვე ძველი მწერლებიც (2).

თუ რაოდნათ შესანიშნავი და სტონო საყოფელი ყოფილა კოსტანტინეს წერილი, საკმაოდ გვიჩვენებს პაპის შემდეგი პასუხი.

[„პაპი ალექსანდრე VI. კრისტეს მიერ ჩვენს საყვარელს შვილს კოსტანტინეს!!! ქართველთა ბრწყინვალე მეფეს, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა.

„თქვენის ელჩის, საყვარელის შვილის, ნილო მონაზონისაგან მივიღეთ თქვენი წიგნი, რომლითაც სამოციქულო საყდრისა და ჩვენდამი აცხადებთ უდიდეს ერთგულებას და პატივისცემას] და აგრეთვე გვილოცავთ და ყოველმპყრობელ ღმერთს მადლობას სწირავთ. იმ გამარჯვებისათვის, რომელიც დარჩათ ჩვენთა სახელოვან შვილთა ისპანიის მე-

ფეს და დედოფალს ურწმუნოთა წინააღმდეგ *), ეგრეთვე დიდის სიამოვნებით ესცანიოთ თქვენი აზრი და გარდაწყვეტილება ქრისტეს სარწმუნოების მტერთა წინააღმდეგ გალაშქრებისათვის, რის გამო მზად ხართ წასასვლელად თქვენის შეილით და თქვენის მხედრობითურთ, რათა დაეიხსნათ ეგოდენი დაჩაგრული ქრისტიანე და დაეიბრუნოთ გაუპატიურებული ტაძრები. ამიტომ გამოუთქმელის სიხარულით გავიხარენით და ყოვლის მპყრობელ ღმერთს, რაოდნათაც ძალ გვედვა, მადლობა შევსწირეთ, რომ თქვენს ხელმწიფებას გამოუჩენია სარწმუნოების ეგრეთი ერთგულება და სიყვარული, რადგან სავსებით ეთანხმება ჩვენს აზრსა და სურვილსა ქრისტიანე სარწმუნოების დაცვისათვის; მასთანვე გვიხარისთ ქრისტიანეთა გაძლიერება, ვინაიდგან უმეტესად სხვას არას ვნატრობთ, ღლე და ღამე სხვას არას ვფიქრობთ მას გარდა, რომ ეპოვოთ რამ საშუალება ჩვენის სარწმუნოების სასარგებლოდ, რანისა გამო მუდამ ვფხიზლობთ და ყველა ღონისძიებას ვხმარობთ. მასთანვე იმედი გვაქვს, კოსტანტინეპოლისა, იერუსალემისა და აგრეთვე სხვა ადგილის საპატრიარქოებიც დაეიხსნათ, რადგან აქაური ქრისტიანე მთავრები ამას შემოგვპირდენ. გარნა, სამწუხაროდ, ძველმა სულის მტერმა, ჩვენის ნატურის და სასარგებლო რჩევის წინააღმდეგ, იმ მთავართა შორის განხეთქილების ღვარძლი დასთესა. მაგრამ, ქრისტეს შემწეობით, იმედი გვაქვს, მალე შევარიგოთ და ესე ყოველივე ჩვენი ცდა მივაქციოთ წინააღმდეგ სარწმუნოების მტერთა, რომლებსაც არ გვეშინია და წმიდა ჯვრის დროშის წინამძღვრობით, იმედი გვაქვს, მათზე სრულიად გავიმარჯვოთ. ამ სურვილით მუდამ გამსქვალული ვიყავით და მეტადრე ახლა უმეტესად ვართ, რადგან დავრწმუნდით, რომ ქრისტეს სადიდებლად დიდად ერთგული და წადიერი ხართ.

„აწ რაოდენიც შეგვიძლია უფლისადმი შეგავუღიანებთ, რათა მტკიცედ სდგეთ და არ უღალატოთ თქვენს საქებურს წადილს და შეაგულიანოთ ყველა თქვენი ქვეშევრდომნი და აგრეთვე უბრძანოთ მათ, რომ თქვენი წმიდა განძრახვის ასასრულებლად მოგეხმარონ და დაგემორჩილონ.

[„რადგან საუკუნო ცხოვრებისათვის საჭიროა, ყველა ქრისტიანნი სარწმუნოების საქმეში შეუერთდენ და დაემორჩილონ ეკლესიას, რომისას,] სადაც ქრისტე უფალმა და მისმა მოადგილემ პეტრე მოციქულმა თავი და საყდარი დაადგინეს ქვეყნის ყველა ქრისტიანებისათვის [ამიტომ უდიდესად მოხარული ვართ, რომ თქვენმა დიდებულებამ მართლმადიდებელ სარწმუნოებას მიაქცია ყურადღება და რაც ამ სარწმუნოების

*) ფერდინანდო V და იზაბელამან არაბნი დაამარცხეს და განდევნეს 1492 წ.

წრფელ დაცვას შეეხება, თხოულობთ ჩვენგან და სამოციქულო საყ-
 ღრისაგან, რომელიც არის თავი ყოველთა ქრისტიანეთა. რადგან თქვენის
 ორატორის ნილოსის პირით მევედრებით, თქვენს დიდებულებას გამო-
 ვუგზავნო სარწმუნოების შესახებ გარდაწყვეტილება, რომელიც ჩვენის
 წინამოსაყდრის, ნეტარ ხსენებულის პაპის ევგენიო მეოთხის დროს იქმნა
 დადგენილი ფლორენციის კრებაზე და რომელსაც მსოფლიო ეკლესია
 თუ ლათინისა და თუ ბერძნისა ეთანხმება, რათა თქვენ და თქვენი
 სამეფო მისი რწმუნებით ღირსი გახდეთ საუკუნო ცხოვრებისა და აქაც
 გაიმარჯვოთ სარწმუნოების მტრებზე;] რადგან უწყით რომ, მოციქუ-
 ლის თქმულისამებრ, თვინიერ სარწმუნოებისა შეუძლებელია კაცი
 ღმერთს სათნო ეყოს, [ამიტომ აწ ხსენებულის კრების გარდაწყვეტილებას
 ჩვენს ტყვიით დაბეჭდილ წერილთან ერთად გიგზავნით. მასთანვე გათხოვთ
 გამოაცხადოთ იგი ყველა თქვენს პროვინციებში და... ბრძანოთ
 მისი დაცვა. ვინაიდან, როგორც ქეშმარიტის ძისა მიერ ღვთისა იესო
 ქრისტესა ყველა შეერთებული ვართ, ეგრეთვე ვიყვნეთ შეერთებულნი,
 დავიცვათ რა მისი მცნებანი და მოძღვრება, რომელიც თავისი ნაც-
 ვლისა და მის მოსაყდრეთა მიერ გამოგვიცხადა. ამიტომ ვსასოგებთ, რომ,
 უკეთუ დაიცავთ ამ ერთობას, მტერთა მანქანებამ ველარა გავ-
 ნოსთ, რადგან გაძლიერებული იქმნებით მის მიერ, რომელიც სძლეეს
 მთავრობათა. ეგრეთვე დიდს მადლობას ვუძღვნით თქვენს ბრწყინვალე-
 ბას ძღვენთათვის, რომელნიც გამოგვიგზავნეთ და დიდის სიამოვნე-
 ბით მივიღეთ.] მათ ვინმართ, როდესაც შემთხვევა მოგვეცემა, ვითარცა
 ვრცლად მოვახსენეთ ჩვენს საყვარელს შვილს ნილოსსა. ეგრეთვე სხვა
 რაც მოგვახსენა, ყველაფრის სიტყვით პასუხი მივეცით. რომით.
 1496 წ. 10 ივლისსა, ჩვენის მღვდელთმთავრობის მეოთხე
 წელსა“. (1).]

ამას გარდა არის, ერთი სხვა მოკლე წერილიცა, რომელსაც პაპი
 ფლორენციის კრების გარდაწყვეტილებასთან ერთად უგზავნის კონსტან-
 ტინე მეფეს. წიგნში შესანიშნავი არა არის რა, მხოლოდ ეუბნება
 მეფეს: რადგან მთხოვეთ ეს გარდაწყვეტილება, ჩვენც სიტყვა-სიტყვად
 ამოვსწერეთ და გიგზავნით. ამასაც იგივე ძალა აქვს, როგორც პირ-
 ველში დადგენილს ჰქონდაო.

თუ რაოდნათ დიდი მნიშვნელობა ჰქონია კონსტანტინე მეფის წე-
 რილს და მის ელჩსა, გვიჩვენებს იმავე პაპის შემდეგი წერილი,
 რომელიც რომიდგან ნილოს წასვლის დროს მისწერა არა მარტო თა-
 ვის საბძანებლის მთავრებს, არამედ ევროპის სხვა მთავრებსაც, ვის
 სამთავროებზედაც კი ნილოს უნდა გაველო საქართველოდ დაბრუნე-
 ბის დროს. იმ წერილით იგი ყველას სთხოვდა, რათა პატივით მიეღოთ

ნილო, ვითარცა ელჩი, ყოველგვარი შემწეობა აღმოეჩინათ მისთვის და გზაზე თავისუფლად გაეტარებინათ. ერთიან მოგვყავს ის წერილიც.

„პაპი ალექსანდრე VI, ყველას და თვითეულს და სხ. შშიდლობა და სამოციქულო კურთხევა. ქრისტეს მიერ საყვარელმა ჩვენმა შვილმა კონსტანტინე, ქართველთა სახელოვანმა მეფემ, ვითარცა კათოლიკემ და ყოვლად მორწმუნე ქრისტიანემ, გამოგზავნა თავის ორატორად წმიდა ბასილის წესის მონაზონი საყვარელი შვილი ნილო, რათა მოეძღვნა ჩვენთვის და სამოციქულო საყდრისათვის თავისი თავყვანის-ცემა და ერთგულება. აწ ხსენებული ორატორი ბრუნდება რა უკან თავის მეფესთან, ენატრობთ ყოველგან თავისუფალი გზა მიეცეს. ამიტომ გთხოვთ თქვენ და საგანგებოთ ვუბრძანებთ ყველა ჩვენს ქვეშევრდომ კაპიტანთ, ჩვენის ჯარის უფროსთ, ეგრეთვე ეპისკოპოსთ და საკათედრო ეკკლესიის კაპიტულოთა და ყველა წესის მონაზონთა, რათა ნება მისცეთ, ზემოხსენებულმა ძმამ ნილომ ყველა თავისი ბარგით და თანამხლებლებით, შეიძლოს უშიშრად და თავისუფლად წასვლა, მობრუნება, დადგომა, გავლა და ღამით დარჩენა ყველა გზებსა, ნავთსადგურებსა, ხიდებსა და ქვეყნებში, როგორც ჩვენს სამფლობელოში, ისე თქვენსაში და ხარჯი არაფერი გადაახდევინოთ. მსგავსადვე გვევდრებით, რათა, უფლის პატივისათვის, სიყვარულით მოეპყრათ და თუ საჭიროებამ მოითხოვოს, გაატანოთ გზის-მცველნი და თანამხლებელნი. ეგრეთვე გვენბავს, ყველა ძმათა და მონაზონთა მიიღონ ესენი თავიანთ მონასტერში და იზრუნონ ყოველი მათი საჭიროებისათვის ისე, რომ კმაყოფილი დაერჩეთ და ვაქოთ მათი ამაგი. ვუბრძანებთ ყოველს და თვითეულს ჩვენს და წმიდა რომის ეკკლესიის ქვეშევრდომ ძმათა და მონაზონთა, მიუხედავად ჩვენის ბრძანებისა და აკრძალვისა, მიიღოთ ხსენებული მონაზონი ნილო ყველა თავისი მხლებლებით ჩვენს ქალაქებსა და ქვეყნებში და მოეპყრათ ყოვლადის გულკეთილობით.

„უფრო ხალისით რომ აღასრულოთ ესე ყოველი და მოიქირნახულოთ თქვენი სულისათვისაც, ამიტომ ღვთის მოწყალებით და ნეტართა პეტრესა და პავლეს უფლებითა, 200 დღის სასჯელს (საკანონოს) მიეუტევებთ მათ, ვინც მიიღებენ ამათ და აღმოუჩენენ გზაში ყველა ნაირს დახმარებას. ამ წერილს ერთი წლის ვადა აქვს. რომით, 5 ივნისისა, 1496 წ.“ (1).

ძნელად შევხვდებით, რომ ამისთანა თავის გასაცნობელი ქალაქი დაპაპებს სხვა ელჩებისათვის მიეცესთ.

ამ საბუთებით ვასრულებთ ამ საუკუნეს, რომელიც წინა საუკუნეზე უკეთესად გვიჩვენებს ქართველი კათოლიკების რიცხმრავლობას საქართველოში.

ამ საბუთებს მიუმატოთ ჯრუჭის სენაქსარიც, რომლის XIII—XV საუკუნეთა აღაპებში მრავალი იტალიური სახელია მოხსენებული. მაგ.: გვილიამ პატერა, ჯირარდ ძმა ჩუანი, ასილინა, ჯუან, სირ ჯილბედ, სირ არბერდ, ძმა ტაძრელთა, ჯუან სირ პერკუმანდური ტაძრელთა, ძმა პერ ტაძრელთა და სხ. (1) ეს არა თუ ამტკიცებს ქართველი ბერების და იტალიელების მეგობრობას, არამედ მათ სარწმუნოებრივ ერთობასაც ცხადად გვიჩვენებს. აქიდგან შეგვიძლია ის დასკვნა გამოვიყვანოთ, რომ იმ საუკუნეებში საქართველო, თუ მუდამ არა, ხშირად შეერთებული ყოფილა დასავლეთის ეკლესიასთან. ამიტომ მათი ერთმანერთის დაშორება უნდა დავაბრალოთ იმ გარემოებას, რომელიც ხშირად, მათი სურვილის წინააღმდეგ, მათ კავშირს ხელს უშლიდა და აბრკოლებდა.

ქართველი კათოლიკენი XVI საუკუნეში.

რაც აქამდე ვნახეთ, იმის სრულიად წინააღმდეგ სურათს წარმოგვიდგენს XVI საუკუნე. ამ ხანში ველარ ვხედავთ, ველარც მისიონერებს, ველარც პაპების ხშირ საბუთებს საქართველოს შესახებ და ველარც იმდენ მგზავრს, როგორც უწინ. ამ საუკუნემ საქართველოს დიდი და მრავალ გვარი უბედურება დაატეხა თავსა, იმავე დროს კათოლიკე სარწმუნოებაც შეფერხდა და თუ ერთიან ბოლო ვერ მოელო საქართველოში, ძრიელ კი დასუსტდა. ყოველი ამის მიზეზი გახდა ოსმალების გაძლიერება, მათი ხშირად საქართველოზე გამოლაშქრება, მისი აკლემბა და გაოხრება, ბოლოსაც მათი აქ გაბატონება.

რა 1478 წ. მოკვდა ოსმალთა შეუპოვარი და დაუძინებელი მტერი, უზუნ-ჰასან შაჰი სპარსეთისა (ყვარყვარეს და გიორგის წერილებში ხსენებული ჰასანბეგ), მასთანვე ბოლო მოელო ვენეციელების იმედს ოსმალებზე გამარჯვებისას. სანამ შაჰი ცოცხალი იყო, ვენეციელები კაცს კაცზე უგზავნიდენ და ჰპირდებოდენ ყოველ ნაირ შემწეობას, რათა მუდამ ეომნა ოსმალების წინააღმდეგ. შაჰის სიკვდილის შემდგომ, სპარსეთში ოსმალნი ველარ ხედვენ მისებრ მამაც მთავარს, რომელიც გამკლავებოდა მათ საშინელ ძალას. თუ ამ გარემოებამ და თუ სხვა ამისმა შესაგვსმა მოვლენამ ოსმალოს მთავრობა ძალზე გააძლიერა, გააქედმაღლა და ხელი შეუწყო, რომ ბატონობა ეპყრა არა თუ მარტო აღმოსავლეთში, არამედ თვით ევროპისათვისაც კი ხელი ჩაეწყო. სწორეთ XVI საუკუნის განმავლობაში სულთანმან სულეიმან მეორემ და მისმა მერმინდელმა სულთნებმა, თუ ზღვით და თუ ხმელეთით, ხშირად იწყეს გალაშქრება ევროპაზე, მთელის დასავლეთის მთავრობანი შეძრწუნეს, ევროპას ერთიანად გავერნება, ანუ გამაჰმადიანება დაუპირეს და გადასწყვიტეს რომის წმიდა პეტრეს ეკკლესია ბოსლად გადაექციათ.

სწორედ ამ თავზარ დამცემმა გარემოებამ შეუკრა უწინდელი თავისუფალი გზა საქართველოსი და სპარსეთისა არა მარტო ევროპის მისიონერებს და ელჩებს, არამედ თითქმის ყველა მათ ვაქრებსაც. ოსმა-

ლოს ფაშები თავიანთ საზღვრებზე ძრიელ ფრთხილად იყვნენ, რათა ევროპელები არაფერს გამოეშვათ, და თუ ვინმე როგორმე გამოეპარებოდათ, მაშინვე კაცებს გამოადევნებდნენ უკან, რათა ან დაეტყველებინათ, ან მოეკლათ. ამიტომ იმ საუკუნეში ძრიელ ცოტა ევროპელს ვხედავთ აქეთკენ წამოსულს.

იმ საუკუნის კათოლიკების შესახებ მასალა დიდი არაფერი გვაქვს ხელში, რადგან ოსმალებმა იმ დროების პირველ წლებში საქართველოში თავიანთი ხშირი შემოსევით და ბოლოს თავიანთი აქ გაბატონებით ძრიელ დიდად ავნეს კათოლიკობასაც. საქართველოს გზა ერთიან შეუკრეს ევროპის მისიონებს, იმ ზომამდე, რომ მთელის ამ საუკუნის განმავლობაში ვერც ერთ მისიონერს ვეღარ ვხედავთ საქართველოში. ამის შესახებ შესანიშნავი მოწმობა გვაქვს როტიე ბელგიელისა, რომელმაც თავისი მოხსენება წარუდგინა რომის პროპაგანდას საქართველოს ქრისტიანების შესახებ. იგი, სხვათა შორის, ამბობს: „თუ სპარსელები და თუ ოსმალები ხშირ-ხშირად ესეოდენ საქართველოს ჩვენ დრომდე, აოხრებდნენ ქვეყანას და ხოცავდნენ ხალხს, ბევრ გზის და დიდის ხნობით დასტოვეს ეს ერი (ქართველი კათოლიკები) მოკლებული თავიანთ მწყემსებს და იმ მცირე რიცხვმა კათოლიკეთა, რომელნიც ლათინის ეკლესიის მორწმუნედ დარჩნენ, სარწმუნოებაში შეურყეველად გასძლეს თავიანთისავე ერის კაცთა წვრთნა-დარიგების მეოხებით; იმათ თავიანთი სარწმუნოება ამნაირი საშუალებით დაიცვეს ზოგჯერ მრთელის ერთი საუკუნის განმავლობაში, ისე, რომ თავიანთ კათოლიკე მოძღვართ ერთსაც ვერ ნახავდნენ ხოლმე, რომელთაც შესძლებოდათ მათი განმტკიცება სარწმუნოებაში. ...გორში აქვს მეთხუთმეტე საუკუნის საბუთები სახლების ნასყიდობისა.“ *) სხვათა შორის შესანიშნავია ისიც, რომ ტფილისის ქუჩას უწინ ფრანგების ქუჩა რქმევია. იქ დღესაც ვხედავთ ერთის წისქვილის ახლოს ნანგრევებსა, რომელთა შორის მოიპოება ერთი დიდი ქვა, რაზედაც იქაური მცხოვრებნი სანთლებს ანთებენ და ლოცულობენ, როდესაც მათ აცივ-აცივლებსთ. ამბობენ, რომ იმ ადგილს აშენებული იყო კათოლიკების ეკლესიაო, რომელშიაც იყვნენ გენუელი (ჯენველი) პატრები და რომელიც ოსმალებმა მთლათ გაანადგურესო.“ (1).

რა შემოვიდნენ ოსმალები საქართველოში მართლმადიდებელთ ეკლესიებთან ერთად კათოლიკების ეკლესიებსაც ანგრევდნენ და ლათინის მღვდლებს უწყალოდ ხოცავდნენ, უფროსი ერთად იმიტომ, რომ ევროპაში ოსმალების უწყალო მოქმედების ამის წამლები აღარაფერს

*) სხენებული საბუთები დღეს მთლად დაკარგულია.

ყოფილიყო და ქართველებს ქრისტიანობაში გამძლეობაზე შემაგულიანებელი აღარაეინ ჰყოლოდათ. უფრო ადვილად რომ გაემაჰმადიანებინათ, ამ გვარად კათოლიკენი მთლად უმწყემსოდ დასტოვეს და საქართველოში ფეხი ამოაკვეთინეს ევროპის ყველა მისიონერებს. მისიონების მოსპობას მოწმობს ეგრეთვე პორტუგალიელი სპარსეთში მისიონერად ნამყოფი ანტონიო გოვეა. (2).

[ოსმალების ამ ნაირმა უწყალო მოქმედებამ მაინც ვერ აღმოფხვრა ქართველთა ერისა და მთავრების გულში ქრისტიანების სიყვარული.] კათოლიკობისადმი მიდრეკილებმა და რომის ეკკლესიის მიმართ ერთგულება. ამას საკმაოდ გვიმტკიცებს შემდეგი სამი საბუთი, რომელიც მოგვეპოება ამ საუკუნის შესახებ.

პირველი საბუთი პაპის პავლე მესამის წერილია, გაგზავნილი ლუარსაბ საქართველოს მეფესთან და მეორე მეფეებთან.

[„პავლე მესამე. ქრისტეს მიერ ჩვენს საყვარელს შვილს ლუარსაბს, ქართველთა ქალაქებისა და სამეფოს ბრწყინვალე მეფეს. მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა. ბევრი სარწმუნო მოხსენებიდგან შევიტყუეთ, რომ თუმცა ძრიელ შორსა ხართ, მაგრამ რომის ეკკლესიას სიყვარულით. პატივს სცემთ და გულმხურვალედ აღიარებთ მას ყველა ეკკლესიების თაფად; ეგრეთვე ქრისტეს ნაცვლად და მოციქულთა. მთავრის წმიდა პეტრეს მოსაყდრედ გვცნობთ თუ ჩვენ და თუ რომის ეკკლესიის სხვა ჩვენ წინამოსაყდრე მწყემსებს. მსგავსადვე თქვენისა ესევე სწამსთ ქრისტეს მიერ საყვარელ შვილთ თქვენ მეზობლებს პატირაქ ქოქათისას (ბაგრატ ქუთაისის მეფე), ლეონ ძაგამისას (ავ-გიორგისძე ლევან კახეთის მეფე) და გორგორა ხელციხელს (ყვარყვარე ახალციხელი) ქართველთა ქალაქთა და სამეფოთ ბრწყინვალე მეფეთა. ეს რა ვსცანიტ დიდათ განვიხარეთ უფლისადმი და მის უზენაესობას მადლობა შევსწირეთ, რომ წმიდა ემბაზში განათლებულის ქრისტეს სარწმუნოების აღსარებაში ეგოდენ ხნიდგან მტკიცედ დაუცევხართ და კვალად გიცავსთ თქვენ ოთხ უდიდეს მეფეთ, ვითარცა ქრისტეს სარწმუნოების უძლიერეს გმირთა ეგოდენ ურწმუნოთა შორის, რომლებსაგანაც ყველა მხრით გარემოცული ხართ. უწყადეთ, ფრიად საყვარელნო შვილნო, რომ თვით იმავე მეფეთა მეუფემ და უფალთ უფალმა ჩვენმა იესო ქრისტემ, რომელმაც მოგანიჭათ ეგ სამთავრონი, სწორეთ მანვე ჩააწვეთა თქვენს გულში ამ სარწმუნოების ნათელი, რათა გეცნათ წმიდა პეტრესი და რომის ეკკლესიის უპირატესობა. რადგან თვით მან, რომელ არს მღვდელი უკუნისამდე წესსა მას ზედა მელქისედეკისა, რომელსაც მოსცა მამამან ხელთა მისთა ყოველი და დაუქვევრდომა ფერხთა მისთა ცა და ქვეყანა, თვით მან დაადგინა ნათესავთა და მთავართა ზედა რომის ეკ-

კლესიის და სამოციქულო საყდრის უმწვერვალესი მღვდელთ-მთავარი, რომელიც განაწესა თავის მონაცვლელ წმიდა პეტრეს მიერ, რათა აღმოფხვრას, დაამხოს, განაბნოს და გაჰფანტოს ყველა, რაც კი იმავე უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტეს წმიდა სარწმუნოების წინააღმდეგია და ასე, თუ ისე აწებებს მისსავე მორწმუნეთა საუკუნო ცხოვრებას; ეგრეთვე მოსცა მას, რათა აღაშენოს და დანერგოს ყოველი, რაც კი ადამის შვილთა ცხოვრებას შეეხება და უფლისავე ჩაგონებით შეუერთოს მის სამწყსოს თავისის პატიოსანის სისხლით დახსნილი ის ცხოვარნიც, რომელთაც ამ უმწვერვალესის მწყემსის მზრუნველობა მოაკლდათ უფრო ადგილის სიშორის გამო, ვიდრე მათი გულგრილობის მიზეზით. ქრისტეს ამ ერთად ერთ სამწყსოში ვნატრობთ თუ თქვენს და სხვათა ქართველთ მეფეების შემოსვლას თუ თქვენისა და თუ მათისა და მთელის თქვენი ერის სულის საცხოვრებლად. ამიტომ, რაოდენათაც კი ძალგვიძს, უფლისა მიერ შეგაგულიანებთ, რათა, როგორათაც ერთი ღმერთია და ერთი ნათლისღება, ესრედვე ჩვენი ყველას სარწმუნოება ერთი იყოს ქრისტეს სამწყსოსა და წმიდა დედა კათალიკე ეკლესიის ერთობაში, რათა ჩვენის შემწყობით აღვიღათ ეწიოთ ამ ბედნიერებას. როგორც შევინს კეთილ მამასა და მწყემსსა, ღმერთს დიდს მადლობას ვწირავთ ამ შემთხვევის მოცემისათვის, რომ ჩვენის წერილით ყველას გამოავიცხადათ ჩვენი მამობრივი სიყვარული ჩვენთა საყვარელთა დომინიკესა და ბაპტისტის გულ მხურვალე ქვეშევრდომობის საშუალებით, რომელ არიან წმიდა დომინიკეს წესისა დიდი სომხეთის ქალაქ ნახჩენიდან. როგორც შევიტყუეთ, ბაპტისტა თქვენი ბრწყინვალეების ნაცნობი და საყვარელი მეგობარი ყოფილა, როგორც მისივე წესის სხვა მამებიც, რომლებიც თქვენს სამფლობელო ქალაქში ღვთის მსახურებას ასრულებენ. რა ბრუნდებოდენ თავიანთ სამშობლოში ვუბრძანეთ, მოგართვან ჩვენი წერილი და მასთანვე ჩვენი მოციქულებრივი კურთხევაც, რომელსაც, მინდობილნი ყოველის მპყრობელ ღმერთსა და წმიდათა მოციქულთა პეტრესა და პავლეს შეძლებაზე, განიჭებთ თქვენ, სხვა ქართველთ მეფეთა და მთელს თქვენს ერს. ამავე წერილით უფლისა მიერ შეგაგულიანებთ თქვენს ხელმწიფებას და ვთხოვთ, რათა შვილებრივის გულმოდგინებით მიიღოთ ჩვენი კეთილი სურვილი და ჩვენი სასარგებლო ჩაგონება; ეგრეთვე, რათა გულკეთილად უსმინოთ დომინიკეს და ბაპტისტას და მიიღოთ სარწმუნოდ ყველა მათი სიტყვა თქვენისა და თქვენი ერის საუკუნო ცხოვრებისათვის. დაასრულ, როგორათაც იქცევიან სხვა ქრისტიანე მეფე და მთავრები, ეგრეთვე თქვენც იმავე სულთა ცხოვრებისა და წმიდა პეტრეს პატივისაფთის წარმოგზავნით ჩვენთან თქვენი ორატორები (ელჩები), რომლებიც

საშუალებითაც თუ თქვენი თავი და თუ მთელი თქვენი ერი რომის წმიდა მსოფლიო ეკლესიას და მის მწყემსს მოუძღვენით გულ მხურვალეობით და მის შვილებად გამოცხადდით. ამავე ნაირად შეაგულიანეთ ზემოხსენებული თქვენი მეზობელი, სამი დანარჩენი ქართველთა მეფენიც, რათა მათაც თქვენ ორატორებთან ერთად გამოგზავნონ თავიანთი ორატორებიც, მათი საშუალებით მიუძღვნან თავიანთი მორჩილება რომის მსოფლიო ეკლესიას და ჩვენ, მის მწყემსსა უკეთუ თქვენც საჭიროდ დაინახოთ, სხვა მეფეთაც გაუგზავნეთ ამ წერილის თითო პირი. თქვენს ორატორებს მამობრივის გულკეთილობით მივიღებთ ჩვენის მხრითაც. შემდგომ [ღვთის შეწევნით წარმოგივლენთ ჩვენს ნუნციებსაც (ელჩებს), რომელთა საშუალებითაც მიიღებთ ყველა საჭირო სწავლას, რათა უშიშრად საუკუნო ცხოვრების გზით მოიპოვოთ ზეციერი სასუფეველი, რაისგამო თქვენის ნატვრისა მებრ, განიკებთ უფლისამიერნიკთა, განსაკუთრებულ წყალობათა და სულიერ ძღვენთა, რაოდენის შეძენაც კი შეგიძლიათ უფლის შემწეობით, რათა უფრო გაგიადვილდესთ სულის ცხონება და შემდგომ დაიმკვიდროთ ზეციერი სუფევა, რომლის ღირსიც გყოსთ საუკუნოდ კურთხეულმა უფალმან ჩვენმან იესო ქრისტემან. [რომით, 1545 წ. ივნისის 17, მღვდელმთავრობის მეთერთმეტე წელსა.“ (1).]

როგორც სჩანს, დომინიკე და ბაპტისტა ლუარსაბ მეფეს განგებ გაუგზავნია პაპთან, ან თუ განგებ არ გაუგზავნია, წერილი გაუტანებია მათთვის, ანუ პირად დაუბარებია პაპთან, რომელიც პასუხს აძლევს, რადგან პაპი წერილში ამბობს: „თქვენი სურვილისამებრო“.

წერილი, სხვათაშორის, იმითიც არის ყურადსაღები, რომ პირველად გვესმის საქართველოში სომეხ-უნითორის ბერების სახელი. ზემო სამს თავში ვნახეთ, რომ 1230 მოკიდებული ვიდრე 1500 წ. უკლებლივ იყვნენ ევროპელი დომინიკიანების და ფრანჩისკიანების წესის მისიონერები და მათისავე გვარის ეპისკოპოსები. ზემოდ განხილულ სამ საუკუნეთა განმავლობაში ვერც ერთი კვალი, ან ნიშანი ვერ ვპოვეთ საქართველოში სომეხ-უნითორის ბერების ყოფისა ევროპელებთან ერთად, ანუ ცალკე აქაურის ერის გასაკათოლიკებლად. ხოლო აწ თუ ვხედავთ ამათ საქართველოში, ესეც საკმაოდ ამტკიცებს იმას, რაც ამის ზემოდ ვთქვით, ესე იგი იმას, რომ ოსმალების გაძლიერებამ და უღმრთოებამ ისე ერთიან მოუხპო გზა და ყოველგვარი მისვლა-მოსვლა XVI საუკუნეში ევროპელ მისიონერებს საქართველოსთან, რომ მათგან ერთსაც ვეღარ ვხედავთ აქ, რაისგამო შემთხვევა და მიზეზი მისცემიათ სომეხ-უნითორ ბერებს საქართველოში შემოსულიყვნენ და მათი ადგილი დაეკირათ.

სამწუხაროდ არ ვიცით, თუ ეს უნითორები ნახჩენიდან XVI საუკუნის რომელს წელს შემოსულან საქართველოს. ხოლო ადვილად საფიქრებელია, რომ ისინი მოეწვიოთ საქართველოს კათოლიკებს მაშინვე, როდესაც შემოაკლდათ ევროპელი მოსიონერები, ან და შეიძლება, ისიც იყოს, რომ ევროპელმა დომინიკიანებმა როდესაც საქართველოს შემოსვლა ვეღარ შეიძლეს, მათ მიანდეს თავიანთი ერის საქართველოს კათოლიკების, დროებით მოვლა-პატრონობა. გარნა მათ არხივებში ამის შესახებ არა ვითარი საბუთი შეგვხვედრია.

როგორც სჩანს, ლუარსაბ მეფეს პაპთან, თავის თხოვნისა მებრ, ორატორი (ელჩი) გაუგზავნია, რადგან წერილის გაგზავნის ერთის წლის შემდგომ, პაპი საქართველოს მეფეებთან თავის ნუნციოს ჰგზავნის. სხენებულს წერილში პაპი მეფეს უთელიდა „როდესაც თქვენი ორატორები მოვლენ, მაშინ ჩვენს ნუნციოსაც გამოგიგზავნითო.“ თუმცა საქართველოდგან წასულის ორატორებისა არავითარი საბუთი გვაქვს, მაგრამ პაპის ნუნციოს გაგზავნა, ვგონებთ, საკმაოდ დამამტკიცებელია მისი, რომ ორატორებიც ყოფილან გაგზავნილი.

პაპის ნუნციო არის ნახჩენის არქივისკოპოსი სტეფანე. საზოგადოდ ხმარებული წესია, რომ პაპი, როგორც უწინ, ისე ახლა, ყველგან თავის ნუნციოდ ჰგზავნის მულამ ევროპელს და უფროსი ერთად თავისტომისას, იტალიელს. აი ეს გარემოებაც გვიმტკიცებს, რომ იმ დროს საქართველოში ევროპელის შემოსვლა ძრიელ ძნელი ყოფილა. ამიტომ პაპი თავის ნუნციოდ სომეხს ჰგზავნის და არა იტალიელს. ესეც უნდა შეენიშნოთ, რომ სომეხებს ევროპაში მისვლა-მოსვლისათვის, ოსმალების მხრით, არაფერი აბრკოლებდა, ამიტომ ზოგჯერ თვით იტალიელი ვაქრებიც სომხის სახელით და ტანისამოსით მგზავრობდენ აქეთკენ.

მოგვყავს პაპის წერილი ხსენებულის ნუნციოს დანიშვნის შესახებ. „პაპი პავლე მესამე. პატივცემულს ძმას სტეფანეს ნახჩენის არქივისკოპოსს, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა.... აწ, ვითარცა თუ თქვენი და თუ სხვა სარწმუნო მოხსენებიდგან ვსცანით, რომ ქრისტესმიერ ჩვენი საყვარელი შვილი ლუარსაბ, ბაგრატ ქუთათელი, ლეონ ძანგამელი და ყვარყვარე ახალციხელი *) ქართველთა სამთავროთა ბრწყინვალე მეფენი, სულიწმიდის მადლის ჩაგონებით, აღიარებენ ყველა ეკკლესიების თავად რომის წმიდა ეკკლესიას და ჩვენც და ყველა ჩვენს წინა მოსაყდრეთ რომის მღვდელმთავრებს გულმხურვალეობით და

*) არ ვუწვიოთ, თუ რათ არის აქ ყვარყვარე ხსენებული, რადგან ამ დროს ის ცოცხალი აღარ იყო, მისი შვილი ქაიხოსრო მთავრობდა. ჰგავს პაპს ეს მოხსენება მას სიკვდილამდე მისვლია.

პატივისცემით გვრაცხვენ იესო ქრისტეს მონაცვლედ და მოციქულთა მთავრის წმიდა პეტრეს მოსაყდრედ; გულით მოწადინებულნი არიან მართლად თავისის ერთიურთ მიიღონ წმიდა კათოლიკე სარწმუნოება რომის ეკლესიის დოგმატების თანახმად, როგორათაც თუ თქვენის ქადაგებით და თუ სხვა დომინიკიანების წესის ძმათა ქადაგებით და ღვთის შემწევობით მოვიშზადებიათ ამისათვის. ეგრეთვე თავიანთის გარდაწყვეტილების დასამტკიცებლად, ქრისტეს სარწმუნოების აღსარებისა და მისი ამალღების ნიშნად, თავიანთ სამეფოებში დაუწყვიათ ეკლესიების და მონასტრების აშენება ღვთის სახელის საქებ-სადიდებლად. იმ სამთავროებში რომ გაიგზავენებოდენ, იმისთანა პირნი, რომელთაც შეეძლოსთ სიყვარულის და კათოლიკე სარწმუნოების შთანერგვა მეფეთა და ერთა გულში და მოფენა სახარების მოძღვრებისა, უეჭველად და დიდის სიადვილით შეუერთდებოდენ ისინი რომის ეკლესიას და მოიღებდენ უხვად სულიერს ნაყოფს, რაიცა შეიქმნება დიდათ სანუგეშო სხვა ქრისტიანე მორწმუნეთათვის. [ვინაიღდგან დიდათ მონატრე ვართ უფლის აგარაკის გამშვენებისა და ყოველ მხრივ მისთა ცხოვართა გამრავლებისა და გვენებას იმ მეფეთა და ერთა კეთილის წადილის აღსრულება და შეწვენა, ეგრეთვე პატივით და ნიქით დაჯიღლოება თქვენიც, ამიტომ ჩვენის სრულის ნებით და არა თქვენის, ანუ სხვების თხოვნით, ჩვენის გულ მოწყალებით გნიშნავთ თქვენ, იმავე წესის მონაზონს, ჩვენს და სამოციქულო საყდრის ნუნციოდ და ორატორად და გგზავნით ხსენებულ მეფეებთან და მათ თვითეულს სამთავროსა და სამფლობელოში;] ეგრეთვე ამ წერილის ძალით განიქებთ იმ ყველა პრივილეგიათა და სიმართლეთა, რომელნიც კანონის მიერ, ანუ ჩვეულებით აქვთ და ექმნებათ მომავალში ყველა ჩვენსა და სამოციქულო საყდრის ნუნციებს და ორატორებს, ვიდრე ჩვენი და ამ სამოციქულო საყდრის სურვილია... [რომით, 1546 წ. იანისის 30, მღვდელთ-მთავრობის მეთორმეტე წელსა. (1).]

რადგან იმ დროის ყველა საბუთები ხელში არა გვაქვს, არ ვიცით, თუ რა მოხდა ხსენებული სტეფანე ნახჩენელის არქივპისკოპოსის საქართველოდ დაბრუნების შემდგომ. ხოლო ის კი შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ამ საუკუნეში სომეხ-უნითორი ბერების მისიონი საქართველოში დიდხანს არ გაგრძელებულა, ისევე მალე, იმავე საუკუნეში დამცხრალა, რადგან მეჩვიდმეტე საუკუნის დასაწყისში და შაჰ-აბაზის მიერ საქართველოს აოხრების წინ მათი აღარაფერი კვალი სჩანს: 1613 წ. და 1616 წ. საქართველოში მოვიდნენ ევროპიიღგან ლათინის პატრები პატრი გვილელმო პორტუგალელი, პატრი ივანე თადეოზი კარმელიტანი და პატრი პავლე მარია ფაიანცელი, მაგრამ ვერავითარი კვალი ჰპოეს

სომეხ-უნითორების მისიონისა, თუმცა იმ დროს სომხის ბერები საკმაოდ ბლომად იყვნენ ნახჩევანში. თუ ეს და თუ სხვა გარემოებანი გვიჩვენებენ, რომ სომხის ბერების მისიონი საქართველოში შემთხვევითად მარტო იმ დროს ყოფილა, როდესაც ევროპელები ველარ მოდიოდნენ აქ. ამის გამო ისევ მალე მოსპობილა ევროპელთა მოსვლამდე.

ის კი ცხადია, რომ, როგორც კათოლიკე მისიონი ამ საუკუნის დამლვეს მისუსტდა და ერთიანად შესწყდა, ისე არ მისუსტებულა და არც შეწყვეტილა საქართველოს მეფეების მიდრეკილება და ერთგულება რომის ეკკლესიისადმი, არამედ მულამ და შეუწყვეტლივ გაგრძელებულა. ამას ნათლად გვიჩვენებს [მეფის სიმონ პირველის მიერ პაპთან მიწერილი წიგნი,] რომელიც ერთ ძველ მწერალს ისტორიაში ჩაურთავს ლათინურად და ამნაირად საუკუნო დაღუპვისაკან გაღურჩენია, რადგან მისი ნამდვილი პირი არხივებში აღარ მოიპოება. ამიტომ ჩვენც სრულიად მოვიყვანთ აქ სიმონის წერილს.

„სიმონ, წყალობითა ღვთისათა, ქართველთა მეფე სრულიად ივერიისა და აღმოსავლეთისა. ყოვლად მალალს, დიდად ბედნიერს, ყოვლად წმიდა და ნეტარს ჩვენს ბატონს, ჩვენს წმიდა მამას პაპსა, რომელიც ხართ ოქროს ნალარა დიდის რომისა, ღვთის მიერ ჩაგონებულთა ორღანო, პეტროს მსაჯულო და ზეცის სუფევის კლიტეთა მქონებელი, პავლეო ნათესავთა მოძღვარო, რომელიც ამალღდა მესამე ცამდე და მოისმინა კაცთაგან გამოუთქმელი სიტყვანი; მქადაგო ყოვლისა ქვეყნისა, მნათობო ეკკლესიათა, საცა იპოვებიან საფლავნი და წმიდა ნაწილნი მოციქულთანი; მფლობელო კათოლიკე ეკკლესიისა, მმართველო დიდისა და განთქმულის რომისა, მზეო მთელის დასავლეთის მანათობელო, უდიდესო მთავარო, რომის პაპო, ვითარცა სილიბისტრე, წინასწარმეტყველო მეფეთა, ბატონო მფლობელო, სულიერო მამაო, უწმიდესო პაპო, დაბლად მუხლ მოდრეკილი ვეამბორებით თქვენს წმიდა მარჯვენასა. [კურთხეულ იყოს მამა ღმერთი, ძე და სული წმიდა ყოვლად წმიდა უბიწო ღვთისმშობილისათანა. მივიღეთ თქვენი უწმიდესი და პატიოსანი წერილი, რომელიც მოგვიტანა ემიაწინელმა ტერ იაკობმა, დიდის სკვიტის პროკურატორმა. რადგან მისი წაკითხვა არ შეგვეძლო, მანვე პირად მოგვიტხრა, რაიც დიდათ სათნო გვეყო. განუზომელად განვიხარეთ თქვენის უპატიოსნესობისა და წმიდა მეუფების გამო, რომ ხართ მეფეთა სამკაული, გამარჯვება და დიდება; რაის გამო დიდათ გულნებიერი მადლობა შევსწირეთ ყოვლის მპყრობელ ღმერთსა, ღვდოფალსა ჩვენსა ღვთის მშობელსა ქალწულს მარიამსა და ცხოველმყოფელსა ჯვარსა. ინებოს და მოგვანიჭოს ყოვლად ძლიერმა ღმერთმა ჩვენ და ყოველ ქრისტიანეთა უდიდესი ძლიერება და მრავალი გა-

მარჯვება უსჯულო აგარიანთა ზედა; ეგრეთვე თუ ჩვენ და თუ ყოველ მართლმადიდებელ ქრისტიანეთ აღგვიმატოს იმედი, ნუგეშინისცემა და დიდება და არცხეინოს იგინი, რომელნიც არ აღიარებენ ქვეშარიტ სარწმუნოებასა. ვევედრებით ყოვლად სახიერ ღმერთსა, დაიცვას თქვენი უწმინდესობის დიდი საბრძანებელი და თქვენის წმიდა ლოცვით ჩვენც გვიხსნას მტერთა უსამართლობისაგან.

»ეგრეთვე ვაუწყებ თქვენს სიწმიდესა, რომ ნეტარმა მამა ჩემმა, წმიდა მეფე ლუარსაბმა, როგორც შეიტყობდა თქვენი სიწმიდესა, სარწმუნოებისათვის გვირგვინი მიიღო ღვთისაგან, ვინაიდან იესო ქრისტეს სიყვარულის გამო მოიკლა ბრძოლაში უსჯულოთა აგარიანთაგან; მან ირჩია თავისი სისხლის დაღვრა და წამება, ვიდრე მათი ბოროტი ნების ასრულება. ამის შემდგომ, ღვთის შეწევნით, ჩვენ მივიღეთ ტახტი ჩვენის მამისა და მას აქეთ დღე და ღამე არ მოგვისვენია არაოდეს ომისაგან თვით ავღრებშიაც კი. რა ბრძოლა, შეწუხება და გაპირვება არ გამოვიარეთ ქრისტეს სიყვარულისათვის; დაეწყოლადით ომში, ტყვედ დაგვიპირეს სპარსელებმა და ჩავვაგდეს საპყრობილეში. გარნა ღვთის ნებით და შემწეობით, ეგრეთვე თქვენის ლოცვითა, გაეთავისუფლდით ტყვეობისაგან და კვლად აღვედით ჩვენს ტახტზე და ხელახლავ დავიწყეთ ომი; მრავალ გზის შევებით ოთმანებს. ვგონებთ, თქვენც შეიტყობდით, რაოდენი შეწუხება და ტანჯვა გამოვიარეთ? მაგრამ მანც გული არ გავიტეხეთ. ჩემ თავს გავეწირავ ერთიანად და ეგრეთვე ჩემს ქორთა შეილსაც; დავღვრი ჩემს სისხლსა ვიდრე უკანასკნელ წვეთამდე ჯვარცმულის იესო ქრისტეს და ღვთის სიყვარულისათვის; ვიდრე პირში სული მიდგია, ხელს არ ავიღებ ოსმალების წინაღაღვე ომზე და არაოდეს უქმად ვყოფ იმ დაუფასებელ სისხლსა, რომელიც იესო ქრისტემ დაღვარა ჩემთვის. აწ, ყოვლად უწმიდესო ბატონო, რადგან ყველა ქრისტიანების თავი ხართ და ყველაფერი თქვენს ხელშია, მოეციოთ ძალა და შეწევნა ქრისტიანეთა ერთა და დაიხსენით; ღმერთი სამაგიეროდ მოგაგებს ზეციერ სასუფეველსა. [ვიდრე ცოცხალ ვართ, ღვთის შეწევნით და თქვენის წმიდა ლოცვის ძალით, არაოდეს აღვასრულებთ აგარიანთ ნებას. მაგრამ არ ვიცით მომავალში რა მოგველის და რა იქმნება. ამიტომ ვშიშობთ, სახიერება სირეგვენდ არ გარდაიქცეს და უსჯულოებაში არ ჩავცვივდეთ. ამიტომ მოვახსენებ თქვენს უწმიდესობას, შეეწიეთ, უყავთ წყალობა ქრისტიანებს და დაიხსენით უსჯულოთა ხელთაგან. გევედრები და გთხოვ, თქვენს წმიდა ლოცვებში ნურასდროს დაგვივიწყებთ. ეგრეთვე ნუ დაივიწყებთ ჩვენთან მოწერას, რათა ვიცოდეთ თქვენი და თქვენის კეთილის ქრისტიანე ერის კარგი ამბავი. ჩვენი გულის ყველა ნატვრას მღვდელი ტერ

იაკობ მოახსენებს თქვენს სიწმიდესა. თქვენი წმიდა ლოცვა იყოს მარადის ჩვენთან. სულით და გულით თქვენი მეგობარი. ამინ. წელსა 7104, ქრისტეს აქეთ 1546, 9 ინდიქტიონსა“. (1)]

რადგან სიმონ მეფის მიწერ-მოწერის შესახებ სხვა ცნობები არა გვაქვს, ამიტომ არ ვიცით, თუ ვინ არის აქ დასახელებული ტერ იაკობ. ჩვენის აზრით, იგი არ უნდა იყოს სომეხ-უნითორების ბერი, რადგან მისი სახელი, აღგილი და ტიტული საკმაოდ ასხვავებს მას უნითორებისგან. ტერ იაკობის მიერ სიმონ მეფესთან მიტანილი პაპის წიგნი ბევრი ვეძებეთ, მაგრამ ვერ ვიპოვეთ. ეტყობა ისიც საუკუნოდ დაღუპულა ჩვენთვის.

ამ წერილის თარიღი უეჭველია, შეშლილია: ჰგავს გადამთარგმნელ-გადამბეჭდველს სწორედ ვერ გაღულია. თვით წერილიდანვე მტკიცდება, რომ წერილი გაგზავნილია სიმონის გამეფების და მისი სპარსეთის ტყვეობიდან დაბრუნების შემდგომ და ოსმალების მიერ მისი დატყვევების წინეთ; ამიტომ, ჩვენის აზრით, უნდა იყოს მიწერილი 1594—1596 წლებში.

ეს წერილი საკმაოდ გვიჩვენებს სიმონ მეფის კათოლიკობას, რადგან ასეთი გრძნობით, პატივით, სიყვარულით და სარწმუნოებით სავსე წერილს, ვგონებთ, თვით დასავლეთის კათოლიკე მეფეებიც ძნელად მისწერდნენ პაპს. ეგრეთვე წერილიც ნათლად გვიჩვენებს, თუ როგორი ერთგული კავშირი და ხშირი მიწერ-მოწერა ყოფილა გამართული პაპსა და საქართველოს მთავრებს შუა.

ამ თავით ვასრულებთ ქართველი კათოლიკების ძველ დროს, რომელსაც შეადგენს ოთხი საუკუნე. დაწყებული 1224-დან ვიდრე 1600-დე. აზრად გვქონდა წარმოგვედგინა უტყუარი საბუთები წინააღმდეგ იმ აზრისა, რომელიც გავრცელდა საქართველოში და რომელიც უარს ჰყოფს ქართველი კათოლიკების არსებობას. ამნაირი აზრის წინააღმდეგ, ქეშმარიტების აღსადგენად, არ გამოვეუდეთ უბრალო, უსაფუძვლო ლაპარაკს და ზღაპრული ისტორიების მოთხრობას, არამედ მოვიყვანეთ არხივებიდან გამოკრებილი უტყუარი საბუთები, რომელთა გასაცრუებლად ცდა ქეშმარიტების უარის ყოფა იქმნება.

შემდეგ თავებშიაც ვეცდებით მოვიყვანოთ ეგრეთი საფუძვლიანი საბუთები, როგორც მოითხოვს ესეთის უარყოფილის ქეშმარიტების აღდგენა.

1 | ვგონებთ, უადგილო არ იყოს, აქ [მოვიყვანოთ ის შესანიშნავი სტატია, რომელიც 1899 წ. „პეტერბურგის უწყებაში“ დაბეჭდა ჩვენმა ნიკიერმა და დაუღალავმა პროფესორმა ალექსანდრე ხახანაშვილმა.]

წერილი რადგან ვრცელია, მარტო მის უმთავრეს აზრებს მოკლედ მოვიყვანთ აქ.

„20 წელიწადი იქნება, სწერს პატივცემული პროფესორი, რაც ქართველთ კათოლიკების კითხვას შეეხნენ და ძლიერ აჩქარებულად და უსაფუძვლოდ გადასწყვიტეს, რომ კათოლიკები, რომლებსაც ენა და სახელი ქართული აქვსთ, ეკუთვნიან სომხის გვარს და არა ქართველობის ჩამომავლობასაო. ამნაირმა ბიუროკრატიულმა გარდაწყვეტილებამ არავინ დააკმაყოფილა, არამედ უფრო აღაშფოთა ქართველი კათოლიკები და თვით მართლმადიდებელი ქართველებიც, რომლებსაც შორეული ნათესაობით ერთი და იგივე სახელი და გვარი აქვსთ. მართლდაც, შეუძლებელია, რომ სომხად შეირაცხოს, მაგალითად, ახალციხელი კათოლიკე გვარამაძე, როდესაც მისი გვარი ნამდვილი ქართულია და მისი გვარის კაცნი ერთიან მართლმადიდებელ ქართველებს ეკუთვნიან. შეუძლებელია, სარწმუნოების გამოცვლამ კაცს თავისი ერობრივი ჩამომავლობა დააკარგინოს. უკეთუ არიან იმისთანა კათოლიკენი, რომლების ჩამომავლობა, ენა, გვარი და სახელი ნამდვილი ქართულია და ეგრეთვე აქვსთ ნათესაობა მართლმადიდებელ ქართველებთან, მაშინ მის გამორკვევას უნდა ვეცადოთ ისტორიული ფაქტებით და არა სხვა რაიმე მოსაზრებით.

[საქართველოში მუდამ თავისუფლება იყო სხვა და სხვა სარწმუნოების აღსარებისა: მთავრობა არა თუ უშლიდა, არამედ განურჩევლად ყველას მფარველობდა და შემწეობას აძლევდა. ეს იყო მიზეზი, რომ სომეხ-გრიგორიანებმა მართლმადიდებელ ქართველებში გაავრცელეს თავიანთი სარწმუნოება, რაოდენათაც კი შეეძლოთ. XIII საუკუნეში პირველად მოვიდნენ მისიონერები, სწორედ იმ დროს, როდესაც მულალთაგან აოხრებული საქართველო ორ სამეფოდ გაიყო. სამცხე-საათაბაგოში მოაქციეს კათოლიკობაზე მართლმადიდებელი ქართველები. ამას ხელი შეუწყო საქართველოს დაუძღურებამ და მისმა ორად გაყოფამ. შემდეგში ფაშებმაც აღმოუჩინეს მისიონერებს მფარველობა და შემწეობა ქართველებში კათოლიკობის გასავრცელებლად. პაპმაც ნება მისცა ერს, რომ ქართულად შეესრულებინათ წირვა-ლოცვა. XIII საუკუნიდგან იწყება ქართველი კათოლიკების ეკლესიის დაფუძნება. ეს ის დრო იყო, როცა პაპის წინადადებით, რუსუდან დედოფალმა და ივანე ათაბაგმა მოინდომეს ჯეაროსნობაში მონაწილეობის მიღება. იმავე დროდგან დაიწყეს მისიონერებმა ხშირ-ხშირად მოსვლა საქართველოში. ახალციხისა და მის გარეშე სოფლების ქართველმა კათოლიკებმა მტკიცედ დაიციეს თავიანთი სარწმუნოება და დასავლეთის შემწეობით არ მიიღეს მამადიანობა, რომელსაც ოსმალები ავრცელებდნენ მართლ-

მადიდებელთა შორის. ჯვაროსნობის შემდგომ გავრცელებული კათო-
ლიკობა სამცხე-საათაბაგოში მისიონერებმა მტკიცედ დააყვევინეს და
ოსმალოს მთავრობისაგან მოიპოვეს ის პრივილეგია, რომ არც ერთი
გაკათოლიკებულისთვის ძალა არავის დაეტანებინა მაჰმადის სარწმუნოე-
ბის მისაღებად. პაპის ძრიელის მფარველობით აღმოსავლეთში კათოლი-
კობა შეიქმნა ქრისტიანების მტკიცე შესახიზნარი; ისინიც თავისუფლად
იქცეოდნენ კათოლიკედ, რათა დევნულება თავიდან აეცილებინათ. ქარ-
თველმა კათოლიკებმაც თავიანთ თავს ფრანგები უწოდეს და ესრედ გაა-
ერთეს სარწმუნოება და ერობა. მისიონერები კონსტანტინეპოლიდან
მოდრიოდნენ მესხეთს და იქიდან გადადიოდნენ ტფილისს, სადაც XIV საუკ-
ივანე XXII პაპმა დანიშნა ივანე მონაზონი ეპისკოპოსად ქართველი კა-
თოლიკებისათვის. მაშინდელი აშენებული ეკკლესია XVII საუკუნემდე
კიდევ არსებობდა.

„XVIII საუკუნიდან მისიონერები ძრიელ შეეჩვივნენ ერსა და თვით
ქართველთ მეფეების ტახტსაც დაუახლოვდნენ. დიდი გავლენა იქო-
ნიეს საბა-სულხან ორბელიანსა და კათალიკოს ანტონ პირველზე, რის
გამო დევნულება აუტეხა თეიმურაზ მეორემ და განდევნა კაფუ-
ცინები. ხოლო ხორველობის გამო, 1758 წ. ერეკლე მეორემ ახალ-
ციხიდან მოიწვია ტფილისს მისიონერები საეკიმოდ და აღუთქვა ყვე-
ლანაირი შემწეობა და მფარველობა. იმავე დროს სპარსეთში მყოფი
გამაჰმადიანებული თავად-აზნაურები, მაგალითად ბარათაშვილები, ორ-
ბელიანები, ერისთავები, ჩხეიძეები, ჯაყელები და სხ. მოიქცნენ კათო-
ლიკობაზე. ამ ნაირად სპარსეთისა და ოსმალეთის ქვეშე მყოფ ქართვე-
ლებში გავრცელდა კათოლიკობა. მისიონერები შეუდგნენ ქართული
ენის შესწავლას თვით რომაშივე, სადაც დააარსეს ქართული სტამბა,
და ჰბეჭდეს ქართულად ლათინურიდან ნათარგმნი წიგნები. წიგნების
თარგმნით სახელი განითქვა გორელმა ტულუკაანთ დავით ქართველმა.

„ვატიკანის საბუთების თანხმად კონსტანტინეპოლში მყოფმა ქარ-
თველმა კათოლიკებმა გამოიტანეს პაპისგან ნება ქართულს ენაზე წირვა-
ლოცვის შესრულებისა, ხოლო ახალციხის კათოლიკების შფოთი იმითი
დაბოლოვდა, რომ ქართველი კათოლიკები აღიარეს სომხის ერის ჩამო-
მავლობად და მოუსპეს ეკკლესიაში ქართულს ენაზე ქადაგება და ლოც-
ვები. ამ ნაირად ათასობით ქართველ კათოლიკებს წაართვეს საშუალება
თავიანთ ენაზედ ლეთის დიდებისა და ვედრებისა. თუმცა ოსმალებმა
ქართველი კათოლიკების გასომხება ვერ შეიძლეს ახალციხეში, მაგრამ
ადვილათ მოახერხეს ართვინში, რომლის მცხოვრებნი შესდგებიან
გრიგორიანის სომხების და კათოლიკე სომხებისგან. ეს კათოლიკები იმ
ქალაქის უძველესნი მკვიდრნი და ნამდვილი ქართველთ ჩამომავლნი

არინაწილად კარგად ამტკიცებს მათი ცოტა სომხურ-შერეული ქართული ენა. თვითონაც აღიარებენ, რომ მათნი წინაპარნი ქართველები ყოფილან იდე ჰქონიათ კათოლიკე სარწმუნოება. კათოლიკე მისიონერები ძველთა დროიდგანვე იყენენ მიღებული ტფილისს, გორსა და ქუთაისში, წადაცურული თავისუფლება ჰქონდათ და ქართველთა მეფენი მთავრობას უწევდენ. რა საქართველოდგან განაშორეს მისიონერები, მაშინ ვატანკოვის თხოვნით, რუსეთის ხელმწიფე იმპერატორმა ბრძანა, საქართველოში დანიშნულ იყენენ პოლონელი პატრები იმ პირობით, ქაზნის ენა შეესწავლათ, რათა მკვიდრ კათოლიკეთათვის მოეელოთ. ქართველი გვარის კათოლიკები რომ არ ყოფილიყენენ, ცხადია, ეგოდენი ქართველი კათოლიკების საზოგადოება ვერ შესდგებოდა.

კათოლიკე ქვეყნებთან საქართველოს დაახლოების გამო ევროპამ საქართველო გაიცნო და მისმა კულტურამაც წინ წაიწია. ძველებური ბიზანტიის ხურათ მოძღვრება მალე შეიცვალა და მის მაგიერ გავრცელდა იტალიური ხურათ მოძღვრება. ამას მოწმობს კახეთში სამების ეკლესია. საქართველოს რუკა პირველად დახატეს მისიონერებმა და ამანარად ყველგან გაავრცელეს. სპარსეთში მყოფი ქართველები დარცვეს ქრისტიანობაში. ქართველებზედ ამგვარი გავლენა რომ ჰქონოდათ, შამაბაზმა თეიმურაზ მეფეს თავის ელჩად გამოუგზავნა ფრა ივანე თადეოზი, რათა მისთვის მიესამძიმებინა დედოფლის სიკვდილი. რადგან ფრა ივანე ყველასგან პატივცემული იყო, ამიტომ მას მიტროპოლიტთან ერთად თანააწირვინეს ალავერდის ეკლესიაში. იმისივე საშუალებით მაყაშვილმა, ვანჩაძემ, ჯორჯაქემ და სხვებმაც კათოლიკობა მიიღეს. მისიონერების ზედგავლენას ვერც ქეთევან დედოფალი ასცდა თავისს ტყვეობაში და მის წამებასაც დაესწრნენ მისიონერები. ამის გამო მისი წამების შესახებ ევროპის ხელმწიფეებს მისწერეს მრავალი გულის ამჩუყებელი წერილი, რათა დაჩაგრული საქართველო მათთვის შეებრალებინათ. საზოგადოდ კათოლიკე მღვდლებს ძრიელ სასარგებლო ზედგავლენა ჰქონდათ საქართველოს მოწინავე ჯირებსა და თვით მეფეებზედაც: გულში უღვიძებდენ მამულის სიყვარულს და სარწმუნოების გრძობას. ეგრეთვე კათოლიკობაზე გადაიყვანეს ვახტანგ მეექვსე, საბა სულხან ორბელიანი და ანტონ კათოლიკოსი. მათვე მოჰფინეს საქართველოში ნათელი, ქართველებს შრომა შეაყვარეს და განავრცელეს დასაეღეთის კულტურა. იტალიაში გაწვრთნილი ქართველები, როგორც ანტონ თუმანიშვილი, მეფისაშვილი, ტულუკაშვილი, მამულაშვილი, ყარანგოზაშვილი, შეუდგნენ სხვა და სხვა წიგნების თარგმნას ქართულ ენაზე; ეგრეთვე დააწესეს სახელ-

მძღვანელო ქართული სკოლებისათვის. იმათში უფრო დიდი სახელი გა-
ითქვა გორელმა ტულუკაანთ დაფითმა“. (1)

ერთი ყურადსადები საბუთიცაა ქართველთ მწერლებისა. ქარ-
თველოში ქართველი კათოლიკების ყოფნის შესახებ. ერთპირად ქაანმა
არიან თუ ძველი და თუ ახალი ქართველი მწერლები უამ ის-
ტორიულის ფაქტის შესახებ, რომ XIII საუკუნიდგან ვიდრე დღევანდლა-
მდე, ქართველი კათოლიკები ყოფილან და არიან. მაგრამ ესრეთი ცხადი
ისტორიული ქეშმარიტება შებღალეს და უარ ჰყვეს თვით იმ საფქუნე-
ში, რომელიც განთქმულია სწავლა-განათლებით და მეცნიერე კაცე-
ბით!!!

XVII საუკუნის ქართველი კათოლიკენი და საქართველოში მოხვლა თეათინელთა წესის მისიონერებისა (1600—1640).

ამ საუკუნეშიაც, თუმცა საქართველოს უბედურების მეტი არაფერი უნახავს, კათოლიკობას ახალი და საუკეთესო დრო დაუდგა. ამ საუკუნის პირველ წლებშივე ევროპელ მისიონერებს კვალად გაეხსნათ გზა საქართველოში შემოსვლისა. შეუწყვეტლივ მოდიოდნენ და ჰყენდნენ კათოლიკობასთან ერთად ევროპის სწავლა-განათლებლასაც. ჩვენ, თუ სრულიად არა, უმეტესი ნაწილი მაინც შევკრიფეთ იმ საბუთებისა, რომელიც შეეხება იმ დროს საქართველოში მისიონერების მოსვლას, მათ შრომას და კათოლიკობის ხელახლად გავრცელებას. მეტად შორს წაჰვიყვანდა შეკრებილი საბუთები ყველა რომ შემოგვეტანა წერილში; ამიტომ მოვიხსენიებთ მარტო იმათ, რომელიც უფრო ყურადსაღებია.

მეტრმა საქართველოს მოაშორა ლათინის მისიონერები, მაგრამ ქართველთა მთავრებისა და ერის გულში ვერ ამოხოცა მიდრეკილება და პატივი, რომელიც იმ მისიონერებისათვის ჰქონდათ ძველის დროდგანვე. ზემოდ მოყვანილ საბუთებს გარდა, ქართველების თანაგრძნობას მისიონერთადმი კვალად გვიმტკაცებს შემდეგი ფაქტებიც.

ალექსანდრე კახეთის მეფემ და მანუჩარ სამცხის ათაბაგმა სპარსეთში რა ნახეს ლათინის მისიონერები, თავიანთ სამეფოში გამოიწვიეს. მაგრამ სხვა და სხვა გარემოებისა გამო მისიონერებმა ვერ შეიძლეს მთავრების სურვილის დაკმაყოფილება. 1597 წ. სპარსეთში მოსული ორტუგალელი მისიონერი ანტონიო ამ გარემოებას 1610 წ. ესრედ გვიწერს:

„მანუჩარ ხან. მთავარმა, რომელიც ქართველების ერთი სამთავროს აიტრონია, ესრედ მითხრა ისპაჰანში, დიდათ მოხარული ვიქნები, კუთუ რავედნიმე თქვენი მღვდელი წამომყვება ჩემს სამეფოში და თუ ერთ კურნალსაც თან წამოიყვანს უფრო დიდად პატივცემული იქნებიანო. მათვე დროს პატრი მელიქიორი დეზანეი, მეფის პალატში (სპარსეთში) ოფენის დროს, დაჰპირდა წაჰყოლოდა ალექსანდრე მეფეს, საქართველოს ერთ მთავართაგანს, მაგრამ ლუღოვიკო პერეირე დელჩერდა, რომ

შელიც (ისპანიიდან) ელჩად იყო სპარსეთს გაგზავნილი, არ დათანხმდა მის წასვლას, რადგან არ უნდოდა მოშორება“ (1).

ესევე მისიონერი მოგვითხრობს, თუ მანუჩარ როგორ ხშირად დაიარებოდა მათ ეკლესიაში და როგორ აღტაცებით ისმენდა მათ წირვა-ლოცვას.

[1621 წ. ნეაპოლში ერთი პატარა, მაგრამ შესანიშნავი წიგნაკი დაიბეჭდა ამ საბაურით: „გულწრფელი მოხსენება საქართველოს სამეფოების შესახებ. პატრიარქ პაპლე მარია ფიანცელი დომინიკიანის მიერ“. იმ რამდენიმე ფურცლიან წიგნაკში ჩამოთვლილია საქართველოს ოთხი სამეფო, სხვა და სხვი გზა ევროპიდან საქართველოდ შემოსასვლელი, მრავლედ აღწერა მისის შემოსვლისა საქართველოში და ლაპარაკი ქართველებთან: აქ მოვიყვანათ იმ ნაწილს, რომელიც ჩვენს საგანს შეეხება.

[„მე ნეტარის რომის პაპის წარმომადგენელი ელჩი აბაზ უძლიერესის სპარსეთის მეფის წინაშე, ვიყავი საქართველოში 1616 წ. იენისის და ივლისის თვეებში. იქ რაც შევნიშნე შესახებ ქვეყნისა, მცხოვრებთ ბუნებისა, მათი სარწმუნოებისა და მათი კეთილი მოშაადებისა მწყემსის (პაპის) უფროსობის აღსაარებლად, აქ მოვიხსენიე ძრიელ მარტივად... „კაცები თეთრი არიან და შვენიერი სახისა, საკმაოდ პატიოსანი ზნეობა აქვსთ; თათრულად აცვიანთ, თითქმის ყველას ტანისამოსი აბრეშუმისა აქვს, რადგან აბრეშუმი ბლომად იშოვება იქ; ძრიელ მკვირცხლი ნიქი აქვსთ და გულ ფიცხელნი არიან.

„დედაკაცები ტანმალაონი და შვენიერი მოყვანილობისანი არიან; ცხენოსნობაც იციან, სანადიროდ მიშინო დაჰყავთ ხელით და ჯან და აქვთ შეილდ-ისარი და ისართსაწყობი.

[„ქართველები ყველა ქრისტიანენი არიან. ბერძნის ტიბეკონისა, აქვსთ შვენიერი ეკლესიები, ჩვენებურის მსგავსი; დიდრონი არ არიან და აქვსთ საშუალო ზომის სამრეკლო და ზარები.

„მარტო მღვდლებმა და განათლებულმა პირებმა იციან ბერძნული წერა-კითხვა და ენა, თათრულს თითქმის ყველანი ლაპარაკობენ, მაგრამ მათი საკუთარი და ბუნებითი ენა ქართულია, რომელიც, ვგონებ, ძრიელ ადვილათ შეისწავლოს კაცმა. რადენიმე ასრ აქვსთ ჩვენებურის ასოების მსგავსი, მათი გამოთქმა, ვგონებ, ცოტათი განსხვავდებოდეს ჩვენებურის გამოთქმისაგან.

„ძლიერ დიდი პატივის ცემა აქვსთ ჩვენი უნეტარესის რომის პაპისა, რომელსაც აღიარებენ ამ ქვეყანაზე ქრისტეს მონაცვლედ. ამ პატივის დასამტკიცებლად მე ვითარცა პაპის სახელით სპარსეთის მეფესთან რომიდან მოსულ მღვდელს ესრეთი მორჩილება გამომიცხადეს:

1) ხელებსა და თეხებზე მაკოცეს; 2) გულმოდგინედ მოხვეს კურთხევა თაიანთვის; თაიანთი შეილებისა, მამულისა და საქონლისათვის; 3) ჩემთან აღსარების თქმას ნატრობდენ, მაგრამ არ დაეთანხმდი; 4) დიდ პატივად რაცხვიდენ, როცა წავიდოდი მათ ეკკლესიაში, სადაც იძულებულ ვიყავი მუდამ ხელი გამეშვირა, რომ ეკოცნათ მღვდლებს, კაცებს და დედა კაცებს; 5) ჩემთვის აღერსის გამოცხადებას ერთმანერთს არ აცდიდენ; 6) სარწმუნოების შესახებ ბევრი საეკო ჩამე მკითხეს, რასაც ჩვენში დიდ ყურადღებას არ ვაქცევთ, გაკვირვებით და სარწმუნოებით ისმენდენ ჩემს პასუხს; 7) ზოგიერთი თაიანთი ჩადენილი საქმე გამიმჟღავნეს და როდესაც ჩემგან სცნეს, რომ ცუდათ ექმნათ, მაშინვე სიმდაბლით შენდობა მომთხოვეს და უნდოდათ მათთვის შესაფერი საკანონო მიმეცა; 8) ვამხილე რა ზოგიერთი მათი ცრუ-მორწმუნეობა, შეცთობილება, მაშინვე ადვილად მოიშალეს.

„მათმა მღვდლებმა არა ერთხელ მოხრეს მათში გავრცელებული ერთი წინასწარმეტყველება: რომელი ქრისტიანები, რომლებსაც დიდ ბედნიერად რაცხვენ, უნდა მოვიდენ ჩვენს ქვეყანაშიო. ეს წინასწარმეტყველება მათ წინაპრებს გაუღექსავთ და ჩემს წინაშე ჩავდენიმი გზის იგალობეს.

„მრავალ გზის მოხრეს, რომ თქვენი მღვდლები ჩვენში რომ მოვიდენ, მაშინვე მივცემთ ეკკლესიებს, სახლებს და სხვა ყველაფერსო. უზომო წყალობად ჩასთვლიან, რომ ჩვენ უქადაგოთ და შეილები გაუწევრთნათ.

„ამ ცოტა გარემოებისაგან შეუსლია კაცმა სცნოს, თუ რა დიდი იმედი უნდა გქონდეს მათში კათოლიკე სარწმუნოების წარმატებისათვის“ (1).

ეს მოხსენება მოკლეა, მაგრამ ფრიად ყუოად საღვთია, რადგან აბტკიცებს უძველესი დროიდგან ქართველთა უცვალებელ თანაგრძნობას ლათინთა მოძღვართადმი და ეგრეთვე იმას, რასაც პაპი პავლე მესამე სწერდა ლუარსაბ მეფეს 1545 წ. და რასაც პაპი პიო მეორე 1458 წ. ამბობდა; ესე იგი საქართველოს ერთი და მთავარი პაპას სცნობდენ ყველა ქრისტიანების თავად და აღიარებდენ ქრისტეს მონაცვლელ ამის მეტი არც კია, საჭირო, რომ კაცი ნამდვილ და ერთგულ კათოლიკედ შეიქცხოს. ეგრეთვე ამ მოხსენებიდგან სჩანს, რომ, თუმცა იმ დროს საქართველოში არ ყოფილან ლათინის მისიონერები, მაგრამ ერი სულით და გრძნობით კათოლიკე ყოფილა.

მის წინეთ, ესე იგი 1613 წ., საქართველოში ყოფილან ორი ლათინის მოძღვარი პატრი გვილელმო, წმიდა აგვისტინეს წესისა და პატრი ივანე თადეოზი კარმელტანო. სამწუხაროდ, იმათი მოსვლის შე-

სახებ განსაკუთრებული ცნობები არა გვაქს. ამას მხოლოდ იხსენიებს ღომინიკიანი პატრი გრიგოლ ორსინი თავის მოხსენებაში, რომელიც 1626 წ. წარუდგინა რომაში პრაპაგანდას საქართველოს შესახებ. ეს მოხსენებაც საკმაოდ შესანიშნავია და ამიტომ მოგვყავს შემდეგი ნაწილი.

„ქართველთა შორის კათოლიკე სარწმუნოების გავრცელება ძრიელად იყო საქმედ მიმართნი და აი რატომ: 1) რადგან ადვილად დასაყვავებელი, მორჩილი, უბრალო და კაი მდგომარეობის ხალხი არიან; 2) რადგან სამოციქულო რომის წმინდა საყდარს რავედენიმე გზის მორჩილებისა, გულმხურვალეებისა და ერთგულების გრძნობით სავსე წიგნი მოსწერეს; 3) ესევე გულ-მხურვალეობა სამოციქულო საყდრისადმი გავლილ წლებში, ესე იგი 1613 წ. კახეთის მეფე თეიმურაზმა და სხვა ქართველმა თავადებმა დაუმტკიცეს პორტუგალელს პატივცემულ პატრი გვილელომოს*) წმიდა აგვისტინეს წესისან და კატალანიელს პატრი ივანე თადეოზს კარმელიტანს, რომელიც ღღესაც ცოცხალია. ორთავეს იქ ეკლესიები და ადგილები მისცეს საცხოვრებლად. ხსენებულმა თავადებმა იმ პატრებს სთხოვეს საიდუმლოების მიღება, მათთან აღსარება სთქვეს და ეზიარნენ მათისავე ხელით. ესრეთ საქართველოში აღასრულეს ყველა წესი და ტიბიკონი კათოლიკე სარწმუნოებისა, თუმცა ხსენებულმა მონაზონებმა იქ ვერ დაამყარეს თავიანთი სახლი და ეკლესია აბაზ სპარსეთის მეფის მიერ ატეხილი სამწუხარო ომის მიზეზით, რადგან მათი იქ მოსვლის ცოტა ხნის შემდგომ მოხდა ომი და აბაზმა ბევრი ქართველთაგანი დაატყვევა, გადაასახლა და იქაურობა ერთიან მოაოხრავს რაისგამო თეიმურაზ მეფე თავის თავად-აზნაურებიანათ ივლტოდა; 4, კათოლიკე სარწმუნოების ადვილად გავრცელება მით უფრო დასაჯერებელია, რომ ქართველები მეტად ღვთის მოშიშნი არიან, სარწმუნოების ერთგულნი მსახურნი, მოსაენი ღვთის მშობლისა, მთავარ მოციქულთა პეტრესი და პავლესი და სხვა წმიდათა, მეტადრე წმიდა გიორგისა, რომელსაც განსაკუთრებით თავყანს სცემენ... მთელ მსოფლიოში, სადაც კი სარწმუნოების გავრცელება საქირაა, ხსენებული ქართველების ქვეყანა პირველი უნდა იყოს, ამიტომ მე ყველაზედ უმცირეს სამოციქულო მისიონერთაგანი სიმდაბლით და დიდის თხოვნით ვავედრებ მას ზენს უწმიდეს უფალს პაპს ურბანო მერვეს და პრაპაგანდას, რადგან

*) პრაპაგანდის ერთი წერილიდგან სჩანს, რომ პატრი გვილელო საქართველოში მოსულა 1608 წ. მეფეს და პატრიარქს დიდის პატივით მიუღიათ. თავისი მონასტრის საქმეების გამო შემდგომ გაბრუნებულა ისპაჰანს, გარან ქართველთა პატრიარქი ბევრს შეხვეწნია, აქ ისევ ბალე მობრუნდიო. როდესაც გამობრუნებულა კვლად საქართველოში, გზაში თათრებს მოუკლავთ.

ქართველი ერი დიდათ ღირსია სამოციქულო საყდრის მადლისა და წყალობისა... ზემოხსენებული მიზეზების გამო, ესე იგი, რომ დიდი პატრივი აქვს პეტრესი და პავლესი, რომისა და რომის პაპისა“. (1).

ესეც ცხადად და ერთ პირად ამტკიცებს ქართველების კათოლიკობისადმი მიდრეკილებას და იმათი ერთის ნაწილის კათოლიკობასაც, რადგანაც კათოლიკე მღვდლებისაგან საიდუმლო მიუღიათ და იმ მღვდლებსაც ყველა საიდუმლო და კათოლიკე წესები შეუსრულებიათ. ამის ასრულება შეუძლებელი იქნებოდა, ერი კათოლიკე რომ არ ყოფილიყო. ქართველების ერთგულება და გულმხურვალება კათოლიკე სარწმუნოებისადმი ძლიერი რომ არ ყოფილიყო, ესე სხვა და სხვა დროს მრავალნი პირნი არ მოიხსენიებდენ მათ იმნაირის ქებით და თანაგრძნობით.

იმავე დომინიკიანელმა გრიგორ ორსინმა ეგრეთვე აღწერა სპარსელებისგან საქართველოს აოხრება და ქეთევან დედოფლის წამება, რადგან იმ დროებში, ესე იგი 1624წ. ორსინი სპარსეთში იყო*).

იმ ხანებში, როგორც ცოტა ქვემოდ ვნახავთ პროპაგანდის წერილიდან, ერთი დომინიკიანი ანჯგოლო ჩითადინელიც ყოფილა საქართველოში, მაგრამ დაბეჯითებით არ ვიცით, თუ რომელ წელში. ეს კია რომ 1625 წელზედ უწინ უნდა ყოფილიყო. იმისი წარდგენილი მოხსენება ვერ ვიპოეთ. გარნა ქვემო წერილიდან სჩანს, იმასაც, მსგავსად ზემოდ დასახელებული მისიონერებისა, პროპაგანდისათვის მოუხსენებია, რომ ქართველებს დიდად უყვარსთ რომის ეკლესიაო.

სახელოვანი მგზავრი, რომაელი პატრიციო პეტრე დელლა ვალლე ამბობს, რომ ზემოხსენებული პატრი ივანე თადეოზი კარმელიტანი შაჰ-აბაზმა გაუგზავნა თეიმურაზს, რათა მისი პირველი ცოლის სიკვდილის გამო ნუგეში ეცა და მიესაძძიმრებინაო. ესევე მგზავრი დასძენეს, რომ მეფემ, ალავერდელმა მიტროპოლიტმა და ქართველმა თავადებმა ის პატრი მიიღეს დიდის პატრივით იმიტომ კი არა, რომ შაჰის გამოგზავნილი იყო, არამედ უფრო იმიტომ, რომ კათოლიკე მღვდელი იყო; რაის გამო თავიანთ ეკლესიაში აწირვინეს, ეკლესია და სახლიც მისცეს, რათა მათთან დარჩენილიყო.

ჩვენს მწერლობაში საკმაოდ ცნობილია ქართველების ნამდვილი და ერთგული მეგობარი პეტრე დელლა ვალლე, რომელმაც ესდენი თანაგრძნობა და შემწეობა აღმოუჩინა სპარსეთში ტყვედ წაყვანილ

*) მისიონერების სიტყვით, შაჰ-აბაზს, რა აუოხრებია საქართველო, სპარსეთს ტყვედ წაუყვანია 60 ათასი კომლი და მათ მაგიერ შემდეგში ბლომად გადმოუხსნებია სპარსელები და სომხები.

ქართველებს და განსაკუთრებით ანუგეშა დატყვევებული ქეთევან დედოფალი. იმან რაც ნახა და გაიგონა საქართველოსა და მისი გაქირვებულის ერისა, თითქმის ყველა აღწერა თავისი მგზავრობის წიგნში, მეტადრე თავის მოხსენებაში, რომელიც 1625 წ. წარუდგინა პაპს ურბანო მერვეს საქართველოს შესახებ. იმან თავის წერილებში არა ერთგზის აღნიშნა ქართველების მიდრეკილება კათოლიკობისადმი, მათი სიყვარული, პატივისცემა და გულმხურვალება რომის პაპისადმი. იმანვე სთქვა, რომ ცხადად არა სჩანს, ქართველებიც ბერძენსავეთ გაშორდნენ თუ არა კათოლიკე სარწმუნოებასაო. სხვა მისიონერებთან ერთად ისიც მოწმობს, რომ ბოლო დროებში ქეთევან დედოფალს კარმელიტანების წესის პატრები ეწეოდნენ სულიერად და მათი ჩაგონებით გამხსნეველად კათოლიკედ აღესრულაო. ვრცლად მოგვითხრობს, სპარსეთში ქრისტიანედ დარჩენილი ქართველები როგორ ერთგულად მისდევდნენ კათოლიკე სარწმუნოებას და რომ იმ ქართველებს ხშირად თვითვე ნათლიად უდგებოდა; მოგვითხრობს ეგრეთვე, როგორ ხშირად დაიარებოდნენ პატრების წირვაზე; სხვათა შორის, ბატონი მერაბ, რომელიც სიმონ მეფეს სიკვდილამდე ტყვეობაში ახლდა, მისი შვილი ბატონი ვახტანგ და მისი ძმის წულები ბატონი ბექან და ავთანდილ და სხ... ერთის სიტყვით, დელლა ვალლემ დიდად შეაბრალა ურბანო პაპს საქართველო და მისი ერი; მათი ერთგულების გარდა, ისიც მოახსენა, რომ ქართველები მუდამ ებრძვიან ქრისტიანობის ყოველ ძრიელ მტრებს სპარსელებს და ოსმალებს სარწმუნოების დაცვისათვის; მტრებს არა ერთხელ ამოუწყვიტეს ერთიანად მხედრობაო, ამიტომ რომის ეკლესია დიდად დავალებულია ქართველებისაგან, რომელნიც ღირსნი არიან, სარწმუნოებრივის დახმარების გარდა სხვა შემწეობაც აღმოუჩინათ და სხ... ქართველების გულკეთილობამ, უბრალოებამ და მათმა სიყვარულმა კათოლიკობისადმი დელლა ვალლე იმ ზომამდე მიიზიდა, რომ თავისი პირველი ცოლის სიკვდილის შემდგომ, მეორე ცოლად შეირთო ერთი ახალგაზდა ქართველი ქალი, თინათინ წიბა (di ziba), სპარსეთში დედასთან ერთად ტყვედ წაყვანილი, იქვე დაობლებული და თავისისავე დახსნილი. დელლა ვალლემ სახელი შეუცვალა და მარიუჩა დაარქვა თინათინს, რომელიც თურმე დიდად უყვარდა ქეთევან დედოფალს.

ზემოდ დასახელებული დომინიკიანი პატრების მოხსენებამ და პეტრე დელლა ვალლეს მოთხრობამ ისე იმოქმედა რომის პაპსა და კარდინალებზე, რომ მალე მიაქციეს საქართველოს ყურადღება, შეუდგნენ თათბირს და გადასწყვიტეს დაუყოვნებლივ მისიონერები გაეგზავნათ. პაპის ბრძანებით, პროპაგანდის კარდინალებმა 1626 წ. მაისის ოთხს, გადასწყვიტეს, რომ საქართველოს მისიონი მიენდოთ თეათინის

წესის. მონაზონებისათვის, რომლებსიგანაც ხუთი დანიშნეს აქ წამოსასვლელად. გარნა დელლა ვალლემ კარდინალებს არ ურჩია პირველადვე ხუთის მონაზონის ერთად გაგზავნა შიშის გამო ოსმალებისა, რომლებიც მკაცრად აღევენებდნენ თვალ-ყურს მისიონერებს და აღვილად არავის უშვებდნენ აქეთ. იმისი რჩევის თანახმად კარდინალებმა დაადგინეს ხუთის მაგიერ სამი მონაზონის გამოგზავნა, პეტრე ავიტაბილეს წინამძღვრობით. ეს გარდაწყვეტილება პრაპაგანდამ აცნობა პეტრე ავიტაბილეს შემდეგის წერილით:

„მათ ღირსებას პეტრე ავიტაბილეს, თეათინელების მონაზონს.

„პროპაგანდის კრებამ, 4 მაისისამ, განიხილა თქვენი წერილი და გამოიძია თქვენი ამხანაგების ვინაობა, აგრეთვე მიიღო თქვენი უფროსი ჯენარლისაგან კაი მოწმობა თქვენის და თქვენის ამხანაგების ნიჭიერებისა და კარგის თვისების შესახებ. ამიტომ ბატონმა კარდინალებმა გარდასწყვიტეს თქვენის ამხანაგებითურთ გაგზავნონ ქართველებთან, რომელთა შესახებ ბ. პეტრე დელლა ვალლემ ბევრი რამ მოგვითხრო, მეტადრე გვაუწყა, რომ კარგად მომზადებული არიან წმიდა სამოციქულო საყდართან შესაერთებლად. აწ შეგიძლიათ თქვენის ამხანაგებითურთ წასასვლელად მოემზადოთ ლოცვითა და თავგანწირულებით წმიდა მისიონისათვის; შეგიძლიათ მათაც უჩვენოთ ამ წერილის ერთი პირი. როცა აქ მოხვალთ, თანახმად თქვენი უფროსის ბრძანებისა, რომელსაც აქამდე მძილებდით კიდევ, ხსენებული პეტრეც მოგცემთ შესაფერს და საჭირო დარიგებას. ჩვენც მოგცემთ თავის გასაცნობელ წიგნს, ყველა საჭირო უფლებას და ნიუთებს და მაშინვე გაგისტუმრებთ ხსენებულის მისიონისათვის. ღმერთსა ვთხოვ, გაკურთხოს და გარდმოგივლინოს თავისი წმიდა მადლი. რომით, 9 მაისისა, 1626 წ.“ (1).

პატრებს პეტრე დელლა ვალლემ ყოველი საჭირო დარიგება მისცა მომავალის მგზავრობისათვის თუ ოსმალეთსა და თუ საქართველოში. აგრეთვე პროპაგანდამ, საჭირო ნიუთების გარდა, მისცა მათ 11 სხვა და სხვა სასულიერო უფლება და პრივილეგია, რათა დიდის სიადვილით და ნაყოფიერად აღესრულებინათ თავიანთი მისიონი საქართველოში. ესრედ მომზადებული იმავე წელს ივლისის 23 დღესა წამოვიდნენ რომიდან საქართველოსკენ და თან წამოიღეს პაპის ოთხი წერილი საქართველოს ოთხ მეფესთან, ესე იგი, გურიელთან, დადიანთან, იმერეთის მეფესთან და თეიმურაზთან, რათა კარგად მიეღოთ ის მონაზონები და ნება მიეცათ საქართველოში კათოლიკე სარწმუნოების ქადაგებისა. პროპაგანდამაც იმათ ერთი წიგნი გაატანა დასავლეთის საქართველოს მიტროპოლიტთან. აქ მოვიყვანთ იმას და თეიმურაზთან

მოწერილ წიგნსა. ხოლო დანარჩენებს მოვიყვანთ ყველას თავის შესაფერად გილს.

„დასავლეთის*) ქართველთა მიტროპოლიტს

„თქვენო ყოვლად ბრწყინვალე უსამღვდლოესობავ.

„პროპაგანდის კრების ბატონმა კარდინალებმა სხვა და სხვა მოხსენიებდგან და ამ ბოლო დროს წერილიდგან, რაიც წარმოადგინა ლომინიკიანე ანჯელო ჩითადინელმა, რომელიც დიდი ხანი არ არის, მანდიკო, სცნეს დიდი სიყვარული ქართველთ ერისა რომის წმიდა ეკლესიისა და სამოციქულო საყდრისადმი, რომელზედაც სჯდა მთავარ მოციქული დიდებული პეტრე და განსაკუთრებული ერთგულება, რომელიც აქვსთ რომაში დასვენებულის იმავ წმიდა პეტრესა და პავლეს ნაწილებისადმი. რადგანაც კარდინალებსა სურსთ ამ სიყვარულისათვის ქართველთ ერს მიაგონ სამსახური, როგორათაც იმავე ერს მიაგეს ნეტარ ხსენებულმა რომის მღვდელთ მთავრებმა პიო მეორემ და პავლე მესამემ, ამიტომ გადასწყვიტეს გამოგზავნონ სამი მღვდელი პატრი პეტრე ავითაბილე, პატრი ფრანჩისკე აპრილი და პატრი იაკობ სტეფანო, რათა მოვიდნენ, ნახონ თქვენი მეუფება, ვითარცა სასულიერო მთავარი მაგავე ერისა და გაგიზიარონ სხვა და სხვა განზრახვა მოქმედებისა თქვენის ერის და თქვენის სულის ცხონებისათვის. ხოლო უკეთუ თქვენთვის სათნო საყოფელი იქმნეს ამ აზრით მათი ნახვა, მოუსმინეთ და ერწმუნეთ ყველაფერში, რაც კი მოგახსენოსთ ბატონი კარდინალების მხრივგარდა ამისა თქვენს მფარველობას ავედრებენ ხსენებულ მღვდლებს და დიდათ გთხოვენ, რაოდენათაც შესაძლებელია, ადვილად მოუპოვოთ სადგომი სახლი და ეკლესია, რათა შეიძლონ წირვა-ლოცვა და ყოველი სულიერის მსახურების ასრულება, რაც კი შეეხება სულის ცხონებას. დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, რაც სიკეთეს ხსენებულ მღვდლებს მიაგებთ, კარდინალები ისე ჩასთვლიან, ვითომც იმათთვის მიგეგოსთ და მზათ იქმნებიან, როცაკი საჭირო იქმნება, თქვენს მეუფებას სამსახური გაუწიონ. ღმერთს სთხოვენ თქვენთვის ყოველ გვარს ბედნიერებას-რომიის, 20 ივნისს, 1626 წ.“ (1).

წერილებიდან არა სჩანს, ამის პასუხი მიიღეს თუ არა.

მოგვყავს ურბანოს პირველი წერილი თეიმურაზთან.

„პაპი ურბანო მერვე, თეიმურაზს, კახეთის მეფეს.

„კეთილშობილო მეფევ, მშვიდობა და ღვთის წყალობის ნათელი-საქართველო, ეგრეთ უხვი თვალ უწვდენის ტყეებით და დამშვენე-

*) სიტყვა „დასავლეთი“, ჩვენის აზრით, შეცდომით არის ნახმარი, უნდა იყოს „აღმოსავლეთი“.

ბულის ქირნახულით, მალე მოირწყვის დაუშრეტელი წყაროს წყლით, უკეთუ გამოიღო ნაყოფი, რომელსაც ევროპა და რომა მოელის.] ჩვენ გერწამს მომავალი მისი ბედნიერება. [გიგზანით ღვთიურ მეცნიერებაში განსწავლულ მღვდლებს, რომლებიც სხვას არას ნატრობენ, თუ არ ერის გაბედნიერებას. უკეთუ ესენი თქვენს ქვეყანაში დაადგინეთ, თქვენი მამობრივი მფარველობა არ მოაკელით და თუ თქვენმა ერმაც გულმოდგინებით მოუსმინა მათ სიყვარულით სავსე სიტყვები, მაშინ ჩვენთა მეფეთა საპატიო და ეგოდენტა გვართა სამკვიდრებელი რომის ქალაქი დიდად და უზომოდ დაეაღებულ იქნება თქვენგან. იტალიისათვის დიდად სასიქადულოა, რომ კახეთის მეფემ მოუსმინოს რჩევა მღვდლებს, რომელთაც უნდათ განამზადონ გზანი უფლისანი და წრფელპყონ ალაგნი მისნი. როგორა გგონიათ, კეთილშობილო მეფევე? განა ცოტა რამეა ის სიკეთე, რასაც ჩვენი მღვდლები თქვენის დიდებულებისაგან მოელიან, ეგრეთვე რომის ქება და უმაღლესის მწყემსის მომადლიერება? უკეთუ თქვენი უმაღლესი ნიჭი ნატრობს დიდებას, ცხადია, არაფერს დაზოგავთ, რათა თქვენი სახელი იქოს და იდილოს ქრისტიანების დედა ქალაქსა და ყველა ტომთა საერთო სამშობლოში.] რადგან თქვენის სამსახური, რომელსაც მოგვავებთ, ღირსი შეიქმნებით. ყოვლის მპყრობელის განსაკუთრებულის მფარველობისა, იმ ყოვლის მპყრობელისა, რომელიც თავისად რაცხს ყველა სამსახურს, რასაც კი მიაგებენ უცხოთა და გლახაკთა, ეგრეთვე ჩვენც დაუცხრომელად ვილოცავთ უფლის მიმართ, რათა გაგიღოს ზეცის კარი, გიწინამძღვროს თავისი სჯულის გზით და შემდგომ მოგავოს უკვდავების და გამარჯვების სუფევა. [თქვენი ერიც დიდად კმაყოფილი დარჩება ამ მღვდლებისგან, რადგან ესენი ევროპიდგან აზიას იმიტომ კი არ მოდიან, სიმდიდრე, ანუ შეძლება რამ შეიძინონ, არამედ მათი მიზანი და ნატურა მარტო ერის ბედნიერება და მეფეთათვის დიდების შეძენაა. ოჰ! რაოდნათ ბედნიერ შეიქმნებით, უკეთუ ეცდებით, რომ თქვენმა ქვეშევრდომმა ერმა მოისმინოს მათი სასარგებლო მოძღვრება, რომელიც ამოდებული იქვსთ ქრისტეს მკერდიდგან, და რომელსაც შეუძლია კაცი ანგელოზად აქციოს და ქვეყანა სასუფეველად შესცვალოს. რომამდე მოაწია ყველა თქვენის უბედურების ამბავმა და მასთანვე მოგვითხრეს საოცარი და შეუდრეკელი სიმხნე, რომელიც თქვენ გამოიჩინეთ. ეგრეთვე ვუწყით, თუ რაოდენი სიმტკიცე სარწმუნოებისა გამოიჩინა დედა თქვენმა, რომელმაც ქრისტიანობაზე ხელის აღებას თავისი სამეფოს დაკარგვა და სიკვდილი არჩია. მაშ, ეგოდნათ განთქმულის დედის შეილო და ეგოდენტა განსაცდელთა მძღველო, მოუსმინეთ ჩვენს მღვდლებს ყოველთა რჩევა, რომელსაც მოგახსენებენ სარწმუნოების სა-

ხელით და რომელიც შეიქმნება მშვენიერი სამკაული თქვენის განუ-
დრეკელი მხნეობისა. ხოლო ჩვენის სამოციქულო კრებულთა ჩვენც
დიდათ აღვამალღებთ თქვენს სახელს და ვევედრებით ღმერთს, რომ
მოსცეს მხნეობა და ძლევა მოსიღება თქვენს მხედრობას, რათა გამარ-
ჯვებული ქვეყნიერს მტრებზე, გვირგვინოსანი წარსდგეთ საუკუნო
ბედნიერების მამულში. რომით, 4 ივლისს, 1626 წ. (1).

აი ესრეთი თავის გასაცნობელის წიგნით აღქურვილნი გაუღგნენ
გზას ის სამი მისიონერი, მოვიდნენ მესინას და იქ თავიანთი ძნელი
მგზავრობის სამზადისს შეუღდგნენ. მესინაში სამგზავროდ მზადებასა და
ხომალდის ცდაში რომ იყვნენ, მოულოდნელად მოვიდა თეიმურაზ მე-
ფის ელჩი, რომელიც გაეგზავნა პაპთან, ისპანიის და ევროპის სხვა
მთავრებთან, რათა შემწეობა ეთხოვა სპარსეთის წინააღმდეგ. ქართ-
ველთა ელჩის მოსვლამ დიდად განახარა სამი მისიონერი და დანარ-
ჩენი იქ მყოფნი მათის წესის მღვდლები, რომლებიც დიდის პატივით
მოეპყრნენ და მიაგეს ყოველნაირი სამსახური, რაც კი შესაძლებელი
იყო. სანამ თეათინელების მგზავრობის ამბავს განვაგრძობდეთ, საჭი-
როდა ესთვლით იმ ქართველის ელჩისა ესთქვათ ცოტა რამ.

თეათინელი წესის ისტორიკოსები იმ ქართველთა ელჩისას მოგ-
ვითხრობენ შემდეგ ამბავს. იგი იყო წმიდა ბასილის წესის მონაზონი,
ნიკიფორე ერბახი, ანუ ერბახო (საქართველოში ნიკოლოზ ბერად წო-
დებული) და ახლდა თან ორი თავისის წესის მონაზონი (ცხადია, ქართ-
ველები) და ერთიც მოენე. თუმცა ბევრი თანმზღებელი არა ჰყავდა,
მაგრამ მისი ღირსეული ქცევა ცხადყოფდა მის დიდებულობას, გან-
კრძალულებას და პატიოსნებას და თივის მონაზონებრივის ცხოვრებით
ყველას თავს აყვარებდა. თავის მამისას ამბობდა, რომ ერთი უპირვე-
ლესი თავადთაგანი და საქართველოს ჯარის უფროსი იყო, მრავალ
გზის დაუმარცხებია სპარსელები და სხვათა შორის, ერთხელ 20,000
ქართველით ამოუწყვეტია 90,000 კაცი სპარსელების ჯარისა. ევ-
როპაში ამის წასვლის დროს, საქართველოს ჯარის უფროსად ყოფილა
მისივე ბიძაშვილი, რომელიც არა ნაკლებ მხნეობას იჩენდა ომში. სამ-
წუხაროდ, იმ პირების საკუთარი სახელი მოხსენებული არ არის. ხოლო
ნიკიფორეს ძმის წულს (ანუ დის წულს) ჰრქმევია ზურაბ ერისთავი
ყარაყალხანისა (Caracalcan).

ელჩს დიდად გაეხარდა, რა სცნო, სამი მისიონერი პაპის წე-
რილითურთ მიდიოდა მეფე თეიმურაზთან.

თეათინელებმა ნიკიფორე გაისტუმრეს ნეაპოლს, საცა მიიღეს იგი
დიდის პატივით მათისავე წესის მღვდლებმა. ნეაპოლიდგან ქართველთ
ელჩი პირდაპირ მადრიდს წავიდა, რათა ისპანიის მეფე აღედგრა სპარ-

სეთთან საომრად. გარნა მის ელჩობას მადრიდში პირველად დიდი ყურადღება არ მიაქციეს, რაის გამო ნიკიფორე იძულებული გახდა, ქალაქის ერთ საზოგადო სასტუმროში დამდგარიყო. მაგრამ მალე მისმა ნეაპოლში ნაცნობმა თიათინელმა ბერებმა მადრიდს თავიანთი წესის მღვდელს მისწერეს ნიკიფორეს ვინაობა და ამ სახედ, მისი საშუალებით, იგი გააცნეს ისპანიის მთავრობას. უკანასკნელი რა დარწმუნდა, ნიკიფორე მართლა ელჩი იყო, საჩქაროდ დიდის ამბით წააყვანინა საზოგადო სასტუმროდგან და დააბინავა ერთს სახელმწიფო პალატში, სადაც მის ღირსებას შესაფერად მოეპყრო; იქიდგანაც რომას დიდის დიდებით გამოისტუმრა. (1).

თუმცა ნიკიფორე ისპანიის მთავრობისგან კმაყოფილი გამობრუნდა, მაგრამ არა სჩანს, თუ რა შემწეობა აღმოუჩინეს. ის კი ცხადია, რომ მისი თხოვნა სპარსეთის მიმართ ომის გამოცხადებისათვის აღვილი ასასრულებელი არ იყო, რადგან იმ დროს ევროპის მთავრები სპარსეთს მგებობრულად ეპყრობოდნენ; რათა მასაც ევროპელებთან ერთად ებრძოლა ოსმალეთის წინააღმდეგ.

ნიკიფორე, ანუ ნიკოლოზ რომას ჩავიდა თუ არა, დიდის პატივით მიიღეს, რადგან ისპანიაში მყოფის პაპის ნუნციოსგან შეიტყვეს, რომ ისპანიის მეფეს იგი მიეღო, როგორც ქართველი მეფის ელჩი. ხოლო პაპმა ის მაშინ მიიღო, როდესაც კათოლიკე სარწმუნოება აღიარა. (1) ნიკოლოზმა პაპს მიართვა თეიმურაზ მეფის წერილი, რომელიც დიდად ყურადსაღებია, რადგან ამ წერილით მეფე აღიარებს თავის სარწმუნოებას, პაპს ქრისტიანების მამად და მთავრად სცნობს და ჰპირდება ყველა ნაირს მორჩილებას და პატივს.

აი მისი წერილი:

„რომის დიდს მწყემსსა.

„სახელითა მამისათა და ძისათა და წმიდისა სულისათა. აღვიარებთ და თავგანს ვცემთ იმავე ერთარსებას ერთს ღვთაებას და ერთს სუფევასა: სიხარულით საესე მოგმართავთ და ვისწრაფვით თქვენის სიწმიდისადმი, რადგან სარწმუნოება და სწავლა-მოდღვრება, რომელიც მოციქულებმა ასწავეს, განუხრწნელად დავიცევით და ეგრეთვე კვალად აღვედით ჩვენს ივერიის სამეფო ტახტზე. აღმოსავლეთიდგან გწერთ რომას, საიდგანაც, როგორც ზე, დიდად ბრწინავთ და ანათებთ მთელს ქვეყანას და, ვითარცა ქერაბიმი და სერაბიმი, სქვრეტთ ყოვლად წმიდა სამებასა, ეგრეთვე ჰფენთ სოფელად ნათელს, რომელსაც ღვთის მიერ ღებულობთ; თქვენ ხართ პატივი ქრისტესი და საფუძველი სარწმუნოებისა, რაც წინასწარმეტყველთა და მოციქულთა ჰგადაგეს, თქვენ ყოველივე უწყით. პეტრემ განასწავლა სოფელი და განაბრწყინა. ესევე

ვალდებულება გაძევსთ თქვენ. აღჭურვილი ერთისა და იმავე ძალითა თქვენ ხართ ყველაზე უდიდესი და უმეტესად ამაღლებული მწყემსი. ამ წერილით მოკრძალებული წარესდგებით თქვენს წინაშე და რიდითა და მისალმებით ვემთხვევით თქვენს მოციქულებრივ ფერხთა, ვინაიღვან ყველას უკვდავების წყალს ასმევთ საუკუნო ცხოვრებისათვის. ვითხოვ თქვენგან კურთხევას და ცოდვების შენდობას, რადგან თქვენ ხართ სვეტი სარწმუნოებისა, მთავარი მთელი ქვეყნისა და უპირველესი საყდარი ყოველთა. დარწმუნებული ვართ, რაც უნდა გთხოვოთ, ყოველსავე სიამოვნებით მოგვანიჭებთ. ღვთის შეწევნით და თქვენის უწმიდესობის ლოცვა-კურთხევით მივიღეთ მეფობა. აწ გთხოვთ, თქვენის ბრძანებით დაგვამტკიცოთ. ჩვენც ჩვენის მხრივ გპირდებით მორჩილებას და პატივისცემას. ოსმალებთან და სპარსელებთან მუდამ უთანხმოება გვაქვს და ხშირადაც ჩხუბი მოგვდის მათთან. მაგრამ ღვთის შეწევნით არცერთ მათგანს დავემორჩილეთ. მხოლოდ თქვენი ქვეშევრდომნი ვართ, რაც ვნებავსთ, გვიბრძანეთ და ყველაფერს აღვასრულებთ, როგორათაც ღმერთი მამა ყველა არსთა, მსგავსათვე თქვენც ხართ მამა ყოველთა მორწმუნეთა. თქვენის უშამდგომლობით მსურს დაკავშირება ისპანიის მეფესთან. ამის შესახებ მას მივწერეთ: ამიტომ გვეედრებით და გთხოვთ, თქვენც ეცადოთ, რათა იგი დათანხმდეს. მღვდელი ნიკიფორე მორგართმევსთ ამ წერილს, რომელიც აღწერეთ ძრიელ მარტივად. აწ ჩვენი უდიდესი ნატვრა ეს არის, რომ შევიქმნეთ სათნო საყოფელი თქვენის უწმიდესობისა. თქვენ ხართ პირველი საყდარი და გაქვსთ უსაზღვრო ხელმწიფება. გვიბრძანეთ და ყველაფერში დაგემორჩილებით. ქართლით, 20 ნოემბერს, 1622⁴. (1).

ეს წიგნი ქართულად დაწერილი მიუტანია ნიკიფორეს რომას და იქ უთარგმნიათ ლათინურად. ჩვენ ბევრი ვეძებეთ, მაგრამ, ჩვენდა სამწუხაროდ, ვერ ვიპოეთ ქართული დედანი.]

თეიმურაზ მეფის მხრივ ამაზე უკეთესი წერილის მიწერა და პაპისადმი უკეთესად გამოცხადება თვისთა კათოლიკე გრძნობათა, რიდისა, პატივისა, მორჩილებისა და სიყვარულისა, აღარ შეიძლებოდა. ეს წერილიც ცხადად ამტკიცებს იმას, რომ, როგორც ზემოდ ვსთქით, ქართველი ერი სულით და გულით კათოლიკე იყო, თვით იმ დროსაც, როდესაც საქართველოში ლათინის მისიონერები აღარ მოიპოებოდნენ.

[აქ ესეც უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ წერილის სინამდვილე საეჭვოდ შექმნა ერთმა გარემოებამ: თეიმურაზს შემდეგ უარი უყვია, პაპთან წიგნი არ მიმიწერიაო. ამ ამბავს თეათინელი მისიონერი ლამბერტი ესე აღგვიწერს: „შეიძლება კაცმა იქვე შეიტანოს, რომ ნამდვილი მისი დაწერილი იყოს, რადგან როდესაც ჩვენ მივედით საქართველოში და გო

დავეციოთ პაპის წიგნები, მან ცხადად უარჰყო, პაპისათვის არასოდეს მიმიწერია წიგნიო. ცხადია, იმიტომ სთქვა, რომ ვერ გაბედა ამნაირი თავისი საქციელი გაემართლებინა საზოგადოების წინაშე, შეეშინდა შეუ-რაცხყოფისა ბერძნების მხრივ, რომლებიც იმ დროს მასთან იყვნენ, ვინაიდან ბერძნებს დიდად სძულსთ პაპის მიმართ მორჩილება. ეს აზრი შე მტკიცედ მიმაჩნია და ვერ დავიჯერებ, ნიკიფორეს ის წიგნი გაე-ყალბებინოს, რადგან მასთან ათი წლის განმავლობაში დაახლოვებული ვიყავ და დავრწმუნდი, რომ იგი იყო გულწირფელი, წყნარი თავის საქმეში და ყოველად მტკიცე რომის მღვდელთმთავრისადმი პატივის-ცემაში. (1).

ნიკოლოზ რომაში ერთ წელიწადზე მეტი დარჩა. მიზეზი ხანდაზ-მულობისა ის იყო, რომ მას თეიმურაზის მეფის წერილის გარდა, სხვა არაფერი მოწმობა ჰქონდა, რომელსაც უქველ გყო მისი ელჩობა. რომაში დიდის პატივისცემით მიიღეს, მაგრამ მის თხოვნას პირველშივე ჯეროანი უკრადღება არ მიაქციეს. ამიტომ ვენეციაში მისწერეს იქ მიმსუღელის მგზავრებისგან რამე შეეტყუათ მისის ვინაობისა. ჯულ-ფელმა (სპარსეთშია) ვაქრებმა, თეიმურაზის ამბავი, რაც კი შეეტყუათ, მიუთხრეს, მაგრამ ნიკიფორესიკი არაფერი იცოდნენ. მისი რომაში დიდ-ხანს დარჩენა უნაყოფო როდი ყოფილა. გარდა იმ საქმისა, რისთვისაც იყო მოსული, დიდად ხელი შეუწყო შედგენას ქართულ-იტალიურის ლექსიკონისას, რომელიც დაიბეჭდა რომაში 1629 წ. (2). საქმოდ შე-ისწავლა იტალიური*) და მასთანვე ცოტა ქართულიც ასწავლა სტე-ფანე პაოლინას, რომელმაც ნიკიფორესთან ერთად შრომა მიიღო იმ ლექსიკონის გამოცემისათვის. ნიკიფორემ დიდი მონაწილეობა მიიღო აგრეთვე რომაში ქართულის სტამბის დაარსების საქმეში. პაპს და კარ-დინალებს კარგად გააცნო საქართველო და მიუთხრა თეიმურაზ მეფის თავგადასავალი. ევაპირებთ ამ საგანზე მისი ნალაპარაკევი თეიმურაზის სხვა ამბებთან ერთად ცალკე წერილში მოვიყვანოთ. რომაში ნიკიფო-რემ თეიმურაზი გააცნო თეოფილეს სახელით, ეგრეთვე პირადათაც განუმარტა და განუმეორა პაპს ყოველივე, რასაც თეიმურაზ წერილით თხოულობდა, ესე იგი; 1, რომ კანონიერად ეცნო და დამტკიცებინა თეიმურაზ ივერიის მჭფედ; 2, მეფისათვის წერილი მიეწერა, ახსნა ებოძებინა და მიეღო იგი რომის ეკკლესიის შვილად; 3, მიეწერა ისპა-ნიის მეფისათვის და ეცნობებინა, რომ თეიმურაზ შეიქმნა პაპის ერთ-გულ შვილად და მისი თავი შეევედრებინა მისთვის; 4, ეგრეთვე თავი

*) ნიკიფორეს რომ შეუსწავლია იტალიური, ამას თვით ლამბერტიც მოწ-მობს, რადგან მასთან, როცა საჭირო იყო, იტალიურად ლაპარაკობდა.

გასაცნობელი წერილი მიეწერა ნეაპოლისა და პოლონეთის მეფეთათვის, რადგან მათ ქვეყნებზე უნდა გაეეღო ნიკიფორეს საქართველოში დაბრუნების დროს. მასთანვე ნიკიფორემ წერილით წარადგინა მოხსენება იმის შესახებ, თუ ქართველთა ერთი რა სარწმუნოებას აღიარებდა: 20 ივნისს, 1628 წ. გამოიძია პროპაგანდის კრებამ, როგორც ზემოდ მოვიხსენიეთ, და ერთპირად დაადგინა, ქართველები ძრიელ კოტათი განსხვავდებიან კათოლიკე სარწმუნოებისგანა. (1).

იმავ დროს საქიროდ დაინახა ნიკიფორემ, ევროპის სხვა სამთავროებიც დაეეღო და საქართველო გაეცნო მათთვის. პაპს სთხოვა იქაურ მთავრებთან თავის გასაცნობელი წიგნები. პაპმაც აღვიღად მისცა წერილები შემდეგ მთავრებთან: ისპანიის მეფესთან, ნეაპოლის მეფის მაგიერთან, ფლორენციის დუკასთან, უნგარეთის და ბოჰემიის მეფესთან, პოლონეთის და შვეიცის მეფესთან და ეგრეთვე საფრანგეთის მეფესთან. გარდა ამისა, პაპმა მისწერა იმ მთავრებთან მყოფ თავის ნუნციებს; ნიკიფორე წარედგინათ მთავრებთან, ვითარცა საქართველოს მეფის ელჩი. რადგან იმ ექვს მეფესთან ნიკიფორეს შესახებ მიწერილი წერილები პაპისა ბევრად არ განირჩევა ერთმანერთში, ამიტომ მარტო ერთს მოვიყვანთ აქ ნიმუშად.

„ქრისტესმიერ ჩვენს ფრიად საყვარელს შვილს ისპანიის კათოლიკე მეფეს ფილიპეს, პაპი ურბანო VIII.

„ქრისტეს მიერ ფრიად საყვარელი შვილო, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა. ჩვენი საყვარელი შვილი ნიკიფორე ერბახი, წმიდა ბასილის წესის მონაზონი, საქართველოს მეფის ელჩი, როგორც თქვენის წერილიდგან მტკიცდება, ღირსია ქრისტიანე მეფეთა მფარველობისა. რადესაც რომაში იყო საქართველოს მეფისა და სარწმუნოების საქმის გამო, რაოდნათაც შემძლო, მწყემსებრივი მზრუნველობა და მამობრივი სიყვარული გამოვუცხადეთ. ახლა ბრუნდება თავის ქვეყანაში და ჩვენ ჩვენის მოციქულებრივის წერილით ვავედრებთ ყველა მთავრებს, რომლებს პრავინციებშიაც უნდა გაიაროს. ჩვენ არ ვინებეთ აქილგან ისე გაგვეტუმრებინა, რომ ჩვენი მღვდელთმთავრული გულკეთილიობა არ გამოგვეცხადებინა ამ პირისათვის, რომელსაც თქვენმა დიდებულებამ მოუწონა და ურჩია ეს კეთილი და დიდი მგზავრობა. რომით, 18 ნოემბერს 1628, მღვდელთ მთავრობის მეექვსე წელსა“. (1).

რომიდგან წასვლის დროს, პროპაგანდამ ნიკიფორეს გადასცა პაპის წიგნი თეიმურაზთან შემდეგი წერილითურთ:

„ნიკოლოზ ერბახს, წმიდა ბასილის მონაზონს.

„ამასთან მიიღებთ პაპის წერილს პასუხად ივერიის მეფის წიგნისა, რომელიც თქვენ მოუტანეთ მის უწმიდესობას. მას კეთილ-ინებეთ და

წარუდგინეთ მის ხელმწიფებას და შემდგომ მოილაპარაკეთ მასთან, პროპაგანდის შესახებ, როგორათაჲ მოხსენებულთა წერილში და თავის დროზედ პროპაგანდას მოსწერეთ ყველაფერი დაწერილებით იმის შესახებ, რასაც აღასრულებთ თანახმათ ზემოხსენებული წერილისა. რომით, 9 ოქტომბერს, 1628 წ.“ (2).]

პაპის მიწერილობის თანახმად ნუნციებმა ყველგან დიდი პატივით მიიღეს ნიკიფორე და წარადგინეს მთაფრებთან, რომლებიც არა ვითარ პატივს ზოგავენდნ მისთვის. ფლორენციაში ტოსკანიის დუკამან დიდის პატივით მიიღო ნიკიფორე, დიდი ხარჯი გაუწია და წასვლის დროს თავისი შეკაზმული ძვირფასი ცხენიც აჩუქა, რათა უფრო ადვილად ემგზავრა. იქილგან გერმანიას წავიდა. ამის შემდგომ აღარ ვუწყით მისი ამბავი, ვიდრე საქართველოში დაბრუნებამდე აგვისტოს თვეში 1623 წ. ევროპაში მგზავრობის დროს თეათინის წესის მღვდლები დიდად ეწეოდნენ ნიკიფორეს. სადაც კი სახლი ჰქონდათ, ყველგან დიდის პატივით მიიღეს და აღმოუჩინეს ყოველგვარი შემწეობა. რომაში ხომ სულ თავიანთ მონასტერში ჰყავდათ და დიდის პატივისცემით ეპყრობოდნენ.

თეიმურაზთან ნიკიფორეს ხელით გაგზავნილი პასუხი შემდეგის შინაარსის არის.

„პაპი ურბანო მერვე. საყვარელს შვილს, საქართველოს მეფეს, თეიმურაზ ხანს.

„უუძლიერესო მეფე, მშვიდობა და ღვთის წყალობის ნათელი.“]

„ქვეყნიერ მთაფრობათა, რომელნიც საუკუნო მეფის მოხარკენი არიან, სუსტი საფუძველი აქვსთ, უკეთუ არ არიან დამყარებულნი იმ შეურყვეველ კლდეზე, რომელსაც ვერ სძლევენ ბქენი ჯოჯოხეთისანი, როგორადაც დაამტკიცა ყოვლად ძრიელმა უფალმან. ამიტომ ქრისტიანე ხელმწიფენი, რომელთაც კარგად იციან საუკუნო ცხოვრების მეცნიერება და ამ ზეციერის მეცნიერებით ჰმართვენ თავიანთ სამეფოს, გამარჯვებით დაგვირგვინებულნი მოდიან რომის მღვდელთ მთაფრის მოციქულებრივ ფერხთა სამთხვევლად და უცხადებენ თავიანთ შვილობრივს მორჩილებას. ძალნი ზეცისანი ამხედრებულან ახალის მთაფრობის დასაცველად, ვინაღდან თქვენს ხელმწიფებას აწ სურს ჩარიცხოს თავი კათოლიკე მეფეთა კრებაში. ქეშმარიტად ღვთიური სახიერება ევლინება საქართველოს და ამისი ცხადი ნიშანიც ის არის, რომ ამ ბოლო დროს, ვითარცა მფარველნი ანგელოზნი, მოგვევლინათ მოძღვარნი და მოგიტანეს საუკუნო სიბრძნის რჩევანი. ღმერთი, რომელიც გაბნეულ ისრაელს შეჰკრებს და გაჰკურნებს ყველა ტომთა, აღარასოდეს მოგაკლებსთ თავის მოწყალებას. ამიტომ ჩვენც [მამობრივის სიყვარულით მივიღეთ საყვარელი შვილი წმიდა ბასილის მონაზონი ნიკიფორე ერბახი, რომელიც თქვენის წერი-

ლით მოგვივლინეთ თქვენ მოწმად და თქვენის პირობის თაედებად. ხოლო აწ სიმდაბლით ვევედრებით ღმერთსა, რომლის ხელთა არის გული მეფეთა, რათა სანატრელი დასასრული მოსცეს თქვენის უმაღლესობის კეთილს განზრახვას, რაოდნათაც შეიძლება, მალე შეხვიდეთ რომის დედა ეკკლესიის წიაღსა მოვლენილის ანგელოზების წინამძღვრობით. გვნებაეს თქვენი ახსნა ყოველის საეკლესიო დაბრკოლებისგან და ეგრეთვე ზიარგყოთ ეკკლესიის ყოველი შენდობისა, ვითარცა მოზიარენი არიან ხოლმე ყველანი შეერთებულნი საიდუმლოებით წმიდა პეტრეს მოსაყდრე პაპებთან. ამ სულიერ წყალობას განიჭებთ ხელითა ჩვენის პატივცემულის ძმის მირის ეპისკოპოსისათა, რომელიც აწ უნდა დამკვიდრდეს ნახჩევანის ეპარქიაში. უკეთუ ვერ მოვიდა, მაშინ მის მაგიერობას გასწევენ თეათინელი წესის მღვდლები, რომლებიც უკვე წარმოგზავნეთ თქვენს ქვეყანაში სახარების საქადაგებლად. თუ ვინცობაა, ამ ღვდლებმაც თქვენამდე ვერ მოაწიეს სხვა და სხვა დაბრკოლებათა გამო, მაშინ განკარგულებას მოვახდენთ, რომ სპარსეთიდან მოვიდნენ აგვისტინიანის წესისა, ანუ კარმელიტანების მონაზონები, რომლების საშუალებითაც ჩაითვლებით ღვთის რჩეულ შვილთა რიცხვში. როდესაც მათ წინაშე, ჩვეულებისამებრ, კათალიკე სარწმუნოებას აღიარებთ და თქვენ მიერ გამოცხადებულის მორჩილების მოწმობას ჩვენდამი წარმოგზავნით, მაშინ, მოციქულებრივის ძალით, რომლითაც ყოველის შემძლებელი მეფეთა მსაჯული სამეფოთა სცვლის და ამტკიცებს, ჩვენის მღვდელთ მთავრულის კურთხევით და დიდებით დაგამტკიცებთ მეფედ. ეგრეთვე ვეცდებით დაგიმეგობროთ ძმურის სიყვარულით ქრისტიანე ხელმწიფენი და მეტადრე ისპანიის მეფე, რომლის მეგობრობასაც ნატრობთ. კროპაგანდის კარდინალთა კრებამ თვით ნიკიფორეს აუწყა, რაც უმთავრესად თქვენის დიდებულებისაგან მოიქნება და რასაც რომა მოელის თქვენგან. მიუცილებლად საქიროა იგულმოდგინოთ და იზრუნოთ, რათა ეპისკოპოსთა და მღვდელთა, რომლებიც საქართველოში ერს უფლიან სულიერად, იარონ ერთად უფლის სახლში და თქვენთან ერთად სცნონ პეტრე მოციქულის უპირატესობა და პატივი სცენ ეკკლესიის ხილულ თავს, რომელიც ზის რომის საყდარსა ჩვენ ამის უკეთეს საშუალებას არას ვხედავთ საქართველოში მშვიდობის დასამყარებლად და არც ამის უსაქიროესს, რომ მიიღოთ ზეციური მფარველობა. ჩვენის მღვდელთ მთავრულის უფლების დიდებად ჩვენის სამწყსოს ცხონება მიგვაჩნია; ამიტომ დიდად მოხარული და გამარჯვებული ვიქნებით და ნიადაგ ვაქებ-ვადიდებთ ზეციერ მამას, თუ გვეღირსა შეტკობა და შეთვისება მოციქულებრივის სიყვარულით თქვენებრ დიდებით და სიმხნით განთქმულის მეფისა; მაშინ შეგამკობთ ყოველის სუ-

ლიერი სიკეთით, რომელსაც კათოლიკე მეფენი სააქაო მფლობელობის სახელზე უფრო მეტად აფასებენ. [რომით, 2 დეკემბერს 1628.] (1) შემდეგში ვნახავთ, რომ თეიმურაზ მეფემ პაპის წერილს საქმაოდ ყურადღება მიჰქცია.

აწ დაუბრუნდეთ თეათინელების მგზავრობის ამბავს.

1626 წ. დეკემბერში, ორი მისიონერი სიცილიიდან აღმოსავლეთის გზას გაუდგნენ; მესამე იქვე დარჩა სნეულობის გამო. გზაში ბევრი ტანჯვა გამოიარეს და ბოლოს კოსტანტინეპოლს მივიდნენ მარტის თვეში. იქ საფრანგეთის ელჩმა დიდის პატივით მიიღო მისიონერები. იმ დროს იქვე იმყოფებოდა ერთი ქართველი თავადი, თეიმურაზის ელჩი, სახელად მორაო (მოურავი ანუ მავრო), რომელსაც მეფის მინდობილებანი აღესრულებინა და საქართველოს დაბრუნებას აპირებდა. იმავე დროს სპარსეთსა და ოსმალეთს ომი გაემართნათ, ამისგან საქართველოს გზებიც ბევრს ადგილას შეკრული იყო. მისიონერებმა, კოსტანტინეპოლში იმ ქართველის ყოფნა რა შეიტყეს, ელჩის რჩევით, დაუახლოვდნენ და მასთან ერთად დააპირეს წასვლა საქართველოს. ქართველ ელჩსაც დიდად გაეხარდა მათი ნახვა და დაარწმუნა, თეიმურაზს ძალიან გაეხარდება თქვენი მისვლა და დიდის პატივისცემით მიგიღებთო. საფრანგეთის ელჩმა ის თავადი რამდენჯერმე მიიწვია თავისთან სადილად, რომ მისიონერები უფრო დაეახლოებინა და დაემეგობრებინა მისთვის.

ოსმალეთის მთავრობამ ხელახლა დაუწყო ბარბაროსულად დევნა მისიონერებს. იმ თეათინელ მღვდლებს ევროპის ხელმწიფეების ჯაშუსობა დასწამა, ამიტომ მაშინვე დააპატიმრა ორივე და დიდი ტანჯვა მიაცენა. მოსამართლეებმა მალე სიკვდილით დასჯაც გადაუწყვიტეს და მათი თავების მოკვეთის დღეც დანიშნეს. მათ გადარჩენას აღარაფერ მოელოდა. საფრანგეთის ელჩი ბევრს ეცადა, მაგრამ ვერას გახდა და თავისი სტუმრები სიკვდილისაგან ვერ იხსნა. ერთილა საშუალება დარჩათ: მიმართეს ერთ ურიას, რომელიც ერთგული მეგობარი იყო იმ მისიონერების მსაჯულ-ვეზირისა, და დაპირდნენ ბლომად ფულის მიცემას, თუ დაიხსნიდა როგორმე სასიკვდილოდ გამზადებულებს. მართლაც, ურიამ მალე მოინადირა ვეზირი დიდის საჩუქრებით და სიკვდილით აღარ დაასჯევინა მისიონერები. იმ ორი კაცის სიკვდილისაგან დახსნა სამი ათას ოქროდ დაუჯდა საფრანგეთის ელჩს. (1) ვეზირმა სიკვდილით დასჯა აპატია პირობით, რომ ისევ უკან გაბრუნებულიყვნენ*). ამიტომ სექტემბრის 28-ს, იმავე ნაევთ,

* ამ წერილში ხშირად მოხსენებულია ევროპის უწინდელი სხვა და სხვა ფული, მაგ. Ducato, Zecchino, Scudo, Piastra. ამათი ღირებულობის განსაზღვრა, ანუ შედარება ახლანდელ სახმარ ფულთან შეუძლებლად მიგვაჩნია, რადგან ამ სა-

რომლითაც მოვიდენ, სამივე ისევე უკან გაგზავნეს იტალიაში. მესინაში მობრუნებულ მისიონერებს იმდენმა განსაცდელმა სრულიათ არ გაუტეხა გული, არამედ საქართველოს შემწეობის სურვილით აღფრთოვანებულთა სხვა საშუალებას მიმართეს დაბრკოლების დასაძლევად. 1628 წ. იანვრის თვეში, დაადგინენ ჰალეპოს გზას, იქილგან სპარსეთს წავიდენ, რადგან პირდაპირ საქართველოს შემოსვლა არ შეეძლოთ. სპარსეთიდან ერევანს მოვიდენ. იქ, სხვათა შორის, ერთი გამაჰმადიანებული სომეხი გადაემტერა მისიონერებს, სხვა და სხვა ცილი დასწამა და საქმემ იქამდე მიაწია, რომ მათი სიცოცხლე ბეწვზე ეკიდა. მისიონერები მისი ხელიდან გადაჩინას სასწაულად სთვლიან. შემდგომ მრავლის შეწუხებისა და განსაცდელისა, როგორც იყო, მოვიდენ გორს 14 დეკემბერს 1628 წ.

ამ მგზავრობისათვის სიტყვა ასე იმიტომ გაგვიგრძელდა, რომ გვინდოდა მკითხველთათვის გვეჩვენებინა, თუ ამ საუკუნეშიაც რაოდენ შეწუხებას ითმენდენ მისიონერები ოსმალების ხელში. აქილგან შეგვიძლია საკმაოდ ვიგულისხმოთ, თუ რა დიდი უბედურება უნდა გამოეფლოთ XVI საუკუნეში მისიონერებს, რომელთაც საქართველოსთან მისვლა-მოსვლა ერთიანად შესწყვიტეს. ეს ამბავიც ცხადად ამტკიცებს იმას, რაც მეხუთე თავში ვსთქვით ამის შესახებ.

იმ დროს გორში მოსულ მისიონერებს საქართველო სპარსელებისგან ერთიან გაოხრებული დახვდათ. იქაურობას ჯერ ისევე ეტყობოდა. მტრის ცეცხლისა და მახვილის კვალი: მცხოვრებნი აღარსად სჩანდენ, ზოგი გაეწყვიტათ და ზოგიც შორს გადაესახლებინათ; მრთელი შენობა აღარსად დარჩენილიყო, მტერს ყველგან ნაცრად ექცია თლილის ქვის სახლები. საქართველოს ამნაირმა სამწუხარო სურათმა დიდად დააღონა გულდამწვარი მისიონერები.

ხელის ფულებს არც ყოველთვის და არც ყველა სამთავროში ერთი და იგივე ღირებულება ჰქონდათ. გარნა უალაგო არ იქმნება, აქ აღვნიშნოთ ზოგიერთი მათი გასაჯალი.

რომაული ოქროს ფული ძეჩინი (Zecchino), 1775 წლის შემდგომ, ღირდა 11 ფრანკად და 80 ჩენტეზიმად; ვერცხლის ფული სკუდი (Scudo) 5 ფრანკად და 28 ჩენტეზიმად. პიემონტის პროვინციის ძეჩინი 1755 წლის შემდგომ ღირდა 11 ფრანკად და 94 ჩენტეზიმად; სკუდი 7 ფრანკად და 5 ჩენტეზიმად. ტოსკანიის პროვინციის ძეჩინი ფასობდა 11 ფრანკს და 2 ჩენტეზიმს, სკუდი 5 ფრანკს და 54 ჩენტეზიმს. ვენეციის ძეჩინი ღირდა 12 ფრანკად და სკუდი 6 ფრანკად და 66 ჩენტეზიმად. ოსმალეთის ორმოც ფარიანი პიასტრი, ანუ ყურუში, წინათ ღირდა 2 ფრანკ.; 1811 წელს მისი ფასი ჩამოვიდა 83 ჩენტეზიმზე; ხოლო 1818 წ. 79 ჩენტ., ახლა კი ღირს 27 ჩენტ. ყურუში, ჩვენებურად მარჩილი, უწინ უდრიდა სამ აბაზს. სპარსეთის თუმანი ღირდა 29 ფრან. და 64 ჩენტ. ხოლო აბაზი 97 ჩენტეზიმად.

მისიონერების გორში მოსვლის დროს თეიმურაზ მეფე თავისი ამალით გორის გარედ სოფლად იმყოფებოდა. აღმოსავლეთის ჩვეულებისამებრ, სანამ მეფეს ნახავენ, გაუგზავნენ საჩუქრები: ხატები, კრიალონები და სხვა მსგავსი ევროპული ნივთები. თუმცა ძვირფასი არ იყო მათი ძღვენი, გარნა მეფეს ძრიელ სასიამოვნოდ დაურჩა. შემდგომ წარსდგნენ მეფის წინაშე, რომელმაც მშვენიერ ტახტზე მჯდომარემ, ყველა თავის დიდებულთა თანადასწრებით, მიიღო დიდის პატივით ისინი. რადგან კოსტანტინეპოლსა და პალეოში შეესწავლა თათრული პატრი იაკობს, წარდგომისთანვე თათრულად მოახსენა ესრედ: „დიდ სულოვანო და დაუძღვევლო მეფევ, რაოდნათაც დიდათ შეესწუხდით რომის პაპთან ერთად შევიტყეთ რა ყოველი უბედურება, რომელიც დაატყდა თავს თქვენს დიდებულებას და თქვენს ქრისტიანე სამეფოს, ეგოდონათ ახლა უფრო მოხარული ვართ, რომ განვლო იმ საშინელმა დრომ, აღმობრწყინდა სიმშვიდე და ღვთის მოწყალებით კვალად დაეპატრონეთ თქვენს დაკარგულს სამეფოს. მართალია, დიდს განსაცდელში შთავარდით, გარნა გამოიჩინეთ დიდი სიმზნე და ხასიათის სიმტკიცე; ესეთი თქვენი თვისება ღირსია ქებისა და დიდებისა. გარნა ყოველი დიდება უნდა მიეგოს ღვთის ძრიელ მკლავსა, რომელმაც თქვენ მოგკათ ძალა და გაგამხნევათ. ნუნციოდ წარმოგზავნილი ვართ თქვენის დიდებულებისადმი რომის პაპისგან, რომელმაც მოგვანდო მის შეილად გცნოთ და თქვენგან მოვიბოვოთ ეს წყალობა და უფლება, რომ უშიშრად დავრჩეთ თქვენს სამეფოში და ვიქადაგოთ კათოლიკე სარწმუნოება. აქ განძის საძებნელად და გასამდიდრებლად არ გხლებივართ; ჩვენი ფიქრი, ჩვენი საუნჯე და ჩვენი მიზანი არის მხოლოდ ზრუნვა ხალხის ცხონებისათვის. ღვთის შემწევობით იმედი გვაქვს ჩვენს საწადელს ვეწიოთ, თუ თქვენც თქვენის ძრიელი მფარველობით და გულკეთილობით შეგვეწევიოთ.“ (1) შემდგომ მიართვეს მეფეს პაპის წიგნი, რომელიც ზემოთ მოვიყვანეთ. წიგნი იქ მყოფმა ბერძნის მღვდელ-მონაზონებმა, რომელნიც იმ დროს გორში ბლომად იყვნენ, ბერძნულად სთარგმნეს და შემდგომ მეფეს ქართულად წაუკითხა ერთმა ბერძენმა. ამან წიგნის ზოგიერთი აზრი გადაუსხვაფერა. მისიონერებმა რა შენიშნეს, თარჯიმნის ნებისთა შეცდომა გაასწორეს. მაშინ კრძალვისა და პატივის გამოსაცხადებლად მეფემ პაპის წიგნი თავზე დაიდო. პატრებსაც ყველა ნაირ შემწეობას დაჰპირდა. მაშინვე არ გამოისტუმრა გორსა, არამედ რავდენსამე დღეს თავისთან დაიჭირა, ხშირად თავის სუფრაზედ მიიწვევდა და რაც შეეძლო პატივს სცემდა მათ. ხშირად ემუსაიფებოდა თუ ევროპის საქმეთა შესახებ და თუ სულიერ საგნებზე. მისიონერებმა თავი ძალიან შეაყვარეს მეფეს, განსაკუთრებით პატრმა იაკობმა. იმავე დროს მეფესთან, სხვა დიდ-

ბულთა შორის, საქართველოს კათალიკოსი და ალავერდელი მიტროპოლიტიც იყვნენ. კათალიკოსი ძრიელ თანაუგრძნობდა მისიონერებს, მაგრამ ალავერდელი კი იმდენათ არა. ალავერდელი თუმცა აღიარებდა, რომ პაპი იყო ყველა კათოლიკების თავი, მაგრამ ბერძნები უფრო მიანდა, რადგან მთაწმიდაში მათთან იყო აღზრდილი და ნასწავლი. მაინც წინააღმდეგი არ იყო იმისი, რომ მისიონერები გორში დარჩენილბყვნენ-როდესაც სამეგრელოს შესახებ ვილაპარაკებთ, ვნახავთ, რომ იქ მისული ესევე ალავერდელი შეიქმნება მხურვალე კათოლიკე და დიდად შეეწევა მისიონერებს.

რავდენისამე დღის უკან, თეიმურაზმა მისიონერები გორს გამოისტუმრა, მისცა მათ ერთი სახლი და ერთიც პატარა ეკლესია სპარსელების ომისგან დიდათ დაზიანებული. მისიონერებმა სახლიც და ეკლესიაც შეაკეთეს და იქვე დაბინავდნენ.

მისიონერები თავიანთ პირველ წერილებში თეიმურაზის შესახებ მოგვითხრობენ: თეიმურაზი 50 წლისა იქმნება (1929 წ.), ძრიელ მშენიერი შეხედულობისა და თეთრ-წითური, დიდრონი თვალები და სურათი ცხვირი აქვს; საშუალოზე უფრო მაღალი ტანისაა; კარგად იცის ქართული, თათრული და სპარსული, რა ენებსაც მკვერმეტყველად ლაპარაკობს; მეტად ნაზი და ქცევაში თავაზიანია; საუკეთესო პოეტიან, რადგან შეადგინა ისტორია იოსებისა (Ziusefi); ყველა საქმეში ძრიელნიკიერია და ომში მარჯვე. მისთვის რომ ზედს არ ელაღატანა, უპირველეს სარდლად უნდა შერაცხულიყო.

როდესაც შეურიგდა სპარსეთის მეფეს, სთხოვა გაეგზავნა მისთვის ქეთევან დედოფლის გვამი რომელიც დიდის პატივით ინახებოდა ისპაჰანს აგვისტინიანთ მონაზონების მონასტერში. იმ მონაზონებმა რა შეიტყეს თეიმურაზის ესეთი სათხოვარი, 1627 წ. მაშინვე სამნი მონაზონნი წამოვიდნენ საქართველოს, რა წამოიღეს თან ნაწილი ქეთევანისა; მაგრამ გზაში დასნეულდნენ და ერთი ამხანაგიც მოუკვდათ. ამის გამო ისევ უკან გაბრუნდნენ. მეორედ კიდევ სცადეს მგზავრობა, მაგრამ კვალად დასნეულდნენ გზაში, ხოლო მესამედ რა დაადგნენ ორნი გზას; დიდის შეწუხების შემდგომ, თეათინელების ჩამოსვლის ცოტა წინეთ, 1628 წლის ივნისის პირველს, გორში მოვიდნენ წმიდა აგვისტინეს წესის მონაზონნი პატრი ამბროზიო და ძმა პეტრე, რა თან მოიტანეს ქეთევან დედოფლის ნაწილი. თეიმურაზმა დიდის პატივით მიიღო პატრი ამბროზიო; თავის სასახლეში დააყენა, თავის დიდებულებით; მის წირვას დიდის მოწიწებით დაესწრო. რა შეიტყო, იმ პატრას თან მოეტანა დედი მისის ნაწილი; დიდათ გაეხარდა და თვითვე ახარადედოფალს ეს ამბავი. პატრი ამბროზიომ მესამე დღეს დასასრულწირ-

ვისა, რომელსაც დაესწრნენ მეფე-დედოფალთან ერთად ყველა დიდებულნი, სპარსულად სიტყვა წარმოსთქვა და ბოლოს ჩააბარა წმიდანაწილი, თეიმურაზს. მეფემან დიდის პატივით, სასოებით და გულ მხურვალეებით მიიღო თავისი დედის ძვირფასი ნაშთი, ჩაასვენა ძვირფას კუბოში და შემდგომ დიდის ამბით წაასვენეს სამიტროპოლიტო ეკლესიაში; სადაც ასაფლავიან მეფენი და შესაფერს ადგილს დაასვენეს. [მეფემა და დედოფალმა დიდი მადლობა გადაუხადეს პატრი ამბროზიოს და უთხრეს, მზად ვართ, რაც გინდა, გვთხოვე და აგისრულებთო. პატრი ამბროზიომ მხოლოდ ესა სთხოვა, გორში ერთი ადგილი გვიბოძეთ, სადაც შეგვეძლოს დადგომა და თქვენთვის და თქვენთა ქვეშევრდომთათვის სამსახურიო. მეფემ დიდის სიამოვნებით შეიწყნარა თხოვნა და უბოძა ის ადგილი, რომელიც თვით პატრმა აირჩია, ეგრეთვე მისცა რავედენიმე სოფელი და ყმა. პატრი ამბროზიომ მაშინვე დროებით პატარა სახლი და ეკლესია გაიკეთა.] შემდგომ ინდოეთს გაგზავნა თავისი ამხანაგი მორჩილი ძმა პეტრე, რომელმაც მალე მოიტანა საქირო ფული; იმითი მალე ააშენეს ეკლესია, რომელიც საქართველოში ერთ საუკეთესო ეკლესიად ითვლებოდა. დიდი ხალხი დაიარებოდა თურმე იმ ეკლესიაში და კვირა-უქმეობით თვით მეფეც ხშირად ესწრებოდა წირვას თავისი დიდებულებითურთ.

ცალკე წერილში ვაპირებთ, მოვიყვანოთ პატრი ამბროზიოს დანარჩენი მოხსენება ქეთევან დედოფლის წამებისათვის.

[თეათინელები გორში დაბინავდნენ თუ არა, მაშინვე დაიწყეს ქართლის ერის შესწავლა და ხალხში მკურნალობა, იმ დროს ექიმობა საქართველოში უდიდეს სიქიროებას შეადგენდა, თუ იმიტომ, რომ აქ მკურნალები აღარ მოიპოვებოდნენ, რადგან ყველა სპარსეთს გადაესახლებინათ და თუ კიდევ იმიტომ, რომ შაჰ-აბაზის მიერ მიყენებული ეგოდენი უბედურება საქართველოში ხშირად აჩენდა სხვა და სხვა სნეულებას. ამ გარემოების გამო დიდძალმა ხალხმა მიმართა ახლად მოსულ მისიონერებს სნეულები. აგან გასაკურნებლად. მისიონერებმა ისე გაითქვეს სახელი, რომ შორი ადგილებიდანაც ჩამოჰყავდათ გორს სნეულები საწამლებლად.] მათმა თავგანწირულებამ, უანგარობამ და გულკეთილობამ მალე გახადა იგინი ხალხის საყვარელი და რომიდგან მოსულ კი არა, ზეციდგან ჩამოსულ ღვთის კაცებს ეძახდნენ.

[თეიმურაზმა რომ გაიგო, მისიონერები ასეთი სახელ განთქმული მკურნალები არიანო, მიუწოდა თავისთან, რათა განეკურნებინათ მისი მეუღლე, დარეჯან დედოფალი, რომლის მორჩენაზე სპარსეთის გამოჩენილ ექიმებს სულ ხელი აედართ. რა მიიწვია, ცრემლის ღვრით შეეხვეწა, თქვენის ცდითა და ლოცვით განკურნეთ ჩემი ძვირფასი მეუღლე, მის უკე-

თესი ქვეყანაზე არავენ გამაჩნიაო. [იმათ ჯერ თვითონ ილოტეს და მერმე დედოფალს ურჩიეს, წამლებზედ უფრო ღვთის იმედი ჰქონოდა. შემდეგ მისცეს მსუბუქი წამლები, რომელიც არც მანებელი და არც მარგებელი იყო. დედოფალი მალე მთლად განიკურნა. მისი ასე ჩქარა და მთლად განკურნება ყველამ სასწაულად მიიჩნია.] რა იხილა თეიმურაზმა მეტის სიხარულთ აღარ იცოდა, რა ექმნა. ერთს თავის მოხსენებაში, პატრი ლამბერტს მოჰყავს თეიმურაზის მიერ იმ შემთხვევაში ნათქვამი სიტყვები: „ახლა დიდ მადლობას ვწირავ ღვთის სახიერებას, რომ მომივლინა ჩემს სამეფოში ორი კაცი, რომლებიც, მსგავსად წმიდა კოზმასა და დამიანესი, ჰკურნებენ ყოველთა სნეულებათა“. (1).

[დედოფლის განკურნებამ ძალზე გაუთქვა სახელი პატრებსა და მათს ეკკლესიას დიდძალი ხალხი აწყდებოდა. ერს ხორციელად კურნებასთან ერთად სულიერად კურნებაც დაუწყეს. მოსულს ერს ეკკლესიაში უქადგებდნენ, ასწავლიდნენ საქრისტიანო მოძღვრებას და ეგრეთვე გულში უნერგავდნენ პაპისადმი მორჩილებას. ხალხიც დიდის გულმოდგინებით უსმენდა მათ ყოველ დარიგებასა და მოძღვრებას. სასულიერო საგნებშიაც ხალხს ძრიელ შეაყვარეს თავი, რადგან თავიანთ ნათქვამს თავიანთის საქმით და კეთილის ცხოვრებით უმტკიცებდნენ. ესეთი მათი ქცევა იქ მყოფმა ბერძნის მონაზონებმა ველარ აიტანეს და მტრობა დაუწყეს; არა მარტო ხალხში, არამედ თვით მეფის სახლშიაც დაიწყეს მათზე ძვირის ლაპარაკი, ნაირ ნაირი ცილი დასწამეს რომის პაპს და ყველა ლათინებს, რათა თუ მეფისა და თუ ხალხისათვის შეეძლებინათ ისინი და გაედევნინებინათ საქართველოდგან. მათს ამგვარს მტრულს ქცევას მთაწმიდას ბერძნებთან გაზდილი ხსენებული ალავერდელი თანაუგრძნობდა. იმასთანვე იყო ერთი ბერძნის მონაზონი ფილიპე, რომელმაც სხვებზე უფრო მომეტებულად თავი იჩინა პაპისთვის ძვირის ლაპარაკით. მისი ონერებმა ესეთი შეურაცხყოფა ველარ აიტანეს და რაედენიმე ქართველი ეპისკოპოსის წინაშე ბერძნებს დაუწყეს ბეობა და ხსენებული ბერძენი ფილიპე ისე გაამტყუნეს, რომ გაბრაზებულმა პასუხი რა ველარ მისცა, მივარდა ჯოხით და მით თავპირი უნდა დაემტვრია პატრი პეტრე აფრტაბილესთვის. ამან ნაცვლად წინააღმდეგობისა, დაუჩოქა, თავი მოუღრიკა და უთხრა: მაცხოვარი ასე გვიბრძანებსო. მაშინ ბერძენი ძრიელ შერცხვენილი განშორდა იქიდან. ყველა დამსწრეთ დიდად გაჰკიცხეს ბერძნის ესეთი საქციელი და მასთანვე მეტად აქეს პატრი პეტრეს მოთმინება და მისი უსაზღვრო სიმდაბლე. ეს ამბავი რა შეიტყო თეიმურაზმა, მაშინვე დაიბარა ბერძენი ფილიპე, დიდად უსაყვედურა და მასთანვე ხასტიკად აუკრძალა, ამიერიდგან არასოდეს არც პაპისა და არც ჩემი კეთილის მყოფელის და საყვარელის პატრებისთვის რაიმე ცუდი არ წამოგტდესო.

1629 წ. აგვისტოს 14-ს მობრუნდა ევროპიდან თეიმურაზის ელჩი ნიკიფორე და მიართვა მეფეს ზემოდ მოყვანილი პაპის წერილი. იმის მოსვლამ ძრიელ გაახარა მისიონერები და მათი მისიონის წარმატებას დიდად შეუწყო ხელი, რადგან მოვიდა თუ არა, მიუთხრა მეფეს ის უზომო პატივისცემა, რომელიც მიეღო ევროპაში თეათინელი წესის მღვდლებისგან. შეიტყო თუ არა თეიმურაზმა, მაშინვე მისიონერებს ბოდიში მოსთხოვა, ეწუხვარ, რომ თქვენი ვინაობა აქამდე არ ვიცოდი და ვერ მოგეპყარით იმ პატივით, როგორისაც ღირსნი იყავით; მასთანვე ბრძანება ვასცა, რომ ამას იქით მათთვის ულუფა ეძლიათ. მასთან ფულითაც კარგად შეეწია. ფული მისიონერებმა ეკკლესიის შემკობას მოახმარეს.

რა ნახა ერმა მეფის ესეთი მიდრეკილება კათოლიკობისადმი და მისიონერებისთვის მფარველობა, დაუყოვნებლივ მას მიბაძვა დაუწყო. ხალხმა დაუბრკოლებლად დაიწყო უკლებლივ მათ ეკკლესიაში სიარული, გულმოდგინებით უსმენდა მათ მოძღვრებას და მისდევდა მათ სწავლასა და დარიგებას. ამას არ კმარობდენ, ბევრი მათგანი, რაოდენათაც კი შეეძლოთ, ნივთიერადაც ეწეოდა მისიონერებს. იმდენი ხალხი ეტანებოდა მისიონერებს, რომ, თუმცა იგინი დღე და ღამ შრომობდენ მათი სულიერისა და ხორციელის საჭიროების დასაკმაყოფილებლად, მაინც ვერ ასდიოდენ. ამის გამო იძულებული გახდენ, სხვა ახალი მისიონერები დაეზარებინათ რომიდგან. ამის თაობაზე რომის პირველი წიგნი გაგზავნა პატრი. პეტრე ავიტაბილემ და აუწყრა, ხალხი რა სიყვარულით ეკიდებოდა მათ, აუწყა ეგრეთვე მისიონის საინტერესო ამბები. სამწუხაროდ, თეათინელების ეს პირველი და საინტერესო წიგნი ჯერჯერობით ვედარსად ვპოეთ. ხოლო მისი შინაარსი მოკლედ მოყვანილია ჩვენ მიერ ზემოდ დასახელებულ ნილოს ისტორიაში. რა ნახა პატრი ავიტაბილემ, რომ შუდამ დღე მატულობდა მორწმუნეთა რიცხვი და სტოვებდენ ბერძნის სარწმუნოებას და უერთდებოდენ რომის ეკკლესიის წესსა და დოგმებს, სიჭიროდ სცნო მიეწერა რომას, რათა გამოეგზავნათ სხვა ახალი მისიონერები, რადგან შესამუშავებული ვენახი ძრიელ დიდი და ნაყოფიერი იყო. ეგრეთვე აუწყა მეფის გულუხვობის საქმე, მისი უზომო მფარველობა, რაც იყო უმთავრესი მიზეზი კეთილის ნაყოფისა, რომელიც გამოიღო მათმა ქართველთა შორის მოღვაწეობამ; ეგრეთვე მოახსენა, რომ მთელ სამეფოში სრული თავის უფლებამქონდათ ქადაგებისა, და საცა მიდიოდენ, ყველგან ხალხი ალტაცებით ეგებებოდა მათ, უსმენდა გულმოდგინებით მათ დარიგებას და დიდ სურვილს აცხადებდა რომის ეკკლესიასთან შეერთებისათვის. ამ ამბავმა დიდად გაახარა თეიმურაზი და პროპაგანდის კარდინალებიც.

ნიკიფორეს თუ წერილით და თუ პირად ბევრი რამ დააბარეს შესახებ კათოლიკე სარწმუნოების გაერკელებიანა საქართველოში: ესეც შეჰპირდა ერთგულად ეშრომა ერთობის დასამყარებლად. რა მობრუნდა, მაშინვე შეუდგა თავის დაპირებათა აღსრულებას. გარნა, სამწუხაროდ, ზედ მიწევნით არ ვიცით, თუ რა იმოქმედა დაბრუნებულმა კათოლიკობის სასარგებლოდ, რადგან მისი პირველი რომის მიწერილი წიგნიც დაკარგულია ისე, როგორც მისიონერების პირველი წიგნები. ის კი ცხადია, რომ მისიონერები მუდამ მისი მადრიელნი იყვნენ. ეგრეთვე რომეკმაყოფილებას უცხადებს ყოველის სამსახურისათვის; რაც იმან პირველ შივე მიაგო მათ და რაც რომაში აცნობა თავისი წერილით. პროპაგანდაც მას პასუხად სწერს:

„მამა ნიკოლოზ ერბახს.

„თქვენი სეკრეტართან, ოქტომბრის 22-ს, მოწერილი წიგნი განიხილეს კარდინალებმა პროპაგანდის კრებაში; რომელსაც დაესწრო მათი უწმიდესობაც. პაპმა და კარდინალებმა დიდად განიხარეს, რომ მანდ მშვიდობით ჩასულხართ; ეგრეთვე განიხარეს, რა სცნეს თქვენი მოღვაწეობა მაგ მეფისა და მისი მინისტრების წინაშე მათ სულთაცხონებისათვის, თქვენმა ღვაწლმა სავსებით გაამართლა ის მოლოდონი, რომელიც ამათ ჰქონდათ თქვენ შესახებ. ამიტომ საქიროა არ დასცხრეთ და იმავე გულმოდგინებით იშრომეთ, ვიდრე შეერთების საქმე დასრულდებოდეს ისე, როგორათაც ნატრობს მათი უწმიდესობა და პროპაგანდა ღვთის საღიდებლად და მთელის იმ ერის საცხონებლად. ამიტომ ღმერთს ვევედრებიან თქვენთვის, რათა მოგანიჭოს წყალობა თქონი. დარწმუნებული იყავით, რომ თქვენის კეთილის შრომისათვის ზეცას მიიღებთ დიდ სასყიდელსა. რომით, 1 ივნისისა, 1630“ (1)

პაპი თავისს წერილში, რომელიც ნიკიფორეს გამოატანა, სთხოვდა თეიმურაზს, კათოლიკე სარწმუნოება დიდი ამბით საქვეყნოდ აღეზრებინა და მასთანვე ცდილ იყო, რომ მისი სამეფოს ეპისკოპოსები, მღვდლები და ერიც მის მაგალითს შესდგომოდენ; როდესაც ამას სწერდა პაპი, ჯერ დაწერილებით არ იცოდა საქართველოს ყოველი გარემოება; თორემ ამას იგი ასე ჩქარა არ მოსთხოვდა. პაპის თხოვნამ თეიმურაზს დიდად დააფიქრა და ბოლოს, ველარ გაბედა ყველაფრის ცხადათ შესრულება იმიტომ კი არა, ვითომ: თვით არა სურდა, არამედ სხვა და სხვა გარემოების გამო, რომელიც იძულებულ ჰყოფდა, ასეთ საქმეში ძრიელ ფრთხილად მოქცეულიყო. ასეთი გარემოება, სხვათა შორის, შემდეგი იყო: ჯერ იგი თავისს ტახტზე კარგად გამაგრებულად არ იყო; თუმცა თავადები მორჩილებდენ; მაგრამ მათ შორის კიდევ მოიპოვებოდენ ძრიელნი და გავლენიანი პირნი, რომელნიც მისი კმაყოფილი არ იყ-

ვნენ და ეძებდნენ რაიმე მიზეზსა, რათა თავიანთი განდგომილების დრო-
შა აემართათ. იმავე დროს, როგორც ზემოთ ვსთქვი, ბერძნების
მღვდელ-მონაზონობა დიდძალი იყო მის სამეფოში, ისინი არ იშლიდნენ
ღვარძლის დათვისას, რათა ხალხი აელეღეგებინათ ლათინების წინააღ-
მდეგ. იმათ თანაუგრძობდა ალავერდელიც, რომელსაც დიდი გავლენა
ჰქონდა ყველას წინაშე. თეიმურაზს რომ საქვეყნოდ დაეტოვებინა ბერძ-
ნის წესი და შესდგომოდა ლათინის წესსა, უეჭველად ბევრს განხეთ-
ქილების მიზეზს მისცემდა და არა მარტო სასულიერო საქმეებს შეაფერხებ-
და, არამედ თვით სამეფო ტახტსაც დიდ განსაცდელში ჩააგდებდაო.
თეიმურაზმა ახლა კი სამწუხარო გამოცდილებით იცოდა, თუ რაოდ-
ნათ ძვირად დაუჯდებოდა მას რომლისაშე თავადის განდგომა და გა-
დამტერება. ამიტომ ძრიელ ფრთხილობდა, რათა ასეთი უბედურების
მიზეზი არაფისთვის მიეცა. ხოლო იგი ეცადა პაპის მოთხოვნილება სხვა
გზით დაეკმაყოფილებინა. ამას პატრი იაკობ იმ დროს რომაში მიწე-
რილის წიგნით ესე აუწერს: „მოიფიქრა ამ ყოვლად ბრძენმა მეფემ, რომ
საიდუმლოდ აღასრულოს, რათა თავიდგან აიცილოს ყოველი განხეთქი-
ლება და შფოთი. ამის გამო დაადგინა საიდუმლოდ წარმოსთქვას სარ-
წმუნოების სიმბოლო, რათა მით გამოაცხადოს თავისი თავი რომის ეკ-
კლესიის შეილად და ესე მისიონერთათვის მფარველობისა და დანა-
რების აღმოჩენით ხალხი ნელ-ნელა შეაჩვიოს ლათინურს წესსა, რომ
შემდგომ უფრო უშიშრად შეიძლოს საქვეყნოდ კათოლიკე სარწმუნო-
ების აღსარება“. (1) ამასთანვე თეიმურაზმა დააპირა თავისი გარდაწყვე-
ტილება რომისათვის ეცნობებინა, რათა იქ ამის ერთგულობაზე ექვი
არავის შეეტანა. გარნა უძნელდებოდა, თავისი ყოველი აზრი წერი-
ლით გამოეცხადებინა, ამიტომ დააპირა ელჩის გაგზავნა, რათა ყველა-
ფერი კარგად აეხსნა: გასაგზავნ ელჩად პატრი პეტრე ავიტაბილეს
უკეთესი კაცი ვერცინ ჰპოვა; იმას განუცხადა თავისი აზრი, მიანდო
მის მაგივრად გამოეცხადებინა პატივი, მორიდება, მორჩილება და ერთგუ-
ლება. ეგრეთვე მისცა პაპთან შემდგვი წერილი და გაისტუმრა რომას.

ჩვენ ბატონს ურბანო მერვეს, უუმალლესს მწყემსსა.

თეიმურაზ ხან, ივერიელთა მეფე.

დიდ მადლობას ვუძღვნით თქვენს უწმიდესობას თქვენის ლოცვა-
კურთხევისათვის. მივიღეთ თქვენის უწმიდესობის წერილი პატრი პეტ-
რე და პატრი იაკობ თეათინელი მონაზონებისაგან. როგორც იყო ამ
ხანებში ესენი მშვიდობით მოვიდნენ აქ, ვითარცა სანატრელ იყო. ჩვენც
ეს მამები დიდის სიამოვნებით და წმიდა ამბოარისყოფით მივიღეთ და
მივაგეთ ყოველ ნაჩრი პატრე: არ დაეზოგეთ არა ვითარცა სამსახური,
რაც კი მათ ეჭირებოდათ: ეგრეთვე ვუბოძეთ საუკეთესო ადგილი თა-

ვიანთ სადგომოდ და ერთი ეკკლესიაც, რათა თავის უფლად იყვნენ და ღმერთი აღიღონ ღღე და ღამ ღვთის ტაძარში; ყველა ჩვენ ქვეშევრდომთაც ვაცნობთ ჩვენი სურვილი, რომ გვენებაეს ამ მამებმა უშიშრად და თავისუფლად აღასრულონ ღვთის მსახურება თავიანთი სჯულისა და წესისამებრ, რათა არავინ გაბედოს მათი შეურაცხყოფა და რაიმე ვნების მიყენება. მასთანვე ვუბრძანებთ ყველას, რომ მათ მოეპყრან კრძალვით, გულუხვად ემსახურონ და აღმოუჩინონ შემწეობა, რათა უფრო აღვილად ემსახურონ ღმერთსა და ილოცონ ჩვენთვის.

რაცა შეეხება, უნეტარესო მამაო, თქვენს წერილსა, რომლითაც გვითვლით ჩვენის ერთიურთ გულმოგინედ და მორჩილებით მოუსმინოთ ამ მამებს მოძღვრება, მტკიცედ და შეურყევლად დავრჩეთ ქრისტეს სარწმუნოებისა და უფლის გზაზედ, ამისა უნდა მოგახსენოთ, რომ ყოვლის მპყრობელ ღმერთს მუდამ ეამ მადლობას ვწირავთ, რადგან, დიდი კოსტანტინეს დროდგან ვიდრე აქამდე, ქრისტეს სარწმუნოება და მისი სიყვარული ისე შეუცვლელად დავიცევით, თითქოს ღვთის მიერ ჩვენს გულში ღრმად აღბეჭდილი ყოფილიყო ის სიყვარული და ის სარწმუნოება. მართალია, ჩვენი სამეფო 1614 წლიდგან ვიდრე 1628 წლამდე ხელში ჩაუვარდათ უწყალო სპარსელებს, რომელთაც ერთიან მოაოხრეს და ყოველგვარი უბედურება შეამთხვიეს, მაგრამ მაინც კი სარწმუნოება შეურყევლად და მტკიცედ დაიცვა. ჩვენც დიდათ ვიმეცადინეთ, რათა არავითარი მწვალებლობის შეცდომილება შემორეოდა ჩვენს სარწმუნოებას. ეგრეთვე დიდი სასოება გვაქვს ღვთისა, რომ ამავე სარწმუნოებაში მტკიცედ დავრჩეთ და განუხრწნელად დავიცვათ იგი ვიდრე ქვეყნის აღსასრულამდე. ამას ვსასოებთ მეტადრე ახლა, როცა ღვთის წყალობით და თქვენის უწმიდესობის მამობრივის ლოცვა-კურთხევით მშვიდობიანათ ვიმყოფებით ჩვენს სამეფოში. აი, ეს ქრისტიანე სარწმუნოება იყო მიზეზი იმისა, რომ ერთხელ დედა ჩვენი წავიდა სპარსეთის მეფესთან სათხოვნელად, რომ ყველა მის ხელში ჩაეარდნით ქართველებს, რომლებსაც სარწმუნოების უარი ეყოთ, შესძლებოდათ თავისუფლად და უშიშრად დაბრუნებულ იყვნენ სამშობლოში და შესდგომოდენ თავიანთ უწინდელ სარწმუნოებას. მაგრამ, საუბედუროდ, სულ სხვა მოხდა; იმ უსჯულო სპარსელების მეფემ, რა ვერ დასძლია მისი სიმტკიცე და სიყვარული ხორცის სიწმიდისა და სარწმუნოებისათვის ჯერ დაატყვევა, შემდგომ თუ ჩემზე და თუ დედაჩემზე გაბრაზებულ-განძვინარებულმა მეფემ და მისმა ულმობელმა ერმა მწარედ დაუწყეს ტანჯვა მას და ასე დატანჯულმა სული განუტევა. ერთი წელიწადია, რაც ისპაჰანიდგან წმიდა აგვისტინეს წესის ყოვლად პატივცემულმა მამა ამბროზიომ მოგვიტანა მისი გვამის ნაწილები. ამ სიკეთისათვის

ჩვენც უხვად დაეხსაჩუქრეთ მამა იგი: მივეცით მამული, რათა საცხოვრებლად საკმაო შემოსავალი ჰქონდეს, ეგრეთვე ვუბოძეთ ადგილი, რათა შესაფერი ეკლესია აიშენოს და როგორც სასუფეველის სავანეში, მუდამ ილოცოს ჩვენთვის.

„რაც შეეხება ჩვენის სამეფოს აწმყო მდგომარეობას, ძრიელ სამწუხაროა. თვით ეს თითოთინელი მამებიც თვლით ხედვენ თუ ხისა და თუ ქვის შენობათა ნანგრევებსა. ამის შესახებ ყველაფერს თვითვე მოახსენებენ თქვენს უწმიდესობას. მაგრამ ყველაზე უფრო სატირელ მდგომარეობაში ჩვენი ეკლესიებია, რადგან მტრებმა არა მარტო წაიღეს ძვირფასი წმიდა ქურქლები, არამედ ყველა შესამოსლები, სამკაულები და თვით ხატებიც კი წაიღეს და ასე ერთიან გაძარცვეს. ამისგამო დიდად ვევედრებით თქვენს უნეტარესობას, ხსენებულ მამებს უშოვნოთ ყველა ის, რაც ექირებათ თავიანთი ეკლესიის საკიროებისათვის და შესამკობლად, რათა უშეტესის სიადვილით გაეხსნასთ გზა სანატრელის შეერთებისათვის. დასასრულ, უკეთუ ჩვენში თქვენი უწმიდესობისათვის რაიმე საშხანურის მიგება შეგვიძლია, გთხოვთ გვიბრძანოთ და, რაც კი შეგვიძლია, ვეცდებით, ყოველივე მაშინვე აღვასრულოთ, რათა სიკეთისათვის მაგიერი მოგაგოთ. საქართველოთი, 5 იანვარს, 1629 წ.“ (1).

ეს თარიღი შეცდომით უნდა იყოს, ამის ნაცვლად უნდა იყოს 1630 წ., რადგან მისიონერები გორს მოვიდნენ 14 დეკემბერს 1628 წ. შეუძლებელია, პატრი პეტრე 20 დღის შემდგომ გაბრუნებულიყო იტალიას. ყოველი გარემოება გვიჩვენებს, რომ პ. პეტრე გაბრუნდა იტალიას, არა მაშინვე, არამედ რადენისამე ხნის შემდგომ. ლამბერტი მის გორიდან გაბრუნებას სდებს 3 აგვისტოს 1630 წ. (1). ამის მესავსი წერილი გაატანა აგრეთვე პროპაგანდისათვის.

იმ წერილთან ზაქარია კათალიკოსმაც გაგზავნა წერილი პაპთან და პროპაგანდასთან. წერილები არ მოგვყავს, რადგან ბევრი არაფრით განსხვავდება თეიმურაზის წერილებისაგან. მათში მხოლოდ შესანიშნავი ის არის, რომ კათალიკოსი პაპს სთხოვს შესამოსლებს და ბარძიმებს საქართველოს გაღარიბებულის ეკლესიისათვის.

პატრი პეტრე ავიტაბილემ რა ჩაიღია რომას, პაპს ვრცელი მოხსენება წარუდგინა საქართველოს მდგომარეობის შესახებ თუ მოქალაქობრივ, თუ სარწმუნოების მხრივ. ერთი მოხსენება მოყვანილია კლემენტე ვალანოს წიგნში, რომელიც აღწერილია სომხის ეკლესიისა და რომის ეკლესიის შეერთების შესახებ. ხოლო პაპს თეიმურაზ მეფისა, სხვათა შორის, ეს მოახსენა:

„1, თეიმურაზის ერთგულება რომის მამამთავრისადმი, ეგოდენია, რომ, როცა შეიტყუა თავის სამეფოში მოსვლა მის მიერ წარგზავნილ

მღვდლები და ერის სულიერად აღზრდისათვის, გამოუთქმელის სიხარულით აღივსო და მიიღო იგინი დიდის პატივით. კათოლიკე სარწმუნოებისადმი თავისი მიდრეკილება იმითი გამოაცხადა, რომ, როდესაც იქ მყოფმა ბერძნებმა რომაელების სახელი გაიგონეს, დაიწყეს შფოთი და უნდოდათ სწრაფად განეძევებინათ მისიონერები მთელი სამეფოდგან, მხნედ დაიფარა პატრები ბერძნებისაგან, ზოგს მათგანს ძრიელ დაემუქრა და ზოგიც დასაჯა; ერთხელ ისე გაცხარდა, რომ ხელი დაიღო ხმაღვრედ და ამოძრობას უპირებდა, თანაც დაიძახა: მირჩევნია თქვენ ყველა აქ მყოფი ბერძნები ამოგწყვიტოთ; ვიდრე ერთი ამ მონაზონთაგანი გავდევნო ჩემი სამეფოდგანო. ბოლოს იმ ბერძნებს მწვალებლები უწოდა.

„2, მეტად დიდი ნიჭიერი და განსწავლული კაცი; კარგად იცის ძველი და ახალი აღთქმა (საღვთო წერილი), კრებათა და წმიდა მამათა წერილებიც.

„3, ბერძნებს თუმცა წინად მისთვის ერჩიათ, რომ ჩვენთან არ ებოქო სული წმიდის გამომავლობის შესახებ და თან ეთქვათ, რომ ისინი, ესე იგი ჩვენ, ფილოსოფიაში ძრიელ გამოცდილი არიანო, ამიტომ აღვილად შეუძლიათ მოატყუონ კაცი თავიანთის ფილოსოფიურის ბქობითა; მაგრამ დიდის სიამოვნებით ბქობდა ხან ჩვენთან და ხან ბერძნებთან. ერთხელ სთხოვა ბერძნებს, რათა მისთვის განემარტებინათ, ლათინებს სული წმიდის გამომავლობა როგორ სწამთო; როცა განუმარტეს, მაშინ უთხრა: სწორედ მეც ვგრე მწამს და კარგად რომ სცნობდეთ და გესმოდესთ ის, რასაც ასწავლით, დარწმუნებული გაყავათ, რომ თქვენც ლათინების აზრისა იქნებოდითო.

„4, ლათინებზე მეტად მაღალისა და კვი აზრის არის, მათ სახელს დიდის მოწიწებით ახსენებს ხოლმე და მათ უწოდებს სახარების და ღვთის სამსახურის ერთგულ და ქეშმარიტ დამცველებს. ხალხს ავედრებს წმიდა საიდუმლოთა ხშირად მიღებას და ყოველდღივ წმიდა წირვას ესწრება. ძრიელ უკვირს, რომ კათოლიკები ისე მტკიცე და თავგანწირულნი არიან ქრისტეს სარწმუნოების გავრცელებისათვის და რომ მზად არიან ამისათვის თავი დასდონ და სისხლი დაღვარონ ხოლმე.

„5, ვინაიდან ღვდა მისი იმდენათ კეთილმორწმუნე იყო, რომ სპარსეთის მეფის ბრძანებით, სარწმუნოების გამო სისხლი დაღვარა საკვირველის მხნეობით, ამიტომ დიდი იმედია, ესეც განათლდეს ზეციერის მადლით, რათა დაუტევოს ძველი შეცდომილების გზა და თავისი ერთიურთ შეუერთდეს რომის ეკლესიას. იმდენათ უფრო მოსალოდნელია, რომ ღვთის განგებულებით რომაელი მისიონერები მოვიდნენ ამის სამთავროში იმ დროს, როდესაც იქაურობა მთლად გავე-

ჩანებული იყო და როდესაც კაცობრივი სიბრძნე ურჩევდა საქართველოს სხვა სამთავროებში მოსულიყვნენ, ვიდრე მის სამეფოში.

„მ, ამ საერთო შეერთების იმედს ისიც გვაძლევს, რომ მისი ერის უმეტესი ნაწილი ძრიელ მიდრეკილია კათოლიკობისა და რომის წესებისადმი, ასე რომ, როდესაც ჩვენს ქადაგებას ისმენენ და წირვა-ლოცვას ესწრებიან, ცრემლ მორეულნი ყურად იღებენ ამ ეკლესიის წესებს და მისის სიყვარულით აღტაცებულნი არიან“ (1).

მისიონერმა კარდინალებიც ნახა, მათაც მოახსენა ყველაფერი და დაარწმუნა, რომ თეიმურაზ მეფე, დედოფალი, საქართველოს კათალიკოსი და მრავალი ქართველობა რომის ერთგული და მორჩილი არიო. შემდგომ აღკურვილმა მათის წყალობით პატრი პეტრემ ბევრნაირი საქირო უფლება და ეგრეთვე ნივთიერი შემწეობაც მოიპოვა. სხვა უფლებათა შორის იმის ნებართვაც გამოიტანა, რომ საქართველოში მისიონერებს ლათინური არა მარტო ლოცვები, არამედ თვით ლათინური წირვაც ქართულს ენით ეთქვათ, ისე როგორც ნახჩევნის სომხის კათოლიკებს ჰქონდათ ნება ლათინურის წესის სომხურის ენით აღსულებისა.

აქ საქიროდ ესთვლით პატრი პეტრეს მგზავრობისათვის სიტყვა ცოტას ხნით შევჩეროთ და მის ახალ ამხანაგებს ყურადღება მივაქციოთ.

როგორც ზემოდ მოვიხსენიეთ, მისიონერები მოვიდნენ საქართველოში თუ არა, მალე აცნობეს რომაში მშვიდობით ჩამოსვლა, თეიმურაზის მიერ გარგად მიღება და ერის მიდრეკილება კათალიკობისადმი. როგორც შემდეგი დროის წერილებიდან სჩანს, მეფეს და კათალიკოსსაც მისიონერებთან ერთად წერილი მიუწერიათ რომაში. ესპირველი წერილები დაქარულია და ჯერაც მათი კვალისათვის არ მიგვიგნია. ამ პირველის ამბავის მიწერისათავე გამოითხოვეს სხვა ახალი მისიონერები. პროპაგანდამაც საჩქაროდ მოამზადა ორი მისიონერი იოსებ ჯუდიჩი და არქანჯელო ლამბერტი, რომლებიც 18 ოქტომბერს 1630 წ. წავიდნენ მესინას, რათა იქიდან დასდგომოდნენ აღმოსავლეთის გზას საქართველოში. შემოსასვლელად არც მათი მგზავრობა იცოდა პატრი პეტრემ და არც ამის რომას გაბრუნება იცოდნენ იტალიაში, ისე რომ მალთაში შეხვდა პეტრე ავითაბილე იმ ორ ახალ მისიონერს, რომლებიც ერთმანერთს მალე განშორდნენ. რა გამოიარეს არზრუმში, მრავალნი ქართველნი ნახეს; რომლებიც იქ ცხოვრებდნენ და რომლებსაც ჰყავდათ თავიანთი ქართველი ეპისკოპოსი აზრუმელად წოდებული (1)*.

*) ესევე ლამბერტი ერთ თავის რომაში მიწერილ წიგნში ამბობს, რომ აზრუმის გარეშე რადენიმე ქართველების სოფელია, რადგან უწინ აზრუმში ქართველთ მეფეებისა ყოფილა.

ისინი ჩავიდნენ გორს 12 მაისისას 1631 წ. მათი მოსვლა ყველასათვის სასიხარულო შეიქმნა. ორი დღის შესვენების შემდგომ ენახულნენ მეფეს, რომელიც იყო საპორწელში (Saporzeli), გორიდგან ერთი დღის სავალზე, სადაც მოელოდა ქუთაისის მეფეს ალექსანდრეს, რომლისათვისაც უნდა მიეთხოვებინა თავისი დაქვრივებული ქალი, ზურაბ ბეგის ნაცლარი. იქ მეფესთანვე მოსულ იყვნენ, ქორწილზე დასასწრებლად, დიდძალ თავად-აზნაურობას გარდა, ზაქარია კათალიკოსი, ეპისკოპოსები და მონასტრის წინამძღვარი. მისიონერებმა, ჩვეულებისამებრ, ჯერ მიუგზავნეს მეფეს საჩუქრები: ერთი შევნიერი სამზილიანი საათი, რომელიც ჩარეკებსაც რეკდა, რავდენიმე მწვანე და ოქროცურვილი შუშის ქურქელი, ოთხი მშვენიერი ხატი, საუცხოვო სარკე, რავდენიმე კრიალოსანი და ორი წყვილი ხელთათმანი. მოგზაურს პეტრე დედოფალსაც გამოეტანებინა თეიმურაზისათვის სათავაზებლად ერთი მშვენიერი წმიდა გიორგის ხატი, აბრეშუმით და ოქროთი შემკული და ერთიც ძვირფასი კრიალოსანი დედოფლისათვის. ეგრეთვე დედოფალსაც მიართვეს სარკე, მოქარგული ხელთათმანები და ბევრი სხვა და სხვა კრიალოსნები. შემდგომ ამისა წარსდგნენ მეფის წინაშე, რომელმაც, დიდებულთა თანადასწრებით, მიიღო დიდის სიხარულით და მადლობა მოახსენა საჩუქრებისათვის; ეგრეთვე დიდათ დაუმაღლა, რომ ყოველგვარი შეწუხება გამოიარეს, რათა მის სამეფოში მოსულიყვნენ. მეფემ იგინი მაშინვე სადილად მიიწვია, ყველას თავს დასხა: მარჯვნივ იგინი და მარცხნივ იქ მყოფი ეპისკოპოსები. ეგრეთვე სთხოვა მათ, რომ იქ დარჩენილიყვნენ თავისი ქალის ქორწინებამდე, მაგრამ მათ არ ინებეს და მალე გამობრუნდნენ გორს. მეფეს გარდასცეს ორი წერილი ერთი პაპისა და ერთიც პროპაგანდისა. პაპის წიგნი ვერ ვპოვეთ და არც ვიცით, თუ რა იყო მისი შინაარსი. მხოლოდ პროპაგანდის შემდეგი წიგნი გვაქვს ხელში.

„ივერიის, ანუ გიორგიანების მეფეს.

„ჩვენმა წმიდა პაპმა და პროპაგანდის კარდინალებმა, თქვენშიერ გამოცხადებულ გულკეთილ პატრისა და შეწყნარებაში, რომლითაც მიიღეთ მანდ მოსული თეათინელი პატრი პეტრე და მისი ამხანაგნი, სცნეს უწინდელი დიდიხნის სიყვარული, რომელიც ქართველ ერს აქვს წმიდა სამოციქულო საყდრისადმი, და ეგრეთვე ის პატრივი, რომელიც აქვს თქვენს ხელმწიფებას ამავე საყდრისა და ხსენებული პროპაგანდის კრებისადმი, ვინაიდან ასე უფრო იმისთვის მოეპყარით, რათა უმეტესად შესწევნოდით მაგ მოძღვრებს. თქვენი საქციელი უფრო შესანიშნავი იმითია, რომ ეს ჰყავით თქვენის სამეფოს თვით ისეთი არეულ-დარეულობის დროს, როდესაც მოსალოდნელი არც კი იყო, რომ ასეთის

გულკეთილობის თვალი გქონდათ. პაპმა და პროპაგანდამ რა სცნეს თქვენი შეგობრული საქციელი, დიდათ კმაყოფილი დარჩნენ და პაპმა სამალლობელოდ ინება თქვენთან განსაკუთრებულის წიგნის გამოგზავნა და პროპაგანდამ თქვენი ხელმწიფებისადმი დიდის მადლობის მოხსენება. ალბად ლუთის განგებითაა, რომ ხსენებულ მამათა მისიონს ასე კეთილად დაუხვდენ, რათა იმათაც ანუგეზონ და სულიერი შემწეობა აღმოუჩინონ ერს, რომელიც ეგოდენ შეწუხებაშია. ამიტომ პაპმა და პროპაგანდამ ინებეს ამ მისიონერებს ორიც მიუმატონ პატრი იოსებ ჯუდიჩი და პატრი არქანჯელო ლამბერტი, რომლებიც არიან ცხოვრებით და ზნეობით სამაგალითონი; გაწვრთნილნი სხვა და სხვა საგნებში და უფროსიერთად საღვთის-მეტყველოში მეტად დახელოვნებულნი. ამიტომ ესენი შეიძლებენ მაგ ორი მოძღვრის მაგივრობა გასწიონ და საქირო სულიერი სამსახური გაუწიონ მაგ ძველ საქრისტიანოსა, თუ ვინიცობაა მათ სიკვდილი, ანუ სხვა რამ დიდი უბედურება ეწიათ, რაც აგრე მოსალოდნელია ამ ჩვენს საწუთრო ცხოვრებაში. აწ ჯერ არს, რომ თქვენმა ხელმწიფებამ მიხედოს სახიერების თვალთ არა მარტო მათ დიდის ხნის მგზავრობისაგან შეწუხებას, არამედ იმ სიყვარულსაც, რომლითაც სამოციქულო საყდარი ჰგზავნის მათ, მხოლოდ იმ აზრით, რომ მაგ ერის სულთა შეეწიენ და გაუადვილონ განხორციელება იმ წმიდა მიზნისა, რომლისათვისაც წმიდა კრება მუდამ ფხიზლობს და შრომობს. დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, რომ თქვენის ხელმწიფების ესრედ ქველ-მოქმედების საქმეს ყოველის მპყრობელი ღმერთი დააგვირგინებს დიდებით სააქაოს წინაშე ყოველთა ქრისტიანეთა და შემდგომ საუკუნო ცხოვრებაშიაც; ეგრეთვე სამოციქულო საყდარიც თქვენ მარადის მადლობით მოგიხსენიებთ. დანარჩენს კრების მაგიერ მოგახსენებენ ხსენებულივე მისიონერები. რომით, 31 აგვისტოს 1630^ა. (1)

ამ ორმა მისიონერმა ზაქარია კათალიკოსსაც მოუტანეს საჩუქრად ერთი საეპისკოპოსო ძვირფასი თვალ-მარგალიტით მოქედილი მიტრა და ერთი ოქრომკედის ძვირფასი ფილონი, მაგრამ ორივე ლათინურის ფორმისა. რა საკვირველია, არც ერთი გამოადგა კათალიკოსს, ამიტომ ორივე უთავაზა თეიმურაზ მეფეს. ეგრეთვე ამასაც გადასცეს პაპისა და პროპაგანდის წიგნი. პაპის ამასთან მოწერილი წიგნიც დაკარგულია, ხოლო პროპაგანდის წიგნი აი ეს არის:

„საქართველოს პატრიარქს.

„თქვენის მეუფების წერილი, საესე სიყვარულით წმიდა საყდრისადმი და ეგრეთვე პატივისცემით, რომელიც აღმოუჩინეთ თვათინელ მოძღვრებს, პროპაგანდის კრებაზე განიხილეს და მეტად სასიამოვნოდ დაურჩათ პაპსა და კარდინალებს, რომელთაც ქება შეასხეს თქვენს

გულმოდგინებასა და გულმხურვალეობას. ამიტომ საჭიროდ დაინახეს, ჰაპმა განსაკუთრებულის წერილით და კარდინალებმა ამ წიგნით პატივი გცენ და გამოუთქმელი მადლობა მოგახსენონ. ვინაიღვან პროპაგანდამ თქვენს მეუფებაში ჰპოვა ეგოდენი გულმოდგინება და სიყვარული მეგერის სულის ცხონებისათვის თანა მოღვაწეობის გამო, ამიტომ რათა უფრო ნაყოფიერი ჰყოს ეგ თქვენი ერთგულება, ინება და გზავნის მანდ პატრი იოსებ ჯუდიჩის და პატრი არქანჯელო ლამბერტის თეათინელებს, რომლებიც სამაგალითო არიან მოძღვრებით და ცხოვრებით, რათა თქვენის მფარველობით უფრო ხელი შეუწყონ ერის ცხონების საქმეს და შეიძლონ საჭირო სულიერი სამსახურის გაწევა, მეტადრე მაშინ, თუ ვინიცობაა მანდ მყოფ თეათინელებს სიკვდილი, ან სხვა რამ უბედურება ეწიათ. აწ ინებეთ და აღმოუჩინეთ მათაც თქვენი მოწყალება და მფარველობა და ყოველგვარი შემწეობა, რაც კი საჭირო იქმნეს სულთა ცხონებისათვის. გარდა ამისა, რომ ესეთი თქვენი სიკეთე დიდათ სათნო საყოფელი იქმნება ღეთისათვის, ჰაპი და კარდინალებიც სამუდამოდ თქვენი მადლობელნი იქმნებიან, არას დროს დაივიწყებენ თქვენს ამავს და კიდევ ეცდებიან, სამაგიერო მიაგონ თქვენს მეუფებას. ყოველისფერს უკეთესად მოგახსენებენ თვით ეს მისიონერები: რომით, 31 აგვისტოს, 1630“. (1)

ამ წიგნთან ერთად გამოუტანებიათ რომიღვან ერთი წიგნი საქართველოს მიტროპოლიტთანაც, მხოლოდ საქმე ის არის, რომ გამოუტანვეველი რჩება, ეს მიტროპოლიტი რომელი უნდა იყოს, საქართველოსი თუ კახეთისა? ამ დროს საქართველოს მიტროპოლიტი სრულებით არ არის მოხსენებული მისიონერების წერილებში და არც ისა სჩანს, მისიონერებს რაიმე მიმართობა ჰქონდათ მასთან თუ არა. ხოლო, ის კი ვიცით, რომ კახეთის მიტროპოლიტთან ალავერდელთან დაახლოვებულნი იყვნენ. მაგრამ, როგორც ზემოდ ვსთქვით, ალავერდელი პირველად კაის თვალით არ უყურებდა მისიონერებს და მათზე გადამტერებულ ბერძნებს თანაუგრძობდა; ისიც ვიცით, რომ ალავერდელი ფარულად ცდილა ესენი თეიმურაზისათვის მოეშორებინა. არა სჩანს, ამას რაიმე სიკეთე ექნას მისიონერთათვის, მაშასადამე არც პროპაგანდა მოსწერდა უსაბუთოდ ასეთ სამადლობელ წერილს. ვინაიღვან მისიონერების პირველი წიგნები არა გვაქვს ხელში, ამიტომ, შეიძლება ვსთქვათ, რომ ალავერდელმა პირველად მისიონერებს, თუ ნივთიერად არა, მოქალაქობრივად მიანც რაიმე სიკეთე უყო, რადგან პატივს სცემდა მისიონერებს, რომელნიც განათლებულ-განსწავლულნი პირნი იყვნენ. ამიტომ ჩვენა გვგონია, რომ ეს წერილი ალავერდელ მიტროპოლიტთან უნდა იყოს მოწერილი.

„საქართველოს მიტროპოლიტს.

„პროპაგანდის კრების კარდინალებმა თეათინელ მოძღვართა მანდაური მისიონის წარმატება და საზოგადოდ მათი ყველა კაი აშბავი ჩასთვალეს ცხად ნიშნად იმისა, რომ მაგ მისიონს ყოველის მპყრობელი ღმერთი განსაკუთრებით სწყალობდა. ამათ იმედი ჰქონდათ, მანდაური ერიც მიიღებდა მისიონერებს პატივით და სიყვარულით, მაგრამ ის კი არ ეგონათ, რომ თქვენნი შეუფება ეგოდენ პატივისა და სიყვარულს აღმოუჩენდა. ამიტომ ჩვენმა ბატონმა კარდინალებმა ინებეს, რათა განსაკუთრებითი მადლობა მოემსხენებინა თქვენთვის მათი სახელით, რასაც სიხარულით ვასრულებ ამ წერილის საშუალებით. თქვენმა ქცევამ ისინი დაარწმუნა, რომ საესებით ზრუნავთ თქვენდამი მონდობილის ერის ცხოვრებისათვის; ამიტომ ინებეს გამოგზავნა თეათინელთა პატრი იოსებ ჯულიჩის და არქანჯელო ლამბერტისა, რათა არა მარტო მოუარონ სულიერად მაგ ერსა, არამედ, სიკვდილის, ანუ სხვა რამ უბედურის შემთხვევის დროს, დაიჭირონ მანდ მყოფის მისიონერების ადგილი. მაშ კეთილ ინებეთ, ნახეთ ესენი და სიამოვნებით მოუსმინეთ, ეგრეთვე ხელი შეუწყეთ, რათა შეიძლონ ღვთის სამსახურის მანდ უფრო ადვილად შესრულება. ესეთი თქვენი შემწეობა დიდათ სათნო საყოფელი იქმნება პაპისათვის და ჩვენთა ბატონთა კარდინალოთათვის, მაგრამ ყველაზე უფრო მეტად სათნო საყოფელი იქმნება ღვთისათვის. ვევალებ ზემოხსენებულ მამებს, პირადად უფრო ბევრი რამ მოგახსენონ. რომით 31 აგვისტოს, 1630 წ.“ (1)

ზემოდ ბევრ გზის დასახელებულ მონაზონს ნიკიფორე ერბახს საქართველოში ყველაზე დიდი გავლენა ჰქონდა თავისი სიტყვითა და საქმით, ამიტომ რომიდგან მასაც სწერენ განსაკუთრებით და იმ ორი მისიონერის თავს მას აბარებენ:

„მამა ნიკიფორე ერბახს.

„ვინაიდან პროპაგანდის კრებამ კარგად დაიხსომა თქვენი ბრძნული მოქმედება და განსაკუთრებული გულმოდგინება, რაიცა აქ ყოფნის დროს გამოიჩინეთ საქმეთა წარმოებაში, მანდ მისიონის დასახმარებლად გზავნის რა პატრი იოსებ ჯულიჩის და არქანჯელო ლამბერტის, ისარგებლა ამ შემთხვევისაგან და ინება გაგახსენოსთ თავისი თქვენდამი პატივისცემა და სიყვარული; მასთანვე გავედრებს ამ მამებს და გთხოვს, თქვენც ხელი შეუწყოთ მათ მოძღვრებას და ერთგულებას, რათა მაგ სამეფოში შეიძინოთ ერი და მიაგოთ სამსახური წმიდა საყდარსა, რომლის პატივისათვისაც თავს იღვეით ეგრეთი შორი და განსაცდელიანი მგზავრობა და რომელმაც თქვენი სახელი საქებური გახადა. მათვე ვანდობ, რათა პირადად ყველაფერი მოგახსენონ. რომით, 31 აგვისტოს, 1630 წ.“ (1)

ესეთი თავის გასაცნობელი წიგნები უნაყოფოდ არ დარჩენილა. ახალ მისიონერებს საჭირო მფარველობა არ აკლდათ, ამიტომ ერთ-გულად შეუდგნენ ხალხის გაკათოლიკებისათვის ცდასა და შრომას..

მისიონერებმა გორში თეიმურაზის მიერ ნაბოძარის ეკკლესიის შეკეთება დაასრულეს და წმიდა პეტრეს ეკკლესია უწოდეს. მერმე სანამ ქართულს შეისწავლიდენ, ქადაგება თათრულის. ენით დაიწყეს. ხალხი ისე ბლომად მოდიოდა რომ ეკკლესია ველარ იტევდა; ყველანი დიდის გულმოდგინებით უსმენდენ და მოწიწებით მისდევდენ მათ სწავლა-და-რიგებას. ამის შესახებ ერთი უკრადსაღები წერილი გაუგზავნიათ რომასს. ის წერილი ხელთა გვაქვს, მაგრამ უთარილო და ხელმოუწერელია. ხოლო ვფიქრობთ, ლამბერტისა იყოს, 1632 წ. გაგზავნილი. წერილში ეს ვარემოებაა აღწერილი: „ქართველები, რომლებსაც ჩვეულებად არა აქვს ეკკლესიაში ხშირად სიარული, როდესაც კი მოდიან, ძრიელ უხამსად იქცევიან, ჩვენის მამების ქადაგებით, სულ მთლად გამოიცივალნენ. მისიონერებმა ჩააგონეს, თუ რაოდენის მოკრძალებით და პატივით უნდა იყვნენ ხოლმე ღვთის სახლში. ამიტომ ახლა ხშირად მოდიან ჩვენთან და მოკრძალებით ესწრებიან ყველაფერს; ღვთის სიტყვას სასოებით ისმენენ და გვემორჩილებიან; წირვაზე და სხვდ ღვთის მსახურებაზე დიდის მოწიწებით და კრძალვით დადიან. ასე რომ ერთიანად გამოიცივალნენ და ის აღარ არიან, რაც უწინ იყვნენ, რაიცა ცხადად მოწმობს, თუ რაოდენად იმოკმედა მათზე ღვთის ძლიერებამ და შადლმა.... ქართველები, რა ხედვენ, მუფე-დედოფალი და პატრიარქი ესდენ დიდ პატივსა, გულკეთილობას და სიყვარულს უცხადებენ ჩვენს მისიონერებს, ამნაირის მაგალითით წაქეზებულნი, ცდილობენ მათ მიჰბაძონ და მათსავით მოეპყრან პატრებს. ეს ხალხი ჩვენდამი პატივისცემისა და მორჩილების გამოცხადებით ცდილობს მეფესა, დედოფალსა და პატრიარქს აამონ და მათი გული მოიგონ. ეგრეთვე როდესაც მეფე მათ ავედრებს მისიონერებსა და ეუბნება ისე მოეპყარიჲ, როგორც წმიდა კაცებსაო, იმათ მეფის ესეთი დავედრება ბრძანებად მიაჩნიათ და მოვალედ სთვლიან თავიანთ თავეს, დაემორჩილონ მისიონერებს და დაიცივან მათი დარიგებანი. ამიტომ სასიქადულოდ მიაჩნიათ პატრების მიცემული დარიგების ერთგულად ასრულება“. (1)

პატრი პეტრე ავიტაბილემ რა მიიღო საქართველოში წამოსაღები საჭირო წერილები და აგრეთვე რაც კი სჭიროდა, დაუტევა რომა და შემოიარა იტალიაში თავისის წესის მონასტრები, რათა საქართველოსთვის ახალი მისიონერები ეშოვნა. მოკლე ხანში წამოსაყვანად შეჰკრიბა ექვსი მოძღვარი: პატრი იერონიმე კარაფა, პატრი ქრისტეფორე კასტელი, პატრი ჯუსტო პრატო, პატრი ანტონ ჯარდინა, პატრი სერაფინო

ფილენჯიერი და პატრი ვინჩენცო კარაუა; იმათთანვე იყვნენ ორნი შორჩილნი ძმანი: ძმა გაითანო ქორლიტო და ძმა მათე ფლორენო. მისიონერები თავიანთ წერილებში ზოგჯერ ამ ექვსის მღვდლის მაგიერად იხსენიებენ მარტო ოთხ მღვდელს. ესენი ყველა ერთად პატრი ავიტაბილესთან მესინიდან 9 ოქტომბერს, 1631 წ. წამოვიდნენ და ჩამოვიდნენ გორს 10 ივლისს 1632 წ. როგორც წინა მგზავრობაში, ისე ახლაც ოსმალებმა დიდი შეწუხება მიაყენეს, ისე რომ სიკვდილს ძლივს გადაურჩნენ. რაც ჰქონდათ, ყველაფერი გზაში წაართვეს, გარდა ცოტაოდენი ფულისა, რომელიც შემთხვევით გადარჩა ოსმალების გაუშამძღრობას. აზრუმს რომ მოვიდნენ, იქ ცოტა სული მოითქვეს, სომხებისაგან შემწეობა მიიღეს და მათგან სახარჯო ფულიც იხსესეს. იქიდან ტფილისში მომავალს ქარავენს გამოჰყენენ. აზრუმიდან საქართველოში შემოსასვლელად ორი გზა იყო, ერთი ყარსით და მეორე არტაანით. ორსავე ადგილს ოსმალები მგზავრებს ხარჯს ახდევინებდნენ. ქარავენი არტაანის გზით წამოვიდა, მაგრამ არტაანს არ შეიარა, სხვა გზით აუხვია, რათა ხარჯი არ გადაეხადა. ქარავენის წინამძღვრები ტფილისის მცხოვრები სომხები იყვნენ. ეს რა შეიტყო არტაანში მყოფმა გამაჰმადიანებულმა ქართველმა საფარ ფაშამ (ახალციხის ათაბეგია, მაგრამ იმ დროს ახალციხე სპარსელებს სქერიათ და არა ოსმალებს, ამიტომ ის ფაშა არტაანში ყოფილა), საჩქაროდ გაგზავნა ჯარი და მთელი ქარავენი და მასთან ერთად ის პატრებიც დაატყვევა. იმ დროს ფაშის მკურნალი იყო ერთი ფრანგი, ივანე პორსელი, პატრების ნაცნობი. იმან რა ნახა პატრები, მაშინვე ფაშას გააცნო, თუ რა პატიოსანი პირნი იყვნენ. ფაშამაც დიდად პატივი სცა და უკანვე დაუბრუნა, რაც მის ჯარის კაცებს წაერთმიათ. ეგრეთვე მათი თხოვნით, სომხებსაც, რომლებიც მძიმედ და სამაგალითოდ უნდა დაესაჯა, ბევრი აპატივა და მათი საქონელიც უკან დაუბრუნა, მაგრამ, რაც გადასახადი იყო, სრულიად გამოართვა. პატრები დიდის პატივით გაისტუმრა, ქარავენსაც ნება მისცა წასვლისა. სომხები სიკეთის მაგიერ, იმ პატრებს გადაემტერნენ და თავიანთი დატყვევება და ხარჯის გადახდა მათ დააბრალეს. გზაში ისინი მისცვიდნენ პატრებს და, რაც ჰქონდათ თუ ფული და თუ ნივთი, ყველაფერი წაართვეს. ესრედ ცარიელი პატრები მივიდნენ გორს. შესვენების შემდგომ წარსდგნენ მეფესთან, მიართვეს ის ცოტა საჩუქრები, რაც გადარჩენილათ ოსმალების და სომხების წაგლეჯისაგან; მასთანვე გარდასცეს პაპისა და პროპაგანდის შემდეგი წერილები.

„პაპი ურბანო მერვე ივერიის მეფეს“.

„ბრწყინვალე და უძლიერესო მეფევ, მშვილობა და ღვთის წყალობის ნათელი.“

„თქვენი სახელ განთქმულობა და თქვენის შესანიშნავის გამარჯვების ხმა თქვენის ქვეყნის საზღვრებს გამოსცდა, გამოიარა ევროპის ქვეყნები, ხმელთა-შუა ზღვის მღვდლთა ტაღლები და მოაწია რომის მღვდელმთავრამდე, რომელიც დიდად ანუგეშა. [თქვენი დიდებულება კარგად ხედავს, რომ თქვენი სამთავრო ახალისა და ზეციური სიმტკიცით შეიქურვა და აღარც მოაკლდება მას ანგელოზთა გუნდის შემწეობა, ვინაიდან ვატიკანის მღვდლები სიხარულით მოდიან მანდეთკენ ხალხის საცხონებლად მოღვაწეობისათვის. სარწმუნოება, რომელსაც ისინი ჰქადაგებენ, არის მფარველი მეფეთა და მაცხოვრებელი ერთა. უკეთუ, საბედნიეროდ, ეს სარწმუნოება მოეფინა მთელს თქვენს პროვინციებს, მაშინ ნახავთ, მძვინვარება მოისპოს, მშვიდობა დამყარდეს, არეულობა დასცხრეს და გულის-თქმანი დაწყნარდენ.] თქვენი წიგნის მომტანმა ჩვენმა საყვარელმა შვილმა პეტრე ავიტაბილემ დაგვარწმუნა, რომ თქვენს ხელმწიფებას მოახსენებს ყოველ რჩევას და დარიგებას, ჩაგონებულს ზეციერის სიბრძნის მიერ. აწ ვთხოვთ მოწყალე ღმერთს, აკურთხოს თქვენი მეფობის სკიპტრა, მისმა ყოვლის მპყრობელმა მკლავმა განაძლიეროს თქვენი ხმალი და თქვენი მხედრობა და გამარჯვებინოს; როგორც უწინ გამარჯვებინა დიდს კონსტანტინეს, რომელსაც ივერიათაის სარწმუნოებრივის განათლების მიზეზად სცნობს. რა დაუწყო პატივისცემა სამღვდლოებას, მაშინვე იხილა ცაში თავისი გამარჯვების ნიშანი, წმიდა ჯვარი, რომლის ძალითაც განაბნია მტერნი და რომელსაც ეკკლესია თაყვანსცემს და დაუსვენებია რომის მამამთავრის გვირგვინზედ. [როდის გველირება, თქვენ გეამბოროთ, ვითარცა განსწავლულს კონსტანტინე მეორეს? როდის გამობრწყინდება სიხარულისა და ცხოვრების დღე, რომ წარმოგვივლინოთ თქვენი ღვთის მოშიში ელჩები, რათა თქვენ მაგიერ გვემთხვიონ მეფეთა ამბოროთ გაკეთილშობილებულ მოციქულებრივ ფერხთა? როდის იქმნება, რომ კათოლიკე უძლიერესთა მეფეთა თავიანთი სულიერი ძმა გიწოდონ? მაშ, ნულარ აყოვნებთ, სძლიეთ ყოველ სიძნელესა. როგორც უწინ ივერიის სამეფო იყო თეატრი თქვენის გამარჯვებისა, ისე ახლა ვატიკანი შეიქმნას ტაძრად თქვენის სარწმუნოებისა. რომა დიდის აღტაცებით მიიღებს თქვენს სანატრელ ელჩებს, როდესაც აქ წმიდა პეტრესადმი მორჩილების გამოსაცხადებლად მოვლენ,] იმ პეტრესადმი, რომელსაც შეჰყავს მეფენი საუკუნო ბედნიერებისა და გამარჯვების სასუფეველში. იმედი გვაქვს, ჩვენი ცხოველი ნატვრა აღგვისრულოს ყოვლის მპყრობელმა ღმერთმა, რომელსაც ლოცვათა შინა დაუცხრომელად გავედრებთ თქვენათა და თქვენს სამეფოსა. ამიტომ გვნებავს, ისევ მობრუნდეს თქვენთან მღვდელი [პეტრე ავიტაბილე, რომელიც, როგორათაც სცნობთ;

აღვსილია სიყვარულით და სახარებრივის გულმოდგინებით და რომელსაც, იმედია, არ მოაკლოთ თქვენი მფარველობა, რადგან თქვენის დიდებულებისათვის არავითარ შეწუხებას ერიდება და კისრულობს ასეთის განსაცდელით აღსაესე მგზავრობას. თუ ეს და თუ მანდ მყოფნი თეათინელი და აგვისტინიანების პატრები მართლაც რომ ღირსნი არიან თქვენი დიდებულების წყალობისა. მათ დასტოვეს ყოველი სიკეთით საესე თაეიანთი სამშობლო, ნათესაეები, საყვარელი მეგობრები და მანდეთ წამოვიდენ არა იმისთვის, რომ შეპკრიბონ ქვეყნიერი სიმდიდრე და ისიამოვნონ, არამედ იმისთვის, რომ ჯოჯოხეთებრივ მგლებს გამოსტაცონ პირიღგან თქვენის ერის სულნი და შეუერთონ ქრისტეს სარწმუნოებას *). იგივე პატრი პეტრე თქვენს დიდებულებას უფრო ვრცლად მოახსენებს ყოველ ჩვენს აზრსა. ღმერთსა ვსთხოვთ, მოგმადლოსთ სულის წმიდის ნიჭით საესე ბედნიერება. [რომით. 21 ივნისს, 1631, მღვდელ მთავრობის მერვე წელსა“ (1).

როგორათაც სჩანს ამ წერილიღგან, პაპი არ დათანხმებულა, რომ თეიმურაზს მხოლოდ კერძოდ აღეარებინა კათოლიკობა და ამიტომ სთხოვს კათოლიკე სარწმუნოება საქვეყნოდ და დაურიდებლად აღიაროს. ამას იმიტომ სთხოვს, რომ თეიმურაზმა პაპს სთხოვა, რომ იგი საქვეყნოდ კათოლიკე მეფედ შეერაცხა და სხვა კათოლიკეთა მეფეთა რიცხვში ჩათვალა. თეიმურაზმა ვერ შეასრულა პაპის ასეთი მოთხოვნილება, არა იმიტომ, რომ იგი კათოლიკობაზე მიდრეკილი არ ყოფილიყოს, ან არ სდომებოდეს; არა. ამის წინააღმდეგობა ბევრნაირად დაამტკიცა; არამედ უფრო იმიტომ ვერ აღასრულა, რომ, სამწუხაროდ, თავისი სამეფოს მშვიდობიანობით ბევრ ხანს ვერ დასტკბა, რის გამო აღარ დასცალდა, რომ საქვეყნოდ თეითონ სპმეფოიანად შეერთებოდა კათოლიკე ეკლესიას.]

პროპაგანდამაც თავისი მხრით თეიმურაზ მეფეს ეს წერილი გამოუგზავნა.

„ივერიის მეფეს თეიმურაზს.

„თეათინელიმა პატრი პეტრემ პროპაგანდის კრებას მოახსენა, რომ თქვენს ხელმწიფებას კეთილ უნებებია და მისა და მის ამხანაგთათვის დიდი პატივი და სიკეთე მიუგია. ამის შეტყობაზე დიდად განიხარეს ბატონმა კარდინალებმა. ამიტომ ინებეს, ამ წერილით მოგახსენოთ უდიდესი მადლობა: ეგრეთვე იმედი აქვსთ თქვენის პატიოსნებისა, ვკვლად გამოიჩინოთ გულმოდგინება და არ მოაკლოთ თქვენი წყალობა

*) ასე იმიტომ ამბობს, რომ იმ დროს ქართველები ბლომად გადადიოდნენ მაკამდიანობაზე.

მაგ სამოციქულო მისიონს. ამისათვის ევედრებიან ღმერთს; რათა ამ სიკეთისათვის, მოგაგოსთ ფრიად უხვი სასყიდელი, შეგიჩინოსთ ეგ გულკეთილობა და სიყვარული. მაგ თქვენი სიყვარულის გამო ეს მოძღვარნი ჰკისრულობენ ესეთს შორს მგზავრობას, ყველანაირ შეწუხებას და განსაცდელს, რათა სამაგიერო მოგაგონ. ეგრეთვე დარწმუნებული ბძანდებოდეთ, რომ ბატონი კარდინალები მარადის დავალებულ იქმნებიან თქვენგან და ეცდებიან მოგაგონ მაგიერი თქვენის ხელმწიფების შესაფერი სამსახური, თუ სულიერად და თუ ხორციელად. რომით, 17 მაისისა, 1631⁴ (1).

პეტრე ავიტაბილემ როგორათაჲ ზაქარია კათალიკოსის წიგნი წაიღო პაპთან, ისე მოუტანა პასუხიცა, რომელიც მოთავსებულია ამ ყურადსაღიბ წერილში:

„პაპა ურბანო მერვე.

„ზაქარიას, მთელის იბერიის მიტროპოლიტად წოდებულს.

„ბწყინედეს მაგ ერის გულთა შინა ქრისტე, მზე სიმართლისა. განიხარეთ მართალთა კრებულთა ერთად, ვინაიდგან სააზიო ივერიაში გამოჩნდენ ყვავილნი ღვთის მადლისანი. ესასოებთ, მანდეთკენ მალე დამამწიფდეს ნაყოფი, რომელიც იქნება ტკბილი ბაგეთა ჩვენთათვის და ღირსი ანგელოსთა ტაბლაზე მისართმევათ. [მაგ შორეული პროვინციიდან მობრუნებული ჩვენი საყვარელი შვილი პეტრე ავიტაბილე თეათინელი მღვდელი, დიდის სიხარულით და მოციქულებრივის სიყვარულით მივიღეთ და მოვუსმინეთ. გვაუწყა, მანდ, ღვთის შემწეობით მოვლენილ რომის ეკკლესიის მღვდელთათვის მეფესა და მიტროპოლიტს რა დიდი შემწეობა აღმოუჩენიათ. ევედრებით სახიერ ღმერთს, რომელიც შემოაპკრებს გაბნეულ ისრაელის ერს, რათა, როგორც დაიწყო, ისე თვითვე შეასრულოს და ვატიკანის მთა-წმიდას შემოაუერთოს ივერიის მეფე და ერის ვინაიდგან უფალმა ეს აღგილი აღიჩინა სარწმუნოების ტაძრად, რათა მღვდელთ მთავრის კლიტით გაელოს ზეციერი სასუფეველის კარი წმუნე ერთა. ყოველთა ტომთა დედაქალაქი რომა ელოდება ნუგეშისცემა მიიღოს თქვენი სამეფოსაგან: [თქვენი სახელი კიდევ განითქვა მთელს იტალიაში. დიდათ განიხარეს კარდინალთა კრებამ, გვირგვინოსან მეფეთა და კათოლიკე ეკკლესიის ყველა რჩეულთა, როდესაც შეიტყეს, რომ საქართველოში თქვენის მეთაურობით ეკკლესია დაარსდა ჩვენის მღვდლებისა. ეგ ეკკლესია იქნება სამკვიდრებელი არა მარტო ზეციერთა სათნოებათა, რომელნიც ქვეყანას ბედნიერებას მიანიჭებენ, არამედ მანდღვან მუდამ აღავლენენ ზეცად მეფეთა მფარველ ლოცვას, რათა მოუპოვონ ანგელოსთა გუნდთა შემწეობა და რათა ორკეცად გაიმარჯვოთ: სძლიოთ მტერთა და ეგრეთვე გულის თქმათა. გვენებაეს;

ესევე პატრი პეტრე თქვენთან მობრძანდეს, რათა მოგახსენოსთ ჩვენი თქვენდა საკეთილდღეოდ ზრუნვა. ეს პატრი ღირსია, ქართველებმა, რაც შეიძლება, პატივი სცენ, რადგან თქვენის ცხოვნებისათვის სტოვებს თავისს სამშობლოს და ივიწყებს თავისს ნათესაობას. მისგანვე სცნობთ მიზეზსა, თუ რატომ არ მოჰყავს თან ამ საშიშო გზაში თქვენ მიერ ნათხოვნი მკურნალები და მხატვარნი. დიდათ ვნატრობთ, ყველაფერში ენდოთ და, რაც შეგიძლიათ, შეეწიოთ. სიკეთეს ღმერთი გადაგიხდისთ, რადგან თვითვე ბრძანებს, რომ ვინც ჩემს მღვდლებს სიკეთეს მიაგებენ და უცხოთ შეიწყნარებენ, მე თვითონ შემეწყნარებენო. უკეთუ თქვენს მფარველობას არ მოაკლებთ მანდ მყოფ თეათინელ და აგვისტინიან მღვდლებსაც, რომლებიც სათნოებით შემკულნი და სიყვარულით აღჭურვილნი არიან, მაშინ შეიქმნებით ღირსი ღეთის მოწყალებისა. ესთხოვეთ მოწყალე ღმერთს თქვენსა და საქართველოს სამეფოს ბედნიერებას და აგრეთვე კათოლიკე სარწმუნოების გაძლიერებას. რომით, 21 ივნისს 1631 წ. მღვდელთ-მთაგრობის მერვე წელსა“. (1)]

ამ ორი წიგნიდგან ცხადათ სჩანს, რომ საქართველო უკვე მომზადებული ყოფილა რომის ეკკლესიასთან შესაერთებლად. ამისი ცხადი საბუთი რომ არა ჰქონოდა პაპს, თავის დღეში არ მოიწერებოდა ასეთის შინაარსის წერილებს.

პატრი ავტობილესთვის თემურაზს პირადად დაეხარებინა (ისე ჰგავს, კათალიკოსსაც თავის წიგნში მოუხსენებია), რომ იტალიიდან მკურნალები და მხატვრები მოეყვანა, რათა უკანასკნელთ სპარსელებისგან გაფუჭებულ-დანგრეული ეკკლესიები შეეკეთებინათ და მკურნალთაც ბოლო მოეღოთ იმ სენთათვის, რომელნიც მტრისგან აოხრებულ ქვეყანაში ხშირად ჩნდებოდენ ხოლმე. კაცნი, რომელთაც ითხოვდენ, იტალიაში ბევრი ეძებეს, მაგრამ, სამწუხაროდ, ვერ იშოვეს. მიზეზი ის იყო, რომ მოხელე ერის კაცნი მისიონერებსავეთ მოყვასის სიყვარულით არ იყვნენ გამსკვალულნი, რათა სამშობლოში ყველაფერზე ხელი აეღოთ და შორეულს განსაცდელიანს მგზავრობას დასდგომოდენ. სხვა და სხვა წერილებიდგანაც ცხადათ სჩანს, რომ ამისთვის ბევრ პირს სთხოვეს, საჩუქარსა და სასყიდელსაც ბევრს დაჰპირდენ, მაგრამ ყველამ უარი უთხრა. ერთიც ვერ ჰპოეს ისეთი, მისიონერებს გაჰყოლოდა.

პროპაგანდამ, როგორც მეფეს, ისე კათალიკოსსაც მოსწერა მადლობისა და თავის გასაცნობელი წერილი. წერილში თუმცა მარტო მიტროპოლიტია დასახელებული, მაგრამ ყოველ ექვ გარეშე საქართველოს კათალიკოსი ზაქარია უნდა ვიგულისხმოთ, ვგონებთ ალექსი „კათალიკოსი“ მიტროპოლიტად მიეღოსთ.

„იბერიის მიტროპოლიტს.

„კარდინალებმა თეათინელი პატრი პეტრე ავიტაბილესაგან მოის-
მინეს ყოველი პატივისცემა და სიკეთე, რაც თქვენმა მეუფებამ მიაგო
მას. ამიტომ ინებეს, პატრი პეტრე თქვენთან უწიგნოთ არ
გამოესტუმრებინათ, არამედ გამოუთქმელი მადლობა მოეხსენებინათ
თქვენთვის ამ წიგნის მოწერით: ეგრეთვე გვევლრებიან, მომავალ-
შიაც არ მოაკლოთ მათ თქვენი გულკეთილობა და აღმოუჩინოთ მას
და მის ამხანაგებს ყოველი შემწეობა, რასაც სასარგებლოდ და
საქიროდ დაინახავთ, რათა შეიძლონ მაგ ქვეყანაში ღვთის სამსახურის
ადვილად აღსრულება და რათა თქვენს შეფუებასაც ემსახურონ სიყვა-
რულით სულთა ცხონების საქმეში. ამითი დიდად დაავალებთ პროპა-
განდის კრებას, რაც მეტადრე დიდათ სათნო საყოფელი იქმნება ღვთი-
სათვის. ამიტომ ევედრებიან სახიერს ღმერთს, რათა მოგანიქოსთ ყო-
ველივე მადლი და სულიერი შეწვევა, რაც კი საქირაა მის საცნობ-
ლოდ და სამსახურებლად. რომით, 17 მაისისა, 1631 წ.“ (1)

როგორც ზემოთ ვსთქვით, ნიკიფორე მონაზონი საქართველოში
დიდ გავლენიან პირად ითვლებოდა და მისიონერებსაც ბევრს ეწეოდა,
რადგან რომაშივე მიეღო კათოლიკობა; ამიტომ პროპაგანდა მას
არ ივიწყებს. როგორც თვით ნიკიფორე ხშირად სწერდა რომაში, ისე
პროპაგანდაც მას წერილებს არ აკლებდა, როცა კი შემთხვევა მოიტან-
და. ახლაც პროპაგანდამ პატრი ავიტაბილეს გამოატანა მასთან ეს
წერილი:

„მამა ნიკიფორე ერბახს,

„დიდის სიამოვნებით მოისმინეს კარდინალებმა მოხსენება ყოველს
სიკეთისა, რომელიც თქვენის შუამდგომლობით ივერიის მეფემ პეტრე
ავიტაბილეს და მის ამხანაგებს მიაგო. მათ განიხარეს წმიდა მამასთან
ერთად არა მარტო მინიჭებულის სიკეთის გამო, არამედ თვით
თქვენის კათოლიკე გულმოდგინებისათვისაც, რაიც იმავე პატრი პეტ-
რემ ყველაფერი დაწერილებით გვაუწყა. ამისთვის კარდინალებმა მიბრ-
ძანეს დიდი მადლობა მოგახსენოთ, რასაც ვასრულებ ამ წერილით;
ამასთანვე გთხოვ, მუდამ ერთგული იყოთ სარწმუნოებისა და ზემოხსე-
ნებულ მამებთან ერთად იღვაწოთ მანდაური ერის ცხონებისათვის, ეგ-
რეთვე აღმოუჩინოთ მათ ყველა გვარი შემწეობა, რათა თქვენმა
შრომამ, მეტადრე დიდის მგზავრობის დროს. გაწეულმა, გამოიღოს
სანატრელი ნაყოფი და ღვთის წინაშე შეიქმნეთ დიდათ ღირსეული-
ამიტომაც ღმერთს ვსთხოვთ თქვენთვის ყოველს სიკეთეს. რომით, 17
მაისისა, 1631 წ.“ (1)

პატრი პეტრეს და მისი ამხანაგების მოსელაზე, ხალხში ხმა გავ-
რცელდა, ევროპიდან დიდძალი ფული ჩამოიტანესო. ხმამ თეიმურაზის

ყურამდე მიაწია. იმ დროს თეიმურაზს დიდათ სჭიროდა ფული, ამიტომ პატრი პეტრე რომ ინახულა და გაისტუმრა, მაშინვე ორი თავისი კარის კაცი მიუგზავნა და შეუთვალა 10,000 სკული მასესხეო. პატრი პეტრეს დიდათ გაუკვირდა მეფისგან თხოვნა. ფიქრადაც არც კი წარმოიდგენდა ამდენი ფულის მოტანას და თუ ჰქონდა ფული, სწორედ იმოდენი ჰქონდა, რომ დღიურის საჭიროებისათვის ჰყოფნოდა. ამიტომ შეუთვალა, ფული არა მაქვს და საიდგან გასესხოო. მეფემ არ დაუჯერა და ხელმეორედ გამოუგზავნა კაცი ფულის სათხოვნელად. მაგრამ რაც არა ჰქონდა, მისგან აბა რას წაიღებდენ. ამის გამო ცოტა უსიამოვნება ჩამოვარდა მეფესა და პატრებს შუა. შემდგომ პატრი იაკობ, რომელიც მეფეს დიდათ უყვარდა, წარსდგა მის წინაშე და კარგად აუხსნა, რაიმე რომ გექონდეს არაფერს დაგზოგავთ თქვენთვის, რადგან თქვენგან ბევრი სიკეთე გვახსოვს და დიდად დავალებული ვართო. რა დარწმუნდა მეფე, რომ ბერების მიერ დიდის სიმდიდრის მოტანის ამბავი უბრალო ქორი იყო, ეწყინა და მდაბლად ბოდიში და შენდობა მოსთხოვა პატრებს. ამ შემთხვევამ მაინც კი სამწუხარო გავლენა იქონია თეიმურაზზედ, რადგან ცოტა არ იყოს გული გაუგრილდა და ამის შემდგომ აღარ უცხადებდა იმ ერთგულებას, რომელიც აქამდე ბევრნაირის საქმით დაუმტკიცა.

იმ დროებში ზაქარია კათალიკოსსა და მიტროპოლიტს ალავერდელს შუა უთანხმოება ჩამოვარდა. ალავერდელს, როგორც მთა წმიდის ბერძნებში განსწავლულსა და მათის წესების მიმდევარს, გამოეცხადებინა ყველგან, ქართველის მღვდლების მიერ შესრულებულ ნათლილებას ძალა აღარა აქვსო, რაის გამო ბევრი წარჩინებული ქართველი მისგანვე ხელმეორედ მოინათლა. ზაქარია კათალიკოსი კი ალავერდელის აზრისა და ქცევის წინააღმდეგი იყო. ამიტომ ხალხის ხელმეორედ მონათვლა აუკრძალა. ამით რომ გერას გახდა, შეაჩვენა კიდევც ალავერდელი და მწვალებელი უწოდა, რადგან იგი მეორედ ნათლავდა ხალხს. ეს რო შეიტყეს პატრებმა, გულმოდგინებით გამოიძიეს ქართველი მღვდლების მიერ ნათლილების შესრულება და რაედენიმე გზის კიდევ დაესწრნენ ნათლილების შესრულებას. ყოველივე კარგად რო ნახეს, დარწმუნდნენ, რომ მათი ნათლილება ბერძნების მიერ შესრულებულ ნათლილებაში ბევრად გაიჩივრდა, რადგან მღვდელი თურმე მარტო ლოცვებს კითხულობდა წყალზე და ლოცვებს რო გაათავებდა, წავიდოდა; ხოლო იქ დამსწრენი შემდგომ ნათლავდნენ ბავშს ლოცვის წარმოუთქმელად და ნათლიაც მირონს სცხებდა. ესე ყველა რო შეიტყეს კარგად, თვითონაც დარწმუნდნენ, რომ ნათლილება მართლა უკანონოდ შეუსრულებიათ მღვდლებს და ალავერდელი გაამართლეს. მერმე ეცადნენ და რო-

გორც იყო, ორთავ შორის მშვილობა დაამყარეს. ამ გარემოების შემდგომ პატრებმაც დაიწყეს ხელმეორედ მონათვლა თუ ახალგაზღვებისა და თუ ბავშებისა, რომლებიც მშობლებს სიხარულით მოყავდათ მათთან მოსანათლადად.

ზემოდ ვნახეთ, რომ პაპი თავის მესამე წერილში თეიმურაზს უმეორებდა, კათოლიკე სარწმუნოება საქვეყნოდ აღიარე და ეცადე ყველა შენი ქვეშევრდომნიც შენს გზას დაადგენო. თხოვნა თეიმურაზმა ვერც წინედ შეასრულა და ვერც ახლა იმ მიზეზების გამო, რომლებიც ზემოდ დავასახელებთ, ესე იგი, ეშინოდა, ორგულ თავადებს ხელზე არ დაეხვიათ და ხელმეორედ არ გასდგომოდენ. გარდა ამისა, თეიმურაზს აღარ დასცალდა, შემდეგში შესაფერი დრო შეერჩია და ამნაირად თუ თავისი და თუ პაპის სურვილი აესრულებინა. ჯერ მისმა სიძემ ქართლის ერისთავმა ზურაბ ბეგმა დაუწყო ორგულობა, მიიწვია სიმონ ტფილისის ხანი და თეიმურაზის მაგივრად საქართველოს შეფედ გამოაცხადა. ამ ამბის შეტყობაზე თეიმურაზმა შემოიკრიფა ჯარი და შეება რამდენჯერმე, მაგრამ ვერაფერი გააწყო, რადგან ბევრი მისი თავადი სიმონს მიემხრო. ამისთვის დამარცხდა, საქართველოს შეფობაც ჩამოერთვა და კახეთილა დარჩა. გარნა სამეგრელოდგან მოსულმა ზებედე მონაზონმა ცხარედ ამხილა ზურაბ ერისთავს, ქრისტიანე მეფის ადგილას გამაჰმადიანებულის სიმინ ხანის დაყენებისათვის. მხილების ზეგავლენით ზურაბმა მალე შეინანა თავისი ცოდვა, სიმონი ლალატით მოაკვლევინა, შეურიგდა თეიმურაზს და დაუბრუნა ჩამორთმეული ადგილები.

ეგრეთვე ბერძნებიც, როგორც ზემოდ მრეიხსენიეთ, მისიონერების მიზეზით არ ასვენებდენ არც მეფეს და არც ერს. მათმა განუწყვეტელმა ჩიჩინმა საკმაოდ დააფიქრა თეიმურაზ და გული ანცრუევინა. არც ის უნდა დავიფიწყოთ, რომ ბერძნის პატრიარქნი თავიანთ მოციქულებს ხშირად ჰგზავნიდენ თეიმურაზთან და ხან ემუქრებოდენ და ხანაც აქეზებდენ, მისიონერები შენი სამეფოდგან განდევნეო. ბერძნებს უფრო იმის დარდი აწუხებდათ, არ დაჰკარგოდათ ის დიდი შემოსავალი, რომელიც საქართველოდგან გაჰქონდათ ყოველ წლივ. პატრი არქანჯელო ლამბერტი, 12 თებერვალს 1634 წ. (ეს თარიღი სწორე არ არის; უნდა იყოს 1633 წ.) ბერძნების პატრიარქის მოქმედების შესახებ ასე სწერს რომაში თავის უფროსს: „მეც თან წავყევი და რო მივედი მეფესთან; თავისი ჩვეულებისამებრ, აღერსიანად მიგვიღო, თუმცა სწორედ იმ დროს იერუსალიემის პატრიარქისგან მიეღო ერთი საჩუქარი და წერილი, რომელიც განგებ მოეტანა ერთ ბერძენს. იმ წერილით პატრიარქი თეიმურაზს სთხოვდა, შევიტყე, რომ თქვენს სამეფოში მიგიღიათ ფრანგ

კათოლიკები; რაც შეიძლება საჩქაროდ განდევნეთ ეგენი მანდელგან, რადგან ეგენი ისეთი ხალხია, რომ კაცს ადვილად მოატყუებენ, შეესთვითრად დაიწახვებენ და თეთრს შავად მოაჩვენებენ, ვინაიდან ფილოსოფიაში: 'ძრიელ დახელოვნებული არიანო. პატრიარქსაც (საქართველოს კათალიკოსსაც) მოსწერა იმის მაგვარი წერილი, მაგრამ არც ერთზე ჰქონია გავლენა და არც მეორეზე" (1).

იმ დროს საქართველო ბერძნებს ყოველ წლივ თურმე მოწყალეზად აძლევდა ექესიათასს სკუდსა იერუსალიემის წმიდა ადგილებისათვის. დასასრულ, თეიმურაზმა ველარ შეასრულა პაპის სურვილი იმიტომ, რომ როდესაც როსტომ ხანი 130,000 ჯარით შემოესია საქართველოს, იძულებული გახდა თავისი თავისათვის ეშველა, არა თუ პაპის სურვილის ასრულებისათვის ეზრუნა. რა ნახა თეიმურაზმა, რომ თავისი ერისთავები და ჯარი ველარ შეპყრობა სპარსელების შიშის გამო, 18 თებერვალს 1633 წ. დაუტევა საქართველო და დედოფლით, კათალიკოსებისკოპოსებით და სამასამდე დედაკაცით შეეხიზნა თავის სიძეს იმერთის მეფეს. ამ გარემოებამ ბოლო მოუღო როგორც მის მეფობას, ისე მისიონერთა იმედებსაც, საქართველოს ერი რომისათვის შეეერთებინათ.

მისიონერები ამასაც დასძენენ: რადგან თეიმურაზმა ამ ბოლოდროს ჩვენზე გული აიცრუა და წინანდელსავეთ აღარ გვეპყრობოდა, ღმერთმა დასაჯა და სახელმწიფოზე ხელცარიელა დასვა.

როგორც სჩანს, თეიმურაზ მარტო მისიონერებს არ გაორგულებია, არამედ თვით თავის ქვეშევრდომებთანაც სულ სხვანაირად დაუწყია თავის დაქერა. აი, რას მოგვითხრობს მისიონერების ისტორიკოსი თეიმურაზის შესახებ: „ის სულ სხვა კაცად შეიცვალა: ყველას მტრად გადაეკიდა, თავის ქვეშევრდომებს სასტიკად ეპყრობოდა, ახალი ხარჯი გააწერა და ყველაფერს ძალით ართმევდა; მისთვის სამართალი აღარ იყო. თავის კანონად თავისი სიხარბე და ჟინი გაიხადა.“ (2).

როსტომ რა მიუახლოვდა გორს, მისიონერები წინ წარსდგნენ და პატივით მოიკითხეს. იმანაც დიდის პატივით მიიღო, დაუმტკიცა ყოველი პრივილეგია, რაც თეიმურაზისგან ჰქონდათ, გაამხნევა და დაპირდა თავის მფარველობასაც. ეგრეთვე ბრძანება გასცა, რათა არავის შეეწუხებინა პატრები.

როსტომმა გორის ციხის აშენება დაიწყო და ორმოც დღეში დაასრულა კიდეც. იმდროსვე პატრებს სთხოვა გორის ციხის რუკა გადაეღოთ შაჰთან გასაგზავნად. თხოვნა შეუსრულა ახლად მოსულმა პატრი ქრისტეფორემ, რომელმაც მხატვრობა იცოდა. ციხესთან გადახატა გორის რუკაც, რომელიც რომას გაგზავნა.

მისიონერები მოგვითხრობენ: ერთს ყურადსაღებს ამბავსა, რომელიც მომხდარა 1634 წ. ერთი ახალგაზდა: ქართველი 15 წლის ვაჟი, გაკათოლიკებული, სახელად ნასყიდა ლოპამონი, გორში პატრებს ემსახურებოდა. იმან რა ნახა მათი შინაური მონაზონური ცხოვრება, ძრიელ მოეწონა და დააპირა თვითონაც მათთან მონაზონად შედგომა, რათა მათსავეით სათნოებით ეცხოვრა. რადგანაც ახალგაზდა ქალზედ ჟკვე დანიშნული იყო, მოინდომა მისი გაშვება. ამაზედ მოილაპარაკა პატრებთან და შეატყობინა თავისი დანიშნულის მამას, ჩემს მაგიერ სხვა სასიძო მონახე შენის ქალისთვის, რადგან საქვეყნო ცხოვრებაზე ხელი უნდა ავიღო. ეს ამბავი ძრიელ სამწუხაროდ დაურჩა ქალის მამას, ბევრი ურჩია და ეხვეწა ჩემს ქალს თავს ნუ დაანებებო. ამითი რომ ვერაფერი გააწყო, მიმართა სომხებს, რომლებიც პატრებს მტრობდენ და უთხრა: თუ დღეს ქართველებს აფრანგებენ, ხვალ სომხებსაც ამასვე უზმენო. მაშინვე მას ბლომად შეუერთდენ სომხები, ძალით გამოიყვანეს პატრების სახლიდგან ნასყიდა და ცემა-ტყებით მიიყვანეს გორის ციხის უფროსთან, რომელიც იყო მაჰმადიანი. ამასთან რომ ვერაფერი გააწყეს, წაიყვანეს ტფილისს, დაასმინეს არა მარტო კათალიკოსს, არამედ თვით როსტომ ხანსაც და სთხოვეს სიკვდილით დაესაჯა, რუ კათალიკე სარწმუნოებას არ უარს ყოფდა. ვიდრე ნასყიდას საქმე გადასწყდებოდა, მას ბევრი შეურაცხება მიაყენა მოჩივარ-გაბრაზებულმა ხალხმა, რადგან ხელში ჰყავდათ. ეგრეთვე შეამჩნიეს ერთი ბერძნის მღვდელ-მონაზონი, რომელიც აყვედრიდა მას ქვეყნიერობის დატოვებას და მონაზონად შედგომას; თავის ნათქვამის საბუთად იმას ეუბნებოდა, რომ თვითონ ძალიან ვნანობ უცოლშვილობასო და გირჩევ შენს ახალგაზდა მშვენიერს დანიშნულს თავს ნუ დაანებებო. ლოპამონმა იმის ლაპარაკს სრულებით ყურადღება არ მიაქცია და ყოველი შეურაცხყოფა დიდის სულგრძელებით აიტანა, შეუწყვეტლივ ლოცულობდა, რათა ღმერთს მისთვის საჭირო მადლი და სიმხნე მიეტა: ყველას პასუსუხად იმას აძლევდა, რომ ის უარს ვერ ჰყოფდა კათალიკე სარწმუნოებას და მზათ იყო მისთვის სისხლიც დაედვარა. ყოველი ეს ამბავი რომას დაწვრილებით მისწერა პატრი პეტრემ, რომელიც, სხვათა შორის, ამბობს ასე: მეორე დღეს ლოპამონის გასასამართლებლად მოხდა კრება, რომელსაც კათალიკოსთან ერთად ბევრი ქართველი ეპისკოპოსი და თვით როსტომ ხანიც დაესწრო. ბერის გამოძიების შემდგომ კათალიკოსმა სიტყვის თქმა მიანდო ჩვენ მიერ ხშირად ხსენებულს მონაზონს ნიკიფორე ერბახს. ჯერ მოუბრუნდა და მოახსენა როსტომს, სიკვდილის ღირსი არ არის, რადგან სარწმუნოება არ გამოუცვლია და სპარსელების წინააღმდეგ არაფერი უმოქმედებიაო: ქართველების და კათა-

ლიკების სარწმუნეობა ერთი და იგივეაო; მათ შორის სხვა არაფერი განსხვავებაა, თუ არ ის, რომ ფრანგები უფრო ერთგულად და მორწმუნებით იცვენ ქრისტეს სარწმუნოებასო. მერმე მიმართა კათალიკოსს (რადგან თეიმურაზთან ერთად ზაქარია კათალიკოსიც გაიქცა იმერეთში, ამისთვის როსტომ ხანმა კათალიკოსად დანიშნა ერთი ახალგაზდა ეპისკოპოსი, რომელიც არ იყო მეგობარი კათალიკებისა და რომლის შესახებ მისიონერები ამბობდენ: კაი მეგობარი და მონადირე არისო), და ბევრი საყვედური უთხრა მას გულფიცხელობისათვის და შემდგომ დასძინა: „ყოველდღივ ჩვენის თვალით ვხედავთ, რომ მრავალნი ქართველნი სომხდებიან, და უფრო მომეტებული მათგანი მაჰმადის სარწმუნოებასაც ღებულობს. მაშ, ვისაც კი უნდა გაფრანგება, რაღად უნდა დაეშალოს?“ (1) ესეთი პასუხი და მსჯელობა დიდის კმაყოფილებით მოისმინეს ყველა იქ დამსწრე ეპისკოპოსებმა და ქართველ წარჩინებულ პირთა. ასე რომ სომხები და ბერძნები დიდად შერცხვენილნი დარჩნენ. ეს ამბავი თუმცა მალე აცნობეს რომას, გარნა პეტრე ავიტაბილემ დაწვრილებით ჰალეპოდგან აცნობა 10 სექტემბერს, 1638 წ.

ნასყიდა მაშინვე განათავისუფლეს იქიდგან. იგი პეტრე ავიტაბილესთან ერთად დიდის სიხარულით პატრებთან გაბრუნდა გორს, სადაც უფრო გულ მოდგინებით შეუდგა თავის ახალ მონაზონურს ცხოვრებას; მოკლე ხანში ყველასთვის სამაგალითო შეიქმნა. მალე პატრების სამონაზონო ტანისამოსიც ჩაიცვა და შეიქმნა მათი მორჩილი ძმა. სახელად ანდრია უწოდდეს. რადგან იგი პ. პეტრე ავიტაბილეს ძრიელ შიანდა, თან წაიყვანა იტალიას; რათა იქ უფრო კარგად განსწავლულ იყო. გარნა პატრე ავიტაბილეს ინდოეთში წასვლა და იქ ახალის მისიონის გახსნა მიანდეს. ამიტომ თავის მეორე ამხანაგად აირჩია ქართველი ძმა ანდრია და 1639 წ. ოქტემბერში ორი მღვდელი და ის არღრია წავიდნენ ინდოეთის გოა ქალაქსა. იქ ანდრიას გულმოდგინებით დაუწყია სხვებთან ერთად შრომა ხალხის მოსარჯულებლად და თავისი მოღვაწეობით მოკლე ხანში ისეთი სახელი მოუხვეჭია, რომ თურმე პატრი წმიდას უწოდებდენ. მაგრამ, სამწუხაროდ, ბევრი აღარ უცოცხლოა. თუმცა ზედ მიწვევით არ ვიცით, როდის გარდაცვლილა ანდრია, მაგრამ ჩვენის ფიქრით უნდა გარდაცვლილ იყოს ან 1641 წ. ან 1642 წ., რადგან იმ დროს გარდაცვლილა, როდესაც ჯერ გოაში თვითინელ პატრებს საკუთარი ეკლესია არა ჰქონიათ. ანდრიას გარდაცვალების შესახებ პეტრე ავიტაბილე რომაში თავის უფროსს ვრცელ მოხსენებას უგზავნის. თარიღი არ აქვს. რაკი საკმაოდ ყურადსაღებია ის წერილი, მოვიყვანთ აქ მის ერთს ნაწილს.

„ამ ჩვენის კურთხეულის ძმის განშორება ჩვენთვის დიდად სამწუხაროა, გარნა ღმერთს დიდს მადლობას ვსწირავთ და იმედი გვაქვს მისი მამობრივის განგებისა, რომ ანდრია იქმნეს ჩვენი მფარველი ამ დიდს უდაბნოში. მისის სიკვდილის ამბავი მოეფინა არა მარტო მთელს ქალაქში, არამედ შორ ადგილებშიაც. ვინც კი იცნობდა, ყველანაირად წმიდანად რაცხვიდენ, როგორც თვითვე მოგვითხრეს. რადგან მის გვაძლულობა პატივი მიაგეს, ამიტომ საჭიროდ ვრაცხ ეს მოგახსენო. წმიდადომინიკეს დიდებული წესის მამებს უნდოდათ თავიანთ ეკლესიაში დაესაფლავებინათ, მაგრამ თავიანთი სურვილი გვიანდა განაცხადეს. წმიდათერეზიას (კვრმელიტანების) მამები დარწმუნებული იყვნენ, რომ მათ მონასტერში უნდა დასაფლავებულიყო და არა სხვაგან, თუ იმიტომ, რომ ისინი ჩვენს სახლზე ახლო იყვნენ და თუ იმიტომ, რომ ინდოეთში მოსვლის დროს პირველად მათ მიგვიღეს. ხოლო რა სცნეს, ჩვენი აზრი სულ სხვა იყო, მოიწადინეს გვამი მოგპარათ პირველ ღამეს, როდესაც ჯერ არ იყო დასაფლავებული, რისთვისაც გამოგზავნეს ორი თავიანთი მონაზონი და სამიც მარჯვე ერის კაცი, რათა წესგენებინათ იქ, სადაც უნდოდათ. ღეთის განგებით აღრე შევიტყუეთ ესა, ვიფხიზღეთ და ვიღონისძიეთ და ესრედ ავიცილეთ თავიდან უსიამოვნება, რომელიც ადვილად შესაძლებელია მომხდარიყო, იმით რომ გვამი მოგპარა. ამიტომ დავსაფლავეთ წმიდა აგვისტინეს მონაზონების მონასტერში, რადგან ერთი თვის წინათვე მათმა უფროსმა დიდის ვედრებით გვთხოვა. თავის მონაზონებითურთ მოვიდა, კვირა დღეს მხარზე გაიდევს და წაასვენეს. მუსიკით, გალობით და დიდის გამოჩვენებით; წირვა-ლოცვა შეუსრულეს და აუგეს მას ყოველი წესი, რომელიც მათ კანონად აქვს შეუსრულონ მარტო თავიანთი პროვინციის უფროს, პროვინციალს. ესეც უნდა მოგახსენო, რომ, როდესაც ჩვენი კურთხეული ძმა ავად იყო, იმ მონაზონებმა დიდის სიყვარულით მოუარეს; ასევე მოიქცნენ კარმელიტანებიც“ (1)

ძმა ანდრია მეორე ქართველი მონაზონია, რომელიც კათოლიკე, სარწმუნოებისათვის ინდოეთში ასრულებს წმიდად თავის სიცოცხლეს. ყველა საბუთებს რომ მოეწია ჩვენამდე, ვინ იცის, რადენი ასეთი ქართველი მოემატებოდა ერთგულ კათოლიკეთა რიცხვს!

როგორც ზემოდ ვსთქვით, როსტომ ხანმა, თავისი ურიცხვი ჯარით ქართლ-კახეთი ერთიან დაიქირა და თეიმურაზ თავისიანებით იმერეთს გადაიხვეწა. გარნა როსტომ მაინც არ იყო უშიშრად და მოსვენებით, რადგან თეიმურაზის სახელის გაგონებაზე ყველა თრთოდა, ეშინოდა თავს არ დამეცესო და ჩემიანებმა არ გამცნო. შიში მით უფრო ჰქონდა, რომ ხალხი მალე შემოსწყრა, რადგან ახალ კანონად:

შემოიღო 30 კომლზე ერთის შენეირის ვაყის გამორთმევა შაჰისათვის გასაგზავნათ. ამის გამო მთელ ღამეს სულ ფხიზლობდა და დროს ატარებდა, დღისით კი დილიდგან საღამომდე ეძინა. თავისი საშიშარი მოწინააღმდეგე რომ ხელში ჩაეგდო, მოინდომა ლევან დადიანთან დაშვებობა, დაკავშირება, რათა თეიმურაზ შუაში მოემწყვდიათ როგორმე. ამისთვის როსტომმა, თავისიანების შეგულიანებით, დადიანს მოსთხოვა ცოლად მისი და მარიამ, სიმონ გურიელის ქვრივი. მოციქულად, სხვათა შორის, თბილელი გაგზავნა. მისი წინადადება დადიანმა სიხარულით მოისმინა, თუმცა მისი და სრულებით არ თანხმდებოდა; მაინც თავის მხრივ გამოუგზავნა მოციქულები; მათ შორის იყო ნიკიფორე ერბახიც, რომელიც თეიმურაზთან ერთად წასულიყო ჯერ იმერეთს და შერმე სამეგრელოს. მოციქულები რომ მოვიდნენ გორს და ნახეს მისიონერები, ძრიელ მოეწონათ და სთხოვეს, რომ დადიანის სამეფოშიაც მისულიყო ერთი, ანუ ირი კაცი. ნიკიფორემაც ურჩია და დაარწმუნა დადიანი კარგად მიგიღებსთო და დაჰპირდა, მეც შეგეწეითო. ამაზე მისიონერებმა უარი ველარ უთხრეს და ელჩებს თან წაჰყენენ პატრი არქანჯელო ლამბერტი და პატრი იოსებ ჯუდიჩი 23 ოქტემბერს, 1634 წელსა. მართლაც დადიანმა ძრიელ კარგად მიიღო იგინი, როგორათაც ვნახავთ უფრო ვრცლად შემდეგს თავში.

დადიანმა თუ ცემით, თუ მუქარით და თუ მოტყვილებით, როგორც იყო, დაიყოლია თავისი და, როსტომ ხანს მისთხოვებოდა. მალე დიდის ამბით გამოისტუმრა მარიამ ქართლსა *). მას თან გამოჰყენენ სამეგრელოდგან და გურიიდან წარჩინებულნი და ვგრეთვე ეპისკოპოსნიც. პირველად მოვიდნენ გორსა. გურიელის მოწინავე პირთ სამეგრელოში გაეცნოთ ლამბერტი და ჯუდიჩი და აქ რომ პატრები დაინახეს, ბევრი ეხვეწნენ პატრი ავიტაბილეს, ერთი-ორი მათგანი გურიაშიაც წამოვიდნენ, იქ ძრიელ კარგად იქნებიან მიღებულნიო. მათ ხვეწნაზედ ავიტაბილემ უარი ველარ უთხრა და 1634 წ. გააყოლა თან პატრი ქრისტეფორე კასტელი და პატრი ანტონ ჯარდინა და ძმა ქლაულიო, რომლებიც დიდის პატივით მიიღო გურჩიის მთავარმა, მალაქია კათალიკოსმა.

გორში რომ შემციოდნენ მისიონერები, პატრი ავიტაბილემ იძულებული გახდა იტალიიდან ახალი მისიონერები დაეზარებინა, 1637 წ. გორს მოვიდა ორი ახალი მისიონერი, ფრანჩისკე მაჯო და კლემენტე ვალანო, რომლებმაც საკმაოდ განითქვეს სახელი თავიანთის წერილებით.

*) ვახუშტის ქრონიკებში შეცდომით არის ამ ქორწინების წელიწადად 1638 წ. აღნიშნული, იმ დროს როცა ეს იყო 1634 წ.

მაჯო მაშინვე შეუდგა ქართულისა და თათრულის ენის შესწავლას. იმან ქართული ისე მალე და კარგად შეისწავლა, რომ დასწერა თავისი შესანიშნავი სინთაგმათონად წოდებული გრამატიკა ქართულ-ლათინურად (1). ხოლო კლემენტე გალანომ, რა ნახა, ყველა მისი ამხანაგები მარტო ქართველების სწავლასა და გაკათოლიკებაში იყვნენ გართულნი და სომხებს, რომლებიც საქართველოში იმ დროს ბლომათ იყვნენ, სრულებით ყურადღებას არ აქცევდენ, დაიწყო სომხურის ენის შესწავლა; მიმართა სომხის მღვდლებს გორსა და ტფილისში და მალეც შეისწავლა ის ენა (1). გარნა ბევრ ხანს აღარ დარჩა აქ, მალე წავიდა ჯერ სამეგრელოს და იქიდგან კოსტანტინეპოლს, სადაც დააარსა სომხებისათვის სკოლა და დასწერა თავისი შესანიშნავი წერილი სომხისა და რომის ეკლესიის შეერთების შესახებ.

ზემოდ ვნახეთ, რომ საქართველოს, ორი-სამი საუკუნის განმავლობაში, თავისი კათოლიკე ლათინის ეპისკოპოსი ჰყავდა; ხოლო როდესაც მოაკლდათ ტფილისის კათოლიკებს თავიანთი საკუთარი მწყემსი, მეტადრე XVI საუკუნის განმავლობაში, არა სჩანს, იმ დროს რომელ ეპისკოპოსზედ იყვნენ დამოკიდებულნი საქართველოს კათოლიკენი. ხოლო XVII საუკუნეში კი ეს კათოლიკენი 1633 წ. ისპაჰანში მყოფ ლათინის ეპისკოპოსს დაუქვემდებარეს. ამ განკარგულებას პროპაგანდა აცნობებს საქართველოს მისიონერებს შემდეგის წერილით:

„საქართველოში მყოფ აგვისტინიანებისა და თეათინლების უფროსს მამებს.

„პროპაგანდის კრების რჩევით პაპმა ისპაჰანში ეპისკოპოსად განაწესა პატრი ივანე თადეოზ და თანაშემწედ და შემდეგში მისევე მოსაყდრედ მისცა პატრი ტიმოთე კარმელიტანი; ეგრეთვე მიანიჭა მას მრავალი უფლება და ძალა, რათა მოიხმაროს თუ სპარსეთის სამთავროსა და თუ საქართველოს სამეფოს ქრისტიანების დასახმარებლად. ბატონმა კარდინალებმა ინებეს, გაუწყოთ თქვენ და თქვენ მამებსაც, რათა მაგ ერის სასიკეთოდ და თქვენის მისიონის საქიროებისათვის მიმართოთ ხსენებულ ეპისკოპოსს. მას ნაბრძანები აქვს, შეგეწიოსთ მაგ მისიონში და მეტადრე იმ შემთხვევაში, როდესაც საქიროა საეპისკოპოსო ღირსების უფლება. რომით, 5 იანვარს, 1633 წ.“ (2).

ივანე თადეოზ კარმელიტანი პატრია, რომელიც 1613 წ. სპარსეთიდგან მოვიდა თეიმურაზის მისასამძიმრებლად, ცოტა ხანს საქართველოში დარჩა და ისევე მალე წავიდა ამტყდარის ჩხუბის გამო.

აქ ყურადსაღებია ის, რომ საქართველოს კათოლიკების ყურისგდება-უფროსობა მიუზღვიათ ისევე შორს მყოფის ლათინის ეპისკოპოსის და არა ნახჩევნის ეპისკოპოსისათვის; რომელიც საქართველოზე გაცი-

ლებით ახლოს იყო, ვიდრე ისპანში მყოფი ეპისკოპოსი. ეს გარე-
შობა ნათლად გვიჩვენებს, რომ ნახჩენის არქიეპისკოპოსს არც ერთ
დროს არავითარი გავლენა ჰქონია საქართველოს კათოლიკებზე. ასე
რომ არ ყოფილიყო, პროპაგანდა უეჭველად რასმე მოიხსენებდა ამ
წერილში.

აქ უნდა მოვიხსენოთ ის შესანიშნავი გარემოებაც, რომ რომაში
პროპაგანდის საეკლესიო კოლეგია, სადაც ყველა გვარ-ტომის სამღვდ-
ლოება სწავლობს, საქართველოს მიზეზით დაარსდა. მისიონერებმა საქარ-
თველოს მდგომარეობა კარგად რომ გაიცნეს და შეიტყვეს ისიცა, რომ
ამ ქვეყანას სამღვდლოება მეტად უფიცი და მოუზადებელი ჰყვანდა,
რომას თხოვნა დაუწყეს თუ სიტყვიერად და თუ წერილობით ამ მხრივ
შემწეობა აღმოგვიჩინეთო. უთვლიდენ კარგად განსწავლულ მღვდლებზეა
დამოკიდებული ამ ქვეყნის წარმატებაო. ეს გარემოება ყურად იღო პაპ-
მა ურბანო მერვემ და აღმოსავლეთის ყველა ტომთათვის პროპაგანდის
კოლეგია დააარსა. ორის ბუღლით დაადგინა, რომ ოროლი მოწაფე მუ-
დამ უნდა იწვრთნებოდეს ამ კოლეგიაში. ამათში, ცხადია, უნდა ყოფი-
ლიყვნენ ქართველებიც, რომლებსაც ღღევანდლამდე ორი ადგილი
აქვს. ქვემოდ ვნახავთ, რომ მართლაც ბევრი ქართველი გაწვრთნილა
ამ კოლეგიაში.

გურია-სამეგრელოს მისიონი ძალიან გაძლიერდა, რადგან მთავრებ-
მა და ერმა ძრიერ კარგად და დიდის პატივით მიიღეს მისიონერები. ამი
ტომ პატრების უმეტესი ნაწილიც იქ წავიდა. მათ სამეგრელოში გადა-
სახლებას ხელი იმანაც შეუწყო, რომ ქართლში ველარ ხედავდენ უწინ-
დებლებ კათოლიკე სარწმუნოების მოსარჩლე შეფეს, მისიონის მფარ-
ველს დედოფალს (თეიმურაზის მეუღლეს დარეჯანს მისიონის მფარველს
და დედას ეძახდენ) და აღარც თავიანთ ერთგულ კათალიკოსს. მათ
ადგილას გამაჰმადიანებული როსტომ იყო, რომელიც თუმცა დაჰპირდა
პატრებს თავის მფარველობას და შემწეობას, მაგრამ მალე ბრძანება გა-
მოსცა, ვინც გამოიცივლის სარწმუნოებას და მაჰმადიანობის ნაცვ-
ლად სხვა სარწმუნოებას მიიღებს, სიკვდილით დაისჯებაო. არც ახალი
კათალიკოსისაგან დიდს სიკეთეს მოელოდენ. ამიტომ იმედი აღარ ჰქონ-
დათ საქართველოში მათ მოღვაწეობას ისეთი ნაყოფი გამოეღო, რო-
გორც წინად მოჰქონდა. თეიმურაზიც როსტომ ხანს არ ასვენებდა. გა-
მუდმებული ომი ძრიელ გულს უტებდა პატრებს. ყოველ ამას დაერთო
ისიც, რომ ადვილად ველარ შოულობდენ ახალ მისიონერებს, რომელ-
თაც ძველების ადგილის დაქერა შესძლებოდათ. ამ სხვა და სხვა გარე-
შობამ თვითნელი პატრები იძულებულ ჰყო, რომ ისე დიდის შრომით
და ვგრედ ნაყოფიერად დაწყებული ქართლის მისიონი დაეტოვებინათ

და თითო-თითოდ სამეგრელოს გადასულიყვნენ. გორში დარჩნენ მარტო-
ორი მღვდელი და ერთი მორჩილი 'ძმა. რაკი ახალი მღვდელი ვე-
ლარ მოუმატეს მისიონს, ადგნენ და სამეგრელოს გადავიდნენ. ასე მო-
ლოდნელად და სანანურად დაასრულეს თეათინელებმა თავიანთი მისი-
ნი ქართლში. 1638 წ. გორში მათგანი აღარავინ იყო.

სანამ თეათინელები გორს მოშორდებოდნენ, იქ მყოფი აგვისტინი-
ანი მონაზონებიც ბევრი დაიხოცნენ ჟამით. ბოლოს დარჩენილ იყო
მარტო ერთი მღვდელი და ისიც ისპაჰანს წავიდა და აღარც კი დაბრუ-
ნებულა. წასვლის წინეთ თავისი ეკკლესია თეათინელებს მიანდო. ხო-
ლო თეათინელებმა არა მარტო ის ეკკლესია, არამედ თავიანთიც უპა-
ტრონოდ დასტოვეს. გარნა, როგორც სჩანს, შემდეგში აგვისტინიანები
ისევ მობრუნებულან, ვინაიდან ზემოდ. დასახელებული მოხსენება აგვი-
სტინიანმა პატრი ამბროზიომ რომას მისწერა 1640 წელს გორიდგან. ხო-
ლო მას შემდგომ აღარ ვუწყით, თუ რამდენ ხანს კიდევ დარჩნენ აგ-
ვისტინიანები გორში.

თეათინელებს, როგორც დაიწყეს, ისე ბოლომდე რა შერჩენო-
დათ გულის სიმაგრე და აქეთ-იქით ბევრი ადგილისათვის ხელი არ ჩა-
ეგლოთ, მათი შრომა საქართველოში უეჭველად დიდს ნაყოფს გამოი-
ღებდა და ბევრი მიმდევარიც ეყოლებოდათ, რადგან ძრიელ განათლე-
ბული და თავ-განწირულნი პირნი იყვნენ.

შემდეგს თავში გავაცნობთ მკითხველთ თეათინელების მოღვაწეო-
ბას გურია-სამეგრელოში, საცა მათ გასწიეს დიდი შრომა, რომელიც
ხასურველათ დაგვირგვინდა.

ქართველი კათოლიკენი გურია—სამეგრელო—იმერეთისა
XVII საუკუნეში.

შეიძლება, მკითხველს გაუკვირდეს კიდევ, რომ გურია-სამეგრელო აქამდე არც კი ვახსენეთ და იქაური ძველის დროის კათოლიკეთა არაფერი ვსთქვიეთ. მიზეზი ამისა ის იყო, რომ უწინ სამეგრელო არ შეადგენდა ცალკე მისიონს. არამედ საქართველოს მისიონს ექვემდებარებოდა. უწინ ევროპელები Iberia და Georgia-ს სახელით ხშირათ გულისხმობდნენ მისს დასავლეთს ნაწილს იმერეთს-სამეგრელოსაც. აი ეს არის მიზეზი, რომ იმ პროვინციების კათოლიკეების შესახებ კერძოდ საბუთებს, რაც არ მოვიხსენეთ XV საუკუნის აღწერაში, XVII საუკუნემდე მეტს ველარ შევხვდით. გარნა ვფიქრობთ, იმ დროებში კათოლიკობა უფრო გავრცელებული უნდა ყოფილიყო იმ სამ პროვინციაში, ვიდრე თვით შუაგულ საქართველოში, რადგან მისიონერები სანამ საქართველოს შემოვიდოდნენ, პირველად იმ სამთავროებში მოდიოდნენ. ამიტომ საგულგებელია, რომ ჯერ იქ იწყებდნენ კათოლიკობის ქადაგებას და ქართლს მერე შემოდიოდნენ. ეგრეთვე ისტორიიდან კარგად ვუწყით, რომ, ვიდრე ოსმალეთი ისე საშინლად გაძლიერდებოდა და ტრაპიზონს დაიპყრობდა, ვენეციელისა და ჯენველის ვაჭრებით შავი ზღვის პირი სავსე იყო. ერთი მათი უმთავარესი ბინათაგანი სამეგრელო იყო. ხსენებული იტალიელი ვაჭრები იქ ძირიელ გაშინაურებულნი და ბლომათაც ყოფილან. ბევრნი მათგანი იქვე მეგრელებს ესიძებოდნენ და მათთანვე რჩებოდნენ; მეგრულსაც სწავლობდნენ და, მათ ზნე-ჩვეულება-საც იკვლევდნენ, თუმცა მეგრელებს მაინც და მაინც ქებით არ იხსენიებენ, მათი ქცევა არ მოსწონს და პირუტყვ-ხალხად სთვლიან. ვენეციელი მგზავრი, იოზაეათ ბარბარო, რომელმაც თანაში წასვლა-მოსვლის დროს (1436—1455 წ.) გამოიარა სამეგრელოში და აქაური მთავარი ბენდიან. (Bendian) ნახა, ამბობს, რომ სამეგრელოში მოსიარულე ჯენველები „გიეთის“ გამოსახატავად სიტყვას „მეგრელს“ ხმარობენ. მაგალითად: შენ მეგრელი ხარო (Du sei Mengrello) თუ ერთმა მეორეს უთხრა, ეს იმას ნიშნავს, რომ უნდა უთხრას: „შენ გიეთი ხარო“ (1).

უხადია იტალიელებისა და მეგრელების ასე ხშირს დაახლოებულს კავშირს თავისი გავლენაც უნდა ჰქონოდა სარწმუნოებაზედაც, მეტადრე თუ ისიც არ დავივიწყებთ, რომ უწინ ამ იტალიელ ვაქრებს ხშირად თან ჰყავდათ თავიანთი მღვდლებიც. ეს გარემოებაც საკმაო საბუთს გვაძლევს ვსთქვათ, რომ უწინ სამეგრელოში კარგად ყოფილა კათოლიკობა გავრცელებული, რასაც არა ნაკლებ ამტკიცებენ XVII საუკუნეში დარჩენილი ეკკლესიები. (2) მოვიგონოთ ისიცა, რომ ხსენებულ საუკუნეში კათოლიკე მისიონერებმა თვალ-საჩინოდ გაავრცელეს სარწმუნოება, ასე რომ შეგვიძლია ის დასკვნა გამოვიყვანოთ, რომ ძველს დროში კათოლიკე სარწმუნოება თუ უკეთ არა, ნაკლებად მაინც არ იქნებოდა გავრცელებული.

რადგან სამეგრელო XVII საუკუნეში თვითნებლებზედ უწინ სხვა მისიონერებმა მოიარეს, ჩვენც ჯერ იმ მისიონერების მოღვაწეობას და მათ შესახებ საბუთების გაცნობას შევეუდგებით.

ამ საუკუნის დასაწყისში თვით დადიანს მოუნდომებია ლათინთა მისიონერების მოყვანა თავის სამთავროში. როდესაც ოსმალეთთან სამუდამო მშვიდობის დასამყარებლად თავისი ელჩი კოსტანტინეპოლს გაუგზავნია, მისთვისვე მიუხდვია მისიონერების თან წამოყვანა. იმასაც კოსტანტინეპოლში მყოფის საფრანგეთის ელჩის ბარო სანჩიუსადმი მიუმართავს, რადგანაც კარგად ყოფილა დაახლოებული. საფრანგეთის ელჩსაც იეზუიტების ქუფროსისათვის მიუმართავს და დაურწმუნებია, მეგრელთა ელჩი რასაც გპირდება, ყოველივე ასრულებული იქმნებაო. იმასაც ორი იეზუიტი დაუნიშნავს სამეგრელოში წასასვლელად. იეზუიტების ისტორია ამ ამბავს ასე მოგვითხრობს: „კოსტანტინეპოლიდგან დაიწყო მეგრელებსა და ქართველებში გასაგზავნმა მისიონმა მოღვაწეობა... რადგან მეგრელთა მეფე წინეთ ნატრობდა ლათინის მოძღვრებს; ეს სურვილი ჩვენებს განუცხადა პირითა თავისის ელჩისა, რომელიც 1614 წ. ოსმალეთის პალატში მოვიდა საქირო საქმეებისა და მეტადრე მეგრელთა და ოსმალთ შუა სამუდამო მშვიდობის დასამყარებლად. ჩვენმა მამებმა ეს წინადადება სიხარულით მიიღეს, ასეთი კაი შემთხვევა ხელიდგან არ გაუშვებს და შეჰპირდენ ელჩს, დაუყოვნებლივ გზას დადგომოდენ და, რაც შეიძლება, მალე მისულიყვნენ მეფესთან. ეს მოხდა შუა კაცობით უქრისტიანისის მეფის ელჩის ბარო სანჩიუსისა, რომელმაც ამ შესანიშნავის მისიონის დასაფუძნელად, საქირო ხარჯიც მოგვცა. მისი რჩევით, პატრი ლუდოვიკე გრანჯერიო და მასთან ერთად მორჩილი ძმა 1614 წ. წაჰყვნენ ელჩს, რომელმაც ამის გამო უფრო ჩქარა გაათავა საქმენი“. (1).

მისიონერები დიდის გაქირვების შემდგომ სამეგრელოში მივიდნენ. იქ დიდის პატივით მიღებულ იქმნენ. რა დაბინავდნენ, ერთი ვრცელი აღწერა გაუგზავნეს ფრანგულად თავიანთ უფროსს. იმათ წერილში თავიანთი მგზავრობის გარდა მოხსენებულია ყველაფერი, რაც ნახეს, ან თუ როგორ მიიღეს ისინი გურია-სამეგრელოში. რადგან წერილი დიდათ საინტერესოდ მიგვაჩნია, ამიტომ მოვიყვანთ მის მომეტებულ ნაწილს და გამოვსტოვებთ იმას, რაც არ შეეხება ჩვენს საგანს, ან რაც მკითხველისათვის საინტერესოდ არ მიგვაჩნია. არც ტექსტის მოყვანას საქიროდ ვრაცხთ.

„წერილი მამა ლუდოვიკე გრანჯერიოსი იეზუიტების საზოგადოების გენერალ უფროსს კლაუდიო აქევივას, მიწერილი სამეგრელოს სოფ. მოქვიდგან 2 მარტა 1615 წ.

„ყოვლად პატივცემულო მამაო,

„ჩვენი კოსტანტინეპოლში მყოფის მამებისაგან შეიტყობდით შარშან, რომ დიდად განათლებულის უქრისტიანესის ხელემწიფის ელჩი, ჩვენთვის მოწყალე და სარწმუნოების გაერცვლების სურვილით გასსკვალული, სამეგრელოს მთავრის ელჩს ხშირად ელაპარაკებოდა იმის შესახებ, რომ მისთვის თან გავეყოლებინეთ და დაუბრკოლებრივ გავყვივით კიდევც. პირველ გაზაფხულშივე გამოგვიცხადეს, რომ ჩვენი მგზავრობა მოახლოებული იყო და უნდა წავსულიყავით ჯერ ტრაპიზონს, შემდეგ სამეგრელოს ონეზ ფაშასთან ერთად, რომელსაც სულთანის სახელით უნდა მოელაპარაკნა სხვა და სხვა საქმისთვის სამეგრელოსა და გურიის მთავრებთან, დადიანთან და გურიელთან. დიდად განათლებულმა ელჩმა არაფერი დაზოგა ამ მგზავრობისთვის, მოგვცა ხუთასი ოქრო, რომელიც საქირო იყო მისიონისათვის. მას გარდა მშვენიერი საჩუქრები მიართვა ფაშას და იმასთან ყველაფერი გააჩივა. რადგან ფაშის ხომალდი საესე იყო ჯარის კაცებითა და საქონლით, სხვა ხომალდში ჩაგვსხა ორ თავის ნაცნობ იანიჩართან ერთად. ხომალდი ჯერ უნდა მისულიყო ვარნას სურსათისათვის და იქილგანაც ტრაპიზონს უნდა წასულიყო. ფაშამ ჩვენი თავი იანიჩრებს ჩააბარა, ყური კარგად უგდეთ, გზაში არაფერ შეაწუხოსო. ამ ნაირად, იმ სამის მღვდლისაგან, რომლებიც კოსტანტინეპოლში ვიყავით, მე უღირსი და იმ ადგილის ურგები გამოპირჩიეს მისიონისათვის და შემწედ მომცეს ძმა სტეფან ვიო და გამაყოლეს ეგრეთვე ერთი ახალგაზდა სომეხი მოენედ. გულ უხვმა და დიდად განათლებულმა ელჩმა, რაც კი საქირო იყო მგზავრობისათვის, ყველაფერი რომ გვიშოვნა, 26 მაისს, წმიდა სამების დღესასწაულის ორი დღის უკან გამოვესალმეთ ჩვენს მამებს და ნავით წავედით ჩვენს ხომალდში, რომელიც ბოსფორში იცდიდა სხვა

ბევრ ხომალდებთან ერთად... მხოლოდ მაშინ ვსცანით ის, რასაც კოსტანტინეპოლში ფიქრადაც არ გავიტარებდით. ესე იგი, თურმე ღიდად ძნელი ყოფილიყო მთავარ გურიელთან და დადიანთან მშვიდობის ჩამოგდება. ამას კაი დრო სჭიროდა. ამიტომ მთავრების ელჩები აღარ გაუშვეს, ტყვეებსავით დაიპირეს. ჩვენთვისაც უკეთესი იყო ცალკე გვემგზავრა, ვიდრე მეგრელებთან ვყოფილვიყავით, რათა ჩვენზედ არაფერი ეკვი შემოეტანათ... ფაშა ტრაპიზონიდან 20 იელისს წამოვიდა და იმას გამოვყვეით. სამენსა და კარიპაროვოლში გაჩერება მოინდომა, ჩვენ კი სოფელ რისკისკენ გავსწიეთ; საშინელი ქარი ამოვარდა და საკმაოდ შეგვაწუხა, ამასთანავე დალუპვისაც გვეშინოდა. მაგრამ ავდარმა მარტო ერთ დღეს გასტანა. სოფელი რისკა ჩვენის ფაშის სამშობლოა და მთელი მისი სახლობა იქ სცხოვრებს. თუ ეს და თუ სხვა ბევრი სოფელი ეკუთვნის ლაზისტანს, რომელიც გადაჭიმულია ტრაპიზონიდან დაწყებული ვიდრე საქართველომდე. იმ ნაწილში, რომელიც ტრაპიზონზედ ახლოა, ბერძნულს ლაპარაკობენ, ხოლო საქართველოს მახლობლათ კი საზოგადო ენა მეგრულია. რიზა ლაზების, ანუ აღანელების ახალშენია. ლაზები სამეგრელოს ერს ეკუთვნიან. ნელნელა ყველანი მაჰმადიანების ურჯულოებაში ცვივიან. რადგან ქრისტიანნი იყვნენ, ბევრს ხარჯს ახდევინებდენ და მრავალ გვარ შეწუხებასაც აყენებდენ. ამიტომ იმათ მაჰმადიანობა მიიღეს და ოსმალებს ნებას აძლევენ, რომ მათ შვილებს წინადაცვეთა აღუსრულონ. ამნაირად თავიანთი სარწმუნოების უარყოფით თავი ხარჯისაგან დაიხსნეს. ახალგაზდა ქრისტიანი ქალები, თავიანთი მშობლების სიცოცხლის დასაცველად იანიჩრებზედ თხოვდებიან; ამისგამო ძრიელ ცოტამ შეირჩინა ქრისტიანობის სახელი და ნათლილების ხსოვნა; ეს მით უფრო სამწუხაროა იმიტომ, რომ კაცმა არ იცის, თუ მას რა წამალი უნდა დაედვას, როგორ უნდა უშველოს. მაინც კი რავდენადაც სიბრძნე მოითხოვდა და რავდენადაც ჩვენის მცირედის მეგრულით შეგვეძლო, იქაურ მცხოვრებთა საკმაო რიცხვს, მეტადრე ყმაწვილებს, დახმარება აღმოუჩინეთ, ვასწავლეთ ჩვენის წმიდა სარწმუნოების უპირველესნი ჭეშმარიტებანი და თათრებზედ გათხოვილ ზოგიერთ დედაკაცებსაც თავიანთი მოვალეობანი გავაცანით. კიდევ მოენათლეთ ერთი თვრამეტი წლის ასული, რომელსაც თავისი მშობლებისაგან გაგონილი ჰქონდა, რომ ის მოუნათლავე იყო. გარემოებას რომ ხელი შეეწყო, მისის დედის თანხმობით ერთი თათრის ბავშვაც მოენათლავედით, აგრეთვე ერთს თათრისავე ახალგაზრდა ტყვეს. ასე გართული რომ ვიყავით, მოვიდა ფაშა და რამდენისამე დღის შემდგომ, მისივე თანხმობით ჩავსხედით ერთ ნავში, რომელიც შვილობის ჩამოგდების შემდგომ, ფაშის ნაეს უნდა გაჰყოლოდა. ნავი იმიტომ

გამოვიცვალეთ, რომ ვარჩიეთ ჩვენს ნაცნობ ლათინის წესის მგზავრებთან ვყოფილიყავით... შუადღისას უფრო გაძლიერდა ღელვა. მალე გემის თოკები მთლად დასწყვიტა; მენავებმა და მგზავრებმა ბარგი ზღვაში გადაჰყარეს და შემდგომ თვითონაც ჩაეშენენ ზღვაში, რათა ზოგი ცურვით და ზოგიც პატარა ნავეებით ხმელეთზედ გასულიყვნენ. აბობოქრებულიმა ქარმა და ზღვის ღელვამ ჩვენი ხომალდიც კიდევ გააგდო. ძრიერმა ტალღამ ორი კაცი დაგვიჩრა, ერთი თათარი და ერთი ქრისტიანი, მაგრამ ერთმა ღმერთმა უწყის, თუ რა ნაირი ქრისტიანი იყო. ორმა მგზავრმა, ერთმა არაბმა და ერთმა მეგრელმა მონდომეს ცურვით გასვლა. ტალღებმა არაბი დაარჩო, მეგრელი კი დამტვრეული ნავის ფიცრებით, როგორც იყო, ზღვას გადურჩა; მაგრამ ნაპირას შემწეობა აღმოუჩინეთ, აღსარებაც ვათქმევინეთ და მიიცვალა. იმედი მაქვს საუკუნო ბედნიერების ნავთ-სადგურს ეწიოს. ჩვენი ხომალდი სამ-ოთხ გზის კლდეს დაეჯახა, დაზარალდა, დაიმტვრა და ქერი კლდისაკენ გადაეარდა, ისე რომ გაკეთდა ერთნაირი ხიდი, რომლითაც ხომალდში მყოფთ გასვლა და თავის დახსნა შეიძლეს, გარდა ერთ ახალგაზრდა კაცისა, რომელმაც ტანთ არ გაიხადა და ამიტომ ქარმა ზღვაში ჩააგდო: ისე უბედურად ჩვენ თვალწინ დაიღუპა. ცოცხალი კი გადავიჩინეთ, მაგრამ საქონელი, სარჩო, ხომალდი, სუყველაფერი ზღვის მსხვერპლი შეიქმნა. გარნა დადიანი და გურიელი ზავის პირობათა შეწყენარებას აგვიანებდენ. ღელვისაც გვეშინოდა და ველარ გაგვებედა ჩვენ დაშტურეულ ხომალდში მიბრუნება. ამიტომ თანხმობით ყველამ ერთად გადავწყვიტეთ, დამტვრეული ხომალდის ფიცრებით ერთის სოფლის ახლოს ქოხი გაგვეკეთებინა და აი ასეთ მოკრძალებულს საფარში შევიხვეთ. აქ დაუწყეთ საქრისტიანო მოძღვრების სწავლება ბავშვებს და ბერძნების მღვდლებსა, რომელთაც აღსარება თავის ღღეში არ ეთქვათ და არც სხვისთვის ეთქმევინებინათ, ზიარებას კი აძლევდენ მორწმუნებს. ისევ მღვდლები თუ უმეცრებით და თუ დაუღვევრობით, წირვის თქმის დროს ბარძმში წყალს არ ურევდენ და წმიდა ნივთებს ძრიელ უხამსად ეპყრობოდენ. ფიცხლად ვამხილეთ და, რაც შეგვეძლო, ჩვენის სწავლის დარიგებით შევეწიეთ. რაოდენ მოწყალეებასაც ვშოულობდით, ყველას მათ ვაძლევდით იმ საწყალ ქრისტიანეთათვის, რომლებიც მაჰმადიანობაზედ გადადიოდენ, რათა ხარჯის გადახდა თავიდან აეცილებინათ... ჩვენი მეგობრების რჩევით ფაშასთან წავედით და ესთხოვეთ ყურადღო ჩვენი ასეთი გაქირვებული მდგომარეობა, რომელშიაც ჩაგვაგდო ესოდენმა მოულოდნელმა დაბრკოლებამ და ჩვენთვის სამეგრელოში შესვლის ნება მოეცა, როგორც ამას თვით შეჰპირებოდა საფრანგეთის ელჩს, ან არა და კაცი გამოეყოლებინა, რათა უშიშ-

რად სხვა მგზავრებთან ერთად გამოგზავნილებულიყავით კონსტანტინეპოლს. ჩვენმა სიტყვებმა გული მოუღობო, მაგრამ, მასთანვე გამოგვიცხადა, რომ სულთანმა მიბრძანა: არაფერ შეუშვა სამეგრელოში, ვიდრე შეიღობის საქმე არ დაბოლოვდებო. ხოლო, სიამოვნებით კი მოგცა პასპორტი, რათა კონსტანტინეპოლს გაგზავნილებულიყავით. მაგრამ განგებამ სულ სხვა ნაირად დაატრიალა ჩვენი საქმე. როდესაც ერთი პატარა ნავის კაპიტანთან მოვილაპარაკეთ, უცრათ მოვიდა გურიელის მოამბე, რომელმაც ზავის ჩამოგდება და ხარჯის გადახდის თანხმობა გამოაცხადა. ეს ზავი წმიდა ლუჩიას დღეობას (13 დეკემბერს) საქართველოს ნავთსადგურ ბათუმში შეკრეს მთავარმა და ფაშის გამოგზავნილმა კაცმა. ამ ამბავმა განზრახვა გამოგვაცვლევინა. მეორედ კიდევ მივმართეთ ფაშას. იმან ახლა უფრო კაის გულით მიგვიღო, ვიდრე წინეთ, თავისი მფარველობა გამოგვიცხადა და ნება მოგვცა, სადაც გვინდოდა, იქ წავსულიყავით. ზედ წმიდა თომა კანტარბერის დღეობას (29 დეკემბერს), შეიღისთვის მგზავრობის შემდგომ, იმავე ნავით, რომლითაც კონსტანტინეპოლს უნდა გაგზავნილებულიყავით, გამოვიარეთ ხელმეორედ გონიის კონცხი, რომელსაც დიდხანია ვუშვრდით და ორის დღის შემდგომ შეიღობით მოვედით საქართველოს ქალაქ სატყეპელაში (Satcapella). ზღვის პირას სიარულის დროს ჩვენთან ქართველები მოვიდნენ, მათ შორის იყო გურიელის ვეზირი, მხედართ მთავარი მისი ჯარისა და გამგებელი ამ მხარისა. როცა დაგვიძახა ვეზირმა, ცხენიდან გადმოხტა და იმ ქვეყნის ჩვეულებისამებრ, დაიჩოქა ცალის მუხლით და მეტის-მეტად მეგობრულად მოგვესალმა; ჩვენც დიდს მოწიწებით მაგიერი სალაში მივეციით. მაშინვე მიწაზედ გვერდით მოგვისხა და გამოგვკითხა, საიღგან მოვდიოდით, ან სად მივდიოდით. [რა გაიგო, ფრანგები ვიყავით და დადიანთან მივდიოდით, გვთხოვა ჯერ გურიელი გვენახა და ცხენებიც მოგვცა იქ წასასვლელად.] მადლობა მოვახსენეთ გულკეთილობისათვის და დავბრუნდით, რომ სატყეპელაში ლაზისტანის არქივისკოპოსს ვნახავთ თუ არა, დიდის სიამოვნებით მივალთ და მთავარსაც ვნახავთ, უკეთუ გვეცოდინება, რომ ჩვენი ნახვა ესიამოვნება-თქონი მან მოგვიწონა ჩვენი გარდაწყვეტილება და წავიდა. ღამე ზღვის პირას გავატარეთ. მეორე დღეს წავედით სანახავად მიტროპოლიტისა, რომელიც მცირედ, მაგრამ გულითადად გაგვიმასპინძლდა. ამასობაში გურიელმა ჩვენი მასპინძელი მიტროპოლიტი მიიწვია, რათა შობას მასთან ყოფილიყო მწირველად. ისიც წავიდა და შემოგვიპირდა, თქვენის მოსვლის ამბავს მთავარს ვაცნობებ და თუ ისურვა თქვენი ნახვა, მეორე დღესვე შევატყობინებთო. თავი ი სიტყვა ასრულა კიდევ. დაგვიბარეს გურიელთან: მოვიდა ვეზირის კაცი, რომელსაც ჩვენი მიწვევა

ჰქონდა დაბარებული, თან მოიყვანა ცხენები და წაგვიყვანა ბაილეთს (Baylet), სადაც მთავარი თავისი სახლობით და კარის კაცებით შობას ეგებებოდა. მაგრამ თვით გურიელი დაგვიხვდა მახლობლად სხვა სახლში, სადაც სანადიროდ ჩამომხდარიყო. შეიტყო თუ არა ჩვენი მისვლა, მაშინვე დაგვიბარა ერთ დარბაზში, სადაც თავის ქვეშევრდომებს ასამართლებდა. დიდის მოწიწებით მივესალმეთ, ის კი წამოდგა ტანტიდგან, თავშიშველი წინ მოგვეგება, დაიჩოქა ცალის მუხლით და ისე სალამი მოგვცა. შემდგომ თვითონ და მისი მხლებლებიც გვეამბორნენ და გვერდით მოგვიჩხა. ბევრი რამ გვკითხა და ჩვენც ყველაფრის პასუხი მივეცით. მერე გეთხოვა მისი სახლობისათვის გველოცნა. გამოვესალმეთ მთავარსა და წავედით ბაილეთს, სადაც თხუთმეტის დღის განმავლობაში დიდის გულ-კეთილობით მოგვეპყრა. მთავარი მეტად ზრდილია (რაც იშვიათია ამ მხარეს) და დიდი პატივის მცემელია რომის ეკლესიისა და მისის მთავრის პაპისა. საჯაროდ ამბობს, რომ ბიზანტიის იმპერია და კონსტანტინეპოლის საეპისკოპოსო საყდარი იმიტომ დაემხო, რომ არ ინდომეს რომის წმიდა მღვდელ-მთავრის მორჩილება. და აკი ღმერთმაც იმიტომ დასაჯა; წმიდა პეტრემ მიიღო კლიტენი სასუფეველისანი. პაპი არის მამა ყოველთა მორწმუნეთა, ამიტომ ყველანი მისი მორჩილი უნდა იყვნენო. როდესაც ლაპარაკი ამაზედ ჩამოვარდა, ვსთხოვე ნება მომეცით თქვენი აზრი პაპს შევატყობინო-მეთქი. დიდის სიამოვნებითო, მომიგო და თანაც მთხოვა პაპისათვის მიმეწერა და მის მაგიერ მეთხოვნა ცოდვების შენდობა. თანაც დასძინა, წერილითვე აღსარებასაც ვიტყვი პაპთანო. მაგრამ მე აუხსენი, რომ ამნაირად არც აღსარება შეიძლება და არც ცოდვების მოტყევა-მეთქი. პაპმა სწორედ იმიტომ გამოგვეზავნა შორს ქვეყნებში, ხალხს ცოდვები მოვანანებინო-მეთქი. ამისი მთავარმა იგივე მითხრა, რაც ფილიპპეს კანდაკის დედოფლის საქურისმა უთხრა: „აჰა წყალი; რაღას აყოვნებ ჩემს მონათულას“? მითხრა, თუ აგრეა, ახლავე ვიტყვი აღსარებასო. მალე მოენის საშუალებით თითქმის მთელის თავისი ცხოვრების აღსარება მითხრა. იქნება მკითხოთ, ჩვენის სარწმუნოების შემწეობა-მოკლებულ მთავარს საიდგან აქვს ასეთი ქრისტიანული გრძნობაო. მეც პავლე მოციქულის სიტყვებს მკირვლად შევსცვლი და ისე გიპასუხებთ: ერთმა ქართველმა მონაზონმა, რომელმაც 12 წელიწადი გაატარა რომაში, დასთესა კეთილი თესლი ამ ნაყოფიერ მიწაზედ, რომელსაც ახლა ჩვენ ვრწყავთ და ნაყოფს ვაღებინებთ ღვთის კურთხევით. რა გაიარა ნათლილების დღესასწაულმა, გურიელმა, როგორც იყო, დიდის გაჭირვებით ნება მოგვცა წავსულიყავით. არ ინდობა ჩვენი დაქერა, რადგან დავბირდით, კვალად მოვალთ და უკეთუ ინებებთ რადენსამე ჩვენებურ მოძღვარს დაეიბა-

რებთ თქვენს ქვეყანაში დასარჩენადო. ამისი გვითხრა; „არა თუ დიდად სასიამოვნოა ჩემთვის ეგ თქვენი დაპირება, არამედ გპირდებით, რომ დიდის პატივით მივიღებ, მივსცემ სახლს, ეკკლესიას და ყველაფერს, რაც კი დასპირდებათ საცხოვრებლათ“⁴ წამოსვლის დროს ფული შემოგვადლია, მაგრამ არ გამოვართვით, რაც ძრიელ იამა და ჩვენი ძმობის საზოგადოება მთელი თავისი დარბაისელების წინაშე იმ ზომამდე აქო, რომ ამ ამბავმა მიაწია ოსმალეზამდე, რომლებმაც, თავიანთი მხრით, სამეგრელოში დიდი სახელი გაგვითქვეს. [ესრეთ გურიელმა გავისტუმრა სატყეპელას დიდის პატივით და მეგობრულად] ეგრეთვე ერთი კაცი გაგვაყოლა, რომ იქიდგან პატარა ნავით წავეყვანეთ სამეგრელოში მის სიმამრთან კორტუგასთან (Cortuga), დადიანის პირველ ვეზირთან. გარნა, რადგან ეს კაცი ჩვენთან წამოსვლას ახანებდა და რადგან კაი დარიც იყო, სამ თებერვალს სატყეპელადგან წავედით იმ ოსმალეზთან ერთად, რომლებიც შუა კაცნი იყვნენ ზავის ჩამოგდების საქმეში და ჩვენიც დიდი ერთგულნი. იმავე დღეს შევედით რიონში, სამეგრელოს უმათერეს მდინარეში, მეორე დღეს მივედით ერვინხანს (Ervinchan (Héraclée)). დადიანს და მიტროპოლიტ-კათალიკოსს ვაცნობეთ ჩვენი და ეგრეთვე ზავის მელიატორეთა მოსვლა. რა მივიღეთ პასუხი, მალე გავემგზავრეთ მარგულასკენ (Margoula), საცა უნდა მოსულიყო მთავარი, და აჰა, ცხრა თვის შემდგომ ძლივს ბოლო მოეღო ჩვენს მგზავრობას, რომლის დროს იმდენი ლეღვა და ყოველ გვარი შეწუხება გამოვიარეთ. იმ დროს დადიანი მეტად გართული იყო თუ ნადირობაში, თუ კონსტანტინეპოლს გასაგზავნის ხარკის მომზადებაში. არ აცლიდა აგრეთვე თევრიზ ხანის მოსვლა (Tebriş-Khan—ქართველი მთავარია, რომელიც შარშან სპარსეთის მეფემ თავისი საბძინებლიდგან განდევნა). ამას დაერთო მოენის უყოლობა, რაის გამო კარგა ხანს დაგვიანდა მთავრის ნახვა. იმ დროის განმავლობაში ოსმალეზი გვეწეოდნენ, რაც გვკვიროდა და თავიანთ სარჩოს შუა გვიყოფდნენ. დადიანის ნახვის შემთხვევას რომ ვეძებდით, ისე შევხვდით გურიელის სიმამრს კორტუგას, რომელსაც გურიელი დადიანთან თავის გასაცნობელ წერილებს ატანდა. კორტუგა შემოგვპირდა, ფიქრი ნურაფრისა გაქვსთ, სამეგრელოს მთავარს მოველაპარაკები თქვენს შესახებო, იმან კარგად იცის, თუ რა პატივი სცა კონსტანტინეპოლში საფრანგეთის ელჩმა მის წარმომადგენელსაო. ეგრეთვე იმ დროს გავიცანით მაკარიოზ (Mochavorio), კათალიკე ეპისკოპოსი, კაცი ბრძენი და კორტუგასავით დიდი გავლენის პატრონი. მოენის საშუალებით ჩვენი საზოგადოება გავაცანით. ამ გვარადვე მოვიქეციით თევრიზხანთან, რომელსაც ერთხელ ეკკლესიაში შევხვდით მისი ქვეყნის მიტროპოლიტთან, რომელმაც თავის

სანახავად მიგვიწვია. ყველას საშინლად უკვირდა, რომ ევროპის ნაყოფიერის ადგილებისათვის თავი დაგვენებებია და მათი უდაბური ქვეყანა აგვეჩრია. თანაც, როგორც ამათთვის ოსმალებს უთქვამსთ, რაიმე იმედი სასყიდლისა და გასამრჯელოსი არა გვექონდა. ჩვენი ქცევა დიდ თავგანწირულებად მიაჩნდათ. ამიტომ, სანამ დადიანს ნახავდენ, გადასწყვიტეს კარგად მიველეთ და ელჩსაც დაახლოვებოდენ და ამ აზრით ძღვენი გაუგზავნეს კოსტანტინეპოლს. მაერის (Mauri) ეპისკოპოსმა მიგვიწვია თავის ეპარქიაში, რომელიც ღვთის მშობლის საფარველ ქვეშეა. ჩვენც გადავწყვიტეთ იქ წავსულეიყავით, იმის შემდგომ, როდესაც ვნახავდით დადიანს და ბიძა მის ლიპარიტს (Liparita), რომელიც დადიანის მცირე წლოვანობის დროს სამთავროს მართავდა. [შემდგომ დადიანი ვნახეთ.] იმან გვითხრა თქვენი ბევრი კარგი გამოგონია, ძალიან მიხარიათ თქვენი მოსვლაო, ვიცი რისთვისაც მოსულხართო და ერთ თავისუფალ. დღეს უფრო დიდხანს მოგელაპარაკებით დასავლეთის საქმეთა, საფრანგეთის მეფისა და მისი კოსტანტინეპოლელის ელჩის შესახებო. მერე დაგვიბრდა, რაც ვნებავსთ, ყველაფერს ავისრულებთო და დაუმატა თქვენს თავს მაკარიოზს ჩავებარებო. გამოვესალმეთ მთავარს, მასთან მყოფს კორტუგას და გამოვბრუნდით ეპისკოპოსთან. [იქ დავესწავრით ერთ ნადიმს, რომელიც ეპისკოპოსს თევრიზ ხანის, მისი მიტროპოლიტის და ყველა მისი მხლებლების პატივისაცემლად გაეძარტა] სხვა დროს უფრო ვრცლად გესაუბრებით ამ ერის ზნე-ჩვეულებასა და მათი ცხოვრების შესახებ. ახლა კი ამას მოგახსენებ, რომ თევრიზ ხანმა, მიტროპოლიტმა და მოკათარიომ თავიანთი კერძის ერთი ნაწილი ჩვენ გვითავაზეს, რაც იმათში დიდის წყალობის ნიშანია. თევრიზ ხანმა თავის ახლოს დაგვსხა და ბევრი რამ გამოგვკითხა. [რადგან აქ ჩვეულებად აქვსთ სუფრაზედ იმღერონ ხოლმე, ამიტომ, როგორც წინეთ გურიელმა, ისე ახლა ამანაც გვთხოვა გვეგალობა. როგორც გურიელმა, ისე, არც ამან შეიწყნარა ჩვენი უარი. ჩვენც ვიგალობეთ „პანჯელინგვა“ უგალობდეთ ენაო“; ჩვენი გალობა დამსწრეთ ძალიან მოეწონათ. სუფრა დავტოვეთ, რადგან აქ წესია, ჭამა-სმა შუა ღამეს გადააცილონ ხოლმე. ახლა ჩვენ ეპისკოპოსს მაკარიოზთან ვართ. ამან ძრიელ მოიწადინა და უნდა აგვიშენოს მალე სახლი და ეკკლესია. თვითონვე კისრულობს, რაც გვეჭირია, ყველაფერი გვიშოვნოს. ახლა ჩვენს დროს ერთიან ვანდომებთ მეგრული ენისა და ამ მხარის კილოკავების შესწავლას. იმედი გვაქვს ღვთისა, ჩვენმა შრომამ უნაყოფოდ არ ჩაიაროს] აწ ეპისკოპოსს მაკარიოზს და კოსტანტინეპოლში მყოფ ჩვენს საფრანგეთის ელჩს ვუგზავნით ჩვენს მოენეს და წერილებს თუ თავისთვის და თუ ევროპაში მყოფის ჩვენის მამებისათვის, რათა სცნან ქვეყნის რომელ

ნაწილში ესცხოვრებთ, შეგვეწიონ და პირველად მოგვაწოდონ ის ნივთები, რომლებიც აქ ფულის აღგილას გადის, რადგან აქ ფულს არ ხმარობენ; მერე თვითონაც მოვიდენ და შრომაში შეგვეწიონ. იმედი გვაქვს, თავის დროზე უხვად მივიღოთ თქვენის შრომის ნაყოფი. გთხოვთ, უფალს შეავედროთ და ეგრეთვე ჩვენი საზოგადოების ლოცვას უფლის ეს ახალი ვენახი და ეგრეთვე მისნი შემმუშავებელნი მუშაქნი. ჩემო ყოვლად ღირსო მამო და ვთები თქვენი.....“ (1)

ეს წერილი ცხადად გვიჩვენებს გურიელის უწინდელს მომზადებას და მის გაკათოლიკებას, რადგან პაპის მორჩილება აღიარა და მისიონერებს აღსარებაც უთხრა. აქ დასახელებული რომაში ნამყოფი ქართველი მონაზონი, როგორც შემდეგშიაც ვნახავთ, უნდა იყოს ნიკოლოზ, რომელიც რომის კოლეგიაში იყო 1600 წლის შემდგომ. იგი მიგვაჩნია კათოლიკედ. ხოლო ხსენებულის ეპისკოპოს მაკარიოზის შესახებ; რომელიც კათოლიკე ყოფილა, ამ წერილის გარდა; სხვა ცნობა არაფერი გვაქვს. ეს კი ცხადია, რომ ისიც ქართველი ყოფილა. თუ ამ დროს სამეგრელოში კათოლიკე ეპისკოპოსიც იჯდა, ცხადია მარტიოს არ იქმნებოდა, მრევლთა შორის კათოლიკენი უნდა ჰყოლოდა, მაგრამ სამწუხაროდ, მაშინდელ კათოლიკეთა შესახებ სხვა ცნობები არ მოგვეპოება რა.

აქ დასახელებული თევრიზ ხანი, ვფიქრობთ, უნდა იყოს თეიმურაზ მეფე. აქ გავახსენებთ მკითხველთ; რომ ევროპელები, როგორც გამოთქმაში, ისე წერაში, ძრიელ ამახინჯებენ ქართულ საკუთარ სახელებს. ხშირად ძნელი ხდება მათი სისწორით აღდგენა.

[მისიონერების მისვლისათანავე სამეგრელოში გაჩნდა ეპი], რომელიც სხვა მგზავრებმა ნავიდგან შემოიტანეს. [ეპიმა მალე იეზუიტი ძმასტეფანე იმხვერპლა. შემდეგ დასწულდა თვით ლუდოვიკე გრანჯერიოც, რომელიც საჩქაროდ მიაშურა. კოსტანტინეპოლს იმ იმედით, იქმნება, ექიმების შემწეობით გადავრჩეო. მაგრამ თავისი მისვლის მეორე დღესვე ისიც გარდაიცვალა 22 აგვისტოს 1615 წ. მის მაგიერ იეზუიტებმა სხვა მისიონერი ველარ გამოგზავნეს, რადგან იმ დროს მღვდლები არა ჰყავდათ საქაოლ.] აი, ესრე სწრაფად, ხუთი-ექვსი თვის შემდგომ, დასრულდა იეზუიტების მისიონი. სამეგრელოში, საცა დიდს ნაყოფს მოელოდენ.

[1624 წ. პროპაგანდის კრებამ, პატრი ივანეს წინამძღვრობით, რომიდგან ოთხი დომინიკიანის მღვდელი გამოგზავნა.] რათა დხველოთ და გამოეკვლიათ შავი ზღვის პირად მცხოვრები ხალხის გარემოება: ისინი კაფაში, (ახლანდელ სევასტაპოლში) ბევრ ხანს დარჩნენ. [1629 წ. პატრი ივანემ მოიარა აფხაზეთი და ჩერქეზეთი და ბოლოს სამეგრელო

შიაც მოვიდა. იმან თავისი მგზავრობა დაწერილებით აღწერა.] აღწერილობა ბევრნაირად არის შესანიშნავი. სიმოკლისათვის გამოვსტოვებთ იმას, რაც ჩვენი საგანი არ არის, და გავაცნობთ მკითხველს იმ ნაწილს, რაც სამეგრელოს და მის ახლო ადგილებს შეეხება.

„პროპაგანდის კრებამ გაგვგზავნა ოთხი მონაზონი დომინიკიანების ორდენისა..... სული წმიდის მოფენის დღეს. მოვედით მაკალაში (Macala), ესე იგი, ყარაბეირს. ეუთხარი რაისს (მეხომალდეს), ეს დღე ჩემთვის დიდი დღეა და ჩემს ქვეყანაში დიდად დღესასწაულობენ-მეთქი, სწორედ ისე, როგორც თქვენთვის ყურბანბაირამი არის-მეთქი. იმანაც მითხრა, რომ ახლოს, ერთის მილის მანძილზედ, ერთი მშვენიერი ეკლესიაა, მაგრამ, ჩერქეზების კი არა, აფხაზებისა უნდა იყოს, რომლებიც განსაკუთრებულს ენას ლაპარაკობენო, და არც ვიცი, როგორ მივიღებენო; გარნა ხომალდში იყო ერთი ვინმე კაიტარაო, რომელიც იცოდა მათი ენა; გარდა ამისა ხომალდზე შემოვიდა იქაური ბეგი და იმის პირით სთხოვა, იქ წავსულუფიყავი და მეწირა. მეც წავედი და ვსწირე. როდესაც შემოვიდა ბეგი ხომალდში, მივესალმე და ეუთხარი, რომ. მღვდელი ვიყავი და ვნატრობდი წირვის შესრულებას; ეუთავაზე ერთი პატარა კალოფი, რომელიც სიამოვნებით მიიღო და კაცი გაგზავნა. დასაძახებლათ მღვდლისა, რომელიც ეკლესიაში იყო; მასთან ერთად გამოვედი ხმელეთზე, ავიღე, რაც საჭირო იყო წირვისათვის და ჩემ მსახურთან ერთად რა გაველ გარეთ, მივესალმე მღვდელსა, რომელიც ქართველი იყო; რა შევედით ეკლესიაში, ისეთი რამ ვნახე; რასაც თავის დღეში ფიქრადაც ვერ წარმოვიდგენდი: ვნახე, რომ ის ეკლესია მზგავსი იყო წმიდა პეტრეს ეკლესიისა. ეკლესიის კარების ზემოთ დახატული იყო მშვენიერის მხატვრობით სული წმიდის მოფენა: მოციქულებს თავებზე ცეცხლის ენები ჰქონდათ, ისე, როგორც ჩვენს ეკლესიაშია ხოლმე; ტრაპეზის უკან ხორა თავის აღსაფალებით და შუაში საეპისკოპოსო კათედრა იდგა. ჩემის ფიქრით ეს ეკლესია უნდა იყოს აშენებული ბერძნის იმპერატორისაგან“); ვგრეთვე იყო ზარი, რომელზედაც ლათინურად ეწერა „ათასი“ ესე იგი 1309 წ. წირვისათვის მოვემზადე, მაგრამ ვნახე სეფისკვერი გაფუჭებული იყო; ქართველ მღვდლს გამოვართვი ცოტა ფქვილი, გავაკეთე ცომი, გავაპრტყელე და ორ გასუფთავებულ ფულში გამოვააცხე; დავიწყე

*) ხოლო ჩვენ ვფიქრობთ, რომ უნდა იყოს იტალიელი მისიონერებისაგან. სხვათა შორის ერთი საბუთიც ის არის, რომ ეს ეკლესია სრულებით მსგავსი ყოფილა ლათინის ეკლესიებისა; ბერძნის ეკლესიები კი თუ შენობის ფორმით და თუ მოწყობილობით ბევრად განსხვავდება ლათინის ეკლესიებისაგან. კათოლიკების ეკლესია რომ ყოფილა; ამას თვით მისივე ზარის წარწერილობაც მოწმობს.

წირვა. ხალხმა რომ ზარის ხმა გაიგონა, ყველანი მოვიდნენ, ვინაიდან ეკკლესია სოფლის შუაა. რა დასრულდა წირვა, ჯვარზედ ვამთხვევინე ყველას, რაიც დიდის მოწიწებით შეასრულეს. ტრაპეზზედ იდგა ერთი თეფში საესე ოქროსა და ვერცხლის ფულით, თუმცა კი ამ ქვეყანაში ფულს გასაეალი არ აქვს. მღვდელს ვკითხე ეს ფული ვის შეუწირავს მეთქი. იმანაც მიპასუხა რომ, ყაზახები, რომლებიც თანაის და დნებრის (Nipro) მდინარით ნაევებით შავ ზღვაში შემოდინან ოსმალების და თათრების დასარბევად, როდესაც მობრუნდებიან ნადავლით, ამ ეკკლესიაში ლოკულობენ და სტოვებენ ფულსაო. რადგან ის პირველი ეკკლესია იყო, რომელიც ამ მხარეში ეპოე, ამისათვის მეც მოვიწოდებ რაიმე სახსოვრის დატოვება. შევესწირე ოთხი თეთრი სუფთა თაფლის სანთელი, რომელიც მომცა ვენეციის რესპუბლიკის წარმომადგენელმა ბატონმა სებასტიან ვენერეოსმა; ეგრეთვე მივეცი ერთი ქისა შშვენერის ოდიკით, რომელიც მაჩუქა მათმა უმაღლესობამ პოლონელმა ეპისკოპოსმა კონაპოლსკიმ, ამასთანავე რაედენიმე ხატიც ჩემის ხელით დაეკიდე კედლებზე. მღვდელმა წამიყვანა თავის ოჯახში, საცა ვსქამეთ მოხარული ღომი, ღორის ხორცი და ყველი, მასთანვე ღვინოც დავლიეთ. შემდგომ წამიყვანა და მიჩვენა თავიანთი შკედრები, რომლებიც ოთხ მაღალ პალოებზედ ასვენია გამოფულრულ ხეებში. ამ ხეებს თავისა და ბოლოში ნახერეტები აქვს ჰაერის შესასვლელად და გარედან შესაქვრეტლად მიცვალებულის კარგად სანახავად. ამის მიზეზით თათრის ვაქრები არ ყიდულობენ ამ ქვეყნის თაფლსა, რადგან ჰგონიათ, რომ ფუტკრები იმ შკედრებს სქამენო. იმასობაში მოვიდა მთავარი და მითხრა, რომ საჩქაროდ გაებრუნებულ ვიყავი ხომალდისკენ, რადგან მისს კაცებსა და მხომალდე თათრებს ერთმანერთში ლაპარაკი მოსელოდათ. ამიტომ ხომალდი სადგურს გაშორებოდა, გარნა რაისი პატივსა მცემდა, თან დაექირა ორი აფხაზი მძეველად, რათა მშვიდობით მიებრუნებულ ვიყავი; მივედი რა, გამოგზავნა ნავი და ის ორი აფხაზიც, ჩავექე და ისინიც გათავისუფლებულნი გამოვიდნენ. ხომალდზე ავედი თუ არა, მაშინვე გზას გავუდექით და 21 მაისისას მოვედით ძველ ქალაქს სკისორნუმში (Schissornum), საცა მდინარე აუსი ჰყოფს აფხაზეთს სამეგრელოსაგან. ხომალდიდან ანიშნეს და ნაპირად მოვიდა თავადი პუტო (Puto) დიდძალის მხლებლებითურთ. რაისმა რა ნახა ხალხის სიმრავლე, ნაპირას ერთი ნავი გაგზავნა ხალხის შემოსაყვანათ. პუტომ რა გაიგო, ხომალდი ისმაილ რაისს ეკუთნოდა, შემოვიდა, მიესალმა მხომალდეს და ჰკითხა, იქნება ექიმი ვინმე იყოს ხომალდზე, რომ ავთამყოფი ცოლი მომირჩინოსო. რაისმა ჩემი უთხრა, მკურნალობა ამან იცისო და თანაც წამლებიც აქვსო. მთაყარმა მთხო-

ვა წავყალოდი. მის სასიხარულოდ მეც წავყევი. რაისმა თან გამატანა თავისი შვილი, რათა უფრო უშიშრად ვყოფილიყავი. პირველ ღამეს ვივანშმეთ ერთის დიდისა და მალალის ხის ძირში. სუფრაზე გვქონდა ხბოსა და თხის ხორცი, მაგრამ ორივე ცუდათ იყო შემწვარი, რადგან ხორცი ისევ სისხლიანი იყო. ასეთი ყოფილა მათი ჩვეულება. ღომიც იღო სუფრაზე. სასამელ-საქმელი იმავე წესით მოგვართევს, როგორათაც ჩერქეზეთში იციან. ნაევანშმევს მკითხა, თუ საიდგან, ან რა საქმისთვის მივედი. რაისის შვილმა მიუგო, რომ ქრისტიანულის კეთილის საქმის საქმნელად დაედიოდი. ამის გაგონებაზედ მთავარმა მითხრა: მაშ ჩემთან შეგიძლია დარჩეო, რადგან მეც ჩემი სამთავროთი ქრისტიანი ვარო. ამის ნიშნად მიჩვენა ჯვარი, რომელიც გულზედ ეკიდა. ვგრეთვე დაუმატა, რომ თქვენისთანა მღვდელი მქირიაო. თუმცა კი აქ ახლოს მეზობლად ქართველები არიან, მაგრამ მათთან ბევრი ურთიერთობა არა მაქვსო. ამისი მე უპასუხე: ვეცდები რომის პაპს ვსთხოვო, რომ ამისთვის მღვდლები გამოგზავნოს, რადგან ყველას ვერ გავსწვდები შეთქი. რადგანაც კარგად დაღამებული იყო, ერთსა და იმავე ლოგინში დამაწვინა თავის ძმასთან. მეორე დილას ვუთხარი, რომ წირვა უნდა ვსთქვა შენი მეუღლის გასაკურნებლად შეთქი. იმანაც ყველა თავისიანებითურთ წირვა დიდის მოწიწებით მოისმინა და ბოლოს ვამთხვევინე ჯვარზედ. ვკითხე, თუ როდისმე მოესმინა ამისთანა წირვა? მიპასუხა, რომ არც მე მინახავს და არც ჩემს წინაპრებს უნდა ენახოთ ასეთი წირვაო. წავედით ავადმყოფის ოთახში, მივესალმე და ლოცვები წავეუკითხე. რადგან ცრტა სიცხე ჰქონდა, მივეცი მიტირდატე (ერთნაირი ბალახია), მეორე დღესაც მივეცი შემზადებული რეობარბარო. ზოგი ამით და ზოგიც ღვთის შემწეობით განიკურნა. მთავარი ძალიან მეაღერსებოდა. უბეში მქონდა საათი, რომელიც უნდა მიმერთმია სამეგრელოს მთავრისათვის. ერთ დღეს მისი ხმა გაიგონა, მისი ნახვა მონდომა და რა მოეწონა, მთხოვა, მომყიდეო. თუმცა კი ძრიელ მეწყინა, მაგრამ მეტი გზა არა მქონდა, მივეცი. რვა დღის განმავლობაში 14 ბავში მოვნათლე ამ სოფლისა; უფრო ბევრს მოვნათლავდი, მთავარს მუდამ თავისთან არ ვყოლოდი. აქ ბევრი კეთილის ქმნა შეიძლება, მთავარი ჩემი მეგობარია; ამიტომ მთხოვა კიდევ მოვბრუნებულიყავი და თან შემწედ სხვა მღვდლებიც მომეყვანა. მერვე დღეს ერთად წამოვედით ხომალდზედ, თან დიდძალი ხალხი გამოგვეყვა და აგრეთვე 20 კაცი ხორაგით დატვირთული. ბოლოს, მთავარს ბევრი რამე ვუთავაზე და სხვათა შორის, ერთი სარკეც თავისი მეუღლისათვის.

„პირველ ივლისს გავეუდქით გზას და დღენახევარში მივედით სკურჩას (Scorcia, scorua), რომელიც სამეგრელოს პირველ პუნქტად

ითვლება. რადგან დრანდელ არქიებისკოპოსს (Driandelli) შეეტყო თავადის პუტოს მოსამსახურისაგან, რაც მოვიქმედე, მოვიდა ხომალდში ჩემ წასაყვანად, რათა მეწამლა მისი ავთომყოფის ერთგულის გამგე გეგობრისთვის. რაისმა მასთან მიმიყვანა და მითხრა მღვდელთ-მთავარია და აუსრულე, რაც სურსო. რადგანაც ზღვაში ვიხილე მისი სათნო და კეთილ-მორწმუნე სახე, თუმცა ზღვაში სიარულით დაღალული ვი-ვიყავი, მაინც გამოვედი ჩემის ბარგით და მასთან ერთად წავედი მისს საარქიებისკოპოსოში; გზაში გავედით ერთ ძრიელ ჩქარ მდინარეში. ეკკლესია წმიდა ანდრიას სახელზეა აშენებული და საკმაოდ შეენიერია; შიგ მეტად შეენიერი ძველებური თითბრის შანდლებია, ეგრეთვე შეე-ნიერი ტრაპეზები (cappelle) სხვა და სხვა მხატვრობით და მორთულია აბრეშუმის ფარჩით. იქვე არის ერთი დიდი ზარი იტალიურის წელთ აღრიცხვით*). მასთან ათი დღე დაფრჩი. იმასობაში სამეგრელოს დიდ მთავარ დადიანს შეეტყო ჩემი მოსვლა ამ ქვეყანაში, გამოეგზავნა ელჩი არქიებისკოპოსისათვის და შემოეთვალა, რომ მასთან წავეყვანე. ამ თვის 12 წავედით და ათი დღის კაი სიარულის შემდგომ მივედით ღეთის მშობლის ერთ მეტად შეენიერ ეკკლესიაში, სადაც დაგვხვდა მთავარი. ცოტა ვილოცე ეკკლესიაში და წავედი მის სასახავად. ძირს ჩამოვიდა და ისე ერთმანერთს მივესალმეთ; მომიკიდა ხელი და წამი-ყვანა ეკკლესიაში, რადგან ეგონა, ჯერ არ მენახა. რა ვილოცეთ ერთად, დაუძახა მოენეს და მკითხა, თუ საიდგან მოვდიოდი და რა საქმე მქონდა ამ მხარეს. ვუპასუხე, რომ პაპისაგან გამოგზავნილი ვიყავ ჩერქეზეთს, ხოლო რადგან თქვენი ქვეყანა ახლოს იყო, ამიტომ გა-მოვიარე, რათა მენახა აქაურის ხალხის ზნე-ჩვეულება, სარწმუნოება და ეკკლესიები მეთქი. მიპასუხა: კეთილი იყოს თქვენი მოსვლა, დიდათ სასიამოვნოა ჩემთვის იტალიელის მღვდლის ნახვა; რადგან ამ ტომის ხალხი მე მიმაჩნია ყველაზედ უფრო მრავალ და განათლებულ ერად; ჩემნი წინაპარნი მუდამ ნატრობდენ ეს ერი ენახათ და მათგანი თავისთან ჰყოლოდათ. პირველ ღამეს ერთად ვქამეთ ვახშამი. ვახშამს დაესწრო ეგრეთვე მამა ნიკოლოზ ქართველი, რომელიც რომის ბერძნების სკო-ლაში იყო ნამყოფი. პურის ქამის დროს მთავარმა ხელახლოვ ჰკითხა პატრი ნიკოლოზს თავისი ენით, რომელიც მე არ მესმოდა, თუ რა იყო უმთავრესი მიზანი ჩემის მგზავრობისა. იმანაც უპასუხა, რომ ჩემი ცდა ის იყო, მთელი ამ ერისათვის მიმეღებინებინა ლათინის ტი-ბიკონი და თავიანთ წესზე ხელი ამეღებინებინა. ამას ცოტათი მიეხვდი და არ მიამა, თან ვუთხარ ამ პატრს ასეთის საგნის შესახებ თათრულად

*) ესეც ერთი ნიშანია ძველად იქ ყოფილი კათოლიკე იტალიელებისა.

ვლასპარაკნა. ეგრეთვე ვუთხარი, რომ ჩემი მიზანი ის იყო, ხალხი წარმემართა სწორე ცხოვრების გზაზე, როგორათაც ჩვენ ვიდევით და თუ მთავარი ჩემს მოძღვრებას იწამებდა, მაშინ ისიც იმას იზამდა, რასაც სხვა ქრისტიანე დიდი მთავრები მეთქი. იმისგან შემწვობას მოველოდი და არა წინააღმდეგობას მეთქი. მთავარმა რა ნახა, ცხარედ ვლასპარაკობდით, თუმცა კი ნათქვამი არ ესმოდა რა, პატრს უთხრა, ყველაფერი დაწერილებით მომახსენეო. ყველაფერი რა გაიგო, კმაყოფილი დარჩა და კმაყოფილების ნიშნად სიცილი დაიწყო. ამნაირად დასრულდა ვახშამი და წავედი დასაძინებლად დრანდელთან, რომელიც თითქმის ერთი მილით შორს იყო. [მეორე დღეს მთავარმა წამიყვანა ბედიელ (Bidelli) ეპისკოპოსთან. ბედილაში შეენიერი ნაშენი ეკლესიაა, ძველებურის მხატვრობით შემკობილი. იქ ვილოცეთ, მთავარი ჩემსავით იტყეოდა და დაიჩოქა ისე, ვითომც ესრეთი დამდაბლება მისთვის სასიამოვნო ყოფილიყოს. მთხოვა რამე შეგალობა. მე ვუთხარი, აქ ვწირავდი, მაგრამ შესამოსი ჩემს მასპინძელ ეპისკოპოსთან წმიდა ანდრიას ეკლესიაში დავსტოვე მეთქი. მითხრა, მაშ იქ წამოვალ წირვის მოსასმენადო; ხოლო მთხოვა, ახლა რამე იგალობეო. რადგან წმიდა ბართლომე მოციქულის დღეობა მოახლოებული იყო, მეც დავიწყე გალობა „განიხაროს ცამ“ და „გაქებდეთ შენ ღმერთსა“, წმიდისავე ლოცვაც ესთქვი. ჩემი გალობა ძრიელ მოეწონა და მითხრა, ამისთანა ხმა ჯერ არ გამიგონიაო. თავის სამსახურში ჰყოლოდა ერთი ფრანგის ოქრომკედელი და ერთი მესაათე, მაგრამ კათოლიკე მღვდელი კი არ ჰყოლია. სადილობის დრო რომ მოახლოვდა მარჯენივ მომისვა. ეს წვეულება გამართა ეპისკოპოსმა, ვგონებ, მთავრის ბრძანებით. სადილს დაესწრნენ ექვსნი ეპისკოპოსნი, თეიმურაზ ხანის ელჩი და რავედნიმე სპარსელი ვაჰარი. ამ ქართველებს ჩვეულებად აქვსთ ხალიჩა დაგებულ მიწაზე დასხდენ; მათი სუფრები ხოს ტყავისაა, მაგრამ სუფთა და, რაოდენათაც შეიძლება, გრძელი, რადგან, როგორც ესთქვი, ჩვეულებათ აქვსთ სქამონ დიდრონი ხეების ძირში, რომლებიც რიგზე განგებ დაურგავთ. [საკმელი მოიტანეს თევზი, რადგან მათებურად პეტრე-პავლობის მარხვა იყო.] ამ დროს თავისი სიმდიდრის (ანუ დიდებულობის) გამოსაჩინად ბევრი ძვირფასი თვლებით მოქედილი თასი მიჩვენა; ზოგი ათ ყმად, ზოგი რვათ და ზოგიც ექვსათ ეყიდა; სუფრაზე კაი ღვინო იყო და ძრიელ შეენიერი ჩინური ფიალები და ზოგიერთი ვენეციურის შუშისაც იყო. ამ ფიალებით სვამენ ღვინოს; [ღვინო, როგორც იტალიაში, ძრიელ კარგია. ეგრეთვე იციან სადღეგრძელოს დაღვევა სიმღერით.] იმათი სიმღერა სევდიანია და მდგომარეობს სიტყვის გაგრძელებაში. [მათი იარაღი (სამუსიკო) ღარიბულია; აქვსთ საზანდარი (SOL-

dellini), სალამური (zampogne) მწყემსების საკრავის მსგავსი. კამაში ძლიერ ზომიერნი არიან, ღვინის სმა კი ბევრი იციან, რაიც უფრო ჩვეულებების გამოა, რადგან უსაქმურნი არიან. დასათრობად მთავარმა ჩემი სადღეგრძელო დალია და მანიშნა, მეგალობა. მეც კაი ხმაზედ დავიწყე გალობა „გახსენ კრული ცოდვითა“. მერმე მომცეს კაი თასით სავსე ღვინო და სანამ მე ვსვამდი, დაიწყეს ჩემსავით გალობა. მერმე მკითხა, ჩვენი ჩვეულება ხომ მოგწონსო? მეც უთხარი მომწონს მეთქი. კვალად მითხრა: — თუ დარჩით ჩვენს ქვეყანაში, ამ ადგილს ეკლესიითურთ მოგცემ და ეგრეთვე ყმებსაც გაჩუქებ, რამდენსაც კი ინებებო. მეც მიუგე: მარტოდ დარჩენა არ შემიძლია, უკეთუ თქვენ ინებებთ, ჩვენი წმიდა რომის პაპი გამოგიგზავნის მონაზონებს მეთქი. ამისი მითხრა, ძრიელ დიდათ ვნატრობ, რადგან ვიცი განსწავლულნი არიან და ექიმობაც იციანო, ექიმობა კი ჩემთვის საჭიროა; მათ მრჩევლებად ვიყოლიებო. მე დავბირდი, წავალ რომას და ვეცდები იქილგან მოვიყვანო მისიონერები მეთქი. დამაყენა ეპისკოპოსთან, რათა იქაურობა კარგად მენახა და ეგრეთვე მისთვისაც მეწამლა, რადგან ფილტვის სნეულება აწუხებდა. რვა დღეს შეუწყვეტლივ ვსწირავდი და ეპისკოპოსიც დიდის სასოებით ესწრებოდა, რაიცა მისი ჩვეულება არ იყო, რადგან იარაღის ტარება უფრო ემარჯვებოდა, ვიდრე ღვთის მსახურება. მერვე დღეს მე და ეპისკოპოსი მთავრის სანახავად წავედით. რა მივედით მასთან, მიამბო, თათრებს საომარის ნავებილგან 400 ყაზახი-რუსი გამოქცევია და ჩემს სამეფოში მოვიდნო. მირჩიეთ, რა ვუყო მაგათ: ყმებსავით გავყიდო, როგორც აქ ჩვეულებად გვაქვს, თუ დავსაჯო, რადგან უწინ იმათვე ბევრი რამე მომტაცესო. მეც ვუპასუხე, ნუ გაყიდით, რადგან ეგენი თქვენისავე სარწმუნოების არიან, დასჯით კი შეგიძლიათ დასაჯოთ მეთქი, თუმცა ნავების კაპიტნები მთავარს ბევრი ეხვეწენ, რათა მათთვის დაებრუნებინა; ამასაც დიდად სჭიროდა თათრები თუ მარილისა, რკინისა და თუ სხვა საჭირო საგნების გამო. შიშით კი არ შიშობდა, რადგან ამის ქვეყანა ძრიელ გამაგრებულია. მარტო ზღვილგან შეიძლება შესვლა, მაგრამ ამ გზითაც ხალხის საცხოვრებელ ადგილამდე ხუთი მილის მანძილზე სულ ხშირი ტყეა, როგორც კედელი, გარს შემოვლებული. ამიტომ მათ მხოლოდ 48 ყაზახი მისცა. ეგრეთვე ვუთხარი, რომ მას კანონით არ შეეძლო თავისი ქვეშევრდომები დაეყიდა, როგორც ყმები, რადგან ჩამომავლობით მისი ქვეშევრდომები იყვნენ, თუმცა უწინ მათნი წინაპარნი ტყვედ დაქვრილნი ყოფილან და უკეთუ თქვენნი წინაპარნი, როგორც თქვენ თვითონ ამბობთ, ყმებსაჰყიდდენ, ძალიან ცუდად მოქცეულან და დიდი ცოდვაც ჩაუდენიათ მეთქი. ყოველი კაცი ვალდებულია ღვთის სჯული დაიცვას მეთქი. ათი.

დღე კიდევ თავისთან დამიქირა და მანახა თავისი სახლები, ბალები და ეკლესიები, რომელიც თავის სამთავროში თორმეტია და ყველას თავისი ეპისკოპოსი ჰყავს. [რა გაიარა პეტრე-პავლობის დღესასწაულმა, რომელიც დიდის ამბით გადაიხადა ლეთის მშობლის ეკლესიაში, მრავალის მხლებლებითურთ წავედით არქიეპისკოპოსს დრანდელთან, რათა მოესმინათ ჩემი წირვა წმიდა ანდრიას ეკლესიაში. სხვა ეპისკოპოსებმა ნება არ მომცეს წირვის შესრულებისა თავიანთ ეკლესიებში, ამისთვის ვწირავდი პატარა ეკლესიებში, რომლებიც აქ ბევრია. ხსენებულ ეკლესიაში ნება მომცეს, რადგან ახლოა აფხაზებთან, რომლებთანაც ქართველებს ძრიელ ცოტა მეგობრობა აქვს. მთავარმა დიდის მოწიწებით მოისმინა წირვა და ერთთავად იყო დაჩოქილი, როგორც მე ვნახე დაჩოქილი ლოცვის დროს. ერთხელ დამინახა, რომ გულიდგან ჯვარი ჩამოვიხსენი და ერთ მაღალს ადგილს დავასვენე, რათა მის წინაშე მელოცნა. ამანაც იმ დღიდგან ჩვეულებად გაიხადა:] მოიხსნიდა ხანჯალს, დაარკობდა მიწაზე, ზედ ჩამოჰკიდებდა იერუსალიმიდგან მოტანილს ნაწილს, რომელიც გულზედ ეკიდა და ისე ლოცულობდა. უწინ კი ჩვეულებრივ აღმოსავლეთისკენ ლოცულობდა. რადგან მთავარი შკაცრად არ მისდევს ქართველების ტიბიკონს და ძალიან პატივსაცემს ჩვენს წესსა, ამიტომ აქ მოქმედება მეტად ნაყოფიერი იქმნებოდა. მთავართან სამ თვეს დავრჩი, მერე გამოვესალმე] და ვუთავაზე ერთი პოლონეთიდან მოტანილი შუშის ღრათინი რვა ლულიანი, რავედენიმე ბროლის თასი, დემეტრიელი ბაიოსაგან ნაჩუქარი ორი დანა და ერთიც შეენიერი კოლოფი. იმან ყველაფერი დიდის სიამოვნებით მიიღო და მითხრა, რომ ახლა საჩუქრად არაფერს გაძლევ, რადგან შენ მობრუნებას მოველი, რათა კარგად დავასაჩუქრო. დიდად სთხოვა არქიეპისკოპოსს, რომ წამომყოლოდა კობულეთს (Coblet) საქართველოში. [რადგან მასთან ბევრხანს დავრჩი, ის ხომალდი, რომლითაც მოვედი, კიდევ გაბრუნებულიყო. ათ დღეს ეპისკოპოსთან დავრჩი.] იმასაც ვაჩუქე წვრიმალნი რამეები: გარნა მან მთხოვა საჩუქრად ვერცხლის ჯვარი, რომელიც ზედ შქონდა: ამ ჯვარს წირვის დროს ტრაპეზზედ ვასვენებდი და ვგრეთვე ავადმყოფთან საზიარებლად ყოფნის დროს ტაბლაზე ვასვენებდი. იმანაც მოინდომა ერთი ყმაწვილი ერუქებიანა ჩემთვის, მაგრამ რადგან თათრების ადგილში უნდა გამეარა და იქ შეიძლებოდა წაერთმიათ, ამიტომ არ გამოვართვი. [ესეც თან წამომყვა ოთხი დღის სავალზე კათალიკოსთან, რომელიც არის თავი 12 ეპისკოპოსისა და რომელსაც ჩემი ნახვა ძრიელ უნდოდა*].

* მალაქია კათალიკოსისა გურიის მთავარი

იმან დიდის პატივით მიმილო, თავისთან დამიქირა 10 დღეს, მაჩვენა თავისი წმიდა გიორგის ეკლესია, დიდად ნაშენი და საკმაოდ შევენერა, ახალი მხატვრობაც აქვს. მთხოვა, საპუდამოდ მასთან დავრჩენილიყავი, გორში პროპაგანდისაგან გაგზავნილ და იქ დარჩენილ თეთინელ მღვდლებსავით, რადგან თვითონ მთავარიც დიდათ ნატრობს თავის სამთავროში ესრეთი მღვდლები ჰყავდეს. [სხვა ძვირფას საგნებ შორის, მიჩვენა თავისი მიტრა, რომელიც ჩვენის ეპისკოპოსების მიტრასა ჰგავს და სულ ერთიან ძვირფასი თვლებით მოქედლია. ვუთავაზე ერთი კურკელი თრიაკით სავსე და სხვა წვრიმალნი რაგინდ არა, რაიცა ძრილ სასიამოვნოდ დაურჩა.] იმანაც მითავაზა ერთი ყმა, მაგრამ შიშის გამო არ წამოვიყვანე და ვთხოვე, ჩემთვის შეენახა; ეგრეთვე მივაბარე 25 ლიტრა თაფლის სანთელი. იქიდან თან გამომავალა ოთხი თავისი კაცი, რომელიც ორი დღის სავალზეა...

„ჩემის მსახურით და მოენით გავიარე აფხაზეთში თავად პუტოსთან-საჩერქეზოში, სადაც კი მონათლული ბავშვები მყავდა, მენავე არსად გაჩერდა. ზამთარი ხსენებულ მთავართან გავატარე. იმ დროს მონათლულებს ვასწავლიდი საქრისტიანო მოძღვრებას და 40 სხვა კიდევ მონათლე. გაზაფხულზედ პუტოს მოვთხოვე ჩემთვის ნაჩუქარი პატარა ყმა ქალი. ეგრეთვე მოვაყვანინე არქიეპისკოპოს დრანდელთან დატოვებული ყმა და ჩემი წირვის შესამოსებიც მოვატანინე. იქიდან ერთისა და იმავე ხომალდით გავებრუნდი კაფაში, რომ მენახა, ევროპიდან მონაზონები მოსულიყვნენ თუ არა, რათა თან წამომეყვანა“ (1)...

არც ეს წერილი გვიჩვენებს ნაკლებად თუ წინანდელს და თუ იმ დროის კათოლიკების კვალსა. რადგანაც ეს წერილი ვრცელია, ამისათვის ჩვენ მის განმარტებაში აღარ შევალთ: უამისოდაც ამტკიცებს ჩვენს ზემოდ გამოთქმულს აზრს.

აწ საქირაა გამოვიძიოთ თეთინელების მისიონი. რადგან სამივე სამთავროში, ესე იგი, გურიას, სამეგრელოს დი იმერეთში იმოქმედეს, გვინდა ვილაპარაკოთ სამივეს შესახებ. სიადვილისათვის იძულებულნი ვართ გავყოთ ეს თავი სამ ნაწილად, რათა საბუთები ერთმანერთში არაეუროთ, არამედ ყველა თავთავის ალაგას მოვიხსენიოთ. ჯერ დავიწყებთ გურიიდგან.

ნ ა წ ი ლ ი პ ი რ ვ ე ლ ი .

კათოლიკობა გურიაში.

როგორც წინა თავში ვნახეთ, [გურიის მისიონი დაიწყო 1634 წ-ქორწინებისა გამო მარიამ დედოფლისა, რომელსაც გორში მოჰყვნენ

ეგრეთვე თავადნი და ეპისკოპოსნიც. ამათ ბევრი ხვეწნის შემდგომ, პატრი პეტრე ავითაბილეს გამოართვეს მისიონერები და თან წაიყვანეს. გურიის პირველი მისიონერები იყვნენ პატრი ქრისტეფორე კასტელი, პატრი ანტონ ჯარდინა და ძმა ქლაუდიო.

გორში გურიიდან მოსულ პირთა შორის იყო თვით გურიის ეპისკოპოსი შემოქმედელი. იმან რა დაახლოვებით ნახა გორში მისიონერების წესი, [კეთილი ცხოვრება, ერისათვის მათი თავგანწირულება და იმდენი სიკეთე, რომელიც აქ დაეთესათ, [მათი წაყვანის სურვილით გაიშქვალა; ამასვე ნატრობდა ეგრეთვე აფხაზეთის კათალიკოსი და გურიის მთავარი მალაქია. ამიტომ, სანამ მისიონერებს გამოართმევდა, პატრი ავითაბილეს ამ სიტყვებით მიმართა: „მამაო, იმ დროიდან, რაც ღმერთმა იწება და მოველი აქ, ყველაზედ უშეტესად საკვირველად დამჩნათქვენი ცხოვრება. სულით და გულით მომინდა და იძულებული ვარ, ჩემის ეკლესიის სასიკეთოდ, გთხოვ, მომცეთ რავედენიმე მღვდელი გურიაში წასაყვანად, რათა შეიმუშაონ ჩემი ვენახი, რომელიც დიდად გაჭირვებულია.“] სანამ ამას გადაწყვეტდი, ვისურვე თქვენი ცხოვრება კარგად გამოემძია, რათა მეცნო თქვენ სასარგებლო იქმნებოდით, თუ მავნებელი; რა ესცანი, რომ ეგრეთი [თქვენი კეთილი ცხოვრება გაასწორებს გახრწნილ ზნე-ჩვეულებას არა მარტო საეკლესიო პირთა, არამედ თვით ერისასაც, ამიტომ გვედრები მანუგეშოთ და აღმისრულოთ ჩემი თხოვნა.] აგრეთვე ესცანი, თუ რაოდენი კეთილი და მარად სახსენებელი საქმე მოიქმედეთ ამ სამთავროსა და ქალაქში; ამისთვის სხვა მოწმობა აღარ მჭირია, რადგან ყოველივე ჩემის თვალით ვნახე. [ჩემი მოვალეობა იქმნება დაგიფაროთ. ყოველ ექვ გარეშეა, რომ პატრიარქ-მთავარს დიდათ სათნო საყოფელი დაურჩება თქვენი მისვლა. იქ სხვა არაფერი გექნებათ საქმნელად, თუ არ ღვთის სამსახური და ერის მოვლა მის საცხონებლად“ (1).]

სანამ ამათი მოქმედების განხილვას შევუდგებოდეთ, საქიროდ ურაცხო, მოვიყანოთ აქ პაპის წიგნი, რომელიც 1626 წ. თვითინებებს გამოატანა სხვა მეფეებისთვის გადასაცემ წერილებთან ერთად.

[პაპა ურბანო VIII.

„ქართველ გურიელ მთავარს.

„კეთილშობილო მთავარო, მშვიდობა და ღვთიური მადლის ნათელი, რომის ეკლესიის მღვდლები საქართველოს მხარეს მოდიან არა მწყურვალნი ოქროსი, რომელმაც უწინ, როგორც მოგვითხრობენ, საბერძნეთის გმირ არგონავთებს დაატოებინა ეგიას ზღვის ნაპირები და მოიყვანა რიონის მდინარესთან საარაკო საშიშარის გზებით. ჩვენი წარმოგზავნილი მღვდლები სტოვებენ თავიანთ ქვეყანას, რომლის პოხიერ-

ბას და სახელ-განთქმულობას შეუძლიან მგზავრები მიიზიდოს; არც უშინდებიან ეგრეთ შორეულ მგზავრობის დიდ გაჭირვებას; უიარალოდ და უჯაროდ მოდიან მანდეთ არა იმისთვის, რომ შეიძინონ სიმდიდრე, არამედ ხალხის ცხოვნებისათვის იზრუნონ. ეს არის მათი ერთად ერთი ნატურა.] ამიტომ ღირსნი არიან, რომ პატივით მიიღოთ თქვენს საბრძანებელში. გადაავლეთ თვალი ძველ დროებს, ნუ თუ შეგიძლიათ ჰპოვოთ მისთანა ბარბაროსი ერი, მის სასიკეთოდ მოსულთ მტრულათ და უღმრთოდ მოპყრობოდეს? თქვენ კარგად უწყით, რომ პატივი თქვენის ღირსებისა დამყარებულია დიდების ნატურასა, კეთილის ქმნასა და უმანკოთა მფარველობაზედ. ამიტომ ჩვენც ვპირდებით, რომ თქვენმა წარჩინებულებამ მათ ყოველგვარი შემწეობა აღმოუჩინოს, რადგან თქვენის დიდების აღმატებისათვის საშრომელად მოდიან. უკეთუ ეს აღასრულეთ, (იმედი გვაქვს, ჩვენი მოლოდინი ამაო არ შეიქმნეს), სახელ განთქმულობა თქვენის მთავრობისა, მსწრაფლ გარდმოივლის კავკასის მთებს, შავ ზღვას, მოაწევს რომამდე და მიიღებს შესხმას. ამას კი მსოფლიოდედა-ქალაქის ერი უძღვნის მთავართა, რომლებიც ღირსნი გახდებიან სამოციქულო საყდრის მიერ. ადვილად შეგიძლიათ წარმოიდგინოთ, თუ მაგ თქვენის სიკეთისა და მფარველო?ისათვის ვითარ სასყიდელს მოგაგებსთ მეფეთა მსაჯული ქრისტე, რომელსაც ჰნებავს, მშვენიერ იყვნენ მშვიდობის მყოფელთა ფერხნი და რომელიც სათავისოდ მიითვლის რასაც უცხოთა მიაგებენ. ქრისტე, რომელსაც რომა ემსახურება, იდიდების ეგრეთვე მთავართა და მეფეთა სამსახურით და პატივით. გარდა ამისა, თავისი მოქალაქობით რომის ეკკლესიას შეუძლია ყველას სთხოვოს თავისთა მორწმუნეთა მფარველობა, ვინაიდან აქ ყველა უცხოთა სტუჟრობა მიღებულია და ყველას შეუძლია ეწიოს იერარხიულ მაღალ სარისხს. აქ, კაცთა ნათესავის დედაქალაქში, ბევრი უცხო ტომის ხალხი სცხოვრებს, მაგრამ ისე არიან ყველანი, თითქოს თავიანთ სამშობლოში იყვნენ: ამას ერთპირად ყველანი მოწმობენ. თქვენი კეთილშობილება დაჰვალვებს ამ ქალაქს, უკეთუ თქვენის კეთილისყოფილობით მანდ გამოგზავნილმა რომაელმა მოძღვრებმა საქართველო მიიჩნიეს თავიანთ მამულად და არა უცხო ქვეყნად. [აწ შეგიძლიათ მოუსმინოთ მაგათ, ვითარცა ჩვენი თქვენდამი სიყვარულის მოწმეთა. მარადის ვთხოვთ ღმერთსა თქვენს დაცვას და დაფარვას და თქვენის ერის კეთილდღეობას. რომით, 4 ივლისსა 1626, მღვდელთ-მთავარობის შესამეწელსა“ (1).]

მისიონერების მოხსენებიდან არა სჩანს, თუ რა დროს გადასცეს ეს წერილი გურიელს, ხოლო, რომ გადასცეს, იმისი ეჭვი არა გვაქვს, რადგან იმ წერილთან ერთად დადიანისთვისაც იყო წერილი, რომელიც

თავის ღრობზე გადასცეს, როგორც ამას შემდეგში ვნახავთ. რაკი ერთს გადასცეს ცხადია, მეორესაც გადასცემდნენ.

სიმოკლისათვის აწ ტექსტების მოყვანას ბევრს არ გამოუვლდებოდა. მოკლედ მოვუთხრობთ, რასაც თითოთინელები გადმოგვეცემენ თავიანთი გურიის მისიონის შესახებ.

შემოქმედელი რაკი საწადელს ეწია, დიდათ გახარებული გაბრუნდა, როგორც დიდი ძლევამოსილი და წაიყვანა თან ზემოდ დასახელებული სამი მისიონერი. მივიდნენ ოზურგეთს თუ არა, ისინი კათალიკოსს მალაქიას წარუდგინა. ანტონ ჯარდინამ ქართული კარგად იცოდა და მალაქიას მოახსენა: მთავარო დიდათ სახიერო, ღმერთმა თქვენის ეპისკოპოსის შემოქმედელის გორში მოსვლა იმდენად სასარგებლო ჰყო ჩვენთვის, რომ მის უკეთესის ნატურა აღარ შეიძლებოდა. ჩვენთვის უკეთესის ქმნა არ შეეძლო, რადგან გაგვიხსნა გზა, ვეთაყვნოთ ეგრედ დიდ მთავარსა, რომელსაც დიდად უყვარს თავისი ერი და სავსეა სარწმუნოების სიყვარულით. თქვენ მიერ რა მოგვიწვია, დიდის სიხარულით აღვივსენით; სხვა და სხვა საქმეებს, რომ არ შევეყოვნებინეთ, აფრთოვანებულნი მაშინვე მოვიდოდით ამ სამთავროში, სადაც კათოლიკე სარწმუნოებისათვის იმდენი სიკეთეა მოსალოდნელი. თქვენმა საყოველთაოდ განთქმულმა ღირსებამ გაგვაბედდინა თქვენებრ მთავრისათვის მოგვემართა. ვიცით, რომ მოწადინებული ბრძანდებით ქეშმარიტების მოსამენად და ჩვენც სხვა აღარავის ვეძებთ, კათალიკოსზედ მეტად მოწადინებულ პირს ამ სამთავროში ჩვენ სხვას ვერ ვიპოვნით. სამოციქულო საყდრისაგან მიღებული კათოლიკე ქეშმარიტებაა, რომელიც მოგვაქვს. როდესაც თქვენი სამეფო სახიერებისაგან ნება მოგვეცემა, შხად ვართ განვაცხადოთ იგი, რადგან შევიქმნებით მოძღვარნი და სხვათა მასწავლებლნი. აწ შორიდგანვე ვხედავთ იმ განსაცდელს, რომელშიაც შემდგომ ჩაგვაგდებენ, ვისაც სძულსთ ქეშმარიტება და არ უნდათ მისი მოსმენა. მაგრამ ამის სრულებით არ გვეშინია, თუნდაც სიკვდილი არ აგვედეს ქეშმარიტების ქადაგებისათვის. ჩვენთვის თქვენისთანა პატრიარქ-მთავრის მფარველობაც კმარა, განვაცხადოთ: ვინც ნატრობს ცხოვრებას, მიიღოს ქეშმარიტება, ხოლო ვისაც სიკვდილი უნდა, უარჰყოს იგი. ჩვენი მიზანი არის სულთა ცხოვნება. ამას ვეძიებთ მთავრის მფარველობით. ამიტომ უმდაბლესად გვევდრებით, გაგვიხსნათ გზა, რათა ვეწიოთ წადილსა“. (1)

რადგან კათალიკოსს დადიანისგან შეტყობილი ჰქონდა, რაც უნდოდნათ მისიონერებს, ყოველგვარის სიყვარულით და პატივით მიიღო ისინი და დაჰპირდა ყველანაირ შემწეობას. უბრძანა ეპისკოპოსს შემოქმედელს, რათა ეზრუნა მათთვის, ეპოვნა სახლი და ეკლესია და სხვა,

რაც კი დასჯირდებოდათ. ახლოს რომ ჰყოლოდა კათალიკოსსა, რათა, როცა დასჯირდებოდა, თუ რჩევისა და თუ სხვა საქიროების გამო მათთვის აღვილათ მიემართა, თავის ახლოს ოზურგეთში ერთი შევნიერი სახლი მისცა და იქვე აუშენა ხის ეკკლესია, რომელიც პატრებმა შეამკეს მხატრობით. ახალმა შევნიერმა ეკკლესიამ ბევრი ხალხი მიიზიდა პატრებთან, თვით შორეულ ადგილებიდანაც კი მოდიოდნენ მათთან. რადგან, როგორც ქართლსა და სამეგრელოში, ისე აქ, ნათლი-ღების აღსრულება აღმოჩნდა ნაკლებოვანი, დაიწყეს ქადაგება ხელმეორედ მონათვლის საქიროებისათვის. ეს ამბავი მთელს ხალხს მოეფინა. არა თუ მთელის ოზურგეთის მცხოვრებნი, არამედ მთლად სამთაფროდგან მოდიოდნენ თუ დიდი და თუ პატარა, რათა ხელმეორედ სწორედ მონათლულიყვნენ. პირველშივე ათასობით მიიღეს მათგან ნათლის-ლება. ამის გამო მათი სახლი მუდამ სავსე იყო ხალხით: შეუწყვეტლივ მოდიოდნენ ზოგი მოძღვრების მოსასმენად და ზოგიც მოსანათლავეად.

ამ ამბავმა დიდათ გაახარა კათალიკოს-მთავარი, რა კი ხედავდა თავისი ეკკლესიის ერის განახლებას. მისიონერებმა რა ნახეს თუ ხალხის მომზადება და თუ კათალიკოსის კმაყოფილება, უფრო უშიშრად და თამამად დაიწყეს ქადაგება ერის გახრწილი ზნეობის წინააღმდეგ.]

კათალიკოსს მკურნალად ჰყავდა ერთი იტალიელი, რომელიც აქ მოსვლამდე, რავდენისამე წლის წინათ ოსმალებს ტყვედ დაეპირათ და გაემამადიანებინათ. იმას ძრიელ დიდი გავლენა ჰქონდა კათალიკოს-ზედ, რომელიც თუ თავისი ხნოვანებისა და თუ სნეულების გამო, მთლად მის ხელში იყო. მკურნალმა, სახელათ ფერინდონემ, დაუწყა მტრობა მისიონერებს, მათ ძვირს ლაპარაკობდა ყველგან და მეტადრე ასმენდა კათალიკოსსა და შემოქმედელს და ურჩევდა სამთაფროდგან გაედევნათ. მაგრამ მათ სცნეს მისიონერების სათნოებნიანი ცხოვრება და ყურად-ლება არ მიაქციეს მის ლაპარაკს. მაშინ განიზრახა ისე მოეხერხებინა, რომ ხალხს ნაკლებად ევლო მისიონერებთან და მათ ხელთაგან ნათლის-ლება არ მიეღო. ამიტომ ფერინდონემ ხალხში ხმა გაავრცელა, რომ წყალი, რომლითაც ნათლვენ მისიონერები, მანებელია და თუ დედაკაცს და თუ მამაკაცს უშვილოდ გახდისო. მაგრამ ამითიც ვერას გახდა.

[თუმცა კათალიკოსი, შემოქმედელი და სხვა წარჩინებულნი პირნი თანაუგრძნობდნენ მისიონერებს, გარნა იქ მყოფი ბერძნები და ზოგიერთი ეპისკოპოსიც წინააღმდეგნი იყვნენ მათი.] ამათ შეუერთდა ეგრეთვე კახეთის ეპისკოპოსი ალავერდელი, რომელიც, როსტომ ხანის მოსვლის დროს, სამეგრელოში გადმოიხვეწა. იგი სამეგრელოდგან მოვიდა ოზურგეთში მათ საწინააღმდეგოდ. მისიონერებმა და ალავერ-

დელმა ერთმანერთი წამოიწვიეს საზოგადოებაში საღვთისმეტყველო საგნების შესახებ საბჭოდ. პატრი ანტონ ჯარდინამ ბევრი ილაპარაკა, მეტადრე სული წმიდის გამომავლობისათვის და ბოლოს თავის მოკამათეს სძლია ისე, რომ ალავერდელმა პატრებივით პირჯერის წერა და მათი გამართლება დაიწყო, მაგრამ მაინც მათი მტერი იყო. შემდეგში ვნახავთ, რომ ამ ეპისკოპოსმა კათოლიკობა მიიღო და პატრების დიდი შემწე შეიქმნა. ალავერდელის შემდგომ, სხვა ეპისკოპოსმა დაუწყო მათ ყვედრება ხელმეორედ მონათელისათვის. იმასაც დაუწყეს ბქობა, ცხადად უჩვენეს, რომ ნათლისღებას ისე არ ასრულებდენ, როგორც ბერძნულის ტიბიკონის ძველებურ წიგნსა ევხოლოგიაში იყო: მაგალითისთვის დაუსახელა თვით ალავერდელი, რომელიც ყველაზედ მეცნიერი და ბერძნულ წესში კარგად განსწავლული იყო. ასეთი ბქობა დიდათ მოეწონათ ყველა იქ დამსწრეთ. ამიტომ უფრო გულმოდგინებით განაგრძეს ხელმეორედ მონათელა. ამავე დროს მოიყვანეს ერთი თავადიშვილი და დიდის ამბით ყველას წინაშე ხელმეორედ მონათლეს.

თავიანთის კეთილ მოქმედებით მისიონერები დღითი დღე უფრო მეტ სახელს ითქვამდენ და უფრო დიდ ხალხს იზიდავდენ თუ სულიერად და თუ ხორციელად განსაკურნებლად. მათი ესრეთი წარმატება დიდათ ახარებდა მალაქია კათალიკოსს, რომელმაც იგინი ძრიელ შეიყვარა და უნდოდა, მუდამ გვერდში ჰყოლოდა, ამიტომ, ორი წლის შემდგომ, იგინი თავის პალატში გადაიყვანა და თავის ეზოშივე მისცა სახლი და ეკკლესია. მისიონერებმა აუხსნეს, რომ ერის კეთილდღეობისათვის მიუცილებლად ხაჭირა ბავშების გაწვრთნა და მათი კარგად აღზრდა. მალაქიამაც პატრებს იქვე თვითონვე დააარსებინა სკოლა და რავდენიმე ბავში მისცა გასაწვრთნელად. პატრებმაც შემოჰკრიფეს აქა-იქიდგან ბავშვები, მეტადრე ისინი, რომელთა თათრებზედ გაყიდვა შეეძლოთ მშობლებსა. დაუწყეს მათ სწავლება თუ სასულიერო და თუ სახორციელო საგნებისა. ამ გარემოებას, სხვების გარდა, თვათინელი კლემენტე გალანოც მოკლედ ასე მოგვითხრობს: „წარმოიდგინოს მკითხველმა, თუ ამისთანა კეთილის-მყოფელის მთავრის ხელში რაოდენი სიკეთე უნდა მოეტანათ თვათინელ მონაზონებს თავიანთი სწავლასა და გებით. იქვე დააარსეს სკოლა, ბავშვები ზოგი თვით მთავარმა აჩუქა, ზოგი ბატონებმა მისცეს და ზოგიც თვით გამოართვეს იმ მშობლებს, რომლებსაც ბავშვების აღზრდა არ შეეძლოთ, რათა იგინი თათრებისათვის არ მიეყიდათ. ამათ დაუწყეს სწავლება საქრისტიანო და სამეცნიერო საგნებისა. ძნელად წარმოსადგენია, თუ რაოდენი მამობრივი სიყვარული უჩვენა იმ მთავარმა, რაოდენი მოწყალეობა უყო

პატრებს; ესრეთი მფარველობა მათ შვიდი წელიწადი, თავისი სიკოცხლის უკანასკნელ დღემდე გაუწია; მამების რიცხვი შეიღამდე მიიყვანა, მათ მუდამ პატივს სცემდა, ეწეოდა და მტრების წინააღმდეგ იფარადა“. (1)

პატრი ანტონ ჯარდინამ კარგად იცოდა ქართული ენა, როგორც ლამბერტი მოწმობს; როგორც თავის დედა ენას, ქართულს ისე ლაპარაკობდაო. იმან შეადგინა ქართული გრამატიკა (2) და დააწყებინა ყმაწვილებს მისი შესწავლა. ყმაწვილები ჩქარა დაწინაურდნენ სწავლაში და ყველასთვის გასაოცარნი შეიქმნენ. მისიონერები ძრიელ აქებენ გურულების ნიჭიერებას და მათ ყველაფრის ადვილად შეთვისების უნარსა. გურულების საოცარის ნიჭის მიზეზით მისიონერებმა დააპირეს რავდენიმე ყმაწვილი იტალიაში გაეგზავნათ, რათა იქ მაღალი სწავლა მიეღოთ და შემდგომ დაბრუნებულიყვნენ თავიანთ მამულში საშრომელად. მაგრამ მისიონერები მტრებსა მოერიდნენ, იქმნება ხალხში ხმა გააფრელონ და სთქვან, რომ პატრებმა ყმაწვილები თათრებს მიჰყიდესო. ამის გამო ყმაწვილები ევროპაში აღარ გაგზავნეს.

იმ სკოლის წარმატებამ და პატრიარქის მისიონერთადმი აშკარად გამოჩენილმა პატივმა და სიყვარულმა იქ მყოფი ბერძნის მღვდლები ძრიელ აღაშფოთა. ბევრგზის ამხილეს კათალიკოსს, რომ ლათინების ესრეთი პატივისცემა ბერძნის ეკლესიის წინააღმდეგი და შეურაცხყოფა არისო და ბევრგზის სთხოვეს, რომ გაედევნა მისიონერები თავისი სამთაფროიდგან, მაგრამ მალაქიამ მათ მუდარას ყურადღებაც არ მიაქცია. ამ გზით რომ ვერაფერი გააწყეს ბერძნებმა, კათალიკოსს შეუჩინეს მკურნალი ფერინდონე, რომელსაც დიდი გავლენა ჰქონდა მაზედ და დღათაც მტრობდა პატრებს უფრო იმიტომ, რომ ქრისტეს სარწმუნოების მოღალატეობას და უზნეო ცხოვრებას აყვედრიდნენ. იმანაც რომ ვერაფერი გააწყო კათალიკოსთან, პატრი ანტონს ჩუმათ საწამლავე მისცა, მაგრამ ღვთის განგებულებით საწამლავემ ვერ გასქრა და ესრეთ გადურჩა განსაცდელსა.

ამის მხილველი ფერინდონე დაცხრომის მაგიერ, უფრო გაბრაზდა და კვლად სხვა საშუალებას მიმართა. ერთ დღეს კათალიკოსი სხვაგან წავიდა. ამ გარემოებისაგან ისარგებლა ფერინდონემ და ჩუმად ცეცხლი წაუკიდა მათ სახლს იმ აზრით, იქმნება მისიონერებიც შიგ გამოიწვნენო. მაგრამ აქაც გაუტრუვედა ბოროტი აზრი, რადგან პატრი ანტონ, რომლის სიკვდილსაც უფრო სცილობდა, სხვაგან იყო ძმა ქლაუდიოსთან ერთად და პატრი ქრისტეფორე კასტელიმ კი სარკმლიდგან გადმოხტომა მოასწრო. თვით ეს კასტელი და ლამბერტი სწერენ, რომ ყველამ სასწაულს მიაწერა გადარჩენა ეკლესიისა, რომელიც სახლთან

ახლოს იყო და რომელსაც ცეცხლმა გარეშემო ნედლი კაკლის ხეები და ყველაფერი სულ გაუნაცრა, მაგრამ ეკკლესიას კი არაფერი ევნო. ცეცხლის გაჩენას ყველა ფერინდონეს აბრალებდა, რადგან ყველასათვის ცხადი იყო, რომ პატრებს მტრობდა. ამ უბედურებას გადარჩენილი მისიონერები კათალიკოსმა და შემოქმედელმა ანუგეშეს და აუშენეს ახალი სახლი უფრო დიდი და უფრო მშვენიერი. რადგანაც კათალიკოსს ხანში შესულობის გამო ბევრნაირი სნეულება ჰქონდა და დიდათ ეჭირებოდა ფერინდონე მკურნალის შემწეობა, სულგრძელებით ითმენდა მისგან მისიონერების წინააღმდეგ ჩადენილს ეგოდენ უღმრთოებას.

მტრის მიერ ესრეთ უწყალო დევნულებას სრულებით არ შეუშინდენ მისიონერები; ბოროტის წილ მტერს კეთილი მიაგეს და განაგრძეს გულმოდგინებით თავანთი შრომა ერის საპატრონებლად და სარწმუნოების გასავრცელებლად. იმასობაში პატრი ანტონ ჯარდინა გარდაიცვალა. სიკვდილის მიზეზად თავისი გულკეთილობა გაუხდა. ერთხელ ეპისკოპოსი შემოქმედელი სამეგრელოში წავიდა და ისიც თან გაჰყვა; გზაში ცხარე მზის სხივებმა ეპისკოპოსი შეაწუხა, რადგან მარტო ვიწრო ბერძნული ქუდი ეხურა. ამიტომ პატრი ანტონმა თავისი ქუდი მოიხადა და მისცა მას; თითონ კი საშინელ სიცხეში თავლია დარჩა; მზემ თავში დაჰკრა. ჩავიდა ოდიშს თუ არა, დასნეულდა და მალეც იქვე გარდაიცვალა. რადგან იგი დიდათ შესანიშნავი პირი იყო და ბევრი სიკეთე დასთესა გურიაში, ამიტომ აქ მოვიყვანთ მოკლედ, რასაც მისთვის ამბობენ მისი ამხანაგები და ცხოვრების აღმწერნი.

„ანტონ ჯარდინა, 1634 წ. გურიაში ქრისტეფორესთან ერთად მისული ძრიელ კარგად მიიღო მალაქიამ, გურიის პატრიარქმა, რომელმაც ოზურგეთში დააყენა და დიდი მფარველობა აღმოუჩინა... აქ ანტონ. დაუცხრომლად სარწმუნოებას ასწავლიდა, საზოგადოებაში ყველგან ქადაგებდა, საიდუმლოებს უსრულებდა და სნეულებს სწამლობდა, რათა სულიერადაც განეკურნა. ამიტომ ძრიელ ბევრი ხალხი გადაიყვანა კათოლიკე სარწმუნოებაზედ... აღმოსავლეთის ენები ძრიელ კარგად იცოდა და მეტადრე თათრულსა და ქართულს ისე ლაპარაკობდა თითქო იმ ქვეყანაში ყოფილიყოს დაბადებული. საზოგადო ბჭობაში თავისი მოძღვრებით გურიის მიტროპოლიტი ალავერდელი დასძლია და კათოლიკე სარწმუნოება მიაღებინა. როგორც თავდადებული მზრუნველი ხალხისა, პატრიარქმა ძრიელ შეიყვარა, თავის პალატთან ახლო სახლი მისცა, ეკკლესია აუშენა, და რაც კი საჭირო იყო სარწმუნოების გასავრცელებლად, დახმარება აღმოუჩინა. აქ სკოლა გახსნა თავისი ამხანაგების დახმარებით, გასწვრთნა ყმაწვილები სარწმუნოებასა. და წერა-

კითხვაში, რაც დიდათ სასარგებლო შეიქმნა ხალხის სულიერის წარმატებისათვის. ძრიელ ეწინააღმდეგა ერს იმ ბარბაროსულის ჩვეულებისათვის, რომ ყმაწვილებს მაჰმადიანებზედ ჰყიდდენ და ბევრს ხელი ააღებინა ამ სამარცხენო ვაჭრობაზე... შემოქმედელ ეპისკოპოსთან მგზავრობის დროს, რათა მზეს იმისთვის არ ევნო, თავისი ქული მისცა, რაისგამო დასწულდა და სამეგრელოს ქალაქს ოდიშში ანგელოზებრივი ცხოვრებით სიწმიდის ნიშნით მიიცვალა 1637 წელსა აგვისტოს თვეში. მისის სიკვდილის ამბავმა ყველა დიდად შეაწუხა, რადგან ყველას ეს მოციქულებრივი კაცი სიწმიდის მაგალითად მიაჩნდათ... გურიის მთავარმა, მალაქია პატრიარქმა რა შეიტყო მისი სწეულების ამბავი, საჩქაროდ წავიდა მის სანახავად და მძიმე სწეულს შეეწია და თავისი ხარჯით თუ წამალი თუ სხვა, რაც კი საჭირო იყო, ყველაფერი უშოვა. ერთი სიტყვით ამ დიდათ გულკეთილმა მთავარმა არაფერი დაზოგა, ყოველი საშუალება იხმარა მის გასაკურნებლად. რა მიიცვალა, წესი აუგო, როგორც მღვდელთ-მთავართა ჩვეულება იყო... გურიის მიტროპოლიტმა ალავერდელმა, რომელიც ანტონ ჯარდინამ რომის ეკლესიას შეუერთა, განსაკუთრებით შეიყვარა და პატივსა სცემდა; უწინდელი მის წინააღმდეგ თავისი სიძულვილი მისდამი სიყვარულში გასცვალა... გურიის პროვინციის ეპისკოპოსი შემოქმედელი განსაკუთრებულს პატივს სცემდა, ყველას წინაშე დაუცხრომლად აქებდა ღვთის დიდებისათვის მის გულმოდგინეობას, უმანკო ცხოვრებას და მის სასოებას“ (1).

გურიაში მარტო დარჩენილმა პატრი ქრისტეფორემ განაგრძო ვერეთი უხვი ნაყოფიანი მისიონი და გააორკეცა თავისი შრომა. ყველა შეწუხება და მტრის მიერ დევნილება მოთმინებით აიტანა და ბოროტის მაგიერ კეთილი მიაგო. თავისი სახარებრივი მოთმინებით მალე გაიმარჯვა მტერზედ და მოაქცია სარწმუნოებაზედ ძალზედ გადამტერებული კათალიკოსის მკურნალი, გამაჰმადიანებული ფერინდონე. იმის მოქცევის ამბავს ვრცლად რომას სწერენ პეტრე ავიტაბილე 1638 წ. და პატრი იოსებე ჯუდიჩი 1640 წ. რადგან დიდად ყურადსაღები შეიქმნა იმის მოქცევა, ჩვენც აქ მოვიხსენიებთ მოკლედ.

პატრი ქრისტეფორე კასტელიმ ფერინდონე, როგორც იყო, დაიხლოვა, ვითარცა თავისი ქვეყნის კაცი, რადგან იტალიის ქალაქ სიენიდან იყო. ჩაგონება დაუწყო, ტკბილად ამხილა თავისი დიდი დანაშაული, როგორიც იყო ქრისტეს სარწმუნოების დატოება, და ურჩია თავის დედა ეკლესიას დაბრუნებოდა. პირველში ფერინდონემ ყურადღება არ მიაქცია, მაგრამ ცოტა არ იყოს დაფიქრდა კი. იმ ხანებში ავადაც გახდა და საჩქაროდ მიიწვია პატრი ქრისტეფორე, აღიარა. თავისი შეცთო-

შილება და დანაშაული. სულით და გულით შეუერთდა ეკკლესიას და დაირქვა სახელად ნიკოლა, რომელიც ადრე ნათლიდების დროს მიღებული ჰქონდა. ეს მოხდა მირის ეპისკოპოსის წმიდა ნიკოლოზის დღესასწაულის ძალში. ამიტომ მის მოქცევას მიაწერენ თვით იმ საკვირველ-მოქმედის სასწაულს. ნიკოლა, ანუ ნიკოლოზ კოჯევიჩი ქრისტიანედ მოქცევის შემდგომ სულ ერთიან გამოიცვალა; მისიონერები მის მოქცევას აღარებენ საველეს პავლე მოციქულად გადაქცევას. სახლიდგან დაითხოვა თავისი ცოდები, რომლებიც მაჰმადიანების წესისამებრ ჰყავდა, მხოლოდ ერთი დაიტოვა, რომლისაგანაც შესძენოდა ოარი ქალიშვილი. ქალი დათანხმდა, მასთან დარჩენილიყო და იმასავით სინანულით წმიდათ გაეტარებინა ცხოვრება, მხოლოდ ერთმანერთს აღარ უნდა შეხებოდენ. რადგან უწინ ნიკოლას გურიაში დიდი გავლენა ჰქონდა, დიდი უღმრთობაც ჩაუდენია, ბევრისათვის შეურაცხყოფა და უსამართლობა ექმნა. ამისგამო დაიარა და ყველა თავის მტრებს ხელფეხზედ მთხვევით შეურიგდა და ზარალიც უზღო. მისი მოქცევის ამბავი ყველგან განითქვა და ყველა დიდის სიხარულით მიეგება. განსაკუთრებით აღნიშნენ მისიონერები ამ ამბავს: გურიაში ერთმა ქართველმა ბატონმა (თავადმა) ქრისტესთან შერიგებული რა ნახა იგი პირველად, მისი პიტივისათვის ქული მოიხადა და მას ცრემლით ხელზედ ემთხვია. ესრეთ პატივისმარტოებისკობსებს უყოფენ“ (1).

ნიკოლამ შეიმოსა ძაძა, თავის ეზოში გაიკეთა პატარა ოთახი და დაიწყო საქანონოების ასრულება და მწირად ცხოვრება. თავისი სახლი, ვამულები და ყმები ერთიან პატრებს მისცა; ეგრეთვე ჰსთხოვა, რომ თავიანთ ძმობაში მიეღოთ. მაგრამ პატრებმა ჯერ არ დაინახეს საქიროდ მონაზონად ჩაერიცხათ. ხოლო მისმა ცოლშვილმა კი შეიმოსა სამონაზონო სქემა და შეუდგა წმიდა ცხოვრებას. გავლილის ცოდვით სავსე ცხოვრების შესანანებლად ნიკოლამ არ იკმარა ლოცვა, მარხულობა და სხვა ამის მზგავსი, არამედ დაიწყო ქადაგება ყველგან და ყველას ურჩევდა ქრისტიანურ კეთილს ცხოვრებას შედგომოდა. ეგრეთვე ბევრჯერ ურჩია კათალიკოსს მალაქიას, რათა ცდილიყო და გურია-სამეგრელო ერთიან რომის ეკკლესიისათვის შეერთებინა. ამის გამო ბევრი ეხვეწა, მისიონერები კიდევ მიეწვია გურიაში და მათ მოსაყვანათ ერთი შესანიშნავი პირი გაეგზავნა სამეგრელოში, სადაც მისულიყვნენ საქართველოდგან მობრუნებული მისიონერებიც. რადგან კათალიკოსი დიდად მოხარული იყო იმის მოქცევისა, სიამოვნებით დაჰპირდა ყველაფერს. მისიონერების მოსაწვევად მის უკეთესი ვერავინ ნახა და იგივე გაგზავნა, სამეგრელოში. რა მივიდა კიპურის მისიონერებთან, ნიკოლამ მიუთხრა, თუ რა დიდი ნაყოფი გამოიღო კათალიკობამ გურიაში, უამბო

იქაური სულიერი საჭიროება და მეტადრე კათალიკოსის მზად ყოფნა თავისი სამთავროითურთ რომის ეკკლესიასთან შეერთებისათვის. ამ ამბავმა დიდად გაახარა მისიონერები, რომლებმაც ბევრი აღარ დაიგვიანეს იქ წასასვლელად. თვით უფროსი პატრი. პეტრე წაჰყვა და ოთხი სხვა მისიონერი წაიყვანა, როგორც მოგვითხრობს სილო: „გურიის ვენახის შესამუშავებლად პეტრემ თავის ამხანაგებად წაიყვანა ორი მღვდელი ფრანჩისკე მარია მაჯო და ვინჩენცო ჯილიბერთი და ეგრეთვე ორი ძმაც, ძმა იაკობ არგოლიოზო და ძმა ანდრია ლიპომანო ქართველი“.

(1) რა მივიდენ გურიას, წარსდგნენ კათალიკოსის წინაშე, რომელმაც დადის და გამოუთქმელის სიხარულით მიიღო. სამწუხაროდ, სიტყვა, რომელიც კათალიკოსს წარმოუთქვამს მისიონერების მიღების დროს, ხელთ არა გვაქვს, გარნა როგორც სჩანს სხვა წერილებიდან, სურვილი და თანხმობა გამოუცხადებია, მზად ვარ რომის ეკკლესიას ჩემის სამეფოთი შეუერთდეთ; ეგრეთვე უთხოვნია მისიონერებისათვის; კარგად გაეწვრთნათ თავისი ერი და საეკკლესიო პირები, რათა აღარავის გასჭირებოდა შეერთების საქმე. მისიონერების მოსვლის შემდეგ, ნიკოლა, დამლევი კეთილის ცხოვრებისა, რომლითაც ყველა გააკვირვა, გარდაიცვალა 29 დეკემბერს 1638 წ. მაჰმადიანობაში კი 28 წელიწადი გაეტარებინა.

ახლად მოსულმა მისიონერებმა დაიწყეს ერის მოვლა და ქადაგება, ძრიელ ბევრს მიაღებინეს კათოლიკობა, ვინაიდან თავიანთ წერილებში მისიონერები ასე სწერენ: ბევრიგან ბევრი მოიქცნენო (*molti emolti si convertissero*). სხვათა შორის იხსენიებენ ერთ დედაკაცს, რომელიც ძრიელ განთქმული ყოფილა თავისი ისტორიით. ის დედაკაცი, სახელად ლელორა (ზოგი ლელოკას უწოდებს), იყო მეუღლე ერთის საშუალო წოდების კაცისა, რომელიც კაცის კვლის გამო გურიის მთავარს, მალაქია კათალიკოსს დაესაჯა, თვალები დაეთხარა და ცოლიც მოეშორებინა. დედაკაცი თურმე მეტის მეტადლამაზი ყოფილა, ხელი მიუყვია უწესო ცხოვრებისათვის და ხალხი გაურყვინა, ყველგან განთქმულა მისი ბოროტი სახელი და გამხდარა დიდის დაბრკოლების მეზეზი. ამ ბოროტების მოსასპობლად კათალიკოსს გადაეწყვიტა იგი მაჰმადიანებისთვის მიეყიდა. რა შეიტყეს მისიონერებმა, მაშინვე მივიდენ და ურჩიეს მალაქიას, რომ ესრეთი მოქცევა უფრო დიდი ბოროტება იქმნებოდა, რადგან დედაკაცი თათრების ხელში უქვევლად სარწმუნოებასაც დაჰკარგავსო; ეგრეთვე მოახსენეს, მოითმინე და მალე ხელს ავალბინებო. თავის ბოროტებაზეო. კათალიკოსი დათანხმდა და ლელორა პატრების ეკკლესიასთან ახლოს დააყენებინა. პატრებმა დაუწყეს ქადაგება და ჩაგონეს, რომ თუ თავის ბოროტს გზას არ დასტოვებდა, თათრების სა-

სირცხო ტყვეობაში ჩავარდებოდა. მალე სცნო თავისი სიბოროტე. მალე გაიძრო თავისი ამოცების ტანისამოსი და ჩაიცვა უბრალო ძაძა; მარიამ მაგდანელსავეთ დაიწყო თავისი ცოდვების შენანება. აღარავის ეჩვენებოდა. აღსარება სთქვა პატრებთან და მიიღო წმიდა ზიარება. თავისი ცხოვრებით ისე გამოიცვალა, რომ მნახველი მას სრულებით ვეღარ იცნობდა. ერთავად ეკვლესიაში იყო და ლოცვით ატარებდა დროს. როგორც უწინ ბევრისათვის საცდური იყო, ისე ახლა ყველასთვის დიდად წასაბაძი შეიქმნა. იმის მოქცევამაც დიდი სახელი განუთქვა მისიონერებს და ძრიელ შეეწია კათოლიკობის გავრცელებას.

ყველაზედ უფრო შესანიშნავი შეიქმნა ელენე ათაბეგის ქალის გაკათოლიკება. უადვილოდ არ ვრაცხთ, იმისი ამბავიც ცოტა ვრცლად მოვიხსენოთ.

მესხების და ქანების (de' Meschi e de' Lazii) მთავარს ათაბეგს, რომელსაც მაჰმადიანობა მიეღო იმისგამო, რომ მთავრობა არ ჩამორთმევოდა, ჰყავდა მხოლოდ ერთი ასული მეტად მშვენიერი. რადგან გრძნობდა თავის დანაშაულსა და გულში ნანობდა სარწმუნოების დატოვებას, არ უნდოდა თავისი დიდად საყვარელი ქალიც ამ უბედურებაში ჩავარდნილიყო. უბედურება მალე მოსალოდნელი იყო, რადგან სულთანს, რომ შეეტყო მისის ქალის სილამაზე, მაშინვე სრავი წააყვანიებდა, რასაც უეჭველად მოჰყვებოდა სარწმუნოების გამოცვლაც. ამიტომ იგი ჩააბარა მალაქია კათალიკოსს, რომ შეენახა ვიღრე ქვეყნის გარემოება შეიცვლებოდა, რათა მერვე ქრისტიანე ქართველს მთავარს მისთხოვებოდა. კათალიკოსსაც მიეღო ელენე, როგორც თავისი შვილი და ჰყავდა თავის პალატში. რადგან მისიონერებიც მის პალატთან ახლოს იქვე ერთსა და იმავე ეზოში, ანუ ბაღში, იყვნენ, ელენემ დაიწყო სუარული ზშირად მათ ეკლესიაში და დიდის გულ მოდგინებით უსმენდა მათ ქადაგებას და სწავლა-დარიგებას. მალე კათალიკობაც მიიღო და სარწმუნოების ერთგული შეიქმნა. თავისი კეთილისა და სამაგალითო ცხოვრებით შეიქმნა ყველას წასაბაძი. მთელ გურიაში ლაპარაკობდნენ მის სილამაზესა და სათნოებას. მისი გაწვრთენის საქმეში დიდი ღვაწლი მიუძღოდა პატრი ქრისტეფორე კასტელის. ელენეს მამა ათაბეგი მალე დაატყვევეს ოსმალებმა. ამიტომ თავის ერგულ და სულიერ მამად ელენეს მიაჩნდა პატრი ქრისტეფორე, რომელიც შეიქმნა მისი სულიერი წინამძღვარი და პატრონი.

მალაქია კათალიკოსმა თავისი სამთავროს საქმეებისთვის ელჩი გაგზავნა სპარსეთის შაჰთან. ელჩი, საქმეს რომ მორჩა და დასაბრუნებლად ემზადებოდა, ესე შაჰმა უთხრა ჩემს შვილს ვინმე კარგის ჯგავარიშვილის შევნიერი ქალი მინდა შევერთო, ისეთი, დედოფლობის

ღირსი იყვეს. იქმნება ვინმე გეგულებოა? ელჩმაც უამბო უზომო სიშვენიერე, გაზრდილობა და ყოველი ღირსება ელენესი. შაჰს ძრიელ გაგზარდა ამის გაგონება და ელჩისვე პირით შემოუთვალა მალაქია კათალიკოსს, რათა ელენე გაეგზავნა მისი შვილის. საცლოლოდ, მალაქიამ ეს ამბავი განუცხადა ელენეს, რომელიმაც შორს დაიჭირა, თავი: სრულს უარზედ დადგა, რათა თავისი კათოლიკე სარწმუნოება განსაცდელში არ ჩაეგდო. მისმა სულიერმა მამამ ქრისტეფორემაც გაამხნევა, რათა მტკიცედ მდგარიყო და არ შეეწყნარებინა ურწმუნოს შეუღლებობა.

რადგან გურიიში იმ დროს ბლომად იყვნენ ოსმალები, მალე შეეძტყეს ელენესი და სპარსეთის ყეინის ამბავი და მაშინვე სულთანს აცნობეს. სულთანმაც დაუყოვნებლივ შემოუთვალა მალაქიას, რადგან ელენე ჩემი ქვეშევრდომია და ჩემთვის მინდა, საჩქაროდ გამოგზავნე. თუ არ გამოგზავნი, ჩემს რისხვას ეტერ გადაურჩებიო. კათალიკოსი ორ ცეცხლ შუა ჩაეარდა, არ იცოდა, ორ ძლიერ მტერთაგან რომელი ერთი დაეკმაყოფილებინა. მოილაპარაკა დადიანთან. იმანაც ურჩია, ელენე ჩემთან გამოგზავნე და სულთანს შეუთვალე, რომ შენ არაფერი შეგზძლია, დადიანს უფრო უნდოდა სპარსეთის მეგობრობა; ვიდრე ოსმალებისა. პატრი ქრისტეფორემ ყველაფერი, რაც მოელოდა, ელენეს, კარგად გაითვალისწინა. დაუწყო ქადაგება და რჩევა; ამოა ბედნიერებისა და გვირგვინისათვის არ დაჰკარგო საუკუნო დიდება და გვირგვინიო. უღწენმაც, ქალწულებრივის ზეციერი სიყვარულით გამსქვალოულმა უპასუხა: „გამხნევი, საყვარელო მამაო, და ამიერიდგან ნულარ შესწუხდები; ჯვარცმულის ფეხქვეშ დამიძს სპარსეთის გვირგვინი ყოველი მისი დიდებით; მინდა შევეუდგე საყვარელს ზეციერს სიძესა და სულის ცხონებისათვის უნდა შეურაცხ ვყო ყოველი ხოციელი სიამოვნება ჩემი კათოლიკე სარწმუნოებისათვის, რომელიც შენ მასწავლე; მზათვარ უარ ვყო საამქვეყნიო გვირგვინი და ვგრეთვე სისხლიც დავღვარო.“ (1) ელენემ რავდენჯერმე განიმეორა, მტკიცედ ვიქმნები სარწმუნოებაზედ და სიკვდილს უფრო ვირჩევ, ვიდრე სპარსეთის მეფეს მივთხოვდებოდეთ. ვგრეთვე პატრი ქრისტეფორეც შეჰპირდა მართო არ დაგტოვებ და თან წაგყვები სამეგრელოშიო.

რა მიყვანეს ელენე სამეგრელოში, დადიანმა დაუწყო ბევრი ლაპარაკი და ჩაგონება, სხვათა შორის, უთხრა, რომ ისპაჰანის სამეფო ქალაქი, საქრისტიანო სამეფო ქალაქიაო, რადგან იქ უფრო ბევრი ქართველია, ვიდრე მთელ საქართველოშიო; თქვენ შეიქმნებით დედა და ახალი ესთერი ეგოდენ ერისაო და სხვა ამისთანა. ელენემ მდამლოად უპასუხა, რომ „არ შემიძლია მივთხოვდე ურწმუნოსა, არც ქვეუნიერობაში შესვლა მინდა, ქრისტიანედ შობილი ქრისტიანედ უნდა

მოკვდეთ; მინდა ჩემი ცხოვრება სარწმუნოებას ეუმსხვერპლო და ყველა საგან დაეწყებულად ვიყვეო“. დადიანმა რაჟი დაყვავებით ვერაფერო გაარიგა, მრისხანედ მოეპყრო და ჰგვემა კიდევ. ეგრეთვე გაიგო, რომ ელენეს ესრედ გამამხნევებელი იყო პატრი ქრისტეფორე; რომელსაც ელენესთან მისვლა და ლაპარაკი აუკრძალა, მაგრამ ამითაც ვერ ააღებინა ხელი ელენეს თავის მტკიცე გარდაწყვეტილებას. ელენეს სიმტკიცეს ასეთის ქებით იხსენიებენ მისიონერები: „ვერაფრით დასძლია ეს უმტკიცესი ქალწული, რომელიც სდგა მტკიცედ, როგორც კლდე და მაგრად შემოზღუდული ციხე. თითქმის ერთი წელიწადი ებრძოდა; გარნა ბოლოს მზაკვრობით მოატყუა და სძლია ქალწულსა“. (1)

სხვა საშუალება რომ აღარ დარჩა დადიანს, მიჰყო ხელი მზაკვრობას და უთხრა ელენეს: რადგან ვერა სცანი, თუ რა ბედნიერებას გიგზავნის უფალი და სულელობას არ იშლი, გადავსწყვიტე, ისევ დაბრუნდე კათალიკოსთან და გაატარო წყნარი და სულიერი ცხოვრება, როგორც ნატრობო. მეორე დღესვე გაისტუმრა ელენე. იმას ძრიელ გაეხარდა ეს ამბავი; მაგრამ რა ნახა, მისი წამყვანი გურიის ნაცვლად, საქართველოს გზას დაადგენ, მაშინ თავში შემოიკრა, ბევრი იტირა, ბევრი ივიშვიშა, გარნა თავი ვერავის შეაბრალა. რაც ნებით არ უნდოდა, ის ძალად მიაღებინეს: ჩაიყვანეს სპარსეთში და მისცეს მეფეს, როგორც მოგვითხრობს მისი ამბის აღმწერი: „გარნა ელენე მზაკვრობით და ძალით წაიყვანეს სპარსეთსა; თუმცა კი იქ დააქორწინეს სპარსეთის მეფეზედ. მაგრამ ქრისტეს სარწმუნოება სულით და გულით დაიცვა და არაოდეს უღალატა“. (2) სარწმუნოება რომ არ დაევიწყებინა, მეფეს სთხოვა გურიიდან პატრი ქრისტეფორე მომიყვანიეო. შაჰი დათანხმდა და მაშინვე ელჩები გამოგზავნა დადიანთან მის წასაყვანად. ქრისტეფორე დათანხმდა, მაგრამ ჯერ რომას ნება მოსთხოვა იქ წასვლისათვის, რომამ კი უარი უთხრა, რის გამო ქრისტეფორე ველარ წავიდა სპარსეთსა. ხოლო შეადგინა ერთი წიგნი ქართულად „სიტურფე საღეთო სიყვარულისა“ და სანუგეშებლად გაუგზავნა ელენეს.

აქვე ვსთქვათ ისიც, რომ ქრისტეფორემ ერთი სხვა წიგნიც „განზრახვა ქრისტეს ვნებისათვის“ შეადგინა ქართულად და მიუძღვნა მალაქია კათალიკოსს. ეგრეთვე დაუწერია წიგნი საქართველოს და სამეგრელოს შესახებ და რადგან მხატვრობა კარგად ჰსცოდნია, შიგვე ჩაურთავს მეფეებისა და მთავრების სურათები. სამწუხაროდ, აქამდე მისი ნაწერები ვერც ქართული აღმოვაჩინეთ და ვერც იტალიური.

პატრი იოსებ ჯუდიჩი, 1640 წ. რომაში გაგზავილ ერთ თავის ვრცელ წერილში გურიის ზოგიერთი კათალიკების შესახებ შემდეგს ამბავს მოგვითხრობს: „მესხეთის მთავარმა ბავშა ქავთარიძემ (Bavscia Con-

tarizzé) და დალიანის კოლის ქმამ მამუკა ვასკორტოსშვილმა (Vascortosfli), რა გაიგეს და შეისწავლეს კარგად ჩვენებისაგან სული წმინდის გამომავლობა, ესარჩლებოდნენ და კიდევ ბჭობდნენ მისთვის სხვებთან, როცა საჭიროება მოითხოვდა. უპირველესმა ბარონმა, მამუკა ნაკაშიძემ (Nacasizzé), სხვა თავადების წინაშე სიტყვა წარმოსთქვა და აუხსნა, რომ ფრანგები ნამდვილი ქრისტეს სახარების დამცველნი არიანო; მთელ ქვეყანაზედ და ყველას წინაშე ქრისტეს ცხადად აღიარებენ და მისთვის სიკვდილსაც არ ერიდებიანო; დასასრულ (როგორც ისინი ჰგონებენ) ზეციერი სასუფეველისათვის თავიანთი თავი გაუსაქურთსებიათ, რათა კარგად დაიცვან ხორცის სიწმიდეო და დაბოლოვა: ესენი ქეშმარიტი მოციქულებრივი კიცები არიანო. ბევრ ქალბატონთან ერთად ბარონმა ნიკოდიამ და გურიის მთავრის ქალმა თამარმა, რომელიც იმერეთის დედოფალი იყო და ქმრისგან გაშვებული, ქადაგების დროს რა გაიგონეს ჩვენის მისიონერებისგან, რომ საფრანგეთში იყო მონასტრები, სადაც დედაკაცები ხორცის სიწმიდით ღმერთს ემსახურებოდნენ, მწუხარე გულითა სთქვეს, სხვათა შორის, ეს სიტყვებიც: „ახ! როდის გვალისებს ღმერთი, გავიპარნეთ აქიდგან და იქ წავიდეთ ღვთის სამსახურებლადო“. ელიზბარ მარაშვილმა (Vezzebari Marasfli), რომელიც დიდათ შესანიშნავი და ბრძენი პირია მთელს ამ მხარეში, მოიყვანა ჯგუფად ბარონები (თავადები, ანუ აზნაურები), რომლებიც თათრებზე ჰყიდდნენ შვილებსა და ყმებსა, რათა პატრებს მათთვის ექადაგნათ და ეჩვენებინათ ყმების გაყიდვის დიდი უღმერთოება; ის ფიქრობდა, რომ ამისი წამალი პატრების ქადაგების მეტი სხვა არაფერიაო. ეს თხოვნა პატრებმა სიამოვნებით შეასრულეს და ისიც დიდათ კმაყოფილი დარჩა“. (1)

მისიონერები გურიიდან ხშირად ახალციხისკენაც მიდიოდნენ, საცა ქრისტიანებს ამხნეებდნენ და გამაჰმადიანებულებსაც ხელახლავე აქრისტიანებდნენ.

[კათოლიკობა რა ესრედ წარმატებული და გავრცელებული იყო თითქმის მთელს გურიაში, სწორედ იმ დროს, 1639 წ., გარდაიცვალა 62 წლისა გურიის მთავარი, მალაქია კათალიკოსი, რომელიც იყო მამა და მფარველი გურიის კათოლიკობისა და რომელმაც არაფერი დაზოგა მისი გაძლიერებისათვის.]

რადგან ყველა საბუთებს ჩვენამდე არ მოუწევია, ამიტომ ხელში ისეთი საბუთები არა გვაქვს, რომ მის გაკათოლიკებას კერძოდ შეეხებოდნენ. ის კი ექვ გარეთ უნდა იყოს, რომ მან კათოლიკობა მიიღო. ამას საზოგადოდ ამტკიცებს ყოველი მისი ქცევა მისიონერების მიმართ და ეგრეთვე ჩვენამდე მოწვენილი თვითინელების წერილები. ეს თუ

არ შევიწყნარეთ, მაშ რით უნდა აიხსნას, სხვათა შორის ის, რომ თვითვე სთხოვა და დააეალა პატრებს, კარგად გაეწერინათ თუ ერი და თუ საეკლესიო პირნი, რათა რომის ეკლესიასთან შესაერთებლად დაბრკოლება არავისგან ყოფილიყო? ეგრეთვე მუდამ დღე ხედავდა, რომ თავისი ქვეშევრდომთაგანი ბევრნი კათოლიკობაზედ გადადიოდნენ. პროპაგანდის ერთ საბუთში, რომელშიაც სიძველის გამო ყველა ვერ ამოვიკითხნეთ, მოხსენებულია, რომ ის კათალიკოსი გარდაიცვალა თეათინელი მისიონერების მკლავზედ და ზედ ჰქონდა პაპის მედალი. ესევე უნდა ვსთქვათ შემოქმედელი ეპისკოპოსისთვისაც, რომელიც მალაქიას სიკვდილის შემდგომ დაინიშნა კათალიკოსად, და რომელიც შეიქმნა მიზეზი გურიაში კათოლიკობის გავრცელებისა.

გარდაიცვალა თუ არა კათალიკოსი, მაშინვე მივიდა ლევან დადიანი თავისი ჯარით გურიაში და დასვა მთავრად მალაქია კათალიკოსის ძმა ვახტანგ (Vattian), რადგან თვითონ ეს უნდოდა და არა ის, ვისაც სჯულისამებრ ეკუთვნოდა გურია. ვახტანგ წინათვე მტერი იყო მისიონერებისა; ბევრ გზის ურჩია კათალიკოსს, რომ ისინი გაედევნა სამთავროდგან, მაგრამ მალაქიამ ყურადღება არ მიაქცია. ვახდა მთავარი თუ არა, დაუწყო მათ მტრობა, თითქმის ყველაფერი ჩამოართვა, რაც კი მათთვის მიეცა მალაქია კათალიკოსს: სახლი, მამული და ყმები. ეუბნებოდა მათ, თქვენ ჩემი ყმები ხართ, რადგან ამ სამთავროსთან ერთად თქვენი თავიც ჩამბარდაო. ამიტომ ძალა დაატანა, ფიცი ექმნათ, რათა იქიდგან არას დროს წასულიყვნენ. საკვირველი ის იყო, რომ ნებას არ აძლევდა მისიონერებს იქიდგან განშორებისას, თუმცა კი ძრიელ სძულდა. მისიონერებმა თავიანთი სამწუხარო მდგომარეობა აცნობეს სამეგრელოში მყოფ თავიანთ თანამებებს, რომელთაც საქმის ვითარება დადიანს მოახსენეს. დადიანმა წიგნი მისწერა და კაციც გაუგზავნა ვახტანგს, რათა გამოეშვა პატრები. გურიელმა, თუმცა კი პირობა მისცა, მაგრამ არ გაუშვა. იმავე დროს ჯარი შემოაგრტუა პატრების სახლს, რათა არ გაპარულიყვნენ. ესე ერთ თვეს ყარაულობდნენ მათ. დადიანმა მეორედ კიდევ მისწერა წიგნი და დაემუქრა. მხოლოდ მაშინ გაუშვა მისიონერები ვახტანგმა. [იმათ წასვლაზედ ხალხი ძრიელ შესწუხდა, მაგრამ მთავართან ვერაფერი გააწყეს. მისიონერებმა თუმცა თავიანთი სახლი გადაიტანეს სამეგრელოში, მაგრამ გურია ერთიან არ დაუტევეს, რადგან ბევრი მორწმუნე ჰყავდათ. ამიტომ ხშირად მოდიოდნენ და კათოლიკებს სასულიერო სამსახურს უსრულებდნენ. ერის საპირობისათვის ამ წასვლა-მოსვლამ გასტანა დიდ ხანს, რადგანსამე წელიწადს. როგორც სწანს მათის სიტყვებიდგან, ასე ვიკ. წელიწადი გაუტარებიათ უბინაოდ. [ხოლო როდესაც გურიაში გამეფდა გიორგი, კარგად მიიღო

მისიონერები, შვენიერი ეკლესია მისცა, ეგრეთვე მამული და ყმე-
ბა, დაუწყო მათ პატივისცემა, ძრიელ კარგად მოეპყრო, დაუბრუნ-
და სარწმუნოების ქადაგების თავისუფლება და სხვა დანარჩენი სიკეთე,
როგორათაც მალაქია კათალიკოსმა გიორგის დროს გურიაში კათოლი-
კობის გავრცელებისას ვერაფერს ვიტყვი, რადგან, სამწუხაროდ, იმ
დროის საბუთებმა ჩვენამდე ვერ მოაწია. ხოლო მარტო ის ვიცით,
რომ გიორგიმ ძრიელ დაიხლოვა მისიონერები, მათ გვერდიდგან არ
იშორებდა. რა ერთხელ წავიდა აზრუმს ფაშასთან შემწეობის სათხოვ-
ნელად, თან წაიყვანა პატრი ტურკო და პატრი რასპონი. ეგრეთვე ომ-
შიაც თან ახლდნენ პატრები. ერთხელ გიორგი რა ომში დამარცხდა, პა-
ტრი ტურკო, რომელიც თან ახლდა, ტყვედ დაიჭირეს. ცხადია ასეთის
ერთგულისა და მოკეთე მთავრის ხელში კათალიკობა დიდათ უნდა
წარმატებულიყო.

ნამდვილად არ ვიცით, თუ რომელ წლამდე გასტანა თეათინელების
მისიონმა გურიაში. ხოლო ის კი შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ მათი მისი-
ონი უფრო მალე დასრულდა გურიაში, ვიდრე სამეგრელოში.

[1677 წ. გიორგი გურიელმა გორში კაფუცინებს გაუგზავნა ერთი
აზნაური და ოთხიც სხვა კაცი და სთხოვა, მისულიყვნენ მის სამთავროში,
საცო იგი მათ აძლევდა თეათინელების დატოვებულს ეკლესიას, მამუ-
ლებს და ეგრეთვე ერთ სოფელს, რომელშიც იყო 20 მოსახლე. რად-
გან კაფუცინები ცოტანი იყვნენ, ვერ შეიძლეს იმ დროს გურიაში წას-
ვლა. ამ გარემოებას რომაში ჰსწერს იმავე წლის ივნისის პირველს. კაფუ-
ცინი ანტონ რომაელი. ამავე კაფუცინის ერთ სხვა, იმავე წელს დეკემ-
ბრის პირველს გაგზავნილ წერილში იხსენიებს გიორგი გურიელის
წერილს მათი მოწვევის შესახებ ესრედ:

[„გიორგი გურიის მთავარი, მაქსიმე მიტროპოლიტი და ძმა მთავრისა,
ხვარამზე (Cormaze) დედა ამ მთავრებისა, რომის დიდის პაპის ქვეშე-
ვროდომ პატრებს, რომელთაც იცით მკურნალობა და ქირურგია, გთხოვთ
მობრუნდეთ თავისუფლად ჩვენს სამთავროში და ჩვენც მაშინვე დაგი-
ბრუნებთ ეკლესიას, (თეათინელების დატოვებულს), სახლსა, მოგცემთ
ბაღსა, ერთ სოფელს ოცი მოსახლით, ათ ცხენს, ღორებს, ცხვრებს
და სხ“. ამის დედანი ხელში არა გვაქვს. გადმოგვიღია იტალიური-
დგან. (1).]

ამ საბუთებს გარდა გურიაში კათალიკობის გავრცელებისა კიდევ
სხვა უტყუარე საბუთები გვაქვს.

როგორც ჩვენი ისტორია გვიჩვენებს, საქართველოს კათალიკოსი
ძველადგანვე გათავისუფლდა ანტიოქიის პატრიარქის უფლებიდან და
საქართველოს ეკლესიამ მიიღო თვით მმართველობა (ავტოკეფალია).

ხოლო აფხაზ-იმერთა კათალიკოსთა არ ელირსათ ესრეთი სრული თავისუფლება და დარჩნენ ანტიოქიის პატრიარქის ზედგავლენის ქვეშ. ბერძნები ხშირად მოდიოდნენ აქეთკენ და ცდილობდნენ, რომ საქართველოს კათალიკოსზედაც ხელახლავ გაეერთინებინათ თავიანთი უფლება. ანტიოქიის პატრიარქები, გაყრის შემდგომ, ხშირად კათოლიკეები და რომის ეკკლესიასთან შეერთებულნი იყვნენ. ამას ცხადად გეიმტიკეებს რომაში სხვა და სხვა დროს გაგზავნილი მათი შეერთების შესახებ წერილები. აქ დავასახელებთ მაკარიოზ პატრიარქს, რომელიც ჩვენს გუჯარებშიაც მოხსენებულა, რადგან, 1664—1665 წ. საქართველოში მოვიდა და დომენტი კათალიკოსთან შეარჩია ქაიხოსრო ბარათაშვილი, სახლთუხუცესის შვილი. (1) ამის საქართველოში მოსვლას კათუცინებრც სწერენ რომაში 1665 წ. დიდათ აქებენ და ამბობენ, რომ თუ მან ერთ ორ გზის იქადაგა ჩვენს ეკკლესიაში, მაშინ ყველა ქართველები შემოგვიერთდებიანო. პატრიარქმა საქართველოში მოსვლამდე, მიიღო კათოლიკობა და თავის შეერთების წერილი გაგზავნა რომაში 1661 წ. მომეტებულად არ ვრაცხ, მოვიყვანოთ აქ პაპის ერთი წერილი, რომელსაც სწერს მისი წერილის პასუხად.

„ჩვენს პატივცემულ ძმას, ანტიოქიის ბერძნების პატრიარქს მაკარიოზს.

„პაპი ალექსანდრე VII,

„პატივცემულო ძმაო, მშვიდობა. რადგან ჩვენ სხვას არას ვნატრობთ, თუ არ იმას, რომ იესო ქრისტეს სისხლით დახსნილნი ეგოდენნი განშორებულნი სულნი შეუერთდნენ თავიანთ უსაყვარლეს დედა ეკკლესიას და სცხონდნენ, ამიტომ გამოუთქმელის სიხარულით აღვივსენით, რა შევიტყეთ თქვენის, შარშან 30 სექტემბრის, მოწერილი წერილიდგან და ეგრეთვე ჩვენის საყვარელი შვილის ფრანჩისკეს პიქეთილდგან, რომ თქვენ არა მარტო შეუდგით მტკიცედ მართლმადიდებელის სარწმუნოების ქეშმარიტებას და სცანით ეკკლესიების თავად და მოძღვრად რომის ეკკლესია, არამედ ცდილობთ კვალად ყველა თქვენის ღონის ძიებით, რათა ყველა თქვენი ქვეშევრდომი ეკკლესიები და ერიც ღვთის კურთხევით მოიყვანოთ სამოციქულო საყდრის ერთობასა და ზიარებაში, რაისგამო უფლისა მიერ ჩვენის განსაკუთრებულის მწყემსებრივის სიყვარულით გეამბორებით და ევგებებით თქვენს წარჩინებულს აზრსა. ამიტომ კვალად და კვალად გირჩევთ და გთხოვთ, გულ მოდგინებით და მტკიცედ შეუდგეთ ეგოდენ კეთილს და ორსავე ცხოვრებაში განუზომელის დიდებით საფსე საქმესა. ქეშმარიტად ჩვენც არ დავსცხრებით და გულ მხურვალედ ვევედრებით ღმერთს, მოწყალების მამასა და შეგეწევით ამ საქმეში ყველა ნაირი სამსახურით, როგორც კი მოითხოვს დროება

და გარემოება... 22 ივლის, 1662 წელს. მღვდელთმთავრობის მერვე წელსა“. (2)

დაწერილებით არ ვიცით, ამ პატრიარქმა საქართველოში რა ჰქმნა. ხოლო ის კი ცხადია, რომ გურიაში განაწესა ეპისკოპოსები, რომლებიც იმასავით კათოლიკები იყვნენ. ამას გვიჩვენებს შემდეგი გარემოება: 1667 წ. რომაში მივიდა სკანიტელი (Scanitelli) ეპისკოპოსი, სიმეონ, რომელიც ნაკურთხი იყო გურიაში გედეონ საკეთელი (Sakseti) მთავარ ეპისკოპოსისაგან. ამ ეპისკოპოსზედ რომიდგან საქართველოში მყოფ კაფუცინებს მოსთხოვეს ცნობები. ამათაც აცნობეს:

„ზემოხსენებულ ეკლესიას ბერძნულად ეწოდების ისკანი. ხოლო მისი საზოგადო სახელი ქართულად არის ისკანეთელი და იპოება. გურიას, საქართველოს პროვინციაში. ხსენებულ ეკლესიაში ეპისკოპოსებს ნიშნავს თვით მთავარი. გურიელის უფრო ერთგული ეს ეპისკოპოსები არიან და ითვლებიან სხვა ყველა იმ ქვეყნის უკეთეს კათოლიკებად და უკლებლივ მიდიან ხოლმე იერუსალემს მოსალოცებად. გედეონ არქიეპისკოპოსია საკეთისა (აკდისა), რომელიც გურიაშია. ის, როგორც კათოლიკე, განწესებულია ანტიოქელი პატრიარქისაგან. ხსენებული მაკარიოზ ანტიოქიის პატრიარქი დარჩა მორწმუნედ და ძრიელ კარგი კათოლიკეა“. (1).

ზემო ხსენებული სიმონ ეპისკოპოსი დიდის პატივით მიიღეს რომაში, საიდგანაც იმავე წელს გამობრუნდა. ის უნდა იყოს ბერძენი, (ნუ დავივიწყებთ, რომ იმ დროებში, როგორც საქართველოს, ისე გურია-სამეგრელოში ბლომად იყვნენ ბერძნის მღვდელ-მონაზონები), რადგან კაფუცინები მას ქიოელს (ქიოს კუძულიდგან) უწოდებენ. მისი გვარიც უფილა რადობულოა. რა გამობრუნდა რომიდგან, მივიდა ლივორნში, საიდგანაც უნდა წამოსულიყო აღმოსავლეთში. იქიდგან წამოსვლის წინად, რომაში კარდინალს მადლობის წიგნსა სწერს 28 დეკემბერს, 1667 წ. და ბოლოში ხელს ასე აწერს „ისკანის არქიეპისკოპოსი“. შეიძლება არქიეპისკოპოსობა იმას რომაში მიეღო, რადგან უწინ მარტო ეპისკოპოსად იყო წოდებული.

[აქ ვასრულებთ გურიის კათოლიკების შესახებ ლაპარაკს.] შეიძლება, ფიქრადაც არავის მოსელოდა იქ ქართველი კათოლიკების ყოფნა. ჩვენც სრულებით არ გვეგონა, საქართველოს ამ პატარა პროვინციაში ეგოდენი კათოლიკები იქნებოდნენ და მათზედ ესოდენი საბუთები შეგვხვდებოდა და დაკარგული ხომ კიდევ ბევრია.

ნაწილი მორაბ.

კათოლიკობა სამეგრელოში.

ჩვენი მოლოდინის წინააღმდეგ დიდძალი საბუთები შეეკრიბეთ სამეგრელოს კათოლიკეებისა. ეს საბუთები ერთ კაი მოზღლილს წიგნს შეადგენს, ყველა რომ გამოიცეს. რადგან აზრად გვაქვს კერძო წიგნი გამოვსცეთ ამ ქართველი კათოლიკეების შესახებ, ამიტომ ყველა ნაპოვნ საბუთებს არ მოვიყვანთ, არამედ დავასახელებთ მათ, რაც უფრო შესანიშნავად მიგვაჩნია. ეგრეთვე, რაც შეიძლება, ცოტას მოვიყვანთ ტექსტებს, რათა მეტად არ გავაგრძელოთ ჩვენი წერილი. ხოლო წყაროებს კი ბლომად დავასახელებთ, რათა მკითხველმა ადვილად იპოვოს დედანი, თუ კი მოისურვებს.

სანამ მისიონერების ღვაწლის გამოკვლევას შევუდგებოდეთ [მოვიყვანთ პაპის წიგნს დადიანთან მოწერილს, რომელიც თეათინელებმა პირველშივე თან წამოიღეს თეიმურაზის წერილთან ერთად, შეინახეს იგი ვიდრე 1633 წლამდე და გარდასცეს დადიანს თავიანთი მოსვლისათანავე.

- „პაპი ურბანო მერვე.
- „ოდიშის ქართველ მთავარს.

„თქვენო კეთილშობილებავ. მშვიდობა და ღვთის მადლის ნათელი მღვდლებს, რომლებსაც ვგზავნით საქართველოში, იმედი აქვსთ პპოვონ კაკასიის მთებზედ კარმელის მთის სიბრწყინვალე და რიონის ნაპირად იორდანის მდინარე, უკეთუ თქვენმა კეთილშობილებამ მფარველობა გაუწია და ანუგეშა. ყველა ნათესავეთა სამშობლო რომაც, რომელსაც ძრიელნი მეფენი პატივს სცემენ და თავიანთ სარწმუნოებრივ ვალს უბდიან, როგორც საქრისტიანოს დედა-ქალაქს, გპირდება თავის მხრივაც ტიბრის პირად ვატიკანში პატივი სცეს თქვენ სახელს, უკეთუ ამ სამსახურით ანუგეშეთ ეკკლესია. აწ აზიის მთავარს ვერც ეგროპა სთხოვს უკეთეს ნიშანს დიდსულოვნობისას, რომელიც უნდა გამოიჩინოს მღვდლების მიმართ, რომელთაც დაივიწყეს ყველა სიამოვნება, უკუ აგდეს შიში ყოვლის განსაცდელისა და არჩიეს თქვენი სამეფო თავიანთ საკუთარ სამშობლოსა. მანდ იმიტომ კი არ მოდიან, ქონება და სიმდიდრე შეიძინონ, არა, ღვთის მადლით; მათ ესეთი საცთურიანი გზა უარყვეს, რათა დაემორჩილონ ბრძანებას უფლისას. მოდიან მარტო იმისთვის, რომ ხალხს სულიერა ხსნა მიანიჭონ. ამ სულთა ცხონებაზეა დამყარებული რომის მღვდელმთავრის დიდებაც. არა თუ სარწმუნოება, არამედ თვით კაცობრივი გრძნობაც არ ექმნება, ვინც სიყვარულით.

არ მიიღებს ამ მღვდლებს, რომელნიც მოდიან ეგრეთ შორეულ სა-
მთავროში, რათა თქვენის ბედნიერებისათვის იზრომონ. ყველგან მიღე-
ბულია, რომ სიყვარულისა და სარწმუნოების ნიშნად კაცმა უკუ აგდოს
თავისი საკუთარი ინტერესები და იზრუნოს მოყვასის სიკეთისათვის.
იქიდან შეგიძლიათ სცნოთ, თუ რა რიგ უყვარხართ რომის ეკკლესიას,
რომ მანდ ამ სიშორიდან მოდიან და თქვენი სახელგანთქმულობისაც
არაფერი გაუგონიათ. ამათი მანდ მოსვლის მიზეზი მხოლოდ ის არის,
რომ ქართველთა ერს და მთავრებს მოუპოვონ წყალობა ღეთისა და შე-
სძინონ საუკუნო სიმდიდრე. მგზავრობის სიძნელე, მტრების მახე, ზღვის
ღელვა, თქვენის ცხონებისათვის ყოველივე თავის სარჯელად მი-
იღეს. ესრეთნი პირნი თხოულობენ თქვენი კეთილშობილებისაგან შე-
მწეობას და ქართველთა ერის დახმარებას. ამის თხოვნა ვინებეთ თქვენ-
გან ამ მოკტიულებრივის წერილით, რათა ჩვენი მღვდელთ-მთავროლო
სიყვარულის ნიშნად დარჩეს თქვენთან რა მაგათ პატივით მიიღებთ და
მოუსმენთ სახიერებით, მაშინვე თქვენი სახელი საქებურ შეიქმნების აქ,
საცა მთელი ქვეყანა მოდის. მასთანვე თქვენს მთავრობას გააბრწყინებს
და გააბედნიერებს მოწყალე ღმერთი, რომელიც თქვენგან ასეთს საქმეს
თხოულობს. თქვენთვის ამ მადლს ვსთხოვთ მას და ვნატრობთ,
სული წმიდის ნათელმა განანათლოს თქვენი კეთილშობილება, რათა
დაიმკვიდროთ ზეცას მის უდიდესი მეფობა, ვიდრე ამ ქვეყანაზედ გაქვსთ-
რობით. 4 ივლისისა 1626 წ. ჩვენი მღვდელთ-მთავრობის მესამე
წელსა“. (1)

ეს წიგნი რამდენსამე წელიწადს თან შეინახეს პატრებმა და და-
დიანს გადასცეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც დაიწყეს თავიანთი მისიონი
სამეგრელოში.

როგორც წინა თავში მოვიხსენიეთ, სამეგრელოში თეათინელების
მისიონის დაფუძნების მიზეზი გახდენ იქიდანვე გამოგზავნილი ელჩები,
რომლებსაც უნდა მოელოპარაკნათ მარიამ დედოფლის დაქორწინები-
სათვის როსტომ ხანთან. ელჩებს შორის მოსული იყო ეგრეთვე ნი-
კიფორე, ანუ ნიკოლოზ ერბახი, რომელმაც ძლიერ ურჩია მისიონერებს
სამეგრელოში წასვლა. წინდაწინვე დაარწმუნა, რომ დადიანი კარგად
მიგიღებს და მეც ჩემის მხრით დაგეხმარებით იმასთანა. ესრეთ გა-
მხნეებული ორი მისიონერი, არქანჯელო ლამბერტი და იოსებ ჯუდი-
ჩი, 23 ოქტომბერს 1633 წ., დაადგნენ სამეგრელოს გზას ელჩებთან
ერთად, რომელთა შორის იყო ხსენებული ნიკოლოზ და ეგრეთვე თბი-
ლელიც, როსტომის ელჩი დადიანთან გაგზავნილი, რომელმაც გზაში
პატრებს უზომო გულკეთილობა და შემწეობა აღმოუჩინა. რადგან ქუ-
თაისის გზები შეკრული იყო თეიმურაზისაგან, ახალციხიდან მოუპარეს

(ახალციხე იმ დროს სპარსელების ხელში იყო თურმე), გადმოიარეს მთები და ჯერ მივიდნენ გურიაში, სადაც დიდის პატივით მიიღო შინიონე რები გურიის მთავარმა მალაქია კათალიკოსმა (ძმა იყო მამია გურიელი). იმათ ყოველთვის სუფრაზე იწვევდა და თავის კერძიდგან წილს უღებდა. თავისი ეპისკოპოსებითურთ დაესწრო მათ წირვას, რომელიც გულმხურვალეებით მოისმინა და ძრიელ აქო მათი წესი აღარც კი უნდოდა მათი გურიიდგან გაშვება, გარნა დადიანს მოერიდა. ოთხი დღის უკან წავიდნენ სამეგრელოსკენ და მივიდნენ ილორში (Ilori) 19 ნოემბერს. იმ დროს იქ მისულიყო დადიანი მრავლის მხლებლებით და ეპისკოპოსებით წმ. გიორგის დღეობაზე. (1) დადიანმა ვერ მიიღო ისინი, რადგან მეორე დღესვე უნდა წასულიყო იქიდგან. გარნა რა შეიტყო მათი მოსვლა, თავისი კერძიდგან გაუგზავნა ვერცხლის ქურკლებით საქმელი და აცნობა, რომ წასულიყვნენ მერკულაში (Mergullus), რათა იქ მიეღო. დღესასწაულის გათავებისას ნასადილევს დადიანი წავიდა ყველა თავისი მხლებლებითურთ, თან გაჰყვნენ მისიონერებიც ელჩებთან ერთად.

ვიდრე დადიანი იმათ ინახულებდა, ნიკიტორემ მოახსენა ყოველი მათი გარემოება. სხვათა შორის უთხრა: „ეს ევროპელი მონაზონები მოსულან აქ მარტო ხალხში ღვთის სიტყვის საქადაგებლად და სარწმუნოების გასავრცელებლად; ყველანაირი სათნოებით შემკული არიან; იციან ხელოვნებაც, მეტადრე სულიერ საგნებში დიდათ გაწერთილნი არიან და არც ფულს და არც სხვა რამ დიდებას ეძებნენ. სურსთ აქ დაბინავდნენ, რათა ერი გასწერთნან და განასწავლონ კეთილ ზნე-ჩვეულებასა და ღვთის სამსახურში. უეჭველად დიდს სიკეთეს მოუტანენ ერსა და თვით მთავრისთვისაც. მათი აქ ყოფნა მეტად სასიქადულო იქნება“. (1).

რა მივიდნენ მერკულაში, ჯერ დადიანს მიაჩთვეს შემდეგი საჩუქრები: ერთი უბის საათი, ერთი ღვთის მშობლის ხატი ვერცხლით მოქედილი, სამი სხვა და სხვა ღურბინდი, ერთი ბროლის კრიალოსანი და ერთი პატარა ყუთი დანა მაკრატლებით. ესე ყოველივე დიდათ სასიამოვნოდ დაურჩა დადიანს. შემდგომ ამისა წარდგნენ მის წინაშე და მოახსენეს ესრედ: „უდიდესო მეფევ, ჩვენ, რომლებსაც თქვენს წინაშე გვხედავთ, გლახაკურის ტანისამოსით მოსილთ, სიღარიბისაგან შეწუხებულთ და მგზავრობისაგან დიდათ დაქანცულთ, ევროპელი მონაზონები ვართ, იესო ქრისტეს სახარების მიმდევარნი. არა სხვის ძალდატანებით, არც ჩვენის სურვილის წინააღმდეგ, არამედ ნებით დავგიტოვეთ ქვეყნიური ამოება. იტალიის შევნიერი ქალაქი, მთელ ქვეყანაზედ განთქმული რომა არის ჩვენი ქვეყანა; საიდგანაც, ვითარცა საეკლესიო საყდრიდგან; რომის მღვდელთ მთავარი პაპი ქულთა მთავრის პეტრეს მოსაყდრე და

იესო ქრისტეს მონაცვლე ამ ქვეყანაზედ, ყოველ ტომს უწესებს ქრისტიანებრივის სარწმუნოების კანონსა. იგივე განაგებს მთელ ქვეყანაზედ მოფენილს ეკლესიას და მასვე ემორჩილებიან სარწმუნოებრივის, ქვეშევრდომობით შეფენი და მთავარი. იმან აგვირჩია და წარმოგვგზავნა თქვენდა სამსახურად ჩვენ, მოციქულებრივი მღვდლები. თქვენის დიდის სახელის და გულ-კეთილობის განთქმულობით გათამამებულთა ჩვენის ნებით ვიტვირთეთ ზღვისა და ხმელეთის გაქირვება. სრულებით არ გვსურს შექმნა სიმდიდრისა, ოქრო-ვერცხლისა და ან სხვისა, რაც კი შეიძლება მიანიჭოს კაცს აქაურის ქვეყნის სიუხვემ, ანუ მცხოვრებთა გულკეთილობამ, რადგან ჩვენს ქვეყანაშივე დიდი ხანია უარ ვყავით ეს ყოველივე. დიდსულოვანო მთავარო, ჩვენი ერთად ერთი მიზანია, თუ თქვენ და თუ თქვენს ერს ვასწავლოთ კათოლიკე სარწმუნოების ქეშმარიტება და მოვუპოვოთ საუკუნო ბედნიერება“. (2)

დადიანმა ძრიელ კარგად მიიღო იგინი და დაჰპირდა, რომ დიდის პატივით შეინახავდა თავის სამთავროში და აღმოუჩენდა ყველა ნაირს შემწეობას. რადგან იმ დროს ბერძნის მღვდლებიც იყვნენ იქ, ნიკიტორემ ურჩია, პაპის წერილი მერმე გადაეცით მთავარსო. იმათაც ისე ჰქმნეს. (1)

შემდგომ დედოფალსაც გაუგზავნეს საჩუქრად ერთი ვერცხლით შექედილი ხატი, ქარვის კრიალოსანი და პატარა კოლოფი. დედოფალმა დიდის სიამოვნებით მიიღო საჩუქრები და მიიწვია. დიდი პატივი სცა, ბევრი რამ გამოჰკითხა და მერე ერთი ცამეტი წლის ვაჟი აჩუქა და ისე გამოისტუმრა. მეფეცა და დედოფალიც თავიანთი სუფრიდგან უგზავნიდნენ საქმელს, რადგან დიდად მოხარული იყვნენ მათი მოსვლისა.]

ნაჩუქარი ყმაწვილი მისიონერებმა კარგად გაწვრთნეს სარწმუნოებაში. მაგრამ, სამწუხაროდ, კოსტანტინეპოლიდგან მოვიდა მისი გამაჰმადიანებული ძმა, მათ გამოართვა და თან წაიყვანა. დედოფალმა ანუგეშა პატრები და მესამე დღეს მისცა სხვა უკეთესი ყმაწვილი, რომელიც კარგად გაწვრთნილი სარწმუნოებაში შემდგომ კათოლიკედაც გარდაიცვალა.

დადიანმა იგინი დროებითად დააბინავა ერთს თავის პალატში, რომელიც იყო კოზხეთის (Choz Cheti) ერთ მშვენიერ გორაზედ, რათა დაღალულობისაგან შეესვენათ. ეგრეთვე მისცა მათ გასაკურნებლად თავისი სამი წლის ასული, დამბლა-დაცემული, რომელიც მალე გამოაბრუნეს და გულმოდგინედ უწამლეს. მართლაც გაჰკურნებდნენ, დედას რომ მალე არ წაეყვანა ბავში. დადიანმა უბრძანა იმ ადგილის მცხოვ-

რებთ, რათა რიგრიგათ ეზრუნათ პატრებისათვის და მიეცათ მათთვის საქმელი და ყოველივე, რაც კი დასჯირდებოდათ. (2)

დღითი დღე ემატებოდათ მეფისა და დედოფლის პატივი და სიყვარული მისიონერებსა. დადიანი ხშირად იწვევდა მათ თავისთან და თან მიჰყავდა სანადიროთაც, რათა შეექცია და გაერთო. ხშირადაც თავის სახლში აყენებდა. ამ გარემოებისაგან ისარგებლეს, ამოარჩიეს კარ შემთხვევა და დადიანს გარდასცეს პაპის წერილი. ამას ესე აგვიწერს ლამბერტი: „როდესაც ზუგდიდს მის პალატში ვიდექით და იგიც ძრიელ შინაურად გვეპყრობოდა, მივართვით პაპის წერილი. ძრიელ სასიამოვნოდ დაურჩა და დაგვიბრდა, რომ იტალიაში კაცს გავგზავნი და წიგნსაც გავატან, რათა პაპს ჩემი პატივი მივუძღვნაო“. (3).

მისიონერები. თუმცა კარგად იყვნენ დაბინავებული და არაფერი აკლდათ, მაგრამ სამუდამო არც ეკლესია ჰქონდათ და არც სახლი. თავიანთი სადგომის გარეშემო შემოიარეს და ჰპოვეს კიპურიაში (Cippurias) ორი შვენიერი თლილი ქვით ნაშენი ეკლესია, ამათგან ერთი ცარიელი იყო, რადგან მისი გამგებელი ეპისკოპოსი დადიანს თავის დისათვის სულიერ მოძღვრად გაეტანებინა საქართველოში. ის ეკლესია თავისთვის სთხოვეს დადიანს იმ მხრის მოურავის (Governadore) პირით. დადიანი შეჰპირდა მიცემას. ერთ დღეს ცხენით მიდიოდა იმ ეკლესიის ახლოს და თან ახლდა ეპისკოპოსები, მათთან ნიკიფორეც; დადიანმა ნიკიფორეს უთხრა: „კარგად იცოდე, რომ შენის ფრანგებისათვის ვიზრუნე და მოვუპოვე ეკლესიაც, რადგან გადავსწყვიტე, მივსცე მათ ეს ეკლესია თავისი ყმებით და მამულებით. ეს რა გაიგონა ალავერდელმა, თითქოს მთავარს ღმერთი ეგმოს, აღაპყრნა თვალნი ზეცას, დაიწყო გულში ცემა და წამოიძახა, ღმერთო შემიწყალე, ღმერთო შემიწყალე, ეს რა ამბავია, რა მესმის? ეს ეკლესია გინდათ მისცეთ ლათინებს? ნუ თუ ეგენი მწვალელები და ჩვენის სარწმუნოების მტრები არ არიან? მაგისთანებს განა ეკლესია უნდა მისცეთ? მე მეგონა, რომ მათ გასდევნიდით სამთავროდგან და ამის მაგიერად კი გინდათ ჩვენი მღვდლების თანასწორ შერაცხოთ და ესრედ პატივი სცეთ?“ (1) ეს ალავერდელი, რომელმაც შემდგომ კათოლიკობა მიიღო, თავისი მაღალი სწავლით, მკერ-მეტყველებით და წმიდა ცხოვრებით ძრიელ განთქმული იყო მთელს საქართველოში. ამიტომ მისმა ამნაირმა სიტყვებმა დიდი ზედგავლენა იქონია დადიანზედ, რომელმაც იმ ხელად აღარ მისცა პატრებს ეკლესია.]

რავდენისამე დღის შემდგომ დადიანმა მსთხოვა პატრებს, რათა ეწამლათ ერთის უპირველესი მთავრის ქალბატონისათვის. პატრებმა უარი უთხრეს და მოახსენეს: „რადგან ეგრედ ბოროტი ვყოფილ-

ვართ, როგორათაც დაგვსახსნა აღწვერდელმა, გვიბოძეთ ნება; თქვენს სამთავროს გავშორდეთო. დადიანმა უთხრა: თავის დღეში არ ვიქ თქვენისთანა გულკეთილი კაცები გაშორდენ ჩემს სამთავროს; რათა კარგად მსცნოთ, რომ აღწვერდელის სიტყვები დიდად არაფრად მიმაჩნია, ახლავე გაძღვეთ ქიპურიის ადგილს, მამულს და ყმებს, გარდა ეკლესიისა; მართო ჩემტომ, რომ სამღვდლოება არ ავალაპარაკო; ხოლო გპირდებით, ავიშენოთ ღმრვე ახალი სხვა ეკლესიაო“ (2).

ოქტომბერში 1634 წ., ჩაიბარეს ქიპურიის მამულები პატრებმა, მაგრამ ეკლესიაზედ კი მულამ თვალი ეჭირათ და მარჯვე დროს ეძებდენ, რომ ხელახლა გამოეთხოვნათ მთავრისაგან.

1635 წ. აპრილში, დადიანი თავისი ჯარით წავიდა იმერეთს საომრად. ერთ დღეს ცხენზე გადავიარდა და დასწეულდა. მაშინვე პატრი ლამბერტი მოაყვანიდა საწამლებლად და დაჰპირდა დიდ პატივსა და საჩუქრებს, თუ გაჰკურნებდა.

ეგრეთვე მისი მინისტრი პაატა წულუკიაც (Pata Zulochia) 300 სკუდის ჩუქებას დაჰპირდა, თუ თუ მეფეს გაჰკურნებდა. პატრმა უწამლა და რავდენისამე დღის შემდგომ დადიანი განიკურნა. პაატამ მოინდომა თავისისა და მეფის პირობის შესრულება, პატრი დაესაჩუქრებინა. ხოლო ლამბერტიმ უთხრა: თქვენი საუკეთესო საჩუქარი ის იქნება, რომ ქიპურიის წმიდა გიორგის ეკლესიას მოგვეცემდეთო. პაატამ მოახსენა მეფეს, რომელიც სიამოვნებით დათანხმდა და მისცა მაშინვე ეკლესია, რავდენიმე ყმა და ეგრეთვე სხვა საჩუქრებიც. ამ ამბავს ლამბერტის გარდა, მისი ამხანაგი იოსებ ჯუღიჩიცი რომას ასე სწერს: „ამ დღეებში მთავართან ვიყავი და თავისი პირით მითხრა: შენმა ამხანაგმა გამკურნა; თუ ამისთვის და თუ სხვა მიზეზების გამო, ხსენებული მინისტრები ჩაგაბარებენ ეკლესიის კლიტეებსა. ახლა ის ეკლესია გვაქვს; მოვაწყეთ და შიგ ვასრულებთ ყოველ ღვთის მსახურებას რომის ტიპიკონისამებრ, თუმცა კი ბერძნებმა არაფერი დაზოგეს და დიდად ეცადნენ; მთავარს ხელმეორედ წაერთმია ჩვენთვის ის ეკლესია“ (1).

ეკლესიის მიცემისათვის კოსტანტინეპოლის პატრიარქი ძრიელ გაურისხდა დადიანს და სამეგრელო ერთიან უნდა შეეჩვენებინა თურმე. ხოლო დადიანმა ყურადღება აღარავის მიაქცია.

რა დაბინავდენ მისიონერები ასე შევნიერ და მზა მამულში, შეუდგნენ მეგრულის შესწავლას და მალეც შეისწავლეს. მაშინვე დაიწყეს ქადაგება და ხალხის მოვლა, რაოდნათაც კი შეეძლოთ. უნდა ვსთქვათ, რომ განუსაზღვრელი და გამოუთქმელია ყოველი ის სიკეთე, რაც ამით მიაგეს ქართველთა ერს მეტადრე სამეგრელოში. რადგან ქრისტეს ბრძანებისამებრ, მათ დასდევს სული თვისი მოყვასისათვის; ყველაფერი თავს

იღეს, თვით სიკვდილსაც არ მოერიდენ, კრათა შესწერდნენ. როგორმე თავიანთ შორეულ და უცნობ ძმებს, რომლებიც სხვა და სხვა უბედურებაში ჩაფლულნი იყვნენ. ამიტომ საქართველომ პრასოდეს უნდა დაივიწყოს. მათი სიკეთე და მუდამ ღოცვა-კურთხევით უნდა მოიხსენიოს მათი სახელი.

სამეგრელოში სამი დიდი სენი იყო მოღებული, რახცა მთელს ერს სულიერად და ხორციელად ღუბავდა. ეს სამი სენი შემდეგი იყო: 1, ნათლიობის წესის ნაკლულთეანება; 2, ყმების გაყიდვა; მაჰმადიანებზედ; 3, ბავშვების ცოცხლად დამარხვა. ეს რომ ჩვენ სხვა მწერლების ნაწერებში ამოგვეკითხა, სრულებით არ დავიჯერებდით, არამედ უღაპრად და ცილის წამებად ჩავსთვლიდით, რადგან ესრეთი ბარბაროსული ჩვეულება თვით უკანასკნელ ნაღირ ხალხშიაც ძრიელ იშვიათია. ხოლო სამეგრელო კი ამნაირი ერის კატეგორიას არ ეკუთნოდა, ვინაიდან იქ ძველი დროიდგანვე ქრისტეს სარწმუნოებასთან ერთად შეუტანილი იყო განათლება და ყოველი უმთავრესი კაცობრივი პატიოსნება და გრძნობა. ხოლო ეს სისაძაგლე რამოგვიკითხეთ და თვით ნაწერი კი ეკუთვნოდა იმნაირ კაცებს, რომლებიც განწირული იყვნენ ამ ერისათვის, რომლებიც ამ ერის ავსა და კარგს ბევლით ხედავდნენ და ხელით ეხებოდნენ და რომლებიც ყველა თავიანთ გაგონილს, ნანახს, ნათქვამს და ნაქმნარს დღითი-დღე სწერდნენ ევროპაში და ყველა საშუალებას ხმარობდნენ ამ უბედურების მოსასპობლად, არაერთი საბუთი გვაქვს, მათ არ დაუჯეროთ და ქორად ჩამოვართვათ ნათქვამი. ამის გამო იძულებული ვხდებით, ესეთი მოთხრობა მივიღოთ ნამდვილ ისტორიულ ფაქტად. ხოლო ამასაც დავსძენთ, რომ ეს ბარბაროსული მოქმედება არ უნდა ყოფილიყო საზოგადო და არც დიდხანს უნდა გაეტანა; არამედ რომელსამე დროებიტს და უბედურს გარემოებას უნდა მიეწეროს. არც იმას დაუფარავთ, რომ ამ სამარცხვინო მოვლენაში, ბატონყმობასაც თავისი ნაწილადვეი ზედ გავლენა ჰქონდა.

ბავშვების ცოცხლად დამარხვას, სხვათა შორის, მოგვითხრობს პატრი ლამბერტი თავის „Colchide sacra“-ში და უჩვენებს ორ შემთხვევას ასეთის უღმობელოობისას. ერთი იყო სიღარიბე, რადგან ვისაც რჩენის საშუალება არა ჰქონდა, თავის ქორფა ბავშს მოუნათლავს თვითვე ცოცხალს ბაღშივე მარხავდაო. მაგალითად ასახელებს თავის ახლო მეზობელსა, რომელსაც სამი თავისი ბავში ერთი მეორის შემდგომ ცოცხალი დამარხა; მეორე გარემოება ეს ყოფილა: როდესაც ცოლი ფეხმძიმე დაქვრივებული ბავშის დაბადებამდე გათხოვდებოდა და მეორე ქმრის სახლში მოილოგინებდა, იმ ბავშს მამინაცვალი თავის შვილად არ სცნობდა, ამიტომ, თავიდგან მოსაშორებლად, მოუნათლავს ცოცხალს

მარხავდენ თავიანთ ეზოშივე. ეს ამბავი შეეტყუათ მისიონერებს ერთი თავიანთი მოსამსახურისაგან, რომლის ახლად დასახლებული მეთევზე ძმა ასე მოქცეულიყო. (1)

ეგრეთვე ერთ წერილში, რომელსაც არც თარიღი აქვს და არც დამწერის სახელი უჩანს, მაგრამ ვფიქრობთ უნდა იყოს პატრი იოსებ ჯუდიჩისა, საქმე ასეა მოთხრობილი: „თუ ბავში დაიბადა მახინჯი, მიწაში მარხვენ და ისე ბოლოს უღებენ; ამავე ნაირად ექცევიან იმ ბავშებს, რომლებიც დაიბადებიან ორშაბათ დღეს, რადგან იმ დღეს დაბადებულს ბავშს ოჯახის დამარღვეველად რაცხვენ; არც მესამე ქალიშვილს აცოცხლებენ. თუ დედა ახალგაზდა არის, პირველ შვილს მაშინვე ჰყვლენ, რადგან არ უნდათ თავი შეიწუხონ ასე ადრე ბავშების აღზრდით. ამავე ნაირად ექცევიან ზოგიერთ ბავშებსაც, როცა დარწმუნებულნი არიან, რომ მათ შემდეგში იმათი ბატონი ტყვედ დაჰყიდის“. (2)

რა სცნეს მისიონერებმა ესრეთი საზიზლარი ჩვეულება, მაშინვე მიმართეს შეფეს, რათა აეკრძალა ესა და დამნაშავე მძიმედ დაესაჯა. ხალხო დადიანმა უთხრა, რომ მარტო აკრძალვით საქმეს არ ეშველებოდა, რადგან იტყვიან ბავში კვდარი დაიბადო და ესრედ ყველა თავს გაიმართლებსო. ამ შემთხვევაში რა ვერ გაიმარჯვეს მისიონერებმა, თვითვე შეუდგნენ ამ დიდის სენისათვის როგორმე წამალი დაედოთ. აქეთიქით მეთვალყურენი დააყენეს, რათა მათთვის ეცნობებინათ, როცა ბავშები დაიბადებოდნენ, იქნება, როგორმე სიკვდილისაგან გადაერჩინათ. ეგრევე, საცა კი შემთხვევა მიეცემოდათ, ხალხს დაუწყეს ლაპარაკი, რჩევა და მათ გულში სიბრაღეულის აღძვრა. მშობლებსაც დაჰპირდნენ შემწეობას და მასთანვე ძიძვის შოვნასაც, თუ თვითონ არ ინდომებდნენ თავიანთი შვილების აღზრდას. ამ საშუალებით ასე თუ ისე გავლენა იქონიეს მშობლებზედ; ზოგი ბავშის მონათულა მოასწრეს და ბევრიც სიკვდილს გადაარჩინეს. თუმცა კი ეს უწყალო ჩვეულება პირველში ერთიანად ვერ მოსპვს, მაგრამ კარგად შეასუსტეს და ესრედ უმანკო მსხვერპლების რიცხვიც შესანიშნავად შეამცირეს. არა სცხრებოდნენ და მუდამ ებრძოდნენ ამ სენს, რომ ერთიანად აღმოეფხვრათ.

მეორე დიდი უბედურება, საქართველოს გამაოხრებელი დიდი წყლული იყო ყმების და ბავშების გაყიდვა ურწმუნოებზე. ეს სენი ხომ ერთიან მთელს საქართველოში იყო გავრცელებული; მაგრამ სამეგრელოში უფრო მძვინვარებდა, რადგან იქ ზღვა ძრიელ ხელს უწყობდა ამ უსინიღისო ვაქრობას. პატრი იოსებ ჯუდიჩი თავის სამეგრელოს აღწერაში, რომელიც გაგზავნა რომას 20 სექტემბერს 1640 წ., ამ თვიდან იწყებს თავის აღწერას და ესრედ ეუბნება: „ამ თვეში მიდიან სა-

მეგრელოდგან კოსტანტინეპოლში თათრების გემები, დატვირთული იმ ქვეყნის საქონლით და განსაკუთრებით ურიცხვი ქრისტიანი ყმაწვილებით, რომლებიც თათარს (სულთანს) მიჰყიდეს მეგრელებმა და ქართველებმა და რომლებსაც ჩვენ მწარედ მივსტირით... ღმერთმა უწყის, თუ რაედენ გზის წავედით, გაეამხნევეთ ის ყმაწვილები, რათა არც შიშისა და არც რამე დაპირების გამო არ დაეტოვებინათ ქრისტეს სარწმუნოება, რომელშიაც შობილ იყვნენ“. (1).

მთავრები და ბატონები ამით არა მარტო ისაკუთრებდნენ თავიანთი ყმების ქონებას, არამედ მათი სიკვდილ-სიცოცხლის უფლებასაც ჩემულობდნენ. უწყალობით განძვინებულნი და სიხარბით დაბრმავებულნი არ ზოგაედენ არც ბავშებს, არც დედაკაცებს და არც თვით მამაკაცებს, ოღონდ მათთვის რაიმე ბრალი დაედოთ; შეუბრალებლად და დაუზოგავად ჰყიდდნენ ურწმუნოებზე და ამნაირად მამულს, ნათესაობას, თავისუფლებას და თვით სარწმუნოებასაც სამუდამოდ სწირავდნენ. ერთი სიტყვით, ყმებს, როგორც პირუტყვებს, ისე ეპყრობოდნენ. ეს უღმერთოები მარტო ერის კაცების გაყიდვას არ სჯერდებოდნენ, არამედ თავიანთ უწმიდურს ხელს თვით იესო ქრისტეს მსახურებსაც ახებდნენ, თვით მღვდლებსაც კი ჰყიდდნენ!!! ასეთის საზარელის მოქმედების ერთს საოცარს და ყურით მოუსმენელ მგალითს მოგვითხრობს თვალით მხილველი ლამბერტი თავის „სამეგრელოს აღწერაში“ ესრედ: „ოდიშის ერთს უმთავრესს თავადს ქილაძეს (Cilazze) ათი, თუ თორმეტი კაცი დასჭირდა, რათა მით გადაეხადა ფასი ზოგიერთი საქონლის, ანუ ნივთისა, რომლის ყიდვაც უნდოდა. ეს რა გაიგეს მისმა ყმებმა აქეთიქეთ გაქცევით თავს უშველეს და დაიმაღლნენ, ხოლო ქილაძემ მათ ხელში გასატარებლად ეს ხერხი იხმარა: გამოაცხადა, ამა და ამ დღესასწაულში ერთს ჩემს ეკლესიაში დიდის დიდებით წირვას შეევასრულებინებ მღვდლებს და ვინც კი დაესწრება კარგად დაეასაჩუქრებ და შეენიერ სადილსაც გაუმართავო. ამ ცრუ დაპირებამ შეაცდინა და დინიშნულ დღეს მოვიდა თორმეტი მღვდელი და შეუსრულეს დიდებით წირვა, რომელსაც დიდის სასოებით დაესწრო ქილაძე. წირვის შემდგომ ნაცვლად დასაჩუქრებისა და სადილის მირთმევისა, ბატონმა ქილაძემ მაშინვე ეკლესიის კარები დააკეტვინა, მღვდლებისათვის ბოროკილები შეაყრევინა, მათთვის წვერები დააპარსვინა და თორმეტივე მისცა თათრებსა, რომლებისგანაც მიეღო ათასი სკუდისაზე მეტი საქონელი!“ (1).

ამნაირ უღმერთობას მარტო თავადები და ბატონები კი არ ჩადიოდნენ, არამედ თვით საეკლესიო პირებიც ასე მოქმედებდნენ, რადგან ყველა საეპისკოპოსოს ბლომად ჰყავდა თავისი საკუთარი ყმები. ამნაირ სა-

სირცხო მაგალითს იგივე ლამბერტი მოგვითხრობს, ხოლო აქ მოყვანა მისი ჩვენ გვეძნელება. (2).

ესრეთი უღმრთოება უფრო საზარელი ხდება მაშინ, როდესაც მას ადგილი აქვს ახლო ნათესავთა შორის. საუბედუროდ, არა ერთხელ მომხდარა, ნათესავს ნათესავი გაეყიდოს, მამას შვილი, შვილს შშობლები. ასეთ საზიზლარ შემთხვევას მოგვითხრობს იგივე ლამბერტი. 1833 წ. ქართლში შემოსულ სპარსეთის ჯარში ერთ აზნაურს სპარსელის ცხენი მოსწონებია, ფული არა ჰქონია და ფასად თავისი დედა მიუტია სპარსელის მაჰმადიანისათვის და გამოურთმევია ცხენი!!! (3).

ამისთანა სატირელ მდგომარეობაში იყო ქართველთა ერთი, რომელსაც არც ბატონი და არც ნათესავი ინდობდა. სწორედ ამ დროს მოვიდნენ ის მისიონერები. ეს პატრები, მოყვასის სიყვარულით გამსქველულნი, მხნედ და თავგამოდებით წინააღმდეგნენ ასეთ ბარბაროსობას; დაურიდებლად აყვედრეს დიდს და პატარას ესეთი უწყალობა. რა სცნეს, ასეთი უჯერო მოქმედების ერთი უმთავრესი მიზეზი იყო ერის უმეცრება საღეთო საგნებში და თავისის მსგავსის დაუფასებლობა, დაუწყეს წვრთნა და ქადაგება ერსა: „ღმერთმა კაცი გააჩინა თავისუფალი, მისი ნების წინააღმდეგ როგორ ჰბედავთ მის ტყვედ გაყიდვას? დასაწყისშივე ქვეყანა ბუნების წესით რომ იმართებოდა, ყველანი თანასწორნი იყვნენ და არავის ემართლებოდა თავისი მსგავსი დაეჩაგრა. აბრაამისა, ისააკისა, იაკობისა და სხვა მამათავრების დროს, რომელთაც მარტო ბუნებითი რჯული ჰქონდათ, ყველა თავისუფლად სცხოვრებდა, თავის ადგილებში ყველა თავისუფლად აძოვებდა ცხვარს, არავინ ეხებოდა სხვის სიცოცხლეს; ესეთი მტარვალური საქმე არავის ჩაუდენია. მოსეს რჯულის დროს არც ურიებს უქმნიათ თქვენისთანა ველურობა. ასეთი საქმე ღვთისგან მკაცრად აკრძალული იყო, ყველა წყნარად სცხოვრებდა თავის ვენახში. რადგან აქაბმა თავის ქვეშევრდომს ნაბოტს ძალით წაართვა ვენახი და მას მოუსპო ცხოვრება, ღმერთი ისე განურისხდა, რომ სამეფო ერთიან ჩამოართვა. თქვენ, მეფენო და მთავარნო, ეს ღვთის რისხვა თქვენც მოგელისთ, მაგრამ იცოდეთ კარგათ, თქვენზედ უფრო ფიცხელი იქნება ეს რისხვა, რადგან ჰყიდით ურწმუნოებზედ იმას, რომელიც იესო ქრისტემ დაიხსნა თავისი სისხლით და მათ მიერ სარწმუნოების დატოვების მიზეზი ხდებით. როგორ გადურჩებით მის სასჯელს, რომ მისი სისხლით გამოსყიდულ ეგოდენ სულთ ჰყიდით? ამ ჯვარცმამ, რომელსაც ხედავთ, დაიხსნა ეგენი ეშმაკის ტყვეობისაგან და ყველას მოუპოვა თავისუფლება. ამიტომ მასვე ჰნებაეს, მისი მფარველობის ქვეშ თვითეულმა ისარგებლოს ამ თავისუფლებისაგან. რა გგონიათ, ეკკლესია ვნების დღეებში,

რად აღებს საპრობილეს და ათავისუფლებს დატყვევებულთა? იმად რომ გიჩვენოსთ; რათა, რაკი მის მორწმუნებს ებოძათ თავისუფლება, აღარავინ გაჰყიდოს იგინი ურწმუნოებზედ. ამას ეკლესია თქვენ გიშლისთ, იესო ქრისტეს სჯული თქვენ გიკრძალავსთ, ყველა წმიდა მამანი და კრებანი თქვენ წინააღმდეგ ღალადებენ, ყველა თქვენ ვალდებულ გყოფსთ, რომ არა მარტო უნდა აღმოფხვრათ თქვენს სამთავროში ეს ბარბაროსული ჩვეულება, არამედ კვალად ეცადოთ და ღაიხნათ ეგოდენი თქვენ მიერ თათრებზედ გაყიდული ქრისტიანები“ და ამის მსგავს სხვას კიდევ ბევრს ეუბნებოდენ. (1). ყოველთვის, ყველგან და ყველას ამას ჩასძახოდენ: როდესაც მთავრები ავადმყოფობის დროს პატრებს იბარებდენ. საწამლებლად, პატრები მათ არ ზოგავდენ, აყვედრიდენ, უჩვენებდენ, რომ სნეულებას ღმერთი მოუვლინებდა ყმების გაყიდვისგამო. იმათი ქადაგება არ დარჩა ხმად მღალადებლისა უდაბნოსა შინა, მალე სანატრელი ნაყოფი მოუტანა ერს. დადიანს ისე ჩაავიანეს, რომ მალე ბრძანება გამოესცა და ყველას აუკრძალა ყმების გაყიდვა თათრებზედ. ამ ამბავს 1640 წ. რომას სიხარულით სწერს პატრი იოსებ ჯუდიჩი თავის სამეგრელოს აღწერაში: „ღიღი პატივის ნიშანი ჩვენთვის (რადგან ჩვენ უზომოდ გვანუგეშა) შეფის მიერ ჩვენდა სასიკეთოდ გამოცემა. ბრძანებისა, რომელშიაც ამბობს, ამას იქით თათრებს ტყვედ აღარავინ უნდა მიჰყიდოს თავიანთი ქვეშევრდომებო“. (1)

როგორც დადიანზედ, ისე სხვა თავადებზედაც ღიღი გავლენა იქონია მისიონერების ქადაგებამ. ისინიც დაფიქრდენ და თავიანთი უსამართლობა და ყმების გაყიდვა მოიშალეს. მისიონერები ღიღის სიხარულით ჰსწერენ რომას ამ ქადაგების ნაყოფისთვის. სნეთაშორის იგივე პატრი იოსებ ერთ თავის სხვა წერილში ესე აგვიწერს გარემოებას: „ჩვენმა ქადაგებამ ნაყოფი გამოიღო ბევრ ღიღ თავად-ახნაურთა სახლებში, რადგან ვინც არა ჰყიდდა ყმებს, უფრო გამტკიცდა და გადასწყვიტა, არაოდეს გაჰყიდოს, რაგინდ ბევრი ფული დასქირდესთ; ხოლო ვინც ბევრს ჰყიდდა, ზოგმა სულ დასთმო, ზოგმა ცოტა, ზოგმაც დააპირა გაყიდვისათვის თავი დაენებებინა. ასეთი პირების რიცხვში ღირსია დაეასახელოთ ამ პროვინციის ზოგიერთი შესანიშნავი მთავართაგანი, რომლებიც ჩვენი ღიღი კეთილისმყოფელები არიან, მაგალითად როსტომ ჩხოტუა (Rostuon Scotua), რომლის დედას შირიმი სქირდა და ბევრ გზის გავკურნეთ; სქირია მიქეია (Scheria Micheia) ავის სენით შეიღიწლის ავადმყოფი, რომელიც ქინა-ქინით გავკურნეთ ოცდა ათ დღეში; მისი ძმა კაკა (Caca), რომელიც გავკურნეთ სხვა და სხვა სნეულებებისაგან. ამან არა მარტო გადასწყვიტა, აღარ გაჰყიდოს თავისი ყმები, არამედ აღსარებაც სთქვას და შეინანოს, რომ აქამდე ყმებს

ჰყიდდა; ქორთუაძე (Cortuaze), ნათესავი მიცვალებული დედოფლისა, რომელიც ბევრ გზის ავად იყო, ისე რომ მისი მორჩენის იმედი აღარავისა ჰქონდა და ჩვენგან განიკურნა. უწინ ჩვეულებად ჰქონდა მრავალი ყმაწვილების გაყიდვა, წრეულს კი ეცადა დაეხსნა ზოგიერთი გაყიდულები თავის ცოდვების მისატყვევლად. ჩვენი ცხოვრება ძლიერ შეუყვარდა“ . (2). □

ადვილად მისახვედრია, მისიონერების ასეთი კაცთმოყვარეობითი მოქმედება რაოდენად სასიხარულო უნდა ყოფილიყო იმ საბრალო, უმწეო და დაჩაგრულის ერისათვის, რომელიც ხდებოდა მსხვერპლად ამ დიდი უსამართლობისა! ეს ამბავი მალე ყველგან მოაფინა და ყველანი აღავსო ნუგეშით და სიხარულით. ერმა დაუწყო მათ ლოცვა-კურთხევა, იმ ზომამდე, რომ მათ ღვთის კაცები უწოდეს (Goruntis cocci, ლორონთის კოჩი). ეგრეთვე მათი სახლი შეიქმნა თავის სახსნელი და თავ შესაფარი. ამ გარემოებას ხსენებულ წერილში იგივე პატრი იოსებ მოკლედ ასე აგვიწერს: „ჩვენი ქადაგება წინააღმდეგ ამ უსამართლობისა ეგრედ კარგად მიღებული შეიქმნა მთელს სამეგრელოში, რომ წრეულ ერთი შემთხვევაც არ ყოფილა თათართან ყმაწვილების გაგზავნისა, ჩვენი სახლი შეიქმნა თავშესაფარი გამოქცეული ყმაწვილებისათვის, რომლებიც გამოგვიგზავნეს თვით მათმა მშობლებმა, იგინი დაგვეცვა ჩვენის მფარველობით, რაკი იციან, თუ რაოდენი პატივისცემა გვაქვს მეფისა და სხვა აქაურ მთავრების წინაშე. ამიტომ იძულებული ვართ ყველანი მივიღოთ, დავიცვათ და რავდენსამე დღეს ვასვით-ვაქამოთ“ (1). თავიანთი ქადაგებით მისიონერებმა თითქმის მთლად შეაყენეს ყმაწვილების თათრებზედ გაყიდვა, თუმცა კი ზოგიერთი არაღმლოდა გაყიდვას, მაგრამ არა თათრებზედ, არამედ ქრისტიანებზედ და სომხებზედ ჰყიდდნენ.

დადიანისა და მისიონერების მოწმობით, ყმების გაყიდვა ძველი დროიდგანვე ჩვეულებად ყოფილა. ხოლო ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს დიდად გასაკიცხი ჩვეულება არ უნდა ყოფილიყო საქართველოში უწინარეს მეთექვსმეტე საუკუნისა, რადგან ევროპის ძველი მწერალი არცერთი იხსენიებს ამ გარემოებას. ეს ერის შემშუსვრელი სენი მაშინ გავრცელდა, როდესაც ოსმალებმა თავიანთი წყეული ფეხი შემოდგეს საქართველოში, თუმცა სპარსეთში ჰგზავნიდნენ გაყიდულ ყმებს, მაგრამ იმდენს არა, რაოდენიც ოსმალებში მიჰყავდათ. საბრალო ტყვეთა რიცხვი ყოველ წლივ ოთხი ათასზედ მეტი იყო, რომელიც მთელს საქართველოდგან გაჰყავდათ. ხოლო მისიონერები, ეგრეთვე გზავრებიც მოწმობენ, რომ მართა სამეგრელოდგან ყოველ წლივ ორი ათასზედ მეტი სული გაჰყავდათო. ეგოდენი ქრისტიანები გარდა იმისა, რომ

შამულის აკლდებოდენ, სარწმუნოებასაც ერთიანად ჰკარგავდენ. ამ სამწუხარო მოვლენის მოწმე ლამბერტი თავის „სამეგრელოს აღწერაში“ ასე მოგვითხრობს: „რაის გამო დიდად სამწუხარო სანახაეია, რომ ასობით ქრისტიანი ყმაწვილები ქრისტიან პატრონებს მიჰყავთ და ჰყიდიან თათრებზედ, რომლებიც ყიდულობენ თუ არა, მაშინვე თათრულად აცმევენ, თავიანთი ცრუ რჯულის აღსარების ნიშნად თითს ააშვერინებენ და ამითი ქრისტეს სარწმუნოების უარს ათქმევენებენ; ეგრეთვე აწყებინებენ თავიანთი თათრულის რჯულის და ჩვეულების სწავლას. ამას ყველას ჰყოფენ თვით ქრისტიანების წინ და ქრისტიანების ქვეყანაში უწინარეს კოსტანტინეპოლში წასვლისა. როგორც ყმაწვილებს, ისე ეპყრობიან დედაკაცებს, რომლების ყიდვისათვის თათრები ფასს არ ზოგვენ, რადგან (როგორც არიან მომეტებულად მეგრელის დედაკაცები) დიდის სიმშვენიერით შემკულნი არიან: რისგამო თათრები თითოში ზოგჯერ სამას, ანუ ოთხასს ძეკინს აძლევენ“ (1)

ქართველი ერის ამ სულიერსა და ხორციელს უბედურებას მისიორებმა ბევრად უშველეს; თუმცა სულ ვერ მოსპვეს ჩვენი დიდათ მავნებელი სენი, მაგრამ ძრიელ კი შეასუსტეს; არაფერი დაზოგეს იმის აღმოსაფხვრელად. ვალდებული ვართ, ესეთი დიდი და საქვეყნო სიკეთე, მათ მიერ ჩვენის ერის საკეთილდღეოდ გაწეული, არ დავივიწყოთ და მათი უზომო კაცთმოყვარეობა ღირსეულად დავაფასოთ.

სამეგრელოს მესამე უდიდესი წყლული იყო ნათლილების წესის დაუცველობა პირვანდელის სისრულით. ეს უფრო დიდათ მავნებელი იყო ერისათვის, რადგან ამ ნაკლს არავინ გრძნობდა, ამიტომ არავის მოსდიოდა ფიქრად მისი შეელა. ამის მიზეზი ის იყო, რომ მღვდელი თვით არ ნათლავდა ბავშს და არც ტიბიკონის წიგნში ეწერა ის სიტყვები, რომლითაც სრულდებოდა ნათლილების საიდუმლო.

სამეგრელოში ნათლილების საიდუმლოს ასე უსრულებდენ თურმე: სამის, ანუ ოთხის წლის ბავშს (არა უჩვილესს) წაიყვანდენ სარდაფში, სადაც მღვდელი ერთ ქურქელში წყალს აკურთხებდა, შემდგომ წაიკითხავდა ყველა იმ ლოცვებს, რაც წიგნში სწერია ნათლილებისათვის. რა ვაათავებდა, წავიდოდა. მეტს არაფერს შერებოდა. მერე ნათლია ბავშს სცხებდა მირონს, ხოლო იქ დამსწრენი მღვდლისაგან ნაკურთხს წყალში აბანებდენ ბავშს, თვინიერ რაიმე სიტყვის წარმოთქმისა. ამნაირად ასრულებდენ ნათლილებას. სამწუხაროდ, არც მათ წიგნებში წერებულა ის საჭირო სიტყვები, ურომლისოდაც არ შეიძლება ნათლილება შესრულდეს. ამ გარემოებას: პატრი იოსებ ჯუღიჩი რომაში 1640 წ. მოწერილ წერილში ესრე მოგვითხრობს: „წრეულ ინება ღმერთმა და ხელში ჩაგვივარდა ტიბიკონის წიგნები, რომლებსაც ისინი უმეცრებით

ნათლიღების დროს კითხულობენ; ცხადად ვნახეთ, რომ მათში არამც თუ ჰსწერია ამ საიდუმლოს შესასრულებლად საჭირო სიტყვები, არამედ ამისა სრულებით არაფერი ჰსცოდნიათ მღვდლებსა. როცა ამ საიდუმლოს სიტყვები მათის ენით დაწერილი მივეცით წასაკითხად, მათ გვითხრეს, რომ ეს სიტყვები არც გაგვიგონია და არც როდესმე წარმოგვითქვამს ნათლიღების დროსო. ზოგიერთმა ეპისკოპოსებმაც, რომლებიც სხვებზედ უფრო შეცნობიერნი არიან და რციან ბერძნული ენა, გვაუწყეს ამ პროვინციაში შესრულებულის ნათლიღების უკანონობა იმ სიტყვების უქონლობის გამო. ამიტომ წრეულ გადაესწყვიტეთ, რათა საიდუმლოდ მოენათლოთ ყველა ბავშები, დაწყებული შვიდის წლიდგან, რომლებიც წინეთ მეგრელებს მოუწათლავსთ“. (1) ამგვარი ნათლიღებისა ბევრი ელაპარაკეს დადიანს, რომელმაც აღიარია სამი ბერძნულში განსწავლული მღვდელი და მიანდო მათ, რათა გადაეთვალთვინათ სამეგრელოს მღვდლების წიგნები და, რაც კარგი არ იქნებოდა, გამოერთმიათ. რა გადასინჯეს ძველი ხელთ ნაწერი წიგნები, ყველანაკლოლოვანი გამოდგა, ამიტომ თითქმის ყველას გამოართვეს და თან აუკრძალეს ნათლიღების შესრულება. მისიონერებმა ეპისკოპოსებს გადასცეს ბერძნულიდგან ნათარგმნი ქართულად ნათლიღების შესასრულებელი სიტყვები და იმათაც მთელს სამეგრელოში განაცხადეს ესა. ამნაირად უშველეს ამ დიდ დანაკლისსაც.

გარნა ეს არ კმაროდა, საჭირო იყო იმათთვისაც ეშველნათ, ვინც ამნაირათ იყვნენ მონათლულნი. ამიტომ დაიწყეს ამის ქადაგებაც, ყველას კარგად ჩააგონეს, რომ სულის საცხონებლად, მიუცილებლად საჭირო იყო მიეღოთ ჯეროვანი ნათლიღება ხელმეორედ. მათი წინანდელი მტერი ეპისკოპოსი ალავერდელიც თანახმა იყო ამისა. თუ ამისა და თუ სხვა გარემოების გამო ალავერდელი პატრებს დაუმეგობრდა და მხარი დაუჭირა ერის ხელმეორედ კანონიერად მონათვლის საქმეში. ბავშვების დანათვლის გარდა მისიონერებმა, რა წააქეზეს ხალხი, დაიწყეს მონათვლა არა მარტო მდაბიო ხალხისა, არამედ მთავრებისა, მღვდლებისა, ეპისკოპოსებისა და თვით დადიანის მონათვლაც, თუ მხოლოდ კანონიერად არ იყვნენ მონათლულნი. ამას თეათინელი სილო ესრედ აგვიწერს; „მოწინავე პირებთან არაფერი დაზოგეს, რათა კარგად დაერწმუნებინათ, რომ მათ მიერ მიღებული ნათლიღება, ნამდვილი ნათლიღება არ იყო; მათმა ქადაგებამ გასკრა, რადგან ბევრმა უსმინა რჩევა და კიდევ მოინათლნენ და მით განიწმინდნენ ადამის ცოდვისაგან. ამ მონათლულთა შორის ზოგიერთი ეპისკოპოსებიც იყვნენ და ბევრი წარჩინებულთაგანიც; ეგრეთვე იყო მთავარი მოურავი, რომელსაც ვეზირს უწოდებენ. ამისვე მაგალითს მიჰბაძა თითქმის მთელმა მისმა სახ-

ლობამ. არა ნაკლები გულმოდგინება გამოიჩინა თვით მთავარმა და-
დიანმა, თვითან რა განსპეტაკდა ზეციერის ემბაზისაგან. თავისი მა-
გალითით ბევრი იძულებულ ჰყო მიეღოთ ნათლილება“. (1)

იმ დროებში დადიანის სანახავად სამეგრელოში მოსულიყო ბერძ-
ნის ეპისკოპოსი კირილე, ტრაპიზონის მიტროპოლიტი, რომელიც პა-
ტრებმა თავიანთი ბჭობით და ქადაგებით გადაიყვანეს კათოლიკობაზედ.
როდესაც ისინი მღვდლებს მონათლავდენ, მაშინ ის მიტროპოლიტიც
ხელახლავ აკურთხებდა ამ მღვდლებს. ამავე ნაირად იქცეოდა ალავერ-
დელიც. ესრედ რაც შეეძლოთ თუ დიდს და თუ პატარას, ხელმეორედ
ნათლავდენ. ამ საშუალებით ერი საუკუნო დაღუპვისაგან იხსნეს. რა-
დგან ეს ამბავი მეტად ყურადსაღებია; ცოტა ვერცლად მოვიყვანთ აქ
პატრი იოსებ ჯუღიჩის სიტყვებს, ვინაიდან თვით იგივე იყო ერთი
მომქმედი პირთაგანი. „ღმერთმა ეგოდნათ ძალა მისცა ჩვენს სიტყვებს,
რომ ბევრი კაცი და ბევრი მღვდელი მონათლა; უფრო შესანიშნავი
ის არის, რომ ორი ეპისკოპოსი ჯეროვნად მონათლნენ და ხელახლავ
ეკურთხნენ მღვდელ-ეპისკოპოსად. ეგრეთვე ამ ბოლო დროებში მთავ-
რის ვეზირმა, რომელსაც ჰქვია პაპუა წულიკია (Papua Zulachia), და-
დიანის შემდგომ მეორე პირმა, ჩვენი ჩაგონებით გადასწყვიტა მონათ-
ლულიყო. რადგან ექვი ჰქონდა, რომ კიდევ უქმად არ მოენათლათ,
ერთი ჩვენთაგანი იხმო, რათა დასწრებოდა და ენახა, ყველაფერს კარგად
ასრულებდენ, თუ არა... ვეცადეთ და კიდევ შევიძელით, ზოგიერთნი
წვერნი მისის სახლობისა მონათლულიყვნენ... ამ ბოლო დროს რა ვე-
ლაპარაკე მათ კათალიკოსს (მალაქია) ნათლილების უქმობაზედ, ჩვენ-
და სასიხარულოდ, დაგვყვა და კიდევ მონათლა და ხელმეორედ
ეკურთხა. ამასაც დაემატებ: ამ საქმემ იქამდე მიაწია, რომ ერთი
უპირველესი მთავარი და გამოჩენილი სამეგრელოს მდიდარი დავიყო-
ლიეთ, რათა მოენათვლინებინა თავის ქვეშევრდომთათვის ბავშები და
შეესწავლებინა ყველა თავის ქვეშევრდომ მღვდელთათვის ნათლილების
შესასრულებელი წესები და სიტყვები, როგორათაც საიდუმლოების
კანონიერი შესრულება მოითხოვდა“. (1)

მასიონერებს თავიანთ წერილებში ბევრი მაგალითი მოჰყავთ ზოგი-
ერთი პირების მონათვლისა, რომ პირველად თურმე არ თანხმდებოდენ.
ყველას მოყვანას არ გამოვეყებით. მხოლოდ მოვიხსენიებთ, რომ მარტო
ზემოდ ხსენებულმა პატრმა ქრისტეფორე კასტელიმ ათიათას კაცზედ
მეტი მონათლა. ამას მოწმობს, სხვათა შორის; მისი ცხოვრების დამწე-
რიც. (2) როცა მშობლების წინააღმდეგობის შიში ჰქონდათ, მაშინ მი-
სიონერები ექიმობას მოიმიზეზებდენ და ბავშებს საიდუმლოდ ნათლავ-
დენ. ასე რომ ნათლილების ნაკურთხ წყალს ბავშების წამალს უწო-

დებდა ხალხი, რადგან ბევრ გზის მომხდარა, რომ ბავშვები ნათლილებით ზოგიერთის სწეულებისაგანაც განკურნებულან. ხოლო უროდესაც რაიმე წინააღმდეგობის შიში არ იყო, მაშინ მათ ცხადად ნათლავდენ ეკლესიაში დიდის გამოჩენებით.

[მეგრელები არა ნაკლებ ცდებოდენ აღსარების საიდუმლოში. თუმცა ეს საიდუმლო ერთიან მოსპობილი არ იყო, მაგრამ ძრიელ ნაკლებად სრულდებოდა. როგორც ნათლილებისა, ისე არც ამ საიდუმლოს შესრულების წესი იცოდენ სავსებით მღვდლებმა. როგორც ხსენებული პატრი ჯუდიჩი მოგვითხრობს, ამის წესიც დაუწერეს ქართულად ესრეთ: მიგეტყვენ ცოდვანი შენნი სახელითა მამისათა და ძისათა და წმინდისა სულისათა ამინ. (3) ეგრეთვე ერშიაც გავრცელებულიყო ეს შეცთომილება, რომ აღსარების ადგილს დაიჭერდა რომელიმე კეთილი საქმე-ამიტომ მარტო დაქორწინებისა და სიკვდილის დროს ამბობდენ აღსარებას ზოგიერთნი. ხოლო ზოგნიც სიკვდილის დროს მარტო წმიდა ზიარებას იღებდენ თვინიერ აღსარებისა.] ამიტომ ბევრს ეცადენ მისიონერები და ჩააგონეს თუ მღვდლებს და თუ ერს საიდუმლოს უმთავრესი საჭიროება. ასე რომ მალე დააწყებინეს ბევრს ხშირად აღსარების თქმა-ხოლო, იმათ ვინც გაკათოლიკებულნი და მათი ხელმძღვანელობის ქვეშ იყვნენ, დაიწყეს აღსარების თქმა თხუთხმეტ დღეში ერთხელ და ეგრეთვე ყოველ დიდ დღესასწაულში. (1)

[როგორც არა ერთხელ გვითქვამს, ეპისკოპოსი ალავერდელი, კათალიკოსის შემდეგ პირველი პირი იყო, რომელიც წინეთ თუ ქართლში, თუ გურიაში და თუ სამეგრელოში, დიდად ემტერებოდა მისიონერებს, რადგან მთაწმინდაში ბერძნებისგან ჩანერგილი ჰქონდა ლათინების მიმართ სიძულილი.] იგი ჯერ გურიაში დაიძლია პატრი ანტონ ჯარდინას ბქობით სული წმიდის გამომავლობისათვის. ერთ დღეს თურმე გზა დაეკარგა ტყეში და თავისი მხლებლებითურთ დაღამებულზედ მიაწყდა მისიონერების სახლს ქიპურიაში, სადაც დიდის პატივით მიიღეს მისიონერებმა და მოეპყრნენ გამოუთქმელის სიყვარულით. ალავერდელმა რა ნახა მათი ზომიერი, მწირი და კეთილი ცხოვრება, ძრიელ მოეწონა და იმ დღიდან ძრიელ შეიყვარა პატრები, ასე რომ იგინი ხშირად თავის სუფრზედ ჰყავდა და აღარ უნდოდა მათი მოშორება. ხშირად ესაუბრებოდა მათ სარწმუნოებისათვის და გაიხადა ისინი თავის ერთგულ მოყვარედ და მრჩეველებად. პირველად ძალიან გააძნელა მათთან შეერთება; [მაგრამ ბოლოს კი შეუერთდა და მიიღო კათოლიკობა. როდესაც დასწეულდა, დაიბარა პატრები, მათგან მიიღო წმიდა საიდუმლო და ყველას წინაშე აღიარა, რომ მას ნებავდა სიკვდილი იმ სარწმუნოებაში, რომელიც იქადაგეს წმ. პეტრემა და პავლემ. ესრეთ დაასრულა თავისი

სიკოცხლე.] ამას მოწმობს ხსენებული მისიონერების წერილები და
ეგრეთვე ლამბერტიც. (1).

ზემოდ დასახელებულ გაკათოლიკებულ ტრაპიზონის არქიებისკო-
პოსსაც დიდი მონაწილეობა მიუღია მისიონერებთან ერთად კათოლი-
კობის გავრცელებასა და ერის განსწავლაში. ამიტომ უადგილოდ არ მი-
გვაჩნია, აქ ვრცლად მოვიყვანოთ იმის შესახებ წერილები, რაიც [მიუ-
წერია რომაში პატრი ქრისტეფორე კასტელის.

„თქვენო ყოვლად მაღალ ღირსებაე:

„საქიროდ დავინახე ამ შემთხვევაში თქვენთან გამომეგზავნა თქვე-
ნი ყოვლად საყვარელი შვილი მამა კირილე, ტრაპიზონის არქიებისკო-
პოსი. აგერ რავედენიმე წელიწადია, ჩვენთან შრომობს ამ ვენახში და
კარგადაც გამოვსცადე, რომ ძრიელ გულმოდგინეა რომის წმიდა კა-
თოლიკე სარმუნოების მიმართ. იმედი მაქვს, პაპმა სიამოვნებით ინახუ-
ლოს. ამ პატიოსან ეპისკოპოსს აზრად ჰქონდა მანდ მოსულიყო, პაპის
უწმიდეს ფერხთა მთხვეოდა და მანდვე ჩვენის წმიდა სარწმუნოების აღ-
სარებაში დაესრულებინა თავისი ცხოვრება, თუ ჩვენი უნეტარესი მამა
სხვა ნაირად განკარგულებას არ მოახდენდა. მეც ესე ვურჩიე. ამიტომ
მას დიდად ვავედრებ თქვენს უმაღლესობას. თუმცა ჩვენს მამა
უფროსს მივსწერე, მაგრამ თქვენც მოგახსენებ ამის ერთს შესანიშნავ
საქმეს, რომელიც, სხვათა შორის, ჩვენს მხარეში იმოქმედა და აი
რას: წმიდა გიორგის ღლეობა იყო, რომელსაც დიდის ამბით ასრულე-
ბენ და ამ სამეფოს ყველა კუთხიდან ესწრებიან იქ მოხდენილი ცრუ
სასწაულის გამო. რავედენიმე დიდებულ პირთან ერთად წავიდა იქ ეს
პატიოსანი არქიებისკოპოსიც, რათა ეწირა დიდის გამოჩვენებით. როდესაც
ტრაპიზის წინ იმოსებოდა, გაიმართა მის წინააღმდეგ ხმაურობა, წინ
წამოდგნენ ზოგიერთი ეპისკოპოსნი და კერძოდ ალავერდელი, წა-
ლენჯიხელი ეპისკოპოსი და სთქვა: რას შერებით მორწმუნენო, ეს მწვა-
ლებელი და პაპისტია თავის მოძღვრების გამო, რომელსაც ასწავლის;
ამიტომ სრულებით არ უნდა მიეუშვათ, ჩვენს ეკკლესიებში სწი-
როსო. მერმე მიუბრუნდა არქიებისკოპოსს და ძრიელ უშვერი სიტყვე-
ბით უთხრა: არაოდეს მიეუშვებ, ვინმე ცრუ წინასწარმეტყველმა
და მწვალებელმა კათოლიკემ სწიროს ამ ტრაპიზზედ. არქიებისკოპოს-
მაც უპასუხა: მე მწვალებელი არა ვარ, არამედ ქეშმარიტი კათოლიკე,
ვქადაგებ და ვასწავლი სწორედ იმ მოძღვრებას, რომელიც ბერძნის და
ლათინის ყველა წმიდა მამებმა ასწავეს. ალავერდელმა დაუმატა: თუ
მწვალებელი არა ხარ, მაშ შეაჩვენე პაპიო. არქიებისკოპოსმაც მიუგო:
პაპს შეჩვენების ღირსი არაფერი უმოქმედებია. მას პატივი უნდა ვსცეთ,
როგორც ქრისტეს მონაცვლეს და წმიდა პეტრეს ქეშმარიტს მო-

საყდრესო. მაშინ ალავერდელმა უფრო ხმა მალლივ დაიძახა, მე არა ვსთქვი, რომ ეს პაპის მიმდევარია მეთქი. მერმე უთხრა თავის ზოგიერთ მღვდლებს და დიაკვნებს, გააძიეთ ეკლესიიდგანაო. იგინი ლომებივით მისცვივდენ, დაუწყეს გლეჯა შესამოსლისა, წვერისა და თმებისა და ხელის კვრით. და შეურაცხებით გაიყვანეს გარეთ. მასთანვე უთხრეს ხალხს: გაუფრთხილდით ამ გაფრანგებულ მგელს, რომელიც აქ მორწმუნე ბერძნის სახით მოსულა, რათა თქვენ შეგაცდინოსთაო. ამ პატიოსანმა ეპისკოპოსმა ყველა ეს შეურაცხება იტვირთა ეგოდენის სიმდაბლით და მოთმინებით, რომ ყველა იქ დამსწრენი განაკვირვა. ხალხი თუმცა კმაყოფილი დარჩა, რომ შეიტყო მისი გაფრანგება, მაგრამ ალავერდელს კი არ მოუწონეს საქციელი, რადგან არ დაზოგა არც ასეთი ღირსეული პირი და არც დაერიდა წმიდა ადგილს და დღესასწაულს. განსაკუთრებით მთავარი უფრო გაწყრა და გაჰკიცხა ალავერდელის ასეთი საქციელი: არც მიიღო მისგან ბოდვის მოხდა. რადგან ეს მულამ ამ არხივისკოპოსთან დაიარებოდა და ჰკითხავდა წმიდა სარწმუნოების ძნელი საგნების განმარტებას, ესეც უფრო სიმხნით და უფრო გულანდილად ასწავლიდა ქეშმარიტებას, როგორათაც შეჰფეროდა ვინმე ნამდვილ მისიონერს. გარდა ამისა, გვირგვინი დაგვადგა ამ ეპისკოპოსმა და თავისი მოძღვრებით და ავტორიტეტით მთელი სამთავრო აღძრა, იქამდე, რომ ხალხი აღიარებს თავის შეცთომილებას სარწმუნოების მხრივ. ამიტომ მას უფრო უსმენენ, ვიდრე ჩვენ. მოინათლნენ მეტად შესანიშნავი პატა ლოკოკია და ორიც ეპისკოპოსი: ერთი სვერელი (Sverelli) და მეორე დრანდელი (Dandrelli). მეფემაც სურვილი გამოაცხადა მონათელისათვის. თუ ხსენებული ალავერდელი არ ყოფილიყო, შეიძლება, აქამდე ესეც მოგვენათლა. ალავერდელი მულამ ჩვენი დიდი მტერი იყო. მე ბევრი მავნა, როდესაც გურიაში ვიყავი. და ანგრევეინა ტრაპეზი, საცა მე მეწირა: როგორც ამბობენ, ამის შეგულისანებით იყო, რომ მთავარმა ვახტანგ გურიელმა ყველაფერი წამართვა, დამატყვევა და იძულებულ მყო იქაურობას გაეშორებოდი. ყველას აქ მოკლედ მოხსენება შეუძლებელია.

შემდგომ არქივისკოპოსი მოვიდა, მნახა და ყველაფერი მომიტხრა (რაც უკვე წინათვე შეტყობილი მქონდა) და მოხარული იყო, რომ ესრეთი შეურაცხყოფა მიიღო. რომის წმიდა სარწმუნოებისთვის წვერი და თმები დაგლეჯილი ჰქონდა და პირისახე დაკაწრული; დაჰკარგოდა ფილონის ოქროს ღილი და მოსასხამი; მისი წიგნები სულ დაეგლიჯათმეც გადაეხვიე და მიუალერსე, რაოდნათაც კი შემქლო და წიგნებიც უშოგვე. წავიდა ჩემგან და განაგრძო, სასუფეველის გზის სწავლება ამ ტყეებში, საცა უხირად არაფერი აქვს საქმელად და მარტოც სტოვებენ.

ვისაც მიჰყავსთ იგი, რისგამო დიდს შეწუხებას ტვირთულობს. რადგან პატრი ჯუდიჩი მანდეთ მოდის, მასვე შეუძლია ყველაფერი მოახსენოს თქვენს უმაღლესობას, თუ სასიამოვნოდ დაურჩა. ამიტომ მეც იმას მივანდობ ამის შესახებ ვრცლად მოხსენებას. უმაღლესად ვემხვევი თქვენს მარჯვენას და დაეშთები თქვენი უერთგულესი მონა.

„14 ნოემბერს 1642 წ., ქრისტეფორე კასტელი. სამეგრელო-ღვან“. (1)

ამ არქივპისკოპოსის გამო ქრისტეფორე პაპსაც სწერს ამ წიგნს.

„უნეტარესო მამაო,

„ენატრობდი, წმიდა მისიონის ზოგერთი საქიროების გამო, მოვსულვიყავი თქვენი უწმიდესობის ფერხთა წინაშე, მაგრამ სნეულების მიზეზით ვეღარ შევიძელი. ამიტომ ვგზავნი ჩემზედ უდიდეს ერთ თქვენს შვილს, რომელიც არის ტრაპიზონის არქივპისკოპოსი, თქვენი მეტად ერთგული და რომის წმიდა კათოლიკე სარწმუნოების დიდი მორწმუნე, როგორათაც გამოვსცადე. ვინაიდან მრავალი წელიწადია, რაც ეს ჩემთან შრომობს ამ ვენახში.

„მანდეთ იმ აზრით მოდის ეს ღვთის მონა, რომ აქეთ აღარ დაბრუნდესა, თუ თქვენც ინებეთ. ვევედრები თქვენს უწმიდესობას, კეთილ ინებოთ და თქვენი ჩვეულებრივის სახიერებით მიიღოთ და შეეწიოთ მას ყოველ საქიროებაში.

„ათაბაგი ელენა, სპარსეთის დედოფალი, რომელიც შვიდი წელიწადი ჩვენს სულიერი შვილი იყო გურიაში, როდესაც მე იქ ვიყავი, ისაპანში მიბარებს თავის სულისა და ეგრეთვე თავისი მხლებელი ქალბატონების სულთა შესაწევნელად, როგორათაც თქვენს უწმიდესობას მოახსენებს ძმა ფრანჩისკე პესტიკა, რომელსაც ჩემს მაგიერ მოჰყავს თქვენ ფერხთა წინაშე ზემოხსენებული არქივპისკოპოსი. თუ შეიწყნარეთ ჩემი სათხოვარი, უმაღლესად გთხოვ იქ წასაღები საჩუქრებიც მიბოძოთ, რათა არაფითარი დაბრკოლება მომეცეს. დასასრულ ვემხვევი თქვენ წმიდა ფერხთა და მდაბლად ვითხოვ თქვენს კურთხევას.

„თქვენი უწმიდესობის მდაბალი მონა, ქრისტეფორე კასტელი.

„სამეგრელოღვან, 30 ოქტომბერს, 1642.“ (1)

ამავე რიცხვით კარდინალსაც სწერს ის პატრი და კვლად ავედრებს ამ არქივპისკოპოსს, ეგრეთვე ბოდიშს ითხოვს, რომ სასწავლელად ვერ გაგზავნა რომაში ქართველი ყმაწვილები, როგორათაც მოეთხოვა კარდინალ ონოფრიოს, თუმცა მზად ჰყავდა ოთხი გურიიდან მოყვანილი თავისვე მონათლული ყმაწვილი. ვერ გაუგზავნა იმის გამო, რომ მათი წამყვანი არაფინ ყოფილა.

იმავე დროს იგი თავიანთ საერთო უფროსს ინგოლის უგზავნის ერთ მოხსენებას, რომელშიაც სხვათა შორის ამბობს შემდეგს:

„ალავერდელმა ეპისკოპოსმა, რომელმაც ყველაზედ უმეტესი შეურაცხება მიაყენა ჩვენს ტრაპიზონელს არქიეპისკოპოსს, შეინანა თავისი შეცდომილება, [შეურიგდა მას და დაუმეგობრდა ისე, რომ ახლა არ იცის, თუ რა ჰქმნას. ჩვენსას მოღის და წირვას ი'ე მოკრძალებით სმენულობს, რომ ყველას სამაგალითო ხდება. საცა იყო, ყველგან აქებს ლათინის მოძღვრებას, ძრიელის სასოებით და მოკრძალებით სწირვენო. ერთისათვის ეკითხა, თუ ყველა ღვდლები ასე სწირვენო.

[„ამ სამეფოს კათოლიკოსი უკვე მობრუნდა იერუსალემიდან, საცა შარშან წავიდა, იქაური ბერძნების მიერ მონათლულიყო, რადგან ჰგონია იმათ სხვებზედ უფრო კარგათ იციან ნათლილების შესრულებაო.] მოვიდა თუ არა, მაშინვე მიმართა ჩვენს არქიეპისკოპოსს, რომელიც აღარ მოშორებია მას, რომელი, მოიყვანა კიდევ კეშმარიტების გზაზე. ინებოს ღმერთმა, ამ კეშმარიტებაში გასძლოს.

„ეგრეთვე ლაპარიას (Laporias) მოძღვარი ვერჩელი, დიდად პატრიოსანი 60 წლის მღვდელი, სარწმუნოებით ჩვენი დიდი მტერი იყო. ბოლოს კი ერთმა ჩვენთაგანმა კარგად ჩაახედინა და დაიყოლია. მთხოვა, მომენათლა. რავდენიმე დღეა მოენათლე და ვუცდი ტრაპიზონის არქიეპისკოპოსს, მღვდლობის კურთხვა განუახლოს, რათა გულდასმით განაერცოს თავისი სამსახური. წრეულ ოთხმოცამდე ბავში მოენათლეთ. ზოგი ამ მონათლულთაგანი უკვე სასუფეველში გაფრინდა.

[„ლაპორია, 30 ოქტემბერი, 1642. ქრისტეფორე კასტელი“ (1). თუმცა პატრების მტრობაზე ხელს არ იღებდენ ბერძნები, მათი მისიონის წარმატებას, რაოდენათაც შეეძლოთ, აპრკოლებდენ და მათ მწვალებლებად სახავედენ, პატრები მაინც უფრო პატივცემული იყვნენ ყველასაგან, ყველანი უსმენდენ მოძღვრებას და მისდევდენ მათ გზას. პატრი იოსებ ჯუდიჩი, 1640. წ. რომას გაგზავნილ წერილში (ამ თარიღით ორი ვრცელი წერილი გვაქვს ამ პატრისა), სხვათა შორის, მოგვითხრობს: „ამ პროვინციაში მთელი ხალხი თუ მთავარი, თუ წარჩინებულნი და თუ მღაზნო მოციქულებრივის წმიდა ცხოვრების კაცებად გვრაცხენ, ისე რომ მათი თქმით ჩვენი მსგავსი არასოდეს მოსულა ამ მხარეს. მაინც კი ბერძნების მოქმედებით ყველას ჰგონიათ, რომ ჩვენ სხვა სარწმუნოება გვაქვს... გარნა არა ნაკლებია, ვინც ჩვენ მოვიმხრეთ ჩვენის ცხოვრებით და განვაბტკიცეთ ქადაგებით. იგინი გულწრფელად აღიარებენ და ამბობენ, რომ მხოლოდ ჩვენი სარწმუნოება არის კეშმარიტი, მართალი და რომ მსოფლიო მწყემსი მთელის ეკკლესიისა არის რომის

პაპი და არა სხვა და აგრეთვე მარტო ფრანგებს აქვსთ ორი თვალი-
რათა გააჩიონ ღვთაებრივი და კაცობრივი საგნებო, სხვა მთელი ქვეყ-
ნის კაცებს კი მარტო ერთი თვალი აქვსთ, რაისგამო სიბრძნეში არი-
ანო. განსაკუთრებით ამ წელიწადს ჩვენმა კეთილის მყოფელმა ბარძიმ
ვანანძემ, რომელიც არის ბრძენი და უკეთილშობილესი, საჯაროდ აღი-
არა, რომ დღეს რომის პაპია წმიდა პეტრეს მოსაყდრე და მსოფლიო.
მთავარი ქრისტიანთა და სხვებს საქმითაც უჩვენებდა, რომ იგი მას.
ულრმეს პატივსა სცემდა. დადიანის ცოლის ძმამ სუფრაზედ სთქვა, რომ
პატრები აღიარებდენ ქეშმარიტს ქრისტეს სარწმუნოებას, მე კი ჩემის.
ქვეყნის მცხოვრებლებითურთ შემცდარი ვარო. ჩვენმა კეთილის მყოფელ-
მა, წარჩინებულმა თავადმა კაკუ შელიამ იმდენად შეითვისა ჩვენი სარწ-
მუნოება, რომ ავად გახდა თუ არა, ერთ ჩვენს პატრს ევედრა, მის-
თვის ლოცვები წაეკითხა და სახლშივე წმიდა წირვაც ეთქვა... დასა-
სრულ აღარას ვიტყვი მათთვის, რომლებიც მოქცეულნი არიან და
რომელნიც საშუალო წოდებას ეკუთვნიან. იმათი რიცხვი მრავლისგან
უმრავლესია. ხოლო დავასახელებ უდიდესი თავადის გიორგი მიქელიას.
მეუღლეს, რომელიც მამიდა (ანუ დეიდა) არის დადიანისა. იმან ორ
ჩვენ მისიონერთან ვრცელი ლაპარაკის შემდგომ ჰსთქვა, ფრანგის
მონაზონები არიან ღვთის ქეშმარიტი მსახურნი და არა ჩვე-
ნიო“ (1).

ერთი ასეთის პატივისცემით იმიტომ ეპყრობოდა პატრებს და გულ-
მოდგინედ იმიტომ ისმენდა მათ სწავლა-ქადაგებას, რომ თვით მეფე,
აძლევედა მაგალითს. რამდენი დრო გადიოდა და უფრო დაახლოვებით
ეცნობოდა მეფე მისიონერებს, იმდენი უფრო მისი სიყვარული და პა-
ტივიც მატულობდა და ძლიერდებოდა. ფრანგების მიმართ პატი-
ვით და სიყვარულით ყველა საქართველოს მეფეებს გადააქარბა. ამი-
ტომ პატრებიც მას თავიანთ წერილებში მუდამ დიდის ქებით; პატი-
ვით და სიყვარულით იხსენიებდენ; ეგრეთვე მის გულითად სიყვარულს,
მათზედ სრულს მინდობილობას და პატივს ხშირად ასახელებენ. პ. იო-
სებ ჯუღიჩი თავის წერილებში (1640 წ.) სხვათა შორის ამ ამბავს მო-
გვითხრობს: „ხშირად თავისი ამალით (Corte) მოვიდოდა და ჩვენს ახლოს
დასდგამდა თავის კარავს ჩვენის სიყვარულისათვის, რათა უფრო აღვი-
ლად ესაუბრნა ჩვენთან და თავისთან მიხმობით არ შევეწუხებინეთ.
ხშირად დაწერილებით ვლაპარაკობთ სხვა და სხვა სასარგებლო საქმი-
სათვის და ყველაფერს გულმოდგინებით ისმენს. როდესაც თავისი სამე-
ფოს ერთი აღგილიდგან მეორეს გადადის, მუდამ, თავის მხლებლებით
სტოვებს პირდაპირ ერთ გზას და ჩვენთან გამოივლის ხოლმე ჩვენ სა-

ნახავად და ჩვენთან სალაპარაკოდ. *) ხშირად გვესაუბრება საუკუნო ცხოვრებისათვის. ჩვენის ავადმყოფობის დროს განგებ მოვიდა და გვნახა, ეგრეთვე დაგვარწმუნა, რომ მზათ იყო ყველაფერი აესრულებინა, რასაც კი ვინაობდით. თავისი ერთგულება ბევრ გზის დაგვიმტკიცა, უფროსი ერთად თავისი შვილების და დედოფლის უქეიფობის დროს. რადგან ხშირად მოუხდება სახლიდგან განშორება სხვა და სხვა საქმეების გამო, ამისთვის ბევრგზის პატრებს აყენებს თავის სახლის პატრონად. მათ აბარებს თავის ცოლსა და შვილებს და უბრძანებს ყველას; პატრებს დაემორჩილონ და მათ ბრძანებას არაფერს გადავიდეს. როდესაც უქეიფოდ არის, სხვა არაფერს სქამს, თუ არ პატრების გაკეთებულს და მათი ხელით მირთმეულს. იმ დროს ყველა თავის სიმდიდრეს ოქროს, ვერცხლეულს და სხვა დანარჩენ ნივთებს მათ აბარებს, რადგან მეტიმეტი ნდობა აქვს. მისი პატივისცემა ეგოდენია, რომ ერთხელ დიდი წვეულება გამართა, 1000 კაცამდე ჰყავდა მოპატიეებული. იმის გამოსაცხადებლად, რომ პატრები შინაურები იყვნენ, იგინი დასხა დედოფალთან და მის მოახლე ქალბატონებთან ერთად. როდესაც რაიმე ეჭვი აქვს ან მთავრობის გამგეობის, ან საქმეების წარმოებისა, ან კიდე სარწმუნოებისა და საზოგადო საქმისა, მუდამ პატრებსა სთხოვს რჩევას. ერი რა ხელავს, მთავარი ასე გვენდობა და მასზე ჩვენ დიდი გავლენა გვაქვს. მუდამ ჩვენ მოგვმართავს გაქირების დროს, რათა ვუშუამავლოთ მთავართან და იმედიც აქვსთ, ყველაფერი გაურიგოთ“... (1)

მისიონერების ესრეთი დაახლოება და ზედგავლენა დადიანზე და ამისი უზომო პატივი და სიყვარული სარწმუნოებისათვის უმნიშვნელოდ არ დარჩენილა. ვინაილგან მისიონერების ყველა შრომის უმთავრესი მიზანი იყო კათოლიკობის გაერცვლება არა მარტო მდებალ ხალხში, არამედ თვით მთავრებშიაც, ამისთვის მისიონერები, ცხადია, არაფერს დაზოგადენ დადიანის გაკათოლიკებისათვის. არც დადიანს უნდა აღმოეჩინა დაბრკოლება, რადგან მათ წმიდა კაცებად სცნობდა. მათთვის რომ არ დაეჯერებინა სასულიერო საქმეებში, მაშინ მისი სიყვარული, ნდობა და პატივი სულ უსაფუძვლო და მოჩვენებული იქნებოდა. საბუთი არა გვაქვს, დადიანს გულგრილობა დავსწამოთ. რა სცნო მეფემ როგორც ზემოდ ვსთქვით, რომ კანონიერად არ იყო მონათლული, მოინდობა მონათელა. ამას ზემოდ ხსენებული სილო ასე მოგვითხრობს: „მეტადრე არქანჯელო ლამბერტის მიერ რა სცნო, რომ თავისი ბერძნებისგან **) კანონიერად არ იყო მონათლული, ლათინის წესისამებრ

*) ლევან დადიანს ეს საკვირველი ჩვეულება ჰქონია, რომ ერთ ადგილს ორ სამ დღეზედ მეტს არ გაჩერდებოდა ხოლმე; მუდამ დაიარებოდა თავის სამთავროში.

**) აქ ქართველები იგულისხმება.

შონათლა“. (2) ამით გზა გაეხსნათ და მალე განასწავლეს დადიანი კათოლიკე სარწმუნოების სხვა დანარჩენ კითხვებში. ამ გარემოებამ უზომო ზედგავლენა იქონია დადიანის ცხოვრებაზედ, რადგან დადიანი, როგორც ძრიელი და მარჯვე იყო, ისე ბევრ უსამართლობასაც მოქმედებდა, როგორათაც ცხადად სჩანს მისი ისტორიიდან. ხოლო როდესაც კათოლიკობა მიიღო, მისგან შემდეგში ესრეთი უსამართლობა სრულებით აღარ გაგონილა. სულ სხვა ნაირ ქრისტიანულს გზას დაადგა, ეგრეთვე დაიწყო მხედ დაცვა კათოლიკე სარწმუნოებისა და მისი მფარველობა. ამას ხსენებული ისტორიკოსი ასე მოგვითხრობს: „მეფემან ლევან დადიანმა რა მიიღო სრულებით კათოლიკე სარწმუნოება და შეიქმნა ახალი კონსტანტინე, ანუ თეოდოსიო, ხშირად ხმლითაც დაიცვა მიღებული სარწმუნოება. ამ ნათლილების წყალმა, როგორც საელეს განუზნია თვალთა სიბნელე, იმასაც ისე გაუწმინდა მხედველობა, რომ სხვას აღარაფერს ხედავს, თუ არ რომის სარწმუნოებას, სხვას არაფერს ნატრობს, თუ არ რომის პაპის ნახვას, რათა მის ფერხთა ემთხვიოს და მის წინაშე აღიაროს კათოლიკე სარწმუნოება, რომელიც უკვე მიიღო. რა შემოვიდა სარწმუნოებაში საიდუმლოების კარით — ნათლილებით, დიდი გულმხურვალება და მომზადება გამოიჩინა სხვა ყველა დანარჩენ საიდუმლოებისათვის, რომლებშიაც ძრიელ გაწვრთნილია“. (1)

ამ დროებში დადიანსაც მოუვიდა პაპის ბულა (წიგნი) პროპაგანდის კოლეგიის დაარსების შესახებ. ამ ბულლით პაპი იწვევდა ყველა ტომის ხალხსა, გაეგზავნათ ყმაწვილები პროპაგანდის სკოლაში გასაწვრთნელად კათოლიკე სარწმუნოების მოძღვრებაში. რადგან იმ ბულაში სხვა არაფერია ამის გარდა, საქიროდ არა ვრაცხთ აქ მოვიყვანოთ. პატრებმაც ურჩიეს დადიანს პასუხი ეგო ამ მიწვევაზედ და ყმაწვილები გაეგზავნა. ეგრეთვე მოახსენეს, ჩვენ ამას წინათ მოგართვით პაპის წერილი და იმისი პასუხი ჯერ არაფერი მიგიწერიათო. დადიანმა ჰკითხა, თუ რა იყო საქირო და როგორ უნდა მოქცეულიყო პაპისათვის შესაფერი პატივის მისაგებად. მათაც ურჩიეს, რომ წიგნთან ერთად ერთი ვინმე გაეგზავნა, როგორც თვითვე შეჰპირებოდა წინად. რადგან საამისოდ პატრების უკეთესი არავინ ჰყავდა, გადასწყვიტა თავის ელჩად გაეგზავნა პაპთან პატრი იოსებ ჯულიჩი და წიგნიც გაეტანებინა. თავისი აზრი განუცხადა იმ პატრს და წასვლის დროს ასე გაისტუმრა: „ღვთის მსახურო მამაო და ამ სამთავროს ანგელოზო, თქვენ კარგად იცით, რომ, ჩვენი სამღვდელთების უმეტრებისა გამო, რა დიდ ხანს ვიმყოფებოდით სამწუხარო სიბნელეში, ვინაიდან უდიდესი სიბრძნე აღარ შეიძლებოდა, რომ ნათლილებას ესცნობდით ცხოვრებისათვის საქირო საიდუმლოდ და მას კი სინამდვილით არ ვღებულობდით; აღსა-

რების საიდუმლოს ვსთვლიდით საქიროდ ცოდვების მისატევებლად, თქმით კი არ ვამბობდით და გვეგონა, რომ საკმელის კმევა, ანუ მისი მზგავსი უბრალო კეთილი საქმე მის აღვილს დაიქერდა და ცოდვებს შეგვიწინდობდა. სარწმუნოების კითხვებში ჩვენი შეცდომა დიდი იყო, თქვენც კარგად უწყით. ახლა ესტირი უმეცრებით ეგოდენ დაკარგულ სულთათვის. გარნა, მადლობა ღმერთს, თქვენის შემწეობით დავადექით ქეშმარიტს ნათელსა, უფროსი ერთად მე, რომელიც ვარ უმწვერვალესი თავი ამ ჩემის სამფლობელოსი. ამიტომ ჩემს მოვალეობად ვსთვლი, რომ, არა მარტო ჩემის, არამედ ყველა ჩემის ქვეშევრდომების სახელითაც თქვენ გაგზავნოთ რომის პაპთან, რომელიც უმწირვალესი თავია მსოფლიო ეკლესიისა და ქრისტესგან მინიკებული აქეს ძალა შეკვრისა და გახსნისა, დახშვის და გაღების სასუფეველის კარისა. მინდა გაგზავნოთ მასთან მორჩილების ნიშნად, რათა განუცხადოთ ჩემი შვილობრივი ქვეშევრდომობა და მიღება კათოლიკე სარწმუნოებისა, რომელსაც აწ აღვიარებ ღვთის მადლით; ეგრეთვე მოახსენოთ ჩემი სურვილი და ცდა, რომ მთელმა ჩემმა სამთავრომ აღიაროს იგი. კიდევაც ეუბრძანე, მოგცენ ყველაფერი, რაც კი საქიროდ თქვენის შორის მგზავრობისათვის. ამიტომ გაძღვე ჩემს რწმუნებას ესრედ დიდ მთავართან და მასთანვე ამ წერილსაც, რომელიც დაწერილი და მოწერილია ჩვენის ხელით. როდესაც ამას გადასცემთ წმიდა მამას თავის საკუთარ ხელში, სთხოვეთ მამობრივის სიყვარულით მოგვანიჭოს ჩვენ, დედოფალს და ჩვენს შვილებს თავისი კურთხევა და აღგვაესოს იმ ძვირფასის საუნჯით, რომელიც მისი ხელით რიგდება. თქვენი ვალია მას კარგად მოუთხრათ ახლად მიღებულის სარწმუნოების აღსარება ჩვენ მიერ და ეგრეთვე ჩვენი გულმოდგინეობა მის გასაფრცვლებლად. მასთანვე ევედრეთ წმიდა ეკლესიის შვილთა შორის შეგვრაცხოს და არ მოგვაკლოს თავისი ძრიელი მფარველობა, რომელსაც სიმდაბლით ვსთხოვ“ -

(1) პაპთან ეს წერილი დადიანს ბერძნულად დაუწერიანებია ტრაპიზონის მიტროპოლიტისათვის, რომელიც, როგორც ზემოდ გავისხენით, სამეგრელოში იყო და კათოლიკობაც მიეღო. (2) წერილი არა სჩანს, ხოლო ისტორიკოსი სილო თავის აღწერაში მოკლედ იხსენიებს იმას და ამბობს, რომ იმ წერილით დადიანი პაპს დიდ მადლობას უცხადებდა მისიონერების გამოგზავნისათვის; სთხოვდა სხვების გამოგზავნას; აღიარებდა პაპს ყველა ქრისტიანების მწყემსად და აუწყებდა რომის ეკლესიასთან თავის შეერთების ამბავს. (3) როგორც სჩანს, დადიანს პროპაგანდის კარდინალებისათვისაც მიუწერია წერილი, გარნა არც ის წიგნი გვაქვს ხელში.

წასვლის დროს პატრი. იოსებს პაპთან გაატანა ეგრეთვე ორი ყმა-წვილი საჩუქრად, რათა პროპაგანდის სკოლაში გაწვრთნილ იყვნენ. იმათ ერქვა ერთს 'ანტონ და მეორეს ანდრია. ანდრიას ძრიელ შესანიშნავი ნიჭი გამოუჩენია სწავლაში, მეტად დაწინაურებულა ფილოსოფიისა და საღვთისმეტყველო საგნებში, ბევრ გზის დისერტაციაც დაუცავს და კარგად გაუმარჯუნია. სამწუხაროდ, ესრედ ნიჭიერი მეგრელი რომაშივე გარდაცვლილა სწავლის დასრულებამდე. ხოლო მეორეს ანტონსა თუმცა მასავით დიდი ნიჭი არა ჰქონია, მაგრამ საკმაოდ წინ წასულა სწავლაში; არა სჩანს, სწავლის დასრულების შემდეგ სად წასულა. (1).

იმ ორის ყმაწვილისა და პატრი იოსების გაგზავნა რომას მოხდა 1643 წ. იქ ჩასულმა პატრი იოსებმა გარდასცა პაპს ინოჩენციო მეათეს და პროპაგანდის კარდინალებს დადიანის წერილები და ეგრეთვე უამბო მათ მიერ გამოღებული ნაყოფი სამეგრელოში. ამ ამბავმა მეტადრე ლეევან დადიანის გაკათოლიკებამ და მისმა კეთილმა საქმეებმა რომაში ყველა დიდათ გაახარა. პატრი იოსებს, რაც სქიროდა თავის მისიონისათვის, ყველაფერი უშოვეს და ეგრეთვე, ლეევან დადიანის თხოვნის თანახმად მისცეს ორი ახალი მისიონერიც. ეს ორი ახალი მისიონერი იყვნენ პატრი ივანე მონთი მილანელი და პატრი იაკობ მარსი ქრემონელი. სამგზავროდ რომ მოემზადენ, წამოვიდენ იტალიიდან კოსტანტინეპოლს 1846 წ. მარტში. (2) პაპის მაგიერათ კარდინალებმა გამოატანეს იმათ წერილი ლეევან დადიანთან. ამ წერილის დედანი ჩვენ ვერ ვიპოვეთ არქივებში. ხოლო ისტორიკოს ფერაროს მოჰყავს ეს წერილი თავის ისტორიაში ცოტა შემოკლებით ესრედ: „დიდის ჴევებით ესცანით, რომ თქვენა და თქვენის სამეფოს მცხოვრებთ უმეტესობას დაგიტოვებიათ ძველი შეცთომილება, გიწამებიათ ლათინის ეკკლესიის დოგმები და მას შემოერტებხართ. ამიტომ უმაღლესი მწყემსი პაპი, ვითარცა საყოველთაო მამა, თავის საყვარელ შვილად გთვლისთ და განიჭებსთ ჴხვად თავის წმიდა კურთხევას. ვინაიდან ეგოდენის სურვილით ხელახლავ მიგიღიათ ნათლილება, საქიროა უფრო გამტკიცდეთ კათოლიკე სარწმუნოებაში და ეცადოთ, რათა, კათოლიკებრივის გულმოდგინებით საქვეყნოთ აღიაროთ რომის ეკკლესიის სარწმუნოება. ეგრეთვე ჴუნდა ეცადოთ, რომ პატრი ჯულიანის, პატრი ლამბერტის და სხვა სამოციქულო მისიონერების სრული ნდობა იქონიოთ და მათი დარიგებით მოიქცეთ, რადგან არიან დადათ სათნო და სარწმუნოების ერთგულებით სავსენი და არა მარტო თქვენ, არამედ მთელს სამეფოსაც სიკეთეს მოუტანენ. უკან მობრუნებულის ელჩისაგან, რომელიც გამოგზავნეთ თქვენის მორჩილების გამოსაცხადებლად,

ყველას კარგად სცნობთ, თუ რაოდნათ გაიხარა პაპმა და მთელმა რომამ თქვენის ამბით. თავისი გამოუთქმელი სიხარულის დასამტკიცებლად, მაგ უფლის ვენახში ჰგზავნის კვალად ორს სხვა მისიონერსაც, რომლებიც შესანიშნავნი არიან სათნოებით, გულკეთილობით და მოძღვრებით; შემდეგ შიაც კიდევ გამოგზავნით სხვებსაც, რათა მით სცნოთ, თუ წმიდა რომის საყდარსა რაოდენი სიყვარული აქვს თქვენი და თქვენი სამეფოსი“. (1)

მისიონერები დარდანელში რომ მოვიდნენ, ევროპის ხელმწიფეთა ჯაშუშობა დასწამეს; ამიტომ იქაურმა ფაშამ დაატყვევა და ჯარჩებით გამოგზავნა კოსტანტინეპოლში, სადაც უებორკეს და სამუდამოდ საპყრობილეში ჩასვეს. ოსმალებმა საპყრობილეში დიდი შეურაცხება და შეწუხება მიაყენეს მისიონერებს და გამაჰმადიენება არა ერთხელ უჩიეს, რათა თავი დაეხსნათ ტყვეობისაგან. ლევან დადიანის ელჩი პატრი იოსებ ჯუდიჩი, ბევრის მწუხარების გამოვლის შემდგომ, საპყრობილეში ბორკილებით ხელ-ფეხ შეკრული გარდაიცვალა.

რადგან იმ თვათინელებთან ერთად დომინიკიანი პოლონელი მღვდელიც იყო დატყვევებული, მიჰმართა კოსტანტინეპოლში მყოფს პოლონეთის სამეფოს ელჩსა, რომელმაც მისი ამბავი თავის მთავრობას აცნობა. მალე მოვიდა პოლონეთიდან კოსტანტინეპოლში საგანგებო ელჩი. თუ ამის შემწეობით და თუ საფრანგეთის ელჩის საშუალებით, როგორც იყო, გათავისუფლდნენ მისიონერები ტყეობისაგან. იმათ კოსტანტინეპოლში შეუერთდა ერთი თავიანთი თვათინელი პატრი გაეთანო დალესანდრი და მორჩილი ძმა ქლაუდიო. ოთხივე იქიდგან წამოვიდნენ სამეგრელოში და, დიდის შეწუხების გამოვლის შემდგომ, მოვიდნენ ოდიშში 6 აგვისტოს 1647 წ. დადიანმა რა სცნა ახალმოსული მისიონერისაგან პატრი იოსებ ჯუდიჩის სიკვდილი, დიდად შეწუხდა და თავის თავს ყვედრება დაუწყო ასეთის საჭირო კაცის მოშორებისა და გზავნისათვის, რადგან ძლიერ ენდობოდა და უზომოდ ზუყვარდა. (2)

ახალმოსულმა მისიონერებმა სამეგრელოს ჰაერი ვერ აიტანეს, დასნეულდნენ და მალე პატრი გაითანოც გარდაიცვალა. სხვები კი, როგორც იყო, რავდენისამე თვის შემდგომ განიკურნენ და შეუდგნენ ერის სამსახურს თავიანთ წინამოადგილეთა მსგავსად.

მისიონერებს სახლთან ერთი თავშესაფარი საგლახაკოც ჰქონდათ, საცა უმწეოდ დარჩენილებს ინახავდნენ. იმ ხანად იქ შეხიზვნიათ ერთი დედაკაცი სახელად ვარდია, რომელიც იმერელი ყოფილა და ომის დროს მეგრელებს ტყვედ წამოიყვანათ. როდესაც მოხუცებულა და შრომა აღარ შესძლებია, თავის ბატონს სახლიდან გაუვდია და უთქვამს: ტყუილად ნუ სტირი, ჩემს სახლში აღარ მიწინდხარ, წადი, მიმართე

ფრანგებს, ისინი ღეთის კაცები არიან, სამადლო საქმეს შერებიან. შეგეწევიან, მშიერს არ მოგკვლენ და მგელს არ შეაქმევენებენ უნს თავსო.“ გაქირვებული დედაკაცი წასულა ტირილით, როგორც ყოფილა, მიუგნია პატრებისათვის, რომელთაც მართლა სიყვარულით მიუღიათ ცოცხალ-მკვდარი დედაკაცი, მოუსულიერებიათ, სარწმუნოებაში გაუწვრთნიათ და, რადგან დიდი ხნის სიცოცხლე აღარ ჰქონია, სასიკვდილოდაც მოუმზადებიათ. მართლაც რაედენისამე დღის შემდგომ დედაკაცი ძლიერ კეთილად გადაცვლილა; პატრებისაგან მიუღია ყველა საიდუმლოები და მათდამი მადლობით და ლოცვა-კურთხევით დაუღევია თავისი ცხოვრება.

მოგვითხრობენ აგრეთვე, თუ როგორ მოუნათლაესთ რაედენიმე ახალგაზდა თუ ქალი და თუ ვაჟი და როგორ მიუღებინებია მათთვის კათოლიკე სარწმუნოება. მაგრამ უფრო ყურადსაღებია, რაც პატრი ლამბერტიმ ჩაიღინა. სამეგრელოში თურმე მთავრისაგანაც მკაცრად აკრძალული ყოფილა ორი ცოლის შერთვა. ამ კანონის წინააღმდეგობა მოუწადინებია დადიანის ერთ აზნაურს. ერთი ცოლი კიდევ ჰყოლია, მაგრამ იმავე დროს დედოფლის მხლებელი ქალი შეჰყვარებია და მოუნდომებია იმაზე ჯვრის დაწერა. თავისი სურვილის შესასრულებლად მიუმართავს დედოფლისათვის და სხვათა შორის უთქვამს, ერთცოლობა სამეგრელოში დაწესებულია მოქალაქობრივის მოსაზრებით და ღვთაებრივის სჯულის მიერ აკრძალული არ არისო და მაგალითად დაუსახელებია აბრაჰამი, დავით, იაკობ და სხვა; ბევრი უთხოვნია მთავრის წინაშე მიშუამდგომლეთ, მეორე ცოლის შერთვის ნება მომცესო. კაციც და ქალიც დედოფლის ერთგულნი ყოფილან და ამიტომ იმასაც მთავრისათვის უთხოვნია ნების მიცემა. მთავარს თანხმობა გამოუცხადებია. ეს რომ გაეგო პატრი ლამბერტის, მაშინვე მისულა დადიანთან და უთქვამს: „ერთის უჯერო ნების დასაკმაყოფილებლად სამეფოს ძველის დროის კანონები არ უნდა მოშალოთ, თორემ ასეთი ქცევა დიდ არეულ-დარეულობას გამოიწვევს და შემდეგში კიდევაც რომ გინდოდესთ, გაფუჭებულ საქმეს ველარას უშველით. თქვენი სარწმუნოების პირვანდელ დედას, ნინოს არ უსწავლებია ესრეთი სამარცხვინო დოგმა. ადამიანს ნება არა აქვს ჰქმნას ის, რასაც ღმერთი და ბუნება უკრძალავს. რომა წინააღმდეგება, მძიმე შეჩვენებით შეგკრავს და დაგსახავს ეკკლესიის შეილათ კი არა, როგორც აქამდე იყავით, არამედ მის უდიდეს მტრად. სიმდაბლით გვედრები, თქვენი სულის პატივისათვის, ნუ ინებებთ და ნუ დაჰკარგავთ თქვენის მეფობის იმ კეთილსა და ბრძნულს სახელს, რომელიც აქამდე შეგიძენიათ“. (1) რადგან დადიანს მისი დიდი სიყვარული და პატივისცემა ჰქონდა, უსმინა თხოვნა და დაჰპირდა, ასეთ საქმეში

არაფერს შეესცვლიო; ეგრეთვე სთხოვა მოსულიყო დედოფალთან და კარგად ჩაეგონებინა ისიც. ლამბერტი სიხარულით მივიდა მასთან და დაუწყო ჩაგონება; მალე დაანახა თავისი შეცთომილება. დედოფალი დაჰპირდა, ასეთის უწესოების ნებას არავის მიეცემო. დედოფალმა თავისი მხრით კარგად ჩააგონა შეუღლებას მოწადინებული ქალი და კაცი. ამნაირად ესრეთი დიდად მავნებელი უწესოება სამეგრელომ თავიდან აიცილა ლამბერტის წყალობით.

დადიანს ისე მიაჩნდა პატრები, რომ მათ სთვლიდა თავისი სამთავროის ძვირფას სამკაულად. როდესაც მასთან უცხო ვინმე მოვიდოდა, მაშინვე წაიყვანდა მათ სანახავად და ეუბნებოდა, რომ თავის სამეფოში მათზედ უკეთესი სხვა არავინ გააჩნდა. (2)

რადგან პიტრი არქანჯელო ლამბერტი დასნეულებული იყო, რომას მოსთხოვა ნება უკან დაბრუნებისა. ამიტომ 18 ოქტომბერს 1649 წ. წავიდა იტალიაში და თან წაიყვანა ერთი ახალგაზდა გურული სახელად ივანე, რომელიც ძლიერ კარგი კათოლიკე ყოფილა და საკმაოდ სკრდნია იტალიურიც. მაგრამ სამწუხაროდ ზღვის დიდის ღელვის გამო ძლიერ შეწუხებულა. რა გავიდენ სინოპში დასასვენებლად, იქვე გარდაიცვალა 5 იანვარს 1650 წ. (3) ხოლო იქიდან ლამბერტი მარტო გაბრუნდა და მივიდა თავის სამშობლო ქალაქ ნეაპოლში, სადაც დასწერა და გამოსცა თავისი შესანიშნავი „სამეგრელოს აღწერა“. (Relatione della Colchide) 1654 წ. და შემდგომ, ესე იგი 1657 წ. „წმიდა კოლხიდა“ (Colchide sacra).

ლამბერტიმ ქართლსა, თუ სამეგრელოში დაჰყო 20 წელიწადი, დიდი სამსახური მიაგო ქართველთა ერს თუ სულიერად და თუ ხორციელად. თავისი შრომით შეიქმნა იგიც საქართველოსთვის ერთი დიდი და დაუფიწყარი მოღვაწე. ამისი საქართველოდგან რომაში გაგზავნილი შესანიშნავი წერილი ბევრი ჩაგვივარდა ხელში და ბევრი კიდე დაკარგულია.

ლამბერტის წასვლის შემდგომ სამეგრელოში არ შემცირებულა კათოლიკობის გავრცელება, არამედ მუდამ ძლიერდებოდა ისე, როგორც უწინ. მისიონერები თავიანთ შრომას და სარწმუნოების წარმატებას, რომაში თავიანთ უფროსებს ხშირად აცნობებდენ. მაგრამ ამ საინტერესო წერილებიდან ზოგი მაშინვე იკარგებოდა და ზოგიც შემდეგში სხვადა-სხვა გარემოების მიზეზით აქეთ-იქეთ იფანტებოდა, რისგამო ჩვენამდე უმეტესმა ნაწილმა ვერ მოაწია.

შემდგომ წლებისა მხოლოდ ერთი წიგნი გვაქვს ზემოდ ხსენებულის [პატრი ქრისტეფორესი, რომელსაც 1652 წ. რომაში მიუწერია ესრეთ:

„თქვენო უმაღლესო ხელმწიფებაე,

„თქვენს უმაღლესობას ჩვენი საყოველთაო უფროსი უკვე აუწყებდა ჩვენი წმიდა მისიონის გარემოებას და წარმატებას. მისიონში დიდი ნაყოფის გამოღების იმედი გვაქვს, თუ გვეყოლა კი დამტვეი მისიონერები, რადგან მეტად მივაჩნივართ და პატივს გვცემენ აქაური ყველა მთავრები, მეტადრე იმის გამო, რომ მოვნათლეთ მთავარი, ერთადერთი შეილი და მემკვიდრე აღექსანდრე ქართველთა მეფისა, რომელიც ქუთაისში სცხოვრებს. ამ ქალაქში მონასტერი გვაქვს, მაგრამ ეხლა არავინა გვყავს, რომ იქ დავაყენოთ; აქ სულ სამნი ვართ,]ორი ახლად მოსულია, არ იციან აქაური ენა და არც აქაურობის გამოცდილება აქვსთ. ამიტომ სამეგრელოს ვერ მოშორდებიან, მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოსა და ერევანშიაც შეგვიძლია შრომა. ჩემს ამხანაგებში ზოგი გარდაიცვალა. ზოგიც უკან დაბრუნდა. ოც წელიწადზე მეტია, რაც წმიდა კრებას ამ ექსორიაში ვემსახურები. უკვე დავდროულდი და თანაც ბევრნაირად დავსწეულდი, ამიტომ უკან დაბრუნების ნება ვითხოვე, ჩემს სამშობლოსა და ჩემს მონასტერში დავასრულო ჩემი ცხოვრება. გარნა თუ ჩემი უფროსნი საქიროდ დაინახვენ ჩემს კვალად აქ დარჩენას, არ გავექცევი შრომას, ოღონდ მიშოვნონ დამტვეი მისიონერები, რაოდნათაც კი შეიძლება მალე. მეც მზათ ვარ სიკვდილამდე განვაგრცო აქ ჩემი შრომა ღეთის წმიდა სარწმუნოების სამსახურისთვის. აქ ბევრს შეწუხებას და შრომას ვსწევ და ხანშიაც შევედი, არც მომდის საქირო შემწეობა თავის დროზე. თუ უფროსთა მიზოდეს ნება, მოვალ მათ ფერხთა წინაშე და ვიქმნები, როგორც ერთი უკანასკნელი.

[V „ქართველი და მეგრელი ბავშვები და ახალგაზღვები გასულ წელს მოვნათლე ოთხასი. წრევანდელი მონათლულებიც იმდენივე იქმნებიან. ვგრეთვე მოვნათლეთ მთავრის ლიპარიტიანის ორი შეილი უფროსი და უმცროსი და მათთან ბატონი აბულია პისკაია, რომელიც ამ ძველისძველი ოჯახის თავია და პატრონი კავკასიის მთების ერთი ნაწილისა, სადაც თვით სცხოვრებს. მსგავსადვე თავიანთ ეკკლესიაშივე მოუნათლე თავისი უფროსი. შეილი მამუკაი და მისი უმცროსი ძმაც,]რომელმაც ინება მასთან ერთად შერაცხულიყო იესო ქრისტეს მხედრად.

[„კავკასიის მთებსა და მის გვერდობზედ მცხოვრებ ერს (რომელიც აღურაცხველია) არა აქვსთ არც წიგნი, არც საკუთარი ანბანი და არც ქართულს ანბანს ხმარობენ; სრულებით არ იციან, თუ რა არის არითმეტოკა; დასათვლელად ხმარობენ ხან კრიალოსნის მარცვლებს და ხანაც კენკებს და თოფის ნასკვებს. ამ უბედურების მოსასპობად ახალი (გამოგონილის) ასოებით დაუწერე წიგნები. ძრიელ მოეწონათ, ამიტომ იმედია მალე შეისწავლონ ეს მეცნიერება. შეიძლება თქვენც გამოგი-

გზაენოთ ამ წიგნის ერთი ეგზემპლიარი. მათ დაუწერე ახალი ანბანი, რომელიც გამოირჩია მთავარმა, რადგან მხედრული და ხუცური ასოები ბევრნაირი დაუწერე. არითმეტიკასთან იქმნება ამათ ეგზემპლიარებიც როგორმე შევიძლო და მოგაწვდინოთ, თუმცა წერილები აღვილად იკარგება ახლანდელი ომების გამო. ამითი ვასრულებ ამ წერილს. უმდაბლესად მოგესალმები და ვემთხვევი თქვენს ბისონს და მასთანვე გავედრებ ჩემს ცოდვილს თავსა და ამ წმიდა მისიონს. [უფლის მიერ თქვენი უმაღლესობის ყოვლად მდაბალი მონა, პატრი ქრისტეფორე კასტელი თეათინელი საქართველოს და სამეგრელოს უღირსი მისიონერი, 1652". (1)]

როგორც ჰგავს, პატრი ქრისტეფორე მალე გაბრუნებულა იტალიაში, რადგან იმის შემდგომ მას ველარ ვხედავთ სამეგრელოში.

1655 წლისა მარტო ერთი წერილი გვაქვს. ისიც გვიჩვენებს იმ დროებში კათოლიკობის წარმატებას. ვრცელი წერილია და სამეგრელოში მყოფ სამ მღვდელს ერთად მიუწერიათ. რადგანაც შესანიშნავია, ამიტომ თავის ტექსტითვე მოვიყვანთ წერილის იმ ადგილებს, რაიც ჩვენთვის უფრო საინტერესოა. იმაშივე იხსენებენ თავიანთ წინანდელ გაგზავნილ წერილებს, რომელიც დაკარგულა.

„...პირველად სხვათა შორის მოვიწერეთ, რომ ახლანდელი მონათლულების რიცხვი გავლილ წლებში მონათლულებზე ნაკლები არ იყო. მოინათლნენ სამას სულამდე, ამათგანი ბევრნი, დარწმუნებული ვართ, დღეს სასუფეველში საუკუნო დიდებით სტკებებიან. ეგრეთვე იყო მოხსენებული, თუ როგორ მოვნათლეთ ერთი ახალგაზდა მეგრელი სიკვდილის დროს... ამასთანავე გაუწყებთ, რომ ღვთის შემწეობით, დიდი ნაყოფი გამოიღო ჩვენმა მეცადინეობამ, რასაც სიამოვნებით წარმოუდგენთ თქვენს პატივცემულს მამობრივ ღირსებას. ჩვეულებისამებრ, რიგით დავიწყებთ, მოხსენებას. ჯერ ნათლობის ამბავს მოგახსენებთ. გაუწყებთ, რომ წრეულაც ბევრი ბავში მოვნათლეთ, სულ ას ორმოც და ათამდე იქნება. უფრო ბევრი იქნებოდა გამუდმებით უქეიფოდ რომ არ ვყოფილიყავით. აქაური ჰაერი ძალიან გვენებს და გეჩაგრავს, თითქმის ყველა ჩვენთაგანი საშინლად იტანჯება. ხოლო იმ ბავშებს, რომლებიც ჩვენი სრული უფლების ქვეშ არიან, ვნათლავთ ეკლესიაში დიდის ამბით; ეხლა ორი მზად გვყავს მოსანათლად; თუ ღმერთმაც ინება, შევასრულებთ პირველ დღესასწაულშივე. წრეულ, ღვთის შემწეობით, მოვნათლეთ ჩვენის სახლის კაცთაგანი ერთი ახალგაზდა, რომელიც სიკვდილის პირს იყო. ჯერ კარგად გამოვიძიეთ მისი სურვილი და ვსცანით, რომ უნდოდა წმიდა ეკლესიის წიაღსა ქრისტიანურად მიცვლილიყო. შემდგომ მონათვლისა განიკურნა.

„მთავარი დადიანი და მთელი ოდიში თავიანთ ჩვეულებრივ სიყვარულს გვიმტკიცებენ. ჩვენც ყველანი ჩვენის მხრით ვცდილობთ შევეწიოთ მათ განუსაზღვრელის სიყვარულით და ვსწამლობთ, რაც კი დასჯირდება და როცა კი მოგვმართვენ. თითქმის ყოველ დღევ ვსწამლობთ და სიამოვნებით მივიღივართ მათ სახლებშიაც, როდესაც დავგიბარებენ, რის გამო დიდი შეწუხება გვადგება...“

„რაც კი მთავარი ნდობითა და სიყვარულით გვეპყრობა, მისნი ქვეშევრდომნიც ამავე გრძნობას გვიცხადებენ. პატრიარქი, აქ კათალიკოსად წოდებული, მუდამ დიდს სიყვარულს გვიცხადებს, ხშირად სახლში გვიგზავნის დიდს მოწყალებას და როდესაც შემთხვევა მოგვეცემა მისი ნახვისა, მუდამ დიდს პატივით გვეპყრობა. კათალიკოსის შემდგომ ყველა სხვა დანარჩენი ეპისკოპოსებიც სიყვარულით გვეპყრობიან. მაგრამ მათ შორის ერთი უმთავრესი, რომელსაც უწოდებენ წალენჯიხელი (Scalingichelli), უმეტეს სიყვარულს გვიცხადებს. ამიტომ საკიროდ ესთვლით თქვენს პატიოსან მამობრივს ღირსებას იმისი ამბავი განსაკუთრებით მოვახსენოთ, რათა ჩვენმა ორდენმა მისი სახელი განსაკუთრებით დაიხსომოს. როდესაც დიაკონი და მწირი ბერი იყო, ისე გვემტერებოდა იგი და ისეთ წინააღმდეგობას გვიცხადებდა სარწმუნოების საქმეში, უმეტესი აღარ შეიძლებოდა. სხვათა შორის, ერთხელ, მას აქეთ რავდენიმე წელიწადია, უჩვენა ეს მტრობა ერთ ჩვენთაგანს ბქობაში დადიანის წინაშე; სახელად ერქვა ილარიონ; როდესაც ეპისკოპოსი გახდა, ჩვენს მამებთან ისე მოიქცა, რომ მათ არც სიავე და არც სიკეთე უყო. ერთხელ რაღაც შემთხვევის გამო მოვიდა ჩვენს სახლში და იმ დროს ნახა ცხენით სატრიალებელი წისქვილი, რომელიც ჩვენებს გაეკეთებინათ საკიროებისათვის.*) წისქვილი ძრიელ მოსწონებია წალენჯიხელ ეპისკოპოსს და უთხოვნია მისი გამკეთებელის პატრისათვის, წასულიყო მასთან წალენჯიხის საეპისკოპოსოში, რათა იქაც გაემართა. პატრიც წაჰყვა, გაუკეთა წისქვილი, როგორიც უნდოდა. ეპისკოპოსს ძრიელ მოეწონა და კარგადაც დასაჩუქრა პატრი; მას აქეთ ძრიელ შეგვიყვარა თუ გამკეთებელი პატრი და თუ ჩვენ ყველა ერთიანად; ახლა შეიქმნა უმეტესად საყვარელი, ჩვენი კეთილის მყოფელი და საუკეთესო მეგობარი, რადგან ახლა ყველგან გვაქვებს და კარგად გვიხსენიებს. ხშირად გვეწევა დიდის და უხვის წყალობით: მოწყალებად გვიგზავნის ეკლესიისათვის წმიდა სანთელს, რომელიც მთელ წელიწადს გვეყოფნის; გვიგზავნის ხშირად და ბლომად ღვინოს, მეტადრე წრეულს, რომ მო-

*) ეს წისქვილი ოთხი ადვილად სატრიალებელი ქვით ყოფილა. ამის ნახვზედ მეგრელები თურმე ძრიელ ჰკვირდებოდენ და პირჯვარს იწერდენ. დადიანსაც ძრიელ გაჰკვირებია და თავისთვისაც გაუკეთებინებია.

სავალი სრულებით არ იყო; ეგრეთვე საჩუქრად გვიგზავნის ცხვრებს, ძროხებს; ხშირად ჰპატიუბს წისქვილის გამკეთებელ პატრს თავის საუკეთესო მამულებში ჰაერის გამოსაცვლელად და დიდათ ეალერსება არა მარტო მას, არამედ ყველა ჩვენთაგანს, როდესაც მის სახლში მისვლა მოგვიხდება, რადგან აქაურებში ყველაზე უფრო ნასწავლი, ყველაზე უფრო გულისხმიერი და ადვილ შესათვისებელია. ყოველ ამ ღირსებას მარტო თავისის სათნოებით მიეწია. სიამოვნებით წარმოგვიდგენს ბევრს საექვო კითხვას სარწმუნოებისას; ეგრეთვე გვკითხავს ევროპიელის მთავრების ამბავს, მეტადრე რომის პაპის ამბავს და ყოველსავე, რაც შეეხება რომის სამთავროს. გულმოდგინებით ისმის ჩვენს პასუხს. ცხადად აღიარებს, რომ მეგრელი მღვდლები ნათლიიდებას სწორედ არ ასრულებენ, რადგან მათ წიგნებში ისე არა სწერია, როგორც ბერძნულშია და თავისი წიგნებიც გვაჩვენა. დადიანს ამ პატიოსანის ეპისკოპოსის დიდი პატივისცემა აქვს. აწინდელი კათალიკოსი კარგად ხნიერია. იმის სიკვდილის შემდგომ იმედი გვაქვს ეს გახდეს კათალიკოსი. თუ მართლა ასე მოხდა, როგორათაუც ვევედრებით უფალსა, თუ ჩვენთვის და თუ ჩვენი მისიონისათვის ძრიელ კარგი იქმნება. ინებოს უფალმა ღმერთმა ისე, როგორც უფრო სჯობდეს.

„საეკლესიო პირთა გარდა, ყველა ხარისხის და მდგომარეობის ერის კაცნიც ძრიელ გარგად გვეპყრობიან; ყველასი სათითაოდ ჩამოთვლა მეტად შორს წავგიყვანს. ამით შორის უფრო ღირსი პატივისა და ჩვენის განსაკუთრებულის ყურადღებისა აქაური უმთავრესი ბატონი ვამეყ ლიპარტიანი და მისი მეუღლეა. მთავრის სიკვდილის შემდგომ, შეიძლება მისი ტახტი ამას დარჩეს, რადგან უმახლობელესი და ღირსეული ნათესავია. ეს ბატონი და მისი მეუღლე, ასული ერთი გურული თავადისა, დიდსა და განსაკუთრებულს სიყვარულს გვიცხადებენ და პატივს გვცემენ, ისე, რომ ეგოდენი პატივის მიღება გვერცხვინება კიდევ; ამიტომ ჩვენც დაუცხრომელად მადლობას ვწირავთ ღმერთსა. მართალია ჩვენც ჩვენის მხრით არას ვზოგავთ და რაც კი შეგვიძლია ვცდილობთ მათი გული მოვიგოთ და ვაამოთ...“

„ღარიბსა და მდაბიო ხალხს რაოდენათაუც კი შეგვიძლია, მუდამ სიყვარულით ვემსახურებით. ყველას უსასყიდლოდ ვაძლევთ ყველანაირ წამალს, როდესაც კი მოგვემართვენ, რაც თითქმის ყოველ დღევ ხდება; ეგრეთვე ვეწევით მათ სხვა თავიანთი საჭიროების დროსაც. ამა ყოველისთვის ვყოფთ მარტო იმიტომ, რომ ვეწიოთ ჩვენს მიზანს, ესე იგი, რათა მოვენათლოთ მათი ბავშვები და ქორეები, მათ სულთათვის სასარგებლო რამ ველაპარაკოთ, უმღრთობა აფარიდოთ, გავწერთნათ სარწმუნოებაში და ვაქმნევინოთ კეთილი საქმე, როგორათაუც მოვალე ვართ, ვართარცა მისიონერები...“

„ჩვენის სახლის მდგომარეობისას გაუწყებთ, რომ, ლეთის შემწეობით, თუ სახორციელო და თუ სასულიერო მხრით საკმაოდ კარგად მიდის... ჩვენი სასულიერო მდგომარეობაც ძლიერ კარგად არის...“

„მესამედ, [დიდის გულმოდგინებით ვწერთნით იმ ბავშვებს, რომლებიც ჩვენს ხელთ არიან და ითვისებენ საქრისტიანო მოძღვრებას; მათი ნიქიერების დაგვარ ვასწავლით ეგრეთვე „მამაო ჩვენოს“, „გიხაროდენს“, „მრწამს“ ლეთის მცნებათა და სხვა ლოცვებს, ეგრეთვე წირვის დროს დახმარებასაც. ეხლა გვყავს ერთი ათი წლის ბავში, რომელმაც ჩვენ დიაკვნებსავეთ ძრიელ კარგად იცის წირვის დროს დახმარება, კითხვა და ზეპირად ბევრი ლოცვა თუ ქართულად და თუ ლათინურად: საუცხოვო საყურებელია, როცა ამბობს. ჩვენი სახლის მოზდილ პირთ ყოველ კვირა და მთავარ უქმე დღეობით წირვას ვასმენინებთ და ნიადგ ვწერთნით, რათა სასუფეველის კეთილ გზას დაადგენ...“

...სამეგრელოდგან 16 სექტემბერს 1656.

პრეფექტო პატრი ანდრია ბორომე, პატრი ივანე მონთი, პატრი ოსებ ძამპი. (1)

მოყვასისათვის ასე თაედადებით შრომობდენ მისიონერები, მაგრამ ცუდს ჰაერს ველარ გაუძლო მათმა აგებულებამ და მათგან ორი პატრი მონთი და შარსი გარდაიცვალნენ; დარჩნენ მხოლოდ პრეფექტო ბორომე და პატრი ძამპი. ერის თუ სულიერს და თუ ხორციელს ეგოდენ საქიროებას ეს ორი ველარ ასლიოდა. არა ერთხელ მისწერეს რომას და მოითხოვეს ახალი მისიონერები, მაგრამ იქიდგან წამოსვლა ადვილად ველარავინ გაბედა. სამეგრელოში თეათინელების უდროვო სიკვდილმა ძრიელ დააშინა იტალიაში მყოფნი მათნი თანა მოძმენი. ამიტომ აღარავინ მოლიოდა ამ მისიონში. ბევრის ლოდინის შემდეგ რა ნახეს, ახალი აღარავინ მოლიოდა, პატრი ანდრია ბორომემ რომას წასვლა გადასწყვიტა. მისის წასვლის მიზეზი ერთის მხრით ის იყო, რომ თვითონაც დასნეულდა და მუშაობა აღარ შეეძლო, მეორის მხრით ის, რომ უნდოდა ახალი მისიონერები ეშოვნა სამეგრელოში გამოსაგზავნად. თავისი აზრი დადიანსაც შეატყობინა. მთავარი დათანხმდა იტალიაში გაეშვა იმ პირობით კი, რომ, სხვა მისიონერებს თუ ვერ იშოვიდა, მაშინ თვითონ მაინც მობრუნებულყო. ეგრეთვე ნება მისცა ერთი თევიანთი ყმათაგანი საჩუქრად წაეყვანა. ამის შემდგომ გამოემშვიდობა დადიანს და წაეიდა რომას 1661 წ. მაგრამ იქ ახალი მისიონერების შოვნა გაუქირდა. პროპაგანდამაც რა ნახა, თეათინელთაგანი სამეგრელოში აღარავინ მილიოდა, დააპირა გამოგზავნა კათუცინებისა, რომლებიც იმ დროს ქართლს მოლიოდენ. ამ ამბავმა ძლიელ დააფიქრა თეათინელები და დიდად დაწანდათ სხვისთვის დაეთმოთ ეგრეთი ნაყოფიერი მისიონი, სა-

დაც ეგოდენი ნაშრომი ჰქონდათ. ამიტომ აღმოჩნდნენ წამომსვლელები და მალე, ესე იგი 1663 წ. დეკემბრის 7, მოვიდნენ სამეგრელოში პატრი პეტრე ჯირჯენთი, პატრი ანდრია ნესტა და ძმა კარლო ჯულთანნი. ამათი მოსვლა დიდად სასიხარულო შეიქმნა თუ მეფისა და თუ ყველა ოდიშართათვის. ახალი მისიონერები დიდის გულმოდგინებით შეუდგნენ საქმეს. მათმა მისიონმა უწინდელებრ აღორძინება დაიწყო: პროპაგანდის დასამშვიდებლად პატრი ძამპიმ 1665 წ. ერთი ვრცელი მოხსენება გაუგზავნა და აუწყა ყველა თავიანთი მეცადინეობა და ნაყოფიერი შრომა. სხვათა შორის იმ წერილში ეუბნება: მთავარმა ბევრი თავად-აზნაურის შეილი მოგვანდო კათოლიკე. სარწმუნოებაში გასაწვრთნელად; ჩვენს ეკლესიაში მეგრელები მრავლად მოდიან, ჯადაგებას, წირვა-ლოცვას გულ მხურვალეებით ისმენენ, აღსარებას გვეუბნებიან და ეხაირებიანო.

რომაში რა მოისმინეს მისიონის ესრეთი წარმატება, მალე ახალი სხვა ორი მისიონერი პატრი იაკობ ვიქარიისა და პატრი იოსებ თორაჩელი გამოგზავნეს. მაგრამ ისინი რა მოვიდნენ კოსტანტინეპოლს, შეიტყეს სამეგრელოში მომხდარი ომის ამბავი და 13 ივნისს, 1667 წ. რომაში კარდინალს აცნობეს: „ჩვენი მისიონის ამბავი ძრბელ სამწუხაროა, სამეგრელოს მთავარი მტრისაგან ძრიელ შეწუხებულთა; ჩვენი სახლი ერთიან გაუოხრებიათ და ჩვენები აქეთ-იქეთ გაბნეულან. ინებოს ღმერთმა, როცა იქ მივალთ, ფეხის მოსაკიდი ერთი ადგილი ვიშოვოთ. ეს ყველა მოგვითხრა პატრი კარლო სან-მარინელმა კაფუჩინმა, რომელიც ეხლა იქიდგან მოვიდა და რომას მოდის. მაინც კი ჩვენს ბედს ესცდით და უკან არ დავიხვეთ გასაქირის წინაშე. შევიტყეთ, რომ იქაური ეკლესიისიღგან წაუღიათ თუ წმიდა ქურტლები და თუ ეკლესიის სხვა ნივთები, ამიტომ აქვე ვიშოვეთ ბარძიმი და ლანგარი. დანარჩენებიც, რაც საჭირო იქმნება, იმედი გვაქვს, ვიშოვოთ.“ (1)

ამავე პატრს, 8 ოქტომბერს 1666 წ. იმერლებისაგან სამეგრელოს მოახრების ამბავი მიუწერია რომაში მოკლედ დი მასთანვე აუწყებდა; რომ ამ ომისას ყველაფერს დაწვრილებით შეიტყოთ პატრი ჯირჯენთის ვრცელი წერილიდგანო. წერილი ერთსა და იმავე დღეს არის გაგზავნილი. მისი აქ მოყვანა შორს წაგვიყვანს, რადგან საკმაოდ ვრცელია და ჩვენთვის საჭიროც არ არის. ხალხი მოკლედ მოვიხსენიებთ შემდეგს: 1665 წ. სამეგრელოს მთავარს დადიანს დაუსყია ომი იმერეთის მეფესთან, მაგრამ დამარცხებულა. რადგან ამ დროს მდინარე დაპატარებული იყო, ამისთვის ცხენებით ჯავსულან იმერლები და აუკლიათ ერთიან სამეგრელო, ეგრეთვე მისიონერების სახლი და ეკლესია; ყველა მათი ავეჯეულობა წაუღიათ, ყმები ტყვედ წაუყვანიათ.

საქონელი აღარაფერი გაუშვიათ, ყველა წაუსხამთ; პატრებისათვისაც ბევრი შეწუხება მიუყენებიათ. უფროსისათვის ხელები უკან გაუკრავთ და გულზედ შუბი დაუქირებიათ, რათა რაც თული ჰქონდა, ყველა მიეცა; გაუშიშვლებიათ და მარტო პერანგის ამარა დაუტოვებიათ; ასე რომ მშიფრ-მწყურვალნი დარჩენილან:]ვერც ხალხისაგან რამ შემწეობა მიუღიათ, რადგან ყველა ისევე გაშიშვლებული დარჩენლა. ამიტომ პატრი თავისს უფროსს სთხოვეს საჩქარო შემწეობას, რათა მშიერი არ დაიხლონ.

იმერლები არ დაჯერებულან ამას და სამეგრელო ხელმეორედ აუკლიათ. როგორც პატრი ანდრია ნესალი სამეგრელოდგან სწერს რომაში 15 სექტემბერს, 1667 წ. ამ წლის იანვარში იმერეთის მეფე უცბად დასცემია თავს მეგრელებს, ერთიან აუკლია კიდევ სამეგრელო, ვისაც გაქცევა და დამალვა ვერ მოუსწვრია, ტყვედ წაუყვანიათ და ეკრეთვე დაუტყვევებიათ თეათინელების ერთი მორჩილი ძმაცა, რომელიც შემდგეში დიდის შეწუხებით და თავადების შუამდგომლობით ძლივს გათავისუფლებულა.

რადგან პატრი იოსებ ძამპიმ ათ წელიწადზედ მეტი დაჰყო სამეგრელოში, რომამ ნება მისცა, უკან დაბრუნებულიყო იტალიაში და კიდევ წავიდა 1665 წ. *) ხოლო ამ მისიონს რა შემოაკლდა კაცი და შესაფერი პირიც აღვილად ველარ იშოვეს გამოსაგზავნათ, პროპაგანდამ სთხოვა პატრი ძამპის, რომ ისევე უკან დაბრუნებულიყო; მასვე მისცა უფროსობაც. სამეგრელოს სიყვარულისათვის თავს იღო ხელმეორე მისიონი და მობრუნდა სამეგრელოში 1669 წ. სექტემბერში. რადგან სამეგრელოს საპატრონებლად იტალიაში აღვილად ველარავეს პოულობდენ, რომამ, 15 დეკემბერს 1670 წ., პატრი ძამპის ნება მისცა, რათა სამეგრელოდგან ორი ახალგაზდა კათოლიკე გაეგზავნა პროპაგანდის კოლეგიაში, რომ გაწვრთნილნი მღვდლად კურთხვილიყვნენ და უკან დაბრუნებულიყვნენ თავიანთი მოძმეების მოსაელელად. სამწუხაროდ არავითარი წერილი გვაქვს იმის შესახებ, თუ ვინ გაიგზავნა რომაში სამღვდლოდ.

პატრი ძამპი სამეგრელოში დაბრუნებისათანავე გულმოდგინედ შეუდგა შრომას. მალე დააყენა ფეხზედ ბევრჯერ განადგურებული მისიონი და ააყვავა უწინდელებრ. მაგრამ საუბედუროდ, ბევრხანს ველარ გასტანა. ლევან დადიანის სიკვდილით სამეგრელოს კეთილდღეობასაც ბოლო მოერო. თითქმის ისე წელიწადი არ გავიდოდა, სამეგრელო რომელსამე: მტერს არ აეკლო. რა საკვირველია, ხშირი ომი და გამუდ-

*) მისიონერები 10 წლის ვადით მოდიოდენ საქართველოში.

მებით ქვეყნის მოახრება მისიონსაც დიდს ზარალს და დიდ დაბრკოლებას აძლევდა.]თუმცა კი ხელში არა გვაქვს, მაგრამ პროპაგანდის ერთი წერილიდგან ვიცით, რომ პატრი ძამპის რომაში, 30 აგვისტოს 1670 წ. მიუწერია და უცნობებია ახალი ომისა და სამეგრელოს არევ-აკლების ამბავი. პატრი ძამპი 1672 წელსაც სწერს კიდევ ახალის არეულობის ამბავს და ამბობს, მეფის მინისტრმა კაცია ჩიქოვანშა (Cacia Chikvani) მთავრობა ხელში ჩაიგდო და ბევრი უსამართლობა ჩაიდინა, რაის გამო პატრებმა ბევრი გაქირვება გამოვიარეთო. (1).

იმ დროებში საფრანგეთის ახალ მწვალებელ პროტესტანტებს თავიანთი შეცთომების გასამართლებლად განუზრახავთ აღმოსავლეთის ეკკლესიისათვის სხვა და სხვა ცილი დაეწამებინათ. ეს მწვალებლები ამბობდნენ თურმე, რომ აღმოსავლეთის ეკკლესიას წმიდა ზიარების პურისა და ღვინის სახით იესო ქრისტეს ნამდვილი მყოფობა არა სწამსო. ამიტომ საფრანგეთის მთავრობას მიუმართავს მთელის აღმოსავლეთის ქრისტიანებისათვის და მოუთხოვნია, შემოეთვალათ მათი სარწმუნოება ამ საგნის შესახებ რას აღიარებდა, რათა მით მწვალებლები გაემტყუნებინა. კოსტანტინებოლში საფრანგეთის ელჩმა დე-ნუანტემ (De Nointe) 19 ივლისს 1672 წ. მოსწერა პატრი ძამპის და სთხოვა სამეგრელოს ეპისკოპოსებისათვის გამოერთმია მათივე ხელმოწერილი აღსარება სარწმუნოებისა. პატრი ძამპიმ მიმართა მაშინვე მთავარს, კათალიკოსს და ეპისკოპოსებს და აღვილად გამოართვა ესრეთი საბუთი ქართულად და მეგრულად დაწერილი, ყველასაგან ხელმოწერილი და ბეჭედ დაკრული. ლათინურად სთარგმნა და ორივე გაუგზავნა საფრანგეთის ელჩს იმავე წელს დეკემბერში. ეს სარწმუნოების აღსარება შეიცავს 9 მუხლს და სრულიად თანახმაა კათალიკე სარწმუნოებისა. რადგან ამისი ქართული დედანი ხელში არა გვაქვს, ამისათვის ხაჭიროდ არა ვრაცხთ მისი ლათინურის ტექსტის აქ მოყვანას და ქართულად თარგმნას.

[სამეგრელომ ომისა და მოახრებისაგან წელში ვერ წამოიწია. გამუდმებით არბევდნენ ხან აფხაზები, ხან ჩერქეზები და სხ. ერთიანად აოხრებდნენ, აღარც პირუტყვს და აღარც კაცს უშვებდნენ და ყოველგვარს უბედურებას აყენებდნენ. პატრი ძამპის რომას წერილი მიუწერია ამის გამო. წერილი უნდა იყოს არა უგვიანეს 1674 წ. გაგზავნილი, სადაც იგი, სხვათა შორის, ამ ამბავს აგვიწერს: „სამეგრელო, სამეგრელო აღარ არის, რადგან ომების გამო უკანასკნელ სიგლახაკეშია ჩავარდნილი, დაქცეული და აოხრებულია. აღარავის ჰყავს საქონელი და ყველას სარჩო აკლია... ახლა კაცს აღარ შეუძლია უშიშრად იყოს, მუდამ აფხაზების დაცემის შიშშია, თვით ხომალდები, რომლებიც საფქროდ მოდიოდნენ კავრას და მორბილასში, ახლა შიშის გამო ანარგიაში

მიდიან. ეგრეთვე ხმელეთზედ ვიდრე ოლასყურამდე აფხაზებისა ეშინიათ, რადგან იქაურობას ხშირად იკლებენ, რისგამო არკამაში ჩვენი ხალხი ღამით ტყეშია გახიზნული და დღისით დარაჯები ჰყავსთ დაყენებული. ისე დაშინებულნი არიან, რომ ჩრდილიც კი აფრთხობს და გაქცევას აწყებინებს. ოჰ! რაოდნად ესტირი ჩემს უბედურებას! წმიდა კრებამ რა მომანდო ეს მისიონი, დიდი ნაყოფის გამოღების იმედი ჰქონდა, მაგრამ ომებმა უსარგებლო გამხადეს. რაედენისამე ნიკიერი ახალგაზდის გამოგზავნას ვაპირებდი პროპაგანდის კოლეგიაში, მაგრამ დაუსრულებელმა ომებმა, ურთი ერთ შორის უთანხმოებამ და კაცის მკვლელობამ ნება არ მომცა, ყველა ჩემი კეთილი სურვილი ამესრულებინა. ვცდილობდი გურიაშიაც გამეგრცვლებინა მისიონი, როგორც წინათ მოგწერეთ, მაგრამ იქ თავისუფლად შესვლა ვერ მოვახერხეთ, რადგან ჩვენი მთავრის დიდი მტერია გურიელი, რომელიც სამეგრელოდგან გურიაში გაიქცა, რათა უშიშრად ყოფილიყო. ანარგიაში მყოფ საღი ათაბას (Saghi Ataba) ლევან დადიანის უწინდელ ეფზირს, მასთან მეგობრობა და კარგი განწყობილება ჰქონდა; ამისგამო მთავარმა, მასზედ რა ექვი შეიტანა, დაატყვევა და ერთ ღამეს წაიყვანა მეგლოლორის (Meghlori) ტყეში და მოაკვლევინა. ამ ნაირად ამ კეთილის საქმისაგანაც ცარიელი დაერჩი. ღმერთმა ესე ინება“..... (1)

ამ დროს პატრებს აღარც სახლი და აღარც ეკკლესია ჰქონდათ, უბინაოდ აქა-იქ დადიოდნენ; საქმელად ხშირად მხალის მეტი არა ჰქონდათ რა. ამ დიდი გაჭირვების გამო პატრი ძამში სთხოვა, რომას ნება მიეცა უკან დაბრუნებისა და მის მაგიერად სხვები გამოეგზავნა. მისი თხოვნა მაშინვე ვერ შეასრულეს და დააცდევინეს, ვიდრე 1679 წლამდე. ამ წელს 24 აგვისტოს სამი ახალი თეათინელი მღვდელი პატრი ონორათ დრაგო, პატრი გაეთანო ტურქო და პატრი ფრანჩისკე ბეცი მოვიდნენ და მოიტანეს თან ბევრი საჭირო ნივთეულობა, მასთანვე საკმაო ფულიც. პატრი ძამში აქ ბევრ ხანს აღარ გაჩერდა. ამავე წელს სექტემბრის 14 წავიდა იტალიას. სულ 25 წელიწადი დაჰყო სამეგრელოში, საიდგანაც ბევრი წერილი გზავნა რომას სამეგრელოს შესახებ. მისი წერილი ბევრი გვაქვს, მაგრამ ყველა კი ვერ ვიპოვეთ. რა მოვიდა რომას, კარდინალებს წარუდგინა სამეგრელოს შესახებ ვრცელი მოხსენება, სადაც მოკლედ აღწერილია მეგრელების ნაკლოვანება სასულიერო საგნებში, მათი სარწმუნოება და ამბობს, ეკკლესიის დოგმატები ყველა შეწყნარებული აქეთო; ეგრეთვე მოუთხორობს, რასაც შერებოდნენ თეათინელები სამეგრელოში. ჩვენ მარტო ამ შესამე ნაწილს მოვიყვანთ.

„...იქ მოსული ჩვენი მღვდლები გულმოდგინე შრომით სპობენ იქაურ შეცთომილებას.

„ახლა ნათლილებისა მოგახსენოთ. მრევლის მღვდლებს ასწავლიან, რაც კი რამ საქიროა ამ საიდუმლოების შესრულებისათვის. თუ ამა, თუ იმ ახალგაზდაზე ეკვი შეგვივიდა, იქნებათ სიყრმის დროს სრულად არ იყოს მონათლულიო, მაშინ ისეთს ახალგაზდას ჯერ სარწმუნოებას აღვიარებინებთ, ცოდვებს მოვანანიებინებთ და შემდგომ პირობით ენათლაეთ, რათა ბავშვები მოუნათლავედ არ დაიხოცნენ. [როცა, ხშირად მოხდება, ჩვენი მამები სახლ და სახლ დადიან, რომ მათ გაქვრების დროს უშველონ და ავთამყოფებს დაეხმარონ და ამ კაცთ-მოყვარეობით საქმისათვის მათ ხშირად იბარებენ, მკურნალობის მიზეზით ნათვლენ ბევრ ავადმყოფ ბავშსა, რომელთაგან ბევრი მონათვლის შემდგომ კვდებიან. თუ კერძო და თუ საჯარო ქადაგებით მშობლებს აგონებენ, ცრუმორწმუნებას თავი დაანებონ და თავიანთის შვილების მონათვლა არ დაავიანონ; თან უხსნიან მოუნათლაობა გავენბსთო.]

„ჩვენი მღვდლები ხან მოძღვრებით, ხან კერძო ღაპარაკში ფიცხელად ჰკიცხვენ მრავალ ცოლობას, რაც შვილის შეძენის აზრით შემოულიათ და ცხადათ უჩვენებენ, რომ ეს წინააღმდეგია ქრისტეს სჯულისა და ქრისტიანებრივის კეთილ-ზნეობისა *).

„სწყველიან იმ ყოველად საზიზღარ სიბოროტეს, რომ, ცოტა სარგებლობისათვის, თათრებზედ ჰყიდიან მაცხოვრის სისხლით. დახსნილს მონათლულ მორწმუნეებს, რომლებსაც საუკუნოდ წაწყმედის განსაცდელში აგდებენ.

„მათ ცრუ ფიცს და სხვა ყველა უსჯულოებას ვკიცხავთ. ჩვენი სიტყვა უნაყოფოთ არ რჩება, რადგან, ღვთის მადლით, კარგად გვესმენენ.

[რათა აღსარება ხშირად სთქვან და არაფერი დაფარონ; ორს რასმე ვშვრებით: პირველად არც რასმე ვსთხოვთ და არც რამ საჩუქარს ვღებულობთ იმათგან, ვისაც აღსარებას ვათქმევინებთ, რადგან, როცა სცნობენ, მათი მღვდლებივით პირად ინტერესს კი არ ვეძებთ, არამედ მხოლოდ მათი სიკეთე გვინდა, უფრო ადვილად აღიარებენ თავიანთ ცოდვებს ჩვენს მამებთან.] პატრებიც ერს ურჩევენ აღსარება გულწრფელად აღიარონ ხოლმე და ამისთვის. გულზე დასაკიდის ჯვრებისა და ხატების ჩუქებით აქებებენ. მეორედ, ვპირდებით, მარადის საიდუმლოდ დავიცვათ ყოველივე, რასაც მათგან აღსარებაში მოვისმენთ და კიდევ გულიც რომ ამოგგელიჯონ, მინც მათგან გაგონილს მცირე ცოდვასაც კი არავის გაუმელაფნებთ. ამის გამო, რომ ყვე-

*) თურმე ჩვეულებად გამხდარიყო, რომ ვისაც პირველის ცოლისაგან შვილი არ მიეცემოდა, ის პირველთან მეორე ცოლსაც ირთავდა, რათა შვილი შეესძენოდა.

ლა ცოდვას გვიცხადებენ, აღიარებენ, ჩვენ შეუნდობთ და საკირო და-
რიგებასაც ვაძლევთ, შემდეგში ესრეთი ცოდვები აღარ ჩაიდინონ.

„ამათში ის ცრუმორწმუნოებაც არის, რომ მიცვალებულთა საფლა-
ვებზე პირუტყვებს ხოცვენ და ჰსჯერათ მიცვალებულთ ცოდვები მიე-
ტევოს და ცხონდენ. ჩვენი პატრები წინააღმდეგნენ და დაავალეს, რომ
საქონელი მღვდლის უკურთხებლად სხვა ადგილს დაჰკლან და მათი
ხორცი გლახაკებს დაურიგონ, თუ უნდათ, რომ მიცვალებულთა სულს
შით ულხინონ.

„ჩვენს ეკლესიაში ექადაგებთ, საღეთო მსხვერპლს ვსწირავთ და
რომის ტიბიკონისამებრ სხვა ყველა წმიდა მსახურებას დაუბრკოლებლივ
ვასრულებთ. მღვდელმსახურებას მეგრელები მრავლად ესწრებიან და
ეგრეთვე სხვა უცხო ქრისტიანებიც, რომლებიც კოსტანტინეპოლიდგან
მოდიან სპარსეთში წასასვლელად, სამეგრელოში სტუმრად რჩებიან,
ჩვენთან აღსარებას ამბობენ და ეზიირებიან.

„კოლხიდის მთავარმა ბევრი კეთილშობილთა ყაწვილი მოგვაბარა
გასაწვრთნელად და სარწმუნოების პირველ დასაწყისის ცოდნის სასწავ-
ლებლად. ასე იმიტომა ჰქნა, რომ ჩვენზედ კაი აზრისაა, ვინაიდან რაც
შის სამფლობელოში ვართ, არავინ გაუყიდიათ ჩვენის შემწეობით, ანუ
რჩევით და არც რამ მცირე საჩივარი მას ჩვენზედ მისვლია. ხალხიც
ვემადრიელება, რადგან კარგად იცის, რომ ჩვენ მარტო მის სახორციე-
ლო და სასულიერო სარგებლობას ვეძებთ, ამიტომ ღმერთს მუდამ ევე-
დრებიან, დიდხანს დავრჩეთ მათ ქვეყანაში.

„ჩვენი მოციქულებრივი მოღვაწეობა დღითი-დღე მომეტებულს ნა-
ყოფს გამოიღებდა, რომ ამ მთავრის მტრები და სამეგრელოს მოსაზღვრე
ხალხი, როგორიც არიან ალანები, ჩერქეზები, ჯიქები, აფხაზები და სხვა,
ამ ქვეყანას მუდამ არ იკლებდენ და ერსა და პატრებს არ აწუხებდენ.
თუ ეს შიშინობა არ დავივიწყებთ, ზემო დასახლებული ნაყოფიც მცირ-
რედ არ ჩაითვლება.

„სამეგრელოში წამოსვლის დროს, დავსტოვევ ოთხი მღვდელი და
ერთი მორჩილი ძმა, რომლებიც სიბრძნით შესანიშნავნი და სხვათა ცხო-
ნების სურვილით გამსქვალულნი არიან. ამიტომ [იმედი გვაქვს, ღვთის
კურთხევით, დატოებული უფლის ვენახი უფრო ნაყოფიერი შეიქმ-
ნეს ჩვენის მამების ღვაწლით 14 სექტემბერს 1679“.

პატრი ძამპის წასვლის შემდგომაც არ შეწყვეტილა ომი. კიდევ
შემოსულან აფხაზები და იქაურობა სულ გაუნადგურებიათ. ამ დროს
პატრებსაც დიდი შეწუხება გამოუვლიათ, რადენსამე დღეს აქეთიქეთ
დამალულან და ისე ძლივს გადურჩენიან სიკვდილისაგან თავი. სხვები
უსახლკაროთ აქეთ-იქეთ გაფანტულან. ვგონებთ იმ დროებშივე უნდა

გაქცეულიყოს რაედენიმე პატრი გურიაში, სადაც გიორგი გურიელმა დიდის სიყვარულით მიიღო, ეკლესია და რაც კი საჭირო იყო, ყველაფერი მისცა. ამ ხანებში დადიანი ლევან მეორეც¹ გარდაიცვალა. პატრი ტურქო ამ ამბავს რომაში მოკლედ სწერს ესრედ: „... ვაუწყებ თქვენს მალალს ღირსებას, რომ გასულ თვეებში ამ ქვეყნის მთავარი გარდაიცვალა. ახალი მთავარი ჯერ არ არის არჩეული, რადგან დაატყვევეს მიცვალებულის მთავრის შვილი, რომელსაც სჯულისამებრ ეკუთვნის სამეფო. ახლა ლაპარაკია და მომავალ თვეში აირჩევა ახალი მთავარი ამ ქვეყნის მმართველად. ინებოს ღმერთმა, ის თავადი დაინიშნოს მთავრად, რადგან ძრიელ ვუყვარვართ და დაგვირდა, თუ წინანდელ ქიპურისას სახლში ველარ დადგებით, ადგილს და ეკლესიასაც მოგცემთ, რათა შეიძლოთ თქვენი მოციქულებრივის მსახურების ასრულება... სამეგრელოდგან, 12 ოქტომბერს 1681 წ. პატრი გაითანო ტურქო“: (1)

რომაში რაკი მუდამ სამეგრელოს აკლებისა და მისიონის დარღვევის ამბავი მოდიოდა, პროპაგანდამ პატრებს ნება მისცა, დაეტოვებინათ სამეგრელო და სპარსეთს, ან ტრაპიზონს წასულიყვნენ. ამ დროს პატრებმა უზომო თავანწირულება და სიყვარული გამოიჩინეს სამეგრელოსთვის. რადგან პროპაგანდა სამეგრელოს დატოვებას არ უბრძანებდა, არამედ მარტო ნებას აძლევდა, ამის გამო მისიონერებმა იქ დარჩენა ირჩიეს და მრევლის სიყვარულისათვის, თავს იღვეს განეგრძოთ შრომა და ღვაწლი და არავითარს ტანჯვა-შეწუხებას არ დარიდებოდენ.

[ლევან დადიანის სიკვდილის შემდგომ აფხაზების მთავრის სუსტარ სარაზიას შვილი სარეკ სარაზია (Sarrech Sarrasia) გამოცხადდა სამეგრელოს მთავრად, რადგან იმას დაეპყრო აქაურობა. იმან რა დაიწყო მმართველობა, მაშინვე ყურადღება მიაქცია პატრებს.] რაედენი პატრიც კი იპოვებოდა იქ იმ დროს, ყველა გაგზავნა ლარიკუკაში (Lariciuca) მახარებელ ლატარია მღვდელთან, რათა იმდენი შეწუხების შემდეგ იქ დაესვენებინათ. იმ დროს განმავლობაში [თავისი ხარჯით პატრებს აუშენა სახლი და შეუკეთა ეკლესია. რაც კი შეიძლებოდა, მათი ეკლესიიდან გაძარცვული შესამოსები და ნივთები შემოაპკრიფა; ხოლო რაც ვერ იპოვეს, მაგიერ თავის გულუხვობით შეუესო დანაკლისი, ასე რომ უწინდელებრ მისიონი ფეხზე დააყენა.] ამნაირად ლევან დადიანის არ იყოს, ეს მთავარიც მისიონერების დიდი მოყვარე, მათი კეთილის-მყოფელი და მათი მფარველი შეიქმნა.

[სამეგრელოში მყოფ ბერძნის მღვდელ-მონაზონებს შეშურდათ, რომ ახალი მთავარი პატრებს დიდის სიყვარულით ეპყრობოდა და შემწეობას აძლევდა. ამიტომ პატრებს მტრობა დაუწყეს: ერში მათ-

ზედ სხვა და სხვა ქორი გაავრცელეს; ბევრს ეცადნენ, პატრებზე მთავრისათვის გული აეცრუებინათ; თავიანთი მოხერხებით და გაიძვერაობით მალეც ეწივნენ. მათი გავლენით მთავარმა პატრებს მტრულად დაუწყო ყურება; ეგრეთვე ერმაც მთავრის მაგალითს მიბაძა, რადგან მართლა ეგონათ, პატრები იყვნენ ყოველის უღმრთოების მომქმედნი: თავი დაანებეს მათთან სიარულს და მათი წირვა-ქადაგების მოსმენას. ასე რომ პატრები, ბერძნების წყალობით, უმწეოდ დარჩნენ, ყველასგან დატოვებული და ყველასგან მოძულებული. მაგრამ ბერძნების მოხერხებულმა ფანდმა ბევრ ხანს არ გასტანა.

ახალი მთავრის ბიძაშვილს ყაფო სარაზიას (Quappo Sarrasia) ჰქონდა წმიდა სტეფანეს ვერცხლის ძეგლი ერთი ადლის სიმაღლე, (75 სანტიმეტრი, alta te palmi) შემკული ძვირფასის თვლებით; დიდი შიში და პატივი ჰქონდა იმ ძეგლისა. სიმღიდრის წყურვილით გამსჭვალულმა ბერძნებმა ის ძეგლი, როგორც იყო, მოიპარეს. ბევრი ძებნის შემდგომ, ყაფომ თავისი ძეგლი ჰპოვა იმ ბერძნებთან, რის გამო მათგანი ასზედ მეტი მოაკვლევინა; ხოლო ვინც^ა გადაარჩა, გაქცევით თავს უშველა. შვიდი თუ რვა იმათგანი პატრებმა თავიანთ სახლს შეაფარეს და სიკვდილს გადაარჩინეს. ყაფომ ეს არ აკმარა ბერძნებს. ბრძანება გამოსცა, ჩემ ნება დაურთველად ბერძნის შლვდელმა არავინ. გაბედოს ჩემ სამთავროში დგომაო. ამ გარემოებამ კარგად აუხილა თვალი სამეგრელოს მთავარს. ცხადად ჰსცნო პატრების უდანაშაულობა და მათი პატიოსნება, მეტადრე როდესაც შეიტყო, რომ თავიანთი მოსისხლე ბერძნებისათვის სიკეთე ექმნათ და სიკვდილისაგან გადაერჩინათ. ამისგამო უფრო შეუყვარდა იგინი და დაუწყო მათ პატივისცემა უწინდელზედ უფრო ერთგულად; შეიქმნა მათი მორწმუნე იმ ზომამდე, რომ ყოველ დღე დაიარებოდა მათ წირვაზედ და თვითვე ეხმარებოდა წირვის დროს, რაც იშვიათი მაგალითია თვით დასავლეთის მთავრებშიაც. (1)

გოორგი გურიელთან შეხიზნულ პატრებ შორის იყო პატრი გაეთანო ტურქოც, უფროსი თეათინელი მისიონერებისა. გოორგიმ რა უმიზეზოდ დაუწყო ომი იმერეთის მეფეს, დამარცხდა ბრძოლაში და კიდევ მოკლულ იქმნა. რადგან ძრიელ მიღებული ჰყავდა პატრები, პატრი ტურქოც თან ახლდა ომში მთავარსა; დამარცხების დროს იგი ტყვედ ჩაუვარდა ერთ იმერელ აზნაურს ლიპარიცა მიქელაიას (Lipariza Michelaia), რაიცა დიდათ გაუხარდა აზნაურსა. სამეგრელოს მთავარმა ასი პიასტრი გადაიხადა და პატრი ტურქო, როგორც იყო, ტყვეობისაგან იხსნა.

სამეგრელოს მისიონმა აღყვავება დაიწყო, მაგრამ ბევრ ხანს არ გასტანა მათმა კეთილდღეობამ, რადგან 10 აპრილს, 1685 წ. ერთი რაღაცა უსიამოვნების გამო, რომელიც მოუხდა სამეგრელოს მთავარს თა-

ვის ნათესავ, აფხაზების მთავართან, აფხაზები შემოესივნენ და სამეგრელო აიკლეს, ეგრეთვე პატრების სახლიც, მაგრამ, როგორც იყო მალე დაწყნარდა იქაურობა. პატრებმა განაგრძეს შრომა; რაშიაც მათ ღიდად ხელს უწყობდა სარეკ სარაზია, სამეგრელოს მთავარი. მისმა გულკეთილობამ ძრიელ მიიზიდა პატრები, რომელთაც გადასწყვიტეს. არსად წასულიყვნენ და სამეგრელოში დარჩენილიყვნენ. მასთანვე მოინდომეს, რომაც დაეყოლიებინათ, რათა სხვაგან წასვლის წინადადება ხელმოკრედ არ გამოეგზავნა და რაც შეიძლება, დახმარება აღმოეჩინა. ამიტომ რომას გაგზავნეს ერთი პატრი, რომლის წასვლისათვის ძლივს გამოსთხოვეს მთავარს ნება და იქაურს კარდინალს ეს წერილი გაუგზავნეს: „გამუდმებულმა ომებმა აქაური ქვეყანა ერთიან მოახრია; შეიღი წლის აქეთ-იქეთ სიარულის შემდგომ, მოვებრუნდით ქიპურიას მისიონში ჩვენს მამებთან, რადგან ცოტა დაწყნარდა აქაურობა. გარნა ღმერთმა უწყის. თუ როგორ მოვებრუნდით, სცნობთ პატრი გაეთანო რასპონის პირით, ანუ წერილით. იგი გაგზავნეთ კოსტანტინეპოლს, რათა თქვენს უმაღლესობას უფრო კარგად აუწყოს, თუ რა ნაყოფი გამოიღო ჩვენმა შრომამ ომს გადარჩენილ მეგრელთა შორის; აუწყოს აგრეთვე ამბავი იმ საბრალო ბავშვებისა, რომლებიც, ჩვენ რომ აქ არ ვიყოთ, მოუხანთლავად დაიხოცებიან... ამიტომ გადავსწყიტეთ დავრჩეთ ამ მისიონში, თუმცა კი ღიდად ძნელია შეუწყეტელის ომების გამო. გარდაწყვეტილი გვექონდა აქაურობის დატოება; მაგრამ რა დაფიქრდით, თუ რა ვნება მოეცემოდა ამ საბრალო სულთ, ვარჩიეთ, რათა განეგრძოთ აქ ყოფნა და იესო ქრისტეს სიყვარულისათვის, შეწუხების გაწევა... ჩვენი შრომა და შეწუხება ეგოდენია, რომ თუ ყოველივე აღვწერეთ, ღიდათ შეაწუხებს თქვენს უმაღლესობას. ხოლო გაუწყებთ, რომ ტყვედ დამიჭირეს და ბორკილი გამიყარეს; ჩემს გასათავისუფლებლად თხოულობდენ 700 სკუდს, ანუ რავდენსამე ყმას. არც მე და არც ჩვენი მამები დათანხმდენ. გარნა ჩვენმა გულკეთილმა მთავარმა დამიხსნა და მომცა რავდენივე მოსახლე ყმაც და დამაფიცა, არ დავტოვო იგი, არამედ ვემსახურო. ამიტომ თქვენს უმაღლესობას გამოვეუგზავნეთ ზემოდ ხსენებული პატრი რასპონი; მისი გამოგზავნა ღიდად გავგიჟირდა, რადგან მთავარი არ უშვებდა. ამიტომ ფიცი მისცა, ან თვით დაბრუნდეს და ან სხვა პატრები გამოგზავნოს. მისგან უფრო კარგად სცნობთ ყველა იმ საინტერესო და სასარგებლო საქმეებს, რომელსაც ვყოფთ ჩვენს მისიონში... სამეგრელოდგან, 19 მაისისა, 1686 წ. პატრი გაეთანო ტურქო და პატრი იოსებ ტარჩიელი“ . (1)

პატრი რასპონის წინათვე უნდოდა იტალიაში წასვლა, მაგრამ მთავარმა არ გაუშვა; გემების წასვლაზე დარაჯები დაუყენა და ერთ სახლ-

ში გამოამწყვდევინა, რათა ჩუმად არ გაპარულიყო. ხოლო როცა გემები წავიდა, მაშინ გამოიყვანა, ჩვეულებრივად პატივი სცა, რათა იტალიაში წასვლის ფიქრზე ხელი აეღო და ქადარძს გაგზავნა (Cadarz) თავად სიმონ დათურსკარისთან (Datuscaria), რომელმაც რა სცნო მთავრის აზრი, რაც შეეძლო პატივი სცა და გაართო იგი. პატრი იქილგან გაგზავნა ალანებთან (Alani) და თან გააყოლო ორი მისი მეგობარი მეგრელი: ჩეზარუყ ჩხოდარია (Cesaruc Scorelia), პაპუნა ქობაკია (Pappuna Cobacchia), კიოსინო ალბარია (Chiosino Albaria) და გუჯანცა ბორჯია (Giugianza Borchia), ეგრეთვე ერთი მოსამსახურეც. ოთხი დღის სიარულის შემდგომ მოვიდნენ ალანეთს და ჩამოხტნენ მთავარ ბუზლაყ სამაზენიასთან (Buslac Samasenia), რომელმაც დიდის პატივით მიიღო პატრი, როგორც სარეკ მთავრის. საპატიო კაცი და რაც შეეძლო არაფერი დააკლო მის გართობას. პატრი ორ თვეს დაჩა და შემდგომ მობრუნდა სამეგრელოში და დიდ მადლობა მოახსენა მთავარს ესრეთი პატივისცემისათვის. (2)

როცა პატრებმა კარგად გააგებინეს მთავარს, იტალიაში ყველას გვიბარებენ და საჭიროა ეს მაინც გაუშვათო, მაშინ ისიც დათანხმდა გაეშვა მხოლოდ პირობისათვის უთხრა, ან შენ დაბრუნდი, ან სხვები მაინც გამოგზავნე შენს მაგიერადო.

პატრი რასპონი ჯერუას რომ მივიდა, ვიდრე რომას ჩავიღოდა, ეს წერილი გაუგზავნა პროპაგანდას: „ეს არის ფოსტით მივიღე თქვენს მეტად საამური წიგნი, რომლითაც მაუწყებთ, რომ წმიდა კრებას სამეგრელოს მისიონები უკან დაუბრუნებია. ეს მოწოდება იქაც მოვიდა და იქაურმა მთავარმაც შეიტყო. მაგრამ სრულებით არ უნდა ჩვენი გაშვება. მეც, რის გაქირვებით, ძლიერ გამომიშვა, როგორათაც ჩვენ ფრიად პატივცემულ გენერალთან და წმიდა კრებასთან მოწერილი წერილებიდან სჩანს. გარნა, ამისდა მიუხედავად, გაუწყებ რომიქაურობა რა დამშვიდდა, ჩვენმა მამებმა საჭიროდ დაინახეს იქაურობას თავი არ დაანებონ, მეტადრე ახლა. როდესაც აღვიღად შეიძლება მოზდილთა შორისაც დიდი ნიყოფი გამოვიღოთ, ვინაილგან იქ აღარ არიან ჩვენის ქადაგების მოწინააღმდეგე ბერძნები. ეგრეთვე ქეშმარიტად გარწმუნებ, რომ ახლანდელ მთავარს ძრიელ ვუყვარვართ; სულმუდამ ჩვენსას. მოდის სადილად და ეგრეთვე წირვის დროს მოსახმარებლად; რაც ამ მხარეს მისიონი გვაქვს, ასეთი ამბავი ჯერ არავის სმენია. გარდა ამისა, ჩვენის რჩევით გამოსცა ბრძანება, რომლითაც სიკვდილის სასჯელით უკრძალავს ყველას ყმაწვილების გაყიდვას, აქილგან შეგიძლიათ სცნოთ, თუ რაოდნად ერთგულია ჩვენის სარწმუნოებისა.... არ ვიცი, სხვა რა მოგწერო, თქვენვე განსაჯეთ, ნუაზრის სასარგებლოდ იქმნება დატობა

ასეთის მისიონისა, რომელშიაც ჩვენმა მამებმა ბევრი ოფლი ჩაღვარეს....
ჯენუადგან, 4 იანვარს 1682 წ., პატრი გაეთანო. რასპონი“. (1).

რასპონიმ შემდგომ რომას სამეგრელოს შესახებ ვრცელი მოხსენება წარუდგინა. ხოლო ის მოხსენება ხელში არა გვაქვს. ეგრეთვე ეცადა ახალი მისიონერების გამოგზავნას, მაგრამ ერთის მეტი ვერ იშოვა. იგი იყო პატრი გაეთანო ქაეცა, რომელიც მოვიდა სამეგრელოში 1691 წ. და იქვე მიიცვალა 1694 წ. [თუ სამეგრელოს ცული ჰაერისა და აუ იქაური შეუწყვეტელის ომების გამო, სხვა თეათინელების მისიონერებმა ველარ გაბედეს წამოსვლა. დარჩა მარტო ორი მღვდელი პატრი ტურქო და პატრი ტორინელი, რომელთაც სამეგრელოს დატოებას იქვე სიკვდილი ირჩიეს. ერთი გარდაიცვალა 1699 წ. და მეორე 1700 წ.

აი, ასე სამწუხაროდ დასრულდა თეათინელების მისიონი სამეგრელოში, სადაც სამოც წელიწადზედ მეტი იღვაწეს. ამდენი შრომა და სიკეთე დასდევს სამეგრელოს ხალხსა, თუ მათის ქადაგების და ღვაწლის ნაყოფმა ჩვენამდ ვერ მოაწია, არც მათი ბრალია და არც ხალხისა, არამედ უნდა მიეწეროს იმ აღურაცხველ ომებს და სხვა და სხვა გარემოებას, რომლის სამწუხარო თეატრად გარდაქცეულიყო სამეგრელო.

ნაწილი მესამე.

კ ა თ ო ლ ი კ ო ბ ა ი მ ე რ ე თ შ ი .

იმერეთში კათოლიკობის გავრცელებისა ძრიელ ცოტა გვაქვს საბუთები, ამის მიზეზი ის არის, რომ, რადგან იმერეთის მეფე სპარსეთზედ უფრო დამოუკიდებელი იყო, ვიდრე ქართლ-კახეთის მეფე, ქართველ მთავრად ევროპელები უფრო ამას სთვლიდენ და ხშირად Iberia, Georgia-ს სახელით იმერეთს გულისხმობდენ. ამისგამო უნდა ვსთქვათ, რომ ყველა ის უწინდელი საბუთები, რომელიც საქართველოს კათოლიკებს შეეხება, ეგრეთვე იმერეთსაც ეკუთვნის.

ვიდრე მისიონერებზე დავიწყებდეთ ლაპარაკს, მოვიყვანთ ურბანო ჰაპის წერილს, რომელიც 1626 წ., სხვა მეფეებთან ერთად მოსწერა იმერეთის მეფესაც.

„ურბანო VIII. ქართველ იმერეთის მეფეს.

„კეთილშობილო კაცო, მშვიდობა და ღვთის მადლის ნათელი.

„თქვენის კეთილშობილების სახელი, რომელსაც პატივს სცემენ ერნი კავკასიის მთებიდგან დაწყებული, ვიდრე კასპიის ზღვამდე, უცნობი არ არის ვატიკანის მთავრებისა და საქრისტიანოს მამისათვის, ამისგამთა, რომ გაახლებთ წერილს, რათა დავიმსახუროთ თქვენი პატივის-

ცემა და გამოგვიცხადოთ ჩვენი სიყვარული: გვსურს, თქვენის კეთილ-
 შობილებსაგან რომლისამე შესანიშნავის კეთილის საქმით ერთ დღეს
 დავალბებულ შეიქმნას რომის ქალაქი, რომელიც ყველა ტომთა სამშობ-
 ლო და ღვთაებრივის მოძღვრების მასწავლებელია და რომელსაც ევ-
 როპის უძლიერესთა მეფეთა ქრისტიანებრივის მოაჩივლების ხარკი მიუ-
 ძღვნეს: ესევე მეფენი იხლიან თავიანთ სამეფო გვირგვინს და რომის
 მღვდელთ-მთავრის მოციქულებრივ ფერხთა კდემით ემთხვევიან. განა
 მარტო ესენი? თვით აზიის შორეული ქვეყნის მთავრებმა სპარსეთის მე-
 ფეებმა მოგემართეს და გვთხოვეს მეგობრობა; ეგრეთვე იმ დიდად და-
 შორებულმა იაპონიამაც. ამ ჩვენს საუკუნეში, წარმოგზავნა დიდის დი-
 დებით ელჩი, რათა ამ მოციქულებრივის მთავრისათვის მიეძღვნა პატი-
 ვისცემა თავის შორს მყოფი მთავრებისა. ჩვენი ძალი და ქება უფალია,
 და რომის საყდრის უფლებაც მონიჭებულია მისი ყოვლად შემძლებელის
 სახიერებისაგან. გარნა ამ საეკლესიო მთავრობას ვალად აქვს, იშრო-
 მოს ცხონებისათვის ამ სოფლისა, რომელიც ილუპება, და მფარველობა
 გაუწიოს კაცთა ნათესავსა. ამ უმაღლესი და დიდებული სამოციქულო
 საყდრიდგან ვსქვრეტთ მთელს ქვეყანას, საცა კი სცხოვრებენ ადამიან-
 ნი, 'ვცდილობთ გაეუღოთ მათ სასუფეველის კარი და მასთანვე მოეუ-
 ვლინოთ მეომარ ანგელოზთა გუნდი. ამას არა ვყოფთ მარტო ნატურით,
 ვინაიდგან შეეხება ღვთის სახელის დიდებას, არამედ დღე და ღამ ფეი-
 ქრობთ და ვეძებთ სათანადო საშუალებასა; რისგამო თვით მტერნიც
 იძულებულნი ხდებიან აღიარონ, რომ რომის საყდარი ზრუნავს ეგრეთვე
 დიდათ დაშორებულ ტომთა ბედნიერებისათვის. [ამ მწყემსებრივის სი-
 ყვარულის წადილის განსახორციელებლად, მოიპოვებიან ისეთი მღვდლე-
 ბი, რომლებიც ირჩევენ ხოლმე შორს ქვეყანაში მწირობას, ვიდრე შე-
 მტკობ მამულსა.] კეთილის სურვილით გამსქვალულნი გადადიან
 მაღალ მთებს, ებრძვიან ზღვის ტალღებს, არ უშინდებიან და შედიან
 თვით მხეცთა სამყოფში და არც ერიდებიან კაცთა უწყალობას. სხვა-
 თა სულთა ცხონებისათვის საშრომელად თავს არა ზოგვენ და ეგოდენ
 განსაცდელში ცვივიან. [ნუ თუ მოიპოება სადმე ისეთი ბარბაროსი
 ერი, რომელმაც ესენი, ვითარცა უცხო ქვეყნიდგან მოსულნი, სიყვა-
 რულით არ მიიღოს და არ გაუმასპინძლდეს? ესენი არ ეძებენ არც სიმ-
 დიდარეს და არც მფლობელობას ნატრობენ: ამათ გამარჯვებად ის მია-
 ჩნიათ, რომ თავიანთი სიკდილით მოუპოვონ ბედნიერება ერთა, ხოლო
 მათ მთავრებს დიდება.] მტრის უღმრთოება იმ ზომამდე ვერასოდეს
 მიღწევს, რომ მათ ჩაუნერგოს სიძულილი, რადგან მათ უყვარსთ თვით
 თავიანთი მტერნიც და ვინც მათ სიკვილს დაუპირებენ, იმათთვისაც
 სთხოვენ ღმერთს საუკუნო ბედნიერებას. [ესრეთის აზრებით არიან გა-

მსკვალოლნი ეს მღვდელ-მონაზონები, რომლებსაც აწ ვგზავნით ქართველების ქვეყანაში.] ესცანიოთ რა თქვენი კეთილშობილება თავის გვირგვინის სიმტკიცედ დიდების მოპოებას და უმანკოთა მფარველობას რაცხს, იმედი გვაქვს. ჩვენ მღვდლებს მიაგოთ სიკეთე. ამითი თქვენ ამაგს დასდებთ რომასა და მისს მღვდელ-მთავარსა, ხოლო იგინი ჩვენ გვანუგეშებენ ასეთის ამბის მოწერით. ასეთის გულმოწყალებით თვით ღმერთსაც დაავალებთ, რომელიც თავის ზეციერის საუნჯისაგან უხვად მოგანიჭებს სასყიდელსა. [ენი იცის, რაოდენ გზის დაიწყეს დიდსულოვან მეფეთ ომი, რათა თავიანთი სახელი სხვა უცხო ტომთა შორისაც განეთქვათ. თქვენი სიკეთის დამხსომებელი რომაც გპირდებათ უხვად დაასაჩუქროს თქვენი დიდებულება. იმერეთის და ბაშიაჩულის მეფეც, უკეთუ ამ მღვდლებს მოუსმინეთ, თქვენი მფარველობა აღმოუჩინეთ და მიუშვიოთ, რომ ქართველთა ქვეყანაში მოჰფინონ საღვთო სიტყვის თესლი, დარწმუნებული იყავით, თქვენს სახელს მოხარული რომა კურთხევით მოიხსენიებს. ხოლო მეფეთა მამა და სარწმუნოების მცველი რომის პაპი, თავის სამოციქულო კრებასა და სამღვდლო ქალაქთან ერთად, ევედრება ღმერთს, თქვენ კეთილშობილებას დაუმორჩილოს ერნი და მიანიჭოს ზეციერი კურთხევა, რათა თქვენისთანა მთავარმა მიიღოს უხვად ცხოვრების ნაყოფი და სანატრელის ბედნიერების სასყიდელი, რომით. 4 ივლის 1626, ჩვენი მღვდელ-მთავრობის მესამე წელსა“. (1)]

ეს წიგნი იმერეთის მეფეს პატრებმა გადასცეს თუ არა, ან თუ გადასცეს, როდის, სრულებით არაფერი ვიცით, რადგან ამისი არაერთარი საბუთი შეგვხვედრია. არც ის ვიცით, თვათინელი მისიონერები პირველში ამ სამეფოშიაც მოვიდნენ, ან გამოიარეს თუ არა. ხოლო შემდეგში კი ყოფილა იმერეთში ერთი მათგანი, ისიც ცოტა ხნით. ამ ამბის აწერას ეხლა შევუდგებით.

[თვათინელის მისიონერების სიკეთე თუ გურიასა და თუ სამეგრელოში, ყველგან განითქვა. იმერეთის მეფის ალექსანდრეს ყურამდინაც მიაწია მათმა ამბავმა. ძალიან უნდოდა თავის სამეფოში ჰყოლოდა ესრეთი სასარგებლო პირები.] ელოდა, იქნება თვითონ მოვიდნო, მაგრამ რა ნახა, მოლოდინი უნაყოფოდ უჩრჩებოდა, მაშინ თვითვე დაიწყო მათი ძებნა, რაც საქართველოს სხვა მთავრებს არ ექმნათ. [ამიტომ დადიანს მიმართა, გაუგზავნა ელჩად ბენსანგო ნასოდორო (Bensangus Nosodor) და გაატანა ერთი წერილი. ამ წერილით და ელჩის პირთაც დადიანს დიდად ეხვეწებოდა, ძალიან მპირია, დროებით პატრბ ქრისტეფორე კასტელი გამომიგზავნეო, როცა გამიკეთებს საქმეს, მერე უკანვე გამოგიგზავნიო. ეს ის პატრი ქრისტეფორეა, რომელიც წინეთ გურიაში იყო და სახელი განითქვა სხვათა შორის, როგორც ზემოდ

ვნახეთ, ელენე ათაბაგის ასულის გაკათოლიკებითა. იგი მეტად დახელოვნებული მხატვარი და მკურნალი იყო. დადიანმა ეს ამბავი შეატყობინა პატრს, რომელიც სიამოვნებით დათანხმდა. მისი სურვილი მაშინვე აცნობა ალექსანდრეს ელჩს, რომელმაც გადასცა პატრს მეფის წიგნი, დადიანის წერილთან ერთად წამოღებული. ამით დრო არ დაკარგეს. მოემზადენ თუ არა, დაადგენ იმერეთის გზას მაისში 1644 წ. და ოთხი დღის უკან მივიდნენ ქუთაისს. თურმე მთელი ქალაქი ფეხზე დამდგარიყო პატრის მოლოდინში. მეფეს დიდი სამზადისი უქნია და ყველა თავის დიდებულთა თანადასწრებით და დიდის ამბით მიუღია პატრი ისე, როგორც დიდებულ მთაგრებს მიიღებენ ხოლმე. ამ ამბავს მისი ისტორიკოსი მოკლედ ესე მოგვითხრობს: „მაშინვე, რა დღესაც მივიდა, წარსდგა მეფის წინაშე. მეფის ბრძანებით სასახლე მოერთოთ და დაეგოთ ძვირფასი სპარსეთის ხალიჩები. ეგრეთვე მოუწოდა მეფემ ყველა წარჩინებულთა დიდების აღსამატებლად, თვითონაც შეიმოსა-საუკეთესო ტანისამოსი. რა დაინახა მომავალი, აღსდგა ტახტიდგან, წინ მიეგება, სიყვარულით გადაეხვია და საპატიო ადგილს დასვა“. (1) ასეთის მიღების შემდგომ მეფე პატრს მიეალერსა და მოისევა გვერდით და უთხრა სიტყვა, რომელსაც იტალიურიდგან ვსთარგმნით, რადგან ქართულად არ არის: „ღვთის მონავ, კარგა ხანია, თქვენმა სათნოებამ განაბრწყინა საქართველოს სამეფონი. თუ ჩემი სამეფო უკან ჩამორჩა სხვებს და თქვენი სიკეთე არ ეღირსა, ამის მიზეზი ის კი არ იყო, რომ მე და ჩემი სამეფო თქვენს აქ ყოფნას არ ვნატრობდით; არა, ამის მიზეზი სულ სხვა სამწუხარო ამბავი იყო. რა შევიძელი თქვენი მოწვევა, მაშინვე მიემართე ჩვენს ბიძაშვილს მეფეს დადიანს და ვსთხოვე თქვენი თავი, რომელსაც დიდი ხანია ვნატრობდი. რა კეთილ ინებეთ და მოხვედით, დიდათ გავიხარეთ. ამის უმეტეს სიკეთეს თქვენ ვერ გვიზამდით. აწ დარწმუნებული იყავით, რომ ჩემი პატივისცემა და შემწეობა არ მოგაკლდებათ, ყოველი თქვენი ნება ასრულებული იქმნება, თქვენს დაცვას ჩემს ვალადა ვრაცხ“. (1)

ცოტა ქვემოთ დავინახავთ, მეფემ როგორ მტკიცედ აღასრულა თავისი დაპირება. შემდეგ ლაპარაკში გაერთვნენ. მეფემ ჯერ ჰკითხა პაპის ამბავი, შემდგომ ევროპის მმთავრებისა; მათი მმართველობისა, ვაქრობისა და მხედრობისა. ნადიმის შემდეგ პატრი მეფემ მოსასვენებლად ერთ ძვირფასად მორთულ ოთახში გაგზავნა.

მეორე დღეს მეფემ პატრის მომყვანს ნასოდოროს უთხრა, კარგად შეკახმულ ცხენზე შეესევა პატრი და მთელი ქუთაისი დაეტარებინა. ამ ბრძანების შესასრულებლად, ვიდრე პატრი გამოიღვიძებდა, ნასოდორომ რავედენიმე წარჩინებულთან ერთად მიიყვანა ცხენი და პატრის

ქარზედ დაუცადა, როგორც მისი ისტორიკოსი მოგვითხრობს: „მეორე დღეს ნასოდროსო დიდებულებთან ერთად მივიდა და მეფის სახელით აუწყა შემჯდარიყო ცხენზე, რომელიც მიართვა. ცხენი ძლიერ მშვენიერად შეკაზმული იყო იქრომკედით და თვალ-მარგალიტით. ამ ცხენით მასთან ერთად უნდა დაეარათ ქუთაისის ქალაქი.“ (2)

პატრს ძლიერ გაუკვირდა, რა ნახა ესეთი მომზადება. მეტი გზა რომ არა ჰქონდა, გაპყვა ქალაქის სანახავად, მაგრამ ეს კი სთხოვა, ცხენი გამომიცვალეთ, რადგან მონაზონს არ შეეფერება ასეთ სამეფოდ მოკაზმულ ცხენზე ჯდომაო. თუმცა მხლებლები ბევრი ვხვეწნენ, ამას ნუ ინებებთო, მაგრამ ვერაფერი გააწყეს; მაშინ წავიდენ და მეფეს მოახსენეს პატრის სურვილი. მეფე მაინც არ დათანხმდა ცხენის გამოცვლას და შეუთვალა, ჩვენ გვინდა, რაც შეიძლება მეტი პატივი გკეთ და ნუ გაგვაწბილებთო. მეტი გზა აღარ ჰქონდა, პატრი ძალაუვნებურად დათანხმდა. ქალაქში ისეთის ამბით სიარულის დროს, ყველგან დიდ-ძალი ხალხი უხვდებოდა და შესაფერს პატივს უცხადებდა, რადგან ყველანი ხედავდენ, მეფე რანაირის პატივით ეპყრობოდა. ქალაქის დათვალეირების დროს პატრს მეტად გაუკვირდა ეკკლესიების სიშვენიერე და მათი სიმდიდრე; ეგრეთვე ავიდა, ნახა ციხეც, რომელიც იმ დროს შესანიშნავი ყოფილა. რა დაასრულა ქალაქის დათვალეირება, მივიდა მეფესთან, მადლობა მოახსენა და დიდად უქო ქალაქის მდებარეობა-მოწყობილობა, მისი შეიღებები და სიშვენიერე. მეფეს მით უფრო ესიამოვნა, რომ პატრი მხატვრობაში გამოცდილი იყო და იცოდა ესეთის საგნების დაფასება.

რითაც კი შეეძლო მეფეს, თავს არ ზოგავდა, პატივი ეცა და სიყვარული გამოეცხადებინა პატრისათვის. ხშირად თავისთან სადილოთ იწვევდა, ყველა, თუ კერძო და თუ სამთავრო საქმეში, მას რჩევას ჰკითხავდა; ეგრეთვე დედოფალთან ერთად ხშირად ესწრებოდა მის წირვას, რომლის მოსმენის გამო დიდად კმაყოფილი იყო. რადგან პატრი კასტელიმ მხატვრობა იცოდა, მეფემ რამდენიმე წმიდანის ხატი დაახატვინა. რაკი ძლიერ მოეწონა, კვალად სთხოვა თავისი და დედოფლის სახის გადახატვაც, რაის გამო მეფე დიდად კმაყოფილი დარჩა. მეფეს მისი პატივი დღითი-დღე უძლიერდებოდა; მას თავის „სიამოვნებას“ უწოდებდა: ერთხელ [სამეფო სუფრაზე მის ქებაში რომ იყვნენ და მის სხვა და სხვა სათნოების შესახებ ლაპარაკობდენ, მისის სიყვარულით გატაცებულმა მეფემ წამოიძახა, ასეთ კაცს ვერ მოვიშორებ და დადიანს აღარ დაეუბრუნებო.] საზოგადოებაში ასე დაუფიქრებლად წარმოთქმული სიტყვა, როგორც ცოტა ქვემოლ დაინახავთ; იეფად არ დაუჯდა.

პატრმაც დაიწყო თუ სულიერად და თუ ხორციელად ზრუნვა ერისათვის. დაუწყო მათ ქადაგება და სწავლება, როგორც გურიასა და სამეგრელოში ექმნა, ეგრეთვე შეუდგა მათ წამლობა-კურნებასაც, რაოდენათაც კი შეეძლო. რადგან მარტო იყო და შორს მდებარე სახლებში სიარულის დრო აღარ რჩებოდა, მეფეს გააკეთებინა თავის სახლთან ახლო პატარა სასნეულე, სადაც სნეულებს აყენებდა და უმეტესის სიადვილით უვლიდა. ამ თავგანწირულებით და ერის მიმართ გამოუთქმელის სიყვარულით ძლიერ მიიზიდა გული მეფისა, რომლის სიხარულს საზღვარი აღარ ჰქონდა. პატრმა მეფის ასეთი გულკეთილობა გამოიყენა და მოიპოვა მისგან მშვენიერი ეკკლესია და სახლიც, რასაც ასე მოგვითხრობს ისტორიკოსი: „პატრი რაც უფრო მეტს სიკეთეს უშვრებოდა ხალხს, მეფეც უფრო გულკეთილი და მოწყალე ხდებოდა. პატრმა სთხოვა მეფეს, სამეფო ქალაქ ქუთაისში დაემყარებინა თავისი ბინა. მეფემაც საბუთის ქალაქით მისცა დიდათ შესანიშნავი წმინდა სოფის ეკკლესია და რადენიმე სახლიც თავის პალატთან ახლოს.“ (1)

რა დაისაკუთრა მშვენიერი ეკკლესია, მართო იგი ლათინურს წესზედ, დაიწყო ქადაგება და საეკლესიო წესების აღსრულება. მთელს იმერერში განითქვა მისი სახელი. ბევრნი, თუ დიდი და თუ პატარა, ესწრებოდნენ მის სწავლა-დარიგებას და გულმოდგინებით მისდევდნენ მის მოძღვრებას. [პატრმა დაიწყო კათოლიკე სარწმუნოების გავრცელება ისე, როგორც ექმნა გურია-სამეგრელოში.] ერის მხრით სიძნელე არაფერი აღმოჩენია, -რადგან ყველასგან პატივცემული იყო. ბევრი მიიზიდა და ყველაც მასზედ დიდის ქებით ლაპარაკობდა იმ ზომამდე, რომ ზეცით მოვლენილს უწოდებდნენ.

[როგორც სხვაგან, ისე აქაც, ბერძნებმა, რომლებიც ბლომათ იყვნენ, ჩვეულებისამებრ, დაუწყეს წინააღმდეგობა და მტრობა პატრსა.] მეტადრე იმან გააბრაზა, რომ ისეთი მშვენიერი ეკკლესია აჩუქა. მის წინააღმდეგ მეფესა და ერთან ვერაფერი გაარიგეს და მოსწერეს თავიანთ პატრიარქს. ამდროს შემთხვევით კონსტანტინეპოლში ალექსანდრიის პატრიარქი მოსულიყო. წინა თავში ვსთქვით, თუ ყოველწლივ რაოდენი ფული გაჰქონდათ ბერძნებს საქართველოდგან. ხშირად ბერძნის ეპისკოპოსებიც მოდიოდნენ საქართველოში ფულის მოსაკრეფად. რა საკვირველია, საქართველოს პროვინციებში კათოლიკე სარწმუნოების გავრცელება და ლათინის მისიონერების გამრავლება საგრძნობლად აბრკოლებდა ბერძნების მიერ ფულის მოკრეფის საქმეს. ამ გარემოებამ ძალიან დააფიქრა ბერძნების პატრიარქები. ერთმანერთში მოილაპარაკეს და ერთიაროდ დაადგინეს, რომ ერთი მათგანი მოსულიყო განგებ იმერეთში, რათა მეფისათვის ჩაეგონებინა და პატრი გაძეევებინა. საქმე მიან-

დეს კოსტანტინებოლში დროებით მოსულს ალექსანდრიის პატრიარქს, რომელიც დაუყოვნებლივ მოვიდა იმერეთში. მეფე ყველა თავისი დიდებულებით და საეკლესიო პირებით მიეგება პატრიარქს და მიიღო იმ პატივით, როგორათაც შესაფერი იყო. პატრიარქმა, შემდგომ ერთმანერის მისალმებისა, აუწყა თავისი მოსვლის მიზეზი მეფეს, ეგრეთვე განუცხადა სამღურავე, რომ თავის სამეფოში მიუღია ლათინის მღვდელი დიდის პატივით და მიუცია მისთვის ეკლესია და სხვა... საკიროდ არა ვრაცხთ, მოვიყვანოთ აქ მისი საკმაოდ ვრცელი სიტყვა, რომელიც მოახსენა მას ლათინების წინააღმდეგ, რათა ეს პატრი ქრისტეფორე განედენა თავის სამეფოდგან. ხოლო მოვიყვანოთ მეფის მოკლე პასუხს. ამასაც იტალიურიდგან ვსთარგმნით. ყველასთვის ცხადია, რომ მეფის ნალაპაკევეს პატრი თავის ევროპელ ძმებს გადასცემდა იტალიურად და არა ქართულად, ან ბერძნულად. ამისათვის თარგმანთან ტექსტიც მოგვყავს.

„რაც ეს პატრი ქუთაისსა და ჩვენს სამეფოშია, ყველა მის სათნოებას ლაპარაკობს და ყველგანაც პატივცემულია. აქ ყველა მეფეები პატივს სცემენ და ენატრებათ მისი თავი. ხალხი ეგოდნათ მოხიბლულია მისი სათნოებით, რომ წმიდად რაცხვენ. გარდა ამისა, ამ ჩემს ქალაქში, მარტო სულთა ცხოვნების და ხალხის ხორციელის შემწეობის ზრუნვაშია. განურჩევლად ყველას ემსახურება და ყველას საკვირველის სიყვარულით ეპყრობა და დაუხმარებლად არავის აბრუნებს. ნუ თუ ამასავით ეწვიან ბერძნის მღვდლები ავადმყოფებს და ჰკურნებენ უსასყიდლოდ? ჯერ არ მინახავს, იმათგან ვინმე მკურნალი ყოფილიყოს, ხალხისთვის წამალი მიეცეს. გარდა ამისა, მშვენიერად იცის წმიდანების დახატვა, ძლიერ კარგათ უხსნის საღვთო წერილსა, ჰქადაგებს, ყველას დიდის სიყვარულით ასწავლის, ბევრი ენა იცის, რისგამო შეუძლია კარგად ასწავლოს ყმაწვილებს სხვა და სხვა მეცნიერება; ეგრეთვე განსაკუთრებით დახელოვნებულია ხუროთმოძღვრებაში, დიდის სიფრთხილით ყურადღებას აქცევს ძველის შენობის შეკეთებას და ახლებსაც შეენიერად აშენებს. ერთი სიტყვით, რა საკიროება, საქმე და რჩევა იყოს, ყველაფერში მუდამ მზათ არის ეს ბერძნის მღვდელი ქრისტეფორე. უნდა აღვიარო ქეშმარიტად, რომ ასეთი კაცი ჯერ არ მინახავს. ახლა თქვენ განსაჯეთ, ნუ თუ უნდა მოვიშორო ასეთი დიდი და შესანიშნავი კაცი? თუ ორი ხელით უნდა დავებლაუქო და დიდის სიყვარულით შევიანხო; თქვენ კარგად უწყით, რომ მთავრებმა ყურადღება უნდა მიაქციონ იმნაირ პირებს, რომელნიც თავიანთის ღირსებით შესანიშნავნი და სამეფოსათვის გამოსადეგნი არიან“ (1)

მეფის ამნაირმა სიტყვებმა პატრიარქი მეტად გააკვირვა და გააჩუმა. რა ველარაფერი გააწყო, გამოესალმა მეფეს და რავდენსამე გზის

პატრი ქრისტეფორეს დაუწყო ბქობა სარწმუნოებისათვის. ვერც ამითი გახდა რასმე; რა კარგად დაინახა მთელის ერის პატივი და სიყვარული ამ პატრისადმი, იმედი გადაუწყდა მისი განძეგებისა და იძულებული გახდა ისევ გაბრუნებულიყო კოსტანტინეპოლსა. ხოლო რაც ამან ვერ აღასრულა, ის დადიანმა ჰქმნა.

დადიანმა რა შეიტყო, მეფე ალექსანდრე არ აპირებს პატრის უკან დაბრუნებასო, ძლიერ ეწყინა, რადგან, როგორც ვიცით, ალექსანდრემ მისიონი დროებით სთხოვა. რადგან დადიანიც კარგად იცნობდა ქრისტეფორეს და დიდათაც აფასებდა მის ღირსებას, აღარ ინდომა მისი ბევრხანს შორს ყოფნა. მალე ალექსანდრე მეფეს გაუგზავნა გაბრიელ სიმონია და თანაც გაატანა წიგნი, რომლითაც სთხოვდა, შეპირებისამებრ, უკან გაეგზავნა პატრი ქრისტეფორე. ამ ამბავმა ძრიელ დაალონა მეფე. მისწერა დადიანს საბოდიშო წერილი დაგვიანებისათვის, ეგრეთვე აცნობა, რომ მისიონერს ამ უამად ვერ ვისტუმრებ, რადგან შორს არის წასული ერთი საპატო პირის საექიმოდო. რა მობრუნდა სიმონია და მოახსენა მეფის პასუხი, დადიანი ძრიელ განრისხდა მისი უარის გამო; ეკვიც შეიტანა, ვითომც გაბრიელ სიმონიას მეფისაგან ქრთამი აეღოს. ამისგამო გაბრიელს უთხრა; სიკვდილით დაგსჯი, ქონებას წაგართმევ და ცოლ-შვილსაც ტყვედ გაგიყიდი, უკეთუ სასწრაფოდ პატრი იმერეთიდან არ მოგიყვანიო. თანაც ალექსანდრე მეფეს დიდი სამღურავი მისწერა და აცნობა, უკეთუ მალე პირობისამებრ, ქრისტეფორე უკან არ გამომიგზავნე, მთელის ჩემის ჯარით იმერეთს ერთიანად ავაოხრებო. ასეთმა ფიცმა პასუხმა ძრიელ დაალონა მეფე, მაგრამ სხვა ღონე აღარ ჰქონდა; ლევან დადიანის ძალა კარგად ჰქონდა გამოცდილი, მასთან ომს ვერ გაბედავდა, ამიტომ იძულებული გახდა გაესტუმრებინა თავისი დიდად საყვარელი პატრი ქრისტეფორე. შემორე დღეს, როგორც მოგვითხრობს ისტორიკოსი, გაუმართა მას სადილი, დაასაჩუქრა ძვირფასი სამოსით, სხვა ნაირი საჩუქრები ბევრი მისცა და გაისტუმრა. ქართველები დიდათ სწუხდნენ და სტიროდნენ, რომ მათ შორდებოდა მათი მფარველი, რომელიც გაპირებებაში ყველას დიდათ ეწეოდა“. (1) ხოლო დადიანის ელჩს კი დიდათ უხაროდა. რადგან ამითი თავი სიკვდილისაგან გადაირჩინა. ამან დრო აღარ დაკარგა და მაშინვე წაიყვანა პატრი 1646 წ.... ასე რომ ქრისტეფორემ ორი წელიწადი დაჰყო იმერეთში და დასტოვა დიუვიწყარი სახსოვარი. რა მივიდა სამეგრელოში, დადიანმა სამღურავი გაუმოუცხადა, ამდენს ხანს რად დამანებე თავიო, ხოლო შემდგომ მალე დაუწყო თავისი ჩვეულებრივი პატივისცემა და სიყვარულის გამოცხადება.

ასე მალე დასრულდა იმერეთში თეათინელების მისიონი. ისინი შემდეგში იმერეთს კიდევ მობრუნდნენ, თუ არა, არ ვიცით. ხოლო 28 ნოემბერს 1668 წ. საქართველოდგან ერთი კათუცინი სწერს რომაში ესრედ:

„ქუთაისში არის თეათინელების ეკკლესია. იქაური მეფე მოცემას შემოგვპირდა, უკეთუ წავედით და დავდეგით იმ ქალაქში“. (1) არც ესა სჩანს, მეფის მიწვევისაგამო კათუცინები წავიდნენ მაშინ იმერეთს, თუ არა.

იმერეთის მეფეებს რომ ძალიან ენატრებოდათ თავიანთ სამეფოში კათოლიკე მისიონერები ჰყოლოდათ, ამას შემდეგიც გვიმტკიცებს. არჩილ მეფეს მოსკოვში გაუცვნია იეზუიტების მღვდლები, მათთვის უთხოვნია მისიონერების გამოგზავნა თავის სამეფოში, მასთანვე დაპპირდა რომის ეკკლესიასთან შეერთებას და პაპთან თავისი ელჩის გაგზავნას. ეს ამბავი იეზუიტს გიორგი დავითს მოსკოვიდგან უცნობებია რომას თავისი გენერლისათვის და პროპაგანდისათვის მიუწერია პოლონეთში მყოფის ნუნციო კარდინალის საშუალებით. სამწუხაროდ, ამ მღვდლის მოწერილი არც ერთი წიგნი გვაქვს ხელში. ამაზე გვაქვს მარტო პროპაგანდის შემდეგი წიგნი, რომელიც მიუწერიათ კარდინალისათვის პასუხად.

„უფალს კარდინალს პალაეჩინოს, პოლონეთში მყოფ ნუნციოს, 12 იანვარს 1689 წ.

„მევიდეთ თქვენი უმაღლესობის პატროსანი წერილი, მოსკოვიდგან იეზუიტ გიორგი დავითის მოწერილ. წიგნთან ერთად, შესახებ იმისა, რაც მიუნდვია სამეგრელოს მეფეს არჩილს, ესე იგი, ეს მეფე თავის სამეფოსათვის თხოულობს მისიონერებს და პპირდება რომის სამოციქულო საყდართან შეერთებას და ეგრეთვე პაპთან საგანგებო ელჩის გაგზავნას. ეს რა ესცანით, მაშინვე ვნახეთ იეზუიტების გენერალი, რომელმაც დამარწმუნა, რომ მასაც მიელო ესრეთი ამბავი ხსენებულის პატრი დავითისაგან და კიდევაც განკარგულება მიეცა პოლონეთისა და ბოჰემიის პროვინციებისათვის, რათა ჯერ გაეგზავნათ ორი მღვდელი, რომლებსაც იქაური გარემოება ყოველივე შეეტყუათ, რომ, მოწერილობის დავარ, შემდეგში ეხმარათ საქირო ღონისძიება კათოლიკე სარწმუნოების გასაფრცვლებლად იქაურობაში. ეგრეთვე ამ ამბავს ვაცნობებ ჩვენს ბატონ პაპსაც და წარვადგენ პირველ კრებაშივე, თანახმად თქვენის უმაღლესობის ყოველად ბრძნულის რჩევისა“. (1) აქ სამეგრელო მეცდომით უნდა იყოს მოხსენებულო, ან მეფე არჩილ ეტყუადა თავის უწინდელ ტიტულს, რომლის თანახმად იმერეთი სამეგრელოსაც შეიცავდა.

ამ პირველად გაგზავნილის ორის პატრისა მხოლოდ ერთის შესახებ გვაქვს ცნობა. ის იყო პოლონელი პატრი ივანე გოსტოვსკი-ვიდრე იმერეთს მივიდოდა, გამოიარა ტფილისში და იქიდგან, 24 აგვი-

სტოს 1690 წ. კარდინალს რომაში მისწერა წიგნი, რომლითაც სხვათა შორის, აცნობებს, რომ იმ დროებში ოსმალებს დაეპყრათ იმერეთი. წერილი საკმაოდ შესანიშნავია ტფილისის იმ დროის პოლიტიკებრივ და სულიერებრივ ცხოვრების მხრით და შემდეგში თავის ადგილს მოვიყვანთ. პატრი ტფილისილგან იმერეთში წავიდა იმავე თვეში. იმერეთში რა ჰქმნა კათოლიკობის გავრცელებისა, არაფერი ვიცით. ხოლო მის ბიოგრაფიაში შემდეგს ვკითხულობთ: „იეზუიტი პოლონელი ივანე გოსტო-ესკი საქართველოში იმერეთში მისიონერად იყო; ძრიელ კარგად იცოდა იქაური ენა და საერთო პატივისცემა დაიმსახურა ყველასაგან და თვით არა კათოლიკე ეპისკოპოსისაგანაც. ეს მისიონერი ჟამ-შეყრილთა მოვლის დროს გარდაიცვალა 1738 წ.“ (2). როგორც სჩანს, ამას იმერეთში დაუყვია 48 წელიწადი. ცხადია, მარტო არ უნდა ყოფილიყო, თან რაედენიმე თავისი ამხანაგიც უნდა ჰყოლოდა. ამის მიერ გავრცელებულის კათოლიკობის საბუთებს ჩვენამდე არ მოუწევია. მაგრამ უარს ვერა ვყოფთ, რომ ამას თავის ამხანაგებთან ერთად სარწმუნოების შესახებ ეგოდენი ნაყოფი არ გამოეღოსთ იმერეთში. უკეთუ ასე არ ყოფილიყო, შეუძლებელი იქმნებოდა, რომ ეს პატრი აქ იმდენ ხანს დარჩენილიყო, ყველგან შეყვარებულ-პატივცემული ყოფილიყო და კათოლიკე სარწმუნოება კი არ გავრცელებინოს; მეტადრე იქ, საცა თვათინელ მისიონერებს ეგოდენი პატივი და თანაგრძნობა აღმოუჩინეს, და საცა თვით მეფეები იწვევდენ მისიონერებს. არც ის ვიცით, თუ არჩილ მეფემ, როცა იმერეთი დაიპყრო, თავის მოწვეულ მისიონერებს როგორ მოეპყრო და თავისი პირობა როგორ შეასრულა.

აი ეს მცირედი საბუთებიც საკმაო სიმტკიცეს გვაძლევს ესთქვათ, რომ იმერეთში არა ნაკლებად გავრცელებულა კათოლიკე სარწმუნოება.

რაედენიმე წერილი კიდევ გვაქვს იმერეთის მეფეებისა და პაპისა, მაგრამ რა კი არ ეკუთვნის ამ საუკუნეს, აღარ მოგვყავს, ხოლო შემდეგში კი ყველას თავის შესაფერ ადგილს წარმოვადგენთ.

ქართველი კათოლიკენი XVII საუკუნეში და კათუცინების მო-
სვლა ქართლსა (1600.—1700).]

მართალია თეათინელმა მისიონერებმა ქართლი დასტოვეს და სამეგრელოს გადავიდნენ, მაგრამ საქართველოს ამ ნაწილიდგან საბუღალდ არ წასულან; არამედ კიდევ დაბრუნების იმედი ჰქონდათ. იმათ შემდგომ გორში კიდევ იყვნენ აგვისტინიანი მონაზონები, ვინაიდან ნოემბრის 19 დღეს 1640 წ. აქიდგან მისწერა პატრი ამბროზიომ რომას ზემოდ ხსენებული წერილი ქეთევან დედოფლის წამების შესახებ. ხოლო ის კი არ ვიცით, აგვისტინიანები შემდგომ აქ კიდევ რაედენ ხანს დარჩნენ. თეათინელები არამც თუ ქართლს ველარ დაბრუნდენ, არამედ, როგორც ზემოდ ვნახეთ, სამეგრელოს მისიონის მართვაც გაუჭირდათ მისიონერების რიცხვის სიცოტავის გამო. რადგან რომა საქართველოდგან დიდ ნაყოფს მოელოდა, უმისიონეროდ აღარ დასტოვა. ამიტომ წმიდა ფრანჩისკეს მონაზონებს, ეგრედ წოდებულ კათუცინებს, მიანდო საქართველო და მასთან სამეგრელოს მისიონიც იმ შემთხვევაში, თუ თეათინელი პატრები იქ საკმაოდ მისიონერების გაგზავნას ველარ შეიძლებდენ.

ახლა შევუდგებით იმის განხილვას, თუ რა შრომა გასწიეს კათუცინთა ორდენის ბერებმა საქართველოში კათოლიკობის გასავრცელებლად. როგორც სხვა დროებისა, ისე ამათი დროების საბუთები ბერი დაკარგულია, მაგრამ მაინც ბერი აღმოვაჩინეთ სხვა და სხვა არხივებში და ყველა რომ გამოიცეს, ცალკე წიგნი დასკირდება იმ საბუთებს. გარნა ყველას მოყვანას არ გამოვუდგებით. უმათერესებს და რაც ჩვენს საგანს შეეხება, აქ მოვიყვანთ. ხოლო დანარჩენ წერილებს, თუ საჭიროდ დავინახეთ, შემდეგში ცალკე გამოვსცემთ. ამ საბუთების მოყვანის დროსაც, როგორც აქამდე, ჩვეულებრივ დავიცვათ ქრონოლოგიურ წესს.

[რომამ საქართველოს მისიონი კათუცინებს მიანდო. თუ არა, მა-
ლევე შეუდგა მათ გამოგზავნას. პროპაგანდამ 1661 წ. იენისის ცამეტს,
დეკრეტით პირველ გზობის გამოსავზავნად დანიშნა რვა კათუცინი:]

პატრი ბონავენტურა სორენტელი, პ. ბერნარდო, წმიდა ონოფრიო, პ. კიპრიანე ქაველი, პ. იოსებ ბორგოინანო. პ. კარლო სანმარინელი, ძმა ანდრია თევრიკოლეელი და ძმა ანჯელო ვიტერბელი. უფროსად დაუნიშნა პატრი ბონავენტურა და ყველანი დაუყოვნებლივ გამოისტუმრა. ოსმალებს რომ კოსტანტინეპოლში ერთად ნახულ იმათთვის რამე არ ენოთ, ორ ჯგუფად გაიყვნენ; ერთი წინ წავიდა და მეორე რავდენისამე დღის შემდეგ უკან გაპყვა. იმათგანი ერთი, პატრი კიპრიანე სმირინს მივიდა თუ არა, იქვე გარდაიცვალა. [უფროსმა თავის ამხანაგებითურთ სამეგრელოზედ გამოიარა. იქიდგან საქართველოს გზას რომ დაადგა, ერთ მდინარეში ცხენი წაექცა და წყალში დაირჩო. მისმა ამხანაგებმა გზა აღარ განაგრძეს და დროებით სამეგრელოშივე შეჩერდნენ.] უფროსის სიკვდილმა, გზაში გამოვლილმა შეწუხებამ და თუ სხვა გაქირვებამ ძრიელ გული გაუტეხა პატრი ბერნარდოს. ველარ გაბედა მგზავრობის გაგრძობა სამისიონეროდ და რომლითაც მოვიდა, იმავე ხომალდით გაბრუნდა კოსტანტინეპოლს. სამეგრელოში დარჩნენ მარტო პატრი კარლო და ძმა ანდრია. ველარც იმათ გაბედეს ქართლს წასვლა. ამიტომ სამეგრელოში თვათინელებთან დარჩნენ დროებით. ხოლო დანარჩენი ამხანაგები წავიდნენ აზრუმისკენ, საიდგანაც ქართლში უნდა შემოსულიყვნენ, მაგრამ იმ დროს ომების გამო ამ გზით ველარ შემოვიდნენ, არამედ სპარსეთი მოიარეს და ესრეთ დიდის გაქირვებით, როგორც იყო, მოვიდნენ ტფილისს. მათი აქ შემოსვლის თვე არა სჩანს. უნდა ყოფილიყო ან 1662 წლის დამლევნი, ან 1663 წლის დამლევნი. პირველში მიუღია იგინი ქართველ ეპისკოპოსს თბილელს და კაი პატივითაც მოჰპყრობია. კათუციანებს რა შეუტყვიათ, მეფის მკურნალი რომას ნასწავლი, ქიოს კუნძულის ბერძენი, კათალიკე არიო, მაშინვე მისთვის უცნობებიათ თავიანთი მოსვლა. ის მკურნალი, სახელად ანდრია ეპიფანე, იმ დროს იქ არ ყოფილა, არამედ თან ზღეზია იმერეთს საომრად წასულ მეფესა. ამას თავის იქ მყოფის ძმისათვის შემოუთვლია, რათა თავის მობრუნებამდე კათუციანები თავის სახლში მიელო და კარგად მოჰპყრობოდა. როდესაც მობრუნდა, დიდი პატივისცემა დაუწყყო კათუციანებს და ყოველგვარი შემწეობის აღმოჩენა; მერე მეფეს წარუდგინა და გააცნო. ამის შუამდგომლობით მეფემაც ისინი პატივით მიიღო და არა თუ ნება მისცა აქ დარჩენისა, არამედ თვითონვე იყიდა ქალაქის, შუა ადგილს ორი სახლი და კათუციანებს აჩუქა, რათა ერთ სახლში დამდგარიყვნენ და მეორეში წირვა-ლოცვა შეესრულებინათ. [რადგან მათი უფროსი აქ მოსვლისათანვე სამეგრელოს მდინარეში დაირჩო, უფროსობა დარჩა პატრი სერაფინო მელაიკოკელს. ტფილისში დაბინავეების ამბავი მალე აცნობა რომის პროპაგანდას და თავის უფროსს.

ოთხი წიგნი გვაქვს მიწერილი. მიწერილებია ერთი 1663 წ. 7 მაისს; მეორე, 28 ივნისს; მესამე, 2 ივლისს და მეოთხე, 23 ოქტომბერს. შინაარსით თითქმის ერთმანეთსა ჰგვანან, ამიტომ ჩვენც აქ მარტო ერთს მოვიყვანთ.

„ტფილისში მიგვიღო ამ ქალაქის ეპისკოპოსმა. ჩენი მოსვლა ვაცნობეთ ბატონ ანდრია. ეპიფანეს, გვართ ქიოელს, ქეშმარიტსა და მეტად ერთგულს კათოლიკეს, რომელიც მეფეს ახლდა იმერეთთან ატეხილის ომის დროს. მან გამოგზავნა თავის მამულში მყოფი თავისი ძმა, რომელმაც დიდის სიხარულით მიგვიღო თავის სახლში. დღევანდლამდე მასთან აქ ტფილისში ვართ... ვენახულეთ მეფესა, დედოფალს, კათალიკოსს და სხვა მთავრებსა. დავაარსეთ სახლი და ახალი მისიონი. თუმცა ეს ქართველი მეფე გამაჰმადიანებულია, მაგრამ მაინც ძრიელ კარგად მიგვიღო, ორი სახლი მოგვცა, რათა ერთში ჩვენ დავდგეთ და მეორეში პატარა ეკკლესია მოვათავსოთ. ეკკლესიაში უკვე ვწირავთ და მთელი ქალაქი ესწრება. ღვთის მსახურების შესრულების დროს ეკკლესია ქალაქის საუკეთესო პირებით ივსება: ესწრებიან ქართველები, სომხები, მამაკაცები, დედაკაცები, ეპისკოპოსები და მღვდლები... თვით დედოფალი, რომელიც ქართველი ქრისტიანია, ორჯელ მოვიდა და დაესწრო წირვას თავისი ორი შვილით და ყველა თავისი მსლელბლებითურთ. ერთმა ქართველმა მღვდელმა, რომელიც დედოფლის სასახლეში დაიარება, მითხრა, რომ დედოფალმა ძრიელ აქო თქვენი წესი და წირვის შესრულება, ქართველ მღვდლებს საყვედური უთხრა, სასოებით არ სწირავთო და დაუმატა, რომ პატრებს შემწეობას აღმოგუჟენ კათალიკოსის წინაშე... ეს მთავარი არა თუ არ გვიშლის საღეთო მსახურების აღსრულებას, არამედ კარგადაც ვყვეართ მიღებული, რადგან ხედავს, რომ ოქროსა და ვერცხლს არ ვეძებთ. როგორც თვითონ პატივს გვცემს, ვგრეთვე უნდა, რომ სხვებიც პატივით მოგვეპყრან. (როდესაც კარგად შევისწავლით ქართულს ენას და ქადაგებას შევიძლებთ, იმედი მაქვს, მეტად დიდი ნაყოფი გამოიღოს ჩვენმა შრომამ, რადგან კაი გულის ხალხია; კაი მაგალითით და მოძღვრებით აღვიღათ მიიღებენ კათოლიკე სარწმუნოებას“. (1)]

ტფილისის მოსული კათოლიკეები დიდ დაპირებაში იყვნენ ფულის მხრივ, რადგან სახარჯო ფული ჰქონდა იმათ უფროსს, რომელიც ფულთან ერთად სამეგრელოს მდინარეში დაიღუპა. ამ მხრითაც ხსენებულმა მკურნალმა ანდრია ეპიფანემ დიდი შემწეობა აღმოუჩინა იმათ, ყველაფრით დაეხმარა და რომაშიაც მათ შესახებ რავდენისამე გზის წერილები გაგზავნა. აქ მოვიყვანთ შემოკლებით მის ერთ წერილს, რომელიც ზემოდ მოყვანილ პატრი სერაფინოს წერილთან ერთად გაგზავნა რომას 7 ივლის 1663 წ.

„... დასასრულს, რაც შეიძლებოდა, ვეცადე მეფის წინაშე და მოუპოვე მათ ქალაქის შუა ადგილს სახლი და მიწა, საცა მოაწყეს პატარა ეკლესია და ყოველდღივ ასრულებენ მღვდელთ-მოქმედებას. მათ წირვას მთელი ხალხი დიდის სიხარულით ესწრება და ყველას უკვირსთ. ღვთის სახიერების იმედი მაქვს, როდესაც შეისწავლიან კითხვას და ქართულ ლაპარაკს, ბევრი რამე გააკეთონ. კითხვას და ქართულ ლაპარაკს მევე ვასწავლი, როდესაც თავისუფალი დრო მაქვს. ღმერთია მოწმე, რომ არაფერს ვზოგავ, მათ შევეწიო, რითაც კი შემიძლიან; გარდა ამისა, პატარები იმდენად რა შეისწავლიან ქართულ ენას, რომ ქართველ მღვდელ-მონაზონებთან შეიდ საიდუმლოთა შესახებ საუბარს შეიძლებენ, მოკლე წიგნს შევუდგენ ამ საიდუმლოთა შესახებ. ამ წიგნში განსაკუთრებით აღვნიშნავ ყოველ შეცთომას, რომელსაც სწადიან ქართველები ამ საიდუმლოთა აღსრულების დროს, შეცდომებს ვუსწორებ და თანაც ვასწავლი, როგორ უნდა შეასრულონ სისწორით. ვევედრები ღვთის სახიერებას, რათა თავისის მადლით შემასრულებინოს ჩემი სურვილი. უკეთუ თქვენს უმაღლესობას სასიამოვნოდ დაურჩება, გამოვგზანნი, რათა დააბეჭდინოთ. უფლის შემწეობით მისიონი კარგად დამყარდა. მისიონერები ყველა თავიანთ ვალდებულობას ასრულებენ; მეტადრე როდესაც სცნობენ ამ ერის რაიმე სათნო საყოფელს, დიდის სიამოვნებით ასრულებენ, რათა მათი გული მოიგონ. აწ საჭიროა, თქვენმა უმაღლესობამ ამ მისიონს მოაწოდოს საჭირო შემწეობა. უამისოდ ჩვენი შრომა უქმი იქნება. პირველად საჭიროა, ამ მისიონს წლიური სარჩო აძლიოთ, ამიტომ, რომ აქ კათუციანების ჩვეულება არ გამოდგება, ტომარას ვერ აიკიდებენ და კარდაკარ ვერ ივლიან პურისა, ღვინისა და სხვა საჭირო სურსათის ჩამოსათხოვად; გარდა ამისა მთავარმა მათ მართო ცარიელი სახლი მისცა. უკეთუ თქვენმა უმაღლესობამ მათ სარჩო არ გამოუგზანა, სხვაგან მისი შოვნა არ შეუძლიათ; აქ უფულოდ წყლის გარდა არაფერი იშოვება, ფულიც ადვილად იხარჯება, რადგან აქ ძრიელ ბევრი ხალხია. აქაური მკვიდრის გარდა, აუარებელი ვაქრები არიან აღმოსავლეთიდგან მოსული; ამიტომ აქ ცხოვრება იაფი არ არის; აქიდგან სცანით, თუ რა ხარჯი მოუწდებათ. მე კარგად გამოვიანგარნიშე და ვნახე, რომ, რა გინდ დიდი დამზოგველობა გამოიჩინონ, მაინც დღიურად დასჭირდებათ რომაულ ფულად ნახევარი სკული.—მეორედ, გარდა ამ წლიურ სარჩოსი, საჭიროა ამ თავითვე თქვენი უმაღლესობა შეეწიოს მანდედგან ამ მისიონს შენობის საქმეში; შენობა კი მიუცილებლად საჭიროა; ვინაიდგან მეფის მოცემული სახლი ორია, ერთი მეორეს პირდაპირდაშუაში გზა არის; ერთი ეკლესიად გადააკეთეს, მაგრამ პატარა და ხალხი ვერ დაუტევია: ამიტომ საჭიროა შენობლისაგან პატარა ადგილის

ყიღვა ეკლესიის გასადიდებლად, რათა აქაური ჩვეულების თანახმად, შიგ ადგილები გაიყოს მამაკაცებისთვის ცალკე და დედაკაცებისთვის ცალკე. მეორე სახლში პატრების სადგომია. ამ სახლისა და ეკლესიის შუა საკიროა პატარა ხიდის გაკეთება, გზით გავლა არ დასკირდეს კაცს და ოთახიდგან პირდაპირ ეკლესიაში გადავიდეს. აწ თქვენვე განსაჯეთ, საკიროა თუ არა გაკეთება,—მესამედ საკიროა თქვენმა უმაღლესობამ პატრებს ევროპიული წერილი საჩუქრები გამოუგზავნოს, რათა ხანდისხან აქაურ მოწინავე პირებს უთავაზონ მათი გულის ადვილად მოსაგებად... რაც შეეხება მეფისათვის საჩუქარს, არა ერთგზის მოვილაპარაკეთ პატრებთან, თუ რის მირთმევა იქმნება უფრო უკეთესი; ყველამ ერთპირად ვარჩიეთ, რომ ყველაზედ უფრო მომეტებულად მეფეს სასიამოვნოდ დაურჩება ერთი იტალიური მდიდრული ცხენის იარაღის ან არა და, ამ ცხენის იარაღის ნაცვლად, კარგი იქმნება რავდენიმე ძველებური კარგი ჯაჭვის პერანგი, ისეთი, შუბმა ვერ გაატანოს; ეს უდიდესი საჩუქარი იქმნება ქართველებისათვის, რომლებიც ომის დროს (საუცხოვო მეომარნი და მეტად მარჯვე ცხენოსანნი არიან) ამ პერანგს ქვეშ ჩაიცმენ და გრძელის შუბებით ომობენ... არ ეგონოს თქვენს უმაღლესობას, ეს ხარჯი უბრალოდ წავიდეს, რადგან გარდა იმისა, რომ ამ საჩუქრებით მათ გულს მოვიგებთ, ჩვენის საჩუქრისათვის ორკეცად მოგვაგებენ, ვინაიდან ქართველებს ჩვეულებად აქვსთ და ვალადაც რაცხვენ, რომ მიღებული საჩუქარი ორ კეცად გადაუხადონ. იმედი მაქვს, ამ ნაირის საჩუქრების წყალობით, მეფე პატრებს ძალიან შეეწიოს, ტფილისი, 7 ივლისს, 1863 წ., დოქტორი ანდრია ებიფანე“. (1).

ესევე ანდრია, 11 მაისისას 1864 წ. სწერს რომას კარდინალს სხვა ვრცელ წიგნს და აუწყებს, რომ კათუციანების მისიონის საქმე ძლიერ კარგად მიდის, ყველა მათ მღვდელ მოქმედებას დიდძალი ხალხი ესწრებაო; აიძვრობენ, რომ მისიონი ყველგან მოეფინებაო; ეგრეთვე აუწყებს ბატონიშვილს კახეთის მეფედ დანიშვნას. თანაც პირდება, რომ, მეფის შემწეობით კათუციანების მისიონი მალე გავრცელდება კახეთში და იმერეთშიაც, რომლის მთავარი ამ მეფის სიძე არის, მაგრამ საკიროა, რომიდგან სხვა ახალი მისიონერები მალე გამოგზავნათო.

ხსენებული პატრი სერაფინეს ერთი წერილი კიდევ გვაქვს. ეს წერილი მიუწერია რომას თავის უფროსისთვის 20 მაისისას 1864 წ. ამაში იხსენებს სხვა წერილებს, რომლებიც ამავე წლის პირველ თვეებში მიუწერია კარდინალებისათვის. სამწუხაროდ, ის წერილები ვერ ვიპოვეთ. ამ წერილებში ფულის შემწეობის გარდა, სთხოვს სხვა მისიონერებსაც, რომელთაგან ერთს მაინც უნდა სკოდნოდა ინჟინერობა და მეხანიკა, რათა შესძლებოდა მტკვარში იმნაირის წისქვილების გაკეთება,

როგორც რომის მდინარეზე ყოფილა; და თან თხოულობს მათ პლანებს, რადგან მეფეს მოუსურვებია ასეთი წისქვილების გამართვნება; მასთანვე სთხოვს მეფისა და დედოფლისათვის საჩუქრების გამოგზავნას: საათებს, ღურბინდებს, ძვირფას კრიალოსნებს და კათალიკოსის საჩუქრადაც ერთ ბარძიას. ამ საჩუქრების წყალობით იმედი მაქვს მეფემ სამუდამო შემწეობა გვაძლიოსო; ეგრეთვე სთხოვს ეკკლესიისთვისაც ერთ ზარს, რადგან ქართველებსა და სომხებსაც ჰქონიათ თავიანთ ეკკლესიებში.

რადგან იმ დროებში მეტი მკურნალი არ მოიპოებოდა საქართველოში, ხსენებულ ანდრია ეპიფანეს, მეფის ექიმს, დიდი სახელი ჰქონდა თურმე მოხვეჭილი. მასთანვე შემოსავალიც არ აკლდა. პატრებმა თუმცა ამასავით ნამდვილი ექიმობა არ იცოდენ, მაგრამ მკურნალობის საქმისა ცოტად, თუ ბევრად ესმოდათ. რა დაბინადდენ, დაიწყეს ამათაც წამლობა უსასყიდლოდ, მალე იმ ზომამდე განითქვეს სახელი, რომ მდიდარი და გლახკი, ყველანი ამათთან მოდიოდენ. ამ გარემოებამ დიდად ხელი შეუშალა ეპიფანე ექიმსა, სახელის დამცირების გარდა, მასთან მიმსვლელი აღარავინ დარჩა, რისგამო დიდი ზარალი ეძლეოდა. ეს ექიმი, 2 ოქტომბერს, 1664 წ., კახეთიდან სწერს დიდს სამღურავს ტფილისში ერთ კაფუცინს და სთხოვს, რომ მკურნალობაზე ხელი აიღონ; თუ რამე გქირიათ, რომ მოვბრუნდები, ყველაფერს გიშოვიო, მაგრამ, როგორც ვიცით, კაფუცინებს არ დაუშლიათ და განუგრძიათ ხალხის წამლობა.

რომამ მაშინვე არ მიაქცია ყურადღება კაფუცინიზის თხოვნას, და არ მიაშველა არც საქირო ფული და არც ახალი მისიონერები. წერილით რომ ვერას გახდენ, კაფუცინებმა გადასწყვიტეს, ერთთ თავიანთი ამხანაგი გაეგზავნათ რომას, ყველაფერი კარგად აეხსნა პროპაგანდისათვის და რაც კი საქირო იყო, მეეცათ. იქ გასაგზავნათ დანიშნეს პატრი კარლო სანმარინელი და მალეც გაისტუმრეს. მეფის წერილთან ერთად თავიანთი წერილებიც გაატანეს, რა შიგ აუწერეს თავიანთი გარემოება დაწვრილებით და სხვათა შორის, ესეც მოახსენეს: „... გარდა ამისა ეს ქართველი მეფე თუმცა კი გამამამდიანებული ქართველია, მაინც თავის ქვეყანაში დიდის სიყვარულით მიგვიღო, მოგვცა ორი სახლი, ერთი საეკკლესიოდ და ერთი ჩვენთვის ბინად, კაის თვალით გვიყურებს, ხშირად თავის სახლში გვიწევს და ქართველ ბერებზედ უკეთესად მიეაწივართ. ჩვენის უნეტარესის პაპი ალექსანდრესი (VII) დიდი პატივისცემა აქვს. ჩვენ ყველაფერი ვუამბუთ მისი. კიდევ მოსწერა წიგნი, რომელსაც თქვენი უმაღლესობა ნახავს ამ წერილთან ერთად. სხვა რამეც დაგვაბარა და ყველაფერს პატრი კარლო მოგახსენ-

ნებსთ. გვევდრებით აუსრულო მისი სათხოვარი, რადგან მთელს ჩვენს მისიონს დიდს სარგებლობას მოუტანს. ამ მეფეს საქართველოს უდიდესი მთავრებიც ემორჩილებიან. მისი დიდი პატივისცემა აქვსთ და ეშინიათ კიდევაც მისი, თუ მისი სიმდიდრისა და თუ მისი ძლიერების გამო... ტფილისი 5 ოქტომბერს, 1664 წ. პატრი სერაფინო მელიკოკა“. (1).

იმ პატრსავე გაატანა წერილი კათუცინების მფარველმა ექიმმა ეპიფანემ, კარდინალთან. გაახსენა თავისი წინანდელი წერილები, აუწყა აწმყო გარემოება და ეგრეთვე მისიონის საქროება და სთხოვა აქაურებისათვის ჯეროვანი ყურადღება მოექციათ. წიგნში სხვათა შორის, ამასაც სწერს: „თქვენს უმაღლესობას დიდის სიჩქარით მოვსწერე ეს წერილი სწორეთ იმ დროს, როდესაც მეფესთან ერთად კვიყავი კახეთში, რომელიც მისი პირველის შვილის სამთავროა. აქ ყოფნის დროს ტფილისში მყოფმა ჩვენმა მისიონერმა პატრებმა, მაცნობეს, წასასვლელად ემზადებოდა ქარაევანი და პატრი კარლო სანმარინელიც მას უნდა გაჰყოლოდა. ხოლო სხვა და სხვა მიზეზების გამო ეს ქარაევანი იძულებული გახდა ჩვენის მეფისათვის დაეცადა, ამიტომ იმ წერილთან ამ წიგნსაც ვუმატებ. თქვენს უმაღლესობას ვაუწყებ, რომ ხსენებულმა მეფემ რა შეიტყო პატრის წასვლა, დაიბარა სხვებთან ერთად და ჩემის პირით ბევრი რამ უთხრა, ყველაფერს თვითვე მოგახსენებს; ეგრეთვე პაპისათვისაც მისცა წერილი ქართულად, რომელიც მე ვთარგმნე ლათინურად. მასთანვე უჩვენა ჯაკვის პერანგი, რომელსაც აქაურები ტანისამოსის ქვეშ იცმენ, როდესაც საომრად მიდიან, და ბევრის ხეყნის შემდგომ დაავალა მას, რათა შეეტყო, თუ მას სად აკეთებენ, რომ რამდენიმე ხელი წამოეღო. გასტუმრების დროს უთავაზა მას ერთი ცხენი სამგზავროდ. ჟუკეთუ გნებაესთ, ამ მისიონის საქმე კარგად წავიდეს, კეთილ ინებეთ და ასიამოვნეთ მეფე იტალიური წვრილი საჩუქრებით... ტფილისი, 7 ოქტომბერს, 1664 წ.; ექიმი ანდრია ეპიფანია“. (2).

მეფე შაჰნავაზ (ვახტანგ V) თუმცა გამაჰმადიანებულია, მაგრამ სულით და გულით ისევ ქრისტიანედ დარჩენილა და თუ კათოლიკობისა და თუ პაპისა დიდი პატივისცემა ჰქონია; რასაც ცხადად გვიჩვენებს შემდეგი წერილი მისი, პაპთან გაგზავნილი, რომლის დედანი ვერ ვიპოვეთ. „მადლითა და წყალობითა ღვთი ათა, ჩვენ იესეიან, დავითიან, სოლომონიან, ბაგრატოანი ძრიელი და მფლობელი საქართველოსი, ღვთივ გვირგვინოსანი მეფე შაჰნავაზ; დიდსა, მარადის დიდებულსა, ღვთისაგან ეგრეთ პატივ მოსილს და გამძრიელებულს, რომლის უძლიერესი არავინ არის, მტერთაგან უძლეველს, ღვთის მოწყალებით უუდიდეს ყოველთა პატრიარქთა ზედა, წმიდა პეტრეს მოსაყდრეს, მთელ ქვეყანაზედ სიმართლის დამცველს, მთელი ქვეყნის ქრისტიანების მთავარს,

ყოველთა მალალ ღირსებათა მქონეთა უფრო ღირსეულს, სამგზის გვირგვინით დაგვირგვინებულს, შემკობილს რომის დიდ პაპთა სახელეთ, მამათ მთავართა მამას და ბატონს, დამოუკიდებელს და უმაღლეს ბატონს აღექსანდრე მეშვიდეს ჩვენის მსახურების და პატივის ნატურას სიმდაბლით ვაუწყებთ. დიდება ყოვლად მოწყალე ღმერთსა, რომ თქვენის პატროსანის სახელის დიდებულებისა და თქვენი კარგად მყოფობის ამბავმა ჩენს ყურამდე მოაწია, ვინაიღგან თქვენმა უნეტარესმა საყდარმა ქვეყანაზედ მოჰქინა თქვენის უძლიერესობის ნათელი და იცვაეს მას უვნებლად.

„გარდა ამისა, თქვენი მდაბალი მღვდლები, რომლებიც მონაზონებრივ ცხოვრებენ, ჩვენს ქვეყანაში მოვიდენ; ჩვენც, თქვენდა მსახურებად და საამებლად, ვუბოძეთ სადგომი და კარგად მოვეპყარით. მათ აღაშენეს ეკლესია, სადაც ადიდებენ ღმერთსა და ლოცულობენ თქვენი უნეტარესობის სიმრთელისათვის. გარნა დიდმა დრომ განვლო მას შემდეგ, რაც ამათ თქვენი ბრძანება აღარ მიუღიათ, რის გამო ერთი მთვანი, კარლო მარია, მოდის მანდ, თქვენს წმიდა ფერხთ ემთხვიოს და ჩენი ამბავი მოგახსენოსთ. ქეშმარიტად ვნატრობთ, თქვენ გაამოთ, ამისათვის დიდათ გვევდრებით, გვიბრძანოთ რა სამსახურის მოგება შეგვიძლია. ნუ დაგვივიწყებთ“. (1).

ამ წერილს თარიღი არა აქვს. მაგრამ არ უნდა იყოს 1664 წ. ოქტომბერში დაწერილი.

პატრი კარლო რა მივიდა რომას, თუ პირად და თუ წერილით საქართველოს ყოველი გარემოება მოახსენა კარდინალებს, რომელნიც დიდად კმაყოფილნი დარჩნენ. ამისი დაწერილი მოხსენება ხელში ჩაგვივარდა მხოლოდ ერთი, სადაც, სხვათა შორის, ამბობს: „ერთი ქართველი, რომელიც კოსტანტინეპოლში ჩვენს პატრებს ხელმეორედ მოენათლათ და რომის კათოლიკობა მიეღებინებინათ, აგერ ოთხი წელიწადია, საქართველოში უზიარებელი იყო. მივედით თუ არა, მაშინვე მიიღო საიდუმლო; ხოლო რავდენიმე თვის შემდგომ დასნეულდა, წმიდა საიდუმლო კვალად მიიღო დიდის სასოებით, ასე რომ მთელის ქალაქისათვის სამაგალითო გახდა მისი სათნოება და შემდგომ მიიკვალა. იქ თუათინელებისაგან ხელმეორედ მონათლული ერთი მეგრელიცაა, რომელიც ხშირად ამბობს აღსარებას და ღებულობს წმიდა ზიარებას.... ეგრეთვე საიდუმლოდ მოენათლეთ ურიცხვი ბავშვი, რომლის ჯეროვან ნათლიდებაზე ვეჭვიანობდი. დასასრულ საქართველოში დავსტოვე ბერძნისი ანტიოქიის პატრიარქი*), რომელიც იქ დასაუღელად მოვიდა, რა-

*) ეს გაკათოლიკებული მაკარიოზი პატრიარქია, რომლის შესახებ უკვე წინათ ვილაპარაკეთ.

დგან იქაურობა მის უფლების ქვეშ არის. იმ ზომამდე გვცა პატივი, რომ ბევრმა დიდებულთაგანმა გვითხრა, თუ ეს პატრიარქი თქვენს ეკკლესიაში მოვიდა და იქადაგა, რომ თქვენ ქვეშაირიტი ქრისტიანი ხართო, მაშინ ყველანი მიიღებენ თქვენს სარწმუნოებასო. ამ სიკეთეს მისგან მოველით აღეპოს კონსულის საშუალებით. ეგრეთვე თვით პატრიარქიც დაგვიბრდა ამას და კიდევ ეთქვა რავდენისამე ეპისკოპოსისათვის. შემდგომ რა იქმნა, არ ვიცით, რადგან მე წამოველი“. (1).

პატრი კარლო ამ წერილშივე იხსენიებს საცეცხლოურს, რომელიც დაუბარებია მეფის ძმას კათალიკოსს რომელიც ძრიელ კარგი ქრისტიანი ყოფილა. არც ამ წერილს აქვს თარიღი, მაგრამ უნდა იყოს დაწერილი 1664 წ., რადგან ეს პატრი ამავე წლის დამლევს იქიდგან გამოისტუმრეს საქართველოში.

პატრი კარლოს რომაში კარდინალებისათვის ბევრი საექვეო კითხვების განმარტება უთხოვნია. სხვათა შორის უთხოვნია გამოეთქვათ თავიანთი აზრი ფულის სარგებლისა და ყმების გაყიდვის შესახებ. კაფუცინების აზრი ყოფილა, რომ საქართველოში ყმების გაყიდვას თუ მაინც და მაინც არ დაიშლიდენ, მარტო ქრისტიანებისთვის მიეყიდათ. ამის პასუხად ამ პატრს 30 დეკემბერს 1665 წ. პროპაგანდა ფიცხელ ბრძანებას უთვლის: ქრისტიანი ყმები არაიენ უნდა მიჰყიდოს არც მამადიანებს და აღარც ქრისტიანებს, რადგან ესრეთი ვაქრობა დიდად დამამცირებელია კათოლიკე სარწმუნოებისა; ამიტომ ასეთი ვაქრობა აღკრძალულიაო. საცა კი შემთხვევა მოგეცესთ, საჭიროა ეცადოთ თქვენის ამხანაგებითურთ მოსპოთ ესრეთი მავნე და ბოროტი ჩვეულება და, რა მოსპოთ, უფრთხილდით ხელმეორედ არ განაახლონ ესრეთი ჩვეულება. თქვენ კარგად უნდა იცოდეთ, რომ ფულის გასესხების დროს, არასდროს უნდა გამოერთვას კაცს ასში ოცის თავი... ეგრეთვე უმიდა კრებას ჰნებას, ეკკლესიაში მისიონერებმა იხმარონ ახალი კალენდარი და სრულიად დაიცივან, რაც მასშია განწესებული. მასთანვე ეცადეთ, მანდაური ქრისტიანებიც ამის ხმარებას შეეჩვიონ“. (1).

პატრი კარლოს ესეც ეკითხა: თუ გაკათოლიკებული ქართველები ისევ წინანდელ სარწმუნოებას მიუბრუნდენ და შემდგომ ხელმეორედ მიიღეს კათოლიკობა, ვალდებულნი არიან თუ არა, ხელმეორედ სთქვან აღსარება, რომელიც ამ დროს ჰყვეს უწინდელ თავიანთ მლდელთანაო. ამის პასუხად მიიღო საჭიროა ხელმეორედ სთქვანო.

საკმაო სახარჯო მისცეს პატრი კარლოს და გამოისტუმრეს რომიდგან საქართველოს, თან გამოაყოლეს ოთხი ახალი მისიონერი: პატრი პავლე ნორჩელი, პატრი იპოლიტე ფლორენციელი, პატრი ევანგელისტა მესინელი და ძმა ივანე-ანტონ ფერმოელი. ამან წამოიღო წერილე-

ბი უფროს პატრთან, მეფესთან და ეპიფანე ექიმთან. ამ ეპიფანეს პროპაგანდა წერილით დიდ მადლობას უძღვნის მისიონერების შემწეობისათვის და კვლად სთხოვს თავისი შემწეობა არ მოაკლოს მათ. ერთ ძვირფას კრიალოსანსაც უგზავნის თავისი მეუღლისათვის. ტფილისის უფროსს პატრს ერთი პატარა ყუთით უგზავნიან ხატებს, კრიალოსნებს, რათა კათოლიკებში დაარიგონ გასაძირიელებლად. ამას ორ-სამ წიგნს სწერენ კარდინალები სხვა და სხვა საქმის თაობაზე. ჩვენ მოვიყვანთ მარტო იმ წერილს, რომელიც შეეხება რომის კოლეგიაში ქართველ ბავშვების გაგზავნას.

„პატრი სერაფინე მელიკოკელ პრეფექტოს, 30 დეკემბერს, 1666 წ.

„სულიერის შემწეობისათვის ქართველთა, რომელნიც დიდი მოწადინე არიან კათოლიკე სარწმუნოების მისაღებად, როგორც გვაუწყა პატრი კარლო სანმარინელმა და რათა მათ მოსაფლელად მზად გვეყუდეს რავედენიმე მუშაკი, როგორც ამას ყოველდღიური საქიროება თხოლობს, ვიფიქრეთ მოვანდოთ თქვენს ერთგულებას, ურბანოს კოლეგიაში გამოსაგზავნათ მათშივე იპოვოთ ორი ახალგაზდა, რომელთაც სურდესთ საეკლესიო წოდებაში შესვლა, და აქ გამოგზავნოთ სანდო მგზავრთან ერთად; მასთანვე გამოატანოთ თქვენი წერილიც. გარნა საქიროა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციოთ, რათა რაოდნათაც შეიძლება, კათოლიკე დედ-მამის შვილები იყვნენ, არც 15 წლისაზე ნაკლები და არც 20 წლისაზედ უმეტესი. ნიკიერნი და გულის ხმიერნი იყვნენ, რათა შეიძლონ მეცნიერების შესწავლა, მეტადრე ჯანმრთელი და კარგი ზნეობისა უნდა იყვნენ, წყნარნი, მორჩილნი, სათნოებისადმი მიდრეკილნი, რათა შემდგომ უნაყოფოდ არ დარჩეს მათი შენახვა და გაწერთა. ამას ეცდებით და აღასრულებთ ესრედ. მომიხსენიეთ თქვენთა ლოცვათა შინა“. (1).

სამწუხაროდ, არ ვიცით, იმ დროს, რომელი ქართველი ბავშვები გააგზავნეს პროპაგანდის კოლეგიაში.

ამ წიგნთან ერთად მეფესთანაც გამოატანა პროპაგანდამ ეს წიგნი:

„ტფილისის მეფეს. 10 ოკტომბერს 1666 წ.

„მანდაური ერის სულიერი საქიროებისათვის პროპაგანდის წმიდა კრებუ გზავნის ახალ მისიონერებს. ამ შემთხვევის გამო კარდინალები მავალებენ, რათა მათის სახელით მიუუძღვნა უდიდესი მადლობა თქვენს დიდებულებას ყველა იმ სიკეთისათვის, რაც მანდაურის მისიონისთვის მიგინიკებიათ და რაცა არა ერთხელ გვაუწყეს მანდ მყოფმა მისიონერებმა. ამნაირმა თქვენმა მოპყრობამ გაამხნევა ეს მონაზონები, რათა შესდგომოდენ დიდს და ძნელ მგზავრობას, მასთანვე დარწმუნებულნი არიან, რომ ეს მათი მისწრაფება თქვენთვის დიდად სათნო საყოფელი იქ-

მნება, მათი ესრეთი შრომა დაგარწმუნებსთ, რომ მათ მარტო ოდენ სიკეთის მიტანა სწადიათ და მხოლოდ ერის სულიერად მოვლა-პატრონობისათვის ზრუნვენ. ამის გამო კარდინალები დიდად გავედრებენ მათ, რათა ყოველნაირი შემწეობა აღმოუჩინოთ ყოველთვის, როდესაც კი საჭირო იქმნეს თქვენი გულ-მოწყალე მფარველობა. დარწმუნებული ბძანდებოდეთ, რომ თქვენი ესრეთი საქციელი ღირსეული და დიდად სათნო-საყოფელი იქმნება ღვთის წინაშე. ეგრეთვე პროპაგანდის წმიდა კრებაც მეტად დავალებული იქმნება თქვენგან ყოველის სიკეთის გამო, რომელსაც თქვენის უმაღლესობის გულკეთილობით მიაგებთ ხსენებულ მონაზონებს. დასასრულ ხელთ გემთხვევით“ . (1).

რომიდგან წამოსვლის დროს თუ ამ კაფუცინს და მის ამხანაგებს დაჰპირდენ შემწეობის გამოგზავნას მისიონერებისათვის, მაგრამ, როგორც სჩანს, ეს დაპირება, ისევ დაპირებად დარჩა: რომიდგან არასფერი მოუვიდათ; საქართველოში, ხალხის სიღარიბის გამო, საჭირო შემწეობა ვერაფერ აღმოუჩინა. კაფუცინებს მისიონერთა მომეტებით ხარჯიც მოემატათ, მაგრამ შემწეობა კი არსილგან მოსდიოდათ. აღარც წამლობა შეეძლოთ ამ დროებში ხსენებულის ექიმის ეპიფანეს გამო, რომელმაც რომს შესჩივლა, კაფუცინებმა დიდი ზარალი მომცეს თავიანთი უსასყიდლო ექიმობით, რადგან ჩემთან აღარაფერ მოდისო. ამის გამო პროპაგანდამ აუკრძალა მისიონერებს ხალხის წამლობა. კაფუცინებმა რა ნახეს, შემწეობა საკმაო არ მოსდიოდათ და რჩენაც უჭირდათ, რავდენისამე თვის შემდგომ პატრი კარლო ხელმეორედ გაგზავნეს რომს, რათა საკმაო შემწეობა ეშოვნა. რა მივიდა აზრუმს, ავად გახდა, ამიტომ ვეღარ გაბედა წასვლა და ისევ უკან გამობრუნდა. ხოლო მისიონის საჭიროება და თავისი მგზავრობის გარემოება აზრუმიდგანვე 20 დეკემბერს 1866 წ., რომაში აცნობა ერთი იქილგან წამსვლელი დომინიკიანის საშუალებით. სხვათა შორის, ამ წერილში მოახსენა: „ღიდის გულმოდგინებით ვევედრები თქვენს უმაღლესობას, მოგვცეთ რაიმე შემწეობა ამ საბრალო მისიონისათვის, რომელიც აღმოსავლეთის მისიონებში ყველაზე უფრო ნაყოფიერია... პატრი გაბრიელს *) და ყველა პატრებს ამ დროს მოლაპარაკება აქვსთ საქართველოს ეკკლესიის ლათინის ეკკლესიასთან შეერთების შესახებ. იმედია ცოტა ხანში დიდი სარგებელი მოვიტანოთ. ამიტომ ნუ ინებებთ, ამდენმა შრომამ ფუჭად ჩაგვიაროს. იესო ქრისტეს წყლულების პატივისათვის გევედრები, შეეწიეთ ამ მისიონს, რადგან თუ არ თქვენის შემწეობით, შეუძლებე-

*) თავრებში მყოფი კაფუცინების უფროსი იყო და საქმეების გამო ტფილისს მოსულიყო.

ლია აქ ცხოვრება; სიგლახაკის გამო ყმებსა ჰყიდიან და იმითი სცხოვრებენ. უკეთუ ინებებთ და მოიღებთ თქვენს მოწყალებას ქართველ ერზედ, თავსა ვსდებ სამუდამო საცხოვრებლად ამ მხარეს და აქვე სასიკვდილოდ... ვბრუნდები საქართველოში, რადგან მხოლოდ იმას ვნატრობ, აქ ვიმსახურო“... (2).

პატრი კარლოს ამის მსგავსი წერილი, რომელშიც იხსენიებს საქართველოს ეკკლესიის შეერთებისათვის მოლაპარაკებას, მიუწერია თავიანთი უფროსისათვისაც. უფროსსაც მიწერილი წიგნი წარუდგენია პროპაგანდისათვის და ესეც თავის აქტებში იხსენიებს ამ წერილს. (2). წერილი კი ვერ ვიპოვეთ.

რაკი რომიდგან არაფერ შემწეობას არ გზავნიდენ, ტფილისს რა მობრუნდა პატრი კარლო, იძულებული გახდა კვალად დასდგომოდა გზას და წასულიყო რომას შემწეობის სათხოვნელად. უფროსმა პატრმა სერაფინომ თვის წერილში ასწერა აქაური გარემოება და საქიროება; ეგრეთვე ახალ ეკკლესიის აშენებისათვისაც შემწეობა მოსთხოვა; ამ წერილზე სხვა დანარჩენ ექვს მისიონერსაც ხელი მოაწერინა 28 თებერვალს 1667 წ. და გაისტუმრა პატრი რომას. პ. კარლომ ტფილისიდან სამეგრელოში გაიარა და იქ ცოტა შეჩერდა. იქიდგან თეათინელებმაც გაატანეს წერილი სამეგრელოს მისიონის შესახებ, როგორადაც მოვიხსენიეთ წინა თავში. ვადრე რომას ჩაეიდოდა, რადგან იქ მისი საქართველოდგან გაბრუნება არ იცოდნენ, ტფილისში 17 სექტემბერს 1667 წ. რომით მოსწერეს მისი აზრუმიდგან გაგზავნილი წერილის პასუხი. ამ წერილით პროპაგანდა ჰპირდებოდა შემწეობის მიცემას, მაგრამ არა ეგოდენს, რაოდენიც ამას ეთხოვა წერილით; ეგრეთვე ამ პატრს ნაშნავდა საქართველოში მყოფი კათოლიკეების უფროსად, რადგან პატრი სერაფინო უფროსობას თავს ანებებდა. [პატრი კარლომ საქართველოს მისიონრის თაობაზე ბევრი ელაპარაკა კარდინალებს და წერილებითაც ერთი ვრცელი მოხსენება წარუდგინა. ამ მოხსენების ზოგიერთ ნაწილს აქ მოვიყვანთ.

„... მთელი საქართველოს უმთავრესი ქალაქი ტფილისია, რომელშიც 70 ანუ 80 ათასი სული სცხოვრებს; ამათგანი მომეტებული სომხები და ქართველები არიან. გარნა, ამ დროებში ბევრი მაჰმადიანობას ღებულობს, თუ სიგლახაკის მიზეზით და თუ ხარისხის შექმნისათვის, და თუ კიდევ იმისთვის, რომ სპარსეთის მეფეს აამონ. ჩვენი და მეტადრე გაბრიელა ფრანგის პატრის შრომის ნაყოფია, რომ ხელი შეეუშალოთ გამაჰმადიანებაზე და სარწმუნოებაში დაეიცვათ: ბევრისგან ბევრს ავაღლებინეთ ხელი ასეთს განზრახვაზე... ტფილისში 8 ოჯახამდე კათოლიკე იქმნება; გარდა ამისა ჩვენთან აღსარებას ამბობენ მრავალნი თუ მა-

მაკაცები და თუ დედაკაცები და მეტადრე ძრიელ ბევრი ბავშვი. გორში უმთავრესი ბატონი, რომელსაც ბევრი სოფელი აქვს, თავის ოჯახობით ნამდვილი კათოლიკეა. ქუთაისშიაც ერთი ოჯახია კათოლიკე... ყველა მთავრები თავისუფლებას გვაძლევენ ქრისტიანე სარწმუნოების ყოველგვარი სამსახურის აღსრულებისას. გარნა ბევრნი, რომლებიც ჩვენთან ენდობიან და ეზიარებიან, ფრთხილად არიან, არავითარი დევნულობა დაუწყონ თავიანთმა მონაზონებმა და ეპისკოპოსებმა. იქაურების უმთავრესი ურიგო ჩვეულება ეს არის, რომ თავიანთ ქრისტიანე ქვეშევრდომებს თათრებზე ჰყიდიან: ამის უმთავრესი მიზეზი მათი გლახაკობაა. ამის წამალი ეს არის, ნელ-ნელა შევაგნებინოთ თავიანთი შეცთომილება... იქ ძრიელ ბევრი ეკლესია, მარტო ტფილისში 15 ეკლესიამდე იქნება, ზოგი ქართველებისა და ზოგი სომხებისა; კათოლიკებისათვის კი არც ერთია: პატარა სახლში ვასრულებთ წირვას. ეგრეთვე გორშიაც იქნება 12 ეკლესიამდე ზოგი ქართველებისა და ზოგი სომხებისა; მათ შორის ერთი მშვენიერი ეკლესიაა, რომელიც 20 წლის წინეთ ეკუთნოდა აგუსტინიანებს, რომლებსაც ერთი მშვენიერი მონასტერიც ჰქონდათ. ეს ეკლესია დღეს დედოფალს ეკუთნის და ქართველი მონაზონები ასრულებენ იქ მღვდელ-მოქმედებას. გორში ეგრეთვე არის კიდევ სხვა პატარა ეკლესია, რომელიც 20 წლის წინეთ ეკუთნოდა თეათინელ პატრებს. თუმცა ბევრი მოწინააღმდეგე იყო, მაგრამ მეფემ მაინც ბრძანება გამოსცა, ის ეკლესია ჩვენ მოგვეცეს. გარნა ეხლა ისევ მათ ხელშია, რადგან არც მისიონერები გვყავს და არც საკმაო საშუალება გვაქვს, იქ დავდგეთ. ქუთაისშიც ბევრი ეკლესიაა, იქვეა აგრეთვე თეათინელი პატრების ეკლესიაც. იქაური მეფე ამ ეკლესიის მოცემას დაგვიბრდა თუ წავედით და იმ ქალაქში დავდექით. თეათინელი პატრების ერთი სხვა ეკლესიაც გურიელის სამთავროშია. გარდა ამ ქალაქებისა, სოფლებში და მთელს პროვინციაში აღურაცხველი ძველის ძველი ეკლესიებია, რომლებსაც აქვსთ სამრეკლოები და ზარები, როგორც ჩვენში; მათშივე ინახავენ წმიდა ზიარებას; ჩვეულების თანახმად, მეტად მშვენიერი ნაშენი ეკლესიებია... ..ერთ დროს შეიძლება უკან დავიბრუნოთ აგუსტინიანი პატრების ეკლესიაც, მონასტერი და ბალი გორში, უკეთუ იქ დავდექით და დედოფალს წამლობით რამე სამსახურს გაუუწიეთ, ანუ რამ საჩუქარი ვუთავაზეთ... ტფილისში ერთი პატარა ეკლესიის გასაშენებლად თქვენის მოწყალეობის დახმარება საჭიროა... მისიონერებმა მარტო ქართული ენა შეისწავლეს. თუ აქაურის ზნე-ჩვეულობის უცოდინარების გამო და თუ იმიტომ, რომ აქ ჯერ კარგად დაბინავებული არა ვართ, ტფილისში ჩვენს სკოლაში ძლივს გვყავს 25 მოწაფე; ყველა ეს მოწაფეები ჩვენთან

აღსარებას ამბობენ და ეზიარებიან, ვითარცა ნამდვილი კათოლიკეთა შვილები. საქართველოს სახლებში ძრიელ ბევრი მონაზონია. ბევრი მათგანი ჩვენს წირვაზე მოდიან. კიდევ ბევრს ახსოვს, რომ 20 ანუ 30 წლის წინეთ გორსა და ქუთაისში აგუსტინიანე და თეათინელ ბერებს დიდი სარგებელი მოჰქონდათ და ბევრი კათოლიკეც ჰყავდათ. ეხლაც ძრიელ ნატრობენ, რომ ამ ქალაქებშიაც დაესდგეთ... 28 ნოემბერს. 1668 წ.“ (1).

პატრი კარლოს მეორედ რომაში მიბრუნება უნაყოფოდ არ დარჩენილა, რადგან პროპაგანდამ მისცა საკმაო შემწეობა არა მარტო თავიანთ სარჩოდ, არამედ თვით ახალ ეკკლესიისთვისაც, რომლის აშენებაც მალე დაიწყეს. ეგონებთ ეს პატრი უკან აღარ მობრუნებულ იყოს საქართველოს, როგორც თავის წერილებშია მოხსენებული, სწეულობის გამო იტალიაში დარჩენის ნება უთხოვია. გარნა მალე, ესე იგი, 1669 წ. შვიდი სხვა კათუცინი გამოგზავნეს საქართველოს: პატრი იოსებ ანტონი რომაელი, პ. ფრანჩისკე მონთეკატინელი, პ. სტეფანე ამელიელი, პ. რაფაელ პარმელი, პ. ჯუსტინო ლივორნელი, პ. ფრანჩისკე პიემონთელი და ძმა ბართლომე სანჯულიანელი.

ტფილისს მოვიდენ თუ არა, მესამე დღეს პატრი ჯუსტინო, პატრი ფრანჩისკე და ძმა ანდრია გაგზავნეს გორს მისიონის დასაარსებლად. მისიონმა გორში დიდი სარგებლობა მოიტანა, თუმცა ისიც უნდა ვსთქვათ, რომ ბევრი შეწუხება და დევნულება გამოიარა მეტადრე სომხებისგან. როგორც სჩანს კათუცინების ისტორიიდან: „პირველში იმათთვის საკირო იყო დიდის მოთმინებით აღჭურვილიყვნენ, რათა აეტანათ ის შეურაცხყოფა, რომელსაც მათ აყენებდენ განსაკუთრებით სომხები. სომხები იმ ზომამდე გადაეკიდენ, რომ ჯოხით ცემა დაუპირეს და როცა პატრებს ქუჩაში დაინახედენ ქეებს უშენდენ. სქიზმატიკი სომხების მძულვარება განსაკუთრებით ცხადდებოდა პატრებთან ბკობის დროს; ყოველთვის დამარცხებულნი და შერცხვენილნი დგებოდენ, რადგან პასუხის გაცემა არ შეეძლოთ; ბკობის შემდგომ უფრო უარესად ემტერებოდენ. გულში ჩადებულის ეშმაკეული სიმძულვარისაგან სომხები იქადე მივიდენ, მეტის სიბრაზის გამო პატრებს პირში ფურთხება დაუწყეს. თავიანთის მტრობით უეჭველად დიდათ ავნებდენ მისიონერებს, რომ ქართველები არ გამოჰქონებოდენ; ქართველებისა კი სომხებს ძალიან ეშინიათ. რადგან ქართველები ქეშმარიტების მოყვარენი არიან, ადვილად შეიყვარეს მისიონერები და სიამოვნებით უსმენდენ მათ საზოგადო და კერძო ქადაგებას და ხშირად ზოგიერთი მათგანი კათოლიკეც ხდებოდა. ამის გამო ყოველ დღივ უფრო შორდებოდენ სომხების ეკკლესიას და ჩვენს ეკკლესიაში მოდიოდენ; ერთის სიტყვით, იქვე ასრუ-

ლებდენ ყველა ვალდებულობას რაც კი შეეხება ნამდვილს რომის კათოლიკეს. ხუთი თვის განმავლობაში, მარტო გორს 300 ბავშვზე მეტი მონათლეს. ეს გარემოება საკმაო იყო, ხსენებული სქიზმატიკების გულში მუდამ აღგზნებული ყოფილიყო შურის ცეცხლი და უზომო სიძულვილი წინააღმდეგ კათოლიკებისა და უფროსი ერთად მისიონერებისა, რომლებსაც არ აკლებდენ გაუპატიურებას და ყველა ნაირად ცდილობდენ, ერში მათთვის სახელი გაეტეხათ“. (1).

არა ვგონებთ, ამ წერილში შეცთომით იყოს თქმული ეს სიტყვები „ქართველები ყოველ დღივ უფრო შორდებოდენ სომხების ეკლესიასო“, რადგან უწინ ქართველები სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო სომხის სარწმუნოებაზედაც გადადიოდენ. უკვე მეხუთე თავში მოვიყვანეთ ნიკიტორე ერბახის სიტყვები. კრებაში გამოთქმული, რომლითაც აცხადებდა ბევრი ქართველების გასომხებას. ამის მსგავსი სხვა საბუთიც ვპოვებ აგუსტინიანი მატრი ამბროზის მოხსენებაში, რომელიც 1640 წ. გორიდგან მისწერა რომას. ამ სამწუხარო გარემოებას ესე ასწერს: „ჩვენი მონაზონები ამ ქრისტიანებში დიდის სიკეთის ქმნას შეიძლებენ ზავდენისამე სოფლის ყიდვით, როგორც შერებიან სომხები. თუმცა ქართველებს დიდი სიმძულვარე აქვსთ სომხებისა სარწმუნოების მხრივ, გარნა, როდესაც მათი ყმები ხდებიან, ბევრი მათგანი გადადის სომხის წესზე. ამაზე უარესიც ვნახეთ: ზოგიერთმა მდიდარმა ურიებმა, რომლებიც საქართველოში სცხოვრებენ, გააურიავეს რავდენიმე თავიანთი ყმა და მოსამსახურე. ქართველები უეჭველად დიდის სიამოვნებით მიიღებენ ლათინურ წესსა, თუ ჩვენი ყმები გახდენ“. (2).

რადგან ქუთაისშიც თხოულობდენ მისიონერებს, ახალ მოსულ კათოლიკთაგან ზოგიერთი იქაც გაგზავნეს. ამათი აქ მოღვაწეობა არა ნაკლებ ნაყოფიერი შეიქმნა; თუმცა ისიც უნდა ვსთქვათ, რომ, ხშირი ომების გამო დიდ ხანს ვერ დარჩნენ. მიუხედავად ამისა, მისიონის საქმე კარგად მიდიოდა და კათოლიკობა დაუბრკოლებლივ ვრცელდებოდა. ერთი მოკლე მოხსენება გვაქვს კათოლიკობის წარმატების შესახებ: „არა მარტო გორში, არამედ ქუთაისსა და ტფილისშიაც მისიონერები სული წმიდის შემსვეობით მეტად ნაყოფიერად მოღვაწეობდენ. კათოლიკობას ავრცელებდენ არა მარტო მდაბიოთა შორის, არამედ ქალაქის თვით მოწინავეთა შორისაც. გააკათოლიკეს თვით ეპისკოპოსები და ტფილისის მეფის ძმაც. ამათ კიდევაც აღიარეს პაპის მორჩილება, განსაწმედელის არსებობა და წმიდანების ღიდება. ეს სამი უმთავრესი მუხლია, რომლითაც ქართველები განსხვავდებიან ჩვენგან“. (3).

სამწუხაროდ, აქ დასახლებული ქართველი გაკათოლიკებულთა ეპისკოპოსების სახელები არ ვიცით, რადგან ამ დროის საბუთებიც გვაკლია.

ამ ხანებში კათოლიკეებისათვის ღვენა დაუწყიათ, მაგრამ დაწერი-
ლებით ცნობები არა გვაქვს. ეს კი ცხადია, რომ უმთავრესი მღვწე-
ნი სომხის მღვდლები ყოფილან. ამას იხსენიებენ პროპაგანდის აქტები
და სხვა წერილებიც. (1). ღვენულობა მალე დაწყნარებულა თუ კათუ-
ცილების ცდით და თუ ახლად გაკათოლიკებული ქართველების შემწე-
ობით. სომხები ხშირად სღვენიდენ კათუცილებს თუ გორსა და თუ ტფი-
ლისში, მაგრამ, ძღვეულნი მისიონერთა კაცთ-მოყვარეობით და მოთმი-
ნებით, ზოგჯერ მღვწეულნიც, ერის კაცნი, თუ საეკლესიო პირნი, უს-
მენდენ მათ და კათოლიკე ხდებოდენ.

საქართველოს კათოლიკოსმაც ერთ გზით დაუწყა კათუცილებს
მტრობა, უფრო გამორჩენის აზრით, რადგან კათუცილებს, ახალი ეკ-
ლესიის აშენების დროს, მისთვის, ვითარცა ჩვეულება იყო, საჩუქარი
არ მიეცათ. ამის გამო კათოლიკოსმაც მათი სკოლა დააკეტებინა. გარნა
მისმა მტრობამ დიდ ხანს არ გასტანა. ისევე დაუმეგობრდა და სკოლაც
გააღებინა. თუ ამის და ამ დროს მომხდარი სხვა ამბის შესახებ ორი წე-
რილი გვაქვს მისიონერებისა. პირველი არის [უფროსი პატრის სერაფი-
ნოს წერილი, რომას 1671 წ. გაგზავნილი, რომლიდგანაც ეს მოგვყავს:
„...კვლად გავმართე სკოლა, რომელიც წარსულ წელს დაიკეტა სა-
ქართველოს კათოლიკოსის ბრძანებით (თურმე ჩვენი ეკლესიის აშენე-
ბის გამო დიდი საჩუქარი უნდოდა). შიგ ყმაწვილები ბლომად გვყავს.
ყმაწვილებს ვასწავლით ქართულს, იტალიურს და ლათინურს, ეგრეთ-
ვე ყოველდღივ ვუხსნით საქრისტიანო მოძღვრებას. გარდა ამისა, მათ
ყოველკვირაობით ეკლესიაში ვამეორებინებთ ნასწავლ მოძღვრებას, რა-
საც დიდი ხალხი ესწრება. დღისით, თუ ღამით ვამ-კანონს ხოროთი ვა-
სრულებთ და წირვასაც ვგალობთ დიდის დიდებით] ვქადაგებთ ეკლესია-
ში და ეგრეთვე გარეთაც, როდესაც მარჯვე დრო მოგვეცემა და ხალ-
ხის მოქცევის იმედი გვაქვს. გამუდმებით ბაასი გვაქვს მეტადრე სომხე-
ბის და ქართველების მონაზონებთან და ეპისკოპოსებთან. ბაასი ხშირად
უნაყოფოდ არ რჩება. ერთმა ჩვენგანმა ქართულად სთარგმნა რომის კა-
თეხიზმო და მალე დაასრულეს. გვინდა დავაბეჭდინოთ მათ წმინდა კრე-
ბას. მრავალნი გაენდენენ და მრავალნი კიდევ ენდობიან და ეზიარები-
ან ჩვენთან, მაგრამ ფარულად, რადგან თავიანთი ეპისკოპოსების ეში-
ნიათ. ერთი თავისი ნებით მოვიდა გასულ თვეში. ეგრეთვე სწორეთ ამ
დილასაც მოვიდა აღსარებისთვის ორი ღვდაკაცი, რომელსაც უკვე ვა-
თქმევიან. ჯერ კათეხიზმო ვასწავლე და, რადგან მათი მიღებული ნათლი-
ლების სინამდვილის ექვი მქონდა, შემდგომ თუობით მოვნათლე იმ
დროს, როცა ამ განდობილს ერთი ქალიშვილი მოგუნათლე. დღე რა
გამოხდა ჩემთან აღსარება სთქვა ფარულად ერთი ქართველი ეპისკოპო-

სის ძმამ. ყოვლად წმიდა ღვთის მშობლის ხარების დღეს ჩვენთან ერთ-
მა არაბმა აღსარება სთქვა და ეზიარა. აგერ სამი დღეა გორიდგან მომ-
წერა პატრი იოსებ კორსომ, რომ ის მახლობლად ოსეთის მთის გვერ-
დობზე მისულა, რათა შეეტყო იმ ქვეყნებში ქადაგება შეიძლებოდა თუ
არა; იქ დარჩენილა ათი დღე ერთი სნეულის ბატონის საწამლებლად, კი-
დეც მოუნათლავს და აღსარება უთქმევინებია; უიმისოდ უნათლავი მო-
კვდებოდა, რადგან მოხუცი იყო; შემდგომ სხვა 17 კაციც გაუწვრთნია
და მოუნათლავს. მომავალში ჩვენთან აღსარების თქმას შეჰპირებიან სო-
ფლებში, საცა ხშირად დავიარებით საექიმოდ, დიდი სარგებლობა მო-
გვაქვს, რადგან ბავშვებს ენათლავთ, მათ მღვდლებს ეწვრთნიან და გლეხ-
კაცებსაც აღსარებას ვათქმევინებთ. რავდენიმე ოჯახი ყველა თავიანთი
შვილებითურთ გავაკათოლიკეთ. ში ცხადათ და დანარჩენი ფარულად.]
იმათ ჩვენს ეკკლესიაში დიდის ამბით მოეუნათლეთ ერთი ქალიშვილი
შაბათ დღეს... [ტფილისი, 30 მარტს. 1671 წ. პატრი სერაფინო მელი-
კოველი“. (1).]

პროპაგანდა, 7 ივლისსა 1670 წ., სწერს ამავე პატრს სერაფინოს,
რომ ორი ახალ-გაზდა ქართველი გაგზავნოს პროპაგანდის კოლეგიაში
სასწავლელად. ამ ორი ქართველის სამგზავროდ ფული მიუტია 50 სკუ-
დი იმ კაპუცინებისათვის, რომლებიც ამ დროს რომიდან საქართველოს
მოდიოდნენ. ამათგანი ერთი იყო შესანიშნავი პატრი ბერნარდე ნეაპო-
ლელი. (2).

ერთი სხვა ვრცელი მოხსენებაც გვაქვს, რომელიც მოკლედ შეი-
ცავს მისიონის თითქმის ყველა შესანიშნავ ამბებს. 1671 წელს ახლად
მოსულ პატრი ბერნარდე ნეაპოლელს იგი დაუწერია და გაუტანებია
რომას მიმავალი პატრი ფრანჩისკე პიემონთელისათვის; რომელიც შე-
ზღვაში დაღუპულა. ეს რა შეუტყვიათ ტფილისში, ხელმეორედ დაუ-
წერინებიათ იგივე მოხსენება; თანაც დაუმატებინებიათ რაც წინან-
დელ დაწერილის შემდგომ მომხდარა და გაუგზავნიათ რომას. ამას თა-
რილი არა აქვს. ვგონებთ დაწერილი უნდა იყოს 1672 წ. საკმაოდ
ვრცელი წერილია, ამიტომ ჩვენც მარტო იმ ადგილებს მოვიყვანთ.
რაც უფრო შეეხება ჩვენს საგანს. [ვინაიდან იგი ერთმა ძველებურმა
ფრანგულმა გაზეთმა ფრანგულად გამოსცა, ამისათვის ჩვენც ფრანგუ-
ლის ტექსტის მოყვანას ვარჩევთ.

„ათი წელიწადია, რაც თქვენის ყოვლად უმაღლესობის ბრძანებით
კაფუცინები წამოვიდნენ საქართველოს კათოლიკე სარწმუნოების გასა-
ვრცელებლად.] მოკლე დროს განმავლობაში ღვთის ძრიელებამ ისე და-
გვირგვინა მათი შრომა, რომ დიდათ საძრახისი იქმნება ეს ამბავი სიჩუმით
დაფარული დარჩეს. მისი გამოქვეყნება შეეწევა ღვთის დიდების გამო-

ბრწყინებას და მასთანვე შეიქმნება თქვენთვის ერთი საშუალება, როდესაც ამა ყველას სცნობთ, კარგად მართოთ ეს მისიონი და გაუძღვეთ მის წარმატებას.ამ დროს წამლობის მიზეზით კაფუტინები ეცადნენ და მოიგეს თბილელი ეპისკოპოსის გული, როგორათაც უკვე მოგებულნი ჰქონდათ კათალიკოსისა. თუ ერთთან და თუ მეორესთან და ეგრეთვე დანარჩენ საეკლესიო პირებთან დაიწყეს ხშირად ბქობა. შემდგომ ბევრი და მრავალ გზის ილაპარაკეს რომის პაპის ხელმწიფების და უპირატესობის თაობაზე.... [უდიდესი რწმუნება და ნდობა დავიმსახურეთ მეფის სახლში;] მეტადრე ჩვენი ხორკის სიწმინდის სახელს განთქმულობამ კარები გაგვიღო დედოფლის სასახლისა, რომელიც სხვათათვის დახშულია; იქ თავისუფლად შესვლა, დედაკაცებთან სხვის დაუსწრებლად ლაპარაკი შეგვეძლო; თუ ვინმე შემოგვესწრებოდა, ექვი არავის ებადებოდა. მეფე გვაქცევდა უდიდეს ყურადღებას და გვიცხადებდა უდიდეს პატივისცემას; ერთი დიდი სახლი და ბალი მოგვცა. [ჩვენი სინიღისიერება და მეცნიერება ერს დიდათ სწამდა და ამიტომ ივერიელების და ქართველების სათნო საყოფელი ვიყავით, ამათგანი რავდენიმე კიდევ იყო ჩვენს სარწმუნოებასთან შემოერთებული, როდესაც კათალიკოსმა დევნა დაგვიწყო.] შემდგომ რა მოგვივიდა რავდენჯერ შემწეობა და ეგრეთვე ახალი მისიონერები, ავაშენეთ საჯაროდ ეკლესია, იქამდე კი კერძოდა გვქონდა. ამის აშენების დროს კათალიკოსს საჩუქარი არაფერი მივეციოთ, თუმცა ჩვეულებად აქვს ყველას უბრძანოს ხოლმე და გამოართვას ეკლესიის აშენების დროს, თვით სომხებსაც, რომლებიც მასზე დამოკიდებულნი არ არიან. [ჩვენს წინააღმდეგ ყველა ღონისძიება იხმარა; ჯერ ხალხს აუკრძალა ჩვენთან ბავშვების მობარება და ჩვენს ეკლესიაში მოსვლა; შემდგომ მივიდა მეფესთან და ბევრი ეცადა, გავედევნეთ მთელი ივერიიდან.] ესრეთ, სამწუხარო მდგომარეობაში ჩავარდნილთა, მოვილაპარაკეთ. მეფეზე კათალიკოსის დიდ ზემოქმედებას სხვა ვერაფრით ვეწინააღმდეგებოდით, რათა სამწუხარო შედეგი აგვეცილებინა თავიდან, თუ არ მეფისავე გულკეთილობით, რომელიც მას ჰქონდა ჩვენდამი. ეს მისი გულკეთილობაც შერყეული იყო ნათესაობის გამო, რადგან იგი კათალიკოსი ძმის (ანუ დის) წულია*). გარდა ამისა ჩვენის დიდის გაქირვების შესამსუბუქებლად გადაწვევით ექიმობით მოგვეპოებინა ღონისძიება. ამან ძრიელ დაგვიმცირა სახელი და ეგრეთვე ბევრის მეგობრობაც მოგვაკლო. [გარნა მეფის გულმოწყალებამ სძლია და ჩვენმა განუწყვეტელმა სამსახურმა გაიმარჯვა კათალიკოსის მრისხანებაზე. იგი გარეგნად შეგვირიგდა და ამით

*) სხვა კაფუტინები კათალიკოსს მეფის ძმად რაცხვენ.

ვითომ დაჰყარა თავისი მტრობა და ლათინთა სარწმუნოების მიმართ სიმძულვარე. იტალიიდან მოსულმა შემწეობამ მალე გვიშველა, დაიწყეთ უსასყიდლოთ კურნება; სკოლაც კვლად გავაღეთ, რადგან დაკუტილი იყო ბავშვების წასვლის გამო. [შემდგომ დაჰწყეთ ეკლესიაში ჟამ-კანონის თქმა, ლამით გალობა და თუ დიდისა და თუ პატარა მარხვის დაცვა, რომლებიც აქეთ ძრიელ ბევრი იციან.... ამ საშუალებით შემდეგ დიდ მარხვაში დიდი ხალხი მოვიზიდეთ და გულმოდგინებით ვუქადაგებდით, რადგან საზოგადოთ ეს ერი დიდი მოსურნეა ღვთის სიტყვის მოსმენისა. ამ დროს ჩვენი ყოველი შრომა ძრიელ კარგად წავიდა; ას კაცამდე თუ ტფილისს და თუ გორში მოვიდა ჩვენთან და აღსარება სთქვა; სხვა ბევრმა ჩვენი სარწმუნოება აღიარა და დაიწყო საიდუმლოს ხშირად მიღება, თუმცა კი ფარულად. შიშის გამო. ამ ნაირად იქმნა ჩვენი მისიონის დასაწყისი და წარმატება. ახლა საქმე ისეა წასული, რომ ყველაფერი იმედს გვაძლევს, სარწმუნოება დიდ წარმატების გზას დაადგეს, განსაკუთრებით ვიდრე ეხლანდელი მეფე ცოცხალია. ეხლა გვაქვს ორი სახლი და ორი ეკლესია ერთი ტფილისსა და ერთი გორში. ისიც არა ფარულად, არამედ ცხადად და ყველას წინაშე (რაც იშვიათია აღმოსავლეთში)... მესამე სახლიც გვქონდა იმერეთში ქუთაისსა, მაგრამ ომებისა და ეგრეთვე ცხოვრებისათვის საჭირო ღონისძიების უქონლობის გამო თავი დავენებთ; ხოლო ისევ შევიძინეთ, როდესაც შეძლება გვექმნება. გურულები და ოსები გვიწვევენ იმათთან წასასვლელად: პირველნი იმიტომ, რომ მღვდლები ჰყავდესთ, ხოლო მეორეთ მკურნალები სჭირიათ... მარტო ეს არ არის: პირველში თუ სასაცილო და სამახარო ვიყავით, ეხლა მთელის სამღვდლოებისაგან დიდათ პატივცემული ვართ ჩვენის მეცნიერების გამო; ამიტომ მღვდლები, ეპისკოპოსები და თვით კათალიკოსიც, როცა გაუჭირდებათ, რჩევას გვთხოვენ. ხალხსაც, რომელმაც შეიტყო ჩვენი უანგარობა, დიდათ უკვირს, რომ ეგრედ შორიდგან მოსულნი აქ თავიანწირულად ვშრომობთ სულთა ცხოვნებისათვის და სასყიდელს კი არ დავეძებთ. ეხლა, გარდა იმ მცირედი რიცხვისა, რომელიც ღმერთმა გამოიჩინა ყოველ ოჯახში, ეგრეთვე გარდა ერთის ურიის ჩამომავალი აბრაჰამ იბერიელი მღვდლისა, რავდენიმე ოჯახი თავიანთის ყმებით აღიარებენ კათოლიკე სარწმუნოებას, ზოგი ფარულად და ზოგი ცხადად... [სწავლის დროს ბავშვებს ვწვრთით სარწმუნოებასა და კეთილ ზნეობაში.] გარნა თავიანთის ხასიათის სისუსტისა და თუ მათის მშობლების სიხარბის გამო, ისწავლიან თუ არა ქართულ წერა-კითხვას და რა მოიზღებიან, მიდიან სკოლიდგან და ქუჩებში ყველა ნაირ ბოროტ ჩვეულებას ითვისებენ. ამ სენის საწინააღმდეგოთ, რადგან კარგა ხანია სურდათ ლათინურის და

და იტალიურის სწავლა, დავაწყებინეთ გრამატიკის სწავლება ამ ენებზე, გამოცდილებამ გვიჩვენა, რომ როდესაც მათ იტალიანური იციან, მაშინ ვერც თავიანთი ამხანაგების დაცინვა და ვერც თავიანთი მშობლების სიმკაცრე მათ ვერ აშორებს ჩვენგან და სარწმუნოებისაგან... იმერეთში ერთ სიფლის ბატონთან პატრი ანჯელო ვიტერბელმა გაატარა ცოტა ხანი მკურნალობის გამო; მისი დარიგებისა და კაი ყოფაქცევის მიზეზით დაიბარეს პატრი იოსებ კორსელი. თავისი მეცადინეობით მიადებინა კათოლიკე სარწმუნოება, რომელიც წინათვე გაეცნოთ, არა მარტო მრავალ წევრს იმ კეთილშობილი ოჯახისას, არამედ მრავალ გლეხთაც, რომელთაც სარწმუნოება აღიარეს, ასიოდე კაცი მას გაენდო და ერთგულათაც დარჩნენ. მრავალმა სხვადაც, რომელიც ან კარგად, ან სულ არ იყო მონათლული, დიდის ამბით მიიღოს ნათლილება, თუმცა მშობლები არ იყვნენ თანახმა. ამას ესეც უნდა დაეუმატოთ, რომ თერთმეტი წლის განმავლობაში, რაც ჩვენი პატრები საქართველოში არიან, ათას სულზე მეტი ხელახლაე მონათლეს ზოგი კერძოდ ზოგი საჯაროდ, რადგან წესიერად არ იყვნენ მონათლულნი. ეგრეთვე ტფილისში ჩვენ მიერ ფარულად განსწავლული კათოლიკეები წინეთ ვერ ჰბედავდენ გამოცხადებით აღესრულებინათ კათოლიკობა, თავიანთ ქეშმარიტ სარწმუნოებას ჰფარავდენ, გულში კი ჰქონდათ ჩანერგილი; ახლა სულ ერთიან შეიკვალა: სარწმუნოების წარმატება ეგოდნათ შესანიშნავია, რომ ახლა სულ აღარაფრად ვრაცხეთ, რაც უწინ დიდ რამედ მიგვაჩნდა. კაცს ეგონება რომ უწინდელი დრო მარტო თესვის დრო იყო, ახლა კი მკისა... გარდა იმისა, რომ, როგორც კი შემთხვევა მოგვეცემა, ხშირად ვუქადავებთ ერსა. უკანასკნელ დიდმარხვიდგან ეკკლესიაში ზეპირად ბავშვებს რიგ-რიგად ვამეორებინებთ საქრისტიანო მოძღვრებას ბელარმინესაგან შედგენილს. ერთმა ჩვენთაგანმა სთარგმნა ქართულად. მოძღვარი შემდგომ უფრო ვრცლად უმარტებს კათეხიზმოს წესზედ. უწინარეს ამ წვრთნისა, იმავე ენაზედ ამბობენ ღვთის მშობლის „საეარდის“ ლოცვას და მის საიდუმლოს თავებს კითხულობენ. თავისი ბრწყინვალეობით და დიდებულებით ეს ცერემონია მუდამ დიდ ხალხს იზიდავს. ხოლო ერთი უფრო დიდ განცვიფრებაში იმან მოიყვანა, რომ, ღვთის მშობლის მიძინების დღეს, პირველ გზობის მოისმინა ბავშვის ქადაგება მარიამის დიდებასა და ხელმწიფებაზედ... [სოფლებში წამლობის დროს ბევრი დავიყოლიეთ, კარგად ჩავაგონეთ და დავატოვებინეთ თავიანთებური შეცთომალებანი, თუმცა კი თავიანთი ჩვეულების დაგვარ მუდამ ბქობდენ. ამ უკანასკნელთა შორის მოიპოება ერთი დიდათ შესანიშნავი პირი არდაშელი, რომელსაც აქვს ნათესაობა დიდ ოჯახებთან, პირველ ერისთავთან და თვით მეფესთანაც. ამან თავისი მამის ეპისკოპოსის ბრძანებას ყუ-

რადღება არ მიაქცია, ჯერ გორში მოვიდა ჩვენთან და შემდგომ ტფილისში, დიდის სიხარულით და მოწადინებით დაუტევა აღმოსავლეთელების შეცთომილება და შემოგვიერთდა ამისი საშუალებით დიდი იმედი გვაქვს, რომ კათოლიკე სარწმუნოება ძრიელ გავრცელდეს...“ (1)

პროპაგანდა 14 მარტს 1672 წ. პიემონთელ პატრი ფრანჩისკეს სწერს, რომ თავისი ქართულად ნათარგმნი კათეხიზმო საჩქაროდ გაგზავნოს რომში დასაბეჭდათ. ამას გარდა ამ დასაბეჭდ კათეხიზმოს შესახებ სხვა საბუთები არაფერი გვაქვს. ამიტომ დანამდვილებით არ ვიცით ეს კათეხიზმო დაიბეჭდა თუ არა..

კათოლიკობის გავრცელების საქმე ამ ნარად წინ მიდიოდა, ყოველი წოდების პირი უერთდებოდა კათუცინებს. სჩანს მეორედ კიდევ მოუწადინებიათ და ლაპარაკი დაუწყიათ საქართველოს ეკლესიის რომის ეკლესიასთან შეერთებისათვის. მოუწადინებიათ. არა მარტო კათუცინებს, არამედ თვით კათოლიკოსსაც. ამის შესახებ თუმცა მისიონერების წერილი არაფერია გვაქვს, მაგრამ ერთის, თვით ამ საქმეში მყოფი პირის საბუთი კი მოგვეპოება. იგია ერთი სომეხი პეტროს ბელიგ (მისი უწინდელი სახელი მანუკ ავეტიკ იყო), რომელიც ბავშობიდანვე წასულა სპარსეთიდან რომსა, საცა სწავლა დაუსრულებია და შემდგომ უცხოვრია ვენაში. იქიდან სპარსეთს გაჰყოლია მათე არქიეპისკოპოსს, რომელსაც შაჰის წიგნი მოჰქონდა შაჰთან. იგი დარჩა სპარსეთში 1672-დან 1676 წლამდე. ხოლო თავისი აღწერილობა გამოსცა ვენაში 1678 წელს. ამან აქ მეფე ერეკლე პირველიც ნახა. სხვათა შორის, იგი მოგვითხრობს: „იქვე ზის მათი პატრიარქი, რომელიც პატიოსანია და მიდრეკილია რომის ეკლესიასთან შესაერთებლად. ამის წინათ თვით განგებ მივიდა კათუცინებთან მოსალაპარაკებლად. ამათგანი ახლა რაედენიმეა ზემო ხსენებულ ქალაქში (ტფილისში) და მთელი ხალხი პატივსაცემს... კათუცინების უფროსის საშუალებით ხსენებულმა პატრიარქმა თავისი აზრი გამოუცხადა ნეტარ ხსენებულ პატრი პრისკოს და მეც, მაგრამ მისი სისრულეში მოყვანა ვეღარ შეიძლო, რადგან დიდი მთავარი (მეფე) მისი ძმისწული განუდგა სპარსეთის მეფეს და მიჰმართა ოსმალებს. ამიტომ მთელი საქართველო სულ არეულ-დარეულია სპარსეთის მეფის შიშის გამო; ამ საქმისთვის მოსალაპარაკებლად პატრიარქთან მისვლა ჩვენც ვეღარ შევიძელით... სპარსეთის სხვა-და-სხვა ადგილებში მოიპოებიან კათოლიკები, რომელთა შორის უმეტესნი არიან სომხები და ქართველები და ზოგიერთი სპარსელებიც. როდესაც ხსენებული პატრი პრისკო მეორედ სადილად მიიწვია შაჰმა, იქ დაესწრო ეგრეთვე ქართველების უწინდელი უძლიერესის თეიმურაზ მეფის შვილის შვილი, ერეკლე... ხოლო იმავე პატრმა გვაუწყა, თუ როგორ გამოე-

ცხადებინა ხსენებულ ერეკლეს თავისი მიდრეკილება კათოლიკე სარწმუნოებისადმი ერთის თავის საყვარელის დიდათ თავგანწირულის მისიონერის, კაფუცინის ანტონ რუფინოს საშუალებით და ეთქვა, დიდის სიამოვნებით მივიდოდი ხსენებულ პატრი პრისკოსთან, სპარსელების ჩვეულების წინააღმდეგი რომ არ ყოფილიყო“. (1).

მისიონერებმა 1671-დგან 1674 წლამდე ბევრი წერილი გამოგზავნეს რომსა აქაური მისიონის შესახებ, ეგრეთვე განგებ პატრი ანჯელო ვიტერბელიც გაგზავნეს, რათა აქაური გარემოება კარგად ეცნობებინა, და თუ ფულით და თუ კაცით საკმაო შემწეობაც ეთხოვნა. არც ეს წერილები და არც ამ პატრის მოხსენება ხელთ არა გვაქვს. ხოლო მოგვეპოება ერთი წერილი, რომელიც პატრ უფროსს სერაფინოს გაუგზავნია 19 ოქტომბერს 1674 წ. და სადაც იხსენიებს თავის წინანდელ გაგზავნილ წერილებს. იქვე მოგვითხრობს, რომ ერთ გაკათოლიკებულ ახალგაზდა ქართველს ტფილისში ცხვირი მოუჭრია კათოლიკე სარწმუნოების გამო, რათა სპარსეთის ყვინთან აღარ გაეგზავნათ. კაფუცინებს წინეთ თურმე მისი რომსა გაგზავნა მოუნდომებიათ სასწავლებლად და კარდინალის ნება-რთვაც აუღიათ, მაგრამ მეფეს არ დაუნებებია, რადგან მისი მოყვანილი ყოფილა იმერეთიდგან. ის ახალგაზდა ქართველი თავადი ალავერდის შვილი ყოფილა, რადგან კარდინალი თავის წერილში ასე უწოდებს: *nobile Georgiano Deodato*. ამის სამგზავროდაც 25 სკული გამოუგზავნია.

იმვე წერილში კარდინალი აცნობებს პატრ უფროსს, რომ ქართულად ნათარგმნი კათეხიზმო კარგად შეასწოროს და გაუგზავნოს რომს დასაბეჭდათ. (2).

პატრი უფროსი ხსენებულის წერილით ეგრეთვე უთვლის კარდინალს თავის თხოვნას სომეხთა შურისა და დევნის შესახებ. როგორც სჩანს, წინეთ რომისათვის უთხოვნია, რომ საქართველოს მისიონი დაევედრებინათ ევროპის ყველა იმ მთავრებისათვის, რომელთა ქვეყნებშიც სომეხები სცხოვრობდენ, რათა აქ სომეხებს აღარ ედევნათ მისიონერები.

აქამდინ არ მოვიყვანეთ იმერეთის მეფის და რაქის ერისთავის წერილები, რადგან მათ თარიღი არ უზის და ზედ მიწევნით არ ვიცით, თუ რომელს წელიწადს ეკუთვნიან. ის წერილები მოხსენებულია მართა აქ დასახელებულ კაფუცინის წერილში, რომლითაც კარდინალს აუწყებს ესრედ: „იმერეთში ორ ადგილს გვიწვევენ; იქაური მთავრების წერილები ხელში მაქვს, აქამდინ ვერ შევიძელით წავსულღიყავით. ქუთაისის მყოფ ჩვენს ერთგულს კათოლიკეს მივანდე, რომ აცნობოს, როდესაც საკმაო საშუალება მექმნება, თუ ორთავე ალაგს არა, ქუთაისის მა-

ინც გაეგზავნი მისიონერებს, რადგან იქ უფრო მეტად სასარგებლონი არიანო.“ აი ეს ხსენებული წერილებიც:

ჩქ. მეფე ბაგრატ ვიკადრებ მესტუმროვო (sic). ჩვენ მაგიერად ფრანგსა პატრი სერაფიონს და მის ამხანაგებს მრავალნი მოკითხვა მოგახსენეთ. აწე თუ ჩვენი თავი უნდათ ორიოდე კაი მეცნიერი და კაი აქიმი პატრი მათის კაი საექიმოს წამლებით და წიგნებითა მოვიდენ და ღვთით ვეცდებით, რომ ალაგიც გაუჩინოთ და სარჩოს საქმეც გაურიგოთ და როგორიც წიგნიც უნდოდეს იმისთანა წიგნიც რომის პაპს მიუწეროთ. სიკეთის მეტი ამ ქვეყანას მაგათ არა უშამს რა ესემცა არ გიქმნიათ რომე არ წამოხვიდეთ“.

წერილი რაქის ერისთავისა შაშიტასი. Dell' Eristavi di Racia in Imereti, detto Sciascia:

ჩქ. შაშიტა ერისთავი ვიკადრებ ძმაო ბატონო პატრი სერაფინო და მისნო ამხანაგნო მრავალი თქვენისა კაისა და ქკუანისა თავის შესაფერი მოკითხვა და ნახვის ნატრა მოგვიხსენებიათ. აწე მეფემანცა წიგნი მოგწერათ და ჩვენც ყველას დიდათ გვეამების რომე ორიოდე კაი მეცნიერი და აქიმი პატრი აქ იქნებოდეთ. სიკეთის და კარგად მოპყრობის მეტი თქვენ აქა არა გიშავდეს რა და ალაგისა და სარჩოს საქმეც გაგირიგოთ და რომ პაპთანაც როგორიც წიგნი გინდოდესთ იმისთანა წიგნი მიგიწეროთ“ (1).

ზედმიწვევით არ ვიციოთ, თუ როდის შეუსრულეს ეს თხოვნა კაფუცინებმა და როდის ჩავიდენ იმერეთს. არც ის ვიციოთ, პაპსა მეფე ბაგრატმა მისწერა წერილი თუ არა, რადგან ამ დროების საბუთი ბევრი გვაკლია.

ზემოდ ვნახეთ, რომ კაფუცინებმა რომიდგან საკმაო შემწეობა მიიღეს და ტფილისში გაიშენეს ეკლესია. ამ შემწეობის საშოვნელად იძულებულნი გახდენ ორ-სამ გზის განგებ კაცი გაეგზავნათ, რადგან წერილები ვერას აწყობდენ. ამის შემდგომ გავიდა რამდენიმე წელიწადი, რომ კაფუცინებს საკმაო შემწეობა აღარ მოსდიოდათ რომიდგან, რაის გამო ისე უწინდელათ სიგლახაკეში ჩაცვიდენ. თავიანთ გაქირვევებას პროპაგანდას თითქმის ყველა წერილებში უმეორებდენ კაფუცინები და განუწყვეტლივ სთხოვდენ შემწეობას. რომი შემწეობის შესახებ კაფუცინთა თხოვნას აღვილოდ, ყურადღებას არ აქცევდა ორი მიზეზის გამო: პირველად საქართველო იმიტომ მიანდო კაფუცინებს და არა სხვა მონაზონებს, რომ ისინი სხვებზე უფრო გლახაკურად სცხოვრობდენ. რომს იმედი ჰქონდა, დაგლახაკებულ საქართველოში ამათ დიდი ხარჯი არ დასჭირდებოდათ; მაგრამ სულ წინააღმდეგი გამოდგა. მეორე მიზეზი იყო, რომ თვათინელებს უწინ არც ქართლსა და არც სამეგრე-

ლოში ეგოდენი სახარჯო არ მოუთხოვიათ, როგორც კაფუცინებსა; ამის გამო პროპაგანდა ხშირად ეკითხებოდა თეათინელებს, რასაც ესენი საჭიროდ დაინახავდნენ, იმას უგზავნიდა და არა იმდენს, რამდენსაც კაფუცინები სთხოვდნენ.

თავის დროზე რომ ვეღარ მიიღეს კაფუცინებმა რომიდგან საკმაო შემწეობა, პატრი რაფაელი გაგზავნეს რომს და წერილები გაატანეს. ამას აგრეთვე მეფემაც გაატანა ორი წერილი: ერთი პაპთან და ერთი კაფუცინების გენერალთან, რათა შემწეობა მიეცათ. აქვე მოგვყავს მეფის ორივე წერილი.

შაპ-ნავაზის წიგნი პაპი კლემენტე მეათესადმი—ქართულად მიწერილი.

„ქ. ბრძანებითა ღთისათა და წყალობითა მეუფისათა, რომელი განაგებს ყოველთა არსთა, შესაქმისთა ქვეყანისათა იპყრობს და მკირველობს მისთა ძალითა დადგინებული კელმწიფე, ტახტსა ზედა მჯდომარე ვახტანგ გორგასლანისა და დავით აღმაშენებელისათა წინასწარმეტყველისა დავითისა და სოლომონის ტომი და ნათესავი, მპყრობელი და მფლობელი ქართლისა და კახეთისა, მპყრობელი და მკირავი საბარათიანოსა და სომხითისა, მპყრობელი და მკირავი ლიხთ იმიერისა და ლიხთ ამიერისა, მპყრობელი და მკირავი საათაბაგოსი, ტაოსი, ბასიანი-სა, ლიგანისკევისა და ჯავახეთისა, მპყრობელი და მკირავი ოდიშისა და გურიისა, მპყრობელი და მკირავი აფხაზეთისა, სვანეთისა, რაქისა, ლეჩხუმისა, მპყრობელი და მკირავი ოსეთისა, დვალეთისა, კვესურეთისა, ფშავისა, თუშეთისა და მათთა გარეშემოთა მამორჩილებელი და კელისა ქვეშე მქონებელი მეფე კელმწიფე...“

„მოგიკითხავ სიყვარულითა და გაქებ სახელის დიდებით თქვენ აღმალლებულო და ყოველთა ცისკიდეთა ქტეშთა საჩინო მნათობო. ელვარეო, მწყემსად ცხვართა პირმეტყველთა გამორჩეულო და ქრისტეს მცნებისა ქადაგებად გამორჩენილო, მაღალისა და აღმატებულისა სამოციქულოსა საყდარსა გამორჩევით და უსასყიდლოდ დადგინებულო, პეტრე მოციქულისა ტახტის მკირველო და ცხვართა მისთა დამცველო და კლდეო სიმტკიცისაო, ვითარც უბრძანა უფალმან ჩვენმან იესო ქრისტემან: შენ ხარ კლდე და ამასა კლდესა ზედა აღვაშენო ეკკლესია ჩემი და ბქენი ჯოჯოხეთისანი ვერ ერეოდინ მასო და მოგცენ შენ კლიტენი სასუფეველისა ცათასანიო სიმართლისა და მართლის განჩინებისა საქმისათვის ბოროტისათვის შემკერელო და კეთილისათვის გამხსნელო და მრავალთა სულთა კელთა ქვეშე მქონებელო, სიყვარულითა მათისა ცხოვრებისა თავისმდებელო, მამაო მართლმორწმუნეთა შვილთა მოყვარეო ზე აღმატებულო და დიდებულო...“

„მრავალნი თქვენის სახელი გასულისა და სიკეთეზედან კმა გასმენილს თავის მოკითხვა და კარგად ყოფნის ნეტარება მოგვიხსენებია. მერმე ეს მოგახსენოთ—ეს თქვენი გამოგზავნილი პატრები მოვიდეს აქა და აქ მყოფობა და დადგომა მოინდომეს ჩუენს ქუეყანასა არც საყდარი ჰქონდა და არც დგომილი იყვნენ. ჩვენ თქუენის სახელისა და სიკეთისათვის კიდევ უევიწყნარეთ, კარგაც მოვეპყარით, სასახლე და სადგომიც მივეციით და საყდარიც აღვაშენებინეთ. ამდენი ხანია, აქ არიან არც ჯამაგირი მოუვიდათ, აღარც თქვენი წყალობა. ეს არ ვიცით, თუ გამოუგზავნეთ რამე და არ მოუვიდა. თუ არ მოიგონეთ და არ გამოუგზავნეთ, ეს ვერ უევიტყეთ სადაც სხუაგან, ან ისპაანს და თავრებს, სადაც გარეშემოში თქუენის სახელით დადგინებული პატრები არიან, ყველას წელიწადში ჯამაგირი მოუა. ამით ხუთი წელიწადია არა მოსვლია რა; თუ ჩუენს ქუეყანას ყოფისათვის არას უგზავნით და არას ნაღვლობთ, ჩუენც არ დავაყენებთ, საყდარს ისევ დავაქცევთ და ამით გამოვყრით, თუ მათი აქ დგომა გინდათ, ჯამაგირი მართალი გაურიგეთ როგორც სხუა ალაგის დგომს პატრებს აქუს და ეს პატრი რაფელი ისევ გამოგზავნეთ. ამან ჩუენის ქუეყნის ენა იცის და ყოველს კაცს იცნობს და ყველანი ეწყობიან და ყუელას სიყუარული აქუს ამისი და თქუენის სახელისათვის დიდათ სჯობს ამის აქ ყოფა“.

ეს წერილი დაუწერია თბილელ ეპისკოპოსს, ამას უჩვენებს იტალიანური ზედ წარწერა. რიცხვი არ აქვს. გარნა მეორე წიგნის რიცხვიდგან სჩანს, რომ დაწერილია 1675 წ. ივლისში.

შაჰნავაზ მეფის წიგნი კაფუცინების გენერალ პატრი ბონავენ—თუ რა ლეკარტისადმი, 1675 წ. ივლისის თვეში (ქართულად):

„ქ. წყალობითა და განგებითა ღეთისათა, რომელი უფლებს და განაგებს მეუფების ტახტსა და წყალობის მისთა მოსაფთა თვის რომელმან განაგო მეუფება დავითისი კოსტანტინესი მიხაელისა და ლეონისა მისისავე განგებისა და საფარველისა ქუეშე მისსა მეფობის ძალითა მისითა დადგინებული დამყარებული კელემწიფე სრულიად საქართველოსა, მპყრობელი მქონებელი და მქირავი იესიან დავითიან სოლომონიან ბაგრატიონან გვართა და მოდგმობითა მეფობასა შინა წარმოვლელი და დამყარებული კელემწიფე მეფე...“

„მოგიკითხავ სიყვარულითა და ხსენებულ გყობ სარწმუნოებითა თქუენ ღირს და პატროსანს მონაზონთა დასისა განმამშვენებელთა და ეკლესიათა შემამკობელსა სულისა საუნჯესა და ღთისათვის თავ გარდადებით საკუთარ მონასა და საუკუნოს მოლოდინებისათვის გარჯისა და შექირვებისა არა მზარებელსა, ქრისტესათვის თავ გადადებულსა და მისისა მცნებისა აღსრულებისა მოსაწადესა დიდისა სამოციქულოისა რომი-

სა საყდრისა და მასზედ მპყრობილისა პაპისა რჯულისა ქვეშე მყოფსა, სულისა სიყვარულისათვის წამებად გამზადდებულსა, მისთა მორჩილთა მონაზონთა უცთომელად და კეთილად წინამძღუარსა და განმგესა პატრსა... მრავალი მოკითხვა და კარგად ყოფნის სიხარული მოგახსენოთ. მეორე ეს მოგახსენოთ. ეს უმცროსნი მორჩილნი და კელქვეშ მყოფნი პატრები ამდენი ხანია აქ არიან. ჩუენ თქუენის სათნოსა და დიდისა რომ პაპისა სათნოსა და სიკეთისათვის ამათ სასახლე და ალაგი მივეციით და საყდარი ავაშენებინეთ. რომ თქუენი საყდარი აქ არ ყოფილ იყო. კარგად ილუწიან და არიგებენ, მაგრამ ეს ხუთი წელიწადია არც ჯამაგირი მოსტლია და არც არა გინაღვლიათ ამათი. რისათვის ისე მოიძულეთ და კელიდამ გაუშვით, რომ ამათი არა ინაღვლეთ რა. ისპანს თაერებს, სადაც თქუენი პატრები ღვანან, ყუელას ჯამაგირი და წყალობა მოსდის. ამათ არა მოსდის რა. ეს ვერ შეიტყუეს აქ მდგომა პატრებმა, თუ გამოგიგზავნიათ რამე და არ მოსულა. თუ არ გინაღვლიათ და არ გამოგიგზავნიათ რა, რისათვის აგრე უზამთ. დიად თქუენს მცნებას და სწავლას და ლოცვას ეკერძებიან და უღვანან. თუ თქუენ არას ინაღვლით და არ გინდათ, არც ჩვენ გვინდა. აღარავის დავაყენებთ. საყდარსაც დავაქცევთ და ამათ გამოგჰყრით. თუ თქვენ გინდათ, მართლა ყური უგდევით, ჯამაგირს ნუ დააკლებთ, რომ ილოცონ და დარჩნენ. ახლა პატრი რაფაელი წამოვიდა, ამას საქართველოს კაცი დიად კარგა გაეწყო. ჩვენი ენა და წიგნი კარგად ისწავლა. ეს ისევ გამოგიგზავნეთ. მანდ ნუ დააყენებთ. თქუენთვისვე სჯობს. ჯამაგირისა და სარჩოს საქმე მართლა გაურიგეთ, რომ ამისი ჰირნახული არ მოიშალოს. სხუას ჩუენს და აქაურს ამბავს ეს მოგახსენებს“ (1).

ეს ორივე წიგნი პატრი ბერნარდეს ლათინურად უთარგმნია აგუსტოს თვეში 1675 წ. ეს ნათარგმნი ჩვენ ვერ ვიპოვეთ.

მეფის ეს მუქარა კათუცინების განდევნის შესახებ ჩვენ არ უნდა მივიღოთ ნამდვილ მუქარად. ეს რომ ნამდვილი ყოფილიყო, მაშინ აღარ სთხოვდა პატრი რაფაელის უკან დაბრუნებას. მეფემ კარგად იცოდა, რომ კათუცინებს თუ იმერეთსა და თუ სხვა ადგილებში იწვევდნენ, უკეთუ მათ თავის სამეფოდან განსდევნიდა, სხვაგან სიხარულით შეიწყნარებდნენ. ხოლო თუ ასე მისწერა, მარტო იმიტომ, რომ მათთვის საკირო შემწეობა უფრო ადვილათ გამოგიგზავნიდნენ.

ამავე კათუცინების არხივში ბევრი სხვა წერილებიცა შეგვხვდა. ჩვენ ზოგიერთს მოვიყვანთ აქ. ვგონებთ უადგილოა, არ იყოს. ამ წერილებს ბევრს თარიღი არ აქვს. ამ უთარილოთაგანი ერთია, რომელსაც პატრებს სწერს, ვგონებთ სპარსეთიდან, ალექსი გიორგიანიანი (Ghiorghianiani), ძმა ფარსადან ბეგისა, რომელსაც ჰქონია სოფლები გორის ახლოს.

ჩ. ლონ პატრის სერაპინოსა და პატრი რაფაელისა და სულერ-
თობით პატრების ქირი და სატკივარი ყველა ამ თქვენს ნახვისა და სამ-
სახურის დიდად მონატრეს ამ თქვენს ალექსის მისცეს მრავალი თქვენის
კაისა და ქვეიანის თავის შესაფერი მოკითხვა ნახვისა და სამსახურის და-
დათ ნატრა მომიხსენებია და ნათლით სავსეს. კელეზზედ მიხვევა. აწე
აქაურს ამბავს იკითხვდეთ, რა თქვენ გამოყრივარ, ათი წიგნი მომიწე-
რია და თქვენ პასუხი არ მომწერეთ. რა გავიგონეთ ფრანგზისის ელჩი
ბანდარაბაზის მოსულაო და ლევიის კელემწიფე მომკვდარაო და ამ ელ-
ჩის წასვლა არ უნდა ლივქსაო, ძმა გაუგზავნია ყეინის კარს თუ რუბ-
სათი უყონ და გამოუშვან მანდ საქართველოს წამოვიდესო. აწე რაც
ამბავი გაგვგონოს, თქვენ ყველა წიგნათ მომწერეთ. მე მწუხეთ მინდა
რომს წასულა, თუ ლონ კელი მომიმართა. თქვენც მომეხმარეთ გეგ-
ბის ღმერთმან იპრიანოს ასეთი საქმე მომიხდინოს, რომ წავიდე რასაც
ჩემს ესტატეს წიგნსა და ენას ასწავლით, თქვენ იცით. თუ პატრის ან-
ტონს გამოაგზავნით რომე ხელსა და ფერხს ვაკოცო და შენდობა მო-
ვთხოვო და მე და ის და ხოჯა აზარია ერთათ ისპაანს წავიდეთ ელჩთან
კაი იქმნების, თორემ თქვენ კარგად იყვენით. ანბავი შემატყობინეთ ბა-
ტონო. ჩემი ძმის სოფელში ვიქმნები“.

აქ ხსენებული პატრი სერაფინო უფროსად იყო ვიდრე
1675 წლამდე. მაშ ეს წერილი ამაზედ უგვიანეს არ უნდა იყოს მი-
წერილი.

ესტატეს მიერ ქართულად დაწერილი ეს შემდეგი წიგნი პატრებს
მიურთმევიათ შანნავაზის შვილის გიორგისათვის, როდესაც, მეფის სხვა-
გან ყოფნის დროს, მისი ადგილი ექირა.

ჩ. ღმერთმან ბატონის შვილის გიორგის ქირი პატრებს მისცეს
მერმე თქვენ მოგეხსენება თუ ბედნიერის მამის თქვენისაგან რა პატივი
გვექანდა, ანუ როგორ მეგობარია ჩვენი თავათ ანუ ჩვენც როგორც
თავშედებით გვიმსახურებია თქვენთვის აწ მარტო მე აქ ვარ სამი პატრი
თქვენს სამსახურზე არიან. არც მოსამსახურე მყავს, არც ვისმე ვიცნობთ
აქა. ისე მარტო მე ვარ სახლთხუცესმან ციციმ ერთი ბიჭი წყალობა
გვიყო ახლა გორელმა ნაზარამ შემოგვიხდა და ის ბიჭი წაგუარათო. აწა
ამისთანა კაცმან რომ ისე გვიყოს, ნახეთ თუ სხუა რას გვიზამს. თუ
ამის სამართალი დაგვემართება ის არის, თუ არა და დასტური გვიბო-
ძე. აქ სადგომი პირი აღარა გუაქვს, რომე ყოველი კაცი გვზაბუნოს
ჩვენი დიდი აუგი და სირცხვილი ჩუენი გალახვა და ჩაგურა სირცხვი-
ლით შინილამ ვერ გავსულვარ“.

არც ამ წიგნს აქვს თარიღი. ვგონებთ ესეც უნდა იყოს 1675 წინ
მიცემული.

მისიონის საქმე მუდამ დღე წარმატებოდა. მისიონერები ყველგან უახლოვდებოდნენ ერსა. თავიანთ მკურნალობით და სწავლა-დარიგებით ყველა წოდების წარმომადგენელთ იზიდავდნენ. ხალხი მათ გულგრილად არ უყურებდა, მეტადრე როდესაც სცნო მათი უანგარობა. ამისგამო დიდ თანაგრძნობას უჩენდა პატრებს და მათ შრომა-ცდას ყურადღებულ არ სტოვებდა. ქართველთა ესრეთმა მოწადინებამ მისიონერებს იმედი მისცა და გული გაუყეთა. ამისგამო ისენი ხშირად სწერდნენ რომში და უთვლიდნენ, რომ საქართველო ყველა მისიონზე უფრო საუკეთესო არისო. აქ უფრო ბევრი ნაყოფი მოგვაქვს ვიდრე სხვაგანაო. [პატრიოსებ რომელმა, 10 დეკემბერს 1675 წ., მისწერა რომში ერთი წერილი საკმაოდ ვრცელი, რომლითაც აცნობა საქართველოს სხვა და სხვა გარემოება. ამ წერილიდგან მოვიყვანთ ერთ ნაწილს. „მთელი აზია დავიარე ინდოეთამდე და დავრწმუნდი, რომ საქართველოს მისიონი ყველაზე უფრო ნაყოფიერია მთელს აზიაში. რადგან ეს ქრისტიანების ქვეყანაა ოსმალებსა და სპარსელებს შუა. მომეტებული ნაწილი სპარსელებს უჭირავსთ და უმცირესი ოსმალებს; ხოლო ბევრს ადგილს კი ქრისტიანე მთავრები განაგებენ დამოუკიდებლად. ამის გამო ძრიელ დიდი თავისუფლებაა: ქადაგება, ზარების რეკვა, ეკლესიების გაშენება სრულიად თავისუფალია. ეს ყველაფერი დაუბრკოლებლად ხელს უწყობს უდიდესის ნაყოფის გამოღებისათვის, ქეშმარიტად ღირსია, რომ კაცმა ყველა შეწუხება იტვირთოს, სისხლი დაღვაროს და თავისი ცხოვრება გასწიროს. ოჰ! როგორ დასწყდებოდათ გული წმიდა პეტრე ნოლასკელს და წმიდა პავლინოს აქაური სამწუხარო სრვა რომ ენახათ! უმანკო ბავშვებს, თუ ვაჟებს და თუ ქალებს, სავაჰრო მეიდააზე ჰყიდიან ოხერ ფასად, რათა მით დააკმაყოფილონ ოსმალების უწმინდური მადა. გვესმის და ვხედავთ მათს ჟღავილს და ტირილს: ამ დროს ზოგი მდინარეში თავს იგდებს, ზოგი თვალებს ითხრის და ზოგიც ცხვირს იჭრის, რათა ურწმუნოებმან აღარ იყიდონ და წმიდა სარწმუნოება არ დაატოვებინონ... ნაყოფის გამოღება ადვილია. შეიძლება ამ მონათლულ სულთა შესყიდვა და გაგზავნა იმისთანა ადგილს, საცა შეეძლოსთ ქრისტიანურად ცნოვრება და სიკვდილი, რადგან, ვინც უნდა იყოს მყიდველი, ოსმალო, ბერძენი, სომეხი თუ ევროპიელი, კმარა, რომ მომეტებული ფასი მისცეს და იმას დარჩეს. [თითოს ჩვეულებრივი ფასი არის 25 ან 30 რომაული სკუდი... ეს საზიზღარი ჩვეულება იმიტომ გავრცელდა ასე ადვილად, რომ ბატონები უღმრთონი და მრავლად არიან, რადგან საქართველო სავსეა თავადებით, რომლებსაც ჩვენში ბატონებს ვეტყვი. ამათ განუსაზღვრელი უფლება აქვსთ, თავიანთ ქვეშევრდომებს რაც უნდათ, ის უყონ, ასე რომ დამწლელი არავინა

ჰყავსთ. ბატონების ხელშია ყმათა ქონება, სიცოცხლე და ნამუსი, ამიტომ ყოვლადის სიადვილით, როგორც უბრალო რამე ნივთს, ოსმალებზე ჰყიდიან... ქართველები არასდროს არ ყოფილან მოვაჭრენი. აქ უცხო ვაჭრები მოდიან. გარნა ბოლოს დროს სპარსელებმა ტფილისი საქართველოს დედა-ქალაქი განადიდეს და გააფხვეს იგი სომხებით, რისგამო დიწყო ცოტა ვაჭრობა“. (1).

იგივე პატრი ამ წერილით ეგრეთვე შემწეობას სთხოვს ტყვეების დასახსნელად.

მისიონერები, როგორც სამეგრელოს ისე ქართლში მხნედ ებრძოდნენ ამ საზიზღარ ჩვეულებას, ტყვეთა გაყიდვისას, თუ ერთიან ვერ სპობდნენ, მაინც უნაყოფო არ რჩებოდა მათი ცდა. ხშირად მრავალნი უკანდგებოდნენ ამ სამარცხვინო ვაჭრობისაგან, რომელიც ჩვენს ქვეყანას ანადგურებდა. ესრეთი გულშემატკივრობით მოყვასის შესაწევნელად ყველას საყვარელი ხდებოდნენ და ყველასაგან იმსახურებდნენ დიდ პატივისცემას, რაც დიდათ ეწეოდა კათოლიკე სარწმუნოების გაერკელების საქმეს.

ხსენებული პატრი თავის ვრცელ წერილებში აღვიწერს გორში და მის გარეშე დარჩენილ მამულებსა და სოფლებს აგუსტინიანი და თეათინელი პატრებისას. სხვათა შორის იხსენიებს ორ სოფელს; ერთი ყოფილა სკვითი (Squitti), გაშენებული არდაშელის მამისაგან ახლოს იქვე და მეორე ტინისხიდი (Tinischidi) ლიხავის გაღმა ყოფილა. ეს მამულები თავადებს ჩავარდნიათ ხელში, მაგალითად, პაპუნია ფალავანდელს ჰქონია სკვითი, და ტინისხიდი ჰქონია ლევან ბატონიშვილს, ხოლო ზოგიერთ თავადებს, როგორც არდაშელს და სხვებს, შეუგულიანებიათ კაფუცინები, რათა ის ფრანგების უწინდელი მამულები ისევ უკან დაებრუნებინათ.

ამავე წერილებით პატრი აცნობებს მეფის განდგომას სპარსელების წინააღმდეგ, რისგამო მისი ორი შვილი, რომლებიც განაგებდნენ ორს უმთავრეს პროვინციას, ოსმალებთან გაუგზავნია, ვგონებთ, ახალციხისკენ და თვითონაც მომზადებულია გასაქცევად, თუ ვინიცობაა, სპარსეთის ჯარი შემოვიდოდა. ეს მომხდარა უფრო იმის გამო, რომ ერეკლე პირველი, რომში კარგად ცნობილი, ერთი წლის წინეთ რუსეთიდგან სპარსეთში მოსულა და შაჰისთვის უთხოვნია საქართველოს შეფობა, რადგან მას უფრო ეკუთნოდა.

ესევე პატრი 1676 წ. პირველ იანვარს, სწერს რომში და აუწყებს მისიონის დიდ განსაკდელში ჩავარდნას არეულობის გამო, რადგან მოელოდნენ თუ სპარსელების და თუ ოსმალების შემოსევას საქართველოში. გაინა კაფუცინებს გადაეწყვიტათ სრულებით არ დაენებებინათ თავი მისიონისათვის, და იმისათვის სიცოცხლეც გაეწირათ.

ამ დროების გვაქვს ერთი წერილი, რომელსაც არც თარიღი აქვს და არც დამწერის სახელი უჩანს. ეს წერილი, ვგონებთ, საქართველოდან მისულს ერთს კაფუტინს უნდა წარედგინოს პროპაგანდისათვის. ამ წერილში ის აღუწერს მოკლედ საქართველოს მისიონის გარემოებას და ქვეყნის მდებარეობას. სხვათა შორის წერილში აცხადებს: „თორმეტი წლის განმავლობაში საქართველოს მისიონმა უფრო მეტი ნაყოფი გამოიღო, ვიდრე სხვა ქვეყნების მისიონმა 60 წლის განმავლობაში გამოიღო. გარდა ორი ეკლესიისა, გვაქვს სკოლა რომელშიც სწავლობენ 40—50 მოწაფემდე; კაფუტინების საქართველოში მოსვლის დროს ნათლილების შესრულების წესი თითქმის ერთიან დატოვებული იყო და ღვთიური ბრძანების წინააღმდეგ ბევრი ურიგობა ხდებოდა. რაოდენათა შეიძლება, ეს ნაკლულეფანებანი მოისპო და ნათლილების შესრულების ნამდვილი სახე აღდგენილ იქმნა, რადგან ხელთნაწერი საქრისტიანო მოძღვრება მთელ საქართველოში მოფინეთ. მისიონერებმა მთებში მცხოვრებთაგანი ასობით დანათლეს, ეგრეთვე ნათლავენ ურწმუნოთა ბავშვებსაც წამლობის დროს, როდესაც სიკვდილის პირას არიან. მესამე მისიონის დამყარება საქირაა კახეთშიაც, რომელიც ცალკე და უდიდესი სამთავროა, მშვენიერია ჰაერითა მთელს მხარეში, ყველაფრით ძრეულ უხვია, ასე რომ არ განსხვავდების ევროპისაგან. იქ ხშირად მიდიან მისიონერები ტფილისიდან“. (1).

ზემოდ დასახელებული პატრი იოსები აპრილის პირველს 1677 წ. სწერს რომსა და აუწყებს სპარსელებისაგან მოწამლულ მეფის სიკვდილს. ხოლო ამავე წლის პირველის დეკემბრის წერილით აცნობებს, რომ ერეკლე მეფის ოჯახობა გაუკურნებიათ კირისაგან. ერეკლე სპარსეთს გაბრუნების დროს დაჰპირებია დიდ შემწეობას. იმისასვე ამბობს, ძრიელ დიდი პატივისცემა აქვს რომის ტახტისაო. ეგრეთვე მოუთხოვრბს, რომ როდესაც ერეკლე გაბრუნებულა სპარსეთს, ყენს უთხოვნია გამაჰმადიანდო; რადგან იმას ქრისტეს სარწმუნოების უარი არ უყვია, სპარსელებს მოუწამლაესთ. (1).

ამავე წელს ესევე პატრი დაუბარებია საწამლებლად გიორგი გურიელს, გამოუგზავნია ოთხი ცხენოსანი და ერთი აზნაური წასაყვანად. რა წასულა გურიას, მალე გაუკურნებია თუ გურიელი და თუ მისი მეუღლე, რაისგამო გიორგის მისთვის. უჩუქებია ერთი ძვირფასი ვერცხლის ქურქელი. ამავე დროს მიუცია პატრისათვის ის წერილი, რომელიც მოვიყვანეთ გურიაში კათოლიკობის აღწერის დროს და რომლითაც ჰპირდება მათ ეკლესიის დაბრუნებას და ოცი მოსახლის მიცემას, რისგამო ამან მისწერა პროპაგანდას და სთხოვა ახალი მისიონერების გამოგზავნა გურიისათვის.

პატრი იოსები საზოგადოთ გორში სცხოვრობდა. აქ ამას ერთ ღამეს ათი ავაზაკი დასცემია და მათი სახლი სულ კერთიანად გაუქურდავს. ეს და მისი ამხანაგი პატრები ავაზაკებს გასძალებიან. ამ შეტაკებაში ერთი ავაზაკთაგანი მოკლულა და ერთიც დაქრილა. პატრი იოსებიც დაუჭრიათ ფეხში, რაისგამო განკურნების შემდგომ დაკოკლებულა. ამ ამბავს სწერს რომში პირველ დეკემბერს 1679 წ. გურიიდან, სადაც ხელახლავ წასულა შაჰნავაზის შვილის, გიორგი მეფის თხოვნით. გარნა გურიის მთავარს მერე აღარსად გაუშვია, იქ დაუქერია, რათა იქ დაბინავებულიყო და სხვებიც მოეყვანა. იმის იქ ყოფნაში გურიის მისიონის გასაძლიერებლად რომიდან სამეგრელოში მოსულა სამი კაფუცინი. იმათ ტყვილი ამბავი გაუგიათ, პატრი იოსები მოუკლავსთო და შეშინებულნი, გურიაში წასვლის ნაცვლად, ისევ უკან გაბრუნებულან კოსტანტინეპოლს.

კათოლიკობის საქმე თანდათან ძრიელდებოდა, მეტადრე მეფეების მფარველობით და შემწეობით. როგორც შაჰნავაზი, ისე მისი მოადგილე გიორგი მეფეც კარგად ეპყრობოდენ კაფუცინებს და თავიანთს მფარველობას არ აკლებდენ. ხოლო სომხები კი პატრებს მოსვენებას არ აძლევდენ, და მარჯვე დროს ეძებდენ, რომ ეღვენათ. მეორედ დენა დაუწყეს 1679 წ. თუმცა კი, როგორც უნდოდათ, ისე ვერ ავნეს მათ. ამას უფროსი პატრი რომში სწერს ესრედ:

„თქვენს უაღმატებულესობას უნდა მოვახსენო ერთი დევნულობა, რომელიც აღდგომის უკან სომხებმა დაგვიწყეს: ისარგებლეს იმ შემთხვევით, რომ ახალი მისიონერები აღარ მოდიოდენ, რაც ჩვენ უკანასკნელ მდგომარეობაში გვაყენებდა; ეგრეთვე რა ნახეს, რომ სააღდგომოდ ჩვენთან 60 კაცზე მეტი გაენდენ და გაკათოლიკების ექვი შეიტანეს მათზე, სომხების მღვდლებმა და ერის კაცებმა კრება ჰყვეს წინააღმდეგად მისიონისა, რათა ან ჩვენ გავედევნეთ საქართველოდგან და ან ჩვენი ეკლესია დაენგრიათ. ხოლო იმ შემთხვევისათვის, თუ ვერ შეისრულებდენ წადილს, წერილით დაადგინეს, რომ ყველას, ჩვენს ეკლესიაში მომსვლელებს, გადაეხადათ 200 პიასტრი მეფისა და ქართველების პატრიარქისათვის; მაგრამ ღვთის წყალობით თავიანთი ბოროტი გინზრახვა ვერ შეასრულეს, რადგან კურთხეულმა უფალმა იმისთანა გული მისცა ამ ქართველთა მეფეს, თუმცა კი გამაჰმადიანებელია, რომ კრინტიც არ დასძრა სომხების სასარგებლოდ: საკმარისი იქმნებოდა მართო ერთი სიტყვა ეთქვა, რომ ჩვენი ეკლესია ერთიანად დაენგრიათ. ამნაირად, იმის წყალობით, რომ მისიონერებმა მოსვლა დაიგვიანეს, აქაურმა მისიონმა დიდი გაქირვება გამოიარა... პატრი იოსებ ბორგონანელი. ტფილისი, 15 მაისისა, 1679 წ.“ (1).

ამ დევნულობის ამბავი მოხსენებულია ეგრეთვე ერთ ქართულ წერილში, რომელიც 1679 წ. ნეაპოლში პატრი ბერნარდესთან მიუწერია ერთ კათოლიკეს სახელად ესტატე იევანელს ზურაბის შვილს (Estate de Jegani): „ქ. ღმერთმან ტკბილმან ყოვლის მპყრობელმან მამა ღმერთმან, ძემან მაცხოვარმან და სულმან წმინდამან, რომელი მამისა და ძისაგან გამოვალს, თქვენ უზემთაესად მადლი მოგცეს, ვითარცა ივანე ოქროპირს და გრიგოლ თეოლოგოსს, როგორც უბოძებია და გაქუს ჩვენო სულიერო და მაცხოვრებელო ჩვენის ნებით მამაო სულიერო. ქ. მერმე თქვენი უღირსი და ცოდვილი, რომელი მოვლის თქვენგან ცხონებას თქვენის წურთითა. აწ თუ იკადრებოდეთ, მრავალი თქვენის პატრონის და სიკეთე შემკობილს და ღვთის მეტყველების და სიწმიდით თავის შესაფერი მოკითხვა ნახვის დიდი ნატვრა მოგვიხსენებია. მერმე ამას წინეთ წიგნები მოგეწერა, მომივიდა ღმერთმან სასუფეველი გაღირსოს, როგორ გაქეს ოთხჯერ მე გამიგზავნია წიგნი არ ვიცი მოგივიდა თუ არა და ესეც მოგახსენოთ ჩემთვის წმიდა ბერნარდის ხატი გამოგეგზავნა. ღმერთმან კარგად გამყოფოს და წმიდა ბერნარდე მეოხე იყოს შენი თუ აქაურ ამბავს იკითხვიდე მოქალაქენი ორჯერ დაიგროვეს შუღლი ქნეს მაგრამ კათოლიკე ეკლესია ძლიერ იყო და რომელიც კათოლიკე ვნახე შეიტყეს თქვენთან წიგნის მოწერა თქვენს ხელზე მთხვევა მოგახსენეს“. (1).

ზემოდ ხსენებული უფროსი პატრი იოსებ აგზავნის რომში გორს ნამყოფს პატრი იოსებ რომაელს და ატანს წერილს. კარდინალს სხვათა შორის ამას სწერს: „ღვთის მადლით მისიონის საქმე კარგად მიდის და დიდი ნაყოფი მოგვაქვს. თუმცა კი სხიზმატიკი სომხები ხანდისხან გვეწინააღმდეგებიან და საშინლად გვდევნიან, როგორათაჲც პატრი იოსებ ანტონი მოგახსენებს, იგივე გაუწყებსთ თუ რა საშუალება უნდა იხმაროს კაცმა მათს დასამდაბლებლად“. (2).

ამ უფროსს მომზადებული ჰყოლია პროპაგანდის კოლეგიაში სასწავლებლად ხუთი ყმაწვილი, რომელთა შესახებ წინათვე მოუწერია რომში. კარდინალი, 29 აპრილს. 1679, პასუხად სწერს, რომ ამ ხუთ ყმაწვილში გამოგზავნოს სამი უფრო ნიჭიერი, რათა პროპაგანდის კოლეგიაში განაგრძონ სწავლა. ეგრეთვე აუწყებს 7 კათუცინის გამოგზავნას საქართველოში“. (3).

ნეაპოლის სკოლაში ერთი ახალგაზდა ქართველი თავადიშვილი ყოფილა. მისის გვარისა და იქ მოსვლის შესახებ ცნობა არაფერი გვაქვს. ამას პროპაგანდის კოლეგიაში შესვლის ნება უთხოვია. ამიტომ პროპაგანდიდან ნეაპოლის ნუნციოს ამ წერილს უგზავნიან:

„მათს უსამღვდელოესობას ნეაპოლის ნუნციოს, 16 ივლისს 1681.

„პროპაგანდის კოლეგიაში შესვლის ნება ითხოვა ერთმა გამოჩენილმა ქართველ ოჯახის შვილმა, რომელიც მანდ ნეაპოლში სწავლობს სამოქალაქო მეცნიერებას. ბატონი კარდინალები ნატრობენ, შეიტყონ მისი ვინაობა, ზნეობა და ეგრეთვე ის, თუ რა სარგებლობის იმედი იქმნება, უკეთუ მისი თხოვნა შეიწყნარეს. ამისგამო ბრძანეს თქვენთან მოწერა, რომ შეიტყუთ და მისცეთ ერთი გარკვეული მოხსენება, რომელსაც მოელიან თქვენის უზომო გულკეთილობისაგან. ამ მოხსენების მიხედვით ესენი იმ გზას დაადგებიან, რომელსაც უფრო სასარგებლოდ დაინახვენ, ვთხოვთ ღმერთს თქვენს ბედნიერებას“. (1).

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს ახალგაზდა ქართველი ნეაპოლში კარგა ხნის მოსულ უნდა ყოფილიყო, რადგან ამ დროს საშუალო სასწავლოში ყოფილა. არც კაფუცინების მოყვანილი უნდა ყოფილიყო, თორემ თვით კაფუცინები ითხოვდნენ მის ადგილს, და მისი ამბის შესატყობლად რომიც მათ მიმართავდა და არა ნუნციოს.

ჩვენ მიერ ხშირად დასახელებული პატრი ბერნარდე ნეაპოლელი, საქართველოში ათი წლის შრომის შემდგომ, წავიდა თავის მამულ ნეაპოლში შესასვენებლად. ამან პროპაგანდას წარუდგინა საქართველოს მისიონის შესახებ საკმაოდ ვრცელი მოხსენება, რომლისაგანაც მოგვცავეს ეს შემდეგი ნაწილი: „პროპაგანდის წმიდა კრების აღმოსავლეთის მისიონებში, საქართველოს მისიონი არა მარტო საუკეთესოა, არამედ, ჩემის აზრით, მას ეკუთნის უპირველესი ადგილი ყველა სხვა მისიონთან შორის თუ იმისთვის, რომ თავისუფლება არის ყველა სამოციქულო და საეკლესიო სამსახურის აღსრულებისა, ისე როგორც ევროპაში, თუ იმ ნაყოფის გამო, რომელიც ყოველდღივ მოაქვს და მომავალშიაც გამოიღებს, უკეთუ საკმაოდ შემწეობა ექმნა და თუ ეგრეთვე ხალხის თვისებათა გამო. ქართველი ხალხი ყველა აღმოსავლეთის ტომებზე უფრო განათლებული, უფრო განვითარებული და უფრო პატიოსანია და დიდი ნიჭიცა აქვს, რაის გამო უფრო მომზადებულია შეითვისოს სარწმუნოების ქეშმარიტება, რა დარწმუნდება თავის საღის ქუჩისა და საღმრთო წერილის შემწეობით.რაც შეეხება პროპაგანდის კოლეგიაში მისაბარებლად საქართველოდგან ახალგაზღობის გზაენას, უნდა მოგახსენოთ რომ ეს შეტად ძნელი საქმეა და ეს სიძნელე არა ერთგზის გამოგვიცდია. ჯერ ერთი გზავრობას დიდი ხარჯი უნდა, გარდა ამისა, იძულებულნი არიან ოსმალების ადგილებზე დიდხანს იარონ და აქ საშიშოა ტყვედ არ ჩაუარდნენ ურწმუნოთ. მეორე მხრივ იქაურ სკოლებში, რომლებშიც ჩვენი პატრები ასწავლიან, კარგ მასწავლებლის ხელმძღვანელობით, შეიძლება მოწაფეები პატარაობითვე ძრიელ კარგად აღიზარდნენ, გარნა, სამწუხაროდ, რა გახდებიან რვისა ანუ სულ ბევ-

რი, ათის წლისა, მშობლებს ჩვენგან გაჰყავთ და აყენებენ ხელობაზე. მაგრამ უშემწეოდ არ უნდა დაეტოვოთ ის ახალგაზდობა, რომელიც თავისი მიდრეკილებითა და ნიქით და ყველა სხვა კაი ხასიათით ბევრითა სჯობია აღმოსავლეთის სხვა ტომის ახალგაზდობას. ჩემის აზრით, კარგი იქნება, წმიდა კრებამ კეთილ ინებოს, რათა საუკეთესო მასწავლებლის ხელმძღვანელობით საქართველოშივე, ჩვენის მისიონების სახლებში, თუ სამოქალაქო და თუ საეკლესიო მეცნიერებაში აღიზარდნენ ოთხი ანუ მეტი ყმაწვილი, სხვებზე ნიქიერი და მათ შესანახავად გაღებულ იქმნეს იგივე ხარჯი, რაც საქირო იქნებოდა რომის კოლეგიაში საქართველოს ორი ანუ ოთხის ყმაწვილის გასაზრდელად. ამნაირად არა მარტო გზის ხარჯი გადაარჩება, არამედ ერთი და იმავე ფულით ორჯელ მეტი ყმაწვილის შენახვა შეიძლება საქართველოში ვიდრე რომში“. (1)

ამ მოხსენებას თარიღი არა აქვს; ვგონებთ, უნდა იყოს წარდგენილი 1680 წ. პროპაგანდა ამ წერილებით წარდგენილ მოხსენებას არ დასჯერებულა, რადგან 18 აპრილს 1681 წ. პ. ბერარდეს ნეაპოლში სწერს და რომში იბარებს, რათა სიტყვიერად მოახსენოს საქართველოს სრული ამბავი; ეგრეთვე ატყობინებს, თან წამოიღოს თავისი ქართულად ნათარგმნი კათეხიზმო რათა იქვე დაიბეჭდოს.

ქართულად ნათარგმნი საქრისტიანო მოძღვრების დაბეჭდვის შესახებ ხშირად იყო მიწერ-მოწერა რომსა და საქართველოში მყოფ კათოლიკეების შუა. არა სჩანს, ეს წინადაც დაბეჭდეს, თუ არა. ხოლო რა მოვიდა ნეაპოლელი პ. ბერნარდე რომს, საქართველოდან თან მოტანილი თავის მიერ ნათარგმნი ქართულად კათეხიზმო დააბეჭდინა 1681 წ. ამ წიგნის სათაური არის ესა: „ქ. საქრისტიანო მოძღვრება სიმოვლებით დარიგებული კარდინალ ბელარმინოსაგან და გადმოთარგმნილი პატრი ბერნარდო მარიამისაგან ნეაპოლელისა კაპუჩინი და მქადაგებელი და მღრთის მეტყველი იტალიანურის ენისაგან მხედრული ქართულის ენითა. ქ. კს. ჩ. ქ. პ. ა. (1681 წ.)“. ესევე სათაური პირველად იტალიანურად აწერია. ესევე წიგნი დაბეჭდვის წინადაც განუხილავს ქართველ კათოლიკეს ენიბეგანთ ზალინას. რის გამო იტალიანურის ენით ამოწმებს და ქართულად ხელს აწერს ესრედ:

„შემოწმება. მე ზალინ ენიბეგი ქართველი პირველი კათოლიკე, მოწაფე ტფილისში მყოფ მისიონერი კათოლიკეებისა, სადაც სპარსეთის მეფის მომადგიერე ზის, რომელთანაც ვიყავი და ვარ მოენე და მდივანი ქართულის, სომხურის, სპარსულის, თათრულის და იტალიანურის ენისა, ვამოწმებ, რომ ღვთისმეტყველი პატრების შემოწმებით და წმიდა კრების სეკრეტარ ეპისკოპოსის ჩიბოს ბრძანებით, წავიკითხე და გარდავიკითხე ყველანაირი სიფრთხილით ეს წიგნი, შედგენილი სამოციქულო

მისიონარი პატივცემული მამა ბერნარდე მარია ნეაპოლელისაგან, არაფერი ვპოე წინააღმდეგ რომის კათოლიკე სარწმუნოებისა, ანუ კეთილის ზნეობისა, რადგან სიტყვა-სიტყვა ნათარგმნია კარდინალ ბელარმინოს პატარა საქრისტიანო მოძღვარებიდან ქართულს ენაზედ. ეს ამ სამეფოში ძრიელ დიდათ სასარგებლო იქმნება, რადგან საიდუმლოების შესახებ ცნობები სულ არეულ-დარეულია და ვერც ხელთნაწერით დაუკმაყოფილებიათ ეგოდენი პროვინციების საჭიროებისათვის, ამისთვის დიდათ საჭიროდ ვრაცხამ, რომ ეს დაიბეჭდოს. ქ. მე ენიბეგანთ ზალინა, როგორც ზემოთ წერილია, დავამტკიცე“. (1). ეგრეთვე ამოწმებს იტალიანურად საქართველოდან ახლად გაბრუნებული პატრი იოსებ ანტონ რომაელი და ხელს კი ესეც ქართულად აწერს.

ეს წინასიტყვაობა ცხადათ გვიჩვენებს იმ დროს კათოლიკობის გავრცელებას მთელს საქართველოში. რადგან ხსენებული ეგოდენი პროვინციების საჭიროებად ჩვენ თავდაპირველა უნდა ვიგულისხმოთ კათოლიკების სულიერი საჭიროება, და არა იმათი, რომლებიც ჯერ არ იყვნენ შეერთებულნი კათოლიკე ეკლესიასთან.

პატრი ბერნარდეს დიდი ღვაწლი მიუძღვის საქართველოს წინაშე, რადგან, იმან, რა შეისწავლა ქართული, ბევრი წიგნი სთარგმნა ქართულად; ზოგი თვითვე შეადგინა ამავე ენაზე და ზოგიც ძველი წიგნებიდან გადმოსწერა თუ საკუთრივ კათოლიკებისათვის და თუ საზოგადოდ ქართველების სასარგებლოდ. (2) ამან თავისი მოღვაწეობით დიდი სიყვარული და პატივი დაიმსახურა ქართველთ ერისა, მეტადრე კათოლიკებისა, ნეაპოლში ყოფნის დროს ხშირი მიწერ-მოწერა ჰქონდათ ერთმანეთში. თუ მიღებულის და თუ გაგზავნილის რაედენისამე წერილის პირი ჩვენ გვაქვს, იქიდან ზოგი ზემოთ უკვე მოვიყიანეთ და ზოგსაც აქ მოვიყვანთ.

წერილი ასთანდარა გოგინას ქალისა, რომელიც პატრი ბერნარდეს განდოშვილი ყოფილა. ეს ქართულად მიუწერია ნეაპოლში 1682 წ.

„ქ. უღირსი, ცოდვილი უცოდინარე თქუენის ფეხის მიწა-მტუერი შვილი თქვენი ასთანდარ მოგახსენებს ჩემო საიქიოთ დილო იმედო. ამ წუთს ქვეყანასა დიდ იმედათ მისაჩნველო, მისახედაო, ყოველსა ჟამთა ტკბილათ სახსენებლო ბატონო ჩემო სულიერო მამავ. მრავალი თქუენისა ღვთიანისა და ღვთის და ყოველად წმიდისა სიყვარულით სავსეა თავისი შესაფერი მოკითხვა და სამსახურისა დიდათ ნატრა მომინხსენებია. ბატონო ნეტაი ამ წიგნსა რომ შენ გნახამს. ვაი ჩვენ რომ უღირსი ვიყავით მალე გაგვეყარე გაყრა ღმერთმან ნუ ქნას. როგორც სული ხორცილამ არ განიყრება უსიკვდილოთ იმ გვარად ჩვენი სულიერობისა

მამაშვილობა არ გაიყრება. უმეტესად ახლა უფრო შენი სიყვარული ყოვლად წმინდა ღვთის მშობელი წმინდა ფრანჩისკე მამა ჩენი ამოდ და მხიარულად გამყოფოს ბატონო მამაო ჩემო დიად მიხარიან მე ცოდვილი უღირსი უცოდინარე რომ მანდილამ მომიგონებ, წიგნს მომწერ და მომიკითხვი. ბატონო, აქაური რა მოგახსენო. ვინც სიმართლის გზაზე მართლა დგას, ღვთის ბაღში პეტრეს ბაღით ახალ თევზებს იჭერენ. ვინცა და იუდასავით უკუდგენ, ცოტა საქმისათვის შესწუხდნენ მაგრამ ახლა მართალი კათოლიკე უჯესტესად გამრავლდა რა თქვენ წაბძანებულხართ ალამუაკ უკუდგა სიმართლის გზისაგან არაფერი იქმნება შენ კარგად იყავ ბატონო მამაო ჩემო. შენვე იცი, რომ პეტრეს და პავლეს სიყვარული მაქვს დიად გულში, შენგან წყალობა იყოს. იმათი სახე და ყოვლად წმიდის სახე ცოტათი მოდიდოთ მიბოძეთ. კრიანონისა და ჯუარისა შენ იცი, ბატონო შორისა ვარ უცნობი უმსახურო ვარ, მანდ ქალებთან ჩემ მაგიერ მრავალი მოკითხვა მოახსენე, თუ უკაცრავად არ ვიყო, ბატონო, თქმა არ ვარგა, მაგრამ კიდევ გულია; რაც ჩემის უმცოდინარობით შემიძლია ჩემის ცოდვილის პირით თქვენთვის ლოცვა არ დამიკლია ბევრს თავს ველარ შეგაწყენ, ბატონო, დაიწერა ეს წიგნი თიბათვის დამდეგსა“.

ნეაპოლიდგან საქართველოში 1682 წ. გამოგზავნილი პასუხი პატრი ბერნარდესი ესტატესთან ქართულად „ქ. სულიერის სიყვარულითა თქვენის ნახვის და აღერსის სამსახურის დიდად და უზომოდ მონატრე პატრი ბერნარდო მარიამ ვიკადრებ, ჩემო სულის შვილო, ნიადგ ეამთ. სახსენებელო, ბატონო ესტატე, მრავალი მაგათის ქრისტიანის და მტკიცედ კათოლიკეს და ყოვლის ნათლითა აღესილს თავის შესაფერი მოკითხვა და ლოცვა-კურთხევა მომიხსენებია. აწ ფრა“) პოლიკარპომა თქვენი მართალს რჯულზედ სიმტკიცე თქვენის ჯალაბის მორჯულება. და მამისაც ყველა თითო-თითოდ შემატყობინა. კურთხეულ არს ღმერთი. ყოვლის სიკეთის მომქმედი ღმერთიც და ღვთის მშობელი ყოვლად წმინდა თქვენი თავი, თქვენი სახელი, თქვენი შვილნი შეინახოს. ვისგან გეშინოდეს ბატონო შვილო“., (1).

ამ პატრთან თვით ტფილისის კაფუციანებსაც პქონდათ ხშირი მიწერ-მოწერა. აქაური გარემოება მისთვის მიუწერია 1682 წ. პ. იოსებს. ეს წერილი დაკარგულია. ხოლო ამის შემდგომ მიწერილი წიგნი გვაქვს, რომლიდგანაც მოგვყავს შემდეგი:

„...თქვენს ღირსებას ვაუწყებ, რომ ამ ეამად მისიონი ძრიელ კარგ მდგომარეობაშია სულიერად. ამ გაელილ ნოემბერში წმიდა იუბილეს

*) მორჩილი ძმა.

გამო ასამდინ აღსარება სთქვეს და ეზიარნენ, ხოლო საშობაოდ კი სამოცმა. ტფილისში 200 კათოლიკეა. მაგრამ ამ დიდ მარხვაში საქადაგებლად ეშმაკმა აქ მოუსია ერთი ვართაფეტრი, რომელიც ჯოჯოხეთებრივი სიბრაზით სავსეა წინააღმდეგ მისიონისა და ამ საბრალო კათოლიკებისა. ესენი ჯერჯერობით მტკიცედ არიან. სამი წლის წინეთ ამ გაეშმაკებულმა მღვდელმა აქ იქადაგა და მით ჩვენ ბევრი გვაენო; მაგრამ ახლა უფრო ძრიელ ცდილობს და ჩვენს წინააღმდეგ ყველა ზომას ხმარობს, აგულიანებს ერს, რათა ჩაგვაქვაონ და ან აქედგან განგვდევნონ. ამას კიდევაც შეასრულებდნენ, უკეთუ მეფე ჩვენი მომხრე არ ყოფილიყო. ახლა ვნახოთ, რა მოხვდება ამ დიდ მარხვაში.... ვბედავ მოგახსენო, რომ ძლიერ კარგი იქნება, უკეთუ პროპაგანდის თხოვნით განთქმულმა ვენეციის და ჯენოვის რესპუბლიკამ და ეგრეთვე მათმა უმაღლესობამ დიდმა დუკამ უჩვენონ თავიანთი რისხვა მოვაქრე და მანდ მცხოვრებ სომხებს, ან მოსაჩვენებლად დაამწყვდიონ და საქონელიც გამოართონ, ვიდრემდე დაჰპირდებოდნენ თავიანთი ემპიაწინის უბოროტესი სამღვდლოების გასწორებას. ამას ბევრი დრო აღარ დასჭირდება, მაშინათვე შესრულდება, რადგან ამის შეტყობაზე პატრიარქს (ელისბარს) დიდათ შეეშინდება, რომ არ დაჰკარგონ მანდაური ვაქრობა და მოწყალეობანი... ტფილისით 5 მარტსა, 1683 წ. პატრი იოსებ ბოგონანელი“. (1).

ესევე პატრი ამავე წლის 22 მარტს რომში სწერს, რომ იმ მოსულ ვართაპეტს ბევრი უქადაგებია მათს წინააღმდეგ და მთელი ქალაქი აუღელვებია; შემდგომ სომხებს ბევრი ფული უძღვევიათ მეფისათვის მათს გასაძეველათ და კათოლიკების დასასჯელად. მაგრამ მეფე სრულებით არ დათანხმებულა; რაის გამო თავიანთი ბოროტი წადილი ველარ შეუსრულდებათ. ამიტომ სთხოვს პროპაგანდას, რომ მათის დაფარვისათვის მეფეს მადლობის წიგნი მოსწერონ და რაიმე საჩუქარი გამოუგზავნონ.

ვგრეთვე ახლად მოსული პატრი კარლო, ამავე წლის 30 აპრილს, სწერს რომში და აუწყებს, რომ მას ჰყავს სკოლაში ოც-და-ათზე მეტი მოწაფე და ორმოცი განდოსშვილი; მასთანვე მოუთხრობს სომხების მიერ დევნულობას და მეფის მფარველობას სომხების წინააღმდეგ: ეკკლესიას თავზე დაგვაქცევდენ თუ მეფე არ გამოგვსარჩლებოდაო.

პირველშივე სომხებმა რაკი ვერ მოსპეს ერთიანად პატრების მისიონი ტფილისში, კათოლიკე სარწმუნოების წინააღმდეგ დაიწყეს მოქმედება: ყველა ღონისძიება მათ წინააღმდეგ იხმარეს. ამას უფრო ნათლად დაგვანახებებს ქვემოლ მოყვანილი საბუთები. ქართველებმა კი მეფიდგან დაწყობილი თითქმის ყოველთვის გულშემატკივრობა და თანაგრძნობა აღმოუჩინა ლათინის მისიონერებს და ბევრ შემთხვევაში დაიცვა ისინი

სომეხთა მიერ უწყალო და უსამართლო ღვეწულობისაგან. ამასაც უფრო ცხადად დავინახაეთ შემდეგი საბუთებით.

გიორგი მეფემ თავის მამას შაჰნავაზს ბევრით გადააქარბა მისიონერების პატივისცემასა და ლათინის ეკკლესიისადმი მიღრეკილობაში. ამას, ქვემოდ მოყვანილ საბუთებს გარდა, გვიმტკიცებს ეს წიგნიც, რომს მიწერილი.

„მეფემ კერძოდ დამავალა, როდესაც თქვენს მალას ღირსებას მოვსწერ, ყოველთვის კდემით მოვახსენო მოკითხვა ანუ ხელს კოცნა და გთხოვო თქვენი ამბავი და მისიონერების გამოგზავნა. აწ გულმოდგინეთ ვასრულებ ამ დავალებას ყოვლად ღირსეულის მეფისას, რომელიც ჩენი დიდად საყვარელი შეილია; იმედი მაქვს თქვენთვისაც სათნო-საყოფელი იქმნეს. თქვენს ღირსებას აზრუმის გზით გამოვუგზავნე ერთი ვრცელი წერილი, მეორეს გწერ შემდგომ ჩენის უფროსის მოსვლისა, რომელიც მოვიდა მოსკოვით, სადაც ჩენი მეფე გზავნის კაცსა თავის ძმა არჩილთან... ტფილისი, 7 ნოემბერს, 1684 წ. პატრი იოსები“. (1).

იმავე წლის პირველ თვეებში საქართველოში ეამი გაჩენილა, და შეიდ თვეს არ მოსპობილა. ბევრი უმსხვერპლია თუ გორსა და თუ ტფილისში. ამ დროს კათოლიკეებს დიდი კაცთმოყვარეობა აღმოუჩინიათ ერისათვის. გორში მყოფ პატრი კარლო პეშელის შესახებ გვაქვს ერთი ვრცელი წერილი, სადაც მოხსენებულია, სხვათა შორის, შემდეგი გარემოება: სენის გაჩენის დროსვე, ვისაც კი მოუსწვრიათ, გორის მცხოვრებნი გახიზნულან მთებში; ამათ უთხოვიათ პატრი კარლოსთვის, რათა ისიც მათთან წასულიყო, რომ სიკვდილისგან თავი გადერჩინა; პატრს არ უქმნია, იქვე დარჩენილა. და დაუწყვია უპატრონოდ დარჩენილ ქირიანთა მოვლა; რაც კი შესძლებია, მათთვის მოუგია ყველანაირი სამსახური თუ სულიერი და თუ ხორციელი; თვითონაც დასწეულეებულა, მაგრამ მალე გაკურნებულა. ამ დროს უფრო უშიშრად და გულს მოდგინეთ დაუწყვია სწეულების შემწეობა; ახალგაზდა გორელი ფრანჩისკეს, თავის ერთგული მოსამსახურისათვის, რომელიც კათოლიკე ყოფილა, ერთგულ დედის მსგავსად, სამსახური არ დაუკლია, მაგრამ სიკვდილისგან ველარ გადურჩენია: მისი სიკვდილის მეორე დღეს ამასაც ხელმეორედ შეჰყრია ეს საშინელი ქირი და გარდაცვლილა მეორე დღეს სექტემბერში; ასე რომ გორის მისიონი ამ დროს უპატროდ დარჩენილა. (1).

ტფილისში მყოფმა პატრებმა არა ნაკლები გულშემატკივრობა და შემწეობა აღმოუჩინეს გაქირვებულ ხალხს იმ საშინელ დროს. კათოლიკეების ესრეთმა თავგანწირულებამ და კაცთმოყვარებამ მიიზიდა არა მარტო გიორგი მეფე, არამედ ბევრი ქართველი თავადიც, ვინც კი მოინ-

დღმა ერთიანად შეერთება რომის ეკლესიასთან. ამ ამბის შესახებ გვაქვს პატრი უფროსის შემდეგი წიგნი პროპაგანდაში მიწერილი:

„გაეღილ მარტის ხუთს პატრი ჯუსტინო ლივორნელი. ისპაჰანს გაეგზავნეთ მე და მეფემ, რათა აქ მოეყვანა ეპისკოპოსი ფრანჩისკე პიკტი*) სასარგებლოდ ამ მისიონისა, რადგან ქართველ ბატონებს მოლაპარაკება აქვსთ და უნდათ შეერთება რომის კათოლიკე ეკლესიასთან. ეს ხსენებული პატრი ტფილისს მობრუნდა 21 დეკემბერს. ამხარად მე და პატრი კარლო პეშელი დავრჩით მარტო, ის გორში და მე ტფილისში. გაეღილ ზაფხულს საქართველოში და კერძოდ ტფილისსა და გორში გაჩნდა ეპი, რომლითაც საკმაოდ დაიხოცნენ; უფრო ბევრი გაწყდებოდა, მთებში რომ არ გაქცეულიყვნენ. გორის მცხოვრებთ პ. კარლოც მიიწვიეს, რათა მათთან წასულიყო, მაგრამ თავის სიცოცხლეს არჩია მათი სულების ცხონება და ეს სურვილი საქმით დაამტკიცა; ნამდვილათ შევიტყე, რომ ამან ბევრი იღვაწა ღვთის დიდის დიდებისა და იმ საბრალო სულთა ცხონებისათვის; ბოლოს მოუყვდა სახლის ერთი ახალგაზდა, რომელიც მას ემსახურებოდა, ორის დღის შემდგომ თვითონაც გარდაიცვალა. მე ტფილისში ვარ მორჩილ ძმა ბართლომე გვილანოელთან ერთად. იგი მეფემ მიიწვია, რომ მას ხლებოდა, მაგრამ მოახსენა, რომ ვერც მე დამტოვებდა მარტოკას და ვერც სახლს დაანებებდა თავს, რადგან ამ დროს ძლიერ გახშირებული იყო ქურდობა. მე მუდამ ქალაქში დავიარებოდი, და სიკვდილის განსაცდელში ვიყავი, მაგრამ არ ვერიდებოდი, ბევრი ჩვენი კათოლიკეთაგანიც მიიცვალა, მაგრამ არც ერთი მომკვდარა საიდუმლოების მიუღებლად. დაწერილებით არა გწერ ყველას, რაც ღმერთმა ამ დროს თავის დიდებისათვის იმოქმედა ჩვენის საშუალებით, რადგან ჟარვანის წასვლის გამო დრო აღარა მაქვს. ხოლო შემდგომ ეგ ბატონი კარდინალები და თქვენც, რა დაწერილებით სცნობთ ამ დროის ამბავს, ძრიელ განიხარებთ და დაწმუნდებით კიდევ, რომ ხარჯი და შრომა ამ მისიონზე უბრალოდ არ წასულა. ამიტომ დიდათ გვეედრები, მალე უშველოთ, რომ ეს მისიონი არ მოისპოს, რაც საშიშოა, რადგან უკანასკნელ მდგომარეობაში ვართ**). ეპისკოპოსი პიკტი არ მოსულა, მაგრამ კი შემოგვიპირდა მოსვლას. ტფილისი 2 იანვარს 1685 წ., პატრი იოსები ბოგოინანელი“. (1).

ესევე პატრი იოსები ამავე წლის 8 აგვისტოს წერილით რომში აცნობებს, რომ სპარსეთში მყოფის პიკტი ეპისკოპოსისაგან უარი მიუღია საქართველოს მოსვლისა მგზავრობის სიძნელისა გამო; ეგრეთვე

*) ეპისკოპოსი ფრანგი და პაპის ელჩად გაგზავნილია შაჰსთან.

**) გაპირებაში მისიონი იმიტომ იყო, რადგან ერთ პატრზე მეტი აღარ იყო.

სთხოვს პატრების გამოგზავნას გორისათვის, რომელიც უმღედლოდ დარჩენილა. ამივე თხოვნას კიდევ უმეორებს და ეგრეთვე პროპაგანდას ავედრებს ერთ ქართველ კათოლიკეს, რომელსაც რომს გზავნის, ამ სიტყვებით: „ეს ახალგაზდა ამ წიგნის მომტანი, სახელად ანჯელო, არის ქართველი კათოლიკე ლათინის ტიპიკონისა, პატარობიდანვე ამ მისიონში აღზრდილი, რომელშიც თექვსმეტ წელიწადზე მეტი მსახურებდა: მუდამ ნატრობდა ევროპაში წასვლას. როგორათაც თქვენვე ნახავთ, კაი ნიქიერია, ახლა დრო აქვს, მუდამ კარგად იქცეოდა და ყველას კარგს მაგალითს აძლევდა; ამიტომ ღირსეულად შევრაცხე და სიმართლევ მაგალიტობდა, რომ ეს გამომეგზავნა წმიდა კრებისათვის, რომელსაც გამოეყენებინა ისე, როგორათაც საუკეთესოდ შევრაცხავდა. ამიტომ რაოდენათაც შემძლია მას გავედრებ, რადგან კაი ყმაწყილია და ღირსია ყოველის სიკეთისა, უკეთუ მანდაც ისე მოიქცა, როგორც აქ იყო. მაგისგანვე შეგიძლიათ შეიტყოთ იმ მისიონის გარემოება, რადგან იტალიანური კარგად იცის... ტფილისი, 13 მარტსა, 1686 წ., პატრი იოსებ ბოგოინანელი“. (2). ამ ქართველის მეორე სახელი მიხელი ყოფილა, მამამისს შერმაზანა და დედამისს თამარი რქმევია. იგი 22 წლისა მიუღიათ პროპაგანდის კოლეგიაში 10 დეკემბერს, 1686 წ.

პატრი ჯუსტინო ლივორნელი 8 ოქტომბერს 1686 წ. წერილით რომში აუწყებს უფროს პატრი იოსების სიკვდილს და ახლად სამის მისიონერის მოსვლას; ეგრეთვე ასახელებს გაკათოლიკებულ აბრაჰამ ქართველ მღვდელს და მეფის მწერალს კათოლიკე ესტატეს. ამასთანავე იმედს აძლევს, მეფეც მალე გაკათოლიკდებაო.

ზემოთ ვნახეთ, რომ, სომეხთა მიერ დევნულობისაგამო, რომსა სთხოვდნენ, რათა იტალიის მთაგრეხს გამოეცხადებინათ თავიანთი რისხვა სომხების წინააღმდეგ. ამისგამო ფლორენციის დიდი დუკა კოზიმო მესამე სწერს გიორგი მეფეს ამ შემდეგ წიგნს:

„საქართველოს მეფეს, ტფილისს, 26 ნოემბერს 1686, ფლორენციიდან.

„მათს უგანათლებულესობას, ფრიად საყვარელს ჩვენს მოკეთეს,

„უგანათლებულესო ბატონო,

„რაოდენათაც დიდის სიამოვნებით ესმენულობთ მაგ სამეფოში მოგზაურ პირებისაგან, რომ თქვენი ხელმწიფების უმაღლესობა სიყვარულს უზენებს რომის ეკკლესიის მოძღვრებს, რომლებიც მანდ წმიდა სამსახურს ასრულებენ ღვთის პატივის გასაძრიელებლად; ეგოდნათ უფრო დიდათ ვსწუხვართ, რა ვხედავთ, რომ ეგ თქვენი გულმოწყალება არ ეთანახება სიყვარულს, რომელიც მათ დარგქონდათ. ვინაიდგან უმწეოთა და უცველ-უფარულთ სომხები სდევნიან, მეტადრე მაგ ქალაქში საცა

ეს ხსენებული მისიონერები რომის ეკლესიის მორწმუნებთან ერთად გამუდმებით მეტი-მეტ შეურაცხყოფას ითმენენ. ჩვენ კი ასე არავის ვეპყრობით, რადგან ამ ჩემს სამთავროში უცხო ტომის ხალხი სრულის თავისუფლებით დიდის მყუდროებით სცხოვრებენ, მეტადრე სომხები, რომლებიც აქ თავისუფლად და დაუბრკოლებლივ ასრულებენ თავიანთის სარწმუნოების წესებს; ეგრეთვე ჩვენის ბრძანებით ხალხიც მათ დიდ პატივს სცემს და ძირიელ კარგადაც ეპყრობა, დაიმედებულნი თქვენის უმაღლესობის ჩვენდამი ერთგულობითა და აღსაესე ღვთის მსახურების ერთგულობის გრძნობითა ჩვენს მოვალეებად ვრაცხთ ვაუწყყოთ თქვენს ხელმწიფებას ჩვენი უკმაყოფილება, შესახებ იმ ბოროტ მოპყრობისა, რომელსაც მანდ სომხები უყოფენ საბრალო კათოლიკებს და მათს მოძღვრებს. დარწმუნებული ვართ რომ ეს ჩვენი ნათქვამი შეაგულიანებს თქვენის ხელმწიფების უმაღლესობას, რათა ჯეროანი ღონე იღონოთ წინააღმდეგ ესრეთის უსამართლო მოქცევისა, რომელიც ეწინაღმდეგება სიმართლეს და მთელის ქვეყნის აზრსა და იძულებული აღარ გავხდებით, რომ გამოვეუცხადოთ ჩვენი განრისხება სომხებს, რომლებიც ჩვენს სამთავროში სცხოვრობენ ყოველგვარის შეღავათით და თავისუფლებით. მაშ იმედი გვექნება თქვენის ხელმწიფებრივის უმაღლესობის კაცთმოყვარეობისა, რომ ჩვენს გამო კეთილ ინებოთ და უბრძანოთ ყველას, რათა მომავალში კათოლიკე მისიონერებმა და რომის ეკლესიის მორწმუნებმა აღარ გამოსცადონ ეგრეთი შეურაცხყოფა და დაჩაგვრა, ჩვენც გპირდებით სამაგიერო კეთილი მოგაგოთ. ვისურვი თქვენთვის ყველა საუკეთესო ბედნიერებას.

„თქვენის უმაღლესის ხელმწიფების ყოვლად მხურვალე მონა

„კოზიმო მესამე, თოსკანის დიდი ღუჯა“. (1).

1687 წ. ტფილისში ქართულის ენის მკოდნე პატრთაგანი, მარტო პატრი ჯუსტინო დარჩა. მრევლის მოვლის გარდა იგი იძულებული იყო ქართული ესწავლებინა ახლად მოსულ მისიონერებისათვისაც. იმავე წელს აქაურის მისიონის ამბავს იგი სწერს რომსა და მასთანვე აუწყებს ახლად გაკათოლიკებული ქართველების შემდეგს რიცხვსა და სახელებს: „აქვე გაახლებთ ახალ კათოლიკეთა შესახებ ცნობას... ბატონი თამაზა, სამხედროს გენერალი დი ბიძა მეფისა, რომელიც არის უკეთილშობილისი ქართველი ყაფლანიანთი, ამან მიიღო კათოლიკობა 15 ივნისს, 1687 წ.; ბატონი სულხან შვილი დიდი მინისტრისა*), ბიძაშვილი მეფისა, რომელიც არის უკეთილშობილესი ქართველი ყაფლანიანთი; თუ კეთილ ინებებს თქვენი უმაღლესობა, ნახავს, რა სათნო საქმე ჰქმნა

*) ეს უნდა იყოს საბა სულხან ორბელიანი.

ამან: თვით შეასწორა „საქრისტიანო მოძღვრება“, რომელიც მე ვთარჯმნე; ამან მიიღო კათოლიკობა 15 ავეიტოს 1687 წ.; ეგრეთვე არიან სხვა სახლები და ოჯახები ლათინის წესისა, რომლებიც მარტო მისიონერებს ექვემდებარებიან; ამ მისიონის სხვა პირველი კათოლიკები არიან ეგრეთვე ბაინდურას შვილები: სტეფანე, იოსები, ფრანჩისკე და ნიწო; გარდა ამათი, არიან ესენიც: გიორგი დიდებაშვილი, მისი მეუღლე ყთერე და დედა მისი მინგული ქართველები; ხუცესი თავისი დედა თამარა და დები ანნა ხანუმი, შანუბანი და მარიამი, ქართველები; გიორგი მადლისშვილი, მისი მეუღლე და მეუღლის და... ტფილისი, 7 ნოემბერს 1687 წ. პატრი იოსები ლივორნელი“. (2).

ამავე წერილში გაკათოლიკებულ სომხებსაც ასახელებს, მაგრამ ესენიც მომეტებულად ქართველები ყოფილან, როგორათაც სჩანს მათის სახელებიდან, მაგალითად: თინათინა, ესტატე, ნასყიდა, ზალინა და მამაჯანა. ჰგავს ისინი წინეთ სომხის სარწმუნოებაზე გადასულან და იმიტომ სომხებად იხსენიებს. ამავე წერილით აღწყებს ეგრეთვე კარდინალს, რომ გიორგი მეფესაც მიუღია კათოლიკობა და კიდევაც რომში გაუგზავნია ახლად მოსული პატრი ანჯელო. ამ წიგნს აგზავნის მოსკოვით, სადაც მეფე თავის ძმა არჩილს, კახეთის მეფეს განგებ კაცს უგზავნის.

ქართველების ეს მოძრაობა და კათოლიკობაზე გადასლა მარტო კერძო პირთა შორის არ იყო, არამედ თვით მეფე, საეკლესიო პირნი და ეპისკოპოსებიც შეუერთდენ. როგორათაც მოწმობენ მისიონერების წერილები: „პატრი ჯუსტინომ კათოლიკობაზე გადაიყვანა საქართველოს მეფე გიორგი, მისი ძმა ლევანითურთ, რომელიც არის პირველი მინისტრი მთელის სამეფოსი, ეგრეთვე მათი უსამღვდელოება ექვთიმე საქართველოს არქიეპისკოპოსი თავისი რაედენიმე მღვდლითურთ; ყველამ მათ აღსარებითა და წერილით სცნეს მსოფლიო ეკლესიის თავად და ამ ქვეყანაზე ქრისტეს მონაცვლედ რომის პაპი ინოჩენციო მეოთხემეტე, რომელსაც სრულიად დაექვევრდომნენ. გარნა ის ორი წარჩინებული პირი არ დასჯერდა გაკათოლიკების კერძოდ გამოცხადებას და ხუთი თვის შემდგომ გაგზავნეს რომში თავიანთ მოციქულად პატრი ანჯელო ფილინელი და თან გაატანეს პაპთან წიგნები, რათა მათის სახელით, მის ტახტის წინაშე წამდგარი ფეხზე მთხვევოდა და მათი უმდაბლესი მორჩილება მიეძღვნა პაპისათვის“. (1).

ამ საგანზე დიდად არ გამოვეუდგებით მისიონერთა წერილების მოყვანას, მხოლოდ საკმაოდ ვრაცხთ მოვიყვანოთ შესანიშნავი წერილები: ერთი თვით პატრი ჯუსტინოს დაწერილი, რომლითაც ავედრებს პაპს გაკათოლიკებულ პირთა, მეორე—გიორგი მეფისა და მესამე—ტფილისე-

ლი არქიებისკოპოსისა, პაპისადმი მიწერილი მის შემდეგ რა გაკათოლიკებულან. ჯერ მოვიყვანთ პატრი ჯუსტინოს წერილს.

„უნეტარესს მამას, ღვთის ეკკლესიის საყოველთაო მწყემს და იესო „ქრისტეს მონაცვლეს ამ ქვეყანაზე, უმაღლესს მღვდელთ მთავარს, ინო-„ჩენციო მეთერთმეტეს.

„თუმცა ჩემი მდგომარეობის გამო უფრო მხნედ უნდა ვყოფილიყავი, მაგრამ მაინც კი ყველა ჩემს საქმეში, ჩემმა მწუხარებამ გადააქარბა ყველა საზღვარს, რადგან ვგონებდი, რომ მხოლოდ საქართველო მოაკლდებოდა იმ პატივის მიგებას, რომელ პატივსაც უძღენიან მეფენი და იმპერატორნი თქვენს ყოვლად ღიღებულს მღვდელთ-მთავრობას, და ესრედ ამაო შეიქმნებოდა ვგოდენი წლის ჩემი შრომა. მუდამ მოველოდი თქვენის კურთხევის ფერხთა წინაშე წარმომედგინა თქვენი მორჩილი შვილი ამ ქვეყნის მთავარი, რომელიც ძრიელ მოწადინებულია, ყოველს შემთხვევაში, აქოს თქვენი ღიღებულება და უწმიდესობა. ამიტომ უსარგებლოდ და დაკარგულად არა ვრაცხდი დროს, რომ მისი ერთგული ლაპარაკი გამძრიელდებინა. როდესაც გავაცანი კათოლიკე სარწმუნოება, მაშინვე მოინდომა შემოერთება ეპისკოპოსი პიქეს საშუალებით. ეს ეპისკოპოსი ხშირად სწერდა ამას თქვენი გულკეთილობის ამბავს. კორსიკის პროვინციელი უფროსი პატრი იოსებ ბოგოინელი გავზავნა აბრანელში, სადაც მონასტრების დასათავარიელებლად იყო მათი უსამღვდელოესობა ეპისკოპოსი პიკეი, და მოიწვია აქ. მაგრამ არ მოვიდა. რადგან ძრიელ ნატრობდა შემოერთებულიყო ჩვენთან. შემდგომ მე გამგზავნა ისპაანს იმ დროს, როდესაც იქ მათი უსამღვდელოესობა სპარსეთის მეფის წინაშე თქვენს ელჩობას ასრულებდა. შემომპირდა მოსვლას საქართველოში და კიდევ მოვიდოდა სიკვდილს რომ არ მოესწრო მისთვის ამადანში. ამისა და სხვა მიზეზების გამო მე შერცხვენილად ვრჩებოდი, რომ ეპისკოპოსის ხელით ეს მეფე ვერ შევუერთე ეკკლესიას, და ესე გვიანდებოდა. გარნა მუდამ დღეს ამის სისრულეში მოყვანას ვცდილობდი და კიდევ შევასრულე: 7 დეკემბერს, 1686 წ. ჩემს წინაშე მეფემ წარმოსთქვა სარწმუნოების აღსარება და თან ფიციც დასდო, რომ თავისი სამეფოც ერთიან დაუმორჩილოს თქვენს უწმიდესობას. დიდ მადლობას ვწირავ ყოვლად მაღალ მოწყალე ღმერთს, რომ ამდენი წელიწადია მყო თქვენი ხელის იარაღად, რათა აღმოსავლეთელი ივერიის ეს მთავარი თქვენდამი მორჩილებაში შემომეყვანა. შეერთების ხუთი დღის შემდგომ ამ მეფეს აღსარებაც ვათქმევინე. ცხრა წელიწადზე ცოტა მეტია, რომ იგი ურჯულო მაჰმადიანთ აღსარებას აღიარებდა, მაგრამ გარეულად, მოჩვენებით ვიდრე გულით; ისიც იმიტომ, რომ მეფობა არ ჩამორთმეოდა, რადგან, მამის სიკვდილის შემდგომ, ერთი თა-

ვისიანი ეცილებოდა ტახტს. განვასწავლე სარწმუნოებაში, როდნათაც ჩემი უძლურება შემწევდა და მოითხოვდა თქვენი უმაღლესი ბრძანება. სარწმუნოებას აწ ძრიელ ერთგულად იცავს; მეტად სახელ-განთქმულია, ბრძენი და ყველანაირი ნიჭით შემკული, როგორათაც მოგახსენებს ჩემი მონდობილი პატრი ანჯელო, რომელსაც მეფე თავის პირველ ელჩად გიგზავნისთ, რათა ვრცლად გაუწყოსთ ყველა მისი სურვილი და გთხოვოსთ რომ მეფე რომის ეკკლესიის შეილად შერაცხოთ, როგორათაც არიან სხვა ქრისტიანე მთავარნი და მეფენი. ვითარცა მეც ყოვლად უღირსი გთხოვ და გვეედრები, რომ, მაგ თქვენი გულმონწყალეების პატივისათვის, მიიღოთ ეს მეფე თქვენს შეილად. ამიტომ მთელის სოფლის მართველ ხელთა თქვენთა შევავედრებ მას. დარწმუნებული ვარ და იმედიც მაქვს, რომ, რომის კათოლიკე ეკკლესიის ნამდვილი საყვარელი შეილი შეიქმნეს. ეს იქიდგანაც ცხადია, რომ ყველასფერში იქცევა რჩევისამებრ ლევან თავის ძმისა, რომელიც ამ სამეფოს პირველი მინისტრია, და ეგრეთვე უკეთილშობილესი რატიშვილის ექვთიმე არქიეპისკოპოსის რჩევით. ამათაც ფიცით ჩემს ხელში აღიარეს კათოლიკე სარწმუნოება: ლევანმა იმავე წლის დეკემბრის ცხრამეტს და მათ უსამღვდელოესობამ არქიეპისკოპოსმა დეკემბრის ოცს, მეორე დღეს. ლევანი თავის შეერთების შესახებ არაფერს გზავნის, რადგან, როდესაც მეფემ კაცი და წერილები წარმოგზავნა, მაშინ ლევანი სხვა სამთავროში იყო მეფისათვის მეუღლის და დედოფლის მოსაყვანად: ვინაიდგან მეფე მეორედ ქორწინდება. ფიცითი შეერთების წერილებზე მათ უსამღვდელოესობამ არქიეპისკოპოსმა და მეფემ საკუთარი ხელიც მოაწერეს. თქვენი უწმიდესი დიდებულება დარწმუნებული ბრძანებდბოდეს, რომ ფიცის ქვეშ პირდაპირ ვსთარგმნე ეს წიგნები ლათინურად, რასაც, ჩემს სულს და გულს შეერთებულს, მოგიძღვნის პატრი ანჯელო. ესეც ცხადად უნდა მოგახსენო, რომ ეს მთავარი თავის სახელს სწერს მთავრად და მეფედ სრულიად საქართველოსა, რომელიც ხუთ სამთავროდ გაყოფილია და ყველა თვითელ პროვინციას ჰყავს თავისი მთავარი. თუ ყველას მეფედ იწოდება ეს იმიტომ, რომ თავისი ძველის-ძველი უფლება დაიცვას. თუმცა ახლა მარტო ერთი სამეფო ქალაქი აქვს, რომელიც უწარჩინებულესი, დიდი და თავია მთელი საქართველოსი: ეგრეთვე სხვა ქართველი მეფეებიც მას პირველ ქალაქად რაცხვენ. თვით მეც ბევრ გზის ვნახე და წავიკითხე სპარსეთის მეფის გამოგზავნილი წერილები, სადაც გიორგის გვირგვინოსან მეფედ უწოდებს. მართლდაც, სხვა ყველა ქართველ მთავრებზე, ეს უფრო ძრიელი და დიდებულია. ამას ემორჩილებიან არა მარტო ამაზონები, არამედ თვით ჩერქეზებიც, რომელთაგანაც ომის დროს შეუძლია გამოიყვანოს დიდ-ძალი მეომარ-

ნი. თუ ამისა და თუ თავის დიდ სულოვნობის გამო ძრიელ მოწადინებულობა ეომოს ყველა ქრისტიანების მტერ ოსმალებს. ამ ომის შესახებ მოელის თქვენს ბრძანებას; ეს ბრძანება ისეთი იყოს, რომ სპარსეთის მეფეს არაფერი ეწყინოს, რადგან რავედნიმე წელიწადია მასთან კარგად ვერ არის, თქვენი ესეთი ბრძანება ამისთვის, თქვენი უწმიდესობის მიერ, იქმნება უდიდესი მოწყალება. უფრო უკეთესად, ამ საქმისას მოგახსენებთ პატრი ანჯელო, რომელსაც თან მოჰყავს, მრავალ მოწაფეთა შორის რჩეული ერთი ჩემი მოწაფე. პატარობიდანვე აღზარდე იგი კათოლიკე სარწმუნოებაში, ამ მისიონის ნამდვილი შეილია და მივუძღვნი თქვენს უწმიდესობას. ეს ჩემი მოწაფე სოლომონ თუმანიანთი თბილელი კეთილშობილია. ამისი მამა დიდ ხანს ქალაქს მმართვედა. მასთან ერთად შემოგავედრებ ჩემს უღირს თავსა და ყველა საქიროებას ამ მისიონისას, რომელსაც ძრიელ ცოტა მუშაკი ჰყავს, კვალად თქვენის უწმიდესობის მოწყალებას შემოგავედრებ აქაურ ყველა ერთგულ კათოლიკებს და ამ ბატონებს: გიორგი მეფეს თავისი სამეფოთი, მის ძმა ლევანს პირველ მინისტრს და მათ უსამღვდელოესობას არქიეპისკოპოსს და ყველა აქაურ ერს.—საქართველოში ტფილისით, მაისის 28-ს ახალი კალენდარისა და 18 ძველისა, 1687, თქვენი უწმიდესობის ყოფლად მდაბალი და უღირსი მონა. ლივორნელი კათუჩინი, პ. ჯუსტინო, საქართველოს მისიონერი“ . (1).

ამავე თარიღით პროპაგანდის კარდინალებსაც სწერს ამის მსგავს წიგნს და ავედრებს ეპისკოპოს ექვთიმეს, ლევანს, მეფეს და მის თექვსმეტი წლის მხოლოდ შობილ ძეს ბაგრატს, რომლის მასწავლებელი ყოფილა პ. ანჯელო იტალიანური ენისთვის. ლევანის შესახებ ამბობს, წიგნს იმიტომ არ გზავნის, რადგან იმერეთს წავიდა მეფისათვის საცოლოს მოსაყვანადო. კარდინალებს აიძულებს, რომ ეს ახლად გაკათოლიკებული პირები ძრიელ მოწადინებული არიან მთელი საქართველო შეუერთონ რომის ეკლესიასო. ეგრეთვე აუწყებს, საქართველო ყოველ კერძოდ გარე მოკულობა ისეთი მაჰმადიან საშინელი მტრებისგან, რომ თვით დედა მიწასაც უმძიმს მათი ყოფნაო, და ამიტომ ეს მეფე ძრიელ მოწადინებულია, თქვენის ლოცვა-კურთხევით, ეომოს ოსმალებს, რათა საქართველო მათგან მთლად განათავისუფლოსო.

ახლა მოვიყვანთ გიორგი XI წერილსა.

„ყველა მეცნიერთა შორის გამოჩენილო, საესეო სულის წმიდის მადლითა, ღვთიური ტახტის ხმაო მოქადაგეთა შორის, მოციქულთ მსგავსო და თანასწორო დიდებათა და სამღვდელო ღირსებათა, სვეტო აღმართებულო და, მსგავსად ბრწყინვალე ვარსკულავისა, ქვეყნის განმანათლებელო, სიწმიდის რჩეულო კურო და მოციქულთა საუნჯეო,

ცხოველო ტახტო და სახარების მქადაგთა სათხეველო, მწყემსო უკეთი-
ლესო და დიდისა რომის მღვდელთ მთავარო, ღვთის მიერ უნეტარესო
მამაო, ინოკენციო მეთერთმეტე პაპავ. მეორედ აღმოშობილი ყოვლად
წმიდა სამებაში, წარესდგები თქვენს წინაშე მართმადიდებელი ქეშმარი-
ტი სარწმუნოების აღიარებით მე, თქვენი მონა და სულიერი შვილი,
ჩამომავალ ღვთის მიერ კურთხეულ ბაგრატიონთ მეფეთა, საქართვე-
ლოს სამეფოს მპყრობელი, მეფეთა-მეფე გიორგი, სიმდაბლით ვემთხვე-
ვი თქვენს წმიდა სამეფო მარჯვენას, რომელიც აღმაღლებული ჰქუნს
ნათელსა, ჰყოფს სასწაულთ და ჰფანტავს მტერთა, და შიშითა და ძრწო-
ლით თქვენს წინაშე მოვიდრეკ მუხლთა, გამსქვალული მტკიცე სიყვა-
რულითა. ამ წერილით მნებაჲს გამოგიცხადო ჩემი გულის სურვილი:
გვენებაჲდა ჩვენი კაცი გამომეგზავნა, მაგრამ, თუ სიშორისა და თუ
გზის აღურაცხველი განსაცდელიების გამო ვერ გამოგვგზავნეთ; ვგრეთვე
გვენებაჲდა წარმოვლენა პატრი ჯუსტინოსი, მაგრამ ამის გამოგზავნით
მონასტერი მარტო დარჩებოდა *). ამისათვის აღვირჩიეთ პატრი ანჯელო
რომელსაც გიგზავნით და მოგახსენებთ თქვენს სიწმიდესა, რომ არა თუ
ახლა, არამედ დიდის ხნიდან თქვენი სიყვარული ჩვენს გულს ჩანერგილია,
ჩვენი კურთხეული მამის დროდანვე თქვენი სიყვარული ჩემში დამყარე-
ბულია; ამაზე ჰკითხეთ თქვენს პატრებს. რომლებსაც გიგზავნი. ახლა ამას
მოგახსენებ, რომ მიმიღოთ მეც თქვენს შვილად ვგრედ, როგორც გყავსთ
სხვა გვირგვინოსანი მეფენი. მასთანვე ამასაც ვაუწყებ თქვენს სიწმიდესა,
რომ მხოლოდ ერთი პირმშო შვილი მყავს, სახელად ბაგრატი, რომელიც
არის ჩემი უმთავრესი ტახტი და გვირგვინი, ქება და დიდება, ესა და
სხვა, რაც კი მაქვს ღვთის მოწყალებით და თქვენის ლოცვაკურთხევით,
მინდა რომ ღვთისაგან კურთხეულის თქვენის ტახტის ქვეშევრდომი იყოს;
ამისთვის გთხოვ რომ ეს ჩემი პირმშოც აიყვანოთ თქვენს შვილად. ათას
გზის კურთხეულ იყავნ ღმერთი, რომ იცავს და აძლიერებს ქეშმარიტ
კათოლიკე ქრისტიანებს, ვგრეთვე გეთარვიდეს ჩვენც ყველას ყოვლად
წმიდა ღვთის მშობელი მარიამი. ჩვენი ცოდვების გამო ურწმუნოებმა
მოგვისპეს ქრისტეს სარწმუნოება და დაეშორდით მას..... (ამ აღა-
გას არ ამოიკითხება სიძველის გამო). აწ ღვთის მშობლის მეოხებით
დაგვიცვას ღმერთმა თავისის მადლით. ვგრეთვე იმედი მოგვცეს მათგან
დახსნისა თქვენის სასწაულთ მომქმედ მარჯვენის შემწეობით და თქვენ-
თა გვირგვინოსან შვილთა მეფეთა საშუალებით, რომლების დიდს და
მრავალს გამარჯვებას ვსმენულობთ. ჩვენ და ჩვენი სამეფო დიდ შვებას

*) რადგან დანარჩენ პატრებმა, რომლებიც ახლად მოსულნი იყვნენ, ქართულს
ჯერ არ იცოდნენ.

და სიხარულში ვართ. ჩვენი სამეფო მუდამ ევეღრება ღმერთს და ყოველად წმიდა სამებას, რათა უფრო განაძლიეროს თქვენი კურთხეული მარჯვენა და ქეშმარიტ კათოლიკებს და ხსენებულ პატიოსან მეფეთ მიანიჭოს მტრებზე გამარჯვება. ამას მოგახსენებთ, გვენებაეს ღვთიურ სიმართლესთან თქვენც შეგიყვაროთ. ჩვენ და ჩვენი სამეფო ვემორჩილებით სპარსეთის მეფეს, თვინიერ მისი ბრძანებისა არაფერი შეგვიძლია, გარნა მსგავსად თქვენის საყვარელ შვილებისა, გვირგვინოსან მეფეებისა, რომლებიც მუდამ ეამს ურწმუნოებას ებრძვიან და მათზე იმარჯვებენ, თქვენის ლოცვა-კურთხევითა ჩვენცა ვძლევთ ამ ურწმუნოთა... ნეტაი ღმერთმა და ღვთის მშობელმა შეგვაძლებინოს, რომ ჩვენმა სამეფომაც მიაგოს ზიანი თქვენთა მტერთა, თქვენ გემსახუროთ და თქვენ მორჩილ მეფეებთან ერთად შევიარაღდეთ. ესეც სცანით, რომ ჩვენი სამეფო, ჩვენი ბრძანების ქვეშ მყოფნი და მთელი ჩვენი საქართველოს მხედრობა მზათ ვართ და მოველით თქვენს ბრძანებას; რასაც თქვენის ლოცვა-კურთხევით გვიბრძანებთ, მზათა ვართ შევასრულოთ. ეს არის ჩვენი ნატვრა. ჩვენს თქვენს ერთგულ შვილობაზე ნურასფერს ექვს შეიტანთ. თუმცა კი შორს ვართ, მაგრამ დიდათ ვნატრობთ თქვენს ნახვას. ჩვენი სარწმუნოების აღვიარება ვჰყავით პატრი ჯუსტინეს წინაშე, რომელიც ჩვენი სულიერი მამა არის; რასაც ეს ჩვენ გვიბრძანებს, ყველაფერს შევასრულებთ. აპრილის 29, ქრონიკონი იესო ქრისტეს შობიდან 1687, ინდიქტიონი ჩვენის მეფობისა (აკლია)“.

ამ წერილის ბოლოში აწერია: „რომის პაპთან გაგზავნილი მეფის წიგნი სთარგმნა პატრი ჯუსტინო ლივორნელმა, საქართველოს მისიონის მოქადაგემ და უფროსმა, რომელმაც მეფეს ფიცი მისცა, რომ სიტყვა-სიტყვა ეთარგმნა“ (1)

ასეთის შესანიშნავის წერილის შესახებ სხვა რისიმე თქვა მეტი იქმნება. ხოლო ეს უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს წერილი მეტად ცუდის იტალიანურის ენით არის ნათარგმნი.

ახლა მოვიყვანთ მესამე წერილს.

„წიგნი ექვთიმე საქართველოს არქიებისკაპოსისა ინოჩენციო მეთერთმეტე რომის პაპთან, მისივე ბრძანებით ნათარგმნი იტალიანურად პატრი ჯუსტინო ლივორნელის მიერ, რომელმაც ფიცი მისცა რათა სიტყვა-სიტყვა ეთარგმნა“.

„ღვთის მადლითა და შემწეობით მიაწიოს ამ წიგნმა რომის დიდ ქალაქში უწმიდეს მამისა ინოჩენციო მეთერთმეტე პაპისადმი:

„ბატონო პაპავ, ინოჩენციო მეთერთმეტე, უაღრესო რომის მღვდელთ-მთავარო პაპავ, დიდი ხნიდან საუსე სიბრძნითა და მეცნიერებითა, ღვთის მსახურთა მბრძანებელო, მრავალ ფეროვან ვარდით შემკობილო

ღვთისმეტყველო, თაფლის მსგავსად ყველას საბედნიეროთ საუკეთესოდ მომდინარევ, ქვეყნის ყველა მხარეს სიკეთის მომფენო, ღვთის სიყვარულის მოზიარეთა ზედა სიბრძნის ბრწყინვალე ბაგვე და მთელის ღვთისმეტყველო წყაროვ, ორპირიანო მახვილო, რომელიც განჰკვეთ მტერთა და ამხელ მღვდელ-მონაზონთა, ცხოვნების გზის ყოველდღივ სისრულით მასწავლებლო, მწეო დიდთა და პატარათა, დასაწყისიდანვე გამტკიცებულო ეკლესიის ბრწყინვალე სვეტო, დადგინებულო ქეშმარიტო მწყემსო და მოძღვარო ყოველთა ქრისტიანეთა, მათი სიკეთის გამაძლიერებლო და მოციქულთა თანასწორო, შეურყვევლო ტახტო და დიდის რომის ქალაქის მფლობელო, უნეტარესო მეთერთმეტე ინოჩენციო. თქვენს წინაშე წამდგარი სარწმუნოების აღვიარებით ვეამბორები თქვენს წმიდას, უნეტარესს და სამეფო მარჯვენას მე, თქვენის უწმიდესობის და უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი მონა, ექვთიმე არქიეპისკოპოსი მთელის საქართველოის ღვთიურის დიდის ეკლესიისა, რომელიც არს მისი განმანათლებელი და დამცველი წმიდა კვართისა. სიმდაბლით წარესდგები თქვენს წინაშე, მიწაზე მთხვევით და სიამოვნებით მივესალმებით თქვენს დიდებულებას. ამას ვყოფთ არა მარტო გარეგნულად ხორციელად, არამედ სულითაც, რომელიც თქვენის სიყვარულით სავსე გვაქვს, თუმცა კი შორს ვიმყოფებით. ჩვენი მაცხოვრის ბრძანებისამებრ, რომელმაც სთქვა: „დამწყსენ ცხოვარნი ჩემნი, ქეშმარიტად გეტყვი შენ: შენ ხარ კლდე და ამას კლდესა ზედა აღვაშენო ეკლესია ჩემი, და მოგცენ შენ კლიტენი სასუფეველისა ცათასანიო“. შენ ხარ მწყემსი საყვარელი! და ეს ქეშმარიტების სიტყვა თქვენ გეკუთენისთ. ჰოი! მწყემსო ქეშმარიტებისა და სიმართლისაო, ცოდვაში ჩავარდნილ უძლოურთა აღმადგინებლო და მათ მტვირფელო, რომელ უძლოურთაგანაც მსგავსად სხვა თქვენ მორჩილ და მდაბალ მორწმუნებისა, ჰყოფთ ერთ სამწყსოსა; ესე არს თქვენი ხმა, რომელიც უნდა მოისმინოს მთელმა ქვეყანამ. ხოლო მე თქვენი სულიერი შვილი, თქვენს სიყვარულსა მოწყურებული თქვენ არასდროს გაგშორდებით. ამასაც მოგახსენებ, რომ ღვთისაგან კურთხეული ჩვენი მეფე გიორგი, საქართველოს ყველა ეპისკოპოსნი, მღვდელნი, მონაზონნი და ერისკაცნი დიდათ მოხარულნი არიან თქვენს გაძლიერებასა და თქვენი მტრების დამარცხებაზე. ამისთვის ვევედრებით ღმერთს, რომ უმეტესად გაგაძლიეროთ და აღამაღლოს თქვენი მარჯვენა, ეგრეთვე უყოს თქვენთა შვილთა მთავრებსაც, რომლებიც თქვენი მორჩილნი და ერთგულნი არიან. ჩვენი ამბავი ყველა კარგად იციან თქვენმა გამოგზავნილმა პატრებმა. ამისთვის ჩვენი პატრი ჯუსტინო წიგნით გაუწყებთ და პატრი ანჯელოც პირად მოგახსენებთ, ვითარცა გაუწყათ ჩვენმა მეფემ. ყველა

ეს მოხსენება ქვეშარიტი და დამტკიცებულია. დაიწერა ტფილისსა, 2 მაისისა 375, ქრისტეშობის აქეთ 1687 წ. ინდიქტონს, გიორგის მეფობის მეათე წელს“. (1)

ამ ექვთიმე ეპისკოპოსის გვარი ყოფილა რატიშვილი (Ractis-civili).

მეფემ თოსკანის გრანდუკასაც მისწერა წიგნი. ჩვენ კი ვერ ვიპოეთ ეს წერილი. ამის გამო პატრი ანჯელო ჯერ მივიდა ფლორენციაში და გარდასცა ღუკას წიგნი. ამანაც პატრი ანჯელოს კარგად მიღების შესახებ პაპს წიგნი მისწერა. ამისთვის პაპმაც შემდგომ მადლობა მოახსენა, ეგრეთვე იმისთვისაც რომ ეს ღუკა საქართველოს მისიონერებს კარგად ეწევოდა. არც ის წიგნი გვაქვს, პატრი ჯუსტინომ პაპთან რომაატანა მეფისა, ექვთიმე ეპისკოპოსისა და სხვა წარჩინებულ გაკათოლიკებულ ქართველთა შესახებ.

პაპმა დიდის სიხარულით მიიღო მეფის გაგზავნილი პატრი ანჯელო, რომელმაც გადასცა წერილები და პირადაც მოახსენა მეფის და ეპისკოპოსის დაბარება და საქართველოს გარემოება, პაპი ამ ამბის მოსმენაზე დიდათ კმაყოფილი და მოხარული დარჩა და ორივეს მისწერა შემდეგ წერილები.

„აზიელ ივერიის სამეფოს არქიეპისკოპოსს, ჩვენს პატივცემულ ძმა ექვთიმეს, პაპი ინოჩენციო XI.

„პატრიოსანო ძმაო, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა.

„სიტყვით ვერ გამოგვითქვამს ის სიხარული, რომელიც ვიგრძენით, რა ვსცანით ჩვენ საყვარელის შვილის კათუცინი პატრი ანჯელო ფილინესა და თქვენის წერილისგან, რომ თქვენ სული წმიდის წინამძღვრობით მივიღიათ, როგორც ჯერ არს, კათოლიკე სარწმუნოება და შემოერთებულხართ სულითა და გულით ამ წმიდა საყდართან, რომელიც არს მოძღვარი და დედა სხვა ყველა ეკლესიებისა. აწ მადლობას ვწირავეთ ღვთის სახიერებას, რომ თქვენზე ესრეთი მოწყალება მოიღო და თქვენც უფლისა მიერ მღვდელ-მთავრულის სიყვარულით გემთხვევით; ეგრეთვე ყოველს შემთხვევით ვისარგებლებთ, რომ გამოვაქვეყნოთ, თუ რაოდენად შესანიშნავი და დიდი ნაყოფი მოიღო კათოლიკე ეკლესიამ აზიელ ივერიის სამეფოში. აწ ჯერ არს სავსებით გაამართლოთ ყველა ჩვენი მოლოდინი, რომელსაც გვაძლევს თქვენი ერთგულება; ეცადეთ ყველა თქვენი ღონისძიებით ამავე ეკლესიის გავრცელებისა და დიდებისათვის მაგ ერში, რომელიც მუდამ თვალწინ გვყავს. ამ ხსენებულ პატრი ანჯელოს მივანდობთ, რომ ვრცლად ყველა ჩვენი აზრი და სურვილი მოგახსენოთ. იგივე გარდმოგცემსთ ჩვენი სიყვარულის წინდსა, რომელიც შესაფერია თქვენი სამსახურისა. მასთანვე სამარადი-

სოთ განიკებთ მოციქულებრივ კურთხევას. რომით, 14 მაისისა 1658, მღვდელთ-მთავრობის მეთორმეტე წელს“. (1)

პაპის გაგზავნილი საჩუქარი იყო ერთი ძვირფასი და ღიღინაბედიანი ბარძიმი.

პაპის პირველი წიგნი მეფისადმი:

„ქრისტეს მიერ ჩვენს ღიღინაბედიანი საყვარელს შვილს გიორგის, აზიელი ივერიის ბრწყინვალე მეფეს, პაპი ინოჩენციო XI.

„ქრისტეს მიერ ფრიად საყვარელო შვილო, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა. გამოუთქმელის აღტაცებით ვსტანით თუ თქვენის ღიღინაბედიანის წერილიდგან და თუ ჩვენ საყვარელ შვილის პატრი ანჯელო ფილინელის მიერ, რომელიც წარმოგვივლინეთ, რომ ღვთის მადლის შემწეობით დაუტყვევთ მაჰმადიანთა რჯული და წრფელი გულით აღიარეთ კათოლიკე სარწმუნოება. ვინაიდან ჩვენი მწყემსობრივის მოვალეობის უმთავრესი ზრუნვა არის იესო ქრისტეს პატიოსანის სისხლით დახსნილთა სულთა ცხოვნება, ამიტომ ისე არაფერს შეეძლო ჩვენთვის ნუგეში ეცა, როგორც გვანუგეშა თქვენის მოქცევის ამბავმა რადგან ამ თქვენს მოქცევას ღიღინაბედიანი და [იმედი გვაქვს, რომ მაგ თქვენის მაგალითით ღიღინაბედიანი ღვთისგან განგებნოს ეს ჩვენი სარწმუნოება. ღირსეულ ქებას შევასხამთ რა მაგ თქვენს წარჩინებულ მოქმედებას, თქვენს ღიღინაბედიან კათოლიკე ეკლესიის წიაღსა შინა შევიწყნარებთ და გრაცხთ თქვენც ჩვენს მორწმუნე და ქვეშევრდომ მეფეთა შორის;] ეგრეთვე არ დავსცხრებით და გულით ვევედრებით ყოველთა სიკეთეთა მომნიჭებელ ღმერთსა, რათა თავისი დაუშრეტელ სიყვარულის საუნჯიდგან მოგაგოს შესაფერი სასყიდელი მაგ თქვენის წარჩინებულ ღირსებისათვის. თქვენდამი ჩვენს სიყვარულის შესახებ ბევრს რასმე მოგახსენებს ხსენებული პატრი ანჯელო, რომელიც კვალად მანდეთ ბრუნდება და რომელსაც ღიღინაბედიანი გავედრებთ. აწ ქრისტეს მიერ ჩვენო საყვარელო შვილო. [თქვენს ღიღინაბედიანს მოციქულებრივ კურთხევას ვანიკებთ. რომით, 14 მაისისა, 1658 წ. (1).

პაპი ეგოდნათ მოხარული იყო გიორგის შეერთებისა რომის ეკლესიასთან, რომ არ დაჯერდა ამ წერილის გაგზავნას, და მოინდომა მისი დასაჩუქრება სულიერადაც, რისგამო გამოუგზავნა ძვირფასი ვერცხლით მოქედელი ღვთის მშობლის ხატი და მოსწერა მეორე წერილიც, რომლითაც მას ანიკებს სულიერ შენდობას.

„პაპი ინოჩენციო XI.

„ქრისტეს მიერ უსაყვარელსო შვილო, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა. რა განვიცადეთ გამოუთქმელის სიხარულით, რომ თქვენმა ღიღინაბედიანმა, შემკულმა არა მარტო ბუნებრივის უზომო ნი-

ქითა, არმედ უმეტესად ღვთიური ზეგარდამო მადლით განათლებულმა, დაუტევა ძველი შეცთომის სიბნელე და სცნო ნათელი კათოლიკე ქეშმარიტების, ვაკურთხებით და დიდს მადლობას ესწირავთ უფლის ჩენი იესო ქრისტეს ზეციერ მამასა, რომელმაც თავის გამოუთქმელის სახიერების წყალობით მოგიყვანათ თქვენ საუკუნო ცხოვრების გზაზე. ამიტომ ჩვენც იძლებული ვართ გამოვიცხადოთ ჩვენი მამობრივი სიყვარული რომლითამე ძღენითა თქვენდა სულიერ ნუგეშად და სულის ცხონების შესაწევნელად. საჭიროდ ესცანით მიუძღვნათ თქვენს დიდებულებას საუკეთესო ხელოვნებით შემკობილი და ვერცხლით შემოკედელი ღვთის მშობლის ხარების ხატი, რომლის ჩაჩხოც აბანოზის ხისა არის; გარდავეციოთ ჩვენს საყვარელს შვილს პატრი ანჯელო ფილინელ წმიდა ფრანჩისკეს ორდენის კათუცინს, რომელიც ჩვენ წარმოგვიგზავნეთ, რათა მანდ მობრუნებისათნავე გარდმოგცესთ თქვენ ვინაიდგან გესურს, რომ მუდამ დღე აღემატოს გულმხურვალება თქვენისავე სულის საცხონებლად, ამიტომ განიქებთ ამ შემდეგ სულიერ წყალობას: ვიდრემდინ ეს ხსენებული ხატი თქვენთან გექნებათ, როდესაც იტყვიოთ წმიდა ქალწული მარიამის ანუ მიცვალეებულთა ჟამ-კანონს, შვიდ სინანულის ფსალმუნთ. „სავარდის“ მესამე ნაწილს, ანუ რომელსამე საავადმყოფოში სნეულთა სანახავად წახვალთ, შეეწევიოთ ქრისტეს გლახაკთ; რაოდენ გზისაც შეასრულებთ აქ დასახელებულ რომელსამე ლოცვას და მასთანვე გულით შენანებულ აღსარებას იტყვიოთ უფროსისაგან განწესებულ მღვდელთან და ეზიარებით კვირა ან უქმე დღეს, და ილოცავთ მწვალებლობის და განყრილობის მოსასპობლად; კათოლიკე სარწმუნოების გასაძრიელებლად, ქრისტიანე მთავრებში ერთობის დასაცველად და წმიდა დედა ეკკლესიის საჭიროებისათვის, კვირაში ერთგზის მიიღებთ თქვენი ყველა ცოდვების სრულ შენდობას; გარდა ამისა, არა სრულ შენდობას მიიღებთ, უკეთუ რომელსამე პარასკევს, უფლის ყოვლად წმიდა ვნების პატივისათვის, იმარხულებთ და იმავე დღეს ანუ მომავალ კვირას გაენდობით და ეზიარებით და ზემოდ ხსენებულისამებრ ილოცავთ; რაოდენ გზისაც გულისტანჯვის გამოძიებას იქმთ ცოდვათა შენანებით და პირობის დადებით, ყოველ გზის მიღებით ათი წლის და ორმოცეულის შენდობას; უკეთუ ამ გამოძიებას განაგრძობთ ყოველ დღე ერთი თვის განმავლობაში და ბოლოს გაენდობით და ეზიარებით, მსგავსადვე მიიღებთ სრულ შენდობას; გარდა ამისა, უკეთუ ყოვლად წმიდის სამების პატივისათვის იტყვიოთ სამს „მამაო ჩვენო“ და სამ „გიხაროდენს“, ანუ ხუთს, იესო ქრისტეს ხუთი წყლულების პატივისათვის რომელსამე ცოდვის გასწორებისაგან პირობის დადებით, ანუ მოისმენთ წირვას თვით სამუშაო

დღებშიაც, ან თუ შეასრულებთ ზემოთ აღნიშნულთაგან რომელსამე საგანს, მიიღებთ ყოველ გზის ათი წლის და ორ-მოცეულს შენდობას. ხოლო სიკვდილის დროს ქეშმარიტად მონანებული, ვითარცა ზემოდ, აღსარებას იტყვიან და ეზიარებიან, თუ შეგიძლიათ, თუ არა პირით ანუ გულმხურვალებით და შენანებული გამოსთქვამთ იესოს სახელს, მსგავსადვე მიიღებთ სრულ შენდობას; დასასრულ ყველა ეს ხსენებული შენდობანი შეგიძლიათ მიიღოთ მორწმუნე მიცვალებულთა შესაწევნელად. რომით. 22 მაისისა, 1688 წ.“ (1)

პროპაგანდამაც თავის მხრით პატრი ანჯელოს გაატანა ეს შემდეგი წიგნი მეფესთან:

„საქართველოს მეფეს. 3 აპრილს 1688 წ.“

„არც ჩვენ ბატონ პაპისათვის და არც ამ პროპაგანდის წმიდა კრებისათვის იქმნებოდა იმაზე სასიამოვნო, რაც თქვენის დიდებულების და პატრი ჯუსტინო ლივორნელის წერილებიდან სცნეს, რომ თქვენ გიცნით ქეშმარიტება და თქვენის შეილითურთ აღიარებთ, კათოლიკე სარწმუნოებას; ეგრეთვე ისა, რომ, მაგ თქვენის მაგალითით, ვინც თქვენს სამეფოში ქეშმარიტ გზისაგან დაშორებულნი იყვნენ, ახლა სიადვილით შემოდინა წმიდა დედა ეკკლესიის წიაღში. თქვენის უმაღლესობის სახელით გამოგზავნილი პატრი ანჯელო ფილინელი პაპმა რა დიდის სიყვარულით მიიღო, ამას სცნობთ მისივე წერილიდან. ახლა მათ უმაღლეს მამა კარდინალებს სხვა აღარა სანატრელი აქვსთ, თუ არ ეს; ევედრონ თქვენს დიდებულებას, რათა ყველანაირი თქვენის ერთგულებით შეუდგეთ მაგ თქვენს დაწყობილ საქმეს, რაოდნათაც კი შეგიძლიათ; დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ რომ, ესრეთის მოქცევით მუდამ მოიპოვებთ თუ თქვენთვის და თუ თქვენის სამეფოსთვის ყოველ გვარ ბედნიერებას და შემდგომ ზეცას მიიღებთ საუკუნო სასყიდელსა. ბატონ კარდინლებთან ერთად ყოველის მპყრობელსა ღმერთსა ვსთხოვ თავისი მადლი არ მოაკლოს თქვენს დიდებულებას.“ (2)

ამავე რიცხვით პროპაგანდა ტფილისის კათეციკნების უფროსსაც დიდ მადლობას სწერს, რომ კათოლიკე ეკკლესიას თავიანთის ცდით შესძინეს ესრეთი წარჩინებულნი პირნი. ეგრეთვე უგზავნის სარწმუნოების სიმბოლოს, რათა გაამეორებინონ აღსარება მეფეს, მისს შვილს და მისს ძმას. ხელი მოაწერინონ და ისევე რომში გაუგზავნონ, იმიტომ, რომ ესრეთი შესანიშნავი საქმე სახსოვრად დარჩეს. ეგრეთვე პ. ჯუსტინოს განსაკუთრებულს მადლობასა სწერს და აგულიანებს, რომ კარგად განასწავლოს კათოლიკე სარწმუნოებაში თუ მეფე და თუ სხვანი, რათა გულმხურვალებით დაიცვან იგი.

ვიდრემდე პატრი ანჯელო მობრუნდებოდა საქართველოში, სპარსელებს კიდევაც ომი დაეწყოთ ქართველების წინააღმდეგ. ამისთვის ამ პატრმა მოსელისას მეფე ჰპოვა ომის ველზე, სადაც თან ახლდა ექვთიმე არქიებისკოპოსი. ორივეს გადასცა პაპის და პროპაგანდის წერილები, რომლებიც დიდის პატივით მიიღეს. ხოლო საჩუქრად მოტანილი ხატი მეფემ იქ არ გამოართვა, არამედ ტფილისში პატრს წააღებინა თავიანთ მონასტერში, რათა, როდესაც მობრუნდებოდა, დიდის ამბით მიეღო ეს პაპის საჩუქარი. (1)

როდესაც პატრი ანჯელო წასულა რომში, თან წაუყვანია ერთი ახალგაზდა თავადის შვილი პროპაგანდის კოლეგიაში სასწავლებლად. ამას გვიჩვენებს მხოლოდ პროპაგანდის წიგნი კარდინალ ბარბერინისადმი მიწერილი:

„ბატონ კარდინალ ბარბერინის, ვი თებერვალს 1688.

„პატრი ანჯელო ფილინელმა, მისიონერმა კაფუცინმა, თან მოიყვანა საქართველოდან ერთი ახალგაზდა 19 წლის კეთილშობილი ქართველი, სახელად სოლომანი და თხოვნა შემოიტანა, რომ ეს მიღებულ იქმნას პროპაგანდის კოლეგიაში, ვინაიდან ეს იმ ტომისაა, რომლის მოწოდებაც განსაზღვრა ნეტარ ხსენებულმა წმიდა ონოფრიოს კარდინალმა. ეს საქმე ბატონ კარდინალებმა თქვენ მოგანდეს. ამის უწყებით აწ ვასრულებ ჩემს მოვალეობას და მდაბლად თავს გიკრამ“. (2)

პროპაგანდის სკოლაში რავედენსამე წლის სწავლის შემდგომ ეს ქართველი კაფუცინებთან მონაზონად შესულა, მაგრამ მის საქართველოში დაბრუნებისა არავითარი ცნობა არ გვაქვს. ეს შესამე ქართველი კათოლიკეა, რომელიც ევროპიელებთან შემონაზონებულა, რაოდენათაც ჩვენ ვუწყით.

წინა თავში მოვიხსენიეთ იეზუიტი ივანე გოსტკოვსკი, რომელმაც ტფილისიდან 24 აგვისტოს 1690 წ. რომში კარდინალს წერილი მისწერა. ამის წერილის ერთიან მოყვანა გვინდოდა. მაგრამ სიმოკლის გულისათვის ვსტოვებთ; ხოლო მოკლედ გავიხსენიებთ ამ წერილის შინაარსს. ეს იეზუიტი სწერს: მეფე გაშორებია სამეფოს; სპარსელებს მის ადგილს სხვა დაუყენებიათ; მთავრებს ერთმანერთში უთანხმოება ჰქონიათ, რისგამო ყველაფერი ძრიელ არეულ-დარეულა; არჩილიც მოსკოვიდან მობრუნებულა, მაგრამ ვერაფერი ჩაუგდია ხელში, რადგან იმერთი ოსმალებს დაეპყროთ, თავის ნათესავებს შეხიზენია; კათოლიკები გამრავლებულან ტფილისს არა მარტო მდაბალ ხალხში, არამედ თვით მთავრებშიაც, რომლების შიშით მისიონერების მტრებს. მათთვის ველარაფერი უენიათ. კათოლიკობა მუდამ დღე ვრცელდება და ახლად გაკათოლიკებულნი ხშირად ეზიარებიან წმინდა საიდუმლოებს. მასთანვე

ღმერთს ევედრება, რომ თავისი ახლად დასაწყობი მისიონი იმერეთში ტფილისის მისიონისავით მხურვალე და ნაყოფიერი შეიქმნას. (1).

მეფის მაგალითს ბევრმა მიბაძა და კათოლიკობა მიიღო, მათ შორის უფრო შესანიშნავი ბარძიმ ერისთავია. რაც მეფის განშორებით დააკლდათ კათოლიკებს, ის იმან შეუთავა. ამ ერისთავის შესახებ ბევრი წერილები გვაქვს. რადგან იგი იყო მეფის შემდგომ მეორე პირი და ბევრნაირად შესანიშნავი, ჩვენც მოვიყვანთ მის შესახებ რაღღენსამე საბუთს, რათა კარგად ვსცნოთ მისი ამბავი.

ამ ბარძიმმა მიიღო კათოლიკობა 1689 წ., ეს ამბავი მაშინვე აცნობეს რომში წერილით. კაფუცინების უფროსი ჯულიო რომში მის შესახებ პირველად ამ წერილს სწერს:

„ყოვლად ტკბილის უფლის სახიერებამ ინება ჩემი და პატრი სილიბისტრეს ნუგეშისცემა სწორედ ამ არეულ-დარეულობის დროს, რომელშიც იპოება საბრალო საქართველო, ვინაიდან პაპის მორჩილებაში შევიდა ყველაზე უფრო შესანიშნავი პირი ამ სამეფოში. ამისთვის აღტაცებით გაუწყებ ამას და მასთანვე გვევედრები, რომ თქვენც თანამონაწილეობა მიიღოთ ამ საქმეში. ამით თქვენს მისიონებსა დიდი პატივი მიენიჭება, რომის ეკლესია აღმალღდება და ქრისტეს სარწმუნოება ილიდების, რადგან ახლა მთელს ივერიის სამეფოში განეფინება. აწ საქირა, უწყოდეთ, რომ ეს პირი სახელად ბარძიმი, რომელიც ეხლა შევეუერთე წმიდა რომის ეკლესიას, არის ერთი უძლიერესი და უწარჩინებულესი საქართველოს მთავართავანი და აქვს დიდი სამთავრო, საესე მეომარი ხალხით; ეგრეთვე არის უკეთილშობილესი და ძრიელ დაახლოვებული ნათესავი მეფისა, რომელიც განიელტო. ამ ეამად ეს ჭულობს და მასთანვე არის მდივანბეგი, რისგამო აწინდელ მეფის შემდგე ეს პირველი პირი არის. ისიც უნდა ვსთქვა, რომ ცოტათი წილი ამასაც უღევს იმაში, რომ საქართველო გიორგი მეფეს აუჯანყდა. გიორგიც მეტად განრისხებულია მასზედ. ეს ბარძიმი რადგან საკმაოდ მსასოებელი და გულისხმიერია, რა სცნოთ თუ რა ნაირის უსამართლობით ეპყრობიან სპარსელები საქართველოს და თუ რა მოელის მას მომავალში, ამისათვის დიდათ ნატრობს, არა მარტო თავისგან, არამედ თვით მთელი სამეფოსგანაც მოაშოროს ეს მათი სამარცხვინო უღელი, აღმოფხრას ერისგან განხრწნილობა, შეცთომილობა, ცრუმორწმუნება და ურწმუნობა, და დანერგოს ყველგან იესო ქრისტეს ნამდვილი და ქეშმარიტი სარწმუნოება. ამისგამო დიდათ შეიყვარა პაპი და ჩვენც გვევედრა, რომ მიგველო იგი წმინდა ეკლესიის მართალის შეილების რიცხვში. კიდევაც შევასრულებთ. მისი მიღებით დიდათ ვინუგეშეთ და მეტის სიხარულით ცრემლებსაც ვღვრიდით, რადგან ვხედავდით ესრეთ ძრიელ მთავარს,

რომლისაც ყველას ეშინია, დიდათ თავს იმდაბლებდა და თუ ჩვენ და თუ კათოლიკე ეკლესიას დიდს სიყვარულს უცხადებდა; ეგრეთვე მეტად მოწადინებულია, რომ ყველგან მთლად აღმოფხრას მაჰმადიანობა და შეცთომილება. როდესაც შევასრულეთ წესი მისი შეერთებისა, გვევდრება, რომ მიგვეწერა ჰაბისათვის, რათა მასაც ენებებინა და მიელო იგი წმიდა რომის ეკლესიის შვილად, ვინაიდან მის ტახტსა, რომელსაც ლეთის ტახტად უწოდებს და წმიდა პეტრესი სრული ქვეშევრდომია ყველანაირის სიმდაბლით, მორჩილობით და სიყვარულით, და ითხოვს მის წმიდა კურთხევას, რათა, მისი და ლეთის კურთხევით გაძლიერებულმა, შეიძლოს და შეასრულოს თავისი წმიდა და გულმხურვალე წადილი, ესე იგი მთელი სამეფო შეუერთოს კათოლიკე ეკლესიას; ეგრეთვე ევედრება მათ უწმიდესობას, რათა მისცეს საჭირო რჩევა და შეეწიოს თავისი რჩევით და ბრძანებით ვითარცა შეგნის ქემშარიტს ქრისტეს მონაცვლეს, მამას და კათოლიკე ერის უმაღლესს მწყემსს, რათა დაიწყოს ეს შეერთების საქმე, რომელიც ჰაბის დიდათ სათნო საყოფელი იქმნება, რადგან შეეხება რომის წმიდა ეკლესიის ამაღლებას. ეგრეთვე უწყოდეს, რომ იგი მზად არის ყველაფერში დაემორჩილოს რასაც კი ჰაბი უბრძანებს. ლეთის შეწევნით საქმენი ძრიელ კარგად იქმნენ დაწყობილნი და იმედი მაქვს, რომ პასუხის მიღებამდე კარგად წავიდნენ. გარნა კარგი იქმნება, სთხოვოთ ჰაბს, რომ ორი სიტყვა მოსწეროს ჩვენს ლტოლვილ მეფეს, რათა შეერთდეს ამ მთავართან და ერთად დაიწყონ ეს წმიდა საქმე უფრო მეტის ძალით და ეგრეთვე იმისათვის, რომ ყველა ჩვენი რჩევა მიიღონ ისე, როგორც მის წარმომადგენლისაგან. ამას ამიტომ კი არა გწერ, რომ საქმეში რაიმე დაუძლეველ სიძნელეს ვხედავდეთ, ანუ ვითომც ჩვენ მას არ ვეხმარებოდეთ, არამედ იმიტომ, რომ ეს ორი მთავარი ერთმანერთს არ ენდობა. ორივე ერთ და იმავე წმიდა გზას რომ დაადგებოდეს, მაშინ უფრო ადვილათ დასძლევენ ყველა სიძნელეს და წინააღმდეგობას, ეგრეთვე თავს დაანებებენ ყველა უბრალო ქიშპობას, თუ კიდევ როგორმე დარჩა მათში ასეთი ქიშპობა: რადგან ორთავე დიდი პატივისცემა აქვსთ ჰაბისა. ამ საშუალებით წინათვე წამალი დაედება ყველა იმ არა სასიამოვნო საქმეს რაც კი მომავალში შეიძლება აღმოჩნდეს. ამ ჩვენმა ახალ გაკათოლიკებულმა ძალიან დამაიმედა, თანახმა ვარ ერთგულად შევეუერთდე წინანდელ მეფესაო. ეს შეერთება ადვილად მოხდება, ორივე ერთი მეორეს ერთგულობაზე რომ დარწმუნდებოდნენ. ამას მოველი საშუალებით ჩვენის ერთი ბერძნის ტიპიკონის კათოლიკე ეპისკოპოსისა, რომელიც ახლა გახდა ბარძიმის სულიერი მამა. ინებოს ღმერთმა და დაგვიცვას სიმშვიდით, როგორათაც ახლა ვართ და შეაერთოს ეს ორი მთავარი ერთმა-

ნერთთან. მერმე ნახათ, რომ საქართველო წმიდა ეკლესიის სამოთხე გახდება; ვინაილგან, მიუხედავად ეგოლენის არეულობისა, განსაცდელი-სა, შიშისა და დევნულობისა, ბევრი გაკათოლიკდენ და შეიქმნენ მსა-სოებელნი, კეთილის მაგალითის მიმცემნი, უანგარონი და უყვარსთ ღმერთი.

„კარგი იქმნება, რომ ამ წიგნის მომტანთან ერთად წამოვიდენ მონაზონებიც და მას გზის ხარჯიც მისცეთ მობრუნებისათვის. საქიროა, რომ ეგ აქედგან გამოგზავნილი მალე წამოვიდეს; ეს რაც უფრო აღრე წამოვა, მით უფრო კაცი წინათვე აიცილებს იმ უბედურებას, რომე-ლიც შეიძლება მოხდეს მაგის დაგვიანებით.

„ეგრეთვე სათანადო იქმნება, რომ ერთი კარგი რამ სასულიერო ნივთი პაპმა სიჩუქრად გამოუგზავნოს ამ წარჩინებულს ბატონს, რადგან გიორგი მეფეზე ნაკლები ღირსებისა არ არის, თორემ საწყენოდ დაურ-ჩება.

„რადგან ამ გაკათოლიკებული ქართველის წერილის თარგმანში გამოსახულია ჯვარი და არის ეგრეთვე სიტყვა ერისთავი, უნდა აგი-ხსნათ ორივე. ამ ქვეყნის ჩვეულება ეგრეთია, რომ ქართულად არაფერს დასწერენ, თუ თავში ეს ასო ქ არ დაუსვენს, რაც ნიშნავს ჯვარსა. მი-სი სახელი ერისთავი ნიშნავს ერის მთავრობას. ამ ბატონს ეს ღირსება ძველის ღრდილგანვე აქვს მეფის პალატში. ნამდვილი მთავარია ერთის უდიდესის და უწარჩინებულესის სამთავროსი.

„ჯვარის ნიშანი კვალად იხმარების ბეჭედის მაგიერად, აღსარები-სა, მოწმობისა და სხვა წერილებში. რაისგამო თავის ქართულად დაწე-რილ წიგნზე დაუსვა ასეთი ბეჭედი, თუმცა მას თავისი ბეჭედი საცალ-კეო აქვს, მაგრამ არ იხმარა, ჯერ ერთი იმიტომ რომ არავენ გაუგოს, და მეორედ, უდიდესი სასარებისა გამო.

„ჩვენმა გულითადმა კათოლიკე ეპისკოპოსმა, რომელიც ამ ახლად გაკათოლიკებული ბარძიმის სულიერი მამა გახდა, მთხოვა, ბარძიმი მე-შოვნა მისთვის, რადგან ერთი უშნო ბარძიმის მეტი არა აქვს და არც ტფილისში იპოება მისი გამკეთებელი. ამიტომ ვსწერ და ვსთხოვ წმიდა კრებას, რომ გამოუგზავნოს, რადგან იმას ბევრი სიკეთე მიუძღვის წმიდა სარწმუნოების წინაშე. ეგრეთვე როცა გვიქირდა ყოველთვის გვეწოლა ხოლმე, ვინაილგან ძალიან დიდი გავლენა აქვს მათზე, ვისაც კი შეუ-ძლია შემწეობის აღმოჩენა.

„ამ ჩვენის გაკათოლიკებული ბატონის გულმხურვალებამ იქამდე მიაწია, რომ არ დაჯერდა მოწერას ერთის წიგნისას, რომელიც მე ვსთარგმნე, როგორც ზემოდ ვთქვი და ერთი სხვაც კიდევ დასწერა უფრო გულმხურვალებით აღსაესე. ეს წიგნი ვრცლად შეიცავს ქართუ-

ლად მისი სარწმუნოების აღსარებას. დროს უქონელობის გამო ეს მეორე ველარ ვსთარგმნე იტალიანურად. საჭიროა შეატყობინოთ მის მთარგმნელს, რომ გაჩუმდეს და ამ ბატონის გაკათოლიკებაზე არც წერილითა და არც სიტყვით არავის არა უთხრას. რათა არავითარი წინააღმდეგობა შეემთხვეს იმაში, რის აღსრულებასაც ფიქრობს და არც ამას რაიმე უსიამოვნება ემიზეზოს. ასევე უნდა დააბაროთ იმ მონაზონებს, რომლებიც საქართველოს მოდიან. ტფილისი, პირველი იანვარს, 1690, პატრი ჯულიო ქრემონელი“. (1)

უკრა ხნის შემდგომ ამავე უფროსმა პატრმა გაუგზავნა რომში ეს წიგნიც, რომელიც პირველზედ არა ნაკლებ შესანიშნავია.

„ღვთის განსაკუთრებულის შემწეობით ამ ჩვენის მისიონის წარმატება ეგოდნათ დიღია, რომ არავის შეუძლია მასზე რაიმე ექვის შეტანა. ამისათვის მოვალედ ვრაცხ ჩემს თავს, რომ გაუწყო ესა, რათა თქვენის გონიერებით სასოების განძლიერების საშუალება მოგვეცეთ, როგორათაც მოველით და მოგვაწოდოთ საჭირო დახმარება ამ საბრალო ქვეყნისათვის, რომელიც მართლა დიდს გაჭირვებაშია ჩაფარდნილი. აწ უწყოდეთ, რომ ამ ჩვენ დიდათ გულმოდგინე ახალ კათოლიკე მდივან ბეგს ჯერ ჩემთან ბევრ გზის ჰქონდა ვრცელი ლაპარაკი კათოლიკე სარწმუნოების და სულიერ საკითხავეთა შესახებ, შემდგომ რა კარგად სცნო ყოველივე და გამოიძია ყველა ძალა თავის მიერ ახლად აღსარებულის სარწმუნოებისა, მიიწვია თავისი მღვდლები ბერძნისა ტიბიკონისა *), იმდენად ჩააგონა და ისე შეაყვარა მათ რომის ეკკლესია, რომ არა თუ აღიარეს იმათაც რომის ეკკლესიის სარწმუნოება, არამედ მასთან ერთად საქვეყნოდ გამოაცხადეს მისი გამოსარჩლება და დაცვა სომხების წინააღმდეგ. ქეშმარიტად უნდა მოგახსენო, რომ ღმერთს დიდად უყვარს ეს თავისი სძალი წმიდა ეკკლესია, ვინაიდგან გაჭირვებაში მოუეღენს მას კეთილ ანგელოზთა მისსავე დასაცველად; ამიტომ შეგვიძლია ეუწოდოთ ამ მთავარს ნამდვილი მშვიდობის ანგელოზი, რადგან ქეშმარიტი შვილია ეკკლესიისა და დიდათ მოყვარე და მდაბალი მონა პაპისა. ამ შვიდი წლის წინეთ, როდესაც მთელი ქალაქი ჩვენს წინააღმდეგ ამდგარი იყო და უნდოდა ჩვენის ეკკლესიის და სახლის დაქცევა, ამან, რადგან კაფუტინები უყვარდა, ლტოლვილ მეფეზე უკეთესად დაგვიცვა, დიდი სიმხნე გამოიჩინა, ხალხი ძალით განაშორა და მთელი არეულობა დააწყნარა; ახლაც როგორც ერთი მოციქულებრივი კაცი ისე იქცევა ჩვენის პატივის ასამაღლებლად და კათოლიკე სარწმუნოების გასაფრცვლებლად. ასეთ უბედურ დროებში ჩვენთვის სწო-

*) ხოლო ტომით ქართველები.

რედ ასეთი ძლიერი მფარველი იყო საქირო. სომხების პეტრიარქმა საქართველოში მყოფ თავის მონაცვლეს, ვიკარიოზს, რომელიც ტფილისში სომხების უფროსია, უბრძანა რათა გამოეძია და დაესაჯა, ვინც კათოლიკები იყვნენ და ჩვენს ეკკლესიაში მოდიოდნენ. იგი წინააღმდეგი გაუხდა, და არა მარტო ხელი შეუშალა ასეთი საქმე ექმნათ ჩვენთვის, პირიქით ჩვენი თავიც კი შეაყვარა, შემდგომ მეფით და ყველა თავადებით ერთად მოვიდა ჩვენს ეკკლესიაში, ვალობიან წირვას დაესწრო და დიდი სიყვარული გამოგვიცხადა. რა ნახა სომხების პატრიარქმა, რომ ეს თავისი ჯოჯოხეთური მანქანება დარჩა ამაოდ და თავის თავისავე შესარცხვენად, გამოგზავნა ტფილისის იგივე ვართაპეტი, რომელმაც წინააღმდეგ არეულობა მოახდინა. გარნა ამ ვართაპეტის ცდა დღევანდლამდე დარჩა ისევე თავისა და თავისი პატრიარქის სამარცხვინოდ, რადგან ამ ვართაპეტმა დიდ ეკკლესიასთან ახლო მყოფი ეკკლესია დააკეტინა იმის გამო, რომ მის პატრონსა და მღვდელზე კათოლიკობის ექვი შეიტანა; ხოლო ბარძიმი თვით მივიდა იქ, გააღებინა ეკკლესია, დაუწყო მას ქადაგება კათოლიკე სარწმუნოებაზე და ისე იმოქმედა, რომ თითქმის დაარწმუნა იმას შეერთებიყო და პაპის მორჩილებაში კათოლიკე სარწმუნოება ელიარებინა. ამ მთავარმა ეს იმოქმედა ვგოდენის სიმტკიცით, გულმოდგინებით და გონიერებით, რომ ამ შემთხვევაში ვერავინ შეიძლო მისთვის რაიმე წინააღმდეგი ეპასუხებინა. იმ ვართაპეტს ქადაგებაც აუკრძალა. როდესაც ტფილისის ჩავიდა, დაიკვება, როგორც წინეთ ისპაჰანსა და თავრეზში ექმენ, ისე აქაც, კათოლიკებს ჩვენს სარწმუნოებაზე გადმოვიყვანო. ახლა კი ვგონებ იმას ფიქრობს, თუ როგორ გაიქცეს ტფილისიდან, რათა ისეთი შრომისათვის კარგად არ სცემონ. ამიტომ იმედი მაქვს, რომ, ღვთის წმიდა მფარველობით, საქმე უფრო კარგა წაგიდეს ამას იქით.

„ჩემს გამოგზავნილს ახალგაზდა კაცს თუ მალე გამოგზავნით, ძრიელ კარგი იქმნება, რადგან მისი აქ ჩამოსვლით, თუ კიდევ დარჩება რაიმე დამაბრკოლებელი მიზეზი კათოლიკობის წინააღმდეგ, პაპის კურთხევით სულ მოისპობა. ვინაიდან თუ ეს მთავარი, როგორც მეც ვურჩევ, ხსენებულ გიორგი მეფეს შეუერთდა, მთელი საქართველო სულ აღვილად მიიღებს კათოლიკობას. ტფილისი 18 მარტს, 1690 წ. პატრიჯულიო ქრემონელი, კაფუცინი პრეფექტო“. (1).

რადგან კაფუცინების რომში მიწერილი წერილები ბარძიმის კათოლიკობისა და მის მოქმედების შესახებ, ერთი მეორეზე უკეთესია, ამიტომ ჩვენც არ გამოვსტოვებთ და მოვიყვანთ პატრი სილიბისტროს ამ წერილსაც: „არზრუმისკენ ეს არის ქარვანი მოდის. ამ შემთხვევით. ესარგებლობ, რომ დავეუმატო ჩემი წერილიც და გაუწყო თუ რაოდნათ კარგ

მდგომარეობაში ჭარბ ღეთის შემწეობით. დიდად მოხარული ვართ, რომ ქალაქში გვეყავს ერთი მფარველი. მართლაც უზომო და დიდად გულმხურვალე კათოლიკეა, რაც კი შეუძლია მფარველობას არ გვაკლებს. ეს ის ბატონია, რომელსაც შეიძლება ეწოდოს საქართველოს მეფე, რადგან ყველაფერი ამზედაა დამოკიდებული და ყველას ეს განაგებს თავისუფლად. ჩვენი უფროსი მოგწერდათ ამ ბატონის გულმოდგინებისას, თუ როგორ საჯაროდ ჰქადაგებს კათოლიკე სარწმუნოებას. ეგრეთვე საჯაროდ გამოაცხადა, რომ, თუ საქართველო არ შეუერთდა და არ მიიღო კათოლიკე სარწმუნოება, მინდა, რომ ჩემი ოჯახობა და ჩემის საერისთაოს ქვეშევრდომნი მაინც გახდნენ კათოლიკენი. უნდოდა რომში გამოეგზავნა ერთი თავისიანი თავისი სრული მორჩილების გამოცხადებლად, მაგრამ უფროსმა პატრმა აცნობა, რომ საჭირო არ იყო. გარნა. მგონია, რომ, მიუხედავად უფროსის რჩევისა, მანდ გამოგზავნოს ერთი სხვა ვინმე. რომიდგან მოელის ბრძანებას, რადგან მზად არის აღასრულოს რაც კი ებრძანება. ცოტათი მაჰმადიანებისა რომ არ ერიდებოდეს, უეჭველად დიდს რასმე იმოქმედებს. გარდა ამისა, მის გულმხურვალეობას ამტკიცებს უფროსი, რომელზედაც ისეა დამოკიდებული, როგორც უმორჩილესი შვილი. მართლაც საუცხოვო საქმე იქმნება, მაჰმადიანები ამ ქვეყნიდან რომ განიდევნებოდნენ. ტფილისი 27 მარტს, 1690 წ., პატრი სილიბისტრე“, (1),

ესევე პატრი, 29 დეკემბერს 1689, სწერს რომში ბარძიმ ერისთავის შესახებ და ამბობს: სარწმუნოების აღსარების წიგნი ექვს-შვიდ გზის წაიკითხა, მერმე წიგნს ემთხვია და კდემით თავზე დაიდო და სთქვა: ამაში სწერია ხალისი და სული წმიდისგან ჩაგონებული ქეშმარიტება და ყველაც მრწამს სიმტკიცით. ეს დიდად პატივცემულია ყველასაგან და ეგოდნათ ძრიელია, რომ ყველას ეშინია ამისი: ახლა მრავალნი კათოლიკობას ღებულობენო.

იგივე პატრი ჯულიოც სწერს მარტში 1690, რომ ახალი კათოლიკეები ბევრნი მოემატნენო; მათ შორის არიან ერთი წარჩინებული ქართველი დედაკაცი, სპარსეთის მეფის დეიდაშვილი (დევიდა) და ერთი უპირველესი თავადთაგანი თავის შვილებითურთ, რომელიც უწინ მაჰმადიანობაზე ყოფილა გადასულიო. ეგრეთვე ხელახლა ამბობს ბარძიმ ერისთავის ქებას და მას ემადლიერება, როგორც თავის წინანდელ წერილებში.

ესევე პატრი იმავე წლის 30 აგვისტოს, კვალად სწერს კარდინალს მისიონის წარმატების ამბავს და არწმუნებს, რომ ახალი გაკათოლიკებულები თითქმის ყველანი დიდად შესანიშნავი პირები არიანო; ეგრეთვე აუწყებს; რომ პატრიარქის გამოგზავნილ ვართაპეტს მათთვის ღვენა

დაუწყვია, 300 სკულზე მეტი ფული დაუხარჯავს გავლენიან პირთა მოსამხრობლად, მაგრამ ვერ გაუმარჯენია და მათთვის ვერაფერი უენია.

კათოლიკეებისაგან რომში მიწერილი ქება და სიხარული ბარძიმ ერისთავის შესახებ რაოდენად საფუძვლიანი იყო, მის მიერ პაპთან მიწერილი ორი წერილიდანაც სჩანს, მართლაც ეს წერილები ნათლად გვიჩვენებს, თუ რა ერთგულად შესდგომია იგი კათოლიკობას. სამწუხაროდ, მისი ქართულად გაგზავნილ წერილთაგანი ვერც ერთი ვიპოეთ. იძულებული ვართ ესენიც ლათინურიდან ვსთარგმნოთ.

„მწყემსთა მწყემსს და მამათა მამას, ინოჩენცო მეთერთმეტეს.

„სახსოვრად იყოს წინაშე ყველა ქრისტიანების ბატონისა და მთავრისა, რომელიც სამწყსოს საუკეთესო მცველია და რომლის წინაშე მტაცებელი მგელი ვერასდროს შეიძლებს მიახლოებას. თქვენ ხართ ქრისტეს სჯულისა და ზნეობის მთავარი, თქვენ ჰმართავთ ერს თანახმად შეიღის კრებისა და უზიარებთ მათ შეიღთა საიდუმლოთა მადლსა. უმაღლესმა მწყემსმა ღმერთმა ღირსეულად აღვირჩიათ ამ მოწმუნების წყაროსათვის, რომელიც თქბილად მოამდინარეობს და რომლისათვისაც ამბობს წმიდა სახარება: „მე ვარ წყალი ცხოველი, რომელიც სუმიდენ ჩემგან, აღარა სცუროდენ უკუნისამდენ“. შენ ხარ ხე კეთილი, რომელიც მოსცემ ნაყოფსა ტკბილსა; შენ ხარ უფალი და მთავარი. ახალი წმიდა მოციქული პეტრე, რომლისადმი მოვიწოდებ შეუცდომელმა სიტყვამ: „შენ ხარ კლდე და ამასა კლდესა ზედა აღვაშენო ეკლესია ჩემი და ბქენი ჯოჯოხეთისანი ვერ ერეოდენ მასო“; შენ ხარ ახალი ივანე ოქროპირი, ბასილი კესარიელი და მოადგილე ღიღისა კლემენტესა და სილიბისტრესი. შენ ოთხ მახარებელთათანა შესადარებელი და მათო თანამსგავსო; შენი ხმა განისმის ქვეყნის კილით-კიდემდე და შენის მოწოდებით მოდიან ერნი სარწმუნოებაზე. შენ ხარ ღიღი იმედი და მთავარი შენდამი შემოხიზნულთა, ვითარცა გოდოლი დაუძლეველი. შენ ხარ იგი, რომლისათვისაც ითქვა: „მე ვარ მწყემსი კეთილი; და ვიცანი ჩემნი იგი, და მიციან ჩემთა მათ“. შენ ხარ ჩემი უფალი, ჩემი მოძღვარი, ჩემი მამა და ჩემი მთავარი + ვითარცა სახელე ჰსურინ ირემსა წყაროთა მიმართ. ეგრე ჰსურინ სულსა ჩემსა შენდამი, მე ვარ ცოდვილი და დატვირთული სიბოროტით, ვითარცა მეზვერე ანუ ის მონა, რომელსაც მიეტევნენ ათი დრაკანი, რადგან ვერ შეიძლო მისი გარდახდა. აწ ვისწრაფი შენდამი და გვედრები, ჰოი ყოველთა ქრისტიანეთა სასოებაო, საქებლო, ღიდებულო, ღიადო და ბრწყინვალეო, ამაღლებულო და გაძრილებულო; შენ ხარ მთესველი მართლმადიდებელის სარწმუნოების თესლისა და აღმომგზვრელი ღვარძლისა ქრისტიანების გულთაგან; შენ ხარ თავი და მთავარი ქრისტეს სარწმუნოებისა. აჰ! მე

ვარ შენი ცხოვარი ვნებული მგელთაგან, რომელთაც უნდათ ჩემი შთან-
თქმა. მტკიცედ მრწამს უმანკო ღვთისმშობელი მარიამი და მისი საყვარელი ძე, მისი ხარება, შობა, ტაძრად მიყვანება, თაბორზე ფერისცვა-
ლება, ლაზარეს მკვდრეთით აღდგინება, იერუსალიმში შესვლა, მისი
ვნება, ჯვარცმა, დასაფლავება, მკვდრეთით აღდგომა, ზეცას ამალღება
და სულიწმიდის მოფენა მოციქულთა ზედა, რომელთა თავსა განიყვენ
ენანი ცეცხლისანი. მე ვარ შენი ერთგული შვილი ქრისტიანად შვილი
კრების აღმსარებელი; პირველი ნიკიისა, მეორე ეფესოსი, მესამე კოს-
ტანტინეპოლისა, მეოთხე ქალკედონისა და სამნი დანარჩენნი, რომე-
ლიც მოხდა ნიკიასა და კოსტანტინეპოლში. მრწამს შვილი საიდუმლო:
ნათლისღება, მირონცხება, აღსარება, ზიარება, მღვდლის კურთხევა,
გვირგვინის კურთხევა და უკანასკნელი ზეთის ცხება. ქვეშევრდომი შვი-
ლი ვარ და მორწმუნე სამოციქულო და კათოლიკე ეკლესიისა. შეგვე-
ერთე შენს სამწყსოსა და გვიხსენ ჩვენ ამ ისმაელიტელების ნაშობ ბო-
როტ მგელთაგან. გარდმოაგლინეთ ამ ჩვენ ცოდვილთა თავსა თქვენის
მარჯვენის კურთხევა. ჩვენ ვსასოებით თქვენს მოწყალებასზე და ვართ აღმა-
სრულებელნი თქვენის სარწმუნოებისა და წესისა, ამისგამო მუხლ მოყრი-
ლნი მიწამდე თავს დაგიკრავთ. ჰოი სვეტო და ქრისტიანების შეურყეველო
საფუძველო! შენზე მონდობილობამ დაგვიხსნა. ამიტომ მარადის თქვენი
ერთგული ვიქნებით და მომლოდინე თქვენის წყალობისა, ეგრეთვე ვე-
ვედრებით ქრისტე უფალს, რომ აღგვისრულოს ყოველი თქვენი ნატე-
რა და დასულ იქმნას თქვენი ბრძანება. აწ ჩვენო ბატონო მთავარო,
მოველით თქვენს ბრძანებას და თქვენს წყალობას. როდესაც ამ ჩვენს
მხარეს და ქვეყანას მოაღწევენ თქვენი წმიდა სიტყვა და პატიოსანი
ბრძანებანი, მაშინვე შევეუდგებით მათ აღსრულებას და ვიტყვით დაეით-
თან: „წარმართენ ლოცვანი ჩემნი ვითარცა საკმეველი შენს წინაშე“.
გვიხსენ ჩვენ წარწყმედისაგან, ვითარცა იხსნა მორწმუნე ერი, ანუ ვი-
თარცა მირელმა ნიკოლოზმა სამი უმანკო ყმაწვილი სიკვდილისგან.
ჩვენს გულსა და თვალთ შენდამი მოვაქცევთ და ვიმედოვნებთ შენის
სახიერებისგან და მოველით შენს პატიოსანს წერილს და ბრძანებას.
რასაც გვიბრძანებთ ყველას აღვასრულებთ. ჩვენო ბატონო, ილოცეთ
ჩვენთვის, რათა უბედურად არ წავსწყმდეთ, ჩვენო მამაო, უფალო ბატო-
ნო, ამინ. შეგვიწყნარებია და აღვიარებთ წმიდა კათოლიკე და სამოცი-
ქულო ეკლესიის ყველა კრებას; ეგრეთვე აღვიარებთ და შევიწყნარებთ
წმიდა სახარების ბრძანებათა. ამიტომ ვართ შენი ერნი და შენი სამწყ-
სოს ცხოვარნი. შევსცდით, აწ გვიპოეთ და შენის ძალით გამოგვიხსენით
მგლის პირისაგან: როგორათაც უფალმა ჩვენმა იესო ქრისტემ აღმოიხ-
სნა. ქვესკნელიდგან ადამი, შეიტკობო და მიუყვანა მამა ზეციერს. ეგრე-

თვე შენც, ბატონო, მოგვიპოვე ჩვენ ცოდვილნი, ნუ დაგვივიწყებთ და ნუ დაგვტოვებთ. ბრძენს ერთი სიტყვაც ეყოფა. აწ მოველით შენს სიტყვას და მივიღებთ. თუ არა შენს ბრძანებას, მაშინვე აღვასრულებთ. დაიწერა პირველ იანვარს, ქრისტეს აქეთ 1690. +“.

ხოლო მისი მეორე წიგნი არის შემდეგი:

„დიდება ღმერთსა, უნეტარესო მამაო, *)

„აჰა, შენთა წმიდა ფერხთა წინაშე ერთი დიდი ცოდვილი, სახელად ბარძიმი, საქართველოს ერისთავი. გარნა აქამდინ თვინიერ რჩევისა ვიყავი მოტყუილებული და სიბნელეში გართხმული ჩვენის ეპისკოპოსების სიტყუით და უმეცრებით. უმეცრებით ცთომილ ვიყავ ქეშმარიტების გზისგან, გარნა აწ ღეთის მადლითა და წყალობით, ეგრეთვე ტფილისში. მყოფის შენი პატრების მოძღვრებით და კეთილის მაგალითით ვსცანი. ჩემი შეცთომილება და მივიღე კათოლიკე სარწმუნოება, რომელი სარწმუნოებაც სულის წმიდის ქეშმარიტი სიტყვა არის. აწ დიდად მოხარული სიბნელისაგან გამოსვლითა ყოვლადის კდემით, სიმდაბლით. და გულმხურვალეებით ვემზობი შენის პატროსანის საყდრის წინაშე. თუმცა ტფილისის მისიონის უფროსის წინაშე სულით-გულით და ცრემლთა ფრქვევით უარ ვყავი ჩემი უწინდელი შეცთომილება; გარნა აწ თქვენი სიწმიდის წინაშეც მათ კვალად უარ ვყოფ და სამუდამოდ ვშორდები, რადგან ქეშმარიტად და სიმტკიცით ვსცანი, რომ შენ ხარ ქეშმარიტი იესო ქრისტეს მონაცვლე და უწმიდესი პეტრეს მოსაყდრე, სასუფეველის კლიტეთა მქონე, ყველა მორწმუნეთა მამა, წინამძღვარი და მოძღვარი. ამიტომ გთხოვ მიმიღოთ მე ვითარცა თქვენი მდაბალი მონა. მეც გპირდები, რომ რასაც ინებებთ, ყველა აღვასრულო წმიდა კათოლიკე ეკლესიის ასამაღლებლად, იესო ქრისტეს პატრივისთვის და თქვენს სამსახურებლად; მზათ ვარ ამისათვის სისხლიც დავღვარო. კვლად თქვენს წმიდა და სამოციქულო საყდარს შევსწირავ ჩემს თავს, ჩემს სახლობას და მთელს ჩემს ქვეშევრდომ ერსა. აწ სხვა არასფერს მოველი, თუ არ თქვენს წმიდა კურთხევას და რჩევას, რათა სულით და გულით წმიდა კათოლიკე ეკლესიის გავრცელებასა და განძლიერებას შევეუდგე, რადგან ეხლა შეიქმნა იგი ჩემი უსაყვარლესი დედა.“ (1).

ამ წერილების მიმტანი უნდა ყოფილიყო ახალგაზდა კაცი ერთი ქართველი, რომლის მალე დაბრუნებას პატრები ეშურებოდნენ.

როგორც ამ წერილებმა და ისე კაფუტინების ზედ მოწერილმა ამბებმა დიდი სიხარული გამოიწვია რომში. ამიტომ პროპაგანდამ უწი-

*) ეს ზემო წიგნზედ უწინ დაწერილია.

ნარკს ბარძიმის პასუხისა, უფროს პატრს გამოუგზავნა შემდეგი მადლობის წერილი:

„საქართველოში პრეფექტოს, პატრი ჯულიოს, 20 ნოემბერს 1690.

„თქვენმა მოწერილმა ამბავმა, რომლითაც გვაუწყეთ, რომ ღვთის შემწეობით, კათოლიკე სარწმუნოებაზე მოგიყვანიათ მთავარი ბარძიმი, დიდად გაახარა კარდინალები, რადგან შემოგიერთებიათ ისეთი, თუ მეომრებით და თუ სიმდიდრით, ძლიერი ბატონი, რომლის გულმოდგინების წყალობით კათოლიკე სარწმუნოებას დიდი წარმატება მოეღოს. ეს ამბავი მაშინვე ვაცნობე ჩვენს ბატონს პაპს. ამანაც დიდად განიხარა ასეთი ამბავის მოსმენით და ამ სიხარულს თვითვე უცხადებს თავის წერილით. არ დისცხრეთ და გონიერად შეუდექით შრომას, რათა მოუპოვოთ საუკუნო ცხოვრება მაგ სულთა, რომელნიც მონდობილნი არიან თქვენს სიფხიზლებზე. თქვენს ლოცვაში მომიხსენიეთ“. (2).

სანამ ბარძიმს პასუხს მოსწერდა, კათუცილების თხოვნის თანახმად, პაპს გიორგი მეფისათვის მოუწერია 1691 წ. რჩევის წიგნი, რათა კვლად დამეგობრებოდა ბარძიმს და მას შეერთებოდა, რომ თუ მისი და თუ სხვა კათოლიკების დახმარებით ერთად ეზრუნათ საქართველოს საკეთილდღეოდ. ეს მტკიცდება პროპაგანდის ერთის წერილით, რომელიც 28 დეკემბერს 1690 წ. დაწერილა. ცოტა ხნის შემდგომ პაპის წერილი ბარძიმისათვისაც მოუშვადებიათ, მაგრამ პაპი აღუქსანდრე მერვეს სიკვდილის გამო, ამ წიგნის გაგზავნა შეუჩერებიათ 1692 წლამდინ.

თუმცა კი ბარძიმი ერისთავი მუდამ მფარველი იყო კათუცილებისა და იცავდა მათ სომხების წინააღმდეგ, გარნა ამათ რაღაცა შემთხვევის გამო მოუხერხებიათ და კვლად დაუწყვიათ კათოლიკების დევნა. ამ შემთხვევაშიაც, როგორც წინეთ, ბარძიმი გამოჰქომაგებია კათუცილებს და კათოლიკე ერთ გაშმაგებულის სომხების უსამართლობისგან უხსნია: სამწუხაროდ, ამ დევნულობის შესახებ რომში გაგზავნილი წიგნი ვერ ვიპოეთ. ბარძიმის ამ დროის გამოსარჩლების ამბავი ვიცით მხოლოდ პროპაგანდის ერთი წერილიდგან. ხოლო ამ დევნას კი მისიონერები იხსენიებენ თავიანთ წერილებშიაც. ამავე დროს გაჩენილა ქირი, რომელსაც საკმაოდ უმსხვერპლია ხალხი. თუ ამ ამბავს და თუ მისიონის სხვა გარემოების შესახებ უფროსი პატრი სწერს ესრედ რომში:

„შემდგომ ერეტიკოს სომეხთა მიერ დევნისა რომელთაც კარგად გაიმარჯვეს და ამიტომ გაამაყდენ, ღმერთმა შავი ქირით დასაჯა ეს უბედური ერი. ქირისგან შეშინებულნი და სინიდისისაგან მხილებულნი იქით-აქეთ დაიფანტნენ, რათა როგორმე გადარჩენილიყვნენ სიკვდილს და პატრონად ამ ქალაქისა, საიდანაც გადევნას გვიპრობდენ, ჩვენ დაგვტოვეს... გამოუთქმელია თუ რაოდენი ზარალი ემიზეხათ მათ,

წინეთ ხომ გლახაკები იყვნენ, ახლა კი ერთიანად გაუბედურდენ, რადგან სამი თვის განმავლობაში თუ გლახაკებმა და თუ ქურდებმა მთლად გააფერანეს ქალაქი... მაინც კი არ მოაკლდენ და კვალად შემოვიდნენ ეკლესიის წიაღში ქართველები და მაჰმადიანებიც. მეფე ოთხ გზის მოვიდა ჩვენს ეკლესიაში მთელის თავის წარჩინებულის თავადებითურთ, ცალცალკე მოვიდენ საქართველოს უწარჩინებულესნი თავადნი და დიდთ შესანიშნავი ქალბატონებიც; რა ხედვენ ეკლესიას, ტრაპეზს და სხვა ყველაფერს ეგრედ კარგად შემკობილს და მოწყობილს ყველანი ღმერთს აღიღებდნენ და აღიარებდნენ, რომ კათოლიკე ეკლესია ქრისტიანების ჭეშმარიტი დედააო... ტფილისი, 22 ოქტომბერს, 1690 წ. პატრი ჯულიოა“. (1)

სომხები არა მარტო ტფილისში, არამედ გორშიც მტრობდენ კაფუცინებს, მათ მოსვენებას არ აძლევდენ და ხალხში ქადაგებას უშლიდენ. ამას უფრო კარგად დაეინახათ შემდეგ წერილიდგან. ხოლო ეს კი დიდად საკვირველი და შესანიშნავია, რომ კაფუცინების მისიონი, მეტადრე ტფილისში, სომხების გამუდმებულ მტრობით და დევნულობით, არა თუ უძლურდებოდა, არამედ ყველა ნაირად უფრო მატულობდა და ყველას ყურადღებას იზიდავდა; რაის გამო მთელი აღმოსავლეთის საუკეთესო მისიონად მიაჩნდათ ყველა ესა. ამას სხვათა შორის გვიჩვენებს ხსენებული პატრი ჯულიოს წერილი:

„... მარტო გორია, რომ ვერც წინეთ და ვერც ახლა შეიძლოა თავის გამოჩენა, რადგან ჩვენი ძმები დაიძაბუნეს სომხების მღვდლებმა, რომლებსაც ძალით ჩამოართვეს მათგან მითვისებული ჩვენი სახლი (პატრი კარლო პეშელის სიკვდილის შემდგომ ჩვენი ძმათაგანი აღარავინ მდგარა იქ, ამისთვის შეჩვენებულმა სომხების მღვდლებმა მითვისეს ყველაფერი), გარნა ამ მისიონს კვალად სჭირია გიორგი მეფის მობრძანება, რადგან დიდი ხარჯია საჭირო, რომ ეკლესია რიგიანად იქმნეს მოწყობილი... რაოდნათაც ვიცნობ ქვეყანას, შემოიძლია ყოვლადის სინამდვილით და ჭეშმარიტებით მოგახსენო, რომ ტფილისის მისიონი აღმოსავლეთის ყველა მისიონებსა სჯობს. ეგევე აზრი გავიგონე ბევრთაგან, რომელთაც ესმისთ და დაუვლიათ აღმოსავლეთი. ეს ისედაც ცხადად სჩანს. ქართველები ძალიან აფასებენ ჩვენს ძმებსა, რადგან მათ ჩვენი რიდი აქვსთ, პატივს გვცემენ და გვიფარვენ კიდევაც. რაც უფრო მაღალ ხარისხის პირნი არიან, მით უფრო მეტი პატივისცემა აქვსთ ჩვენი... აქ ჩვენი მონაზონები ყველგან მიღებულნი არიან, თუ პალატში, თუ სახლებში და თუ მათ ეკლესიებში; ყველგან ჰქადაგებენ დაუბრკოლებლივ და არც შეშია, რომ მოუხდესთ რაიმე უფოთი ან მაჰმადიანებთან, ან ქართველებთან და ან სომხებთან. როდესაც ქალაქში

დაიარებიან, ყველა მათ გზას უთმობს. თუ ჩვენთაგანს ვისმე გული უთქმოდეს პატივისათვის, აქ უძებნელად მოიპოვებს, რადგან ყველანი კდემით გვეპყრობიან და პატივს გვცემენ. აქაური კათოლიკეები კი გულმოდგინე და გაშინაურებულნი არიან; ხშირადაც ამბობენ აღსარებას და ეზიარებიან. ესენი ჩვენს ეკლესიებში, აღმოსავლეთის წესისამებრ, როდი სდგანან ფეხზე თავდახურულნი *), არამედ დაჩოქილნი, ჩუმად და თავმოხდილნი არიან. ეს რა ნახა იეზუიტმა პატრი კოსკოვსკიმ დადად განუკვირდა და გვითხრა: „ნეტაი თქვენ, რომ ამისთანა ბარბაროსულ ქვეყანაში ყოველ დღე უფრო დიდს გულმოდგინებას ხედავთ, ვიდრემც თქვენს იტალიაშიო“. ხოლო იეზუიტი პატრი ლაპოლსკიმ, რომელიც ერთი წლის შემდგომ მოვიდა და ჩვენთან 25 დღე დარჩა, ყველაფერი რა კარგად შენიშნა, ნახა ახლად მოწყობილი ეკლესიის სიმშვენიერე, მეტადრე ხალხის ხშირი სიარული და მათი აღსარება, ზიარება ღვთის მშობლის მიძინების დღეს, ტირილითა სთქვა: „სად ვარ, იესოვ ჩემო! თვით პოლონეთშიაც არ მინახავს, რომ ჩვენი ქრისტიანები ეგრე ბლომად მოდიოდნენ საიდუმლოების მისაღებათ, როგორც ამ ეკლესიაში ვხედავ“. იძახდა: „ოჰ! რა ბევრმა ჰსთქვა აღსარება, ოჰ! რა ბევრნი ეზიარნენო“. ჩვენც ვუპასუხეთ, რომ, რაც მას ენახა იმაზე უფრო მომეტებულმა სთქვეს აღსარება და ეზიარნენ. ხოლო მათი რიცხვი ბევრად უფრო მომეტებული იქმნებოდა, მაგრამ, რადგან დევნულება ახლად დამცხრალიყო, ამიტომ, მეტადრე ახლებმა ზიარება ვერ გაბედეს, რათა არ შეენიშნათქო. ეგრეთვე წასვლის დროსაც გვითხრა: დიდის მწუხარებით ვშორდები ამ კურთხეულს ადგილს, გარნა ბევრი მექმნება ამაზედ სალაპარაკო და ბევრ რამესაც დავსწერ ამ საუკეთესო მისიონისასო... ტფილისი, 28 ნოემბერი 1691 წ., პატრი ჯულიო“.

სამწუხაროდ, ჩვენ ვერაფერს შევხვდით ამ იეზუიტის ნაწერების საქართველოს მისიონის შესახებ.

პატრი ჯულიოს რომში წინეთ გაუგზავნიათ ამ წერილის გარდა კიდევ სხვა წერილიც, რომელშიც აუწერია სომეხთა მიერ დევნულობა და კათოლიკეების წარმატება. ამ წერილს კი ჩვენ ვერ შევხვდით. ხოლო პროპაგანდა 17 მარტს 1691 წ. ამ პატრს სხვათა შორის ესრედ სწერს: „ბატონმა კარდინალებმა დიდად აქეს თქვენი ერთგულობა და დიდის გულმოდგინებით და სიამოვნებით მოისმინეს თქვენი გამოგზავნილი მოხსენება შესახებ მაგ მისიონისა, რომელიც მულამ წარმატებაში

*) ოსმალეთში ქრისტიანები საზოგადოთ ქუდმოხდილნი ლოკულობენ ვაკლესიებში.

მოდის, მიუხედავად იმ შფოთისა, რომელიც წინეთ აღძრეს კათოლიკე სარწმუნოების მტრებმა...“ (2) ამავე წერილით აცნობებს ასი სკუდის გამოგზავნას მისიონის საქიროებისათვის.

ზემოდ ვსთქვით, რომ ბარძიმის წერილების პასუხის გამოგზავნა შეაჩერეს რომში პაპი ალექსანდრე მერვის სიკვდილის გამო. ხოლო აირჩა თუ არა ინოჩენციო მეთორმეტე, ამ გამოსავლენ პასუხსაც უურადღება მიაქციეს. გარნა უწინდელი დაწერილი წიგნი აღარ გამოდგა, მისი შეცვლა საქირო გახდა, რადგან საქართველოდან 1691 წ. ბარძიმის შესახებ უფრო კარგი ამბავები მისწერეს, რაის გამო საქირო ხდებოდა, რომ ეს გარემოებაც მოხსენებული ყოფილიყო წერილში. ამიტომ 26 იანვარს 1692 წ. პროპაგანდა სწერს პაპის სეკრეტერს და აცნობებს, რომ ბარძიმს დიდის მხნეობით დაუფარავს კაფუციანები და კათოლიკები ახალ დენეულობისაგან. ამიტომ სთხოვს, რომ პაპმა თავის წერილში ამისთვის კერძო მადლობა მოახსენოს, ეგრეთვე დაასახელოს საჩუქრები, რომლების გაგზავნაც პაპს მოუნდომებია და რომლებიც შემდეგნი ყოფილან: ორი მედალი და ერთი ჯვარი ოქროსი, ერთი კრილოსანი თავისთვის და ერთიც მის მეუღლისათვის და ერთი კრილოსანიც მის ძმა დივანისათვის. გარნა წერილში არ არიან მოხსენებული ეს საჩუქრები. აი პაპის წერილიცა:

„ჩვენს საყვარელს შვილს, კეთილშობილ კაცს, საქართველოს თავადს ბარძიმს, პაპი ინოჩენციო მეთორმეტე.

„საყვარელო შვილო, კეთილშობილო კაცო, შშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა.

„შევიტყეთ, რომ ღვთის მადლის შემწეობით, დაგიტოვებიათ ის შეტომილებანი, რაშიაც შობილ და აღზრდილ იყავით და მაგილიათ კათოლიკე სარწმუნოება, რომლის გარეთ შეუძლებელია ცხონება და სავსე ხართ გულმოდგინებითა, რათა დაიცვათ და განავრცოთ ესევე სარწმუნოება. მასთანვე ვსცანიით, რომ სიხიზმატიკების მიერ გამართულ ფიცხელის დენეილობისაგან მხნედ დაგიფარავს სამოციქულო მისიონერი კაფუციანები და ეგრეთვე ისინი, რომლებსაც თქვენის მიხედვით მიუღიათ იგივე კათოლიკე სარწმუნოება. სათნოდ ვრაცხთ, რომ ამ წერილით ჩვენი დიდი მადლობა გამოგიცხადოთ, რათა ამნაირად როგორმე ეუპასუხოთ მაგ თქვენს უდიდეს ღირსებას. მასთანვე, როგორც იმედი გვაქვს, უეჭველია, უფრო შეგულისანდეთ და შეეწიოთ დაუცხრომელად ხსენებულ მისიონერებს და კათოლიკებს. რათა ამ მიზანს ეწიოთ, საქიროდ ვრაცხთ, შეუერთდეთ გიორგი მეფეს. ამითი ჩვენ დიდად გვასიამოვნებთ, მასთანვე ეცადეთ, რომ დაურღვეველად დაიცვათ ეგ მეგობრობა. ამისი იმედი გვაქვს და ყოვლის სიკეთის მომნიჭებელ

ღმერთს ვსთხოვთ თქვენი კეთილშობილობისათვის უხვად ყველა სულიერს და საწუთრო სიკეთეს. მასთანვე ჩვენის მამებრივის სიყვარულით განიკებთ მოციქულებრივი კურთხევას“. (1)

არ ვიცით, თუ ვინ მოუტანა ეს წერილი ბარძიმს, რომელსაც დიდად სასიამოვნოდ უნდა დარჩენოდა პაპის ესრეთი მადლობა და ქება. არც ის ვუწყით, თუ რა გაარიგა გიორგი მეფესთან ბარძიმმა, ხოლო ეს კი ცხადია ისტორიიდან, რომ სხვა და სხვა გარემოებამ გიორგი მეფეს ხელი შეუშალა ბარძიმს შეერთებოდა და ცდილიყო მაჰმადიანების უღლისაგან საქართველო განეთავისუფლებინა. ეგრეთვე ვიცით, რომ შემდგომ გიორგი მეფე დაიბარა ყენმა და მისცა ყანდაარის მართველობა, რათა აჯანყებული ავღანელები დაემორჩილებინა და მით აეცილებინა სპარსეთისათვის ის დიდი უბედურება, რომელიც მას მოელოდა. გიორგი იმ შორეულ ურწმუნოების ქვეყანაშიც დარჩა ერთგული და მორწმუნე კათოლიკე სარწმუნოებისა, რომელიც სულით და გულით მიიღო საქართველოში. იქ, როგორც ექიმები, მუდამ თან ახლდა სიკვდილამდე ორი კათუცინის პატრი თავის მოძღვრებად. ამას სხვათა შორის, ცხადათ მოგვეთხრობს მისივე თანამედროე პოლონელი მისიონერი კრუზინსკი ესრედ: „ესეც საჭიროა მოვიხსენიოთ ამ მთავრის გალაშქრებისა, რომ... ქრისტიანედ დარჩა და კათოლიკედ მიიცვალა, როგორათაც მოგვეთხრობენ. როდესაც მოჰკლეს, მას გულზე უპოვეს ჯვარი, ერთი ოქროს ჯვარიც თავის ჯარის დროშის ბურთში ჩაეტანებინა. ყველამ ვიცით, რომ წინათვე ის სრულიად შეერთებული იყო კათოლიკე ეკლესიასთან. ომისა და სიკვდილის წინა დღით წმიდა ხიარებაც მიიღო, რადგან მკურნალობის მიზეზით, ომში თან წაეყვანა ორი პატრი კათუცინი, პატრი რეჯინალდო და პატრი ამბროზიო მილანელი, რომელიც ჩემი დიდი ნაცნობი და მეგობარია“. (1)

ზემოდ ხსენებული უფროსი პატრი გულიო 1692 წ. რომში სწერს და ანგარიშს აძლევს რომიდგან წამოღებულის და დახარჯულის ფულებისა, რომელთა რიცხვში 505 სკუდი დაუხარჯავს მონასტრისა და ეკლესიის შეკეთებაზე. ეგრეთვე ამ წერილში იხსენიებს, რომ ბარძიმ დივანბეგს ეკლესიისათვის შეუწირია ძვირფასი ფარჩა, რომლისაგანაც რავედენიმე ხელი სადღესასწაულო წირვის შესამოსელი გაუკეთებიათ. ამ პატრსვე აუშენებია ეკლესიის სამრეკლო, რისათვისაც თუ ბარძიმი და თუ სხვა კათოლიკეები შესწევინა.

ამ დროდან ვიდრე 1698 წლამდინ აღარა ვიცით თუ რა მომხდარა და მისიონის საქმე როგორ წასულა, რადგან მთლად გვაკლია ამ დროის საბუთები. მხოლოდ ეს შემდეგი წიგნი გვაქვს პრაპაგანდისა ტფილისის კათუცინების უფროსთან მიწერილი, რომ

ლითაც სთხოვს ორ ახალგაზდა ქართველის გაგზავნას რომში სასწავ-
ლებლად:

„პატრი სილიბისტრე კაფუცინ პრეფექტოს, 11 ოქტომბერი 1697.

„ეს წმიდა კრება ნატრობს და მისთანვე ზრუნავს, რომ ამ ქაშად
ურბანოს კოლეგიაში დარჩენილი ცარიელი ადგილი შეავსოს ორი
ახალგაზდა ქართველით, რათა მათ, სწავლის შემდგომ, თავის დროზე
შეიძლონ შეწვევნა სულიერად თავიანთი ტომისა, რომელსაც ეგოდნათ
სქირია კარგი მოციქულებრივი მუშაკნი. ამიტომ გთხოვთ მოსძებნოთ
ორი ახალგაზდა და რაც შეიძლება მალე გამოგზავნოთ აქ. ამასთანვე
გაუწყებ, რომ ის ყმაწვილები უნდა იყვნენ კარგი აგებულობისა,
მრთელნი გონებით და სხეულით, გარეგნად უნაკლულონი; ჰქონდესთ
საკმაო ნიქი, რათა მათგან შემდეგში სარგებლობის იმედი იყოს; არ
იყვნენ უმცირესი თუთხმეტი წლისა და უდიდესნი, ოცისა, ანუ სულ
ბევრი 21 წლისა; ეგრეთვე თუ შეიძლება ჰქონდესთ რომელიმე სწავლა
დაწყებული...“ (1) ვინ და ანუ როდის გაგზავნეს ეს ორი ახალგაზდა
ქართველი რომში, ამაზე არც ერთი დოკუმენტი გვაქვს.

1698 წლის პირველს კაფუცინები რომში იმის აღწერას გზავნიან,
თუ როგორ ასრულებენ საეკლესიო წესებს ტფილისში. ეგრეთვე აუწყ-
ებენ, რომ სკოლაში ჰყავსთ 40 მოწაფემდე, რომლებსაც, წერა-კი-
თხვის გარდა, ასწავლიან სარწმუნოების უმთავრესს საგნებს და ლოც-
ვებს, არა მარტო ქართულად, არამედ ლათინურადაც. მასთანვე ეუბ-
ნიებიან, რომ სწულთა წამლობა მათ ძრიელ შეფლის, რადგან ამის მი-
ზეზით ხშირად დაიარებიან ბინაზე უმალღეს ქართველ პირებთან და
მაჰმადიანებთან, რომლებსაც იმეგობრებენ, რათა დევნილობის დროს
მათ შემწეობას მიმართონ, ვინაიდან მისიონის მოღვაწეობას სულმუ-
ლამ სქირდებოდა მათი მფარველობა.

იმ დიდმა სიხარულმა, რომელიც მოუპოვა რომს და ტფილისის
მისიონერებს თუ ბარძიმის ერისთავისა და თუ სხვა წარჩინებული ქარ-
თველების გაკათოლიკებამ, ბევრხანს არ გასტანა. დიდ შვებას; დიდი
მწუხარება მოჰყვა და იმდენი შრომა სულების სასარგებლოდ მტერმა
თითქმის ერთიან ფეხქვეშ გაქელა და მოსპო. სულ სხვა და სხვა ნაი-
რად ეპყრობიან მისიონერებს ქართველები და სომხები. პატრებმა თა-
ვიანთი მიუკერძავე და უზომო კაცთ-მოყვარეობით არა თუ მოიგეს
ქართველების გული და მათი სიყვარული და მეგობრობა დაიმსახურეს,
არამედ თვით ბარბაროსი და კაცობრიულ გრძობას მოკლებულ თა-
თრების გულიც მოარბიღეს და მიიზიდეს. გარნა სომხების გაქვევებული
და შურიტ განძინებული გული ვერავითარის სიკეთით მოალბეს. სო-
მხების მოქმედება ძრიელ სამწუხარო სურათს წარმოგვიდგენს და გვი-

მტკიცებს არა მარტო მათს დაუცხრომელ მტრობას კათოლიკე სარწმუნოებისადმი, არამედ თვით კაცობრიობის წინააღმდეგადაც, რადგან აქვე ებღინ და სდევნიან იმათ, რომლებიც თავიანთ სიცოცხლეს არ ზოგავდნენ და ყველა ღონის ძიებას ხმარობდნენ, რომ აღმოეჩინათ ყოველგვარი შემწეობა საწყალ და გაქირვებულ ხალხისათვის განურჩევლად სარწმუნოებისა და ერობისა. სომხების ასეთი უმოწყალო მოქმედების შესახებ კაფუცინების ერთი ვრცელი მოხსენება ჩაგვივარდა ხელში, რომელიც დიდათ გვაოცებს. ამ სამარცხვინო ამბის გამოქვეყნებას ჩვენს წერილში სიამოვნებით დავანებებდით თავს, ისტორიის საქიროებას იგი რომ არ მოეთხოვა. ამიტომ იძულებული ვართ მოვიყვანოთ აქ ესეც. რადგან ეს წერილი საკმაოდ ვრცელია, უსაქიროესის გარდა დანარჩენს გამოვსტოვებთ.

„... აწ მოგახსენებ ამ საბრალო მისიონის დიდათ სამწუხარო და ჩაგვრის ამბავს. კათოლიკობის მტერმა წრეულს დაგვიწყო ეგრეთი სასტიკი დევნა, რომ მისი მსგავსი ჯერ არასდროს გვსმენია; მასთანვე ისე გაძლიერდა და გამტკიცდა ეს დევნულობა, რომ მარტო ღეთიურ შემწეობას შეუძლია დაგვისხნას მისგან. მოკლედ გაუწყებ ამ დევნულობის ამბავს. ვინაიდან კათოლიკები კარგად გამრავლდნენ და დაიწყეს ხშირად მოსვლა ჩვენს ეკკლესიაში, კათოლიკე სარწმუნოების მტერმა სომხებმა ველარ მოითმინეს... ფულის მოსაკრებად პატრიარქასაგან გამოგზავნილმა ვართაპეტმა ყველა მღვდლებთან და ქალაქის ხუთექვს მოწინავე პირებთან ერთად გადასწყვიტეს ჩვენი ეკკლესიის დანგრევა და ჩვენი ამ ქალაქიდან გადევნა. მეფისაგან ნების ასაღებად ეს ბოროტები მივიდნენ ვეზირთან და მისცეს 100 ოქრო (zecchini)... დაიმედებულთა, რომ ნებას გამოიტანდნენ ამ დაწყევლილმა ეშმაკის მუშებმა ერთ ეკკლესიაში პირველ გზის შეპკრიბეს ყველა ისინი, რომლებიც წინააღმდეგნი არიან კათოლიკებისა... შემდგომ ვართაპეტმა უბრძანა ეკკლესია დაეკეტათ და ზარები აღარ დაერეკათ, რათა ყველას მარტო ის ეფიქრათ, რის აღსრულებაც უნდოდათ. ხოლო ჩვენ გული არ გავიტეხეთ და არც ზარების რეკა შევაჩერეთ პარასკევამდე. მეორე დღეს აღრიან დილაზე ყველა მღვდლები შეიკრიბნენ ტერ დავითას ეკკლესიაში, სადაც იდგა ის დაწყევლილი ვართაპეტი და მოვლაპარაკეს, რაც უნდა ეთქვათ მეფისათვის. შემდგომ დიდძალის ხალხითურთ მივიდნენ მეფის სახლში და დაუცადეს ვიღრე მეფე გამოვიდოდა; რა გამოვიდა მეფე საწოლიდგან, ყველა ეს საძაგელი ბრბო შევიდა შიგნით, სადაც დაიწყეს თავიანთი ეშმაკებრივი აზრების წარმოთქმა, ჩვენზე ღრტვინვა და თქმა, რომ ნახევარი ქალაქი გაფრანგებულიაო, ამის თანახმა არა ვართ; არც გვინდა სომხები მათს ეკკლესიაში დადიოდნენო, ისინი მატყუვრები არიან

წო... აღარ გვინდა პატრები ქალაქში დარჩენ, არამედ ქალაქს გარეთ უნდა გავიდნო; სპარსეთის მეფემ რომ შეიტყოს, ნახევარი ქალაქი გაფრანგებულა, არც თქვენ მოგივათ კარგი საქმეო; ეგრეთვე რადგან იმათ ცოლი არა ჰყავთ, ნება არა აქვსთ ვისმე აღსარება ათქმევინონო და სხვა ამნაირი ბევრი საძაგლობა უთხრეს... სადილობის შემდგომ უფროსი პატრი და პატრი ალექსანდრე წავიდენ ყულარ აღასთან, როშელსაც დაებარებინა ისინი ამ საქმის შესახებ მოსალაპარაკებლად; რა შივიდენ, იქვე დახვდათ მეფე, ვართაპეტი ოთხი სხვა მღვდელითურთ, მამასახლისი და აბედინაშვილი. შესვლისას ისინი მეფემ მიიწვია და თავისთან ახლო დასვა, ხოლო სხვა ყველანი ფეხზე იდგნენ. ჩვენს სასარგებლოდ ლაპარაკობდენ მეფე და ყულარ აღასი ვართაპეტთან და ეუბნებოდენ, რომ, ჩვენ ვითარცა მოციქულები, გამოგზავნილი ვიყავით პაპისაგან წმიდა სახარების საქადაგებლად, ჩვენ ყველას ესწამლობდითა დიდის სიყვარულით, ჩვენ აქ არ ვიყავით სიმდიდრისა მოსაპოებლად, არამედ მართო ყველასთვის სიკეთის საქმნელად და იმისთვის რათა გვესწავლებინა ქრისტიანი გზა სასუფეველისა. ვართაპეტმა უპასუხა მეფეს: ეს ყველაფერი კარგი, მაგრამ ჩვენ არ გვინდა, რომ მაგათ ეკკლესიაში რომელიმე სომეხი მივიდეს, ჩვენც ვიცით სწავლება და ქრისტიანისა სასუფეველის გზის ქადაგება. რადგანაც მეფეს ბლომად მიელოფულები, 20 თუმანი, პატრებს უთხრა: გაიგონეთ რასაც ამბობს ეს ვართაპეტი, მართლაც ძრიელ კარგი იქმნება, რომ ყველანი თავის ეკკლესიებში იარებოდნენ, მაშინ ერთმანერთში ძმასავეთ ვიქმნებითო. პატრი ალექსიმ მიუგო: ბატონო ჩვენ ხომ ძალით არავინ მოგვყავს ჩვენს ეკკლესიაში, იგი ყველასათვის ღია არის, ვისაც უნდა მოვა... მეფე წავიდა, პატრები დარჩნენ ყულარ აღასთან და სომხებთან, სადაც ბევრდ ილაპარაკეს. ეს მატყუარა ყულარ აღა ლაპარაკში განგებ მუდამ ჩვენ გვესარჩლდებოდა და მათ აყვედრიდა; ვართაპეტმა რა ნახა ესა, თუმცა მოჩვენებით იყო, მაგრამ მაინც კი პატრების წინაშე ეს ყვედრება ველარ აიტანა, გაბრაზებული გავიდა თავის მღვდლებთან ერთად და დაიწყო შეჩვენება და წყევლა ყველა იმათი, ვინც არ დაკეტავდა ღუქნებს და ჩვენის ეკკლესიის და სახლის დასაქცევად არ მოვიდოდა. ამ შეჩვენებისა და წყველისაგან შეშინებულმა ვაქრებმა და მელუქნებმა ყველამ დაკეტეს ღუქნები, და ყველანი საშინელის ყვირილით, შეიარაღებულნი კეტებით და ცულებით, წამოვიდენ ჩვენი სახლისკენ. ამ გაბრაზებულ ეშმაკის მონების ყვირილი ისეთი იყო, რომ ქუჩებში ყველა დედაკაცები სახლებიდან გარედ გამოაცვიდენ და ზოგიც თავიანთი სახლების ბანებზედ ავიდნენ, რათა იქიდან ეცქირათ ამ წარმოდგენისათვის, რომელიც მართლა მეორედ მოსვლის დღესა ჰგავდა; რა მოვიდენ, დიდრონის ქვებით, კეტე-

ბით და ცულებით დაიწყეს კარის შემტვერვა, მაგრამ ვერ ჩამოაგდეს კარი, რადგან მაგარი იყო. ხოლო ჩვენ შიგნით სახლში ვიყავით და ამ ყვირილისა, კეტების და ცულების ჯახა-ჯუხისა ვერაფერი გავგვეგო, რისთვის იყო; რადგან უფროსი პატრი და პატრი აღექსი მეფესთან იყვნენ, ჩვენ ვერ შევიტყეთ: ეს ამბავი მეფის ბრძანებით იყო, თუ არა. ამ ხალხმა რა ნახა, რომ კარიდგან აღვიღად შემოსვლა არ შეიძლებოდა, უმეტესობა ავიდა ბანებზედ, ჩვენი ბალის წინ რომ იყო და იქიდგან დაუწყეს სეტყვასავით ქვების სროლა ეკლესიასა და ყორეს დიდის ხმაურობით. ამ დროს, როცა ეს გაცოფებული ხალხი თავის ჯავრს ქვების სროლით იყრიდა, ჩვენის ბალის ქვეითა გზით გაიარა ცხენით დივანბეგმა, რომელსაც თან ახლდა მრავალი თავისი კაცები, ამ ბატონმა რა დაინახა ჩვენის სახლის გარეშე ეგოდენი ხალხი და გაიგონა რახარუხი, რომელსაც ჩვენს სახლს უყოფდენ, სასწრაფოდ გამოგზავნა შეიარაღებული კაცები, რომ დაეცვათ ჩვენი ეკლესია, სახლი და ჩვენ ყველანი. ისინი საჩქაროდ მოვიდენ ჩვენ კარებთან, მაგრამ რა ნახეს, რომ ხალხის სიმრავლის გამო კარებიდგან ვერ შემოვიდოდენ, ავიდენ ბანზედ, რომელიც გადმოსცქეროდა ჩვენს ბაღს და საიდანაც ხალხი სარკმელებს და ეკლესიას ქვებს უშენდა. მდივანბეგის კაცები ხალხს მისცივდენ ჯოხებით და შეაჩერეს კიდევაც; ზოგი მათგანი გადმოხტა ბაღში და მოეშველნენ კარებს, რომელიც უკვე ცოტა ჩაენტვრიათ. ხალხმა რა დაინახა, რომ იმ ბატონის კაცები შიგ იყვნენ, კარის მტვრევაზე ხელი აიღო. ჩვენი მოსამსახურე ჩინტეტი ყულარადის სახლში პატრებთან იყო. რა გაიგო ქალაქში ეს ხმაურობა, საჩქაროდ გამოიქცა ჩვენის სახლისკენ და ნახა თუ არა, რომ ხალხი კარებს ამტვრევდა, მაშინვე გაბრუნდა და შეატყობინა პატრებს, რომ ხალხი ჩვენს სახლს ანგრევსო. ეს ამბავი რა გაიგონა მოჩვენებულმა ყულარ აღასმა, გაბრაზებული წამოდგა ფეხზე და უთხრა მამასახლისს: დიდი ცეცხლი მოეკიდოს შენს სახლს, წადი ჩქარა შე ძაღლო და მოაშორე იქიდგან ხალხიო. ესეც საჩქაროდ წამოვიდა ჩვენს სახლისკენ და ჯოხით გაფანტა მომეტებული ხალხი რომელიც უკვე დამცხრალიყო მდივანბეგის კაცების შიშით. ყულარ აღასმა შემდგომ პატრებს ჩვენს სახლამდე თავისი მეკარე გამოაყოლა. ამათ რა ნახეს უწყალო სომხების ეგოდენი ნასროლი ქვა მოთმინებიდან გამოვიდენ, ის კი არ აბრაზებდათ უფრო, რომ სომხების ნასროლის ქვებისაგან ასეთი ყორე დამდგარიყო, არამედ ისა, რომ ყულარადამ ჯერ მოჩვენებით ჩვენს სასარგებლოდ ილაპარაკა და ბოლოს კი ამდენი ხალხი მოგვისია. ეს ხალხი ორ საათამდინ დარჩა ჩვენის სახლის წინ. შაბათს მამასახლისი მივიდა მეფესთან და გამოართვა ერთი წერილი, რომლის ძალითაც, თუ რომელიმე სომეხი მოვიდოდა ჩვენს

ეკლესიაში, უნდა გადაეხადა 12 თუმანი მეფისათვის; შემდგომ ასეთის კაცისათვის სომხებს ან თვალები უნდა დაეთხარათ, ან წყალში უნდა გადაეგდოთ. რა მიიღო ეს გასაკიცი წიგნი, მთელ ქალაქში გამოაცხადებინა, როგორც ერთი ბრძანება რამ. ამის გამოცხადების შემდგომ თუ აქაური და თუ უცხო სომხები აღარ მოდიან ჩვენს ეკლესიასა და სახლში... ახლა უეჭველად საქირაა, რომ წმიდა კრებამ სპარსეთის მეფისაგან მოგვიპოვოს რახამი (მეფის ნებართვა), თუ უნდა რომ მისიონი დარჩეს ამ ქალაქში. სხვა გავლილის დევნულობის დროსაც მეფე მუდამ გვეუბნებოდა ესრეთ: „მოიპოვეთ ნება სპარსეთის მეფისგან, მერე უყურეთ თუ რას ვიქმ თქვენთვის: ეხლა არაფერის ქმნა შემიძლია, რადგან სომხები მეუბნებიან: რათ გყავსთ აქ ეს ფრანგები, რომლებსაც არა აქვსთ სპარსეთის მეფის ნებართვაო... ცხადია რომ ამ ნაირად მისიონი აქ ბევრ ხანს ვერ გასტანს, ეს უწმინდური სომხები აქედგან გვერეკებიან, აქ ამბობენ, რომ ამ მეფის შემდგომ, სპარსეთის მბრძანებელს აზრად ჰქონია, აქ ნამდვილი სპარსელი მაჰმადიანი გამოგზავნოს მის მაგიერად, რათა ბაგრატიონთ ჩამომავლობა მთლად ამოავდოს; თუ ასე იქმნა, მაშინ ჩვენ აქ ურახამოდ დადგომა აღარ შეგვეძლება... საქართველოს ამბავი ისევ ეგრეთია, როგორათაც წინად მოგწერე. გიორგი მეფე ისპაჰანს არის და იმედით სცხოვრობს... ტფილისი 20 ივნისსა, 1698 წ. პატრი ამადიო ბრეშელი“. (1).

კიდევ გვაქვს ერთი ამისთანა ვრცელი მოხსენება, რომელშიც აღწერილია სომხების მიერ ატეხილი დევნულობა, ბარძიმის გამოსარჩობა და კათოლიკების დაჯარვა. ამ წერილს არც თარიღი აქვს და არც დამწერის ხელია მოწერილი. როგორც სჩანს, ერთ შესაშვ პირს გამოუყრფეფია ტფილისიდან პატრი სილიბისტრეს წერილებიდან და პროპაგანდისათვის გადაუცია. ეს წერილი დაწერილი უნდა იყოს ან 1697, ანუ 1691 წელს, როცა სომხებმა დევნულობა გამართეს. რადგან ამას თარიღი არა ჰქონდა, ვერც ჩვენ შევიძელით მისი დროს განსაზღვრა; ამიტომ მოვიყვანთ მას აქ ბოლოში და შევამოკლებთ რაოდენათაც კი შეიძლება.

„ტფილისის მისიონერი კაფუცინი პატრი სილიბისტრე იწერება: ვრცელს მოხსენებას შესახებ ერეტიკოს სომეხთა მიერ ჩადენილის დევნულობისა იმ ქალაქის კათოლიკების წინააღმდეგ. ამბობს, რომ ეს დევნულობა გამოწვეულ იქმნა კათოლიკების გულმხურვალეების გამო. რადგან საჯაროდ აღიარებდნენ კათოლიკე სარწმუნოებას. ეგრეთვე სომხებმა ისარგებლეს ბარძიმის იქ არ ყოფნით, რადგან იგი იქაურობას განშორებოდა შიშის გამო. ჟამისა, რომელიც ძრიელ მძვინვარებდა; იქ დარჩენილ იყვნენ მარტო მაჰმადიანები. ამიტომ სომხები წინააღმდეგობ-

დენ კათოლიკებს და თავიანთისევე უფლებით გამოეცათ ბრძანება, რომლითაც უკრძალავდენ კათოლიკებს კაფუტინების ეკკლესიაში წასვლას, თუ ვინმე წავიდოდა, მას ჯარიმად გადახდებოდა თორმეტი თუმანი, რომაული 15 სკუდი. ხოლო ეს წამსვლელი თუ დედაკაცი იქმნებოდა ვირზედ უნდა შეესვათ და ისე ქალაქი უნდა შემოეტარებინათ. ეს რა შეიტყო მთავარმა, მაშინვე გაგზავნა რავდენიმე მოხელე და გამოაცხადებინა: ამისი წინააღმდეგი ბრძანება. გარნა ეს ბრძანება შეურაცხებად მიიღეს და მაშინვე წავიდენ, ნახეს მაჰმადიანი ნახჩევნის მთავარი, ვეზირი, ციხის უფროსი და სხვა სამსახურის კაცები; ამ პირებს ჩააგონეს, რომ მისიონერებს ქალაქის უმეტესი ნაწილი გაუფრანგებიათ, მალე ქალაქს ერთიან გააფრანგებენ და კიდევაც სპარსეთის მეფის წინააღმდეგაც ააჯანყებენო, თუ ისინი არ შეაშინეთ და ნაცვალსაც ნაცვლობა არ ჩამოართვით, რადგან ისიც ფრანგების ერთი წინაპართაგანიაო... სომხები გაამაყდენ ამ შეჩვენებულის გამარჯვებით, მასთანვე დაიყოლიეს ერთი სამსახურის კაცი და გაალახინეს სამი კათოლიკე რომელთაც სიამოვნებით მოითმინეს ეს გალახვა, იქამდე, რომ თვითონვე აქეზებდენ მოხელეებს კიდევ გვემეთო და ეუბნებოდენ: სრულებით არაფერია იმასთან შედარებით, რაც ჩვენის სიყვარულისათვის ჩვენმა გიორგიმ იტვირთაო, ჩვენც დავითმენტ ქეშმარიტების სიყვარულისათვისო. ამ კათოლიკეთა შორის იყო ერთი შეტად პატიოსანი კაცი, რომელსაც ჰყავდა კვალად სამი ძმა კათოლიკე. ეს მივიდა იმ ადგილს, საცა სხვა კათოლიკებს სცემდენ და ეს უთხრა მტარვალებს: ჩემი ძმა გალახეთ ქეშმარიტების მიღებისათვის, ესევე ქეშმარიტება მე უფრო იმაზე წინ მივიღე, მაშ მეც შემოპკეთ და გამლახეთ, რადგან მეც ვნატრობ ვენებას უფლისა ჩემისათვისო“. ეს თხოვნა განიმეორა და ამიტომ ესეც გალახეს. ხოლო ამან გალახვის შემდგომ ისეთი კარგი სიტყვა უთხრა, რომ ბევრმა მათგანმა შეინანა. ქალაქში რომ არ სცხრებოდა სომხების თავგასულობა, და დევნულობა, დედაკაცები, რომელთაც ერთი წლის წინეთ მიეღოთ კათოლიკობა, იძულებულნი გახდენ სხვაგან უშიშარ ადგილს შეჰფარებოდნენ. ბოლოს უფროსი პატრი წავიდა ნახჩევნის მთავართან და ვეზირთან და უთხრა თავისი აზრი, რომ ისპაჰანს სპარსეთის მეფესთან კაცის გაგზავნას ვაპირობო, რათა მას ვაცნობო ყველა უსამართლობა, რაც ამ ქვეყანაში ხდებოდა, ამ კაცის გაგზავნაზე თქვენი თანხმობაც მომეცითო. ეს თანხმობა მისცა, მაგრამ დაეფალა კი, თავისი სახელი არ გამოეცხადებინა და ესეც უთხრა, რომ მეც მინდა ამ საქმეს ბოლო მოვლოსო. ხოლო ვეზირს ამ ამბავისა მოერიდა და წავიდა ბარძიმ მთავართან და თან მიუტანა ნახჩევნის მთავრის წიგნიც და აუწყა თავისი აზრი. ბარძიმმა რა მოისმინა ეს ამბავი, იწყინა და ორ გზის მისწერა

ქალაქის მცხოვრებთ და დაემუქრა, თუ არ დასცხრებით, დაგსჯითო. ამავე ნაირიღ ჰყო მდივანბეგის ძმამაც, რომლისა მთელს საქართველოს ეშინია. გარნა ამითი არაფერი იქმნა და არ დასცხრნენ, რადგან სომხების მღვდლებმა ხალხის დიდ ნაწილთან ერთად დაატანეს ძალა და რავდენიმე კათოლიკეს ჩამოართვეს პირობის წერილი, რათა კათოლიკების ეკკლესიაში აღარ ეარათ. ამ ხელწერილის მიმტემნი იყვნენ თორმეტნი. ეს ყველა რა შეიტყო დივანბეგის დედამ, მაშინვე წერილით თავისთან დაიბარა უფროსი პატრი. ხოლო ამან ბოდიში მოიხადა და შეუთვალა, ასეთის არეულობის დროს მისიონს თავს ვერ დაეანებებო. გარნა შეიღმა ოთხგზის მოსწერა უფროსს: მოდი ჩემთან, რადგან მინდა ეგ საქმე დავაბლოგო ისე, როგორც თქვენ გინდათო. შეგულიანებული პატრი წავიდა მთავართან და შეატყობინა ყველაფერი. მთავარი (ბარძიმი) მაშინვე წამოვიდა ქალაქს, ნახა ნახჩევის მთავარი და უთხრა: ეს საქმე მე უნდა დავაბლოგო ისე, როგორც მე მინდა, თქვენ სრულებით ნუღარ გაერევით ამაშიო. ამანაც უპასუხა, რომ მე არაფერ შუაში ვარ და თვით ამ საქმისაგან ხელს ვიბანო, ამან მაშინვე გასცა ბრძანება და აუკრძალა ყველას, რომ არავის შეეძლოს ვისთვისმე დაეშალა პატრების ეკკლესიაში სიარული, რადგან მინდა კათოლიკების მდგომარეობა შეიქმნეს ისეთი, როგორც უწინ იყოო. გარდა ამისა დააქვრინა სომხის მღვდლები და მათი უფროსი, რომელიც ორგზის გაალახვინა და ეგრეთვე გამოუცხადა, რომ უკან დაებრუნებინათ კათოლიკებისათვის ჩამორთმეული პირობის წერილები, სომხებმა რა ნახეს მისი ესე ფიცხელი და მკაცრი მოპყრობა, შეშინდენ და შეჰპირდენ, ხვალვე მოვართმევთ ამ წერილებსო. იმ დღესვე მიცემა აღარ შეეძლოთ, რადგან წიგნები უკვე ბევრის ხელში იყო გავლილი. მეორე დღეს სხვა მღვდლები მივიდენ ნახჩევის მთავართან და შესჩივლეს, რომ სარწმუნოების საქმეში ერის კაცები ერევიანო. იმანაც უპასუხა: მაგ საქმისგან ხელი დამიბანია და არც ამას მოგისმენთო. ამ გარემოებაში, ერისთავის სასიამოვნებლად ერთმა ქართველმა მუშტები შემოჰკრა მღვდლების უფროსს და ბევრი უშვერი სიტყვაც უთხრა, რისგამო ქალაქის მცხოვრებნი მივიდენ ქართველების პატრიარქთან, რომელიც მთავრის დეიძლი ძმა არის და სთხოვეს მას, რომ კათოლიკების წერილები მათ არ ჩამორთმევოდათ და დაჰპირდენ საჩუქრად ძეჰინების (ოქროების) მიცემას. იგიც შეჰპირდა. პატრი სილიბისტრემ ყველაფერი წერილით აცნობა ბარძიმ მთავარს. რომელმაც რა შეიტყო ეს, პიტრი დაამედა, რომ ამ წერილებს გამოურთმევლად არ დაესტოვებ; თვით სიკვდილიც რომ მეშინებოდა, რადგან დედაჩემს ამისი პირობა მივეციო... რა ნახეს მღვდლებმა რომ, აღარაფერი იმედი იყო, მას ჩააბარეს წერილები. შემდგომ დაუძახა ამათ

და კარგად დაარიგა და ეგრეთვე საჯაროდ გამოაცხადა, რომ იგი კათუციონების მფარველი იყო; რაისგამო მაშინვე წავიდა და უფროსი პატრი ნახა და უთხრა, მე თქვენს ეკლესიას ვეკუთვნო, შუა ქალაქში მუდამ მას ხელს ვაუყრის და ისე გაატარებს ხოლმე“... (1).

ზემოდ დასახელებულმა, 1698 წელს მომხდარმა სომეხთა მიერ საშინელმა დევნულობამ დიდი ყურადღება მიიქცია რომისა და ეგრეთვე ევროპისაც. ამიტომ რომმა შესაფერ ღონისძიებას მიმართა, რათა სომეხების ესრეთის თავგასულობისათვის ბოლო მოეღო. ამავე დროში, საქიროების გამო საქართველოდგან რომში გაეგზავნათ პატრი ფილიპე სელანელი, რომელიც რომში თუ წინანდელი და თუ ამ დროს მოხდენილი დევნულობის ამბავი ყველაფერი კარგად შეატყობინა. პაპი იძულებული გახდა სპარსეთის მეფესთან ელჩი გაეგზავნა და წიგნი მიეწერა. იქ გასაგზავნად ამ კათუციონზე უკეთესი კაცი ვერ ნახა პაპმა; ამისთვის ესევე დანიშნა თავის ელჩად და შაჰს მისწერა წიგნი 26 იანვარს 1699 წელს სთხოვა, რომ მთელ მის სამეფოში კათუციონებისა და მისიონისათვის თავისუფლება მიეცა და მფარველობა აღმოჩინა სომეხთა მიერ დევნულობის წინააღმდეგ. ეს პატრი წავიდა სპარსეთში ამავე წლის 3 თებერვალს და პაპის წერილის გარდა, შაჰთან ეგრეთვე ევროპის მთავრების წერილებიც წაიღო.

ზემოდ ხსენებული დევნულობისას ეს კათუციონი თავის წერილში ამბობს: „როდესაც მე ამ საქმისათვის რომში ვიყავი, თუ ხსენებული უფროსი პატრისა და თუ სხვა მისიონერების წერილებიც მოვიდა, იუწყებოდენ მკაცრს დევნულობას, რომელიც სქიზმატიკ სომეხებს აღეძრათ ორივე მისიონის წინააღმდეგ, საქართველოში ტფილისსა და განჯასა სპარსეთის სამეფოში. ამ დევნულობას იქამდე მიეწია, რომ უნდოდათ თურქმეერთიან გაენადგურებინათ მისიონი. ამ თავიანთ უბოროტეს წადილს კიდევაც შეასრულებდენ, მაღალ ღმერთს სახიერებით და მოწყალებით რომ არ გადმოხებდნა, ქართველებისა და მაჰმადიანების გული საბრალო მისიონერ კათუციონების შეწვევის სურვილით რომ არ აღეძრა. თუმცა იმ დროს დევნულობა ცოტა დაწყნარდა, მაგრამ სომეხები ეცადნენ და დააკეტინეს ჩვენი ტფილისის ეკლესია. ეხლა კათოლიკეთაგანს არავის შეუძლია იქ შესვლა, რადგან სიკვდილით დასჯიან“ (1).

ამ პატრმა თუ მიტანილი წერილების საშუალებით და თუ ისპაჰანში მყოფის მისიონერების დახმარებით, მალე გამოიტანა ყენისაგან, რასაც პაპი სთხოვდა. ყოველი მისი სათხოვარი მთავრობამ წერილებით აღუსრულა: ეს წერილი (ეგრედ წოდებულნი რახამი) მაშინვე გამოგზავნა ტფილისს, რათა ამით როგორმე შელავათი მისცემოდა კათოლიკებსა და პატრებს. შაჰი ამ ბრძანებით კათუციონებს ანიჭებდა ასეთ სი-

შართლეს: მათ შეეძლოთ ახალი ეკლესიები აეშენებინათ და ძველები შეეკეთებინათ; კათოლიკეებს თავისუფლად უნდა ემგზავრათ სპარსეთის მთელ სამეფოში და არაერთი ბაგი უნდა გამოართმევიდათ; თუ ვინმე შეეზინებოდათ სახლში, არავის შეეძლო მისი იქიდან გამოყვანა; ყველანი პატივისცემით უნდა მოჰპყრობოდნენ კათოლიკეებს, ვითარცა მთავრობის სტუმრებს; მით ეკლესიებში მისვლა ქრისტიანებისათვის არავის უნდა დაეშალა და არც რამ ვნება უნდა მიეცა ვისმე გაკათოლიკებისათვის; ის სომხის მღვდლები, ვინც კათოლიკებს როგორმე დააშინებდნენ, ფიცხელად უნდა დასჯილიყვნენ; კათოლიკეებს სრული თავისუფლება ეძლეოდათ ყველა ნაირი საეკლესიო სამსახურის აღსრულებისათვის; რაიმე შეურაცხყოფა არავის უნდა მიეყენებინა მათი საქმელის გამო; ადგილობრივ მთავრობას მათთვის მფარველობა უნდა აღმოეჩინა ყოველთვის და დაესაჯა ვინც ამ ბრძანების წინააღმდეგ მოიქცეოდა. შაჰმა ერთი სიტყვით მიანიჭა რაც სთხოვეს. ამაზედ მეტიც აღარ მოეთხოვებოდა სხვა სარწმუნოების მთავრობას. მთავრობის მიერ ამ უზომო მფარველობის აღმოჩენამ მაინც დიდად არაფრად იმოქმედა სომხებზე. ამათ თავიანთი ბოროტების იარაღი ხელიდან არ გააგდეს; როდესაც დასადაც გაუვიდოდათ, უწყალოდ სდევნიდნენ კათოლიკობას, როგორც ამას შემდეგ თავშიაც ვნახეთ.

აქ ვაბოლოვებთ XVII საუკუნის განხილვას. ჩვენის აზრით ეს საუკუნე უნდა შეირაცხოს კათოლიკობისათვის ერთ საუკეთესო ხანად, რადგან, როგორც ვნახეთ, პაპის ყურადღების მიქცევა და მისიონერების შრომა უნაყოფოდ არ დარჩა. საქართველოს ყველა კუთხეში კათოლიკობას ქართველებმა მტრობა კი არ დაუწყეს აღმოსავლეთის სხვა ერთა მსგავსად, არამედ დიდი თანაგრძნობა აღმოუჩინეს. [თუ საქართველო ერთიანად ვერ შეუერთდა რომის ეკლესიას, რაზედაც ერთ ორ გზის შოიწადინა, არ აუკრძალავს მაინც, რომ ქართველებს, ვისაც კი უნდოდა, მიეღო მისი სარწმუნოება. ამიტომ ამ გაკათოლიკებულ ქართველების რიცხვში არა მარტო მდებოდა ერის კაცი, არამედ საქართველოსთვის უწარჩინებულესნი პირნიც იყვნენ, როგორც, მაგალითად, ბარძიშ ერისთავი, გიორგი მეფე, ლევან დადიანი, ექვთიმე მთავარ-ეპისკოპოსი, დიდათ განათლებული ალავერდელი და სხვაც ბევრი მათი მსგავსი.]

ეს საუკუნე არა მარტო კათოლიკობისათვის იყო შესანიშნავი და საუკეთესო, არამედ, ამა თუ იმ მხრივ, თვით მთელ საქართველოსათვისაც. ამ საუკუნის აღწერა შეადგენს ერთ ვრცელს და ძვირფასს ნაწილს ჩვენის მატეიანისას. ჩვენ ამის დაწვრილებით აღწერას არ გამო-

ვულგებით, რადგან ამ წერილის საგანს არ შეეხება. მხოლოდ აქ მოვიხსენიებთ რავდენიმე სიტყვით.

ეს საუკუნე ჯერ იმითია ყურადსაღები საქართველოსთვის, რომ მისიონერებმა დაახლოვებით და ზედ მიწვევით გააცნეს ევროპას ჩვენი ქვეყანა და ჩვენი ერი; აუწერეს ყოველი ჩვენი ავ-კარგი; გააცნეს, თუ რა უსაზღვრო ენერგიით იცავდენ ქართველები თავიანთს მიწა-წყალს; გამოაქვეყნეს ოსმალების და სპარსელების აღურიცხველი უღმრთოება, რომელსაც აყენებდენ ქართველ ერსა სარწმუნოებისა და თავისუფლების მოსასპობლად. მათმა სხვა და სხვა აღწერილობამ მთელი ევროპა განაკვირვა და ქართველ ერისადმი სიმპატიო დაუბადა; მანვე ყოველ შეგნებულს ადამიანს ცხადათ უჩვენა ქართველი ერის დიდი ღირსება; რაისგამო ევროპის მთავრები არ თაკილობდენ ჩვენ მეფეებთან დაახლოებას და მათ დამეგობრებას. რაც ამ საუკუნეში დაწერეს ევროპელებმა საქართველოს შესახებ, ვგონებთ, ეგოდენი არც ერთ საუკუნეში დაეწეროსთ. ამას მოწმობენ ვრცლად აღწერილნი ისტორიანი, სხვათა შორის, პეტრე დელავეალესი, პეტრე ავიტაბლესი, სილოსი, არქანჯელო ლამბერტისა, კლემენტე გალანოსი, ვერიჩელისა და ბევრიც სხვათა.

საქართველოსთვის ეს საუკუნე კიდევ იმითი არის. დიდათ შესანიშნავი, რომ სწორედ მის პირველ წლებში, ესე იგი 1629 წ., როდესაც საქართველოს ჯერ სიზმრადაც არ ექნებოთა ნახული სტამბა, რომში პატრებმა დაარსეს პირველად ქართული საბეჭდავი, გამოსცეს წიგნები და მით ევროპას ჩვენს ერთან ერთად გააცნეს ეგრეთვე ჩვენი ენა და ლიტერატურაც; გამოსცეს სხვა და სხვა წიგნები, როგორც ლექსიკონი, გრამატიკა, კატეხიზმო და სხვა. ეს არ იკმარეს. იქვე დაარსეს ქართულის ენის შესასწავლად კათედრაც: პროპაგანდის კოლეჯიაში სხვა ტომთა ენებთან ერთად ჩვენს ენასაც საპატიო ადგილი დაუთმეს. მასთან ბევრ ქართველის შვილებს გზა გაუხსნეს ევროპაში, მაღალ სასწავლოში სწავლა მიიღებინეს, რათა ესეთი განათლებულნი ქართველნი პატრებს მხარში ამოსდგომოდენ და ეღვაწნათ გასანათლებლად ქართველთა ერისა, რომლის ნიჭიერება ევროპამ კარგად სცნო და დააფასა.

ყოველივე ესე წვრილმანია შედარებით იმ მრავალ გვარ და აღურიცხველ სიკეთესთან, რომელიც ლათინის მოძღვრებამ მიაგეს ქართველ ერს თვით საქართველოში და მის გარეშე. ამ საუკუნეში საქართველომ რაოდენი უბედურება და წამება არ გამოიარა! ამ უბედურების მიზეზნი იყვნენ: ერთის მხრით მისნი დაუძინებელნი და ძლიერნი გარეშე მტერნი, მეორეს მხრით შინაური უთანხმოება, ყოველსავე ამას ზედ დაურთეთ სხვა და სხვა, ბუნებისგან მოვლენილი, უბედურება. ესრეთ ბევრნაირად

დაწყულულეზულ საქართველოს შემოესწრნენ გულმონწყალე პატრები და როგორც ლმობიერათა დედათ, ყოველ ნაირი გულშემატივრობა და შემწეობა აღმონუჩინეს. ქრისტიანებრივის სიყვარულით გამსკეალულთ, მალლის ზნით და გონებით შემკულთ და მოყვასის სიყვარულით გატაცებულთ, რა ნახეს ერთი მშვენიერი ქართველი ერთი ეგოდენ მრავალ ნაირი უბედურებით შექირვებული, მწუხარესთან შესწუხდენ, მტირალთან კრემლი ღვარეს, ყველას თავს შემოველნენ და რაოდნადაც კაცობრივი ძალა შესწევდათ, ყველას ნუგეში მსცეს და კრემლი მოსწმინდეს, ვინ ჩამოსთვლის მათ აუარებელს ამავს ჩვენის ქვეყნისთვის! რაოდენი ტყვე დაიხსნეს, თუ გაყიდულნი და თუ გასაყიდნი: რაოდენი ქართველი სიკვდილს გადაარჩინეს, რაოდენი სისხლის ღერა შეაჩერეს, რაოდენი მგელი კრავად აქციეს, რაოდენი შური, მტრობა და ძმის მკვლელობა მოსპეს და აღმოფხრეს, რადენნი სნეულნი გაჰკურნეს, რადენ გაჰკირვებულს უშველეს და კრემლი მოსწმინდეს? ვინ განსაზღვრავს მათ მიერ რჩევას, სწავლასა და დარიგებას, რომელსაც აძლევდენ ყველას, მეფითა და ეპისკოპოსებით დაწყებული, ვიდრე უკანასკნელ მონაგლებამდე? ვინ გაითვალისწინებს, თუ რა ყოვლადის უანგარობით სცილობდენ ქართველის გულში ჩაენერგათ გრძობა მამულის სიყვარულით, მისის ერთგულებისა, ესწავლებინათ, რომ მისი წმიდა მოვალეობა იყო შეერთებულის ძალით მტრისაგან დაეფარა ქრისტიანე სამეფო! მათის ამავის სათითაოდ ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანს, ხოლო საკმაო ვსთქვათ, რომ ლათინის მოძღვრები იყენენ საქართველოში, როგორც მისნი ერთგული ნამდვილნი შვილნი და ეპყრობოდენ ქართველ ერს, როგორც დიდად გულ დამწვარი მამა და ძმა: ცდილობდენ მისთვის აეცილებინათ ყველა ნაირი უბედურება და მოვაზებინათ მისთვის ყველა გვარი სიკეთე თუ ნივთიერი და თუ გონებრივი, თუ სანუთრო და თუ სამარადისო. ამ თავიანთი სურვილის განსახორციელებლად იგინი არ ერიდებოდენ არავითარ შეწუხებას, ყველაფერს თავზე ღებულობდენ და ბევრ გზისაც თავიანთ სიცოცხლესაც მსხვერპლად სწირავდენ.

პატრების ეს მრავალგვარი სიკეთე და თავის განწირულება ჩვენთა წინაპართა საკმაოდ მსცნეს და ჯეროვნადაც დააფასეს: კიდევ იმიტომ გაიხადეს ისინი თავიანთ ერთგულ მეგობრებად და მამებად; გულმოდგინებით უსმენდენ მათ რჩევას, ხშირად მათ სარწმუნოებასაც ღებულობდენ; მათ უწოდდენ ღვთის კაცებს და უსაზღვროდ ენდობოდენ.

აი, ამისა და თუ სხვა მიზეზების გამო ეს საუკუნე პატრების წყალობით, დიდად ყურადსაღები შეიქმნა საქართველოსთვის.

ქართველი კათოლიკენი XVIII საუკუნეში.

ეს საუკუნე საზოგადოდ დიდად განსხვავდება გავლილის საუკუნისაგან, როგორც პოლიტიკურის ისე სარწმუნოებრივის მხრით. ესრეთვე დიდი განსხვავება ეტყობა ამ ორ საუკუნეს საქართველოში კათოლიკობის გავრცელების საქმესაც. ამ დროს აქ აღარ ვხედავთ ისეთსავე წარმატებას, როგორც წინეთ აყო, ველარც იმ მომზადებას ვხედავთ ქართველის ერისას და მის მიდრეკილებას რომის ეკკლესიისადმი, როგორც აქამდე ვნახეთ. ამ საუკუნეში აღარ გვექმის ხმა მისიონერებისა, რომლებიც წინა საუკუნეებში ხშირად სწერდენ ევროპაში, რომ საქართველოს მისიონი ერთი საუკეთესო მისიონიაო, ქართველნი მეტად მიდრეკილნი არიან რომის ეკკლესიისადმიო და იმედი გვაქვს მალე მთელი საქართველო შეუერთდეს რომსაო. პირიქით ჩვენ ესლა ვხედავთ ამავე ქართველების გულგრილობას და პატრებისადმი არ ყურადღებას. ნაცვლად მათის დაფარვის და შეწვევისა, როგორც აქამდე იქცეოდენ, ესლა ზოგჯერ უერთდებიან მათ მტრებს და მხარს უჭერენ მათ წინააღმდეგ გამართულს დევნულებაში. ამ მხრივ ქართველების ესეთი გამოცემა პირდაპირი შედეგია იმ მდგომარეობისა, რომელშიც იყო მთელი საქართველო. ამ ცვლილების უმთავრეს მიზეზებად სამი მიზეზი მიგვაჩნია: პირველია ის უბედური პოლიტიკური მდგომარეობა, რომელშიც ძალაუფლებურად ჩავარდა საქართველო—ძრივლ სამწუხარო სურათს წარმოგვიდგენს საქართველოს ამ დროის ისტორია, არც ერთს საუკუნეში არა ყოფილა საქართველოს მდგომარეობა ეგრედ აწეწილი, გაქირვებული და არეულ-დარეული, როგორც XVIII საუკუნის პირველ ხანებში იყო. ვინ ჩამოსთვლის იგოდენ აღურაცხველ ომს, რომელიც გაუმართეს თუ სპარსეთის უღმრთო და მეტად გალაღებულმა ყვინებმა, თუ ოსმალეთის განძინებულმა ფაშებმა და თუ საქართველოს ათასნაირ თავგასულმა მტრებმა! ვინ წარმოიდგენს ეგოდენ შულღს, მტრობას, ორგულობას, ძმის სისხლის ღვრას, რომლის ასპარეზად გახადეს მრავალგზის ეს ქვეყანა ზოგიერთმა მისმა უღირსმა შეილებმა? ასეთმა სამწუხარო მოვლენამ საშინლად დასცა საქართველო და მოუსპო ღონე თავის შე-

ლისა და პატრონობისა. ასეთი დაცემის დალი ბევრნაირად და დიდხანს დააჩნდა საქართველოს. ამ სამწუხარო მდგომარეობამ, რასაკვირველია, დიდათ დააბრკოლა პატრების მეცადინეობა კათოლიკე სარწმუნოების წარსამატებლად.

მეორე მიზეზად ვსახავთ, რომ სპარსელების გაბატონებამ საქართველოში მეტად სამწუხარო კვალი დააჩნია ქართველთა ერსა უფრო ერთად სარწმუნოების და ქრისტიანებრივის ზნეობის მხრით. თავიანთის გახრწნილებით და ურწმუნოებით ქართველს შეურყიეს ძველი დროიდან გულში ღრმად ჩანერგილი ქრისტეს სარწმუნობა. საქმე იმ ზომამდე მივიდა, კაცს რომ ქართველისათვის სარწმუნოება დაეტოვებინებინა, საჭირო აღარ იყო არც მისი დატყვევება, არც მისი ოჯახის აკლება და არც სიკვდილის დამუქრება. პირიქით ბევრი ქართველი თავის თავად მსტოვებდა ქრისტიანობას და გადადიოდა მაჰმადიანობაზე. ამას ჰყოფდნენ არც ფარულად და არც სპარსეთში, არამედ ცხადათ აქვე ტფილისში, ყველას წინაშე. ამ სამწუხარო მოვლენის ერთი მაგალითი, რომელსაც გვიჩვენებს ჩვენი ისტორია: „ხოლო ლევან მიუხვნა ამილახრობა ავთანდილს და მისცა ანდრუყაფარს ძესა გივისასა. ამან არ ინება უმაჰმადიანოდ. მოიყვანა მოლა, იქმნა მაჰმადიან და წინადაიცივთა ტფილისს, რომელი არაოდეს ქმნილ იყო აქ თენიერსპარსეთისა“. (1). სარწმუნოებისგან ესეთ განდგომილებას თავისთავად მოჰყვა ზნეობის განხრწნაც, რაც მეტად მავნებელი შეიქმნა ჩვენი ერისათვის. ამ სამწუხარო სურათსაც ესე აღგვიწერს ჩვენი მათიანე: „ამაჲ ვამთა იპარვიდიან სილაღითა მცველნი ციხის თათარნი ტფილისისა, გორისა და სურამისა ტყვეთა და ჰყიდიან და შეერიათ ქართველთაცა ყილვა ტყვეთა და იცვალებოდაცა ქცევა-ზნენი ქართველთანი და იქცეოდნენ უმეტეს ყიზილბაშთა ზნე-წესითა და ყოვლითა უწესობითა ქრისტიანულისათა ცოდვითურთ“. (2). რა საკვირველია, ასეთ გარემოებაში მყოფნი, ნაცვლად მიხსლოებისა, უფრო განუდგებოდნენ მისიონერებს, რომლებიც დაუცხრომელად აყვედრიდნენ მათ ასეთ შეუსაბამო მოქცევას და ამის წინააღმდეგ უქადაგებდნენ მულამ.

მესამე მიზეზი, რომელმაც უფრო მეტი ზედგავლენა იქონია ქართველებზე და ლათინებს ჩამოაცალა, არის სომეხთა მიერ შეუწყვეტელი უმოწყალო დევნულება. მაგალითს, როგორც ავს, ისე კარგს, რომ დიდი გავლენა აქვს კაცზე; ყველასათვის ცხადია. ამნაირის მოქცევით, მეტადრე ათასნაირის ცილის წამებით, სომეხებმა ცოტად, თუ ბევრად შეურყიეს გული ქართველებსაც, ნელ-ნელა დააშორეს პატრებს და თავიანთის მანქანებით, ზოგჯერ ისინიც მოიმხრეს, რათა უფრო სასტიკად ედევნათ მისიონერები. ამას ცხადად გვიმტკიცებს თუ ზემოდ მოყვანი-

ლი და თუ ამ თავში მოსაყვანი ბევრნაირი საბუთები. აი ასეთი მიზეზების გამო კათოლიკე სარწმუნოებამ ვერ იქონია უწინდელივით ძალა და გავლენა და ვერ მოახერხა მთელი საქართველო რომისათვის შეერთებინა. ის კი დანამდვილებით ვიცით, რომ შეერთებისათვის მოწადინებულნი არა მარტო ლათინის მოძღვრები იყვნენ, არამედ საქართველოს თვით უწარჩინებულესნი პირნიც. გარნა, ამასთან ესეც უნდა აღვიაროთ, რომ ეგოდენ სხვა და სხვა ზედ-გავლენამ ერთიან ვერ აღმოუხერხა ქართველების გულიდან ის უსაზღვრო პატივი და მიდრეკილება, რომელიც ჰქონდათ პატრებისა და რომის ეკლესიისადმი. ამიტომ თვით ასეთ სამწუხარო მდგომარეობაშიაც კი ბევრ თანაგრძნობას უჩვენებდნენ და უერთდებოდნენ ლათინის ეკლესიას. ამას ნათლად დაგვანახებებს აქ მოსაყვანი საბუთები.

თუმცა ამ საუკუნის საბუთები ყველა ვერ ვპოვეთ, — კიდევ ბევრი გვაკლია — გარნა რაც კი შეგვკრიფეთ, საკმაოდ ბლომად არის. ყველას აქ ვერ მოვიყვანთ, რადგან მეტად შორს წაგვიყვანს. ამიტომ ამ თავშიც გამოვსტოვებთ, რაც უმთავრესის მნიშვნელობისა არ იქმნება.

როგორათაც წინა თავი სომეხთა მიერ დევნულების აღწერით დავასრულებთ, ისე ეხლაც იძულებული ვართ, ეს თავიც მათისავე მდევნულობის ამბით დავიწყოთ. ჩვენთვის უფრო სასიამოვნო იქმნებოდა, ასეთ სამწუხარო კითხვას სრულებით არ შევხებოდით, მაგრამ, რა ვქნათ, უტყუარი ამბები და ისტორიული მოვალეობა ძალას გვატანს, ასეთ გასაკიცხ სურათებსაც გვერდი არ ავუხვიოთ.

წინა თავის დასასრულ ვნახეთ, თუ რა ძვირფასი თავისუფლება მონიქა სპარსეთის მეფემ კათუციანებსა და კათოლიკებს. მაგრამ ასეთმა მისმა ბრძანებამ საჭირო ნაყოფი ვერ გამოიღო, რადგან სომეხებმა კიდევ იპოვეს სხვა საშუალება, რომლითაც მოსვენებას არ აძლევდნენ მისიონერებს. ამის შესახებ აქ მოვიყვანთ მისიონერების ორ წერილს, რომლებიც რომს გაგზავნეს 1700 წ. პირველი არის ტფილისის უფროსი პატრისა.

„...აწ ამის მომტანმა რა დააპირა მანდ წამოსვლა და წმიდა ადგილების ნახვა, მეც საჭიროდ ვრაცხ, ყველაფერი გაცნობოთ. ის ფიცხელი დევნულება, რომელმაც წელიწადი და რავდენიმე თვე გასტანა, ანჩირის ეპისკოპოსის შემწეობით, უკვე დასცხრა. ამ ეპისკოპოსმა მეტად კარგი რახამი (შაჰის ბრძანება) გამოგვიტანა, ეს რახამი ბევრს რასმე შეეხება. გვეგონა, რომ ამის შემდეგ მშვიდობით ვიქმნებოდით, მაგრამ ახლა უფრო შეწუხებაში ვართ, არა პირადად და არც ეკლესიის გამო, რადგან თავისუფლება არის; ხოლო ეშმაკმა სხვა საშუალება ჰპოვა ჩვენს შესაწუხებლად... მთელს ამ დიდ მარხვაში აქ იყო ის ვართაპეტი, რო-

შელომაც წინეთ საშინლად გვდევნა, მთელი ქალაქი გადაიბირა და ჩვენს წინაღმდეგ ააღელვა, რადგან ყოველ კვირა სხვა და სხვა ეკკლესიაში ჰქადაგებდა; მისი ქადაგება სულ ჩემ და პაპის წინააღმდეგ არის, ორსა-ვეს გვეწყევლის და გვაჩვენებს. ამით ეგოდნათ წააქეზა ქალაქი ჩვენ და კათოლიკების გასაუპატიურებლად, რომ უარესის თქმა აღარ შეიძლება. თავის დღეში არ ყოფილან პატრები ამ ქალაქში ეგრედ შეურაცხყოფილნი, როგორც ეხლა არიან... ამის დაწერილებით აღწერას აღარ ვამოუვლდებო, მივანდობ ამ წიგნის მომტანს, რომ ყველაფერი მოგახსენოსთ, ვინაიღგან იტალიანური ენა იცის. ეგოდენი არეულობის გამო ჩვენს ეკკლესიაში ცოტა კათოლიკენი მოდიან. ბევრის კეთილის ქმნის იმედი მქონდა ამ დიდ მარხვაში, რომელსაც მწველებლები ბოროტად ატარებენ. ამ ვართაპეტმა ბავშვებსაც კი დაავალა, ქუჩა-ქუჩა იარეთ და პაპი და პატრები სწყევლეთო. თუ ღმერთი თავის მადლით არ შეგვეწია და არ მოავლინა ერთი სხვა ელჩი პაპისა და იმპერატორის მკაცრი წერილებით, არ ვიცი, ეს საბრალო კათოლიკები რა დღეში ჩაეარდებიან, რადგან აქაურ მთაერებს ფული ენატრებათ და ფული კი აქ არ იშობა, საჭიროდ დავინახე ეს ყველაფერი მეცნობებინა. უკეთესად ამ წიგნის მომტანისგან გაიგებთ, რათა ყველა აუწყათ პაპსა, რაიმე მკაცრ ღონისძიებას მიმართოს. ამ წერილის მომტანი ახალგაზდა ძრიელ გამოადგა აქაურს მისიონს, ვინაიღგან ჩვენს სახლშია აღზრდილი; თავის კი ყოფაქცევით და კეთილის მაგალითით ეს ახალგაზდა კარგად პატივცემულია ქალაქში. ამისი მანდ წამოსვლა ჩვენთვის დასაკლისია, რადგან არ ვიცი რა მოხდება აქ. გარნა თავის გულმზურვალეების დასაკმაყოფილებლად მეც ნება დავრთე წამოსულიყო... ტფილისი 20 მარტს, 1700 წ. პატრი სილიბისტრე პანიქალელი“. (1). ამ წიგნის წამლების ტფილელის სახელი ვერ შევიტყუეთ.

მეორე ამის მსგავსი წერილი არის გაგზავნილი განჯიდგან ისპაჰანს სპიგა ეპისკოპოსისადმი, რომელსაც თავისი მხრით გაუგზავნია რომს. მოვიყვანთ ამის უმთაერეს ნაწილსაც.

„...თუმცა პატივცემულმა ანჩირის ეპისკოპოსმა გამოგვიტანა ჩვენდა სასარგებლოდ მეტად კარგი ფირმანი (შაპის ბრძანება), რომლითაც საგანგებოთ ყველას ებრძანება, ფრანგები არ შეაწუხონ, გარნა ტფილელი მწველებელი სომხები ამ ფირმანითაც არ ცხრებიან, არამედ ახალ-ახალ რამეს იგონებენ ჩვენისა და კათოლიკების შესაწუხებლად. ტფილისში მცხოვრები ერთი ვართაპეტი, სახელად მესროფ, დღე ყოველ სხვა არაფერს შერება, თუ არ მას, რომ სწყევლის პაპს, ყველა მეფეებს და რომის კათოლიკებს; ეგრეთვე ერსაც ურჩევს ასე ჰქმნას; მასთანვე ჩვენის დიდ შეურაცხყოფისთვის, შეადგინა ერთი ეშმაკებრივი

ლოცვა, რომელსაც ტფილისის ყველა ეკლესიებში დილა-საღამოს ლოცვის დროს ათქმევინებს; ამ უწმიდურის ლოცვის დასრულებაზე ერსაც პასუხად ათქმევინებს „ამენ, ამენ“. რათა თქვენი უმაღლესობა კარგად სცნობდეს ამ ეშმაკებრივის ლოცვის შინაარსს, გიგზავნი მის ერთს პირს; წააკითხეთ ერთს თქვენს რომელსამე მეგობარს და სცნობთ, თუ რა სისაძაგლეა და როგორ შხამს ანთხევს ეს ჯოჯოხეთის სული, ეს უბოროტესი ვართაპეტი. აქედგან შევიძლიათ სცნოთ ისიც, თუ ეს უბოროტესი მწვალებლები როგორ მშვიდობიანად უნდა სცხოვრობდნენ ჩვენთან... აწ ნახოს თქვენმა უსამღვდელოესობამ, ნუ თუ ასეთი რამე იქმის საქვეყნოდ ეკლესიაში ეგოდენ გულუბრყვილო ხალხის წინაშე? ხედავთ ეს უბოროტესი ვართაპეტი რას ასწავლის! ყველას აგონებს, რომ სწყევლონ ამ ქვეყანაზე ღეთის მონაცვლე პაპსა და ყოველ მის მიმდევარსა. მტკიცედ მოგახსენებ; რომ შემეძლოს, ამ მწვალებელს სომხებს არც ერთს იტალიაში დავადგმევინებ ფეხსა, რადგან ამათგანი ვინც კი იტალიაში რჩება, სრულებით არ ხედავს ეგოდენ დიდ კეთილს და სულიერს მოქმედებას რაიც იქაურ ეკლესიებში სრულდება, არამედ უწმინდურებთან მიდიან და ხედავენ მარტო იქაურ ბოროტ ჩვეულებას: როდესაც აქ ბრუნდებიან წყევლის მეტს არაფერს ამბობენ, რათა ჩვენ დიდათ შეგვარცხინონ. გარდა ამისა, იტალიაში დიდ მკრეხელობის ცოდვასაც ჩადიან, ვინაიდან იქ თავს აჩვენებენ კათოლიკედ, ღეთისა და თავიანთ თავის მოსატყვილებლად აღსარებას ამბობენ და ზიარებას ღებულობენ, ხოლო როდესაც აქ ბრუნდებიან წინანდელზედ უფრო უბოროტესი მწვალებლები ხდებიან; გამოცდილებამ გვიჩვენა... ესევე მწვალებლები ამბობენ, რომ ფრანგები თათრებზე უბოროტესნი არიან, უმჯობესია კაცი თათარი გახდეს, ვიდრე ფრანგიო... სპარსეთში განჯიდან, 20 სექტემბერს, 1700 წ., პატრი რეჯინალდო ლენთინელი“. (1).

აქ დასახელებული სომხურად ლოცვის წერილი კათოლიკების წინააღმდეგ ვნახეთ და ამავე წერილის დედანთან ინახება, მაგრამ მისი გადმოწერა ვერ შევიძელით.

აღარაფერს ვიტყვით ასეთი წერილისას, რადგან მთელი მისი ღირსება განუმარტებლადაც ცხადად და გარკვევით არის წარმოდგენილი.

არ ვიცი თუ რა შედეგი მოჰყვა სომხების ამნაირ საქციელს, რადგან საქირო საბუთები არა გვაქვს ხელში. ხოლო ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამ საქმისათვის სხვა წერილებიც უნდა ყოფილიყვნენ გაგზავნილი რომსა, რაის გამო პაპს საქართველოს მეფისათვის წიგნი მოუწერია. არც ის წიგნი გვაქვს ხელში. მხოლოდ ვიცი პრაპაგანდის ერთი წერილიდან, რომელიც პაპის სეკრეტარს სწერს 18 თებერვალს 1701, რათა პაპმა მისწეროს საქართველოს მთავარს ერთი ეგრეთი წიგნი, როგო-

რიც 7 თებერვალს 1692 წ. მისწერა და დავედროს იქ მყოფი კათოლიკეები და პატრები, რომ შეირჩინონ ის თავისუფლება და პრივილეგია, რომელიც წინაპრების დროს ჰქონდათ. (1)

1702 წ. ტფილისიდან გაგზავნეს ერთი ახალგაზდა ქართველი იოსებ აბელალომანი რომს სასწავლებლად. ამის შესახებ პროპაგანდის შემდეგი წერილი გვაქვს:

„ბატონ კარდინალს საკრიპანტეს, 9 მაისისა, 1702 წ.

„ეპისკოპოსი სეკრეტარი მდაბლად მიესალმება თქვენს უმაღლესობას და სთხოვს, რომ კეთილ ინებოს, პროპაგანდის თანახმად, გაუწიოს პაპის წინაშე სამსახური ერთი ახალგაზდა ტფილელის ქართველისათვის, საქირო სახარჯოს გამოსართმევად, ვინაიდან ამ ურბანოს კოლეგიაში უადგილობის გამო მისი მიღება ეხლა არ იქმნება. რათა ამ ახალგაზდა კაცის გარემოება და მის მამისაგან მიგებული სამსახურის ამბავი კარგად შეიტყოს თქვენმა უმაღლესობამ, სიმდაბლით ვუგზავნი იმ მოხსენებას, რომელიც წმიდა კრებას წარუდგინა მისმა რომს მომყვანმა კაფუცინმა, პატრი ამადიო ბრეშელმა; ვგზავნი ეგრეთვე საქართველოს მისიონის უფროსის წერილსა და ელია ისაპანის ეპისკოპოსის მოწმობასა. გთხოვთ, ეს წერილები ისევე უკან დაუბრუნოთ სეკრეტარიატს და მასთანვე აუწყოთ, რას გარდასწყვეტს პიპი ამ ყმაწვილი კაცისთვის“. (2). აქ დასახელებული წერილები ვერ ვიპოვეთ. ამ ახალგაზდა კაცის მამა ყოფილა გასპარა და დედა ანნა ტფილელი კათოლიკეები. პროპაგანდის კოლეგიაში უადგილობის გამო, გაუგზავნიათ მონთეფიასკონის სემინარიაში სასწავლებლად, ვიდრე ადგილი აღმოჩნდებოდა პროპაგანდაში. იქ მიუღიათ 11 ოქტომბერს 1703 წ. ამ დროს 16 წლისა ყოფილა. ფილოსოფიის შესწავლის შემდგომ, ერთი წელიწადი საღვთის-მეტყველო საგნის შესწავლისათვის მოუნდომებია. მაგრამ სწავლა ველარ დაუსრულებია და შინაურის გარემოებისა გამო რომიდან საქართველოს დაბრუნებულა 1709 წ.

ამ დროდან ვიდრე 1708 წლამდე აღარაფერი ვიცით, საბუთები, გვაკლია. ხოლო 1706 წ. პროპაგანდის ერთი წერილიდან სჩანს, რომ კაფუცინს პატრი ლავრენტი მილანელს, საქართველოში წამოსვლის დროს, პროპაგანდისათვის უთხოვინია ოთხი ქართული ლექსიკონი და ოთხი ქართული კათეხიზმო. დასახელებული ქართული ლექსიკონი ის არის, რომელიც დაიბეჭდა 1620 წ. იტალიანურიანათ, თუ სხვა, არ ვუწყით.

პროპაგანდას ერთი შენიშვნიდან სჩანს, რომ გიორგი მეფის ძმას ლევანს, ერანის მსაჯულთ-უხუცესს, რომს მიუწერია, მსურს კათოლიკობას შეეუერთდეთ. მაგრამ, სამწუხაროდ, მისი წერილი დაკარგულია.

ამიტომ მისი მეტი არაფერი ვიცით. ვფიქრობთ, რომ ეს წერილი უნდა იყოს გაგზავნილი რომს 1707 წ., იმავე დროს, როდესაც მისმა შეილებმა დომენტი კათალიკოსმა და ქაიხოსრომ მისწერეს პაპს თავიანთი შეერთების სურვილი. არც ამათი წერილები გვაქვს. ხოლო ამათი ცოტა რამ ვიცით პროპაგანდის წერილებიდან. ვინაიდან ამათ გარემოების შესატყობლად პროპაგანდა სწერს ესრედ ისპაჰანს:

„პატრი მარია იოსებს იესოსი, ფეხშიშველ კარმელიტანს, პროვინციის ვიკარს, ისპაჰანს, 13 აგვისტოს 1708.

„აქ პაპისათვის მოიტანეს ორი წიგნი ერთი საქართველოს პატრიარქისა და მეორე მისი ძმა ხოსრო მირზასი, რომელიც არის ისპაჰანის მსაჯული და სპარსეთის მეფისგან დიდად მიღებული პირი.] ხოლო ეს ორივე წიგნი დაუწერია ფეხშიშველ კარმელიტანს პატრი ბასილს, მაგ ქალაქშივე მყოფს მისიონერს. [პატრიარქი იწერება, რომ მზად არის იგი დაემორჩილოს პაპს, რომელსაც სცნობს ეკლესიის თავად და იესო ქრისტეს მონაცვლედ. ამიტომ სპარსეთის მეფეს ძალა-დაუტანებია სარწმუნოების უარის საყოფელად, მაგრამ სრულებით არ დათანხმებია. არამედ ცდილობს გამოიპაროს იქიდან და მოვიდეს აქ, რათა პაპის წინაშე აღიაროს კათოლიკე სარწმუნოება.

„ხოლო მისი ძმა იწერება; რომ მას წინეთ დაეტოვებინა ქრისტიანობა, გარნა ამ ხსენებულის პატრი ბასილის შემწეობით საიდუმლოდ მაჰმადიანობა უარუყვია, ეგრეთვე საქართველოს ეკლესიის შეცოთამილება და მიუღია კათოლიკე სარწმუნოება და ხელიც მოუწერია რომისგან აღმოსავლეთელებისათვის გაგზავნილს სარწმუნოების სიმბოლოზედ. რადგან საყოველთაო მსაჯულია და გარეგნად თათარი, ამისთვის ჰგონია, რომ ვალდებული არ იყოს ქრისტიანობა საჯაროდ აღიაროს და შეუძლია ფარულად საიდუმლოების მიღება და გულთით ქრისტიანედ ყოფნა.

„როდესაც საქართველოში დასახლებულა, ერთი თავადის ქალი შეურთავს, მაგრამ მასთან ცოლქმრული კავშირი არა ჰქონია, ხოლო გათათრების შემდგომ მრავალი ცოლი მოუყვანია. გარნა ახლა რა ისევ მიუღია წმიდა სარწმუნოება, ამ ქალთაგანი აურჩევია ერთი, რომლისაგანაც შესძენია შვილები. [ახლა ევედრება პაპს, რომ ნება მისცეს გარეგნად დაფაროს თავისი ქრისტიანობა, მიანიჭოს ახსნა წინედ ქრისტიანობის უარყოფისათვის და შენდობიანი ჯვარი უბოძოს,] ეგრეთვე აუწყოს რომს რომ მოვიდეს, პაპთან თავის შესაფერებელ ადგილს ვიშოვნე თუ არაო? ესე ყველა რა მოისმინა პაპმა, მოანდო ამ წმიდა კრებას, რომ, სანამ ამისთვის რასმე გადასწყვეტენ, ამისი გვაცნობოთ ყველაფერი უფრო გარკვევით და დაწვრილებით, მაგრამ დიდის ზედ

მიწვევით და საიდუმლოდ: თუ რა პირნი არიან მომწერნი და თუ რა-
ოდნათ სარწმუნოა მათი წერილები და ეგრეთვე ამ წიგნების დამწერის
მონაზონისაცაო; ამისათვის იმდონი ვრცელი ცნობები მოგვაწოდე,
რაოდენსაც თქვენი ბრძნულის აზრით საჭიროდ დაინახოთ. მასთანვე,
ეცადეთ ამ ხსენებულ პირთ, ჩააგონეთ გულმხურვალება და განუმტკი-
ცეთ წადილი, ყოველსავე ამას ვაუწყებ თქვენს პატიოსნებას და თქვენს
ლოცვას ვავედრებ თავსა“. (1)

ერთი ამის მსგავსი წერილი მისწერეს ეგრეთვე ისპაჰანში მყოფ
იეზუიტებსაც და მათაც მოსთხოვეს ამბის შეტყობინება. საჭირო ცნობე-
ბის გამო შეაჩერეს პასუხის მიწერა კათალიკოსისადმი ვიდრე 1711 წლამ-
დე, ხოლო ამ დროს [ეს წიგნი მისწერა პროპაგანდამ დომენტის:]

[„ბატონს საქართველს პატრიარქს, 24 იანვარს 1711.

„პაპს დიდად სათნო ეყო თქვენი დიდებულების წიგნი, რომლი-
თაც აცხადებთ თქვენს დიდს წადილსა კათალიკე სარწმუნოების აღსა-
რებისათვის, ეგრეთვე რომის საყდრისადმი თქვენს მორჩილებას და პა-
ტივისცემას, რაის გამო მათმა უწმიდესობამ დიდათ აქო ეგ თქვენი
სურვილი და მოწადინება და მასთანვე თავისი მამობრივის სიყვარულით
და კეთილმზებლობით შეგაგულიანებსთ, რათა მტკიცედ იქონიოთ ეგ
თქვენი საქებელი წადილი და მომზადებულად და გუნებურად ხელი
მოაწეროთ კათალიკე სარწმუნოების სიმბოლოს; რომელსაც ამ წერილ-
თანვე გაახლებთ; ამ ნაირად ყოველის შეტოვმილების მხრივ უშიშრად
იქმნებით და მორწმუნებით შეუდგებით მოძღვრებას სამოციქულო საყ-
დრისას, რომელიც არის პირველი კათედრა და ყოველთა ეკლესიათა
დედა და მოძღვარი. არა მარტო თქვენ შეუდგებით მტკიცედ და შეურ-
ყველად ამ მოძღვრებას, არამედ, ვითარცა მოითხოვს მწყემსბერივი მო-
ვალება, სხვებსაც ასწავლით ყველა ნაირის საშუალებით, რაოდენათაც
შესაძლო არის. ესეც უწყოდეთ, რომ დიდი ცოდვა იქმნება თუ და-
უბრუნებთ დევნულობის შიშით თქვენზე მონდობილი ქრისტეს სამწყო,
ვინაიდან წერილ არს: „მწყემსმან კეთილმან სული თვისი დასდვის
ცხოვართათვის“. უკეთუ როდისმე ატყდეს დევნულება და ერის სუ-
ლიერმა სარგებლობამ მოითხოვოს თქვენი თავის განრინება, მაშინ
თქვენც, იმ ზოგიერთის წმიდანების მაგალითისამებრ, დროებით ახლო
ქვეყნებში სადმე მიეფარეთ, რათა იქიდან განსაცდელში მყოფ თქვენს
სამწყოს როგორმე შეეწიოთ და კიდევ მიხვიდეთ, ნახოთ, როდესაც
საშუალება მოგეცემათ. [მაგრამ თუ მტრის მიერ დევნულებამ იქამდე
მიაწიოს რომ მაგ მხარეს უშიშრად ვეღარსად შეგეძლოთ დგომა, მაშინ
მოდით რომს, სადაც თქვენდამი სავსე სიყვარულით პაპი ეგრეთის სა-
ხიერებით მიგიღებსთ, როგორათაც სხვა ყველა ეპისკოპოსებს, რომლე-

ბიკ შოლიან ქვეყნის ყოველ მხრიდან. ამასთანავე პაპი დიდის სიყვარულით განიკებსთ მოციქულებრივ კურთხევას. ხოლო მეც ვევედრები ყოვლის მპყრობელ ღმერთსა, რათა თქვენი დიდებულება უვნებლად ბევრხანს ცოცხლებდეს“. (1)

ამ დროის შესახებ მისიონერების წერილი ყველა გვაკლია. ამიტომ დომენტი კათალიკოსის მიერ კათოლიკე სარწმუნოების მიღებისა სხვა არაფრის თქმა შეგვიძლია. არც ის ვუწყით, თუ ამ წერილში დასახელებული შიში და დევნულება ვისგან ყოფილა.

რადგან დომენტისა და ქაიხოსროს წერილები ერთად იყო გაგზავნილი რომს, ამავე დროს პროპაგანდა ქაიხოსროსაც სწერს წიგნს:

„მთავარ ხოსრო მირზას, 24 იანვარს, 1711 წ.“

„დიდის სიამოვნებით მიიღო პაპმა თქვენი უწარჩინებულესობის წერილი, რომლითაც ეგრე კარგად აცხადებთ ოქვენს მიდრეკილებას კათოლიკე სარწმუნოებისა და მათდამი, ვინც მას აღიარებენ. ამიტომ მათმა უწმიდესობამ დიდათ გაქოთ და მასთანვე გულმხურვალედ ევედრება ღმერთსა, რათა მარადის განაბრწყინოს თავისის მადლით ეგ თქვენი კეთილი წადიერება და წარებატას მას. მასთანვე მათი უწმიდესობა თავის მამობრივის სიყვარულით შეგაგულიანებსთ, რომ ეგრეთ თქვენს კეთილ წადიერებაში მარადის მტკიცედ იყოთ და უერთგულოთ მას და ეგრეთვე თქვენი სულის საუკუნო ცხოვრება არჩიოთ ამაო და საწუთრო პატივსა, დიდებასა და განცხრომას. ხოლო პაპი გულმომწყალებით ყველაფრის ნებას გაძღვეს, რაც კი კათოლიკე სარწმუნოებას არ ეწინააღმდეგება. მანდ მყოფი მისიონერი პატრები გაუწყებენ, რაც ნება დართულია, ან რაც აღკრძალულია ქრისტიანისათვის; ეგრეთვე გარდმოგცემენ ამ წიგნსაც. ეს პატრები რადგან გაწურთნილნი და გულმომწყალებით სავსენი არიან, თქვენ მოგცემენ იმ რჩევა-დარიგებას, რომელიც შეეხება თქვენს სულიერ საჭიროებას; კარგად შეეწევიან თქვენი სულის ცხოვნებას და რაც კი შეეხება თქვენის მდგომარეობის მოთხოვნილებას; ამის უფლება ყველა მიანიჭა მაგათ პაპმა. გარდა ამისა პაპი დიდის გულშემატკივრობით და მამობრივის სიბრალულით უშზერს ყველა თქვენს განსაცდელს! გარნა სასოებს ყოვლის მპყრობელი ღვთისადმი, რომელიც მუდამ შეეწევის კეთილ მოსურნეთა და დაუცხრომელად ევედრება, რომ თავისი ღვთიური შემწეობა არ მოგაკლოსთ. ეგრეთვე დიდს მადლობას მოგახსენებს იმ ყველა სამსახურისათვის, რომელსაც საჭირო დროს აგებთ ქრისტიანებს; თავის თქვენდამი მამობრივის გულკეთილობისა და სიყვარულის ნიშნად გიგზავნის ოქროს. და ვერცხლის ჯაჭვებს თავისი სურათითურთ და განიკებსთ მოციქულებრივ კურთხევას. მასთანვე მზათ არის დიდის სიყვარულით ამ ქალაქში მიგიღოსთ და თავისთან სამუდამად“

მოდ შეგინახოსთ, თუ აქ შემოხიზენა დაგკირდათ. ინებოს ღმერთმა თქვენის დიდებულების უნებლად დაცვა“. (1).]

რადგან ზემოდ დასახელებულის კარმელიტანების პატრისგან მიიღეს მათ ორთავ შესახებ საკირო ცნობები ამიტომ პასუხს ისევ ამასვე უგზავნიან, რათა ორთავ ამან გადასცეს; მასთანვე ამ წერილს სწერენ:

„პატრი მარია იოსებს იესოსი, ფეხშიშველ კარმელიტანს, პროპაგანდისის ვიკარს, ისპაჰანში, 31 ანვარს, 1711 წ.“

„წმიდა კრებამ რა წაიკითხა თქვენი გამოგზავნილი წერილები ხოსრო მირზა მთავრისა და მისი ძმის პატრიარქის შესახებ, დაადგინა, რომ მათ პაპთან გამოგზავნილ წერილებს პასუხი მისცეს ისე როგორათაც თქვენვე შეგიძლიათ ნახათ ამ წერილთან, რაისა გამო ვგზავნით დაუბეკლავად. მაშ შეგიძლიათ მიართვათ ეს წიგნები და პირადაც გააგებინოთ მთელი ძალა, ამ წიგნებში გამოცხადებული აზრები, ისე როგორც შეპფერის თქვენს გულმოდგინებასა და სიბრძნეს. ხოლო შესახებ მთავრისა, ჯერ მის ერთგულს პატრს ბასილასთან მოილაპარაკეთ და შერე მიეცით ისეთი რჩევა-დარიგება, რომელიც უფრო შესაბამი იქმნეს მისის მდგომარეობისა და საკიროებისათვის და რომელსაც უფრო მისდევდენ რჩეულნი მოძღვარნი. ეს მონდობილება რომ აღვიღალ შეასრულოთ, გიგზავნით 7 აგვისტოს 1629 წლის დეკრეტსა, რომელიც საუკეთესოა და შეეხება ასეთ საქმეს. რადგან წმიდა კრებას აქედგან არ შეუძლია წინ და წინ გაითვალისწინოს განსაკუთრებული შემთხვევანი და მათი შედეგნი, ამიტომ ყველა დანარჩენს მიანდობს თქვენს სიბრძნეს და თქვენს სიყვარულს. დასასრულ, დავშთები თქვენის ლოცვა-კურთხევის მავედრებელი“. (2).

არ ვიცით ამ წერილმა მიუსწრო თუ არა ქაიხოსროს, რადგან ავღანელებმა 1711 წ. მოჰკლეს.] როგორათაც პროპაგანდის წერილი მოწმობს, ქაიხოსრო ერთგული კათოლიკე და სხვა კათოლიკების და მეტადრე მისიონერების შემწე ყოფილა. ამას მოწმობს ეგრეთვე ერთი მისი თანამედროვე, იეზუიტი კრუზინსკი: „ტფილისისა, გორისა, განჯისა და თავრეზის მისიონერებს მუდამ მოწყალებას აძლევდა, მათო მფარველი და დიდი კეთილის მყოფელი იყო ხსენებული ხოსრო ხანი. თანა ჰყავდა ღირსეული მისიონერი პარიზელი პატრი ბასილი, ფეხშიშველი კარმელიტანი, რომლის სახელიც დიდად განთქმულია სპარსთა შორის. ამან განსაკუთრებული ღვაწლი გამოიჩინა თვით უკანასკნელ გაქირვებაშიც, არ დასტოვა მთავარი ქაიხოსრო, რომელსაც დავალებინა, გაქცეულიყო და თავის თავისათვის ეშველა; ისიც მთავართან ერთად მოჰკლეს. ეს პატრი მთავარს იმიტომ ახლდა, რათა მისი სულიერის საკიროებისათვის ეზრუნა ფარულად“. (1).

გარდა ამისა, ქაიხოსროს ამბავს ეპოპულობთ სპარსეთის ამბოხებისათვის მოხსენებაში, რომელიც საფრანგეთის კონსულმა ისპაჰანიდგან პარიზს გაგზავნა: „ეს გენერალი ხოსრო ხანი ძმისწული იყო გიორგი ხანისა, რომელიც თავისივე კარავში მოაკვლევინა მირვეიმ. ისინი ორნივე ქართველები და რომის კათოლიკენი იყვნენ. ხოსრო კათოლიკე სარწმუნოების სიყვარულით ეგოდნათ აღტყინებული იყო, რომ თვით მაშინ, როდესაც უანდარს გარეშემო ჯარი ერტყა, თავის კარავში წირვას ასრულებინებდა. ამიტომ განგებ თანა ჰყავდა სამი ფრანგის მონაზონი“. (2).

როგორც ზემოდაცა ვსთქვით, საქართველოს მისიონის შესახებ არა ვითარი წერილი გვაქვს ამ დროებისა. ამიტომ სრულიად გამოუკვლეველი გვჩება ეს ხანი. უნდა კი ვიგულისხმოთ, რომ ამ ხანში საქართველოს მისიონის ამბავი არა ნაკლებ საინტერესო უნდა ყოფილიყო, მხოლოდ ნამდვილი მარტო ეს ვიცით. რომ ამ დროებშიაც ყოფილა სომხების მიერ ატეხილი დევნულება კათოლიკეების წინააღმდეგ. ამას გვიჩვენებს პროპაგანდის წერილი საფრანგეთის ელჩისადმი:

„ბატონს საფრანგეთის ელჩს კოსტანტინეპოლში, 4 აპრილს, 1709.

„ამ ეამად ჩვენი წმიდა კათოლიკე სარწმუნოება ძრიელ დიდ განსაცდელშია სპარსეთის სამთავროში. ამის მიზეზია უმღრთო მოქმედება ერთი სომხისა, რომელსაც ჰქვიან ისრაელორი და რომელმაც ამ რადენისამე წლის წინად ევროპაში ყველას მეტად გულმხურვალე კათოლიკედ მოაჩვენა თავისი თავი და ამის წყალობით ბევრს ქრისტიანე მეფეს და განსაკუთრებით პაპს წერილები გამოართვა სპარსეთის მეფისათვის, რომლისათვისაც ვითომ შელავათი უნდა ეთხოვა იმ მხარეში მყოფ კათოლიკეთათვის. გარნა ახლა თუ წმიდა კრებამ და თუ პაპმა დიდის მწუხარებით გაიგეს, რომ ის კაცი რა მისულა სპარსეთს თავისი თავი ქრისტიან მეფეთა და პაპის ელჩად აღუარებია; მერმე დაკავშირებია ექმიაწინის სქიზმატიკე პატრიარქსა და ყოველის ღონისძიებით ცდილობს, კათოლიკე სარწმუნოების ერთიანად მოსპობას და ამიტომ საშინელი დევნა დაუწყვია“... (1) ჩვენ ამ დევნულების აღწერას ვერ გამოვუღგებით, რადგან საქირო დოკუმენტები გვაკლია, ხოლო ეს კი შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ამ დროს დევნულება კაი ხერხით დაწყებული ყოფილა, რადგან ვიდრე 1711 წლამდე გაგრძელებულა. ამას მოწმობს მოხსენება, რომელიც ფრანგებს სპარსეთიდან პარიზს გაუგზავნიათ: „ბატონი აგათაპოლის ეპისკოპოსი, ბაბილონის შემწე, საქართველოს დედა ქალაქ ტფილისიდან, 5 აგვისტოს 1711 წ. გამოგზავნილ წერილებით იუწყება, რომ იქ ყველა კათოლიკეები დიდ შიშში ყოფილან; ფრანგი მისიონერებისაგან შეუტყვია, რომ ბატონ მიხელს მისიონერების სასარგებლოდ

ბრძანება რომ მისცეს, იმისი წინააღმდეგი ბრძანება ყვინისათვის გამო-
ურთმევეიათ სომხებს... ახლა ამ ბრძანების ძალით ამ სქისმატიკებს დაუ-
წყვიათ დიდი შეურაცხყოფა ზოგიერთის მისიონერებისათვის, და აწ აპი-
რებენ ერთიან აიკლონ ყველა მათი სახლები“. (2).

ვინ აყო ეს აგათაპოლოს ეპისკოპოსი, ტფილისის რისთვის და რა
დროს მოსულა, სხვა აღარაფერი ვიცით. სრულიად ეს კი ცხადია, რომ
ამ ეპისკოპოსის მოსვლას საქართველოს მისიონისათვის დიდი მნიშვნე-
ლობა უნდა ჰქონოდა.

ახლა დროა შევუდგეთ დიდათ განთქმული და ყველასაგან ცნობი-
ლის საბა სულხან-ორბელიანის ამბავს.]თუ ყველა არა, უმეტესი ნაწი-
ლი მაინც შეგვიკრიბეთ სხვა და სხვა არქივებში მისი და მის შესახები
წერილები. რადგან ყველას აქ მოყვანა შორს წაგვიყვანს, ამიტომ მო-
ვიყვანთ იმ წერილებს, რომლებიც უმთავრესი და შესანიშნავია.

ჩვენში ის აზრია გავრცელებული, ვითომც საბა ორბელიანს კათო-
ლიკობა მიეღოს ევროპაში 1714 წ., მაგრამ ეს აზრი სრულიად შემ-
ცდარია, რადგან ევროპაში წასვლამდე კარგა ხნით ადრე გაკათოლიკე-
ბულა საქართველოშივე; ამის წინა თავეში უკვე შემოვიტანეთ ერთი სა-
ბუთი ლიგორნელი პატრი იოსებისა, რომელიც 1687 წ. რომს სწერს
ახლად გაკათოლიკებულთა სახელებს და მათ შორის იხსენიებს მთავ-
რის მინისტრის შვილს სულხანს. ეს დასახელებული სულხანი ჩვენ
მიგვიჩინა თვით საბა ორბელიანად. სახელი „საბა“ მაშინ მიიღო, რო-
დესაც მონაზნად შედგა, ამას საქმაოდ გვიმტკიცებს მისი ქართუ-
ლად დაწერილი წიგნი, რომელიც პაპს გაუგზავნა. ეს აქვე მოგვყავს
უმეტნაკლოდ:

„წმიდა პაპასა რომისასა, მეთერთმეტეს კლემენტოსს.

„ქ: ზეცისა სასუფეველისა კლიტეთა მპყრობელსა: და ქუეყანასა
ზედა წმიდათა შესაკრებლთა თავსა: თავისა მის მოციქულისა პეტრეს
მოსაყდრესა: იესოს ქრისტეს სისხლით მოსყიდულთა ცხოვართა მართალსა
მწყემსსა: წმიდათა უაღრესსა: კრემლით და შევრდომით აღუარებ ყო-
ველთა ცოდვათა. და ვევედრები წმიდათა ფერხთა მთხვეველი მეულ-
ლითურთ ჩემით: მინდობილნი მადლისა მაგათისანი: რათა ცოდუათა
ჩუენთა სიმრავლეთა აღკოცად ევედროს ღმრთსა. და წმიდა კურთხევა
მათი მოგვეფინოს, და ლოცვა ყოს ჩუენ უღირსთათვის: რათა სიმტკი-
ცით ვეგნეთ მართალსა სარწმუნოებასა ზედა შეურყვეველად. სიტყვით
და საქმით: უწყით რამეთუ შენ გაქუს კელემწიფება მიტევებად ცოდუა-
თა. რომელი მოგცა განესნა და შეკრვა იესო ქრისტემან:

„თქვენის მადლის მფარველობითა უხილავ მტერსა ზედა მომეკმარე,
თუ არა ხილოულს მტერს ჩემზედ არა შეუძლია რა:

„ოღონ ეს ვინცავენ აქ მართ მადიდებელნი არიან ამათზედ თქუენი ლოცუა და საქმითაც მოხმარება იყოს ხილულის მტრებისგან დიდს კირშს არიან:

„ყოველთ ცოდვილთ უცოდვილესი ორბელისშვილი სულხან ყოფილი მონაზონი საბა. მიწა ფერკთა თქვენთა: -

„179: (1709) აგვისტოს 15“. საბა ბეჟელი. (1).

ამ წერილიდგან არა სჩანს რა ქალაქიდგან არის მოწერილი; გარნა ექვი არ არის, რომ საქართველოდან არის გაგზავნილი. ამ წერილთანვეა ამისივე თარგმანი იტალიანურად 1709 წლის თარიღით, ამის მოყვანას საჭიროდ არ ვრაცხთ.

აქ დასახელებული ხილულის მტრისგან მიყენებული გაქირვება არის ზემოდ ხსენებულის სომხის ისრაელოორის მიერ დაწყებული დევნულობა. არა სჩანს თუ წერილი ვის წაუღია რომს.

საბას ევროპაში მოგზაურობისათვის ყოველი ცნობა არა გვაქვს, ხოლო ჩვენი შეკრებილი წერილებიდან საკმაოდ სჩანს ამ მგზავრობის უმთავრესი გარემოება. პირველი ამ წერილთაგანი არის სპარსეთში მყოფის ფრანგის მისიონერის რიშარდისა, რომელმაც გამოიარა საქართველოში და თან წაიყვანა საბა. რიშარდმა ეს წერილი 1713 წ. კოსტანტინეპოლიდგან საფრანგეთს გაუგზავნა მინისტრს. რადგან ამ წერილის პირველი ნაწილი არ შეეხება საქართველოს. ამიტომ გამოვსტოვებთ და მოვიყვანთ შემდეგს:

„მინისტრ ტურსის, მოწყალე ხელმწიფემ.

„...ერევნიდგან წაველ საქართველოში ტფილისს, საცა მფლობელადაა ძმა ვახტანგ მეფისა, რომელიც არის ისპაჰანს. თექვსმეტი დღე თავისთან დამიქირა, შემდგომ რავდენიმე აფიცერი მომცა, რათა გამომეყოლოდენ ვიდრე შავ ზღვამდე. რა გავიარე გორში, იქ დამხვდა სულხან საბა, ბიძა საქართველოს მეფისა. რავდენიმე წელიწადია რაც მონაზონობის სამოსელი შეიმოსა; მონაზონად შედგომამდე თავის ძმებს დაუტოვა ერთი დიდი პროვინცია, რომელიც მისი საკუთრება იყო. იმიტომ ჰყო, რათა უფრო აღვილად აღეარებინა კათოლიკე. სარწმუნოება.

„ამ თავადმა აღზარდა ვახტანგი და მისი სახლობა. ამისთვის ისეთს პატივს სცემენ და ისე უყვარსთ, როგორც საკუთარი მამა; ეგრეთვე მთელ საქართველოსაც მამად მიაჩნია. ისპაჰანიდგან მიიღო თავის წერილის პასუხი, რომელიც ხელმწიფემ კეთილ ინება და გამოუგზავნა. რაც მისმა საფრანგეთის მიმართ სიყვარულმა ჩააგონა, ყოველი პატივი მცა. შემდგომ ბევრის აფიცრებით და მოსამსახურებით შავ ზღვამდე გამოამყვა სამეგრელოს გზით. ამ დროს ამან ვახტანგისაგან წერილი

მიიღო და გამომიცხადა, რომ დიდი ხანია ხემწიფის (ლუდოვიკეს) ნახვა მინდა და უკეთესი შემთხვევა არც მექმნებოდა და ამიტომ მთხოვა თუ ჩემი სიყვარული გაქვს და ან რაც ამაგი მისიონებს მივაგე, თუ დამიფასო, თან წამიყვანეო.

„მისმა მხლებლებმა შეიტყეს მისი განზრახვა თუ არა, მაშინვე აცნობეს დედოფალს, რომელმაც სასწრაფოთ ოცდაათზე მეტი შიკრიკი გამოუგზავნა და ეგრეთვე ის ბატონები მამულებისა, სადაც უნდა გაგვევლო.

„დედოფლისა, ახალგაზდა ბაქარის ეახტანგის პირველ შეილის და ზოგიერთის აფიცრების წერილებმა გული მეტად აუჩვილა ამ თავადს. იგინი უცხადებდენ, რომ დედოფალმა რა შეიტყო თქვენის წასვლის ამბავი, მეტის ტირილით სიკვდილის პირად არისო. თავადმა ყველა ანუგეშა, მალე დაებრუნდებოდა და განვაგრძეთ ჩვენი მგზავრობა. სამეგრელოსა და სხვა პროვინციების პატრიარქი შავ ზღვამდე წამოგვყვა. წინეთ ამ პატრიარქმა ბევრ გზის გამომიცხადა კათოლიკე ეკლესიასთან შეერთების სურვილი. მთხოვა გამომეგზავნა მისიონერები სამი ადგილისათვის, რადგან უნდოდა დაეყენებინა სამეგრელოსა, იმერეთსა და აფხაზეთში, წარმართების პროვინციაში. ამას აზრად აქვს სარწმუნოება განავრცელოს ჩერქეზთა შორისაც და ეგრეთვე სხვა მახლობელ პროვინციებში, სადაც სულ წარმართები არიან. ბატონი საბა დაესწრო ყველა ჩვენს საუბარს და შეაგულიანა პატრიარქი, რომ მისთვის გაეყოლებინა თავისი შემწე დავით მონაზონი, რათა შემდგომ წამოაჰყოლოდა იმ მისიონერებს, რომლებსაც მე გამოვგზავნიდი. მისივე რჩევით ერთი კარგი ადვილი გზა ვპოეთ ჩვენ ვაქარ ფრანგებისათვის, რომლებიც ისურვებენ კოსტანტინეპოლიდან შავის ზღვით საქართველოსა და სპარსეთს წასვლას.

„მოვედით რა კოსტანტინეპოლს, ბატონი სულხან საბა და ეს მონაზონი მივიყვანე ბატონ დეზალურ ელჩთან, რომელმაც მეტის მეტი გულკეთილობით მიიღო და საბაც დარწმუნდა, რომ რაც გაეგონა კოსტანტინეპოლში მყოფის საფრანგეთის ელჩის დიდებისა სულ მართალი ყოფილაო. ყველაფერმა განაკვირვა იგი. მაგრამ უმეტესად გაუხარდა, როდესაც ეგოდენი, ჩვენი საბრალო ტყვე-ფრანგები, რომლებიც ელჩმა ისე კარგად მიიღო. მათმა დახსნამ ძრიელ გააოცა საბა, უფრო იმითომ, რომ ზემო ქართლში, საუბედუროდ, ჩვეულებათ აქვსთ ერთმანერთი თათრებს მიჰყიდონ ხოლმე. ბატონმა დეზალურმა თავის პალატში ბინა მოგვცა და პირველ მარჯვე შემთხვევაშივე გამოგვისტუმრებს... [ი. რიშარდ, მისიონერი, კოსტანტინეპოლით, 17 ნოემბერს 1713“. (1).

ისე სჩანს, საბასაც ვახტანგთან ერთად მიუღია საფრანგეთის მეფის ლუდოვიკე XIV-ის წერილი. ეს წერილი გვიჩვენებს, რომ საბა მრთელი საქართველოსაგან პატივცემული და ყველას საყვარელი ყოფილა, თვით მაშინაც კი, როდესაც მას კათოლიკობა მიღებული ჰქონია. ეგრეთვე ისიც ცხადია, რომ ამ დროს საქართველოს საკმაოდ დაახლოებული განწყობილება ჰქონია საფრანგეთთან.

რა მივიდნენ იგინი კოსტანტინეპოლიდან მარსელს, იქიდან რიშარდმა საფრანგეთის მეფის მინისტრს ტურსის ეს წიგნი მისწერა:

„მოწყალე ხელმწიფე. მგზავრობამ ეგოდნად დამღალა, რომ იძულებული ვაგხდი ერთ სხვა საიმედო პირის საშუალებით მომეწერა თქვენის დიდებულებისათვის და მეუწყებინა, რომ ამ თვის (იანერის) 23 მოვედით მარსელს მე და წმიდა ბასილის წესის მონაზონი ბატონი საბა სულხანი, ბიძა საქართველოს მეფისა. ამას მოაქვს პასუხი იმ წერილებისა, რომელიც კეთილ ინება და მისწერა ხელმწიფემ და თქვენმა დიდებულებამ.

„ბატონმა არნუმ *) კეთილ ინება და ისეთის პატივით მიიღო, როგორათაც მოითხოვს ამისი ჩამომავლობა და ღირსება. იმანაც იმნაირვე პატივი სცა, როგორც კოსტანტინეპოლში ბატონმა დეზალურმა... იმედი მაქვს, რომ ბატონი არნუ თქვენს დიდებულებას უკვე აცნობებდა აქ ბატონ სულხან საბას მოსვლას და მის ნატერას მეფის ნახვისას, რის გამო მარსელში ბევრხანს დარჩენა არ უნდა. გარნა დიდათ მაფიქრებს მგზავრობისაგან მისი დაღალვა, მისი ხანში შესულობა, ზამთრის სუსხი და ეგრეთვე მომავალი დიდმარხვა, რომელიც კიდევაც დაწყებული იქმნება, ვიდრე თქვენი ბრძანება მოვიდოდეს. გარნა ისე მოეცევი, როგორც თვით ინებებს დღე ჩემის მხრით, რაც შემიძლია, სიფრთხილის ზომებს ვიხმარ, რათა გზაში ავად არ ვახდეს.

„ეგონებ, თქვენს დიდებულებას ბატონი დეზალური აუწყებდა, რომ ამ ბატონს სამეგრელოდან წამოაპყუა ერთი მონაზონი, რომელმაც, თავისი პატრიარქის ბრძანებისამებრ, უნდა წაიყვანოს ფრანგი მისიონერები თავის ქვეყანაში; მათ პატრიარქი მისცემს სამ სახლს ერთს სამეგრელოში, ერთს აბაშიძებთან (იმერეთში) და მესამესაც აფხაზეთში, სადაც წარმართები არიან და მეზობლებადაც წარმართი ჩერქეზები ჰყავსთ. სამეგრელოში იმ პატრიარქთან 40 დღეს დავრჩი. ძრიელ კაი ხასიათის და გონიერი კაცია, კათოლიკე სარწმუნოების სიყვარულით და ეგრეთვე ჩემის პატივის ცემით ბევრ გზის მეხვეწა, რათა მისთვის მომეყვანა მისიონერები. მეც მის მრავალგზის განმეორებულ ვედრებას უარი ვეღარ

*) ეს პირი მარსელის ქალაქის თავი უნდა იყოს.

ვუთხარი და ამიტომ ვიკისრე ეს მონდობილობა. მას რა ვაცნობე ეს ჩემი თანხმობა, მომანდო წამომეყვანა ხსენებული მონაზონი, რომელსაც ძალიან ენდობა და დიდი იმედიცა აქვს, რომ ამან შეისწავლოს ჩვენი ენა და შემდგომ ასწავლოს თავისი ენა იმ მისიონერებს, რომლებიც ამას წააპყვებიან... ი. რიშარდი, მარსელით, I თებერვალი, 1714 წ. (1)

ამ დროს საბამაც მარსელიდან რომს მისწერა და თავისი საფრანგეთში მოსვლა აუწყა ამ ქართული წერილით:

„ღიღისა და ღირსს უფალსა:

„ქ: დიდებულო. ვიცი რომ თქვენ ვერ მიცნობთ: მე თქუენის სამსახურის ღირსი, სულხან საბა ორბელიანი. წმიდისა ბასილის მონაზონთაგანი:—სიწმიდისა თქვენისა მოხსენებას ვიკადრებ;—თქვენს ღირსეულებას რომ პატრი კათუჩინები ჩვენს ქვეყანას გამოეგზავნა მათგან შევიტყე თქვენ მართლის სარწმუნოების გამრავლებას დიად ცდილობთ ჩუენს ქუეყანას:—ამისთვის დიდად მაღლს გარდვიხდი. და თქუენს სიწმიდეს თაყვანსა ვსცემ. სრულ ქართველიანად:

„რადგან მაღალსა და დიდად ქრისტიანს. დიდებულს ფრანცისის მეფეს. ჩვენი მეფისათვის წიგნი მოეწერა. მე მისის პასუხის მოსატანად საფრანგეთს წამოველ: მერმე ამისი ნდომა მაქვს რომ უფროსად წმიდისა პაპის ფეკს კოცნა მეღირსოს; მაგათის ბრძანებით უფრო მრავალი პატრები გაიგზავნოს. რომ ჩუენს ქუეყანას მართალი სარწმუნოება გამრავლდეს: — იმისი უკეთესი ღონე ეს არის რომ ფრანცისის დიდი მეფე ჩვენი მეფის მოხმარებას ეცადოს, რომ თავის უნდომლად აჯამშია: და ის თავის ქუეყანას მოვიდეს. [მისი საქმე ვიცი გუნებით და სიყვარულით ახლოა ამ წმიდას რჯულზედ.] და მალე ის გაამრავლებს:

„ეს ვიცი თუ უფროსად წმიდა მამა ჩვენი თავის შვილს ფრანცისის მეფეს ტკბილად ასწავლის. და ფრანცისის მეფე მოინდომებს ჩუენს მეფეს ეშველება. თუ ამ წყალობას გვიხამთ ჩუენთვის დიდი საქმე იქმნება. რომ მე მოვალე ვარ ქართველთათვის:

„ღირსი პატრი უმფროსი იაჯინთო. წმიდის ტერეზიას პატრების მთავარი: მარჩილიას დამხედდა. თავის მონასტერში დამაყენა. და დიდად კელი შემეწყო: ჩუენგან რა სამსახური გაეწყობა: მაღლს მოვახსენებ: შევიტყე რომ თქუენი ღირსი ძმა ყოფილა: რადგან ასე კარგა დამხედდა ჩუენ წიგნი მას პატროსანს მივეც. რომ თქუენს სანატრელს კელს მიერთვას: [თქუენს ნეტარელს თავს ვებეწები. რომ უფროსად წმიდის პაპის შენდობა გვიშოვნოთ: და გვიბოძოთ:—1714. მარტის: 11: |საბას ბეჰედო|“ (1) ამ წერილთანავე არის ლათინურად თარგმანიც. 7

ერთი კაფუცინი, სახელად მურმორო ვახტანგის მაგიერად, 19 თებერვალს 1714 წ., ისპაჰანიდან სწერს საფრანგეთის მინისტრს, რომ თქვენ მიერ 28 ნოემბერს გამოგზავნილი წერილები ვახტანგმა მიიღო. ეს წერილები ამ პატრსვე უთარგმნია მისთვის. ვახტანგსაც იმ კაფუცინისათვისვე მიუწვდია მინისტრისათვის პასუხის მიწერა. სიფრთხილისათვის, ვახტანგი არც ქართულად სწერს და არც თავის ხელს პასუხზე, რათა წერილი მის მტრებს სპარსელებს არ ჩაეარდნოდათ ხელში და უარესად არ გადამტრებოდნენ. ამიტომ მას აზრად ჰქონია გაეგზავნა ერთი საიმედო პირი, რომელსაც უშიშრად ყველა მისი სურვილი საფრანგეთის მთავრობისათვის უნდა შეეტყობინებინა. წიგნში სწერს აგრეთვე, რომ საქართველოში მყოფ კაფუცინებს რაც შემიძლია ერთგულობას არ ვაკლებ, ვეწევი და მომავალშიაც არ მოვაკლებ დახმარებასა.

ამის მსგავს და ამაზედ უფრო ვრცელ წერილს ესევე კაფუცინი კოსტანტინეპოლში მყოფ საფრანგეთის ელჩს დეზალურს სწერს ვახტანგისას, რომელიც დიდ მადლობას უხდის საბას კარგად მიღებისათვის; უცხადებს მისი წერილის მიღებას; ჰპირდება ვისმენ თქვენს რჩევას თუ ჩემის და თუ ჩემის შეილის ავადმყოფობის შესახებო; აცნობებს მიზეზს, თავის მაგიერად თუ რად აწერინებს კაფუცინს, ეგრეთვე საბასთვის გადასცემად უგზავნის იტალიიანურად დაწერილს ამ წიგნს:

„საბა სულხანს. დიდად საყვარელო ჩემო ბატონო ბიძავ, თქვენი გავლილ 28 ნოემბერს კოსტანტინეპოლიდან გამოგზავნილი წიგნი მივიღე 14 თებერვალს, დიდად გამახარა. მასთანვე ერთად მივიღე პატიოსანი წერილიც მათის უმაღლესობის საფრანგეთის იმპერატორის ელჩისა, რომელმაც დიდად დამაყალა თუ იმ პატივით, რომელიც თქვენა გკათ და თუ თავის სათნოებანი და გულითადი რჩევით, რომელსაც მე მაძლევს ბატონი რიშარდის პირით. იმას ისე მოვეპყრობოდი და დავაყალბოდი, რომ თავის დღეში ვხსომებოდი, მაგრამ რა მექნა, რომ ჩემს მამულში არ ვიყავი. ახლა კი ვპირდები, რომ მომავალში, რაც შემიძლია, კარგად მოვეპყრა ყველა ფრანკუზებს და მათ მეგობრებსაც, რომელთათვისაც კი რასმე მთხოვენ. ჩემი დახმარება, იმედი მაქვს მალე კრტა ხანში ნახონ, თვით ამ შემთხვევაშიაც, რომ სპარსეთის სამეფოში არსდება საფრანგეთის სამეფო კამპანია.

„დიდად შეეწუხდი, როცა შევიტყე, რომ გზაში მეტად შეწუხებულხარო, მაგრამ ვნუგეშობ თქვენს მშვიდობით მისვლას საფრანგეთსა, სადაც, იმედი მაქვს, ნახოთ ამ ქვეყანაზე ყველაზე დიდი და ყველაზე გულ უხვი მეფე, ევროპის საუკეთესო აღყვავებული მთავრობა, ეგრეთვე ნახოთ რაც უფრო განსაკუთრებით ყურადსაღები აქვს მაგათ მეფე-

სა და მის სამთავროს ღირსს ერსა, რომელიც მორწმუნეა და დიდად მოწადინებულია იესო ქრისტეს, უფლისა ჩვენის, სარწმუნოების გასავრცელებლად. ყველა მისი თვისება ღირს ჰყოფს ამ ერს, რომ მთელმა ქვეყანამ ნახოს იგი. ხოლო მარტო მე ვარ აქამდე მოკლებული ნახვისა, მაგრამ ნუგეშად ის მაქვს, რომ ცოცხალი ვარ და ვიდრე ვიცოცხლებ, ეს იმედიც მექნება.

„ვერ ვბედავ და ჩემის ხელით ვერაფერსა გწერ, რადგან მეშინია ჩემის ძმის არტილერიის გენერალის იესესი, რომელიც, როგორც მუდამ განდგომილი მტერი და ეშმაკი, ისე დამტრიალებს გარს, რათა ჩამოქვას; ამას ყველას შეიტყობთ თქვენის ძველის მეგობრის იოსებისაგან, როდესაც ის საფრანგეთს მოვა. იმედი მაქვს ამ დიდ მარხვის შემდგომ წამოვიდეს. ძრიელ მეძნელება ამისი გამოშვება, რადგან მარტო ესაა, რომელიც ყოველდღივ ჩემთან მოდის და მანუგეშებს, მაგრამ ჯა ექნა, სხვა ნაირად არ შემიძლია. ეს არი მიზეზი, რომ ჩემის ხელით არა გწერ. აწ გთხოვ ილოცოთ ჩემთვის და ეგრეთვე ალოცოთ ის ყველა მონაზონებიც, რომლებსაც ამ თქვენის მგზავრობის დროს დავმეგობრებთ. ვევედრები მოწყალე ღმერთს, რომ ინებოს და აღვისრულოს ყოველი თქვენი კეთილი სურვილი და მოგანიქოს ყველა ნაირი ბედნიერება. დავშთები მარად, როგორც აქამდე ვიყავი; ჩემი ყოვლად საყვარელ ბატონის ბიძის უმდაბლესი ძმის წული (ანუ დის წული). მეფის მაგიერ: მათი ყოვლად მდაბალი, ერთგული, დიდად დავალებული და ერთგული მონა, იოსეფ ფრეზერატი, ვერონეზელი, 20 თებერვალს, 1714.

„ბატონ სულხან საბას, საქართველოში წმიდა ივანე ნათლისმცემლის მონასტრის უფროსს წმიდა ბაზილის მონაზონებისას.“ (1).

საბა და რიშარდი მარსელიდგან მალე წავიდნენ პარიზს. იქ მაშინვე საბამ მინისტრს პონშარტრენს აუწყა თავისი მოსვლა ამ წერილით:

„ქ. ბატონო ბრძენო და მეცნიერო: ღმერთმან დიდი მეფე დაიცივას, და შენ ღღენი კეთილნი მოგცეს: მე-სულხან საბა ორბელიანი ამ წიგნს გწერ და ამას გაცნობებ, რომ თქვენის მალაღის მეფის ბრძანებითა, წყალობითა და ნიჭითა, აქ დიდ ქალაქს ფარიზს მოვედით და მეოთხე ვახტანგ *) ქართველთ მეფის პასუხები დიდებულთანაც და თქვენთანაც მოვიტანე; როდესაც გინდათ, თქვენთან მოვალ და მადლსაც გარდვიხდი. რომ ორნი პატიოსანი თქვენი მოსამსახურე მოგვეგებინათ და აღერსები და მოკითხვა შემოგეთვალათ და წამოგვიძღვენ და დავგასადგურეს:

„ჩემთან უფალი მუსუ რუშარ მღვდელი არის რომ ქართლიდამ ამან მომიყვანა. რა ვახტანგ ეს შეისწავლა: დიად გაეწყო. ამისთვის

*) ეს მეექვსე ვახტანგია და არა მეოთხე.

ეთქუა თავის პასუხები: რადგან ამან ყიზილბაშური-თათრული კარგად იცის. ამის სიტყუას უკეთ შეიტყობ და ჩემსა ეს შეიტყობს და ჩემი საქმე. და სანდომი რაც არის, ამან ყველა კაი იცის და თუ უბრძანებთ ყუალკას ეს მოგახსენებს და გაგისინჯვებს:

„ბატონი ითანდან დიდებული მარცილიას რომ არის, მისი დიდათ მადლიერი ვართ. რომ საქართველოს საქმეები მუსუ რიშარით დაგვაწერინა, და გაახლოთ: თუ აკლია რამე მზათა ვართ, და გავაკეთებთ: ამ პატიოსნის დემარასი დიდათ მადლიერი ვართ, მრავალი გვამო გზახედა: აწი გუმართებს რომ თქვენ შემოგავედროთ: მარტს: 23, საბა სულხან. (1714)“. (1).

საბას რომში კარდინალთან მიწერილმა წერილმა გასკრა, რადგან მოიპოვა პაპის შუამდგომლობა ვახტანგის შესაწევნლად, როგორც თითონ სთხოვდა. ამისგამო კარდინალი მას შემდეგ წერილს სწერს:

„მამა სულხან საბას, წმიდა ბასილის მონაზონს, 17 აპრილს, 1714.

„გაველილი თვის 11-ის თქვენმა მოწერილმა წიგნმა დიდათ გამახარა, რადგან ესცანი მით თქვენი მისწრაფება გასაგრცვლებლად კათოლიკე სარწმუნოებისა, რომელიც უკვე მიგიღიათ და გინდათ განაგრცვლოთ იგი არა მარტო საქართველოში, არამედ მის გარეშე პროვინციებშიაც. ყოველივე ეს ვაუწყე ბატონ კარდინალებს, რომლებიც დიდად გავედრებენ და მზდ არიან ყველა შემწეობა აღმოგიჩინონ თქვენის კეთილის სურვილის შესასრულებლად. ამიტომ აქ მოგელიან, რათა თქვენის პირით მოისმინონ ყველაფერი და იხმარონ ყველანაირი შესაფერი და საჭირო საშუალება ამ წმიდა აზრის განსახორციელებლად. აწ მათი უწმიდესობა პაპიცა, თქვენის თხოვნისამებრ, სთხოვს თავის უქრისტიანეს მეფეს, რათა საქართველოს მეფეს შეეწიოს. პაპის წერილს ვუგზავნით პარიჟში მყოფ ნუნციოს; რათა მან თქვენ გარდმოგცესთ და თქვენის ხელით მიართვათ მათ ხელმწიფებას. მასთანვე ამავე ნუნციოს დაგავედრეთ თქვენ და თქვენი საქმე, ამიტომ იმედი გქონდესთ, რომ მაგ მთავრობის წინაშე დაგებმაროს ყოველნაირად. მასთანვე დიდად გამეხარდა, რომ როგორც თქვენ თვითონ იწერებით, ფეხშიშველ კარმეულიტანების უფროსისაგან მიგიღიათ ეგოდენი პატივი. ამნაირის ქცევით იმან აღასრულა თავისი მოვალეობა, რომელიცა ჰქონდა თქვენის ღირსების წინაშე. დასასრულ გთხოვ მომიხსენიოთ თქვენს ლოცვაში“. (1).

აქვე მოვიყვანთ მეორე წერილს, რომელიც პროპაგანდამ მისწერა პარიზის ნუნციოს.

„მათ უმაღლესობას პარიზის ნუნციოს, 17 აპრილს, 1714.

„თქვენთან მოვა მამა სულხან საბა ორბელიანი, წმიდა ბაზილის მონაზონი, ნათესავი საქართველოს მეფისა და ძრიელ ერთგული კათო-

ლიცე. გამოუგზავნია სპარსეთის ყეინს *) მაგ მთავრობასთან და გამოუტანებია რამდენიმე წერილის პასუხი უქრისტიანეს ხელმწიფესთან შესახებ მისიონისა. მასთანვე ამავე ხელმწიფეს უნდა მოსთხოვოს თავისი უძლიერესი მფარველობა ხსენებული საქართველოს მეფისათვის, რომელიც სპარსეთის მეფის წინაშე არის დატყვევებული. რადგან ამ მეფეს ძრიელ მისწრაფება აქვს კათოლიკობისადმი და მისი განთავისუფლება დიდად შეეწევა მის სამთავროში კათოლიკე სარწმუნოების გამტკიცებას და გავრცელებას. ამიტომ პაპმა კეთილ ინება და დაავდრა უქრისტიანეს ხელმწიფეს ამ მთავრის საქმე, როგორათაც თქვენ სცნობთ აქვე ჩადებული პაპის წიგნისაგან, რომელსაც გადასცემთ ხსენებულ მონაზონს, ხოლო უკანასკნელი თვითონვე გარდასცემს ხელმწიფეს. თქვენ უსამზღვრო გულკეთილობას მივიანდობ მიიღოთ ეგ მონაზონი პატივით, დაეხმაროთ ყველა ღონისძიებით მთავრობის წინაშე თავის საქმეებისათვის და აღმოუჩინოთ ყველა ნაირი თქვენი შემწეობა-მფარველობა. ერთი სიტყვით მაგას დიდად გავედრებთ პაპის და ამ წმიდა კრების მაგიერად. მარადის თქვენი“. (1)

პროპაგანდა იმავე ნაირად მესამე წიგნს სწერს პატრი რიშარდს, დიდად აქებს მის მეტადინეობას, მეტადრე სამეგვრელოს მისიონის შესახებ და დიდ მადლობას უხდის ყველა იმ შემწეობისათვის, რომელსაც აგებს საბას.

როგორც აქამდე ვნახეთ, რომი მუდამ მზათ იყო საქართველოსთვის შემწეობა აღმოეჩინა; ამიტომ რაც შეეძლო არაფერს ზოგავდა. ევროპაში საბა ორბელიანის მოსვლით პაპს ერთხელ კიდევ მიეცა შემთხვევა საქართველოსათვის სიკეთე ეყო და საბას წერილი საკმაო შეიქმნა, რომ საქართველოს მეფისა და მისის გამოგზავნილის კაცის სურთილი აღესრულებინა და საქირო დახმარება აღმოეჩინა. მაგალითი არაა, რომ პაპი აღმოსავლეთის სხვა რომელსამე ქვეყანას ასე ხალიჩა შესწეოდეს, როგორც საქართველოს შეეწია. თითქმის ყველა საუნიწეო ვხედავთ რომისა და საქართველოს შორის ასეთს გულითადს აკვირს და მეგობრულ განწყობილებას.

პაპის წერილი, რომელიც პარიზს საბა სულხანს გაუგზავნა მეფე ლუდოვიკე მეთოთხმეტესათვის გადასაცემად, შემდეგია:

„ქრისტეს მიერ ჩვენს საყვარელს შვილს ლუდოვიკეს, ფრანგთა უქრისტიანეს მეფეს, პაპი კლემენტე XI.

*) აქ შეცდომაა, რადგან საბას კი არა, რიშარდს ჰქონდა ზღადა მინდობილება შაპისგან შესახებ ვაჭრობისა. აქ უნდა დაესახელეწინათ სპარსეთში მყოფი ვახტანგი და არა ყეინი.

„ქრისტეს მიერ ჩვენო ფრიად საყვარელო შვილო, მშვიდობა. მთელმა საქრისტიანომ უწყის თუ მუდამ როგორ მზად ხართ, სადაც კი კათოლიკე სარწმუნოების დასაცველად და გასაერცვლებლად მოითხოვბის თქვენი გავლენა. ხშირად გვიქია და დაგვივედრებია ესეთი თქვენი წარჩინებული და ძველებური თვისება. ამიტომ სრულიად ექვი არა გვაქვს, რომ აღსწრაფებით და სიამოვნებით თქვენის ძრიელის მფარველობის ქვეშ მიიღოთ და თქვენი შემწეობა აღმოუჩინოთ საქართველოს მეფეს, რომელიც ამ ეამად სპარსეთის მეფის მიერ დატყვევებულია. როგორათაც ესცანით, თუ ეს მეფე თავის სამშობლოში დაბრუნდა თავისუფლად. ცხადად აღმოუჩენს თავის გულკეთილობას კათოლიკებს და გულმოდგინებით მათ ყველანაირად შეეწევა და დიდი იმედიცა გვაქვს, რომ იქ კათოლიკე სარწმუნოება, ღვთის შემწეობით, აღორძინდეს და დღითი-დღე წარემართოს. ამას დაწვრილებით სცნობთ წმიდა ბასილის წესის მონაზონის, ჩვენის საყვარელის შვილის, საბა სულხან ორბელიანისგან, რომელიც ნათესავია საქართველოს მეფისა და რომელიც გადმოგცემს ამ წერილს. აღზნებული ღვთიურის სასოებით, მდაბლად და დიდის ვედრებით მოითხოვს თქვენს სამეფო მფარველობას. აწ დიდად ვევედრებით თქვენს ხელმწიფებას, რომ ჩვეულებრივის სახიერებით მოუსმინოთ მას და აღმოუჩინოთ ყოველგვარი შემწეობა ხსენებული მეფის გასათავისუფლებლად. ქეშმარიტად ეს საქმე დიდად ღირსია თქვენის წარჩინებულის გულმხურვალებისა; ამით ჩვენ მეტად გვასიამოვნებთ და ღმერთიც გადღეგრძელებსთ, ყველაზედ უმეტესად გაგაბედნიერებსთ აქ და შემდგომ მოგაგებსთ საუკუნო სასყიდელსა, რადგან ეს საქმე განსაკუთრებით შეეხება ღვთის დიდების საქმეს. აწ, ქრისტეს მიერ ფრიად საყვარელო შვილო, ჩვენის მწყემსებრივის სიყვარულის ნიშნად სიამოვნებით განიკებთ მოციქულებრივ კურთხევას. რომით, 13 აპრილი, 1714“. (1)

ამ წერილის მიღებამდი [საბამ პირველად ნახა საფრანგეთის მეფე აპრილში.] სამწუხაროდ, ამის შესახებ დაწვრილებით ცნობებს ვერასფერს შევხვდით. პარიზის ნუნციო, 14 მაისისა 1714 წ. რომში სწერს, რომ მან გადასცა საბას პაპის წიგნი და ყოველივე დახმარება აღუთქვა; აცნობებს, რომ საბა წინათვე მასთან ყოფილა და ამასაც მისთვის გადუხნია დარბაზობა; ეგრეთვე აუწყებს, რომ ამ წიგნის გამო საბა მეორედ კიდევ ნახავს მეფეს და მალე წავა რომშიო.

[მეფისათვის გადასაცემად საბამ წარადგინა ერთი ვრცელი დაწერილი მოხსენება.] ამ მოხსენების პირი ქართულად არ არის, მარტო ფრანგულია, პატრი რიშარდის დაწერილი. ამის გამო ჩვენ ფრანგულადაც მოვიყვანთ აქვე.

„საქართველოს მეფე ვახტანგი ისპაჰანშია და საქართველოს ერთიანად გამაჰმადიანება მოელის და დიდ განსაცდელშია. თუ დაბრუნდა თავის სამთავროში, ქართველები არა მარტო ქრისტიანედ დარჩებიან, არამედ კიდევ შეუერთდებიან კათოლიკე ეკკლესიას თავიანთი მეფის მაგალითისამებრ, რომელიც საამისოდ მზად არის და რომელმაც აღთქვა, რომ მობრუნდება თავის სამშობლოში თუ არა, კათოლიკობა მიიღოს, რადგან იგი ამ თავის უბედურობას აწერს იმას, რომ აქამდე შეაყოვნა კათოლიკობის მიღება. მეფე ამას გარდა ფიქრობს ყოველი დახმარება აღმოუჩინოს მისიონერებს, რათა მოაქციონ მთელი ჩერქეზეთი, რომელიც საქართველოს საზღვარზეა და საიდანაც თავისი მეუღლე მოიყვანა.

„რადგან ვუწყვი, რომ სანფრანგეთის დიდი იმპერატორი იმიტომ უჩენს თავის მფარველობას სარწმუნოებისათვის დევნულ მეფეებს, რათა განჰფინოს მთელ ქვეყანაზე ის სარწმუნოება, რომელსაც თვით ეგოდეზის გულმხურვალებით აღიარებს, ამიტომ მეც ვუჩვენებ მას, თუ რაოდენად ადვილია კათოლიკედ მოქცევა მთელის ოცდა-ოთხის პროვინციისა, რომლებიც საესე არიან ერთ და ეგრეთვე ბევრს მეზობელ სამთავროებსაც, რომლებიც წარმართობას მისცემიან.

„აი, მხოლოდ ამ ერის ცხონების გამოა, რომ მე ვიკისრე ეს დიდი მგზავრობა, მოველ და ვემზობი ეკკლესიის პირშო შვილის ფერხთა წინაშე. იმედი მაქვს, ამ წერილმა წადილსა გეწიოს და დაავალოთ ყვინს, რათა თქვენის ბრძანების აღსასრულებლად ვახტანგი საქართველოში გამოგზავნოს. უკეთუ შეჰპირდებით საჩუქარს სპარსეთის დიდებულთ, მაშინ ამ დაპირების გამო ყვინს დაავალებენ რომ მალე აღასრულოს.

„ამნაირის საშუალებით ვერავინ გაიგებს თუ რა დახმარების აღმოჩენა ეწადა თქვენს იმპერატორობას; ხოლო ამის ასრულებას მიანდობთ თქვენს მიერ არჩეულ პირს. სპარსეთში ჩეულებად აქვსთ ხოლმე, რომ, რომელსამე საქმის შესასრულებლად, ჯერ შეჰპირდებიან მარტო წერილით და არაფერს მისცემენ, ვიდრე საქმეს ბოლომდე არ დასრულებენ. ამიტომ სპარსეთის გავლენიან პირთ ჯერ არაფერი უნდა მიეცესთ, ვიდრე ვახტანგი თავის სამეფოში არ დაბრუნდება უვნებლად.

„დავასახელოთ თუ რა გვარი დახმარება იქმნება საქირო. საქიროა 300,000 გკიუ და კიდევ კმარა. მაგრამ საქართველოს მეფემ რა ჰქმნა ისეთი, რომ ღირსი გახდეს ამ წყალობისა? ეს ერთი ქრისტიანე მეფეა და, იმის საბუთად, რომ ისიც ღირსია დახმარებისა, ასახელებს ბევრს მეფეებს და მთავრებს, რომელთაც სხვა და სხვა უბედურების დროს შეეწია და კვალად ეწევა ეგოდენის დიდებით მათი უქრისტიანესი ხელ-

მწიფება. გარდა ამისა, ეს მეფე დიდად ნატრობს თავის ერის ცხონებისათვის, გულწრფელად მიჰბაძოს კეთილ მაგალითს უავგუსტოესის და მეტად გულუბნის ხელმწიფისას, რომელსაც სთხოვს შემწეობას. ხოლო ვერ მიბაძავს, უკეთუ მისი ძლიერი მფარველობა არ ექმნა.

„გარდა ამ წყალობისა, რომელსაც ვახტანგისათვის ვსთხოვ საფრანგეთის უძლიერეს იმპერატორს, კვალად მინდა მოვახსენო მას ყოვლად მღაბალი სათხოვარი სამეგრელოს პატრიარქისა. ამ ეპისკოპოსს მე ძრიელ დიდი ხანია ვიცნობ სათნო კაცად; როცა მის პროვინციაში გამოვიარე, დიდის ვედრებით მევედრა, რათა რვა ანუ ათი მისიონერი ვსთხოვო მათ ხელწიფებას, რომელიც ცნობილია მთელს აღმოსავლეთში ყველა მისიონერების მფარველად და შემწედ.

„ამ პატრიარქის აზრი ეს არის, რომ შეუერთდეს წმიდა საყდარსა და მისიონერებთან ერთად ეცადოს აფხაზების მოქცევა. იმის საბუთად, რომ ყოველსავე ამას გულწრფელად მთხოვდა, თან გამომატანა მონაზონი დავით, რომელსაც იგი უზომოდ ენდობა, ამან უნდა მოუყვანოს მას მისიონერები, რომლების გამოგზავნასაც მოელის მათის ხელმწიფობის გულკეთილობისაგან... ინებოს და მოწყალების თვალთ გადახედოს ეგოდენ გაქირებულ პროვინციებს. მას აღვიღოდ შეუძლია ამათგანს ზოგს გააცნოს ქეშმარიტი ღმერთი და ზოგიც ეკლესიის მორჩილი გახადოს.

„ამ აზრის განსახორციელებლად ყველაზედ მეტად ბუნებრივი და შეგვიძლია ვსთქვათ, ერთად ერთი საშუალება ის არის, რომ ვახტანგი დაბრუნდეს თავის სამეფოში. რადგან მას იქერენ ისპაჰანში სპარსეთის მოწინავე პირნი, რომელთაც ყინი თავის ნებაზე დაჰყავსთ და აგონებენ, თუ თავისი სარგებლობა უნდა, არ გაუშვას ვახტანგი საქართველოში, ამიტომ საჭიროა იმ პირთა გულის მოგება, რის ქმნაც შეიძლება საჩუქრებით. ხოლო ამ საჩუქრების მიცემა ვახტანგს არ შეუძლია თუ იმიტომ, რომ ცოტა ხანია, რაც მეფობს და თუ იმიტომ, დიდი ხარჯი მოუვიდა.

„თავისი გულმოდგინებისა და სახიერების გავლენით თუ აწ ინებებს ყოვლად ქრისტიანე ხელმწიფე და შეეწევა. ამ მეფეს, საუკეთესო საშუალება ამისი სისრულეში მოყვანისათვის ის არის, რომ ინებოს და ერთი თავისი საიმედო პირი გაგზავნოს და მასვე გაატანოს ვახტანგისათვის საჭირო ნივთიერი შემწეობა, რათა იმან შეიძლოს სპარსელთ მოწინავე პირთა გულის მოგება; ეგრეთვე სპარსეთის მეფეს ერთი წიგნი მისწეროს და სთხოვოს, რომ მან უბრძანოს საქართველოს მართველებს, რათა ფრანგებს, რომლებიც იქ გაატარებენ თავიანთ საქონელს სპარსეთში წასაღებად, შიში არაფრისა ჰქონდესთ“. (1)

რაც შეეხებოდა სამეგრელოში მისიონერების გაგზავნას საფრანგეთის მთავრობა დაჰპირდა, რომ როგორც პაპი დაადგენდა, ის ყველათურს შეასრულებდა, მაგრამ თხოვნა კი ფულით დახმარებისა, ვგონებთ, ვეღარ აუსრულა. ამასთანავე არის კვალად ერთი სხვა ვრცელი მოხსენება, საბას ნალაპარაკევის თანახმად შედგენილი და დაწერილია იმავე დროს, ესე იგი 25 აპრილს 1714. დამწერის სახელი არა სჩანს, მოხსენება შეეხება საქართველოს მისიონს და ფრანგთა ვაჭრობის საქმეს საქართველოსა და სპარსეთში. ჩვენ მოვიყვანთ მარტო მისიონის შესახებ ნაწილს:

„... როგორც სჩანს, სულხან საბას საქართველოში გავლენა აქვს ხალხსა და მეფის სასახლეზე. ეგრეთვე ეტყობა, რომ, დიდი სასოება აქვს კათოლიკე სარწმუნოებისა და უნდა მიაღებინოს ეს სარწმუნოება თავის ქვეყნის მთელს ერს, რომელიც რომისგან განყრილიაო. თვითონ, 22 წელიწადია, რაც კათოლიკობა მიიღო და შემდგომ გახდა მონაზონი, რათა უფრო თავისუფლად იღვაწოს შეერთებისათვის, ამიტომაც იმ სიშორიდან მოვიდა საფრანგეთს, რომ მოიპოვოს მისიონერები. სამეგრელოს პატრიარქი, რომელიც იმავე დროს პატრიარქია აფხაზეთისა, იმერლებისა და გურულებისა, რომელნიც სულ სხვა-და-სხვა ხალხნი არიან, ამავე აზრით მას მიემხრო. ამ პატრიარქს უნდა ჯერ თვითონ შეისწავლოს კათოლიკობა და შემდგომ რომის ეკლესიას შეუერთოს ყველა ეს ქვეყნები. ისინი ამბობენ, რომ საქართველოს მეფე ვახტანგ ძრიელ ნატრობს მიიღოს კათოლიკობა და ამ ნაირად თვითვე მისცეს მაგალითი ყველა იმ თავის ქვეშევრდომებს, რომლებიც კიდევ დარჩენია. გარდა ამისა ეს მეფე თავის მეუღლის საშუალებით დაკავშირებულია სამ მთავართან, რომლებიც განაგებენ ჩერქეზეთს და რომლებიც ძმები არიან: ამის გამო შემდეგში აღვილი იქმნება მოქცევა ამათი ქვეშევრდომებისა, რომლებსაც ვრცელი და მიუდგომელი აღვილი უკავიათ კავკასიონის მთებრს იქითა მხარეს. ღრმად დასაჯერი და მოსალოდნელია ამ ერთა შექენა. მით უფრო აღვილი შეიქნეს, რომ პატიოსანნი, მშვიდნი, ზრდილნი, უცხოების ძრიელ პატივის მცემელნი და შემწყნარებელნი არიან; სწორედ არც ერთ სარწმუნოებას არ აღვანან: ზოგნი ქრისტიანედ უწოდებენ თავიანთ თავს და ზოგნიც მაჰმადიანად. ხოლო არც ერთმა და არც მეორემ იცის, თუ რა არის ის სარწმუნოება, რომელსაც ვითომ თვითონ აღიარებს. შეიძლება ითქვას, რომ ნელნელა, იგოდენი ერი მოაქციოს კაცმა, რაოდენიც საფრანგეთშია. ეს საქმე ძრიელ აღვილია, ამიტომ ყურადღლებელი არ უნდა დარჩეს. ამის დასაწყობად და სისრულეში მოსაყვანად საჭიროა მხოლოდ საკმაო რიცხვი კარგად გამოარჩეულის მისიონერებისა, რომელთაც სხვა

არაფერი უნდა ეძიონ, თუ არ თავიანთი მისიონის კარგად აღსრულება. თქმა არ უნდა, რომ მარტო ეს მიზანი ქვეშაირიტად ღირსია მეფის დიდებისა, მისის გულმოდგინებისა და მხურვალეებისა...“ (1)

ეს მოხსენებაც კარგ ცნობებს გვაძლევს. ამ წერილის მოწმობით საბას კათოლიკობა უნდა მიეღო 1692 წ. ხოლო ჩვენ ზემოდ ვნახეთ, რომ იგი გაკათოლიკებულია 1687 წ. გიორგი მეფესთან ერთად. ზემოდ ვახტანგის მიერ გაგზავნილ იტალიანურ წიგნში ვნახეთ, რომ საბა მონაზონად აღკვეცის შემდგომ, წმიდა ივანე ნათლის მცემელის მონასტრის წინამძღვარი გამხდარა. ეს საბუთი საკმაოდ გვიმტკიცებს, იმ დროს ხსენებულის მონასტრის მონაზონებიც კათოლიკენი უნდა ყოფილიყვნენ, რადგან წარმოუდგენელია, ერთ და იმავე ალაგს უფროსი კათოლიკე იყოს და მისნი ქვეშევრდომნი კი არა. ეს უფრო ადვილად დასარწმუნებელი იქმნება, თუ მხედველობაში ვიქონიებთ საბას დიდ გავლენას მთელს საქართველოზე და მის დიდ მოწადინებას კათოლიკობის გასავრცელებლად, როგორათაც საბუთები გვიჩვენებს. ამ საბუთების ძალით ისიც შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ იმ დროებში ქართველ კათოლიკენი ბევრნი უნდა ყოფილიყვნენ.

სამეგრელოს კათალიკოსისას ზედ მწვენივთ ვერაფერს ვიტყვით, რადგან ამ საბუთებს გარდა მის შესახებ სხვა ცნობები არა გვაქვს. ხოლო აქ მოყვანილი ქაღალდებიდან საკმაოდ სჩანს მისი დიდი სურვილი კათოლიკობის მიღებისა და გავრცელებისა. აგრეთვე შეგვიძლია დავსძინოთ, რომ მისი ასეთი სურვილი კათოლიკობისათვის სამეგრელოში უნაყოფოდ არ უნდა დარჩენილიყო.

ჩვენ აღარ გამოვუდგებით შემოტანას სხვა მოხსენებისას, რომელიც შეეხება ამავე საგნებს და რომელიც ეკუთვნის საბას და ეგრეთვე სხვა პირებსაც. ხოლო მოვიხსენიებთ, რომ მისიონერები იმ დროს სპარსეთიდან ვახტანგის შესახებ სწერენ და იტყობინებიან, რომ ვახტანგს, საფრანგეთიდან წერილების მიღების შემდგომ, სპარსელები უფრო მკაცრად ეპყრობიან, და ძალას ატანენ გამაჰმადიანდესო, მაგრამ იგი მტკიცედ არის სარწმუნოებაზეო; ეგრეთვე აუწყებენ საქართველოს დიდ არეულობას.

საბამ რა მიიღო პაპის წერილი, მეორედ ენახულა საფრანგეთის მეფეს მისის თვეში და ეს წერილი გადასცა. ამ შემთხვევაში საბას შესხმა უთქვამს მეფისათვის. ეს მარტო ფრანგულად არის. სჩანს რომ მეფის წინიშე პატრი რიშარდს საბას გამოთქმული სიტყვა ფრანგულად გადაუცია. რადგან ეს ვრცელი არ არის, სრულიად მოვიყვანთ აქ.

პატრივი გვაქვს მოვართვათ თქვენს ხელმწიფებას წერილი, რომელიც ჩვენმა წმიდა პაპმა კეთილ ინება და გამოგზავნა საქართველოს

მეფის ვახტანგის სასარგებლოდ. მათი უწმიდესობა ამითი ჩვენ ძვირფას შემთხვევას გვაძლევს, რათა მეორე გზის წარვსდგეთ თქვენის მეფობის ტახტის წინაშე, რაის ნებაც კეთილ ინებეთ და გვიბოძეთ. ამ თქვენის მოწყალეობის განმეორება საკმაოა ჩვენს დასაყვალბლად, რათა მარადის გამოუთქმელის სიამოვნებით მოვიგონოთ ეს ჩვენი მგზავრობა, კიდევ რომ ღვთის ნებით სხვა აღარც ერთი სასარგებლო ნაყოფი მოჰყვეს.

„რა დიდი ბედნიერებაა აწ ჩვენთვის განვაცხადოთ, რომ ღირსი გავხდით დავსწრებოდით და გვეხილა ყოველივე ის, რაც სხვებს შორიდან აკვირვებს და აოცებს, ვინაილგან ჩვენის თვალით ვიხილეთ თქვენს უაგვუსტოეს ხელმწიფებაში არა მარტო სოლომონის სიბრძნე და დიდება, არამედ ღვთის სარწმუნოება და სასოებაც.

„დიდებულო მეფეო, სწორედ ამ სასოებით არის, რომ თქვენი ხელმწიფება შეიქმნა მეფეთა შემწე და სარწმუნოების მფარველი თვით იმ დაშორებულ ადგილებშიაც, როგორც არის ჩვენი ქვეყანა“. (1).

მეფის მეორეჯერ ნახვის შემდგომ, საბა დიდ ხანს აღარ დარჩენილა საფრანგეთში, იენისის პირველ რიცხვებში წავიდა რომს. მინისტრმა პონშანტრამ კარდინალთან გაატანა ერთი წერილი, რომელიც დაწერილია 1714 წ. მაისის 30. ამ წიგნში მინისტრი იხსენიებს საბას საფრანგეთში მისვლას და მეფის წინაშე წარდგომას. ეგრეთვე აუწყებს მეფის გარდაწყვეტილებას, რომ მზად არის აღასრულოს ყველა, რასაც პაპი დაადგენს საქართველოში მისიონერების გაგზავნის შესახებო. მასთანვე ავედრებს კარდინალს, რათა საბა განსაკუთრებულის პატივით მიიღოს. როდესაც საბა რომს მოვიდა, პაპმა, კარდინალებმა და ეგრეთვე რომაელმა თავადობამ დიდის პატივით მიიღეს. ამას თვითონაც იხსენიებს ამ წერილში, რომელიც მისწერა მინისტრს:

„ქ. დიდისა და მალლის მეფის საყვარლო და გულითადო მისანდობლო, და ხუაშადის შემნახაო, უფროს ვეზირო, ბატონო მუსუ პანშანტრან, სულხან საბა ორბელიან. გიხანოდენ:

„ღვთის მადლითა და მალლის მეფის ბედნიერებითა, მეფის კატარლით, ცხრა იკლისს *), მშვიდობით მოვედით რომს თქვენი პატიოსანი წიგნები კარდნელს **) მისინიორ ლატრიმულს, და კარდნელს მისინიორ საკრიპანტის მივართვით: რომელიც თქვენი ვედრება ეწერა. ნამეტნავად გაისარჯნენ, და სიკეთე მოიპირვეს, და კარგად დაგვხდნენ. ერთს კაის ადგილს დაგვაყენეს:

„რადგან მტკიცე ქრისტიანის მეფის გამოგზავნილი ვიყავით წმიდა პაპმა მამაშვილურის თუალით და გულით შეგვიტკბო: მუსუ რიშარს

*) ერთ სხვა საბუთში ივლისის ათია მოხსენებული.

***) უნდა იყოს: კარდინალს.

რაც დააბარა თავის შვილ მეფესთან ჩვენის საქმისა ეს მოგახსენებს: მუსუ რიშარიც მეფის ბრძანებითა და წმიდა პაპის ბრძანებით მანდეთ წამოვიდა: ჩვენც ამის მოიმედნე ვართ, როგორათაც თქუენის მართლის პირისაგან ჩუენის საქმის გარიგების პირობა გვიბრძანეთ, ისიები ისე გავგითათ: ჩვენც დღე და ღამე თქუენი მლოცავი ვართ. და თქუენის შვილისა რომ ღმერთმან დიდი დღე მოგცეს. კვ: იელის დაიწერა: სულხან საბა. (1714)“. (1).

პატრი რიშარდი, რომელმაც რომს ჩაიყვანა საბა, მეფემ მალე დაიბარა საფრანგეთში, რადგან ამ დროს სპარსეთიდან პარიზს მიდიოდა ელჩი, რომელსაც პატრი რიშარდი კარგად იცნობდა, პაპმა ამავე თარიღით რიშარდს გაატანა მეორე წიგნი ლუდოვიკე მეფესთან ვახტანგის დასახსნელად. ამ წერილში პაპი დიდათ ევედრება, რომ გაბედული და სწრაფი შემწეობა აღმოუჩინოს ვახტანგის დასახსნელად. ამის სისრულეში მალე მოსაყვანად უჩვენებს ვახტანგის სიმტკიცეს სარწმუნოებაში, რადგან გამაჰმადიანებაზე არ თანხმდებოა; ეგრეთვე უთვალისწინებს ყოველ იმ სიკეთეს, რომელიც მოელის კათოლიკე სარწმუნოებას ვახტანგის დაბრუნებით.

სამწუხაროდ დაწვრილებით ცნობები ვერ ვიპოვეთ საბას დარჩენისა რომში, სადაც ორი თვე გაატარა. არც ის ვიცით, თუ რავედენ გზის ინახულა პაპმა. რომიდან წასვლის დროს პაპმა მეფე ვახტანგთან ეს წერილი გაატანა:

„ბრწყინვალე და უძლიერეს ვახტანგს, აზიელ ივერიის მეფეს.

„კლემენტე XI. ბრწყინვალე და უძლიეველო მეფევ, მშვიდობა და ღვთის მადლის ნათელი, არ შეგვიძლია სიტყვით გამოვაცხადოთ თუ რაოდნად გაგვახარა ამ წარჩინებულ ქალაქში მოსვლით ჩვენმა საყვარელმა შვილმა, საბა სულხან წმიდა ბასილის მონაზონმა და თქვენმა ნათესავმა. ბევრი რამ გვიამბო ისეთი, რაც მაგ მხარეში კათოლიკე სარწმუნოების წარმატებას ხელს შეუწყობს. რა ვსცანით თქვენი დატყვევება სპარსეთის მთავრობისაგან, ძრიელ შეესწუხდით, ვინაიდან თქვენი ძლიერი და განუწყვეტელი დახმარება კათოლიკე სარწმუნოებას დიდად შეეწევა. ამიტომ ჩვენც არაფერი დავზოგეთ, ყოველი ღონე ვილონეთ, რათა თქვენ გელირსოსთ მალე განთავისუფლება და თქვენს სამთავროში მობრუნება, ვითარცა ამას ვრცლად მოგახსენებს ეს ხსენებული მონაზონი. აწ უფლისა მიერ მამობრივის სიყვარულით შეგაგულიანებთ, რათა ყოველი შეწუხება და სატანჯველი, რომელიც ხშირად შეგვემთხვევა ამ ცრემლის ხევი, მოთმინებითა და მხნედ იტვირთოთ და ამნაირად მაგ შეწუხებისგან გამოიღებთ ნაყოფს. თუმცა კარგად ვუწყით, რომ თქვენ არ გპირით გამხნევება. რათა, მსგავსად თქვენ. წინაპართა, კათოლიკე

სარწმუნოება, მისი აღმსარებელნი და მისი მოძღვარნი დაიფაროთ და შეეწიოთ მათ: გარნა, რადგან ეს ჩვენის მწყემსებრივის ვალდებულობის უმთავრესი საზრუნველია, ამიტომ სულ არ დავდუმდებით, არამედ დიდად დაგავედრებთ და გთხოვთ, რაც თქვენის ნებით ჰყოფთ მათ სასარგებლოდ, ინებეთ მისი ქმნა ჩვენგამო, რათა უფრო გულმოდგინებით იყოს. ვინაიდან ვსცანით, რომ თქვენი ხელმწიფება დიდათ მოწადინებული ყოფილა კათოლიკე ეკლესიასთან შეერთებას და აღთქმაც დაუდვია, ამის გამო ჩვენც გირჩევთ რათა დაუყოვნებლად აღასრულოთ ეგ თქვენი სასარგებლო და საჭირო სურვილი, რომ მით მიაგოთ ღმერთს რაც აღუთქვით. უკეთუ ეს აღასრულოთ, თქვენის სულის საუკუნო ცხოვრება უზრუნველ ჰყოთ; ეგრეთვე ჩვენც თქვენდამი მამობრივის სიყვარულის გამოცხადება არ შევსწყვიტოთ და რითაც კი შეგვიძლია, ყოველთვის შეგეწიოთ. აწ სიმდაბლით ვევედრებით ღმერთსა, რომლის ხელთ არიან გულნი მეფეთანი, რათა სრულ ჰყოს თქვენში ის საქმე, რომელიც დაიწყა, განამტკიცოს და დიდხანს უვნებლად გაცოცხლოს და მოგანიჭოსთ ცხოვრების ყოველგვარი ბედნიერება. რომით, 17 აგვისტოს 1714“. (1).

სანამ საბა რომიდგან წავიდოდა, პროპაგანდამ 1714, ივლისს 25, მინისტრს პონშანტრანს დიდის მადლობის წერილი მისწერა საბას მფარველობისათვის და თანაც აუწყა, რომ პაპმა საბა დიდის პატივით მიიღო და უჩვენა მას უზომო მამობრივი სიყვარული და გულუხვობაო. ეგრეთვე დაჰპირდა, როდესაც გადაწყდება მისიონერების გაგზავნის საქმე სამეგრელოში, მაშინვე გაცნობებთო. ამავე წერილში მოხსენებულ იყო საფრანგეთში, რომ საბა კვალად უნდა მიბრუნებულიყო საფრანგეთში, რათა მეფისათვის განეახლებინა ვახტანგის გამოხსნისათვის თხოვნა. მაგრამ სხვა წერილიდან ვიცით, რომ საბა აღარ მიბრუნებულა საფრანგეთში. ამის რომში ყოფნის დროს ჯერ გადაწყვეტილი არ იყო, თუ რომელი მისიონერები უნდა გაეგზავნათ სამეგრელოში; მაგრამ შეჰპირდნენ კი უეჭველად გამოეგზავნათო, ტფილისის მისიონისათვის კი პროპაგანდამ მაშინვე იშოვნა 12 კაფუცინი. სიფრთხილისათვის ისინი სამგზავროდ ორად განიყვნენ. ექვსი გაემგზავრა ვენეციიდან 14 დეკემბერს, 1714, ხოლო ექვსი წავიდა ლივორნიდგან 4 თებერვალს, 1715.

სამწუხაროდ რომში ვერაფერი ვპოვეთ საბას იქ ყოფნისა, ხოლო ფლორენციის არხივებში კი ცოტა რასმე შევხვდით მის იმ ქალაქში მისვლის შესახებ. გრანდუკა კოზიმო მესამეს დროის არხივებში მოხსენებულია: „ხუთშაფათ დილით 13 სექტემბერს, 1714, წინაღამით, რომიდან ფლორენციაში მოვიდა ბასილიანი მონაზონი სულხან საბა ორბელი, საქართველოს ერთი თავადთაგანი. დააყენეს იგი წმიდა სამების მონასტერში, სადაც გრანდუკა დიდის პატივით მოეპყრო. ეს უკვე გა-

კათოლიკეობის იყო; ამას ჰყავდა ორი მეუღლე; უკანასკნელი გარდაიცვალა კათოლიკედ. *) თვითონაც ამ დროს 62 წლისა იყო, ამ ქართველი თავადის თხოვნით ახადეს ფარდა 18 სექტემბერს, ხარების ღვთისმშობლის ხატს, რასაც დიდი ხალხი დაესწრო. 20 სექტემბერს 1714, ხუთშაფათ დილით ხსენებული საბა ორბელი ბასილიანი მონაზონი თავისი მისიონერებით აზიაში დასაბრუნებლად წავიდა მეტად კმაყოფილი გრანდუკასა და ფლორენციის ქალაქისგან. (1). საბას გრანდუკასთვის ერთი მოხსენება წარუდგენია. ეს ჩვენ ვერ ვიპოეთ..

ახლოა [თოსკანის მისიონერების არხივის მოხსენებაში] უფრო დაწვრილებით ცნობას ვპოვებთ ამის შესახებ: [1714 წ. ივლისის 10, ზღვით მოვიდა რომს საქართველოს მეფის ბიძა, რომელიც პაპმა, კარდინალებმა და თავადებმა დიდის პატივით მიიღეს; კარდინალებმა და თავადებმა მას ძრიელ ბევრი საჩუქრები მიართვეს; ეგრეთვე პაპისაგანაც მიიღო ერთი დიდი ოქროს მედალი, სხვა და სხვა საჩუქარი და მასთანვე საკმაო ფულიც საქართველოში დაბრუნების გზის ხარჯად, რადგან ეხლა გაღარიბებულია იმისგამო, რომ ხსენებულ საქართველოს მეფეს, მის დისწულს, სულთანმა (Iraia Turco) სამთავრო ჩამოართვა და ახლა დატყვევებულია. რომს იმიტომ მღვიდა, რათა პაპისაგან და სხვა მთავრებისაგან შემწეობა მოიპოვოს თავის დისწულის დასახსნელად.] 28 აგვისტოს მიწვეულ იქმნა უცხოელთათვის გამართულ ნადიმზედ, საცა თვით პაპი ემსახურებოდა, რისგამო ამ მთავარმა მეტად კეთილი მაგალითი მიიღო.—11 სექტემბერს მოვიდა ფლორენციაში, ჩამოხდა წმიდა ლუიჯის სასტუმროში, მაგრამ, გრანდუკას ბრძანებით, ორი ეტლით წაიყვანეს წმიდა სამების სასახლეში, სადაც მშვენიერად მოწყობილია ყველაფერი ამისთანა სტუმრებისათვის. [ეს 60 წლისა არის (1), მაღალი ტანისა, მხნე და ძრიელის აგებულობისა, მშვენიერი სახე აქვს და თეთრ-მოწითლო ფერი; ერთ მტკაველზე მეტი გრძელი წვერი აქვს, რომელიც დიდად უხდება. ბერძნების სარწმუნოებისა იყო, მაგრამ 20 წელიწადზე მეტია, რაც კათოლიკობა მიიღო საქართველოში მყოფ ჩვენი პატრების საშუალებით, განსაკუთრებით პატრი სილიბისტრე და პატრი ანჯელოს შემწეობით. ქართულის და თათრულის მეტი სხვა ენა არ იცის. ამიტომ მოითხოვა და რომში გაუგზავნეს ხსენებული პატრი სილიბისტრე (რომელიც კარგა ხანია საქართველოდან დაბრუნებულიყო), რომელმაც ქართული ძრიელ კარგად იცის. იგი თან ახლდა მოწინედ და სხვა საქიროების დროს] (რადგან რიშარდი მას განუშორდა 25 ივლისს). ამისგამო ის პატრი თან მოჰყვა ფლორენციაში.—აქ გრანდუკა მიჰყვა

* ეს უნდა მომხდარიყო 1709--1712 წლებში.

პაპის მაგალითს და, რაოდენადაც შეეძლო, კარგად მოეპყრო და დიდი პატივი სცა, რადგან არა მარტო თავის ეტლს აძლევდა ქალაქში სასიარულოდ და შესანიშნავს სუფრას უშლიდა, არამედ ძრიელ შეგნეირი საჩუქრებიც უთავაზა. — კაფუკინმა პატრებმაც მიჰბაძეს და გამოუცხადეს თავიანთი სიყვარული და პატივი, რაოდენათაც კი თავიანთი სიგლახაკე ნებას აძლევდათ, რადგან რომის პროვინციალს თავი გაუცნობებია ამიტომ მონათუგის მონასტრის უფროსმა 17 სექტემბერს მონასტერში სადილად მიიწვია მისის მხლებელი პირებიტურთ, ვინც კი იყო, ერთი მღვდელი, ერთი თავისი ბაზილიანი მონაზონი და ერთი თავისი მოსამსახურე. მოიყვანეს ექვს ცხენიანი ეტლით. დილით აღსარება სთქვა და წირვაზედ ეზიარა დიდის სასოებით; ამ დროს დიდი კეთილი მაგალითი მისცა იქ დამსწრეთ. რაოდენათაც კი შესაძლებელი იყო კაი სუფრა გაუწყვეს; რისაც დიდი კმაყოფილი დარჩა. საღამოზე გრანდუკამ ექვს ცხენიანი ეტლი გამოგზავნა და წააყვანინა სადგომში. მეორე დღეს აქ მოვიდა პატრი ანჯელო, რომელიც მას იცნობდა საქართველოში. მაშინვე ერთ სხვა მისიონერთან ერთად მივიდა მის სანახავად რაც ძრიელ გაეხარდა საბას, რადგან ამ პატრმაც ქართული იცოდა; ეს ორივე თავისთან დაიქირა სადილად და ძრიელ შინაურად შეექცნენ. 20 სექტემბერს, თავის მხლებლებით წავიდა ფლორენციადან მათის ხელმწიფობის საგანგებო ნავით. პატრი ანჯელო ლივორნამდე გაჰყვა. ხოლო მეორე მისიონერი: კი თან წაიყვანა სიჩილიამდე“.

საბას სიჩილიაში მოგზაურობისა არაფერი ვიცით. მხოლოდ მოგვეპოვება ეს წერილი, რომელიც მინისტრს მისწერა საბამ პარიზში:

„დიდათ ბრძენო და პატოხანო, უფროსო ვეზირო ფრანციის მეფისაო. მუსუ პონშანტრან: ქ. ვიცი რომ დავაყელი. თქვენ რომ მიბძანეთ. „სადაც მიხვიდე შენი ამბავი მომწერეო“: რომიდგან მოგწერე რომელიც წმიდა პაპმა ჩვენზედ წყალობა ქნა; რომელიც დიდმა მეფემ მისწერა ჩვენის გულისათვის, კიდევ ნამეტნავი წყალობა გვიყო.

„რომიდამ წამოსვლისს უკან, წმიდის პაპის ხარჯით ის ქვეყნები გამოვიარეთ, და ფლორენციაში მოვედით: რა კრანდუკამ ჩვენი პიტივი დიდის მეფისგან, და წმიდა რომის პაპისგან შეიტყო, მაშინვე კარგად დაგვაყენა, კაი პატივითა, კარგა დაგვხვდა. იქ ყოფაშიაც, და გზაზე მამულშიაც სრულობით მისი ხარჯი იყო. კაის კელის შეწყობით მოგვეპყრა.

„ალიკორნას თქვენი კუნძული (კონსოლი) მუსუ დემალია დაგვხვდა. იმან მოინდომა რომ სახლში დამდგარვიყავით. მაგრამ კრანდუკასგან ბრძანება იყო ჩვენ რომ მონასტერში უნდა დამდგარვიყავით. და მისთვის ვერ დავდექით: კუნძული მალ-მალ მოვიდის. გვიალერის: და

აჯამის ქუეყნის ამბები ჩამოვარდა. ასე იცოდა სპარსეთის საქმე, იქ გაზდილი მეგონა. დიად მიამა მისი ასეთი ცოდნა. იმ ქუეყანას კაი გასაგზავნია. პირველად ეს კუნძულო. და იმ ქუეყნის საკადრისი.

„მე მაგას არ მოგახსენებ რომ თქვენს დიდ ქკუას დავეცილო საქმესა. მაგრამ მე, რაც მოხსენება მართებს, მოგახსენებ, რომ ფრანცისები ჩემთვის დიდად საყვარელნი არიან.

„ალიკორნიდამ წამოსული, პილერმოს მოვედით: იქ თქვენი კუნძულო მრავალს გაისაჯა. სხვა არავინ გვინახამს: იქილამ მისიონას მივედით: აქაური კუნძულო თუ არ დაგვხდომოდა, არ ვიცით სად უნდა დამდგარვიყავით: იმან თვითონ წამიყვანა წმიდის ბასილის ჩუენის მონასტერში დამაყენა. ყოველ დღეს თავის ეტლს გამოგზინიდის: ყოველ დღე მოვიდის, გვიალერსის: ეს ბატონები ყველა, თქუენის გულისათვის, კარგა გვეპყრობოდნენ. ამისათვის მოგწერ რომ იმათ წყალობა უყათ.

„გებეწუები რომ მოციქულები მალე გამოგზავნათ. რომ კოსტანტინეპოლს მოვიყვანო. ამ ზამთარ აქ მოვასვენო: ვიცი ჩუენის საქმისათვის დიდად მომჭირნე ბრძანდებით. და ამას მოველი უფრო თავს გამოიდვოთ, რომ ჩემი მეფე და ჩუენი ქუეყანა შენი მოვალე შეიქმნენ: და მე ნიადაგ შენი მლოცველი ვიყო:

„დაიწერა ოკლომბერს: 26: (1714) სულხან საბა ორბელიანი მოგახსენებ“. (1).

ისე ჰგავს, საბას დიდ ხანს არ დაუყვია სიჩილიაში, მალე წასულა კოსტანტინეპოლს. იქ რა მივიდა, ეს წერილი გამოუგზავნა მინისტრს:

„მუსუ პონშარტრან: ქ. მალაღის მეფის გულითადო ვეზირო. და საყვარელო მოსანდობელო.

„მერმე ღთის მადლითა. და თქუენის ბძანების შეწვენითა: ით: იანვარს კოსტანტინეპოლს მშვიდობით მივედით. მალთოდამე: ბატონმა ელჩმა ერთს სახლში დაგვაყენა კაის პატივით, კელის შეწყობით, როგორც უწინ ვიყავით. ისრე ეხლა გაგვირიგა. აქ ვახტანგ მეფის, და ჩემ ძმების წიგნები დამხვდა მონაწერი: ვახტანგს ივნისის თვეში მოეწერა. და აჯამთ ქრისტეს სარწმუნოებისათვის. დიად შეუწუხებიათ. მაგრამ მიხარია რომ მაგრა დგარა, და რამდენიც შეაწუხონ. უფრო გამაგრდება:

„ჩემთან ეს მოუწერია ჩემი იმედი, ღთის გარდა, არა არი რაო. და შენ იცი ჩემს საქმეზე რასაც გაირჯებო. და დიდი მეფის შეწვენას. და შეეღის მაყურებელი ვარო“: თქუენ ხომ მრავალს გაისაჯენით. მაგრამ ამას გებეწუები კიდევ უფრო გაისაჯოთ. რაც დიდმა მეფემ თავის უტყუარი პირით წყალობა მიბძანა. მისი მომლოდინე ვარ:.

„თქუენ მიბძანეთ „წადი, კოსტანტინეპოლს დაჯდეგო. ჩვენც ელჩს მივწერთო. რომ, იქ რაც ვახტანგს ერგებოდეს ის ქნათო: „და აქ ამა ელჩს ბრძანება არა მოსვლიარა:

„ჩემს ძმებს ხვეწნა მოუწერია ჩემი მისვლისა, ჩემი ქუეყანა აშლილა, ყულას უნდა მალე მივიდე. მაგრამ თუ მეფის წყალობა. და ან ეგ მოციქულები არ მოვლენ, მე ვერ წავალ: ჩემი საქმე და ჩემის ქუეყნისა გამიშვია. და უწინ უნდა მაგ მოციქულების საქმე ვინაღვლო, მერმე ჩემს თემს წავიდე: ჩემის ქუეყნის აშლას, თქუენ ნურას დაიხედავთ, მაგ მოციქულების საქმე არას დამარცხნებს: თუ ამ თათრებსა და შავ ზღვას მოვრჩით, იქით ღთით, მოციქულების საქმე არა დაშავდება რა: ჩემი აქ ყოფნა გრძლად არ ვარგა მისთვის რომ ვინ იცის თუ ჩემი რამ ითქუა, და საჯაროდ გამოვიდა. მრავალი საქმე წახდება:

„ჩემი საქმე, და ჩემის ქვეყნისა ყველა თქუენს საფარველს შემომიგდია, და შენ იცი.

„ერთს ამას გეხვეწები, მალთილამ, რომ წამოგვიყვანა თქუენის ბრძანებითა, ან ეს ელჩი რასაც ჩუენზე ირჯება. მე მმართველს ამისათვის ღთის წინაშე ვილოცო, სხვა არა შემიძლიარა. ეგება თქუენს წყალობას გარეთ არ დარჩნენ. თქუენი მოსამსახურე სულხან საბა, 18 თებერვალს 1715“. (1).

შემდგომ აპრილის შეიღს, ერთი ამისი მსგავსი წერილი კიდევ მისწერა. ამ წერილში აუწყებს, რომ კოსტანტინეპოლში მყოფს ელჩს მისთვის ხომალდში ნაფი მიუგებებია; ოსმალებს მისთვის მტრობა დაუწყვიათ, მაგრამ ელჩის მფარველობით ვერაფერი უქმნიათ: ეგრეთვე აუწყებს ვახტანგის უმცროსი ძმის, გამაჰმადიანებულ იესეს, საქართველოში მოსვლას და ბაქარის და მისი მომხრეების შეხიზვნას კავკასიის მთებში; მასთანვე ეუბნება, რომ ამ ახალი ბატონის მოსვლა საქართველოში კათოლიკეებისათვის კარგი არ არისო და სთხოვს საჩქარო შემწეობას. ამ წიგნთან არის კვალად ერთი ფრანგული წერილი საქართველოს ამბების შესახებ, რაც კოსტანტინეპოლში საქართველოდამ მიღებული საბას სხვა და სხვა წიგნებიდან გამოუკრფეთათ და მინისტრისათვის გაუგზავნიათ.

დომინიკე დელლა როქა კოსტანტინეპოლიდან პარიზში სწერს პატრი რიშარდს 2 აპრილს 1715, და სთხოვს, რომ ეცადოს მალე დააბოლოებინოს საბასათვის შეპირებული საქმე, რადგან ძმები და საქართველოს მოწინავე პირნი, დიდი საჭიროების გამო, საჩქაროთ იბარებენ, რათა საჭირო რჩევა-დარიგება მისცესო.

რომმა მალე დანიშნა სამეგრელოში გასაგზავნი პატრები. ეს ახალი მისიონი მიანდო პარიზში მყოფ სამისიონო კონგრეგაციას, რომელსაც

უნდა გაეგზავნა სამეგრელოში და მის გარეშე პროვინციებში იმდენი მღვდელი, რავდენიც კი საჭირო იქნებოდა. საფრანგეთის მეფემაც, თავისი შეპირების თანახმად, თავს იღო იქ მისიონერების შენახვის ყველა ხარჯი. პირველ ხანად ამისათვის გადასდო წელიწადში ათასი სკუდი. პაპმაც საბას და სამეგრელოს კათალიკოსს აცნობა მისიონერების დანიშვნა და დიდად დაააფედრა მათ, რათა ყველანაირი შემწეობა აღმოეჩინათ კათოლიკე სარწმუნოების გასაფრცვლებლად. საბას ეს წიგნი გაუგზავნა:

„ჩვენს საყვარელს შეილს, წმიდა ბასილის წესის მონაზონს უფროსს, საქართველოს თავადს სულხან საბას, პაპი კლემენტე XI.

საყვარელო შეილო მონაზონო, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა, თანახმად შენის ნატურისა და თხოვნისა, გადავსწყვიტეთ გამოვგზავნოთ ამ მოკლე ხანში მოციქულებრივი მისიონერები მაგ მხარეს. თუმცა დიდად დარწმუნებული ვართ შენს მხურვალეებაზე, რომლისაც მრავალნაირი და წარჩინებული ნიშნები გვიჩვენებ ამ ბრწყინვალე ქალაქში ყოფნის დროს და მზათ ხარ შეეწიო; მაინც კი კვალად და კვალად დიდის თხოვნით დაგავედრებთ მათ, რათა შენი გულკეთილობის ნაყოფი უჩვენო და შენი ძრიელი მფარველობა არ მოაკლო. უწყოდე, რომ ჩვენთვის მეტად სათნო საყოფელი იქმნება და ბევრს გვასიამოვნებ ყველა იმ სამსახურით, რასაც შენის გულკეთილობით და პატიოსნებით მიაგებ მათ, რომ შეიძლონ ყველა თავიანთი მოციქულებრივი სამსახურის აღსრულება. როდესაც შემთხვევა მოგვეცემა, კიდევ გამოგიცხადებთ ჩვენს მადლობას. აწ დაუცხრომელად ვევედრები მოწყალე ღმერთსა, რათა ნაყოფიერ ჰყოს ამ მისიონის წმიდა მოღვაწეობა და შენც წარგიმატოს ზეციერი მადლი და მასთანვე მოგანიქოს ყოველი ბედნიერება. ჩვენი მამობრივის სიყვარულის ნიშნად განიქებთ მოციქულებრივ კურთხევას. რომით, მაისისა, 1715“. (1).

ამასთან ერთად პაპს კათალიკოსისათვის ეს მოუწერია:

„პატივცემულს ჩვენს ძმასა სამეგრელოს პატრიარქს, პაპი კლემენტე XI.

„პატივცემულო ძმაო, მშვიდობა და ღვთის მადლის ნათელი:

„ვინაიდან ჩვენის მწყემსებრივის ვალდებულობის გამო, მოვალე ვართ მამობრივი მზრუნველობა ვიქონიოთ მთელის ქვეყნის ყველა ქრისტიანებისათვის, ამიტომ სხვას არას ვნატრობთ, მის უმეტეს, რომ ყველა თვითთელი მათგანი შეუდგეს ქეშმარტს საუკუნო ცხოვრების გზას. აწ აქედან შეგიძლიათ იგულისხმოთ. თუ როგორ გულმოდგინედ გვევედრებით, რათა მოციქულებრივი მისიონერები, რომლებიც ამ მოკლე დროში მანდეთ უნდა გამოვგზავნოთ, გულკეთილად დაიფაროთ და

თქვენის მფარველობით შეეწიოთ მათ კეთილისთვის შრომას. ვითარცა დაგვარწმუნეს, თქვენს პატიოსნებასა და სიმართლის მოყვარეობაზედ, რომ მზად ხართ ყველა უხვად მიანიჭოთ, ამიტომ დიდად ვიმედოვნებთ, როდესაც მათ აღმოუჩინთ თქვენს უხვს შემწეობას, მაშინ ამითი ჰყოფთ თქვენის ვალდებულობის ღირსეულ საქმეს, ჩვენთვისაც მეტად სასიამოვნო და სათნო საყოფელი იქნება ეგა და ეგრეთვე თქვენდამი მონღოლბილის ერისათვისაც შეიქმნება ფრიად სასარგებლო. აწ მხურვალედ ვევედრებით ყოვლის სიკეთის მომნიჭებელ უფალსა, რათა თქვენს ძმობას მიჰმადლოს ყოველი ბედნიერება და ჰყოს თვისის მოწყალეობით, რომ სანთელი ფერხთა შენთა იყოს სიტყვა შენი და ნათელი ადგილთა შენთა. რომით. 7 მაისისა, 1715“. (2).

საბამ კოსტანტინეპოლიდან, როგორც მინისტრს სწერდა საქართველოს ამბავს, ისე რომშიც აცნობებდა ყველაფერსა; გარნა მისი იქიდან მიწერილი წერილები ვერ ვიპოვეთ. პროპაგანდა კოსტანტინეპოლში მას პასუხად სწერს:

„ბატონ სულხან საბას, 30 ივლისი, 1715.

„ამ წმიდა კრებას ძრიელ ესიამოვნა თქვენი მშვიდობით მისვლა მაგ ქალაქში, ეგრეთვე რა სცნო თქვენი ეგრედ კარგად მიღება და მოპყრობა უქრისტიანესის მეფის ელჩის მიერ. კარდინალებმა და მეც თქვენთან ერთად განვიხარეთ მაგ ამბითა. თქვენი მშვიდობის ამბავი ვაუწყე პაპსაც; მანაც განიხარა და გამოაცხადა განსაკუთრებული მამობრივი სიყვარული და პატივი, რომელიც აქვს თქვენდამი. ეგრეთვე პაპი და კარდინალები ძრიელ შესწუხდენ, როცა გაიგეს, რომ საქართველოს მეფის ვახტანგის ძმას მთავრობა ხელში ჩაუგდია და ამით ვახტანგის საქმე აურ-დაურეგია; გარნა იმედია, რომ სპარსეთის მეფის წინაშე უქრისტიანესი ხელმწიფის გავლენიანი შუამდგომლობით, გარემოება შეიცვალოს და ეგ ქვეყანა ჩაჰბარდეს თავის კანონიერს მთავარს.

„ხოლო მისი, რომ კაფუტინების უფროსმა საქართველოში გაგზავნა ესეთ უხერხო დროს ეგრედ მრავალი მისიონერი ერთად, იგი ღირსია შებრალებისა, რადგან მოიქცა ამნაირად იმ აზრით, რომ სასწრაფოდ და გულმოდგინეთ აღესრულებინა თავისი მოვალეობა მისიონერების საჩქაროდ გაგზავნისა. თქვენი წასვლა ეგრეთ მოულოდნელი შემთხვევის გამო, რომ არ. შეგულიანებულიყო, მაშინ ამნაირი მოქცევისათვის ღირსი იქნებოდა ქებისა. აწ მისიონერებს დიდად დაუავედრებთ თქვენს მფარველობას, რათა თქვენის შემწეობით შეიძლონ მოტანა იმ უდიდესი ნაყოფისა, რომელსაც მოველით მათის შრომისაგან. დავმთები თქვენი სამსახურის მონატრე“. (1).

საბა კოსტანტინეპოლში დიდის მოლოდინებით უცდიდა სამეგრელოში წასაყვან მისიონერებს, რომელთა გაგზავნის და შენახვის ხარჯი საფრანგეთის მთავრობამ იკისრა. ვგრეთვე ხსენებული პატრი ივანე რიშარდი დაინიშნა საფრანგეთის საგანგებო ელჩად სპარსეთის მთავრობის წინაშე ვახტანგის გასანთავისუფლებლად და აგრეთვე სხვა საქმეების გამო. მაგრამ სანამ სპარსეთში წავიდოდა და მისიონერებიც სამეგრელოში გაიგზავნებოდნენ, საფრანგეთის მეფე, ლუდოვიკე მეთოთხმეტე გარდაიცვალა. ამ დროს საფრანგეთის საქმეებიც აირდაირია და მისი მდგომარეობა შესანიშნავად შეიცვალა. რადგან სპარსეთში ელჩის და სამეგრელოში მისიონის გაგზავნის საქმე მარტო გადაწყვეტილი იყო და დაწყებული კი არ იყო მეფე ლუდოვიკეს სიცოცხლის დროს, საფრანგეთის მთავრობამ, სხვა და სხვა გარემოების გამო, სრულებით ყურადღება აღარ მიაქცია და ყოველივე დაპირებად დარჩა. საბამაც რა ნახა, იქ მოკლდით აღარაფერს გახდებოდა, დაღონებული წამოვიდა საქართველოს. არა სჩანს, შემდგომ საქართველოში საფრანგეთიდან გაიგზავნენ მისიონერები თუ არა.

ვიდრე საბა მობრუნდებოდა საქართველოში, აქ კათოლიკობის საქმე კარგად მიდიოდა, სპარსეთში მყოფი საფრანგეთის კონსული გარდანე, რა აუწყებს მინისტრს სპარსეთისა და საქართველოს გარემოებას ვაქრობის შესახებ, 8 ივლისს 1715 წ., კათოლიკობისათვის სწერს: „ტფილისში ექვსი იტალიანელი კაფუცინია. საკმაოდ ჰყავთ კათოლიკები ქართველ ბატონთაგანი. იქაური ეპისკოპოსები და მონაზონები განგებ სწავლობენ, რათა შეიძლონ მათთან ბქობა დოგმატიკურ საგნებში. ესე ნელ-ნელა ეცნობებიან ქრეშმარიტებას. გორში მარტო ოთხი კაფუცინია, რომელნიც გართულნი არიან გაწვრთნან და ქრეშმარიტ სარწმუნოებაში დაიცვან რავდენიმე თაყადი, ანუ საქართველოს პატარა მთავრები და მათი მრავალი ყმა“. (1).

რა მობრუნდა საბა სულხან ორბელიანი, ახლად მოყვანილ 12 კაფუცინთან ერთად დაიწყო გულმოდგინედ ქადაგება და კათოლიკობის გავრცელება საქართველოში, რადგან მეტად გავლენიანი პირი იყო, მისმა ქადაგებამ დიდი გავლენა იქონია ხალხზე და იმდროს ბევრმაც მიიღო კათოლიკობა. ამის შემწეობით კათოლიკობა მალე გაძლიერდა. რა ნახეს კათოლიკების მტრებმა—სომეხებმა, ძრიელ განრისხდნენ. ამათ სოციალური თუ ბევრად მხარი დაუჭირეს ზოგიერთმა იმ ქართველმაც, რომლებიც საბას მოწინააღმდეგე იყვნენ და მისი ასეთი საქციელი სრულფრთხილად არ მოსწონდათ. ასეთის გარემოებით განმხნევებულმა სომეხებმა დაუწყეს საშინელი დევნა კათოლიკებსა და კაფუცინებს, ისე რომ მიაყენეს ყველანაირი უბედურება, რომლისა მსგავსი მანამდე სრულიად არ გა-

გონილიყო. იმ დევნულობაში ქართველებს მონაწილეობა არ მიუღიათ საჯაროდ; მაგრამ წინააღმდეგ თავიანთი ჩვეულებისა, დათანხმებულან და, როგორც უწინ, არ დაუშლიათ. ამის შესახებ გვაქვს ერთი წერილი, რომელიც იტალიაში თავიანთ უფროსისათვის მიუწერია თავრიზი-დამ ერთს საქართველოდან წასულს კაფუცინს. ეს წერილი მთლად მოგვყავს.

„ამ ქვეყნის ამბავი საქმაოდ სატირალია. გავლილის წლის სექტემბერში, ჩვენი ტფილისის მისიონი, ეგოდნად შევნიერი და დიდებული ღვთისა და კაცის წინაშე, სომხების სიბრაზით, თუ სულ არ გაოხრდა, უკანასკნელ მდგომარეობაში ჩაყენებულა. ღვთისა და რომის საყდრისაგან გამდგარნი არ დაკმაყოფილდენ ჩვენის მონასტრის საფუძვლიანათ დაქტევას, იმ მონასტრისა, რომელსაც ჰყავდა 13 მონაზონი, არამედ მისცივდენ ეკკლესიასაც. რაკი ის დღე ვერ დააყენეს, როგორც სახლსა და შენობა მაგარი იყო, ბევრს აღგიღს ცეცხლი წაუკიდეს და გამოსწვეს; შემრმე გაუჭირვებლად შევიდენ შიგ; რადგან ამ დროს ორი პატრის მეტი არ იყო; შიგ შესულთა ტრაპეზი ერთიან დაარგრიეს, ყველა ხატები ნაკუწ-ნაკუწად დასქრეს, ჯვრები და ჯვარცმები დაამტვრიეს; ერთმა უბოროტესმა ამოიძრო ხმალი და შემოაუქნია ერთს შევნიერს და დიდად ძლიერს ღვთის მშობლის ხატსა, მაგრამ (დახე სასწაულს) სანამ ხატს მოხედებოდა, ხმალი შუაზე გადატყდა. რა ნახა ეს ბოროტმა და გაშმაგებულმა სომეხმა, ნაცვლად შენანებისა, უფროზ გააკრპდა, აიღო ერთი დიდი დანა და მით ბევრს აღგიღს დასქრა წმიდა ღვთის მშობლის ხატი. ამითი არ დასრულდა მათი ურიული სიბრაზე. ამ სომხების შეიძლება ესტქვათ, რომ ურიებზედ უარესნი არიან.“ შემდგომ ღვთის დედის შეურაცხყოფისა, მიესიფენ მის ძესა, ხანჯლით გამოგლიჯეს ტაკუკის კარები, გამოიღეს წმიდა ზიარების კოლოფი, რომელიც ხანჯლით ორად გაჩეხეს და წმიდა ზიარება მიწაზედ მოაპნიეს და დაიწყეს ზედ ხტუნვა და მღერა; ზოგმაც წირვის შესამოსი ჩაიკვა და ისე დაიწყო თამაში, მათი ფხტქემ ქელა და დაფხრქვა და ამნაირად იქცოდნენ ვიდრე კარგად დაილაღებოდნენ. შემდგომ რა უღმრთოებაც ვერ უყვეს ცოცხლებს, ის მიაყენეს მკვდრებს; შევიდენ აკლდამაში, სადაც თუთხმეტი დღის დასაფლავებული იყო ერთი ჩვენი პატრი, უფროსად ნამყოფი. უღმრთოდ და უწყალოდ გაუპატიურება მრავალი მიაყენეს და გამოსვლის შემდგომ, შიგ გამოანწყვდიეს ერთი ძალი, რათა დამშეულს შეექამა ეს მკვდარი პატრი. მეტს აღარ გავაგრძელებ ამის აღწერას, რათა უმეტესი ზიზღი არ მოგგვაროთ. ახლა ჩვენი საბრალო პატრები დარჩნენ უმონასტროდ და უეკკლესიოდ, დგანან ერთ პატარა სახლში. მანდეთ და რომში ნამყოფ ბატონ საბაზე განრისხებულ ქარ-

თველებს, თუმცა ასეთი მკრეხელობა და უღრთო დევნულება არ ჩაუდენიათ, მაგრამ კი წააქეზეს სომხები და ჩაადენინეს.

„ეს ბატონები (სომხები) თაყვანს სცემენ წმიდა ზიარებას და შემდგომ მას კი ფეხით ქელენ, პატივს სცემენ წმიდა ხატებს და შემდგომ მათ ფხრეწენ; პატივს სცემენ ეკკლესიას და შიგ კი მკრეხელობას ჰყოფენ და ანგრევენ. ასეთია სარწმუნოება ამ სქიზმატიკის-მწვალებელის სომხებისა. ასეთი უწყალობის ქმნა არ შეეძლოთ, ქართველებს რომ ნება არ მიეცათ. აწ ნახეთ, თუ მართალი არ არის, რომ საბრალო მისიონერები დასჯილი არიან მხეცებში. თუმცა კაცი ღვთის მტრებისაგან ამაზედ მეტს არაფერს უნდა მოელოდეს, მაგრამ დიდად სამწუხაროა საბრალო მონაზონისათვის როცა ხედავს წმიდა ზიარების ფეხით თელვას, წმიდა ხატების აოხრებას მათგან, რომლებსაც თავიანთი თავი ქრისტიანად მოაქვს და ურწმუნო უღმრთოები კი არიან. თავიანთ თავს კათოლიკედ აჩვენებენ, ხოლო როცა აქ ბრუნდებიან, იკვებიან, რომ იტალიაში ეგოდენი ზიარება ვსქამეთო. არ ვიცი ეს სასჯელი ღმერთმა მოგვიფიქრებინა ჩემი უღირსობის გამო, თუ იმიტომ, რომ მწუხარებისაგან მომკვდარეყავი, იქ რომ ეყოფილიყავი და მენახა ასეთი მკრეხელობის მოქმედება წინაღმდეგ წმიდა ზიარებისა და ღვთისმშობლის; განა მე უკვე ტფილისიდან წამოსული ვიყავი ერთი თვის წინედ, რადგან თავრიზს დამიბარეს ერთის ჩვენი ფრანგის პატრის გამო, რომელსაც ამხანაგი მოკლდომოდა და, თითონაც, რადგან სწეული იყო. შიშობდა საიდუმლოების მიუღებლად არ მომკვდარიყო. ამიტომ არ დავსწრებივარ იმ სატირალ ტრაგედიას, რომელიც უყვეს ღმერთსა და რომის ეკკლესიას სქიზმატიკის მწვალებელმა სომხებმა. ამ უღმერთოების მოსაქმედებლად იგინი აღძრეს მათმა უბედურმა პატრიარქმა და ერთმა სომხის ეპისკოპოსმა, რომელმაც სწავლა რომში მიიღო. აქაური სხვა ამბავი არ არის რა მის მეტი, რომ ჰგონია წრეულაც ჟამი ისევე გაჩნდეს, როგორც ამ ხუთი წლის წინეთ იყო. [თავრიზი 8 აპრილს, 1718, მორჩილი მონაპატრი ანჯელო პოპიელი“ (1).]

ამ მეტად გასაოცარსა და ყველა აგან გასაკიცხს ფაქტს არ წარმოვადგენდით, უკეთუ ამ დროისა სხვა საბუთი არ გვექონოდა. საკვირველია, ბაქარ მეფემ ასეთი ბარბაროსული მოქმედება როგორ მიუშვა, ვინაიდან დიდი პატივისცემა ჰქონდა საბა ორბელიანისა. გარნა პროპაგანდის ერთი წერილიდან სჩანს, რომ მეფე წინააღმდეგი ყოფილა ამ დევნულობის ატეხისა, ხოლო ვერ მოუხერხებია და ვერ შეუჩერებია გაცოფებული მღვწელები.

ეს სამწუხარო ამბავი რომში საჩქაროდ მისწერეს მისიონერებმა. ცოტა ხნის შემდგომ იქ წავიდა კათუცინი პატრი ანტონი რომაელი,

ერთი საბასთან მოსული თორმეტთაგანი. იმანაც წარადგინა ვრცელი მოხსენება საქართველოს მისიონისა და დევნულობისათვის. რომში წარდგენილი ქალაქდები, ხსენებულ დევნულების შესახებ სრულიად ეთანხმება აქ მოყვანილ წერილს. ყველანი ერთპირად მოწმობენ სომხების მიერ ჩადენილს უღმრთოებას, და ქართველებს იმაში სდებენ ბრალს, რომ, როგორც სხვა დროებში, ისე ახლა, პატრებს შემწეობა არ აღმოუჩინეს და მიუშვეს სომხები ასეთი უსამართლობის საქმენალად. ამ წერილებში მოხსენებულია ისიც, რომ პატრები გალახეს და ყველაფერი ჩამოართვესო. ამ უწყალო დევნულების ამტებად ასახელებენ ეჩმიაწინის პატრიარქსა და მის ვიკარიოსს მინას ვართაფეტს.

ამ დევნულობის ამბავი ვგანებ, თვით საბას კონსტანტინეპოლს საფრანგეთის საელჩოშიაც მიუწერია, რადგან პროპაგანდა საბას მიერ გაცნობილ პირს სწერს პასუხად ამ წიგნს:

„ბატონ დომინიკე დელლ როკას, 15 ოქტომბერს, 1718.

„აქ უკვე შეტყობილი იყო ამბავი, თქვენ რომ მოიწერეთ 23 მაისს, და გავლილ ივლისში, იმ უწყალო დევნულებისა, რომელიც ატეხეს სომხების პატრიარქმა და მისმა ვიკარიმ წინააღმდეგ ტფილისის მისიონერებისა და კათოლიკეებისა საქართველოში. ამ ამბავმა მეტად შეაწუხა წმიდა კრება და პაპიც. ახლავე მივმართავთ იმ ყველა საშუალებათა, რომლებიც უფრო შესაფერი იქმნებიან ამ საკიროებისათვის და ვეცდებით, რომ დავასჯევინოთ დამნაშავენი და გადავახდევინოთ ყველა ზარალი, რაც კი უყვეს მისიონს.

„პირიქით მეტის მეტად სასიამოვნოდ დაურჩა ამ წმიდა კრებას თქვენი მიწერილი ამბავი მისი, რომ ბატონ სულხან საბას, ბევრი შეწუხებისა და შეურაცხყოფის შემდგომ, იქაური მეფის შემწეობით დაუწყნარებია შფოთი, რომელიც აუტეხეს კათოლიკე სარწმუნოების მტკიცედ აღსრულების გამო“. (1).

რომიდან მაშინვე მისწერეს ევროპის ყველა მთავრებს, რათა სპარსეთის ყენისათვის წიგნი მიეწერათ სომხების დასასჯელად და კათოლიკეების დასათარავად. მალე მოიპოვეს ის წერილები. პროპაგანდამ ისპანში მყოფ ლათინის ეპისკოპოსს, ბარნაბას, 28 იანვარს, 1719, გაუგზავნა ვენეციის რესპუბლიკისა, თოსკანის გრანდუკასი და პაპის წერილები, რათა გარდაეცა სპარსეთის ყენისათვის და მოეთხოვა მისგან სამართალი ამ დევნულების წინააღმდეგ. პაპი ამ წერილში უთვლის, რომ გამოუთქმელი მწუხარება ვიგრძენი ისეთი უწყალო დევნულობის შეტყობაზეო. სთხოვს სამაგალითოდ დასაჯოს პატრიარქი, მინას ვართაპეტსი და სხვა მოთავენი დევნულებისა, გადაახდევინოს მათ ყოველი ზარალი, რაც მიაყენეს და აღმოუჩინოს მფარველობა კათოლიკობას. ამავე

საქმისთვის მოიპოვეს ეგრეთვე ავსტრიის იმპერატორისა და საფრანგეთის მეფის წერილებიც. ამ წერილებთან პაპმა სპარსეთის ყეინს, 18 თებერვალს 1719, კვალად მეორე წერილიც მისწერა და გაუმეორა ერთი და იგივე სათხოვარი და სთხოვა მალე ექმნა სამართალი.

ხსენებული ისპაჰანს მყოფი ეპისკოპოსისაგან და საქართველოს მისიონერებისგან, რომს მისულა ამბავი, რომ ვახტანგ დაბრუნებულა სპარსეთიდან თუ არა, მაშინვე შემწეობა აღმოუჩენია პატრებისათვის სომხების წინააღდეგ, ძრიელ განრისხებულა დევნისა გამო, რომელიც აუტეხიათ და გამოუცხადებია დიდი მიდრეკილება და ერთგულება კათოლიკე სარწმუნოებისადმი. პროპაგანდამ ჰსთხოვა პარიზის ნუნციოს ტერმოილეს, რათა საფრანგეთის მთავრობას მიეწერა სპარსეთსა და საქართველოში მყოფ კონსულებთან, რომ დიდი მადლობა მოეხსენებინათ ვახტანგ მეფისათვის კათოლიკებისადმი აღმოჩენილის მფარველობის და ეგრეთვე კათოლიკობაზე მიდრეკილების გამო. ეგრეთვე მოხსენებულია პაპისაგანაც ვახტანგისადმი სამადლობელი წიგნის გაგზავნა.

პროპაგანდა, 6 ოქტომბერს 1719, აცნობებს პარიზის ნუნციოს, ბარნაბას ისპაჰანში მყოფის ეპისკოპოსის მოწერილ ამბავს, რომ იქ მყოფის საფრანგეთის კონსულის გორდანეს თხოვნით სპარსეთის მთავრობას კარგად დაუტუქსავს სომხების პატრიარქი, რადენიმე მისი ეპისკოპოსი და სხვა მათი ამხანაგები დევნულების გამო და კიდევ ტფილისში დაუწყვიათ პატრების ეკკლესიისა და მონასტრის აშენება. ამავე წელიწადს პროპაგანდა ჰსწერს ტფილისის პატრების უფროსსა, რათა ქართველი ახალგაზრდები გაგზავნოს რომში სასწავლებლად.

პროპაგანდა, 27 იანვარს 1720 პაპის სეკრეტარს აცნობებს საქართველოდან მიღებულ ამბავს, რომ საფრანგეთის მთავრობას ერევენის ხანისათვის მიუღწევია სომხების პატრიარქისა და მისი ამხანაგების დასჯა. ხოლო ამ პატრიარქს ხანისა და სხვა თავი კაცებისათვის ბლომად მიუცია ფული და თავიდან აუცილებია სასჯელი. ამიტომ პაპის სეკრეტარს ჰსთხოვს, რომ ევროპის მთავრებს ხელმეორედ მიაწერინონ სპარსეთის ყეინთან, ეგრეთვე პაპის მესამე წერილიც გაგზავნოს შაჰთან. მალე სპარსეთის ყეინმა პასუხი მისწერა პაპსა და ევროპის მთავრებსაც და დაარწმუნა, რომ ჯეროვან ყურადღებას მივაქცევ თქვენს თხოვნას და ყველანაირ მფარველობას აღმოუჩენ მისიონერებსა.

დაწყობილი 1709 წლიდან ვიდრე 1718 წ. ეს ჩვენი წერილი მთლად საბა ორბელიანის მგზავრობას მოვანდომეთ და ტფილისის მისიონისა ვერაფერი ვსთქვიოთ. ამის მიზეზი ისაა, რომ, როგორც უკვე მოვიხსენიეთ, ამ დროის შესახები საბუთები ხელში არავითარი გვაქვს. ხოლო ერთი მცირე შენიშვნა შეგვხვდა თოსკანის მისი-

ონერების აღწერაში, ბი როგორი: 9 ნოემბერს 1713 წ. საქართველოში მოვიდა სამი ახალი მისიონერი. ქალაქის მომეტებული ცხოვრებნი ტფილისის ახლო ჟამის გამო, გახიზნული დახვედრიან. ჟამი ძრიელ მოდებული ყოფილა და ბევრი ხალხი გაუწყვეტია. ახალი მოსული პატრები კაი დროს შესწრებიან, რადგან იქ მყოფ პატრებთან ერთად დიდი შემწეობა აღმოუჩენიათ სულიერად და ხორციელად დასნეულებულას ხალხისათვის; თავიანთი თავი სრულებით არ დაუზოგავთ; საცა საქიროებას მოუთხოვია, ყველაგან მიშველებიან და ამნაირ გაქირავებულ მდგომარეობაში ხალხისათვის დიდი და უზომო დახმარება აღმოუჩენიათ.

აქ საქიროა გავიხსენიოთ კერძოდ ვახტანგ მეფეც, რაოდნათაც შეეხება ჩვენს საგანს. ჩინებულის მამულიშვილის და ბრძენის საბა ორბელიანისაგან აღზრდილს და ლათინის მოძღვართაგან გაწვრთნილს ვახტანგს უექველად დიდი სარგებლობა უნდა მოეტანა საქართველოსთვის და დაეტოვებინა სამუდამო დაუვიწყარი სახსოვარი. იგი აღრითვე დაუახლოვდა პატრებს, რომლებმაც საკმაოდ გააცნეს ევროპა, და მეტადრე დაუახლოვდა დაუმეგობრეს საფრანგეთის უდიდეს მეფეს ლუდოვიკე მეთოთხმეტეს, რომელთანაც იქონია მეგობრული მიწერ-მოწერა, სხვა საბუთებთან, სამწუხაროდ, ამისი ცნობებიც დაკარგულა, ხოლო მცირე რამ კი მოგვეპოება.

ტფილისიდან რომში 15 აგვისტოს 1709 წ. გაგზავნილ პატრი რეჯინალდოს ერთ მოხსენებაში ვახტანგის შესახებ ვკითხულობთ შემდეგს: „ეს ბატონი მთავარი საკმაოდ მაღალ ნიჭიერია და სწავლის მოყვარე, ეგრეთვე კარგად მიდრეკილია კათოლიკე სარწმუნოებაზე: ერთხელ ერთ ჩვენს მისიონერს თავის ხმალზე შეჰფიცა, გულით კათოლიკე ვარ და მრწამს ყველა, რასაც აღიარებს რომის ეკლესიაო. მეც მრავალ გზის გამომიცხადა. და მრავალ გზის შევიტყვე, რომ ის საზოგადოებაში ბქობდა ჩვენს სასარგებლოდ და ჰკიცხავდა ბერძენების განყრას; თუმცა თვითონ, როგორც ქართველი, მათ ტიბიკონს მისდევს. ხშირად მისიონერებს ბოღიშსა სთხოვს, მართლა ბერძენის ტიბიკონის წესს ვიცვამ, მაგრამ მაინც ვკიცხავ, და თუ ჩემს კათოლიკობას საჯაროდ არ ვაცხადებ, ამის მიზეზი ის არის, რომ შეშინიან, რომ რაიმე ვნება არ მოგაყენონ თქვენო. გარდა ამისა, ამ უკანასკნელ დროებში იგი ძრიელ დაგვიახლოვდა და დაგვიმეგობრდა. იმისგამო, რომ პატრი უფროსი ასტრონომიის გაკვეთილებს აძლევს, ისიც კარგად ითვისებს და ძალიან კმაყოფილიცაა“ (1).

პროპაგანდის ერთის წერილისაგან სჩანს, რომ ვახტანგს, უწინარეს გამაჰმადიანებისა, დაუწყევია კათოლიკე სარწმუნოების ცხადად აღსარება.

ჩვენი ისტორია ვრცლად მოგვითხრობს იმ ბევრნაირ არეულ-ღარეულობას, რაიცა ხდებოდა ვახტანგის მეფობის უკანასკნელ წლებში. ამიტომ ვახტანგი იძულებული გახდა ევროპაში პაპისა და იმპერატორისათვის შეემართა, რათა საჭირო შემწეობა აღმოეჩინათ. პაპს ინოჩენციო მე-XII-ს შემდეგი წიგნი მისწერა:

„უნეტარესო მამაო, ვინაიდგან დავითის მიერ დადგენილი ხართ ყველა ქრისტიანების წინამძღვრად და თავად. თქვენს მამობრივის სიყვარულით აღვსილ გულს მეტად სამწუხაროდ დაურჩება მოსმენა ეგოდენი შეწუხებისა და ტანჯვისა, რისგამო თქვენი შვილები კვნესიან. ოსმალების მთავარი აწ ამზადებს ჯარს ჩვენის საზღვრების ახლოს, რათა ჩვენი სამთავრო ერთიან მოაოხრონ და ეგრეთვე აქაურობაში ერთიან მოსპონ ქრისტიანობის სახელიც. ასეთი მწუხარებაში მყოფთ ჩვენ სხვა გზა აღარა გვაქვს, მის მეტი რომ მოვმართოთ თქვენს მამობრივს წიალს და მზრუნველობას. მხოლოდ მას შეუძლია ქრისტიანე მთავრების ძალით, ან მათის შუამდგომლობით ოსმალეთის მთავრობას თავის მუქარა არ აასრულებინოს და ჩვენი ქვეყანა არ ააოხრებინოს. თუმცა ეს ერი უღირსია თქვენის უწმიდესობის მფარველობისა, რადგან მათგანი მომეტებული არ ემორჩილებიან თქვენს წმიდა საყდარსა. გარნა მე გპირდები ვცხოვრებდე თქვენს მორჩილების ქვეშ წმიდა კათოლიკე სარწმუნოების აღმასრულებელი. როგორც ჩემი წინაპარნი: სამწუხაროდ, აქაური უბედურება და ხალხის ღალატი ნებას არ მძლევს ცხადად აღვიარო კათოლიკობა. ვინაიდგან მამის სიკეთე დიდად შეეწევა ქეშმარიტების ერთობაში განყრილ შვილთ შემოყვანასა, კვალად ჰყავთ იმ კათოლიკეთათვისაც, რომლებიც ბლომად არიან ამ ჩვენს სამთავროში. ჩემ მოვალეობად ჩავრაცხე, რომ გაცნობოთ ეს გარემოება და ამნაირი გაქირვებაში ვედრებით ვითხოვო თქვენი მფარველობა და კურთხევა.

„ამ მხარეს მაჰმადიანებისაგან გზები შეკრულია, ამისგამო ვერ შევიძელი, რომ თქვენთვის გვეახლებინა ხარისხოვანი ვინმე პირი.

„თქვენი უწმიდესობის ყოვლად მდაბალი და უმორჩილესი მონა ვახტანგ, საქართველოს მეფე, ტფილისი, 29 ნოემბერს, 1722“. (1)

თუმცა ამისაგან ბევრად არ განსხვავდება ავსტრიის იმპერატორთან მიწერილი წიგნი, მაინც-კი ამასაც მოვიყვანთ აქ.

„მირანცხებულ ხელემწიფე კეისარს.

„ჰოი! კეისარო! ღეთისაგან ამაღლებულო საიმპერატორო ტახტზე, რათა, ვითარც მთავარი, წინამძღვრობა უყოთ ყველა ქრისტიანე ერთად. ვიცი თქვენი მოწყალე გული აღიძრება ეგოდენ გაქირვებასა და შეწუხებაზე, რასაც განიცდის ქრისტეს სახელისათვის აქაური ერი. ამ უბედურ მაჰმადიანების მთავარი ჯარს აგროვებს ჩვენ მეზობელ ქვეყნებში,

რათა აიკლოს ერთიანად ჩვენი სამთავრო და ამ მხარეში მთლად მოსპოს ქრისტიანობა, როგორათაც დაგვემუქრა. ამნაირ გაქირებებაში მხოლოდ ის გზა დაგვჩნა, რომ მიემართო თქვენს გულ-მოწყალეობას, რათა, ან ძალით და ან თქვენი ელჩის შუამდგომლობით პორტას წინაშე შეაჩეროთ ეს მაჰმადიანები, არ მოვიდნენ, თავის მუქარა არ შეასრულონ და არ ამოგვეწყვიტონ. თუმცა თქვენი საკეისრო მფარველობის უღირსნი არიან ეს ერნი, რადგან განყრილნი არიან ქეშმარიტის რომის ეკლესიისაგან, გარნა ამ ჩვენს სამთავროში ძრიელ ბევრი კათოლიკები არიან და მეც ამათ რიცხვში ვითვლები. ხოლო ამ ქვეყნის არეულობა ნებას არ მაძლევს ჩემი კათოლიკობა გამოვაცხადო. ჩემს ვალდებულებად ვსცანი ეს ვაუწყო თქვენს ხელმწიფობას, რადგან თუ თქვენის გულ-მოწყალებით აქეთ მყოფთ კათოლიკე ეკლესიის ერთგულ შეილებს მფარველობა აღმოუჩინეთ, მაშინ ვინც გაყრილნი არიან, წახალისდებიან და კათოლიკე ქეშმარიტებას აღიარებენ. ამიტომ დიდად გვევდრები და ვითხოვ თქვენს მფარველობას. მაჰმადიანებისაგან გზები შეკრულია, ამიტომ ჩვენი ხარისხოვან პირთაგანი გამოვგზავნეთ.

„დავშთები თქვენი საკეისრო ხელმწიფების ყოველად ერთგული მონა ვახტანგ, საქართველოს მეფე. ტფილისი, 29 ნოემბერი 1722“. (1)

ეს წერილი ვახტანგმა იმპერატორისთვის გადასაცემად გაუგზავნა კონსტანტინეპოლში აესტრიის ელჩს, დირლინგს, და თან ერთი ამისი მსგავსი წერილიც მისწერა და სთხოვა, რომ იმპერატორთან და ოსმალეთის წინაშე ეშუამდგომლა, რომ საქართველოს ასცილებოდა ის უბედურება, რომელიც მოელოდა. რა შედეგი მოჰყვა ვახტანგის ამ სამწერილს, სრულებით არაფერი ვუწყით. ის-კი ვიცით, რომ 1723 წ. ოსმალეთის ომის გამო საქართველოს გზები შეკრული იყო და მისიონერები იმ დროს აქ ვეღარ მოდიოდნენ. ეგრეთვე ვუწყით ისიც, რომ ვახტანგმა კათოლიკე სარწმუნოება მტკიცედ დაიცვა და რუსეთს წასული კათოლიკედ მიიცვალა. როგორათაც მოწმობს კაფუტინების ერთი წერილი, მას სიკვდილის დროს დაესწრენ ლათინის მოძღვრები.

აქ უნდა შევნიშნათ ისიც, რომ სრულიად უსაფუძვლოდ მიგვაჩნია საბა ორბელიანის შესახებ ის აზრი, ვითომ მას რუსეთში კათოლიკობა უარ ეყოს. საბამ თითქმის 40 წელიწადი აღიარა კათოლიკობა და მისთვის ბევრი შეწუხებაც დაითმინა; ეგრეთვე თავისი მეცადინეობით ბევრი გააკათოლიკა და რომთან უკანასკნელ დრომდე ერთგული განწყობილება იქონია. სრულებით არ არის შესაწყნარებელი, რომ თავისი ცხოვრების უკანასკნელ წელს, ვახტანგთან წასულს რუსეთში, უარეყოს ეს სარწმუნოება, როდესაც მის სიკვდილს შემდგომ, თვით ვახტანგმა მტკიცეთ დაიცვა კათოლიკობა.

ამ დროებში ერთი გაკათოლიკებული ქართველი მონაზონი კონსტანტინეპოლში ჩამოსულა, რომს წასასვლელად. იქაურ ლათინის არხი-ეპისკოპოსს მისთვის შემწეობა აღმოუჩინია და პროპაგანდისათვის შემდეგი თხოვნის წერილი გაუტანებია:

„თქვენო პატიოსნებავ და მალალო ღირსებავ!

„ამ წერილს გარდმოგცემსთ ტფილელი ქართველი მონაზონი ბეჟანა, მორჩილი ძმა წმიდა რახილის წესისა, ბერძნულის ტიბიკონის მცოდნე. იმან რა სცნო კათოლიკე სარწმუნოების ქეშმარიტება, მიიღო იგი. ამისგამო ბევრი სდევნეს, გალახეს, დაამწყვდიეს და სხვა ბევრი შეწუხება მიაყენეს, ისე რომ იძულებული გახდა გამოქცეულიყო, რათა აქედან მანდეთ საქრისტიანეთში წამოსულიყო. ასე დამარწმუნეს იმ სანდო მოწმებმა, რომლებიც ტფილისში იყვნენ სწორეთ იმ დროს, როდესაც ამას თავისი მონაზონები სდევნიდენ, რათა უარ ეყო კათოლიკე სარწმუნოება, მაგრამ სულ ამაო იყო მათი ცდა. ამიტომ ვავედრებ ამას თქვენის უმაღლესობის გულმოწყალებობას და ესთხოვ, რომ მანდ ბასილიანების რომელსამე მონასტერში დააყენოთ, რათა შეიძლოს კათოლიკედ ცხოვრება და ღვთის მსახურება, რადგან მეტად ხელმოკლეა, მის სამგზავროდ იძულებული გაეხდი აქ წყალობა მომეკრიფა. ამას მოველი თქვენი უმაღლესობის გულმოწყალებობისაგან. დავთვები მონდობილი და თქვენი ღრმად პატივისმცემელი. პერა-კოსტანტინეპოლი, 18 დეკემბერს, 1722. პიერი ნათლისმცემელი მავრო, კარტაგინის არქიეპისკოპოსი და პატრიარქის ვიკარია“. (1).

ზემოდ ხსენებულის ბეჟან მონაზონის შესახებ სხვა ცნობები არა გვაქვს.

პროპაგანდა, 1723 წ. 10 ივლისს, პაპის სეკრეტარ კარდინალს უგზავნის ერთ წერილს პაპისათვის გადასაცემად და სწერს: „ეს წერილი არის ერთი ქართველი კათოლიკე თავადისაო; ვგონებ ეს ის თავადია, რომელიც ამ ცხრა წლის წინეთ აქ მოვიდა და პაპმა კარგად მიიღოვო და რომელიც ძრიელ მტკიცე კათოლიკე არისო“. ყოველ ექვს გარეა, ეს ხსენებული ქართველი თავადი საბა ორბელიანია. მაგრამ, სამწუხაროდ, აქ დასახელებული წერილი ვერ ვიპოვეთ. ჩვენის აზრით, ეს წერილი კაი შესანიშნავი უნდა ყოფილიყო, რადგან მასში უეჭველად მოხსენებული იქმნებოდა ეგრეთვე საქართველოს იმ დროის ამბავიც.

რომში მყოფი კათოლიკეების პროკურატორისაგან 1728 წ. პროპაგანდისადმი წარდგენილ მოხსენებაში ნათქვამია, რომ 1723 წ. საქართველოდან რომს წამოსულან ორი ახალგაზდა ქართველი სასწავლებლად: ერთ იმათგანს აღარ უსურვებია სწავლა და ქალაქ ლივორნოში

ვაქრობას დასდგომია; ხოლო მეორე კი შესულა პროპაგანდის კოლეგიაში და დაუწყია სწავლა. არ ვიცით კი ვინ რომელი ქალაქიდან ყოფილა ეს ქართველი.

ხსენებული პროკურატორის ეს მოხსენება გამოიწვია ერთი სხვა ახალგაზდა ქართველის მოსვლამ რომში. ამ ახალგაზდის სახელი და გვარი არა სჩანს. ეს ქართველი იძულებული ყოფილა თავისი ხარჯით წასულიყო რომს. ამისგამო ცხენი გაუყიდია და დანარჩენი გზის ხარჯი დედა მისს მიუცია. როდესაც მისულა რომს, კოლეგიაში მიღების უარი უთქვამსთ მისთვის, რისგამო ძრიელ შეწუხებულა და ვაქირვებაშიაც ჩავარდნილა. თუმცა სახარჯო ფული აღარ ჰქონია გზისთვის, მაგრამ მაინც დაუპირებია უკან გამობრუნება. ამ მიზეზის გამო პროკურატორს წარუდგენია 1728 წ. პროპაგანდაში ხსენებული მოხსენება, რომლითაც უჩვენებს, რომ ამ ქართველის უსწავლელად დაბრუნება საქართველოში მისიონისათვის კარგი არ იქნება და შეიძლება ზარალიც მოუტანოს; ეგრეთვე უჩვენებს, რომ პროპაგანდაში საგანგებო აღგილია ქართველი გვარისათვის, ამიტომ მუდამ ორი ახალგაზდა ქართველი უნდა იყოს. (1) ამ წერილის შემდგომ პროპაგანდას უარი აღარ უთქვამს და მიუღია ის ახალგაზდა კოლეგიაში.

ამ ხანებს ეკუთვნის გორელ ტულუკანთ დავითას მისვლაც რომში. პროპაგანდის კოლეგიის მოწაფეების სია მის ცნობას გვაძლევს ესრეთ: „23 წლის გორელი ტულუკანთ დავითა, რომელიც ბასილიანთ უფროსმა საბამ, ქართველ კათოლიკე თავადმა გამოგზავნა, პროპაგანდამ მიიღო 30 ივლისს, 1722 წ. კოლეგიაში შევიდა 4 აპრილს; 10 ნოემბერს 1726 მისცა ფიცი; 1732, 22 მარტსა, დაიცვა ფილოსოფიის საჯარო დისერტაცია პრეფექტო კარდინალის წინაშე; 21 მარტს 1733 წ. ეკურთხა მღვდლად ლათინურ ტიბიკონზედ, და კათუცინებთან მონაზნად შევიდა; 1734 წ. ნოემბრის 28-ს გარდაიცვალა ექვსი თვის ავადყოფობის შემდგომ“. (2)

ცხადად სჩანს, რომ ეს დავითა საბა ორბელიანს გაუგზავნია რომში, ვიდრე ვახტანგთან ერთად რუსეთში წავიდოდა. მონაზონად შესულა კათუცინებთან, და მღვდლად კურთხევის შემდგომ საქართველოში აღარ დაბრუნებულა. ამან დასწერა ქართული კათეხიზმო 1733 წ., როდესაც ისევ კოლეგიაში სწავლობდა. მის სიცოცხლეში არ დაბეჭდილა ეს კათეხიზმო, აკამედ რამდენიმე ხელთაწერი ეგზემპლარი გამოუგზავნიათ საქართველოში. ეს წიგნი პირველად დაიბეჭდა მღვდელის ივანე ჯიგანანთის თაობით რომში 1741 წ., ხოლო მეორედ 1797 წ. ბაღინანთ გრიგოლი მღვდლის თაოსნობით. მაგრამ ამან დაამახინჯა ეს მეორე გამოცემა და მიაწერა ავტორს ის, რაც თვითონ ჩაუმატა. რადგან ტულუკანი

დავითას თავის წიგნში არსად უწოდებია თავისითავისთვის სომეხი, გარ-
ნა ამ ბატონმა მიუმატა მის წინასიტყვაობაში ლექსი „სომეხი“ ესრედ:
„საქრისტიანო მოძღვრება გინა წურთნა შეიდთა საიღუმლოთაზედ, გაღ-
მოთარგმნილი იტალიანის ენისაგან ქართველის მხედრულის ენასა ზედა
საქართველოს გორელი ტულუკაანთ სომეხთ დავითასაგან“. ამიტომ
ჩვენ საქიროდ ვრაცხავთ, აქ მოვიყვანოთ პირველ გამოცემის ქართული
და ლათინური წინასიტყვაობა.

ამ წიგნის სათაური ასე იწყება: „საქრისტიანო მოძღვრება საქარ-
თველოს მისიონებში სახმარებლად, გაღმოთარგმნილი იტალიანურიდან
ქართულს მხედრულს ენაზე ქართველი ტლუკაანთ დავითისაგან ამავე
გვარის კათოლიკების საყოველთაო და სასულიერო სარგებლობისათვის.
რომში, 1741 წ.“ (1) შემოწმება პირველი:

„მე ძმა კლაულიო რეჯიელი, წმინდა ფრანჩისკეს კაფუცინების
წესისა, მოქადაგე და ეგრეთვე სამოციქულო პროტონოტარი, სპარსე-
თის სამეფოს, უმეტესად, აღმოსავლეთის ივერიის ანუ საქართველოს
მისიონში თერთმეტი წლის ყოფნის შემდგომ, პროფესორი სომხური და
ქართული ენისა, ჩემს იქ ყოფნის დროს, დიდის სიამოვნებით და ჩემზე
მონდობილ სულთა სასარგებლოდ, ხშირად ვხმარობდი ამ წიგნს, რო-
მელსაც ჰქვიან „საქრისტიანო მოძღვრება საქართველოს მისიონერები-
სათვის სახმარებლად“ დიდად პატივცემული გორელი ქართველი დავით
ტლუკაანთ, პროპაგანდა ფილეს ურბანოს კოლეგიის მოწაფის მიერ შედ-
გენილი და მისგანვე მშვენიერ ქართულ ენაზე გამოყვანილი. იმ დრო-
იდან დიდად ვნატრობდი, რომ ეს წიგნი დასტამბულ იყო მისიონერე-
ბის და იმავე ერის სასარგებლოდ, რადგან თუ პირველნი და თუ მეო-
რენი სრულად მოკლებულნი არიან ამისთანა ქართულად დაბეჭდილი
წიგნსა. ხოლო ამ რომში ესევე წიგნი რა ენაზე, პატივცემულ ბ. ივანე
ჯიგანანთი ტფილელი ქართველ ამავე წმინდა პროპაგანდის კრების მო-
წაფესთან, საქიროდ შევრაცხე და მას ვურჩიე მისი დაბეჭდინება და სა-
ქართველოში გაგზავნა ბლომად რაოდენათაც კი შესაძლებელი იყო,
რადგან ყველასათვის სასარგებლო იქნებოდა. აწ ვაცხადებ, რომ ამ ხსე-
ნებულ წიგნში არაფერი იპოვება რაიმე წინააღმდეგი წმიდა დოგმატე-
ბისა და კათოლიკე ზნეობისა; ეს დიდად შეეწევა კათოლიკე სარწმუნოების
გავრცელებას და ქრისტიანობრივი გულ-მხურვალეების გაძლიერებას.
ამიტომ ყოველად პატივცემულს სამოციქულო პალატის მოძღვარს და
მათ ვისაც-კი შეეხება, მოვახსენებ, რომ არა მარტო საქიროდ ვრაცხე,
არამედ დიდათაც ვევედრები, რათა უბრძანონ და ეს დააბეჭდინონ, რა-
ისგამო მიიღებენ დიდს სასყიდელს მისგან, რომელმაც სთქვა: „წარვე-
დით ყოველსა სოფელსა და უქადაგეთ სახარება ესე ყოველსა დაბადე-

ბულსა“. ამის დასამტკიცებლად და შესამოწმებლად ჩემს საკუთარ ხელს ვაწერ და ვუსვამ ბეჭედს, რომელსაც მე ვხმარობ. რომის კათუციანების მონასტერში, 22 აპრილსა 1740 წ., ძმა კლაუდიო რეჯიელი კათუცინი“.

მეორე შემოწმება:

„მე ქვემოთ ამისა ხელის მომწერი, პროპაგანდა ფიდეს, ურბანოს კოლეგიის მოწაფე, ვმოწმობ და ვაცხადებ, რომ ღიღის სიამოვნებით წაეიკითხე წიგნი „სახელად საქრისტიანო მოძღვრება საქართველოს მისიონების სახმარებლად“, რომელიც შემოჰკრიფა, შეადგინა და შეენიერად სთარგმნა ამავე კოლეგიის მოწაფემ პატივცემულმა ტლუკაანთ დავით გორელ ქართველმა. ეგრეთვე ვაცხადებ, რომ ამ წიგნში არა რაი იპოვნების წინააღმდეგი კათოლიკე სარწმუნოებისა, ან კეთილი ზნეობისა. ამიტომ არა თუ რაიმე ცენზურის ღირსია ესა, არამედ ღიღად სასიკეთო იქმნება, რომ გამოიცემოდეს იმ ერის სულიერის ღიღი საქიროებისათვის, რადგან სრულად მოკლებულია თავის ენაზე საქირო წიგნებს. რომის იმავე კოლეგიაში 19 მარტსა 1741 წ. ივანე ჯიჯანანთი, ტფილისელი ქართველი“ (1). ხოლო წიგნის ქართული სათაური ასეა: „საქრისტიანო მოძღვრება, გინა წურთნა შეიღთა საიღუმლოთა ზედა. გაღმთარგმნული იტალიანის ენისგან ქართულის მხედრულის ენასა ზედა. საქართველოს გორელი ტლუკაანთ დავითისაგან, მთავრობასა კლემენტოს მეთორმეტე პროპიის პაპისასა, სასწავლოთა შინა უცხოთასა, რომელსაც ეწოდების პროპაგანდა ფიდე. საღიღებლად ღედა ღთისის მარიამ ქალწულის უმანკო ჩასახებისათვის და სასარგებლოდ ძმათა და დათა სულიერთა სულთათვის. ქრონიკონი ქრისტეს ჩღლგ, ესე იგი არს, ათას შვიდას ოცდაცამეტი. ბრძანებითა უფროსთა“.

ზემოდ ხსენებული კათუცინი კლაუდიო რეჯიელი მოვიდა საქართველოს 1724 წ. ვითარცა აღნიშნულია მისიონერების სიაში (1). ამას, ცხადია, კარგად უნდა სცოდნოდა ტლუკაანთ დავითას ვინაობა, რომლის წიგნსაც ხმარობდა მისიონში. ესა და თვით დავითის თანამედროვე ქართველი მოწაფე ივანე ჯიჯანანთი მას აღიარებენ ქართველად. ამიტომ, 64 წლის შემდგომ მისი გარდაცვალებისა, მას რა საბუთით მსთვლის სომეხად მღ. გრიგოლ ბალინანთი, რომელმაც ეს მისი წიგნი მეორედ გამოსცა და მის სახელს მიუმატა ლექსი „სომეხი“?

აქ დასახელებული მეორე ქართველი ტფილელი ივანე ჯიჯანიანთი 16 წლისა მიუღიათ რომის კოლეგიაში 18 ივნისს 1729 წ. მტკიცედ არა სჩანს, მაგრამ შეიძლება ვსთქვათ, რომ ეს ის ქართველი ახალგაზდაა, რომელსაც პროპაგანდა არ ღებულობდა და რომლისათვისაც კათუციანების პროკურატორმა 1728 წ. მის მისაღებად თხოვნა წარადგინა, როგორც ზემოთ ვნახეთ. ამ ივანემ 2 თებერვალს 1731 წ. პროპაგან-

დის კოლეგიაში ფიცი მისცა. ორს იენისს 1740 წ. მღვდლად ეკურთხა სომხურ ტიბიკონზე; 29 აპრილს 1741 წ. მიიღო სამეცნიერო დოქტორობის ხარისხი ფილოსოფიისა და ლეთის მეტყველებისა და ამავე წელს 31 აგვისტოს წამოვიდა საქართველოში. (2). მოვიდა რა საქართველოში, ახალციხეს გაამწესეს ერის მოძღვრად. მიზეზი იმისი, თუ ტფილელმა ქართველმა რაჟთ მიიღო სომხის ტიბიკონი, ის არის, რომ კაფუცინებს ამ პირობით გაევზავნათ. შემდეგ შიაც ენახავთ, რომ თითქმის საქართველოს ყველა ახალგაზღვებს კაფუცინები რომში ამ პირობით აგზავნიდნენ, რომ სომხურ ტიბიკონზე კურთხეულიყვნენ, რათა შემდგომ ახალციხის და მის გარეშე სოფლების კათოლიკებისათვის მოეწოდებინათ კაფუცინების პატრებს ამ საქმეში ვამჩნევთ მიკერძებას და პირად ინტერესს, რადგან საქართველოს შეილებს ადვილად არ აკურთხებდნენ ლათინურს ტიბიკონზე, ვგონებთ იმიტომ რომ მათთან ერთად ლათინის წესის ეკლესიებში არ ყოფილიყვნენ. არამედ ცალკე და დაშორებით, რათა როგორმე არ დაეჩრდილათ.

ორბელიანის გვარში მარტო საბა სულხანს არ მიუღია კათოლიკობა, არამედ ბევრი სხვა მისი ნათესავიც შეუღდა მის მაგალითს, ვინაიდან საბამ დაიწყო კათოლიკობის გავრცელება ჯერ თავის ოჯახობასა და ნათესავებში. როგორც სხვა საგნების, ისე ორბელიანის შესახებ საბუთები გვაკლია. საქართველოს ერთს აღწერაში, რომელიც წარედგინა პროპაგანდას 1773 წ., მოხსენებულია, რომ საბამ გააკათოლიკა თავისი მეტად მრავალ რიცხოვანი ოჯახობა, რომლის წევრებიც თავიანთ მხრივ სხვებში ავრცელებდნენ კათოლიკობას. ეგრეთვე ორბელიანების კათოლიკობისა გვაქვს ერთი წერილი, რომელსაც პროპაგანდა სწერს პირდაპირ ოჯახობას და ულოცავს მათ კათოლიკობის მიღებას. აი ეს წერილიცა:

„წარჩინებულ ორბელიანთ ოჯახის კეთილშობილ კათოლიკებს. ტფილისსა, 20 თებერვალს 1734 წ.

„მეტის მეტად ანუგეშა და ასიამოვნა წმიდა კრება მანდ მყოფის მისიონერი კაფუცინი პატრის ანჯელო პოპილის წერილმა, რომლითაც მას აუწყა თქვენს შესახებ, თუ როგორ მხურვალე გულსმოდგინებით მიგიღიათ კათოლიკე სარწმუნოება, რომელიც საბედნიეროდ გიცნიათ ღმერთის შემწეობით და კიდევ დიდის გრძნობით აღიარებთ მას. ეს ჩვენი ბატონი კარდინალები დიდად გევედრებიან, დაიცვათ ეგ თქვენი გულმხურვალეობა და კეთილი მაგალითი, რომელსაც ეგრეთ ცხადად და მხნედ აძლევთ თქვენს საკუთარს გვარს, რათა ეგენიც დაადგინენ მაგ თქვენს კვალს და ქეშმარიტი სარწმუნოება იცნონ. მასთანვე ესენი ევედრებიან ღმერთსა, რათა აღგავსოსთ თქვენ მარადის ზეციერის უხვის მაღლითა, რომ შეიძლოთ გაიმრავლოთ თქვენი სასყიდელი და სხვებიც შემოუერ-

თათ ამ წმიდა ეკკლესიას, რომლის გარედ ცხოვნების იმედი ამაოა. წმიდა კრებამ ასეთი საბედნიერო ამბავი სიმდაბლით მოახსენა პაპსა, რომელმაც დიდის და უზომო სიამოვნებით მოისმინა; ამიტომ ამ სიხარულის გამო მოგანიკათ თავისი მწყემსებრივი კურთხევა და ნატრობს, რომ ეს კურთხევა შეიქმნას თქვენთვის შემავლლიანებელი, რათა მარადის მტკიცედ დაიცვათ ეს თქვენი კეთილი გარდაწყვეტილება, რომელსაც დაადექით თქვენდა სასარგებლოდ და პაპის და ამ კრების სანუგეშოდ. ამ წერილით გაუწყებ ყოველსავე ამას, ვგრეთვე ვსთხოვ ღმერთსა, რომ აღდგისრულოსთ ყოველი თქვენი კეთილი ნატერა და მოგანიკოსთ ყოველი ბედნიერება“. (1).

აქ დასახელებული პატრი ანჯელოს წერილი, რომელიც შესანიშნავი უნდა ყოფილიყო, ვერ ვიპოვეთ და არც სხვა გზით ვიცით მისი მსრული შინაარსი.

ვახტანგ მეფის ერთ სიგელში, რომელიც ორბელიშვილებს მისცა 1730 წ., მოხსენებულია მათი ბიძაშვილი ბენედიქტე. (2) სახელი „ბენედიქტე“ (Benedictus კურთხეული) ლათინურია. ჩვენის აზრით, ესეც ერთ საბუთად უნდა შეირაცხოს კათოლიკობის გავრცელებისა ორბელიანებში, რადგან ამნაირ სახელს, საზოგადოთ ისინი ხმარობენ, ვინც კათოლიკები არიან. ქვემოთაც ვნახამთ, რომ ეს ორბელიშვილები არა თუ მარტო თვითონ უერთდებოდნენ კათოლიკე ეკკლესიას, არამედ სხვებსაც აკათოლიკებდნენ.

ქართველ კათოლიკების გამრავლება მარტო საქართველოში არ ხდებოდა, არამედ საზღვარ გარეთაც, საცა კი მოიპოვებოდნენ. კაფუციონი ანდრია ბუაელი, რა გაბრუნდა საქართველოდან და გაიარა კოსტანტინეპოლში, იქ მყოფ ქართველებს ბევრი შეეწია სულიერად. ამ გარემოებას თავიანთ პროკურატორს რომში, მარტის პირველს 1733 წ., თვითვე სწერს ესე; „გავლილი წლის აგვისტოს კოსტანტინეპოლში მივიღე თქვენის მაღალ ღირსების წერილი, რომლითაც ინებეთ და აკურთხეთ ჩემი შრომა აქაურ მისიონში, მართლაც ვიგრძენი ამ თქვენის კურთხევის ძალა, ვგრეთ, რომ ბევრი საბრალო ქართველი, იმ ქალაქში მყოფი სრულებით მოკლებულია სულიერ შემწეობას, მოვიზიდე და მივიღებინე კათოლიკე სარწმუნოება; ამ ქართველებთაგანი ზოგი ისეთიც მოვინათლე, რომცდა ათ წელს გადასული იყო და მოკლებული ეკკლესიის ამ საიდუმლოებსა, რადგან იქ მყოფ მისიონერებში არაეინ იცოდა მათი ენა. კოსტანტინეპოლში დავრჩი თოთხმეტი თვე. შემდგომ სმირნის უფროსმა საფრანგეთის ელჩსა და პერაში მყოფ მონასტრის უფროსსა არა ერთ გზის სთხოვა ჩემი თავი, რისგამო წაველი სმირნაში. იქაც უფრო მომეტებული სამუშევარი დამხვდა, არა მარტო ქართველებს ვე-

წეოდი სულიერად, არამედ სომხებსაც, რომლებიც ტირილით მევედრენ, რომ იქ დავრჩენილიყავი რავდენსამე ხანს“. (1) ესეთი გარემოება პირველი შემთხვევა არ არის; საქართველოში მომსვლელ-წამსვლელ მისიონერებს, თუ ამის წინეთ და თუ ამის შემდგომ, ბევრგზის აღმოუჩენიათ ამის მზგავსი შემწეობა და დახმარება კოსტანტინეპოლში მყოფი ქართველი კათოლიკებისათვის.

როგორც ძველ დროებში ქართველებს ჩვეულებად ჰქონდათ, რომ წასულიყვნენ რომში წმიდა ადგილების მოსალოცავად, ისე შემდეგშიაც იცავდნენ ამნაირ ჩვეულებას. ამ გარემოების ერთმა საბუთმა მოაწია ჩვენამდე. რომს მისულა ერთი ქართველი კათოლიკე მღვდელი და 1738 წ. 30 სექტემბერს წარუდგენია შემდეგი თხოვნა:

„ფრიად მაღალნო და პატივცემულნო ბატონებო, მღვდელი პეტრე ბაღდასარ ჯანო (ჯანიძე) ქართველი გურის (გორის) ქალაქიდან, თქვენი უმაღლესობის მდაბალი მონა, რომელიც აქ რომში მოვიდა წმიდა ადგილების მოსალოცავად, სიმდაბლით გვევდრება, რათა კარდინალ ვიქარისაგან მოუპოვოთ საჭირო ნება წმიდა წირვის ასრულებისათვის“. (2) ამ მღვდლის სხვა არაფერი ცნობა გვაქვს. გარნა ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს მარტო არ უნდა ყოფილიყო, არამედ რომში უნდა მიეყვანა ერთი ახალგაზდა ქართველიც, რადგან ამავე წლის 19 დეკემბერს პროპაგანდას მიუღია თავის კოლეგიაში სასწავლებლად ერთი ტფილელი ახალგაზდა ქართველი ანტონ გოდაკაანთი (Godakaanti, მოწაფების სიაში სწერია Kodacanti, თავის წერილებში კი Lodakanti). (3).

ზემოთ ვნახეთ, რომ 1729 წ. ტფილელი ქართველი ივანე ჯიგანათი მივიდა რომში სასწავლებლად 1740 წ. აკურთხეს სომხურს ტიბიკონზე (კათუციანების თხოვნისამებრ) და 1741 წ. გამოისტუმრეს რომიდან. გარნა იმ დროების არეულობის გამო, ამან წამოსვლა ვერ გაბედა საქართველოში, ამიტომ დარჩა სმირნაში რავდენსამე ხანს. აქ უნდა შეენიშნათ, რომ, თუ კათუციანების წერილებში და თუ პროპაგანდის საბუთებში ეს ივანე მუდამ დასახელებული იყო ქართველად; ხოლო, როდესაც მღვდლად ეკურთხა სომხურ ტიბიკონზე, მაშინ მას მეტსახელად მიუმატეს „სომეხი“ და უწოდეს მღვდელი სომეხ-ქართველი (armeno-georgiano). საქმე ამითი არ გათავებულა. შემდეგ ზოგიერთ წერილში ამას ქართველის სახელიც მოუსპეს და მარტო სომეხად იწოდებოდა, ამავე ნაირად მოექცნენ თითქმის ყველა იმ ქართველებს, რომლებიც სომხურ ტიბიკონზე მღვდლად ეკურთხნენ რომში. ესე საერო სახელი ტიბიკონის სახელად შეუცვალეს.

თამაზ ყული-ხანს, სპარსეთის მეფეს, მთელი საქართველოსათვის დიდი ხარკი შეუწერია, და კათუციანების სამს ეკლესიასა და მონასტ-

რებზედაც დაუდგია წლიური ხარჯი 800 სკუდამდე. ამიტომ 30 ივლისს 1742 წ., პაპი სპარსეთის მეფეს სწერს და სთხოვს, რომ კათოლიკეები განათავისუფლოს ისეთის ხარჯისაგან, რომლის გადახდა მათ არ შეეძლოთ. შაჰსაც შეუწყნარებია ეს თხოვნა და მათთვის ხარჯი აღარ გამოუერთმევია. (1)

ზემოთ ვნახეთ, რომ პროპაგანდამ 1734 წ. ახლად გაკათოლიკებულ ორბელიანის ოჯახობას მისწერა სამადლობელი წერილი. ამ ოჯახის უმთავრესმა პირებმა ივანემ და ვახტანგმა 15 სექტემბერს 1741 წ. პაპსა და კარდინალს წერილით მისწერეს. აი პაპთან ქართულად მიწერილი წიგნი:

„ნეტარელო მამო. ქ: მაღალსა: მის. და. ზენა აღმატებულისა. და უზენაესსა. ყოველთასა ქეშმარიტსა. მონაცვალესა მეუფისა. ქრისტესა: და მისსავე. პირველ მოსაყდრესა: ზესკნელთა, და ღმერთისა. სფერისა იმის. სოფლისა. და ქვესკნელთაცა. მოურნესა. რომლისაგან. დიან. წყარონი. უხვად, მომდინარენი: მოტევებისა. და შენდობისანი: გარემომცველნი. სამგვრგვლიანოსა კმელთანი: კლიტეთა მპყრობელსა. სასუფეველისასა: რომლისა კელემწიბებითა: განეხრან: ბქენი საუკუნოისა ცხოვრებისანი: მორწმუნეთა, მართალ. მოწმენეთათვის. და დაიკუფიანვე: არ. მებრველთა მისთათვის. კლდესა. შეურყვევად. დაფუძნებულსა. რომელსა. ვერა. ვერად. შეარყევენ. ბქენი ჯოჯოხეთისანი: რომლისა უფლებ. მწყემსობ. განმგებობითა. აღმართებულ არს. ჯვარი. ცხოველი. ზედა. ყოველსა ქვეყანასა. და. რომლისა ქადაგებითა. მოედრკების. მუკლი. მკურვალედ. ყოველთა. ტომთა. და, ენათანი. უფლისა. იესოს: და აღუარებენ: მჯდომარესა. ცათა. უმაღლეს. უერცელესსა: ერთსა. წმიდასა. და კათოლიკე სამოციქულო. ეკლესიასა; დედისა. მის და. დედოფლისა. აღმოსავალ. სამხარ. დასავლისათა: მამისა. ყოველთა. აღამიერთა. დაშენებულთა. კმელთა. ეპიფანისათა: და მკურვალედ. მომძიებელისა. და. მზრუნველსა. მათსა: უფალსა უფალთასა:

მათის. ქრისტეს. მსგავსი. სიმდაბლით. შეილად. კანდიერი. ქმნილნი. მცირე მონანი. და მკურვალედ მორწმუნენი: დიდისა. შიშითა. და ძრწოლით. წმიდასა. და მშვიდობასა. მახარებელთა. ფერხთა. მდულარისა. ცრემლითა. განწმენისა. მომლოდინენი. გონებისა. განზრახვითა. მრავლისა. სავედრისა. სიტყვითა. თაყვანებით. საზხველსა. ჩვენსა. სულისა. და ხორცთასა: და მდიდარ ვიქნებით. უტყუელისა სასოებითა: სე. მაღალო. და ნეტარო. მამო: ვითარცა. სულნი. სახსნადნი. ქვესკნელიანი. შენგან. ელიან. გამოხსნასა. და შენ ხარ. გამომსკნელი. ეგრეთვე. შეგვიწყალენ. დიდითა. ამათა. ქირთა. და. განსაცთელთა. შინა. მყოფნი. და კეთილად. შეიწყნარენ. ვედრებანი. ჩვენი! შორიელთა.

და. განწირულთა. მონათანი: და მოიხსენენ. სიტყვანი. ჩვენნი. აჰა. წარ-
მოგვივლინებიეს. ეპისკოპოსი. ქვეყანისა. ჩვენისა. წინაშე. დიდებულე-
ბისა. შენისა. და ჩვენნი. საქმენი. ყოველანი. პირითა. ამისითა. ბრწყინ-
ვალებაჲმან. მეუფებისა. თქვენისამან. შეისმინენ. და ვითარცა. ჯერ იჩი-
ნოს. უტომელმან. შვილმან. შვილ-მოყვარეობამან. სახიერისა. მამისა-
მან. ეგრეთ იყვენ.

„მდაბალი. მონანი. ორბელინნი იოვანე. და ვახტანგ:

(ბეჭედი ივანესი და ვახტანგისა“). (1)

ამ წერილისთანავე არის ერთი იტალიანური წიგნიც ივანეს და
ვახტანგის სახელით, მაგრამ ამ წერილის თარგმანად არ მიგვაჩნია, რად-
გან ბევრით განსხვავდება ქართულისაგან. ამისგამო აქ მოვიყვანთ იმ ნა-
წილს, რომელიც განსხვავდება. „თორმეტი წელიწადია ოსმალების
ტყვედ ვიყავით და ახლაც ვართ სპარსელების ხელთ. ამათ ჩვენი ქო-
ნება სულერთიან წაგვართვეს და ამისგამო აწ სამწუხრო მდგომარეობა-
ში ვართ. ეგრეთვე ხშირად გვაწუხებენ მწველებელნიც. თქვენ რომ
ინებებდეთ და ერთ რომელსამე აღგროს გვიბოძებდეთ საცხოვრებლად,
ჩვენ ყველა ჩვენის ქვეშევრდომებით მზათვართ დაეუტევოთ ჩვენი სამ-
შობლო. ოღონდ ჩვენი სულის ცხონება შეგვეძლოს. ხოლო ამას თუ
არ ინებებთ, მაშინ გვიშვამდგომლეთ ყული-ხანთან, რათა ასე არ დაგე-
ჩაგროს, და ეგრეთვე სთხოვეთ მას, რომ შეაჩეროს ეს განუწყვეტელი
დევნულება, რომელსაც ჩვენ გვიყოფენ მწველებლები, ენაიღგან ამ
ბოლო დროებში ძრიელ უკანასკნელ მდგომარეობაში ჩავეარდით, რაის
გამო იძულებული გავხდით ჩვენი არხიმანდრიტი გამოგვეგზავნა, რათა
თქვენს უწმიდესობის აცნობოს ჩვენი სატირელი მდგომარეობა“.

ამათ პაპის წიგნთან ერთად პროპაგანდის კარდინალსაც გამოუგზავ-
ნეს შემდეგი წერილი:

„კარდინალი პეტრა ჭრეჭეტო.

„ქ: წმინდასა და დიდებულსა. ყოვლად. ნეტარებით აღესილსა. ჩვენ
მდაბალთათვის მწედ. და მეოხედ. სასოსა. სულიერსა მამასა და უფალ-
სა: ჩვენ წმიდისა რომანელთა ეკლესიისა. სარწმუნოებისა მორწმუნენი.
თაყვანისცემით. ამბორს უყოფთ. ბრწყინვალესა. მარჯვენასა თქვენსა:
თქვენი ყოვლად. პატიოსანი. წიგნი: 1734 წ. მოვიდა. რომელმან. სცა
ნუგეში. უძღურებასა. ჩვენსა. რომელსა. შინა. ეწერნეს. სიხარულნი.
სარწმუნოებისა ჩვენისანი. და ჩვენ ეამთა. ქცეულებამა. მრავალ-გვარათ.
განსაცთელი შვევამთხვია. ურუმთაგან. და. ყიზილბაშთა. და ლეკთა-
გან: და ამ ეამამდე არღარა დრო გვეცა. რომელ გვეუწყებინა. ცხოვრე-
ბანი ჩვენი. აწე ესე სულიერი. მამა. ეპისკოპოსი ქვეყნისა ჩვენისა ქრი-
სტეფორე წარმოგვზავნეთ ყოვლისა სოფლის მაკურთხეველისა. წმინდა-

სა, მეუფესა. წინაშე რომლის მიერ დიან. მოწყალების. წყარონი და რწყევნ. ყოველსა ქვეყანასა: შენდობის. მდინარენი. და გვაქვს სასოება. სიწმინდისა. თქვენისა. მინდობილთა რათა შეწივნეთ უცხოობით შეუწვენელობასა. მისსა. და რომელიცა: ვედრებანი ჩვენ მიერ მოგახსენოთ. კეთილმან კეთილად შეისმინოთ და გვიმოხოთ. მეოხსა ყოვლისა სოფლისათანა: თქვენი. სიწმინდის მსასოებელნი ორბელიანი იოვანე და ვახტანგ“. იოანეს და ვახტანგის ბეჭედი (1)“ ამის იტალიანურ თარგმანში მოხსენებულია მათი 12 წლის ტყვეობა, მწვალებელთა მიერ დევნულება, სამწუხარო მდგომარეობაში ჩავარდნა. დაწერილია თფილისში 26 აგვისტოს 1741 წ. აქ ხსენებული ვახტანგ ორბელიანი კათოლიკეთ გარდაიცვალა ნოემბრის დამლევს 1752 წ.

ამ წერილებს პაპის მიერაც კარდინალმა უპასუხა შემდეგის წერილით:

„ღიდათ ბრწყინვალე ბატონებო. საქართველოს ბატონებს ს. ს. (ივანე და ვახტანგს).

„ჩვენმა ბატონმა პაპმა, ბენედიქტე XIV, ღვთისაგან დღეგრძელებულმა მიიღო ტფილისიდან გამოგზავნილი 15 სექტემბერს 1741 წ. თქვენი წერილი, რომელიც მოიტანა მათმა უსამღვდელოესობამ ქართველ-კათოლიკე ეპისკოპოსმა; როდესაც აქ მოვიდა წმიდა ადგილების მოსალოცავად და პაპისადმი თავისი მორჩილების გამოსაცხადებლად. პაპმა თავისის ჩვეულებრივის მამობრივის სიყვარულით მიიღო ხსენებული ეპისკოპოსი და მიანიჭა ბევრი წყალობა და სულიერი ძალა, ეგრეთვე წმინდა ჯვრის ნაწილი, და ნაკურთხი კრავები *), შეუძლია თქვენც გადმოგცემსთ მისი რავდენიმე ნაწილი. მასთანვე ვეცადეთ, რომ ეს აქ პროპაგანდის კრების ხარჯით ყოფილიყო და მივეციოთ გზის ხარჯიც, თუმცა ხსენებულ კრებას არ შეეძლო ადვილად ამ ხარჯის გაწევა რადგან თვითონაც გაქირავებულ მდგომარეობაშია. პაპმა კეთილინება და მე, პრფეტოს, მიბრძანა, თქვენთვის მომეწერა, რომ ხსენებულ კრებას დაავალა, ზომა მიიღონ, რათა შეგისრულოსთ ნათხოვარი, რომელიც თქვენს წერილში გამოაცხადეთ, და აღმოგიჩინოსთ ყოველ ნაირი მფარველობა, როგორათაც მოხსენდა ხსენებულ ეპისკოპოსს საშუალებით ერთის მოენისა, რომელმაც მანდაური ენა და გარემოება კარგად იცის და რომელიც არის ამ პროპაგანდის კოლეგიის მოწაფე **)“. მომავალშიაც პაპი მუდამ მზრუნველი იქმნება მანდაური კათოლიკებისათვის და ყველა ღონისძიებით ეცდება ანუგეზოს ეს ტომი და დაუკმაყოფილოს ყვე-

*) ესეთი კრავები შეზავებულია სანთლითა და წამებულთა ნაშითთა. .

**) ეს არის ზემოღსენებული ტფილელი გოდაკანთ ანტონი.

ლა თხოვნა რაც აქამდე ჰყო და ან რასაც შემდგომში წარმო-
ადგენს. ამ წიგნის თქვენდამი მოწერით ვასრულებ პაპის პატიოსან ბრძა-
ნებას და გაუწყებ, რომ იგი თქვენ და ყველა თქვენის ტომის კათოლი-
კებს განიკებს მამობრივის სიყვარულით სავსე კურთხევას. ეგრეთვე გა-
უწყებ თქვენის წერილის მიღებას და მასთანვე პაპთან ერთად გიცხადებ
ჩემს პატივისცემას, რომელიც მაქვს თქვენს გვარსა და კათოლიკებზედ,
როგორათაც სხვა დროებშიც მოგწერე“. (1)

აქ დასახელებული ქართველი კათოლიკე [ეპისკოპოსი ტფილელი
ქრისტეფორე]. იმისი გვაქვს მრავალი ცნობა, საიდანაც სჩანს, რომ
შესანიშნავი პირი ყოფილა, თუმცა ჩვენ ისტორიაში კარგად ცნობილი
არ არის. [ტფილისიდან ევროპაში წასულა პირველ ოქტომბერს 1741 წ.]
რა მისულა სმირნაში, იქაური ეპისკოპოსი რომში ისტუმრებს და თა-
ვის გასაცნობელ წერილს აძლევს პროპაგანდის კარდინალთან:

„პატივი მაქვს თქვენის მეუფების უმაღლესობას ვაუწყო, რომ
სმირნაში მოვიდა მათი ბრწყინვალე ტფილისის არხიეპისკოპოსი ქრის-
ტოფორე ყაფლანიანი*). როცა გამომეტყულებულა, რომ იგი კათოლიკე
იყო, სქიზმატიკ სომეხთა პატრიარქს დაუწყებია მისთვის სატიკი ღვენა,
ჩამოურთმევეინებია ყველა მისი ქონება და გაუძევენებია საქართველო-
დგან; ეგრეთვე ამავე მიზეზის გამო გაულარიბებიათ კეთილშობილნი
ორნი ძმანი კათოლიკენი ივანე და ვახტანგ, ორბელიანთ წარჩინებუ-
ლის გვარისა, რომელსაც პროპაგანდა კარგად იცნობს. სანუგეშებლად
და შესაწევნელად იმ სამწუხარო მდგომარეობაში, რომელშიც ყოველ
შემწეობას მოკლებული იმყოფებოდა ეს ღირსეული ეპისკოპოსი, აქაურ
ვაკრებში ჩამოუკრიფე მოწყალეობა და ეგრეთვე მოუხერხე, რომ უსას-
ყიდლოდ ემგზავრა ვიდრე ლივორნამდინ, საიდანაც მოვა თქვენ ფერ-
ხთა წინაშე... სმირნა, 1 ივნისს, 1742. თქვენი მდაბალი მონა ირო-
ნიმე ლანცა, სმირნის სამოციქულო ვიკარია“. (2)

როდესაც ლივორნაში მისულა, იქ მყოფ კათოლიკეებს, რომში
თავიანთ კათოლიკეებისათვის უცნობებიათ მისი მოსვლა. იქ ამ დროს
საქართველოდან დაბრუნებული ყოფილა კათოლიკინი ანჯელო ვოლთე-
ზანელი, რომელიც ამ ეპისკოპოსს იცნობდა საქართველოში. ამიტომ შ
სექტემბერს 1742. პროპაგანდას თხოვნა წარუდგინა, რათა კარგად მიეღო
ეს და მისი ყველა სათხოვარი მოესმინა. ამ წერილში სხვათა შორის,
ქრისტოფორესათვის ნათქვამია: „... მართლაც დიდად ღირსია ეს ეპის-
კოპოსი თავისი კარგისთვის, რაის გამო მეტად უყვარსთ და
პატივისცემენ არა მარტო ქართველი პატრიარქი, რომელსაც თვალის

*) ორბელიანთ ხშირად ყაფლანიანთაც ეძახდნენ.

ჩინსავეთ მიაჩნია, არამედ, უფრო მეტად ყველა ქართველები და ბატონები, ესეც არა მარტო ქართლში, არამედ საქართველოს ორსავე პროვინციაში— იმერეთსა და კახეთში. როდესაც ზემოდ სხენებული პატრიარქი კოსტანტინეპოლში დაქვრილი იყო ოსმალების პოლიტიკის გამო, როცა საქართველო მათ ხელში იყო, მაშინ ამ პატრიარქმა სხენებული ეპისკოპოსი, თავის ვიკარია დანიშნა თავის მონაცვლეთ და წერილიც გაუგზავნა, მოველო მისის სამწყსოსათვის...“ (1)

აქ სხენებული პატრიარქი არის დომენტი, რომელიც ტყვედ იყო კოსტანტინეპოლში 1739 წელსა. ხოლო ამ დროს კი იგი მიცვალებული იყო, რაიც, ჰგავს, ამ მიმწერ კათუცინს ჯერ შეტყობილი არა ჰქონია. ეს კათუცინი ამ ეპისკოპოსს უწოდებს ქრისტოფორე თუმანანთს. თუ ეს მართლა მისი სახელია და არ ყოფილა ორბელიანთი, მაშინ ეს ეპისკოპოსი უნდა იყოს ის თბილელი მიტროპოლიტი, რომელიც 1762 წ. გუჯრებში მოხსენებულია ქრისტოფორე თუმანაშვილად. (2)

ქრისტოფორე რომში დიდის პატივით მიიღეს და ბევრი რამე ჰკითხეს საქართველოსა. ენის უცოდინარობისა გამო დიდად გამოადგა იქ მყოფი ტფილელი მისივე ნაცნობი ანტონ ქადაკანთი, რომელმაც მის მაგიერად პროპაგანდას წარუდგინა ეს წერილი:

„მე ტფილელი ანტონ ქადაკანთი, პროპაგანდის კოლეგიის მოწაფე, ვიცნობ წმიდა ბასილის მოწესეს მათ უსამღვდელოესობას ქართველ ქრისტოფორე ტფილისის ეპისკოპოსს. ჯერ ისევ მღვდელი იყო, როდესაც მიიღო კათოლიკობა პატრი ანჯელო პაპილის საშუალებით; ყველა ჩვენის კათოლიკების თხოვნით ანტიოქის პატრიარქმა კირილემ დანიშნა იგი ეპისკოპოსად, მას შემდეგ ხუთი წელიწადია. აწ აქეთ იმიტომ წამოვიდა, რომ დიდად ნატრობდა რომში მოსვლას, პაპის ფერხთა მთხვევას, წმიდა ადგილების მოლოცვას და მოხსენებას ეგრეთვე იმ უბედურებისას, რომელშიაც ყველა მისი საბრალლო ხელქვეითი კათოლიკეები ჩაეარდნენ. ამის გამო უძველესის ორბელიანთ გვარის ორ თავადთა, ამისავე კათოლიკე ნათესავთა, რომლებსაც, ათი წელიწადია, რაც კარდინალმა პრეფექტომ მისწერა და მიულოცა, კათოლიკობის მიღება, თავიანთი ხელქვეითებთან ერთად, გამოატანეს წერილი კარდინალ პრეფექტოსთან; ამის შესამოწმებლად ეპისკოპოსს გამოატანეს ეგრეთვე კარდინალის იგივე მიწერილი წიგნიც. სხვა თავის გასაცნობელ წიგნებთან ერთად იმ თავადებმა პაპთანაც გამოატანეს წერილი.

„ეს სხენებული ეპისკოპოსი ნატრობს მოახსენოს წმიდა კრებას, რაკი ქართველთა ტომს ორი ადგილი აქვს კოლეგიაში, გაუქირვებლად შიილებოდენ ხოლმე, როდესაც კათოლიკე ეპისკოპოსი და სამეგრელოს

კაფუცინები გამოგზავნიან ახალგაზდებსა, თუმცა იქაური უდიდესი სა-
ქიროება მოითხოვს უფრო ბევრის შეწყნარებას.

„ეგრეთვე ჰსურს მოახსენოს წმიდა კრებას და თვით პაპსაც ქარ-
ველთა ერის საქიროება, რათა რომში თავისი საკუთარი სახლი ჰქონ-
დეს, როგორათაც აქვსთ სხვა ტომთა, ვითარცა ამას შეჰპირდა ნეტარ-
ხსენებული პაპი კლემენტე მეთერთმეტე: ეს სახლი დიდად შეეწევა აქა-
ურ მისიონს.

„ეს ეპისკოპოსი საჩქაროდ წაეა, რა ნახავს წმიდა კრებას და პაპსა,
რადგან ძრიელ ეჩქარება დაბრუნდეს თავის ეპარქიაში, რათა ანუგეშოს
თავისი დაღონებული კათოლიკები.

„საქართველოდამ წამოვიდა პირველ ოქტომბერს 1741 წ. შავი
ზღვით, მივიდა კონსტანტინეპოლში, იქიდან სმირნაში და შემდგომ
ლიეორნაში.

„ტფილისი არის დედა-ქალაქი მთელი საქართველოსი. აწ მრთლად
ექვევრდომება სპარსელებს. საქართველოს მთავრები არიან შეიდნი: პირ-
ველს ჰქვიან ვახტანგ, რომელიც ამ ბოლო ღროს საქართველოს მეფე
იყო; ამ ჟამად მისი სახლობა მოსკოვში იმყოფება, რადგან ოსმალების
გამო, რომელთაც იმ ღროს დაიპყრეს მისი ქვეყანა, იძულებული
გახდა ლტოლვილიყო. 1738 წ. გარდაიცვალა მოსკოვში თანდასწრებით
ერთის კაფუცინისა, რომელმაც შეუსრულა უკანასკნელი სულიერი სა-
მსახური, მისი შვილები და მეუღლე ცოცხალნი არიან.

„ხოლო ექვსნი დანარჩენნი მთავარნი არიან თავ-თავისს სამთავრო-
ში. იმათგანი ოთხი გაყრილია და ორი კათოლიკე, რომლებიც არიან
ხსენებული ორბელიანები. ერთ ამათგანს თამაზ ყულიხანმა ძალით წა-
ართვა ქალი და დააქორწინა თავის შვილზე.

„ხარკი, სპარსელებისაგან ძალადატანებულნი არიან გარდაიხადონ
სულზე ათი ოქროს სკუდი, თუ დიდმა და თუ პატარამ, თუ კაფუცინ-
მა და თუ მღვდელმა. ეგრეთვე ყველა ეკლესია ვალდებულია გარდაი-
ხადოს ოცი სკუდი. გარდა ამისა, მცხოვრებნი, როგორც კათოლიკენი,
ისე მწვალებელნი, იძილებულნი არიან საომრადა გავიდენ.

„ის ორი კათოლიკე მთავარი ძრიელ დაჩაგრულია, ვინაიდან მათ
წინააღმდეგ არიან არა მარტო სპარსელები, არამედ ყველა მწვალებელი,
ამიტომ მათ უფრო მეტს ხარკს აართმევენ. გარდა ამისა, ისინი ვალდე-
ბული არიან ყული ხანს ყოველწლივ მისცენ ხუთი ათასი ჯარის-კაცი.
სპარსელებისათვის სულ ერთია, ჯარის-კაცები კათოლიკები იქმნებიან,
თუ განყრილები, რადგან ყველას ერთნაირად ეპყრობიან. ხოლო სა-
ბრალო კათოლიკები მეტად დევნულნი არიან მწვალებელთაგან. რო-
გორათაც შევიტყუთ, ამ ბოლო დროებში მწვალებელ სამეხთა პატრი-

არქს ძალათ დაუკეტინებია ეკკლესია და გაუდევნია პატრი კათუცინები და სხვაც დიდი ვნება მიუყენებია მათთვის. ამბობენ ყული ხანს არა სკოდნია ეს უკანასკნელი დევნულებო, არამედ მარტო გუბერნატორის მოთავეობით ყოფილა; მწვალებელ სომეხთა პატრიარქის მეგობარი და მისი ფულით მოყიდულიაო.

[„მათი უსამღედლოესობა ტფილისის ეპისკოპოსი ქრისტეფორე ორბელიანთი, რომელიც 30 სექტემბრის აქეთ რომშია, წმიდა კრებას აუწყებს იმ უდიდეს სამწუხარო მდგომარეობას, რომელშიაც იმყოფებიან ყველა კათოლიკები,] ვითარცა სავსებით ეუწყა ბატონს კარდინალ პრეფექტოსაც. ეს ამბავი ეგრეთვე მოსწერეს ორბელიანთ იმ ორ კათოლიკე მთავარსა, რომელთაც ერთი წერილი პაპსაც გამოუგზავნეს.

[„ხსენებული ეპისკოპოსი ნატრობს, წმიდა კრებამ როგორმე უშველოს და გამოიყვანოს იმ სამწუხარო მდგომარეობისაგან, რომელშიც არიან ყველა იქაური სპარსელების ქვეშევრდომი კათოლიკები; ვინაიდან ძრიელ ფიცხად სდევნიან მათ მწვალებელნი“. (1).]

ყველაფერი ეს მოხსენებულია თვით ქართველ ქრისტეფორე ეპისკოპოსისგან, რომელმაც, ენის უცოდინრობის გამო, იტალიანურად დააწერინებია. ეს საბუთი იმით უფრო შესანიშნავია, რომ ქართველ კათოლიკების მრავალს საჭირო ცნობას შეიცავს. [ამ ქრისტეფორეს კარგა ხნით ადრე უნდა მიეღო კათოლიკობა, რადგან ის კათუცინი ანჯელო პოპელი, რომლის მეცადინეობით მიუღია კათოლიკობა, საბას მოყვანილია 1715 წელსა.] ხოლო კათუცინები საზოგადოდ ათ წელიწადზე მეტს არ რჩებოდენ საქართველოში. ამიტომ ჩვენის აზრით, მისი გაკათოლიკება უნდა მომხდარიყო 1725 წინა წლებში. ხოლო კათოლიკობის მიღების შემდგომ, მიუღია ეპისკოპოსის ხარისხი 1734 წ. და დომენტი კათოლიკოსის ვიკარიად ყოფილა 1739 წ. და მინდობილება მიუღია (როდესაც კათოლიკე იყო). მის ნაცვლად ემწყსო მთელი საქართველოს ერი, ვიდრე ტყვეობიდან დაბრუნდებოდა. არ დავივიწყოთ, რომ დომენტი კათალიკოსსაც უკვე, 1709 წ. პაპისათვის მიეწერა შეერთების წიგნი, როგორც ზემოდ ვნახეთ. [რა საკვირველია ქრისტეფორე ეპისკოპოსი კათოლიკობის მიღების შემდგომ, დარჩენილა თავის ქართულ ტიბიკონზევე.] რადგან მდიდარის და უძველესი ორბელიანების სახლიშვილი იყო, ყმებიც ბლომად ჰყოლია, მათთვისაც კათოლიკობა მიუღებინებია. ეგრეთვე [ქრისტეფორე ყოფილა სავპარქიო ეპისკოპოსი და ერად ჰყოლია ქართულის ტიბიკონის მქონე კათოლიკები, რომელთა შორის ირიცხებიან ივანე და ვახტანგ ორბელიანებიც. ამ ორ თავადსაც მარტო თვით არ მიუღიათ კათოლიკობა, არამედ მთელი თავიანთი ყმებით შეერთებიან რომის ეკკლესიას.] თუ რაოდნად ბევრი

ხელქვეითი ჰყოლიათ, იქიდან სჩანს, რომ წელიწადში 5000 მეომარი უძლეველად სპარსეთის მეფისათვის. ისე ჰგავს, ამ ქრისტიანთა ეპისკოპოსს უწინ მიწერ-მოწერა ჰქონია პაპთან, რადგან კლემენტე მეფერთმეტე, რომელიც მიიცვალა 1721 წ. შეჰპირებია რომში ქართველებისათვის ცალკე სახლის დაარსებას.

ქრისტიანთა რომში ორი თვე ძლიერს უნდა დარჩენილიყოს. მალე გამობრუნებულა საქართველოში, რადგან ზემო წერილთან ერთად მოიპოვება ეს წერილი, რომელშიც მოხსენებულია მისი რომში ყოფნის დრო ასე:

„პროპაგანდის პრეფექტო ბატონი კარდინალის პეტრას ბრძანებით. მე სუქიასმა შევიწყნარე ჩემს სახლში მათი უსამღვდელოესობა ორბელიანი ქრისტიანთა, ტფილისის ეპისკოპოსი და შშ დღის განმავლობაში მას და მის მოსამსახურეს, რაც-კი საჭირო იყო, ყოველი. სამსახური მივაგე. ამიტომ ოთახისათვის ორი თვის ქირა მერგება. გარდა ამისა, პროპაგანდის კოლეგიის მოწაფე ბატონი ქოდაკანთ ანტონას თხოვნით, მას ვასესხე 24 სკუდი, რათა ხსენებულ ეპისკოპოსს ტანისამოსი შეეყვრა და შეეკეთებინა, რაც-კი სჭიროდა. იმედი მაქვს, ჩემი დანახარჯისა კმაყოფილი იქნება თქვენი უმაღლესობა. ნოემბრის 21 1742 წ.“ (1)

შემდგომ ერთი მოკლე წერილით ორბელიანთ ეპისკოპოსი ქრისტიანთა კარდინალს დიდ მადლობას უხდის ყოველის სიკეთისათვის, რაც მისგან მიიღო რომში ყოფნის დროს, ჰპირდება რომ არაოდეს დივიწყებს მას და მუდამ ღმერთს ევედრება მის დღეგრძელობას; ეგრეთვე სთხოვს კარდინალმა მფარველობა არ მოაკლოს.

აქედან სჩანს, რომ ნოემბრის დამლევს 1742 წ. გამობრუნებულა საქართველოში. იმ აუარებელ დაღუპულ საბუთებთან ქრისტიანთა ეპისკოპოსის შესახებაც ბევრი რამეა დაკარგული, ამიტომ სრულად არაფერი ვიცით, რა გააკეთა, როდესაც საქართველოში დაბრუნდა.

როგორც ივანე და ვახტანგის წერილებში, ისე ქრისტიანთა ეპისკოპოსის მიერ წარდგენილ მოხსენებაში დასახელებული იყო სომხების მიერ დევნულება, მაგრამ აქ რომელსამე საცალკეო დევნულების შესახებ კი არ არის ლაპარაკი, არამედ საზოგადო მტრობისათვის, რომელიც სომხებს მუდამ ჰქონდათ კათოლიკეების წინააღმდეგ. გარნა შემდგომ სომხებმა, თავიანთისა ჩვეულებისამებრ, დაუწყეს კვალად ძრიელი დევნა კათოლიკეებს 1742 წელს, და როგორც იყო, მიაწიეს თავიანთ გულის წადილს, ესე იგი მათ ჩამოართვეს ეკლესია და ცემატყეპით განდევნეს ტფისისიდან. განდევნილი კათოლიკეები ახალციხეს მივიდნენ და იქიდან მისში პატრი ნიკოლა ბორგოელი გაგზავნეს რომს, რათა ყოველი თავიანთი უბედურება ეუწყებინა და რაიმე შემწეობა

ეწონა შეურიგებელის მტერის ასალაგმავად. პატრმა ნიკოლამ, ავად-
მყოფობის გამო, როგორც იყო ძლივს მიაწია კონსტანტინეპოლს
და იქიდან 17 აგვისტოს 1742 წ. წერილი მისწერა რომში და ამ დევ-
ნულობის ამბავი ასე აცნობა: „... აწ მიზეზი იმ ქვეყნიდან ჩემი წა-
მოსვლისა ისაა, რომ საუბედუროდ, დავკარგეთ ტფილისის მისიონი,
ამ 1742 წლის მარტის დამღევს და აპრილის დამღევს მწველებელმა
სომხებმა დაგვიწყეს მკაცრი დევნა. ჩვენი მონასტერი და ეკლესია სპარ-
სეთის თათრებს ერთიან ააკლებინეს, ტფილისში მყოფი მონაზონები
დაგვამწყვდიეს, გაგვლახეს და ათასნაირი ტანჯვა მოგვაყენეს, ისე, რომ
ალარაეის გვეგონა, თუ კიდევ ვიცოცხლებდით; გარდა ამისა, შეუბრა-
ლებლად და უწყალოდ გალახეს ყველა სომხის კათოლიკები, რომელ-
თაც მოინდომეს მტკიცედ დარჩენა წმიდა კათოლიკე სარწმუნოებაში;
ბარბაროსულად წაართვეს ყველაფერი, რაც-კი გააჩნდათ; ეს არ აკმა-
რეს, არამედ ბევრის ცემის შედეგ აღვიარებინეს ევტიქეს შემცდარი
სარწმუნოება და აწყვედინეს პაპი წმიდა ლეონ დიდი. ამას არ დას-
ჯერდნენ და ბოლოს ჩვენც ძალით გაგვდევნეს ტფილისიდან... ტფი-
ლისში დარჩენ მარტო ქართველი კათოლიკები, რომლების წინააღმდეგ
სომხების მუხანათობრივმა სიცოფემ ვერაფერი გააწყა...“ (1)

ამ ბარბაროსულის დევნულების ამბავს, 2 ივნისს 1742 წ. ჰსწე-
რენ ვგრეთვე ახალციხის მღვდლები კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს
და ეუბნებიან, ტფილისიდან გამოდევნილი კათოლიკეები ყველა აქ მო-
ვიდნო, სომხის კათოლიკე აქ ერთიც აღარ დარჩა, ყველა გადაიყვანეს
ევტიქეს სარწმუნოებაზე და აქაც გვიპირობენ დევნასაო.

[ამ დევნულების დროს ქართველები მეტად დაჩაგრული იყვნენ
სპარსელებისაგან, რომლებსაც მთავრობა და სამსახურის ყველა მაღალი
ადგილები ეჭირათ. ხოლო სომხები-კი ამ დროს მეტად გათამამებული
იყვნენ და სპარსელებიც მათ მხარს უჭერდნენ.] ამისგამო ქართველებმა
ამ ხანად, ჩვეულებისამებრ, ვეღარ უპატრონეს კათოლიკეებს და ვეღარ
დაიცვეს სომეხთა მიერ დევნულობის წინააღმდეგ. გარნა რა ნახეს კათო-
ლიკები ესე უწყალოდ გალახულნი და ტფილისიდან მთლად გადადევნილ-
ნი, შეეშინდათ, რომ საბუღამოდ არ გაშორებოდნენ საქართველოს.
ამიტომ საჩქაროდ რომს წიგნები მისწერეს საქართველოს საუკეთესო
პირებმა, ესე იგი ახალმა კათოლიკოსმა, ნიკოლაოზ ხერხეულიძემ, ამი-
ლახეარმა და ორბელიანებმა. ამ წერილებში აუწერეს სომხებისაგან მი-
ყენებული უსამართლობა და მასთანავე დიდის ვედრებით ჰსთხოვეს პაპს,
რათა, სომხების მტრობისგამო, საქართველოდან არ განეშორებინათ კა-
თოლიკეები და ეგოდენი ქართველი კათოლიკეები არ დაეტოვებინათ
უწყემსოდ. მესამე თავში უკვე მოვიყვანეთ ნიკოლაოზ კათოლიკოსის

მეტად შესანიშნავი წერილი, რომელიც საკმაოდ უჩვენებს მის ერთგულობას რომისადმი და ეგრეთვე კათოლიკობას. აწ მოვიყვანთ თარგმანს ორი დანარჩენის წერილისაც, რომელიც არა ნაკლებ შესანიშნავია. ამილახვარი პაპს ბენედიქტე XIV ასე მსწერს:

„უბრწყინვალესო, უძლიერესო უმეტეს ყოვლისა ქებისა, ვინაიღგან ქვეყნიერ მფლობელთა და მთავართა შორის არავინ არს უმაღლესი თქვენზედ, რომელმაც სასუფეველის კლიტესთან ერთად ზეცით მიიღეთ უმაღლესი ძალა შეკერისა და გახსნისა და ეგრეთვე მოგენდოთ მთელის სოფლისათვის ზრუნვა, და რომლისაგან ძრიელნი ქვეყნისანი ძრწიან და ცოდვილნი ითხოვენ მოწყალებას და შენდობას. ამ თქვენს ესრედ მაღალს ღირსებას ჩვენ მორჩილნი და მდაბალნი, თუმცა სხეულით დაშორებულნი, გარნა გულით ახლოს მყოფნი და თქვენთან შეერთებულნი მოკრძალებით და სიყვარულით ვეთაყვანებით. კდემით ვემთხვევით თქვენს წმინდა ფერხთა და ვითხოვთ თქვენგან ჩვენის ცოდვების შენდობას.

„ღიდი ხანია, რაც ჩვენს ქვეყანაში, კათოლიკების საქიროებისათვის, თქვენი ეკლესია აშენდა და თქვენი პატრი-კაფუციენები სცხოვრობენ. ქეშმარიტად ამათ ღიდი შრომა მიიღეს, ბევრი შემცდარნი ცხოვარნი უფლის სამწყსოს შეუერთეს და ესრედ ღიდ-სულოვნობით და პატივით მოუპოვეს კათოლიკე წმიდა სარწმუნოებას. გარნა ამ საქართველოს პროვინციაში სომხებმა გაიმარჯვეს; კათოლიკე სარწმუნოების გამო თქვენი პატრები დაატყვევეს, გალახეს და ეგონდნად უსამართლოდ სდევნეს, რომ უარესის ქმნა თითქმის აღარ შეიძლებოდა; ეკლესია, წმიდა ჯვრები და წმიდა ხატები შეაგინეს და ფეხ-ქვეშ გათელეს; როდესაც მთავრობამ ეკლესია და სახლი ჩამოართვა, სომხებმა აქ თქვენი პატრები ბევრ ხანს აღარ დააყენეს, არამედ აქედან განდევნეს. ყველა კათოლიკები, თუ მამა-კაცები, თუ დედა-კაცები დაატყვევეს, სცემეს, და ეგონდნად აწვალეს, რომ უარესის თქმა აღარ შეიძლება: ყველა მათი ქონება აიკლეს და სარწმუნოებაც უარაყოფინეს. აწ ჩვენ *) ღიდად გვედრებით ამ ქვეყნისაგან ნუ განაშორებთ თქვენის მოწყალების ხელსა, იმდენის მოქცეული კათოლიკებიტურთ ნუ დაუთმობთ მწვალებლებს და ჩვენც ნუ მოგვაშორებთ კაფუციენებსა. ვევედრებით თქვენს ხელმწიფებას, შეგვეწიოთ და ჩვენი ცრემლით შერეული ვედრება შეიწყნაროთ. ჩვენი შეწევნა და ნუგეშისცემა თქვენთვის ძნელი არ არის, ამიტომ ნუ აიღებთ ხელს ნურც ჩვენზე და ნურც ჩვენ უბედურ ქვეყანაზე. ეგრეთვე შეეწიეთ ამ ხსენებულ პატრებსაც და ნუ ინებებთ, რომ წმიდა ეკლესიის მტრების გამო სამუდამოდ გაშორდნენ აქაურობას და

*) ხოლო კათოლიკოსის წერილში თქმულია: ყველა ქართველება

ესრულ დაილუპნენ ერთიანად იმდენი კათოლიკები. დანარჩენს ამბავს თქვენივე პატრები მოგახსენებენ“. (1)

ამ ამილახვარისა სხვა არაფერი ცნობა გვაქვს. ეს წერილი, ვგონებთ საქართველოშივე უნდა იყოს ნათარგმნი ლათინურად: ამის ქართულ დედანს ვერ შევებდით. ამ წერილთანავე იყო ეგრეთვე ორბელიანების ეს მეორე წერილი პროპაგანდის კარდინალთან:

„ყოვლად წარჩინებულო, ფრიალ პატივცემულო და უმაღლესო, ღვთისაგან რჩეულო, წმიდა კრების უფროსო, ჩვენო ბატონო და ჩვენო მფარველო. თქვენი სულიერი შვილები, ყველა ერთად, თქვენს მარჯვენას ვეამბორებით და თქვენს უმაღლესობას ვაუწყებთ მას, რაც უკვე წმიდა კათოლიკე ეკლესიის კრებამ იცის, ესე იგი თუ რა დიდი ხანია, რაც ყველა ჩვენის ნათესავებით და ოჯახობით საბედნიეროდ თქვენი მორჩილნი ვართ და ჩვენთან ერთად ჩვენი საქართველოს ბევრი მამაკაცები და დედა-კაცები. გავლილს წელს (1741) მანდ წარმოგივლინეთ ჩვენი ეპისკოპოსი ქრისტოფორე, რომლის საშუალებითაც გაუწყეთ ყოველი ჩვენი საქიროება და მასთანავე ყველა ის შეწყუბება, რომელიც გამოვიარეთ მწვალებელთა და ურწმუნოთაგან. დარწმუნებული ვართ, რომ აქამდე ის ყველაფერს მოგახსენებდათ, გარნა მისი შვილობით მანდ მოსვლისა არავეითარი ამბავი შეგვიტყვია. აწ გაუწყებთ, რომ 1742 წ. სომხებმა ჩვენს საქართველოში მარჯვე დრო ჰპოვეს და შეისრულეს ბოროტი წადილი: ჩვენი პატრი-კაფუციენები დაიქირეს და ბევრნაირად აწვალეს და დასქრეს! მართალია, არ დაუბოციათ, მაგრამ ყველანაირი სტანჯეს; ეკლესია, წმიდა ჯვარი და წმიდა ხატები შეაგინეს, ეკლესია ჩამოათვეს და კაფუციენებს ჩვენს პროვინციაში ცხოვრების ნება აღარ მისცეს, არამედ აქედან განდევნეს. გარდა ამისა, აქ რადენი კათოლიკეც ჰპოვეს ორისავე სქესისა, დაიქირეს, უწყალოდ გალახეს, მათა ქონება აიკლეს და ძალით თავიანთ სარწმუნოებაზე გადაიყვანეს. აწ ტირილით გვედრებით და გაფიცებთ ღვთის სიყვარულისათვის, რომ ეს ყოველი ჩვენი ამბავი წმინდა მამას ზოახნენოთ და ნუ ინებებთ ეგოდენი სულთა დაკარგვას. უკაფუციენებოდ დარჩენა არ შეგვიძლია. კარგა ხანია ეგოდენი კათოლიკები დავრჩით გაუნდობელ-უზიარებელნი; ბევრი კაცი მოკვდა თვინიერ სულიერის შემწეობისა და ბევრი ბოვში მოუხათლავი. აღი-სწრაფეთ ჩვენს შესაწევნელად და გვიშუამავლეთ წინაშე უწმიდესის პაპისა: იმდენ ქრისტიანე კათოლიკეთ ნუ ჩაავდებთ ეშმაკის ხელში. ჩვენ მივიღეთ კათოლიკე სარწმუნოება პატრი-კაფუციენების ქადაგებით, ახლა თუ დავრჩით უკაფუციენებოდ და უეკლესიოდ, არ ვიცით როგორი ქრისტიანე შევიქნებით? ინებოს ღმერთმა, რომ ეს არას დროს მოხდეს. ეს დევნულება მარტო სომხებმა ასტებეს. აწ უწყოდეთ, რომ

ჩვენი მწუხარება და ტირილი უფრო უმეტესია ამაზე, რაც აქ მოგახსენეთ. ამისას დანარჩენს გაუწყებენ ხსენებული პატრები. თქვენი უმდაბლესი მონანი ორბელიანთი ყველა ნათესავებით“ . (1).

ეს შესანიშნავი საბუთი ცხადად გვიჩვენებს, რომ, გარდა ორბელიანთ გვარისა, იმ ემად კიდევ სხვა ბევრი ქართველი ყოფილა კათოლიკედ, როდესაც სომხებს ეგრედ უწყალოდ უდევნიათ და გაუძევებიათ კათუცინები და ყველა სომხის კათოლიკები გადაუყვანიათ თავიანთ სარწმუნოებაზე. არც ამ წერილს და არც ზემო წერილს აწერიათ თარიღი. გარნა ცხადად სჩანს, რომ დაწერილია 1742 წ. უნდა იყოს მაისის თვეში გაგზავნილი, როდესაც ხსენებული პატრი ნიკოლა გაიგზავნა რომს და თან წაიღო ესენი.

საქართველოს ამ სამ უპირველეს პირთა წერილმა დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა რომში და ააღელვა იქაურობა ასეთი უსამართლო დევნულების მოსმენამ. ამისგამო რომმა საჩქაროდ მიმართა იქ, სადაც საჭირო იყო. არა სჩანს-კი ამ პირებმა რაიმე პასუხი მიიღეს რომიდან თუ არა. ხოლო კათუცინების სანუგეშოდ პროპაგანდამ მისწერა ეს წიგნი მათ უფროსს:

„საქართველოს მისიონების უფროსს, პატრი ქლაუდიო რეჯიელს.

„21 სექტემბერს, 1743 წ. წმიდა კრებამ პატრი ნიკოლა ბორჯიელისაგან დიდის მწუხარებით მოისმინა ყოველი უბედურება, რომელიც შემთხვევია თქვენს გამგეობაზე მინდობილს ტფილისის მისიონს. რადგან დიდად ებრალება მისიონერების ეგრეთი მდგომარეობა და მეტად სწუხს, რომ იმდენ პირთ დაუტოვებიათ სარწმუნოება და კვალად მიქცეულან თავიანთ სქიზმატიკობაზე. ამიტომ დიდის მზრუნველობით მიმართა ყველა იმ საშუალებას, რომლის ხმარებასაც აწინდელ გარემოება ნებას აძლევს, რათა როგორმე გამოაკეთოს ეგრეთ დიდად გაუუქმებული საქმე ჩვენის წმიდა სარწმუნოებისა“ . (1)

კათუცინებმა დევნულების შემდგომ, გაგზავნეს ეგრეთვე პატრი ლეონ ბეაელი ისპაჰან ფრანგის კათუცინ დამიანე ლიონელთან. პატრი შაჰის მკურნალი იყო, ამისგამო დიდი გავლენა ჰქონდა მის წინაშე. ბევრს ეცადა და კარგი ბრძანება გამოიტანა შაჰისაგან სასარგებლოდ ტფილისის კათუცინებისა, რომლითაც შეეძლოთ თავისუფლად დარჩენილიყვნენ ტფილისში. ამისგამო პატრი დამიანეს 21 სექტემბერს 1743 წ. პროპაგანდამ მისწერა შესაფერი წერილი; ამავე დროს თვით პაპმაც მისწერა მას. კათუცინები, პატრი დამიანეს მიერ მოპოებული ბრძანების შემწეობით, მალე დაბრუნდნ ტფილისს, ეკლესია და სახლი ისევ ჩაიბარეს, მაგრამ ნიუთები-კი ყველა დაიკარგა და ველარაფერი დაიბრუნეს უკან. რადგან ესე ყველაფრისაგან ცარიელი დარჩნენ და აღარაფე-

რი გააჩნდათ, პროპაგანდამ საჩქაროდ გამოუგზავნა 500 სკული კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსის საშუალებით.

რავდენისამე ხნის შედგომ იტალიაში გაბრუნდა ხსენებული პატრილეონ ბოვაელი. პროპაგანდას წარუდგინა საქართველოს შესახებ ვრცელი მოხსენება, რომელშიაც აქ ხსენებულ დევნულებზეც სიტყვა ჩამოაგდო და სხვათა შორის, ესეც მოახსენა: „როდესაც კათუციანები განდევნეს, ტფილისში მიწის ძერა დაწყებულა და მთელ ხუთ თვეს გაუწევია, ვიდრე კათუციანები დაბრუნებულან. თვით ურწმუნოებს აღუარებიათ, რომ ეს მიწის ძერა სომხების დასასჯელად მოვლენილა, რადგან მათ კათოლიკები განდევნესო. ამ დევნულების ყველა მოთავენი, ცოტა დროს განმავლობაში, ერთიან დახოცილან, გარდა სომხების მმართველისა; მაგრამ არც ამას დაჰკლებია სასჯელი: ორჯელ კინალამ დაურჩვიათ, ცოლი და ძმა დახოცია. ამის მხილველ მაჰმადიანებს კათუციანებისათვის უთქვამსთ, რომ თქვენი ჯვარი მათ ხოცავსო. კათუციანების შემდგომ სომხებსაც მოუპოვებიათ შაჰის ერთი ბრძანება, რომლის ძალით კათუციანები უნდა განდევნილ იყვნენ, ვითარცა ქვეყნის აღმაშფოთებელნი; მათ მიმდევარ კათოლიკებსაც უნდა გარდაეხადათ დიდი ჯარიმა, და მის შემდგომ ისევ უნდა შეერთებოდნენ თავიანთ უწინდელ სარწმუნოებას. გარნა ტფილისის ახლად მოსულ ხანს კათუციანების მიერ მოპოვებული ბრძანება უფრო საუკეთესოდ უცენია, უფრო იმის იმედით, რომ კათუციანებისაგან დიდი საჩუქარი მიეღო. შემდგომ ამ ახალმოსულ ხანს მოუნდომებია კათუციანები სათვის დიდი ხარჯის გადახდევინება. გარნა ერთი მათი მეგობარი ქართველი შეხვეწნია ხანსა, რომელსაც აღარ გამოურთმევეია მათთვის ხარჯი“.

კონსტანტინეპოლის ლათინის ეპისკოპოსი, რადგან ხშირი მისვლამოსვლა ჰქონია ქართველებთან, უთხოვინა რომისათვის სამეგრელოში მისიონერების გაგზავნა და იმ ქალაქში ტყვედ მიყვანილი ბავშვების გამოსყიდვა. პროპაგანდაც 27 მარტს 1745 წ., მას ნებას აძლევს, რომ გამოისყიდოს ბავშვები, იქვე მათ ასწავლოს იტალიანური, ლათინური და პირველ დაწყებითი გრამატიკა და შემდგომ რომს გაგზავნოს, რათა იქ პროპაგანდის კოლეგიაში ისწავლონ თავიანთი ერობის სასარგებლოდ.

აღებოდგან კარმელიტანების უფროსს, პატრი ადალბერტოს, 14 სექტემბერს 1746 წ. პროპაგანდისათვის უთხოვია სამი ახალგაზდა ქართველის მიღება კოლეგიაში. ხოლო პროპაგანდა 1746 წ. 14 იანვარს პასუხს უთვლის, დიდ სიამოვნებას უცხადებს და უწინარეს მათი მიღებისა, თხოულობს შემდეგ ცნობებს: 1) ეს სამი ქართველი რომელი ტიბიკონისა არიან, სომხურისა თუ ბერძნულისა; 2) თუ დასდებენ ფიცს, შემდგომ თავიანთი სამშობლოში დაბრუნდნენ და იზრომონ სულთა სა-

სარგებლოდ; 3) თუ შეუძლიათ თავიანთ ქვეყანაში დაბრუნდნენ ისე, რომ მტრებს ტყვედ არ ჩაუვარდნენ. იქ მყოფი ერთი ვაჰარი მზად ყოფილა იმათთვის გზის ხარჯი მიეცა. ვერ შევიძელით გამოკვლევა, ის ბავშვები ალეპოში საქართველოდან, ან სპარსეთიდან მიუყვანიათ, თუ ტყვეობისაგან დაუხსნიათ.

ზემოდ დასახელებული ტფილელი ქართველი ქოდაკანთ ანუ ლოდაკანთ ანტონა პროპაგანდის მოწაფე, რომში კურთხეულა მღვდლად ლათინურ ტიბიკონზედ და საქართველოში წასულა 1747 წ. მაგრამ, სამწუხაროდ, ტფილისში რომ ჩამოსულა, რავდენისამე თვის შემდგომ, 1748, 21 სექტემბერს გარდაცვლილა. ამ დროს ტფილისში ომი ყოფილა სპარსელების წინააღმდეგ. ამ ამბავს სწერს რომს უფროსი პატრი ქლაუდიო, 1749 წ. 7 აპრილს.

ისე ჰგავს, ამ დროებში პროპაგანდა ძრიელ მოწადინებული ყოფილა, რომ ქართველი მოწაფეები ბევრი ჰყოლოდა თავის კოლეგიაში, რადგან ქართველი ბავშვების გაგზავნის შესახებ ტფილისის უფროსს სწერს:

„ტფილისში კათოლიკეების მისიონის უფროსს, პატრი ქლაუდიოს რეჯიელს, 6 ივლისს, 1748 წ.

„წმიდა კრებამ ურბანოს კოლეგიაში ადგილი დანიშნა მანდაური ქართველთა სამი ახალგაზდისათვის და რადგან თქვენს უკეთესს ვერავის იშოვიდა, ამიტომ თქვენს სიბრძნეს და გამოცდილებას მიანდო, აარჩიოთ ეს ახალგაზდები და გამოგზავნოთ. ამ არჩევის დროს უნდა ეცადოთ, რომ ახალგაზდები ორი სომხის ტიბიკონისა იყოს და ერთი ბერძნის ტიბიკონისა. უნდა იყვნენ კათოლიკეთა შვილები და შეძლებულის ოჯახებისა, რომ არა მარტო შეიძლონ რომს თავიანთი ხარჯით წამოსვლა, არამედ, როდესაც მანდ დაბრუნდებიან, შეეძლოს პატრონად ცხოვრება, რათა წმიდა კრების შემწეობა არ დასჭირდესთ. არც თხოუმეტი წლისაზე ნაკლები და არც თერამეტ წლისაზედ მეტი უნდა იყვნენ, მასთანვე მორჩილნი, კარგი ზნეობისა და ნიჭიერნი, რათა შეიძლონ მეცნიერების შესწავლა. საჭიროა შეატყობინოთ, რომ ეგენი უნდა დაადგნენ საეკლესიო წოდებას და თავს უნდა იღონ სულთა სასარგებლოდ შრომა მღვდელმოქმედების სამსახურის აღსრულებით. ამიტომ კარგი იქმნება გამოიძიოთ მათი კეთილი მომზადება ამ წმიდა სამსახურისათვის. როდესაც გამოარჩევთ, გამოუგზავნით აქ წმიდა კრებას, გამოატანთ თქვენს წერილს და ეგრეთვე მათი ნათლილების და მირონცხების მოწმობას. ეკვი არა გვაქვს, ასეთი მინდობილება შეასრულოთ ყოვლადის გულმოდგინებით და სახეში გექმნესთ ღვთის დიადი ღიდება და მანდაური მისიონის სარგებლობა და არც ერთის ოჯახის ან პირი-

სადმი მიმკერძველობას არ გამოიჩინთ. თავის დროზე მოველით ამის პასუხს. დავედრებული თქვენს ლოცვაზე“ (1).

არა მარტო პროპაგანდის კოლეგია მრავლდებოდა ქართველი კათოლიკე ახალგაზღვრებით, არამედ თვით კათუციანების მონასტერიც რომში, რადგან ქართველები მათთან მონაზონებათაც შედიოდნენ. ასეთ მონაზონ ქართველ კათუცინს ეხედავთ იმ დროებში ტფილელ ქართველ პატრი ფრანჩისკე ანტონს, რომელიც მღვდლად კურთხეულა და სხვა მისიონერებთან ერთად გამოუგზავნიათ საქართველოში 1747 წ. (2) საშუაზაროდ, ამისი გვარი არა სჩანს, რადგან კათუციანები დღესაც, გვარის მაგიერად, ყველას საკუთარი ქალაქის სახელით უწოდებენ.

რადგან საქართველოს კათოლიკების ეპისკოპოსად ირიცხებოდა ისპაჰანში მყოფი ლათინის ეპისკოპოსი კარმელიტანების წესისა, ამიტომ ხანდახან ეს ეპისკოპოსი მოდიოდა საქართველოში. მის მოსვლის დაწვრილებითი ცნობები არა გვაქვს; გარნა ვიცით კი სხვა და სხვა საბუთებიდან, რომ ისპაჰანის ეპისკოპოსი, ფილიპედ წოდებული, ტფილისში იყო 1746 წ. ამან რა ნახა, რომ ტფილისში საქირო იყო ლათინის ეპისკოპოსის ყოფნა და თვითონაც ვერ შეეძლო აქ დარჩენა, თავის ვიკარიად დანიშნა ქართული ენის კარგად მცოდნე კათუცინი პატრი ნიკოლა ჯირჯენთელი, საბა ორბელიანის მოყვანილი. ეს პატრი მაშინვე შეუდგა ტფილისში სხვა ახალ ეკკლესიის აშენებას, რადგან წინანდელი პატარა იყო და ვეღარ იტევდა კათოლიკებს, რომლების რიცხიც დღითი-დღე მრავლდებოდა. ეკკლესია დაასრულა 1749 წ. როგორც ბევრ წერილიდან სჩანს, საქართველოში ეს ეკკლესია ერთ საუკეთესო ეკკლესიად ითვლებოდა თურმე, რადგან ძრიელ შენეირი ყოფილა და მის აშენებაზე დიდი ფული დახარჯულა (ოთხი ათას თუმანზე მეტი). ამ ეკკლესიის დასასრულებლად პატრი ნიკოლას ფულები შემოჰკლებია და ამიტომ, პროპაგანდის დაუკითხავად, ძველი ეკკლესიის მამულები გაუყიდა. ამის გამო 17 აგვისტოს 1748 წ., პროპაგანდა ისპაჰანის ეპისკოპოსს სამღურავს სწერს.—ეს ის ეკკლესიაა, რომელიც თეიმურაზ მეფემ ჩამოართვა, როგორც ქვემოდ ვნახავთ.

საქართველოში ლათინის ეპისკოპოსის ყოფნის საქიროებას ყველა ჰგრძნობდა. ამისგამო კათოლიკებს რომს თხოვნა გაუგზავნიათ, მაგრამ მათი თხოვნა არ შეუწყნარებიათ. ხოლო 1750 წ. საქართველოდან გაბრუნებულა პატრი პიერ მარია ბორგიელი, წარუდგენია პროპაგანდისათვის საქართველოს მისიონის შესახებ მოხსენება, რომელშიც, სხვათა შორის, ეპისკოპოსისთვის ესეა მოხსენებული: „ასეთ მისიონში მოუცილებლად ერთი წარჩინებული ეპისკოპოსი მეტად და ძრიელ საქიროა, უკეთუ გნებავსთ კათოლიკე სარწმუნოებას იქ თავის შესაფერი

პატივი და წარმატება ჰქონდეს. გარნა საქიროა, ლათინი იყოს ეპისკოპოსი, რადგან როდესაც ლათინი იქნება, მაშინ შიში აღარ იქმნება მწვალებელთაგან, ვინაიდან მისიონში იქმნება ოსმალეთის და სპარსეთის მთავრობის თანახმობით და არც მათსავეთ ქვეშევრდომი იქმნება ამ ორი მთავრობისა... კვალად მოგახსენებ, რომ ამ ხსენებულ მისიონში საქიროა განსწავლული, ბრძენი და გულმოდგინე მისიონერები... დასასრულ, მოგახსენებთ, რომ უკეთუ ჯეროვან ყურადღებას მიაქცევთ ამ ნაირ მისიონებს, მეტად დიდ ნაყოფს მოიტანს, არა მარტო იმ ადგილებში, სადაც მისიონერები არიან ამ რამად, არამედ კვალად შეიძლება, მისიონი გავრცელდეს იმერეთის ვრცელ პროვინციაშიც, სადაც მრავალ გზის დაიბარეს მისიონერები, მაგრამ სიცოტავის გამო ვერ შეიძლეს წასვლა. ადგილის სივრცის დაგვარ ცოტა მისიონერები არიან. იქ მყოფნი ცოტანიც არ არიან ეგრეთი კეთილ მოშურნენი, როგორათაც ვალდებულია ერთი გულმხურვალე მისიონერი. ამიტომ ზოგიერთის მათგანისთვის შეიძლება ითქვას: „რასა ჰსდევით თქუენ აქა დღე-ყოველ უქმად“. ვევედრები წმიდა კრების კარდინალებს, რომ ასეთ მისიონერებს მოუპოვონ კარგი უფროსი, რათა გულმოდგინეთ ჰმართოს, და იქ გაგზავნონ გულმხურვალე და კეთილ მოშურნე მისიონერები, რომელთაც არ დაზოგონ თავიანთი შრომა, არამედ ჰქონდესთ ყოველნაირი მოწადინება, რათა აღმოფხვრან ცუდი და დანერგონ სათნოება გულმხურვალე და კეთილ მოშურნე კათოლიკეთა გამრავლებით“.(1).

ნამდვილი მიზეზი ვერ შევიტყვეთ იმისა, პროპაგანდა რისთვის არ აქცევდა ყურადღებას ერისა და მისიონერების თხოვნას შესახებ ლათინის ეპისკოპოსის დანიშვნისა ტფილისში, სადაც შუა საუკუნეებში იმდენი ლათინის ეპისკოპოსი ინიშნებოდა. ჩვენის აზრით, ერთ მიზეზთაგანი ის უნდა იყოს, რომ პროპაგანდა ცდილობდა სხვა ახალი ხარჯი არ მისცემოდა ეპისკოპოსის დანიშვნით.— ეგრეთვე არ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ვითომც სრულიბით არ ყთფილიყვნენ იმერეთში კათოლიკის მისიონერები, არამედ ისა, რომ მათ იმ დრომდე იქ სამუდამო ბინა არა ჰქონდათ. ვინაიდან ბევრი წერილიდან ვიცით, რომ იქ ხშირად ყოფილან კათოლიკეები და ზოგჯერაც დიდ ხნობითაც დარჩენილან.

აქ მოყვანილ წერილში ჩივილიცაა გაწვრთნილის და კეთილ-მოშურნე მისიონერების სიცოტავის შესახებ. სამწუხაროდ, ჩვენც შევნიშნეთ ეს გარემოება სხვა და სხვა წერილებიდან. თვით ეს მოჩივარი პატრიც რომ იმ უსარგებლო მისიონერთაგანია, ამას მისივე წერილი გვიჩვენებს. 1749 წ. იგი ყოფილა ახალციხის ახლოს მყოფ დაბა ივლიტას და უქადაგია იქაურ ეკლესიაში, რაც ძრიელ მოსწონებით ერსა და მღვდლებს; ამისგამო უთხოვნიათ მისთვის იქ დარჩენა, მასთან-

ვე შეუძლებელია სახლი და ეგრეთვე საქირო სახარჯოც. მაგრამ ამ ბატონს არ უნებებია, რადგან თავის სამშობლოში დაბრუნებას აჩქარებულყო. ბოლოს, უთხოვიათ მანამდე მინც დარჩენილიყო, რომ ამ გარემოებას რომში მისწერდნ და იქიდან პასუხს მიიღებდნ. მაგრამ არც ეს შეუწყნარებია. ესრეთი გულგრილნი და მასთანვე უსწავლელნი პირნი ხშირად მოდიოდნ საქართველოში და თავიანთის მოუმზადებლობით მისიონის წარმატების საქმეს ზოგჯერ ხელს უშლიდნ. მართალია, იმათში მოიპოვებოდნ მეტად შესანიშნავნი პირნი, როგორც იყო პატრი ბერნარდე ნეაპოლელი და დიდად განვითარებულნი და უზომოდ თავგანწირული იყვნენ, მაგრამ, სამწუხაროდ ასეთი პირები ძირითად ცოტანი იყვნენ. საქართველოს მისიონისათვის, ნაცვლად კათოციკლებისა, სხვა წესის მონაზონები რომ დანიშნულიყვნენ, მაშინ უეჭველად საქართველოს ბედი სულ სხვანაირად შეიცვლებოდა და თავის კულტურით ევროპის ერებს არ ჩამორჩებოდა, რადგან საქართველომ დიდი თანაგრძნობა აღმოუჩინა ამ ევროპელ მოძღვრებს, სული და გული გადაუშალა და მათ სწავლა-მოდღვრებას მტრულის თვალით არ შეხედა და განზე არ გაუდგა სხვა ტომსავით, არამედ დიდის სიხარულით მიეგება და ბევრი რამ მისგან შეითვისა. თუ საქართველოში ამ მისიონერებმა ვერ გამოიღეს ყველა ის სასურველი ნაყოფი, როგორათაც რომი და სხვა უწინდელი შეგნებული მისიონერები მოელოდნ, გარდა ზემოდ დასახელებულის მიზეზებისა, ერთ მიზეზადაც ვრაცხთ კათოციკლების მოუმზადებლობას და მათ უნიჭობას. ამის საბუთად შეგვიძლია ესეც დავასახელოთ, რომ კათოციკლები ორასიოდე წელიწადი საქართველოში იყვნენ, მაგრამ არც ერთ მათგანს არ დაუტოვებია საქართველოს შესახებ რაიმე შესანიშნავი წერილი, რათა მით თავი ეჩინათ. ხოლო მათ უწინარეს ყოფილმა თეათინელმა მონაზონებმა, რომელთაც 50 წელიწადიც არ გაუტარებიათ საქართველოში, მთელ ევროპას გააცნეს საქართველო თავიანთის წერილებით. ამ სამღურავს ჩვენ ვეუბნებით არა მარტო კათოციკლების დაბალ პირებს, არამედ თვით უფროსებსაც, რადგან საქართველოში ზოგჯერ ისეთი პირები ინიშნებოდნ უფროსებად, რომ საკმაოდ მომზადებული არ იყვნენ მისიონის მართვისა და წარმატებისათვის. ამის დასასაბუთებლად აქ მოვიყვანთ კათოციკონ რიდოლოფო ბორმოლის წერილს, რომელიც ტფილისიდან რომს გაგზავნა, თებერვლის 25 დღესა 1751 წ. განჯის მისიონის შესახებ: „...განჯაში მისულმა პატრებმა არ იცოდნენ იქაური ენა სომხური ან თათრული, მხოლოდ იცოდნენ მარტო ქართული, რომელიც იქ არ გამოადგებოდათ... იქ პატრი უფროსმა ქლაუდიო რეჯიელმი ტფილისიდან გაგზავნა ეს ორი პატრი, რომელთაც ქართული ენა იცოდნენ, ტფილისის მისიონში აღარც

ერთი პატრი დარჩა ქართული ენის მკოდნე. როდესაც ტფილისიდან წავიდნენ ეს ორი პატრი, იქ დიდი მითქმა-მოთქმა ასტყდა, ქართველ კათოლიკებმა ჩივილი დაიწყეს, პატრებმა მარტო უნდა დაგეტოვონო. სწორედ იმ დროს, როდესაც ტფილისში აღარავინ იყო ქართულის მკოდნე, მძიმედ ავად გახდა ორი ქართველი თავადი და კიდევ გარდაიცვალნენ: ალუარებელ-გაუნდობელნი მოკვდებოდნენ, ტფილისში იმ დროს შემთხვევით რომ არ ყოფილიყო ერთი უცხო კათოლიკე მღვდელი, რომელმაც ერთ მათგანს აღსარება ათქმევინა. ხოლო მეორე ქართველი ავად გახდა იმ დროს, როდესაც ეს მღვდელი წასული იყო, ამიტომ საჭირო შეიქმნა თვით პატრი ნიკოლა წასულიყო და იმ ავადმყოფისათვის აღსარება ეთქმევინებინა. ამ პატრს დიდი ხანია სიარული აღარ შეუძლია, ასე რომ ოთხმა კაცმა წაიყვანა სნეულთან. ახლა განჯის მისიონი მთლად დატოვებულია“ . (1).

ამ წერილისაგან საკმაოდ სჩანს, თუ რა უხეირო მართველი ჰყოლია მისიონს. ასეთ მაგალითს ბევრს მოვიყვანთ, რომ გამოუდგეთ.

ამ წერილში დასახელებული უცხო მღვდელი, რომელსაც ავადმყოფის ქართველისათვის აღსარება უთქმევინებია, არა გეგონია, მთლად უცხო, ესე იგი, ევროპელი ან სხვა გვარისა იყოს, შეიძლება ახალციხელი მღვდელი ყოფილიყო.

მიუხედავად კათუცინების მიერ მისიონის ასე ურიგოდ მართვისა, კათოლიკობა გვარიანად ვრცელდებოდა და საქართველოს საუკეთესო პირები უერთდებოდნენ რომის ეკკლესიას თვით ხსენებულ ხანშიაც. ეს გაკათოლიკებული წარჩინებულნი პირნი არიან იმერეთის მეფე ალექსანდრე, როსტომი რაქის ერისთავი, ამისივე ძმა ბესარიონ იმერეთ-აფხაზეთის კათალიკოსი და ეგრეთვე წმიდა ბასილის მონაზონი სტეფანე წინამძღვარი. პროპაგანდის არხივში მოიპოვება ლათინურიდგან ნათარგმნი ქართულად სარწმუნოების აღსარების რეეული, რომელიც ალუარებით ბესარიონს და როსტომს. კათალიკოსს ზედ ბოლოში თავისი ბეჭედი დაუსვამს და ხელი მოუწერია ესრედ: ქ. ქვემარტად მრწმუნებელი სარწმუნოებისა ამის ბესარიონ კათალიკოსი [ხედავ]. ეგრეთვე ამისთანა როსტომის ბეჭედიც არის და ასე აწერია: ქ. მე. ერისთავი როსტომ სარწმუნოებისა. ამის დამრწმუნებელი. მესამე პირის ხელი არის ესრედ: „ბატონმა ჩვენმა ერისთავმა როსტომ, წიგნი არ იცოდა და მე სტეფანე კათალიკე, წინამძღვარს იმისის ბრძანებით დამიწერია“ .

ამავე რეეულზედ ბოლოში აწერია კათუცინების ეს მოწმობა: „სახელითა უფლისათა. ამინ. მე, ქვემორე ხელის მომწერი, წმიდა ფრანჩისკეს წესის კათუცინებისა წმიდა კრების ბრძანებით კავკასიის მთებში გამოგზავნილი მისიონერი, ემოწმობ და რაოდენადაც საჭიროა, გულზე

ხელის დადებით, ვამტკიცებ, რომ მათმა ყოველად უსამღვდელოესობაჲ, რაჲის, კოლხიდის, ოდიშის და აფხაზეთის ქვეყნების ბატონმა კათალიკოსმა და ეგრეთვე მათმა ბრწყინვალეებამ როსტომ რაჲის მთავარმა გულმხურვალეებით და მართებულად აღიარეს ეს განსაზღვრული სარწმუნოების სიმეოლო, რომელიც ჩემს წინაშე წაიკითხა ყოველად პატივეცემულმა ზემოდ ხსენებულ ბესარიონმა. ჩემთან დამსწრე იყვნენ ახალი კათოლიკე ფრიად პატივეცემული სტეფანე წმიდა ბასილის წესის მონაზონი და ჩემი ამხანაგი ძმა ლავრენტი პლაჩინელი. რადგან ეს ყოველი მოხსენებული ქვეშარიტია, ამისთვის ეს წერილი დავწერე და ჩემი საკუთარი ხელი მოვაწერე ონის ჩვენს ახალს მონასტერში, 29 მაისისა, 1751 წ.— მე ძმა იერონიმე მარია ნურსიაელი კაფუცინი მისიონერი. ვითარც ზემოთ საკუთარი ხელით.

„მე, ქვემოთხსენიანი ხელის მომწერი, ქართულ ენაში გამოცდილი, ვმოწმობ, რომ აქ მოყვანილი ქართულად ნათარგმნი სარწმუნოების აღსარება, სრულიად ეთანხმება ამ დაბეჭდილ დედანს, რომელიც რომში ნეტარ ხსენებულ ურბანო მერვის ბრძანებით გამოიცა პროპაგანდის სტამბით. გორი 4 აგვისტოს, 1751 წ. მე ძმა სერაფინე მალთელი, უფროსის მოადგილე, საკუთარს ხელით“. (1).

აქ დასახელებული ახალი კათოლიკე წინამძღვარის სტეფანესი სხვა ცნობები არა გვაქვს. ხოლო ზემოდ წარწერიდან სჩანს, რომ ერთ-ერთი მონასტრის უფროსი ყოფილა. ეგრეთვე კაფუცინების ონის ახალ მონასტრისა ბევრი არაფერი ვიცით.

აქ დასახელებულ გორში მყოფ პატრი სტეფანეს, 4 აგვისტოს 1752 წ. ბესარიონის ხსენებული სარწმუნოების აღსარება გაუგზავნია რომს, უცნობებია ამ პირების გაკათოლიკება და უთხოვნია, რომ პაპმა დაამტკიცოს კათალიკოსი ბესარიონი მის ღირსებასა და სამწყსოში. მისი წერილი დაკარგულია. პროპაგანდა ამ პირველ მოკლე მიწერილზედ არ დათანხმებულა, არამედ 15 სექტემბერს 1753 წ. მიუწერია და მოუთხოვია ამ ახლად გაკათოლიკებული პირების შესახებ უფრო ვრცლათ მოხსენება. ამავე საგანზე იმავე დროს ეგრეთვე მიუწერია ახალციხეს მღვდლის ივანე ჯიგანათისათვის. რა საკვირველია, ამ დროს უფრო დაწვრილებით მოხსენება გაიგზავნებოდა რომს, მაგრამ, სამწუხაროდ, ვერაფერი ვიპოვეთ. ხოლო პატრი იერონიმე ნორჩაელის 1763 წ. მარტში, მიწერილი წიგნიდგან სჩანს, რომ დაწყებული 25 მარტს, 1751, ვიდრე 14 ივნისისა 1753 წ. ონში ვინც ყოფილან, ყველა გაკათოლიკებულან, ესე იგი 35 სული, ამ პირთა ამბავი კი არ არის მოხსენებული.

ამ შესანიშნავ პირთა გაკათოლიკებაში კაფუცინებს კი არ მიუძღვისთ დიდი ღვაწლი, არამედ კათოლიკე ორბელიანებს. ხსენებულის

ბესარიონისა და როსტომის მოქალაქობრივის მიმართულებისა მოგვეპოვება ბევრი ცნობა, რომლებსაც შემდეგში ცალკე გამოვცემთ. ეს ცნობები 1773 წ. პროპაგანდას წარუდგინა ახალციხელმა პავლე ეპისკოპოსმა. ამ ეპისკოპოსისთვისაც გვექნება სიტყვა შემდეგ თავში. წარდგენილ ცნობებში დასახელებულ გაკათოლიკებულ პირთათვის მოხსენებულა: „საბა (ორბელიანი) ეცადა და კათოლიკობაზე მოაქცია ყველა თავისი სახლობა და თავისი უკეთილშობილესი და უმრავლესი გვარეულობა, მათგანი ერთი დღესაც ცოცხალია, 80 წლისა, და სახელად ივანე ჰქვიან. ეს ნოტარი და უმთავრესი მსაჯულია ბატონის ერეკლე მეფისა და ქართულად ეწოდება ივანე დივან ბეგი. ერთი იმათ ბიძაშვილთაგანი, სახელად ვახტანგ, გადვიდა იმერეთს და მის საშუალებით გაკათოლიკდნენ: იმერეთის მეფე ალექსანდრე, როსტომ ერისთავი და მისი ძმა ბესარიონ, პატრიარქი მთელის იმერეთისა. რა გახდნენ კათოლიკენი, ყველამ დიდად შეიძულა ყმების გაყიდვა“. (1).

თუმცა სომხები მისიონერებს არას დროს ასვენებდნენ და მათ მტრობაზე ხელს არ იღებდნენ, მაგრამ ისეთი დევნა, რომელიც 1742 წ. აუტუხეს, რავდენისამე წლის განმავლობაში აღარ უქმნიათ. ამისგამო კაფუციანებმა ცოტა სული მოიბრუნეს, საქმე გამოაკეთეს და მეტად შევნიერარი ეკლესიაც აღაშენეს. გარნა მათმა ესრედ დამშვიდებულმა მდგომარეობამ ბევრ ხანს არ გასტანა. მათ შეურიგებელს და დაუძინებელ მტრებს გული აემღვრათ, როცა დაინახეს მათის მისიონის აღორძინება და წარმატება: მალე მიმართეს თავიანთ ჩვეულებრივს უსამართლო ხელობას და დაუწყეს კვალად დევნა, რაოდნათაც კი შეეძლოთ. ამის შესახებ საკმაო ცნობებს გვაძლევს კაფუცინი პატრი იოსებ მოდენაელი, რომელიც საქართველოდან გაბრუნდა ევროპაში 1754 წ. და პროპაგანდას 3 იანვარს 1756 წ. წარუდგინა ვრცელი მოხსენება: „1753 წ. სომხებმა დაუწყეს პატრებს წინააღმდეგობა, მათი მთავარი აღა მელიქი მოვიდა ტფილისის ქართველ პატრიარქთან და წარუდგინა ერთი ქისა სახეს 500 თუმნით, რომელიც ჩვენებურს 52,000 სკულს უდრის და სთხოვა, რომ პატრებს თუ არ განდევნით, ეკლესია შინც ჩამოართვითო. მაგრამ პატრიარქმა უპასუხა: არაფერი მაქვს პატრების წინააღმდეგ და ისეთ უსაუსამართლობას ვერ ვუზამ და ამიტომ ეს ფული ისევ თქვენთვის შეინახეთო. ესრე შერცხვენილი გაისტუმრა.

„ამავე 1753 წელს ეჩმიაწინიდან ტფილისს ჩამოვიდა ერთი სომხის ვართაპეტი. მისი მოსვლის რავდენსამე დღის შემდგომ, სომხებმა დაიწყეს მისიონერების წინააღმდეგ ცუდი ლაპარაკი, სადაც კი შეხედებოდათ, ასე ემუქრებოდნენ: დაცადეთ ორი თვე კიდევ და მერე ნახეთ რასაც გიზამთო! მისიონერები ვერ მიხვედარიყვნენ, თუ იმათთან რა უნ-

სომხები

დოდათ; ბოლოს კი დაინახეს მათი მახე. ჩვენსას მოვიდა ქართველი პატრიარქი და სთქვა, რომ ახალ მოსულმა ვართაპეტმა თხოვნა მომცა, რომ სარწმუნოების საქმისათვის გესაუბროთ: ამიტომ სადილო უკან ჩემთან მოდიოთ, სადაც თავადების თანადასწრებით კრება იქნებაო. ამის მოსმენა პატრებს გაეხარდათ, რადგან ესვიდენ შეუცდომელ ქეშმარიტებას, რომელიც დაჰპირდა: „როდესაც წარსდგეთ წინაშე მეფეთა და სხე.“. თუმცა მომზადებულნი არ იყვნენ, მაგრამ ღეთის წყალობასა და შემწეობაზე მინდობილთ აღვიღალ გამოუცხადეს თანახმობა. ხოლო წყალობა ღეთისა უკვე გამოცხადდა, ვინაიდან ბქობის დროს სომხის ვართაპეტი ისე დამდამბლდა და დაიძლია, რომ ველარაფერი პასუხის მიცემა შეიძლო და ესე შერცხვენილი წავიდა.

„ხმა გაავრცელეს, ვითომ სომხების ვართაპეტი პატრების აზრისა გამხდარიყოს, რაისგამო ხალხი ისე გამხეცდა ჩვენ წინააღმდეგ, რომ მთავარი იძულებული გახდა ჩვენთვის თავისი კაცები გამოეყოლებინა, რათა მათ წინააღმდეგ დაეფარეთ დი სახლამდინ მივეცილებინეთ; მაინც კი გზაში დაგვიშინეს ქვა, ტალახი და სხვა მსგავსი შეურაცხება მოგვაყენეს. ასეთის უპატიურების მოყენება დიდ ხანს არ დაიშალეს, მაგრამ სირცხვილი ისევე მათეე დარჩათ. თქვენ უმაღლესობას აქიდან შეუძლია სცნოს, თუ რაოდნად საჭიროა იმ მხარეში იგზავნებოდეს კარვად გასწავლილი მონაზონები, რადგან იქ ყოველთეინ საჭიროა ბქობა.

„თუმცა ცოტად თუ ბევრად დაწყნარდენ სომხები, მაგრამ გულიდან არ ამოიხოცეს ჩვენი მტრობა და მუდამ ნატრობდენ ჩვენს იქიდან განდევნას. რადგან ვერ შეისრულებს თავიანთი ბოროტი წადილი, ვერც ფულით და ვერც ბქობით, ამიტომ მიჰმართეს სხვა მანქანებას, რომელიც, მართლაც, ყველაზედ უფრო ძრიელი შეიქმნა.

„1754 წელს გორისა და ტფილისის სომხები ერთად შეერთდენ და მივიდენ მეფესთან, დაიწყეს ჩივილი წინააღმდეგ პატრებისა და სთხოვეს, აქედან განდევნეთ, რადგან ყველას აფრანგებენო. მაგრამ ერეკლე მეფე წინააღმდეგი გაუხდა. მაშინ მივიდენ დედოფალთან და საჩუქრებიც მიუტანეს. დედოფლის საშუალებით თუმც ვერ მოიპოვეს, რაც უნდოდათ მეფისაგან, მაგრამ მოიპოვეს მისი ერთი წერილი, რომელიც შეფე უბრძანებდა, რომ ამას იქით აღარავინ გაკათოლიკდეს, ვინც გაკათოლიკდეს, თავის საკუთარ სახლიდან განძევებულ იქმნას და ჩამოერთვას ყველაფერიო. შეუძლებელია გამოთქმა, თუ რაოდნად განიხარეს სომხებმა ამ წიგნის მოპოვებით. საქმაოა, ესთქვათ, რომ თავიანთ ეკლესიებში ყველაგან წაიკითხეს ეს წიგნი იმნაირის განმარტებით, როგორც თვით უნდოდათ, და ხალხს ეგოდენი შიში ჩაუგდეს გულში რომ, თითქმის ველარაფინ გაჰბედა ჩვენთან ლაპარაკი.

„ერთი სიტყვით ყოველ დღე ჩვენს წინააღმდეგ ლაპარაკობენ და ყოველ წამს ეძებენ შემთხვევას, რათა შეასრულონ თავიანთი წადილი. გარნა ღმერთმა ყოველთვის დაამხო მათი მანქანება, რადგან არ ჰნებას იმ მისიონის დაკარგვა. ამიტომ ეგოდენ მტერთა შორის კათოლიკე სარწმუნოება მუდამ წარმატებაშია“. (1)

ქართველებსაც რომ შეეწყოთ ხელი სომხებისათვის კაფუციების წინააღმდეგ, მაშინ მალე ბოლოს მოუღებდენ კათოლიკობას. მაგრამ ქართველები არ გაუდგნენ თავიანთ ძველ ჩვეულებას და არ უღალატეს თავიანთ ძველ მეგობრობას, რომელიც შეუწყვეტლივ ჰქონდათ ლათინის მოძღვრებთან. ქართველთაგანი, რომლებიც კათოლიკები იყვნენ, მათ ერთგულად ემორჩილებოდნენ; ხოლო რომლებიც არ იყვნენ მათთან სარწმუნოებით შეერთებულნი, ისინიც არ აკლებდნენ მათ თავიანთ პატივისცემას, რაოდენათაც კი შეეძლოთ. ზემოდ დასახელებული პატრიოსების მოხსენება აი რას გვეუბნება ამის შესახებ: „ამ ეზელ გორში მყოფი კათოლიკები არიან 100, გარნა სხვა კიდევ რაედენიმე გაფანტული არიან აქა-იქ სოფლებში.“ როდესაც გზაში უშიშრობაა და რომელსაჲმე ქარაფანს გავლა შეუძლია, მისიონერები მიდიან მათ სანახავად, სწვრთნიან და საიდუმლოებს უსრულებენ. თითქმის ყველა ეს კათოლიკები, გორში, თუ მის გარე მყოფნი, არიან ქართული ტიბიკონისა და მის თანახმად სცხოვრობენ. თუმცა ცოტანი არიან, მაგრამ უნდა ვსთქვა, რომ კაი კათოლიკები არიან და ყველაფერში ემორჩილებიან თავიანთ სულიერს მართველს“. (2)

მალე აღმოუჩნდა ძრიელი მტერი კაფუციებს, რომელმაც დიდად აენო მათ. იგი იყო კონსტანტინეპოლის პატრიარქი. რა ნახა საქართველოში კარგად ვრცელდებოდა კათოლიკობა, შეეშინდა, რათა სამუდამოდ არ მოსპობოდათ ბერძნებს ის უხვი წყალობა, რომელიც ყოველ წლივ გაჰქონდათ საქართველოდან. ამიტომ 1754 წ. თავის წერილით აღჭურვა და გამოუსია ბერძნის მღვდლები და მოასპობინა რაქის მისიონი. ამ ღვეწულებას კარგა ხელი შეუწყო იმ დროის ქუთაისის სამეფოს საქმეების არეუ-დარეუამ და აგრეთვე გაკათოლიკებული აღექსანდრე მეფის გარდაცვალებამაც. ამ ღვეწულების ამბავს ზემოდ დასახელებული პატრიოსები თავის მოხსენებაში ესე აღგვიწერს: „პატივი მაქვს მოგახსენოთ, რომ წამოსვლისა დროს მწუხარენი და შეშინებულნი დავსტოვე მისიონერები და კათოლიკები კონსტანტინეპოლის ბერძნების პარტიარქის გამო, რომელიც გახდა მიზეზი კავკასიის მთების ძირს რაქაში მყოფი მისიონის მოსპობისა; ამის გამო დიდ შიშსა და განსაცდელში არიან სხვა დანარჩენი მისიონებიც. ამიტომ ჩემმა უფროსმა გამგზავნა კოსტანტინეპოლს, საიდანაც მოვედი ამ სამთავროში. ღვეწუ-

ლება მინიონერებს და კათოლიკებს დაუწყო კოსტანტინეპოლის ბერძნის პატრიარქმა თავის დაწყველილი წერილებით და მოსპო რაქის მისიონი; იქ მყოფი პატრებიც ბერძნის მღვდლებმა დიდის შეურაცყოფით განდევნეს და მთლად დაუნგრეს მათ სახლი და ეკლესია.] უმეტესად საზიზლარი ის იყო, რომ იმავე მღვდლებმა ტრაპეზის ჯვარ-ცმის ხატი მთლად დაფრიწეს. მისიონის დაკარგვამ ძრიელ შეაწუხა ყველა მისიონერები, რადგან იქიდან დიდ ნაყოფის გამოღებას მოელოდნენ. რადგან ეშმაკი მეტად მოშურნეა კაცთა საუკუნო ცხოვნებისა, აღაგზნო დიდი ცეცხლი, რომლის ჩაქრობა ადვილი არ არის. ვინაიდან თქმულია: ბქენი ჯოჯოხეთისანი ვერ ერეოდნენ მასო. ამიტომ საქართველოს დანარჩენმა მისიონმა იგრძნო ნაყოფი ასეთის დაპირებისა. [თუმცა კოსტინტინეპოლის ბერძნის პატრიარქის გამოგზავნილმა სამმა მღვდელმა რაქიდან განდევნეს ყველა მისიონერები, იმერეთიდან ტფილისის წავიდნენ, რათა იქაც ევნოთ კათოლიკე სარწმუნოებისათვის ისე როგორც ჰყვეს რაქაში, მაგრამ დამცირდნენ და შერცხვენილნი იძულებულ გახდნენ იქიდან წასულიყვენ, რადგან ვერც მისიონერებისა და ვერც კათოლიკობის წინააღმდეგ ვერაფერი ჰქმნეს. მას ეწინააღმდეგენ იქაური პატრიარქი და მთავრები, და ჩვენის გადვენის ნაცვლად, თვითონვე შეიქმნენ განდევნილნი, რადგან დიდს სიყვარულს აცხადებენ ჩვენდამი და მრავალ გზის დაგვიფარეს რომის კათოლიკე ეკლესიის მტერთაგან, რაიცა ცხადადა სჩანს ამ წერილიდან. ამიტომ მე ამის დამწერი, დამდაბლებული თქვენს წინაშე, ვბედავ და გთხოვთ მომიპოვოთ წყალობა, რომელიც ორი წელიწადია უფროსმა პატრმა მოგთხოვათ, ესე იგი მოუპოვოთ ან პაპის და ან წმიდა კრების კურთხევა წერილით ჩვენი მოკეთე ბატონებისათვის, რომელთაც არა ერთ გზის ინატრეს ასეთი წერილი. პატრიარქმა და ერეკლე მეფემ სამ გზის მეც მთხოვეს. იქაური საბრალო მისიონის სულიერ წარმატებას კარგა ხელს შეუწყობს ასეთი წიგნი“. (1).

აქედან და სხვა წერილებიდგანაც სჩანს, რომ ერეკლეც სხვა მეფეებით მიდრეკილი ყოფილა კათოლიკობაზედ და მისი მფარველი. ზემოდ დასახელებული ახალციხელი პაეღე ეპისკოპოსი, 1773 წ. თავის წარდგენილ მოხსენებაში ერეკლეს შესახებ სხვათა შორის, ამბობს: „ბატონი ერეკლე მეფე თუმცა აღიარებს ბერძნების სარწმუნოებას, გარნა ჰსცნობს რომის კათოლიკე სარწმუნოების სიქეშმარტეს, ძრიელ მიდრეკილია კათოლიკებისაკენ, ყოველთვის პატივსცემს და იცავს მათ ყველა გასაქირში.“] თუ შემდგეში ერეკლე ყოველთვის ასე არ იქცეოდა, უნდა მივაწიროთ სხვა და სხვა განსაკუთრებულს გარემოებას.

კოსტანტინეპოლის პატრიარქის მიერ დევნულებამ, ზემოთ რომ ვახსენეთ, თუმცა ონში კაფუცინების მისიონი მოსპო, მაგრამ იქაურ კა-

თოლიკებს ვერაფერი დააკლო. ამიტომ ბესარიონ კათალიკოსი, როსტომ ერისთავი და სხვები დარჩნენ ისევ კათოლიკედ სიკვდილამდე. ბესარიონიც გაკათოლიკების შემდგომ, ისევ კათალიკოსად დარჩა რავდენსამე წელიწადს, ვიდრე სოლომონ მეფე, პოლიტიკური მიზნების გამო, ჩამოართმევდა კათოლიკოსობას და მისცემდა თავის ძმას იოსებს.

ძალაუნებურად მიუახლოვდით იმ დროს, როცა უნდა წარმოვადგინოთ ჩვენს ისტორიაში კარგად ცნობილი ფაქტი, რომლითაც დაწყებული 1240 წლიდან ვიდრე 1755 წლამდე, ქართველ მეფეთა შორის მარტო თეიმურაზმა განითქვა სამწუხარო სახელი, რადგან მხოლოდ მან ჩაიდინა ისეთი საქმე, რომლის შესახებ არც ერთ მის უწინარეს გვირგვინოსანს ექმნა. ის ფაქტია დევნულება, რომელიც მან აუტება დიდათ განვითარებულ ანტონ კათალიკოსს და კათოლიკეთა მოძღვრებს. ამ ნაირმა მისმა მოქმედებამ მისი მეფობა კარგათ დაამცირა არა მარტო საქართველოს ერის წინაშე, არამედ მთელ ევროპაშიაც, სადაც დიდად გაჰკიცხეს მისი ასეთი საქციელი. თუმცა ჩვენთვის საქმე ბური არ არის ასეთი ფაქტის წარმოდგენა, მაგრამ, რადგან ისტორია მიუკერძოებელი მსაჯულია, ჩვენც არ ვითაკილებთ ამ სამწუხარო ფაქტის შემოტანას. ჯერ მოვიყვანთ ერთ მოკლე მოხსენებას, რომელიც 1757 წ. რომს გაუგზავნია კათოლიკოსი იერონიმე ნორჩელს.

აქ ღმერთმა იწება და გაანათლა მათი უსამღვდელოესობა ანტონ დავითიანთი, საქართველოს არხიეპისკოპოსი, რომელიც ამ უკანასკნელის დევნულების დროს განდევნეს რუსეთს, ვითარცა მწვალებელი. რავდენისამე თვის განმავლობაში წმიდა ეკლესიას შეუერთდენ ასზედ მეტი ქართველი, რომელთა შორის სახელდობრ 60 თავადს უჩივლეს განყრილებისათვის, ხოლო სინოდმა მათი გასამართლება ვერ გაბედა შიშის გამო, რათა საერთო აღშფოთება არ მომხდარიყო. უმაღლესო ბატონებო, ეს თავადები დამოუკიდებელი პატრონები არიან კი მოზღდილი საბატონოებისა: ამათ სხვებმა უწოდეს პატარა მეფენი. დანარჩენი ახლად გაკათოლიკებულნი იყვნენ მონაზონები, მღვდლები და ეგრეთვე აზნაურები, რომლებიც, სულ ცოტა მაინც თითო სოფლის პატრონები არიან. ამათი გაკათოლიკება, ღვთის შემწეობით, მთელის საქართველოს შემოერთების იმედს იძლეოდა, მაგრამ, ჩემი ცოდვების გამო, უფალმა სხვა ნაირად იწება. ამიტომ მოგახსენებ, რომ ქართლში ხსენებული პირებიანად ათას ორასი კათოლიკე ძლივს იქნება, კოლხიდაში სამას კათოლიკემდე იქმნება, რომელთა შორის არიან ბატონი არხიეპისკოპოსი (კათალიკოსი) ბესარიონ თავისი სამი მონაზონით, ბატონი რაჭის ერისთავი როსტომ და ერთი სომხის მღვდელი. კახეთში უფრო ცოტანი არიან და ისიც აქეთ-იქეთ გაფანტულნი; მათთანვე არის არხიმანდრიტი

თავისი სამი მონაზონით წმიდა ივანე ნათლისმცემლის მონასტერში *) და ერთი ბერძნის მღვდელი ქალაქ თელავში“. (1).

ერთი სხვა წერილიდან სჩანს, რომ დევნულების უწინარეს ანტონ კათალიკოსის დეიდა ანუ შამიდა (Zia) კათოლიკედ მიცვლილა.

ეს საბუთი ცხადად გვიჩვენებს იმ თქმულობის სიტუაციას, ვითომც თემურაზს ყველა გაკათოლიკებულ ქართველებისათვის უარი ეთქმევი-ნებინოს კათალიკობისა და დევნულების შემდეგ, მან რომ ასტეხა, აღა-რავენ დარჩენილიყო ქართველ კათოლიკეთაგანი.

აწ მოვიყვანთ ამაზე ვრცელს მოხსენებას, რომელიც 1757 წ. რომს წარუდგინა კარდინალს განგებ გაგზავნილმა პატრი ჯულიო ბონავენ-თურა ტრენტოელმა. მოხსენება იწყება ასე:

„მოხსენება იმ დევნულებისა, რომელიც, 12 დეკემბერს 1755 წ. საქართველოს დედა ქალაქ ტფილისში დაუწყეს იმავე სამეფოს მისიონერებს და კათოლიკებს.

„აწინდელის კირილე მონაზონი პატრიარქის წინა-მოსაყდრე ავიდა თუ არა კოსტანტინეპოლის საპატრიარქო საყდარსა, ვერ მოისვენა და ყველანაირი საშუალება იხმარა, რათა კაფუცინები საქართველოს ყველა ადგილებიდან გავედევნეთ. ამიტომ ყოველ წლივ კოსტანტინეპოლიდ-გან გზავნიდა ორ მონაზონს, რომელნიც მოწყალების მოკრეფის მიზე-ზით, ყველგან ჩვენ წინააღმდეგ არიგებდნენ თვით პატრიარქის ხელმო-წერილ ცირკულთარ წერილებს. 1753 წ. კი კარგად გაიმარჯვა და გა-ადევინა ჩვენი თავი რაქის ჩვენი ახალი მონასტრიდან, რომელიც კავ-კასთა მთებშია. ამითი გაამაყდა, რადგან არ დახვდა იქ ძრიელი წირააღმ-დეგობა, თუმცა უარს ჰყოფდა იქ ჩვენ წინააღმდეგ კაცების გამოგზავ-ნას. ამიტომ მოუხშირა კაცებისა და წერილების გამოგზავნას, ისე რომ თავის საწადელს ეწია.

„დევნულობის დრომდე ჩვენ გვიცავდა კათალიკოსი ანუ ქართ-ველთა პატრიარქი, რომელიც თავის თავს ყველასაგან დამოუკიდებლად რაცხავდა. რადგან კაის თვალით გვიყურებდა, მისდამი გამოგზავნილს წერილებს ჰფარავდა და კოსტანტინეპოლიელ მონაზონებს საქართველო-დან ტკბილის სიტყვებით ისტუმრებდა. ამ კათალიკოსმა, ღვთის მად-ლით აღძრულმა, ბოლოს მიიღო რომის წმიდა სარწმუნოება და ჩვენის მისიონერის გარის უფროსი პატრი იერონიმე ნორჩელის წინაშე აღია-რა კათოლიკე სარწმუნოება. რადგან თვითონ სცნო ჰეშმარიტება, და-ლიან ცდილობდა, სხვებისათვისაც ეცნობებინა. ამ ნაირად ერთი თა-ვადის ქალს, რომელიც ~~ცხატელ~~ მისი სულიერი შვილი იყო, ჩააგო-

*) საბა ორბელიანიც ამ მონასტრის წინამძღვარი იყო.

ნა და შეუერთა კიდევ წმიდა ეკკლესიასა. რა დასწრულდა ის დედა-კაცი, მივიდნენ მის სანახავად ნათესავეები, მეგობრები და სხ. მათ შორის იყო ეგრეთვე ასული თეიმურაზ მეფისა, რომელსაც უპყრია საქართველოს უდიდესი ნაწილი. არ ვიცი რა აზრით აღძრულმა ავითმყოფმა წამოიძახა ამის მსგავსი სიტყვები: „ჰოი! რომის წმიდა პაპავ, ილოცეთ ჩემთვის, რომ ეგოდენ ხანს ცრუ მორწმუნების სიბნელეში ვიყავი“. მეტიც არ უნდოდა მეფის ასულს, შეეტყო, რომ ას ქალბატონი კათოლიკე იყო. მაშინვე მიუბრუნდა და უთხრა იქ დამსწრეთ: „ოჰ! ნახეთ, ესეც ფრანგი ყოფილა, მაშ კარგი მობრუნდება მამა ჩემი ომიდგან ლეკების წინააღმდეგ და მაშინ ენახავთ. მართლაც მობრუნდა თუ არა ტფილისს მეფე მამა მისი, შეატყობინა რაც მომხდარიყო. იფიქრა თუ ვისი წყალობით უნდა წარმომდგარიყო ესა და ექვი შეიტანა პატრიარქზედ, რადგან იცოდა, რომ ის ქალი იმისი სულიერი შვილი იყო. ეგრეც კათოლიკეები მივიდოდნენ მის სახლში, საქართველოს განაპირზე იყო. ექვი უფრო იმიტომ შეიტანა, რომ წინათვე შეეტყო პატრიარქის ნამდვილად გაკათოლიკება

„ამ ამბის კარგად გამოსარკვევად მეფემ და მისმა მოძღვარმა რაბეთიმ მოიმიზღვეს და მიაგზავნეს ერთი მონაზონი, რომელმაც ბევრი ექვი მოიგონა სარწმუნოების შესახებ და მივიდა პატრიარქთან ასახსნელად. პატრიარქს თავი ისე მოაჩვენა, ვითარცა დიდად კმაყოფილი ყოფილიყოს მისის სიტყვა-პასუხისა და აზრებისა; მერმე მობრუნდა და ყოველივე აცნობა მეფეს და მის მოძღვარს.

„მეფემ რა მოისმინა ყველაფერი ცრუ მონაზონისაგან, განრისხდა, მაშინვე შეკრიბა არქიებისკაპოსები, ეპისკოპოსები და მონაზონების უფროსები ტფილისში. რა შეიკრიბნენ, მეფისა და კრების სახელით, მიუგზავნეს ორი ეპისკოპოსი პატრიარქს საკითხავათ, თუ რომელ სარწმუნოებას მისდევდა. პასუხის ნაცვლად შემოუთვალა, რომ თვით კრებაზე მივიდოდა, ვითარცა მათი უფროსი. გარნა მეფემ და კრებამ ნება არ მისცეს შიშის გამო, რომ თავის თანადასწრებით არ შეერცხვინა მოწინააღმდეგენი და ესრე გამარჯვებული არ გასულიყო შესაკრებელიდან, სადაც მისი დასჯა უნდოდათ. ამიტომ კვლად მიგზავნეს ორი ეპისკოპოსი და ჰკითხეს, თუ რომელ სარწმუნოებას აღიარებდა. მეორე ჯერ დიდის სიმხნით უპასუხა, რომის კათოლიკე ვარ და ვისაც ცხონება უნდა, უქველად უნდა მიიღოს და დაიცვას ეს სარწმუნოებაო. ასეთმა პასუხმა უმეტესად განარისხა მეფე და პატრიარქის მტერნი, რომელთაც მაშინათვე ახადეს ღირსება. ბევრს რასმე შეჰპირდნენ, დაემუქრენ კიდევაც, რათა მიეზიდათ თავიანთკენ, მაგრამ მისი სიმტკიცე ვერ შეარყიეს, ამიტომ ერთ სოფელში გაგზავნეს, გარნა პირადად კი არაფითარი უპატიურობა მია-

ყენეს,] იმ მოსაზრებით, რომ ამით არ განერისხებინათ მისი სახლობა და ნათესავები, რომლებსაც თვით მეფესაც ერიდებოდა. ხოლო ქართველებმა თავიანთი ჯავრი ამოიყარეს სამ კათოლიკე სასულიერო პირზე, რომელნიც პატრიარქს ახლდნენ. სამი დღე ქალაქის მთელ ქუჩებსა და შეიღებში ატარეს ყოველნაირი შეურაცყოფით და გაუპატიურებულნი; ეგრეთვე სიბრაზით ეგოდნათ გალახეს ორი კათოლიკე დედა-კაცი, რომ მეტი სიმწარისაგან ორივე სამი დღის შემდგომ მიიცივალა.

„ამ ამბავზე საქართველოს ყველა ადგილებიდან შემოიკრიბნენ მეფის ნაცვლები (vicari) და მსაჯულები, რომელნიც უმეტესად სქიზმატიკი სომხები არიან. იმათ უფრო შეაგულიანეს მეფე ჩვენს წინააღმდეგ: ბევრი ელაპარაკნენ, ბევრს ეცადნენ და დიდი ფულიც მისცეს მეფეს ჩვენს გასადევნელად. [ბოლოს მოგვივიდა ბრძანება ჩვენის განძეგვისა მის სამფლობელოდან, და აღარც მიგვიღო თავისთან.

„კოსტანტინეპოლელი ბერძნის მონაზონები, რომელთაგანი ერთი ეპისკოპოსი იყო, თურმე ტფილისის ახლოს იყვნენ] ფარულად. რა წამსაც გამოვედით ერთი მხრიდან, [იმ წამსვე შევიდნენ ქალაქში მეორე მხრით, ეკლესიაში საჯაროდ წაიკითხეს თავიანთი პატრიარქის წერილები, დაანგრეს მთავარი ტრაპეზი, თავიანთებურად ეკლესია აკურთხეს და ჩააბარეს ერთ ქართველ მღვდელს; რათა მოეელო. ხოლო ჩვენი მეორე ეკლესია გარისა მეფემ მისცა იქაურ არხიეპისკოპოსს, რაქიდგანაც ხომ ორი წლის წინეთ გამოგვდევნეს. ეხლა ქართლში აღარაფერი დაგვრჩა...“ (1)

ეს კაფუციანი თავის მოხსენების] დანარჩენ ნაწილში მოგვითხრობს თავის მოგზაურობას, რომ კოსტანტინეპოლში ამ საქმის შესახებ ვერაფერს გამხდარა. ვენაში გამოუვლია და იქაც, ოსმალეთთან ომის გამო, იმპერატრიცას ყურადღება არ მიუქცევია. [ბოლოს კარდინალს ეხვეწება, რომ ნუნციების საშუალებით სხვა-და-სხვა მთავრობათა მისწერონ, ეგრეთვე რუსის იმპერატრიცას, რათა მეფეს მისწეროს რამე კაფუციანების სასარგებლოდ და მათ დასაბრუნებლად.] რადგან მეფეს იმპერატრიცის წყალობა ძრიელ სქიზია, მაშინ უარს ვერ იტყვისო და ხათრს დასდებსო.

ამ საბეთებიდან ნათლად სჩანს, თუ ამ მისიონერთა დევნის საქმეში როდენი მონაწილეობა ჰქონიათ ბერძნებსა და მეტადრე სომხებს, რომლებიც ამისთანა შემთხვევას მუდამ ეძებდნენ. თუმცა არც თეიმურაზი უბრალო ძმათა სრვისა და კათოლიკეთა დევნის საქმეში.

მაშინვე, ესე იგი [21 სექტემბერს 1757 წ., რომმა მისწერა პატრიარქსა, ვენასა და კოსტანტინეპოლში, მაგრამ დიდი ვერაფერი შემწეობა აღმოუჩინეს. რომმა პარიზიდან მიიღო ეს პასუხი: „ბატონმა კავა-

ლიერ ვერჯერმა მიიღო ბრძანება, რათა ღიდი ყურადღება მიჰქცია საქართველოში მყოფ რაქის, განჯის, ტფილისის და გორის კათუცინ მისიონერებს, რომელთა სასარგებლოდ ბატონმა ნუნციომ ოქტომბერში წარმოადგინა მოხსენება. ეს ელჩი იუწყება, რომ საქართველოს ის ნაწილი, საიდგანაც განიღვენენ კათუცინები, სულთანს არ ექვემდებარება. გარდა ამისა პორტა სრულებით არ არის მოწადინებული მისიონერებს ხელი შეუწყოსო. ვინაიდან ოსმალეთის მთავრობა იმასაც გაქირებით თანხმდება, რომ კათოლიკე სარწმუნოება დაცულ იქნას მარტო იმ ადგილს, საცა ოსმალეთის მიერ დაპყრობამდე არსებობდა ესეთი სარწმუნოება, და აგრეთვე ზღვის ნაპირებზე, საცა ფრანგები სცხოვრობენ. ოსმალეთის მთავრობა წინააღმდეგია, რომ მისი ქვეშევრდომნი ბერძნის ტიბიკონისანი გადაიყვანონ ლათინის ტიბიკონზე. ამის ასაკრძალავად გამოსცა სასტიკი ბრძანებანი.

ახალციხეში შეხიზნულის კათუცინებისათვის ბატონმა ვერჯელმა ძლივს შეიძლო განახლება იმ ბრძანებისა, რომელიც მათ უშიშარ ჰყოფს გავლენისაგან კერძო მოხელეთა, რომლებსაც უნდოდათ გადებდევინებინათ ის ხარჯი, რაც ერთმევათ ოსმალეთის არა მაჰმადიან ქვეშევრდომებს. [ეგრეთვე მოუპოვა მათ კარგი რეკომენდაცია აქაურ ფაშასთან, რათა მათ კაი სამსახური გაუწიოს. ელჩი ამის მეტს ვერას იზამს ამ მონაზონებისათვის. სხვა ყოველი ცდა, რომ მათ დაუბრუნდესთ ყველა ადგილები, საიდანაც განიღვენენ, სრულებით ამაოა, და შეიძლება მანებელიც იყოს. პარიზი, 20 მარტს 1758". (1)]

ეს საბუთი ნათლად გვიჩვენებს ერთ უმთავრესს მიზეზსა, თუ საქართველოს ზოგიერთ მხარეში, რათ არიან ქართველთ ერობის კათოლიკები სომხურ ტიბიკონზედ.

პროპაგანდა 17 სექტემბერს 1757 წ. ახალციხეში სწერს კათუცინების უფროს პატრი სტეფანე მალტელს და აუწყებს, რომ გაგზავნოს რომს ორი ახალგაზდა ქართველი ბერძნის ტიბიკონისა, რადგან პროპაგანდის კოლეგიაში უკვე დაუნიშნავს მათთვის ადგილი.

თეიმურაზ მეფის საკვირველ საქციელს უნდა მივაწეროთ შემდეგი ამბავიც, რომელიც მართლდაც გასაკვირველია. ასეთ ამბავს აზრათაც არ წარმოვიდგენდით, უკეთუ არ შეგვხვედროდა ნამდვილი მისი ხელთნაწერი საბუთი, რომლის პოვნამ დიდად გაგვაოცა. ეს საკვირველი ამბავი ისაა, რომ თავის მიერ წინეთ დევნულის კათოლიკებისათვის ისევ თავს იღო შემწეობის აღმოჩენა. როცა დაინახა კათოლიკების სულიერად გაქირვება, თვითონვე მიმართა თვისაგან გაძევებულ კათუცინებს და სთხოვა, მათთვის შემწეობა აღმოეჩინათ. აი ამის შესახებ რა წერილი ინახება ამ მეფისა პროპაგანდის არხივში:

ბუკლეტი

„ქ, მეფის. თეიმურაზის. და მეფის. ირაკლის. კეთილად. სახსენებლო. და არასოდეს არ. დასავიწყარო. ახალციხის. ხუცების. უფროსო. პატრი. ლეონარდო. მერმე. რაც. ამ. ჩვენს. ქვეყანაში. თქვენის. სარწმუნოებისა. არიან. ვინმე. და. რადგანაც. იმათ. ღვდელი. ეპირეზოდათ. მოვიდნენ. და. შემოგვეხვეწნენ. და. ჩვენც თქვენთვის. მოგვიწერია. რომ. ერთი. ახალციხელი. ხუცესი. გამოგზავნო. ამათ. უმღვდლოს. ახალციხელი ტერ სტეფანა. რო. არის. თუ. ის. სიბერეკით. არ. დაზარდება. და. წამოვა. კარგი. იქნება. თუ არა. და. რომელიც. შენ. მუნასიბი ნახო. ის. გამოგზავნე, მაგრამ. ახალციხელი ხუცესი კი იყოს. მოვიდეს. აქ. იმათ. უღვდლოს. მანამდინ. ან თქვენი. და. ან. ამ. ხუცის. ნება. იყოს. და. როცა. წამოსვლა უნდოდეს. ეს. წამოვიდეს. და. მანდემამ. მაგიერს. სხვას. გამოგზავნიდეთ. ნუ რა. ეფიქრება რა. კაცებს. გამოვატანთ. ღვთის შეწევნით. შეიღობით. გამოვატარებინებთ. და. მანდემამაც. მშვიდობით. წამოვაყვანებთ. თქვენს ამბავს მოგვწერდეთ. იანვრისა კგ. ქეს. უმც. ბექელი თეიმურაზისა
ბექელი ერეკლესი“.

უხდათ სჩანს, რომ ეს წერილი არ არის მტრისა, არამედ მეგობრისა. თუ ახალციხელ მღვდელს თხოულობს და არა პატრსა, ეს უნდა მივაწეროთ იმ დროის საჭიროებას. პატრი ლეონარდი რომში წიგნთან უგზავნის ეგრეთვე იმის თარგმანსაც იტალიანურად; მასთანვე აუწყებს წერილის დაწერის გარემოებას. მეფე ერეკლეს თავისი პირველი შვილი ვახტანგ ავად გახდომია ყვაველით. ტფილისის კათოლიკე დედა-კაცები მისულან ერეკლესთან და უხვეწნიათ ბევრი, რათა მათთვის მიეცა ერთი კათოლიკე მღვდელი. მეფემაც შეუსმინა. ამ გარემოების გამო მიუწერიათ ახალციხეს. წამოსულ მღვდელს ჯერ გამოუვლია გორსა და ხელთუბანში (Cheltuban), საცა კათოლიკებისათვის საიდუმლოები მიუღებინებია და შემდგომ ჩასულა ტფილისს, საცა შეუსრულებია კათოლიკებისათვის ყოველი სულიერი სამსახური. რადგან ეს მღვდელი დროებით ყოფილა წამოსული, მალე გაბრუნებულა ახალციხეს. წასვლის დროს მეფეს საჩუქრებიც მიუცია და ისე გაუსტუმრებია. შემდგომ ერეკლეს განჯიდან მოუყვანინებია კაფუტინი პატრი ლორენცო. იგივე პატრი ლეონარდი სწერს რომში 1759 წ.: თეიმურაზ მიდის რუსეთს და ვგონებ იქიდგან აღარ დაბრუნდესო, რადგან საკმაოდ დროულიაო. მასთანავე აუწყებს ერეკლეს გამეფებას. დიდად აქებს და იქედს აცხადებს, ჩვენზე მიდრეკილია და ჩვენთვის კეთილი უნდაო. პატრს იმედი არ გაუტრუვდა, რადგან ერეკლემ მალე დაიბარა ტფილისში. თავის დაბრუნების ამბავს თვით პატრი ლეონარდო სწერს რომს ესრეთ „ფრიად პატივცემულო და ღირსო მამაო. ტფილისი 18 აგვისტოს 1760 წ. იმე-

დი მაქვს, რომ ჩემს წერილს მიიღებდით. ამ წერილით გაუწყებდი, რომ ერეკლე საქართველოს მეფემ ორგზის მეტად აღერსიანი წერილით მიმიწვია. შემდგომ ერთი თავისი ნათესავი თავადი 60 ჯარის-კაცით გამოგზავნა ჩემს წასაყვანათ. ამ თვის 14-ს რა მიეუახლოვდით ტფილისს, მისივე ბრძანებით, მოგვეგება ჯარი. როგორც წინეთ გაცნობე, აქ მომიწვიეს ვითარცა ექიმი, რადგან საქართველოს მეფის თეიმურაზის ასული, ერეკლეს დაჰ, ავად არის. ეს მგზავრობა ჩემთვის სასარგებლო იმ მხრივ არის, რომ თავისუფლად ვემსახურები სულიერად ამ კათოლიკე ერს. თვით მეფეც სიყვარული გამომიცხადა, მაგრამ ჩემდა სამწუხაროდ, იძულებული გახდა წასულიყო იქიდან იმერეთის მეფის მისაგებებლად, რადგან დადიანთან და ერისთავთან ერთად მოდის თუთხმეტი ათასი ჯარის-კაცითა. უნდა წავიდნენ განჯის ასაღებად. მიანც-კი ერეკლე მეფემ ჯარიდან ერთი ცხენოსნის პირით შემოთვალა ბრძანება, რომ არავის შეეძლოს ჩემთვის დაშლა წირვის თქმისა და სხვა სულიერი სამსახურის შესრულება. ამიტომ აქაური კათოლიკე ერი გამოუთქმელ ნუგეშის ცემაშია“. (1)

როდესაც ერეკლეს დაუბარებია ეს პატრი, სამი წიგნი მიუწერია ერთი ახალციხის ფაშისათვის, მეორე იენიჩრების სარდლისათვის და მესამე პროვინციის ბეგისათვის და უთხოვნია, რომ პატრი ტფილისში დაუბრკოლებლად გამოეშვათ.

ერთი კაფუცინი საქართველოში წამოსასვლელად მომზადებული ვენეციიდან 1760 წ. რომს სწერს იქვე მყოფი ერთი ქართველის ამბავს და მისთვის შემწეობას სთხოვს. ის ქართველი ყოფილა თბილელი გიორგი, რომელიც ორმოცი წლის წინეთ გაშორებია საქართველოს, შაჰ-ყული-ხანის სამსახურში შესულა და მისგან უშოვნია მთავრობა მათისა და ფერდისა. დიდ გავლენიანი პირი ყოფილა მთელს სპარსეთში და ყველას მისი შიში და რიდი ჰქონია. კაფუცინების პირველი მეგობარი, შემწე და მფარველი ყოფილა. კაფუცინები სპარსეთის მთავრობისგან თურმე მისი გავლენით და საშუალებით შოულობდნენ ბრძანებას და მფარველობას სომეხთა მიერ დევნულების წინაღმდეგ. მისი მოწინააღმდეგების გაძლიერებისა და სპარსეთის არეულობის გამო გაბედულკულობათებულა და ყველაფრისაგან ცარელა დარჩენილა. ცოლშვილი ჰყოლია ყიზლარში, სადაც მოუნდომებია დაბრუნება, რისგამო შემწეობა მოუთხოვია გზის სახარჯოთ, ხოლო არა სჩანს, თუ რისთვის და რა დროს მოსულა ვენეციაში. მისი კათოლიკობისა წერილში კერძოდ არაფერია მოხსენებული. გარნა ჩვენ მიგვაჩნია კათოლიკედ, რადგან, როგორც სწერს კაფუცინი, ვენეციის ეკკლესიებში ხშირად დაიარებოდა და ყველას დიდ კეთილ მაგალითს აძლევდაო.

ერეკლესაგან ტფილისში დაბარებული პატრი ლეონარდო რაედენსამე თვის შემდგომ გაბრუნებულა ახალციხეს პაერის გამოსაცვლელად, რადგან დასწრებული იყო და აგრეთვე ახალციხის საქმეების გამო. იმ დროს ერეკლეს მეუღლე ავად გამხდარა; უთქვამს, თუ არ პატრი ლეონარდოს, სხვის წამალს არ დავლევო. ამიტომ ერეკლე იძულებული გამხდარა მეორედ დაებარებინა ახალციხიდან; გაუგზავნია სახლთუხუცესი და თან გაუტანებია 34 ცხენოსანი წამოსაყოლად; [ეგრეთვე წიგნიც მიუწერია წამოსულიყო. ეს წიგნი ვერ ვიპოვეთ, მარტო მისი იტალიანურად თარგმანი გვაქვს. ესთარგმნით ამას და იტალიანურიც მოგვყავს:

„ლეონარდო!

„ღირსსა და შესაფერ მოკითხვას უძღვნით ბრძენს, პატრიოსანს და მონაცვლეს პატრი ლეონარდოს. სიამოვნებით მოისმინეთ ჩვენი ვედრება.

„იმ ხანად მივიღეთ თქვენი წიგნი, რომელმაც დიდად გვასიამოვნა და მოვისმინეთ ყოველი, რაც მოგვწერეთ. როდესაც ჩვენ ებრუნდებოდით კახეთით ჩვენი მამულიდგან, თქვენ კიდევ წასულიყავით. აწ ამას გვევდრებით: დიდი ხანი არ არის, რაც ჩვენი სახლობა უქეიფოდ არის, არ ვიცით ხველებაა, თუ სხვა რამ სატკივარი. ჩვენი მდივანი, რევაზ, გამოგზავნეთ მანდეთ. იმედი გვაქვს თქვენი კეთილის გულისა და ღვთის სახიერებისა, რომ არ გეწყინოსთ და წამოჰყვეთ ამ ჩვენ პირველ მინისტრსა. /კარგად ვიცით, რომ მანდ ბევრი საქმე გაქვსთ, მაგრამ ჩვენის სიყვარულისათვის დროებით თქვენს ადგილას დანიშნეთ ერთი ვარსაპეტი, ან რომელიმე სხვა მღვდელი და თქვენ აქ მოდით. რადგან ქრისტიანების მოყვარე ხართ, ვიცით კარგა, რომ ქრისტეს სიყვარულისათვის არ გეწყინებათ მგზავრობა და სხვა ამის მსგავსი შეწუხება; უსასყიდლოდ არ დავსტოვებთ თქვენს შრომას. თუ გინდათ რაიმე ჩვენგან და ნატრობთ ჩვენს პატივს და სიყვარულს, წამოდით, აქ მოგელით. ღვთის წყალობით სწეულება არ არის მძიმე, გარხა მაინც სიჭიროდ შევრაცხეთ თქვენი მოწვევა. აწ ღვთის შეწევნით გზაში მშვიდლობა არის. უშიშრად ჩამოხვალთ, და როდესაც ინებებთ დიბრუნებას, უფლის შემწეობით, კარგათ გაგისტუმრებთ. მანდ გამოგზავნილი ჩვენი მდივანი რევაზ ისე ჩათვალეთ, თითქო ჩვენ თვითონ მოვსულიყოთ, რადგან სულ ერთია. იმედი გვაქვს, რომ ღვთის სიყვარულისათვის არ გეწყინოსთ, არ დაიგვიანოთ და წამოჰყვეთ. აქამდე აქ არ ვიყავით, და შევიტყეთ, რომ თქვენთვის აქედან წასასვლელად მოუციათ ერთი ცლახა ჯორი. ახლა მის ჯაერზე გიგზავნით ერთს კარგს ჯორს და ცხენს, რათა მანდედან წამოხვიდეთ ამ ცხენით. გარდა ამისა გიგზავნი ერთ ჯორსაც თქვენი ბარგის წამოსადებად; ამასთანავე გიძღვნით სამოცს ძეპინს

ფულსა, რათა ამითი იყიდოთ წამლები და სხვა მოწყობილება. გაფრთხილდით. ნუ დაიგვიანებთ. სხვა თქვენ იფიქრეთ. 21 აპრილს 449, ქართულის ინდიკტონისა“. (1)

[ტფილისის რომ ჩამოსულა ლეონარდო, მალე გაუკურნებია დედოფალი, რისგამო უფრო დიდი სიყვარული გამოუცხადებია მისთვის ერეკლეს. დაუმსახურებია ვგრეთვე პატივისცემა მთელი ქართველი ბატონებისა და ზოგიერთ გავლენიანი სომხებისა; კათოლიკების ერთი მოზღდილი სახლი გადაუქცევია ეკლესიად: საჯაროდ დაუწყია ქადაგება, წირვა და სხვა ყოველის სამსახურის ასრულება. კათოლიკების გარდა, წამლობის მიზეზით, ბევრი სხვებიც მიდიოდნენ მასთან და ისმენდნენ მის ქადაგებას. რავდენიმე კაცი გაუკათოლიკებია: სხვათა შორის გორიდან მოსულან ბერძნის ტიბიკონის მქონე ორი ქართველი. მღვდელი და მიუღიათ კათოლიკობა. ანტონ კათოლიკოსის გაკათოლიკებას ბევრი დაუფიქრებია და ბევრიც მოუმზადებია კათოლიკობის მისაღებად, მაგრამ დროთა ვითარების გამო, ცხადად გადასვლა კათოლიკობაზე ვერ გაუბედიათ, რადგან ბევრს ერიდებოდა თურმე მღვდლისა გაბანთ (Gabanti) ზაქარიასი, რომლის ხელშიც ყოფილა მთელი სინოდი და ყველას მისი რიდი ჰქონია.] ძრიელი მტერი ყოფილა კათოლიკებისა და მათ წინააღმდეგ ხალხისათვის ბევრი სიბოროტე ჩაუგონებია, უთქვამს კიდევაც, რომ ფრანგების დახოცვა და მათი ლუკმა-ლუკმა დაკეპა ცოდეა არ არისო.

[იგივე მღვდელი წინააღმდეგი ყოფილა კათუცინებისათვის ეკლესიის დაბრუნებისა. ამიტომ თვით ერეკლეს უთხოვია კათუცინებისათვის რუსის ან საფრანგეთის მთავრობისაგან სარეკომენდაციო წერილი ეშოვნათ, რათა ამით მას შესძლებოდა ზაქარია მღვდლისა და კათოლიკების სხვა მოწინააღმდეგეთათვის პირი დაეხშო.] ერიდებოდა, უამისოდ შეიძლება ამ მღვდელმა რამე უწყესობა მოახდინოსო.

პატრი იერონიმე ნორჩაელი მარტში 1763 წ. ჰგზავნის რომში საქართველოს შესახებ მოხსენებას სხვა-და-სხვა საქმეთათვის თავიანთ ეკლესიების და მონასტრებისას ამასა სწერს: „ტფილისის ადგილი ერთი ნაწილი პატრებს აჩუქა შაჰნავაზმა 1662 წ., ხოლო უფრო მომეტებული ნაწილი სხვა-და-სხვა დროს პატრებმა შეისყიდეს გარეშე მეზობლებისაგან. ნასყიდობის ქალაქები მისიონის სხვა წერილებთან ერთად დაიკარგა 1717 წლის დევნულების დროს. გარის ადგილი აწინდელის მეფის ერეკლეს პაპამ თეიმურაზ მეფემ აჩუქა თეათინელ პატრებსა. შემდგომ, 1666 წ., მათი ადგილი დაიპირეს კათუცინებმა.

„ონის ადგილი აჩუქა ქართველ კათოლიკე ბატონმა ერისთავმა 1751 წ. ამავე ბატონმა სრულიად თავის ხარჯით ააშენებინა მონასტერი და ეკლესია.

„არა სჩანს, თუ პატრებმა ვისგან მიიღეს ქუთაისის ადგილი. ხოლო ეს-კი ცხადია, რომ ეს ადგილი ჩაიბარეს 1672 წელს.

„ახალციხის ადგილი მისცეს ბატონ ნავროზხანთ კათოლიკებმა 1733 წ., ხოლო ეკკლესია მისცა იქაურმა კათოლიკე ერმა 1730 წ.“. (1)

[კათუციანები ბევრს ცდილობდნენ თავიანთი ეკკლესიის დაბრუნებას, ამისგამო გაგზავნეს ორი პატრი სპარსეთის მთავრობასთან, რათა გამოერთმიათ ბრძანება ეკკლესიის დაბრუნებისა. იმათ წაპყლია ეგრეთვე თავიანთი კათოლიკე მდივანბეგი, რომელსაც საჭირო ბრძანება მოუტანია ერეკლესთან.] ბრძანების სისრულეში მოსაყვანათ თან წამოყლია იმანვერდი ბეგი სპარსელი. ამ ბრძანების მოტანა რა შეუტყვიათ ზოგიერთ კათუციანების მტრებს, ქართველებს და სომხებს, წინააღმდეგობა დაუწყვიათ. შემდგომ გაუკეთებიათ იმათაც არზა და წაუღიათ სპარსეთის მთავარ ყარიმ ხანისათვის მისართმეველად. ხოლო ერეკლეს კათუციანებისათვის უპასუხნია: თუმცა თქვენი დიდი პატივისცემა მაქვს და გულითაც მინდა თქვენი დაკმაყოფილება, მაგრამ ამ ნაირ არეულ-დარეულობის დროს, მეტადრე საარწმუნოების შესახებ, არ შემძლია თქვენ დაგაკმაყოფილოთ და ხალხს აეუკრძალო არზის მიწერაო; ნებას კი გაძლეეთ ტფილისში დარჩეთ და ერს მოუაროთა.

ახალციხიდან პატრი ჯერილამო 2 მარტს 1763 წ. სწერს რომში, რომ იქ ბერძნის ტიბიკონის მქონე სამ ქართველს მიუღიათ კათოლიკობა. ერთი იმათგანი, რომელიც მღვდელი ყოფილა, ევროპაში წასულა, ხოლო ვერ შევიტყეთ, ევროპის რომელ ქალაქს წასულა.

[ზემოდ ვსთქვიით, რომ რადგან კათუციანებს სჭიროდათ სომხის ტიბიკონის მღვდლები თუ ახალციხესა და თუ მის გარეშე სოფლებში, ამიტომ საქართველოს შეიღებეს თითქმის ყოველთვის მარტო ამ ტიბიკონზედ აკურთხებდნენ რომში. ამას როდი კმარობდნენ კათუციანები, არამედ იმათ, ვისაც რომს გზავნიდნენ სამღვდელოდ, უკვე წინდაწინ რაცხავდნენ სომხის ტიბიკონის მქონედ და სომეხად. თუმცა სხვა მათი წერილები ცხადად მოწმობს, რომ ის პირები ნამდვილად ქართველები იყვნენ და სომხის ტიბიკონისა ჯერ მათ არაფერი ჰქონდათ, ვიდრე ეკურთხებოდნენ.] ასეთის საგვირველი საქციელის მაგალითად მოვიყვანთ პროპაგანდის წერილს:

„კათუციანების წესის პატრი ივანე ბაპტისტას სარელოელსა, 2 ივნისს, 1759.

„რომს მოვიდა ერთი ახალგაზდა ტფილელი ქართველი სომხის ტიბიკონისა სახელად პეტრე ყორღნაანთი და ითხოვა ურბანოს კოლეგიაში მიეღოთ, რისგამო, როგორც თვით ამბობს; დაუტოვებია სამშობლო და მოსულა იტალიაში. თუმცა წმიდა კრება მუდამ მონატრულია

აღზარდოს ქართველი ახალგაზდები, რადგან იმ პროვინციებში დიდად საჭიროა კარგი მისიონერები, გარნა კანონიერი წესდება მოითხოვს, ამისთანა პირები არ მიიღებოდნენ ხსენებულ კოლეგიაში, ვიდრე მათ შესახებ საჭირო ცნობები არ იქნება შეკრეფილი. ამისგამო იყო, რომ თქვენ დაგეკითხეთ: თუ ვინ არიან მისი მშობლები, ნათლისღება მიუღია თუ არა და ვისგან და ეგრეთვე ვინ ყოფილა მგზავრობის დროს მისი ამხანაგი. თქვენც უპასუხეთ, რომ მის მიცვალებულ მამას ჰრქმევია ივანე ყორღანანთი, მის დედას, რომელიც ცოცხალია, ჰქვია მარიამ თემურანთი; ხოლო თქვენი პასუხი მის მონათვლისა და ამხანაგის შესახებ, ორკოფია, რადგან ხან ამბობთ, რომ მოუწათლავს პატრი კლაუდიოს და ხან ამბობთ პატრი ლეონსაო; ხოლო მის ამხანაგად კოსტანტინებოლამდე ხან ასახელებთ ძმა ლავრენტის და ხან პატრი ივანე ბაპტისტას... (1). აქედან ცხადათ სჩანს, რომ ის ქართველი ყოფილა და პროპაგანდას იმის მიღებით ქართველის მიღების აზრი ჰქონია; ეგრეთვე მონათლული ყოფილა კათუცინი პატრებისაგან. მაშ ყოველ ექვს გარეშეა, რომ იგი ლათინის ტიბიკონისა ყოფილა. დალოცვილ კათუცინებს კი რომში წარუდგენიათ სომხის ტიბიკონის მქონედ. ეგრეთვე 1758 წ. რომს გაუგზავნიათ 28 წლის ტფილელი ქართველი ფრანჩისკე შაროვანთი; ისიც სომხის ტიბიკონის მქონედ ჩაუწერინებიათ.

პროპაგანდა 5 მარტს 1763 წ. კოლეგიაში იღებს კვალად ორ ახალგაზდა ქართველს, რომლებიც უკვე მისულან კოსტანტინებოლს და უგზავნის მათ 200 სკულს ფულს გზის სახარჯოდ. არ არის გამოცხადებული მათი სახელი და გვარი და არც მათი სამშობლო ქალაქი.

რომს კარგა ხნიდან უნდოდა კავკასიის მთებში მცხოვრებთათვისაც გაეგზავნა მისიონერები. მაგრამ კათუცინებს საკმაო მღვდლები არა ჰყავდათ, თვით საქართველოს მისიონსაც ვერ ჰყოფნიდნენ. ამიტომ მისიონი მიანდოა წმიდა ივანე ნათლისმცემლის მონაზონებს და 1763 წ. პატრი სტეფანე განდოლფოს წინამძღვრობით წამოვიდა რავდენიმი მისიონერი, ჯერ მოვიდნენ ახალციხეს, შემდგომ იქიდან წავიდნენ კავკასიის მთებისკენ. გზაში უფროსი მოუკვდათ, ბევრი გაქირვებაც გამოიარეს, მეტადრე ენის უცოდინარობის გამო. ამიტომ ვერსად დაბინავდნენ და ისევ დაბრუნდნენ ახალციხეს, სადაც დარჩნენ რავდენსამე თვეს და შემდგომ ისევ გაბრუნდნენ ევროპაში.

რადგან კათუცინები ვერ დაბრუნდნენ ტფილისისა და გორის მონასტრებში ისე, როგორც უწინ იყვნენ, ვიდრე გაიდგენებოდნენ [პაპმა ეს წიგნი მისწერა ერეკლე მეფეს:

„ბრწყინვალეს და უძლიერესს ერეკლეს, საქართველოს მეფეს და კახეთის მთავარს.

„პაპი კლემენტე XIII. ბრწყინვალე და უძლიერესო მთავარო, მშვიდობა და ღვთის მადლის ნათელი. დიდად შევსწუხდით, რა ესცანით, რომ, სქიზმატიკი ბერძნების შეგულიანებით, თქვენ დაგიფიციათ აღარ შეუშვათ თქვენს სამეფოში მისიონერი კათუცინები, რომლებიც დიდის ხნიდანვე მთელ საქართველოსგან მიღებულნი და პატივცემულნი არიან. ხოლო ჩვენ, რა კარგად ესცნობთ თქვენს კაცთ-მოყვარეობას და ეგრეთვე თქვენს მიღრეკილებას კათუცინებისადმი, რომლებიც აღიარებენ და ერს ასწავლიან ქეშმარიტ სარწმუნოებას, ვინებეთ გამოგზავნა ამ წერილისა, რომლითაც დიდათ შეგაგულიანებთ და გთხოვთ, რათა მოწყალების თვალთ მიხედოთ და შეიბრალოთ ის კათოლიკები, რომელთაც დააკლდათ მოძღვრები და ღმერთს ისე ველარ ემსახურებიან, როგორათაც ავალებს მათი სარწმუნოება. [თქვენს ფიცს ყურს ნუ უგდებთ. რადგან ფიცი კეთილის აღსასრულებლად იქმნება და არა რამე ბოროტისათვის. არც ვალდებული ხართ დაიცვათ, თუ დაგიფიციათ, როდესაც მისი საგანი წინააღმდეგია ქეშმარიტებისა, რადგან თქვენი ფიცის საგნის სიბოროტე ყოველ ძალას უსპობს ფიცსა, რომელიც დაგიდვიათ. აწ გთხოვთ ინებოთ და დააბრუნოთ თქვენს სამეფოში ეგ მონაზონები, რომლებიც უწინ თავიანთის ღირსებით თქვენნი საყვარელნი იყვნენ და კიდევ იფარავდით მათ. აწ რასაც ესთხოვთ თქვენს ხელმწიფებას, დიდ სიკეთედ შევრაცხავთ და თქვენგან მარადის დავალებული ვიქნებით. [სიკეთის მომნიჭებელს ღმერთს ესთხოვთ, რათა დაგიცვასთ უვნებლად და აღაოძინოს ყოველი თქვენი საქმე. რომით, 16 აპრილს 1763 წ. “. (1).]

ვგონებთ აქ შეცდომა უნდა იყოს ფიცის შესახებ. არც ერთი წერილიდან სჩანს, რომ ფიცი ერეკლეს დაედოს, ჩვენ ვგონებთ, ისევ თეიმურაზის საქმე უნდა იყოს. ზემოდ ენახეთ, რომ ერეკლემ მრავალგზის მიიწვია კათუცინები ტფილისში და ერის მოვლის ნება მისცა. ამას არ იქმოდა, დაფიცებული რომ ყოფილიყო.

ზემოდ უკვე ვთქვით, რომ კათუცინები საზოგადოდ რომში სასწავლებლად ყმაწვილებს არ გზავნიდენ თუ არ იმ პირობით, რომ სომხის ტიბიკონი მიედოთ და შემდგომ დაბრუნებულთ ემღედლოთ სოფლები-სათვის. ამის კვლავ დასამტკიცებლად მაგალითსაც მოვიყვანთ. კათუცინებს სამი ახალგაზდა გაუგზავნიათ ამ პირობით და პროპაგანდისათვის კი მათ გაგზავნისა წინდაწინ არაფერი უცნობებიათ. ყმაწვილები რა მისულან კოსტანტინეპოლს, იქ დახვედრიათ ახალციხელი პავლე ეპისკოპოსი. იმას უთქვამს, რომს მანამდე არ გაგიშვებთ, სანამ პროპაგანდის ნებართვა არ მოვაო. ამისგამო 11 ივლისს 1767 წ. კოსტანტინეპოლელი არქიეპისკოპოსი სწერს რომში შემდგეს: „თქვენო უმაღლესობავ, აქ მოვიდა საქართველოდგან სამი ახალგაზდა კაცი; იქ მყოფი კათუცი-

ნების უფროსისაგან გამოგზავნილი უფროსი პავლე ეპისკოპოსს წერილითა სთხოვს, ესენი გაგზავნოს რომის კოლეგიაში მისაცემად თუ იმიტომ რომ გაწერთნან საგნებში, თუ იმიტომ, რომ იქ დიდად საჭიროა მისიონერები სოფლებისათვის, როგორც თვითვე იუწყება, რადგან იმ ადგილებში მღვდლები ძრიელ ნაკლებად ყოფილან. ამისგამო ხსენებულ ახალგაზღვებში ორს, თუმცა ორივე ქალაქელები არიან, ერთი ტფილელი და ერთი ახალციხელი და ეკუთვნიან საუკეთესო ოჯახებს, მინც კი უკისრიათ და წერილითაც პირობა დაუდევიათ იმსახურონ სოფლებში, სადაც კი მათ დანიშნენ უფროსები“... (2) ამასთანავე უგზავნის კუფუცინთა უფროსის წიგნს, რომლითაც აუწყებს ამათგან წერილებითი ფიცის მიღებას და იმ გარემოებას, რომ სოფლებში მეტად საჭიროა მღვდლებიო. პროპაგანდა იმ ორს შეიწყნარებს და ეპისკოპოსს სწერს:

„ეპისკოპოსს, კოსტანტინეპოლის საპატრიარქოს მონაცვლეს, 19 სექტემბერს, 1767 წ.,

„წმიდა კრებამ საქართველოს მისიონის უფროსს ბრძანება გაუგზავნა, რათა მის ნება დაურთველად აქ არ გამოგზავნონ ყმაწვილები; ახლა მეტად უკვირს, რომ მის დაუკითხვავთ მისიონი გზავნის სამ ყმაწვილს კოსტანტინეპოლამდე, მათ მშობლებს ზარალში აგდებს და კოლეგიასაც იძულებულ ხდის მიიღოს განსაზღვრულ რიცხვზე მეტი მოსწავლე, რათა ერთიან არ უარჰყოს მაგ ქართველების ვედრება და წადილი, წმიდა კრება დათანხმდა მათგან მიიღოს ორი, რომლებსაც უფრო ნიჭიერებად სცნობთ, რადგან თავიანთი ხარჯითვე უნდა მოვიდნენ რომამდე და პირობაც მიუციათ, იმსახურონ სოფლებში, სადაც კი დაინიშნებიან. მაშ გამოგზავნეთ ორი, ვინც უფრო საიმედო იყოს, ხოლო ეცადეთ, მესამემ მარჯვე ღრო შეირჩიოს და დაბრუნდეს ისევ უკან თავის სამშობლოში. აწ სხვა არაფერია საჭირო. ღმერთსა ესთხოვ თქვენს სიცოცხლეს და ბედნიერებას“. (1).

ეს ახალი ქართველი მოწაფეები არიან ბატონჯანაშვილი გრიგოლ კროხიქამიანთი ახალციხელი და მეორე პეტრე გიორგის შვილი. ხოლო გვარი არა სჩანს.

როგორც ტფილისიდან გადევნილი პატრები ნელ-ნელა მობრუნდნენ, ისე რაქასაც წავიდნენ და ჩაიბარეს ყოველივე, რაც დევნულებას გადარჩენოდა. ბევრი წერილი გვაკლია ამის შესახებ. ხოლო გვაქვს ერთი საბუთი, რომელიც საკმაოდ გვიხატავს იმ დროს. ეს წიგნი ახალციხიდან რომში მისწერა უფროსმა პატრმა ალიოზიმ 18 მარტს, 1767 წ.:

„უაღრესი პატივისცემით ვისურვებ თქვენს უვნებელს სიცოცხლეს და გაუწყებ, რომ აქამდე ხუთი წიგნი მოგწერე რომში და არც ერთის პასუხი არ მიმიღია. შეიძლება ვინმე ბოროტებმა დაიპირეს გზაში. აწ

მოგახსენებ, თუ ღმერთმა როგორ თვით უიმედო მდგომარეობაში არ დაგეტოვა, რადგან კაფუცინების მდგომარეობა უოველ მხრივ გაჭირვებული იყო, არამედ მოგვიხსენია კაფუცინები და გაჭირვებული მორწმუნენი. ამიტომ გაუწყებთ სანუგეშოდ, როგორც იმედი მაქვს, რომ ორ-ორი წიგნით სამ გზის იმერეთის ერისთავმან კითალიკოსთან ერთად მომწერეს და მომთხოვეს ძმა დიონიზიო და ერთი პატრი თავიანთ ქვეყანაში სამუდამოდ დასანარჩუნებლად. მართალია, ჩემს უწინარეს ყოფილმა უფროსმა, პატრი იერონიმემ მიჩიია აღვილად არ ვნდობოდი იქაურ მთავრებს, თუ წინანდელის ომებისა და თუ მონაზონ აკადემბულის გამო (Akadembali), რომელსაც შეეძლო ახალი დევნულების დაწყება და პატრების გადევნა. მაგრამ მე უსმინე ხსენებულს მთავარს და ბატონს კათალიკოსს, როდესაც მქსამედ მომწერეს, რაიცა ვყავ პატრი იერონიმეს და სხვების რჩევით. ამიტომ იმერეთს გავგზავნი ძმა დიონიზიო ფაშის ბრძანებით და თავის გასაცნობელი წერილით. გავატანე ეგრეთვე დარიგება (ინსტრუქცია) ჩემი ბეჭედ დაკრული, იტალიანურად და ქართულად დაწერილი, რომელსაც ხსენებულმა ბატონებმა ფიცის ქვეშ ხელი უნდა მოაწერონ, რომ იქ პატრსა და მორჩილ ძმას არათფერი გაუქირდეს. ძმა დიონიზიომ კიდევ ორი სანუგეშო წიგნი მომწერა და მაუწყა, რომ წერილით თანხმობა მიუციათ ყველა მთავრებს და ბატონ კათალიკოსს (ეგრეთვე თვით იმ მონაზონ აკადემბულსაც, რომელიც დეტის განგებულობით დასწრეულებულა და ძმას გაუკუბრუნებია, ახლა თანახმაა და ჩვენთვის ლოკულობს), რათა ონისა, ანუ რაქის ადგილი ერთიან ჩაბარონ მას. კიდევ აუშენებია იქა სამი ოთახი, ეკკლესიაც უნდა დაეწყოს, ხოლო ამის ნება არ მივეცი, სანამ არ გამომიგზავნის დადიანის და ახალი მეფის *) წერილებითს თანახმობას. ეს ძმა აქამდე ვერ მივიდა იმათთან, რადგან ოსმალებისა და თავიანთის ჯარით განშორდენ თავიანთ ადგილ-მამულს, რადგან სოლომონის შეპყრობა უნდათ. თუმცა ზამთარი სუსხიანია, რა მივიღებ ამ წერილსა თქვენც გაუწყებთ და იქ გავგზავნი ერთ პატრსა.

მსგავსადვე ერეკლე მეფემაც წიგნი მომწერა და მომთხოვა პატრი გიორგი გორის პატარა საზოგადოებისათვის, საცა, როგორც ტფილისში, მისცა სახლი. შიგ ტრაპეზი აღმართეს და კათალიკებს დაუბრკოლებლივ უსრულებენ საიდუმლოებს და სხვა საეკლესიო სამსახურსა. ღმერთმა განუმტკიცოს მეფეს ამნაირი კეთილი წადიერება. ასეთი წყალობა მიანიჭა პატრი ლაფრენტის, რომელსაც ეხლა აუხირებია თავის ქვეყანაში დაბრუნება, რისგამო ძრიელ ვწუხვარ. ამიტომ მე გავგზავნი

*) სოლომონ მეფის ბიძაშვილი თეიმურაზი.

საგანგებო კაცი და ის პატრი გიორგი დავიბარე ართვინიდან, საცა აგერ ექვსი თვეა, რაც მისიონერის მოვალეობას დიდის გულმოდგინებით ასრულებს, რადგან ბავშვების სასწავლებლად იქ სკოლა აღაშენა და დიდის შეტკობით უსწორებდა იქაურ მღვდლებს მათ შეცდომილებას და ნაკლსა. ამ ორი კვირის წინეთ კიდევ გავგზავნე იგი გორსა, საიდგანაც ჯერ მისი მისვლის ამბავი არ მიმიღია. პატრი დომინიკემ და პატრი ლავრენტიმ კი მომწერეს, რომ პატრი გიორგი აღდგომის უკან ტფილისში უნდა დაიბაროს მთავარმა, ანუ მეფემო, როგორათაც ქართველები უწოდებენ, რისგამო იძულებული ვარ მის აღვილს სხვა გავგზავნო. ამიტომ მე უთხარი პატრი ანდრიას, რათა წასასვლელად მოემზადოს. ეხლა ამის მეტი სხვა არავინ მყავს ისეთი, საკმაოდ იცოდეს ქართული ენა და ექიმობა... (1).

[ერეკლეს იმ დროსვე გორში მიუწერია ორი წიგნი ერთი ჯარის უფროსისა და მეორე ქალაქის თავისათვის და მათთვის დაუვალებია, ყური უგდეთ პატრებს, რათა არავინ შეაწუხოსო.]

აქ დასახელებული ერისთავი და კათალიკოსი არიან ზემოდ ხსენებული როსტომი და ბესარიონი, რომელთაც 1751 წ. მიიღეს კათოლიკობა და დარჩნენ მორწმუნედ.

ამავე პატრი ალიოზს პროპაგანდა 6 თებერვალს 1768 წ. დიდი კმაყოფილების წიგნსა სწერს, რომ ერეკლეს გორში დაუბრუნებია მისიონერები და ერისთავთან და კათალიკოსთან დიდი გავლენა ჰქონია. ჰპირდება ყოველ დახმარებას, ოღონდ კი თვით ეცადოს კათალიკე სარწმუნოების გავრცელებას.

იგივე პროპაგანდა აპრილს 1769 წ. კოსტანტინეპოლის არხიეპისკოპოსს სწერს და უცხადებს თავის დიდს მწუხარებას მღვდლის ფირალანთ ანტონას სიკვდილის გამო, რადგან მეტად სასარგებლო ყოფილა საქართველოს მისიონისათვის. მასთანვე უარს ეუბნება სხვა ქართველი ყმაწვილების მიღებისას რადგან მაშინ კოლგეიაში აღვილი აღარ ყოფილა.

იმავე დროებში კაფუცინებთან მონაზონად შესული მორჩილი ძმა ქართველი ანტონა გორელი დაბრუნდა რომიდან საქართველოში (1) სხვა კაფუცინებთან ერთად საშრომელად. არ ვიცით კი, თუ როდის გავგზავნეს რომს კაფუცინებმა.

[რადგან ერეკლე კაფუცინებს გულკეთილად ეპყრობოდა, ამ ამბავმა რომში ყველა დიდად გაახარა. ამიტომ ჰაპმა ეს შესანიშნავი წერილი მოსწერა:

„ბრწყინვალეს და უძლიერესს საქართველოს მეფეს ერეკლეს.

„ჰაპი კლემენტე XIV. ბრწყინვალე და უძლიერესო მეფევ, მშვიდობა და ღვთის მადლის ნათელი. ძრიელ მოხარული ვართ, რომ ჩვე-

ნის მღვდელთ მთავრობის დასაწყისშივე გვეძლევა შემთხვევა მოვსწეროთ თქვენს ხელმწიფებას, რომლის გულუხეობისა და უზომო მხნეობის ქებანი მოგვდის ჩვენთა მოძღვართა წერილებით და რომლის სახელ განთქმულობა და ამბავი განუწყვეტლივ გვეუწყება. პირველად უგულითაღდეს მადლობას მოგახსენებთ, რომ თქვენის მეტად განთქმულის გულკეთილობით ეწვეით და იფარავთ ყველას, ვინც ჩვენთან სარწმუნოებით შეერთებულნი, ჩვენი ქვეშევრდომნი და მორჩილნი არიან. შემდგომ, გამხნეებული იმავე თქვენის გულკეთილობით და დაიმედებულნი, გთხოვთ და გვეედრებით, რომ მომავალშიაც ყველა თქვენის ღონისძიებით დაიცვათ და დაიფაროთ მტრის წინააღმდეგ თქვენს სამეთვლი მიყოფი ყველა კათოლიკები და მეტადრე პატრი კათუცინები, რომლებიც სარწმუნოების გამო მანდეთ არიან წამოსულნი. ესენი სიბოროტეს არავის უყოფენ, არამედ სათნოებას იცვენ და ავრცელებენ ღვთის ბრძანებათა და სჯულსა; ყველას სიყვარულით ეპყრობიან და საზოგადოების მშვიდობისა და სიწყნარისათვის შრომობენ. გარნა მტრები არ სცხრებიან, მათ წინააღმდეგ ძალასა და მზაკვრობასა ხმარობენ და ხშირად მათ ჰსცემენ კიდუცა. ვერას დროს ველარ შეიძლებდენ მანდ მობრუნებას, უკეთუ კაცთმოყვარეობით და მფარველობით არ შესწოდიოთ. ამ კათუცინებს იმედი აქვსთ, თქვენის ძლიერის მფარველობით უშიშრად და უვნებლად შეიძლონ მანდ ყოფნა და არც სცდებიან. რისგამო უმეტესად ვვეედრებით თქვენს ხელმწიფებას, რათა კვლავაც დაიფაროთ და შემწეობა არ მოაკლოთ. ესეთი თქვენი მოკმედება თქვენთვის არას დროს შეიქმნება სანანელი. დარწმუნებული ბძანდებოდეთ, რასაც კი მაგათ მიიავებთ, ისე ჩავსთვალოთ, ვითომც ჩვენთვის გექნასთ. რანისგამო თქვენი მადრიელი და მომხსენებელი ვიქნებით და მას კედეც გამოგიცხადებთ, როდესაც შემთხვევა მოგვეცემა შემდგომში. ეგრეთვე გარწმუნებთ, რომ თქვენს წარჩინებულს თვისებას აღვიარებთ და დიდთაც ვაფასებთ; მასთანავე ყოვლის მპყრობელ ღმერთსაც ვვეედრებით, დაგიცვასთ უვნებლად, ყოველი სიკეთე მოგანიჭოსთ და ქემშარიტი საუკუნო ბედნიერებაც მოგმადლოსთ. რომი. 23 აგვისტოს 1769, მღვდელ-მთავრობის პირველ წელს“. (1)

ერეკლემ ძრიელ კარგა დაიწყო, მაგრამ ბოლომდე ვერ გაატანა და, როგორც ბოლოს ენახავთ, პაპის მოლოდინი ყოველთვის ვერ გამართლა.

იმავე წელს სომხებმა დაუწყეს საშინელი დევნულება ახალციხეში კათუცინებს და სხვა კათოლიკე ერსა და მღვდლებს. ესენი პატრებთან ერთად ტყვედ წაასხეს. შემდეგ თავში ვრცლად გვექნება საუბარი ამისთვის.

როგორც სჩანს, ტფილისის მისიონს დაუწყევია უწინდელივით ალყვაება და წარმატება. საჭირო მოხსენებანიც გაუგზავნიათ კაფუცინებს რომს. გარნა ვერ შეხვდით წერილებს. ამის შესახებ გვაქვს მხოლოდ ერთი წიგნი, რომელიც 1773 წ. 13 თებერვალს, პატრი დომინიკეს, კაფუცინების უფროსს, უცხადებს კარდინლების კმაყოფილებას, რომ ტფილისიდან კაი ამბავები მიდიოდა სარწმუნოების შესახებ.

1773 წ. რომის კოლეგიაში მივიდა სასწავლებლად ახალციხელი ანტონ ხუციანთი. პროპაგანდა 29 სექტემბერს 1773 წ. მარსელში კაფუცინ პატრი სებასტიანეს სწერს მადლობის წიგნს იმის გამო, რომ ეს ქართველი წამოუყვანია კოსტანტინეპოლიდან მარსელამდე და იქიღვანაც რომს გამოუგზავნია.

რომისა და მისიონერების სიხარულმა ბევრ ხანს არ გასტანა. საქართველოში კათოლიკების თავისუფლებას და წარმატებას მალე შეეკვეცა ფრთები, რადგან მეფემ უმტყუნა თავისი სიტყვას. მალე დაადგა მას ის უწინდელი შავი დღე ძმთ სრვისა და მტარვალობისა. აქ იძულებული ვართ წარმოვადგინოთ ის სამწუხარო სურათიც, რომელიც დიდად აჩრდილებს ერეკლეს მეფობას, მის დიდსულოვნებას და მიუბაძავ სიმბნესაც. როგორც თავის შესანიშნავის სარდლობით სახელი მოიხვეჭა ევროპაში, ისე თავის ანგარებით და შემცდარი მოქმედებით დაიმცირა თავი ყველას წინაშე, რადგან ინტერესის გამო მტრის ჩაგონებით დააჩაგვრინა თავისი ერთგული მეგობრები, ლათინის მოძღვრები და მკაცრად დასაჯა ისინი, ვისაც არაფერი ბრალი ჰქონდათ. ამის შესახებ ერთი ვრცელი მოხსენება გვაქვს თვით უფროსი პატრი დომინიკესი, გაგზავნილი რომს 24 ნოემბერს 1775 წ., რომლის უმეტეს ნაწილს მოვიყვანთ აქ.

„რადგან ჩვენი მისიონი მეტად დაცემულია ახლად გამოღვიძებულის და მფარველობით გაძრელებულის დევნულებისაგან, რომელიც ბევრი ფულის მიცემით აგვიტეხა გველად გადაქცეულმა ეჩმიაწინის სომეხთ პატრიარქმა, სიმონმა, ვალდებული ვარ თქვენს უმაღლესობას ვაახლო ერთი მოკლე და სარწმუნო მოხსენება ამ უსამართლო დევნულების შესახებ, რათა თქვენც კეთილ ინებოთ და ყოველივე აუწყოთ პროპაგანდის კარდინლებს; რომლებისგანაც მოველით შეწევნასა, განკარგულებასა და ბრძანებასა, თუ როგორ უნდა მოვიქცეთ და რა შევლა უნდა მივიღოთ აწინდელ სამწუხარო მდგომარეობაში.

„გავლილის მაისის თვეში მეფე ერეკლემ დააქორწინა თავისი მეორე შვილი ლევან. ქორწილში დაჰპატიჟა არა მარტო ამ ქვეყნის ყველა მთავარი, არამედ ბევრი უცხოელიც, რომელთა შორის მოწვეულ იქმნა აგრეთვე ზემოხსენებული პატრიარქიც. თუმცა ქორწილში თვი-

თონ არ მოვიდა, მაგრამ თავის მაგიერ გამოგზავნა ორი ვართაპეტ-
ებისკაპოსები (ამათგანი ერთი ის ვართაპეტი იყო, რომელმაც ამ რვა
წლის წინეთ დაუწყო დევნულება ახალციხის კათოლიკებს) და სამას
თუმნის, ანუ ჩვენებურად 3,000 სკუდის საღირალი საჩუქრები გამოა-
ტანა. ქორწილის შემდგომ ამ ორ სომხის ვართაპეტმა აქაურ მღვდლებ-
თან და ერის მოწინავე პირებთან მოილაპარაკეს, ვისარგებლოთ ამ მე-
გობრობით, რომელიც ერეკლემ ჩვენის საჩუქრების წყალობით გვიჩვენ-
ნაო. კარგად უწყოდენ, რომ მეფე ფულისათვის ყველასთვის დათანხმ-
დებოდა, თვით უსამართლობასაც-კი. ამიტომ ამ საჩუქრების გარდა
კვალად უთავაზეს მეფეს ნაღდი ფული 700 თუმანი, ანუ 7,000 სკუდი,
და სთხოვეს ნება მოგვეცი, ძალა დავატანოთ და სომხის სარწმუნოება-
ზედ გადმოვიყვანოთ არა მარტო ამ 20 წლამდე გაკათოლიკებულნი,
არამედ მათი შვილებიც სომხებისგან მონათლულნი მაშინ, როდესაც
კათუკინები განდევნილნი იყვნენ ამ ქალაქიდან, ან მონათლულნი სომ-
ხის მღვდლებისაგან უფრო უწინ, ვიდრე მათი მშობლები გაკათოლიკ-
დებოდნო. სომხები ეფიცებოდნენ ერეკლეს, არც ჩვენ ფულს და არც
სიცოცხლეს დავზოგავთ, ოღონდ დაგიფაროთ თქვენის მტერებისაგან,
რომლებიც ცდილობენ ტახტი წაგართვანო. მაგრამ მათმა დაპირებამ
იძღვრად ვერ გასქრა, რამდენადაც მათმა ფულმა. 700 თუმნის მიღებამ
ერეკლე დააბრმავა, მათ თხოვნაზე თანხმობა განაცხადა და დაჰპირდა,
ნებას გაძლევთ კათოლიკებს როგორც გინდათ ისე მოეპყარითო, ამის
გამო მ იენისს ზარების რეკით სომხის ეპისკაპოსებმა შეჰკრიბეს თავი-
ანთი ერი, ვაქრებს და ხელოსნებს დააკეტინეს ღუქნები, რათა ყველა-
ნი წასულიყვნენ და ენახათ, თუ რა შეურაცყოფით და მკაცრად მო-
ეპყრობოდნენ კათოლიკებს. ასე ამიტომ მოიქცნენ, რომ თუ ვინმე
ჩვენს წმიდა სარწმუნოებაზე მიდრეკილი იყო, იმის ნახვით შეშინებუ-
ლიყო და გაგვეშორებოდა, და ვინც მტერი იყო, უფრო გაძრივლებუ-
ლიყო ჩვენს მტრობაში. რა შეიკრიბა სომხის ერი, ყველანი წავიდნენ
მეფის სასახლეში, სადაც ერთ ფართო ადგილას მეფე ზოგიერთი თავის
უსამართლო მსაჯულებითურთ იჯდა. აქედან ჰგზავნიდნენ მოხელეებს და
მოაყავდათ ხან ერთი და ხან მეორე კათოლიკები, ვითომც დამნაშავე-
ნი; არ დაზოგეს თვით დაოარსულებული დედაკაცები, რომელთაგან ორს
მაშინავე მუცელი წაუხდათ შიშისა და ცუდად მოაპრობის გამო. არ
შემიძლია აღვწერო ის ყველა უსამართლობა, შეურაცყოფა და გაუ-
პატიურება, რაც ამ უსჯულო სამსჯავრომ მიიყენა საბრალო კათოლი-
კებს! მათ წინაშე თუ ვინმე ერთ-ორ სიტყვას იტყოდა თავის თავის
დასაცველად, მაშინ მთელი ხალხი დაუწყებდა ათას ნაირ წყევლა-გინე-
ბას; თუ ვინმე მხნედ და უშიშრად გამოაცხადებდა, რომ მას სურდა

ცხოვრება და სიკვდილი კათოლიკე სარწმუნოებაში, უწყალოდ სცემდენ კარგა ხნის განმავლობაში, შემდგომ ჩაადგებდენ სატყვეოში, საიდანაც ვერ გამოვიდოდა თუ ბლომად ფულს არ გადაიხდიდა. რისგამო ჩვენი კათოლიკეები ზოგნი მთლად დაღარიბდენ და ზოგმაც დიდი ვალი დაიდო. რადგან ბევრ კათოლიკებს დაუწყეს ჩივილი, ამისგამო ასეთმა სასამართლომ და დევნულებამ ორი თვე გასტანა, რომლის განმავლობაში, საშინელის მუქარით და უწყალო მოპყრობით, რვა სული ორივე სქესისა შეატინეს, დაატოვებინეს ქეშმარიტი სარწმუნოება და მიადებინეს სომხის მწვალებლობა. ჩემ შესარცხვენად სამ ჯერ დამიბარეს იმ უღმრთო სასამართლოში, მკითხეს მხოლოდ ისეთი საგნები, რომელიც მარტო ჩემსა და ჩვენი წმიდა სარწმუნოების გაკიცხვას შეეხებოდა: ამ დროს მეფე ერეკლე არ დაესწრო სასამართლოში, რადგან, როგორც თვითონვე აღუარებია ერთი თავისი მეგობრისათვის, ჩემი რცხვენოდა, თორმეტი წლის განმავლობაში ჩემის ერთგულობისა და მიგებულის სამსახურის გამო. რადგან ერეკლე მაფის ესეთი უსამართლობა ყველასთვის ცხადი იყო, ამიტომ ქართველების მომეტებული და საუკეთესო ნაწილი ბერძნის სარწმუნოებისა, განსაკუთრებით, მონაზონები, ეპისკოპოსები და მათი კათოლიკოსი ცხადად ჰკიცხავდენ მეფის ასეთ უსამართლო მოქცევას; არა მარტო ბერძნის მონაზონები (ქართველები), არამედ თვით პატრიარქიც და ეგრეთვე მეფის უფროსი შვილიც, მოდიოდნენ ჩვენ სანახავად და გვანუგეშებდენ, რადგან გვხედავდენ, თუ რა უსამართლოდ ვიყავით დევნულნი; ვერც გაეგოთ, თუ ფულმა ისე როგორ დააბრმავა და შესცვალა ერეკლე, რომ თვით თავის საუკეთესო ქვეშევრდომებსაც კი აღარ უსმენდა, როდესაც რასმეს ეტყოდენ ჩვენს სასარგებლოდ. თვით იმავე დროს, როდესაც ესე ძრიელ დევნული ვიყავით, პირის შემშლელმა ერეკლემ ერთი თავისი სასახლის კაცი გამოგზავნა და შემომითვალა: „მოუფერებლად აღვიარებ, რომ დიდად დევალებული ვარ უფროსი პატრისაგან მისი ერთგულობის გამო, რომლითაც ბევრ შემთხვევაში მემსახურა. ვიცი, რომ შეწუხებული იქმნება ამ შფოთისა და ჩხუბის გამო, რომელიც გამართულა კათოლიკებსა და სომხებს შუა, მაგრამ უნდა მოითმინოს, რადგან ქვეყნის საქმეები ასეთხოულობსო; გარნა შედეგი კარგი იქნება, თუ პატრებისა და თუ მათის ერისათვისო“. ამის შემდგომ, პირველად უფრო დიდის უსამართლობით და სიფიცხით დაუწყა დევნულება საწყალ კათოლიკებს, რაის გამო დაემსგავსა ტირანსა.]

„ამით არ დასრულდა ერეკლეს უსამართლობა. სომხების სხვა კიდ დაპირების გამო დაჰყვა მათ და კათოლიკების წინააღმდეგ გამოსცა რადენიმე უბოროტესი ბრძანება, ჯოჯოხეთისაგან ჩაგონებული. ამ ბრძა-

ნების ქალღმერთებში ჯერ ჩამოთვლილი იყო მოქორილი ამბები ჩვენის კათოლიკე სარწმუნოების წინააღმდეგ, ათას გვარ სიბზროტეს ამბობდა, და ბოლოს უღმერთო ბრძანებას იძლეოდა, თუ მომავალში რომელიმე სომეხმა კათოლიკობა მიიღო, ორი თვით სატყვეოში იქმნება ჩაგდებული, სადაც მარტო წყალი და პური ექმნება, შემდგომ ორი თვისა გზიწკებლება 300 კაცის მიერ, ჩამოერთმევა მთელი თავისი ოჯახობა და ბოლოს განიდევნება სიკვდილამდე ერთ დაბაში, საიდანაც ვერ შეიძლება გაქცევასო. ხოლო იმ პატრმა, რომელიც ვისმე გადაიყვანს სარწმუნოებაზე უნდა გადაიხადოს 50 თუმანი, ანუ 500 სკუდი ჯარიმად და შემდგომ, გაკიცხული, უნდა გაიდევნოს მეფის ქვეყნისაგანო. აი მოკლედ ეს ბრძანებული ბრძანება, რომელიც ერეკლემ სარფისა და ფულის გულისათვის გამოსცა...“ (1).

იგივე პატრი განაგრძობს, რომ ერეკლე შემდგომ თავის მხლებლებით რაღაცა საქმეების გამო, გორს წასულა, მოუსაქმებია, დაუწყევია იქაური კათოლიკებისათვისაც ისეთივე დევნულება, როგორიც იყო ტფილისში. ამის შემდგომ გარეგნად ცოტათი დამცხრალა დევნულება, მაგრამ ერმიაწინის სომეხთ პატრიარქი ეკკლესიებში წასაკითხავად უწყვეტლივ კონდაკებს იწერებოდა, რათა ხალხი უფრო აედღეღებია კათოლიკების წინააღმდეგ, და უკრძალავდა მათ კათოლიკებთან დაახლოვებას და თვით მათთვის საღამის მიცემასაც; ეგრეთვე ეძებდა ყველა საშუალებას, რათა მისიონერები გაედევნებინა იქიდან. თვით ახალციხის კათოლიკეებიც დიდ შიშში იყვნენ, რომ მათთვისაც არ დაეწყოს ხელახლავ დევნულება, რადგან პატრიარქი ამისათვის დიდ ფულს ხარჯავდა. იმავე დროს ქართველთ კათოლიკოსმა ურჩია პატრს მისიონის სასარგებლოდ, რომ კოსტანტინებოლში მყოფ საფრანგეთისა და ავსტრიის ელჩებმა მოსწერონ ერეკლესა და ერმიაწინის პატრიარქს და საყვედური გამოუტყხადონ კათოლიკების ასეთის დევნულებისა გამო. წერილებს დიდი გავლენა ექმნებათ და დიდათაც სომხებს დაამდაბლებს; ეგრეთვე იმ ორის მთავრების დიდი შიში აქვს ერეკლესაცო.

ამნაირი სამწუხარო ამბავისას ჩვენის მხრით, ჩვენ არას ვიტყვით. აზრის დასკვნა მკითხველისათვის მიგვინდია.

ამ მოულოდნელმა და სამწუხარო ამბავმა რომი მეტად დააღონა. პროპაგანდამ 31 აგვისტოს 1776 წ. კაფუტინებს მოსწერა ნუგეშის წერილი და შეჰპირდა, თქვენს შესაწევნად ყოველ გვარს ღონეს ვიღონებთო.

თუმცა ისეთის ოსტატობით დაწყებული დევნულება პირველში ცოტა შეჩერებულა, მაგრამ ერთიან არ დამცხრალა. ცოტა შემდგომ კვლავ გაძრეილებულა და განუგრძვია უწინდელი მტარვალობა. ხსენ-

ნებული პატრი დომინიკე, 24 იანვარს 1777 წ., ამ დევნულების ამბავს მოკლედ სწერს ესრედ რომს: „ამ უპატრონო კათოლიკების დევნულება დღესაც ისე გაცხარებულია, როგორც იყო გავლილს წელს წყალობითა ემიაწინის მწვალებლის პატრიარქისა, რომელმაც მრავალის საჩუქრის ძლევეთ ისე დაიმონავე მეფე ერეკლეს ნება, რომ რაც უნდა და რასაც ჩააგონებს თავისი გაბრაზებული გული, იმას აქმნევენებს. ესეთის გაამაყებული უფროსის დასამდაბლებლად სხვა საშვალეება არ არის მის მეტი, რომ ერთ-ერთი კათოლიკე ელჩის შუაქაცობით მიეწეროს ოსმალეთის მთავრობას და ეთხოვოს ძალა დაატანოს კოსტანტინეპოლელ პატრიარქს, რათა თავისი ერთ მიპმართოს ემიაწინის პატრიარქს, რომელზედაც დამოკიდებულია, კათოლიკების დევნულება შეაჩეროს საქართველოში და ოსმალეთმაც არ სდევნოს მათი ქვეშევრდომები კოსტანტინეპოლში“. (1)

1777 წ. 8 ოქტომბერს, ერთი, ჩვენთვის უცნობი პირი, ლავრენტი ბარლეთი ლიონიდან რომს წერილთან ერთად ჰგზავნის ერთს.ქართველს უმაწვილს, რომელიც ლივორნამდე ერთ კაფუტინს მიუყვანია. იმ ახალგაზდა ქართველის სახელი და სამშობლო ქალაქი არა სჩანს.

ზემოთ მოყვანილის სურათის შემდეგ უნდა წარმოვიდგინოთ ერთი სხვა არა ნაკლებად გასაკვირველი, მაგრამ მისი წინააღმდეგი, ამბავი. უნდა მოგახსენოთ ის ამბავი, რომ ერეკლემ კათოლიკების სასარგებლოდ უფროსი პატრი თავისთან დაიქირა და ევროპაში არ გაუშვა. ამ გარემოებას თვით იგივე პატრი დომინიკე რომსა სწერს 10 აპრილს 1779 წ.: „სისწრაფით მოვემზადე წასასვლელად კოსტანტინეპოლს, სადაც იმედი მქონდა მიმესწრო ჩვენის მისიონერებისათვის, იქვე მიმელო ჩემი მოაზრებების ქალაქი, რათა იქიდგანვე გავემგზავრებულეყავი ევროპას. მაგრამ რის წასვლა? წასვლისათვის დანიშნულ დროს ერთის დღის წინეთ ერეკლე წინააღმდეგი გაუხდა ჩემს გარდაწყვეტილებას, ორი თავისი ოფიკალი გამომიგზავნა და მათუწყა მიზეზი, თუ რისთვის არ მიშვებდა; შემდგომ თვითონვე კერძოდ რა მიმილო, მითხრა მიზეზი, რად უნდოდა ჩემი დარჩენა და არ მიშვებდა. აი თვით მეფე ერეკლეს სიტყვები: 1) არ შემიძლია წასვლის ნება მოქცეთ, რადგან ჩემთვის საჭირო ხართო; 2) ჩვენს ქართველ ერს, მღვდლებს და მონაზონებს თქვენი აქ დარჩენა უნდათო; 3) თუმცა სომხები დიდი მტრები არიან კათოლიკებისა, მაგრამ მაინც კი თქვენი პატრივისცემა და დიდი სიყვარული აქვსთო; 4) თქვენმა კათოლიკე ერმა თხოვნა მომცა, არ გაგიშვათ, რადგან წინათვე მსცნობენ იმ სულიერ ვნებას, რომელიც მიადგებათ თქვენის წასვლითო; და ესე დაბოლოოვა: ძალას ვერ დაგატანთ, თუ თქვენის სიყვარულის გამო და თუ იმიტომ, რომ ჩემი ქვეშევრდომი არა

ხართ, გარნა თუ ჩემი ნების წინააღმდეგ წახვალთ, წინათვე ვებღაე, რომ ხელახლავე ბევრი უსიამოვნება დაიბადება სომხებსა, რომლებიც მეტად ბევრნი და ძლიერნი არიან ამ ქალაქში და კათოლიკებს შორის, რომლებიც ცოტანი არიანო, ამისათვის ამ თქვენ კათოლიკე ერს რა ზარალიც შეემთხვევა თუ ხორციელი და სულიერი, ყველას მიზეზი თქვენ იქმნებით, თუ წასვლაზე ხელი არ აიღეთო“. ვერ წარმოიდგენთ, თუ რაოდენი ვებეწე ხსენებულ მეფეს, რომ დაძეგლებინა და ჩემთვის ნება მიეცა, აღმესრულებინა ჩემი გარდაწყვეტილი მგზავრობა. მაგრამ ის სულ იმეორებდა ზემოდ ხსენებულ მიზეზებს და დასკვნას, და დამპირდა, მერე კი გაგისტუმრებო“. (1).

კაფუცინის ისეთი მოქცევა აქ დარჩენაზე, რომს დიდად ესიამოვნა, რადგან ცხადი იყო, მეფე და ერი იმიტომ ებეწებოდნენ დარჩენას, რომ კარგ გამგედ სცნობდნენ. ამიტომ პროპაგანდა იმავე წელს თავის კმაყოფილების წერილს ჰსწერს ამ პატრსა.

საწუხაროდ, სრული სია არა გვაქვს ყველა იმ ქართველებისა, რომლებიც პროპაგანდის კოლეგიაში წასულან და გაწვრთნილან. გარნა რაც კი ვიშოვეთ მათ შესახებ, ცხადად გვიჩვენებს, რომ ბევრ ქართველობას განუცხადებია სურვილი ევროპაში გაწვრთნისა და სამღვდელო წოდების მიღებისა, რაიცა მოწმობს ჩვენის ერის სწავლისა და სარწმუნოების ნამეტნავ საყვარულს, ხშირად პროპაგანდა უშლიდა მისიონერებს, მის დაუკითხავად რომს არ გაეგზავნათ ქართველი ყმაწვილები. გარნა კაფუცინები, მსურველთა სიმრავლის გამო, ხშირად ყურადღებას არ აქცევდნენ ნაბძანებს და რომის დაუკითხავად პირდაპირ გზავნიდნენ: თუმცა რომიც ზოგჯერ ან უკან აბრუნებდა, ან კარგა ხანს აცდევინებდა და მხოლოდ შემდგომ ღებულობდა. ერთი შესანიშნავი რამ ისიც არის, რომ კოსტანტინეპოლის ლათინის ეპისკოპოსიც საკმაოდ ხელს უწყობდა ქართველებს რომს წასასვლელად სწავლისათვის. მაგალითად მოვიყვანთ კოსტანტინეპოლის არქიეპისკოპოსის წიგნს რომს ქართველთა გაგზავნის შესახებ:

„ფრიად პატივცემულო მამაო, ვინაიდან მაგ კრებამ მიიღო მოწაფედ ახალგაზდა ქართველი ჰეტრე ხუციანთი, ამიტომ ეს ამბავი ვაუწყებ მის შშობელს, იმანაც მაშინვე მოუშადა ხარჯი, ტანსაცმელი და რაც კი საჭირო იყო მგზავრობისათვის. ხეაღ, ამ თვის უკანასკნელ რიცხვს, აპრობს სმირნას წასვლას, სადაც იშოვის გემს ევროპაში წასასვლელად, რადგან აქ არ იშოვება. ეს ყმაწვილი, როგორათაც ნახავს თქვენი უმაღლესობა, ჯანმრთელია და ეგრეთვე კაი ზნეობისა. ამიტომ იმედი მაქვს, მისიონის სასარგებლოდ კარგად დაწინაურდეს. ამ შემთხვევისაგან ვსარგებლობ და გულ-წრფელად აღვიარებ თქვენს მონად ჩემს

თავს და ღრმად თავს დაგიკრავ. კოსტანტინეპოლი, 30 დეკემბერს, 1799. ანტონ ფრაკია, არქიეპისკოპოსი და პატრიარქის მონაცვლეუ“. (1)

[ზემოთ ვნახეთ, რომ იმერეთსაც მიიწვიეს კვალად კაფუციანები და დაუბრუნეს ადგილები იმ დროს, როდესაც კათოლიკოსად იყო გაკათოლიკებული ბესარიონ. კაფუციანებმა ფეხი მოიკიდეს იქ, მაგრამ გამუდმებულის ომების გამო, მისიონის საქმე ისე კარგად ვეღარ წავიდა, როგორც ქართლში. სოლომონ მეფემ, მოქალაქობრივ საქმეთა გამო, თუმცა დასაჯა გაკათოლიკებული როსტომ ერისთავი და ბესარიონის მაგიერ დასვა კათოლიკოსად თავისი ძმა იოსები, როდესაც ხელახლავ დაიპყრო თავისი სამეფო, გარნა კათოლიკობას არა რაი აწეო. თუმცა თვით ბევრს არაფერს ეწეოდა მისიონერებს, როგორც სხვა ქართველი მეფეები, მაგრამ თავისუფლებას კი აძლევდა კათოლიკობის გასაერცვლებლად. [ხოლო მისი ძმა, ახალი კათალიკოსი, კაის თვალთ არ უყურებდა კათოლიკობას,] მაგრამ კი არცა დევნიდა. როგორც სჩანს კაფუციანებს, ონის გარდა, სხვაგანაც დაუარსებიათ მისიონი, ქუთაისი რომ არ ვახსენოთ. იმერეთის კათოლიკეთა შესახებ ეს შემდეგი წერილი გვაქვს, რომელიც რომს 1779 წ. პატრი ანდრიას მიუწერია:

„ერთ პატარა სოფელში იმერეთს, რომლის მეფე სოლომანმა ეხლა პაპს გაუგზავნა წიგნი, სამხრეთ კავკასიის მთების ძირში, გონიას“) ერთი სუსტი მისიონია. ამ ეხმად იქ მკვიდრი კეთოლიკები არ არიან; ხოლო კათოლიკე ვაჭარი სომხები მიდი-მოდიან, მის ახლოს არიან განყრილნი ბერძნის ტიბიკონის რავდენიმე ბატონები, რომელთა შორის რავდენიმე კათოლიკეც მოიპოვება. იმათ სულიერ შემწეობას აძლევენ ახალციხეში მყოფი მისიონერი კაფუციანები, რომელნიც წამლობის მიზეზით მიდი-მოდიან, როგორცათაც მოითხოვს გარემოება. ეს კათოლიკები ახალციხიდან სამდღენახევრის სავალზე არიან. იმერეთის მთავარ ქალაქს ქუთაისს, რომლის გარეშე (ახლო-მახლო) ხშირად იმყოფება ხსენებული სოლომონ მეფე, არის ერთი კათოლიკე ეკკლესია თუთხმეტი მოსახლე კათოლიკეთი; ეგრეთვე არიან წამსვლელ-მომსვლელი ვაჭრებიც. ამათ სულიერ საჭიროებას უსრულებენ ხან ერთი კათოლიკე მღვდელი, ხან ახალციხეში მყოფი კაფუციანები, რომლებიც დღენახევარის გზით შორს არიან. აქ კაფუციანები თუ სამუდამოდ ვერ დამყარდენ, მისი მიზეზია ცვალებადობა. იმერთა, რომელთაც განყრილ ბერძენთა ტიბიკონი აქვსთ და რომლებიც ხან ეხვეწებიან, რომ მათთან მივიდნენ, და ხან კი ისტუმრებენ, მაგრამ პატივითა. ორჯელ ვიყავი იქ და ყველაფერი ვსცანიოთ. ჩემის აზრით, კარგი იქნება კაფუციანები ხანდახან

*) ბათუმის ოლქში.

წავიდოდენ ხსენებულ მეფესთან საწამლებლად, რადგან მისი მომადლიერება დიდათ გამოადგებათ. სოლომონმა ვგონებ, ახლა გონიაში დააყენოს ორი პატრი, გარნა ჩვეულების დაგვარ, ბევრ ხანს არ გასტანოს მისმა სიკეთემ; მაინც არა უშავს რა, ისევ დაბრუნდებიან ახალციხეს; ხოლო შემდგომ, როდესაც დასჭირდებათ ექიმები, კვალად მოუწოდებენ, როგორათაც აქამდე მუდამ შერებოდენ“ (1).

იგივე პატრი ცოტა ხანს უკან კვალად, აუწყებს რომს, რომ კათუცინები იმერეთში დამყარდენ და იმედია დიდი ნაყოფი გამოიღონო. თანაც შემწეობასა და ახალი მისიონერების გამოგზავნას სთხოვს.

აწ მოვიყვანთ სოლომონ მეფის წერილს, პაპი პიო VI-სადმი მიწერილს. თუმცა შიგ ბევრი არაფერია, მაგრამ ინტერესი მაინც არ აკლია, რადგან შიგ საკმაოდ ინახება ის რიდი და პატივი, როგორსაც საქართველოს სხვა მეფენი უცხადებდენ რომის პაპს.

„მათს უწმიდესობას პაპს პიო მეექვსესს.

„უწმიდესსა და უნეტარესსა. წმიდათა. მოციქულთა. ყოვლისა. ქრისტიანობისა. განმანათლებელთა. პეტრესა და პავლესა. დიდსა. საყდართა. და პატროსანსა ეკკლესიასა. ზედ მჯდომარესა დიდისა. ქალაქისა. რომისა. მპყრობელ. განმგესა. ყოვლისა. დიდებითა: აღსავსეს. უფალს. ბატონს. ჩვენ. მაგათი ჟამ მარად სამსახურისა. და. კარგად ბძანების. წადიერი. სრულიად. იმერეთის: მეფე. სოლომონ. წმინდას. მარჯვენას. კელს, მთხოვენას. მოვახსენებთ. ვიკითხამთ. მაგათის: უწმიდესობის. მწმიდობის. ამბავს: ვითხოვთ. უფლისა: ჩვენისა იესოს. ქრისტესაგან. გვეუწყოს: ამას მოვახსენებთ მათს უწმინდესობას: ჩვენდა: ჩვენი. ქვეყანა: ყოველთვის. ბრძოლით. უსჯულოთაგან: დიად შეიწროებულთა. რათა. მოხედოთ. სხვას. ამას: მოვახსენებთ: ვედრებას ვყოფთ. წინაშე. მათსა: ორი. აქიმი. ასრეთი ჭყიწყალობით. ყოვლის სნეულობის. თიქარის: ჩამოსულის. თუ ჩამოუსვლელის. კარგად იცოდეს: თქვენეულად. თქვენ რომ: გეკადრებათ. ერთი. სათიც. კარგი. გვიბოძოთ: ბატონო: აღიწერა: თვესა აგვისტოს: კე: ქკს: უ. მ. ხ.“ (1779). (1).

ამ წერილს რომის არხივებში კვებდით, მაგრამ პარიზის ბიბლიოტეკაში შევხვდით იტალიანურ თარგმანითურთ. ვერ გამოვიკვლიეთ ის, თუ რა შემთხვევისა და მიზეზების გამო წაუღიათ ეს წერილი რომიდან პარიზს. აგერ ესეც ერთი ცხადი საბუთი იმისი, რაც წინეთ გამოსთქვით, ესე იგი დალუპისაგან საქართველოს შესახებ საბუთები რაც გადარჩენილა, ყველა თავის ადგილზე არ არიან, არამედ აქეთ იქით გაფანტულა. რაისგამო დიდი დრო და განწირული შრომა უნდა, რომ კაცმა შემოაპკრიფოს ყველა, რაც კი დღეს სხვა-და-სხვა ადგილს არსებობს მეთქი.~

პაპმა საჩქაროდ უპასუხა მეფეს შემდეგის წერილით:

„ბრწყინვალეს და უძრიელეს სოლომონ იმერეთის მეფეს.

„პაპი პიო მეექვსე.

„ბრწყინვალე და უძლიერესო მეფევე, მშვიდობა და ღვთის მადლის ნათელი, დიდად განვიხარეთ თქვენის წერილით, ბრწყინვალე და უძლიერესო მეფევე, რადგან ამ წერილით გვიცხადებთ ჩვენს შესახებ, რა აზრისაჲ ხართ და თანაჲ გვაუწყებთ თქვენის მდგომარეობის ამბავს: ეგრეთვე ზრუნვით და მეგობრულად გვთხოვთ შეგატყობინოთ ჩვენი ამბავი. ხოლო ჩვენთვის დიდ სამწუხროდ შეიქმნა ისა, რომ თქვენ და თქვენი სამთავრო ურწმუნოებისაგან დიდად შეწუხებულთა. ესეთი მგომარეობა ცხადია მოითხოვს თქვენგან დიდ ზრუნვას და გამუდმებულ სიფხიზლეს. ვევედრებით ღმერთს, რათა მოგანიქოსთ კეშმარტი და მკვიდრი მშვიდობა, რომლის მოპოება მხოლოდ შეიძლება მისივე ზეციერის მფარველობითა და მადლით. ხოლო იმის შესახებ, რომ ჩვენის ამბის შეტყობას ნატრობთ, ღვთის შემწეობით ჯანის სიმრთელით კარგათ ვართ, გარნა გონებით მუდამ ვწუხვართ და მუდამ ზრუნვაში ვართ მართვისათვის ამ მსოფლიო ეკკლესიისა, რომლის მთავრად ღმერთმა დაგვადგინა. უფროსი ერთად ეს გვენებაჲს გამოგიცხადოთ და დაგარწმუნოთ, რომ მეტად მოხარული ვართ, რომ სიკეთე გნებაჲსთ ჩვენის საყდრისა და ჩვენთვის, ეწვეით და იფარავთ ყველა კათოლიკებს და მეტად რე მისიონერებს. რასაჲ თქვენ თავად ჰყოფთ გვედრებით, რათა, ჩვენის გულისათვის, უფრო გულმოდგინედ განავრცოთ შემდეგ შიაც მისი ქმნა; რაის გამო ჩვენც უმეტესად ვნატრობთ ღმერთმა აღგავსოთ ყოველ ნაირის ბედნიერებით. ამ ჩვენი გრძნობის თქვენდამი გამოცხადებისათვის, დიდის სიამოვნებით ვისმენთ თქვენს სათხოვარს ერთის ექიმის გამოგზავნის შესახებ. თქვენის წადილის კმა საყოფლად, რაოდნათაჲ შეგვიძლია, ვეცდებით. ეხლა ვბრძანეთ, წარმოგივლინონ საჩუქრად საათი. გვენებაჲს ეს საათი შეინახოთ იმის სახსოვრად, რომ თქვენთვის ვზრუნავთ. კვალად ვევედრებით ყოვლის მპყრობელს ღმერთს, დიდ ხანს გაცოცხლოსთ უფლებელის სიცოცხლით, და უდიდესად წარუმართოს ყველა თქვენს საქმესა და არ მოგაკლოსთ თვისი მადლი. რომით. 27 იანვარს 1781 წ. მღვდელ მთავრობის მეექვსე წელს“ (1)

შენიშნოთ, რომ პაპი პიო VI გარდაიცვალა 1779 წ. მაშ ეს წერილი დაწერილია იმ დროს, ხოლო პაპის სიკვდილის გამო, წერილის ბოლოს აღნიშნულ დრომდე დაუგვიანებიათ მისი გაგზავნა. ან არა და უნდა ესთქვათ, რომ, რადგან სოლომონმა პიო მეექვსეს გაუგზავნა, ამიტომ პასუხზე სახელი იმ პაპისვე დააწერეს და არა პიო მეშვიდესი, რომელიც იმ დროს იყო არჩეული.

პაპის დაპირების თანახმად პროპაგანდა შეუდგა ექიმების ძეგნას, მაგრამ, როგორც თეიმურაზ პირველის დროს, ისე ახლაც გაძნელდა მათი შოვნა. რა კი ფულის საქმე იყო, წასვლას ადვილად თავზე არავინ ღებულობდა, რადგან არ იცოდნენ, თუ რა ჯამაგირს მიიღებდნენ მეფისგან. ბევრი ძეგნის შემდგომ აღმოჩნდა ერთი ფრანგი და იქ წასვლის სურვილი გამოაცხადა. იგი იყო ავინიონის უნივერსიტეტის პირველი ექიმი პენიერ დელონგშან. იმისა და პროპაგანდის შორის მიწერმოწერა გაიმართა. პროპაგანდა მზათ იყო ყველაფრით დახმარებოდა და მალე გაესტუმრებინა. სხვა ცნობები არა გვაქვს, ამიტომ არ ვიცით, თუ ეს ექიმი როდის მოვიდა იმერეთს. ხოლო მეფის წიგნი და მის საჩუქრად საათი საქართველოში მიიტანა ქართველმა კათუცინმა გორელმა ანტონამ, რომელიც ტფილისიდან კათუცინებმა რომს გაგზავნეს 1779 წ. რაღაცა საქირო საქმის გამო.

კათუცინების წერილებში მოხსენებულია, რომ ტფილელ ანტონას 1781 წ. რომის მონასტერში კათუცინების სამოსელი შეუმოსია. არა სიანს-კი, თუ როდის დაბრუნებულა საქართველოში. ეს მეოთხე ქართველია, რომელიც კათუცინთ ორდენში შესულა. შეიძლება კიდევ სხვანიც ბევრი იყვნენ მათ მონასტერში შესულნი, მაგრამ არავითარი ცნობა გვაქვს მათი.

სომხების მტრობამ და დევნულებამ მაინც ერთიანად ხელი ვერ შეუშალა კათუცინებს, რომლებსაც არა მარტო ჰყავდათ მორწმუნე კათოლიკები ყველა წოდების წრეში, არამედ ჰყავდათ ეგრეთვე ყმებიცა. ამის შესახებ წარმოვადგენთ თვით ერეკლე მეფის სიგელს, რომლითაც ათავისუფლებს ხარჯისაგან მათ ყმებს:

აქ: ჩვენ საქართველოს. მპყრობელ-მქონელმან. იესიან დავეითიან სოლომონიან პანგრატოვანმან. შეფემან და თვით კელმწიფემან მეორემან ირაკლიმ. ესე წყალობის წიგნი და სიგელი გიბოძეთ თქვენ პატრი უმფროსს ანდრიასა და ერთობილ პატრებსა. ასე, რომ ვინცა ვინ თქვენნი ყმანი ან აქ ქალაქში და ან გორში იმყოფებიან. ამ თქვენს ყმებს არა ხარჯი და არა გამოსაღები არა სათხოვარი და ბეგარა არა ეთხოვებოდეს რა. და არცა რა გამოერთვასთ. სალეკოსა და მორიგის მეტი. რაც შეიძლება ჰქონდესთ თავიანთის შეძლებით სალეკო გამოიღონ და მორიგეთ გამოვიდნენ. ამას გარდა არაფერი არა ეთხოვებოდესთ რა ვერცა-რა ვინ რამ გამოართვასთ და ვერც არავინ შეაწუხოს. და რომელიც აქ ქალაქში ან გორში მებაყები იმყოფებოდეთ თქვენთვისაც ასე გვიბძანებია. რაც ბაჟი ერმიაწინის ყმებსა და თუ სხვა ეკკლესიების ყმებს ერთმოდესთ ამათს ყმებსაც ის ბაჟი უნდა გამოართვათ. თუ მეტი გამოართვით რაიმე ჩვენგან დიად საწყენო იქნება და კიდევაც გარდაგახ-

დევინებთ. ქალაქისა და გორის მოსურაენო და მელიქო და ან ვინცა ვინ ჩვენი მოხელენი და ჩვენგან გამოგზავნილნი იასაულნი იქნებოდეთ. თქვენც ასე იცოდეთ. ამ პატრების ყმებს არაფერი არა ეთხოვებათ რა და ვერცა რას გამოართმევთ და ვერცა რას შეაწუხებთ. თუ ან ჩვენმა მოხელემა და ან ჩვენმა იასაულმა ამათი ყმები შეაწუხებთ და ან გამოართვით რამე და ან შესცოდევით ვინმე, ჩვენი დიდი საწყენო იქნება და არც მოგიტყვებთ ასე იცოდეთ. აღიწერა წელს: ჩ. ლ. პ. ა. თვესა ნოემბერსა აკ: ქკს. უათ: **ბექელი ერეკლესი**“. ხოლო გვერდზე აწერია ესეც: „ქ. ჩვენ საქართველოსა. და. კახეთის დედოფალთ. დედოფალი ბატონის დადიანის ასული. ბატონი. დარეჯან. ამ ბატონისაგან ბოძებულს წყალობის წიგნს. ვამტკიცებთ. ნოემბერს კე. ქკს უათ“. (1).

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ პატრების ყმები ბლომად უნდა ყოფილიყვნენ, რადგან მეფეს ისინი სხვა ეკლესიების ყმებთან გაუთანასწორებია. ეგრეთვე არც ექვი გვაქვს იმისი, რომ იმათგანი ყველა თუ არა, მომეტებული ნაწილი მაინც კათოლიკე უნდა ყოფილიყო. რადგან ხშირად, როგორც ზემოთაც მოვიხსენიეთ, ყმები ბატონებს სარწმუნოებითაც უერთდებოდენ.

ზემოთ ვნახეთ, რომ კაფუცინი პატრი დომინიკე ერეკლემ არ გაუშვა მის სამშობლოში. ახლა თვითონ ჰგზავნის ევროპაში თავის საქირო საქმებისათვის. ამის შესახებ გვაქვს პატრი მავრის წერილი, რომელიც კარდინალს მისწერა 14 მარტს 1781 წ. და რომელიც საკმაო ცნობებს გვაძლევს. რადგან უმნიშვნელო და უინტერესო არ იქმნება, მთლად ტექსტითვე მოგვყავს.

„თქვენო უაღმატებულესებაჲ; აქაურის დამოუკიდებულის პატრონის ერეკლე მეფის პატიოსანმა ბრძანებამ მომცა შემთხვევა წერილით მიემართო თქვენს უმაღლესობას.

„მათ იმპერატორებრივ ხელმწიფებასთან მეფეს ჰქონდა საჭირო საქმეები. ნაუფროსალი პატრი დომინიკე თრიესტელი რა ბრუნდებოდა თავის პროვინციაში, საჭიროდ სცნო და იმას მიანდო მათ გარიგება, რადგან მისი ძრიელ ერთგული მეგობარია, გარდა ამისა ბრძენი, მეტად მარჯვე და მტკიცე ასეთ ძნელ და საჭირო საქმების გარიგებაში. ამიტომ მას უბრძანა, რათა პირველად მოვიდეს რომს და მოგართვას ეს ჩემი წერილი, რადგან მეც მიბრძანა თქვენთვის მეთხოვა, რათა ეს პატრი, მიუხედავად მისი პირადის ღირსებისა, რომელიც აქ დიდი ხნის მისიონერობით შეიძინა, მიიღოთ ვითარცა მისგან წარმოვლენილი პირი თქვენდამი თავისი ერთგულობისა და პატივის გამოსაცხადებლად და ამავე ნაირად წარადგინოთ იგი მათის იმპერატორობის წინაშე, რათა შეიძლოს მის სხვა და სხვა საჭირო საქმეთათვის მოლაპარაკება.

„ამ მხრით მეფე კვალად ევედრება თქვენს უმაღლესობას, რომ გაატანოთ ამ პატრს იმპერატორისადმი თავის გასაცნობელი წერილი, რომელმაც იმპერატორს გული აღუძრას მაგაზე და ჩააგონოს ის პატივი და ნლობა, რაც კი მოითხოვბის იმისთანა ღირსების პირთან საქირო საქმეთა გასარიგებლად.

[„ეს მთავარი მადლობის და სიკეთის გამოსაცხადებლად პირობას იძლევა მტკიცედ და მართლის გულით მუდამ დაიფაროს აქ კათოლიკობა უკეთესად და მიაგოს ყოველგვარი სამსახური, რაოდნადაც-კი შეიძლება. ეგრეთვე მეფე ამბობს და კიდევაც ფიცსა სდებს, თქვენს უმაღლესობას არას დროს დანანდეს ყოველი სამსახური, რასაც იმას გაუწევთ იმპერატორის წინაშე; მალეც ნახავთ, რომ საქმითაც გადაგიხადოსთ თქვენის სამსახურისათვის.

„რაც დაესწერე ყოველივე თავისი პირით მითხრა თვით ერეკლე მეფემ: „მაშ მისი ნათქვამია. ამიტომ ევედრები თქვენს უმაღლესობას, მიიღოთ წერილი, როგორც ჩემი დაწერილი, მაგრამ ახრი კი მეფისაა, რომლისაგან დიდათ ვართ დავალებული“. (1)

პატრი დომინიკე მისულა კოსტანტინეპოლს 20 ივნისს 1781 წ. და იქვე გარდაცვლილა 3 ივლისსა. თან ჰქონია ერთი წერილი ერეკლესი ავსტრიის იმპერატორთან. არა სჩანს, თუ რა იყო იმ წერილის შინაარსი. ხოლო მიცვალეხულის პატრის კოსტანტინეპოლში ნალაპარაკევისაგან სჩანს, რომ ეკკლესიის დაბრუნებაც უნდა ყოფილიყო სალაპარაკო. პატრს იქ უთქვამს კაფუციანი ძმა ფორთუნათოსათვის, რომ ერეკლეს უნდა მოიშოვოს ერთი წერილი რომელისამე ხელმწიფისა ტფილისის ეკკლესიის დასაბრუნებლად, რათა მოწინააღმდეგენი ჩააჩუმოს და აიცილოს თავიდან არეულობა, რომელიც შეიძლება მოხდეს თვინიერ ისეთის წიგნისა. ეგრეთვე ულაპარაკია, თუ 19 წლის განმავლობაში როგორ დიდად დამეგობრებია ერეკლე მეფეს, რომელთანაც ძმასავით ყოფილა იმ ზომამდე, რომ ერეკლე ერთ დღეს არ დადგებოდა მის უნახავად და მასთან ულაპარაკოდო. ხსენებული ძმა ფორთუნათო, მისი სიკვდილის შემდგომ, უგზავნის კარდინალს აქ მოყვანილ წერილს და იმპერატორის წიგნს და სთხოვს, წიგნი იმპერატორს მიაწვდინოს. ერეკლეს გაგზავნილი წიგნი ვერ ვიპოვეთ.

ხსენებულივე ძმა ფორთუნათო 10 იანვარს 1782 წ. ჰსწერს რომში საქართველოდან მიღებულ ამბავს, რომ ეჩმიაწინის სომხის პატრიარქს ერეკლესათვის წინადადება მიუცია, საქართველოდან კაფუციანები განდევნე და სამაგიეროდ ჩემი ხარჯით მოვიყვან ევროპიდან კარგს ექიმსო. ამ პატრიარქს კიდე მიუწერია წერილი კოსტანტინეპოლში ექიმის გამოსაგზავნად. რა შეუტყვია იმ კაფუცინს, შესდგომია ექიმ კაფუცი-

ნების 'შოენას' და გაგზაენას, რაის გამო პროპაგანდა 6 იელის 1782 წ. მადლობას უხდის.

სომხები მაინც არ სცხრებოდენ და აწუხებდენ კათოლიკებს. უფროსი პატრი ანდრია 25 აგვისტოს 1782 წ. გორიდან ჰსწერს რომში, რომ იანვარში სომხებს გორის კათოლიკებისათვის დაუწყიათ დევნულება, ჩხუბი და სისხლის ღვრაც მომხდარა. კათუცინების ეკკლესიისათვისაც ქვები დაუშენიათ, რაის გამო კათოლიკეთა მოწინავე პირები აქეთ-იქით გაქცეულან, ზოგნიც ჩასულან ტფილისში და უჩივლიათ მეფესთან, რომელსაც შემდგომად გამოუცია ბძანება კათოლიკების სასარგებლოდ.

რა საკვირველია, ერეკლეს დიდად ეწყინა თავისი ერთგული მცგობრის პატრი დომინიკეს გარდაცვალება, რაის გამო მისი მინდობილი საქმეც გაუკეთებელი დარჩა. ამიტომ გარდასწყიტა, პატრი მავროს გაგზაენა ევროპაში, რათა დაახლოვებოდა ევროპის მთავრებსა. ამ გარემოებას უფროსი პატრი ანდრია 14 ნოემბერს 1782 წ. ესე აუწერს კარდინალს: „მეფე ერეკლე გაჯაერებულია ჩემს გორში ყოფნაზე, გამოგზაენა ჰ0 კაცი, ჩამომიყენა ტფილისში და დამავალა, ორი დღის განმავლობაში ვენას გამესტუმრებინა პატრი მავრო ვერონელი მისკოვის გზით. ეგრეთვე მომანდო, რომ მეთარგმნა წერილები, რომლებსაც უგზაენის ჩვენს წმიდა მამას, საფრანგეთის მეფეს, სარდინიის მეფეს, ნეაპოლის მეფეს და ვენეციის რესპუბლიკას. პატრი მავროს აბარებს, რომ, თუ იმპერატორთან გამირიგე საქმე, მაშინ შეგიძლია თვითვე მიხვიდე სხვებთან და პირადად გადასცე ეს წერილები, ან შეგიძლია გაუგზაენოროგორათაც გაუწყეთ აგვისტოში მათთან თხოულობს. დაკავშირებას და შემწეობას ურწმუნოთა წინააღმდეგ და ჰპირდება ჩვენი ეკკლესიები დააბრუნოს. დიდის სიფრთხილით ვსთხოვე დღეს ეკკლესიები მოგვეცეს და კიდევ მომცა წერილი, რომელიც თავის ხელითვე დასწერა, რადგან ამისთანა დიდად სადავიდარაბო საქმეში არ მიენდო თავის მდივანს; ეგრეთვე პირობას იძლევა, აღმოგვიჩინოს მფარველობა წინააღმდეგ მწვალებელ სომეხთა მიერ დევნულებისა.

„ხსენებულ პატრი მავროს მეც გავატანე წერილი იმპერატორთან, რათა მიიღოს იგი. ეგრეთვე პროპაგანდასაც ვთხოვე მისთვის დახმარება. თუმცა ვალდებული ვიყავი თქვენთვის შეახლებინა თითო პირი ნათარგმნი იმ წერილებისა, რომლებსაც მეფე ჰგზაენის, და მეტადრე ერთი პირი თავისი მოცემული წერილისა ეკკლესიის დაბრუნების შესახებ, მაგრამ ვერ შევიძელი, რადგან დრო არა მქონდა. გარნა თქვენს საუწყებლად მოკლედ მოგახსენებ, რასაც სწერს და სთხოვს.

„მეფე ერეკლე მოხარკვა სპარსეთისა, რომელიც დღეს დაყოფილია უძღურ სამთავროებად; ამის გამო დამოუკიდებელია, მაგრამ დასუსტე-

ბულია სკვითთგან განუწყვეტელის რბევით; უნდა ვთქვათ, რომ დაიწყო ომი ოსმალეთთან, ამიტომ თხოულობს ორ ჯარის გუნდს იმპერატორისაგან და ორ ჯარის გუნდს საფრანგეთისაგან, ხოლო თითო გუნდს სარდინიისა, ნეაპოლისა და ვენეციისაგან, თუ არა და ჯარის მაგიერად ფულის გამოგზავნას, რაც უფრო უჯობსთ. შუამდგომლობას სთხოვს პაპსა მთავართა წინაშე; თვითონაც მზათ არის შეუსრულოს იმ მთავრების ყოველი პირობა თუ სპარსეთის დასაპყრობლად და თუ ოსმალეთის წინააღმდეგ დასახმარებლად მთელის თავისის ძალითა. დახმარებას იმიტომ თხოულობს, რათა დააუძლუროს სკვიტები, რომლებიც ძლიერ თავს გავიდენ.

„ხოლო ეკკლესიის მოცემის წერილში გვპირდება, მომიხერხეთ ევროპის მთავრობათ დაეუახლოვდე და დაგიბრუნებთ ეკკლესიებს, ჩამორთმეულ სახლებს, პატრებს და კათოლიკებს მფარველობას აღმოუჩენო. გვპირდება ეგრეთვე ტფილისში მუდამ თავისი ხარჯით შეინახოს ექვსი პატრი და ამბობს ესე: თუ ეს პირობა სავსებით არ აღვისრულეთ, მაშინ მე მტყუანი და ქრისტიანი მეფეთა შებრალების უღირსი ვიქმნებიო. მე დარწმუნებული ვარ, რომ, თუ ყველას არ აასრულებს, ეკკლესიებს მაინც მოგვეცემს, ოღონდ კი თავისი წერილებით მოიპოვოს რამ შექმნება თუნდაც მცირელი.

„აწ იესო ქრისტეს სიყვარულისათვის ვევედრები მათ უწმიდესობას ჩვენს პაპს, მოიქმედოს წინაშე ხსენებულის მთავრებისა, რასაც-კი ჩააგონებს თავისი ყოველად კეთილი გული.

„შემდგომ, ერეკლე მეფის წერილის პასუხად პაპს შეუძლია სთხოვოს 18 ეკკლესიის დაბრუნება. ეკკლესიების დაბრუნებას თუობით იმიტომ შეგვპირდა რომ, როგორც თვითონ კერძოდ გამოგვიცხადა, მერე თავის სამღვდელოების წინაშე თავი იმართლოს.

„მეორედ მოსთხოვოს მოსპობა ბრძანებისა, რომელიც მეფემ 1775 წელს გამოსცა პატრებისა და კათოლიკების წინააღმდეგ მწვალებლის სომხების სასარგებლოდ, რადგან თავის დაპირების წერილში ეს არ არის მოხსენებული. გარნა მისი მოსპობა დიდად საჭიროა, ვინაიდან, გარდა ბევრი შეცდომილებისა, რომელსაც შეიცავს სარწმუნოების წინააღმდეგ და გარდა მძიმე სასჯელისა, რომელსაც თვითვეული მიიღებს, ვინც კათოლიკე გახდება, კვალად ავალებს სასჯელად გადაიხადოს 350 რომაული სკუდი და განიდევნოს მისიონერი, რომელიც კათოლიკე სარწმუნოებას შეუერთებს რომელსამე სომეხ მწვალებელს.

„აი ეს არის ჩემი აზრი, რომელსაც დაეუქმებდებარებ თქვენს უმაღლესს და წმიდა მამის მსჯელობას, და მის წინაშე მდაბლად პირქვე დავრდომილი, ვითხოვ მის წმიდა კურთხევას“. (1)

[ერეკლეს მიერ ევროპის მთავრებთან მიწერილები, გარდა ორისა, ხელთ არა გვაქვს. ეს ორი წერილი ვენეციის რესპუბლიკისათვის გაუგზავნია. აი ისინიც:

„განათლებულთა მაგათ დიდსა ვენეციის ქალაქსა შორის შემძლებელთა შეკრებულთა.

„მრავლის ჟამიღგან დაგვეკირდა, რათამცა ევროპიის თვით-მპყრობელთა უღ მაღალთა კეისართა, და უღ დიდებულთა ხელმწიფეთა, და მეფეთა, და უგანათლებულესთა მაღალთა შეკრებულეებათა ვაწყინოთ თავი და დამპირნეცა ჩვენი მოვასხნოთ, და რათამცა ჰყონ წყალობა. მაგრამ აქამომდე მძლავრთა მტერთაგან ისმაიტელთა, და სხვათაცა წინააღმდეგობათაგან ვერ მივიღეთ ჟამი.

„და არა დროსა შინა ვეწიენით მოწყალესათა ღეთისათა და მივიღეთ ესდენი ბედნიერება, და, აწ დროსა ამას ვაწყინეთ და განათლებული გონება თქვენი ნუ უმე შევაწუხეთ, და გთხოვთ. თქვენის განათლებულეებისაგან რათა ახლა ღეთის წყალობა აღიაროთ. და რომელიც ამ პატრი მავროსაგან დაბარებული აქვნდეს წერილით თუ ზეპირათ უნაკლულათ მოიხსენოთ ჩვენად და რა გვარიც ჩვენის სათხოვარის აღსრულება მოგახსენოთ, ის აღგვისრულოთ.

„ჩუპნ თქუპენს განათლებულეებასთან სიშორით არაფერი სამსახური არ მიგვიძღვის რა, მაგრამ ქრისტიანობისათვის და ერთა შეწუხებულთათვის იღვაწეთ და ივახსეთ, ღეთისა თხოვილ ჩუპნი აღგისრულებთ, და ესდენ უმრავლესთა შეწუხებულთა ქრისტიანეთა გული თქუპნთვის მოიგვეით განათლებულეებისა მრავალნი თქუპნნიც საქმენი წარგიმართოსთ ღმერთმან ყოვლისა შინა, რადგანაც აზიის ერთის კერძოდამ ევროპაში ვსახეთ შეწევნად, თქუპნც რომ წყალობა შეგიძლიანთ ჩუპნდა ჩვენს ერზედ თქვენიცა საკადრისი გვეგონია, რომ ჩუპნი თქვენთან მოხსენებული თხოვილი აღგვისრულოთ. აღვასრულებთ თქუპენს განათლებულეების იმდენ თავის წყენას.

„ვითხოვთ, რომ ეს მოხსენება თქუპნს განათლებულს გონებას არ შესწყინდეს.

[„განათლებლისა თქვენისა უერთგულესი მეფე ქართლ-კახეთისა და სხვათა. ერეკლე. ქ. თფილისს, ოქტომბრის 18 დღესა 1782 წ.“.

მისი მეორე წერილი იმავე მთავრობასთან:

„მათ განათლებულთა დიდსა ვენეციის შეკრებულთა.

„ქ. თუმცა ამ მოხსენებისათვის დიდად ვრცხობთ და ვეკრძალვით, მაგრამ რომელიც ჩვენის ქვეყნის მწუხარება და შეჭირვება სხვას არზით მოგვიხსენებია ის მაკადნიერებს: ჩვენის სათხოვრის ჰაზრი ეს არის, რომ ერთის პოლკის ჯარის ჯამაგირი გვებოძოს, რომ კაცი ჩვენ ვიშოვოთ,

და იმ ჯამაგირით ის ჯარი გაეაწყობთ ევროპის რიგზე, რომ მტერი ამ ჯარის რიგის საბოლოოთ რომ სცნობს, ვერას დროს ჩვენს მტრობას ველარ გაბედავს.

„მეფე ქართლ-კახეთისა და სხვათა ერეკლე. ოქტომბრის 18 წ. 1782“. (1) □

ეს პატრი მავრო ტფილისიდან წასულა ამავე წლის 14 ნოემბერს. ერეკლეს მისთვის პასპორტი 28 ოქტომბერს მიუცია, ეს პასპორტი დაწერილი ყოფილა ქართულად, თათრულად და ლათინურად. სამწუხაროდ, როგორც წინეთ გავზავნილი პატრი დომინიკე, ისე ეს პატრი მავროც გარდაცვლილა გზაში მაისის თვეს პოლონეთის ქალაქს ბერდიკოვიაში (Berdiczovia). ამ ქალაქიდან ორ პოლონელ კაფუტინს წაუღიათ ყველა მისი ქაღალდები ვენას პაპის ნუნციოსთან და უთქვამსთ მისთვის, რომ მიცვალებულ პატრი მავროს საქართველოს მეფისაგან ბევრი რამ ჰქონია პირად დაბარებულიო. ეს ნუნციო 19 იანვარს 1783 წ. რომში უგზავნის წერილს, რომელიც კარდინალის შესახები ყოფილა და რომელიც მოვიყვანეთ ზემოთ; ხოლო დანარჩენი წერილები მარტო ქართულად ყოფილა. ყველა გადაუცია ვენის მთავრობისათვის. მაგრამ იქ ქართული არავის სცოდნია და ამიტომ ვერ უთარგმნიათ წერილები. შემდგომ აღარაფერი სჩანს, თუ რა უყვეს წერილები და რა შედეგი მოჰყვა მათ.

ეს ამბავი, ცხადია, ძრიელ საწყენად დაურჩა მეფე ერეკლეს; მეტადრე იმისგამო, რომ პატრი მავროს გამოგზავნას უფრო სჩქარობდა. ერეკლე და დიდის აღსწრაფებით მოელოდა რაიმე შემწეობას ევროპიდან ოსმალეთის წინააღმდეგ.

[უფროსმა პატრმა] მაინც კი მისწერა რომს, თუ ერეკლე მეფის წერილებმა მანდ მოაღწია, სათანადო განკარგულება მოახდინეთო. ამასთანავე 19 ნოემბერს 1783 წ. რომში აუწყებს ტფილისის ამბავს:

„გავლილ წელს მეფეს მივართვი ერთი არზა, რომელშიც მოვახსენე, რომ, რადგან ჩვენი ნადგომი სახლი ინგრევა, ჩვენს დასადგომად ერთი ადგილი ან სახლი გვიბოძეთ მეთქი. მან საზოგადოებაში მითხრა, აღვისრულებ ყველას, რასაც კი მთხოვო. ხოლო ცალკე საიდუმლოდ მითხრა, რომ შხათა ვარ ეკკლესიები დაგებრუნოთ, მხოლოდ დიდებულთა და სამღვდლოთა წინაშე თავის გასამართლებლად მინდა, რომ ამის შესახებ ვინმე სახელ განთქმულმა მთავარმა მომწეროს და მთხოვოსო.

„ვიდრე ეს მამა (ერეკლე) ცოცხალია, ეკლესიების დაბრუნება ადვილი საქმეა, მერე კი გაძნელდება, რადგან მის უფროს შვილს უჩია მისმა მოძღვარმა ეკკლესიები არ დაგვიბრუნოს.“ მისი შვილის მოძღვარი არქიმანდრიტი წინამძღვარია ჩვენგან ჩამორთმეულ ეკკლესიაში;

საიდანაც თავის სარჩოს შოულობს. მაშ კარგი შემთხვევა არის, რომ ზემო ხსენებულის საშუალებით მოიპოვოთ ეს წყალობა. ხოლო წინააღმდეგ შემთხვევაში, წმიდა კრების ნებართვით, მეორე გზის წარუდგენ თხოვნას, სადგომი სახლი მოგვეცეს; ამითი რა თქმა უნდა, უარს არ ვყოფთ იმ სიძარტლეს, რომელიც გვაქვს ჩვენის ეკლესიების მიმართ.“ (1).

რუსეთიდან საქართველოში მოსულ ჯართან ყოფილა თავადის ერნესტო რეინფელის (Reinfelis) უმცროსი ძმა კარლო ემანუელ ლანგრაფო როტენბურგისა. კავკასიის მთებზე ომში მოუკლავთ 1784 წ. ლეკებს. რადგან კათოლიკე ყოფილა, ამიტომ ჯარის გენერალს უთხოვნია ერეკლესთვის, ნება უბოძეთ პატრებს ჩემი მიცვალებული მათგან ჩამორთმეულ ეკლესიაში დაასაფლავონო. ერეკლეს უარი არ უთქვამს, ნება მიუცია იმ პირობით, რომ დასაფლავების დროს ეკლესიაში ლოცვები ჩუმათ სთქვან და არ ივალდობნო.

ერეკლესვე რჩევით, პატრებს რუსეთში მისულის პოლონეთის ნუნციოსთვის მიუწერიათ და უთხოვიათ, ეცადეთ, მთავრობას ერეკლესთან წერილი მოაწერინეთ ეკლესიების დაბრუნების შესახებ. იმასაც თხოვნა მიუზღვია თავადის პოტემკინისავის, რომელიც შეპირებია. მაგრამ მალე მოსკოვში გადაუყვანიათ და მისგიმო საქმე შეჩერებულა. მაშინ ერეკლეს უთქვამს პატრისათვის, თუ ეკლესია არ დაგიბრუნდათ, მისი ფასი მოგეცემათო. ამავე ნაირად უთქვამს მრავალ გზის მის შვილს გიორგისაც. უფროსი პატრი რომში წიგნსა სწერს და რჩევას სთხოვს როგორ მოვიქცეო. ეგრეთვე აუწყებს, რომ სრული ფასის გადახდას ვერ შეიძლებენ, რადგან მარტო ტფილისის ეკლესია ოთხი ათას თუმნად ეღირებაო. ამის გამო პატრი იმ აზრისა არის, რომ ფასი არ მიიღოს, არამედ ეკლესიის დაბრუნება ითხოვოს.

1784 წ. ნოემბრის 20-ს პროპაგანდა სპარსეთს, ჯულფაში, სწერს საეპისკოპოსოს იქ მყოფ ქართველ კათოლიკეთა ცოლებისათვის, რომლებიც მაჰმადიანები ყოფილან. იმათ ზოგს მოუნდომებიათ მონათვლა და ზოგს არა. ეგრეთვე ავედრებს იქ ახლად მოსულ ქართველ კათოლიკებს, ცუდი ყოფაქცევა ამხილეთ და გაუსწორეთო.

1786 წ. 16 დეკემბერს, პროპაგანდა ეგრეთვე სწერს ტლილისში პატრი ანდრიას და დად კმაყოფილებას უცხადებს სამეგრელოში ორის მისიონერის გაგზავნის თაობაზე. იქ დადიანს თავისი ხარჯით აუშენებია მათთვის ეკლესია, ამიტომ დიდი ნაყოფის გამოღების იმედი ყოფილა. ამავე წლის 15 ნოემბერს ისევ პატრი რომში სწერს, რომ ნიკოლოზ დადიანის ძმის მიცვალების შემდგომ სამეგრელოს მისიონის აღარაფერი ამბავი მოდისო. ეგრეთვე აუწყებს, რომ ამავე წლის 23 აპრილს იმერეთის მეფე სოლომონი გარდაიცვალაო. (1).

ერეკლემ აიღო ხელი უსამართლობაზე და კაფუცინებს ძველებური მეგობრობით ეპყრობოდა და მფარველობდა. მაგრამ სომხების სიბოროტეს და მტრობას არაფერი ეშველა და დროს განმავლობამ ვერავეითარი ზედმოქმედება იქონია მათზედ, არა სცხრებოდენ და ყოველგვარ საშუალებას ეძებდენ მათ საენებლად. მრავალ გზის დასახელებული უფროსი პატრი ანდრია თავის ერთ-ერთ წერილში 31 მარტს 1786, რომში სხვათა შორის, სწერს: „აქ ომების დევნულებას ემატება ვერათვე სომხების დევნულებაც. ჩემს აქ არ ყოფნაში სომხებმა იყიდეს ჩვენს სახლზე მოკრული ერთი სახლი იმ აზრით, რომ გააღონ სემინარია ყმაწვილების აღსაზრდელად; ნამდვილი მათი აზრი კი ის არის, რომ განუწყეტელი ჩხუბი იყოს კათოლიკე ბავშვებსა და მწვალებელ ბავშვებს შუა ადგილის სიახლოვის გამო. რადგან ისე ახლოა, რომ მათ ჩვენი ლოცვა ესმის და ჩვენ მათი გაკვეთილები. ამის გამო მივმართე მეფეს, რომელმაც, რა სცნო სომხების ეშმაკობა და მათი ბოროტი აზრი, ჩვენს სასარგებლოდ გადასწყვიტა საქმე და ახლა იძულებული ვარ შევიყიდო ის ადგილი. მე მათს ხელმწიფებას მოვახსენე, რომ ესე ღვომა შეუძლებელი იყო, რომ დამჭირნე ვიყავი სახლი მიმეტოვებინა და იქილამ გამოვსულიყავი, რათა კათოლიკებსა და სომხებ შუა შფოთის მიზნები არ ყოფილიყო. დღევანდლამდე კი ისევ იმ სახლში არიან დაუძინებელი ჩვენი მტერი მღვდლები, არ გამოდიან სახლიდან“. (1).

სამი თვის ჩხუბის და დავის შემდგომ, როგორც იყო იმ პატრმა იყიდა ის სახლი 600 რომაულ სკუდათ; ნასყიდობის წერილი დაუმტკიცა თვით ერეკლემ. ხოლო იქიდან გამოდევნილმა სომხის მღვდლებმა მთელის სომხის ერის სახელით თხოვნა მისცეს ეჩმიაწინის პატრიარქს, რათა ამისგამო ეშუამავლა მეფის წინაშე. პატრმა კი ნაყიდი სახლით მკლესია გაადიდა და დანარჩენი შეჰმატა მონასტერს.

იმავე დროს პატრი დიდ მადლიერობას სწერს რომში ერეკლეს მეუღლის მიმართ, რადგან მათი დიდი კეთილის მყოფელი ყოფილა. თურმე ბევრნაირად ეწეოდა, მაგალითად, გორში უჩუქებია ერთი ადგილი, სადაც პატრებს აუშენებიათ სახლები გლახაკების თავშესაფარად.

1787 წ. 3 აგვისტოს ხსენებული პატრი ანდრია რომში აუწყებს ქართველის კაფუცინის გორელი ძმა ანტონის გარდაცვალებას. ძრიელ სწუხს იგი, რადგან ძმა ანტონი ძრიელ სათნოიანი ვინმე ყოფილა. ამის ქებას რომს წინეთ სხვა კაფუცინებიც სწერდენ. გარდა ამისა ძმა ანტონი მეტად დახელოვნებული ყოფილა ექიმობაში, რისგამო თითქმის მუდამ ერეკლესთან ყოფილა და მის დიდკაცობას თურმე სულ იგი სწამ-

ლობდა. ამასთანავე პატრი ანდრია სთხოვს, რათა რომში მყოფი თბილელი ანტონა, რომელიც კაფუცინებში მონაზონად შედგა 1781 წ., განასწავლონ კარგად ექიმობაში და გამოგზავნონ საქართველოში მიცვალებულის ძმა ანტონის ადგილს.

ქართველ წარჩინებულ პირთა შორის თითქმის მუდამ იყო რომელიმე კათოლიკე. მათ რიცხვში უნდა შეირაცხოს ეგრეთვე მეფე ერეკლის დაცუ, რომლის შესახებ უფროსი პატრი 20 იანვარს 1789 წ. რომში კარდინალს ესე სწერს:

„გასულის დეკემბრის პირველ დღეებში გარდაიცვალა მეფის ერთად ერთი დაჲ. თავის სიკვდილის წინა დღეს, როდესაც მასთან ვიყავი საექიმოდ და ეგრეთვე მრავლად იყვნენ ქალბატონები და სამეფო ოჯახის პირები, საჯაროდ შემდეგი აღიარა: „მე აღვიირებ წმიდა პეტრესა და ყველა მის მოსაყდრებსა და მათ შორის დღევანდელ მფლობელს წმიდა პაპს მინიჭებული აქვსთ ხელმეწიფება ცოდვათა მიტევებისა და შეკერისა. ესევე შეძლება გეზიაროთ თქვენც პატრი მისიონერებს ამ სიტყვებით: წარვედით და იქადაგეთ. ამისათვის უწინარეს სიკვდილისა მიზოდეთ თქვენ კურთხევა. მე ხელის მიცემა შემერიდა. მაგრამ თუ სნეულის დაძალების გამო და თუ დამსწრეთა ძალა დამატანეს დაეთანხმებოდნენ, ქართველების ჩვეულებისამებრ ჯერ მხურვალედ პირჯვარი გამოისახა, შემდგომ მემთხვია ხელზე და შუბლზე დაიდვა. ჩურჩული გაიმართა იქ დამსწრეთა შორის, მაგრამ შიშის გამო, ყველაფერმა მშვიდობით ჩაიარა“. (1).

ამ გარემოებას კვალად იხსენიებს პატრი თავის 20 იანვრის 1790 წ. წერილში, მასთან დასძენს სომხების შესახებ: „სომხების ეპისკოპოსები, სანამ მღვდლად აკურთხებდნენ, ავალებენ თავიანთ სამღვდლოებს: ფიცით შეჰპირდნენ, რომ ლათინის ეკლესიის მტრები იქმნებიან, ახალი მღვდლებიც თავიანთ ეკლესიებში პირს გააღებენ თუ არა, მაშინვე დაიწყებენ ჩვენს წინააღმდეგ ქადაგებას, მაგრამ ღვთის შემწეობით ჩვენი ექიმობა მათ ცოცხათი აშინაურებს და გვიმეგობრებს. ეს რომ არ იყოს, მტირე რამეც კმარა, რომ დაგვიწყონ ჩვენ და ჩვენს კათოლიკებს დევნულება“. (2).

1792 წ. რომიდან გამოგზავნეს, სხვა სამ კაფუცინებთან ერთად, მეტად შესანიშნავი პატრი ნიკოლა რუთილიანელი. რომელიც კარგად ცნობილია ჩვენს მწერლობაში და რომელსაც 1896 წ. ბ. ზ. ქიქინაძემ მიუძღვნა წერილი „პატრი ნიკოლა“.

იმ დროებში კაფუცინების მისიონის საქმე კარგად მიდიოდა და ვრცელდებოდა იმ ზომამდე, რომ ოსებშიაც აპირებდნენ ახალის მისიონ-

ნის დამყარებას. გარნა ამ გარემოებისას ვერაფერს ვიტყვით, რადგან ტფილისის მისიონის შესახებ მთლად გვაკლია საბუთები იმ წლებისა. ჩვენის აზრით ის დაკარგული საბუთები მეტად შესანიშნავი უნდა ყოფილიყო, რადგან იმ დროებში საქართველომ ბევრი შავი დღე გამოიარა, პატრების მისიონიც ვერ ასცდებოდა საყოველთაო უბედურებას. გაბრაზებულმა შემოსეულმა სპარსელებმა, 1795 წ. მთლად გადაუწვეს ეკლესია, მონასტერი და სხვა ყოველივე, რაც კი გააჩნდათ, რაის გამო თავიანთი მრევლით პატრები დიდ შეწუხებაში ჩაცვივდნენ და არ იცოდნენ, თუ როგორ გაძლომოდნენ ერისა და თავიანთ ვგოდნენ სხვა და სხვა საქიროებას. მათ გაქირვებას ბოლო აღარ ეღებოდა მტრის განუწყვეტლის შემოსევის გამო. ამ გარემოებისათვის პროპაგანდის მხოლოდ შემდეგი წერილი გვაქვს:

„საქართველოში კათოციანების მისიონის უფროს, პატრი ანდრია პალერმელს. 13 იანვარს, 1798.

„წმიდა კრება მეტად დაღონებულია, რომ თქვენ და თქვენი მისიონერები გამუდმებით დიდს შეწუხებაში იმყოფებით ბარბაროსების და უცხორომელის შესოსევისა, შიმშილისა და საშინელის მოოხრების გამო, რომლის მსხვერპლი მანდაური პროვინციები შექმნილა. ვინაიდან ყოველსავე ამას ღვთის დიდებისათვის ტვირთულობთ, ამიტომ ინუგეშეთ, რადგან არ მოგაკლდებათ სასყიდელი. იმედი მაქვს, უფალმა მოგანიკოსთ მადლი, რათა სიმხნით დაითმინოთ ყოველი ვგ უბედურება, ვიდრე თვით ინებებდეს და მანდაურ მისიონს მოანიკებდეს უწინდელს სიმშვიდეს.

„ეს წმიდა კრებაც თავისი მხრით, რაოდენათაც კი შეიძლება არ მოგაკლებსთ და აღმოგიჩენსთ ყოველნიერ შემწეობას, როგორათაც ჰყო ამ ორი წლის წინეთ განსაკუთრებული შემწეობის მოცემით და ორი წლის ჯამაგირის წინდაწინ გამოგზავნით. ახლაც გიგზავნისთ 400 სკულს. ეს ფული გარდაეცა თქვენი წესის საზოგადო ვეჟილს, რათა თქვენ გადმოგცესთ.

„ესევე ვეჟილი შევაგულიანე, რომ მოამზადოს ახალი და კარგი მისიონერები საქართველოში გამოსავზავნად, რათა შეაესონ ის ცარიელი ადგილები, რომელიც დაცარიელდა ჩინგოლელი პატრი კარლოს და ორი სხვა პატრის სიკვდილით, როგორათაც მსგავსად მაუწყებს პატრი სილობისტრე ავოლელი. ეს კიდევ გამოგზავნა; ამასთანავე ერთად მოვლენ მალთელი პატრი ივანე მახარებელი და ძმა ბერნარდო ჩივითაკასტელანელი. შევიტყუე, რომ ისინი კიდევ ჩამოსულან კოსტანტინეპოლს. მალე სხვებსაც გამოვაგზავნინებ, რათა ყველა საქირო ადგილი

შეივსოთ და ეგრეთვე მანდედან განაშოროთ ის პირები, რომლებიც ცუდად ასრულებენ თავიანთ ვალდებულებას.

„აწ გამხნევდით და გმირულად განაგრძეთ თქვენი მოღვაწეობა და სრულებით გულის ნუ გაიტეხთ მაგ ქვეყნიერი უბედურებით. ეგრეთვე უწყოდეთ, რომ ეს წმიდა კრება დიდად კმაყოფილია თქვენი. ვთხოვ უფალს თქვენთვის ყოველს ბედნიერებას“. (1).

ამ წერილიდგანაც საკმაოდ სჩანს თუ რა დიდი უბედურება და ტრიალებულა საქართველოში. უეჭველად, ეს ყოველი გარემოება აღწერილი და გაგზავნილი უნდა იყოს თავის დროზე რომს, მაგრამ, სამწუხაროთ ჩვენ ვერ აღმოვაჩინეთ.

სხვა საბუთების უქონლობის გამო იძულებული ვართ ამით დავაბოლოოვოთ ეს თავიც.

თუმცა ამ საუკუნეში კათოლიკობამ ბევრი დევნულება და შეწუხება გამოიარა, მაგრამ თავისი ძველებური ხასიათი არ დაჰკარგა, რის გამოც უკლებლივ ახალი მისიონერები მოდიოდნენ. არც მოითხოვებოდა მისგან უმეტესი აღორძინება, რადგან მუდამ და ყველა მხრივ სხვა და სხვა სიძნელე ელობებოდა, ამიტომ ამ საუკუნესაც შესანიშნავ ეპოქად ვრაცხავთ კათოლიკობისათვის საქართველოში.

ამ თავის დასასრულ უნდა ჩავუერთოთ სოლომონ მეფის ერთი წერილიც. თუმცა დიდის სიფრთხილით გადმოვსწერეთ, მაგრამ მისი თარიღის გარჩევა ვერ შევიძელით, რათა თავის შესაფერს ალაგს მოგვეყვანა. ამისათვის აქ მოგვეყავს.

„ქ. მე იმერთა მეფე, ძე არჩილის, სოლომონ დავეითიანი. წყალობის წიგნს გიწერ ქუთაისს მდგომს პატრებს აქ მყოფს და მომავალს. მათი უმაღლესობის ბატონის ბიძის ჩემისაგან ბრძანება გქონებოდათ საყდარი გედგათ და შემდგომად მისსა მეც წყალობა გიყავი და გიბოძეთ ახლა რომ საყდარი გიდგია ის ადგილი საყდრიანათ შენი სადგომი რომ გიდგია, იმის აქეთ ჩემმა მამასახლისმა ბერმა მესხმა ქუთაისის ხელთუფლისწვილმა ბერიკამ რომ სარებით დააკავა იმის იქით შენ პატრებს გიბოძეთ აკოფას შეილისკენ რომ მინდორი არის, ის აკოფა შეილისა არის. იმასთან კაცს ხელი არა აქვს. იმ მიდორსა და მოსახლეს შუა თქვენ პატრებს საურმე გზა სრული უნდა გექმნეს. ამისი დამშლელი არც აკოფა შეილი, არც ქუთაისის მემკვიდრე, არც სხვა ადგილიდამ მოსული არ იქმნება, თუმცა პატრები ვინც ქუთაის მოვა, იმ პატრის საყდარზე იმის ადგილზე დასდგება, თუმცა ჩემის ბრძანების მოსამსახურე იქმნება კაცს სიტყვა არა აქვს. აღიწერი წილთა უფლისათა (ჩ'ლ წ. სექტემბერს). იმ შენს ზეით რომ მეზობელი არის იმას აქეთ რიონამდის

თქვენთვის მიბოძებია იმ ზეითა მეზობლის სახლკარს აქეთ შენთვის მიბოძებია“.

ესა თუ სხვა სიგელები კაფუცინებისა რუსის მთავრობას დაუმტკიცებია და ზედვე დაუწერია საჭირო ბეჭდით შემდეგი შემოწმება:

„Сей документъ въ Имеретинскомъ временномъ правленіи отъ губернскаго регистратора князя Михаила Туманова 15 марта 1823 года, явленъ и въ книгу подлинникомъ отъ слова до слова подъ № 2845-мъ записанъ. Въ чемъ симъ содписомъ присутствующаго и приложеніемъ казенной печати свидѣтельствуется“.

მთავრობის
ბეჭედი

. მდივანბეგ თ'ი დავით ჩხეიძე.“ (1).

სამცხის ქართველი კათოლიკენი XVIII საუკუნეში.

ეს თავი მხოლოდ იმიტომ გაეცალკევეთ, რომ ამ საუკუნის შესახებ ბევრი საბუთი გვქონდა და ყველასი ერთ თავში მოქცევა, მეტი რომ არა ვსთქვა, მოუხერხებლად დაეინახეთ. სამცხე მუდამ შეადგენდა ქართლის მისიონის ნაწილს. მიზეზიც ეს არის როგორც უკვე ვსთქვით, რომ სამცხის კათოლიკების შესახებ ცალკე საბუთები არ მოიპოება. ხოლო სამცხეში რომ კათოლიკობა ძველ დროშივე იყო დამყარებული, ყოველ ექვს ვარეშა. ბროსეც მოწმობს თავის საქართველოს ისტორიაში: „აქ არ უნდა დაევიწყოთ, რომ კათოლიკეთა ყველაზე უძველესი ეკლესია ახალციხეში არსებობს 1298 წლიდან“. (1) ამის შენიშვნად დასძენს ბ. სიმ. ლოლობერიძე: „ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამ მისიონერებმა მაშინ მოაქციეს ზოგიერთი ქართველი კათოლიკებად და ამ დროიდან შემოდის ჩვენში კათოლიკეს სჯულის აღსარება“.

თანახმად ამ შენიშვნისა სარწმუნოდ უნდა მივიჩნიოთ ისა, რომ კათოლიკობა გავრცელებულა თვით ქართველობაში. რადგან ამ მხრის მკვიდრნი სულ მუდამ ქართველები ყოფილან. ამისგამო ბროსეს სამცხე და კერძოდ ახალციხე მიაჩნია საქართველოს უძველესი და შესანიშნავი ნაშთების ადგილად. ამისას აი რას გვეუბნება: „1) რადგან ყოველ დროს ეს ქვეყანა გაშენებული იყო ქართველთა ტომით და მუდამ მას ეპყრო და არასოდეს მას არ გამოართმევია. 2) რადგან ამ მხარეში აღშენდნენ (ქართველების) პირველი ეკლესიები კოსტანტინე დიდის დროს. 3) რადგან ეს ქვეყანა თავის მიდამოებით შეიქმნა აკვანი ბაგრატიონთ შთამომავლობისა თავიანთ საქართველოში შემოსვლის დროდგან, VI საუკუნეში, გურგასლანის გვირგვინოსან მოადგილეთა დროს, ვიდრე X საუკუნემდე... დასასრულ, იმიტომ, რომ ამ ადგილების სიმშვენიერით მოზიდულ აფხაზეთ-ქართლის მეფეთაგან შეუწყვეტივ შენდებოდა შესანიშნავი ციხეები, ეკლესიები და მონასტრები IX.—XII საუკუნემდე“. (1).

ამისი უფრო ცხადად დამამტკიცებელი საბუთია იმდენი ნაშთი გამაჰმადიანებული ქართველებისა, რომლებმაც, სიკვდილის შიშით, სარწმუნოების გამოცვლა ირჩიეს, ვიდრე სამშობლოს მიტოვება და სხვაგან ლტოლვა.

სამცხეში. ძველის დროიდანვე კათოლიკობის გავრცელება არ უნდა ჩავთვალოთ საკვირველ მოვლენად. რადგან სამცხე მუდამ გზა და კარი იყო ქართლისა ევროპიელ მგზავრებისათვის. როდესაც ევროპის მისიონერები მოდიოდნენ საქართველოში, უეჭველად უნდა შეჩერებულ იყვნენ ჯერ სამცხეში, თუ ყველა, არა ერთი ნაწილი მიიწვი, რადგან ქართველთა ერთი, რომლის გასაკათოლიკებლად ისინი განგებ იგზავნებოდნენ, შემოსვლისავე იქვე ხვდებოდათ. ამიტომ მათი საქართველოში მისიონი უაზრო იქმნებოდა, უკეთუ ქართველი ერის ეს პირველი რაზმი დაეტოვებინათ ყურ-უთხოვებელი და ყველანი მოშურებოდნენ შუაგულ საქართველოს. ეს გარემოება გვიხსნის საქმაოდ სამცხეში ძველის დროიდანვე კათოლიკობის დამყარებას.

ხოლო საქართველოში მესხნი, როგორც პირველნი იყვნენ ევროპელების დახვედრისა და მათგან სწავლა-განათლების მიღებაში, ისე პირველნი შეიქმნენ ოსმალეთთან შეტაკებასა და მათ მიერ ამოწყვეტის საქმეში. ოსმალეთმა XVI საუკუნეს რა შემოდგა საქართველოში თავისი დაწყველილი ფეხი, მესხები გმირულად შეებნენ, მხედ და დიდხანს ეომეს და ბევრი ჯარი გაუწყვიტეს. მაგრამ ეს ერთი მუჟა ხალხი ოსმალეების ხშირ შემოსევას, აღურაცხველს, მრავალ გზის გაძლიერებულს და საშინელ ძალას მუდამ ვეღარ გაუმკლავდნენ, და ბოლოს დასუსტებულმა და უშემწეოდ დატოვებულმა სამცხელებმა თავი შეაკლეს. სარწმუნოების მტერმა და ერობის მძლავრმა თუ როგორ გაანადგურა ცეცხლით და სისხლში აცურა მთლად მესხეთი, დღესაც ღალატებს გავერანებული ქვეყანა, აღურაცხველი ნანგრევები და მეტადრე სამცხის დიდებული 19 საეპისკოპოსოს ერთიანად მოსპობა. იმ უწყალო სერას ვინც კი გადურჩა ქართველი მართ-მადიდებელთაგანი ძალა-უნებურად მაჰიადიანობა მიიღო. რადგან ოსმალეთმა XVI საუკუნეშივე მოუსპო გზა ევროპელ მისიონერებსა; უმწყემსოდ დატოვებულ სამცხის ქართველ-კათოლიკებსაც იგივე შავი დღე დაადგა, ხოლო მათმა მცირე რიცხვმა შეირჩინა უკვე მიღებული კათოლიკე სარწმუნოება სომხის ტიბიკონის მიღებითა. რადგან ამ დროს სომხობას ოსმალეთი ისე არ აწუხებდა, როგორც სხვა ტომის ქრისტიანებს, სომხები თავიანთ სარწმუნოებას თავისუფლად აღიარებდნენ. სომხური ტიბიკონის მიღება დიდად შეეწია ქართველ კათოლიკებს, რომლებიც დაიხსნა არა მარტო სიკვდილისაგან, არამედ სხვა ბევრნაირი შეწუხებისაგანაც. ამ გარემოების წყალობით იგინი შეუერთდნენ სომხის ტომის კათოლიკებს არა მარტო სარწმუნოებით, არამედ ერობრივადაც, რათა მათსავით უშიშრად ყოფილიყვნენ გამძვინვარებულის ოსმალეთის მთავრობის ხელში. ვერც გაბედეს შემდეგში ქართული ტიბიკონის მიღება, რადგან მათი მტარვალი ბატონი-

საგან მოელოდათ ან სიკვდილი და ან გამაჰმადიანება. ხოლო როდესაც ელირსათ ლათინის მისიონებს კვალად საქართველოში შემოსვლა, ვერც მათ გახედეს იმ კათოლიკების ლათინურ ტიბიკონზედ გადაყვანა, რადგან მკაცრად აკრძალული ჰქონდათ ოსმალეთის მთავრობისგან. წინა თავში უკვე მოვიყვანეთ ერთი ასეთი საბუთი კოსტანტინეპოლში მყოფის ფრანგის ელჩისა, რომელიც აუწყებს პროპაგანდას ოსმალეთის მიერ მიღებული განკარგულებას ლათინურ ტიბიკონზე გადაყვანის წინააღმდეგ. ამიტომ, თუ ამისა და თუ სხვა გარემოების გამო, სამცხის კათოლიკები დღევანდლამდე დარჩნენ სომხურ ტიბიკონზე და ხშირადაც სომხის ერობის მღვდელთა გავლენის ქვეშ. ამ მიზეზის გამო ლათინის პატრებს მათზე მუდმივი გავლენა არა ჰქონდათ ისე, როგორც ტფილისის, ანუ სხვა ადგილების კათოლიკებზე, რომლებიც შედგომოდნენ ლათინის ტიბიკონს. იმიტომვე აქ მოსაყვანი საბუთები არც ისე ერთი მეორის შემდეგია, როგორც აქამდე ვნახეთ და არც პატრებს შეეხება მათი მომეტებული ნაწილი, არამედ შეეხება უფრო ახალციხის მღვდლებს.

ამ თავშიც უნდა გავიმეოროთ ის საჩივარი, რომელიც არა ერთხელ გამოვსთქვით, ესე იგი, რომ ახალციხის და მის გარეშე კათოლიკების შესახებ გვაკლია არა მარტო გასულ საუკუნეთა კერძო საბუთები, არამედ თვით XVIII საუკუნის მომეტებული ნაწილიც დაკარგულია. ამიტომ კათოლიკების შესახებ საბუთი ძრიელ ცოტა გვაქვს. მათის შემწვობით საკმაოდ ვერ შევიძლებთ გავითვალისწინოთ ყოველი მათი უმთავრესი მდგომარეობა. ასე რომ ძალაუზნებურად უნდა დავჯერდეთ ცნობებს, რომელიც მოგვეძევება ვიდრე სხვა ცნობები აღმოჩნდებოდეს. ამის იმედს არ ვიწყვეტთ, რადგან დაგვარწმუნეს, რომ უწინ რომის კათოლიკების არხივში ყოფილა ერთი ხელთნაწერი პატარა წიგნი განსაკუთრებით ახალციხის კათოლიკების შესახებ. მაგრამ დღეს, სამწუხაროდ, წერილი დაკარგულია. მისი ძებნა აქამდე სრულიად უნაყოფო შეგვექნა. შეიძლება მომავალში სხვაც აღმოჩნდეს.

კათოლიკებს პირველშივე როდი დაუფუძნებიათ თავიანთი მისიონი ახალციხეში. მისვლით კი ხშირად მიდიოდნენ იქ და ხალხს უსრულებდნენ მღვდელმოქმედებას. ხოლო პროპაგანდამ რა შეიტყო ახალციხის კათოლიკებს სამუდამო მისიონი სპირდებოდა, 15 სექტემბერს 1710 წ. დაავალა მათ უფროსს, რათა ახალციხეშიაც დაემყარებინათ მონასტერი და სამი კათოლიკი დაენიშნათ. მაგრამ ბრძანების აღსრულება სომხების გამო ვერ შეიძლეს. ამ გარემოებას ვრცლად ასწერს პატრი ალექსი მილანელი, რომელიც 1716 წ. წავიდა რომს და მიართვა ეს მოხსენება:

„საქართველოში უფროსად გამოგზავნილის პატრი ანდრია ბრემელისაგან მივიღეთ ჩვენის წესის საყოველთაო პროკურატორის წერილი, რომელშიც გამოცხადებული იყო თქვენი სასიკეთო სურვილი და ეგრეთვე წმიდა კრების ბრძანება დასაარსებლად და დასამყარებლად კათოლიკეების მისიონისა ახალციხის ქალაქში, ოსმალეთის ხელში რომ არის და საქართველოს დედა-ქალაქ ტფილისზე ცოტა დაშორებით, სპარსეთის სამზღვარზე მდებარეობს და სიამოვნებით შეეუდექით იმ ბრძანების აღსრულებას. აგვისტოს დამლევს 1716 წ. სხვა მონაზონებთან ერთად წავედით და წავიღეთ ფაშასთან კარგი წერილები. მაგრამ ვერას გზით ვერ შევიძელით ახალციხეში შესვლა, ფაშამ იძულებულ გვეყო, რათა ფარულად მასთან დავრჩენილიყავით, ვიდრე კარგად გამოიძიებდა და შეიტყობდა, შეიძლებოდა თუ არა გაუქირებლად შესვლა ახალციხეში ისე, რომ არაფერი ვნებოდათ კათოლიკებს, რომელთაც კათოლიკეების მოსვლა ითხოვეს. იქ იყო ერთი მწვალებელი სომხის ეპისკოპოსი. მტერი და საშინელი წინააღმდეგი იყო მისიონის დამყარებისა და პატრების იქ ბევრ ხანს დარჩენისა. მტრობას თავის დღეში არ მოიშლიდა და სულთანის იქ მყოფ იანჩრებს ააღელვებდა, რომლებიც ყოველნაირ უბედურებას მიაყენებდნენ საბრალო კათოლიკებს. კათოლიკეთაგანი, ვინც შეძლებულნი იყო არ დათანხმდა მისიონერების მოსვლას, რადგან ეშინოდათ, ოსმალებს მათი ქონება არ აეკლოთ. ვინაიდან ოსმალეთს წესად აქვს დიდი ფული გადაახდევინოს ერთსა თვით იმის მაგიერადაც, ვისაც არაფერი შეუძლია და ღარიბია, რადგან კაცის კი არა, ფულის დარდი აქვს. ამისგამო ხსენებულმა ფაშამ, თუმცა ჩვენი დიდი სიყვარული და პატივისცემა ჰქონდა, ნება არ მოგვცა შეესულაყავით ახალციხეში, რათა ცხადსა და აუცილებელ განსაცდელში არ ჩავცენილიყავით. ეგრეთვე გამოგვიცხადა, რომ ჩემი დიდი შეურაცხყოფა და უპატიურება იქმნება, იანიჩრებმა და ოსმალოებმა რაიმე ბოროტება გიყოსთ, მეტადრე რაკი ჩემთან დადექით, თავისგამაცნობელი წიგნებიც მომიტანეთო.

„იქ ორ თვეს დავრჩი სექტემბერს და ოქტომბერს, მერე იძულებული გავხდი დავბრუნებულიყავ საქართველოს მისიონში. ვინაიდან ისეთი გარემოების გამო პორტასაგან ხონთქრის ფირმანის შოვნა არ მოხერხდა. ამისთანა ბრძანების მეოხებით იქ კათოლიკებს ძრიერ ველარ შეაწუხებენ და მისიონერებიც უფრო უშიშრად იქმნებიან.

„გარნა ვნატრობდი კვალად მეცადა ესა, ამისათვის აღდგომის შემდგომ, წრეულს 1716 წ., ვითარცა მგზავრი, დავბრუნდი ახალციხეს იქ გასაელელოდ: ორმოცი დღე დავრჩი იქ ხან ერთსა და ხან მეორეს სახლში, მაგრამ ჩუმად და ფარულად. რა შეიტყო მწვალებელმა ეპისკოპოსმა, თავის სახელით ესრე შამომითვალა: თუმცა ნება არის უცხო-

ებმა გამოიარონ, ჩემს მოსაკითხად და პატივისცემლად მოვიდნენ, გარ-
ნა მსურს, მალე განშორდეთ აქაურობას და დადგეთ თქვენს გზასო.
ამითი ისე შეშინდენ კათოლიკეები, რომ ძალა დამატანეს წავსულიყავი;
მეც განვაგრძე გზა კოსტანტინეპოლისაკენ, გარნა უწინარეს წასვლისა
ახალციხიდან, კათოლიკებს აღსარება ვათქმევინე და, რაოდნადაც შე-
მეძლო, სულიერად ვანუგეშე. თუმცა სისრულით არ არიან გაწვრთნულ-
ნი, მაგრამ საკმაოდ იციან რაც-კი საჭიროა, ვინაიდან რავედენიმე კა-
თოლიკე მღვდელი ჰყავთ, რომლებიც მათ ეწვევიან და იცავენ კათო-
ლიკე სარწმუნოებაში. ეს მღვდლები ტფილისში ორ ანუ სამს წელი-
წადში ერთხელ მოდიან აღსარების სათქმევინებლად.

„ამის გარდა თქვენს უწმიდესობას სიმდაბლით მოვახსენებ, რომ სა-
ქართველოს მისიონერები მუდამ ნატრობდენ ახალციხეში სამუდამოდ
სახლის დაფუძნებას და მონაზონების დაყენებას თუ კათოლიკეების სუ-
ლიერ სანუგეშოდ და სარწმუნოების წარსამატებლად, და თუ მონაზო-
ნების უშიშრად და სიადვილით შემოსასვლელათ საქართველოში. მაგრამ
იმ სიძნელისა და წინააღმდეგობის გამო, რაიცა იქ ხელს გვიშლიდა,
გულის წადილი ვერ აისრულეს. ამიტომ გავებედავ და სიმდაბლით მო-
ვახსენებ თქვენს უწმიდესობას: 1) რადგან ახალციხე ისეთი ადგილია,
რომ იქ ევროპელი ვაჭრები არც მკვიდრობენ და არც დროებით მო-
დიან, სულთნის უფირმანოდ არ შეიძლება არც მისიონებისა და არც
მონაზონების დაყენება; 2) კიდევაც რომ მოიპოვონ სულთნის ფირმანი,
მაინც არასოდეს მიუშვებენ მონაზონებს, რომ ან საზოგადო, ან კერძო
ეკლესია ააშენონ და სრულიადაც არ მისცემენ ნებას ერი შეიკრიბოს;
არც შეუძლიათ ბერძნებს (ბერძნის ტიბიკონის მქონე ქართველებს) ან
სომხებს კათოლიკობის მიღება. რადგან მაჰმადიანები დიდად შურიანები
არიან. ამიტომ ოსმალეთი თავის საბძანებელში ყველგან, საცა ეკლე-
სია დაზიანდება, ან დაინგრევა, მის აშენების ნებას კათოლიკებს სრუ-
ლებით არ აძლევს.

„3) რადგან ახალციხე ოსმალეთის საბრძანებლის განაპირასა და
სპარსეთის საზღვარზედ არის, თავმოყვარეობისა და სარფისა გამო, ისეთ
ფირმანს პორტა არც-კი მისცემს. ის მიზეზი და თავისმოყვარება ოსმა-
ლებისა ისე ძრვილია, რომ არც ფრანგის და არც სხვა რომლისამე
ტომის ხალხის გემებს ნებას არ აძლევს შავ ზღვაში შემოვიდნენ. მო-
სკოვის დიდ მეფესაც მოუსპო მიმოსვლა და შეუკრა გზა, რომელიც
უწინ ჰქონდა.

„4) დასასრულ, მისიონერმა ტანისამოსი რომ გამოიცვალოს, მა-
ინც კიდევ ახალციხეში უცნობლად ვერ დარჩება და შეიტყობენ მის
მონაზონობას, რადგან ზემოდ ხსენებული მწველბელი სომხის ეპისკო-

პოსი კათოლიკების მტერია. ამის გამო ის მიმართავს ოსმალებს და შეატყობინებს და ამითი დადად აწენებს კათოლიკებს; მისიონერებსაც და აქერინებს წირვისა ან აღსარების დროს, მეტადრე დედაკაცების განდობის დროს; ესე კათოლიკებს ძლიერ დიდ შეწუხებას და ტანჯვას მიაყენებენ; ეგრეთვე მისიონერებსაც ან სამუდამოდ დაატყვევებენ და ან განდევნიან.

„მე მგონია, ერთად ერთი საშუალება ის იყოს, რომ კოსტანტინეპოლში მყოფმა საფრანგეთის ელჩმა მიმართოს და სულთანისაგან, მოიპოვოს ხსენებული ფირმანი კათოლიკებისა და მისიონერებისათვის. მაგრამ ამისთანა მტრობის დროს მისი გამოტანის იმედი არ არის. ან იმპერატორსა და პარტას შუა ომი გათავდება თუ არა, ვენაში მთავრობას შეეხებწონ, რათა შერიგების პირობებში ისიც იყოს, რომ მისიონერებს თავისუფალი და უშიშარი გზა მიეცეს შავ ზღვაზე საქართველოში და მის გარეშე ქვეყნებში შესასვლელად, ეგრეთვე იქონიონ ახალციხეში ბინა, მონასტერი, ეკლესია და თავისუფლება ჰქონდესთ როგორც კათოლიკებს ისე მისიონერებს.

„მგონია, რომ ამ ორის საშუალებათ შესვლა გაადვილდეს სარწმუნოების გასაძლიერებლად და ახალციხის ერის სანუგეშოდ. აი. ამას ვებედავ და მოვახსენებ და მასთანავე დიდის სიმდაბლით და ღრმა პატივისცემით ვემთხვევი თქვენს უწმიდესობის ფერხთა. მისიონერი კაფუცინი, პატრი ალექსი მილანელი“. (1)

ეს საბუთი სომხების მტრობის გარდა, ცხადად გვისურათებს, თუ როგორ ეპყრობოდენ უწინ ოსმალები კათოლიკებს და როგორ სდევნიდენ მათ. ეგრეთვე გვიჩვენებს ჩვენი ნათქვამის სიმართლესაც, რომ ახალციხის ერს ოსმალების შემოსვლამდე ჰქონია კათოლიკობა მიღებული.

ამის შემდგომ არ ვიცით კიდევ თუ რაედენ გზის მიბრუნდენ კაფუცინები ახალციხეს დასაბინავებლად. ხოლო ეს-კი ცხადია, რომ პატრები დამყარდენ იქ 1733 წ. მაგრამ არც ამ უკანასკნელის მათი მისვლისა გვაქვს რაიმე ცნობები. მისვლის ამბავიც ვიცით მარტო ერთი წერილიდგან, რომელიც წარდგენილია რომს 1734 წ.

„კაფუცინების საზოგადო პოპულარორი. სიმდაბლით მოახსენებს თქვენს ბრწყინვალებას, რომ, როგორც თვითვე უწყის, წმიდა კრებამ 10 მარტს 1732 წ. გადისწყვიტა მიეცეს 75 სკუდი წლიური ჯამაგირი წინ და წინ ახალციხის ახალ მისიონს, რომელიც საქართველოს მისიონს უფროსის ხელქვეითი არის. ფულის მიცემა უნდა დაწყებულიყო როდესაც კაფუცინის მისიონერები მივიდოდენ იქ. აწ დროა მივიღოთ წმიდა კრების ეს წყალობა, რადგან საქართველოს მისიონის უფროსი პატრი ნიკოლა ჯირჯენთისაგან მივიღეთ ამ წლის 5 მარტს, წე-

რილი, რომლითაც იუწყება, რომ გაელილ 1733 წ. 8 ოქტომბერს, მისულა ახალციხეს და დაბინავებულა; როგორც თვით იწერება, ყველას დიდის სიხარულით მიუღიათ მაჰმადიანებს და მეტადრე ყველა ჩვენს ქრისტიანებს“. (1).

ერთი სხვა წერილიდგან სჩანს, რომ პატრი ნიკოლას (ერთი იმ კათოლიკოსთაგანია, რომლებიც საბამ მოიყვანა 1714.) ფირმანი გამოუთხოვია 1732 წ. და იმის ძალით აუშენებიათ მონასტერი და დამკვიდრებულან. ხოლო ეკლესიის აშენებისა არაფერი ხსენება. გარნა ერთი უთარლო წერილი გვაქვს იტალიიანურად და ქართულად; როგორც მის წარწერითგანა სჩანს, იგი დაუწერია ახალციხის უფროს პატრს ივანე როვიგოელს, რომელიც მოვიდა საქართველოს 1782 წ. წერილი აი რა საკვირველს ამბავს მოგვითხრობს:

„პატრი ნიკოლოზის ჯირჯენტელის დროს რაც მოხდა ახალციხეს პატრების ეკლესიის გამო. ქ. შენდობილმა პატრი ნიკოლოზმან სტამბოლიდამ ფირმანი მოატანინა ყოვლა წმიდის ეკლესიის აშენებისათვის. იმ თარიღში უსუფ ფაშა ფაშათ იჯდა, ისალ ფაშის შვილი. მელიქი ელიზბარაი იყო მამასახლისათ; კოკოტაი იყო უფროსათ დიდი ტეროანესი იყო პოლოს ეპისკოპოსის პაპა. და იმ ცხონებულმა პატრი ნიკოლოზმა, რომელმანც კიდეც ეს პატრების მონასტერი ააშენა დიდის მეცადინეობითა, და სიყვარულითა მოიწადინა აშენება ამ ყოვლა წმიდის ეკლესიისა, რომელიც აწყვერელმა ქალიმაჯიმა მოლამ დააქცია, პატრების ახალციხეში მისვლის წინეთ. შეშა, ქვა, კირი, ყველა დაამზადა. მივიდა უსუფ ფაშას შეუტანა ფირმანი, რომელიც ყოვლა წმიდის ეკლესიის აშენებისათვის მოეტანინებინა. წაიკითხა, ფაშას შეეხვეწა; მუხლზე აკოცა. ერთი ჩემს სახლში მობძანდიო, ჩემი სახლი ნახეო. ფაშამ უთხრა: კარგი იქნებაო: მერმე ფაშა მივიდა პატრების მონასტერში. ფიცხლავ ყადი, მუფთი. იენიჩერ ალა, ოჯახლი აღები. მოლები, ყველა მოაყვანინა, უსუფ ფაშამა: და ნახეს, გაშინჯეს რაც სიგძე, სიგანე, სიმაღლე რომ დასტური მიმიციაო, უნდა აშენდესო. მერმე ყადმა დასწერა რაც ფაშამ უბძანა; მაგრამ ყადმა მოახსენა ფაშას. თუ ორი თათარი მოწამე არ მოვიდა მისი, რომ ჩვენ ვნახეთო, რომ ეს საყდარი ქალიმაჯ აფენდიმ დააქციაო ამ სიგანე, ამ სიგძეა ეს საყდარიო, იმისი აშენება თუგინდ ხემწიფის ფირმანი იყოსო, არ იქმნებაო, მერე ფაშამ მოახსენა პატრი ნიკოლასა, პატრო გესმისო, ეს ყადი ეფენდი რას ბძანებსო. ფიცხლავ პატრი ნიკოლოზმა მოახსენა: ადვილი არისო, მოწამეს მოვიყვანო; და რაც შეიძლებაოდა პატრი ნიკოლოზმა ყავა, მაჯუნი, შაქრის შარბათი მიართვა; და ფაშა და სხვანი წაბძანდენ; მერმე ახალციხის ქეთხულები და უფროსები შებძანდენ პატრი ნიკოლოზთან მონა-

სტერში. ბატონო ეს რა კარგი საქმე ჰქენიო; ღმერთმა გაცხონოსო, აშენებაზე გული ნუ შეგიწუხდებაო. იეთარაშვილმა, პარუნ სიმონამ უთხრა: ერთი გვერდის კედელს მე ავაშენებო ჩემის ხარჯითო. ხოჯოანათ ბატონჯანამ უთხრა, ერთი გვერდის კედელს მე ავაშენებ სულ ჩემის ხარჯითაო, მაქანდრიანთ ზურაბამ მოახსენა, ზედა გვერდის კედელსა და ბემბსა მე გავაკეთებო ჩემის ხარჯითაო. პატრი ნიკოლამ დალოცა ისინი, მადლიერობა მოახსენა. მეორე დღეს საყდარში ხუცებმა გადმოიძახეს ყვალა წმიდის საყდარი შენდებაო, ვინც ყვალა წმიდის მართალი მორწმუნე ხართო, ზოგნი თეთრითა, ზოგნი სხვათა საქონლითა, რითაც იყოს შეეწიეთო, რომ პატრი არ შესწუხდესო. ხსენებულმა დიდმა ტერვანესმა, რომ იმ თარიღში თემის უფროსობა იმას ჰქონდა, დაუძახა ვინც თავისი თარაფი იყო, და უთხრა: რას შერებითო? ერთი საყდარი გინდათ აშენოთ, და ორი საყდარი უნდა დააქციოთო. იმ ვაყებმა მოახსენეს: რას ბძანებო? რათ დავაქციეთ ორ საყდარსო. მერე ტერვანესმა მოახსენა: თქვენ რა იცითო ესე იცოდეთ, თუ პატრების საყდარი აშენდა, არც ზემო საყდარში, არც ქვემო საყდარში ერთი მრევლი აღარ მოვაო, სულ იქ წავლენო, და უმრევლო საყდარი უნდა დავუყაროთო, ეცადეთ რომ დაუშალოთო, არ აშენდეს, თვარემა ჩვენი საქმე წახდებო. აღგა ამ ტერვანესმა ბევრს ალაგს ქთამი დახარჯა, მელიქი ელისბარაჲ მამასახლისი კოკათაი ყადთან გაგზავნა ორასი მარჩილი მისცა ყადსა, ოლომც პატრს მოწამე გაუმტყუნეო, უჯათს ნუ მისცემო საყდრის აშენებისთვისაო. აღგა პატრმა აქეთ იქითა, სოფლებში ქალაქში კაცები დაფანტა მოწმების საშოგენელათა მეკურტნე ესტატემა ერთი აწყვრელი, ერთი სლესელი მოლაები მოიყვანა მოწმათა. პატრი ნიკოლას გაეხარდა დიდი სიხარულითა, ფაშასთან შეიყვანა: აჰა ბატონო მოწმებიო მოვიყვანეო, ფაშასაც იამა. ყადთან გაგზავნა პატრიცა, მოწმებიცა. ყადთან რომ მივიდნენ, ყადმა საქმე წახდინა, მოწმები გაამტყუნა. პატრი ნიკოლამ უთხრა ყადსა, რატომ მიშვრები ესეო? მასუკან ყადმა უთხრა დიდის ფიცითა. პატრი რას მეუბნები? შენი კათოლიკები ორას მარჩილს მიძღვევენო, პატრს საყდარს ნუ ააშენებინებო. შენ ასი მარჩილი მომეციო, შენს მოწმებს დავიქერო. ეს სიტყვები, რომ შეიტყო პატრი ნიკოლამა დიად ძალიან გაჯავრდა, მე იმათი გულისათვის რა სასჯელს ვწევო თეთრითა, თავითა, სულითა, და ესენი ჩემს მტრობაში არიანო. მოვიდა, მუშები, ღურგლები სულ გაყარა. ზასუკან ნელა ნელა ახალციხის ქეთხუთებმა ზოგმა შეშა გაზიდეს, ზოგმა ქვა გაზიდეს, ზოგმა კირი. სულ გაფუქდა; აღარც ერთი ალაგს აღარ მოვიდა. მასუკან ბოლოს ხანი და დრო გაატარეს მოვიდნენ ზემო საყდრის იშხანები, და ირიცყოხანი პატრი ნიკოლას გული მოუგეს, ჩვენ ხაბარი

არა გვაქსო ჩვენ მაგ საქმეში არ ვურევივართო ღმერთმა კითხოს ვინც ქნაო, ან ვინც მიზეზი შეიქნაო. ვიცით შენი საყდრის თეთრი გაქვსო. მანდელამ რვათი მარჩილი გვასესხეო. როცა საყდარს აშენებთ ჩვენსას სხვასაც მოგცემთო, თვარემა შენს თეთრს, და ეკლესიის თეთრს როგორ დაგიქვართო? იმ შენდობილმა პატრი ნიკოლამ გალო დოლაბი, და რვათი მარჩილი დაუთვალა, და ასესხა ზემო საყდრის ირიცფოხანს, და იშხანებსა, რომ დღესაც იმათთან არის. არც პატრი ნიკოლას და არც იმის უკან მოსულ პატრებს დღევანდლამდინ რაც პატრები მოსულან, გაუვლიათ, და არიან, ერთი ფარა არ აუღიათ იმ თეთრისა, ისე იმათზე არის.

„ეს ჩემ დროსაც იმოწმეს აქაურ კათოლიკებმა და სხვა მოწოდებულთა ოთხი მოწმის წინაშე. პატრი ივანე ნათლისმცემელი როვიგოელი, ახალციხის უფროსი“. (1).

ამ საბუთიდგან მტკიცდება, რომ ლათინის ძველის-ძველი ეკლესია ახალციხეში დაუქცევია აწყვრელ ქალიმაში მოლას, უფრო წინ, ვიდრე კაფუცინები ახალციხეში დაბინავდებოდნენ, ესე იგი 1733 წლის წინეთ, მაშ დღევანდელი ეკლესია აშენებულა იმ დროს შემდგომ. ამიტომ ჩვენ გვიკვირს, რომ ბროსე, თავის არხეოლოგურს მოგზაურობაში, ამ დღევანდელი ეკლესიის დაწყებას აწერს 1356 წ. ხოლო მის შეკეთებას 1442 წელსა. (2) ისე ჰგავს, იმას კედლებში ჩატანებული ძველებურ დანგრეულ ეკლესიის ქვები უნახავს და ამიტომ გამოუყვანია ასეთი დასკვნა.

ნამდვილად და ზედმიწევნით არ ვიცით, თუ დღევანდელის პატრების ეკლესია ახალციხეში ხელახლავ როდის ააშენეს. გარნა კაფუცინები 1742 წელს, სხვა და სხვა წერილებში, უკვე იხსენიებენ იმ ეკლესიაში ღვთის-მსახურების შესრულებას. აქედგან ის უნდა ვიგულისხმოთ, რომ დღევანდელი ეკლესია აუშენებიათ 1734—1740 წლებში.

ამ ზემო წერილიდგან სჩანს, რომ ახალციხის ერს დიდი მიდრეკილება ჰქონია პატრებისადმი. ხოლო ზოგიერთი მღვდლები კი მათი მტრები ყოფილან. იმათში პირველი ადგილი უჭირავს წერილში დასახელებულ მღვდელ ივანეს. იმისი სახელი ყოფილა ეგრეთვე მინას მარკოზ, რომელიც სომხურსა ჰგავს, მაგრამ არ ვიცით, რომელ ქვეყნიდგან ყოფილა. კაფუცინები იმ მღვდელს მოჩვენებულ ტყვილ კათოლიკედ სთელიან. ამის და კაფუცინების შუა პირველშივე, ესე იგი მათის მისელისთანავე, ჩამოვარდა უთანხმოება, წინააღმდეგობა და მტრობა, რომელსაც ბოლო აღარ მოელო და რომელიც მეტად მავნე შეიქმნა იქაური კათოლიკებისათვის. ამის პირველი მიზეზი ის იყო, რომ ის მღვდელი ურიგო ხსენებისა ყოფილა, სმა ჰყვარებია, მუდამ დღე მთვრალი

ყოფილა და ხშირად სახლში ხელით წაუყვანიათ. მეორე ის, რომ ამისთანა ურიგო მღვდლების წყალობით ერში თუ მწველებელთაგან და თუ მაჰმადიანთაგან ბევრნაირი ბოროტი ჩვეულება და ცრუმორწმუნება გავრცელებულა, ისე რომ მოლებს ხშირად ალოცვინებდნენ და მაჰმადიანების მკვდრების ნაბან წყალს წამლად ხმარობდნენ! ამისთანა ცრუმორწმუნოებაზე კაფუცინებმა ვრცელი მოხსენება გაგზავნეს რომს. ასეთი სარწმუნოების წინააღმდეგ საგნებისა და სხვა ბევრნაირ ბოროტ ჩვეულებისა არამც თუ წინააღმდეგი იყვნენ ივანე და მისი მსგავსი მღვდლები, არამედ ხშირად ხელსაც უმართავდნენ. ასეთს მავნე და ბოროტ ჩვეულებას კაფუცინებმა ფიცხად დაუწყეს წინააღმდეგობა და მათ მოსპობას ეცადნენ. მაგრამ ადვილად ვერ გაიმარჯვეს, რადგან ივანე მღვდელმა, ნაცვლად თავისი ცუდის ზნეობის გასწორებისა, დაუწყა მტრობა კაფუცინებს, ეცადა მათი სახელი დაემციოებინა, ხალხისათვის მათი თავი შეეძულებინა და ბევრნაირი ცილიც დასწამა. თავისუფლად რომ განეგრძო თავისი ურიგო ცხოვრება და მპყვედრებელი არავინ ჰყოლოდა, დააპირა კაფუცინების იქიდგან განდევნა. თავისი შეილი კოსტანტინეპოლში განგებ ჰყავდა, რათა იქაურ ლათინის ეპისკოპოსთან, მისი საშუალებით, საქმე როგორც უნდოდა, ისე გაერიგებინა. გარდა ამისა, რომსაც მისწერა კაფუცინების შესახებ ბევრი სიკრუე და წინააღმდეგი და სთხოვა მათი ახალციხიდან განშორება. კაპუცინებმა რა სცნეს მისი მტრული ყოველი მოქმედება, თვითონაც მისწერეს რომს და ვერათვე გაგზავნეს პატრი იოსებ მოდანელი, რათა ყველაფერი კარგად ეამბნა. გაიმართა საჩივრები, მიწერ-მოწერა, იმ ზომამდე, რომ კოსტანტინეპოლიდან რომმა განგებ გამოგზავნა ახალციხეში აზრუმის მღვდელი ქერუბინე არაქელი 1742 წ., რათა კაფუცინებსა და მღვდელ შუა ატეხილი უკმაყოფილება კარგად გამოეძია. პატრები გაამართლა. შემდეგში, როცა გაბრუნდა, მათ შესახებ კარგი მოხსენება გაგზავნა რომს. მაგრამ მაინც ურიგობას ბოლო არ მოელო და სრული მშვიდობიანობა ვერ დამყარდა.

ამ დროს ახალციხეში ექვსი მღვდელი ყოფილა. ხუთის გვარი არ ვიცით და სახელად კი რქმევიათ: ივანე, გიორგი, ანტონი, პეტრე და სტეფანე. ეს უკანასკნელი ახლად ნაკურთხი დაბრუნებულა რომიდგან. თუმცა ხნიერი, მაგრამ ერთგული, პატიოსანი, ერის კარგად მომვლელი და კაფუცინების მომხრე მღვდელი ყოფილა. მას ჰგვანებია ვერათვე ქვემო საყდრის წინამძღვარი პეტრე მღვდელი. ზემოდ ხსენებული ივანე მღვდელი, რომელიც ზემო საყდრის წინამძღვარი ყოფილა, მტრობდა ვერათვე იმ ორ პატიოსან მღვდელს პეტრესა და სტეფანესა. ხალხს თურმე შეჩვენების მუქარით უკრძალავდა იმ მღვდელთან და პატრების

ეკლესიაში მისვლას. მასთანვე თავის მოვალეობასაც სრულებით ყურადღებას არ აქცევდა, იმ ზომამდე, რომ კათუციანებს არ მოესწროთ ბოლო წამს, გაუნდობელნი და უზიარებელნი გარდაიცვლებოდნენ მღვდელი ანტონი, ივანე, გიორგი, ოსტატი დავითო და ხოჯოანათ დანიელას მეუღლე მარიამი.

ისე ჰგავს, ზოგიერთ ახალციხის მღვდლებს სომხურ ტიბიკონთან შეუთვისებიათ მტრობა, რომელიც სომხებს მუდამ ჰქონდათ ლათინის მოძღვრების მიმართ. ეს არც უნდა იყოს გასაკვირველი, რადგან ახალციხის მღვდლებს ხშირად დაახლოვება ჰქონდათ სომხის ტომის მღვდლებთან, რომელნიც მღვდლების სიცოცხლის გამო, ხშირად ახალციხეს მოდიოდნენ და მათ თანამდებობას ასრულებდნენ. საბუთი ბევრია. მაგალითად: 2 ივნისს 1742 წ. ოთხს მღვდელს ახალციხიდან მოუწერიათ თავიანთი ამბავი პასუხად ზემოდ დასახელებულის არზუმის მინას ვართაპეტისათვის; წერილს ხელს აწერენ: ტრაპიზონელი მღვდელი პავლე ვართაპეტი, ახალციხის ეკლესიების უფროსები მღვდელი ივანე დიდი და მღვდელი პეტრე ბასილის შვილი და მღვდელი სარქისი. აქიდგან ცხადათ სჩანს, რომ პირველი და მეოთხე მღვდელი ტომითაც სომხები ყოფილან. ეგრეთვე იმათზე უწინ ახალციხეში უფროსად მოსულა კოსტანტინეპოლიდან ერთი სომხის მღვდელი, ივანე მეხითარი. აი ამითი აიხსნება ახალციხის მღვდლების ხშირი მტრობა ლათინის მოძღვრების მიმართ.

სამცხეში რომ კათუციანების მისვლამდე, კათოლიკეები ბლომად ყოფილან, ამას პროპაგანდის ეს წერილი გვიჩვენებს:

„საქართველოში ბატონ მღვდელ იოსაფატს შავშელს, 3 იანვარს 1733 წ.—წმიდა კრებამ მიიღო თქვენი გავლილი წლის 15 მარტის წერილი, რომლითაც სცნო დიდის გულშემატკივრობით ყოველი შეწუხება, რომელშიაც იმყოფებიან მანდაური კათოლიკეები. კაი ხანია მანდუკენ გამოგზავნილ იქმნენ კათუციანების ახალი მისიონერები და იმედია ეგენი შეეწიონ მაგ კათოლიკებს, რაც კი შეეხება წმიდა კათოლიკე სარწმუნოების შესრულებას. კარგად მოქცეულხართ, რომ კოსტანტინეპოლში მინას მღვდლის შეუსაბამო თხოვნას არ დათანხმებიხართ და უფრო კარგად მოქცეულხართ, რომ ეგ არ გაგიმხელიათ მაგ პროვინციის სხვა კათოლიკე მღვდლებისათვის. ხოლო როდესაც, რომლისამე საქმის გამო, საქირო გაგინდებათ მიმართვა კოსტანტინეპოლის საპატრიარქო ვიკარია არქიებისკოპოსთან, პირდაპირ მას მისწერეთ, სხვებს არ მიმართათ. თქვენს ყოველს საყუძვლიან თხოვნას დააკმაყოფილებს. ჯერ ამის მეტი არაფერი მაქვს თქვენთან მოსახსენებელი. ესთხოვ ღმერთს თქვენთვის ყოველ სიკეთეს“. (1).

ამ შავშელის მღვდელის სხვა ცნობები არა გვაქვს და არცა გვაქვს ის წერილი, რომელიც გაუგზავნია რომს.

რომში 1746 წ. 23 ივლისს, მღვდლად ეკურთხა სომხურ ტიბიკონზე ახალციხელი ივანეს შვილი სტეფანე ვარამანთი და იმავე წელს 15 სექტემბერს დაბრუნდა ახალციხეს. რაკი პროპაგანდის კოლეგიის სიაში არ არის მოხსენებული ამიტომ არ ვუწყით, რომში სასწავლელად როდის წასულა.

იმავე 1746 წელს ახალციხიდან წასულა, ერთი მცირე დიაკონი როსტომი 60 წლისა რომში მღვდლად საკურთხებლად. როსტომი უწინ ოქრომკედელი ყოფილა. როდესაც დაქვრივებულა, სასულიერო საქმეს შესდგომია. პატრი ლეონ ბოველი თავის 1746 წ. წარდგენილ მოხსენებაში კარგად აქვებს მას.

1747 წ. ახალციხიდან წავიდა რომის კოლეგიაში სასწავლელად ივანეს და სოსანას შვილი პავლე ასლანოვი, რომელიც შვილის შვილი იყო ზემოდ დასახელებულის ივანე მღვდლისა. რადგან იმ დროს, კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსის მეცადინეობით, დამყარდა მშვიდობა ახალციხის მღვდლებსა და პატრებს შუა, უმფროსმა პატრმა პროპაგანდასთან გაატანა პავლეს თავის გასაცნობელი წიგნი. ეგრეთვე მისი მიღება სთხოვა თვით კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსსაც. პავლესი პროპაგანდის კოლეგიის სიაში მოხსენებულია ესრედ: „საქართველოდგან მოსულმა სომხის ტიბიკონის მქონე 15 წლის ქართველმა პავლემ ლეონიმ (ასლოვმა) ფიცი მისცა 21 ნოემბერს 1749 წ.“. (1).

თავის თავს აწყვერის ქართველთ ეპარქიის მრევლის წევრად სთვლის. ქვემოთ უფრო ვრცლად გვექნება ლაპარაკი.

კოსტანტინეპოლის ლათინის ეპისკოპოსი ფრანჩისკე იერონიმი, 18 აგვისტოს 1748 წ. აღმოსავლეთის კათოლიკეების შესახებ ერთ მოხსენებას უგზავნის რომში და სამცხის კათოლიკეების რიცხვის შესახებ ამ ცნობებს აძლევს: ახალციხის კათოლიკეები 10,000 არიან, ივლიტას 500; ახალციხის გარეშე სოფლებში, უდეს, არალს და ვალეს, 600; ახალქალაქსა 1,000; შავშეთსა, 1,000 და ორი მღვდელი; სათლელსა, 500 და ერთი მღვდელი; არტაან უჯისა, 100; ართვინისა 2,000 და ორი მღვდელი.

წინა თავში უკვე მოვიხსენიეთ ტფილისელი ივანე ჯიგანანთი, რომელიც რომში სომხურ ტიბიკონზე ეკურთხა მღვდლად და წამოვიდა საქართველოში 1741 წ. იმან მაშინვე ვერ შეიძლო საქართველოში შემოსვლა ოსმალეთისა და სპარსეთის ომის გამო და ეგრეთვე კოსტანტინეპოლში კათოლიკეების წინააღმდეგ სომეხთა მიერ დევნულების გამო. ამიტომ განკარგულება მიიღო, შეჩერებულიყო გზაში. რაისგამო დარჩა

სმირნის ვენეციის კონსულთან ვიდრე 1749 წ. იქ, როგორც ერთი მისი წერილიდგან სჩანს, ტყვედ მიყვანილ ქართველებს ასწავლიდა სარწმუნოებას, ამზადებდა ქადაგებანსა და სთარგმნიდა წიგნებს. რადგან ახალციხეში ძრიელ საქირო იყო ერთი კარგი გასწავლული მღვდელი, კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსმა დანიშნა იგი თავის ვიკარიად; პროპაგანდამაც დაამტკიცა არჩევა. ამიტომ პროპაგანდამ 25 იანვარს 1749 წ. მისწერა, რათა წამოსულიყო საქართველოში ახალ თანამდებობის ჩასაბარებლად და დაეცვა მშვიდობიანობა და წესიერება. იგი მაშინათვე დაადგა გზასა, მაგრამ ზედ მიწვევით არ ვიცით, თუ რომელ თვეში მოვიდა ახალციხეს.

მანამ ის მოვიდოდა ახალციხეში უფროსად და ვიკარად დანიშნული იყო პატრი ნიკოლა ჯირჯენთელი, მაგრამ არა კოსტანტინეპოლში მყოფი ლათინის ეპისკოპოსისგან, არამედ ისპაჰანის ლათინის ეპისკოპოსისგან. რადგან საქართველოს კათოლიკეები იმის ბრძანებას ემორჩილებოდნენ, ახალციხეც თავის ეპარქიად მიიჩნდა. ის ეპისკოპოსი, როდესაც საქართველოში მოვიდა, ახალციხის მღვდლებს მისწერა ეს წერილი: „ფეხშიშველა კარმელიტანების წესისა ფილიპე მარიაში წმიდა აგვისტინესი, საღვთო მადლითა და სამოციქულო საყდრის წყალობით ისპაჰანის ეპისკოპოსი და სრულიად საქართველოს უფროსი.

„გაუწყებთ მღვდელს ივანეს და ახალციხის ეკკლესიის სხვა ყველა მღვდლებს, ვითარცა უკვე გაცნობეთ 1738 წ., რომ ჩვენ უღირსს მოგვინდო ისპაჰანის ეპისკოპოსობა, მასთანვე უფლება ემართათ მთელი საქართველო თანახმად წმინდა პროპაგანდის კრებისა, 8 ნოემბერს 1732 წ. დადგენილებისა. ამისგამო წრეულ მოვედით ტფილისსა და გორში. გვინდოდა თქვენს სანახავადაც მოვსულვიყავით ახალციხეში, რომელიც საქართველოს ნამდვილი უმთავრესი ადგილია, მაგრამ ქვეყნის იგოდენი არეულობის გამო ვერ შევიძელით ჩვენი სურვილის შესრულება. ამიტომ ქრისტეს მიერ საყვარელი ჩვენი ძმა პატრი ნიკოლა ჯირჯენთელი, წმიდა ფანჩისკეს წესის კათუცინი, დავადგინეთ ჩვენს ვიკარად, მთელს საქართველოს სამფლობელოში, ტფილისსა, გორსა, ახალციხესა, შავშეთსა, ართვინსა და მათ გარეშე ადგილებში, და მივეციტ სრული უფლება, ვითარცა შეპფერის ასეთს სამსახურს. გვედრებით დაემორჩილოთ ისე, როგორც მე. რადგან ჩვენდა დიდ სამწუხაროდ ვიცანით, რომ ზოგიერთის მღვდლების უზრუნველობით, მანდ მიცვლილან ქრისტიანები გაუნდობელნი და უზიარებელნი, რაიც უდიდესს ცოდვას შეადგენს ღვთის წინაშე; ეკკლესიაში თავის დროზე ეამკანონის მხურვალედ შესრულებაც მოსპობილა და საუბედუროდ, თქვენში აღარ არსებობს ის ერთობა, რომელიც უნდა იყოს ღვთის მსახურთა შორის.

ამოტომ იმავე ღვთის სიყვარულისა და მისი საშინელის სამსჯავროს გულისთვის გთხოვ, ამას იქით იფხიზლოთ ღვთის და წმიდა ეკლესიის სამსახურის შესრულებისათვის. თუ თქვენს შორის ვინმე ჩვენი მამობრივი რჩევა-დარიგება ყურადღუღებელი დასტოვა (რაც ღმერთმა ნუ ინებოს), მაშინ დაესჯით თავის ბრალის დაგვარ და ვიტყვით პავლე მოციქულთან ერთად კორინთელების მიმართ გაგზავნილ ეპისტოლეს სიტყვებს: „ეს ვყავი რადგან თქვენ ძალა დამატანეთ“. დიდად ვნატრობ, ღვთის მსახურება წესიერად შესრულდეს, ამიტომ ამ წიგნის ძალით ახალციხის ეკლესიების უფროს მღვდლად გნიშნავთ თქვენ ივანე მინასას შეილს და იმედი მაქვს თქვენის სიბრძნისა, ამ ეკლესიების სეგბედი ღვთის სიტყვის თანახმად განაგათ. უკეთუ რაიმე დაგვირდესთ საჩქაროდ ან ჩვენ გვაცნობთ, ან ხსენებულს ჩვენს ვიკარიას, რათა მაშინვე მივეშველოთ. თუ ქრისტეს მიერ საყვარელს ბატონ იეთარანთ სიმონას სურს პროკურატორად ყოფნა, იყოს; ხოლო თუ არ მიიღებს, მაშინ მიიღოს ეგ მოვალეობა ბატონმა ქარჩხოანთ გრიგოლმა. აწ შეგწიოსთ ღმერთი და წარგიმართოსთ ყოველი თქვენი საქმე მის ყოვლად წმიდა სახელის სადიდებლად და ესთხოვთ, აღგავსოსთ თავისი ყოვლად წმიდა კურთხევით. უფლისამებრ მოგესალმები. ტფილისი 1745, აგვისტოს 26“. (1).

ამ წერილმა ბევრი უსიამოვნება და წინააღმდეგობა გამოიწვია. ახალციხის მღვდლებმა არა სცნეს პატრი ნიკოლა თავიანთის ეპისკოპოსის წარმომადგენელად. ეს გარემოება მაშინვე აცნობეს კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსსა. რომშიც გაიმართა მიწერ-მოწერა და გამოძიება ამ საგნის შესახებ. კაფუტინები იმ აზრისა იყვნენ, რომ ახალციხე, საქართველოს სხვა პროვინციებით, ისპაჰანში მყოფის ეპისკოპოსის უფლებაში უნდა იყოსო. ხოლო ახალციხის მღვდლები კი კოსტანტინეპოლზედ დამოკიდებულებას რჩეულობდნენ. გამოძიების შემდგომ, პროპაგანდამ რა სცნო კოსტანტინეპოლში მყოფი ლათინის ეპისკოპოსი დიდის ხნიდგან განაგებდა ახალციხის საქმეებს, თუ წერილებით და ვიკარიების დანიშენით. ეგრეთვე რადგან უწინევე პაპს დაედგინა, რომ იმ ეპისკოპოსს დაქვემდებარებოდა ოსმალეთისგან შეძენილი ყველა ახალი ადგილებიც, ამიტომ ახალციხის ეპისკოპოსობა მიაკუთვნეს ისევე კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს. ხოლო ისპაჰანში მყოფი ეპისკოპოსის ბძანების ქვეშ დარჩა საქართველოს დანარჩენი ადგილები. ამ გარემოებამ გამოიწვია და ააჩქარა ზემოდ ხსენებულ მღვდელ ივანე ჯიგანთის ვიკარიად დანიშენა ახალციხეში.

გარნა ამ ახალმა ვიკარიამ არ შეასრულა არაფერი, რასაც ავალებდა ღისი ახალი თანამდებობა. რა მივიდა, პირველ ხანად კარგად შეუდ-

გა ყოველ სამსახურის ასრულებას, მაგრამ ბოლომდინ ისე ვერ გაატანა, მალე უკლო გულმოდგინებას. მას მიჰბაძეს დანარჩენ მღვდლებმაც, რისგამო მალე გამრავლდა ერში უწყესობა და სარწმუნოების მხრივაც დიდი უმეცრება დაეტყო ყველას. გარდა ამისა, ჟამის დროს ეს ვიკარია გაიქცა ახალციხიძგან; სხვა მღვდლებმაც მას მიჰბაძეს, ისე რომ გაქირვებულ დროს ეგოდენა ერი დარჩა უმწყემსოდ, რისგამო ქალაქსა და სოფელებში ბევრი იხოცებოდა საიდუმლების მიუღებლად. იმ დროს მარტო ხიზაბავრას 30 სულზე მეტი მიიღვა ალსარება-უთქმევეინებელი.

ამ გაქირვებულ მდგომარეობას მოუსწრო ზემოდ დასახელებულმა, ახლად ნაკურთხმა პავლე ასლანოვმა, რომელიც რომიდგან 1755 წ. მოვიდა. დიდის გულ მოდგინებით შეუდგა ერის მოვლას; ყველას აღმოუჩინა შემწეობა, ჟამის დროს თავისი თავი არ დაზოგა და ავადმყოფებს ყური უგდო. თუშეცა თავ განწირულის და ერთგულის სამსახურით მალე ერის სიყვარული დაიმსახურა, მაგრამ მღვდლების გული კი ვერ მოიგო. უფროსმა მღვდელმა ივანემ მადლობის ნაცვლად, შური და მტრობა დაუწყო. ამ ნაირად იმ უწინდელ ურიგობას მიემბტა ეს ახალი შფოთი, რომელიც არა ნაკლებ მავნებელი შეიქმნა ახალციხის ერისათვის. ასეთი სამწუხარო გარემოება პავლე მღვდელმა მალე აცნობა პროპაგანდას ვრცელის წერილით ესე:

ყოველად უმაღლესო ბატონებო, დიდათ ვნატრობ, თქვენმა უმაღლესობამ კარგად სცნოს ყოველი გარემოება იმისი, ვინც თქვენი უმაღლესი მონა და შვილია, ესე იგი, საქართველოს ახალციხელი მღვდლის პავლე ასლანოვისა. თქვენის პატიოსანის ბძანებით ამ წლის 17 თებერვალს წამოვედი რომიდგან და მოვედი ჩემის სამშობლოში 16 ოქტომბერს. რავდენისამე დღის შემდგომ დავიწყე ყოველი საგნის აღსრულება, რასაც კი სასარგებლოდ ვსცნობდი სულთა ცხონებისათვის. მალეც მოვიგე ერის სიყვარული, მაგრამ მღვდლებისა კი ვერა. იმითომ კი არა, არ მსურებოდეს, არამედ იმათ არ ინდომეს. მითხრეს, ვითომც წმიდა კრებისაგან დათხოვნილი ყოფილვიყო ჩემის ცუდის საქმეების გამო და ეს შენი დოქტორობის მოწმობაც ყალბიაო. ამ უსიამოვნების უმათერესი მიზეზი შეიქმნა ის მღვდელი, რომელთანაც რომიდგან ერთად წამოვედი თქვენის ბრძანებით. შემდგომ მოველაპარაკე ბატონ მღვდელს ივანე ჯიგანანთს, რომელიც აგრეთვე მანდაური მოწაფეა; ვსთხოვე, ენება და წაეკითხა კალეგის მოცემული ჩემი წამოსვლის მოწმობა და კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსის აბიაჯო დე პავლის მოწმობაც. ამაზე ბევრი ვებეწე და სხვებსაც ვათხოვინე. მაგრამ, მაინც კი არ წაიკითხა. ამისგამო კაფუტინ პატრებს და განსაკუთრებით უფროს პატრს ვსთხოვე, წაეკითხა და ერისათვისაც ამის შესახებ რამე ეთქვა;

რათა ერს, თუ ცუდი რამ აზრი ჰქონდა, გამოეცვალა და უმეტარი პირების ნათქვამისათვის ყური არ ეთხოვებინა. მართლაც იმ უფროსმა პატრმა პატივი მცა და ყოველ ნაირად ეცადა, რათა დამემსახურებინა პატივი და კარგი სახელი, რომელიც საქიროა სამოციქულო მისიონერისათვის. ღვთის წყალობით ერი მაშინვე დარწმუნდა ამაზედ, ხოლო მღვდლები კი არა. ამის წინააღმდეგ მეშურნობით სთქვეს და დღესაც ამბობენ, რომ ვითომც ჩემი დოქტორობის მოწმობა ყალბი იყვეს, როგორც უწყიან პატრებმა და ერმა, მე უპასუხე, თუ არა გჯერათ მისწერეთ წმიდა კრებას და იმის პასუხის შემდეგ გამოცხადდება თუ ვინ არის მატყუარი და ვინ სტრუობს მეთქი. ეგრეთვე გაუწყებ თქვენს უმაღლესობას, რომ ტფილელი ჯიგანანთ მღვდელი ივანეს არ უნდა ჩემი ახალციხეში დარჩენა, არამედ უნდა, რომ დაებრუნდე საიდანაც მოვედი. ეს მითხრა რვა მღვდლის წინაშე. მეც უპასუხე: პროპაგანდის მოწაფე ვარ, ამიტომ ვალდებული ვარ, სიკვდილამდე ჩემს სამშობლოში ვიყო და ვიშრომო სულთა ცხონებისათვის მეთქი; მაშ ძმაო, თუ გინდათ ჩემი წასვლა, სიამოვნებით წავალ მეთქი. ამაზე მითხრა, „ძმას“ ნუ მეძახიო. მეც შევპირდი ასე აღარ დაეუძახო. ბოლოს ხელზე ვაკოცე და გამოვეშვიდობე. გარდა ამისა, აქ, ახალციხეში, ეამი მძინვარებდა; ხსენებული ჯიგანანთი შიშით გაიქცა, მის შემდგომ სხვა მღვდლებიც გაიქცნენ. ორ გზის უთხარი არ გაქცეულიყო, რადგან ჩვენ ცალკე ფიცით დავალებული ვიყავით, რათა, მეტადრე ამისთანა გაქირვებაში გვეშრომა სულთა ცხონებისათვის, გარნა პასუხი არ მომცა. იმ დროს ერთი გადაიკვალა, მან კი მიცვალებული საეკლესიო წესით არ დაასაფლავა და ბოლოს მაჰმადიანებმა დაასაფლავეს. ეს არაფრად ჩააგდო. მრევლს ეუბნება, რომ ეკლესიებში აიღონ ფიჩვები და დუქნებში აღარ იარონ, რათა ეამი არ შეეყაროს. ერი კი მის ესეთ ლაპარაკისათვის დრტყინავს. ეკლესიის ხელსაწმედები, როგორც ნახშირი, ისე ქუქყიანები იყო; პირველად მე გავარეცხინე. ღვდლები ხარბნი არიან და საშინლად ღვინის სმა უყვარსთ. როდესაც ვინმე გარდაიცვლება, ღამე ასაფლავებენ; ასეთი რამ ჯერ არ გაგონილა ახალციხეში. ეკლესია სამიკიტნოს დამსგავსებია და თითქმის უარესიც ვამხდარა. ხმის ამომღები კი არავენ არის. ერთი სიტყვით სარწმუნოება და ქრისტიანობა აღმოფხვრილა ახალციხეში. ბევრი უარ ჰყოფენ სარწმუნოებას, ამიტომ ვალად ვესტანი მეუწყებინა თქვენთვის. ამ ყოველსავე მოვანდობ თქვენს სიბრძნესა. გარდა ამისა ჩემი დოქტორობის მოწმობა წავაკითხე, რათა ჩემი ცილისმწამებლები შერცხენენ და ცილის წამება მოიშალონ და ეგოდენი ცოდვები აღარ მოიკიდონ, რასაც ყოველ დღევ ცხადად მოქმედობენ. ეს რა შეიტყო ჩემმა თანამოწაფემ, ბატონმა ჯიგანანთმა, განრისხდა, შეპ-

კრიბა ყველა მღვდლები, მეც დამიბარა და ყველას წინაშე დამიწყო ყვირილი ისე, რომ ყველა იქ მყოფთაც დამიწყეს ყვედრება. ამ ნაირად მათ წინაშე დამაკარგვინა ის კაი სახელი, რომელიც აქამომდე მქონდა. მეც ეს ვუპასუხე: ბატონო რად ჯავრობთ, ორ გზის გთხოვე, რომ წაგეკითხათ ჩემი მოწმობა, მაგრამ თქვენ არ ინებეთ და არც რამეთ ჩასთვალეთ; შემდგომ სხვებს წავაკითხე, რათა ქეშმარიტება გამოცხადებულყო, ამიტომ საბუთი არა გაქვსთ გამიწყრეთ; რატომ არ გინდათ, რომ პროპაგანდის მოწაფემ, შუროთ დაკარგული სახელი და პატივი ხელახლავ მოიპოვოს, როდესაც შეუძლია მეთქი? არაფერი პასუხი მომცა. კვალად ვუთხარი ეს: მუდამ თქვენის ბრძანების ქვეშ ვარ. მიბრძნეთ რამე და, უკეთუ არ დაგემორჩილო, მაშინ გექმნებათ საბუთი, გამიწყრეთ; ახლა კი არა გაქვსთ მიზეზი ჩემზედ ეგრე უსამართლოდ გაწყრომისა მეთქი. პასუხი აღარ მომცა, ეს ყველამ იცის: პატრებმა, მღვდლებმა და ერის კაცებმაც. კაფუციანებმა კოსტანტინეპოლში კიდევაც მისწერეს ბიჯო ეპისკოპოსსა, რათა მალე ყურადღება მიექცია ასეთი უსამართლობისათვის, მოესპო დაბრკოლება და მოეხენდა სამწყსოსათვის.

„დასასრულ შზად ვარ ჩემი სისხლიც კი დავღვარო აღსასრულებლად იმ კეთილის საქმისა, რომელსაც საჭიროდ შევრაცხავ სულთა ცხონებისათვის. ამის მოვალე ვარ ფიცითაც, რომელიც ვყავი მაგ კოლეგიაში. ამიტომ ვევედრები თქვენს უმაღლესობას, რათა ჯერ იჩინოთ და დამიხსნათ ესეთი დაბრკოლებისაგან და კეთილ ინებოთ და აცნობოთ ამ ერსა, რომ თქვენი მოწაფე და შვილი ვარ, და ჩემი დოსტაქრობის მოწმობა ყალბი კი არა, ნამდვილია და ის ნამდვილი ვუჩვენე ხალხსა და არა სხვა რამ მოჩვენებული. ერს არც კი ვუჩვენებდი, უკეთუ იმ დროს იძულებული არ ვყოფილიყავი. ამიტომ სიმდაბლით და დიდის კდემით ვემთხვევი თქვენს მარჯვენას და ბისონს და ვითხოვ უფლისაგან თქვენს ყველანაირს ბედნიერებას. მარადის თქვენი ყოვლად მდაბალი შვილი და მონა, მღვდელი პავლე ასლანოვი, პროპაგანდის მოწაფე“. (1).

პროპაგანდამაც პასუხად სანუგეშო წერილი მისწერა 1756 წ. 21 აგვისტოს.

ხსენებულმა ჯიგანანთ მღვდელმა თავის უწესოება მაინც არ მოიშალა. რისგამო ბევრი საჩივარი მისწერა კოსტანტინეპოლში ეპისკოპოსს, რომელმაც რა სცნო ყველაფერი, თავის ვიკარიობა ჩამოართვა იმ მღვდელს და დროებითად მის ადგილას დანიშნა კაფუციანების უფროსი ლეონარდო; ეგრეთვე ერთი მღვდელი განგებ გაგზავნა ახალციხეში ყველაფრის გამოსაძიებლად. ამ ამბავს თვით ეპისკოპოსი აუწყებს პროპაგანდას 19 ივნისს 1757 წ.

ახალციხეში ესეთი უწყესობა იმიტომ გაძლიერდა, რომ კათოლიკეებს აქაურ მღვდლებზე აღარავითარი ძალა და გავლენა ჰქონდათ, თუმცა იქ ერს უვლიდენ. პატრი ლეონარდომ ყოველი საშუალება იხმარა იქაურის ურიგობის მოსასპობლად და მშვიდობის დასამყარებლად და საკმაოდაც დაადგინა წესიერება.

მღვდლების ურიგო ყოფა-ქცევამ მეტად ავნო კათოლიკობის წარმატებას, მაგრამ ისე კი არ მოსპო, როგორც ზემოდ მოყვანილ წერილში ამბობს მღვდელი პავლე; არამედ კვალად ბლომად იყვნენ კათოლიკეები თუ ახალციხეში და თუ მის გარეშე. ამას გვიჩვენებს პროპაგანდის ერთი მოხსენება 1757 წ. სამცხის კათოლიკების შესახებ: „ახალციხის კათოლიკეებია ექვსი ათასი; ახალციხეზე დამოკიდებულ სოფელ ახალქალაქში იყო 200 კათოლიკე და ერთი მღვდელი; ახალციხიდან სამი საათის სავალზე ვალეში 150 კათოლიკე და ერთი მღვდელია; ნახევარი საათის სავალზე იელიტას 700 კათოლიკე და ერთი მღვდელია; არას 100 კათოლიკე და ერთი მღვდელია; უდეს 300 კათოლიკე და ორი მღვდელია და 700 კათოლიკეც არის სხვა გარეშე სოფლებში, რომლებსაც სულიერ სამსახურს უსრულებენ ზემოდ ხსენებული უდისა, იელიტისა და ახალციხის მღვდლები. ახალციხეზე დამოკიდებულ შავშეთის სანჯაყში არის 1000 კათოლიკე და ორი მღვდელი; პატარა ქალაქ სასათელში 500 კათოლიკე და ერთი მღვდელია; არტანუჯში 100 კათოლიკეა, მაგრამ ფარულად; იმათ საიდუმლოებს უსრულებს აქ დასახლებული სასათელის მღვდელი. ართვინის ქალაქში, რომელიც საკმაოდ დასახლებულია და გაშენებული ნახევრად გორაზე და ნახევრად ვაკეზე, ორიათასი კათოლიკეა და ორი მღვდელი“. (1).

ზემოდ ხსენებული მღვდელი პავლე ასლანოვი 1760 წ. ახალციხიდან კოსტანტინეპოლს გაიქცა, რადან მისი მშობლებს მოვალე თათრები ძრიელ აწუხებდენ და მოკვლასაც უპირებდენ. ვგონებთ 1761 წელს, ლიბანის მთას კათოლიკე სომხების კათალიკოსმა ეპისკოპოსად აკურთხა პროპაგანდის დაუკითხავად და მის ნება დაურთველად. ამნაირი უკანონო მოქცევაზე რომმა სასჯელად, შეჩვენების ქვეშ, სამარადისოდ აუკრძალა იმ ასლანოვს საეპისკოპოსო მღვდელთ-მსახურების ასრულება, ეგრეთვე აუკრძალა ეპისკოპოსის სახელიც ეტარებინა და ახალციხეში მიბრუნება.

როგორც წინა თავში მოვიხსენიეთ, იმ დროებში კავკასიის მთიელთა გასაკათოლიკებლად რომმა გამოგზავნა მისიონერები. ასლანოვსაც ნება მისცა, ახალ მისიონერებს წამოჰყოლოდა და მათთვის გზათა კვალი ესწავლებინა. რადგან კავკასიის გზებში იმ მისიონის უფროსი მოკვდა და სხვები უკან დაბრუნდენ, პავლე ასლანოვიც, რომის თანახმო-

ბით, მობრუნდა ახალციხეს და შეუდგა უწინდელივით ერის მოვლას როგორც მარტივი მღვდელი და არა როგორც ეპისკოპოსი.

რომში სწავლა დაასრულეს ახალციხელმა ფირალანთ ანტონამ და ტფილელმა ქართველმა შაროვანთ ფრანჩისკემ და 1763 წ., აგვისტოს თვეში, კოსტანტინეპოლში ეკურთხნენ მღვდლად სომხურ ტიბიკონზედ. იმათ იქ ყოფნაში ახალციხიდან მოვიდა ორი ახალგაზდა ქართველი რომის კოლეგიაში წასასვლელად. ერთი ყოფილა მაქანდრიანთ გრიგოლი. კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსი ჯერ იმას ჰგზავნის რომს და სწერს: „...თქვენს ყოვლად უმაღლესობას ვაუწყებ, რომ გავლილის თვის 24-ს, მაგ ბრწყინვალე ქალაქში გამოვგზავნე ერთი ახალგაზდა ქართველი გრიგოლ მაქანდრიანთი ურბანოს კოლეგიაში შესაბარებლად. ხსენებული ყმაწვილი იქაური საუკეთესო ოჯახის შვილია, ვგრეთვე ძრიელ ნიქიერი, კარგის ზნეობისა და ჯანმრთელია; უფრო სასიამოვნო ის არის, რომ სულ თავისი ხარჯით მგზავრობს; მეც ამ პირობით გამოვგზავნე. იმედი მაქვს, თქვენს უმაღლესობას ესეთი მომპირნეობა საწყყნად არ დაურჩეს. ხოლო მეორე ახალგაზდა, რომელიც მოვიდა ძრიელ ლარიზია, მაგრამ ძრიელ ნიქიერია. იმედი მაქვს, ისიც მომავალ თვეში გამოვგზავნო, გარნა წმიდა კრების ხარჯით იქნება; ვეცდები კი რაღაც შეიძლება, ცოტა დაიხარჯოს. აწ მდებლად თავს დავეუკრავ თქვენს უმაღლესობას და ვემთხვევი თქვენს კურთხეულ ბისონს. — თქვენის უმაღლესობის ფრიად მდაბალი მონა, ბიაჯო პავლი არქიეპისკოპოსი, სამოციქულო ვიკარია კოსტანტინეპოლისა. 20 აგვისტოს, 1763, კოსტანტინეპოლის პერას“. (1).

მეორე ახალგაზდას რა სახელი ჰქონია, არა სჩანს. იმ ორი ქართველის შესახებ ფირალანთ ანტონაც სწერს იმავე დროს რომსა, მაგრამ არც ის იხსენიებს მეორე ქართველის სახელს. გარნა იმ წერალზე უწინ მღვდელ ფირალანთ ანტონას გრიგოლ მაქანდრიანთზე რომს მიუწერია წიგნი:

„თქვენო ყოვლად უსამღვდელოესობაე.

ჩემი წერილის მომტანი ახალგაზდა გრიგოლ მაქანდრიანთი პატროსანის კოლეგიის მოწაფედ დიდის ხნიდან იყო არჩეული თუ ეპისკოპოსის პავლე ასლანოვის და თუ პატრი კათუციინებისგან, მაგრამ აქამდე შეუძლებელი შეიქმნა, თავის მშობლებს განშორებოდა. ახლა, საბედნიეროდ, აქ მოვიდა თავის ძმასთან ერთად იმ აზრით, რომ წავიდეს წმიდა ლაზარეს მონასტერში*) გარნა მისი ძმა და ესეც დავიყოლიე მანდ წამოსასვლელად, მაშინვე წარვუდგინე ეპისკოპოსს, საპატრიარქო

*) მენითარისტებთან ვენეციაში.

ვიკარიას და ვსთხოვე მისი რომში გაგზავნა. თავდაპირველად მითხრა ძნელიაო, ჯერ საჭიროა რომში მივსწეროთო, იქიდან ნება ავიღოთ და ისე გავგზავნოთო. კვალად ვთხოვე, პირველ შემთხვევაშივე გამოგზავნა, რადგან რომიდან ჩემის წამოსვლის დროს თქვენმა ღირსებამ მითხრა, რომ წმიდა კრება სიამოვნებით მიიღებდა საქართველოს ხუთ მოწაფეს, ესე იგი ორ ახალციხელს, ორ ტფილელს და ერთს ართვინელს. მე და ვიკარია ეპისკოპოსი მოვეუცდიდით რომიდან ნების მიღებას. მაგრამ შეგვეშინდა, ეს ახალგაზდა ვენეციაში არ წასულიყო და ან არ ემსხვერპლებია ეამს, რომელიც იქ მძინეწარებდა. იმედია, ეს ყმაწვილი კარგი გამოდგეს, რადგან ძრიელ დიდი ნიჭი აქვს; მეტად მიზიდულია სწავლასა და სარწმუნოებაზე, მხიარულია, ჯანმრთელი და ახალციხის საუკეთესო ოჯახის შვილია და ეგრეთვე ჩემი ბიძაშვილი. ამ მიზეზის გამო იმედი მაქვს, თქვენმა უმაღლესობამ არ გაგვამტყუნოს არამედ მიიღოს და შეიწყნაროს თავისი ჩვეულებრივის სახიერებით და გულკეთილობით. შემდეგში სხვა წერილით გაცნობებთ ჩვენს წასვლისა და კურთხევის შესახებ. აწ დავშთები ღრმა პატივისცემით თქვენი უმაღლესი და უმორჩილესი მონა ანტონ ფირალანთი, პროპაგანდის მოწაფე. 26 ივლის, 1763 წ. კოსტანტინეპოლი“. (1).

აქ დაპირებული წერილი მისწერა 24 აგვისტოს და აუწყა თავისი მღვდლად კურთხევა და მეორე ახალგაზდა ქართველის მისვლა. ეს და ზემოდ ხსენებული ტფილელი ფრანჩისკე, რა ეკურთხებოდენ, რომის განკარგულებით უნდა წააყლოდენ წმიდა ივანე ნათლისმცემლის მონაზონებს კავკასიის მთების მისიონისათვის, გარნა არ ვიცით, რა მიზეზით, თან აღარ წაიყვანეს. ამიტომ 1763 წ. ორნივე წავიდენ ახალციხეში და შეუდგნენ ერის მოვლას. ამ დროებში მღვდლის ფირალანთ ანტონის მოქმედების ბევრი არა ვიცით რა. ხოლო ტფილელის მღვდლის ფრანჩისკე შაროანთის შესახებ მოგვეპოება ერთი მისივე ვრცელი წერილი, რომელშიც დაწვრილებით აღწერს თავის მოქმედებას და თავგადასავალს. რადგან საკმაოდ საინტერესოა მისი რომში მიწერილი წიგნი, ტექსტითვე მთლად მოგვყავს.

„თქვენო უმაღლესობავე ყოვლად პატივდებულო ბატონო. თქვენი უმაღლესობა ჩემის 1764 წ. მარტის წერილიდან სცნობდა, რომ ნათლისმცემლის წესის მონაზონებმა მე დამტოვეს და თავიანთთან აღარ წამიყვანეს. ერთ თვეს დავდექი პატრი კაფუცინებთან ახალციხეს. შემდგომ პატრი ვიკარიამ მოსაველელად მომანდო სამი სოფელი. ერთში სცხოვრობს 27 კომლი. ხოლო დანარჩენებში შვიდ-შვიდი კომლი. იმ ადგილებში შვიდი წლის წინეთ იყვნენ ორი მწვალებლობიდან მოქცეული უმეცარი მღვდელი. იმ სოფლების მრევლი ისე უმეცარი იყო,

რომ ამ ერთი მღვდლის მეუღლემ, რომელიც დღესაც ცოცხალია, არ იცოდა არც პირჯვრის დაწერა და არც ის თუ რაედენი ღმერთი იყო; აქიდგან შეიძლება მიხედეს კაცი, თუ დანარჩენ სამწყსოს რა ეცოდინებოდა. შეიდი წელიწადია, რაც მღვდლები მიიცივალნენ, მას აქეთ მრევლი უმღვდლოდ დარჩა. იმ დროს განმავლობაში ახალციხე ქალაქიდგან მიდიოდა ერთი მღვდელი წელიწადში სამ გზის და სამ-სამ დღეს რჩებოდა ყველა სოფელში, სადაც უფრო თავის სარგებლობას ეძებდა, ვირემც სულთა შეწევნას. მე დავბინავედი იმ სოფელში, სადაც უფრო ბლომად იყვნენ კათოლიკები. მივედი თუ არა, მაშინვე გაემართე სკოლა და დავაწყებინე სწავლა იქაურ ვაჟებს, რომლებსაც შეეძლოთ ლაპარაკი და სიარული. თუ ძალით და თუ ტკბილად ვაბარებინებდი სკოლაში ბავშვებს. თუ სიპატარავის გამო მშობლები არ მოიყვანდენ ეკლესიაში, ყველას წინაშე საკანონოს ვაძლევდი. ყოველ კვირა-უქმობით დილა საღამოობით მუდამ ვწვრთნიდი. ბავშვებს საქრისტიანო მოძღვრება ვასწავლე და თითქმის ყოველ დღეს ეკლესიაში ვამეორებინებდი. ამას არ ვჯერდებოდი, სახლებშიც დავიარებოდი და ვასწავლიდი ცხონებისათვის რაც საჭირო იყო. ხუთი თვეა რაც ამ მზარეში ვცხოვრობ. გავაკათოლიკე ათი მწვალებელი. ერთის თვის განმავლობაში სხვა რვა სულიც უნდა მოქცეულიყო. მაგრამ ჯერეთ საკმაოდ არ იყვნენ მომზადებულნი. მეორე სოფელში ხუთჯერ ვიყავი, ქალებს და ვაჟებს ვასწავლე საქრისტიანო მოძღვრება, მესამე სოფელში კი ერთ გზის მეტი არ ვყოფილვარ, რადგან იქ ბევრი მწვალებელია. რა გაიგეს ჩემი მისვლა და ეგრეთვე ის, ყველა, რაც მომექმედებია სხვა ადგილებში, მეორე დღეს ყველანი შეიკრიბნენ ერთად და სთქვეს: ეს რომში ნასწავლია, თუ რამე სიავე არ ვუყავითთ, ყველას გავგაფრანგებსო. წავიდენ, იმ ადგილის მთავართან მიჩივლეს, ბევრი ცილი დამწამეს, ქრთამი მისცეს და ჩემი თავი დააქერინეს. ასე დამასმინეს: აქ მოვიდა ერთი ფრანგის მღვდელი და დიდ ძალი ფული მოიტანა; მიდიოდა კავკასიაში, მაგრამ ამ ადგილებში სამი დღე დამიძალა და ესე გაიარა აქიდგან, წვერიც მოიპარსაო; ეგრეთვე ჩააგონეს წვერ მოპარსული მღვდელი დიდი ბოროტი ვინმე უნდა იყოსო. გამგებელმა რა გაიგონა ფულის სახელი, შეჰპირდა ჩემს დაქერას. ეს კი მართალია, რომ ქართლში, გორს ღა გავიარე სტეფანე განდოლფ მღვდელთან ერთად წვერი მოვიპარსე, რათა მღვდლად არ გამოვცხადებულვიყავი, მაგრამ მაინც კი შემიტყეს. ჩემმა მოჩივრებმა ესეც უთხრეს: კარებ დაკეტილში ოთხი საათი დარჩა ერთი დედაკაცის გასანდობადაო. ეს სიცრუეა, მართალია, რომ ეკლესიის უქონლობის გამო, ერთ დედაკაცს აღსარება ვათქმევინე სახლში, მაგრამ კარები ღია იყო და სულ ცოტა ხანს დავრჩი. ეს

მღვდელი ამბობსო, განაგრძეს ჩემმა მოჩივრებმა, საფრანგეთიდან საუნჯე მოვიტანე და ვინც გაფრანგდება ფულს მივცემო; კოტა დროს განმავლობაში ყველას გაეფრანგებ თათრებს, ურიებს და სხვას, ვინც კი არიანო. დამწამეს სხვა კიდევ ბევრნაირი ცილი, რომლებსაც არა ვსწერ რათა სიტყვა არ გაეფერცვლო. გამგებელმა მაშინათვე დააქერინა ჩემი თავი, არც კი მალაპარაკა, ერთ ბოსელში შემავლო შებორკილებული ერთი დღე და ღამით; შემდგომ თორმეტი პიასტრი გადამახდევინა და ისე გამიშვა. ეს ჯარიმა ზოგი მე მივეცი და ზოგიც კათოლიკებმა მისცეს. მეორე დღესვე წავედი იმ ადგილიდან. ეს ამბავი აღდგომის კვირაში შემემთხვა, შემდგომ იმ კათოლიკებს მივსწერე, რაც უნდა დამემართოს, უნდა მოვბრუნდე მეთქი, მაგრამ არა ჰქნეს და შემომითვალეს, თუ მოხვედრი ჯარიმას კიდევ გადაგვახდევინებნო. გადასახდელი ფული არც მე მქონდა და არც იმათ. ხუთი თვია, რაც ამ ადგილებში ვშრომობ. უკეთუ იკითხაეთ თუ როგორ ვსცხოვრობ, მოგახსენებთ, რომ ძრიელ იშვიათად ვსკამ ხორბალის პურს, მხოლოდ ქერნარე პურს და ხშირადაც მთლად ქერის პურს და ამასაც უშეკამანდოთ ვსკამ, ასე რომ ხშირად ყელი მისივდება; თუთხმეტ დღეში ერთ გზისაც არა ვსკამ ღვინოს და არც ვსკამ ხორცს; ერთ დღეს ერთ სახლში ვსკამ და მეორე დღეს, მეორე სახლში; ხსნილში რძესა და ყველსა ვშოულობ, ხოლო მარხვაში კი ცარიელ პურსა და წყალში მოხარშულ მხალზე გადავდივარ. ამ მკის დროს ორი კვირა შევეფარე ერთ უშიშარ ადგილს შიშის გამო ღეკებისა, რომლებიც გამოვიდნენ ხუთასი ანუ ათასამდინ და დაარბიეს აქაურობა. ასეთ შემთხვევაში პატრი ვიკარიასაგან მ აგვისტოს მივიღე წერილი, რომლითაც მითვლის, წერილის მივიღებდი თუ არა დღე ყოფილიყო თუ ღამე, წავსულვიყავი ქალაქში ერთის საქირო და ძნელ საქმის გამო. მეც უშუალამისას წავედი. ქალაქში თურმე გიორგი ეპისკოპოსის გაკათოლიკება გამოცხადებულიყო, რისგამო მწვალებლებს მისთვის ეჩივლათ და ფაშასაც დაეტყვევებინა. პორტაშიც ეთქვათ ჩემი, რატომ იმასაც არ დაიქერენო ყველას რომ ისე აფრანგებნო? ამისგამო პატრებმა დამიბარეს ახალციხეში, რადგან უკეთუ მთავრობის კაცი წავიდოდა სოფელში, მაშინ მგზავრობის ხარჯი გადასახადი იქმნებოდა სამოცი პიასტრიც; ხოლო თუ აქ დამიჭირეს ეს ხარჯი აღარ გადახდებოდა. ამ ეამად ერთ სხვა სოფელში ვარ დამალული და არ ვიცი, თუ რა მომელის. გიორგი ეპისკოპოსმა დაიხსნა თავისი თავი ათასი პიასტრის გადახდით. ვალი მაქვს 60 პიასტრი, რომელიც დახარჯე ნათლისმცემლის მონაზონების გამო. მათ ვსთხოვ ამას და ერთ ფარასაც არ მაძლევენ, მეუბნებიან, რომში მისწერე და ფულს გამოგიგზავნიანო. იმ ფულიდან ერთი ფარაც არ დამიხარჯავს სისმელ-საქმელში, სულ დამიხარჯა მათთან

მგზავრობაში. მათთან რომ არ წამოგუსულვიყავი, ვალი არ დამედებოდა. ახლა, როდესაც სრულიდგან მოვედი ახალციხეში, დიდად სამწუხარო ამბავი შევიტყე, იმ ამბავმა სხვა ყოველი მწუხარება დამავიწყა, ერთმა პირმა დამარწმუნა, რომ მას უნახავს ერთი წერილი, რომელიც მისულია ეპისკოპოსს პავლე ასლანოვს და რომელშიაც გამოცხადებულია, რომ წმიდა კრებას ჩემთვის და ფირალანთ ანტონა მღვდლისათვის დანიშნული ფული ხსენებულ ეპისკოპოსისა და ჯიგანანთ ივანე მღვდლისათვის მიუცია, იმისთვის, რომ ვითომ ჩვენ არ გვესურვებინოს წაყალა კავკასიის მთებში. მტკნარი სიცრუეა და უკეთუ ინებებთ, დავიფიცავ კიდევ. არა თუ ვისურვე წასვლა, ვითარცა წინა წერილითაც გაუწყე, არამედ ორი თვე სულ ვებრძოდი ნათლისმცემლის წესის მონაზონებს იმის გამო, რომ მათ ჩემი დათხოვა არ შეეძლოთ წმინდა კრების უნებურად. ბოლოს ჩუმად წავიდენ და არც შემატყობინეს, რათა თან არ გავყოლოდი და ერთ სოფელში დაიმაღნენ. ამის მოწამე არიან ყველა ის პატრები, რადგან მათ წინაშე მოხდა, ხოლო სხვებს კი არ ესმოდათ ჩვენი ლაპარაკი. პატრი ვიკარიამ წინეთ ამის შესახებ გამოგზავნა მოწმობა; ახლაც ორი სხვა პატრის მოწმობას ვგზავნი. ხუთი თვეა რაც ნათლისმცემლის მონაზონები აღარ მინახავს, როდესაც ქალაქში ვიყავი, მინდოდა მათი ნახვა, მაგრამ ვერ შევიძელი, რადგან მეშინოდა, გზაში არავის დავენახე; ისინი კი ახლოს იყვნენ და იცოდენ, რომ მე ქალაქში ვიყავი ხუთი დღე, მაგრამ არც კი მოვიდენ ჩემს სანახავად. თუ მათ არ გადაიხადეს 50 პიასტრი, მე არ შემიძლია მისი გადახდა. რადგან აგერ ხუთი თვეა, რაც ამ სოფელში ვმსახურობ და ორი საწირავის მეტი არაფერი მიმიღია, ვინაიდან აქაურები ღარიბნი და დაგლახაკებულნი არიან ლეკებისგან. ამისგამო, რომ შვიდი წლის განმავლობაში აქ აღარ ყოფილა განწესებული მღვდელი, რადგან არ შეუძლიათ მისი შენახვა; არც მღვდელს შეუძლია იქ დგომა შიშის გამო, რომ ლეკებმა ტყვედ არ წაიყვანონ. იმ სულთათვის, რომლებიც 250 კათალიკენი არიან, ჩემ თავს ვწირავ და არც ვერიდები განსაცდელს; თუ წმიდა კრებამ რამე შემწეობა არ მომცა, ამნაირ მდგომარეობაში გაძლება არ შემიძლია. გარდა ამისა, იმათ ერთი ბარძიშის გაკეთება არ შეუძლიათ, ხუთი თვეა სხვის თუნუქის ბარძიშს ვხმარობ; იმასაც პატრონი ხშირად მთხოვს; შესამოსელიც ისე დახეულია, რომ იმ შესამოსლით შემოსილ მღვდელს წირვა არ შეუძლია. წმიდა კრებას აწ ამ წყალობას ვსთხოვ, რომ მომიპოვოს ერთი ბარძიში და შესამოსელი. ეგრეთვე მზად ვარ დავიფიცო, არას დროს გამიგონია, რომ ჩემს ამხანავს ფირალანთ ანტონა მღვდელს კავკასიის მთებში წასვლის უარი ეთქვას. მოქალაქენი ასე მეუბნებიან: აქ ნათლისმცემლის ორი მონაზონია ცუდათ, კვირაში ორ

სკულზე მეტს ხარჯვენ, ხოლო თქვენ კი ეგოდენ შრომობთ წმიდა კრებისა და ეკლესიისათვის და ეგოდენ გაქირვებაში ხართ, ნუ თუ თქვენც მისიონერი და წმიდა კრების მოწაფე არა ხართო?

„ეს მქონდა თქვენის უმაღლესობისათვის სიმდაბლით მოსახსენებელი, დიდის კდემით და სიმდაბლით თავს დაგიკრავ და დაეშთები თქვენის უმაღლესობის უმდაბლესი მონა, მოწაფე ტფილელი ფრანჩისკე შარანთი, ახალციხეს, 13 აგვისტოს, 1764“. (1).

იმ წერილის პასუხად პროპაგანდამ 9 თებერვალს 1765 მოსწერა სანუგეშო წიგნი და კოტა შემწვობაც გამოუგზავნა.

არც იმისი ამხანაგი მღვდელი ანტონ ფირალანთი შრომობდა ნაკლებ სულთა ცხონებისათვის: იმ ხანებში, 1764 წ. რომში იმასაც მიუწერია წიგნი, რომლითაც სთხოვს სამი მოწაფის მიღებას პროპაგანდის კოლეგიაში. ეგრეთვე ურჩევს, ერის დიდის საქიროების გამო, სემინარიის დაარსებას ახალციხეში. ამის შესანახავად სთხოვს წლიურად სამას სკულს. ამის პასუხად პროპაგანდასაც მოუწერია:

„ბატონ ფირალანთ ანტონ მღვდელს ახალციხეს, 23 თებერვალს, 1765 წ.“

„ურბანოს კოლეგიაში ყველა ადგილები ამ ქამად დაქერილია, ამიტომ არ შეიძლება მიღება ყმაწვილებისა, რომელთა გამოგზავნაც გსურსთ. მეტადრე ახლა, რომ აქ ქართველი მოწაფეები ბევრნი არიან.

„დიდად მიხარიან, რომ ეგრეთ დაუცხრომელად უდილობთ, რათა თქვენის წოდების მოვალეობა ღირსეულად აღასრულოთ. ესთხოვ უფალს აქურთხოს ყოველი თქვენი საქმე“... (1).

იმათ არ ჩამორჩებოდა შრომაში; ბევრ გზის დასახელებული პავლე ეპისკოპოსი. იმასაც მიუწერია მაშინდელი ქამთავითარებისა და თავისი მოღვაწეობის ამბავი; სამწუხაროდ, არც ის წიგნი გვაქვს, ხოლო მოგვეპოება შემდიგი პასუხი, რომელიც პროპაგანდამ მოსწერა: „ეპისკოპოსს პავლე ასლანოვს, ახალციხეს, 9 მარტს 1765 წ.“

„თქვენი გასულის წლის 27 ოქტომბრის წერილიდგან ვსცანით ყოველივე, რაც მანდ მომხდარა ახლად გაკათოლიკებულის ქართველთ ეპისკოპოსის გამო; ეგრეთვე გავიგეთ, რომ დიდი თავგანწირულება გამოგვიჩენიათ. დიდად გიქებ სიყვარულით სავეს საქციელს, რომ დაგიფარაუთ ის საბრალო ეპისკოპოსი, რომელსაც ეგრე უსამართლოდ სდევნიან. ექვი არ უნდა გქონდესთ, რომ სამაგიეროდ უფალმა მოგავოს უხვი სასყიდელი, რომელსაც ვინატრი თქვენთვის და ეგრეთვე ვსთხოვ მოწყალე ღმერთს, მოგანიქოსთ ყოველი სიკეთე“. (2) აქ დასახელებული ეპისკოპოსი, ვგონებთ, უნდა იყოს ზემოდ ხსენებული გიორგი.

უფროსი პატრი იერონიმე ნორჩელი, 1763 წ. მარტში პროპაგანდას კათოლიკების რიცხვს ატყობინებს: „...ახალციხის გარეშე თხუთმეტ საზოგადოებაში. 13 მღვდელია, რომელთა შორის მოიპოვება ერთი მოწაფე პროპაგანდისა და ჰყავსთ 5547 სული. იმათ გარდა არტანუჯის საბეგაოში ერთი მღვდელია ბერძნის ტიბიკონისა და ჰყავს 154 სული იმავე ტიბიკონისა. ახალციხის გარეთ ძრიელ ცოტაა მწვალებელი და სქიზმატიკი. ხოლო ახალციხეში კი არიან უცხო მწვალებელი სომხები, შემოხიზნული სხვა ადგილებიდან; იმათებური ხუთი მღვდელია და ეკლესიებით ათას ხუთას სულამდე. ეგრეთვე არიან ბერძნის ტიბიკონის უცხო სქიზმატიკები, სამი მღვდელი და 180 სული. როგორც პირველთ ისე მეორეთ აქვსთ თავთაფიანთი ეკლესია“ (1).

იმ წერილში უკრადსაღები უფრო ის არის, რომ არა თუ მარტო სომხები, არამედ თვით მართ-მადიდებელი ქართველებიც არ ყოფილან ახალციხის ნამდვილი მკვიდრნი, არამედ სხვა ადგილებიდან შემოხიზნულან. ეს თუ ასეა, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ ისინი გადმოსახლებულან ოსმალთა მიერ ახალციხის დაპყრობის შემდეგ დროებში. უმანდელნი რომ ყოფილიყვნენ, მაშინ იმათაც სხვა დანარჩენ ქართველების ხვედრი ეწეოდათ: ოსმალები მათ ან ამოსწყვეტდენ ერთიანად, ან გაამაჰმადიანებდენ.

ახალციხეში შემთხვევით გაუვლია ერთ ახლად გაკათოლიკებულ ეპისკოპოსს გიორგის, იქ ცოტა შეჩერებულა. რა შეუტყვია ემიაწინის პატრიარქს, მაშინვე ყარსის ფაშისგან მოუპოვებია წერილი და გამოუგზავნია ახალციხეს თავისი ეპისკოპოსი პავლე, რათა ფაშისათვის გიორგი ეპისკოპოსი დაეტყვევებინებინა. ამ ამბავს, 27 ოქტომბერს 1764, ახალციხიდან სწერენ რომში ეპისკოპოსი პავლე ასლანოვი და მღვდელი ანტონ ფირალანთი. მათ წერილში, სხვათა შორის შემდეგია მოხსენებული: „ჩვენმა ფაშამ, რაკი მიიღო ფული (პატრიარქის საჩუქარი) მწვალებელ ეპისკოპოსს. უთხრა, გიორგი ეპისკოპოსი ვერ ვიპოვნეო. მაშინ ეპისკოპოსმა უთხრა: ზვანტქრის ფირმანის ძალით ახალციხელები უნდა ექვემდებარდომებოდნენ ჩემს პატრიარქსო; ახლა კი გაფრანგებულან და მისი მორჩილნი არ არიანო, ვითხოვ ეკლესიებს, რომლებიც ფრანგებისა კი არა, სომხებისა არისო. რა მოისმინა ფაშამ, დაიბარა კათოლიკები, რათა პასუხი ეგოთ იმ საჩივრისათვის. იმათაც აირჩიეს ეპისკოპოსი პავლე და ერთიც სხვა მღვდელი, რომლებმაც თან წაიყვანეს რავდენიმე კათოლიკე და მივიდნენ ფაშასთან. აქ გაიმართა მოკლე ბქობა მწვალებელსა და ჩვენებ შორის, მწვალებელმა უთხრა: იმათ არ უნდათ დაემორჩილონ სულთანის ბრძანებას, რომლის ძალითაც უნდა იყვნენ მორჩილნი ჩვენის პატრიარქისაო. ჩვენებმა უპასუხეს, ურჩობა მოგონი-

ლია, ვინაიდან სამ წელიწადში ერთხელ მოდის პატრიარქის გამოგზავნილი კაცი და ჩვენც ვაძლევთ გადასახადს ზეთისათვის, რომელსაც გვიგზავნიან. მაშინ ფაშამ ჰკითხა მწვალებელ ეპისკოპოსს, მართალია თუ არაო? იმანაც უპასუხა მართალიაო. ფაშამ დასძინა, მაშ თქვენი მორჩილნი არიანო, ამისი რაღა გეთქმისო? მწვალებელმა დაუმიტა, იმათი ლოცვები ჩვენი ლოცვების მსგავსი არ არიან. ფაშამ უთხრა: ამის გარემოებაში არ შევალ, რადგან ჩემი სარწმუნოებაა ქრისტიანული. ესე ყველა გამოგვისტუმრა. ხოლო მწვალებელ ეპისკოპოსს უთხრა. აქ მოსულხართ არა სულთანის ფირმანით, ტყვილად გაქვს იმედი, უფირმანოთ ვერას შეგეწვეითო; წადით და როცა ხსენებულ ფირმანს მოიტანთ, მაშინ სულ სხვანაირად ვილაპარაკებო. ეპისკოპოსიც შეჰპირდა ფირმანის მოტანას; კათოლიკებს დიდათ დაემუქრა და წავიდა. ამის გამო ხალხი მუდამ შიშობს, სხვა ახალი რამ უბედურება არ მოხდეს“. (1).

ეს საბუთი იმითი უფრო ყურადსაღებია, რომ სომხების პატრიარქს ახალციხელებზე, სომხურის ტიბიკონის ქონების გამო, სულთანის ბრძანებით მოუპოვებია. ზედ გავლენა და უფლება, რის შემწეობითაც მათთვის ურთმევია გადასახადიც.

ტფილისელი მღვდელი შარიანთ ფრანჩისკე, 16 ნოემბერს 1766, რომში სწერს თავისი შრომისა და მისიონის ამბავს. წერილში კი მოხსენებულია ის სამი სოფელი, რომლის შესახებ უკვე ლაპარაკობდა თავის წინა წერილში. წიგნს მართლად არ მოვიყვანთ, მხოლოდ მოვიხსენიებთ მისის შინაარსის უმთავრეს ნაწილს. კაფუტინებს დაუნიშნავსთ იგი ხიზაბავრას, სადაც ორ წელიწადზე მეტი დარჩენილა. ხიზაბავრას კათოლიკების რიცხვი ყოფილა 176, იმათში 24 ლათინის ტიბიკონისა ყოფილა. იმედს აძლევს, რომ კათოლიკების რიცხვი მალე გამრავლდებაო. ამ სიტყვებიდან სჩანს, რომ იმ სოფელში მართლაც კათოლიკები არ ყოფილან, როგორც ღვთისმეტყველებს. მისი იმედი კათოლიკების გამრავლებისა გამართლებულა კიდევ; რადგან ღვთისმეტყველებს იმ სოფელში 1790 სულზე მეტი კათოლიკეა. იმის მიზეზი, რომ იმ დროებში კათოლიკე ცოტა ყოფილა ჩვენის აზრით უნდა ყოფილიყო უმღვდლობა, რადგან იქ ხშირად მღვდელი არა ჰყავდათ. დალოცვილი კაფუტინებიც სოფლებში მსახურობას არ კადრულობდენ; არც იმდენი იყვნენ, რომ ყველგან გასწლომოდენ. რა საკვირველია, უმღვდლობით მორწმუნეთა რიცხვი არა თუ შემცირდება, არამედ ხშირად მთლიანად მოისპობა. ამის გამო იყო, რომ კაფუტინები რომში სისწავლელბლად ბლომად გზავნიდენ ქართველებს იმ პირობით, რომ შემდგომ სოფლებში ემსახურებინათ. ფრანჩისკე მღვდლისათვის, ხიზაბავრის გარდა, მიუხედავად სოფელი ახალქალაქი, ხერთვისი და ბარალეთი. ახალქალაქს ყოფილა, რომ წინეთ თათრებს დაუქერიანთ,

შემდგომ კი იქ მისვლის ნება მიუციათ. ახალქალაქში კათოლიკები ყოფილან 40 სული და ჰქონიათ ერთი ძველი ეკლესია, სოფელზე ცოტა მოშორებით. დღეს იმ ეკლესიის კვალი არა სჩანს. ხერთვისში ყოფილა 46 კათოლიკე, ეკლესია კი არ ჰქონიათ. დღეს კი იქ ერთი ცალარ არის ქრისტიანე, სულ მაჰმადიანები სცხოვრობენ. ხოლო ბარათში ცოტა ყოფილან კათოლიკები. ის მღვდელი ექვს თვეს ხიზაბაერას რჩებოდა, სამ თვეს ახალქალაქს და სამ თვესაც ხერთვის, რათა ყველასათვის საქირო სულიერი სამსახური მიეგო. ამ ადგილებში იმ დროს ძრიელ ხშირი ყოფილა ლეკების შემოსევა და ხალხის ტყვედ წაყვანა.

1766, ნოემბრის 22-ს, პროპაგანდა იმ მღვდელს ხერთვისში წინა წლის წერილის პასუხს სწერს, დიდად ემადლიერება თავგანწირულებსათვის და ამხნეებს, რათა განაგრძოს თავისი შრომა სულთა საცხოვრებლად.

პატრი ლეონარდო გაბრუნდა იტალიას და ნოემბერს 1766 წ. პროპაგანდას ახალციხესა და მის მიდამოებში მყოფ კათოლიკეთა შესახებ წარუდგინა მოხსენება, სადაც ამბობს, ახალციხის ციხე გაუშენებია თამარ დედოფალსო. იმ მოხსენებასაც მოკლედ მოვიყვანთ. ზემო ეკლესიაში ყოფილა 6 მღვდელი, იმათგანს სამსა ჰყოლია მრევლი, ისინი არიან: ეპისკოპოსი პავლე ასლანოვი, მისი მრევლი 387 სული; მღვდელი ივანე ბარბრიანთი, მისი მრევლი 264 სული; მესამე მღვდელი სტეფანე აღამალიანთი (Agamalianti) თბილელი, მისი მრევლი 284 სული; ხოლო დანარჩენი სამი მღვდლის სახელები არა სჩანს. მეორე ქვემო ეკლესიაშიც ყოფილა ექვსი მღვდელი, რომელთაგან შემდგეს სამს ჰყოლია მრევლი: კირაკოზა მღვდელს 190 სული (არ ვიცით სადაურია); არაქელა მღვდელს (არზრუმიდან არის) 229 სული; იაკობ მღვდელს 222 სული; დანარჩენების სახელი არ არის მოხსენებული. იმ დროს ახალციხის სკოლაში 70-მეტი მოსწავლე ყმაწვილი ყოფილა; ხოლო მასწავლებლად ჰყოლიათ ის სამი მღვდელი: ყორღანანთი, ავთანდილიანთი და მაქანდრიანთი. იმ დროს კათოლიკების რიცხვი ახალციხეში იმ პატრს ჰყავს 1573 სულამდე, რომელთა შორის პატრემიანთ ეკლესიის მრევლის რიცხვი არ არის შეტანილი, მაგრამ მაინც კი სწორედ არ მიგვაჩნია ის რიცხვი, რადგან ძრიელ ბევრად განსხვავდება იმ რიცხვისაგან, რომელსაც რავდენისამე წლის წინეთ იხსენიებდენ მისიონერები, ვინაიდან ზოგი 5,000, ზოგი 6,000 და ზოგიც უფრო მეტს ამბობდა. იელიტას სამი მღვდელი ყოფილა. პირველი არის უწინდელი ახალციხის უფროსი ივანე ჯიგანანთი. დანარჩენების სახელი არა სჩანს. იმ პატრის სიტყვით, იელიტის მრევლი ყოფილა 594 სული. და სამი

ოჯახიც მაჰმადიანი; ხოლო პატრი კაპურო 23 მარტს, 1765 წ. ივლიტიდგან სწერს რომში, რომ კათოლიკების რიცხვი 700-ია და 8 მოსახლე თათარო. ეს უფრო სარწმუნოდ მიგვაჩნია. — უდეს ერთი მღვდელი და 350 კათოლიკე ყოფილა და ძრიელ ცოტა, რავედენიმე მოსახლევ მაჰმადიანი. არც ეს რიცხვი მიგვაჩნია სარწმუნოდ, რადგან ამაზედ წინ მიწერილ წიგნებში უფრო მეტს იხსენიებდენ და ორ მღვდელს ასახელებდენ. არაღს ყოფილა 83 სული; ვალეს 139 კათოლიკე; ოცხეს, 40 კათოლიკე და ასამდე ურია. აქვე მოხსენებულია ოცხის განთქმული აბანოები. სათელელში სამი მღვდელი და 320 კათოლიკე ყოფილა; მისგან ერთი საათის სავალზე სოფელ მამანელში 72 კათოლიკე; სოფელ პიკიურში (Pichiur) ორი მღვდელი და 189 კათოლიკე; არტანუჯში, ერთი მღვდელი და 187 კათოლიკე; არტაანში, 41 კათოლიკე უეკლესიოდ; ხოლო ართვინში ოთხი მღვდელი და 501 კათოლიკე, არც ერთი რიცხვი ეთანხმება წინანდელს რიცხვს, რომელიც გვიჩვენებდა 2,000 კათოლიკეს, სოფელ კარზულში, ერთი მღვდელი და 65 კათოლიკე; სოფელ მაქახელში, ერთი მღვდელი და 33 კათოლიკე; სოფელ ველში ორი მღვდელი და 142 კათოლიკე ბერძნის ტიბიკონისა, ხოლო სომხური ტიბიკონისა 82 კათოლიკე; ახალქალაქში, 42 კათოლიკე; ხიზაბერას, ერთი მღვდელი და 134 კათოლიკე; ამას წინათ თვით იქ მყოფი ფრანჩისკე მღვდელი სწერდა, კათოლიკების რიცხვი 176 იყო; ხერთვის, 34 კათოლიკე; აზავერში (Azaveri), 42 კათოლიკე, ბორგში (Borghi), 17 კათოლიკე. ის პატრი ახალციხისა და მის გარეშე კათოლიკების რიცხვს იხსენიებს ერთიანად 4675, რაიცა რიცხვი სრულებით არ ეთანხმება რომში სხვა და სხვა დროს მიწერილს რიცხვებს; მეტადრე 1748 წ. მიწერილ რიცხვებს, რომლებიც უჩვენებდა 15,000 კათოლიკეზე მეტს. პატრი კაპურო ივლიტიდგან გაგზავნილ წერილში ამბობს, რომ რავედენიმე ეკლესია და რავედენიმე კათოლიკე ოჯახი დატოებულია და ყურადღებას არავენ აქცევსო.

კათოლიკების სულიერ გაქირებებასა და უმღვდლობისას ფირაღანთ ანტონა მღვდელი პროპაგანდას სწერს: „ყოვლად საყვარელო მამო, დიდად პატივცემულმა უფროსმა პატრმა, ლუიჯი პროაველმა საქიროდ დაინახა და გამოგზავნა მანდ სამი ყმაწვილი ურბანოს კოლეჯის მოწაფებად, სამივე ჩინებული და ძრიელ კარგი თვისებისაა მეტადრე ყმაწვილი გრიგოლ კრუხიქამიანთი (ბატონჯანის შვილი) ამ ქალაქის საუკეთესო ოჯახის შვილია, სახლში ისეა აღზრდილი, როგორც უმანკო მტრედი. იმავეთავითვე სასულიერო სამსახურისადმი მოწოდება ეტყობოდა და შეუწყვეტელის თხოვნის შემდეგ როგორც იყო დაიყოლია მამა მისი, რომელიც ძრიელ წინააღმდეგი იყო.

„არ შემიძლია სავსებით აგიწეროთ საბრალო მისიონის გაქირვებული მდგომარეობა. მთლად ოსმალეთის სახელმწიფოში არ მოიპოვება სხვა პროვინცია, სადაც იმდენი კათოლიკე და სარწმუნოების მხრივ ისეთი თავისუფლება იყოს, როგორც აქ. მაინც კი უმეტესი ნაწილი იმ კათოლიკეთა უმწყემსოთაა დატოვებული. მე და ეპისკოპოსი პავლე ასლანოვი ამ ქალაქში ვიმყოფებით, ის წმიდა ჯვრის ეკლესიაში ზემოდ და მე ქვემოდ წმიდა ივანე ნათლისმცემლის ეკლესიაში. სხვა მღვდლებიც არიან ამ ქალაქში, მაგრამ ადვილად შეგიძლიათ წარმოიდგინოთ, თუ რა შეუძლიათ და რა სწავლა აქვსთ. შარავანთ ფრანჩისკე მღვდელს სამი სოფელი აბარია და ისეთი გულმოდგინებით და თავგანწირულებით ჰმართავს, რომ ყველა გაკვირვებულია, ყორღანანთ პეტრე მღვდელი მოვიდა თუ არა, მაშინვე გაგზავნეს ახალციხის ახლოს სოფელს ივლიტას, სადაც სულ კათოლიკეები არიან და მღვდელიც ძრიელ სკიროდათ. მოძღვრებისა და სწავლის საქმე კარგად მიჰყავს. სხვა დანარჩენი სოფლები, რომლების რიცხვიც არ ვიცი, სულიერის მხრივ ძრიელ დიდ უმეტრებაში იმყოფება. რადგან ან მღვდლები არა ჰყავსთ, რომ ასწავლონ და ან თუ ჰყავსთ, სრულიად მომზადება არა აქვსთ, გაუწვრთნენი არიან, სასულიერო საგნებისა არაფერი იციან და სხვა ერის კაცებისაგან, ბევრი არაფრით განირჩევიან. ამ ადგილების მცხოვრებნი ყველანი დიდად ნატრობენ ცხოვრების საქმეში წარმატებას, მაგრამ არავინ არის, ზეციერი ჰური განუტეხოს, ღვთის სიტყვა ასწავლოს: უმღვდლობის გამო ძრიელ ბევრნი საბრალოდ იღუპებიან. ძრიელ მებრალეებიან საწყალი კათოლიკეები, მინდა შევეწიო, მაგრამ არ შემიძლია, ჩემს ეკლესიას თავს ვერ დავანებებ, რადგან მთლად ჩემს ამარას არის დატოვებული; კიდევაც რომ შემეძლოს ამ ეკლესიიდან გაშორება სოფლების შესაწევნელად, საკმაო საშუალება არა მაქვს, ვიარო მისიონში. რადგან დიდი სიგლაბაკეა აქეთ, და სოფლებს არ შეუძლიათ, მომცენ საქირო გზის ხარჯი, იძულებული ვიქნები ჩემი დავხარჯო. წმიდა კრება რომ ინებებდეს და წელიწადში 50 ან 60 სკულს შემწეობას მომცემდეს, დიდის სიამოვნებით თავზე ავიღებ მისიონებს და რაც შეიძლება ვეცდები, გავწვრთნა სარწმუნოებაში საბრალონი.

„ეს მქონდა მოსახსენებელი თქვენის მამობრივის ღირსებისათვის.

„თქვენი უმდაბლესი და უმორჩილესი მონა, მოწაფე ანტონ ფირალანთი. ახალციხე 24 აპრილს, 1717 წ.“ (1).

აქ ხსენებული მეორე მოწაფის სახელი არ ვიცი, ხოლო, შესაბამე, ყველაზე ახალგაზდა, მალე გარდაცვლილა ეამით. ფირალანთ მღვდელიც მალე იმავე წელს, ან მის შემდეგ წლის დამდეგს, გარდაცვლილა. პრო-

პაგანდას ძრიელ სამწუხაროდ დაურჩა ასეთი კაი მღვდლის ისე ადრე გადაცვალების ამბავი.

როდესაც უკანასკნელი პატრი ნათლისმცემლის წესისა კავკასიის მთებისათვის გამოგზავნილი მისიონერი, ანტონ კაპურო გაბრუნდა, მისთვის ახალციხელებს ბევრი უხვეწნიათ, პავლე ეპისკოპოსის საქმე გაერიგებინა, რათა იქ დარჩენილიყო და ნება ჰქონოდა ყველა საეპისკოპოსო სამსახურის შესრულებისა, იმიტომ, რომ ამაზედ საიღუმლოდ წინააღმდეგი წერილები მიეწერათ ზოგიერთს. ის პატრიც რომში 16 სექტემბერს, 1767 წ., აძლევს პროპაგანდას ვრცელ მოხსენებას ამ გარემოების შესახებ. ამასაც შემოკლებით მოვიყვანთ აქ. პავლე ეპისკოპოსის მხარეს ყოფილან ქალაქის თითქმის მთელი მოწინავე პირნი, მოწინააღმდეგეები ყოფილან ოთხი მღვდელი და კაფუცინები; პატრები იმიტომ გადამტერებიან, რომ უფროსობა ხელიდგან არ გამოსცლოდათ, ხოლო სხვები კი იმიტომ, რომ შემდეგში ვაი თუ თავიანთ ქეიფზე ველარ ეცხოვრათ. როდესაც შეუტყვიათ პავლეს ეპისკოპოსად კურთხევა, შეკრებილან პატრი ლეონარდო, მღვდელი ივანე ჯიგანანთი, მღვდელი სტეფანე ვარამანტი, მღვდელი ივანე ავაზანთი და მღვდელი ივანე ონანთი; უკანასკნელი მდივნათ დაუნიშნავე წიგნის დასაწერად. მღვდელ სტეფანე ალაღამანთისა და სხვა მღვდლებისათვის მოუწერინებიათ ხელი მარტო დაუწერავე ქალაღმზედ, რათა არ შეეტყოთ წიგნის შინაარსი. შემდგომ მრევლის სახელით პავლე ეპისკოპოსის წინააღმდეგ გაუგზავნიათ წერილი: მერმე ეს გარემოება რა შეუტყვიათ, ხალხს უფროსი პატრი იერონიმესთვის უხვეწნია, რომ მიეწერა ეპისკოპოსისა და პროპაგანდისათვის, რათა ყურადღება არ მიექციათ ისეთი მტრულ წერილისათვის. გარნა პატრი ჯეროლმოს თხოვნისათვის ყურადღება არ მიუქცევია. ამიტომ პატრი კაპუროსთვის უთხოვიათ შუამდგომლობა და მისთვისვე გამოუტანებიათ თავიანთი წერილი, რომელსაც მოვიყვანთ ამის ქვემოთ. ის პატრიც აქებს პავლე ეპისკოპოსს, სთხოვს ამ საქმეების გამოკეთებას და ურჩევს, დაინიშნოს ახალციხის უფროსად კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსის ხელქვეშ და ეგრეთვე აღასრულოს საეპისკოპოსო სამსახურიც. თუ პროპაგანდა არ დათანხმდებოდა მაშინ, ახალციხეგან განაშოროს და რომში მოუწოდოს მღვდლების საკურთხებლად. ამ შემთხვევაში კი დიდი სიფრთხილვე საქირო იქმნება, რათა მისმა ნათესავეებმა არაფერი ბოროტი იმოქმედონ, რადგან მისი დედის ძმა პეტრე პაპაჯოლი (Papazoli), ფაშის პირველი ვაჰარი და ერთგული მეგობარი არისო. როგორც ქვემოთ ვნახავთ ახალციხელებს თხოვნა არ შეუსრულეს. აწ მოვიყვანთ მათ ქართულად თხოვნას რომში გაგზავნილს, რომელზეც ყველას ხელი უწერია და ბეჭედი დასმული აქვსთ

[„წმინდა კრებას ფროფაგანდესა.

„ქ. მერმე, ამას მოვახსენამთ. პოლოს ეპისკოპოზი რომელიც ჩვენი წყემსი და მომღვლი ღვდელი არის, რა თქვენ სიწმიდესა ამ ქალაქში გამოუგზავნია ჩვენთვის, იმ დღიდანვე, დღევანდლამდისინ, დიდის სასჯელითა ირჯება ჩვენზედა, ქადაგებითა, სწავლითა და სხვა სულიერი მოვლითა,] ამას წინათ, პატრი ლეონარდო ვითერბელ უმფროსობაში ამის საბეზლარი მოუხსენებიათ, თქვენთვის ჩვენ იშხანებსა და მთლიე ერსა ახალციხისასა, არც შეგვიტყვია და არც გავრევივართ. ვისაც მოუწერიათ, მტრობით და შურით მოუწერიათ, თუარემ ამისი აქ ყოფნა მუდამ ჩვენთვის საჭირო არის და სასარგებლო, ამის მიზეზითა არცაფისგან ზიანი გაგვიწვევია და არც გავსწევთ. ამისთვის რომ რადგან გვართა და პაპითა ჩვენი ღვდელი არის და ამ ქალაქის ესლი და მემკვიდრე. ამისი მოდაობა და შარი არავის უქნია და არც ვინ იქმს. [ამ წყალობას ვითხოვთ თქვენგან, რადგან ჩვენთვის დიდათ საჭირო არის ეს ეპისკოპოზი, როგორც ახლა ჩვენის ბექდებით ვამტკიცებთ ამის მოწმობასა ამისათვის წყალობა უყოთ ამ ქალაქსა და არ მოაშოროთ, ბძანება თქვენი ასრულდეს და ამის გარდა რაც ბეზღების წიგნი მოვიდეს უჩვენს-ბექდოთა ნუ დაუჯერებთ: ტყვილი იქმნება და შურით დაწერილი იქმნება. დაიწერა ესე არზა ახალციხესა აპრილის 15 გასულსა 1767.

„ქ. მე კრუხიქამით პეტროსაი ირიცფოხანი სურფ-ოვანესისა ვამტკიცებ ჩემის ბექდითა ამ წერილსა ხეველი. ქ. მე ხუციანთ ოვანესი ტერ-არაქელას მრევლი ვამტკიცებ ამ წერილსა.—ქ. მე მაქანდრიანთ ელიზბარა ირიცფოხანი სურფ-ნიშნისა ჩემი ბექდით ვამტკიცებ. ამ წერილსა.—ქ. მე ახალციხელი პატარა სიმონა ტერ-კირაკოზას მრევლი.—ქ. მე ვარუხიქამათა ბატონჯანა.—ქ. მე ქირქიანთ ყაზარა.—ქ. მე იეთარათ შენდობილი სიმონას შვილი იოსეფაი ტერ-არაქელას მრევლი.—ქ. მე ქაჩხოაშვილი შუბაში პეტროსა.—ქ. მე ალოშათ ოვანესი ტერ-აკოფას მრევლი.—ქ. მე საპთჯი პეტროსა.—ქ. მე ქურქჯი შაჰნას შვილი ბაბონაი.—ქ. მე მილდისი აკოფაი.—ქ. მე უდელი ტერ-არუთენაშვილი ელიზბარი.—ქ. მე ბეზუათ გრიქორას შვილი პეტროსა.—ქ. მე ახალციხელი გაბრიელა.—ქ. მე ახალციხელი კოქიბროლაშვილი სტეფანე.—ქ. მე ქურქიბაში ოანესი ტერ-არაქელას მრევლი.—ქ. მე უდელი ოვანესი.—ქ. მე ხოჯოვანათ პოლოსაი.—ქ. მე ბატონჯანა კრუხიქამით.—ქ. მე ივანე კუსიანთი“. (1) ამისი თარგმანი იტალიანურ რიც გვაქვს, მაგრამ საჭიროდ არ ვრაცხთ მოყვანას.

ეს წერილი ცხადად გვიჩვენებს სომხური ტიბიკონის ზედ გავლენას ერზედ, მეტადრე ნათლიდების სახელების შესახებ. თუ უცხო გვარის, სომხის მღვდლებს და თუ ახალციხელ მღვდლებს ერში ბევრი შე-

უტანიათ სომხური საკუთარი სახელები მაგ. პეტროსა, პოლოსა, არუთინა, ტერ და სხვა. არ უნდა გაგვივირდეს, რადგან ყველა ტიბიკონი თავის კვალს სტოებს ერში, ლათინის ტიბიკონსაც ესეთი გავლენა აქვს ერთსა და იმავე ერზედ, მაგ. ამ ტიბიკონის მქონე ქართველ ხალხში რად ვხედავთ ლათინურს სახელებს: პიო, ალფონსი, დომინიკე, ფრანჩისკე, ბენედიქტე, ემერენცია, პატრი, დონ და სხვა.]

ყორდანანთ პეტრე მღვდელს იელიტიდგან რომში მიუწერია და უთხოვია თავის ეკკლესიის ტრაპეზისათვის შენდობის განახლება. პაპს სათხოვარი შეუწყნარებია და პროპაგანდა ამ მინიჭების ქალაქს უგზავნის იელიტაში, 30 აპრილს, 1768 წელს.

სოფლები ხშირად გაქირვებაში იყო უმღვდლობის გამო. ეს საქირვება, ვგონებთ, უფრო უნდა ეგრძნო ველის სოფელსა, სადაც ქართველთ ტიბიკონის კათოლიკეები იყვნენ, რადგან იმ ტიბიკონის მღვდელი ადვილად არ მოიპოებოდა იმ ადგილებში. კაფუცინების უფროს, რა ვერ დაუკმაყოფილებია იმ სოფლის საქირვება, მიუმართავს კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსისათვის, რომელსაც რომისათვის უცნობებია, ამისგამო პროპაგანდა პასუხს აძლევს: „კოსტანტინეპოლის საპატრიარქო ვიკარიას. 17 ივნის, 1769.—ამ თვის 13-ს საერთო კრებაზე განხილულ იქმნა კაფუცინების უფროსის სახელით თქვენი წარმოდგენილი თხოვნა, იმის შესახებ, რომ ველის სოფელში მცხოვრებ ბერძნის ტიბიკონის კათოლიკეებისათვის ერთი მღვდელი დანიშნოს. კარდინალებმა დაადგინეს, რათა თქვენ მოგანდოსთ, იქ გაუგზავნოთ, რაოდნადაც შეიძლება, საუკეთესო და ნიჭიერი ბერძნის ტიბიკონის მღვდელი, რომელმაც შეიძლოს მაგიერობა გასწიოს უწინდელის დროულის და დასნეულებულის მღვდლისა. როდესაც იმას დანიშნავთ, ცოტა შემწეობაც მიეცით, რათა გაუქირვებლად შეიძლოს ცხოვრება“. (1).

მიცვალეზულის ფირალანთ მღვდლის ძმას იმავე დროს უთხოვია მისი ძმისწული პროპაგანდის კოლეგიაში მიეღოთ. მაგრამ უადგილობის გამო უარი შემოუთვლიათ.

სომხები დიდის ხნიდგანვე უპირებდნენ ახალციხის მისიონერების და კათოლიკეებისათვის ის დღე დაეყენებინათ, რაც უკვე ტფილისში უყვეს ბევრ გზის, ესე იგი, ეკკლესიები ჩამოერთმიათ და პატრები გაედევნათ, მაგრამ ადვილად ვერ შეიძლეს თავიანთი ბოროტი განზრახულების სისრულეში მოყვანა. ბოლოს კი ბლომა ქრთამი გაიღეს და ამით გულის საწადელი აისრულეს. ისეთი უწყალობა მიაყენეს, რომ მისი მსგავსი არც წინ და არც შემდგომ მომხდარა, ამის საბუთები საკმაოდ გვაქვს. პირველი საბუთი კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსისაა, რომელსაც ეს ამბავი შეუტყია თუ არა, სწრაფად მიუწერია რომს:

„მათს ყოვლად პატივცემულის უმაღლესობას.

„უკანასკნელად საქართველოდგან ამბავი მოვიდა, რომ სპარსეთში მყოფ მწველებელ სომეხთა ეჩმიაწინის პატრიარქს ახალციხის აწინდელის ფაშისათვის მიუცია თხუთმეტი ქისა ფული და დაუტყვევებინებია იმ ქალაქის მღვდლები, რომელთა შორის არის პავლე ეპისკოპოსი, და წაუყვანინებია თავის მონასტერში და ეხლა ხელში ჰყავს; მათი ეკლესიებიც ჯერ აუკლებინებია და შემდგომ დაუბეჭდინებია; ხუთი კაფუცინიც ტყვედ წაუყვანინებია პარღუმად წოდებულ თათრების სოფელში, ახალციხიდან რვა დღის სავალზე; მთლად კათოლიკები შეუძრწუნებია და დაუტოვებია უმღვდლებოდ და უეკლესიოდ.

„ჩემთან მოვიდნენ მოსალაპარაკებლად მოწინავე ქართველები (კოსტანტინეპოლში მყოფნი), რათა როგორმე გვეშველა ეგოდენ უბედურებისათვის. მოვიწადინეთ სულთნისათვის მიგვეერთმია ერთი მოხსენება, მაგრამ არაერთად ნაყოფს გამოიღებდა, რადგან არავინ იყო ხემწიფის წინაშე ერთი მისი შემავალიანებელი. დავიბარე ეპისკოპოსი ათანასი და ვსთხოვე, ერჩია აქაური მოწინავე სომეხებისათვის, რომლებიც პალატში მყოფ პირებს ემსახურებიან, რათა იმ მალალ პირებს ქართველი კათოლიკებისათვის ეზრუნათ. ეპისკოპოსთან მოვილაპარაკეთ რაც უნდა გვექმნა; გადავწყვიტეთ პორტას არ მივმართოთ, რადგან ამ ომიანობის დროს მისგან რისამე გამოთხოვნა დიდად საეჭვოა, ამიტომ უკეთესად შევრაცხეთ და მივმართეთ აქაურ სომეხების პატრიარქს; ვნახოთ, მომავალში ამისგან რა შემწეობას მივიღებთ. თქვენი უმაღლესობა ეპისკოპოსს ათანასეს წიგნს მოსწერდეს და შეავალიანებდეს ამ საქმეზე, ვგონებ უნაყოფოდ არ დარჩეს.

„ხოლო. პატრი კაფუცინებისათვის მივმართე ბატონ საფრანგეთის ელჩს. ჩემს თხოვნაზე მიპასუხა, რომ მის წინა მოადგილე ელჩს მათთვის მფარველობა აღარ აღმოუჩენია; აღარც კაფუცინებს მოეპოვებათ ფირმანი, რაისგამო, ამბობს იგი, აღბად ჯეროვანი მიზეზი უნდა ყოფილიყო უარის თქმისაო. ბევრი მიზეზი დავუსახელე და დავიყოლიე იგიც შემომპირდა შემწეობის აღმოჩენას, მაგრამ არა ეხლა, რადგან ეს სქმე შეეხება დიდ ვეზირს, რომელიც ამ ემად ომის ველზეა და მას ეხლა სხვა საქმეები არ წარედგინება, თუ არა უჩვეულო და მოუცილებლად საჭირო რამ. მაინც კი წერილობით ვაუწყე რაც მომხდარიყო, თუ ახლავე ეცადა გაკეთებას, კვლად წავალ და ვსთხოვ, რაც შეიძლება, მალე დაიხსნას ისინი ტყვეობისაგან. როგორც იყო, გამოძიების შემდგომ გამოუშვეს სატყვეოდგან პატრი იოსები ოქროპირი ქონენთელი, რომლის უდანაშაულობაც დამტკიცდა. ვგონებ მალე წავიდეს აქიდან თავის სამშობლოში.

„თქვენნი უმორჩილესი და უმდაბლესი მონა იოსებ მარჩიანაპოლის არქიეპისკოპოსი, კოსტანტინეპოლის ეპარქია. პერა. 30 აგვისტოს, 1769“. (1).

ამ უბედურებას თვით უფროსი პატრი საპურობილიდგან უფრო დაწერილებით აუწერს კარდინალს:

„ბარდუსი, 11 ნოემბერს, 1769.

„ყოვლად მაღალო ბატონო. ღრმა სიმდაბლით ვემთხვევი თქვენს წმიდა მარჯვენას და თუ აქამდე არ შეგიტყვიათ, აწ გაუწყებთ, რომ ახალციხეს, იელიისს პირველს, მწვალებლმა სომხებმა იქაურ კათოლიკებს და მეტადრე ჩვენ დაგვიწყეს დევნა, რომელიც, ბევრ გზის ნაცადი, ახლა სისრულეში მოიყვანეს, რასაც ხშირად წინათვე ვებრძოდი და ვშიშობდი. სხვა ოთხ მღვდლებთან ერთად არა მარტო შეგვბორკეს ახალციხეში და დაგვატყვევეს, არამედ კვლად ყველა ჩვენი საქირო ნივთები ზოგი გააჭყიდეს, ზოგი დაბეჭდეს, ეკლესიის ვერცხლეულობა და შესამოსელი აქეთ-იქით წაიღეს; მესხეთე თვეა, რაც ოთხ თანამოსთან ერთად, ესე იგი, პატრი იერონიმე ნორჩელთან, პატრი ვინჩენცო ანტონ პალეროელთან, პატრი ფრედერიკო სტირიაელთან და პატრი ფორთუნათო კარინელთან ერთად დაფლული ვართ ზღვაში, მთების უფსკრულში, ბარდუს წოდებულ სოფელში, მიწის ქვეშ ერთ საროში, საცა სწორედ ფეხის გაშლა და დაწოლა არ შეგვიძლია. ერთხელ აქაურ გამხეცებულთ მცხოვრებთა მოინდომეს ჩვენი მოკვლა, მაგრამ ღვთის განგებამ არ მიუშვა და ამ ბარბაროსებს ჩვენი თავი შეაბრალა. თქვენო უმაღლესობავ, სინამდვილით შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ დიდი უფსკრულია ჩვენსა და სხვა კაცთა შუა ერთმანერთთან განწყობილების მხრით. ამ მიზეზის გამო აქამდე ვერ გაუწყეთ ჩვენი ამბავი. აწ უწყის თქვენმა უმაღლესობამ, ამისთანა მდგომარეობაში გვჭირია კაცთაგან შემწეობა თუ არა! ახალციხეში როდესაც ფირმანი, სხვა ქალაქდები და სხვა ყველა დანარჩენი აიკლეს და წაგვართვეს, გვითხრეს, არც გავანთავისუფლებთ და აღარც უკან დაგაბრუნებთ, თუ ოსმალეთის მთავრობისგან ახალ ფირმანს არ მოიტანთ. თუ საფრანგეთის ელჩი არ მოგვიპოვებს ფირმანს არ ვიცი სხვა რომელ მინისტრს შეუძლია იკისროს. ჩვენზე ორი დღით წინ სხვა მღვდლები წაიყვანეს სომხების პატრიარქთან ეჩმიაწინში, საცა იგი ძრიელ უწყალოდ სცემს. ყოველი უბედურება ახალციხის ქრისტიანებმა ჩუმად მაცნობეს საშუალებით ყორღანანთ პეტრე მღვდლისა, რომელიც ჯამით მიიცვალა. ინებოს ღმერთმა, ეს ყოველივე მართალი არ გამოდგეს. ჩვენც ერთი მეორეს შემდგომ ავად გავხდით; ამ დღეებში პატრი ფრედერიკოსაც სიცხე მისცა. საკვირველიც არ არის, რადგან ჩვენი საქმელი მხოლოდ სიმწუხრის პურია და სასმე-

ლი წყალი ქირისა. მწვანელი ძვირია და ერთი დღის სავალზე არის, ამიტომ ადვილად მისი შოვნა არ შეგვიძლია. კურთხეულ იყოს ღმერთი ყოველისა გამო, რაც მოგვივლინა. აწ სისწრაფით, ჩუმაღ და ათრთოლებულის ხელით გწერ, ვემთხვევი თქვენს ბისონს და წმიდა მარჯვენას და ვავედრებ თქვენს მამობრივს მფარველობას ჩემს თავსა და ამ ჩემს ძმებს. თქვენი უმორჩილესი შვილი კათუცინი პატრი ალიოზი პრაგელი“. (1).

რა მიიღო პროპაგანდამ ახალციხის ამბავი, მაშინვე, 15 ნოემბერს 1769, მიმართა საფრანგეთის მთავრობას, აუწყა ყოველი უბედურება და სთხოვა, რომ თავის ელჩის საშუალებით მოეპოვებინა სულთნისაგან პატრების და მღვდლების დახსნის ბრძანება. ელჩიც მაშინვე შეუდგა ფირმანის აღებას, მაგრამ ვიდრე აიღებდა, კარგად დრომ გაიარა. იმ დროს განმავლობაში, ერთად შეერთებული სომხები და დაქრთამული თათრები ახალციხის კათალიკებს ბევრნაირ უბედურებას აწევდენ. ამ გარემოებას იგივე კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსი პროპაგანდას მოკლედ ასე აუწყერს:

„ახალციხის მისიონისა უნდა ვაუწყო თქვენს უმაღლესობას, რომ იქაური მისიონის უფროსი პატრი ლუიჯისაგან გასულს 12 ივნისში მოწერილი წიგნი მივიღე. წერილიდგან სჩანს, რომ ელჩის მიერ გაგზავნილის იენიჩრის ხელით მიტანილი ფირმანი რა წაუკითხავს ფაშას, უთქვამს, რომ ჯერ თავი უნდა ვიმართლო პორტის წინაშეო, რადგან მისიონერები ჩემის ნებით კი არ დამიტყვევებია, არამედ ბრძანება მქონდა ჩემის მთავრობისაგანო. ამიტომ ეს ფირმანი სისრულეში არ მოუყვანია და არ გაუნთავისუფლებია პატრები.

„ამ ბოლო დროებში 14 დღის წინეთ ახალციხით მიღებულ წერილებიდან ვტყობულობთ, რომ ქართველები ხსენებული ფაშის მიერ მიყენებული ბარბაროსობით ძრიელ დიდ შეწუხებაში ჩაცვივებულან, რისგამო მიუმართავსთ იმავე ქალაქის მცხოვრები თათრებისათვის და მათგან შეველა უთხოვიათ (ეს თათრებიც წინააღმდეგნი ყოფილან ფაშის ამნაირ მოქმედებისა). იმათ მოწმობა მისცეს ყველა იმ უსამარლოებისა, უღმერთობისა და უწყალობისა, რომლებიც ფაშას მიუყენებია სულთანის ისეთი ერთგული ქვეშევრდომებისათვის. ფაშის სიხარბეს იქამდე მიულწევია, რომ ამ კათალიკების ეკკლესიები მიუყიდნია ემშიაწინის პიტრიარქისათვის თოთხმეტ ქისა ფულად. მოწმობის ქალაღდი რა მოუვიდა აქ ოსმალოს მთავრობას, მაშინვე მოაშორებინა იქიდგან ფაშა და მის ადგილს დაუნიშნა იქაური ერთი ქართველი, რომელმაც მაშინვე კათალიკებს დაუბრუნა ეკკლესიები და მოაყვანინა მისიონერები მათ უწინდელს ადგილს; იგრეთვე დაატყვევა ხსენებული პიტრიარქის ვიკა-

რია, რომელიც ახალციხეში იყო და უბრძანა, საჩქაროდ მოაყვანინე ქართველი მღვდლები, რომლებიც პატრიარქს ტყვედ ჰყავს, თუ არა შენ ჩამოგახჩობო. ქართველების აქ მოწერილმა რაედენიმე წიგნმა ეს ამბავი გვაუწყა. ამასვე ამტკიცებს მღვდელი ქერუბინე აზრუმის მისიონერი, რომელმაც ეს წერილით მაუწყა. ხოლო დანამდვილებით ყველაფერს მაშინ შევიტყობთ, როცა იენიჩარი დაბრუნდება. ფირმანი წაიღო და ჯერ კიდევ არ მოსულა, რადგან ფაშას იქ დაუქერია ამ საქმის დაბოლოვებამდე.

„იმედი მაქვს შემდეგის წერილით უფრო ზედმიწევნით გაუწყო ყველაფერი. აწ მისიონის უფროს პატრთან გამოგზავნილს თქვენს წერილს გაუუგზავნი ზემოდ ხსენებულ არაქელა მღვდელს, რომელიც ეცდება, მიაწვდინოს ან ახალციხეს, ან იქ, საცა იქმნება. ღრმა სიმდაბლით ვემთხვევი თქვენს ბისონს.—პერა, 18 ოქტომბერს 1770, სამოციქულო ვიკარია კოსტანტინეპოლისა“ (1).

ხსენებული წერილი არის პროპაგანდის პასუხი, 1770, რომელიც გაუგზავნია სანუგეშებლად პატრი უფროსს. შემდგომ ეპისკოპოსმა შეკრიბა კოსტანტინეპოლში ქართველები და მათ ურჩია, ერთი მოხსენება თავიანთის ერთგულებისა გადაეცათ სულთნისათვის, ერთი ვინმე უმაღლესი პირის საშუალებით.

იმ მღვდლებისა და პატრების გამოხსნის დაწვრილებით ამბავი გვაქვს ახალციხის კათოლიკეებისაგან დაწერილი და პატრებისაგან იტალიანურად ნათარგმნი. აი ეს აღწერაც:

„პატრები რომ ბარღუხის ციხეში სურგუნის ქნეს იმას ბაიან იქს ვითამც განაცხადებს.

„იმ დროს ფაშათ იჯდა ნომან ფაშა. ქეთათ, სარი ქვა იყო იენიჩერ აღათა, ხალილ ამდალა იჯდა ყალის ნაიბი მემში აფენდი იყო. იმ მემში აფენდიმა აწერა რაც პატრების შეი (ნივთები) იყო თუ ოქრო, თუ ვერცხლი, თუ შეი; პატრების, და ხუცების წაყვანის უკან, შევიყარეთ ქვემო საყდარჩი რაც ახალციხის ხუცები, იშხანები იყვნენ. მაშინ პოების ვართაპეტი მარტიროზ ვართაფეტი იყო. მამასახლისათ ხიზანაშვილი პეტრე იყო, სამსავე საყდრის შები მარტიროზ ვართაპეტსა მემში აფენდი აწერა იენიჩარ აღის კელითო. ამ აღის კელითა შივაბარეთ მარტიროზ ვართაპეტსა. მასუკან ერთ დრომდინ სამივე საყდარი ვართაპეტს ჰქონდა. მასუკან კიდევ შევიყარეთ ახალციხის ხუცები, და იშხანები, და მამასახლისი ხიზანათ პეტრეი. თემის უმფროსათ ოვანეს ვართაპეტის ვექილი იყო აბაზაშვილი ტერ-ოვანესი. დავდექით ქვემო საყდარში, დიად. მოშაჯარა ვქენით. ეს ჩვენი ხუცები ეჩმიადინს ტყვეთ არიან. საყდრები პოების ხელში არის, ამ საქმეს ბევრი თეთრი უნდა.

უთერთოდ ვერც ხუცებს გამოვიხსნით, ვერც საყდრებს დავიხსნით. ეს ილაპარაკეს და სხვებმა ყური წაუგდეთ. მასუკან კრუხიკამიათ პეტროსას შეიღმა სტეფანემ წამოიჩოქა, და ჯაერიანათ თქვა. პატრებიო? იმათვინ რას ამბობთო. ისინი ციხეში თათრების ხელში იყვნებო. მერე იმათ უპასუხეს: ჩვენ პატრებში რას ვერვეითო. პატრებს ხემწიფე ყავსთო, ელჩები ყავსთო, ულუფა აქვსთო. ჩვენ იმათში რას ვერვეითო? მერმე კიდევ იმავე კრუხიკამიათ პეტროსას შეიღმა სტეფანემა: უთხრა: პატრებისათვინა ათას მარჩილ მიეცემო. ხუცებისათვინ ათ ფარას არ მივსცემო. მერმე სტეფანასთან სხვა მრავალმა ისევე სიტყვა თქვეს. ხანუმა შეიღმა პეტროსამ, პოლოსამ, ფირალა შეიღმა ოსეფამ, ბატონჯანამ, პატარა სიმონამ, მეწვრიმალე აკოფამ, მეკურტნე ესტატემა, ტინტიკა შეიღმა პეტროსამ და ოსეფამა, შანასარმა, ღურგლი შეიღმა ოვანესამა; ტერ-არაქელის სიძემა, მეწვრიმალე გოდერძამა; სხვა ვინც პატრების მრევლი იყო ყველამ დიდის ყვირილითა იძახეს: ჩვენ პატრები გვინდაო. მამასახლისი პეტრეც ამათთან იყო, თუ პატრებს დაიხსნითო, ხომ ჩვენც თქვენთან გავერვეითო. თუ არა ერთ ფარას არ მოგცემთო. ერთი დიდი ჩხუბი იქმნა ქვემო საყდარში: ხალხი შუა გაიყო ნახევარმა პატრები ინდომეს: ნახევარმა ხუცები ინდომეს. დახედეს ამ ხუცეებმა და იმათმა მრევლმა: რომ უფრო დიდი შეფოთი მოხდებო იმ დღეს დაიფანტნენ. მას უკან კიდევ შეიყარნენ ქვემო საყდარში და გვითხრეს დიდის ფიციოთა: ოლომც თქვენ ჩვენთან იყავით: და უწინ პატრებს დავიხსნითო მერმე ხუცებსა. ფიციოთ დაგვაჯერეს; მასუკან ნება მივეციო. და ყველა ხუცებსა თავისი მრევლის დავთარი ავუწერეთ, და მივეციოთ ვისაც რა შეგვეძლებოდა. მას უკან სტამბოლიდამ თათარი მოვიდა ფრანკუზის ელჩის იასახლი. ფარვანი მოიტანა პატრების გამოხსნისათვის. ის თათარი ფაშამ მამასახლისი პეტრეს სახლში დააყენა ორი კვირა იქ იდგა. მამასახლისის ხარჯითა. მასუკან მამასახლისმან ფაშის ბუიერულთი აიღო ქვი თასკარა მეციხოვანებზედა, რომა პატრებს არაფერი წაართვანო. მენხარკე სეროფაა განატანა ელჩის თათარსა, წავიდნენ, და პატრები მოყვანეს ბარდუზის ციხიდამ. სამი ოთხი დღე პატრები მამასახლისი პეტრეს სახლში იყვნენ; მარამდინ მამასახლისი ფაშისაგან დასტურს აიღებდა პატრების სახლის დატლისათვინ, რომა ოდებში საფაშო ფქვილი ეყარა. მერმე ოდები დატალეს. პატრები ავიდნენ თავიანთ სახლებში დადგნენ. მასუკან ახალციხის ზოგმა უფროსებმა მალეითა ჩუმათა უღელი ტერ-პოლოსი გაგზავნეს სტამბოლსა: და ჩუმათ ერთი ვექილმა მისცეს ტყვილი პატრებზედ შეიდას მარჩილი მართებსო მოგვეციოთო. ეს უღელი ეპისკოპოსი ჩავიდა სტამბოლს ეპისკოპოსთან, და ეს თეთრი თხუაწონები უჩვენა. პატრებზე შეიდასი მარჩილი მართებსო. ეპისკოპოსს

უნდა მიეცა. მერმე ფრა ფორთუნათოს დაეკითხა. ეს ბატონი მღვდელი ჩამოძანებულაო ამდენი გარჯილაო პატრები დაუხსნიათო შეიდასი მარჩილი უსესხებიათო მივსკეთო. ფრა ფორთუნათო დიად გაჯავრდა, და უთხრა ეპისკოპოსსა ბატონო რას ბძანებო? ასე თავაქალი თეთრი მიცემო არც პატრების წიგნი აქვსო, არც პატრების თამასუქი აქვსო: მე ასრე გიჟურეფა მივცემო, მე დამაცადეო, ახალციხის პატრებს წიგნს მივსწერამო, იქილამ თუ ამბავი მომივაო: მიეცი მართალი არისო მარამდი მეგ მღვდელსა ჩემის ხარჯით შევინახამო და თუ ტყვილიაო მე ვიციო. ადგა ფრა ფორთუნათმა ახალციხეს პატრი ჯერონიმესთან წიგნი მისწერა. ახალციხეს წიგნი მიუვიდა პატრი ჯერონიმესა და პატრი ჯერონიმემა ეს წიგნი რომ გააღო წაიკითხა თითქმის გაგიჟდა. ეს რა ამბავი არისო ჩემ თავზედა. ფიცხლავ მამასახლისის სახლში ჩავიდა პატრი ჯერონიმე, და დაუწყო ლაპარაკი. ეს რა ამბავი არისო? ეს რა საქმე არის ჩემ თავზეო, რომ თქვენ მიშერებითო? თუ მაგისთანა ამბავი არისო. აქ მე რათ არ შემატყობინეთო. ჩემის მალვითაო ხუცეს რათ გზავნიდითო? აქ ჩემთვინ გეთხოვათო; ან მოგცემდიო ან შეგეხვეწებოდითო. მერმე მამასახლისმა პეტრემ დიდი ფიცით შეიფიცა. ბატონო რას ამბობო? ტყვილიაო, სიზმარს ლაპარაკობო. თუ ახალციხელებს მაგისთანა საქმე ექნათო მე ვერ შევიტყობდიო? მაშინ ამოიღო პატრი ჯერონიმემა ფრა ფორთუნათოს წიგნი, და წაუკითხა. მამასახლისი გაშტერდა. დიად ეწყინა, და პატრს უთხრა ბატონო, შენ მიბძანდიო, და მე ახლა ბაზარში წავალო, და შეგატყობინამო. ადგა მამასახლისი პეტრე, და ბაზარში ჩავიდა, და ხუთი ათი შუხთაბარი კაცი დაუძახა და ბაზარტაში შეყარა, და ლაპარაკი დაუწყო, და უთხრა ეს რა საქმე არის თქვენნი ნაქნარი საქმეა, რომ გიქნიათო, უდელი ტერ-პოდოსა გაგიგზავნიათო სტამბოლოსა, პატრებსა შეიდასი მარჩილი მართებსო, გითხოვიათო, ამათ უთხრეს. მართალიაო. მემრე მამასახლისი პეტრემ ლაპარაკი დაუწყო და ებრძოლა, და ვინც პატრების საყდრის მრევლი იყვნენ ზემოხსენებული სახელდობრივ ვაჟები მოვიდნენ ბასასტანში; იმათაც დაუწყეს ჩხუბი, ჩვენ პატრებს თეთრი რათ ვასესხეთო? სად ვასესხეთო? თქვენ არ იყავითო რომა ქვემო საყდარში წმიდა ხარების წინაშე შეგვფიცეთ. ოლომც თქვენ ჩვენთან გაერიეთო, უწინ პატრებს გამოვიხსნიეთო, მერმე ხუცებსაო. ჩვენ ის თეთრი პატრების წყალობით მივეციეთო. მასუკან მამასახლისმა პეტრემ უთხრა. მე თქვენნი მამასახლისი ვარო. რაც ამ ხუცების საქმეზედ რამე თეთრი წავიდა ესენები სულ ვიციო: ამ პატრებისათვინ შეიდასი მარჩილი ვის მიეციეთო? მაცოდინეთო. თუ ფაშამ აიღო რათ არ ვიციო? ქვამ აიღო, ყადმა აიღო, იენიარ ალამ აიღო? ვის მიეციეთო? რათ არ შემატყობინეთო? სულ ტყვილს ამბობთო. ადგნენ იქილამ.

მამასახლისმა პეტრემ თავისი სამთი ვინც იყვნენ, აიყვანეს პატრი ჯე-
რონიმესთან, დაბეჭდეს ყველამ ჩვენ პატრებისათვისა არაფერი გვისეს-
ხებიაო, და თუ რამე დაუხარჯამსთო ჩვენს უფროსებსა პატრებისათვისა
წყალობათ მიგვიციაო. ერთი ფარა, ერთი თეთრი არ მისცეო. ტყელი
არის მაგის წიგნო: ჩვენ წყალობათ მიგვიციაო. მიდღეში ვალად არ
მიგვიციაო. ეს წიგნი გააკეთეს, და გაგზავნეს პატრებმა სტამბოლოს. და
ფრა ფორთუნათოს ეს წიგნი ჩაუვიდა, რომ გააღო, და წაიკითხა, დიად
გაიხარა, და ფიცხლავ ეპისკოპოსთან ჩავიდა, პატრების წიგნი უჩვენა.
ეპისკოპოსი გაშტერდა, დაუძახეს უდელს ტერ-პოლოსას. ეს წიგნი რა
არისო, ტერ-პოლოსი გაშრა, ხმა ვეღარ ამოიღო. ფრა ფორთუნაო
გაჯავრდა. დაიჭირა ტერ-პოლოსი, და რამტოლს ხანსაც შეინახა დაიჭი-
რა რაც ესმევინა, ექმევინა დიბილუზ სულ წართვა ოდის ქირა ბილა
წართვა; მასუკან მამასახლისმა პეტრემ უთხრა თავის ქეთხუთებსა, წვერ
თათრებსა. ტერ-პოლოს ასე დაემართა სტამბოლოსაო: ეს რა ქენითო
იმის გაგზავნასაო ერთი შეგეტყობინებინა ჩემთვის შენი ფიქრი და მე
რას გეტყობდი თქვენაო ამ პატრებსა ხემწიფის ფირმანი მოუვიდათ. მახ-
სუსია თათარი მოვიდა ამათთვისა ფირვანზე ფარა არ დაგხარჯიათო.
თათრისათვისა ფარა არ მიგიციათო. სხვაგან ხარჯი არავისთვისა არ მი-
გიციათო პატრების გამოისათო. პატრები რომ ესაბზი ჩამოვიდნენ თქვენ
რას ეტყობდითო, ნახე რომ გამტყუნდებოდითო“. (1).

თუმცა მამასახლისი უარს ჰყოფს ახალციხელებისგან პატრებისათ-
ვის ფულის დახარჯვას, მაგრამ კი ნამდვილად დაუხარჯავთ. ეს მტკიც-
დება კაფუცინების რომში გაგზავნილი სიით, რომელშიც მოხსენებულია
ყველა ხარჯი ტყევობის გამო გაწეული. იმ სიაში მოხსენებულია: „და-
ხარჯული ფული ქართველი ქრისტიანებისაგან ჩვენს დასახსნელად პია-
სტრი (მარჩილი) 889“. (2).

აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ პატრების მრევლში შემძლე პირები
ბლომად ყოფილან, ვინაიდან უამათოდ სხვა ეკკლესიების მრევლთ ვე-
რაფერი გაურიგებიათ და ფიცის მიცემით შეუერთებიათ თავიანთან.

კაფუცინები იმ დროს რომს ჰგზავნიან სიას ყველა იმ-ზარალისას,
რომელიც მიეცათ ტყევობის მიზეზით. დაკარგული ნივთები და დანახარ-
ჯი ერთიანად არის 4373 პიასტრისა. არც ახალციხელები დარჩენილან
უზარალოდ, იმათაც ბევრი ფული დაუხარჯავსთ, ისე რომ დედაკაცები
იძულებული გამხდარან თვალ-მარგალიტი გაეყიდნათ, რადგან მღვდლე-
ბის დახსნისათვის 12 ქისაზე მეტი ფული მიუციათ თათრებისათვის,
რის გამო დიდ სიღარიბეში ჩაეარდნილან.

ამ დევნულობაში მღვდლებმა და ერმა დიდი და წარმოუდგენელი
შეწუხება გამოიარეს, მაგრამ მაინც ბოლო არ მოელო მათ უბედურო-

ბას. რადგან ამისთანა უსამართლო მოქმედებაზე სომხების პატრიარქი ხელს არ იღებდა, მუდამ შემთხვევას ეძებდა, რათა კვალად განეხლებინა ესეთი ბარბაროსული დევნულება. მისი სიბოროტის ამბავი მიუტანა ფირმანის მომტანმა თათარმა ეპისკოპოსსა, რომელმაც, 15 ნოემბერს 1770, აცნობა რომს ესე: „დასასრულ მობრუნდა იენიჩერი, ახალციხეს გაგზავნილი პატრი კათოლიკონების დასახსნელად და მოიტანა მათი ამბავი და წერილები. პატრები დაბრუნდენ თავიანთ ეკკლესიასა და სახლში. დიდ ძალი ფული დაუხარჯავსთ, რადგან ფაშას და მის აფიკრებს გამოურთმევიათ 823 პიასტრი; ამას გარდა კიდევ დაუხარჯავსთ სატყვეოში, ფირმანის შოენასა და გაგზავნაში. მთელი ხარჯი 2,000 პიასტრზე მეტია, რაისგამო საბრალო კათოლიკონები მთხოვენ ყველაფერი ვაუწყო თქვენს უმაღლესობას, რათა აღმოუჩინოთ საქირო შემწეობა ამ დიდი ვალის გადასახდელად. იძულებულნი გამხდარან ვალი აეღოთ თავიანთ თავის გამოსახსნელად და ეკკლესიისა და კათოლიკების ქონების დასაბრუნებლად.

„გარდა ამისა უფროსი პატრი მწერს, რომ ეკკლესია და სახლი ძირიელ დაზიანებული და ბევრს ადგილს ჩანგრეული დახვედრიათ. მათს ოთახებში თურმე შენახული ყოფილა მთავრობის ფქვილი. მაგრამ უფრო სამწუხარო ეს არის, რომ ბევრი რამ აღარ იპოვება. სახელდობრ ეკკლესიის ვერცხლეულობა, რომელიც ათ ოცამდე ყოფილა, ეს ვერცხლეული წინანდელ ფაშას თან წაუღია, თუმცა ფირმანი ავალებს და უბრძანებს, რომ პატრებს ყველა დაუბრუნდესო.

„ეგრეთვე სომხების პატრიარქის ვიკარია ისევ ახალციხეშია და ცდილობს გამოაკეთოს ის, რაც ხელიდგან გამოეცალა. ამიტომ ფაშისათვის შეუძლევია 25 ქისა პიასტრი, რათა დაუბრუნოს ეკკლესიები, განდევნოს ლათინის პატრები და დააეალოს მათ, რომ დაბრუნდენ თავიანთ ქვეყნებში. ხარბს ფაშას რა დაუნახავს ისეთი კაი ლუკმა, დაებარებია პატრები და უბრძანებია მათთვის კოსტანტინეპოლს წასვლა, რადგან ფირმანის ბრძანება ასეაო. პატრსაც არ შეშინებია და უპასუხებია, მეც ვიცი ფირმანის შინაარსი. რადგან მისი თარგმანი მაქვსო, თქვენი ნათქვამი სიმართლე არ არისო. ფირმანი კოსტანტინეპოლში წასვლას კი არ გვიბრძანებს, არამედ თქვენ გავალებსთ ყოველგვარი შემწეობა აღმოგვიჩინოთ, ჩაგვაბაროთ ჩვენი ეკკლესია, სახლი და ქონება, და არავინ გაგვიბედოს შეწუხებოა. ფაშამ რა ნახა, პატრმა უკვე იცოდა ფირმანის შინაარსი, გაჩუმდა და გაისტუმრა სახლში.

„პატრებს მაინც კი ეშინისთ, პატრიარქმა, ჩვეულებისამებრ, ბევრის ფულით არ მოიყიდოს ფაშა, პატრებს რაიმე ბოროტი არ შესწამოს და არ გადევნოს იქიდგან. ამიტომ მთხოვენ, ყველაფერი ვაუწყო ბატონ საფრანგეთის ელჩს, რათა ფაშას ხელახლა ფიცხლად უბრძანოს, რომ

პატრების წინააღმდეგ არაფერი იმოქმედოს, ეს ყველა მოვახსენე ელჩსა, მაგრამ ბევრისა და უსაქიროესის საქმეების გამო, ბევრს ვერაფერს დამპირდა, ხოლო მითხრა, ვეცდები, იქმნება როგორმე დაგიბრუნოსთ ვერცხლფეულობა, თუ შესაძლებელი იქმნებაო.

„ახლა პატრებმა დაიწყეს სამსახურის აღსრულება თავიანთ ეკლესიაში, მაგრამ დიდად ფრთხილობენ, ეკლესიის მარტო პატარა კარს აღებენ, რათა ბევრი ხალხი არ მოვიდეს და ამითი მწვალებლებმა წუხილი არ დაიწყონ, იმდენი კათოლიკების ეკლესიები როგორ დავკარგეთო! ვგრეთვე ქართველი კათოლიკებიც ასრულებენ მღვდელ-მოქმედებას თავიანთ ეკლესიებში.

„ეჩმიაწინის პატრიარქმა პატრებს მოსწერა ერთი წერილიც, რომელსაც ამასთან ვგზავნი, და რომელშიც პატრებს უწოდებს ქურდ-აჯაყებთან, სხვისი ერის გამტაცველად და სხვა“. (1).

პატრიარქის წერილის დანარჩენ ნაწილში წყევლაა და გინებაა ლათინების წინააღმდეგ. *კათ. ეკლ. ხს. წ. 1.*

პატრები თოთხმეტი თვის ტყვეობის შემდგომ დაბრუნდენ ახალციხეს. გარნა ახალციხის დანარჩენ მღვდლებს, რომლებიც პატრიარქის ხელში იყვნენ, თავისუფლება ისე მალე არ ღირსებიათ. თურმე პატრების ჯავრსაც იმათზე ყრილობდა, ხშირად აცემინებდა და ბევრნიარად სტანჯავდა. ახალციხელებმა თუმცა ბევრი ფული დახარჯეს, მაგრამ კი ვერ განათავისუფლეს ის მღვდლები, ამისგამო ახალციხელებს ზემოდ დასახელებული უღელი მღვდელი პავლე გაუგზავნიათ კოსტანტინეპოლს ეპისკოპოსთან, რათა ეზრუნა მათი გამოხსნისათვის. იმასაც იქაური ქართველების რჩევით გადაუწყვეტია, ცდილიყო სასახლეში მყოფი ევროპელი მკურნალების საშუალებით მოეპოვებინა იმნაირივე ბრძანება, როგორიც კაფუცინების შესახებ გამოართვეს სულთანს. მაგრამ იმ საშუალებამაც, ისე ჰგავს, ვერ გასჭრა. ამ ნაირად ახალციხის მღვდლები დარჩნენ ტყვეობასა და ტანჯვაში სამის წლის განმავლობაში. ამ ხნის განმავლობაში სომხის პატრიარქი ხშირად სწერდა ახალციხის დანარჩენ მღვდლებს, რათა კათოლიკე სარწმუნოება უარ ეყოთ; ზოგჯერაც ეჩმიაწინში იბარებდა. ერთხელაც პავლე ეპისკოპოსის სახელით სიცრუით სავესე წიგნი მისწერა და მიიწვია კათოლიკე სარწმუნოების უარის საყოფლად. ახალციხის მღვდლები მის წერილებს სრულებით ყურადღებას არ აქცევდენ. ხოლო ახალციხეში მყოფი ზემოდ ხსენებული კირაკოს მღვდელი თავისი ნებით წასულა ეჩმიაწინს, უარი უყვია კათოლიკე სარწმუნოება და იქვე დარჩენილა.

ერთ წერილში ვნახეთ, რომ ტყვედ დაქვრილ ახალციხის მღვდლებს, თავიდგან ასაცილებლად დიდის სატანჯველისა, რომელშიაც

მათ აგდებდა სომხის პატრიარქი, ვითომც კათოლიკე სარწმუნოება უარ ეყოსთ; გარნა სარწმუნოდ არ მიგვიჩნია, რადგან იმის თაობაზე არაფერია მოხსენებული პროპაგანდას წერილებში. მართალი რომ ყოფილიყო, მაშინ უეკველად მიწერ-მოწერა გაიმართებოდა პროპაგანდას და ეპისკოპოსის შუა. ხოლო პაეღე ეპისკოპოსის მიერ სარწმუნოების თაობაზე ნამდვილად გავრცელდა ხმა, რაისგამო პროპაგანდა ძრიელ შესწუხდა, მაგრამ ეს ამბავი ბოლოს ცრუ გამოდგა. ამიტომ, 14 აგვისტოს 1770, პროპაგანდა კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს დიდ კმაყოფილებას უცხადებს, რომ ეს ხმა არ გამართლდა.

ახალციხის მღვდლების ტყვეობიდან დაბრუნების დრო ზედ მიწევნით არ ვიცით. არც ვიცით ყოველი ის გარემოება, რომელიც მათ დაბრუნებას შეეხება. ის კი ცხადია, რომ სომხის პატრიარქი მათ შემდეგშიაც მტრობდა და მოსვენებას არ აძლევდა, მეტადრე პაეღე ეპისკოპოსს, რადგან ყოველად ერთგული მუშაკი იყო კათოლიკე სარწმუნოებისა. ეს გარემოება რა უცნობებიით კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსისათვის, დაუბარებია თავისთან პაეღე ეპისკოპოსი და ავთანდილიანთ სტეფანე მღვდელი. პროპაგანდაც ეპისკოპოსს თავის სრულ თანახმობას უცხადებს, 1 ივლისს 1772 წ. მღვდლების დაბრუნების შესახებ. ორნივე ჩავიდნ კოსტანტინეპოლს, საიღგანაც მალე წავიდნ რომს. იქ პროპაგანდის თხოვნისამებრ, პაეღე ეპისკოპოსმა აღწერა მშვენიერად საქართველოს იმ დროის გარემოება, რომელსაც ცალკე გამოვეცემთ. თავის ამხანაგითვე დარჩა რომში და მიანდეს მას სომხის ტიბიკონის მოსწავლე მღვდლების კურთხევა, თანახმად პატრი კაპუროს წინადადებისა, როგორათაც ზემოდ ვნახეთ. პაეღე ეპისკოპოსი რომშივე გარდაიცვალა 2 ნოემბერს, 1784 წ. მის მაგიერად დანიშნეს მისივე ამხანაგი, სტეფანე ავთანდილიანთი და მისცეს ტფილისის არქიეპისკოპოსობის ტიტული.

როდესაც ის ორი მღვდელი გაისტუმრეს ახალციხიღგან, თუ მღვდლებმა და თუ ერმა მათ მიანდეს, რომ კდლიიყენენ და რომის საშუალებით ოსმალეთის მთავრობისგან მოეპოვებინათ საჭირო ბრძანება, რათა მწვანლებელ სომხებს აღარ ეღევენათ. გარნა, ისე ჰგავს, დიდი ვერაფერი გაარიღეს ამ საქმისა, რადგან ახალციხეს შემდეგშიაც ვხედავთ ისევე იმ შიშსა და შეწუხებაში, როგორშიაც წინეთ იყო. ამიტომ ახალციხის მღვდლები ამ საქმისათვის ხშირად სწერდენ კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსსა და პროპაგანდას. ამნაირი წერილის ნიმუშად მოვიყვანთ ამ შემდეგ წერილს, რომელიც ახალციხის მღვდლებმა მისწერეს პროპაგანდას:

„ქ: ჩვენ სამი წლის მწარე ტყვეობიდან გამოხსნილნი რომ მოვედით ჩვენს შეწუხებულს და დაგლახაკებულს ქალაქშია. რადგან დიდის

მუქარით მოგვლევდა თანა ის უღთო ეშმაკებრივი ამპარტავენებით აღზავებული ჩვენი წა სარწმუნოების მტერი, რომ ჩემის ცოცხალის თავით არც თქვენგან და არც თქვენის ქალაქისგან კელის ამღები არა ვარო. ან უნდა მე გავფუქდე ამ ჩემის მონასტრითა და ან თქვენ და თქვენს ქალაქს გავაფუქებო. ჩვენც ამისგან შეშინებული მოსვლის წამსავე შევევედრეთ ერთის წიგნითა ცხონებულს იოსებ ეპისკოპოსსა რამე მოგვიხერხოს რაც შეუძლია ჩვენცა და ჩვენს გაოხრებულ ქალაქსაც, და იმ კეთილს მწყემს მაშინვე დიდის სიყვარულითა წიგნი ებოძებინა, და ოთხნივე დავებარებინეთ, აქ ჩამოდითო და მე ვიზრუნებ თქვენთვისაო. და ჩვენი ქალაქისათვისაც მრავალი სხვა კეციანი ფრანგისა და სომხის გვარის ბატონებთა ეს ეფიქრა რამე ერთი დახსნის ფარვანი აგვართვას სამულდამოთა ახალციხის ქალაქსა და მისი სოფლებისა საერთოდ, რომ არასოდეს აღარა ეზიანოსთ რა მწვალებლებისაგან; და ამ ფარვანისათვის ექირებოდა კარგა თეთრი, და რადგან ქალაქში ორმოცი ქესა ჯარიმა გაწეულ იყო, საყდრები თუ ერი სრულ გაცარცული იყო, და აღარ შეეძლოთ რამე ამ ფარვანის თეთრის ილაჯი ექნათ; ქალაქმან სხვა ვერა იფიქრა რა კეთილი ამის მეტი, რომე ოთხნივე ვერ გამოგვიმეტეს სტამბოლოს გამოსაგზავნათ. პირველად ამისთვის რომე დიდათ ეშინოდათ რომე არ დაებეზლებინათ ფაშისათვის, და ჯაშუშათ და მოლაღატეთ არ დაეთვალათ, მეორედ ამისთვის რომე ჩვენი სამი წლის ტყვეობაშია ქალაქისა თუ სოფლების სულიერი ყოფნა სატირელი გამზდარიყო. და ბატონი პოლოს ეპისკოპოსი გამოგზავნეს ერთი ჩვენი ოთხისაგანი ტერ-სტეფან ავთანდილიანთი, და ამათთვისაც ფაშასაგან წიგნი აიღეს, რომე წყალობის დასაკრეფად მიდიან თავიანთი დაქირებისათვის, თვარემ სხვა რიგად ვერ წამოვიდოდენ. და მე პოლოს ეპისკოპოსმან თავის მაგიერ მე ჩამაბარა ეს ქალაქი თავის სოფლებითა, რადგან იოსები ეპისკოპოსის ვიკარი იყო, რომე მენაღვლა ამათი სულებისათვის, როგორც მერმე სტამბოლიდამე აღლი სამოციქულო ვიქარი ბატონი ივანე ბავესტრელისაგან ახალი ბრძანება მომიწერინა, რომე ამ ფერადვე აქაურებისათვის მომეველო. და მეოთხე მღვდელი ჩვენი ქირის ამხანაგი, რომ ცოლშვილის ბატონი იყო, და გაწეული ქირისაგან და ავთამყოფობისა დაღეული, იქვე დარჩა და შარშანვე ქრისტიშობის 23 სული ღმერთს მიაბარა.

„აწე ქალაქის ებტიბარებმან და ღვდლებმან ერთი სახვეწურის წიგნი მიართვეს იოსებ ეპისკოპოსსა, რომე ჩვენ შეძლება აღარა გვაქვს მაგ ფარვანის თეთრისაო, მარტო რვა ასი ყურეში გვაქვს ასაღები პატრი კაფუცინებზედა, რომე ფრა ფორთუნათო სახელით რომე კაფუცინების ვექილია მანდა ის გაარიგებინე და რაც აკლია წმიდა კრებას შეგვახვეწე, სხვა ილაჯი არა გვაქვს.

„ჩავიდა ეს ბატონი ეპისკოპოსი სტამბოლსა, და იოსეთ ეპისკოპოსი, მიცვალეული დახვდა: აგერ წელიწად ნახევარზედ მეტია, ქალაქის მღვდლებ' ა და ერსა თვალი მაგისკენ დაგვრჩენია: თუგინდ სამჯერ მოეწერა, რომე გარიგებული ჰქონია საქმე, მაგრამ რადგან თეთრი არა ჰქონია დარჩომილა. და ახლა მოუწერია რომე, თქვენის წმიდა ბრძანებითა წამოსულა რომისკენ, და ჩვენ ვყრილვართ ამ ფერს უბედურობის შიშია.

„და უფრო საშინელიც ეს გავიგონეთ რომე ის კორციელი ეშმაკი კაცი სახელი მილდისი უნან რომე ჰყავს იმ ჩენი სჯულის მტერს პატრიარქსა, რომლის ხელითაც მოატანინა და წაგვასხა დაბორკილებულნი, კიდევ გამოუგზავნია სტამბოლსა ჩვენთვის და ჩენი ქალაქისათვის სამტე-როთა, და თუ აქამდე გვექირებოდა შეჯლა, ახლა ერთი ათასათ გვექირ-დება.

„მთელი ქალაქის ღვდლების და ერის პირითა ვეხვეწებით თქვენს სიწმიდესა რომე რადგან სულების ცხონებისათვის ბძანდება ეგ წმიდა კრება, ეს ქალაქი თავისი სოფლებითა, ამდენი სულების სიმრავლე დაიხსნას სამუდამოდ ამფერის წაწყმენდისაგან ერთი იმ ფერის ფარვანის გარიგებითა, რომე ცხოვნებულს ეპისკოპოზს და სხვა კვეიანებს დაურიგებიათ, თვარემ ის უღეთო კაცი ასეთის ამპარტავენებით არის აღძრული რომე თვითონაც თუ გინდ მოკვდეს, მის უკან ერთი უარესი არის, იციან ყოველთავე, უეკოდ გაუოხრებელი ვერ მორჩება ეს საწყალი ქრისტიანობა, მერმე ამ ფერს არეულობის დროშია, რომე თავიანთი მტრობის სიტყვები ამ არეულობის მიზეზით აღვილად გაუ-დისთ.

„მაშ რადგან თქვენი სიწმიდის წადილი ეს არის რომე ეს ქალაქი თავისი სოფლებითა გაოხრებული არ დარჩეს ამ ჩენი სულიერი მტრებისა-გან, ვეხვეწებით ღიდათა, რომე ნულარ დაავიანებთ და ახლავ ერთი ამფერი ფარვანითა ეგ ბატონი ეპისკოპოზი მოგვე ღვდლითა საშურათ გამოგვიგზავნეთ, რომე ღიად ექირვებათ ამ ქვეყანას, და რადგან ღიად შიშში ვაჭთ ყოველგზითა, ამისათვის ყოველი ვისმეს ბექდები არ მო-ვინდომე რომ ყოფილიყო. ეს არის ჩენი სახვეწური. და ახლა ნება თქვენი სიწმინდისა არის. ივლიტას, მარტის 6. წ. 1774:“

ამ წერილის ბოლოში შემდეგი აწერია:

„ქ: ეს მესამე ჯერობაა. რომ ვეჩვენები თქვენს სიწმინდესა ჩემის დასაბეზრავის მოთხრობითა და არც ვიცი, ან თუ ერთი მაინც მოგწდენ-ნოდესთ აქნობამდე. უფალმან წყალობა მიყოს ეს მოგერთვას სხვებია-ნათა აქ შეკეცილთა, რომელთაგანა აღვილად იგულისხმებთ. სხვა დანარ-ჩომი დარდი ყოველივე აქაურობისა.. ასეთი უბედური დროებაში ვართ

ამას ეამსა, რომელ, უარესი არც ვისმე უნახამს და არცა გაუგონია. თემი დაქცეული, მუდამ უარესად ოხრდება, უილაჯო უძლურ შექმნილი მძიმე უღლის გაწევითა“. (1).

ამის მიმწერი არის მღვდელი ივანე ჯიგანანთი. მკითხველთ მივანდობთ, რომ თვითონ დასდევან თავიანთი მსჯავრი სომხის პატრიარქის ესეთ უღმერთობას და მის მიერ ახალციხის მოახრებას. მხოლოდ ამას ვიტყვით, რომ ახალციხეში კათოლიკე სარწმუნოებას ძრიელ ღრმად ჰქონია ფესვი გადგმული, რადგან, შემდგომ ეგოდენის მტარვალობისა, კიდევ დარჩენილა ხალხში ეს სარწმუნოება. სხვათა შორის ესეც ერთ საბუთად მიგვაჩნია ახალციხეში კათოლიკების სიძველისა, რადგან ახალ მიღებული რომ ჰქონოდათ სარწმუნოება, მაშინ ადვილად დაანებებდნენ თავს ისეთ სარწმუნოებას, რომელიც მუდამ ეამს მათი მწუხარების მიზეზი ხდებოდა. სჩანს, დიდის ხნითვე შესისხლხორცებული ჰქონიათ იგი, რომ ასე უცბად არ უარუყვიათ.

ზემოთ უკვე მოვიხსენიეთ, რომ კათუცინებსაც, ახალციხის მღვდლებისავეთ, მუდამ ეშინოდადათ სომხების მტრობისა. თუმცა სომხების პატრიარქმა ისეთი უწყალო დევნულების განახლება ველარ გაბედა, მაგრამ სხვაფრივ კი არ მოაკლო მტრობა და საკმაოდაც ავნო. ერთი მისი ესეთი მტრული მოქმედება ის არის, რომ ბარდოზში ტყვედ ყოფილი უფროსი პატრი მოაწამელინა. ამ ამბავს გადმოგვცემს იმ დროშივე აღწერილი მოკლე მოთხრობა, დაწერილი ქართულად და კათუცინებისაგან იტალიანურად ნათარგმნი.

„პატრი ალიოზის სიკვდილზე რაც მოხდა.

ჩქ: იმ თარეხში ფაშათ სუმბატი შვილი იჯდა. ქეათ სუმბატის შვილის სიძე აწყურის აღის შვილი აღი ბეგი იყო. ეს პატრი ალიოზი პოების მარტიროზ ვართაპეტთან ყოფილიყო. იქილამ მამასახლისის პეტრეს სახლში ამოველო, და ეთქვა: მალე ცოტა მაწონი მომიშოვნეთო. ხოჯოანთ ბატონჯანას სახლში მარტიროზ ვართაპეტთან ვიყავიო. იქ ერთი ფინჯანი რახი მასუესო. მუცელში ცეცხლი შეკიდებო. მერმე იქ ცოტა მაწონი ეშოვნათ. ერთი ორი კოვზი მაწონი ექამა. წასულიყო და დაწოლილიყო, იმ ღამეს მომკვდარიყო. დილაზე ღამიანათ ზემო საყდრის ქამგოჩი ჩამოეგზავნათ ღამიან მამასახლისის პეტრესთან. ამას ეძინა. ქამგოჩმა გააღვიძა, ზემო საყდრის გვერდზე, ქეთხუთები გეძახიანო მალე აქ მოდიო. მამასახლისმა პეტრემ უთხრა ქამგოჩსა. ამ დროს რა უნდათ? რა ამბავია? ქამგოჩმა უთხრა, მე რა ვიციო? საყდრის კუთხეში ზიანო და იქ გეძახიან საჩქაროთაო. მე არავეიცირაო. ადგა მამასახლისმა ტანი ჩაიცვა, და ქამგოჩის წაჰყვა ზემო საყდართანა. იქ რომ ავიდა, ნახა და უთხრა; ამ დროს რათ მიძახითო? რა ამბავი არისო? იქ იყვნენ

პატარა სიმონაი, კრუხიქამიათ ბატონჯანაი, ხანუმათ პეტროსაი, ქურქ-
ჩიანთ ყაზარაი. ამათ უთხრეს: რა გაყვირებსო. აქ მოდი და შეიტყუოფ
რაც ამბავი არისო. პატრი აღიოზი მომკვლარაო: ვართაპეტს მოუწამ-
ლიაო. მალე ახლავე წადიო, და ფაშას შეატყობინეო: მერმე მამასახ-
ლისმა პეტრემ უთხრა: ამ დროს სად წავიდეო? ფაშას ყველას ძინამს-
თო. ამათ უთხრეს; თუ არ წახვალ არ იქნებაო. მერმე მამასახლისმა
უთხრა. რაფერ იქნება უბრალოთ ვეზირთან მისვლა. აქ გზახედ ლაპა-
რაკი არ იქნებაო. ერთი სახლი იშოვნეთო. სულ ყველანი იქ შევიდე-
თო. ვარჩიოთ, სიტყვა შევკრათ, და რასაც თქვენ დამაბარებთო მეც
მივალო და ფაშას იმას ვეტყვიო. აღგენ იქილამ. პატარა სიმონას
სახლში ჩამოვიდნენ. იქ არჩიეს. ეს ბრალი ვართაპეტს დავდვათო, ჰამ
ფაშა დიდს ჯარიმას გამოართვაძსო, ჰამ ქვეყანაზე სახელი გაუტყდებო,
ჰამ იმის მტრობა გამართლდებო. მამასახლის პეტრეს უთხრეს. შენ წა-
დი; ახლავ ფაშა ნახეო, და კაი ნაირად მოახსენე; და უთხარიო. ბატო-
ნო მარტიროზ ვართაპეტმა ჩვენი ექიმი პატრი მოწამლიაო, და მოკვდაო.
მერმე წავიდა მამასახლისი პეტრე ფაშასთან. ნახა რომ ფაშას ჰარამში
ეძინა, იკითხა; რომელ ოდაში ძინამს ფაშასაო? მუახლემმა უთხრეს:
მაბეინ ოდაში ძინამსო, წავიდა მამასახლისმა, და მოუარა დივან ხანაში,
რომ პატარა ჰარამის კარია, ის დაარახუნა, და ფაშა აყენა ლოგინიდ-
გან ნიფხავ-პერანგითა ფაშა კართან მოვიდა: ვინახარო: მერმე მამასახ-
ლისმა უთხრა მე ვარ ბატონო, ერთი კარი გააღეო: თქვენთან ერთი
საიდუმლოანი სიტყვა მაქვსო. ფაშამ ფიცხლავ კარი გააღო. მამასახლი-
სი შევიდა კარი მიუგდო, და უთხრა, ბატონო, ერთი დიდი ამბავი მო-
ხვდაო. პოვების ვართაპეტსაო ექიმი პატრი მოუწამლიაო და მოკუდაო.
და შენ იცი რასაც იმას უზამო ამ საქმეზე, ბევრი თეთრი შემოგვივაო.
მერე ფაშამ უთხრა მამასახლისსა: შევიტყეო: შენ წადიო: ახლა მე ვი-
ციო. მასუკან მამასახლისი წამოვიდა. ფაშა რომ ადგა დილაზე, გამო-
ვიდა ფიცხლავ მუბაშირი გამოგზავნა: წადიო, ქეთხუთები, და მამას-
ახლისი მომგვარეო. მუბაშირი მოვიდა. ქეთხუთები, და მამასახლისი
წაიყვანა: მალე ფაშა გიძახისო. იმათ უთხრეს მუბაშირსა, რა უნდაო:
მუბაშირმა უთხრა: მე რავიციო. წავიდნენ ფაშასთან ქეთხუთები, და
მამასახლისი. ფაშამ უთხრა: ექიმი პატრი მოკვდაო: იმათ უთხრეს: მო-
კვდა ბატონო: ვინ მოკლაო ფაშამ უთხრა: იმათ უთხრეს პოვების ვარ-
თაპეტს აბრალებნო. იქ რაბი უსევამსო ამოსულა, დაწოლილა, და მო-
კუდაო: ფიცხლავ ფაშამ ყადი იენიჩარაღა თავისი კაცი გამოგვატანა,
და მოვედით პატრის ოდაში, და კბილები გაუშინჯეს. შავი ქონდა. ბა-
გები ლურჯი ქონდა. თათრებმა თქვეს რაღა მოწამე გვინდაო: იმისი
ნიშანი ის არისო. კბილები გაუშავდებო: ბაგები გაუშავდებო. ყველამ

დაამტკიცეს მოწამლული არისო. მასუკან კიდევ შევიდნენ ფაშასთან, და როგორც ნახეს, ისე მოახსენეს. მასუკან ვართაპეტი მოაყვანიან: ფაშამ უთხრა: ამ პატრის სიკვდილს შენ გაბრალებენო: იმან დიდი ფიცითა შეიფიცა: მე მაგ საქმის მქნელი არა ვარო. შარს მიგდებენო. ჩემი მტერი არიანო. მაინც ამ სიტყვებით ვართაპეტი ვერ მორჩა. ქეის ყაუის ოჯახში ტყვეთ ჩაგდეს ვართაპეტი. იქ ბევრი ქრთამი დახარჯა ვართაპეტმა: და მოწამე ითხოვეს ჩვენგანა. ჩვენ მოწამე ვერ ვიშოვნეთ. დაგვიჭირა ფაშამა: ხუთასი მარჩილი ახალციხელებს წაართვა ხუთასი პოეზის ვართაპეტსა. ამ საქმეში არც პატრები რეულან: არც პატრების დიაკვნები რეულან. როგორც სწერია ისე მოხდა“. (1).

ამის იტალიანურის თარგმანში, რომელიც აქ არ მოგვეყავს, ბოლოზე სწერია: „ეს ფიცის ქვეშ დასწერა მამასახლისმა თავის ხელით“. ეს მამასახლისი იგივე ზემო ხსენებული პეტრე ხიზანაშვილია. ამ წერილზე რიცხვი არა სწერია. უნდა მომხდარიყო პატრების ტყვეობიდან დაბრუნების რავდენისამე თვეს შემდგომ, ესე იგი 1771 წ. რადგან ტყვედ ნამყოფი პატრი უფროსი იყო; იმავე წელს მის ალაგს უფროსად დანიშნა პატრი დომინიკე ტრიესტელი.

ახალციხის კათოლიკეებსა და მღვდლებს, სომხების გარდა, ხშირად მტრობდენ ეგრეთვე თათრები და ლეკები. რასაც პირველი მტრები აკლებდენ, უკანასკნელები უთავებდენ. ასეთი მდგომარეობის შესახებ მოვიყვანთ ამ წერილს:

„თქვენო უმაღლესობაე, მივიღე თქვენი უპატროსნესი წერილი 18 იანვრისა 1772. უკეთუ ჩემს გარემოებას იკითხავთ, ჩემი რომილგან წამოსვლის შემდგომ ცხრა წელიწადი დაევრჩი ერთსა და იმავე სოფელ ხიზაბავრაში. შემდგომ მოვიდენ მტრები და წამართვეს რაც კი გამაჩნდა. სოფლელებიც აღარ მაძლევდენ პატარა გადასახადს, რასაც შემომპირდენ. დავბრუნდი ახალციხეს მთლად გაცარკული და მიველი ბატონ ივანე მღვდელთან, რომელიც იმ დროს პავლე ეპისკოპოსს ასლანიშვილს დაეტოვებინა ვიკარად. იმას ვუთხარი: იმ სოფლის შევლა მე აღარ შემიძლია, სხვა მღვდელი მონახეთ მეთქი. უმთავრესი მიზეზი ის იყო, რომ ხშირად მე იქ გაუნდობელი ვრჩებოდი მთელის წლის განმავლობაში, რადგან არ შემეძლო ახალციხეში მოსვლა მტრების შიშით. იმან მიპასუხა, ძრიელ კარგო, დარჩით ცოტა ამ ქალაქშიო და შემდგომ მოდით ჩემს ამხანაგად სოფელ იელიტაშიო. მეც ვუთხარი ამ მოკლე ხანში წავალ, მოვივლი სოფლებს, ხალხს ვასწავლი საქრისტიანო მოძღვრებას და მის განმარტებას მეთქი. იმან მიპასუხა, ძრიელ კარგი იქნებაო. წავედი ერთ სოფელში და დავრჩი 20 დღეს, შემდგომ იქილგან წავედი ლეკების ფაშის სოფელში აბასტუმანს. რავდენისამე ხნის

შემდგომ ლეკების ფაშამ ერთი წიგნი მომწერა ესრედ: მაგ სოფლიდგან სხვაგან არსად წახვიდეთ, თუ გამოსულხართ მაგ სოფლიდგან, ვეტყვი ლეკებს, რომ, სადაც გნახონ ტყვია გესროლონო. ესრედ დაეკარგე თავისუფლება. ახლა ვარ ამ სოფელში, 13 ლარიბი მოსაწლე კათოლიკეა, რომლებსაც შეძლება არა აქვსთ შემინახონ. კიდევ ბევრი ჩემი საწუხარი მაქვს მოსახსენებელი თქვენი გულმოწყალე უმაღლესობისათვის, მაგრამ ვეღარ ვბედავ, რათა თავი არ მოგაბეზრო. ხოლო სიმდაბლით ვაუწყე კოსტანტინეპოლის არქიეპისკოპოსს, სამოციქულო ეკარხის, ივანე ბავესტრელსა, რომელიც, უკეთუ ინებებთ, გადმოგცემსთ ყოველის ჩემის უბედურების ამბავს. სიმდაბლით ვემთხვევი თქვენს ბისონს კალთასა და ვითხოვ თქვენს მამობრივსა და სამოციქულო კურთხევას. თქვენი უმაღლესობის უმორჩილესი და უერთგულესი შვილი და მონა, მღვდელი ფრანჩისკე შარაეთი, პროპაგანდის მოწაფე, ახალციხეს, 2 მაისისა 1774“. (1).

კარდინალმაც საჩქაროდ ეს წიგნი მოსწერა:

„ბატონ მღვდელს ფრანჩისკე შაროანთ, მისიონერს, ახალციხეს, 26 ნოემბერს 1774.

„მეტად სამწუხაროდ დამირჩა თქვენ მიერ მოწერილი ამბავი მანდაურ კათოლიკების სამწუხარ მდგომარეობისა. უფროსი ერთად შემაწუხა იმან, რომ ეჩმიაწინელი მწვალებელი პატრიარქი მანდაურ სამღვდლოებას გადამტერებია. ინებოს უფალმა და ააცილოს მანდაურობას ღვეწულება, რომელმაც, შეიძლება, მთლად მოსპოს მანდ სარწმუნოება. აწ გულს ნუ გაიტეხთ, მტკიცედ იყავით სარწმუნოებაში და ეცადეთ, რომ თქვენის მაგალითით სხვები განამტკიცოთ და გაამხნეოთ, რათა მოითმინონ ყველანაირი უბედურება და არ დაუტეონ სარწმუნოება. ივანე მღვდლის საქმისა, ახლა რომ განაგებს მანდაურ მისიონსა, ძრიელ კარგა გიქმნიათ თქვენ და თქვენს ამხანაგ მღვდლებს, რომ მიგიმართავსთ საპატრიარქო ეკარხისათვის; იმედი მაქვს, რომ ღირსეულმა ეპისკოპოსმა მოგცეთ ყოველი შესაფერი განკარგულება, რასაც კი საჭიროდ შეერაცხავს. ესრედ, ეგ მორწმუნები კარგად იქმნებიან მორთულნი და არც ერთი სახარების მუშაკი იქმნება დაზარალი უსამართლოდ. აწ მოწყალე ღმერთსა ვთხოვ თქვენთვის სიმხნესა და უხვ კურთხევასა“. (1).

როგორც სჩანს, ამ წერილის გარდა, კიდევ სხვა წერილიც ყოფილა რომში გაგზავნილი პატრიარქის მიერ ღვეწულების შესახებ.

ამ ნაირ გაქირვებულ მდგომარეობაში დაბრუნდა რომიდან ახლად ნაკურთხი მღვდელი ახალციხელი მაქანდრიანთ გრიგოლი. მოსვლისთანავე, რომში მისწერა კარდინალს იქაური ამბავი და თვისი მოგზაურო-

ბა. სამწუხაროდ ის წერილი ვერ ვიპოვეთ. ხოლო გვაქვს მისი წერილის ეს პასუხი, რომელიც კარდინალმა მისწერა:

„ბატონ მაქანდრიანთ გიორგის, ქართველ მღვდელს, ახალციხეს, 2 სექტემბერს 1775.

„ამ წმიდა კრებას დიდად სასიამოვნოდ დაურჩა ის ამბავი, რომელიც მოიწერეთ თქვენს სამშობლოში მშვიდობით მისვლაზე. მეტადრე ესიამოვნა ის ამბავი, რომ თქვენ სიმრთელით კარგად ხართ და კიდევაც დაგიწყიათ ახალციხის სამრევლო ეკლესიაში წმიდა სამსახურის აღსრულება. თქვენს წერილში გამოცხადებული სიუკეთესო აზრები გულმოდგინეობისა და სარწმუნოებისა კვალად გვარწმუნებს მე და ბატონს კარდინალებს, რომ არა ვსცდებოდით. ამიტომ დიდის სიამოვნებით გაძლევსთ 50 საქრისტიანო მოძღვრებას ქართულს ენაზე, ამით მოვაწოდებთ კონსტანტინეპოლში საპატრიარქო ვიკარია ეპისკოპოსს, რათა პირველ შემთხვევაშივე გამოგიგზავნოს საქართველოში. მაშ განაგრძეთ ეგ თქვენი სასარგებლო. მოღვაწეობა თქვენის ტომის ერის სასარგებლოდ; ამნაირად სასარგებლოდ გაამართლებთ იმ საუკეთესო იმედს, რომელიც თქვენს შესახებ გვაქვს. დარწმუნებული იყავით, რომ სიამოვნებით მოვისმენთ ყოველ ამბავს, რომლის მოწერასაც გვპირდებით. ესთხოვ თქვენთვის ღმერთსა ყოველ ნაირ ბედნიერებას“. (1).

ჩვენთვის დიდად სასიქადულო უნდა იყოს პროპაგანდისაგან ამ ქართველის მღვდლის ესრე ქებით მოხსენება, რადგან პროპაგანდა ისე არავის აქებს, თუ მეტის მეტი ღირსეული ვინმე არ არის. მართლაც ის მღვდელი მეტად შესანიშნავი ვინმე ყოფილა, რადგან პროპაგანდის მოწაფების სიაში მის შესახებ ამ სიტყვებს ვხედავთ ჩაწერილს: „In omnibus insignis“ (ყველაფერში წარჩინებული)“.

იმ დროებში (1776 წ.) მოსკოვიდგან მოსულან რომს ორი ძმა ახალციხელი ქართველები. უფულობის გამო გაქირვებაში ჩაყვინულან, ამიტომ პაპის პიო მეექვსესათვის შემწეობის სათხოვნელად მიუმართავსთ ამ წერილით: „უნეტარესო მამაო, დამხობილნი თქვენს წმიდა ფერხთა წინაშე ახალციხელი ქართველი ძმანი პეტრე და იოსებ ამირანთ მარბეგი, მელიქი ელიზბარბეგი, უმდაბლესად მოახსენებენ, რომ უკანასკნელი ომის გამო გამოიდევნენ მოსკოვიდან, სადაც 26 წელიწადი იცხოვრეს და დასტოვეს თავიანთი ღვდა და ერთი დაჲ; არც შეუძლიანთ დაბრუნდნენ თავიანთ სამშობლოში, საიდანაც გაიქცნენ, რათა უარი არ ეყოთ თავიანთი წმიდა სარწმუნოება, რომელსაც იცავენ და უნდათ მორწმუნებით სიკვდილამდინ დაიცვან. ამისათვის მათ დაუტევეს თავიანთი სიმდიდრე და ქონება, რომელიც, უხვად ჰქონდათ; ახლა აღარ იციან თუ როგორ იცხოვრონ, რადგან აღარც ტანისამოსი და აღარც

ნიეთეულობა აქვს, რომ ან გაყიდონ და ან დააგირაონ; უცნობნი ამ რომის ქალაქში შიმშილით დიდ სიმწუხრეს სწევენ, იმ ზომამდე, რომ ხშირად ერთი ლუკმა პურიც ენატრებათ; ამიტომ მომართავენ თქვენის სიწმიდის მამებრივ გულმოწყალებას, რათა იესოს სიყვარული-სათვის ცოტა თვიური შემწეობა მისცეთ მათ, რომ შეიძლონ ცხოვრება ვიდრე ამ ქალაქში არიან. ესენიც არ დასცხრებიან და ევედრებიან ღმერთსა თქვენთვისა. აგრეთვე ამასთან აახლებენ თქვენს სიწმიდესა საკი-რო მოწმობას, და იმედი აქვს, რომ ნუგეშის-ცემულ იქმნებიან“ (1).

წერილს თარიღი არა აწერია, ხოლო სჩანს რომ წარუდგენიათ ღკემბერს 1776 წ. ისე ჰგავს, რომ იმათი წარდგენილი მოწმობის ქა-ლალდები არ ყოფილან საკმაო, რადგან პირველის სათხოვრით ვერაფერს გამხდარან. მერმე 15 ივლისს 1777 წ. ხელმოკრედ მიუციათ თხოვნა, რომელიც ცოტა განირჩევა პირველისაგან. თხოვნაში ასახელებენ რომში ვალის აღებას, აგრეთვე სათხოვენ ფლორენციაში წასასვლელად სამგზავრო ფულს, რადგან იქ რაცღა დიდად საჭირო საქმე ჰქონიათ. იმათთვის მეტს ვერაფერს ვიტყვი, რადგან მათ შესახებ სხვა არაფერი ცნობები გვაქვს; არც ვიცი, თუ რა შემწეობა აღმოუჩინეს.

მღვდელმა მაქანდრიანთ გრიგოლმა, პრაპაგანდასგან რა მიიღო ზე-მოდ მოყვანილი წერილი, მისწერა რომში კვალად ეს წიგნი:

„მათს უმაღლესობას, წმიდა კრების ბატონ კარდინლებს.

„ჩემს სამშობლოში მოსვლისათანვე თქვენგან 50 ცალი ქართველი საქრისტიანო მოძღვრების გამოგზავნა მამტიციებს თქვენის უმაღლესო-ბის ჩემდამი სიყვარულს. წიგნები ჯერ არ მიმიღია, მაგრამ, იმედი მაქვს, მივიღო კოსტანტინეპოლიდგან მოსასვლელ მეორე ქარავანით. დიდს მადლობას უძღვნით თქვენს უმაღლესობას იმათის გამოგზავნი-სათვის; დარწმუნებული ბძანდებოდეთ, რომ მათ გამოვიყენებ იმ ნაი-რად, როგორადაც თქვენ ინებებთ და რა აზრითაც გამოგზავნეთ. აწ ახალციხეს ვარ სიმრთელით, რასაც გულითად ვისურვებ თქვენის უმაღლესობისათვისაც. ახლა წმიდა ჯვრის ეკკლესიის მაგივრად, მღვდლე-ბის თხოვნით, წმიდა ივანე ნათლის-მცემლის ეკკლესიაში ვასრულებ სამსახურს. აქ დიდი სულიერი გაკირება არის, რადგან რვა წელიწადია, რაც მრევლს თავიანთს ეკკლესიაში საქრისტიანო მოძღვრება აღარ მოუ-სმენია. აქ კაი კათოლიკები არიან და ძველთა ქრისტიანეთა ჩვეუ-ლებას მისდევენ. თუმცა არიან ზოგნიც გულგრილნი სარწმუნოებისა და კეთილი ზნეობის მიმართ, თუ თავიანთ დიდი სიგლახაკის გამო და თუ ჩვენის წმიდა სარწმუნოების მტრის უიშის გამო. დარწმუნებული ბძანდებოდეთ, რომ, ჩემის უძღურობის დაგვარ, თავი არ დაეზოგო და ყველას სულის ცხონებისათვის ვიღვაწო. ეჩმიაწინის პატრიარქი მუ-

დამ გვემუქრება და გვაშინებს, თუმცა ახლა თავისი ბოროტი განზრახვანი ვერ შეუსრულებია, რადგან, ღვთის წყალობით, სოლემან აწინდელი ფაშა ძრიელ კარგად ეპყრობა კათოლიკებს. მაინც კი სარწმუნოების მტკიცედ დასამყარებლად, და რომ შემდეგში ეჩმიაწინის მტრობისაგან აღარ გვერიდებოდეს, საკიროა წმიდა კრების შეგნებული რჩევა, რადგან მტერს არ სძინავს არც ღლე და არც ღამე, და ცდილობს ერთიანად მოგვისპოს სარწმუნოება...

„კოსტანტინეპოლში ეპისკოპოსს ბავასტრელსა, ვითარცა თვით ნატრობდა, ბევრი რამ მიესწერე ზოგიერთი ჩვენის მღვდლების საქციელისა. იმედი მაქვს, ეპისკოპოსმა ვითარცა საუკეთესო მწყემსმა მალე უშველოს ამას, როგორც თვით საკიროდ შერაცხავს. მხოლოდ ერთ რასმე საკიროდ ვრაცხე ვაუწყო წმიდა კრებას: ზოგიერთმა ჩვენმა მღვდლებმა თავიანთის ნებით ჩვეულებად შემოიღეს ხმოან წირვაზე ორი სახარების წაკითხვა, ან უკეთ ვთქვათ, ერთის და იმავე სახარების ორი სხვა და სხვა ენით წაკითხვა, ესე იგი სომხურის ენით და ქართულის ენით, ვითომც ქართული სახარება განმარტება იყოს სომხურის სახარებისა. ამის შესახებ თქვენს ბრძანებას მოველით რადგან ვუწყვი, რომ თქვენი უმაღლესობა მუდამ მზათ ბრძანდება ჩემს შესაწევნად. ამიტომ გავბედავ და გთხოვთ ერთს სომხურის წირვის წიგნს, რომლის დაბეჭვდაც დაიწყეს ჩემი რომში ყოფნის დროს; ახლა უეჭველად გათავებული იქმნება. დასასრულ, ვეამბორები თქვენს ბისონს და დაეშთები თქვენის უმაღლესობის ყდ მდაბალი და უმორჩილესი მონა გრიგოლ მაქანდრიანთი. ახალციხეს, 23 ოქტომბერს 1776 წ.“ (1).

პროპაგანდამაც არ დაახანა, მალე პასუხი მისცა და კანონიერად სცნო წირვაზე ქართულის სახარების წაკითხვის ჩვეულება:

„ბატონს გრიგოლს მაქანდრიანთ მღვდელს, ახალციხეს, 1 თებერვალს, 1777.

„დიდის კმაყოფილებით მოისმინეს კარდინალებმა სულიერი მდგომარეობა მაგ ერისა, რომელიც ვერე ქრისტიანებრივის სათნოებით შემკობილი ყოფილა; ვგრეთვე თქვენი ფხიზელი და კეთილი გულმოდგინება, რომლითაც შრომობთ მაგათი ცხონებისათვის. რადგან ღვთის წყალობით ვგრეთ უხე ნაყოფს იღეთ, იმედი მაქვს, ღმერთმა აკურთხოს თქვენი მოციქულებრივი მოღვაწეობა და შეგეწიოსთ, რათა განაგრძოთ მათი მოვლა, და სძლიოთ ყოველ წინაღმდეგობას, რისაც გეშინიათ. იწერებით, რომ ზოგიერთ მანდაურ მღვდელს ჩვეულებად შემოუღია ხმოანი წირვის დროს ორი სახარება წაკითხოს ერთი სომხური საეკლესიო ენით და მეორეც ქართულ ხუცურად, და თანაც თქვენს ექვს აცხადებთ. რადგან მაუწყებთ, რომ მეორე სახარება არის უბრალო

განმარტება; ანუ თარგმანი სომხურისა, ამიტომ მაგაში მე არათერს ვხედავ წინაღმდეგს, ვინაიდან პირველი, რომელსაც კითხულობენ სომხურის ენით, შეადგენს ლიტურგიის ნაწილსა იმავე ტიპიკონში, ხოლო მეორე ქართულად წაკითხული თანახმაა ეკლესიის აზრისა, რომელიც ნატრობს, რომ სახარება ყველამ კარგად გაიგოს, ამიტომ ჰნებავს, რომ მწყემსთა, ტრაპეზზე სახარების წაკითხვის შემდგომ, განუმარტონ ერსა. უკეთუ ქართული სახარება თანახმა არის სომხურის, მაშინ თქვენც ნუ დაუშლით შემოღებული ჩვეულება დაიცვან ქართულად სახარების წაკითხვისა. სომხური წიგნის დაბეჭდვისა, უნდა გაუწყო თქვენს დასაიმედებლად, რომ, მიუცილებელი მიზეზების გამო, რადენისამე ხნით შეწყდა მისი ბეჭედა; მალე დაიწყებენ ხელახლავ. ეს მქონდა თქვენის 23 ოქტომბრის წერილის საპასუხოდ. ვგრეთვე გაუწყებ, რომ სრული კმაყოფილი ვართ თქვენი. ვთხოვ უფალს, მოგანიქოსთ ყოველი ქეშმარიტი სიკეთე'. (1).

რადგან ის მღვდელი პატრიოსანი ვინმე იყო და დაიშახურა პროპაგანდის განსაკუთრებული პატივი და სიყვარული, ამიტომ ხშირად მიწერმოწერა მქონდა მასთან. ამ წერილის მიღების შემდგომ, კვლავ 10 მაისისა 1778 წ., სწერს პრაპაგანდას თავის გარემოებას და ჰპირდება, რომ ნიადაგ ვიღვავებ ჩემის ერის გასარწერთნელად და საპატრონებლად. პრაპაგანდას იმავე წლის 28 ნოემბერს მოუწერია, მაგრამ არვიცი, თუ რა საქმისთვის, რადგან ეს წერილი არა გვაქვს.

იმ პატრიოსან მღვდელს მალე რომიდან მოეშველა ერთი მისი საუკეთესო ამხანაგი, მღვდელი გრიგოლ კრუბაქამიანთი, ახალციხელი ბატონჯანას შვილი. თუმცა ნაკურთხი მოკლდა, მაგრამ სწავლა ვერ დაამთავრა რომში, სწეულების გამო იძულებული გახდა მალე წამოსულიყო. იგიც შესანიშნავი ვინმე იყო და ზიელ კაი სახელი დასტოვა რომში, რადგან პროპაგანდის მოწაფეებისათვის მის შესახებ ეს საუკეთესო შენიშვნა სწერია: „In omnibus excellens Gregorius, (გრიგოლი ყველაფერში წარჩინებულია)“. მოსვლა მათანვე კოსტანტინეპოლში გაგზავნა წერილი რომში მისაწვდენად ვერწერილი ჩვენ არ გვაქვს. ხოლო მოვიყვანთ მის საკმაოდ ვრცელს წერილს, რომელიც მის შემდგომ მისწერა რომში:

„მათ უმაღლესობას ლებამ იღს.

„ამ წიგნით თქვენის უზარღვესობისაგან მოვითხოვ ბოდიშს წერილის დაგვიანებისთვის. გარწმუნებთ რომ მიზეზი ამისა ჩემის მოვალეობის უცოდინარობა ანუ კდება—პატივის უქონლობა არ ყოფილა, ვინაიდან აღვიარებ ყოველ ნაირ სახელქვეითო მოვალეობას; ხოლო მიზეზი ის იყო, რომ ერთი კაი შემთხვევის გამო გავუგზავნე ჩემი წერილი

კოსტანტინეპოლში საპატრიარქო ვიკარის თავისივე თანახმობით, რათა თქვენის უმაღლესობისათვის მოეწვდინა. ამიტომ დიდის ნატვრით მოველოდი ჩემი წერილის პასუხს. ორ წელიწადზე მეტმა გაიარა, რომ ღირსი ვერ გავხდი თქვენის უპატროსნის წერილის მიღებისა, და იმედიც დავკარგე. ამიტომ გადავწყვიტე, გაახლოთ მეორე წერილიც და ამასთანვე, თანახმად ჩემის მოვალეობისა, გაუწყუთ საქართველოს მისიონის გარემოება. დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, რომ ამ ორნახევარის წლის განმავლობაში, რაც აქ ვარ, სულ ახალ ახალი დევნულების განსაცდელეები ვნახე. აქ ვიკარად ემიანინის პატრიარქმა გამოგზავნა ერთი ვართაპეტი. ამას უნდოდა, რომ წირვა ლოცვაში არ გვეხსენებინა პაპის სახელი, არამედ თავის პატრიარქისა; ეგრეთვე მოინდომა ჩვენის ახალგაზდა კათოლიკების მღვდლად კურთხევა; ხან უნდოდა, რომ ჩვენს ეკკლესიებში წირვა ეთქვა. რაკი ვერასფერს ვახდა, დაგვემუქრა, წინანდელზე უარესად ვიყრი თქვენს ჯავრსო, უკეთუ რასაც გთხოვთ, არ აასრულებთ. გარნა ნიადაგ ვასრულებთ ჩვენს მოვალეობას, და მუდამ ვეწინააღმდეგებით იმ ვართაპეტის გლისპობას და თავგასულობას; ქრისტეს სამწყსოს პატრონობაზე, რაოდნათაც ჩვენი სუსტი ძალა შეგვეწევა, ხელს არ ავიღებთ. უკეთუ მანდაურ კოლეგიაში ვერ შევათავე დანარჩენი წლების სწავლა და ვერ გამოვიღე ეგრეთი ნაყოფი, რაც კი შესაძლებელი იყო, ერთის მასწავლებლის ხელში მაინც კი ცუდაობაში არ გავატარე წლები, რადგან, დილიდგან საღამომდენ ვკითხულობ ან ზნეობის და ან ამ ქვეყნისათვის განსაკუთრებით საქირო წიგნებს; ან თუ არა, ვთხზავ ქადაგებას და საქრისტიანო მოძღვრებას. ვხედავ რომ საღვთო მადლი მოქმედობს ჩემზე, რადგან ჩემი სნეულება, გულის ტკივილი, აღარ მიგრძნია; მხოლოდ მაშინ მომივა ტკივილი, როცა ქადაგების დროს ჩემთვის ძალას ვატან. უკეთუ ინებებებთ შეტყობას, თუ რა მდგომარეობაში იმყოფება აქაურობა, გაუწყებ, რომ ამ ეამად არავითარი დევნა არ არის, თუმცა პატრიარქს არ სძინავს, ეძებს კარგ შემთხვევას, რათა მახე დაგვიდგას და მუდამ ახალ საშუალებას იგონებს ჩვენს სადენი ლად. იმედი მაქვს, რომ ამ ეამად ვერაფერი გვავენოს, რადგან ახლანდელ აქაური ფაშა ჩვენი მეგობარია და ჩვენ დიდ პატივსა გვცემს. გარდ იმელა პატრიარქის მიერ ხშირი დევნულებისა და თათართა უსამართლო შეგენ აქაურობა ისე დაგლახაკებულია, რომ ძრიელ ცოტანი არიან, ცოტა რამ ძლივს გააჩნდესთ. ამიტომ დიდად მეშინია (ღმერთმა ნუ ინებოს) თუ ახალი დევნულება დაგვიწყეს, ძრიელ მავნებელი შეიქმნება კათოლიკებისათვის, რადგან სომხები ძრიელ მდიდრები არიან, ხოლო ჩვენი საბრალო კათოლიკები კი ძრიელ ღარიბნი; თათრის მთავრობასთან ფულია საქირო და ვინც

მათ მომეტებულ ფულს მისცემს, თათრები სამართალს მისკენ მიაბრუნებენ. ამიტომ, რაოდენადაც კი ძალმიძს, სიმდაბლით გვევდრები, თუ სხვა ნაირად შეწევნა არ შეგიძლიათ ამ უბედური ქვეყნისათვის, ილოცეთ მაინც, უფალმა თავისი საღთო სახიერებით მისცეს ამ სამწყსოს სურვილი და ძალა, რათა ებრძოლოს მხნელ თავის მტერსა, დაგვიხსნას მათის ხელისაგან და გვადირსოს საუკუნო სიხარული. დასასრულ, ვევედრები თქვენს უმაღლესობას, მიბოძოთ ერთი სომხური წირვის წიგნი, თუ დაიბეჭდა და რავდენიმე დასტამბული ქართული საქრისტიანო მოძღვრება, რომლებიც ძრიელ საქირონი არიან ამ მხარეს. ამის მეტი სხვა არაფერი მაქვს მოსახსენებელი. სიმდაბლით ვემთხვევი თქვენს ბისონს და დავშთები თქვენის უმაღლესობის ყოვლად მდაბალი და მხურვალე მონა, გრიგოლ კრუხიქამიანთი, პროპაგანდის მოწაფე. ახალციხეს, 9 მაისისა, 1778⁴. (1).

აქ დასახელებული სომხების და თათრების მოქმედება საკმაოდ გვანიშნებს, თუ რაოდენი შეწუხება უნდა ეტვირთათ ახალციხელებს კათოლიკე სარწმუნოებისათვის.

მღვდელი გრიგოლ კრუხიქამიანთი მალე დაინიშნა ახალციხის უფროსად, კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსის ვიკარად. მაგრამ სამწუხაროდ, ვერ გაამართლა იმედი, რომელიც ჰქონდათ ერს და უფროსებს. თუმცა კი პატიოსანი და კეთილი მღვდელი იყო, მაგრამ საუფროსო სიბრძნე კი ვერ შესწევდა. როგორც მის წერილიდგანვე სჩანს, ვერ დაასრულა სასულიერო სწავლა რომში, დანაკლისი მისთვის მეტად მავნებელი შეიქმნა. ავტორიტეტის იარაღი მან ცუდათ მოიხმარა: თავისთავიც დააწყლულა და სხვაც. დაინიშნა უფროსად თუ არა, მაშინვე გადააყენა სამსახურიდგან უმეცარი მღვდლები, რომლებსაც ბევრი ხანი ემსახურნათ ერისათვის. ამნაირმა უცნაურმა და მოულოდნელმა განკარგულებამ მეტად ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინა ყველაზე. ვერც სხვა მხრივ იჩინდა სიბრძნეს: ყველაფერში ცხადდებოდა მისი უმეცრება. მისი ამხანაგი მღვდელი მაქანდრიანთ გრიგოლი, როგორც მასზედ ბევრათ განვითარებული და შესანიშნავი პირი, ბევრს ეწეოდა თავისი რჩევით. მაგრამ, საუბედუროდ, მისმა უმეცრებამ არც თავისი ამხანაგი დაზოგა: სულ უბრალო და უსაფუძვლო საქმისათვის მათ შორის უთანხმოება ჩამოვარდა, მათმა უთანხმოებამ იქამდე მიაწია, რომ უკანონოდ და თვინიერ ჯეროვანის მიზეზისა თვით მაქანდრიანთ მღვდელიც შეაჩვენა სხვა ორ მღვდელთან ერთად; ისენი იყვნენ მღვდელი ხოჯოვანათ ივანე და მღვდელი გარსევანანთ ივანე. იმათ მიუმატა მღვდელი იოსებ ორთავანთი, მღვდელი ივანე მელიტონანთი და მეტად შესანიშნავი მღვდელი ფრანჩისკე შაროანთი. ხალხიც დაიყო ნაწილ-ნაწილად. მღვდლების ერთმა-

ნერთთან შფოთმა ერს საქმე გაუქირა. მიწერ-მოწერა და ტყუილი ბეზღება გაიშართა რომთან, რომელიც დიდად აღელდა ამ ამბავზე. რომსაც სხვა გზა რომ არა ჰქონდა, დაავალა კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს წესიერება დაემყარებინა ახალციხეში. საუბედუროდ, იმ დროის ეპისკოპოსი თრაქიაც არ იყო თავის ღირსების შესაფერი კაცი, საქმეს ძირიანად არ იძიებდა, ამიტომ ახალციხის უწესოებას აღვიღლად ბოლო არ ეღებოდა.

პირველშივე უსიამოვნებას ძრიელ ხელი შეუწყვეს ორ ახლად მოსულმა უმეცარმა კათუცინმა და ერთმა საიდგანლაც მოსულმა სომხის მღვდელმა ხაჩატურ არუბაქუმ, რომელიც ახალციხეში დროებით იყო. უფროსი კრუხიქამიანთ მღვდელი ხშირად იმათ რჩევას მისდევდა. რაც უწინ სომხების პატრიარქის მტრობამ და დევნულებამ ვერ აწერა კათოლიკე სარწმუნოებას, აწერა ახლა უმეცარი მღვდლების საქციელმა.

ყოველმა გარემოებამ კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსი იძულებულ ჰყო გადაეყენებინა უფროსობისგან კრუხიქამიანთ მღვდელი. იმ ხანებში, ესე იგი 1784 წ., ახლად ნაკურთხი ახალციხელი ანტონ ლევან ხუციანთ პეტრეს შვილი რომიდგან მოვიდა კოსტანტინეპოლს. ეპისკოპოსმა ახალციხის უფროსად მოინდომა იმის დანიშვნა, ამიტომ პროპაგანდას სთხოვა თანახმობა, მაგრამ პროპაგანდამ იუარა, იმის გამო, რომ ამისათვის, პროპაგანდის კოლეგიაში ყოფნის დროს, ამაყობა შეემჩნიათ. ამიტომ ჯერჯერობით შეჩერდა უფროსის გამოცვლა.

ზემოდ ვნახეთ, რომ კოსტანტინეპოლში მყოფი ქართველი კათოლიკების მოსაველელად ხშირად აჩერებდნენ საქართველოდგან გაბრუნებულ ქართულის ენის მცოდნე კიფუცინებს. იმ დროებში იმ კათოლიკებს აღარ ჰყავდათ საკუთარი პატრი მოძღვრად. ამ შემთხვევით ისარგებლა ეპისკოპოსმა და ახალციხიდან განშორება მოინდომა იმ მღვდლისა, რომელიც დასახული იყო შფოთის მოთავედ. ამაზე შეჰკითხა რომს, რომელმაც ეს პასუხი მისცა:

„წმიდა კრება თანახმდება, რომ ახალციხის სამღვდლოებას განაშორათ მღვდელი ივანე ხოჯოანათი, რომელიც უმთავრესი მიზეზია მათ შორის მომხდარის უწესოებისა და შფოთისა, და გადაიყვანოთ კოსტანტინეპოლში ქართველების მოსაველელად თქვენი მართველობის ქვეშ, თანახმად მოწერილობისა... 10 სექტებერს, 1785“ (1).

იმავე დროს შ დეკემბერს, პროპაგანდა თვით ხოჯოვანათ მღვდელსაც სწერს, წაეიდეს კოსტანტინეპოლს და მოუაროს თავის ტომის კათოლიკებს და ჰპირდება საჭირო სახარჯოს მიცემასაც.

იმის შემდგომ ბევრი აღარ უტოცხლია კრუხიქამიანთ მღვდელსა, მალე გარდაიცვალა. ახალციხის უფროსად ეპისკოპოსმა რომს წარუდ-

გინა მღვდელი გრიგოლ მაქანდრიანთი. წინათვე გაეგზავნა რომს თავისი თავის გასამართლებლად ერთი ვრცელი მოხსენება, რომელშიც დაწვრილებით აეწერა ახალციხეში მომხდარი შფოთი და მისი მიზეზი. პროპაგანდამ სცნო მისი უდანაშაულობა და შეიწყნარა უფროსად დანიშვნა მაქანდრიანთისა, რომელსაც, 25 ნოემბერს, 1786, თვითვე მოსწერა გასამხნევებელი წიგნი და დაავედრა კარგად აღასრულეთ თქვენი ახალი მოვალეობაო.

პროპაგანდის კოლეგიის მოწაფეთა სიაში მოხსენებულია, რომ 15 აგვისტოს 1783 წ. ახალციხელ ბატონჯანაშვილს ივანე გოკიელს სავალდებულო ფიცი მიუცია. მაგრამ არ ვუწყით მისი რომში მისვლის დრო. საზოგადოთ, მოწაფენი მისვლის შემდეგ ერთი ანუ ორი წლის უკან აძლევდენ ჩვეულებრივს ფიცსა. ამავე წელს, 15 სექტემბერს, პროპაგანდის კოლეგიაში ფიცი მიუცია ახალციხელ იოსების შვილს ხუციანთ პეტრეს.

1784 წ. 10 აპრილს, პროპაგანდა კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს სთხოვს ნებას, რომ გაგზავნოს რომის კოლეგიაში ახალგაზდა ქართველი, რომელიც ახალციხის უფროსს მოუშადადებია. იმ კმაწვილის სახელი არ არის გამოცხადებული. ხოლო ჩვენ ვგონებთ, რომ ის უნდა იყოს ახალციხელი პეტრეს შვილი, იოსებ გურჯიანი, რომელმაც იქ ფიცი მისცა 15 აგვისტოს, 1786 წ. ეგრეთვე პროპაგანდამ, 18 დეკემბერს 1784 წ. მისწერა კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს ახალციხელი ალექსანდრეს შვილი დავით-პავლე შაჰყულიანის მისაბარებლად, პროპაგანდის კოლეგიაში, გარნა მისი რომში მისვლის დრო ზედ მიწევნით არ ვიცით. ხოლო ხსენებულის მოწაფეების სიაში მოხსენებულია, რომ ჩვეულებრივი ფიცი მისცა 15 აგვისტოს 1788 წ.

წინა თავში ვნახეთ, რომ კაფუცინებმა 1757 წ. მიიღეს რომის თანახმობა შემოღებულ წესისა, რომ ჩვეულებად ჰქონიათ ლათინურ წირვაში წაეკითხათ ეგრეთვე სამოციქულო და სახარება ქართულად და მასთანვე სწვა გალობებიც ეთქვათ ამ ენით. ესევე ნება, როგორც ზემოდ ვნახეთ, რომმა მისცა მღვდელ მაქანდრიანთ გრიგოლს, 23 ოქტომბერს 1776 წ. სომხური ტიბიკონის შესახებ მთელის ახალციხის მაზრისათვის. არ ვიცით კი, თუ შემდეგში ამ საგანზე თხოვნა რა მიზეზისათვის განუახლებიათ რომისათვის. შეიძლება ესეც ერთი შედეგი იყოს იმ ზემოდ ხსენებული უთანხმობისა, რომელიც არსებობდა კრუხიკამიანთ მღვდლის უფროსობის დროს. რომიც ამ პასუხს აძლევს:

ეპისტოლესა და სახარების გალობისათვის ქართულის ენით ლათინურს წირვაში უნდა შეგნიშნოთ, რომ 16 აგვისტოს 1784 წ., წმიდა კრებისადმი მოხსენებულ იქმნა კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსის შემდეგი

თხოვნა: ახალციხის კაფუცინებს ლათინურ წირვაში, შემდგომ ლათინურად თქმისა ლოცვებისა, ეპისტოლესი და სახარებისა, ჩვეულებად აქვსთ ყველა ესენი გაიმეორონ ქართულის ენით ერის გასაგებინებლად; ეპისკოპოსი უმატებდა, რომ ახალციხის და მის გარეშე მყოფი ერი ნატრობდა, თავიანთ გასაწვრთნელად და სანუგეშოდ ლოცვების, ეპისტოლეს და სახარების სომხურად წაკითხვის შემდგომ, ესე ერთი და იგივე გაემეორებინათ თავიანთი ქართულის ენით. ამიტომ წარდგენილ იქმნა ეს კითხვა: „ნუ თუ უნდა მიეცეს ნება სომხის ტიბიკონის მღვდლებს, რომ წირვის ლოცვები, ეპისტოლე და სახარება გაიმეორონ ქართულის ენით?“ ბატონმა კარდინალებმა დაადგინეს: „მიეცეს ამის ნება თანახმად 1757 წლის წმიდა ოფიჩიოს კრების გარდაწყვეტილებისაო“. ხოლო წმიდა ოფიჩიოს ხსენებული გარდაწყვეტილება არის შემდეგი „კვირინალის პალატაში, 27 ივნისს და 10 თებერვალს 1757 წ. მოხდომილს ინკვიზიციის კრებაზე, რომელსაც პაპი ვერ დაესწრო, ბატონ ინკვიზიციის კარდინალებს, ჩვეულებისამებრ, გარდასაწყვეტლად მოხსენდა საქართველოს მისიონის უფროსის ოთხი კითხვა, წმიდა პროპაგანდის კრებისაგან წარდგენილი, რომელთაგანი მესამე კითხვა იყო ეს: ამ მხარეში ჩვეულება არის, რომ მწირველი მღვდელი ხმოანი ლათინური წირვის დროს, ლათინურის ენით ხმადაბლა სამოციქულო და სახარების წაკითხვის შემდეგ, ერთისა და იმავეს ხმა მაღლა კითხულობს ქართულის ენით. ესთხოვთ ამის შესახებ დარიგებას.—ეპასუხა ამ მესამე კითხვას: „ნება მიეცეს იმისა, მხოლოდ პირველად წაკითხული იქმნას სამოციქულო და სახარება ლათინურად წმიდა რომის ეკკლესიის წესისამებრ, და ის სახარება, რომელიც იკითხება ქართველების ეკკლესიაში არ განსხვავდეს ლათინურის ანუ ბერძნულის სახარებისაგან“. (1).

ისე ჰგავს, ხუციანთ გვარისა სამი მღვდელი ყოფილა. ორი ხომ ზემოდ დავასახელებთ, მესამეც არის უდის მრევლის მოძღვარი პავლე ხუციანთი. ამას უდის გარდა ორი სხვა სოფელიც კიდევ ჰქონია სამწყსოდ. რა ვერ გასწვდენია ყველას სამსახურს, რომში მიუწერია და უთხოვია, რათა თავისი ძმისწული ხუციანთ პეტრე განეთავისუფლებინათ დანარჩენი ორი წლის სწავლისაგან, მღვდლად ეკურთხებინათ და მის შემწედ გაეგზავნათ. პროპაგანდა, 18 ივნის 1785 წ. ამას პირდაპირ სოფელ უდეში სწერს და მისი სათხოვნის უარს უცხადებს; მიზეზად იმას ეუბნება, რომ მისი ძმის წული საკმაო ნიჭიერი არ არის, რაისგამო საპიროა მისთვის სწავლის დასრულებათ.

იმავე წლის 6 აგვისტოს პაპი პროპაგანდის საშუალებით, კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს ნებას აძლევს, რომ ახალციხიდან მოიყვანოს სიმონ ქაჩხოანთი და გრიგოლ ნაროანთი და აკურთხოს მღვდლად.

ახალციხეს და მის მაზრაში კათოლიკების ბლომად ყოფნას გვიმტკიცებს ეგრეთვე სამღვდელთაების სიმრავლაც. პროპაგანდის კოლეგიაში ხომ უკლებლივ და განსაზღვრულ რიცხვზე მეტიც იყვნენ; თვით ახალციხეშიაც კი ასწავლიდნენ სამღვდელთებს. ისე ჰგავს ეს ორი აღგილი არ კმაროდა, არამედ კოსტანტინეპოლშიაც დაუარსებიათ სკოლა აზრუმისა და ახალციხის სამღვდელთათვის. ეს ვიცით მხოლოდ შემდეგის წერილით, რომელსაც, 9 იანვარს 1787 წ. პროპაგანდა სწერს კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს ესე:

„... არზრუმელი და ახალციხელი ახალგაზღვებისა, რომლებსაც წმიდა კრება თავის ხარჯით ინახავს კოსტანტინეპოლში, რომ ისწავლონ, ისე ჰგავს რიცხვი გარდამატებულს და ყოვლად მძიმე სატვირთავი გამხდარაო. ამიტომ იმ მხარეთა მოწაფენი ჩვენს ნებადაურთველად აღარ მიიღოთ...“ (1).

პროპაგანდის კოლეგიის მოწაფების ფიცი უფროსი ერთად იმაში მდგომარეობდა, რომ სწავლის და კურთხვის შემდგომ, დაბრუნებულიყვენ თავიანთ სამშობლოში და ეშრომათ თავიანთ თანამოძმეთა სულიერის საჭიროებისათვის კანონიერის უფროსის განკარგულების ქვეშ. ეს ფიცი, როგორც სჩანს, არ აღასრულა ახალციხელმა მღ. ანტონ ხუციანთმა, რომელიც ნაკურთხი რომიდგან კოსტანტინეპოლს წავიდა 1784 წ. თუმცა ახალციხეს მუდამ საჭიროება ჰქონდა მღვდლებისა, თუმცა პროპაგანდა მუდამ ავალებდა წასულიყო თავის სამშობლოში, ხშირდაც სასჯელს ემუქრებოდა, მაგრამ ყურადღებას არ აქცევდა. იმის დაუდევრობის საბუთად გვაქვს, სხვათა შორის, ერთი მისის ნათესავის ახლად ნაკურთხის პეტრე ხუციანთის წერილი, რომელსაც კოსტანტინეპოლიდგან სწერს რომში:

„თქვენო უმაღლესობავ.“

„შემდგომ კაის მგზავრობისა მეორმოცე დღეს მოველი კოსტანტინეპოლს, საცა მაშინვე ვნახე მღვდელი ანტონ ხუციანთი და ვაუწყე ყველაფერი, რაც თქვენმა უმაღლესობამ მიბრძანა მის წასვლისა, მაგრამ ვერც მუქარით და ვერც დაყვავებით დავიყალიბე, რადგან იმედი აქვს იმფარველოს ნებაპოღელი ელჩი, რომელსაც კარდინალთან უკვე ერთი თხოვნის წიგნი მოუწერია. 7 დღის შემდგომ წავალ შავი ზღვით, სადაც ბევრი განსაცდელი მომელის. მათმა უმაღლესობამ მიბოძა წირვის შესამოსები; ამაზე უნდა მოეწერა ეპისკოპოსს თრაქიასთვის, გარნა დავიწყებია და არასტერს ამბობს თავის წერილში. ახლა ბატონი ეპისკოპოსი მოელის მაგის ბრძანებას შესამოსების მოსაცემად. თუ მიბოძა ხომ რა კარგი, თუ არა, მაინც დავრჩები მათის უმაღლესობის ერთგული მონა. ახალციხელი ქართველი პეტრე ხუციანთი, პროპაგანდის მოწაფე. კოსტანტინეპოლი, 1 ივლისს, 1789“. (1).

ხუციანთ ანტონს არა მარტო ნეაპოლის ელჩი უწევდა მფარველობას, არამედ ვენეციის ელჩიცა, რომლის შვილებსაც სწურთნიდა. საქმე იქამდინ მისულა, რომ ელჩებს რომისათვის უთხოვიათ ანტონ მღვდლის სამუდამოდ ფიცისგან განთავისუფლება, რათა აღარ წასულიყო ახალციხეს და იქვე დარჩენილიყო მუდამ. საკვირველი კონტრასტია! ჩვენს ერს ძრიელ სჭიროდა გაწვრთნილი მღვდლები, რაისგამო სხვა ტომის მღვდლები მოდიოდნენ ჩვენს გასაწვრთნელად, ის კი რჩეულობს სხვა ტომის უმაღლეს პირთა წვრთნას. როგორც ვიცით, რომი არ დათანხმდა, სამუდამოდ ფიცისაგან განთავისუფლებინა, მხოლოდ უახლებდა დარჩენის ნებას წლითი-წლამდე. სამშობლოზე გულის გაგრილება იმ მღვდლისა, ვგონებთ, გამოეწვიოს იმას, რომ მის კოსტანტინეპოლში მისვლის დროს ახალციხის მღვდლებში ძრიელ უსიამვნება იყო; ეგრეთვე იმას, რომ რომმა ახალციხის უფროსად არ მიიღო. შემდგომ აღარ ვუწყით დაბრუნდა, თუ იქვე დარჩა.

ზემოხსენებული ახალგაზდა მღვდელი პეტრე ხუციანთი, რა მივიდა ახილციხეს, მღვდლებმა და მრევლმა დიდის სიამოვნებით მიიღეს. მალე დაინიშნა იგი სუფელ უღეში მოძღვრად; მასთანვე მიანდეს ერთი სხვა სოფელიც. მღვდლებში თურმე გაჩნდა ქამი, რომელსაც ბევრი ხალხი გაუწყვეტდა. ხუციანთ პეტრეს, თავისი თავი სრულებით არ დაუზოგავს, არამედ მღვდლებმა და სწეულებისათვის დიდი შემწეობა აღმოაჩინა. ამ უბედურების აღმოჩენის შესახებ ერთი მოხსენება გაუგზავნია რომს. ვერ ვიპოეთ. რომიც 3 სექტემბერს 1791 წ. დიდ მადლობას უცხადებს შემწეობისათვის, რომელიც გაჭირვებულ მღვდმარეობაში მიუგია მრევლისათვის.

იმ დროებაში მშვიდობიანობა და ერთობა სუფევდა ახალციხის მღვდელთა შორის. ესეთი გარემოება მეტად სასარგებლო შეიქმნა ერთსა და სარწმუნოებისათვის, იმ ზომამდე, რომ თუ ჩვენმა მღვდლებმა და თუ კაფუციანებმა მთლად, 300 სულამდე, გააკათოლიკეს ახალციხეში მყოფი სომხები მათი მღვდლებითურთ. ამ ამბავმა ძრიელ განარისხა კათოლიკების შეურიგებელი მტერი, სომხების პატრიარქი, რომელმაც ყველას დაუწყა სასტიკი დევნულება, ორი კაფუციანიც ტყვედ დააქერინა; ახლად გაკათოლიკებული მღვდლები ეჩმიაწინში წააყვანინა, სადაც ძრიელ უწყალოდ სტანჯა იმ ზომამდე, რომ ერთმა იმ მღვდელთაგანმა, სააკმა, ტანჯვაში სულიც დალია და ესრეთ ეწამა ახლად მიღებული კათოლიკე სარწმუნოებისათვის. ხოლო დანარჩენმა გაკათოლიკებულმა სომხებმა, მკაცრის დევნულების გამო, ბევრმა დაუტევა კათოლიკობა და მიუბრუნდა ისევ თავიანთ სარწმუნოებას.

დევნულების დროს, უწინდელივით, ახალციხეში კათოლიკებს ეკლესიები დაუკეტეს, და მათი მღვდლებიც დაატყვევეს. კათოლიკებმა ფაშას შემდეგში 18 ქისა ფული მისცეს მღვდლების გამოსახსნელად და ეკლესიების გასაღებად. იმ დროს კაფუცინებმაც ბევრი ფული დახარჯეს. ეს მოხდა 1791—1792 წლებში.

1794 წ. 5 ივლის, პროპაგანდა კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს ნებას აძლევს, რომ სოფელ ახალქალაქისათვის ეკურთხებინა მღვდლად ახალციხელი სტეფან ნოვრეშანთი, ხოლო ახალციხისათვის ეკურობებინა მიხეილ სანუჩიან არზრუმელი.

მღვდელმა მაქანდრიანთ გრიგოლმა განაგრძო უფროსობა და შესაფერად მართა საქმეები. მაგრამ მისმა უფროსობამ ვერ მოუტანა მრევლს სასურველი ნაყოფი, როგორც მოსალოდნელი იყო მისი მაღალის მეცნიერებისაგან. რაცაღა მიზეზისათვის უსიამოვნება მოუხდა ქაჩხოანთ ანტონა მღვდელთან, რომელმაც დიდი მტრობა დაუწყა და ხალხიც გადაუბირა, კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს ბევრი ცილის წამება მისწერა და ყალბი ხელმოწერილი და ბეჭედ დაკრული წერილები გაუგზავნა. იმ დროს კოსტანტინეპოლში ჰყავდა ახალციხელი, თაქის მეგობარი, ეგონებთ ნათესავიც, მღვდელი ივანე ამადანთი, რომელიც ბეჭედი ახლად კურთხეულ იყო. მისი საშუალებით ქაჩხოანთ ეპისკოპოსს დაიწყო წერილი; ეპისკოპოსმაც დაუჯერა შეთხზულ წერილს, წამება იმ ზომამდე, რომ სრულებით ყური აღარ ათხოვა სხეულის წერილებს და თავის გამართლებას; გრიგოლ მაქანდრიანთი უფროსობიდან გადააყენა და იქაც აღარ დასტოვა, არამედ კოსტანტინეპოლს დაიბარა; მაგიერად დანიშნა ერთი უმეცარი მღვდელი, სათლელი გაბრიელი, რომელმაც პირველშივე ახალციხის საქმეები უფრო აურ-დაურია, წავიდა თავის სოფელ სათლელში და სრულებით ყურადღება აღარ მიაქცია ახალციხის საქმეებს.

მაქანდრიანთ გრიგოლს, არა თუ ეპისკოპოსის, არამედ თვით პროპაგანდისაგანაც პაპის სახელით ფიცხელი ბრძანება მოუვიდა 5 ივლისს, 1794 წ. რომ დაეტოვებინა უფროსობა და ახალციხე, და წასულიყო კოსტანტინეპოლს ქართველი კათოლიკების მოსავლელად. ისიც არ ეურჩა ბრძანებას, მაშინვე წავიდა კოსტანტინეპოლს. იქიდან წინეთ გამოგზავნათ ახალციხეს მღვდელი გაბრიელ აზაპარი, როგორც გამომძიებელი. მაგრამ დიდი ვერაფერი გაარიგა. ამიტომ დროებით ახალციხის უფროსად პროპაგანდამ დანიშნა კაფუცინების უფროსი პატრი ანდრია პალერმელი 13 დეკემბერს, 1794 წ. ეპისკოპოსი ეგონდა ცუდად ჩასმენილი იყო მაქანდრიანთ გრიგოლის წინააღმდეგ, რომ, როდესაც მოვიდა კოსტანტინეპოლში, ვერას გზით დაარწმუნა ეპისკო-

პოსი თავის უღანაშაულობაზე. შემდგომ მიმართა რომს და წარუდგინა ყველანაირი საბუთი თავის გასამართლებლად. ახალციხის მრევლმაც რა ნახა; ეპისკოპოსი მათს თხოვნა-წერილებს აღარავითარ ყურადღებას აქცევდა, მიმართა რომს წერილებით. აი ერთი ამ წერილთაგანი პროპაგანდაში წარდგენილი ქართულად:

„ზეშთა პატივცემულს უბრწყინვალეს, და უბრძნეს მთავარს კარდინალს.

„ალიწერა ქ-ს. 1796 წ. მაისს 10.

„დიდის სიმდაბლით დამდაბლებულნი ყი აღრობითა მათი უწმიდესი ქლამიდის მწუპრვალსა ვეამბორებით: ქვემოდ წერილნი ერნი და მღვდელნი და ვითხოვთ მათ წა კურთხევასა:

„თუმცალა ვიშიშვით და დავერიდებით თქვენის სიმაღლის თავის წყენასა მაგრამ ფდ ძალდატანებულნი ჩვენის გულისტანჯვისაგან ვწადინებთ განსუენებასა ჩვენი გულისტანჯვისასა. რომლისათვის ვევედრებით თქვენს უმაღლესობას მცირეოდენ ყური გვიგლოთ გულხშიერად რაისაც მოსახსენებელ ვართ:

„პდ ჩვენ მოვტყუვდით ერთი ახალი ჩვენი ღვდლისაგან რომლის სახელი ტერ ანტონ ქაჩხუანთი, რი გვეგონა რომ ეძებდა ღთის დიდებას და საყოველიერო სარგებელს, და ამის შეგულიანებით მივართვით ერთი არზა ფდ პატივცემულს სტამბოლის ეპისკოპოსს თქვენს ვიქარს რომ გამოეცვალა თავისი პრავექარობისაგან ფდ პატივცემული ტერ გრიგორი მაქანდრანთი, და ჰყო ეგრედ: და რადგან წვლილად გამოვიძიეთ მერმედ და კარგად მოადგილენი შევიქმენით რომ ზემოდ ხსენებული ტერ ანტონი ეძებდა თავის დიდებასა და საკუთარს პატივსა, ამისთვის მეორედ მივწერეთ სხვა არზა, ჩვენი უწინდელი უფროსის უბრალობაზედ და ჰუმანკობაზე, და როგორც მივწერეთ უპწყინვალეს ეპისკოპოსს. თუ ბატონო რასიც არწმუნებენ თქვენს სიმაღლეს, და ტრუ ცილის წამებას და ბრალს დებენ. პატივცემულ მაქანდრიანთ ტერ გრიგორზე იმაებზე ჩვენ არც ერთზე ლახა არა გვაქვს მარტო ეს რომ ხათრიანი არის:

„მეორედ ჩვენ ვჰგონებდით რომ ამას რომ გამოსცვლის ერთს სხვას უკეთეს მოგვეცემს, მაგრამ არა უკეთესი ერთი ჩვენი თემის სოფლისა სახელად ტერ გაბრიელ რი სიბრძნით და მეცნიერებით მრავალ ნაკლები არის ტერ გრიგორზე ჩვენს პი უფროსზე. რი რა უფროსი შეიქმნა ორსამ დღეს გაიარა წავიდა სოფელში თავის სამკვიდროში და კინაღამ ერთი წელიწადი შესრულდება თვალით არ გვინახამს და არც ამ ეამში იქნება ახლა აქ არის ჩვენ მოველოდით რომ უფრო შეიღობა იქნება ჩვენ, თემში მაგრამ ახლა ვხედამთ რომ ეს უკანასკნელი ბოროტი უფრო

უძვირესი არის პირველისაგან, ახლა უფრო უფოთი არის ვირემც ტერ-
გრიგორის დროს, და უფრო ურიგობა ვირემც რიგიანობა:

„უკანასკნელად დიდის ვედრებით ვსთხოვეთ თქვენს უმაღლესობი-
საგან რომ თუ თქვენი ნება არის ისევე უწინდელი ჩვენი უფროსი მა-
ქანდრიანთ ტერ გრიგორი გვიბოძეთ მინც იმ ქამამდენ მარამდინ თქვე-
ნი არაქელაკან ქნინი მოვიდეს და მისგან უფრო დამტკიცდეს თქვენი
უმაღლესობა მის უმანკობაზე, და უბრალობაზე და მაშინ გნებაგს ისევე
ის დაგვიმტკიცე. და თუ არა რ'ც თქვენი ნება არის ის გვიბოძეთ. რად-
გან ასე კინალიმ უთავოთ ვიარებით არაფერს არეულობაში არ ჩავარ-
დეთ: დასაკვალად დიდის სიმდაბლით ვეამბოროებით მათს უუწმიდეს ბი-
სონის მწუპრეალსა და ვითხოვეთ მათი უმაღლესობისაგან კურთხევას და
ქვევიწერებით.

„უმაღლესობისა თქვენისა წინაშე, ახალციხის კათოლიკე ერნი და
ლვედელნი.

„ქ: ჩვენ ეს, ქვემოწერილნი მღვდელნი როგორც პ'დ გვიმოწმა პა-
ტიდებული მაქანდრიანთ ტერ გრიგორის უმანკობაზე და უბრალობა-
ზე, ახლაც კიდევ ხელ-ახლავ მასვე კიდევ ვამტკიცებთ ჩვენს ბატონს
იშხანებთან საკუთარი ჩვენი ხელის წერილებითა:

„ქ: მე მაქანდრიანთ ვარსევანას ძე ტერ ივანე ბაროხი წ'ა ივანე-
სი ვამტკიცებ ჩემი ხელთ წერილითა +

„ქ: მე ტფილისელი აღამალიანთ ტერ სტეფანე ორმოცი წლის ბა-
როხი წმიდა ნიშნის ტაძრისა. ვამტკიცებ ჩემ ხელწერილითა +

„ქ: მე ტფილისელი შაროანთ ტერ ფრანჩისკე წ'ა კრების შვილი
ვამტკიცებ ჩემის ხელთ წერილითა +

„ქ: მე ხუციანთ პეტროსა კრების შვილი და ბაროხი ულისა ვამ-
ტკიცებ ზემო წერილსა, და ბექდის მაგიერად აგერ +

„ქ: მე ტერ გრიგორი ნარუანთ, ბაროხი წ'ა იოანეს ეკლესიისა
ვამტკიცებ ამ ჩემი ხელთ წერილითა +

„ქ: მე ტერ იოანე ლაზარიანი ბაროხი ოცხისა ვამტკიცებ ამ ჩემი
ხელის წერილით +

„ქ: ამა წერილსა ვამტკიცებ მე ს სი ქჩინაში +

„ქ: მე ანულანთ ანტონ წ'ა ოვანის ერეცფკონი ვამტკიცებ ჩემი
ხელის წერილითა +

„ქ: მე სკანდარიანთ ტერ პოლოსი არლის ბაროხი ვამტკიცებ +

„ქ: მე ვარამანთ აკოფ ვამტკიცებ ჩემის ხელის ნაწერით +

„ქ: მე ნურალიანთ ოვანესა ვამტკიცებ ჩემის ხელის წერილით +

„ქ: მე ბალღამათ აკოფა...

„ქ: მე შილაჯებანთ თათოხაი...

- „ქ: მე სადათურათ სიმონა...
- „ქ: მე ყოვლად წმიდა საყდრის დიაკვანი ფილიპე...
- „ქ: მე ბეროშვილი პოლოსა...-
- „ქ: მე გიორგიანთ ოანესი სურფნიშნის ირიცყოხანი...
- „ქ: მე ოუავათ ოსეფაი...
- „ქ: მე ხოჯოანათ ნიკოლოსაი...
- „ქ: მე თერთი ბაში ოანესა...
- „ქ: მე ხალინათ პოლოსა...
- „ქ: მე ფალაშათ ბატონჯანა...
- „ქ: მე პაელე ბერომელაშვილი...
- „ქ: მე ილოს შვილი პეტრე...
- „ქ: მე ყუიმჩიბაში ოანესა...
- „ქ: მე ფირალანთ იაკობა...
- „ქ: მე ქურთოთ გრიგოლი...
- „ქ: მე სტეფანე სარიანთი... (1).

პროპაგანდამ ნახა თუ არა ესა და სხვა ამის მსგავსი ქალაქები, ცხადათ სცნო უდანაშაულობა მაქანდრიანთ გრიგოლისა და სიბოროტე მის მოწინააღმდეგე მხარისა. ამიტომ თავის ვალად შერაცხა, რომ მამულში დაებრუნებინა იგი და მიეცა წინანდელი უფროსობის ხარისხი, რაისგამო მოსწერა ეს წერილი.

„ბატონ მღვდელ მაქანდრიანთ გრიგოლს, 8 აპრილს, 1797.

„თუმცა თქვენი თავისი გასამართლებლად წარმოგზავნილ ქალაქებში არ არის ყოველი საჭირო საბუთები, რასაც სასამართლო წესი მოითხოვს, გარნა რაც კი წარმოადგინეთ და სხვა რაც ცნობები მივიღეთ, ღირს გხდიან თქვენ ამ წმიდა კრების კეთილ-მსჯელობისა, უფროსი ერთად იმის გამოც, რომ ახალციხის ერი თქვენს იქ დაბრუნებას თხოულობს. ამიტომ ვუბრძანებთ ბატონ გვილელო მარკიზს, კოსტანტინეპოლის საყოველთაო ვიკარიას, რათა თქვენ ხელახლავ გაგამწესოსთ ახალციხის უფროსად (პროვიკარიად) და მასთანვე მოგცესთ ფული, რაც კი მოუცილებლად საჭიროა სამგზავროდ, რომ ახალციხეში რაც შეიძლება მალე დაბრუნდეთ, მიიტანოთ მშვიდობა, სიყვარულით და სიტკბოებით მოეპყრათ თქვენს მოწინააღმდეგეებს, რათა ხელი აიღონ თქვენს მტრობაზე და ესე შეაერთო ყველა განაწილებული სამღვდლონი. ერთის სიტყვით, მოიქეცით ისე, რომ თქვენმა მოქმედებამ ცხადათ დაანახოს ყველას სიკრუე თქვენს წინააღმდეგ დაწერილის საჩივრებისა, და სიმართლე თქვენი ხელახლავ მაგ სამსახურში ჩადგომისა. ექვ გარეშეა, რომ სავსებით აასრულებთ წმინდა კრების სურვილსა. ამიტომ ვსთხოვ უფალს, მოგანიქოსთ ყოველნაირი კემმარტი ბედნიერება“ (1).

იმავე რიცხვით მისწერა პროპაგანდამ კოსტანტინეპოლის ვიკარია-საც და დაავალა, რათა დაუყოვნებლივ დაებრუნებინა ახალციხეში უფრო-სად მაქანდრიანთ გრიგოლ. ვიკარიამ (რადგან ისიც მისი მოწინააღმდე-გე იყო) არ აღასრულა პროპაგანდის ბრძანება. რაის გამო ახალციხის ურიგობას ბოლო არ მოელო. შემდგომ რა სცნო პროპაგანდამ, 18 აპ-რილს 1798, სამდურაფი მოსწერა ვიკარიას და განუახლა ბრძანება, რომ დაუყოვნებლივ დაებრუნებინა მაქანდრიანთი ახალციხეს. მაგრამ ვიკა-რიამა არც ახლა მიაქცია ყურადღება უმაღლეს ბრძანებასა და კიდევ არ გაგზავნა თავის მამულში. ესე უსამართლოდ დევნილი პატრიოსანი მღვდელი გრიგოლ მაქანდრიანთი მალე კოსტანტინეპოლშივე გარდაი-ცვალა. მისმა სიკვდილმა მოულო ბოლო ახალ უთანხმოებასაც, რომე-ლიც ჩამოვარდა კოსტანტინეპოლის საეპისკოპოსოსა და პროპაგანდის შუა.

ახალციხეში უკვე მოსული იყო ახლად ნაკურთხი დავით პავლე შაჰყულიანთი, რომელიც გრიგოლ მაქანდრიანთის მაგიერად დანიშნეს ახალციხის უფროსად.

ამ თავში უკვე რავედენსამე გზის ვახსენეთ სოფელი ველი. ვგო-ნებთ, მეტი არ იყოს, მასზე კვალად ცოტა რამე ვსთქვათ.

ცხადია, რომ ველის მრევლს კათოლიკობა მიაღებინეს ლათინის მოძღვრებმა, მაგრამ კი არა სჩანს, თუ რა დროს მოხდა. კაფუცინი პა-ტრი ანდრია პალერმელი, 31 მარტს 1786, პროპაგანდას სწერს და აუწყებს, რომ ველელების გაკათოლიკება მიეწერება კაფუცინს პატრი ნიკოლა ჯირჯენტსაო. შემოთ ვნახეთ, რომ პატრი ნიკოლამ დაამყარა კაფუცინების მისიონი ახალციხეს 1733 წ., გარნა მის წერილებში სრუ-ლებით არაფერს ვხედავთ ველის გაკათოლიკების შესახებ. მაინც კი მოვიყვანთ ხსენებულის პატრი ანდრიას წერილს. წერილით მოხსენება გამოიწვია იმ დროს აღძრულმა კითხვამ, თუ ველის კათოლიკები ვის უნდა დაქვემდებარებოდნენ: კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს თუ კაფუ-ცინებს? ამიტომ ეს კაფუცინი აუწერს მის ისტორიას ესრე:

[„ამ ამბავს მოკლედ და მარტივად აღგიწერ. მიცვალებულმა პატრი ნიკოლა ჯირჯენთიმ (თუ სწორედ მახსოვს მისი სახელი) რომის სარწმუ-ნობას შემოუერთა მათი უფროსი ქართველი მღვდელი, რომელმაც გააკათოლიკა ვარი. როდესაც მღვდელი არ ეყოლებოდათ, სულიერ სამ-სახურს უსრულებდნენ პატრი მისიონერები. ხოლო 1755 წ. განდევნის გამო, პატრების რიცხვი რა შემცირდა“]. ნელ-ნელა ახალციხის მღვდ-

*) აქ სულ წინააღმდეგი უნდა ვიგულისხმოთ, რადგან ახალციხეში ყოფილ პატრებს მიემაჯნენ ტფილისიდან გამოდევნილი პატრებიც.

ლებმა ველში ფეხი შესდგეს. საქიროების დაგვარ, ხან პატრები მიდი-
ოდენ და ხან ახალციხელი მღვდლები და უსრულებდენ მრევლსა ყოველ
სულიერ საქირო სამსახურს, თვინიერ შურისა და შფოთისა.) არც ყუ-
რადღებას აქცევდა ვინმე, თუ ვის უნდა დამორჩილებოდა. დროს გან-
მავლობაში ახალციხის პროვიკარმა ხელში ჩაიგდო იქაური უფროსობაც,
ასე რომ სხვას ვისმე ხმაც არ ამოუღია ამაზე. [მაგრამ, საუბედურათ,
80 წელს (1780 წ.) იქ მოვიდა ერთი ახალგაზრდა ტფილელი თერძი,
რომელიც გაკათოლიკებული იყო და რომელიც ახალციხის მოწმობის
წერილით ლიბანიაში მღვდლად ეკურთხა ბერძნულს ტიბიკონზედ, და
მოვიდა ახალციხეს. იქიდან წავიდა ველსა, სადაც უმეცარი ხალხი
მთლად არივ-დარია, რაისგამო ხშირად მე მომმართავდენ; მეც ყოველი-
ვე ვაცნობე ეპისკოპოს თრაქიას, რომელმაც ბოლოს დანიშნა პატრი
პოლიკარპო, ამან თუ არ ვცდები, 7 ოჯახობა, ბერძნის სარწმუნოები-
სა, ვერ გააკათოლიკა. ისინი იმ სარწმუნოებაზე გადასულიყვნენ ძმა
თადეოს გამო, რომელიც ახლა ბერძნის ტიბიკონის მღვდელია.] ველის
მრევლი არ სცხრება და მუდამ მომმართავს ხალხმე და თხოულობს
მღვდლად ერთ პატრ მისიონერს. პასუხად ვეუბნეოდი მიემართნათ კო-
სტანტინეპოლის ეპისკოპოსისათვის. რათა ამაზე ლაპარაკი არ გავაგრძე-
ლო, სიმდაბლით მოვახსენებ ჩემს აზრსა, რომ საქიროა ველს სასწრა-
ფოდ დაენიშნოს სამრევლო მღვდელი და მიეცეს სამკვიდრებელი მტკი-
ცე ხალხის მისიონერს. ველის მცხოვრებნი უბრალო ხალხია, მომეტეუ-
ლად მწყემსები არიან. მრავალი განცვიფრებულია ტიბიკონების შეცვ-
ლით, რადგან ბერძნულიდგან სომხურზე გადავიდა, სომხურიდგან ლა-
თინურზე. თუ ერთი პატრი მისიონერი რავდენსამე ხანს დარჩა ველში,
მერმე ხალხი სომხის ტიბიკონის მღვდელს აღარ მიიღებს. რადგან ბერძ-
ნის ტიბიკონის ხალხი კაის თვალით არ უმზერს სომხის ტიბიკონს *).

უკეთუ წმიდა კრება ინებებს, კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსმა დანიშნოს
ველის მწყემსად პატრი მისიონერი, ამ შემთხვევაში წინათვე საქიროა
ყურადღება მიექცეს იმ სიძნელეს, რომელიც შეიძლება აღმოჩნდეს
მღვდლებსა და პატრებს შუა. თუ ველი მიენდო პატრების მისიონის
მზრუნველობას, მაშინ საქიროა დაინიშნოს იქ ორი მისიონერი პატრი,
რომლებმაც კარგად უნდა იცოდენ თათრული და ქართული ენა, რათა,
საქიროების დროს, რასაც ერთის ენით ვერ გააკეთებენ, მეორე ენის
საშუალებით. შესძლონ. ეგრეთვე საქიროა იმ მრევლის წინამძღვარს და-
ენიშნოს საკმაო შემწეობა, რათა სამწყსო არ შეაწყუბოს გამუდმებულად

[*) ბოლოს კი ძალაუნებურად სომხური ტიბიკონი თავზე მოახვიეს ამ ქართვე-
ლებსაც. 7

მოწყალეობა-სარჩოს თხოვნით, რადგან პირადის ინტერესების ჩამოგდება ამ მხარეში მალე საქმეს გაუფუჭებს. ხალხი მთავრობისაგან ძრიელ გალარობებულა და მღვდლის შენახვა აღარ შეუძლია. ამიტომ არც ერთი მღვდელი მიდის იქა... პატრი ანდრია პალერმელი. ტფილისი, მარტს, 1786". (1).

რაოდნათაც ვიცით, ახალციხის მღვდლები ველში დიდ ხანს არ დარჩენილან, არამედ იშვიათად და განსაკუთრებულ შემთხვევაში მოდიოდნენ იქ.

ერთი საკვირველი გარემოება ისიც არის, რომ ანტიოქის ბერძნის კათოლიკე პატრიარქსაც მოუნდომებია სოფელ ველის სამწყსო თავის უფლების ქვეშ მყოფად აღეარებინა და ამ აზრით გამოუგზავნია ველში ერთი თავისი მღვდელი ბერძნის ტიბიკონისა, სახელად ვასილი, რომელსაც მოვლის მაგიერ, ხალხი უფრო გაუბრიყვებია თავის ცრუ მოძღვრებით. ამიტომ პროპაგანდა 2მ სექტემბერს 1786, სწერს კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს, რომ ანტიოქელ პატრიარქს აუწყოს, გამოსცვალოს ველიდან ხსენებული ვასილი მონაზონი და მის ადგილს კარგი მღვდელი დანიშნოს, სანამ პროპაგანდა გამოიძიებდეს, თუ ვის უნდა ეკუთვნოდეს ველის სამწყსო.

კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსის ბრძანებით უფროსმა პატრმა გაგზავნა ველში დროებით პატრი პოლიკარპო, რომელიც კაფუტინი კოსტანტინეპოლელი იყო. ამიტომ ზედ მიწევნით არ ვიცით, ბერძნული ტიბიკონი ჰქონდა, თუ ლათინური. ორი ველელი ყმაწვილი წაუყვანია კოსტანტინეპოლს რომის კოლეგიაში გასაგზავნად. პროპაგანდაც, 2 დეკემბერს 1797 წ. სწერს ეპისკოპოსს, რომ გამოგზავნოს ის ორი ახალგაზდა რომს. პოლიკარპო რომში დროებით იყო გაგზავნილი მაგრამ მრევლს სამუდამოდ უნდოდა, რომ მღვდლებად პატრები ჰყოლოდა, ამიტომ ამაზე თხოვნას ხშირად უგზავნიდნენ უფროსს პატრს. ერთი ამნაირ თხოვნათაგანი არის ეს წერილი, რომლის ქართული დედანი არა გვაქვს.

„დიდად პატივცემულ მამა უფროსს.

ჩვენ ქვემოთ ხელის მომწერნი ქართველნი რომის კათოლიკენი, რომლებმაც ჩვენი საკუთარ სახელებთან დაეუსვით ჯვარი ჩვენის საკუთარის თითით, ვევედრებით თქვენ ღირსებას, რათა ჩვენ არ დაგვივიწყოთ ეგრეთ, რომ არაოდეს მოაშორათ ამ ჩვენს სოფელს ველს ერთი პატრი მისიონერი, რომელმაც მოგვიაროს სულიერად და გვიწინამძღვროს საუკუნო ცხოვრების გზაზე. ღვთის შემწეობით და პატრების საშუალებით მივიღეთ ქეშმარიტი სარწმუნოების ნიჭი, და პატრებივე იყვნენ ჩვენნი უწინდელნი მოძღვარნი. ამიტომ იმედი გვაქვს თქვენის

მამობრივის კეთილის გულისა, რომ ეს ჩვენი მდაბალი ვედრება სათნო საყოფელი და შეწყნარებული იქნება თქვენ მიერ.

„ + ეფრემი. + აბოი. + გიგოლგილი. + სავაი. + ოქრუაი. + პეტრე ანდრიას შვილი. + ელიზბარი. + აპოსტალი. + გეგეი. + მესროფი. + იმედი. + პავლე. + ოქრუაი. + ბენევილი. + ჯოჯოი. + სუმბული. + ფრანდოი. + იგითხანი. + პეტრე შიო-შვილი. + თათაი.

„მე პატრი პოლიკარპო მანთოელი“) კაფუცინი, სამოციქულო მისიონერი, მოძღვარი ველისა, ზემოხსენებული ქართველი კათოლიკების თხოვნისამებრ (ყველა თვითეული მათგანი ოჯახის უფროსია), შევადგინე ეს მოხსენება, და ვმოწმობ, რომ თვითეულმა ზემოხსენებულ ქართველთაგანმა თავის სახელთან თავისი საკუთარის ხელით დაუსვა ჯვარი, რათა ამითი როგორმე განუცხადოს თავისი ვედრება ზემო ხსენებულ პატივცემულ უფროს პატრს. ველი, 18 იანვარს, 1787. პატრი პოლიკარპო მანთოელი, მისიონერი კაფუცინი, ბაროხი“. (1).

[ერთი ამისთანა თხოვნა ველელებისა ქართულად დაწერილი კიდევ გვაქვს, მაგრამ უთარილოა. ჩვენ ვფიქრობთ რომ ისიც იმ დროებს უნდა ეკუთნოდეს, რადგან ბევრი ზემოდ მოხსენებული სახელები ამაშიც შეხედება კაცს. შეიძლება, ის უფრო ცოტა ადრე იყოს მოწერილი, ვიდრე ზემოდ მოყვანილი:

[„ბატონს. პატრი: უმფროს: და უმთავრესს. მამას საღმთო სიბრძნით საესესა. და საღმთო: მოქალაქობით. აღზრდილსა.

„ქ. ცოდვილნი: ერნი. ველის: ზოგად კათოლიკები: ქართველთ გვარისნი უმწყემსოდ დაცენულნი. ცხოვარნი: პირველად: ღთისაგან. რჩეულსა. და მერმე. წმინდა კრებისაგან აღმორჩეულსა. აღმოსავლეთის კათოლიკე: ეკლესიის: შვილებზედ: ზედამხედველად დადგენილსა: ჩვენ ცოდვილნი და არა ღირსად წოდებულნი: კათოლიკე: სარწმუნოებისა: ქედ. დადრეკით: დაერდომით. ხელპყრობილნი სამღთოსა მას ფერხთა ანბორებას. მოუძღვნით.. ახლა. ამას. ვებეწებით: და ვეუნჯებით რომ: ჩვენი: რიგის მღვდელი: ღმერთს გამოუგზავნია: ჩვენთვის: და ეგ ჩვენი: კათოლიკე: მამები. აყენებენ. ახლა: ამ წყალობას: ვითხოვთ თქვენის. მოწყალე, გულისაგან რომ თქვენის ბრძანებით: წყალობა უყოთ მაგ ჩვენ მღვდელსა რომ ჩვენს საბრალო: სულელებს მოუაროს ჩვენს ქართველ რიგზედა. არა თუ: იმ: შეჩვენებულის: ფოციოს რიგზედა. მაგრამ იმ წმინდა მამის: ივანეს. ოქროს; პირის რიგ-

*) როგორც ვთქვით, ეს პატრი კონსტანტინეოლელია, სახელი განგებ გამოცვალა.

ზედა: ახლა: თუ იკითხოთ. ჩვენი: ნამყენობა: ლათინთ: ნამყენი და ნაყოფნი: დამოწაფებულნი. და მონადირებულნი. ვართ: არათუ: სომეხთ გვარისაგან: და. ესეც უწყოდეთ: ბატონო; თუ რომე საგ მღვდელს წყალობას: გვიზამთ: დიად ბევრი. სულეებს შეგძინამს: ღთი.

„ქ. ამის წიგნის მოწმობა ქ. პირველად ტერ სიმონ. ქ. ძმისწული ეფრემა. ქ. ალექსანი. ქ. ელიზბარი. ქ. ყაარაგოზი. ქ. დავითი. ქ. აპოსტოლი. ქ. მესროფი. ქ. ასლანი. ქ. ეოკომი. ქ. სუნბული. ქ. პეტრეი. ქ. იასაი. ქ. პავლეი. ქ. ოქრუაი. ქ. შიო. ქ. ელიკი. ქ. 'ცა-ციო ქ. (აქ წაშლილია მელნისაგან). ქ. თათა... ღთით ახალციხეს: პატრი. უმფროს: მიერთვას“. (1).

აქ დასახელებულ ქართველის წესის მღვდელზე სხვა წერილებს ვერაფრითარს შევხვდით. შეიძლება, იგი იყოს ზემოთ დასახელებული მღვდელი ტფილელი თადე, თუ ასეა უნდა იყოს დაწერილი 1784 წ. უფრო წინ.

ველის მცხოვრებნი მომეტებული ქართველები იყვნენ, 500 სულამდე. მათში რავდენიმე ოჯახი ერივნენ სომხის ტიბიკონისა კათოლიკენი, რომლებმაც 1784 წ. მისულს პატრი პოლიკარპოს უმტრეს. მთავრობას სიცრუით დაასმინეს და იქიდგან გააგდებინეს. ამ სამწუხარო მოვლენას, 16 აპრილს 1787 წ. ახალციხიდან რომში სწერს პატრი ჯამბატისტა როვიგელი ესე:

„... იქ (ველში) წავიდა ხსენებული პატრი პოლიკარპო მოძღვრად განსაკუთრებით ბერძენ-კათოლიკე ქართველი ერისათვის, რომელმაც დიდის ვედრებით გამოითხოვა. ცხადათ თანახმა იყვნენ ეგრეთვე სომხის ტომის კათოლიკეებიც, როგორათაც მტკიცდება პირველი გამოგზავნილი მოხსენებითი, რომელზედაც სიკუთარი ხელი უწერიათ ორსავე გვარის მოწინავე პირებს. ამის მოწამეა თვით მათი უსამღვდლოესობა არქივისკოქოსი თრაქია. თითქმის სამ წელიწად ნახევარია, რაც ხსენებული პატრი პოლიკარპო იმ სოფელში მოღვაწეობდა მოციქულებრივის თავგანწირულებით, სადაც მოსპო ბევრი უწყესობა, რომელიც დიდის ხნიდან ფესვს იღვამდა ღრმად, და სადაც მიჰქონა ქეშმარიტი საუკუნო ცხოვრების სიტყვა. სომხის კათოლიკეებმა დაიწყეს მეშურნეობა და ოსტატობით დაიყოლიეს პატრი პოლიკარპო, რომ ახალციხის მღვდლების უფროსისათვის ეთხოვა ერთი სომხის მღვდელ-მონაზონი, რომელიც დიდი ხნიდან აღარ ჰყოლოდათ, რათა ამ საშუალებით დაეცვათ თავიანთი სომხური ტიბიკონი, რაც კი შეეხება საეკლესიო ლიტურგიას, ვინაიდან ტიბიკონის სხვა დანარჩენს ნაწილებს ყველას კარგად ასრულებენ; როგორათაც თავიანთ საკუთარ ბერძნის ტიბიკონს დიდი გულმოდგინებით იცვენ ქართველი კათოლიკეები, რომლებიც ბევრად უმეტესი

არიან სომხის კათოლიკეებზედ. პატრმა შეიწყნარა მათი თხოვნა, რადგან კარგად უწყდა, რომ იმაზე უარის თქმა უფრო მომეტებულად განა-
რისხებდა ამ მეშუოთარ სომხის გვარსა. შეჰპირდა დაეკმაყოფილებინა იმათი
თხოვნა; თუმცა სომხების სანუგეშოდ ხშირად ათქმევინებდა ლოცვებს
სომხურად, თვით ხმონ წირვაზედაც. პატრი პოლიკარპომ პირობა და-
ადებინა, ამ საშუალებით ერთმანერთში კეშმარიტი სახარებრივი სიმშვიდე
დაეცვათ. მოწინავე პირებმა ამაზე შეჰთუცეს და ეგრეთვე თავიანთი პი-
რობა წერილობითაც მისცეს. პატრი პოლიკარპომ მისწერა და მდაბლად
ჰსთხოვა მონაზონი ბატონს მაქანდრიანთ გრიგოლს, რომელიც გაუგე-
ბარი სასწაულით დაიშიშნა აქ პროვიკარად. კარგად ვუწყი, რომ ის
პირი მეტად ცნობილია თქვენ და წმიდა კრებისაგან წარსულ და აწმყო
მეტად სამწუხარო მოქმედების წყალობით*). ბატონმა პროვიკარმაც უსმინა
თხოვნა და გაგზავნა ის მღვდელ მონაზონი **) ხაჩატურა, რომელიც
პროვიკარის მოწაფე იყო, და ერთი წელიწადია, რაც კოსტანტინეპოლში
მღვდლად ეკურთხა. თუმცა არ უნდა გამოვიძიო და არც უნდა ვიცოდე,
მაგრამ საკვირველი კია, რა აზრით გამოაცხადა ბატონმა არქიეპისკო-
პოსმა თრაქიამ პროპაგანდის მისიონერად, რომელიც არა თუ ჰენს
სარწმუნოებას, არამედ სპობს?! მეტად ახალგაზდა მონაზონი ხაჩატურა
მოვიდა ველში თუ არა, თვით სომეხი კათოლიკეების წინაშე გამოაცხადა
თავისი თავი პატრი პოლიკარპოს ხელქვეითად და თანაშემწედ. წინათვე
არქიეპისკოპოსს თავისი ხელით დაწერილი წიგნი გამოეგზავნა პატრი
პოლიკარპოსთვის და უცხადებდა, რომ მისი ქვეშევრდომი იქმნებოდა
ყველა სხვა მონაზონი, ვინც კი მივიდოდა იმ სოფელში, მაგრამ ცოტა-
ხნის შემდგომ სომხის კათოლიკეებმა გადაიბირეს გამოუცდელი ახალ-
გაზდა მღვდელ-მონაზონი ხაჩატურა, რომელმაც ამართა წინააღმდეგობის
დროშა, დაუქირა მხარი სომხის კათოლიკეებს და გააუპატიურა თვით
პატრი პოლიკარპო შეურაცხყოფის სიტყვებით. ამნაირად მოსპო ყო-
ველი წესიერება, შეიქმნა დასაწყისი ყოველი უწყისობისა! პატრი პოლი-
კარპო დაჩუმიდა, რათა დაბრკოლება არ მომხდარიყო, თუმცა დუმი-
ლითვე იცავდა თავის სიმართლეს. ორ ტომს შუა მალე აღიძრა უძვე-

*) ეს შეუსაბამო სიტყვები ცხადად გვიჩვენებს, რომ ყველა კაფუცინები ანგე-
ლოზი და კრისტეს სულით გამსჭვალულნი არ იყვნენ, და დაღონებულის თვალით
უმზერდნენ, როდესაც ახალციხის მღვდლებზე უფროსობა ხელიდგან გამოერთმეველათ.
თუმცა კი ხშირად არც ის მღვდლები იყვნენ უდანაშაულონი. ზემოთ ვნახეთ, რომ
მდ. მაქანდრიანთ გრიგოლი ერთი საუკეთესო და პატიოსანი მღვდელი იყო, და პრა-
პაგანდამაც შემდეგ დროებში ის იცნო უდანაშაულო-უბრალოდ და ხელ ახლავ ახალ-
ციხის უფროსად დანიშნა.

**) არ ვიცი თუ ეს მხითარისტია, თუ სხვა წესის მონაზონი.

ლესი უთანხმოება. ხაჩატურა მღვდელის მიერ გამხმრებულმა სომხის კათოლიკეებმა დაუწყეს მეტად მკაცრი წინააღმდეგობა პატრი პოლიკარპოს. მართლათავე სომეხ-კათოლიკეს მოწინავე პირებმა მიიმხრეს ეგრეთვე თათრები და მწველბელო სომეხებიც და მეტად ფარულად მიმართეს იმ სოფლის ოსმალო მოსამართლეს, რომელსაც ეწოდება არტანის ბეგი და იჩივლეს პატრი პოლიკარპოზე, ბევრნაირი ცილი დასწამეს და განსაკუთრებით გამოუგონეს, რომ მაშფოთარია და წინააღმდეგი ოსმალების კანონისა შესახებ აკრძალულ ხორცის ქამისა*). მოსამართლემაც, გამოუძიებლად, მაშინვე დააწერინა განაჩენი პატრის სოფლიდგან განდევნისა. ერთმა თათრის კომანდირმა პატრი პოლიკარპოს წაუკითხა განაჩენი, რომელშიც იყო მოხსენებული, რომ ფრანგის პატრმა ნახევარ საათის განმავლობაში უნდა დაუტევოს ის სოფელი და წაეიდეს იქიდგან, ხოლო იქ უნდა დარჩეს მკვიდრად გიაური მღვდელ-მონაზონიო. პატრი პოლიკარპოც მაშინათვე დაემორჩილა ბრძანებას და მოვიდა აქ, ახალციხეს ჩვენს მონასტერში 15 აპრილს (1787). აქ აღარ ჩამოვსთვლი, თუ რაოდენი მწუხარება გამოიწვია ბერძნის ტიბიკონის ქართველ-კათოლიკეებში, რომლებიც ერთგულნი არიან პატრებისა და კერძოდ პატრი პოლიკარპოსი. არც იმას ვიტყვი, თუ რაოდენი განციფრება გამოიწვია პატრი პოლიკარპოს უცბად ახალციხეში მოსვლამ; არც იმას ჩამოთვლი, თუ რაოდენა გაუპატიურება მიიღო ჩვენმა სამოსმა ურწმუნო ტომებისაგან და თვით სომხის კათოლიკეებისაგან, რომლებსაც მუდამ ჩვენს წინააღმდეგ ამხედრებენ აქაური ბატონი სამღვდლონი. ყოველსავე ამას გამოვტოვებ სიმოკლისათვის...“ (1).

ამნაირმა მტრულმა მოქმედებამ ველის კათოლიკეები დიდ შეწუხებასა და განსაცდელში ჩააგდო. რომსაც მეტად სამწუხაროდ დაურჩა ეს ამბავი. ამიტომ დაავალა კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს მალე სხვა მღვდელი გაეგზავნა ველელ კათოლიკეებისათვის. რა გამოიძია ყველაფერი და სცნო სომეხ-კათოლიკეების უსამართლო მოქმედება, ისევ პატრი პოლიკარპო დანიშნა და გაგზავნა ველში, იქმნება მშვიდობა დამყარდესო. პროპაგანდა, 31 მაისისა, 1788, სწერს ამ ეპისკოპოსს და აქებს მის ამნაირ მოქცევას.

[ველელების შესახებ ამის შემდგომ განსაკუთრებული ცნობები არა გვაქვს. იმათ ჩამომავლები არიან ჯავახეთის ახალქალაქის ახლოს მდებარე სოფლების ხურხუმო, კარტიკამის და ბავრის მცხოვრებნი, რომლებსაც, სომხური ტაბიკონის მღვდლების წყალობით, აღარც ქართული

*) ისე ჰგავს სომეხებს ბუნებითად შეთვისებული ჰქონიათ ლათინის მოძღვრების მტრობა, რადგან თვით გაკათოლიკებული სომეხებიც არ იშლიან მათ დევნულებას.

ტიბიკონი და აღარც ქართული ენა შერჩენიათ, და დღეს თავიანთი ქართული დედა ენა გაუცვლიათ ოსმალოს ენაში. მაგრამ, მიუხედავად მათ მიერ გამოვლილი ეგოდენის ტანჯვა-წვალებისა, უწინ მიღებული კათოლიკე სარწმუნოება მაინც მტკიცეთ დაუცაეთ.

აი, აქ ვათავებთ ამ თავსაც. თუმცა ვერ წარმოვადგინეთ ყველა ის საბუთები, რასაც კი ამ საგანზე სამცხის კათოლიკეების ისტორია მოითხოვს, გარნა რაც კი მოვიყვანეთ, საკმაოდ ცნობებს შეიცავენ და მეცნიერებს საშუალებას აძლევენ, უფრო მტკიცედ, ვიდრე აქამდე შეიძლონ თავიანთი აზრი გამოსთქვან სამცხის კათოლიკეების გავლილის შესახებ სიმოკლისათვის ჩვენ მიერ შეკრეფილი საბუთებიდგან აქ მოვიყვანეთ მხოლოდ რაც უფრო ყურადსაღებად მიგვაჩნდა.

[ქართველი კათოლიკენი XIX საუკუნეში.]

XVIII საუკუნის მიწურულში უღმობელმა მტერმა დიდი უბედურება დაატეხა თავს საქართველოს, სამარეს კარამდე მიიყვანა. საქართველოსთან ერთად კათოლიკობაც დიდ განსაცდელსა და უკანასკნელ მდგომარეობაში ჩააყენა. ტფილისის აოხრებასთან ერთად ბარბაროსმა სპარსელებმა არა თუ მისიონერების ეკლესია და მონასტერი მთლად გადასწვეს, არამედ ბევრი კათოლიკეც დახოცეს და ზოგიც ტყვედ წაიყვანეს. ამნაირ სამწუხარო მდგომარეობაში მყოფი ქვეყანა, მწარედ შექირავებული, თითქმის სულ-მობრძავი, თავის გამოსხნას და კვალად სიოცხლის დაბრუნებას მოელოდა. საერთო მოლოდინი ამაოდ არ დარჩა. XIX საუკუნეში, რა შემოვიდა საქართველოში რუსის მთავრობა, მტერს თავ-ზარი დასცა და დამყარდა მშვიდობიანობა. ამ მოვლენამ მისიონერებსაც ნუგეში სცა და დაამედა, რომ ამიერიდგან ველარც მტრები ინაფარდებდენ კათოლიკების წინააღმდეგ და ველარც პატრებს დაუშლიდა ვინმე თავიანთ სამსახურის თავისუფლად აღსრულებას. ამნაირის მოლოდინისაგან გატაცებულნი, საერთო სიხარულს მიეცნენ. მართლაც ამ საუკუნემ, როგორც საქართველოს, ისე კათოლიკობასაც ახალი ხანი დაუყენა. ამ დიდ განსხვავებას ცხადთ დავინახავთ ამ თავში მოსაყვანი საბუთებიდან.

ჩვენგან ჩვენი გამოკვლევა XIX საუკუნის ნახევრამდინაც არ მივა, და არც ყველა საბუთი გვაქვს, ამიტომ აღარ გვაუცალკევებთ პროვინციებს, არამედ ყველა მისიონის შესახებ საბუთებს ამ თავში მოვაქცევთ ქრონოლოგიურის წესით.

სასიქადულოდ მიგვაჩნია ამ თავის დასაწყისშივე წარმოვადგინოთ სოლომონ მეორის შესანიშნავი სიგელი, რომლითაც პატრებს აძლევს ეკლესიის ახლო მდებარე ადგილს, და რომელიც შემოწმებული და ცნობილია რუსის მთავრობისაგანაც.

ჩ: ნებითა და შეწვენითა ღთისათა ესე წყალობის წიგნი აღვიწერეთ და გიბოძეთ ჩვენ ღთივ ამაღლებულმან დავითიან სოლომონიან პანკრატიანმან მეფემან მეფეთამან მეორე სოლომონ. თქვენ ჩვენს ერთგულს ჰაქიმთ პატრებსა. პატრი მირიოზ და პატრი ჩელენირეს.

ესე რომ თქვენი საყდრის გვერდზე რომ მოკლიაშვილი ნონია და როსტომა რომ ესახლენ, რადგან ის ადგილი მოკლიაშვილებს უსამართლობით წართმეული ჰქონდათ რომ აეთანდილა-შვილისა ყოფილიყო ის ადგილი, და მოკლია-შვილები და აეთანდილა-შვილები გაიპქენენ ჩვენის ბძანებით. და აშორა მოკლია-შვილებს დარჩათ. მაგრამ რადგან სიკრუით აშორა დაიკავეს ვერ შეიძლეს ფიცი, და გამოტყდნენ მოკლია-შვილები ნონია და როსტომ. და ისევე დარჩათ სამართლით ის ადგილი სუქიას შვილებს, ოსეთს სუქიას და პეტროსას, მაგრამ რადგან ეს ადგილი პირველიდგანვე სამეფო იყო. ამისგამო ეს ადგილი თქვენ პატრებისათვის გვიბოძებია და მოგვიცია სამუდამოთ ყოველი კაცის უცილებლათ, მოგცეს ღთნ და გიბედრიეროსთ თქვენ და თქვენს შემდგომთ პატრებს უკუნისამდე. ეს წყალობა მოვიღეთ თქვენზედ თუ შემდგომ პატრებთა თქვენთა ზედა, ასე რომ არაოდეს არ წაგერთვასთ თქვენ ეს ადგილი, არც ჩვენსგან, და არც ჩვენთა შემდგომთა მეფეთაგან. და უკეთუ ვინმემ ინებოს და კელი ჰყოს ამ ჩვენ მიერისა წყალობასა და სხნად დიდმან ანუ მცირემან, სამლუდელომან ანუ საერომან, და რამანც ძემან კაცისამან, მასცა კაცსა რისხოს ღთნ რისხვითა საშინელითა, დამოუწყვიდნეს გულისა საყვარელნი მისნი, და საუკუნოდ ჯოჯოხეთისა მემკვიდრედ გამოაჩინოს. ხ) დამამტკიცებელნი ამისანი აკურთხნეს სიბრძემან ღთისამან, განაძლიერნეს და დამამტკიცნეს უკუნისამდე ამინ: . აღიწერა ქუთაისის წიგნი ესე თვესა ნოემბერს: იღ. ქტეს აქეთ: ჩ. ყ.

წერეთელი სახლთ ხუცესი მოწამე ვარ ამ წერილისა ბეჰელი.

ჰ	ყ	ფ	ი	ბ	ზ
ტ	ტ	რ	რ	ო	ო
ზ	ო	ბ	ო	რ	რ

ღთალი მარიამ

წულქი ძე რ

Сей документъ въ Имеретинскомъ временномъ правленіи отъ губернскаго регистратора князя Михаила Туманова 15 марта 1823 года явленъ и въ книгу подлинникомъ отъ слова до слова подъ № 2847 записанъ; въ чемъ симъ подписомъ присутствующаго и приложеніемъ казенной печати свидѣтельствуется.

მთავრობის ბეჰელი მღივანბეგი თნი დავით ჩხეიძე ბეჰელი დავით „ (1).

როგორც ჰგავს მეფეს ძრიელ მიღებული ჰყოლია პატრები.

გასულ საუკუნეში, [1787 წ., გარდაიცვალა უფროსად დანიშნული პატრი ანდრია პალერმელი.] მის სიკვდილს მოჰყვა ზოგიერთი კაფუტუნების ერთმანერთ შორის უსიამოვნებაც, რაიც ახალციხეში მყოფმა პატრმა ბონავენთურამ რომში აცნობა და სთხოვა დროით კარგის უფ-

როსის გამოგზავნა უწყსობოს მოსასპობლად. [პროპაგანდამ უფროსად გამოგზავნა პატრი ფრაჩისკე ანტონ პადოელი, რომელსაც უკვე 1782 წ. საქართველოში შეესრულებინა სამისიონოს სამსახური და გაბრუნებულ იყო იტალიას. [პატრების გამოგზავნის საკიროებისა და საქართველოს ახალის ეამთა ვითარებისა რომს მისწერა ეს წიგნი:]

„თქვენო უმაღლესობავ,

„აქამდე კიდევ არ ვიცი, ჩაგბარდა თუ არა ჩემი მოწერილი სამი წიგნი. მეოთხე წერილით ხელახლა გთხოვთ გამოგზავნოთ ოთხი პატრი, რომლებიც მეტის მეტად გეპირვია აქ.

[„გასულ წელს, შობის დღესასწაულის შემდგომ, ტფილისში გარდაიცვალა გიორგი მეფე, რომელიც რუსეთს უკვე დაეგვირგვინებინა საქართველოს მეფედ; მისმა სიკვდილმა აღმოაბრწყინა ახალი მზე ამ ცის ქვეშ, რისგამო მთელი საქართველო მზიარულია. რუსეთმა ამ სამთავროს შემკვიდრედ გამოაცხადა დავითი, გიორგი მეფის პირველი შვილი; ეგრეთვე ყველა ეკლესიებში გამოაცხადებინა ათის წლით საზოგადო გარდასახადის გარდა, ყველანაირი ხარჯისგან განთავისუფლება ხალხისა, მასთანვე მოიწვია ეგრეთვე უცხოელნიც, რომელნიც როგორც შემკვიდრენი ისარგებლებდნენ ამ უმწვერვალესი სიკეთით და რომელთაც თავისუფლება ექნებოდათ თავიანთ ქვეყანაში დაბრუნებისა, უკეთუ ისურვებდნენ. გარდა ამისა ბრძანება გამოსცა, რომ შეკეთებულიყვნენ აქაური ყველა ციხე-სიმაგრენი, სადაც დააყენებდნენ რუსის ჯარს, რომელიც უკვე აქ არის და სხვაც კიდევ რუსეთიდან მოდის ამ ბრძანების ძალით და განკარგულებით. მასთანვე საზოგადოდ ხმა გაერკელდა, რომ რუსეთი შეიქმნა პატრონი ამ სამეფოსი. ჩვენც სხვებსავით იმედი გვაქვს, ვიცხოვროთ უფრო ბედნიერად. თქვენო უმაღლესობავ, როგორც წინეთაც მოგწერეთ, ეს კაი დროა, რომ სცადოთ, იქმნება რუსეთის საშუალებით დავიბრუნოთ ჩვენი ეკლესიები და სახლები ტფილისსა და გორში. [ამას თუ წმიდა კრება არ ეცადა, ჩვენ რისი ქმნა შეგვიძლია? თორემ რუსულად ვართ გთხოვოთ, სხვა ჩვენს მოსაცემ შემწეობას მიუმატოთ წლიურად ასი პიასტრი, რომელსაც ვიხდით ჩვენს სადგომ სახლსა და ეკლესიაში.]

„ამ სამთავროს ესეთი ცვლილების გამო, შეიძლება რუსეთიდან ჩვენც მოგვივიდეს რომელიმე ბრძანება, როგორც წინეთ ჩემი აქ ყოფნის დროს მოდიოდა *). თუ რამე მოგვივიდა, იმედი მაქვს ჩვენი მისიო-

*) მოგილოვის არქივისკოპიის ხშირად სწერდა კაპუცინებს, რომ ის ეცნოთ თავიანთ უფროსად და წაღთან ჰქონოდათ დამოკიდებულება, რომის ბრძანების წინააღმდეგ.

ნის სასარგებლოდ იქმნეს. გორი, 14 თებერვალს 1800 წ. უფროსი პატრი ფრანჩისკე პალოელი“ (1).

ამ წერილიდგან სჩანს რომ, 1795 წლის შემდგომ, კაფუციანებს თავიანთი საკუთარი ეკლესია და სახლი აღარ ჰქონიათ, არამედ ქირაობდნენ.

იგივე პატრი ერთი სხვა წერილით აუწყებს, რომ ტფილისის მოხრების დროს, სპარსელებს, მათის ეკლესიისა და სახლის გადაწვის შემდგომ, კათოლიკები ზოგი დაუხოციათ და ზოგიც ტყვეთ წაუყვანიათ. ხოლო ცოტა ხნის შემდგომ იგივე უფრო ვრცლად აუწერს ამ გარემოებას შემდგომ წერილით:

„...უნდა მოგახსენო, რომ აქ ტფილისში მისიონერები, ვალით სავსენი, სატირელ მდგომარეობაში ვიპოვებთ, რადგან ხუთი წლის წინეთ სპარსელები მოულოდნელად შემოესივნენ ამ უბედურ ქალაქს და თითქმის მთლად გადასწვეს. დაქირავებულ სახლში ვართ; ამაშივე მოვათავსეთ ეკლესია, რომელიც მთლად გაშიშვლებულია. უნდა მოგახსენო, რომ არც ნაწილი გვაქვს ტრაპეზზედ დასასვენებლად, არც შარავანდელი ყოვლად წმიდა ზიარების გამოსასვენებლად; წირვის შესამოსები, არამც თუ საღვთსაწაულო, არამედ თვით უბრალო, საზოგადოც, არა გვაქვს, ისე ღლეობით ვწიროთ. ყველაფერი ჩვენს ეკლესიასა და სახლთან ერთად დაიწვა; იმდენი საშუალებაც არა გვაქვს, ეკლესიისათვის რამე ვიშოვოთ. ჩვენი კათოლიკები, თითქმის ყველანი, უსახლოთ და უსარჩოთ დარჩნენ; ვალითაც სავსე არიან და არ იციან, თუ როგორ გადაიხადონ. ორი წელიწადია ჩვენს ქვეყანასა და სხვა ადგილებში მათმა იმპერატორობამ აღმოსავლეთის მისიონებისათვის წყალობა მოაკრეფინა. გარნა მგონია, ეს მისიონი სხვებზედ ბევრად მომეტებულად გაქირავებულ იყოს; ღმერთმა გადმოგვხედოს. ვემთხვევი თქვენს წმიდა ბისონს და დავშთები თქვენი ყოვლად მდაბალი მონა, ფრანჩისკე პალოელი. ტფილისი, 4 აგვისტოს, 1800“ (1).

1801 წ. 3 ოქტომბერს, პროპაგანდამ ყოველი ეს ამბავი ვენაში რუფო ნუნციოს მისწერა და სთხოვა მთავრობის წინაშე ეშუამდგომლნა და ამ პატრებისათვის მოვპოვებინა შემწეობა; ვგრეთვე მისწერა რუსეთში ეკლესიების დაბრუნების შესახებ. ამ გზობის კი რუსის მთავრობამ მალე მიაქცია ყურადღება ამ სათხოვარს და დაადგინა, რომ დაბრუნებოდათ კაფუციანებს თავიანთი ეკლესიები და სახლები. ეს გარემოება გვიჩვენებს, რომ ტფილისის ჩამორთმეული პატრების ეკლესია გადარჩენილა სპარსელებისგან აოხრებას. მთავრობის ამ გადაწყვეტილებას აბბათე ბენვენუტი პეტერბურგიდგან რომში სწერს 17 დეკემბერს, 1801; ვკრეთვე აუწყებს რომ, ეს გადაწყვეტილება უკვე გამოცხადდა საქარ-

თველოს გამგებელს, გენერალ კნორინგს. იმავე საგნის შესახებ უფროსი პატრი ტფილისიდან რომში კარდინალს სწერს შემდეგს:

„თქვენო უმაღლესობაჲ,

„თქვენი უპატიოსნესი წერილი მივიღე გასულ იანვარში. პირველად ვღებულობ თქვენს წერილს, რაც აქ მისიონში ვარ. დიდის სიამოვნებით ამოვიკითხე, რომ იმედია ჩვენის ეკლესიების დაბრუნებისა. ერთი თვია, რაც ამ დაბრუნების შესახებ აქ მოვიდა ბრძანება მათი ხელმწიფების სრულიად რუსეთის იმპერატორისა. რუსეთში მყოფ ამ განყოფილების ინსპექტორს საქართველოს მთავარ-მართველისთვის მოუწერია, რომ თებერვლის დამღვეს მოვა და თვით ინებებს, რაც კი ჩვენ გვეკუთვნის ჩაგვაბაროს. ხოლო ვეკობ. ამბობენ, ქართველებს უკვე ინსპექტორისათვის საჩუქრად გაუგზავნიათ ორი ათასი პიასტრი, რათა ეკლესიები არ დაგვიბრუნოსო. ამისთვის ზოგი შიშობს და ზოგსაც იმედი აქვს და მოელის. გარნა მე მგონია, რომ ვერაფერს გახდენ...

„ღასასრულ გთხოვ არ დაგვივიწყოთ. კარგი ხანია, რაც შესაწვენიელი ფული აღარ მიგვიღია. თუ ეკლესიები და სახლები დავიბრუნეთ ეგოდნათ დაზიანებულა, რომ დიდი ხარჯი უნდა მათს შეკეთებას, რათა მთლად არ დაინგრეს. ჩვენი ტფილისის ეკლესიის გუმბათი ლამის დაინგრეს; ამიტომ, შიშის გამო, ბევრი ქართველები აღარ შედიან... ვემთხვევი თქვენს წმიდა მარჯვენას და დავთები თქვენი უმაღლესი და უმორჩილესი მონა, პატრი ფრანჩისკე ანტონ პატოელი, 7 იანვარს, 1802, ტფილისი“. (1).

არც ის ინსპექტორი მოვიდა და არც ეკლესიები დაუბრუნდათ პატრებს; ხოლო როგორც ქვემოდაც ვნახავთ, რუსის მთავრობამ, ეკლესიების დაბრუნების მაგიერად, პატრებს მისცა 6,000 მანეთი ახალი ეკლესიის ასაშენებლად. [რუსების შემოსვლით ქართლის მდგომარეობა გაუმჯობესდა, მაგრამ სამცხეკი დარჩა უწინდელ მდგომარეობაში] და არ მოელო ბოლო იგოდენ უსამართლობას, რომელიც იქ ხდებოდა. ამ სამწუხარო მდგომარეობას მოკლედ აღუწერს კარდინალს ერთი იქაური მღვდელი ესრეთ:

„თქვენო უმაღლესობაჲ, ფრიად პატივცემულო ბატონო.

„ჩემის მოვალეობის ასასრულებლად თქვენს უმაღლესობას უკვე ვახლდე ჩემი ქვეყნდომითი წერილები, მაგრამ, ჩემდა სამწუხაროდ, არც ერთის პასუხი არ მიმიღია, რომ მით თავი მენუგეშებინა. ამიტომ კვლად ვახლდებ ამ წერილსაც ნიშნად ჩემის სამარადისო რიდისა და მორჩილებისა, მასთანვე მოგახსენებ ყოველ ჩემს ამბავს. ორი წელიწადი შესრულდა, რაც ამ მძლავრთა უთანახმოების გამო, რომლების ქვეშევრდომნიც ვართ, ვიმყოფებით ეგოდენს შეწუხებასა და უბედურებაში,

რომ არც ერთი სიტყვით შემიძლია გამოვაცხადო, რადგან ამათი უწყალობა ბევრად აღემატება უწინდელ ბარბაროსების უწყალობას; ვინაიდან ეს პროვინცია მთლად მოაოხრეს და მკვიდრთ წაართვეს, რაც კი გააჩნდათ. ეგოდენ უბედურობას აღვიღალ და ვითმენდი, რომ, თავიანთ უღმრთოების შესასრულებლად, ერთიანად ამოწყვეტას არ გვემუქრებოდენ ყოველ დღე. ამიტომ ძრიელ გვეკირია ღვთიური შეწევნა, რომლის მოპოების იმედი გვაქვს თქვენის ლოცვის საშუალებით. თუმცა ამ საერთო უბედურებას არც მღვდლები და არც ეკლესიები გადარჩნენ, ყველა განაშიშვლეს, მინცკი, რაოდნათაც შემეძლო ჩემს მოვალეობას უკლებლივ ვასრულებდი, ვგრეთვე შევეწიე მორწმუნებს, შევაგულიანე, რათა მოთმინებით ეტვირთნათ ყოველი უბედურება და მინდობოდნენ ღვთის ნებას. ამიტომ, ჰეშმარიტად, დიდს ნუგეშსა და სიამოვნებას ვგრძნობ, რომ მორწმუნეთაგანს არავის დაუტოვებია ჰეშმარიტების გზა ეგოდენს შეწუხებასა და უბედურებაში. ვევედრები უფალსა, რათა ღირს იჩინოს და აღგვიმატოს თავისი წმიდა მადლი, რომ მტკიცედ და მხნედ განვაგრძოთ მისი მსახურება ამნაირ შეწუხებაში და დასტუბეს მისი გული ჩვენზე, რომ აგვაცილოს მომსვრელი ხმალი, რომლისაც ღირსი გაუხდით ჩვენთა უბედურთა ცოდვითა გამო, დასასრულ, ვემთხვევი თქვენის უმაღლესობის ბისონს და ვითხოვ ღვთისაგან თქვენთვის ყველა ბედნიერებას, თქვენის უმაღლესობის უმდაბლესი და უმორჩილესი მონა, სტეფან გურჯიანთი, მოწაფე პროპაგანდისა და თანაშემწე ახალციხის პროვიკარისა, სათლელი. 24 ივნისს, 1802". (1).

ვგონებთ, ერთი უკანასკნელი დევნულებათაგანი იყოს, რომელიც მიაყენეს სამცხეში დანაშთ ქრისტიანებს. ქართველ კათოლიკების და ქრისტიანების წინააღმდეგ ოსმალთა მტარვალობის შესახებ ბ. ზაქარია ქიქინაძემ უკვე ბევრი დასწერა. (2).

უფროსი პატრი 5 ივლისს 1802 წ. რომში სწერს და სთხოვს ევროპაში მოკრეფილი მოწყალებიდან საკმაო ფული გაეგზავნოს, რათა შეიძლოს ტფილისისა და გორის ეკლესიების აშენება, რადგან ეკლესიების დაბრუნების იმედი აღარ არისო.

ამავე დროებში რომში გაუგზავნიათ მოხსენება ველის კათოლიკების შესახებ; ვერ ვიპოეთ და არც ვიცით მისი შინაარსი. ხოლო იქ მოყვანილი გარემოება ცოტა მოხსენებულაია ამ წერილში, რომელსაც პროპაგანდა იწერება:

„ახალციხის პროვიკარს, ბატონ პავლე დავით შაჰყულიანს, 14 ივლისს 1802.

„უკვე მოგვხსენდა, რომ ველის დროული წინამძღვარი მიცვლილა, ბერძნის ტიბიკონის სხვა მღვდელიც არ მოიპოება, ერის მოვლა შეე-

ძლოს; უმღვდლობა მეტად მავნებელი შეიქმნება იქაურ ქართველ-კათოლიკებისათვის და სქიზმატიკების მოქცევასაც დიდად ხელს შეუშლის. ამისგამო სულიერი საქიროებისათვის მტკიცედ საზრუნველად ახალციხის და ველის ბერძენ ქართველებისათვის (ბერძნის ტიბიკონის მქონე) უკვე დადგენილი იყო, მოგვეყვანიებინა რომში იმავე ტიბაკონის ორი ყმაწვილი და აღვეზარდა ურბანოს კოლეგიაში, რათა მღვდლად კურთხეულიყვნენ და მაგ მრევლთათვის მოეცლოთ, როდესაც წინამძღვარი აღარ ეყოლებოდათ. რომის სხვა და სხვა გარემოებამ ხელი შეგვიშალა, სისრულეში მოგვეყანა ესეთი სასარგებლო დადგენილება. ეხლა, თუმცა ჯერ არ ვაღებულა ურბანოს კოლეგია, მაგრამ, წმინდა კრებამ, რადგან კარგად უწყის ბერძენ-ქათველი მღვდლების საქიროება, კვლად დაადგინა, რომ დავიბაროთ მაგ ტომის ორი ყმაწვილი და გავრწოვნათ ბაღინანთ გრიგოლ მღვდლის ხელმძღვანელობით. ამიტომ გთხოვ ამოარჩიოთ ორი ახალგაზდა, კარგი ზნეობისა და მიდრეკილნი საეკლესიო წოდებისადმი, ჯან-მრთელნი, არც 12 წლისაზე პატარა და არც 15 წლისაზე ხნიერი და საზოგადოდ ისეთები, რომ იმედი იყოს, ბოლოს სასარგებლონი შეიქმნენ. პირდაპირ რომში გამოვზავნით, სადაც წმიდა კრება მათთვის ყველანაირად იზრუნებს. ექვი არა გვაქვს, კათოლიკე სარწმუნოების ესრეთი სასარგებლო საქმისათვის ყველანაირად ეცადოთ“ (1).

აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ მოხსენებულია ქართულ ტიბიკონის მქონე კათოლიკების ყოფნა ახალციხეშიაც; წინა დროებში ამის შესახებ არ შევხვედრივართ საბუთებს.

როგორც ჰგავს, მღვდელი შაჰყულიანთი პროპაგანდის ესეთ ბრძანებას არ დამორჩილებია და თავის გასამართლებლად სხვა და სხვა მიზეზები მიუწერია. წერილი ჩვენ არა გვაქვს. ხოლო პროპაგანდა ასეთს პასუხს უთვლის:

„ახალციხის პროვიქარს, ბატონ პავლე დავით შაჰყულიანს, ნ აგვისტოს, 1803.

„თუმცა ამბობთ, რომ საქირო აღარ არის ქართველი მღვდლები ბერძნის ტიბიკონისა აღარც მანდ ახალციხეში და აღარც ველში, სადაც ის ცოტა დარჩენილი ქართველი კათოლიკები შეეჩვენენ სომხურ ტიბიკონის მქონე მღვდლებისაგან სულიერი სამსახურის მიღებასო, გარნა წმიდა კრებას ეგ დიდად სასარგებლოდ მიაჩნია როგორც ერთისა ისე მეორე ადგილისათვის. შესახებ ველისა უფრო შესაფერი იქმნება იქ მყოფ ქართველ კათოლიკებს, რაგინდ ცოტა იყვნენ, ჰყავდესთ მღვდელი, რომელმაც საიდუმლოები და საეკლესიო წესები შეუსრულოს მათ თავიანთ საკუთარი ტიბიკონისამებრ, რისაც ძრიელ კმაყოფილი დარჩე-

ბიან, თუმცა საქიროებამ იძულებულ ჰყო მიემართათ სომხური ტიბიკონის მღვდლებისათვის წმიდა საიდუმლოების მისაღებად, რადგან სხვა გზა არა ჰქონიათ. ესრეთი აზრისა მართო ამ საგნის შესახებ არ არის წმიდა კრება; იგი მუდამ ზრუნავს მწვალებელთა მოქცევისათვის და უშზადებს ყოველ საშუალებას, რათა ადვილად შეიძლონ შეუერთდნენ ქრისტიანთა ეკლესიას, იმათი მოქცევის საქმეს ერთი დიდი დამაბრკოლებელი მიზეზი ის გამოუჩნდება, რომ თავიანთ შეცთომილებასან იძულებული გახდებიან ეგრეთვე თავიანთი საკუთარი ტიბიკონიც დაუტეონ. ამისგამო კრება მეტად მოწადინებულია, ველსა და ახალციხეში განწყობულ იქმნენ ქართველი მღვდლები ბერძნის ტიბიკონისა, რათა მათი საშუალებით შეუერთდნენ იმავე ტიბიკონის სქიზმატიკები, რომლებიც მანდ იპოებიან. წმიდა კრების უმთავრესი მიზანია და კიდევ თხოულობს ქართველის ყმაწვილების ბერძნულ ტიბიკონზე აღზრდასა. თქვენც უეჭველად თანახმა უნდა იყვნეთ და არ დაზოგოთ მთელი თქვენი თანამშრომელობა“. (1).

რაოდნათაც ვიცით, იმ მღვდელს შემდგომ პროპაგანდის ესეთი ბრძანებაც არ შეუსრულებია. აი მეტად უსამართლო მოქმედება მღვ. შაჰყულიანისა, რომელსაც საბრალო ქართველებისათვის მოუსპია თავიანთი ენით წირვა-ლოცვის შესრულების ღონისძიება. ასეთი მოქმედება მეტად უფრო იმიტომ გასაკიცხია, რომ თვით რომი დიდად მოწადინებული იყო, ქართველებს თავიანთი ტიბიკონის მღვდლები ჰყოლოდათ და ამის სისრულეში მოყვანას თვითვე უბრძანებდა, მაგრამ ის მღვდელი კი წინააღმდეგ იქცეოდა და თავის ძალადობით მოქმედების გასამართლებლად არა ერთ ცხრა მაზებს უთელიდა, ამნაირ მის შეუსაბამო მოქმედებას ხალხზე ისეთი სამწუხარო შთაბეჭდილება მოუხდენია, რომ, ბევრი დროს გავლის შემდგომ, ახალციხელი მისი თანამედროე მოხუცი პირებისაგან თვით ჩვენ გაგვიგონია მისი საყვედური და კიცხვა.

ზემოდ ენახეთ, რომ საქართველოს მისიონის შესაწყენელად პროპაგანდამ მიმართა ავსტრიის კეისარს, რომელმაც უარი არ უთხრა, მაშინვე გადასცა საქართველოში გამოსავზაენად 1282 პიასტრი.

ამ წერილში ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ რავდენიმე ქართველი თეთინელებთან და კაფუციანებთან მონაზონებად შესული. უნდა მივუმატოთ ერთი სხვა ქართველიც, რომელიც მონაზონად შემდგარა პოლონეთში დომინიკიანებთან. იგი თვითვე აღწერს თავის ვინაობასა და გარემოებას ამ წერილში, რომელსაც უგზავნის პროპაგანდას ლათინურად:

„წმიდა პროპაგანდის კრებას,

„მე ძმა ონოფრიო ოანჯანოვი, მღვდელი და მისიონერი სარატოვის პრეფექტურისა რუსეთის იმპერიაში, უფროსი და დეკანოზი სარა-

ტოვის პრეფექტურის კათოლიკე ეკლესიებისა და მოწესე მოქადაგეთა ძმათა (დომინიკიანეთა).

„მდაბლად გაუწყებ შემდეგს. მე, საქართველოს ქალაქ ტფილისში დაბადებული, 17 წელიწადი დაეყავი პატრი კაფუცინებთან. ოცდა ორი წელიწადია, რაც ჩემს სამშობლოს გაეშორდი და პოლონეთში მოქადაგე ძმებთან, გამოსაცდელი დროს გატარების შემდგომ, მონაზონად შევდეგი. მათი უსამღვდელოესობის მიტროპოლიტ არქიეპისკოპოსის, სტანისლავ სეთცევიჩის თანხმობით და ეგრეთვე ჩვენის წესის პროვინცილის ნებით საქართველოში მოვედი სანახაუად და სანუგეშოდ დედაჩემისა და სხვა დანარჩენ ნათესავებისა. მაგრამ რა მოვედი, ნუგეშის მაგიერ, შევსწუხდი. ჯერ იმის გამო, რომ იმერეთში მყოფი კაფუცინი პატრი ნიკოლა რუთინიანელი დაბრკოლებას აძლევს, რისგამო ჩვენს კათოლიკებს განსაცდელი მოელის კათოლიკე სარწმუნოების დატოებისა. მეორედ იმის გამო, რომ უფროსმა პატრმა, ფრანჩისკე პატრელმა, თვინიერ საქიროებისა, ქორწინებისათვის ნება მისცა მესამე ხარისხის ნათესავებს...

„წმიდა კრების უმორჩილესი მონა, ძმა ონოფრიო ოანჯანოვი, გორი, 28 აპრილს 1803“ . (1).

ამ წერილში კაფუცინების მიმართ სამღერავი უსაფუძელო როდია. სამწუხაროდ, თვით იმ დროებშიც ბევრნაირად შეენიშნეთ მათი შეუსაბამო მოქცევა. ისინი მუდამ ისე არ იქცეოდნენ, როგორათაც მოითხოვდა მათი მოვალეობა. ზოგჯერ ერთმანერთში უთანხმოება ჰქონდათ; ზოგჯერაც თავიანთი ცუდი ყოფაქცევით ერს დაბრკოლებას აძლევდნენ. გარდა ამისა, საკმაო მღვდლები ჰყავდათ, მეტადრე გასულის საუკუნის პირველ წლებში. მათი რიცხვი იქამდე შემცირდა, რომ თითო ქალაქში თითო მღვდელი და ძლივს მოიპოვებოდა; ახალციხეში კი აღარც ერთი კაფუცინი იყო, რისგამო იქ მყოფი სომხების ვართაპეტი თურმე დიდძალ ფულს აძლევდა ფაშას, რათა პატრების ეკლესია და მონასტერი ხელში ჩაეგდო და ამ საშუალებით, სამუდამოდ განეშორებინა ახალციხიდან. თავის მხრივ შაჰსულიანი მღვდელიც ცდილობდა ხელში ჩაეგდო ის ეკლესია, რადგან კაფუცინებს კაი თვალით არ უყურებდა და მარტო თვით უნდოდა გაბატონება.

უკვე ზემოდ გავიხსენიეთ, რომ კაფუცინები საქართველოს შვილებს ლათინის ტიბიკონზედ იმიტომ არ აკურთხებდნენ, რათა შემდგომ მათ გვერდზე არ ამოსდგომოდნენ და როგორმე არ დაეჩრდილიათ. ამისგამო ხსენებული ლათინის წესის მღვდლის ტფილელის ონოფრიოს მოსვლა საქართველოში სასიამოვნოდ არ დაურჩათ. რა დაყარა ხმა, საქართველოში დარჩენას ვაპირებო, კაფუცინები შეშფოთდნენ და 5 ივნის 1803 წ. კიდევ რომში მისწერეს თავიანთი მწუხარება და დარდი:

„სამი თვე იქნება, რაც აქ მოვიდა პოლონეთიდან ერთი პატრი ღომინიკიანი, აქ დაბადებული, თავის დედის სანახავად; მაგრამ ახლა ვეღარ ვაღწევითა წასვლა და აქ დარჩენას აპირებს“.

ის მღვდელი უქმად არ ატარებდა დროს, მათ ზევს შეელოდა სულთა მოვლაში, მაგრამ მაინც კი მათი გული ვერ მოიგო.

როგორც სჩანს ზემო წერილში დასახელებული პატრი ნიკოლა ძრიელ ცუდათ იქცეოდა, მრევლს ბოროტ მაგალითს აძლევდა და თავის უფროსის ბრძანებას აღარაფრად აგდებდა, თუმცა სხვათა, შესანიშნავი პირი, გამოჩენილი ექიმი და მეტად მიჩნეული იყო ქართველებისადგან. მისი საქართველოდან განშორება უნდოდათ, მაგრამ ვერ გაისტუმრეს, რადგან იმათ ბრძანებას ყურადღებას აღარ აქცევდა. ამიტომ მისმა უფროსმა რომს მისწერა, პროპაგანდამაც პეტერბურგში მინისტრს სთხოვა, მთავრობას შემწეობა აღმოეჩინა მისი საქართველოდან გასტუმრებისათვის; საქართველოს მთავარმართებელმაც ამის შესახებ ბრძანება მიიღო. ბოლოს პატრი ნიკოლა დასთანხმდა იტალიაში წასვლას, კიდევ დაადგა გზას და წასვლისას გაიარა ქუთაისში, სადაც დახვდნენ ერეკლე მეფის შვილები, რომელთაც იცნობდა. მისი გაშვება არ ინდომეს და არც მეფე სოლომონს უნდოდა. იმ დროს ახალციხის ფაშამ რა შეიტყო პატრი ექიმის ქუთაისში ყოფნა, სოლომონ მეფეს მისწერა და სთხოვა, რომ პატრი ნიკოლა მისთვის გაეგზავნა, რადგან ძრიელ სქიროდა. სოლომონმა არ გაუგზავნა, თავისთან დაიჭირა და კაფუციების უფროსს სთხოვა, ფაშასთან სხვა პატრი გაეგზავნა და პატრი ნიკოლა იქ დაეტოვებინა. უფროსმა უპასუხა, რომი იბარებს, მე არაფერი შემძლია და საქიროა იქ მიწერაო. ამიტომ ბატონიშვილებმა მისწერეს ეს წერილი ქართულად:

„მათ მალალ ყდ უსამღვდელოებას, და მალალთა აღგილთა მოსაყდრეს დიდისა რომის კრებისა თანაწევრს უფალს კარდინალს.

„ჩვენს მოწყალე ხელმწიფეს.

„აღრითგანვე მეფენი საქართველოსანი ჟამ ყოველ პატრივითა და სიყვარულითა შესაბამითა ბძანებულან საქართველოსა შინა მყოფთა პატრთა ზედა; და უმეტესად მათდა მამა პაპათა ჩვენთა და ჩვენ მამობრივი და მეგობრობითი სიყვარული გვექონია ყოველთა შეძლებითა ჩენითა ვიდრე აქომამდე, და აწ დროსა ამას მივიღეთ უბღურობა..... მოგვიხდა ვადმოსვლა ამის უპაღლესობის ჩვენს დისწულის იმერეთის მეფეს სოლომონთან, და კვალად ვიმედონოებთ ღთით და მიზეზითა ამით რომელ წელიწადსვე ამას შინა მივიღოთ სამკვიდრო და სამეფო ჩენი საქართველო; ვინაითგან ძალითა ღთისათა ამის თავის უფლებითი ნება ხელთა ჩვენთა, ყდ უსამღვდელოესო მეფეო. სამეფოსა ჩვენსა ყოფნაში

იყო საკუთრად აქიმი ჩვენი პატრი ნიკოლოზ, და ოდესაც მივიღეთ ლტოლვა.... და გარდმოვედით იმერეთად ეამსა ამას დაშთა პატრი ნიკოლოზ საქართველოსა შინა მყოფთ თავის მრევლში; და შემდგომად რაოდენსამე ხანში თქვენი უმაღლესი ბრძანება მოსვლოდა წამოსვლისა საფრანგეთად, და ვინაიდგან გზა საფრანგეთისა იმერეთი არის მოვიდა სამეფოსა ქალაქსა ქუთაისსა და ამისმა უმაღლესობამ მეფემ სოლომონ არა მისცა ნება გზისა და არცა თავისუფლება წამოსვლად. ვინაიდგან იხილა საქიროდ საქმესა შინა სააქიმოსა, და ჩვენც ფრიალ მოხარულ ვიქმენით ამისათვის პირველი ესა რომ საკუთრად და სანდოდ აქიმად მყოფობდა ჩვენთან და მეორეც ეს, რომ საუცხოვო კაცი არის: ამ საქმებზედ თქვენს ყდ უსამღვდელოესობას წერილი მიართვა ხეფნისა ამისმა უმაღლესობამ მეფე სოლომონმა; და ჩვენც უმეტესად ვითხოვეთ ვედრებით რომელ მისცეთ უმაღლესი ბრძანება პატრი ნიკოლოზს ჩვენთანა ყოფნისა: და როდესაც მოწყალეებითა ღვთისათა მივიღებთ კვალად სამეფოსა და სამკვიდროსა მამულსა ჩვენსა საქართველოსა, რაც უწინ პატივი და სიყვარული ჰქონიათ თქვენგან გამოგზავნილთ მოსულთ პატრებს, ერთის წილ ათას იმდენს მიიღებენ პატივსა და სიყვარულსა ჩვენგან; და კვალად ვითხოვეთ რომელ უმდაბლესათ ესე მოხსენება ჩვენი არა უგულობელს ჰყოთ, და ვედრებისა და წადიერებისამებრ ჩვენისა აღსრულება ინებოთ; რომლისათვისაც ვეგებით მდაბლითა და უღრმესითა ერთგულობითა თქვენდამი.

„თქვენის მაღალ ყდ უსამღვდელოესობის მოწყალის კელმწიფისა ჩვენისა უმდაბლესად სამსახურისა მათისა მოწადინე სდ საქართველოს მეფის ძენი. იულიონ

ბექელი
ხუცურის ასოთი

 ფარნავაზ

ბექელი
მხედრული ასოთი

 ივნისის 20 წელთა 1803“. (1).

აქ ხსენებული წერილი სოლომონისა ბევრი ვეძებეთ, მაგრამ ვერ ვიპოვეთ. ხოლო შეგვხვდა მარტო მისი თარგმანი იტალიანურად. რომლის თარგმანსაც ტექსტით აქვე ვურთავთ:

„მათს მაღალს ყდ უსამღვდელოებას, დიდი რომის კრების კარდინალ ბორჯიას.

„ჩვენო მოწყალეო ხელმწიფევე, გავლილ დროებში თქვენის ბრძანებით ევროპაში წასასვლელად პატრი ნიკოლოზ აქ გამოიარა, და ჩვენ შევაჩერეთ, რადგან აქიმი გვეპირებოდა, კაი სამსახური მოგვავაო.

ახლა მოუვიდა. მას კვალად ბრძანება მანდ დაბრუნებისა; თუმცა ამას მტკიცედ გადაწყვეტილი აქვს წამოსვლა და ჩვენძ დატოება, მაგრამ ავუკრძალეთ წასვლა. ვინაიდგან აქიმებად მუდამ თქვენი გამოგზავნილი პატრები გვეყვდა, ამიტომ ვნატრობთ, თქვენმა უმაღლესობამ კე-

თილ ინებოს და ჩვენის სიყვარულისათვის პატრი ნიკოლას ნება მისცეთ ჩვენთან დარჩეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ძალით არ დავიქერთ, გამოგზავნივთ, მაგრამ შემდეგში კი აღარც ერთ პატრს დავაყენებთ აქ; ყველანი იძულებულნი გახდებიან აქედგან წავიდენ, თუ ჩვენის პატივისათვის მისი აქ დატოება არ ინებეთ; ესრედ ერი დარჩება უმწყემსოდ. მაგრამ იმედი გვაქვს, არ ინებოთ. დავშთებით ყველანი ჩვენის პატივისცემით, სულით და ერთგულობით თქვენი უმაღლესის მოწყალე ხელმწიფობისადმი—სოლომონ მეფე სრულიად იმერეთისა, ოდიშისა და გურიისა. ხეველი“ (1).

ამისთანა უმაღლეს პირთა თხოვნას პროპაგანდა არასოდეს უარს არ ეტყოდა. სასიამოვნოთაჲ კი დაურჩა ასეთი თხოვნა. დათანხმდა და მოსწერა შემდეგი წერილები სოლომონს და ბატონიშვილებს.

„მათს ხელმწიფებას სოლომონს, სრულიად იმერეთის, ოდიშის, და გურიის მეფეს, ქუთაისს. 9 ივნის 1804.

„არც ერთი ამბავი შეიძლებაოდა ყოფილიყო ჩვენთვის ისე სათნო და სასიამოვნო, როგორც ახლა შეძლება რათა დავაკმაყოფილო სურვილი თქვენის ხელმწიფებისა, რომელმაც მუდამ ეგოდენი სახიერებით მიიღეთ ჩვენი მისიონერები და პატივი ეცით. თუმცა კაფუტანი პატრი ნიკოლა რუთილიანს შეეუთვალეთ, დაბრუნებულნი იტალიას, მაგრამ ახლა თქვენის ხელმწიფების სურვილის თანახმად, დიდის სიამოვნებით ნებას ვაძლევთ, შეეძლოს დარჩენა თქვენს სამეფოში, როგორათაც წმიდა კრება თავის პატივად რაცხს დასთანხმდეს ყოველ თქვენს სურვილსა, რაც კი შეუძლია, ეგრეთვე იმედი აქვს, თქვენმა ხელმწიფებამაც კეთილ ინებოს და სახიერებით დაიფაროს ჩვენი მისიონერები და კათოლიკები, რომლებიც სცხოვრებენ თქვენს სამეფოში და რომელთაც ვალად აქვსთ დაემორჩილონ თავიანთ მთავარს და მისნი ერთგული იყვნენ. უკეთუ შემთხვევამ მოიტანა როდისმე, რომ ტფილისს, გორში და საქართველოს სხვა ადგილებში მყოფი კაფუტინები; რაიმე მიზეზის გამო იძულებულნი გახდენ დაუტევონ ის პროვინციები, ამნაირი შემთხვევისათვის, ვევედრები თქვენს ხელმწიფების გულ-მოწყალეობას, რათა კეთილ ინებოთ, და მიიღოთ იგინი სიმშვიდით თქვენს სამეფოში და დაიფაროთ ყოველნაირი უსამართლოებისაგან. დარწმუნებულნიც ბრძანდებოდეთ, ღირსი გახდებიან თქვენის სიკეთისა, ერს უწყსოდ არ მოექცევიან; არამედ დიდს სარგებლობას მოუტანენ. დიდს მადლობას მოუძღვნივთ თქვენს ხელმწიფებას, რომ უდიდესი პატივი მიეცით თქვენის წერილით და მასთანვე დიდად მონატრე ვართ მარადის თქვენის მსახურებისა. ვევედრები უფალს, მოგანიჭოს უხვად თავისი მადლის ნათელი

და უმეტესად განამტკიცოს თქვენი დიდებული სამეფო. დავშთები თქვენი უღრმესად პატივის მცემელი...“. (1).

ყურადსაღებია პროპაგანდის სიტყვები, რომლითაც მეფეს სთხოვს კათოლიკეების შეწყნარებას, როდესაც საქართველოს მისიონებს თავს დაანებებენ. ასეთი თხოვნა გამოიწვია სხვა და სხვა გარემოებამ. პირველად იმან რომ, როგორც უკვე დიდის ხნიდან რუსეთში მკაცრად აკრძალული იყო მართმადიდებლების გაკათოლიკება, ისეთივე კანონი ძალაში შეიტანეს რუსებმა, რა შემოვიდნენ საქართველოში. ამიტომ კათოლიკეებს საქართველოში დიდი აღარაფერი იმედი ჰქონდათ კათოლიკობის გავრცელებისა. მეორე ეს რომ მთავარმართებელმა კნორინგმა აკრძალა ახალის მისიონის შემოსვლა ევროპიდგან; სხვათა შორის: 1803 წლის პირველ თვეებში ევროპიდგან ტფილისს მოვიდა ექიმი ძმა ივანე კარლო; როგორც უწინ საქართველოს მეფეებს გაეხარებოდათ ხოლმე ახალი ექიმი კათოლიკის მოსვლა, ისე იმნაირ სიხარულს მოელოდნენ კათოლიკეები რუსის მთავრებისაგანაც; ამიტომ ხსენებული ექიმში კათოლიკის მოსვლა უფროსმა პატრმა საჩქაროდ და ხლებით, ახარა კნორინგს, რომელმაც წყრომით უთხრა, რომ ამას იქეთ აღარ შეიძლება ევროპიდგან მისიონერების შემოსვლაო. მესამედ, კათოლიკეების ტფილისსა და გორში დარჩენაც განსაცდელში იყო. ამის შესახებ უფროსი პატრი ფრანჩისკე, 23 ივლის, 1803, კარდინალს ამას სწერს:

„აწ თქვენი უმაღლესობა კარგად სცნობს მთავარმართებლის ჩემდამი ნათქვამი სიტყვებიდგან, რომ აღარც აქ ტფილისში და აღარც გორში, რომლებიც აწ რუსეთის უფლების ქვეშ არის, აღარ შეიძლება პროპაგანდისაგან გამოგზავნილი ახალი მისიონერების დაყენება. იმერეთს, ქუთაისს კი შეიძლება. მაგრამ ვიდრე პატრი ნიკოლა რუთილიანი იქ არის, არ გავგზავნი ახალ მისიონერებს, რათა მისი ცუდი მაგალითი არ შეითვისონ, ამას ხშირად ვუმეორებ ჩემს ამხანაგებს. ამიტომ თუ ახალისა და თუ ძველ მისიონერების თავშესაფარი აღგილი უნდა იყოს ამას იქით ახალციხე (ვამბობ ძველი მისიონერებისა), რადგან ამ დღეებში მთავარმართებელთან ვიყავი და ლაპარაკში ესეც ვუთხარი, რომ საჭირო იყო ცხინვალში იქაური 30 კათოლიკებისათვის აგვეშენებინა ერთი პატარა ეკლესია. მიპასუხა არა თავაზიანად: „თქვენ ფიქრობთ ეკლესიის აშენებას, მაგრამ შეიძლება კიდევ, რომ რომ აქიდგან ყველანი წახვიდეთო“. არ ვიცვი, თუ რა საბუთით მივაჩნივართ ბატონ რუსებს აქ ევროპელ მთავრობათა გაშუშებათ? ნეტაი შევიძლებდნე აქიდგან წასვლას, სანამ გამდევნიდნენ. ღვთის სიყვარულისათვის, დამიბარეთ, რათა გავშორდნე აქაურობას და კვალად შევიძლო თქვენი მოსალმება. ნულარც იზრუნათ აქ ახალი უფროსის დანი-

შენისათვის, რადგან, როგორც მესმის, აქ ჩვენთვის ყველაფერი გათავდა“ (1).

ამას უნდა მივეუბნოთ ისიც, რომ 1784 წლიდან მოგილოვის ლათინის ეპისკოპოსი, რომის ბრძანების წინააღმდეგ, ცდილობდა საქართველო თავის უფლებისათვის დაექვემდებარებინა; ამაზე ბევრგზის კაფუცინებს მოსწერა და უშლიდა პროპაგანდასთან მიმართვას; ხოლო საქართველო რა შეუერთდა რუსეთს, მაშინ უფრო ძალა დაატანა კაფუცინებს, ხოლო რომი კი ჰკიცხავდა იმ ეპისკოპოსის ასეთ მოქმედებას. ამ გარემოებამაც საკმაოდ გაამწვავა კაფუცინების საქართველოში ყოფნა.

პროპაგანდამ მეფის შეილებსაც ეს პასუხი გამოუგზავნა:

„მათს უპრწყინვალესობას საქართველოს მიცვალებულ ერეკლე მეფის შეილებს თავადთა იულიონს და ფარნაჯაზს. ქაუთაისს, 9 ივნის 1804.

„რადგან წმიდა კრება დიდად მადრიელია დიდებული მეფის ერეკლესი, რომელიც განსაკუთრებულის გულმოწყალებით მფარველობას უწევდა მულამ ჩვენს მისიონერებს, ამიტომ ვალად რაცხს თავის თავს მის უწარჩინებულეს შეილებსაც ყოველგვარი პატივისცემა მიავს და აუსრულოს ყოველი მათი სათხოვარი. თუმცა კაფუცინს პატრი ნიკოლა რუთილიანოს ებრძანა იტალიაში დაბრუნება, გარნა მივიღებთ რა მხედველობაში თქვენს რეკომანდაციას, რომელთანაც იყო ეგრეთვე მათი ხელმწიფების სოლომონ იმერეთის მეფისაც რეკომანდაცია, წმიდა კრება ნებას აძლევს დარჩეს მაგ სამეფოში თავისუფლად თანახმად თქვენის თხოვნისა. იმედი მაქვს, ჩვენი ნების დართვა არა მხოლოდ სათნო საყოფელი იქმნეს თქვენთვის: არამედ კვალად უფრო მიზიდულს გყოფსთ მისიონერებსა და კათოლიკეთადმი. ვნატრობ, მულამ ახალი შემთხვევა მიბოძოთ, რათა შემეძლოს თქვენი მსახურება. დავშთები ულრმესის პატივისცემით თქვენი უმორჩილესი მონა“ (1).

იმ დროებში ქუთაისი კაფუცინებისათვის კაი საიმედო ადგილი ყოფილა, რადგან, მეფეს გარდა, დედოფალიც სწყალობდა მათ და შესაწევარს აძლევდა, რაც კი საჭირო იყო. ამას ცხადად გვიჩვენებს მისი სიგელი:

„ჩ: წყალობითა ღთისათა ჩვენ ს'დ იმერთა ლეჩხუმთა ოდიშთა და გურიათა დედოფალმან დადიანის ასულმან მარიაჲ. ესე უცვალებელი და მოუშლელი წყალობის წიგნი გიბოძეთ თქვენ პატრებს: ასე რომ თქვენის ეკლესიის მახლობლად ჩვენის კაცის მარტიას მამული იყო, და იმისი მიზეზით ვიწროებით შემქიდროებულნი იყავით. მოხვედით და იმ მამულს დაგვეაჯენით. ჩვენცა ვისმინეთ მოხსენება თქვენი და გიბოძეთ მოკლევას შეილის მარტიას ნაქონი მამული თავისის სამართლიანის

გარკობით; ორი გვერდი სამძღვრისა თქვენის საყდრის წინ და უკან მოუძეს. მესამე გვერდი თავს შარის გზისკენ, და მეოთხე გვერდი ავთან-დილა შეიღების მხრისკენ, ესენი ყოველივე თავისის გზით სამძღვრით და შესავალ-გასავალით თქვენთვის გვიბოძებია, გქონდნეთ და გიბედნიეროს ღთს ჩვენსა ერთგულად სამსახურსა შინა და არავისგან არ მოგეშალოს არცა ჩვენგან და არცა შემდგომთა სხვათა დედოფალთა და მეპატრონეთაგან რამანც კაცმა შეფემან ანუ დედოფალმან, ყდ სამღვდელობამან გინა მოხელემან და თავადმან დიდმან ანუ მცირემან ამის დაშლად ხელ ჰყოს, მასამცა რისხავს ყდ ძლიერი ღთი, და იგიმც ამოიხოცების წიგნისა მისგან ცხოველთასა, მასამცა მიეცემის ძრწოლა კენისა, კურთი გეზისა, შიშეთილი იუდისა, დანთქმა და თან და აბირონისა შეჩვენებულ იყოს ქრისტეს მიერის ბრძანებით სულით და ხორციით აქაცა და მას საუკუნოვსაცა. ხოლო დამამტკიცებელი ამისი აკურთხოს ღთან. უხუცესო და მოურაო და მოხელენო ბრძანება ესე ჩვენი თქვენ ასე დაუმტკიცეთ და აღასრულოეთ.

„ალიწერა თეუესა მაისს გ წელთა ჩ. ყ. გ. დედოფალი „ შარისმ“

ამ წერილს გვერდზე უწერია ეს შემდეგიც:

„ქ: წყალობითა ღთისათა ჩვენ იესიან დავითიან სოლომონიან პანკრატიან მეფე იმერთა სოლომონ ვამტკიცებ სიგელსა ამას ვინც ეს მო-

შალოს შეჩვენებულ იყოს სულით და ხორციით

ჰ	ყ	ფ.	ყ	ჰ	ს.
ჩ	ო	წ.	ჩ	ო.	
ხ	ო	წ	ო	ჩ.	

„Сей документъ въ Пмеретинскомъ временномъ правленіи отъ губернскаго регистратора кн. Ми аила Туманова 15-го марта 1823 явленъ и въ книгу подлинникомъ отъ слова до слова „подъ № 2849 записанъ; въ чемъ симъ за подписомъ присутствующаго и приложеніемъ казенной печати свидѣтельствуется“.

ბეჭედი შთაერობის მდივანბეგ თნი დავით ჩხეიხე“. (1).

ეს დედოფლის წერილიც ცხადად გვიჩვენებს, თუ ქუთაისშიც პატრებს რა ადგილი სქერიათ და რაოდენი სიყვარული და პატივი დაუმსახურებიათ თვით სამეფო სახლშიც.

ზემოთ ვნახეთ, რომ შაჰყულიანი მოწადინებული არ იყო, რაღა ქართულის ტიბიკონის კათოლიკებს თავიანთი წესის მღვდლები ჰყოლოდათ. პროპაგანდამ ძალა დაატანა და მხოლოდ მაშინ, როგორც იყო, იშოვა ორი ყმაწვილი ველელი ქართველი, ბიძაშვილები იაკობა და ანდრია, ნათესავეები მიცვალებულის სიმონ ბატონისა. რა აცნობა რომ-

ში, პროპაგანდამ, 3 აგვისტოს 1805, მაღლობა მოსწერა და მათთვის გზის სახარჯოდ მისცა 140 სკუდი, რაიცა მათ უნდა გადასცემოდა კოსტანტინეპოლში. ისინი ზღვით არ წასულან კოსტანტინეპოლს, რათა კანებს (ლაზებს) ტყვეთ არ წაეყვანათ; ამიტომ იძულებული გამხდარან ხმელეთით წასულიყვნენ. კოსტანტინეპოლშიც მათი რომში გაგზავნა შეჩერებულა ომიანობის და სხვა მიზეზების გამო. ამიტომ პროპაგანდამ მოსწერა იქაურ ეპისკოპოსს, რომ ის ყმაწვილები იქვე გაეწვრთნეინებინა და გაეგზავნა მათ ქვეყანაში.

ჩვენდა უცნობის მიზეზების გამო, გურჯიანთ სტეფანე მღვდლის მოხსენებისა გამო კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსმა სათლელი და მის გარეშე გამოარიცხა ახალციხის უფროსის ღელქვეითობისაგან და პირდაპირ დამოკიდებულ ჰყო კოსტანტინეპოლზე. შაჰყულიანმა იწყინა, რადგან თვით იყო იმ დროს ახალციხის უფროს პროვიკარად, ამის გამო საჩივრები მისწერა პროპაგანდას, სადაც დიდი სახელი ჰქონდა მოხეჟილი და ბალინანთ გრიგოლ მღვდელიც მხარს უქქერდა. პროპაგანდამ მოუსმინა და 5 ივლის 1806 ეპისკოპოსს მისწერა და დაავალა, რათა უკან მოეწოდებინა თავისი გარდაწყვეტილება და სათლელი უწინდელებრ ისევ ახალციხისათვის დაექვემდებარებინა. ეპისკოპოსმა ძალაუვნებურად შეასრულა ბრძანება, მაგრამ ამ გარემოებამ ბევრი უკმაყოფილება გამოიწვია სათლელში, მეტადრე მღვდლებს შორის.

ტფილისში კათუციანებმა დაიწყეს ახალი ეკკლესიის აშენება. ეს ამბავი რომში მისწერეს 2 მარტს 1805 წ. უფროსი პატრი, 29 იანვარს 1806, კვალად სწერს და აუწერს, რომ მთავრობის მიერ მიცემული 5,000 მანეთი (ეს ფული მოიპოვეს ძველი ეკკლესიის მაგიერად მთავარმართებლის ციციშვილის შემწეობათ) დაუხარჯავთ და ეგრეთვე სხვა ფული, რაც კი ჰქონდათ: მაგრამ ეკკლესია ვერ დაუმთავრებიათ. ამიტომ რომს სთხოვს შემწეობას. ეგრეთვე სთხოვს ნებას გააჰყიდონ თავიანთი ბაღი, ერთი სახლი და ორიც ცარიელა ადგილი, რათა მისი ფულით აღაშენონ მონასტერიც. პროპაგანდა შემდეგს პასუხს აძლევს.

„პატრი ფრანჩისკე ანტონ პატროელს საქართველოში მყოფს კათუციანების მისიონის უფროსს. ტფილის, 6 სექტემბერს, 1806.

„.... ხოლო წმიდა კრების ხაზინა თქვენც კარგად იცით, ეგონად დაღარიბებული და დაცარიელებულია, რომ მისიონერებისათვის გასულის დროის პენსიონები ჯერეთაც არ გადაუხდია. გარნა მიიღო რა მხედველობაში ეგრეთი გაქირვებული მღგომარეობა, რომელშიც იმყოფებით, ვითარცა იწერებით, შეგებრალა და გიგზავნის 200 სკუდს შესაწევარს. სამწუხაროდ დამირჩა ამბავი, რომ, ფულის შემოკლების გამო, ეკკლესიის აშენება ვერ დაგიმთავრებიათ. სჩანს თქვენ საჭირო

ზომა არ მიგიღიათ და, ვინ იცის, ეგებ უდიდესი რისამე აშენებაც განიზრახეთ... ნება ითხოვეთ, რომ გაჰყიდოთ მისიონის საკუთარი ერთი ბაღი, ერთი სახლი და ორიც პატარა ადგილი, რათა ნავაქრის ფულით აღაშენოთ მისიონერების სადგომი სახლი. ჩვენმა ბატონმა პაპმა, რა გამოიძია გარემოება, კეთილ ინება და ნება დაგროთ იმ პირობით, რომ ის ფული სახლის აშენებას კი არ შეახარჯოთ, არამედ ეკლესიის დასასრულებლად, რადგან ყოვლად საჭიროა“. (1).

ევროპიდან მოწოდებული შემწებთ, მამულების ფულით და აქ მოპოვებულის მოწყალების შემწეობით, კათუცინებმა მალე დაასრულეს ტფილისის ეკლესიის აშენება. ამ ამბავს იგივე უფროსი პატრი 24 იანვარს, 1808 წ. სწერს კარდინალს:

„თქვენო უმაღლესობავ, გასულ წელს მივიღე თქვენი პატროსანი წერილი. ცნობილის არეულობის გამო გზა შეკრულია, მგზავრები ვერ მოდიან. ამიტომ მეც ვერ შევიძელი აქამომდე პასუხის მოწერა და ამის გამო ვალი ვერ მოვიხადე. თქვენის პირველის წერილის მიღების ცოტა შემდგომ, მივიღე ოსმალური 720 პიასტრი, რომელიც წმიდა კრებამ გვიწყალობა, რისთვისაც სიმდაბლით მადლობას მოვახსენებ. თქვენ საინუგეზოდ უნდა გაუწყო, რომ ვენის მთავრობისაგან გამოგზავნილი შესაწევარის მომეტებული ნაწილი მივიღე, დანარჩენი, იმედი მაქვს, ამ დღეებში მივიღო. ჩვენის ახალის ეკლესიის აშენებისას თქვენი უმაღლესობა მწერს, ვინ იცის, ეგებ განიზრახეთ აშენება იმისთანა დიდი რისამე, რაიცა აღემატება თქვენს შეძლებასო. ჩემი ბრალი არ არის, რადგან თვით თავად ციციანოვმა, იმ დროის აქაურ მთავარმართებელმა, დახატა გეგმა. ინუგეშეთ, რომ ეკლესიის შენობა, თუ კედლები და თუ დანარჩენი, დასრულდა. ჩვენმა კათოლიკეებმა, რაც კი შეეძლოთ, იღონეს; მთავრობისგან 1,000 სარგებლით ისესხეს და სხვა ვალიც დაიდვეს. ორი თვეა, რაც შევედით ეკლესიაში. ძველი ეკლესიიდან ყოვლად წმიდა ზიარების საიდუმლო პროცესიით გადმოვასვენეთ „პანჯელინგინ“ გალობით და მუსიკით. პროცესიას აქეთ იქით რუსის ჯარი ახლდა და წინ მიუძღოდნენ რუსის მთავრობის სამხედრო და სამოქალაქო აფიცრები, ქართველები, სომხები, და მთელი ქალაქი უყურებდა. აქაური ქართველების კათალიკოსმა და მათმა მიტროპოლიტმა ეკლესიაში შემოსვლა ინებეს, ეგრეთვე სომხების პირველი ეპისკოპოსიც შემოვიდა. პატივი ვეცით და სკამზედ დავსვით...“, (1).

ამ წერილიდან სჩანს, რომ კათუცინების მდგომარეობა ციციშვილის გამგებლობის დროს კარგად გაუმჯობესებულა, და აღარც ჰქონიათ შიში განდევნისა, რასაც კნორნიგი ემუქრებოდა. ეგრეთვე სჩანს, რომ ციციშვილს დიდი სიკეთე მიუძღვის კათუცინებელადმი, რადგან

მთავრობას 6,000 მანეთი გამოართვა და კათუციანებს მისცა ჩამორთმეული ეკლესიის მაგიერად; ახალი ეკლესიის გეგმაც თვითვე შეადგინა და თვითვე დააწყებინა მისი შენობა: ეგრეთვე თავის შემწეობითვე დაასრულებინებდა, რომ მტრებს არ მოეკლათ. კათუციანები ეკლესიის შენობის შეყენების მიზეზად ერთადეად მის სიკვდილსაც რაცხმენ. უფროსი პატრი 15 ივნის 1806, რომში სწერს ესე:

„ჩვენის ეკლესიის შენება შედგა, რადგან ფული აღარა გვაქვს და ჩვენი მფარველი რუსის მთავარმართებელი სპარსელებმა ლალათით მოჰკლეს, ახლა ჩვენზე ამას იტყვიან: „კაცმან ამან იწყაო შენობად და ვერ შეუძლო აღსრულებად“. (2).

ეგრეთვე მის დროს კათუციანებს დაუბრკოლებლივ შეეძლოთ ახალი მისიონერები მოეყვანათ.

კათუციანების ტრაპიზონის არხივში ვპოვებთ ბევრი კერძო პირთა ქართულად დაწერილი ნასყიდობის გუჯრები, რომელსაც არაერთად მიმართი აქვსთ კათუციანებთან, ან კათოლიკების ეკლესიასთან. ამათმა ნახვამ დიად გაგვაკვირვა, რადგან ესრეთი ქალაქები მათ სრულებით არ შეეხება. ჩვენის აზრით, ეს იმითი უნდა აიხსნას, რომ ხალხი ისეთ სამუდამოდ საჭირო ქალაქებს მათ აზარებდენ შესანახავათ, რადგან მათ უფრო ენდობოდენ და უფრო საიმედო კაცებად რაცხავდენ. ხოლო როდესაც კათუციანები საქართველოდგან წავიდენ, ისე ჰგავს, წასვლისას საკმაო დრო აღარ ჰქონდათ, რომ ყველასათვის თავიანთი ქალაქები გადაეცათ და ამ რიგად თან გაჰყოლიათ ის გუჯრებიც. იმათში შეგვხვდა ზოგიერთი ისეთი ქალაქიც, რომ მათ შეეხება, და თავის ადგილს შემოვიტანთ:

„პ. ამ წიგნს ვსწერ ჩემის ნებით მე კრუხიქამიანთ იოსეფის ძე ბატონჯანა, ამ საქმეზედ, რომ ქუთაისს ქვარინის გვერდით ხულა რომ მქონდა დაიწვა და ცარიელი ადგილი დარჩა; იმ ადგილის ნახევარში ათი სული დავაწვინე ქუთაისს იესო მარია და იოსების ძმობაში, და რაც მეტად ღირდა ძმობას შევაწიე, მასუკან აღვაშენეთ და რაც დაიხარჯა ნახევარი ძმობის თეთრიდამ და ნახევარი ჩემი დაიხარჯა; და ახლა ის ხულა ნახევარი ძმობისა არის და ნახევარი ჩემი არის.—ამისი მოწამე არის ბატონი პატრი ჩელერინე, და აკოფაშვილი გაბრიელა; და მე თვითონ ბატონჯანას დამიწვრია და ჩემი ყაბულიც არის; აღიწერა ქტეს 1807, მაისის პირველსა.

„ნახევარი ხარჯი აღშენებაზედ სამო თეთრისაგან რომ დაიხარჯა არის ოთხმოცდა ათი ყურუში.

„ამის მოწამე ვარ მე ძმობის უმფროსი პატრი ცელერინე.

„ამისი მოწამე ვარ მე აკოფაშვილი გაბრიელი“.

ეს წერილი შემოწმებულია რუსის მთავრობისაგან 15 მარტს 1823, № 2857, და ხელი უწერია მდივანბეგი თ'ი დავით ჩხეიძეს თავისი ბეჭედით.

„წელსა ჩყია, აგვისტოს ლ.

„მოვიდნენ ჩვენს წინაშე ქუთაისის მცხოვრები გუნებაშეილი გრიგოლა, და მისი მოყვარე ბახუტა ბაქრაძე, და ლ'თის ფიცით აღიარეს, ჩვენი სამოსახლო ადგილი ერთობით კათოლიკებს მიეყიდეთ სასაფლაოდ სომხებზე უწინ.

„ამ მოწმობის დამსწრე ვარ მე თავადი ჩიჩავაძე გიორგი.

„მე გრიგოლ წინამძღვარი ამ მოწმობის დამსწრე ვარ.

„მე ანანია დიაკანი ლ'თის წინაშე ამ მოწმობის დამსწრე და მოწამე ვარ

ანანას ბეჭედი

“.(1)

თუმცა საქართველოში ახალის მისიონერების მოყვანა თავისუფლად შეეძლოთ კათოლიკეებს, მაგრამ ასეთის თავისუფლებისაგან ისე არ ისარგებლეს, როგორათაც მოითხოვდა საქიროება. ხსენებული უფროსი პატრი ფრანჩისკე გარდაიცვალა 1812 წელს. მის შემდგომ ყველანი უუფროსოდ დარჩნენ. ამ გარემოებას საქართველოში კარგა ცნობილი პატრი ფილიპე ფორანელი რომს აღუწერს ესე, 28 მაისს, 1813.:

„... აწ თქვენმა მეუფებამ უწყოდეს, რომ გასულ წელს ჩემი უფროსი ფ'დ პატივცემული პატრი ფრანჩისკე ანტონ პადოელი მიიწვალა, და მიიღო საუკუნო განსვენება, როგორათაც იმედი მაქვს. იგი გარდაიცვალა ქუთაისის სექტემბერში. მისის სიკვდილის შემდგომ დაერჩით მარტო ორი პატრი კათოლიკინი, ესე იგი, მე და პატრი მარია კოლონიელი, ეგრეთვე აქ არის ტფილელი პატრი ონოფრიო ღომინიკანი, რომელიც თავის უფროსების ნება დართვით აქ არის, რათა თავის დედას შეეწიოს. მისი დახმარებით ძლიერ ვავსებთ სამ სამრევლო ადგილს ტფილისს, გორსა და ქუთაისში. ახალციხის მონასტერში მორჩილი ძმად ივანა კარლო ვიკაროელი არის*). მაგრამ უფროსის მიცვალების შემდგომ მის და ჩვენ შორის აღარ არსებობს უფროს-უმცროსობა... ამ მოხსენებებიდან სჩანს თუ რა დიდ გაქირვებაში ვართ და თუ რაოდნად საჭიროა ახალი შემწე მისიონერები; რადგან ერთი ჩვენთაგანი ავად რომ გახდეს, საბრალო ერს მოაკლდება სულიერი შემწეობა, ამიტომ ვევედრები თქვენს მეუფებას, გამოგვიგზავნოთ ოთხი, ან ხუთი პატრი, ან არა და ნება დაგვრთოთ, ამ კათოლიკებმა რუსეთიდან მაინც დაიბარონ სულიერი მოძღვრები. თუმცა ესევე კათოლიკები სთხოვენ წმიდა კრებას, რათა არ მოხდეს ასეთი ცვლილება რაოდნადაც კი შესაძლებე-

*) იმანაც თავის ქეიფად დასტოვა ახალციხე და გურიაში წავიდა!

ლია, და არ მოაკლოთ მათ პატრი კათუცინები, რომლებთანაც მიჩვეულნი არიან, და რომლებსაც მეტად სახელი განთქმული აქვსთ ამ ერში. ამასვე გთხოვსთ თვით ქართველი მიტროპოლიტი, რომელიც ჩვენი დიდი მეგობარია“ (1).

იმ დროებში ევროპის არეულ-დარეულობის გამო პროპაგანდამ ვერ მოაშველა საჩქაროდ ვერც ახალი უფროსი და ვერც სხვა მისიონერები; არც პატრი ფილიპე დანიშნა უფროსად, რადგან იმის და სხვა კათუცინების შესახებ მღ. შაჰყულიანი ბევრ წანააღმდეგ წიგნს სწერდა პროპაგანდას, რომელიც ადვილად უჯერებდა ყველაფერს. რადგან ამ შემთხვევაში სხვა გზა აღარ იყო, პროპაგანდამ თვით შაჰყულიანი დროებით დანიშნა კათუცინების მისიონის უფროსად, 24 მაის, 1813 წ.

ასეთის გარემოებისაგან კარგად სარგებლობდა მღვდელი შაჰყულიანი, რათა საქართველოს ყველა კათოლიკების სულიერი უფროსობა თვით ჩაეგდრა ხელში და თავისი თავიც ეპისკოპოსად დაენიშნინებინა, რომ მხოლოდ თვით გაბატონებულიყო საქართველოში. ამის შესახებ რომს არა ერთგზის მისწერა, აუწერა თუ რამდენად საჭირო იყო საქართველოში ეპისკოპოსი. აგრეთვე ჩამოუთვალა საეპისკოპოსო პირს ასეთი და ასეთი ღირსება უნდა ჰქონდესო. იმედი ჰქონდა, პროპაგანდა ყოველ იმ ღირსებას იმას უპოებდა. რადგან თვით სომხის ტიბიკონისა იყო, სომხის ტიბიკონის ეპისკოპოსი სთხოვა. ამის შესახებ არაერთარი სიძნელე რომ არ აღმოჩენილიყო, იმ ბატონმა საქართველოს ყველა კათოლიკები სომხებად წარუდგინა და ახალციხეც სომხეთის ნაწილად შერაცხა. როგორც სჩანს სხვა და სხვა წერილებიდან, მღ. შაჰყულიანს რომში ამისთანა საგნებზედ, სხვათა შორის, მიუწერია 29 მაისს 1813; 3 თებერვალს 1813; 25 ივნის; 1813 წ. და ოქტომბერს 1816. პროპაგანდა მას მეტად ენდობოდა და ყველა მის სიტყვებს მტკიცედ იჯერებდა, იმ ზომამდე, რომ კოსტანტინეპოლის ეპისკოპოსმა, რომლისგანაც დამოკიდებული იყო, მოინდომა სხვა და სხვა მიზეზების გამო, მისთვის უფროსობა ჩამოერთმია; მაგრამ ეს აუკრძალა პროპაგანდამ 16 სექტემბერს 1811 წელს. ამიტომ ადვილად ეწეოდა თავის სურვილს, პროპაგანდა ადვილად დანიშნავდა მას ეპისკოპოსად სხვა გარემოებასაც რომ ხელი მოეწყა.

ვგონებთ, მეტი არ იქმნეს მოვიყვანოთ ის, რასაც როტიე პოლკონიკმა თავის მოხსენებაში დასწერა შაჰყულიანის შესახებ, რომელსაც კარგად იცნობდა. როდესაც ლაპარაკობს პატრების ახალციხის მონასტრის შესახებ, სხვათა შორის, აი რას ამბობს:

„ამ მონასტრის მმართველად იყო რავედენისამე წელიწადს პატრი ნიკოლა რუთილიანელი, რომელაც ეამისგან გარდაიცვალა 1813 წ.

მერმე მიანდეს ღირსეულს ძმას კარლო ვიენროელს. გარნა ახლო მთლად დატოებულია იქაური მღვდლების შუღლის გამო. ასეთი შუღლი ძრიელ შორს წაიყვანს და ქრისტიანობას სახელს გაუტეხს, თუ სასწრაფოთ არ განაშორეს იმ ქალაქ ახალციხეს ყველაფრის ამრევე-დამრევი მღვდელი პაულე პროვიკარი, რომელიც გარეგნობით უზომოდ ხიბლავს კაცს და თავის წერილებში თავის თავი სარწმუნოების ერთგულ კაცად გამოაჩენს. ეშმაკი ამ შეღია კაცს იარაღად ხმარობს, რათა საქართველოს მისიონს ომი აუტეხო. თავის სურვილის მისაწვეწველად დიდი ხანია მისიონს ძირს უთხრის და პატრებს და მათ შესანიშნავ მორჩილ ძმებს სახელს უტეხს. ამას გაუფრთხილდნენ. რომს დაბეზლების წერილებსა სწერს, ისე რომ მისმა ეპისკოპოსმა არაფერი იცის. განგებ წავიდა ქუთაისს, რომ რუსის გენერლებს მიელაქუცოს, რათა მომავალისათვის მათი შემწეობის იმედი ჰქონდეს. მათ სთხოვა, გაეცნოთ იგი პეტერბურგში მყოფის არქიეპისკოპოსისათვის. იძახის საქართველოს კათოლიკებისათვის უფროსად ეპისკოპოსია საჭიროო; მაგრამ ეს ღირსება არ შეშვენის უცხოეთიდგან მოსულ კათოლიკეებს, ამ ეკლესიის სამართავად საჭიროა აქაური მღვდელიო. ამ კაცს თვით თავის საკუთარის სამსახურის აღსრულებაში ბევრი დანაშაულობა აქვს ჩადენილი და ერს ძალიან სძულს. თქვენს უმაღლესობას პირადათა მოგახსენე მისი გაუკეთებელობის და აპაუობის ამბავი“. (1).

თუ რაოდნად საფუძვლიანია ამ მიწერილის წინდახედულობა, ამას შექედგომ მოსაყვანი საბუთები ცხადად დაგვიმტკიცებს.

საბედნიეროდ, პროპაგანდა აღარ მოტყვილდა მისი ფარისევლურის წერილებით, ფაქტებს ყურადღება მიაქცია, ექვი შეიტანა, მალე გაახილა თვალი და საქმე უფრო ფრთხილად დაიჭირა, მალე შაჰყულიანს ჩამოართვა კათოლიკეების მისიონის უფროსობა და [1814 წ. დანიშნა უფროსად პატრი ფილიპე ფორანოელი, რომელმაც პროპაგანდის მოთხოვნილებებისამებრ ეს მოხსენება გაუგზავნა:

„უბრწყინვალესო და პატრიოსანო ბატონო,

გავლილ დღეებში მივიღე ერთი შეკვრა წერილი, რომელიც წაკრებამ გასულ წლის 30 ივლისს გამომიგზავნა. შიგ იყო პატენტი, რომლითაც მე მნიშნამს საქართველოს მისიონის უფროსად და მასთანვე იყო უფლებანი, რომელნიც კეთილ უნებებია და მოუპოვებია წმიდა მამისაგან; იმ შეკვრაში ეგრეთვე იყო ცირკულიარს, რომელიც გვაუწყებდა წმიდა სარწმუნოების საკვირველ გამარჯვებას. პეტერბურგის ფრანგულის გაზეთის საშუალებით მე შეტყობილი მქონდა ევროპის და, კერძოდ რომის, მეტად სასიამოვნო ამბავი. ყოვლად წმიდა მარიამის მიძინების ძალში სამადლობელო პარაკლისი გადავიხადეთ კიდევ წმიდა

მამის რომში დაბრუნებისათვის. მიუხედავად მშვენიერი გაჩაღება და მოკლე სიტყვაც წარმოვსთქვი, რაც მეტად სასიამოვნო შეიქმნა არა მარტო ამ კათოლიკებისათვის, არამედ სხვა სარწმუნოების ერთათვისაც, რომელთაგანაც ბევრი მოვიდნენ და მომილოცეს წმინდა მამის რომში დაბრუნება. [ამავე წერილით წმინდა კრება მიბრძანებდა მისიონის მღვდლმარეობის მოხსენებას, ამიტომ ვაუწყებ შემდეგს:

„1) აქ ტფილისში ვართ მე და ბატონი ბარლამო განდილი^{*)}, ღირსეული მღვდელი და პროპაგანდის მოწაფე. მკვიდრი კათოლიკები არიან 40 მოსახლე, იქნება კიდევ სხვა თხუთმეტი მოსახლე, რომლებიც, სხვა და სხვა დროს, მოვიდნენ ყარსიდან და ახალციხის საფაშოდგან. იმათი რიცხვი ყოველ წლივ მატულობს. [აქა გვაქვს ახლად აშენებული ეკლესია, როგორც წმიდა კრებამ უწყის, ახლა აკლია მარტო გარეთა ნაწილის დასრულება. ღვთის შემწეობით, შიდა ნიწილი დაეასრულე და ისე დავაშვენე, რომ ამ ქვეყნის საუკეთესო ეკლესიად ითვლება. ეკლესიას კარგად ამშვენებს გალავანი, რომელიც (აქაური ჩვეულებისამებრ) შემოვავლებინე და გავათავებინე ორი თვეა. იმასა და ერთ მშვენიერ ოთახს, რომელიც სკოლად უნდა იქმნეს, მოვანდომე 1,400 სკული (გარნა სკოლა ჯერ არ დასრულებულა). ეკლესიის შიგნით და გარეთა ნაწილისათვის იმდენი ფულის დახარჯვა მაკვირვებს, რადგან მეც არ ვიცი თუ ღმერთმა საიდან გამომიგზავნა! ახლა მიხარის, რომ გვაქვს ისეთი მშვენიერი ეკლესია, რომელსაც ყველანი აქებენ, მეტადრე რუსები. ამას იმიტომ ვაუწყებ, რათა თქვენც ინუგეშოთ. გვაქვს აგრეთვე ერთი ბალი, ანუ ვენახი, რომელიც უწინდელმა უფროსებმა იყიდეს ორას სკულად. რადგან გაფუჭებულიყო მთლად, განვაახლე და კარგად მოვაწყე; ამისთვისაც დაეხარჯე შეიდასი სკული. თავის დროზე იმდენს შემოიტანს, რომ ერთს პატრს პატიოსნად ცხოვრება შეეძლება მისი შემოსავლით. (სახლს არ ვაკეთებ, რადგან რომში ასი სახლი უფრო მეტი ღირს, ვიდრე აქათასი). ბალი ახალია, ამიტომ ჯერ-ჯერობით არაფერი შემოსავალი აქვს. [კვლად გვაქვს ერთი ღუქანი, რომელსაც თვეში სამი სკული შემოაქვს. ეგრეთვე გვაქვს ახალი სახლი, სადაც ვდგავართ და რომელიც აქაურ ერთ საუკეთესო სახლად ითვლება. აქვე არის იესოს, იოსების და მარიამის წმიდა სახელის ძმობა მამაკაცების და დედაკაცებისათვის.] ამის წინამძღვარი აქ დროებით მყოფი უფროსი პატრია. [ეს ძმობა ერთ დროს მდიდარი იყო, მაგრამ როდესაც სპარსელები შემოვიდნენ ტფილისში, ერთიან გააოხრეს; ახლა 9 ღუქანი აქვს. შემოსავალითგან კვირაში ორი წირვა სრულდება ცო-

*) არზრუმელია, ტფილისში შემთხვევით და ცოტა დროს იყო.

ცხალთა და მიცვალებულთ ძმობისათვის; ბავშვების მასწავლებელსაც იმ ფულიდგან ეძლევა ჯამაგირი. ხოლო დანარჩენი შემოსავალი თავნის ემატება, რათა მისი სარგებელი მოხმარდეს იმ კეთილ საქმეებს, რომლებიც აღნიშნულ არიან ამავე ძმობის წესდებაში.

„2) გორში არიან პატრი მარიო კოლონიელი და დომინიკანი პატრი ონოფრიო ტფილელი. იქ 30 მოსახლე კათოლიკეა. ეკლესიის მაგიერად აქვსთ კარგად მოწყობილი სახლი, რომელზედაც მიკრულია რავედენიმე ოთახი, სადაც დღევანდლამდე პატრები სცხოვრებენ. ახლა პატრი მარიამ და პატრი ონოფრიომ თითქმის დაასრულეს ახალი სახლი და ახალი ეკლესიის კედლებიც მიწას ამოაცილეს ერთი კაცის სიმალლეზე. მე არ მინახავს მაგრამ ბევრი აქებს როგორც სახლს ისე ეკლესიის გარეგნობას. გორშიც არის ერთი და იგივე ძმობა, რომელიც ბევრს შეეწია ეკლესიის აშენებას, და ამ ძმობასავეთ რავედენიმე დუქანი აქვს.

„3) ქუთაისში დროებით გავგზავნე ერთი ახალციხელი მღვდელი, რომელიც დამითმო პროვიკარმა*). იქაური ეკლესია ხისაა, მაგრამ სუფთა და ადამიანს ღვთის სასოებას უნერგავს გულში. სახლის კედლები ზოგი ხისაა, და ზოგიც ქვისა; იქვე საბალო ადგილი აქვს. გარდა ამისა იმ მონასტერს აქვს ერთი პატარა სოფელი შვიდი ანუ რვა მოსახლით, რომელიც სოლომონ მეფემ მიცვალებულ პატრი ნიკოლას აჩუქა. რუსის მთავრობამ დღევანდლამდე შეეგვარჩინა. იმ სოფლიდგან მთელი წლის საყოფი ღვინო შემოდის და ეგრეთვე სხვა რამეებიც.

„4) ახალციხეში გვაქვს ერთი პატარა მონასტერი, რომელიც ვეროპის წესისამებრ მოწყობილია. აქაური მისიონისათვის ძალიან საკიროა, რადგან პატრები, უწინარეს ტფილისში მოსვლისა, იქ დგებიან. გვაქვს ეგრეთვე პატარა ეკლესია ყოვლად წმიდა მარიამის, რომელიც დიდი სასო-სავედრებელია იქაური კათოლიკეებისათვის. ეს კათოლიკეები იქმნებიან 450 მოსახლემდე, ჰყავსთ თავიანთ მღვდლები სომხის ტიბიკონისა და იმავე ტიბიკონით ასრულებენ მღვდელ-მოქმედებას ორს ეკლესიაში. იქ ჩვენის მონასტრის და ეკლესიის ყურის საგდებლად არის მორჩილი ძმა კარლო ვივაროელი. როდესაც იქ პატრი იმყოფება, წირვა ლათინურად სრულდება და მგალობლები (იქ დიაკვნებად წოდებულნი) ხმოან წირვაზე გალობენ და პასუხს აძლევენ ქართულად; ეგრეთვე ამავე ნაირად ამბობენ ჟამ-კანონს და სხვა ლოცვებს. ახლა რადგან იქ პატრი აღარ არის, ამიტომ სომხის ტიბიკონის ერთი მღვ-

*) რადგან აქაური კაფუცინი გარდაიცვალა და სხვა პატრი ჯერ არ იყო მოსული.

დელი სწირავს. წმიდა კრების უკეთესად საუწყებლად, მოგახსენებ (ჩემს აზრს), რომ ახალციხეში საკიროა სამუდამოდ ერთი პატრი იყოს, რათა ერთობა დაიცვას იქაურ მღვდლებში.

„ამას გარდა გორის ახლოს, ექვისი საათის მანძილზე, ერთი სოფელია, საცა ოთხი მოსახლე კათოლიკეა. იქ არც ეკლესია და არც სახლი გვაქვს, გარნა ერთი ჩვენი პატრი იქ წელიწადში სამგზის მიდის, შესაფერ სახლში სწირავს და იმ კათოლიკებს უსრულებს საიდუმლოებს.

„საქართველოს ერთ სხვა პროვინციაში, სოფელ ყარაქილიშაში, რომელიც აქედგან ხუთი დღის მანძილზე იქმნება, არის 35 მოსახლემდე კათოლიკე და 3ყავსთ თავიანთი მღვდელი სომხურის ტიბიკონისა. ის სოფელი ექვემდებარება არზრუმის პროვიკარს. ის კათოლიკები თათრის სახემწიფოდან გამოიქცნენ და მოვიდნენ რუსის იმპერიაში.

„ვგონებ, წმიდა კრებამ უკვე უნდა იცოდეს, რომ რუსის კანონის ძალით, ქართველს არავის შეუძლია გამოიცივლოს თავისი სარწმუნოება. ამიტომ იმათი გაკათოლიკება აღარ იქმნება. ხოლო სომხების მოქცევა შეიძლება, მაგრამ უნდა იყოს სრულიად ნებაყოფლობით და თავისუფალი, რადგან უდიდეს სასჯელს ქვეშ აკრძალულია მათთვის ქადაგება. გარნა ეს აკრძალვა არ შეეხება წარმართების მოქცევას. იმათ ხანდის-სან ენათლაფთ, უფრო განსაკუთრებით ბავშვებს (როდესაც ან ჩვენ და ან ჩვენს კათოლიკებს კავკასიის მთიული თავადები აჩუქებენ, ან მიჰყიდიან). ამას გარდა, ჯერჯერობით სხვა სარწმუნოების მქონეთ გაკათოლიკება არ შეგვიძლია. უწყოდეს წმიდა კრებამ, რომ ამ ერში უზომო ღვთიური ნათელი ბრწყინდება. თუმცა (სხვა და სხვა მიზეზების გამო) ვერ შევაგულიანებთ, თავიანთი თავი კათოლიკედ გამოაცხადონ, მაგრამ თითქმის ყველას და, კერძოდ, სამღვდელთ პირთ დიდი პატივისცემა აქვსთ კათოლიკე სარწმუნოებისა; უფრო ჩვენი წმიდა მამის გამოა, რომლის სათნოებანი ამ მხარეს კარგად ცნობილნი არიან. მეც რაც შემიძლია, ვცდილობ, უფრო კარგად გავაცნო. პატრებსა და ქართველ სამღვდელოების შუა მუდამ არსებობდა მეგობრობა და ახლა კი უფრო გამტკიცდა ეს მეგობრობა. მაგრამ სომხების სამღვდელოება მუდამ ემს მტერი იყო პატრებისა და მათსას არასფერს ისმენდა. გარნა, ახლა, ღვთის მადლით, ისინი პირველი ჩვენი მეგობრები გახდნენ; და ეს ამბავი აკვირვებს და ანუგეშებს არა მარტო კათოლიკებს, არამედ თვით სომხებსაც; ასე რომ მათი არქიეპისკოპოსი ხშირად მოდის ჩვენთან და ჩვენც მასთან მივიდივართ; ხანდისხანაც თავისთან სუფრაზე გვიწვევს და მე თავის ეპისკოპოსებზე უფრო პირველ ადგილს მძღვეს. ასეთი რამე (როგორც ამბობენ) არადროს უნახავსთ.“

„აწ რაიცა ჩვენ შეგვეხება, თქვენმა უმაღლესობამ უფრო კარგად უწყის, რომ პატრებს ყოველთვის ეშოვებოდათ ღონისძიება წამლობის წყალობით, ვინაიდან წმიდა კრების მიერ მოცემული შემწეობა არ ყოფნიდათ აქაურობისათვის. ახლა კი წამლობით ცოტა გამორჩენა გვაქვს, რადგან რუსეთიდან ექიმები მოვიდნენ. მაინც ამ ერს, განსაკუთრებით გორს და იმერეთში, ჩვენი ნდობა აქვს და დიდის ნატვრით მოელიან ახალ პატრებს. ამიტომ გთხოვ, პატრებთან ერთად გამოგვიგზავნოთ ევრეთვე ერთი მორჩილი ძმაც, რომელიც ნამსახური იყოს საავადმყოფოში, რათა, მოვა რუ არა, მკურნალობის აღსრულება შეეძლოს სანუგეშოდ ქართველ ბატონებისა, რომლებიც ბევრს მევედრებიან; ამ ნაირად ამათ არ დაეკარგაეთ.

-დასასრულ, მოვაგანებ წმიდა კრებას, რომ აქაურ უფროსებს მუდამ ჰქონდათ უფლება ერთგზის მირონცხებისა. ხოლო ამ ჩემ უფლებათა სიიდან გამორიცხულია. ამიტომ გთხოვთ კეთილ ინებოთ და მომიპოვოთ ეს უფლება, უფრო იმის გამო, რომ აქ ორი კაცია, ერთ 40 წლისა და ერთი 60 წლისა, რომელთაც ჯერ არ მიუღიათ მირონცხება. ვგონებ საკირო იქმნეს, უფლება ცოტა ვრცელი იყოს, რადგან ძნელია ამ ქვეყნის ყველა კათოლიკების ერთად შეკრება, რათა ყველამ მიიღოს ეს საიდუმლო, გრეთვე გთხოვ მომიპოვოთ ნებათვა, ეს ჩემი უფლებანი ერთიან, ანუ ნაწილად გადავსცე არა მარტო მანდედგან გამოგზავნილ პატრებს (როგორც უკვე შეუწყა), არამედ სხვებსაც, როცა საკიროდ დავინახავ.

[თქვენის უმაღლესობის უმორჩილესი მონა, უფროსი პატრი ფილიპე ტფილისი, 23 იანვარს, 1815^ა. (1).]

ამ წერილიდან კარგად სჩანს, თუ რაოდნად შესანიშნავი პირი ყოფილა პატრი ფილიპე, რომელსაც ყველას პატივი და სიყვარული დაუმსახურაბია. მაგრამ წინეთ პროპაგანდას ვერ გაეხედნა მისი უფროსად დანიშვნა, რადგან ბატონის შაჰყულიანისაგან ცუდად იყო ჩასმენილი.

მალე ორი მღვდელი და ერთი მორჩილი ძმა მოვიდნენ ევნოპიდგან. გამოიარეს ქუთაისზე და იქიდან უნდა ჩამოსულიყვნენ ტფილისს, რადგან ბრძანება ესე ჰქონდათ. მაგრამ თურმე ქუთაისის კათოლიკებმა აღარ გამოუშვეს და ტფილისში უფროსს მოსწერეს და სთხოვეს მათი იქ დარჩენა. გარნა უფროსმა არ შეიწყნარა მათი თხოვნა, რისგამო ქუთაისის კათოლიკებმა მიმართეს იქაურ გუბერნატორს, უჩვენეს თავიანთი საკიროება და სთხოვეს, ერთი პატრი მაინც გაეჩერებინა იქ. გუბერნატორმაც თავისი წერილით სთხოვა უფროსს, რომელმაც უარი ვეღარ უთხრა და დასტოვა იქ ერთი კაფუცინი. ხოლო მეორე კი დაიბარა ტფილისში

ერთი ახლად მოსული პატრი ჩელესტინე, რა აუწყებს რომს თავის მგზავრობას და საქართველოში მოსვლას, მასთანვე 8 აგვისტოს 1816, ტფილისიდან შემდეგს ამბავს სწერს:

„არ შემძლია გაჩუმდეთ და არ აღენიშნო, თუ როგორ სცემენ პატრის ჩენს წმიდა მამა პიო მეშვიდეს არა მარტო კათოლიკები, არამედ ქართველები და სომხებიც. თან წამოვიღეთ მისი 1,000 სურათი, მაგრამ მსურველთ უმცირესობასაც არ გასწვდა. გორში რავდენიმე დღე დავჩი; აქ მოვიდენ მნახეს თითქმის ყველა მღვდლებმა და თვით არქი-ეპისკოპოსმაც; ყველამ გამოაცხადა განსაკუთრებული სიყვარული ჩენის წმიდა მამისა; არქი-ეპისკოპოსმა მთხოვა მისი სურათი და მოწიწებით ემთხვია. ეგრეთვე მკითხა ახლა როგორ ბძანდება და რაოდენი შეწუხება გამოიარაო? რაც მკითხა, ყველას პასუხი მივეცი იქვე მყოფის ონოფრიო პატრის საშუალებით. ლაპარაკის შემდგომ მითხრა, დიდად სასიამოვნოდ დამირჩება, პაპის კურთხევას რომ ველირსებოდეთ; სხვა აღარაფერი სთქვა. ხოლო ხსენებულმა პატრი ონოფრიომ მაუწყა, რომ მღვდლებისა და ეპისკოპოსების მომეტებულ ნააწილს შეუწყნარებია ქეშმარიტი ეკკლესია და ნატრობს შეერთებასო“ (1).

უფროსი პატრი ფილიპე, გარდა იმისა, რომ თავისი მაღალი ნიქით დიდი სახელი გაითქვა და ყველას პატივი დაიმსახურა, დაუცხრომელად შრომობდა მისიონის გასაუმჯობესებლად და ხშირადაც წიგნებს გზავნიდა რომს. მოვიყვანთ აქ მის მიერ 1817 წ. 14 მაისს, ტფილისიდან მიწერილი წერილის ნაწილს:

„.... მეორე მხრით იძულებული ვართ ამ მისიონს თავისი შესაფერი პატივი შევარჩინოთ მეტადრე აქ ტფილისში, ვინაიდან რუსის მთავრობა აქ ჩვენ გვიცხადებს სიყვარულს, პატივისცემას და ჩვენის ეკლესიისადმი მიზიდულობა აქვს; მასთანვე კმაყოფილია და გულში კარგი გრძნობა ენერგება, რომ ჩვენის შეძლების დაგვარ, ეკკლესიებში შესაფერის ღირსებით ვასრულებთ ღვთის სამსახურს. მართლდაც აქ ჩენი ეკკლესია ყველას აკვირვებს და კარგს გრძნობას უნერგავს გულში. აკვირვებს იმიტომ, რომ ჩენი მრევლი (სხვებთან შედარებით) რიცხვით მცირეა და მისი მომეტებული ნაწილი გლახაკია, მაინც კი ღმერთმა გადმოგვხედა და ეკკლესია იმისთანა მდგომარეობაში ჩავაყენეთ, რომ თვით ევროპაშიც გააკვირვებს ადამიანს. ეგრეთვე კაცს დიდ სასოებას აძლევს, რადგან ხშირად მორწმუნებით საესეა და სუფევს დიდი განკრძალვა და მხურვალეობა თვით პატარა ბავშვებშიაც კი, ქართველებს და სომხებს ნაკლები გულმხურვალეობა აქვსთ და ძრიელ ცოტას ზრუნვენ თავიანთი ეკკლესიისათვის. რუსებზე კი უფრო მეტი გავლენა აქვს ჩენს ეკკლესიას და ნადიმის დროს ჩვენ გვიხსენიებენ და სხვებს კი

ჰიციხვენ. უფრო კარგად რომ სცნოთ, თუ რაოდნათ პატივსა სცემენ ჩვენს ეკკლესიას, შემდეგ შემთხვევას მოგახსენებ. ჩენი ეკკლესია გარედგან გაუღესავი იყო და სამრეკლო აკლდა. ღეთის შემწეობით, ხელი მიეყავი ორსავე ნაკლის აშორებას. რადგან ჩვეულებათ აქვსთ გუმბათიან ეკკლესიის აშენება, ხოლო ჩვენს ეკკლესიაზე მის დადგმა არ შეიძლებოდა განსხვავებულის შენობის გამო, ამიტომ დავაწყებინე ორის მშენიერის სამრეკლოს გაკეთება გვერდებზე (რომლებსათვის უკვე ჩამოვასხმევინი ერთი მშენიერი ზარი მისამატებლად ორი ზარისა, რომელიც უკვე გექონდა); გუმბათის მაგივრობას იზმენ. რა გამართეს ფიცრები, დავაწყებინე ეკკლესიის შელესვა ისე, როგორც შემეძლო, ესე იგი, ამოვსება აგურებს შუა დარჩენილ ცარიელ ადგილისა, როგორათაც სხვა ეკკლესიებია გაღესილი. ამასობაში პოლიციელი მოვიდა და გამომიციხადა, რომ უკეთესად უნდა გააღესენოთ, კირით შეათეთროთ და შეაღებინოთ ხუროთ-მოძღვრის ზედამხედველობითაო. ამის შემდგომ მოვიდა გუბერნატორიც და, სხვათა შორის, მითხრა, ჩვენ გვინდა, რომ ტფილისში კათოლიკების ეკკლესია იყოს უმშენიერესი ყველა ეკკლესიებზედ, რომელიც კი მოიპოვება საქართველოში და მის გარეშე, რათა სხვებისათვის სამაგალითო შეიქმნესო“. შეიძლება ჩემს საამებლად მითხრეს ესე, რადგან ჩემი მეგობრები იყვნენ. მეც იმავე უნაპურულს კილოთი ვუბასუხე: მე ისე ვაკეთებ, რაოდნათაც შემიძლია; თუ გნებავსთ, უკეთესი გავაკეთო, შემეწიეთ თქვენვე, რადგან ჩენი მრევლი გლახაკია და მათგან არაფერ შემწეობას მოველი მეთქი. იმათაც მიპასუხეს, შეგეწევითო, მოკრიფეთ ფული და ეს მოკრეფა დაიწყეთ თვით გუბერნატორისგანო. მეც ახლა ასე ვიქცევი, თან ვკრეფ ფულსა და თან ვამუშავებ თანახმად იმ პლანისა, რომელიც მომცეს. იმედი მაქვს, მართლაც ჩენი ეკკლესია შეიქმნეს ყველაზე მშენიერი. ეგრეთვე სკოლაც ავაშენებინე და დავასრულებინე ბატონ რუსთა შორის მოკრეფილი ფულით. საჭიროდ დავინახე მეცნობებინა წმიდა კრებისათვის მთავრობის ესეთი გულკეთილობა, რომელიც აქვს ჩვენზე.

დასასრულ, ესეც უნდა მოგახსენო თქვენს უმაღლესობას, რომ საქართველოს მფარველი მოწამე წმიდა გიორგის ეამ-კანონი და წირვა ჩვენთვის მარტო ნახევარ ხარისხიანი დღესასწაულია. საჭიროდ ვრაცხ, რომ ეს შეიქმნას ჩვენთვის სრული, უმაღლესი ხარისხის დღესასწაული. გთხოვ აღგვისრულოთ. სიმდაბლით ვემთხვევი თქვენს წმიდა ბისონს და დავშთები თქვენი უმოარჩილესი მონა, უფროსი პატრი ფილიპე ფორანელი. ტფილისი, 14 მაისს, 1817“. (1)

ესევე პატრი იმავე წლის 10 ოქტომბერს რომს აუწყებს, რომ გუბერნატორი პაულუჩის უუამდგომლობით იმპერატორმა სამუდამო

პენსია დაუნიშნა ტფილისისა, გორისა და ქუთაისის ეკკლესიებს, თითოეულს 120 მანეთი წელიწადშიო. ეგრეთვე ატყობინებს, რომ ქუთაისის კათოლიკებს მოუწადინებიათ ქვითკირის ეკკლესიის აშენება და უფროსი პატრისათვის დახმარება უთხოვიათ. ისიც შეჰპირებია შემწეობის მიცემას. ხოლო გორისათვის ამას სწერს:

„გორში 40 მოსახლემდგა კათოლიკე. უფროსად პატრი მარიო კოლონიელია. რაც შემძლია, ჩემის შემწეობის მიცემით იქაური კათოლიკების დახმარებით და ეგრეთვე ქართველი ბატონების შემწეობით, რომლებიც ჩვენი კაი მოკეთენი არიან, შშენიერი ეკკლესია შენდება, კიდევაც ნახევრად დასრულდა, მონასტერიც აქაურ ტფილისის სახლის პლანზედ არის; კიდევ დახურეს და ახლა პატრი მარიო სდგას შიგ თავის ამხანაგით და მოსამსახურებით“ . (2).

იმ ეკკლესიის მნახველი პოლკოვნიკი როტიე კარგად აქებს თავის მოხსენებაში და ამბობს, ზოგჯერ მუშაობა ჩერდება უფულობის გამოვო. ეგრეთვე პატრი ონოფრიოზედ, რომელსაც კარგად იცნობდა, ამას სწერს: „გარდა ამ მისიონერებისა, საქართველოში არის ეგრეთვე, როგორც თანაშემწე, პატრი ონოფრიო, წმიდა დომინიკეს წესისა. იმან გამოიწყო მონასტრისა და ეკკლესიის შენება რომელიც ახლა სრულდება გორში. ქართველია ჩამომავლობით და ეკუთვნის პოლონეთის ერთ მონასტერს. ის მონაზონი ძრიელ გამოადგა მისიონს“ . (1).

აქ მოვიყვანთ ორ პატარა წერილს კაფუციანების მამულების შესახებ.

1) „1817-ს წელსა ივლისის 5-ს დღესა, ესე წერილი მოგეცი მე ქვემო ამის ხელის მომწერელმან, თქვენ უფალს პატრთ მთავარს უფროსს ფილიპეს; ასე რომ სუქო აეთანდილა შვილის ნასახლარს ადგილზე, შეწირულზე მისგან ქუთაისის კათოლიკე ეკკლესიისათვის მე დაედექი, და იმ ალაგის ქირა წელიწადში ოცი ყურუში უნდა მოგართვათ სანამდინ ამ ადგილზე ვიდგე. ხელს ვაწერ მე სტეფან დათიაშვილი. მე აკოფაშვილს გიორგის დამიწერია სტეფან დათიაშვილის თხოვნით და მოწამეცა ვარ“ .

2) „Supplica data al Tribunale per la conferma dei beni della nostra Chiesa e casa (თხოვნა სასამართლოსადმი მირთმეული ჩვენ ეკკლესიის და სახლის მამულების დასამტკიცებლად).

ამ წერილს გვერდზე აწერია: „+ სამძო ღუქნები“ .

ჩვენს ეკკლესიას აქვს სხვა და სხვა მამულები ტფილისში მღებარენი, ესე იგი: შუაბაზარში სამი ღუქანი ერთმანერთთან მიკვრით. იმავე შუა ბაზარში ერთი ღუქანი კიდევ იქვე, მდგომარე. ბეზირგანიანთ ქარვასლის წინ ერთი ღუქანი. ნახევარ ღუქანი კიდევ შუა ბაზარში. ქურქში ხანში ერთი ღუქანი. ორი ღუქნის ალაგი მდგომარე მზექაბუკ

მდივანის სახლების. ზემო ბაზარში ოთხი დუქანი თავის სამის სარდაფით ტერ-პეტროსას ქარვასლის პირდაპირ. სახლები რომელშიაც ვდგევართ და ეკკლესიის იქით ალაგი, მდომარე პირველ ჩასტში მესამე კვარტალში. ერთი ბალი მდგომარე გარეთ უბანს. ერთი დუქანი მდგომარე სიონის სობოროს ზემოდ. სასაფლაო მდგომარე გარეთ უბანს, რომელზედაც წარმოებს საქმე უეზდის სუდში. ამავების წერილნი დაგვეკარგა დროსა ფილისის წახდენისასა. ხოლო ვფიქრობთ ამა მამულთა თვინიერ ყოვლისა ვისგანმე შევიღებთ, და რომე ეს ხსენებული უძრავნი ქონებანი ჩვენ გვეკუთვნის, ამისათვის უმორჩილესად ვითხოვ ეკითხოს მათ და საფუძველსა ზედა წინადადებისა უფლის მთავარმართებლისასა მოგვეცეთ ჯეროვანი მოწმობა. „ქნიაზ აზნაურ იაგარ ჩიქიანოვი, აზ. გაბრიელ ბაშბუქოვი, ივანე ყარაევი, ივანე ბეზირგანოვი, სტეფანე ზარაფოვი, გასპარ ნაცვალოვი, შირმან ლიონოვი, აზნაურ ანდრეა ყარაევი, მელქონ ხითაროვი, ივანე ენიბეგოვი, ზაქარია იეზოვი, ისაია ჩიგიანოვი.

„საფუძველსა ზედ წინადადებისა უფლისა მთავარმართებლისა წარმოვადგენ ამასთან ერთსა სიგელსა დაწერილსა ქკს უ. პ. ზ. რომლითაც მიყიდნით ჩვენის ეკკლესიის სამოსათვის ტულუანთ შაქარას და ოსეფასაგან დუქანი, მდგომარე პირველ ჩასტში მეორე კვარტალში. ვითხოვ უმდაბლესად დამიმოწმეთ და დამიბრუნეთ მე.

„23 დეკემბერს, 1818“.

„1819-მა დეკემბრის 3-ლს. ავსწერე ესე წიგნი და ჩავდე ქუთაისის ეკკლესიის ძმობის ყუთშიდ. მე ოცხელ ტერ-ანტონ თუმანოვმა, ამისთვის რომ რადგან აღრევე ოცხელი ვართანასძემ პეტრემ შესწირა ერთი ხულა ქუთაისის და აბასტუმნის ეკკლესიას თავის სულის კეთილ სახსენებლად, რომ ამ ხულის ქირა რაც მოვა ნახევარი ზემო თქმული ძმობისა იქმნება და ნახევარი აბასტუმნის ეკკლესიისა, რომლის სიმტკიცე იპოვება ამავე ძმობის წიგნშიდ პატრი ჩელერინე მიცვალეზლის მიერ აღწერილი. რადგან ზემო ხსენებულმა პეტრემ მის დროს შესწირა; და მეც ზემოხსენებული მღვდელი დამსწრე ვარ და მხილველი ამ შესაწირავისა; და ამ ხულის თუ ადგილი და თუ თვით ხულა ცხადი არის იმავე ადგალის წიგნისაგან (რომელიც ჩემთან იყო ამ ჟამად) და აწ ის წიგნი იმ წიგნთან ერთად ქუთაისის ეკკლესის ძმობის ყუთშიდ არის შენახული და რადგან წრეულ ავიღეთ ნახევარ ქირა ამ ხულისა ჩვენ აბასტუმნის ეკკლესიისათვის და ნახევარი ქუთაისის ძმობაშიდ ჩაეყარეთ; კდ ამას იქითაც ასე იქმნება და ამ ჩემი წერილით ვამტკიცებ ამ ეკკლესიებისათვის შეწირულ ხულასა უფალი პატრი იოსების წინაშე მე ტერ-ანტონ თუმანოვი.

„და სხვა ამის ქვემო ხელის მომწერი იმე პატრი იოსებ მუწუმბ. პირი პირისა ნამდვილისაგან გადმოწერილისა აქ ქვემო ხსენებულის აკოფოვის მიერ.

„შესწირა ყდ წა საეარდის ძმობაში, ვართანა შეილმა პეტრემ ერთი ღუქანი, ნახევარი ქუთაისის ეკლესიას, და ნახევარი აბასტუმნისას; ის ღუქანი ზაქარა შეილის ღუქნის, და ბადურა მამასაქლისის ღუქნის შუა არის, და ბადურას ღუქანს და ამ ღუქნის შუა, რომ პატარა ადგილი არის, ნახევარი იმ ღუქნისა არის. ქს ჩ ყ დ-ს ოქტომბრის ა-ს.

„ნამდვილისაგან უმეტნაკლებოდ გადმოვსწერე გრიგორ აკოფოვი“ (1).

ამ წერილთან არის ეგრეთვე ღუქნის პლანი რუსულად.

1806 წელს საქართველოში მოსული პიემონთელი კათოლიკი ავად-მყოფობის გამო გაბრუნებულა იტალიაში 1818 წ. და პროპაგანდის კარდინანალებისათვის წარუდგენია ეს მოხსენება:

„თუ ქვემო და თუ ზემო საქართველოს მისიონი მეტად ვრცელია, ვინაილგან ოცდაორ პროვინციას შეიცავს. ამათგანი ორი პროვინცია არის სვანეთი და აფხაზეთი, სადაც თვით ღღესაც რყოფებიან წარმართები, არსად არის ეგრეთი სამეფო და ეგრეთი ტომი, რომ ისე ადვილად შეუერთდნენ კათოლიკე სარწმუნოებას, როგორც ბერძნის ტიბიკონის მქონე ქართველები არიან. გარნა ის რომისგან საკმაოდ არ არის გაცნობილი მისიონერების სიცოტავის გამო. ზემო ქართლს გორსა და ტფილისში 3,000 კათოლიკემდეა. იმერეთს, გინა ქუთაისს, ქვემო ქართლის სამეფო ქალაქში, საცა მე ვიყავი, 800 კათოლიკეა; იმათგან ორასმა კათოლიკობა მიიღო ჩემის ოფლით, შრომით და ქადაგებით. წინა დროებში, ვიდრე რუსის მთავრობა სრულიად დაიპყრობდა ამ უვრცელეს სამეფოს, ყველა კაცს, მკვიდრს, თუ უცხოს, თავისუფლად შეეძლო კათოლიკე სარწმუნოება მიეღო. იქ პატრი მისიონერებს აქვსთ, ერთი უმშვენიერესი ეკლესია, რომელიც ააშენა თავის ხარჯით იქ მყოფმა პატრმა. მისიონერები ეკლესიიდან არავითარ სასყიდელს ღებულობენ, იმიტომ, რომ არ მიებაძონ იქაურ მღვდლებს, რომელთაც უყვარსთ ევროპელები და დიდ პატივს სცემენ. მისიონერებს საცხოვრებლად მხოლოდ ექიმობის შემოსავალი აქვსთ. თუ ამ შემოსავლის წყალობით და თუ იმ ფულით, რაც თავიანთის მომჭირნეობით შეუნახავსთ, მისიონერები იხსნიან ტყვეებს. მახლობელი მცხოვრებნი და შორეულნი ან ოჯახობა გამოვისყიდენ, მისიონერები სწვრთნიან, კატეხიზმოს ასწავლიან; როდესაც ყველაფერს კარგად შეისწავლიან; მაშინ კათოლიკე ხდებიან, შემდგომ აძლევენ ღუქანსა და ფულს, საქმეს დაადგენ და იცხოვრობენ. იქ ღვთის მსახურებას ეკლესიაში ღიდის ღღესა-

სწაულობით და სრულის თავისუფლებით ასრულებენ, თითქო თვით რომში არიანო. ის მისიონი სადაც ვმსახურებდი, იმიტომ დაეტოვე, რომ ბევრმა შრომამ და სწეულებამ დამაუძღურა და გამოუდგარი შევიქმენ, როგორათაც ცხადათ სჩანს ჩემი წერილებიდან, ამიტომ იქ ბევრ ხანს კიდევ დარჩენა აღარ შემეძლო. საქართველოში მყოფი მისიონერები, ნამდვილი მისიონერები არიან, რადგან ბევრს შრომობენ და შეწუხებას ითმენენ, რასაც სხვები ვერ ხედევენ.

„ოსმალეთის საქართველოს მთავარი ქალაქი არის ახალციხე, საცა 5,000 კათოლიკეა. იმათი რიცხვი არ მატულობს. დანარჩენი მცხოვრებნი არიან მაჰმადიანები, სომხები და სხვა. სამოციქულო ვიკარად არის მღვდელი პავლე, რომელიც დიდი მტერია იტალიელ მისიონერებისა; და კიდევ თავისი მტრობა საქმიანაც გამოიჩინა. თუ საქიროება მოითხოვს, შემიძლია ამის შესახებ ვრცელი მოხსენება წარმოვადგინო და ფაქტებიც დაეასახელო. ახლა კი ვიტყვი, რომ ორი იტალიელი მისიონერი ძალაუნებურად განშორდნენ იქაურ მონასტერს ხსენებულის მღვდლის მიერ ფიცხის დევნულობის გამო. იმ ქალაქშია სამი სხვა ეკლესია, რომელიც აღმოსავლეთის მღვდლებს უქერიათ. არიან რევანი, მაგრამ ზემოხსენებულ მღვდელსავით ავნი და ბოროტნი არ არიან. იქაური მონასტერიც თავის თავს ირჩენს ექიმობის საშუალებით, თუმცა დიდი არაფერი შემოსავალია. პატრი ამედე პიემონთელი კათუციანი. საქართველო 1818“. (1).

ამ წერილიდგანაც სჩანს და ზემოთაც უკვე მოვიხსენიეთ, რომ მღვდელი შაჰყულიანი კათუციანებს მტრობდა და რომში მათ ხშირად აბეზღებდა. ცრუ დაბეზღების წერილები რომში გაუგზავნია ეგრეთვე შესახებ მორჩილი ძმის კარლო კათუცინისა, რომელსაც როცა გაბრუნებულა საქართველოდგან, თავისი თავის გასამართლებლად, თან წაუღია ახალციხელების მოწმობაც. ამათგანი პირველი ეს არის:

„მე მღვდელი სტეფანე მეფისანთი ღვთის წინაშე ვმოწმობ, რომ, ძმა კარლოს თოთხმეტ წლის განმავლობაში ახალციხეში ყოფნის დროს, მისი ცუდი არც მინახავს და არც გამიგონია; ეს მუდამ კეთილ მაგალითს იძლეოდა და ისე იქცეოდა როგორც მსაფერო იყო. პირიქით, მან დიდი შრომა მიიღო და კარგი მზარუნველობა გამოიჩინა ჩვენი წმიდა კათოლიკე სარწმუნოებისათვის და მთელი ერის სასარგებლოდ. ხოლო მის წინააღმდეგ ის საჩივრები, რომ ვითომც ამას თათრის მთავრის წინაშე ეჩივლოს პრავიკარის წინააღმდეგ, რაის გამო ვითომც ამ პრავიკარს ბევრი ფული დაეხარჯოს და სიკვდილის განსაცდელში ჩავენდნო ილიყოს, ყველა ეს სრულობით სიცრუეა. აგერ ესე ვმოწმობ წინაშე

ღვთისა და წმიდა ეკკლესიისა და ეგრეთვე შემეწიოს ანგელოზებრივი წმიდა მამა ფრანჩისკე. ამინ. 12 დეკემბერს, 1817.

„მე უღირსი მღვდელი სტეფანე მეფისანთი.

„ეგრეთვე მე მღვდელი ანტონ თუმანანთი ვმოწმობ და ვამტკიცებ როგორც ზემოდ“. (1).

ამ კათუცინისათვის პატრების ეკკლესიის დიაკვნებსაც მიუციათ ამისთანა მოწობის წერილი და მასზე ხელი მოუწერიათ ამ პირებს:

„მე მხატვარ ივანემ, პატრების ეკკლესიის დიაკვანმა, დაესწერე ჩემის სრულის სურვილით და სიმართლით, 2 იანვარს 1818.

„მე ფილიპე პატრების დიაკვანი ქეშმარიტებით ვამტკიცებ ყველას რაც დაწერილია.

„მე სტეფანე ჩილაშვილი ვამტკიცებ რაც ზემოდ დაწერილია.

„მე მღვდლის შვილი ივანე ვამტკიცებ რაც ზემოდ დაწერილია.

„მე ანტონ ხანუმანთი ვამტკიცებ რაც ზემოდ დაწერილია“.

ამისი მსგავსი მესამე მოწმობა ამ კათუცინისათვის მიუციათ ახალციხის კათოლიკებს და ხელი მოუწერიათ შემდეგ პირებს:

„მე ბატონჯანა კრუხიქამიათ იოსების შვილი.

„პავლე ბერომელანთ შვილი.

„გრიგოლ გიგინათ გიორგის შვილი.

„ბაღდასარ მეფისაშვილი.

„ივანე არჩილის შვილი.

„სიმონ ნარიბეგა შვილი“.

ამ იტალიანურ მოწმობის ქალაქებზე ქართულათაც მოუწერიათ ხელი ამ პირებს:

„მეფისანთ ტერ სტეფანე ამ ზემო ნაწერ ვამტკიცებ ჩემი ხელთ-ნაწერთა და ბეჰდითა.

“ქ. მე მეფისანთ ბაღდასარა ამ წერილის თანახმა ვარ.

„მე პაატაშვილი დავითი ამ ზემო ნაწერს ვამტკიცებ და ეს ჩემი ხელია.

„მე პაატაშვილი კათოლიკე გაბრიელ, ამ ზემო ნაწერს ვამტკიცებ და ეს ჩემი ხელია.

„მე აკოფაშვილი აკოფა ამ ზემო ნაწერს ვამტკიცებ.

„მე აკოფაშვილი ივანე აკოფის ძე კათოლიკე.

„მე კათოლიკე ტინტიკაშვილი მამაჯან ამ ზემო ნაწერს ვამტკიცებ“.

ამ წერილებთან არის ეგრეთვე ერთი პატარა წერილი; შაკყულო-ანს მიუწერია ერთის მღვდლისათვის ესე: „მონაზონების საქმეში ნუ გაერევი, ნუ უმოწმებ და ხელს ნუ მოუწერ, თვარემ მახეში ჩავარდები,

ბოლოს ყველა გამოცხადდება. მაგრამ შენი შენანება კი უსარგებლო იქნება“.

1818 წ. ნოემბრის 22, კოსტანტინეპოლის საეპისკოპოსოდგან რომში სწერენ შაჰყულიანის ცუდს ამბავს, ყველას ცუდათ ეპყრობა, თავის ამყობის გამო ვერავენ შეუფერებია და თავის უფროსად პაპის გარდა სხვა არავის სცნობსო.

1824 წ. დეკემბრის 18, უფროსი პატრი ფილიპე ტფილისიდან რომში სწერს პროპაგანდას, რომ მას კათოლიკების სასაფლაოზე უკვე დაუსრულებია პატარა ეკლესია, რომ ამბავს დაწვრილებით აუწერს; ეგრეთვე აუწყებს, რომ იმავე ეკლესიისათვის ახატვინებს ერთ მშვენიერ ხატს, იესო ქრისტეს დასაფლავებისას; მასთანვე სთხოვს, წმიდა მამისაგან მოუპოვოს შენდობა იმ ხატის წინაშე მლოცველებს, განსაკუთრებით წმიდა ჯვრის პოვნისა და მისივე ამალღების დღესა და ეგრეთვე მიცვალებულთა მოხსენების დღეს.

პაპმა, 1825 წ. აპრილის 17, მიანიჭა სრული შენდობა ყველა იმ მორწმუნებს, რომლებიც, აღნიშნულ დღეებში, მივიდოდენ სალოცავად ახალ ეკლესიაში.

მღვდლის შაჰყულიანის სიბოროტე რა გამრავლდა, სულიერმა მთავრობამაც ჯეროვანი ყურადღება მიაქცია. კოსტანტინეპოლის არქიეპისკოსმა ვინჩენციო ქორეზიმ, 1826 წ. აპრილის 27-დღემეტს, არა მარტო ჩამოართვა უფროსობა, არამედ კადეუ აუკრძალა ყოვლის მღვდელმოქმედების შესრულებაც და დაიბარა კოსტანტინეპოლს, რათა სამსჯავროში პისუხი ეგო ყოველის საჩივარისათვის, რომელიც მის წინააღმდეგ იყო გაგზავნილი. იმავე დროს ეპისკოპოსმა შაჰყულიანის მაგიერად მღვდელი ივანე ლაზარიანი დანიშნა ახალციხის მრევლის უფროსად და შემწედ მისცა მღვდელი სტეფანე ჩეფისანთი და მღვდელი სტეფანე აპინიანი.

გარნა მღვდელი შაჰყულიანი არ დაემორჩილა თავის უფროსს ეპისკოპოსს და არ წავიდა კოსტანტინეპოლს. ამ ურჩობის გამო პროპაგანდამ განაშორა ახალციხეს და გაგზავნა ტფილისს, საცა კაფუცინებმა პატივით მიიღეს და თავიანთთან შეინახეს რაედენსამე წელს. კაფუცინები შაჰყულიანისათვის ბევრს ეცადნენ რომის წინაშე და რაედენსამე წლის შემდგომ მას ისევ მოუპოვეს უწინდელი უფროსობა. ხოლო ცოტა ქვემოლ ვნახავთ, რომ მღ. შაჰყულიანმა თავის სიბოროტეზე ხელი არ აიღო, არამედ უფრო აღუმატა, და კაფუცინებს, კეთილის მაგიერ, დიდი ბოროტი მიაგო.

პატრი ფილიპე, 19 აპრილს 1829, და ახლად მოსული პატრი თომა თემპიელი, 6 ნოემბერს 1829 წ., სწერენ რომში ყოველს უბედულ-

რებას, რაც შეემატება ახალციხეს, როდესაც რუსებმა აიღეს. ამასაც მოკლედ მოვიყვანთ უტექსტოთ.

ახალციხე ერთიან დაუნგრევიან თათრებს და რუსებსაც; რავდენიმე სახლი ძლივს გადაარჩენილა. კაფუციანების მონასტერი მთლად დაუნგრევიანთ და მათი ეკლესიისთვისაც ცეცხლი მიუციათ, რაის გამო ერთი კედელი დანგრეულა, ეკლესიის ნივთები კი მთლად დაუტაციათ. თათრებს 69 სული ქალი და ვაჟი ტყვეთ წაუყვანიანთ ოსმალეთის სხვა და სხვა ადგილებში. ომისა და ცეცხლისაგან დახოცილა 73 კათოლიკე, ხოლო დანარჩენი კათოლიკეები ზოგი ქართლსა და ზოგი იმერეთს შეხიზნიან. ომსა და ხალხის ელეტას ეგრეთვე მოჰყოლია ეამიც. ახალციხეზე ესრეთი დიდი უბედურების მოვლენას კაფუციანები აწერენ იმ სიბოროტეს, რომ უწინ საქართველოდგან აღურაცხველი ქრისტიანები მიჰყავდათ იქ და ჰყიდდნენ როგორც პირუტყვებსო. ამ სიბოროტეს მიჰმატებია ეგრეთვე კათოლიკების ურიგობა, მეტადრე სასულიერო პირებისა.

უფროსი პატრი ფილიპე, 1830 წ. 6 მარტს, ტფილისიდან რომს ჰგზავნის ერთ ვრცელ მოხსენებას საქართველოს მისიონის შესახებ. რადგან მაინც და მაინც ყურად საღები შიგ ბევრი არა არის რა, იმასაც მოკლედ მოვიყვანთ უტექსტოთ.

„საქართველოს ეკლესიებ შორის ტფილისის ეკლესია მეტად მშვენიერი და შემკულია, მაგრამ პატარაა, რადგან მრევლის რიცხვი განმრავლდა. ამ ეკლესიას ძრიელ ცოტა შემოსავალი აქვს. გარნა ერთგული კათოლიკეები დღიურ-დღიურად სწირვენ წმიდა სანთელს და სხვა რამ მსგავსსა, რაიცა ეკლესიის ხარჯსა ჰფარავს. როგორც ტფილისში, ისე გორსა და ქუთაისში საეკლესიო სამსახურის შესრულებისათვის სრული თავისუფლება არის. წმიდა ზიარების პროცესია ეკლესიის გარეშემო დიდის დღესასწაულობით სრულდება და ყველა სარწმუნოების დიდ ძალი ხალხი ესწრება. ეკლესიას ჰყავს ერთი ძმობა წმიდა სავარდისა და იესოს, იოსების და მარიამის სახელობაზე, უფროსი პატრი ძმობის წინამძღვარია. ახლად შეკეთებული ათი დუქანი აქვს ძმობას. წლიური ქირა ექვსასი მანეთი შემოუდის. ძმობის წესდებულობისამებრ, ამ შემოსავალი ფულიდგან 1) კვირაში ორი ხმოანი წირვა სრულდება მიცვალებულ დათა და ძმათათვის; 2) სკოლის მასწავლებელს ჯამაგირი ეძლევა; 3) ეკლესიის სანთელში იხარჯება; 4) მეორგანოეს ჯამაგირი ეძლევა და 5) დანარჩენი ფული ხმარდება გლახაკების შესაწევნელად. ეკლესიას ქალაქის ახლო ერთ გორაზე აქვს სასაფლაო ვრცელის მიწით, რომლის ნახევარიც სათესაფ-სათიბაეია. შეიდი წლის წინეთ შემოველო ღობე და გადაიქცა მშვენიერ ბალად, რომლის შემოსავალი

ექლევა გლახაკთა. ამ მოწყალების განწესება იქვე ახლად აშენებულის ეკლესიის კედლის ქვაზეა დაწერილი, რაც სათნო საყოფელი შეიქმნა მთავრობისათვის, რაისგამო ამ ბაღს მოსარწყავი წყალი დაეთმო უსასყიდლოდ. ტფილისის ეკლესიას აქვს ეგრეთვე თავის ეზოში ერთი პატარა სამკურნალო ოთხი ავადმყოფისათვის.

„ტფილისში პატრებს აქვსთ ერთი მშვენიერი მონასტერი. უწინ პატრები წამლების შემოსაყვლით სცხოვრებდნენ; ახლა კი რუსის მთავრობამ აუკრძალა მათ ექიმობა. გარნა ხანდისხან კიდევ სწამლობენ სახლებში და ესე მით ცოტა შემწეობასაც შოულობენ. პატრებს კიდევ აქვსთ სამი პატარა ღუქანი, რომელსაც წელიწადში ასი მანეთი ქირა შემოაქვს; ეგრეთვე ქალაქის ახლოს აქვსთ ერთი კაი ბაღი; მთავრობაც აძლევს წელიწადში ასოც მანეთს, როგორც ტფილისის ეკლესიას, ისე გორის და ქუთაისის ეკლესიებსაც. ეს შემოსავალი პატრებს ჰყოფნის საცხოვრებლად.

„ტფილისის მკვიდრი კათოლიკები არიან 92 ოჯახი; ხოლო უცხო კათოლიკები, სხვა და სხვა ტომის ეპქრები, როგორც მაგალითად სომხები, ბევრნი არიან; კვირა-უქმეობით ეკლესია ორ-სამგზის ივსება და იცლება. ეგრეთვე კათოლიკების რაოდენიმე ოჯახი ამ გუბერნიის სხვა და სხვა ადგილებში გაფანტული არიან სამსახურისა და ვაქრობის გამო.

„გორის სამრევლო ეკლესიაც ახლად აშენებულია, მაგრამ ერთიან დასრულებული ჯერ არ არის გავლილის ომების გამო, რამაც შიმშილი ჩამოაგდო აქ. გარნა ეკლესიას სართული დაეხურა თუ არა, მაშინვე დიდის გამოჩენებით აკურთხეს და დაიწყეს შიგ წირვა-ლოცვის შესრულება 1822 წელს სექტემბრის თვეში. ეს ეკლესია, როდესაც კი მთლად დასრულდება, მეტად მშვენიერი რამ იქმნება. იქ 30 მოსახლე კათოლიკეა.

„გორის მონასტერიც ახალი აშენებულია, აქვს ერთი ბაღი და ორი ღუქანი, რომელსაც წელიწადში 20 მანეთი შემოაქვს.

„ქუთაისის ეკლესია ხისაა. გარნა აგერ სამი წელიწადია, რაც დაიწყეს იქაურმა კათოლიკებმა აშენება ქეთიკარის ეკლესიისა, რომელიც ტფილისის ეკლესიაზე დიდია. გარნა ომისა და შიმშილის გამო შენობა შეჩერდა.

„ქუთაისის მონასტერიც ხისაა და აქვს ორი ბაღი, რომელიც ეკლესიას და მონასტრის მოშორებით არის. ეგრეთვე ქუთაისის ახლოს აქვს ერთი ხუთ-კომლიანი სოფელი. ეს სოფელი სოლომონ უკანასკნელმა მეფემან აჩუქა მიცვალებულ პატრი ნიკოლა რუთილიანელს. ის ხუთი მოსახლე ქირნახულის ერთ ნაწილს პატრებს აძლევს, რა შესავალიც

დიდი არაფერია, რადგან იმერლებმა ხენა-თესვისა ხელობა არ იციან, მასთანვე საკმაო ზარმაცნიც არიან.

ახალციხეში გვაქვს ერთი პატარა ღვთისმშობლის ეკლესია, სადაც კათოლიკეები ხშირად და მხურვალებით დაიარებიან. ეხლა კი ეს ეკლესია მეტად დაზიანებული, ერთ გვერდზე ჩიმონგრეული და გაშიშვლებულია. იქაური მონასტერი კი მთლად დაიწვა; დაიწვა ეგრეთვე ოთხი დუქანიც, რომელიც მას ეკუთვნოდა. ეკლესია, როგორც არის შეკეთდება, მაგრამ მონასტრის ასაშენებლად საჭიროა ექვსასი სკული მაინც მისცეს წმიდა კრებამ.

თუმცა კათოლიკე სარწმუნოების ქადაგება მთავრობის ბრძანებით აკრძალულია, მაგრამ, ხანდისხან სხვა და სხვა ტომის პირნი, ღვთის მადლით აღძრულნი, თავის თავად უერთდებიან ეკლესიას. ხოლო საბრალო ქართველებს კი სრულებით აეკრძალათ კათოლიკობის მიღება. გარნა სარწმუნოების დასაცველად საჭიროა, მაინც სამი ახალი მისიონერი გამოიგზავნოს. მხოლოდ საჭიროა, ახალგაზდა იყენენ, რათა ენების შესწავლა ადვილად შეიძლოს, რადგან, უწინ თუ მარტო ქართულ ენას სწავლობდნენ, ახლა, გარდა ქართულისა, საჭიროა შეისწავლონ თათრული, ფრანგული, რუსული, სომხური და ლათინურიც.

აქ ჩვენ ყველანი ხანში შესული ვართ და უფლებაც გვაქვს, იტალიაში დაბრუნების ნება მოვითხოვოთ“.

1834 წ. ნ, სექტემბერს, უფროს პატრს მოუვიდა მოწერილობა ორი ქართველი ყმაწვილი გაეგზავნა რომის კოლეგიაში სასწავლებლად. არ ვიცი თუ, თუ ვინ იყვნენ ის ახალგაზდა ქართველები, რომში გაგზავნილნი სასწავლებლად, რადგან არც პროპაგანდასა და არც ვატიკანის არხივებში მიგვიშვებს, რომ იმ წერილების მერმინდელი საბუთებიც შეგვეკრიბა, ამისგამო, ჩვენდა სამწეხაროდ, ბევრი საინტერესო საგნები კიდევ უნდა დაგვრჩეს შეუტანელი ამ წიგნში. ხოლო კათუციონების არხივებიდან კი გამოგვირჩევთ შემდეგი დროის საბუთებიც, რომელსაც კიდევ აქ მოვიყვანთ რაედენსამეს. გარნა ისინი ისე შესანიშნავნი არ არიან ჩვენთვის რიგორც ზემო ხსენებული არხივების საბუთები იქმნებოდა.

კათუციონების საბუთებში შევხვდით ერთ წერილსა, რომელშიც აღწერილია რაც კი შეეხება გორის ეკლესიისა და ძმობის მამულებს და ასაღებ ფულებს. ამ წერილში არც თარიღი და არც დამწერის სახელია გამოცხადებული. უტექსტოთ მოგვყავს.

უძრავი მამულები და ასაღები გორის ეკლესიაში დაწესებული წმიდა სავარდის ძმობისა.

№ 1. ჩემი აშენებული ოთხი ოთახი, რომელსაც შემოაქვსთ 26 მანეთი წელიწადში. ამ ფულით მთელი წლის განმავლობაში ყოველ

ორშაბათობით სრულდება ერთი ხმაანი მიცვალებულ ძმათა და დათათვის.

„№ 2. ერთი ნაქერი სათესი მიწა ძმობის ფულით ნაყიდი 1788 წ. და-ძმათათვის ეგოდენი წირვა უნდა ითქვას, რაოდენს სარგებლობასაც შემოიტანს ეს მიწა.

„№ 3. ორას ოცდა ათი მანეთი ნაანდერძევი თავადი სილიბისტრე თუმანოვის მიცვალებული ქვრივი მარიამისაგან 1834 წ. 5 იანვარს. თვით ამასვე მიუცია ეს ფული 12-ს სარგებლით გორელ გიორგი გამბარანთათვის.

„№ 4. შემოწირულია ასორმოცდა ათი მანეთი ანატასია ზუბალოვისაგან. ეს ფული სარგებლით არის მისივე შეილთან დაეითთან, რომელიც ამ სარგებელში 24 წირვას ათქმევენებს წელიწადში თავისი მიცვალებულის დედისათვის, და თითო წირვის მოწყალებისათვის აღლევს ნახევარ მანეთს.

„ძმობის გასესხებული ფული, რომლის აღება იხლა შეუძლებელია. პატრი იოსებ დელლა ქოლოოს უფროსობის (დროიდგან*) წელიწადში 42 წირვა სრულდება ამ ფულის შემომწირველ მიცვალებულთათვის. ეს სხვა და სხვა პირებისაგან შემოწირული ფული ძმობის უფროსს გაუსესხებია სარგებლით, სარგებელთან თავნიც დაუკარგავს, ამის გამო არ ვიცით თუ ამ წლიური 42 წირვის ვალი რა საშუალებით გადაეხადათ. რადგან ფულის ვალად ამღები პირნი, მეტნაწილად უკვე მიიცვალნენ, და მათ მემკვიდრებს ან არ შეუძლიათ და ან არ სურსთ ვალის გადახდა. ეგრეთვე აღარც ჩივილი შეიძლება, რადგან მთავრობის კანონის მიერ განსაზღვრული დრო გასულია. აი ნუსხა ამ გასესხებული ფულისა, რომლის აღებაც შეუძლებელია.

„№ 1. სტეფანე ბეჟანანთ პეტრეს შვილს ძმობისა მართებს 172 მანეთი ვერცხლის ფული. ცხადია მისი ორი ბარათით, ერთი მიცემულია 1802 მარტის 1-ს და მეორე 1813 თებერვლის 15-ს.

„№ 2. ივან ზუბალოვის შვილს სტეფანეს მართებს 10 მანეთი, ვითარცა სჩანს, 1822, იანვრის 1-ს, თავისი მიცემული ბარათით.

„№ 3. ჯულაბანთ გიორგის მართებს 65 მანეთი ვერცხლის ფული, რომელიც უსესხია 1811, იანვრის პირველს და 1818, თებერვლის პირველის ბარათით.

„№ 4. ანანიას შვილს იოსებს 70 მანეთი ვერცხლის ფული უსესხია 1823 წ. მარტის 19-ის ბარათით.

*) საქართველოში მოვიდა 1816 წელს.

„№ 5. ალაპაპანთ (Alapapanti) სტეფანეს მართებს 90 მანეთი ვერცხლის ფული, ნასესხი 1805 წ. აგვისტოს პირველის ბარათით.

„№ 6. ყანდინანთ ივანეს 80 მანეთი უსესხია 1798 წ. მარტის პირველის ბარათით.

„№ 7. მიცვალებულ ვალაშვილ სიმონას უსესხია 10 მანეთი 1830 წ. დეკემბრის ბარათით. ყველა ბარათები ინახება ამ არხივში.

„გორის მონასტრის უძრავი მამულები, გასესხებული ფული და მისივე ვალები.

„1) ამ მონასტერს 4 ოთახი პირველ სართულში და 4 ოთახი მეორე სართულში აქვს და მასთანვე ერთი სარდაფი.

„2) მონასტრის გვერდზე არის ექვსი ოთახი, სადაც არის სკოლა, სამკურნალო და ეგრეთვე აწყვია ეკლესიის საჭირო რაიუმები.

„3) ერთი ვენახის მოსავალი ნახევარი მისია; ეგრეთვე ღებულობს მეოთხედ შემოსავალს ერთ სხვა ვენახიდან, რომელიც ცხინვალის ახლოა, და რომელიც უკვე ეკუთვნოდა ავეტიკანთ ივანეს, რომელმაც პატრი მარიო კოლონიელს დაუტოვა საწინდარში. სამი წელიწადია, რაც მის შემოსავალს ვღებულობთ, წელიწადში 35 ან 56 მანეთს. ესეც უფრო იმიტომ, რომ, როცა ხსენებული ავეტიკანთ ოჯახი სრულიად ამოწყდა, დიდი ყურადღება მივაქციე ამ ვენახის მოვლას, თუმცა ეხლა ავეტიკანთ სხვა დანარჩენი მოვალეები გვედავებიან ამ ვენახზე.

„4) ერთი ღუქანი ბაზარში მდებარე, რომელსაც წლიური ქირა შემოაქვს 23 მანეთი.

„5) ხუთი ნაქვრი მიწა გორის მიდამოში, რაიცა პატრებს დაუტოვა დავრეშანთ ზაქარიამ, იმ პირობით, რომ მისი შემოსავლიდან თვეში ორი ხმონი წირვა უწირონ ხოლმე. ხოლო წრეულ ერთი ნაქერი ვენახათ გადავაკეთებინე და შიგ პატარა სახლი ავაშენებინე, რისგამო დამეხარჯა 350 მანეთი.

„6) ერთი სართულიანი სახლი ქვეთკირისა, რომლის სიგძე ათსაჲნ ნახევარია და აქვს ორი ზალა და 4 ოთახი. ის სახლი ავაშენე მიწაზე, რომელიც ერეკლე მეფეს პატრებისათვის ეჩუქებინა“. (1).

კათუციანების ქალაქებში ვპოვეთ ეგრეთვე ერთი პატარა წერილი ახალციხის ეკლესიის შესახებ:

„1836 წ. ენკენისთვის 2-ს რაიც წმიდა ივანეს ეკლესიას აქვს ფული თუ ნივთი აქ აღინიშნის.

„1836 წ. იანვრის 11, უდელ ღებრიანთ იოსეს მართებს 25 მანეთი თავის ანგარიშით.

„1835 წ. მარიობის 9 ონო ქურქიბაშოვს მართებს 25 მანეთი თავისი ანგარიშით.

„1836 მაისის 7-სა ყაზარ ქერობა შეიღოს აღაჯანას მართებს ბართით 40 მანეთი თავისი ანგარიშით.

„1836 აპრილის 20-სა კიდევ ასაღები არის ბართით 30 მანათი თავის ანგარიშით, რომ ჯამი გახდა 1020 მანეთი.

„ამის გარდა პატრი თომაზედ გუაქუს ასაღები 72 ოქრო, თვით შენც უწყვი ბართითც გუაქუს“. (1).

ამის შემდგომ ჩამოთვლილია ეკლესიის სამკაული და ნივთები.

ახალციხეში მყოფი პატრი თომა თემპიელი ვგონებთ გარდაცვლილიყოს 1839 წ. რადგან პატრი იქ მარტო ყოფილა და მაშინვე არ მისულან და არ დაჰპატრონებთან მის დატოვებულს ეკლესია-მამულებს, ახალციხას სასამართლოს მთავრობისათვის უკუთნებია მისი უძრავი მამულები. ხოლო მოძრავი ქონება პატრებისათვის დაუთმია. ასეთი უსამართლო გარდაწყვეტილება პატრებს გაუსაჩივრებიათ უმადლეს მთავრობის წინაშე. პატრებს დიდი იმედი კი ჰქონიათ ყველა მამულების დაბრუნების, მაგრამ ჩვენ არ ვუწყით, თუ საქმე როგორ დაბოლოვებულა.

უფროსი პატრი ფრანჩისკე მესინელი, 1841 წ. 25 იანვარს ტფილისიდან სწერს ლიონში არსებულ სარწმუნოების გამავერცელებელ საზოგადოებას და მადლობას უხდის იმის გამო რომ, მისიონის შესაწვენელად მიუღია მისგან 12,100 ფრანკი, ეგრეთვე აუწყებს, რომ ქუთაისის ეკლესიის შენობა, უფულობის გამო უკვე შეჩერებული, განვაგრძეო და მალე დაეასრულებ კიდევცო; იმასთანვე სთხოვს, მისიონს ბევრნაირი საქიროება აქვს და შემწვობის მოწოდებას ნუ მოგვაკლებთო.

საქართველოში ნამყოფი კათუცინი იოსებ-ანტონ ლივორნელი ინდოეთის აგრა ქალაქის ეპისკოპოსად უკურთხებიანთ რომში. ინდოეთში წასასვლელად გამოიარა საქართველოში. გორის, ქუთაისის და ტფილისის კათოლიკებმა თავიანთ შორის მოკრიფეს 509 მანეთი და წყალობად მისცეს. 1841 წ. 25 ივლის, ინდოეთის აგრა ქალაქიდან რომში სწერს წყალობის მიმცემ კათოლიკების სახელებს; ეგრეთვე მოკლედ აუწერს აქაური მისიონის გარემოებას და სომხის კათოლიკების შესახებ ამას ეუბნება:

„სომხის კათოლიკების მღვდლებს უნდათ, არა მარტო იუფლონ ულათინებოდ, არამედ ეგრეთვე უნდათ, რომ კათუცინების ეკლესიები და მონასტრებიც თვით დაიპყრან, მარტო იმიტომ რომ იქ დიდი სარგებლობა და კარგი შემოსავალია. იმ მღვდლებში ურევია ორი, რომლებიც შფოთს სტეხენ მრევლში და არ სჯერდებიან იმას, რაცა აქვსთ. ისინი არიან მღვდელი პაეღე შაპყულიანი, პროპაგანდის მოწაფე და მღვდელი მეფისანთი“. (1)

ახლად არჩეული უფროსი პატრი ბენედიქტე აჩირუალელი, 1842 წ. აპრილის 29, რომში სწერს, რომ, კათოლიკეებისათვის ლოცვის წიგნი დაუბეჭდვინებია და ეგრეთვე მოუშალებია კიდევ ქართულ ენაზე დასაბეჭდად წმიდანების ცხოვრებაც; მასთანვე სთხოვს, რჩევას იმის შესახებ, რომ რომში ახლად ნაკურთხ მღვდელს, ანტონ გლახოვს, მოუთხოვია მისთვის ჯამაგირი და თავის სამშობლო ქალაქის ეკლესიის წინიმძღვრობა. ეგრეთვე განკარგულებას სთხოვს, თუ როგორ უნდა მოიქცეს იმის შესახებ, რომ ხშირად ქართველი კათოლიკეები და პოლონელები სომხების და ლუტერანების ქალებს ირთვენ ცოლებად და თუ კათოლიკე მღვდელმა მათ არ დასწერა ჯვარი, მაშინ ისინი წავლენ სომხების და პროტესტანტების ეკლესიებში ჯვარის დასაყვრად.

უკანასკნელი უფროსი პატრი დამიანე ვიარეჯიელი, 1843 წ. 24 მაისისა, ტფილისიდან რომში თავის უფროსს სწერს და ავედრებს იქ მიმავალს გიორგი პოლკოვნიკის შვილს იოსებ ზუბალოვს; მასთანვე მის შესახებ ეუბნება, რომ საქართველოს კათოლიკეებში უპირველესი არის ეს იოსებიო; მისმა წინაპრებმა ძველის დროდგანვე ჩვენს ორდენს დიდი პატივი და სიყვარული გამოუცხადეს და ჩვენის წესის ძმობაშიაც წევრებად ჩაეწერნენო; გორის მშვენიერი ეკლესია უმეტესად მათის ხარჯით აშენებული და შემკულიაო; ამიტომ ღირსია, ამას ყველა ნაირი პატივისცემა და დახმარება აღმოუჩინოთ, რათა რომში ყველაფერი კარგად ნახოსო.

მართლაც აწ დიდად პატივცემული ზუბალაშვილების გვარი უწინაც მეტად შესანიშნავი ყოფილა თავისი პატიოსნობით და ქველ-მოქმედებით, რადგან კაფუცინების წერილებში ბევრს აღგილას შევნიშნეთ, რომ ყველა ნაირ კეთილ საქმეში პირველი ყოფილან ამ გვარის ჩამომავალნი, როგორათაც აქას დღესაც ვხედავთ ცხადად ამ გვარის ღირსეულ წარმომადგენელთა შორის.

როგორც ლ.ანს კაფუცინების წერილებიდან, ლიონში არსებული სარწმუნოების გამაერცელებელის საზოგადოებისაგან მიღებულ ფულით კაფუცინებს დაუწყიათ აშენება ქუთაისის ეკლესიის გარდა, აღექან-დროპოლის ეკლესიისაც, რომელიც დაუმთავრებელი დარჩა ქუთაისის ეკლესიისავეთ.

ზემოთ ვნახეთ, რომ მღვდელი შაჰყულიანი თავისი ურიგობისათვის დაისაჯა კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსისა და პროპაგანდის კრებისაგან და ახალციხიდან გაძევებულ იქმნა ტფილისის კაფუცინების მონასტერში, რათა იქ შეენანებინა თავისი შეცოდებანი. კაფუცინებმა თავიანთ მონასტერში არა მარტო პატივით და სიყვარულით მიიღეს, იგი არამედ რომის წინაშეც უშუამდგომლეს, რათა მისთვის დანაშაუ-

ლება ეპატივებინა. შეჩვენებისაგან აეხსნა და ისევ უწინდელი თანამდებობა მიეცა. ათი წლის შემდგომ კათუცინებმა ყოველივე ეს მოუპოვეს და ისევ ახალციხის უფროსად დაანიშნინეს. გარნა შაჰყულიანმა, ახალციხეში მობრუნების შემდგომ, უწინდელ თავის სიბოროტეზე როდი აილო ხელი; ეგრეთვე კათუცინების სიკეთის დახსოვნების მაგიერ უფრო მეტი მტრობა დაუწყო და ეცადა, რომ ყველა ეს მისიონერები საქართველოდგან სრულიად გაეძევებინა.

რადგან შაჰყულიანი თავის ჩვეულებრივ სიბოროტეზე ხელს არ იღებდა, ამიტომ სასულიერო მთავრობამ, 1839 წ. მას კვალად ჩამოართვა უფროსობა. ამ გარემოებამ უფრო განარისხა შაჰყულიანი და აღძრა იგი შურისძიებისათვის. ამის გამო მიჰმართა ყველა უჯგერო საშუალებას და ცდილობდა, მარტო თვით დარჩენილიყო საქართველოში კათოლიკების უფროსად, რათა იქმნება მაშინ მაინც ღირსებოდა ეპისკოპოსობას, რასაც დიდი ხნიდან დაეძებდა. ამ გარემოებათა კათუცინები თავიანთ წერილებში ხშირად იხსენიებენ და მის შესახებ ძრიელ ბევრ რასმე სწერენ რომს. შაჰყულიანის შესახებ რომში გაგზავნილი წერილები თითქმის ერთ წიგნს შეადგენს. იმ სამწუხარო წერილებს აქ არც ერთს მოვიყვანთ. ხოლო მოკლედ გავიხსენებთ, თუ რა მოხდა და როგორ დაბოლოვდა ეს საქმე.

1839 წლის შემდგომ, შაჰყულიანმა უფრო ხშირად დაიწყო, რომთან მიწერ-მოწერის გარდა, რუსის უმაღლეს მთავრობასთან ცრუ დაბეზლების წერილების გზავნა კათუცინების წინააღმდეგ. სახელდობრ, შაჰყულიანს ერთი ამისთანა წიგნი მიუერთმეგია რუსის სამხედრო მინისტრის ჩერნიხოვისათვის, როდესაც იგი 1842 წ. ახალციხეში მოსულა. ამას არ დასჯერებია, არამედ კავკასიის მთავარმართებლისათვისაც მიუცია ცრუ დაბეზლების წერილი. თვით შაჰყულიანის ქალაქდებშივე აღმოჩნდა ერთი ამისთანა გაგზავნილი წერილის პირი, რომელიც ქართულად არის და აქვე მოვიყვანთ: ✕

„ესე არს ქტი. მაგალითი არზისა მის ჩვენისა, რლ (ცალკ-ცალკე) წარუდგინეთ მთავარმართებელსა, და გუბერნატორსა, მოწერილობითა ათხუტმეტთა კათოლიკეთა მღვდელთა სომხის გვარისათა წელსა 1843. ივლის. ფოშტითა №№ 17 18.

„განცხადებით არზის წერილითა ამით გთხოვთ სმენად ჩვენდა სულგძელობითა, და აღსრულებითა თხოვნისა ამისა ჩნისა. რამეთუ დასაბამითვე მამა-პაპათა ჩნთაგან გუაქტს სჯული და კანონი სომხის გუართა კათოლიკეთა, რომ გვყავდეს ჩნივე გუარისაგანვე უფროსად მღვდელი ვინმე, ვა ეგრეთი წესი არს ყლთა გუართა შორის, მსგავსად კდ ეპისკოპოსი გუარისა თვისისა სამფლობელისაგან: აჰა ესე რა კდ

ეამსა ამას შინა გუყავს უფროსად მკვიდრი პოლოს ვპტი შაჰყულოვი; და ვა მთავრობა გვიშლის უცხოისა სამფლებელოის მღვდლისა ვისამე ცნობა. და შეწყნარება, ბრძანებისა ამის მარადის მორჩილ ვყოფილ-ვართ, და ვართ: არამედ კაპუჩინთ პატრები ტფილისს მყოფნი. და პატ-რი ბონავენტურა, რომელიც აწ აქ ახალციხეს არის. რომელთა არა ჰყავთ ერი გვარისაგან თვისისა არცა აქა, და არცა სხუაგან, ად ვა მწირნი და სტუმარნი არიან რუსეთის საბძანებელსა შინა. ესენი არ გვასვენებენ ჩნ მკვიდრთათა, ად თანაკმა ქმნილ რავდენნიმე ჩნი გვა-რისა ამრევ დამრევი აქაურნი მღვდელნი ძველთა მტერთა თანა შაჰ-ყულოვისათა; კდ ვენეტკის ბერი ვინმე აღმშფოთებელი ჰაირ სიმონ ჯულარდოვი, რლი მალვით შემოძრომილ არს ერსა ამასა შინა რუსის საბრძანებლისასა, და არს კათუჩინების მხარესა აღმღვრეველი მშვიდობი-სა, ესენიც ძალას გვატანებენ რომ შევიწყვაროდ უმფროსად, ჩნი დი-დებული კელემწიფის ბრძანების წინააღმდეგ, და უძველესისა წესისა ჩვენისა, ვითომც პ. დამიანე, რლი ტფილისს არის, და თუ რომელი ბრძანებითა, თვით მათ ჰკითხეთ: ვა წელსა 1840-სა ამავე პატრი და-მიანემ სტამბოლის წერილითა თუ ვითარ გამოუთქმელი აღშფოთება ჩამოაგდო ახალციხესა შა, და ცხადნი დამბრკოლებელნი საქმენი იმო-ქმედა წინაშე ყლთა გუართა აქ ახალციხეს, ჩნსა და ერსა შუა, ჩნ თვით თვალთ ჩვენით მხილველი ვიქმენი, და სხუათა უდიდესთა უღმრთობათა იმოქმედებდა იგი, უკეთუ ღთიულობთა განგებულვებთა, ტფილისით შეწყენაი არ მოგმშველებოდა, რათა იგივე პ. დამიანე აქე-დამ მსწრაფლ უკან დაბრუნებულყო ტფილისსა: ვინაით პატრი ესევე ამ ახლოს ეამსა შინა აპირობს აქ მოსვლასა, ისევე აღშფოთებისა მის ჩამოგდებად, ამისთვის ვსთხოვთ უადრესობასა თქნსა, რათა დაუშალოთ აქ მოსვლა, ვა წელან მოგახსენეთ, ჩვენ პატრებს ვერ ვინდობთ, არცა გვენებავს, ვერც ძალ გვიძს ცნობა მათი, თუ მიზეზისათვის მაგათი აღმ-შფოთებლისა ბუნებისა ვა გამოცდით ვუწყით, თუ მზაკვრობისა მაგა-თისა, რლი ჰყვეს შარშან ჩნის დიდებულის კელემწიფის ბრძანების პირ-დაპირ, გაგზავნით ახალციხელი პეტრესი ივანიჩ აღუშოვისა გრანიციის გარეთა, მღვდლად დასაკურთხავად. რლი ესე იყო შაგირდი მეფისოვ ტერ-გრიქორისა ამრევ-დამრევისა თათრების უფლების ეამითვე, და იმა-ვე პეტრე აღუშოვის მხარისაგანთათა ხუთთა თავდებობის წერილი მის-ცეს აქ პოლიციას, რომ იგი გრანიციის გარეთ არ უნდა წასულიყო დასაკურთხავად, არამედ სტამბოლს წავიდა, და იქ დაეკურთხა მღვდ-ლად, და ერის კაცის ყლდით შემოიპარა რუსის მიწასა შინა, და აწ არს ტფილისს, ანუ სხუაგან: ხ შაჰყულოვმან ვერ შეიძლო დასტურის აღება მთავრობისგან, თუმცა მრავალგზის სთხოვა გრანიციის გარედ გა-

გზავნა ხუთთა სამღვდელლოთა გუამთა. ვინაით შარშან იმ ეამად გააგზავნა ხუთნი იგი პეტრებურგს, და მუნ დააკურთხვინა იქაურს კათოლიკე ეპისკოპოსსა, და შაჰყულიანის უფროსობა იქიღამაც დამტკიცდა. რ მოვიდა წიგნები, რომ მოუტანეს იქიღამ ახლად დაკურთხვილთა მღვდელთა მათ დასაწყისსა წელსა ამისასა პეტრებურგით; ამისთვის კაფუჩინთა პატრთა არა რაი კელმწიფება აქვსთ ჩნწვდა, და ვერცა ძალ უცხოთა ქონვა, თუ ამისთვის რ სრულიად განრჩეულ არიან გუარისაგან ჩნისა, თუ რ აღმაშფოთებელ არიან, და ძველნი მტერნი ჩვენნი, და თუ უთანხმოებისათვის ჩნსა მათთანა ბუნების შეზღუდილობათა აერისა, ენისა, და თუ ტიბიკონისა სრულიად განრჩეულისა ურთიერთარს, დუ თუ მიზეზისათვის იმპერატორის ბრძანებისა, რათა მისი საბრძანებლის გარედ მყოფი თუ ეპისკოპოსი; თუ მღვდელი არ იცნობებოდეს; ვინაით და კელმეორებით გთხოვთ, რათა უგულვებელს ჰყო თხოვნა ესე ჩვენი, და ამის მაგიერ პასუხი გვიწყალობო, და დავშთებით

„უზესთაისისა უფლებისა თქნისა.

„ახალციხეს, იელის 1. 1843.“.

ამ წერილში თითქმის ეგოდენი უსამართლობა და სიცრუეა, რაოდენიც სიტყვაა. ეპისკოპოსობის მოსაპოებლად, როგორც ამას წინეთ რომის წინაშე ყველა სომეხად გამოიყვანა და თვით ახალციხეც სომხეთის ნაწილი გახადა, ისე ეხლა, რუსის მთავრობის წინაშე ყველა სომხის ტომად გამოაჰყავს.

იმ დროს მთავარმართებლად იყო გენერალ ნეინდჰარდი, რომელმაც რა მიიღო კაფუცინების წინააღმდეგ ესეთი საჩივრები, საქმის ჯეროვან გამოსაძიებლად ახალციხეში გამოგზავნა პოლკოვნიკი კოცებუ (Cozzebu), ლუტერანი. ამან ყველა რა კარგად გამოიძია, სცნო სიცრუე ყველა გაგზავნილ საჩივრებისა, მეტადრე სიყალბე საჩივარზე ხელ-მოწერილისა. რადგან ზემოდ დასახელებულ თხუთმეტის მღვდლის ხელ-მოწერილში ნამდვილად მარტო შემდეგს ოთხს მღვდელს ხელი მოეწერათ: მღ. ანტონ ნიკოზიანს, მღ. გრიგორ ზარაფიანს, მღ. ანტონ ხუციანთს და მღ. ივანე სერკემიანს. ხოლო დანარჩენ მღვდლებს უარი უთქვამსთ, ეგ ჩვენი ხელ-მოწერილი არ არისო, ჩვენ მაგ საჩივრებში არავითარი მონაწილეობა გვაქვს და არაფერი ვიცითო. პოლკოვნიკმა ყველაფერი მოახსენა მთავარმართებელს, რომელმაც, რა დარწმუნდა შაჰყულიანის დამნაშაობაზე, დაადგინა, რომ ის მღვდელი იყო ურჩი, ყალბის მქნელი, შემაცთენელი და ერის აღმაშფოთებელი: ამიტომ მიუსაჯა მას; 1) რომ სამუდამოდ გადევნილ ყოფილიყო ახალციხიდან და გორს კაფუცინების მონასტერში გაეგზავნათ, რათა მოენახიებინა ეგოდენი მძიმე დანაშაულობანი; 2) ყველა მისი მომხრენი სუ-

ლიერის სასჯელით დასჯილ იყვნენ კაფუცინების უფროსისაგან, ისე როგორათაც საქიროდ დაინახავდა; 3) ამ სიქმის საწარმოებელი ხარჯი ყველა გადაეხადა შაჰყულიანს და მის მომხრეთა. მთავარმართებელმა ეს დადგინება გამოაცხადა 1515 ნომრით, 1844 წ. თებერვლის ოცდა ერთს.

მთავარმართებელმა, რა სცნო კაფუცინების უდანაშაულობა, უფრო მეტი პატივისცემა დაუწყო, მათს მონასტერში მივიდა და 100 მანეთი საჩუქრად მისცა.

როდესაც შაჰყულიანისა და ახალციხის საქმე ესე არეულ-დარეული იყო, კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსმა ალარიომ, ყველასაგან მოულოდნელად, გადაყენებული მღვდელი შაჰყულიანი, რომელიც მას თავის უფროსად აღარ სცნობდა, დანიშნა ისევ უწინდელ თანამდებობაზე უფროსად. ეპისკოპოსის ესეთმა შეუსაბამო საქმემ არა თუ მთელი თემი განაკვირვან და კაფუცინები სასოწარკვეთილებაში ჩააგდო, არამედ თვით მთავარმართებელიც დიდად განარისხა, რადგან ესოდნად დამნაშავე კაცს, იგი ასეთს ღირსებას აძლევდა! ამის გამო ეს ნეინპარდი ეპისკოპოსის ესეთ დადგენილებას არ დათანხმდა.

შაჰყულიანის საჩივრებმა თუ მთავარმართებლის წინაშე ვერ გაიმარჯვეს, მინისტრსა და თვით იმპერატორზე სულ სხვანაირად იმოქმედეს, და გამოიღეს ასეთი ნაყოფი, რომელსაც არავინ მოელოდა.

კაფუცინები ჯერ ისევ თავიანთ გამარჯვების სიხარულში იყვნენ, როდესაც შინაგან საქმეთა მინისტრმა, შაჰყულიანისაგან მიღებული წერილების გამო, უმაღლესი განკალგულება გადმოსცა მთავარმართებელ გურკოს. ამანაც თავისის მხრით, 1844 წ. 2 ივნისს, № 105, კაფუცინებს გამოუცხადა უმაღლესი ბრძანება: 1) კავკასიაში მყოფი ლათინის მღვდლებს სრულებით აეკრძალოსთ სომეხ-კათოლიკების საქმეში გარევა; 2) ლათინის მღვდლები დაექვევდრომონ მოგილვეის კონსისტორიას და რუსეთის ტახტის სამუდამო ქვეშევდრომობა აღიარონ, თუ უნდათ დარჩნენ თავიანთ სამსახურში და განშორებულ ყოფილიყვნენ რუსეთის საზღვრიდგან ყველანი, ვინც ამ პირობას არ აღასრულებდენ; 3) შესწყვიტონ ყველა გვარი მიმართობა საზღვარ გარეთის სასულიერო პირებთან.

ამის გამოცხადების შემდგომ მთავარმართებელი ბევრი ეცადა სამინისტროს წინაშე, რათა კაფუცინები იქვე გამართლებულიყვნენ, მაგრამ მისი ცდა ამაოდ დარჩა. კვალად მიიღო ბრძანება, რომ დაუყოვნებლივ აესრულებინა იმპერატორის უმაღლესი განაჩენი, რისგამო იძულებული შეიქმნა კაფუცინებისათვის ძალა დაეტანებინა, რომ წასულიყვნენ, თუ იმ პირობათ არ აღასრულებდენ.

კათუციანებმა პაპის უნებურად ის პირობანი ვერ შეიწყნარეს. ამიტომ იძულებულ ჰყვეს მთავრობა ძალით განეშორებინა იგინი საქართველოდგან. 1845 წ. იანერის პირველს ტფილისილდგან მთავრობის კაცებმა წაიყვანეს გორში უფროსი პატრი დამიანე, პატრი ფილიპე, პატრი ქერუბინე და პატრი ემილიო, რომელთაც კაი მანძილზედ გაჰყვა ტირილით ასიოდე კათოლიკე. გორში პატრები, მთავრობის ნება დართვით, თავისთან დააყენა იაკობ ზუბალაშვილმა. შ იანვარს გორში მყოფი პატრი ემანუელი და პატრი ბერნარდე გამოიყვანეს ძალით ეკლესიილდგან და ყველა ერთად წაიყვანეს ქუთაისს. იანერის 9-ს მიიყვანეს ქუთაისს, საცა სტეფანე აკოფოვმა თავის სახლში დააყენა. ამათ ჩასვლამდე იქილდგან უკვე განეშორებინათ პატრი ფლორენციო. ორი დღის შესვენების შემდგომ ისინიც წაიყვანეს ქუთაისილდგან; ყველა ერთად გაიყვანეს საზღვარგარეთ და 17 იანერისას მიესდნენ ჩურუქსუში. იქილდგანაც, ცოტა შესვენების შემდგომ, წავილდენ და ტრაპიზონს ჩავილდენ 25 იანვარს. იქ დაბინაულდენ იმ იმედით, რომ კილდეე მალე შემოსულიყვენ საქართველოში, რისგამო რუსის მთავრობას ბევრგზის სთხოვეს, მაგრამ ნება ვერ აილეს და ღლე'აც ამ იმედით იქ არიან კათუციანები.

აი ერთმა კაცმა, შაჰყულიანმა, თავისი სიბოროტით მთლად ბოლო მოულო ამლდენის ხნის მისიონს, რომელმაც ღიდი და ბევრნაირი სამსახური მიაგო საქართველოს. გარნა ეს ბატონი ვერ ეწია ყველა თავის გულის თქმას, რადგან ვერც ეპისკოპოსობა მიილო და ვერც პატრების ეკლესია-მონასტრები დაისაკუთრა. თუმცა ესკლესიების დასაკუთრებას ეცადა, მაგრამ ერმა სრულგებით არ შეიწყნარა სომხურის ტიბიკონის მღვდლები. იმ დროს ლათინის წესის მღვდელი დარჩა მარტო ქუთათური დონ ანტონ გლახოვი, რომელმაც კათუციანების წასელის შემდგომ, დაიწყო ერის მოძღვრობა. ამიტომ იძულებული იყო ხშირად მოსულიყო ტფილისს და გორში მრევლის სამსახურებლად. მთავრობამ რა ნახა, რომ უმღვდლობის გამო კათოლიკები ღილდს გაქირვებაში იყენენ, მოგილევის არქიეპისკოპოსს სთხოვა გამოეგზავნა საქართველოში ორი ახალგაზდა პოლონელი მღვდელი, რომელთაც ქართული უნდა ესწავლათ და მოველოთ მრევლისათვის. მალე მოვილდნენ ის პოლონელი მღვდლები კათუციანების აღგილას და დაიწყეს მრევლის მოვლა.

ესე სამუშაოროდ დასრულდა საქართველოში კათუციანების მისიონიც, რომელმაც დაიწყო თავისი მოქმედება ქართველთა ერის სასარგებლოდ 1662 წელსა.

აქ მოვიყვანთ რადენსამე ქართულ წერილებსა, რომლებიც ერს და მღვდლებს მიუწერიათ კათუციანებისათვის, თუ მათის აქ ყოფნისა და

თუ მათის აქედგან წასვლის შემდგომ. ეს წერილები გამოვკრიფეთ ტრაპიზონსა და რომში კათუციონების არხივებიდგან.

„მათ მაღალს ბრწყინვალეობას უს უს ბატონს პატრი იოსებს ჩვენს მოწყალე უფროსს.

„მათ ღირსს და ნათელ მოსვილ მარჯვენას თავ დაკვრით ვეამბორებიტ და მაღალსა კეთილად სუფევას მარადის ღმერთსა ვსთხოვ და უდ ამისა საცნაურ ვყოფთ მათი ღირსების წინაშე, რომ როდესაც უთ ბარონ როზინი მობრძანდა აქა (ვა თქვენთან აღმეთქვა), ერთი ვედრების არზა მივართვი რათა ჩემთვის მოეცა კმაყოფილება რომ ჩემს სახლში წავსულვიყავი, მაგრამ ვერა რაჲ პასუხი ვერ მივიღეთ, არცა მე და არცა სხვათა, თუ არ ესე რომ მანდედგან უნდა ეპასუხებინა ყოველთათვის. მაგრამ ფდ შეაყოვნა არზების პასუხმან და ამისთვის დარჩენილი ესრედ სხვის კარათ, და აგერ ზამთარმაც კარი აგვართვა, და ამისთვის ვთხოვ რომ თქვენ იშრომოთ და ეს ჩემი საქმე აწარმოოთ. მართლად დიდათ ვკვირობ თქვენის პატიოსნებისაგან რომ აგერ ახლოს ერთი წლისა იქმნა რომ მე ასრე სხვის კართა დავრჩი, და თქვენ სრულიათ არაფერი იზრუნეთ ჩემთვის, მე ეს საქმე გარდამხდა სარწმუნოებისა, და ერთი სულის დახსნისათვის, და ესრედ მოწყვეტილი ვიტანჯები. და თქვენ ამ ჩვენს წყლულს არაფერი წამალი არ მიეციოთ, და თუ (ღთნ ნუ ინებოს) ერთი უსჯულოებესათვის გარდამხედოდა. მაშინ სულაც რას მიზემდით. ეს საქმე თქვენი ვალი არის, რომ მამა და უფროსი ბრძანდებით, და ამისთვის ვითხოვ რომ ანუ თქვენიოთ და ანუ სხვის საშუალოთ ეს ჩემი საქმე წინ-წაიყვანოთ. ხომ მოგეხსენება რომ მე სხვაგან წასვლა აღარ შემიძლია, თუ ქირისა და თუ მოხუცებულობის გამო, და თან რომ თექვსმეტი სული ხიზანი მე შემომცქერია, და ასრე სახლი მიფუქდება, და ამისთვის მორჩილობით ვთხოვ რომ დაუყონებლად ეს ჩემი საქმე აწარმოოთ, და თუ თქვენ არ ინებებთ, მე მიბრძანებთ, და მე გეახლები, და თქვენ თავს არ შეგაწენ. მანდ ჩენი ხიზავეარელები სოლოლაკზედ არიან და მათთან გეახლები, და ჩემს საქმეს მე ვეცდები. მაინც რომ მანდ თანეთსაც საქირო საქმე მაქვს, და ამისათვის ვითხოვ, რომ ნება მომცე, რათა მე თვით გეახლო, და არ დამიშალო მანდ ჩემი ხლება, რომ სხვა საქირო საქმეცა მაქვს, და ვითხოვ რომ ეს ჩემი სათხოვარი შეისმინოთ და უგულვებელს არა ჰყოთ, ღთის სადიდებლად გაისარჯეთ, და კიდევაც დავაბოლოებ ამ ჩვენს სათხოვარსა, და თქვენი, თავის წყენასა, დავედრებული თქვენს წა ლოცვაზედ, ვითხოვ თქვენს შვილობასა: და ამისაც ვთხოვ რომ ამავე მომავალს ფოშტაში გვაყო-

ნიდლოთ რაიმე:

„მათი ღირსების წინაშე რ'ლ დაფშობები უღირსი ტერ-ანტონ გოდებაძე ხუციანოვი მოვახსენებ:

„დაიწერა 1836. ნოემბრის 12-ს“.

„ათას რვაას ოცსა წელსა სეპტემბრის ათსა დღესა მე ქვემო ხელის მომწერი გაძღვევ ამ წერილსა, ქუთაისის კათოლიკის ეკლესიის მოძღვარს პატრი იოსებს, ასე რომ ჩვენ საყდრის წინ აღვილი გვექონდა, და რადგან მამის ჩვენისაგან ანდერძი იყო რომ საყდრისათვის უნდა მიგვეცა, და შ'დ ჩვენმა უფროსმა ძმამ გიორგიმაც შესწირა. და ახლასივე თვითონ დაიკავა, და რადგან შეწირული იყო. მე ჩემი წილი სრულიად ეკლესიისათვის შემიწირავს, ეს ხსენებული აღვილი, რომელზედაც ხელს ვაწერ გრიგორ აკოფაშვილი“.

ეს წერილი რუსის მთავრობისაგან შემოწმებულია 15 მარტს, 1823, № 2855, და მდივანბეგ თავად დავით ჩხეიძეს ხელი უწერია თავის ბეჭდით.

„1839-სა წელსა იულისის 14-ნა დღესა ახალციხის ერის ვედრებისათვის პატივდებულ მთავარ უფროსმან პატრი ფრანჩისკემ მიწერილობითა თვისითა, სთხოვა წმიდა ფროფაქანდე კრების მიერ გრიგოლ მეთექვსმეტე წმიდა პაპისაგან, ახსნა ყ'ლი შეჩვენებისაგან; რომელსა შინა იმყოფებოდნენ ახალციხის ქალაქის მცხოვრებნი:

„ქარდინალი წმიდა ფროფაქანდის კრების უფროსმა აცნობა პატროსანი მოწერილობითა თვისითა ოქტომბერს 31-სა 1839-სა წელსა, 1, ხსენებული მთავარ უფროსი პატრი ფრანჩისკეს ყ'დ წმიდა პაპმან გრიგოლ მეთექვსმეტემ მიანიჭა ახალციხის საზოგადო მღვდელთა თუ ერთა, არა მხ'დ ახსნა შეჩვენებისაგან 2, არამედ თავისი წმიდა კურთხევა.— 3, შენდობა.— 4, ყ'დ წმიდა სავარდის ძმობის განწესება (ამ პირობით რომ დღეის შ'დ ერის კაცნი თუ დედაკაცნი არ გაერიონ მღვდლების სასულიერო საქმეში).

„ამისთვის ჩვენ სახელდობ ახალციხის მოქალაქე წინა კაცნი ხელს ვაწერთ, რათა რომ ღირსი შევიქმნათ ზემო მოხსენებული საღმთო წყალობის მიღებისა.— პირობას ვსდებთ ამის შ'დ არა დროს შევიძლოთ სასულიერო საქმესა შინა გარევა: უკეთუ საქიროებამ მოითხოოს, ვ'დ ერთ გვარს ვისმეს საჩივარი ჰქონდეს მღვდელზედ ვ'დ შეიძლება სულიერ უმფროსთან საჩივარი და უკეთუ ახალციხის უმფროსმან ვერა რაჲი განავოს იმ საჩივარზედ, შეიძლება საქართველოს კათოლიკეთ მთავარს უმფროსთან ცნობა; და ამისთვი ჩვენს საკუთარ ხელს ვაწერთ. და უკეთუ ეს მცნებაჲ გაცტეხთ მაშინ მოვალენი ვიქმნებით ღ'თის წინაშე და საკანუნოს გადახდის ღირსი ვიქმნებით.

„14 ივლისის იოსებ ხოჯოვანოვი, 14 ივლისის გრიგოლ ნეფისო-
ვი.—14 ივლისის პოლოს ნეფისოვი.—პეტრე მეფისოვი.—პავლე ხეჩი-
ნოვი.—პეტრე ხოჯოვანოვი.—ანტონ ბარალუსოვი.—სიმონ ნეფისო-
ვი.—ლუკა ქურჭიბაშოვი.—სტეფან არღელოვი.—ანტონ ქაჩხონოვი.—
კონო კითანოვი.—თომა ხანუშოვი.—პეტრე ქაჩხოვი.—პეტრე აბინო-
ვი.—სტეფან მექამოვი.—მელქან ხოჯოვანოვი.—სტეფან იზმიროვი.—
მე სტეფან ჩახალოვი.—ბატია მურვანოვი.—პეტრე ბერიძის მაგიერად
ხელს ვაწერ რადგან იმან წერვა არ იცოდა ბატია მურვანოვი.—აოვა-
ნე ვარძელოვი.—კონო გალუსტოვი“.

„მის მაღალ ღირსებას მოწყალე სულიერ მამას უ^ს პატრი უმფ-
როსს.

„პ^დ ხელს ამბორს მოგიძღვნი და ღ^{თის} მიერ ვითხოვ თქვენს
მშვიდობასა რ^ე ბძანდებოდეთ უკლებლად. გარდა ამისა ახლა ცხონე-
ბული პატრი თომას. პ^დ სახლი და მისი ნივთეულობა ასრე არის მო-
უვლელად, მეორედ მისი სოფლის მოსავალსა ძველსა და ახალსა. ასე
იქმნება რომ თქვენ არ პატრონობთ. რადგანაც თქვენ არ პატრონობთ,
ანუ ვინმე ვეჭილი გახადეთ კანონიერი ვეჭილობითა, და მან უპატრო-
ნოს, თეარა სულ გაოხრდა. ახლა ჩვენ ვაყენებდით რომ აგერ პატრი
მოვა და ის ჩაგაბრის ახლა რადგანაც შეიტყეს არ მოდისო, ძალას იტა-
ნებთან, რომ ჩაგვაბარეო და ჩვენ იმისთანა საქმით შევაყენეთ რომ ვი-
რამდისინ ერთი წერილი წავიდეს და პასუხი მოგვივიდეს ამტენ ხანამ-
დისინ მოვადღევენეთ, და ახლა დროზედ თუ არ უპატრონეთ იცოდეთ
რომ წავა თქვენგნითა ჩვენ არაფერი დაგვაბრალოთ, უ^ო.

„თქვენი მაღალი ღირსების პატივისმცემელი, სტეფან იზმირელი.
მარტის 23 ღღესა, 1839. ახალციხით“.

„ყ^დ უსამღვდელოესობაჲ იმერეთის და გურიის გამგეს ეპისკოპოსს
სოფრონიოს.

„ქუთაისის კათოლიკე ეკკლესიის გამგის მღვდელ-მონაზონის მი-
სიონერის პატრი ქერუბინა სარავეცკელისაგან.

„უპატივემულეს მოწერილობასა ზ^ა თქუტნსა მაღალ ყ^დ უსა-
მღვდელოესებასა, 10-სა აპრილსა ნომერის ქტ^სშე 413.

„მაქეს პასუხის გება, ხ^ე ა) პ-დ, ახალი ეკკლესია დაწყებულ არს
მადლისა ღირსის ხოლო აწ გარდაცვალებულისა პატრი მთავარ უმფრო-
სისა ფილიპესგან წელსა შინა ათას რვას ოცდა ექვსსა:—სიღრმე საძირ-
კელისა როგორათაც დამარწმუნეს ზოგთა კათოლიკეთაგან ერთს საყენს
გარდასცილდება.—შიგნეული, სიგრძე კარიდგან მოკიდებული ხორნი-

ნათ არის ოცდა თორმეტი არშინი, შუაშიდ ტრაპეზილგან მოკიდებული სამწირველოიანათ და სხვა აქეს სიგრძისა ოცდა თექვსმეტი არშინი.—სიგრძე მრევლისათვის ცარიელი არის ოცდა ოთხი არშინი.—სიგანე თანასწორეთ შიგნით არის ოცი არშინი.—წინა პირის კედლის სიგანე არის ორი არშინი და ხუთი ვერშოკი—სიგანე გვერდის კედლისა არის ერთი არშინი და ათი ვერშოკი—ზემოხსენებული ეკლესიის შენობა დაყენდა მის მიზეზით რომელ დაწყობა მისი იყო სურვილითა მრევლთასა, რომელნი მზა იყვნენ შეწყენად თვისის ქონებისაგან, გარნა რადგან შ'დ ქაშში მდგომარეობა მრავალთა მათგანთა შეუარდა სიღარიბესა, ამისგამო მიერ არა შემძლებელ იქმნა რათა ეკლესია იგი მოეყვანათ სისრულეში. ხლოო თვით ეკლესიას არავითარი ღონისძიება არ აქენდა რათა სისრულე მიეცა: ზ-დ—ქუთაისსა შინა მოსახლედ მცხოვრებნი მდგომარენი კათალიკენი არიან ორმოცდა თუთხმეტი. ზ-დ—სიგრძე მრთლივ შიგნეული ძველის ეკლესიისა არის ცხრამეტი არშინი—სიგრძე ცარიელი მრევლისათვის არის თოთხმეტი არშინი და ორი ვერშოკი—სიგანე ამისივე არის თვრამეტი არშინი და შვიდი ვერშოკი—ლ-დ. ქუთაისის კათალიკეთ ეკლესიას ყვანან ყმანი მოსახლენი ათი—ხის დუქანი ერთი—ყმებისაგან იღებს შემოსავალსა ბეგარისასა ღვინისასა ოთხას ოთხმოც ჩაფსა—კაკალ პურისასა ასოც ბათმანსა—ქათმისასა ოცსა—ხლოო თვითეულსა მოსახლესა მათგანს გლეხთასა მართებს მუშაობა საღდრისათვის ოცდა თორმეტი დღე ყოველს წელიწადში—დუქნისაგან ახლა იღებს წლიურს ქირასა ორმოცდა ათ მანეთს ვეცხლისასა. შემოსავალი ესე განწესებული აქესთ საზრდოდ ქუთაისის ეკლესიაზე მდგომარეთა პატრებთა: სხვა შემოსავალი ეკლესიას არა აქეს რა. № 13 ქეშმარტის პატივისცემით დაეშთები თქვენნი მაღალს ყ'დ უსამღედლეობისა. „წელსა 1840. აპრილისა 30-სა. ქუთაისით“.

„ჩემდა-ს წელსა იანვრის ძე-ს დღესა, ესე წერილი მოგეცი მე ქვემო ამისმა ხელის მომწერელმა იაკოფმა ფარემუზის შვილმა შენ გორის კათალიკეთ ეკლესიის უფროს პატრი დამიანეს ამისათვის, რომ რომელთაცა ეკლესიის ალაგზე სახლები მქონდა აღმენებული და შიგ ვიდექი. მე იმ ჩემი სახლების შენობის მასალა, ჩემის კეთილის ნებით შენ მოგყიდე სრულობით და ალაგი დაუტევე ისევ ეკლესიასა, და მივიღე შენგან ფასი სრულობით ექვსი თუმანი ვერცხლის ფული რომ შენზე აღარ არის რა დარჩენილი ამისთვის ჩემს საკუთარ ხელს ვაწერ—მე იაკობ ფარემუზოვი. ამ წერილის მოწმობას ვაწერ იაკოფა ფარემუზის შვილის თხოვნითა ანდრია ზუბალოვი. ამ წერილის მოწამე ვარ იაკობ ფარემოზოვის თხოვნით მე იოსებ სააკოვი“.

„წელსა 1842 თებერვლის პირველსა დღესა, ჩვენ ქვემოთ ამის ხელის მომწერნი ქუთაისის მცხოვრებნი ანტონ კნიაზი, და მისი მეუღლე, თერეზინა თოქმაჯიანთ ქალი ამ წერილს გაძღვეთ თქვენ ქუთაისის კათოლიკეთ დეკანოზს პატრი ბერნდარდეს, მას შინა რომელ, თქვენ ინებეთ რა მოწყალებით დადგმა ჩვენი სახლისა ეკლესიის ადგილში იოსებ დავითოვის გვერდზე, ამისთვის ჩვენ პირობას გაძღვეთ რომ თქვენმა შემდეგმა დეკანოზმა პატრმა უკეთუ აღარ ინებოს ჩვენი სახლის იმ ადგილში დგომა მაშინ ყოვლის უმიზეზოთ ავილოთ ჩვენი სახლი დაეტოვოთ ცარიელი ადგილი. და ამ პირობითა რომელ უკეთუ თქვენ ხელში ანუ თქვენი შემდეგის ხელში აქ იდგეს სახლი, და მოვეკვდებით მაშინ სახლიც სალდარს დარჩეს რომ მოდავე და წინააღმდეგი არვინ გამოვა. რომელსა ზედაც ჩვენი საკუთრითა ხელს ვაწერთ. ანტონ კნიაზი“.

„თქვენო მაღალო ღირსებავ გორის კათოლიკეთა შემეღელლო,
„უ ლო პატრი დამიანე.

„ულის მიერ მოვიკითხამ მაღალ ღირსებასა თქვენსა. და უვნებლად ბედნიერებასა, და კეთილს ცხოვრებასა შა დასტუასა ლუთის მიერ ვითხომ. თუმცა პასუხი წერილისა თქუენისა რელიც ჩემთვის გებრძანათ ამა წიგნში ძვეს რადგან გიორგის დაავიწყდა. და შემდგომ მე მითხრა რომ ყოველივე პირათ მოვახსენეო. ამისთვის არღარ თავი გაწყინეთ, ხ აწ მაქტს სხუა რაიმე მოსახსენებელი თქვენთან. მე უს პატრი ბონავენტურას ვსთხოვე რათა ეთხრა მთავარმართებლისგან ნება რათა ჩემი დიაკვანი გრანიცის გარეთ გასულიყო დასაკურთხავათ, და მანც სთხოვა, და მიიღო ბრძანებაც რათა თხოვნა მისი აღსრულებულიყო სწრაფად. რა შეიტყო ეს აქ შაჰყულიანმან სწრაფად დაიწყო ჩივილი და ბევრს ეცადა რათა ეს საქმე დაეშალა. ხ ვერ შეაძლო. კ-დ მიერთმე ვინა არზა ამავე შაჰყულიანს მინისტრისათვის რომ უკეთუ პატრები არ გაიდევნებიან საქართველოისაგან არაოდეს მშვიდობა არ იქმნება, და მარადის შფოთი იქმნებაო. და ეს საქმე თვით ნაჩაღნიკს დაეძახა პატრი სიმონაი. და მისთვის ეთქვა. და რადგან მე არ მაქტს იგოდენი ცნობა ახალი მობრძანებული პატრთ-მთავარი უმფროსისა. თქვენ გაუწყეთ, კ-დ რომ ვსთხოვე მოწმობა ჩემი დიაკვნისათვის, და მას ებრძანა, რომ მე არა ვარ უმფროსი ახალციხისაო. თქვენც კარგად მოგეხსენებათ რომ ჩვენ მარადის დამოკიდებული ვყოფილვართ ტფილისზედა, და ეს როგორ შეიძლება, თქვენ მხოლოდ მიეცით მოწმობა, თვინიერ მთავარი უმფროსის მოწმობისა მარტო ჩემი მოწმობით როგორ მიიღებენ მარადის ჰქონიათ სხვა დიაკვნებს მთავარი უმფროსის მოწმობა და კ-დ მე თუ ნება მომივა მაშინ კი მიეცემო თქვენც უწყით რომ ვინც

ყოფილან ტფილისის მთავარი უმფროსნი ყოველთ ჰქონიათ ეს შეძ-
ლება, და მაგასაც აქტს რადგან ეგ არის აწ მთავარი უფროსი. ხ^რ
მე ვერა რაი შევატყობინე რადგან ენა არ ვიცი ამისთვის გთხოვ
რათა თქვენ მოიწადინოთ, და ჩაახედინოთ იგი, და პერედ მეც გემსა-
ხურები.

„მომსურნე თქვენი მაღალი ღირსების ბედნიერებისა, მონა ქტესი
ტერ-გრიგორ ნეთისოვი. მაისის 13-სა დღესა 1842-სა წელსა“.

„1842-ს აგვისტოს 2-ს მე ქვემოთ ამის ხელის მომწერელი გარ-
დაცვალებული სტეფანე დათაშვილის ქვრივი მარიაჲ ვაძღვე წერილსა
ამას ქუთაისის რომის კათოლიკე ეკლესიას, მას შინა რომელ, პატრ
მთავარ უმფროსის ნების მიცემით გმრდაცვალებული ქმარი ჩემი სტე-
ფან დათაშვილი სცხოვრებდა რა ქუთაისის სამოსახლო ადგილზედ რო-
მელი ადგილიც ეკუთვნის ქუთაისის კათოლიკეთ ეკლესიას სუქა ავ-
თანდილაშვილების შეწირულობით, რომელზედაც ქმარი ჩემი დათაშვი-
ლი იყო შეკრული 1817-სა ივლისის 5-ს თვისის ხელის წერილით.
პატრ მთავარ უფროს ფილიპესთან რომ რაოდენს წელსაც იცხოვრებდა
მის ადგილზედ ყოველს თვითეულს წელიწადს უნდა მიეცა ქირად ოც
ოცი ყურუში, და ამა სამოსახლო ადგილზევე არის რა დატოვებული
სიტყვიერი ანდერძი ჩემის ქმრის სტეფანე დათაშვილისაგან თავისის მო-
ძღვრის პატრი ჩელესტინესადმი, და თვით მოძღვარი პატრი ჩელესტი-
ნე თავისი ხელის წერილით ამტკიცებს, რომელი წერილი ესე არის
დღეს ამა ეკლესიის მონასტერში, ესე იგი, ვინაიდგან მისი სიღარიბის
გამო თვისისა იმა დამტკიცებულს წერილში წარწერილი ქირად ოც
ოცი ყურუში არ შეეძლო რომ ქუთაისის ეკლესიისათვის გადაეხადა,
ამისათვის სახლი მას ადგილში მდგომარე მისგან დატოვებული მისცა
ეკლესიას ადგილის ქირაში, და დიდის ვედრებით შესთხოვა რომ მე
მისი მეუღლეც ვიდრე ჩემს გარდაცვალებამდე ვიცხოვრო მის ადგილ-
ზედ, და ოდესაც გარდავიცვლები მაშინ ჩაბარდეს სახლი იგი ეკლესიას
სრულ მფლობელობაში; ამისათვის კერძოთ ჩემსა განვაცხადებ მეცა
სრულს თანახმობას რათა გარდაცვალების მერმედ ჩემისა დაშთეს სახლი
იგი რომელსა შინაც დღეს მე ვცხოვრებ ამ ქუთაისის კათოლიკეთ ეკ-
ლესიასა ყოველის პირის უტკილებლად და უდროთ, ვინაიდგან მე უმე-
ტესის მოვალე ვარ ეკლესიისადმი მიცემის ადგილის ქირისათვის, მაგ-
რამ სიღარიბის ჩემისა გამო ეკლესიამ მაპატივა, და ამისათვის სრულის
გულის ტანჯვითა და სურვილითა წრფელითა სვინილისისა ჩემისათა
ხელს ვაწერ ქვემოთ ხელის მომწერ მოწმობით, სტეფან დათაშვილის
ქვრივი მარიაჲ.

„სტეფან დათაშვილის ქვრივის მარიამის თხოვნით დავსწერე და ვმოწმობ ალექსანდრე ენდრონიკოვი.—მოწამე ვარ სიმონ ფირალოვი.— ზემო წერილის მოწამე ვარ სტეფან ფეიქაროვი.—ზემო წერილის მოწამე ვარ იოსებ ქაჩხუოვი“. X

„თქვენო მალალო ღირსებაჲ,

„განცხრომებითა გულისა ჩემისა წარმოვაჩინ სიხარულს თქვენის მალალის ღირსებად და მოგილოცავ მთავარ უფროსობას საქართველოსასა, რელიც მიგიღია პროპაგანდისაგან, და გეტყვი ამ სიტყვებსა, რაიც თქვესა ქტესა დიკუხა, ანუ ანგელოზი ელაპარაკა. თუ არ ესე რაი არს. ჩვენ ნეფისათობას ნაღველით გვამწარებდნენ, თქვენი პატრი დამიანე მალე უნდა წავიდეს იტალიაშიდ, და აწ სვიმონ ბერისაებრ იხილეს თვალთა ჩვენთა ცხოვრება თქვენის ამალღებისა, მაშ-ამის გამო ვლაღადებ და ვამბობ ულნ ღთნ უმეტეს ხარისხსა ზედა აღგამალოს ბედნიერებით, გასაბრწყინებლად წისა ეკლესიისა, და სიქადულად ჩვენდა; კდ გთხოვ რომ ჩასწეროთ გორის ძმობაშიდ პეტრე მამიჯანიჩ თერომოვი, რომელი არის მიცვალებული, და მიბრძანოთ განწესებისაებრ მაგ აღგილისა რამდენი მანეთიც ესაქიროების, რომ გაახლო, რადგან აქაური ძმობამ ცუდად გაიარა, და არ შეიწყნარა შეავგულმა *), პატრები აქ ვერაფერშიდ გაერევიანო ძმობის წიგნმაც გაიარა, და თქვენმა სასჯელმაც. ხოლო აწ აკურთხენა ის ხუთი დიაკვანნი თქვენგან ცნობილნი უღირსნი, და უკანუნონი, რომელი ერთი მათგანი ახლა არს 22 წლისა უდასტუროთ პაპისა, რომელს სრულიად პირზეც ბალანი არა აქვს ესენი მოვიდნენ აქ 21-ს უნვარისას, და რა ფორმით შემოიყვანა ქალაქშიდ ვიდრე ეკკლესიაამდე, და ამავე თვის 31 შიდ იქადაგა, და დაამტკიცა ორი წმიდა ივანეს ეკკლესიაშით ბაროხებად, და ერთი წმიდა გერისა, და მისცა დასტური აღსარების სმენისა, თავის სადიდებლად რათა მიიზიდონ ერი მისკენ, და ჰქადაგონ იგი, და არა იესო ქრისტე, რადგან თავისი მხარე მღვდელნი აღარ ჰგიებენ. თუმცა მივსწერე ილაროს ყოველი აქაური ვითარება, იგიც მწერს (მთავარ უმფროსის მომავიერე, პ. ბონავენტურა, რომელი არის ტფილისშიდ მას ყოველი შეუძლიაო) ესე წიგნი წარუდგინე მას თვით განიხილა. ამის შემდგომად მოსვლია წიგნი, პ. ბონავენტურას, შენ დაამშვიდე ახალციხე, რადგან მრავალი საჩივარი მივიღე ახალციხიდანა და უკეთუ გენებოს შეგიძლია გამოცვლა შაჰყულიანისა უმფროსობისაგან ესე გვიამბა, პ. ემედომ თვით მე წაუკითხე ილარის წიგნიო. მაშ უკეთუ ძალგიცს რამე ჰყავ მეყსეულად.

*) შაჰყულიანს დაცინვით ხან შავგულიანს ეძახდნენ და ხან შავსულიანს.

„მოვიკითხამ. პ. მანველს საყვარელს შენსა და ჩემსას. იცხოვრე ჩვენ სიქადულად. ყოვლად უხმაირი ტერ-გრიგორ მეფისოვი. 4-ს ფებერვალს 1843-ს. ახალციხეს“.

„მათ მაღალ ღირსებას.

„საქართველოს კათოლიკეთ სათემო უმფროს, ღირს ვიქარს მამას, სიმდაბლით მარჯვენას ამბორი, და სიყვარულით გიხაროდენი.

„შემდგომ ვითხოვ უფლისაგან თქვენს მრავალ ქამიერ სიცოცხლესა ჩვენდა სიქადულათ, და მშვიდობის ჩამოსაგდებად მრთელს საქართველოსა შინა. რომელიც იმედიც მაქვს ღთისაგან და მერმედ თქვენგან, რომ სიბრძნით იმოქმედებთ მშვიდობის ჩამოგდებასა ახილციხესა შინა. მშვიდობისა მის ზეციერისა.

„აწ მამავო მივიღე წერილი პატრი ბონავენთურასაგან, და მასთან თარგმანი წერილისა მის მოვლინებულისა თქვენდა არქიეპისკოპოზისა ჩვენისაგან უფლისა ულიანესი, მთავარ უფროსობისა ღირსებისა თქვენისა. წავიკითხე. ყურად ვიღე და განვიხარე დიდათ, რადგან თქვენ უფრო შეგ შევნით უმფროსობა. ვირემც თუ სხვათა. რომელს ვთხოვ უფალსა მრავალ ქამიერ ყოვლისათვის ჩვენდა გასასწორებლად; და ამა ამ მოსასვლელ კვირა დღეს განვაცხადებ ეკლესიაში შემოკრებულს ერში თქვენს მთავარ უფროსობას, და რათა ილოცონ თქვენი დღეგრძელობისათვის;

„მამაო წმიდაო. ეს არის ვედრება ჩემი თქვენთან ვითარცა შვილისა მამასთან რომ არ იქმნას კიდევ მაშინდელეებ პატრი უმფროსი ფრანჩისკეს ნაირათ ერთი უფოთი მოხდეს ახალციხესი. მაშ თქვენ თუ გნებავსთ რომ ახალციხე დამშვიდდეს, ჯერ ისევ ის პოლოს ვართაპეტის შაჰყულოვის უმფროსობა დაამტკიცე ქამიერათ, რომ ყველამ სცნოს თქვენი მთავარ უმფროსობა. დავალებითა ყოველთა განურჩევლად რომ მისი მორჩილნი იყვნენ, მღვდელნი თუ ერნი. რომ ამითი ერთი გახდნენ, და მერმე როგორც თქვენი სიბრძნე გასქრის იმ ფერად მოახდინე მამაო. ეს ჩემი ვედრება უარი არა ჰყო თუ თქვენი მოსვენება გულისა და ახალციხის მშვიდობა გნებავს. ამიტომ რომ უფრო მეტი წილი ეკლესიერთა, და ერის კაცთა მისაკენ მიზიდულნი არიან, და ამისთვის ხამს რომ მეცნიერნი უდიდეს წილს უნდა შეუდგნენ და მერმედ ხმს აღარავინ ამოიღებს თუ სხვა ნაირად იქმნას საქმე; და რათა არავინ თქვას თუ ძველათ დანაშთ ჯაერი ახლა ამოიყარაო: ამ ვედრებას გწირამ ჯერის წინაშე. მხოლოდ ამ ფიქრითა რომ უეკოდ მშვიდობა ჩამოვარდებო ახალციხეში. რომელს თუ ამ ფერად ინებებთ იმედი მაქვს რომ უეკოდ მშვიდობა ჩამდვარდება ახალციხეში. და ესრედ კიდევ თქვენ

უნდა იტვირთოთ ნაღვლი მშვიდობისა. თვარამ ახალციხელებს არც ერთ კერძოს არა ჰნებაესთ მშვიდობა, არამედ ერთმანერთის დაძლევა და დამცირება:

„ხოლო რადგან დღეს ჩენი მთავარი უმფროსი ბრძანდებით, უნდა მოვახსენო ჩემი გულის პასუხი. ასრე რომ მივიღე წერილი ჩენი მთავარ ეპისკოპოსისაგან უფალი ულიანესი. წელსა. 1843. უნისის 20-სა, აღწერილი სტამბოლსა წელსა 1843, მაისის 17-სა. იტალიანურის ენით მოწერილი ჩემთან, რომელიც ვათარგმნინე პატრი ბონავენტურს. სადაც მწერს რომ შენი უმფროსი და მაგ ახალციხის ეგ შაჰყულიანი არის. ვალი გაქვს რომ მაგას დაემორჩილო და არაფერი ეკვი გაქუნდეს მასზედ, რადგან მე დამიმტკიცებია მაგის უმფროსობა წერილების მოწერითა პატრი ფრანჩისკესაგან დაყენების შემდგომ, და რაც უწინ შეძლებანი ჰქონდა ახლაც აქესო, და არაფერი ეკვი ნუ გექნებაო, და ეს წერილი მრავალთ შეიტყეს. ამ თიბათვის 5-სა და ერთ პირად თქვეს ახალციხეს თუ აჰა ახლაც არ დაიჯერებთ რომ უფროსი არ არის შაჰყულიანიო, და მეც თქვენი უმფროსობის წერილის ნახვის უწინარეს მივწერე მორჩილობის წერილი, რომ თუ აქამომდე ეკვით ვიყავი. ახლა ყოველივე ეკვი გამოვიდა ჩემგან, და მრწამს რომ უფროსი ბრძანდები ეპისკოპოსის ბრძანებითა მეთქი (რომელზე აქამომდე ეკვიანათ ვიყავი) და ესეც ამისთვის მოგწერე რომ თქვენ უფრო კარგად განარჩევთ თუ როგორ იქმნება მისი ბოლო. რომელ როგორც სული წმიდა გაგონებსთ იმფერათ ჰყავით მამაო;

„და თუ სხვა უფროსის დადგინება ინებე ახალციხეზე, ისევე თქვენი პატრებისგანნი დაადგინე უფროსად, და არა ჩენი მღვდელთაგანი. რადგან არ დასცხრება შფოთი;

„თქვენ უღირსი მღვდელი ტერ იოსებ ხუციანოვი უღის სოფლის ბაროხი. უღეს. წელსა 1843, ულისის 8-სა“.

„თქვენო ღირსებაე ტერ

„საუფლო გიხაროდენი და მშვიდობა.

„თუმცა ტერ იოსებ ხუციანოვმა მიიღო წიგნი ილარიოს ეპისკოპოსისაგან სტამბოლისა, რომელში აცხადებდა ტერ პოლოს შაჰყულოვის უმფროსობას. კეშმარიტი არის, ეგრეთვე მეც დასაბამით ჩემი აქ მოსვლისა ვაცნობებდი ყოველთა მღვდელთა რომ შაჰყულოვი არის სწორეთ უმფროსი ახალციხის პროვინციისა დამტკიცებული არხიეპისკოპოსისაგან. გარნა ჩენი პატრი ფრანჩისკე მთავარ უმფროსის საქმის შესრულებამდინ, ვიქმენ აღნიშნული იმავე ეპისკოპოსისაგან ზედამხედველად მრთელი პროვინციისა. მისი სხვა და სხვა წიგნების ჩემდამო მო-

წერთა, და უმეტეს იყვნენ შეძლებანი ჩემნი შეძლებათა ზა ტერ პოლოს შაჰყულოვისა. ვითარცა ცხადი არს წიგნებისაგან რომელი მიმიღიეს ზემო ხსენებული არქიერისაგან, და შეძლებითა მით მე შევიწყნარე ტერ ივანე მამულოვი მართალი და მძიმე მიზეზისათვის რომლის შეწყნარება ძალ მედგა ძალითა იმავე სასულიერო სამართლისაგან დამტკიცებულისა. რომლისათვის იჩივლეს ჩემ ზედა მთავარ უფროსთან და არქიერთან, და ჩივილი მათი იქმნა მათთვის უნაყოფო რადგან ჩივოდნენ უკანუნოდ, და შემდგომად შეიტყო რა ეპისკოპოზმან რომ პ. ფრანჩისკეს ყოველი საქმე არის. შესრულებული. დამნიშნა მის ადგილს მთავარ უმფროსად პ. დამიანე ამ პროვინციისა, არა თუ ასახოცავად თქვენი რიგისა (როგორც ლაპარაკობენ მზაკრობითა და მოტყულებითა ად დასამტკიცებლად თქვენ შორის მშვიდობისა და შერიგებისა რომ მოყრუებულნი ღვთის ხმისა მიმართ და გულის ტანჯვათა თქვენთა განეშორათ მისი უფროსობისაგან, რომელი დამტკიცებული არის არა მხოლოდ ილაარიოს ეპისკოპოსისაგან, არამედ ქონჩისტორისაგანაც; და ჟ. ზემოხსენებულს პ. დამიანეს აწ გარდაუყენებია ტერ ბოლოს შაჰყულოვი უმფროსობისაგან მრავალი და მძიმე მიზეზების გამო, რომელს უხმარია სამუდამო მტრობა, და ეკლესიის კანონის წინააღმდეგად უჩივლია საქვეყნო სასამართლოსა შინა გუბერნიისა, და განხილვითა სულიერ ზიანისა, რომელი მოტყუებით აძლევს მიზეზსა მღვდელთა და ღრთა შეჩვენებასა შინა შთავარდნისასა, მსგავსად 1826-სა როდის მასთან შთავარდნენ შეჩვენებაში მრავალნი მღვდელნი თუ კრნი, და ახლაც იმავე სახით იტყევა და არ წყნარულობს პ. დამიანეს მთავარ უმფროსობასა, რომელი არქიერმან დანიშნა მას ზედა. და ნაცვლად მისი შეწყნარებისა მოატყუებს უმანკო გვაშთა თქმითა თუ მე დამტკიცებული ვარ წმიდა კრებისაგან უმფროსათაო. მაგრამ მერწმუნეთ მე რომ ვგ ტყუილი არის, რადგან მე მინახამს ჩემის თვალებით იგი წიგნი რომელსა შინა სწერია არა თუ დამტკიცება მისი უმფროსობისა, ად შეძლება თავისი სამღვდლოების გასაგზავნებლად და საკურთხებლად მღვდლად იმ ლათინურ ეპისკოპოზთან სადაც უნდა. ხოლო ჟ იმგვარი წიგნი დაამტკიცებს მის უფროსობას. აბა ჩემი წიგნიც რომელი მომივიდა წმიდა მამისაგან 16 გრიგოლისაგან შარშანწინ სახელითა მთავარ უმფროსის მოადგილისა, რომელში მაძლევდა შეძლებას დასავიკრვენიებლად ერთი კათოლიკისა რუსის ქალთანა, მაშ აბა მეც შემიძლია თქმა ჩემი მთავარ უმფროსობის მოადგილობა არის დამტკიცებული წმიდა მამისაგან. ამისთვის წმიდა კრებას არა ჰქონდა შეძლება აღებად ჩემი მოადგილობისა. მაგრამ მე გეტყვი თქვენ რომ ეს არის შეცთომილობა. არც ტერ პოლოს და არც მე შეგვიძლია თქმა რომა ჩვენი უმ-

ფროსობა აუღებელი არიან. მაშ თუ ესრედ არის. ნუ იქმნებით სმენელნი მატყუვრობისა რომლის საშუალოთს ცდილობენ შაჰყულოვი და შემდეგნი მისნი გაოხრებასა თქვენსა სულიერად და ხორციელად. აღვილად უსმინეთ ქეშმარიტების ხმასა და აცნობეთ წერილითა თქვენითა პ. დამიანეს მთავარ უფროსსა თქვენი მორჩილი და წრფელი ქვემდებარეობა, განსაშორებლად თავისა თქვენისა უბედურობისაგან ტერ პოლოს შაჰყულოვის შემდეგთა, რომელნიცა გამოძიებისამებრ მთავარდებიან სამართალსა შინა გუბერნიისასა; გარდა ამისა საუწყებელ იყოს ღირსებისა თქვენისა, რომ ხსენებული პ. უმფროსი მიბრძანებს გამოცხადებათ ყოველს ეკლესიებსა შინა თუ ახალციხის და სოფლებისა ტერ პოლოს შაჰყულოვის უმფროსობისაგან გადაყენებისა, ამისათვის გაახელით ეს წიგნი. რა კვირა დღეს ტრაპეზიდგან აღმოიკითხოთ წინაშე ერთა“.

ამ ცირკულიარს არც თარიღი და არც დამწერი სახელი აქვს, მაგრამ ჩვენ ვიცით სხვა წყაროებიდან, რომ 1843 წ. პატრი ბონაფან-თურამ მისწერა ყველა მღვდლებს სომხური ტიბიკონისას.

—

„სტამბოლიდამ 1843-სა, აპრილის 6. სა.

„უპატროსნესო მამაო.

„ორი პატრები წინაპარნი თქვენი მამებრივი პატროსნებისა უფლობასა ზედა სამოციქულო მთავარ უმფროსის საქართველოს მისიონის აღგილისა; ჩემი მაშინდელი ვედრებითა მომცეს ეს სიკეთე ყურის გდებად თავიანთის უმფროსობის დროზედ ეკლესიებსა ზედა ახალციხის პროვინციისა. ამისთვის შე იმედი მაქვს სიმხურვალისაგან თქვენი მამებრივი ღირსებისა, რომ თქვენც ეგრეთვე ყურს უგდებთ, და ეცდებით განსაშორებლად და გასასწორებლად ურიგობათა რომელნი ახლაც არიან, და დასამტკიცებლად მანდ წარმოებათა კათოლიკე სარწმუნოებისა, ამისათვის გევედრმი თქვენ რათა მოიხმართ ისევ ის შეძლებანი, რომლებსაც თქვენ მოიხმართ სამოციქულო უმფროსობასა ზედა, და უკეთუ ეკირება, რომ თქვენ დანიშნოთ ახალციხის პროვინციისა ზედა სხვა ვინმე უმფროსად ვინც უნდა იყოს, მაშინ თვით ახალმან აღმორჩეულმან უნდა შეატყობინოს სამოციქულო ვიქარსა, გა ებისკოპოზსა სტამბოლისასა მისაღებლად თავის უფროსობის დამტკიცებისა, მაგრამ მაინც იმ აღმორჩეულს უმფროსსა ვაძლევ ნებას ყოველი შეძლების აღსრულებისასა რაიც ეკუთვნის, რომელსაც შე ვაძლევ თქვენს ღირსებასა იმისთვის მისაცემლად უწინარეს თავისი პასუხის მიღების დამტკიცებისა სტამბოლიდამ:

„ყოველს დროსა შინა, რომ თუ მღვდელნი თუ ერნი იჩივლებენ ჩემთანა (მაინც ესე მუდამ გამოდის თითქმის შურისაგან, ანუ თვინიერ

მართალი მიზეზისა) მე შეევასრულე თქვენი მამებრივი ღირსების მიერ, რადგან თქვენ დიდ ხანს გიცხოვრიათ მანდ და კარგად სცნობთ ხასიათს მანდაურ მცხოვრებელთასა. ამისთვის იე მაქვს დიდი იმედი; რამეთუ თქვენ შეგიძლიათ ყოველთა მშვიდობის დანერგვა მტკიცე შერიგებისა და მშვიდობისა:

„ფრიად პატივცემულს მამისა პ. დამიანეს ვიარეჯიელსა მთავარ უფროს საქართველოსა შინა.

„ყოველი პატივით დაეშობი თქვენი მამებრივი ღირსებისა, უმდაბლესი მონა იულიანე. მ. ილარიოს, პეტრას არქიეპასკოპოზი, და პატრიარქის მოადგილე სტამბოლისა: ბეჟელი].

„თქვენი ძმა ქრისტეს მიერ პ. ბონავენთურა.

—
. 1843, ფებერვალს 23-სა ახალციხეს:

„თქვენო მაღალ ღირსებაეო უფალო მამაო დამიანე უხვი გიხაროდნის შემდგომ თქვენს წმიდა მარჯვენას ვეამბორები:

„პირველ მომილოცავს ბედნიერება თქვენი მთავარ უმფროსობისა, და უფალსა ვსთხოვ თქვენს სიცოცხლესა ჩვენდა სიქადულად. ქეშმარიტად ოდეს მესმა ეს ამბავი მთავარ უმფროსობისა თქვენისა დიდი სიხარული შემიზეზა სულის ცხონებისა გამო, და ვასაოებ ღვთისა რომე შეწვევითა მასითა კიდევაც აღასრულებთ ვალსა თქვენსა:

„მეორედ ვუწუცი თქვენს მამებრივს სიყვარულსა, რომე იძიებთ ჩვენს ამბავსა მოწყალებითა ღვთისათა, და თქვენს წმიდა ლოცვითა ვარცოცხალი არამედ უდიდესათ აღშფოთებული მიზეზით შაჰყულოვ ვართაპეტისა და მისი ურიგო საქმების მოქმედებისა. ხოლო ვითარ ძალმიძს აქა თვითო თვითოდ აღწერად რაიც იმოქმედა ჩემზედ თავისი უკანუნო საქმენი თუ გაელილად და თუ ახლა, არამედ რათა არა შეგაწუხო აქლანდელს მოქმედებულს შავგულისას აღეწერ თქვენდა საუწყებლად:

„მესამედ რადგან ინება შავგულიანმა ძველი მღვდლების ქალაქში ჩამოყვინა, და ახლებისა სოფლებში დარიგება, და არც ერთაგანმა ინება შთამოსვლა ქალაქში: იფიქრა რათა ესე ნება თავისი აღასრულოს მზაკვრობითა, ასრე რომ რადგან ჩემს სამწყსო არლის სოფელში (რომელშიც თქვენ ერთ გზის ამობძანდით ჩემთან) აქვს თადეოზ ნაზაროვს მეცხრედი ნაწილი და რომ შაჰყულოვისა თათოი არის ერთგული მეგობარი მისის შემწეობითა ამიბუნტა სოფელი, და შთამოაგდო ერთა შორის განხეთქილობა რომელნიც განიყვნენ ორად, უმრავლეს კერძოთ უნდათ ჩემი მუნ ყოფნა, და მცირეთა ცოლიანი მღვდელის წაყვანა, და თითქმის ერთს კვირეს ომობდნენ ურთი ერთთანა, და რომელნიც იყვნენ ჩემი კერძონი იძახდნენ ჩვენ არ ძალგვიძს ცოლიანი მღვდლის

შენახვა, და საშიშარის ფიციით ამბობდნენ, ჩვენ არ შევალთ მის წირვაზედ, არც ვიტყვით მასთან აღსარებასა, რადგან კარგად ვიცნობთ იმასა, რომელიც შვილი არის ჩვენი სოფლისა და არის პირუტყვთა შორის აღზრდილი. და სრულიად არ იპოება მასში მოქალაქობა, და ვითარ ძალუძს მას ჩვენი შევლაო:

„ოდეს ვსცანი საქმენი რომ ამათ შემავლუიანებელნი არიან შევლუიანი და თათო ვიფიქრე ჩემათ რომე არა რაი საყოფი გამოვალს გარდა ცოდვისა, მოუწოდე ჩემს მდომელს ერსა და უთხარი უკეთუ ხართ ღთისა და ეკლესიის შვილნი დასცხერით. ამ გვარი საქმისაგან, თავი დაანებეთ, გასტეხეთ თქვენი ნება, და რაიც ერჩიოსთ იგი ჰქმნან. ოლომც ჩამოვარდეს თქვენს შორის მშვიდობა და მე არა მსურს აქ დგომა აწვე წავალ თქვა:

„მითხრეს ნუ თუ შენი წასვლით იქმნება მშვიდობა არა არა, არამედ უღიღესი შფოთი და ომი, რადგან ჩვენ არ გვინდა იგიო და ბოლოს ძალნებრივ და ვედრებით დავიმორჩილე, და გეახელი ქალაქში, არა მხოლოდ მე გარდამახდევინა ეს საქმენი, არამედცა სხვა სოფლებთა შორისაც. აგდებს შფოთსა, და განხეთქილებასა, ამიტომ რომ ნებითა თავისითა ვერ შეიძლო მათი ჩამოყვანა, და ამ ნაირი საქმებით ცდილობს:

„აწ მამაო ესე ყოველი გაუწყე, და მოველი თქვენი მაღალი ღირსებისაგან დარიგებასა და გზის ჩვენებასა, რაისაც მიბრძანებთ, მზათ ვარ ნებიერთა აღსრულებისა. ბრძანებისა თქვენისა. ესეც მოგეხსენებოდესთ რომე პატრი ბენედიქტე წყნარულობდა ჩემს წიგნებსა მის მიმართ მიწერილსა, და არ წყნარულობდა ჩვენზედ უფროსობასა და ვიყავით უთაურად. ხოლო აქ გვაქვს იმედი თქვენგან პატრონობისა, რომელმან დააწყნარო ანღრეულობა, და გული ჩვენი, რათა ვიპოებოდეთ მშვიდობასა შინა: კვალად, გთხოვ ვედრებითა დიდითა რომე უკეთუ იყოს შესაძლებელ გარდამარჩინო აქაურობიდგან, და მითხოვო მანდ თქვენთან შინც იქამდინ, ვიდრე წამალი დაედვას ჩვენს სნეულებასა, და ვპოებდეთ მართალ მწყემსსა, თვარა იცოდეთ ვილუპეი და მრავალნი სხვანიც, ამიტომ რომ არას გზის არ დავემორჩილები ბრძანებასა შაჰყულოვისასა, და არც შევეუდგები სხვათა საქმეთა ნებისა მისისა: აწ თქვენ უწყით მამაო.

„დავედრებული თქვენს წმიდა ლოცვასა ტერ ივანე მამულოვი“.

ეს შემდეგი წერილი წინათვე ნათარგმნია სომხურიდგან,

„პატრი დამიანეს მოწესეს: და წინამძღვარს ტფილისის და ახალციხისა და ყოველი მისი თემისა... ყოველი პატივით. ტფილისს.

„ფრიად პატივდებულს უფალს პ. დამიანეს, და წინამძღვარ ჩვენსას გიხაროდენი პატივისცემისა, და მორჩილობისა მიერთვას უთს მიერ:

მართლად შესაფერი და ჯერ იყო ჩემდა არა მხოლოდ მეგობრობისა, და სიკეთის დასწავლისათვის დამორჩილებად, და ქვემდებარეთ ყოფნად თქვენი სიწმიდის დიდებულობისა არამედ სიმართლისა, და სიმართლისათვისაც, და არა რაიმე კერძოზედ მარჯვნივ და მარცხნივ დაბრუნება ბრძანებისაგან თქვენი პატივცემული უმაღლესობისა რომელი მიეცა ღირსეულებასა თქვენსა უმწირვალეს და უწმინდესი პაპისაგან, და იეპისკოპოზისაგან სტამბოლისა. რა არა ლაქუცებითი სხვათა სიტყვებმან, არამედ სულელობამან ჩემმან და ადვილად მოტყვილებულ ბუნებამან ჩემმან შემარყიეს მე წრფელი გზისაგან, ვინაიცა იმ ყოველს საქმეში თუ გარეულს სასამართლოში ჩივილის, და თუ ჩემი ხელის მოწერისა იმ წერილზედ მაქვს წილი, მაგრამ მრავალ გზისადაცა ჯერეთ ჩემის თანხმობით ჩემს მაგიერ ხელი მოუწერიათ. ამისათვის ვწუხვარ დიდის შეცულებისა ზედა ჩემსა გულის დაწვითა. ჩემითა, და ვნანობ მართალი სინანულით. რამეთუ დავაშავე და ვცოდე პირდაპირად ეკლესიის სჯულისა, და სჯულიერი უმაღლესობისა თქვენისა, და უფროსი ერთად მიცოდებია სიკეთისა თქვენისა პირდაპირ თქმულობისამებრ დავით წინასწარმეტყველისა. უკეთუ გაველახე მტერსა მართლად დავითმენდიო. მაშ დიდი არის დანაშაულობა ჩემი. რომ ვიდრე არაყარ ღირსი მოტყეებისა, არამედ შემოხიზნული თქვენს კეთილს მამობრივს მოწყალებასა ზედა, რომლის პაზრი არის მოტყეება, ვითხოვ შეწყალებასა და მოტყეებასა ყოვლის შეცთომილებასა ჩემითასა, რათა შევიწყნარო ღირსეულება თქვენი ვითარცა წინამძღვარი, და მხნე მწყემსი სულისა ჩვენისა, და ვიყო ქვემდებარე ყოველი ბრძანებისა თქვენისა, და მისი, რომელი სიწმიდისა თქვენისაგან არს დავალიანებული ჩვენზედა.

„უპატიოსნებასა თქვენსა მამობასა თქვენსა... ტერ ოანეს იერემიანი.
„I ოკტომბრისა 1843-სა, სხვილისს“.

—

„თქვენო მაღალო ღირსებაე მამაო დამიანე,

„მდაბლად თავის დაკვრით თქვენს წმიდა მარჯვენას ვეამბორები და თქვენს სიკოცხლეს ვისურვებ.

„წერილი თქვენი მივიღე, და რაიც მოეწერა მაღალსა ღირსებასა თქვენსა ყოველივე ვიუწყე, თუმცა გისმენიათ ვედრება ჩემი წარსასულელად ოზურგეთში, არამედ ვერ გავებღე ვინაიცა არ გინებებიათ გრძლად დაყოფნება ჩემი ქუთაისში. სიცხარისათვის ოზურგეთის პაერისა. ამისთვის დამინებებია თავი ამიტომ რომ უკეთუ მზგავსად ტერ პეტროს აღუშოვისა შემემთხვევის იგი სნეულობა (რომელს ჯერეთ კიდევაც მისდევს მისი პალურები) უმჯობეს არს ჩემდა აქ სიკვდილი ვირემც იქა: ხოლო უკეთუ ინებებს მაღალი ღირსება თქვენი, და არის ადგილი ლორში,

მე მნებაჲს წარსელა, და თუ ლორში არ არის ადგილი, ინებეთ. რათა წარვიდღე იმ სოფელში რომელი არის ახლოს ალექსანდროპოლისა, რომელს სახელად ეძახიან შიშთაფა. რადგან მილაპარაკნია იმ სოფლის დიდროან კაცებთან, და იგინიკ მწყნარულობენ სიხარულითა და პატივითა დიდითა; ამისთვის ქეშმარიტსა მოგახსენებ რომ ვინც ამ საძაგელს ქალაქში დარჩების ძნელი არის მისი ცხონება და უმფროსი ერთად ამ გვარს დროებაში. თუმცა ჩემი სამამულო ქვეყნისაგან განშორებითა შეუძლებელი არის რომ არ გავსწიო საკანუნო, მაგრამ რადგან სული უმჯობეს არს ხორცხედა, უნდა ვიტვირთო მცირე საკანუნოცა: მაშ აბა იმელი მაქვს თქვენი მამებრივი მოწყალეებისაგან რომ იქმნებით მსმენელი ამა მეორე ვედრებისაცა ჩემი, და მოლოდინებითა დიდითა მოუცდი თქვენს ნებასა: ტერ პეტროს აღუშოვი და ბატია გინა პეტრე მეფისოვი მომიკითხე ბატონო ჩემო:—დაეშთები უმდაბლესი მონა ტერ ივანე მამულოვი:

„1844-სა მაისის 24-ს ახალციხეს“

„თქვენო უსამღვდლოებაჲ.

„ფრიად პატივცემულო მამაო და მეტად სასურველო,

„მოგიკითხავ სიყვარულით სავსე გიხაროდენითა და თქვენს უწვევ ცხოვრებას უმაღლ ხილვითურთ უფლისაგან ვითხოვ;

„ნეტარ თუ ზედ მიწევნით სცნობდეთ შეწუხებასა ჩვენსა და ეკლესიის მოსარჩლე ერთა, რაიკ შემდგომ წასვლისა თქვენისა გავსწიეთ, ვსწემთ, და უნდა გავსწიოთ ამა მძლავრი ეკლესიის პირდაპირი და წინააღმდეგი გვაშისაგან რომლისა დიად სცნობს უღლება თქვენი მამაო თუ რა სახით გამტანჯველი არის ჩვენი თუ ერისა რუსთ კელემწიფესთან გაცემით და საქვეყნიერო უფლების ძალის მოხმარებითა გვატარებს აქეთ იქითა თუ ნაჩალიკთან, თუ გამოძიებელთან, თუ პოლიციაში რათა ნაირ ნაირის დაქადებით კელი მოგვაწერინოს შეწყნარებად თავისი უკანუნო, უსჯულო, და ეკლესიის გარეთ მიღებული უმფროსობისა, და როგორ შემიძლია სარწმუნოების პირდაპირი უმფროსობის შეწყნარება. ვითარცა პასუხი მივეცი ნაჩალიკსა ჩემს კერძოდ რომ არ შემიძლია მისი მორჩილობის ქვეშ შესვლა რადგან უცხო კარიდ შემოსული არის; მოვიდა კვალად სხვა გამოძიებელი ტფილისით და მიგინმო რა, რომელი იყო ქალაქის მცხოვრე დეკანოზის შვილი ალექსოვი და ამისი დიდი მოსარჩლე მან მკითხა რატომ არ წყნარულობთ შაჰყულიანს; ვუპასუხე არ შემიძლია რადგან მიშლის ჩემი სარწმუნოება, მითხრა, მაშ დაწყევლილ არის ეს კაცი. ვუთხარი დაწყევლილიც არის შეჩვენებულცი და კრულვილიცა. კვალად მითხრა აბა არ შეგიძლიათ შეწყნარე-

ბა მისი თუ რომ თქვენ ერზე ანუ თქვენზე რაიმე ბძანება გამოსცეს, ანუ იმის წირვა-ლოცვაში თანხმობა. ვუპასუხე, არა თუ სასულიეროში თანახმობა არ შემიძლია და ანუ დამორჩილება, არამედ არც სახორციელოში თანაზიარება ძალმიძს, და ასრე იცოდე არც ლაპარაკი და არც კმის გაცემა შემიძლია, რადგან ჩემი სარწმუნოება მიშლის; მკითხა რით იცი რომ შეჩვენებული არის. ვიცი წერილების ძალით, წმიდა ეკლესიის კანონით, და კვალად ახლად ეპისკოპოპოზთაგან მოწერილობითა რომელი გარდაქრილ განაჩენს სტამბოლის ეპისკოპოზთა გვიცხადებს ჩვენ აზრუმის უმფროსი თავისი წერილითა, და ამ კითხვის გამოცდის დროს ჩემთან იპოებოდა მხოლოდ ტერ იოვანე მამულოვი და მასაც უთხრა, თქვენც ამის თანახმა ხართო, უპასუხა მე, ამ წამს ჩემი ყოველი ნათქვამი წერილით მიიღო თვით გამომძიებელმან და წაგვიკითხა, თანვე ხელი მოგვაწერინა იმა გაწერისა ზედა ჩვენ ორთა, იმავე საქმეზე მოუწოდა პატრი სიმონ ქულარდოვი, ტერ გრიქორ ნეფისოვი თავისიანებით და თითო ოროლა სხვა ერისგანნი ამათაც მისცეს პასუხი, მერმე წავიდა ის გამომძიებელი ახალქალაქისკენ აზრუმელი იმ სამთზე ღვდელთაც გამოსაძიებლად. იქილამ მობრუნდა და წარვიდა ქალაქსა. მაგრამ ამის აქ ყოფნაში მოხდა კვალად ეს რომ შევეგულიანმან ამოგზავნა თავისი ღვდლებთაგანი პირველნი პოლიციის კაცებითა რათა წაიკითხონ ის ქვა სომხურად დაწერილი რომელიც ატანია აღმოსავლეთის კერძოთ კედელში თქვენს გ^ა პატრებანთ ეკლესიისა ღაისმშობლის სახელზე აღშენებულისა, და ისე ორ სამ გზის ამოსვლითა რათა დაამტკიცონ მათ რომ ჩვენი არის და არა პატრებისა. არ აკმავე იმათი ამოგზავნა, მერმე თვითონ შეყულიანი ამოვიდა ხალხითა კიბე შიადმევენა იმ კედელზე ღთისმშობლის ეკლესიისა და აკუთხინა ის ქვა. ცდილობენ რათა ამ სახით ხელში გაიტარონ ეკლესია და გააღონ; იმავე ეკლესიისათვის ჰქმნა გამოძიება იმავე აღექსოვმან კათოლიკეთაგან, სიმეხთაგან, და თათრებხსაგანაც და ამათ გაქი კარგად დაემტკიცებინათ ვ^ც აღიბეგსა, და აღიბეგის შვილსა თქმითა რომ ჩვენ მამაპაპით ვიცით რომ ეგ ეკლესია პატრებისა ყოფილა. ძველადვე და ჩვენც ასე გვინახამს მულამ პატრების ხელში რომელთ კარგი მონასტერიც აქუნდათ საყდრის გვერდით ცხრაოდიანი და იქ ცხოვრობდნენ და კიდევც ექიმობდნენ. იმ სალდარს ეტყოდნენ პატრების საყდარს. ზვით კოკოლა სალდარსა და ციხეზე ახლოს ბაზრის პირზე მყოფ საყდარს ეტყოდნენ ფრანგების საყდარსა. ლელეში ერთი პატარა საყდარი არის იმას სომხების საყდარს ეტყვიან ვ^ც ერმანი ქილისასი. ხოლო გაღმა მაჰლაში ქართველების საყდარს ეტყოდნენ და ვეტყოდით თიქანლი ქილისა. ვ^ც ეკლიან საყდარი. თათრებმა ასე ლამაზათ განიცხადეს თითოულთა. უთხრა ამათ

ალექსოვმან, ეკლიან საყდარს რათ უძახით ჩვენს საყდარსაო. უპასუხეს იმიტომ რომ იმას გარეშე ეკლის ღობე ჰქონდაო, და სომხებმანც და ქართველებმანც სწორეთ უთხრეს, და რა საკვირველი ჩვენებმანც. მაგრამ შავგულიანის კერძომ მრუდეთ აჩვენა, და ამაზე უწინარეს მე მკითხა, ვისი არის ეკლესიაო. მე ვუთხარი, ეგ რა საკითხავი არის, ქვეყანამ იცის და ყველამ რჯულმა რომ პატრებისა ყოფილა და არის. თქვენ მღვდლები არ სწირამდნენ მასშიდ, აე სწირამდნენ პატრების ბრძანებითა, ვა ქალაქს უიმათ ნებოთ არავის არ შეეძლო ჩვენგანთ მასშიდ წირვა: ბოლოს მათი გამოძიებისა პრისთავი და დებუტატი ამოვიდნენ თქვენს ეკლესიაზედ მე მიმიხმეს წასაკითხავად, რადგან ძალიან მალა ჩატანებული არის ის ქვა კედელში სწორედ არ ირჩევა შორიდამ, და მე ამოდნათ გავარჩიე რომ ამოვიკითხე ეს ორი სიტყვა ძლივსა ლაღინ შიგაც. ვც ლატინმა აღაშენა, რახამიც სომხური იყო რლით ესტანი ჩემი ამოკითხვისამებრ რომ ოთხას ოთხმოცდა რვა წლის აღშენებული არის. ანუ თუ გაახლებული; მე იმდენი შევიტყვევი რადგან თავში ნაწერი გაფუჭებული იყო; პრისტავმა სთქვა მე ამას დავსწერ რომ ორ გვერდზე ქართული ნაწერი არის, და ერთ გვერდზე სომხური, და მე წამოველ; ესე ყოველი მოხდა ნოემბერში, და ამავე თქვეში მოვიდა ტფილისიდან გუბერნატორის ბრძანება ნაჩაღნიკთან, ნაჩაღნიკმანც წარსცა პოლიციაზე სად დესეტნიკებით ჩვენი ერისაგანნი დიდი თუ პატარაი წარიყვანეს პოლიციაში აზრუმელნიცა რომელნიც არ არიან შავგულიანის შემდეგნი სად გამოუცხადეს მოწერილობა კელმწიფისა, რომ უნდა დაემორჩილოთ შავგულიანს ყოველს კერძოდ, თუ არა პატიეს შიიღებთო. ამათ უთხრეს უპაპოდ ჩვენ არ შეგვიძლია მისი დამორჩილება, მაგრამ პოლიციამ რა ძალა დაატანა კელის მოწერაზე კელმწიფის ბრძანება არის უნდა დაემორჩილოთ, ამათაც შიშით ხელი მოაწერეს არა თუ მორჩილობასა, არამედ გამოგვეცხადაო. ამ დროს მე და ტერ იოვანე მამულოვიც იქ წაყვანილ ვიქმენით დესეტნიკებითა, თუმც ვნახე მათი შეტომილება რომ ხელი უნდა მოეწერათ, იშარათით ვაცნობე ზოგთაც ხმითა, მაგრამ ველარ შეიმაგრეს თავიანთ თავი და ყოველმან ეგრედ მოაწერეს. მერმე ჩვენ ორთა ცალკე წავვიკითხე გუბერნატორის მოწერილობა, რომ თქვენ ხელმწიფის ბრძანების პირდაპირ ერს უქადაგებთ რათი არ მივიდნენ შავგულიანთან, არ დაემორჩილნონ, და არცა მისი წირვა ლოცვაზედ წავიდნენ; თანვე აცხადებთ რომ შეჩვენებული არის და ერს აშფოთებთ ამისთანა სიტყვებითა, ამიერით აღარ ვაპბედოთ ამ გვარი საქმე და მორჩილება უჩვენოთ შაჰყულიანსა, რამეთუ დიდებული ხელმწიფე იმპერატორისაგან მიენიკება მთავარ უმფროსობა და ესე არის თქვენთვის ბოლო შტკყო-

ბა, თუ არ დაემორჩილეთ აწცა ცუდათ მოვა თქვენი საქმე, ვუპასუხებთ ჩვენ ხელემწიფეს ვცნობთ ხორციელ უფლად და მორჩილნიც ვართ და ვიქნებით, ხოლო ჩვენი სულის მფლობელი ჰრომის წმიდა პაპი არის, და სხვა არ ვიცი, და არცა იმის გარეთ შევიწყნარებთ ვისმესა სულიერ უფლად. რადგან გვიშლის ჩვენი წმიდა კათოლიკე სარწმუნოება. ამ სიტყვებზედ პოლიციის მთავარმან მითხრა, კელემწიფის ხატის წინაშე თითის მისკენ გაშვერითა აბა ამ კელემწიფეზე რომელი არის ყოვლად ძლიერ კვალად აქვს სულიერი უფლებაცა და თქვენ არ შეიწყნარებთ მაშინლა ვუპასუხე, რიგორ შემოძლია შეწყნარება. და როდის ჰქონია რომ ახლაც ჰქონდეს: მითხრა არ შეიძლება უნდა შეიწყნარო და ეს უნდა იცნა სულიერ უფლადცა, და გრანციის გარეთ არსად და არც ერთ სასულიერო მფლობელთან საქმე არ უნდა გქონდეს და არც მიწერ მოწერა. მაშ მაგის თქმას ცხადად სთქვა უფრო არ გიჯობს და გვითხრა რომ შენი რჯული დააგდე და ეს შეიწყნარე. თქვენი ლაპარაკი ამას აჩვენებს, და თათრის დროს ჩვენ მაგ გვარი შეწუხება მათგან არა გქონია, ასე კარგად იცოდეთ არც შენ და არც ნაჩაღნიკს, არცა მთავარმართებელსა და უდიდესაცა არა აქვსთ ჩვენზე და ჩვენს სულზე უფლება, ჩვენი სულიერი უჩინო უფალი და კელემწიფე ქრისტე არის, და მისი მაგიერი ამ ქვეყანაში ჩინებული უფალი არის წმიდა პაპი, და ჩვენ ვართ მისი ქვემდებარენი, სხვას ვერ ვიცნობთ, და არცა შევიწყნარებთ, და არც ხელს მოვაწერთ, თუმცა პოლიციამ ბევრი დაქაღნება, და მერმე ვედრება გვიყო, მაინც არ მოვაწერთ ხელი და გამოველით, კვალად უკან გამოგვიდგნენ ვედრებითა მაინც ასე მოაწერეთ რომ გამოგვეცხადა. ვუთხარით რა რისხეაც რომ ჩვენზე მოილოს იმას კი თავზე ავიღებთ, და მაგის შეწყნარება კი არ შეუვიძლია, და წამოველით. მერმე ჰაირ სიმონი წაიყვანეს, ის ამითი მორჩა რომ მე არზა მიმიცია, როდის მისი პასუხი მომივა, მაშინ მაგის პასუხსაც მოგცემ; ნეთისოვ ტერ გრიქორ მან იმ დღეს თავი მოიყვანთყოფა, რომ იყო ნოემბრის 23; მაგრამ დღეს რომ არის 29, წარიყვანეს ნეთისოვიცა პოლიციაში, მაგრამ კი ვერ დადგა კელი მოუწერია და ამითი ორპირობა ძალიან გულს უტეხს ერსა. და მოვლიან წმიდა მამისაგან დახსნასა; ამას გარდა გუშინ მოუვიდა შავგულიანსა კახშირის ეპისკოპოსისაგან ერთი წიგნი რომელი არის რუსეთში და ქვეყანაზე ხმა დაჰყარეს რომ პაპისაგან მოუვიდა და იმასაც მიუცია უმფროსობაო მაგრამ სიცრუე იყო თავის ჩვეულობისამებრ თემის მოტყვილება. ის წიგნი კახშირის ეპისკოპოსისა ქართულად ეთარგმნათ და ბაზარში დაჰქონდათ, რომელიც ერთმა ჩვენგანმა წაიკითხა, სად უწერდა რომ გამოგვეცხადა ჩვენი თქვენი უმფროსობა ყოვლად მოწყალე რუსეთის იმპერატორს მთავარ უმფროსობა

მოუნიქებია თქვენთვის რომელიც მომილოცამს, და მეტრიკები მაგ ადგილის თემთა გამომიგზავნეო. შევეულოიანმა კმა დაჰყარა, რომ პაპს იმ ეპისკოპოსათვის ჩაუბრიათ, და ისიც მე მამბრის, და ამაზედ აპირობს რათა კვალად პოლიციაში გააყვანიოს ყოველნი იგინი რომელიც არ წყნარულობენ. ამისთვის შეშინებული თქვენი მთავარ დიაკვანი მისულა შაჰყულიანთან კელზე უკონია და შეუწყნარებია, და ვინ იცის რამდენი უნდა ამისგან დაბრკოლდნენ, რაც აღიოშამ დააბრკოლა ერთი და გადარია, იმის დანაკლისსა ახლა ეს შეუთავებს, ასრე რომ აღოშამ ტერ სტეფანმან ერთ კვირასაც ვერ გასძლო რომ ის ჩვენ დაგვიშალა შაჰყულიანმან ეკლესიაში შესვლა და ერისაც შევლა აღგვაკრძალა, და გამოწყვდევით ჩვენს სახლებში ვასრულებთ ჩვენ სამღვდელიო სამსახურსა, ჰაირ სიმონიც თავის ხუცში რომლის ძალით ეკლესიის გასაღები გამოართვა პოლაციის ძალითა, და ჩვენც ჩვენი ეკლესიისა წარგვტაცა გამოსევით თავისი ახალი ღვდლებისა და მოლამებულზე ჩვენს ჟამკოხს წაართვეს გასაღები ზემო საყდრისა და ამ დღიდან ვინემც აგვისტოს ცხრილამ ვიდრე აქამომდე ეკლესიაში ველარ შეგვსულვართ და ვერცალა ერისთვის შევლას ვძლებულობთ თუ არ მალვით სახლებში, და დღითი დღე რაც არ გვემატება შეწუხება და ტანჯვა სხვა არა რაი ჩანს. აღოშამი იმ დროს რა მოვიდა მასთან და მისცა წერილი შეწყნარებისა მორჩილებისა. ხუთი დღე დააყენა საკანუნო გასწიე და მერე შედი ეკლესიაში, ესეც თავზე აილო და მას მოღმა შევიდა ეკლესიაში და ერში დაიწყო ჩაჩული და ლაპარაკი ხან წაღმა და ხან უკულმა, ვის ეუბნევა შეჩვენებული არის შაჰყულიანი, ვის ეუბნევა არ არის შეჩვენებული მე გამოვიძიე და მრავალს ასე აჯერებს, თუმცე ეპისკოპოსისაგანაც განცხადებული შეჩვენება აზრუმის უმფროსმანც მოიწერა და სხვა მრავალთაგანაც მოვიდა წერილები მისი შეჩვენების განცხადებისა თუ სტამბოლს თუ აზრუმში, მაგრამ არად შეიწყნარა; და ამ ნაირად არის აღოშამი გარდადგომილი ჩვენგან, და ჩვენც ყოველითურთ განვეშორეთ მისგან; ბოლოს რა თავი გაწყინო მამაო გთხოვ რომ ეს ყოველი წმიდა მამას განცხადებით წარუდგინო რომ ვართ დიდ საცდურში რომელიც ცხადათ ჩანს სულიერი თუ კორციელი უბედურობა მოსაწვენელი და ახლისაც არის ქრისტეს დაუფასებელი სისხლის პატივისცემისათვის იხსნას ესოდენი ერთი ამ საშინელი წარწყმედისაგან, და მალე მალე ერთი ჩვენი არზების პასუხი, და ილოცვედით ჩვენთვის, ღთის მშობელმან თქვენი ხილვაც გვაღირსოს: ამინ:

„თქვენო მაღალო ღირსებაჲ უფალო მამაო დამიანე,
 „უხვი გიხაროდნის შემდგომ თქვენს სიოცხლეს ვისურვებთ,
 „დიდს განკვირებასა ვართ მიცემული მიზეზით დაღუმებისა თქვე-
 ნისა, რომ არა რაისა გვწერ მინც მკირეოდენ სანუგეშოდ. რადგან
 ვიპოვებით დიდს განსაცდელში, ასრე რომ რა ვამოაცხადეს უმფროსობა
 შაჰყულოვისა შუა ბაზარში პუბლიკანციითა. ჩვენ მეორე დღეს ძალდა-
 ტანებულნი მიგვიყვანა შაჰყულიანმან, და შემდგომად ხელემწიფის წიგ-
 ნის წაკითხვისა მოვახსენეთ რომ ჩვენ თუმცა არ ძალგვიძს პირდაპირო-
 ბა ხელემწიფის ბრძანებისა, და მორჩილნი ვართ. არამედ უნდა გაქუნ-
 დეს სასულიეროდგანაც, ეგრეთვე ეუბნეოდა ტერ გრიგორ მეფისოვიცა
 თუ ბატონო ჩვენ გვისწავლია თქვენგან მორალი, და ამისათვის მორა-
 ლისამებრ შესაწყნარებელი არ არის თქვენი უმფროსობა თვინიერ სუ-
 ლიერი შეძლების ქონვისა; ხოლო იგი გაწყრომილი ეტყოდა: არ არის
 საჭირო ბქობა, გინა ბაჰასობა ჩემთანაო. თქვენ უყურეთ მხოლოდ ამ ბრძა-
 ნებასო. მაშინ ვუთხარი რომ ჩვენი თავი არის წმიდა პაპი, და როგორ
 შეგვიძლია მის უნებურად შენი შეწყნარებაო. ხოლო იგი გვეტყოდა.
 პაპის მაგიერი არის კოლეგი რომელი არის პეტერბურხს, და აბარია ექვსი
 მილიონი სულეები. ნუ თუ იგინი წარწყმდებიანო: მაშინ ჩვენ ვუპასუ-
 ხეთ რომ თუმცა იგინი ეგრეთ იყვნენ, მინც ჯერეთ ჩვენ არავართ პა-
 პისაგან ჩაბრილნი, და რადგან გვაქვს წიგნი მიწერილი მასთანა, მოვით-
 მინოთ ვიდრე მივიღებდეთ პასუხსა, არამედ იგი განრისხებული გვეტყო-
 და; მე არ ვიცი არავინ, ეს წიგნი არის თუ გინდათ, თუ არ გინდათ
 მიბრძანდით და მე მინდა მივსწეროო. შემდგომად საღამოს ლოცვისა
 მოგვივიდა ბრძანება დაყენებისა, და დილაზედ მძლავრობით მიმღებელ-
 მან ეკლესიათა კლიტებისამან დაახშო კარები და არ გვიტევა შესვლად.
 რომლისათვის ვიპოვებით ულოცაჲ-უწირავად. და ამ მიზეზების გამო
 ორ გზის მივედით გუბერნატორ დესიმონთან. საღ მრავალი ლაპარაკის
 შემდგომ გვითხრა რომ თქვენ აცოდინეთ მთავარს უმფროსს პ. დამიანეს
 ეს ყოველივეო და როდის თვის ტფილისში წავალ, მოვილაპარაკებ
 მასთან და რაიც შემიძლია ვეცთებო და აქ არა რაის შეწყვნა შემიძ-
 ლია თუ არ მივალ შაჰყულიანთან და ველაპარაკები სიტკობებით რათა
 მშვიდობიანად მოიქცეს თქვენთანაო. და ახლა არ ვიცი თუ რომელი
 გზა დავიქირათ უკეთუ შევიწვნაროთ, შესვრილი არის და ბოლოს
 რაიც შეუდგების შეტყობილი გვაქვს და თუ არ უმიზეზოთ უნდა მივე-
 ცეთ პოსულში და დავიკარგოთ სიბირს, მაშ აბა გვედრებით რათა ერ-
 თი რამ დარიგების მოცემით სასწრაფოთ გვიჩვენო გზა რომ იმ სახით
 მოვიქცეთ რადგან დიად ცუდათ არის ჩვენი საქმე: ეგრეთვე თქვენს
 ეკლესიაშიც სწირავენ მათგანნი; და გვითხრა დესიმონ გუბერნატორ-

მა რომ იქმნება მე დამიგვიანდეს აქა, ჩემს ჩასვლამდინ მთავარ უფროს-
მა ეცადოს იქა რადგან იცის მრავალი გზები და იქ უფრო გარიგდე-
ბა თქვენნი საქმეო ამიტომ რომ სასულიერო უფროსი კიდევ იგი არისო.
და გრიგოლ მიზანდაროვმანც ეგრე გვასწავლა, და ჰაირ სიმონსაც რომ
ამ საქმეზედ საკუთრად მოუწერია წიგნი თქვენთან.

„მონა უმდაბლესი ტერ იაკობ მურადოვი; მონა ტერ გრიგორ ნე-
ფისოვი; ტერ სტეფან ალოშანი; მონა ტერ ივანე მამულოვი. 1844.
აგვისტოს 12-სა ახალციხეს“.

„თქვენო მაღალო ღირსებავ მამაო დამიანე, 1845, მარტის 4-სა.
„უხვი გიხაროდენის შემდგომ თქვენს სიცოცხლეს უფალს ვსთხოვ.
თუმცა თქვენის აქედგან გასვლითა დიდი სიმწუხრე მივიღეთ გარ-
ნა ღთის ნება კურთხეული ოყოს. ჩვენ დაერჩით საწყლათა თვარა თქვენ
თქვენს ადგილებში მიბძანდებით:

„უკეთუ იკითხამთ აქაურს ამბავსა თქვენს ეკლესიაში შეჩვენე-
ბულნი სწირვენ ხან ფუშინი და ხან ვირის კირი. გვესმა ერთი ამბავი
ტფილისით და ქუთაისით რომ ხელმწიფე დიდათ გასწყრომოდეს შა-
გულიანსა და ეთხოვოს თავისთან. ამისთვის შავგულიანი ავით არის და
არღარა დაიარება ეკლესიაში. ამბობენ რომ გუშინ სისხლი გამოუშვაო
და მე ერთი ვინმე მწვალებლისაგან შევიტყე რომ ბეჯითად უთხოვნი
მთავარ-მართებელსა, და ვინ იცის ეგებას მატყუარობითაცა მოიავათყო-
ფა თავი რადგან ამ გვარი ეშმაკობა მრავალი იცის. ეგრეთვე ამბობენ
მოსვლასა ორი წიგნისას ერთი წმიდა კრებისა და მეორე წმიდა მამისასა
რომელნი დებულან კაზმირ ეპისკოპოსის წიგნსა შინა, და რა შეუტყვია
თავისი თავის შეჩვენება არცა ერთი არ გაუხსნია ეს ამბავი გამოვიდა
იმავე თავისი ახალი ნაკურთხი მღვდლებისაგან და ბაზარში იძახდნენ
იმათგანნი რომ უკეთუ პაპი შეაჩვენებს, ხელმწიფის შუამავლობით და
მისივე ხათრიხათვის იგივე ახსნისო: ესრედ მამაო ვნახოთ ბოლოს რა-
ზედ დაბოლოვდების ჩვენი საქმე. პ. სიმონ იქ არის არ მოსულა, მო-
მიკითხე სიყვარულით პ. ფლორენცია, პ. ქერუფინე და სხვანი დანაშინი
პატრებიცა რომელ ცნობა არა მაქვს, და ნუ დაგვივიწყამთ ლოცვისაგან.

„უმდაბლესი მონა ტერ ივანე მამულოვი. ახალციხით“.

„თქვენო უსამღვდლესობაო, მამაო წამებულო ძმებითა და ფრიად
პატრედებულო. 1845-სა მარტის ოთხსა.

„უმდაბლესად მოგიკითხავ სავსე სიყვარულითა.... ვსთხოვ ღუთის
მშობელს ხილვასა თქვენისა ღირსებასა, და ხელმეორ განათლებასა სა-
ქართველოსა ამის.

„შემდგომ ვუწყით რამეთუ მსურველი ხართ, ცნობად ვითარებათა ჩვენთა, და ქვეყნისა ამის, ამაღ მოვიწადინე წერილისა ამის მორთმევა კიდროსა ეამსა ღამისას აღწერივითა, რომლის მიერ შემოაკლებით განეცხადებთ შემთხვევათა შემდგომ თქვენი წაბძანებისა, წინაშე უფლებისა თქვენისა: უპირველესად ჰოი თუ რა სამწუხრო და შემაწუხებელ მქმნა გარდამეტად ხმა იგი სასწრაფოდ თქვენი ამ საქართველოსაგან გაყენისა და ესოდენი ერის უმწყემსოდ დატოვებისა მეტადრე თქვენებ მოღვაწე მამათა, რომელმან გვამიზეზა სიმწუხრე დიდი და ჰყო რომელნიმეც სასაწარკვეთილი; მეორედ თქვენი ეკლესია მდგომარე ახალციხესა შინა ღვთის მშობლისა რომელსა ზედაცა კრძალვა იყო მძლავრი ესე შურის მძიებელ რომლითა აგხოცა სახელი თქვენი მისგან და გაესაკუთრებინა. არამედ ყოველმან უსჯულო სარჯელმან მისმან გაიარა ამაოდა და დიდი გამოძიების შემდგომ მთავრობისაგან დამტკიცებულ იქმნა გამოცხადებით აქ ნაჩაღნიკთან და ნაჩაღიკის ბრძანებითვე პოლიციისაგან ყოველთაღმი ესრედ მოწერილობა ტფილისით, რომ ეკლესია ღვთისმშობლისა რომელი ახალციხესა ძველსა, დამტკიცდა რომ ორასი წლის აქეთ კათუცინის პატარებისა ყოფილა და იმათი არის არაგის უფლება არა აქვს მასზედა, და ეკლესია იგი; და მისი სამკაულნი რიმკის კათოლიკეთაგან თორმეტი კაცის მოწმობით და მათ შორის სამი კაცის აღმორჩევით ჩაჰბარდეს იმ სამთა პოლიციის დასწრებითა რომელიცე ამგვარად აღსრულებულ იქმნა, და მხოლოდ იმ განცხადების წერილში ეს იყო რომ, თუ ისურვეს შაჰყულიანმან მუნ წირვა არ დაეშალოს. მაგრამ ამ გვარ ბრძანებაზედ გაგოროზებული დიდათ განრისხდა. და კვალად არ დასცხრა ცდასა გატარებისათვის თავის ხელში თუ სამკაულისა მისისა, და თუ კლიტენისა, მაგრამ არა გაუხდა რა. და რომელნიც ჩაიბარეს პოლოს ნეფისოვმან, სტეფან იზმირლიმ, დატია მურვანოვმან. აწი ამათ ჩამოუდგა რათა წაართვას კლიტენი ამ ეკლესიისა, და მოუწოდა სამნივე ესენი თავისთან, გადმოუდგა ერთი რაცალა რუსული წერილი მატყუარობითა და უთხრა რომ აჰა მე მაქვს ბრძანება რათა კლიტენი ეკლესიისა მის მე ჩამაბაროთ, თანვე საყვედუროცა თუ უჩემს დაუსწრებლად ვითარ ჩაგაბარეს თქვენა, ხოლო ამათ უპასუხეს რომ ჩვენ ვგ წერილი არ ვიცით, რას ვეძებთ ჩვენ, პოლიციამ ჩაგვაბარა როგორც მოწერილობა იყო, აჰა შენა, აჰა პოლიცია შენ და იმან იცით, და სხვა ამისთანა პასუხნი, მაინც კიდევ გლისპობით გააგზავნინა თავისი მღვდელი. პოლიციაში იზმირლიც კვალად. ხოლო ამითაც ვერა გაათეთრა. ბოლოს თავისი ამპარტავნულის ნების წინ წაყვანისათვის და ქვეყანაში გამოჩენად თავის მაგიერად ინება ამოგზავნა სარწმუნოების უარის მყოფელი ღვდელი ხიზაბავრელი საწირავად, და იზმირლიმაც გაულო კარი

გასაღები კიარ მისცა და იმიერით სწირვენ და ლოცულობენ საღმრ-
თო ტაძარში.... სახელზედა, და ამ ეკლესიის გამღები და დამყრელი დი-
ლა საღამ არის იზმირლი. თუმცა მე ძალიან მეწყინა მათთვის კარის გა-
ღება რომელთაც ხელმეორ შეჰბილწეს გაწმენდილი ეკლესია. რადგან
შეეძლოთ ამით რომ თუ თქვენ ამოხვალთ თქვენ გაგიღებთ ბრძანებით
მთავრობისა, მაგრამ შენს გარდა სხვის შემოსვლა არ სწერია ამისთვის
სხვა ლუდელს ვერ გავუღებთ ხოლო აქამდინ ვეღარ აატანეს. და რას
იქმოდა თუ არ ამას რომ კიდევ მიეწერა იქ მთავრისათვის და ესე ერთ-
ხანს ისე დარჩებოდა და ღთით გაუფუქდებოდა, ვგონებ რომ არც იმაზე
მეტს მთავრობა ინებებდა წინააღმდეგად. თავისი განსაზღვრისა: გარნა
იზმირლიმ იმ მისვლის შაჰყულიანთან ძალიან მაგარი ილაპარაკა პირ-
დაპირ შაჰყულიანსა, რადგან მას ეთქვა შესვლა იმ ეკლესიაში, და
იმას ეპასუხნა ცხადათ რომ მე არ შემიძლია შემოსვლა და არც მნებაეს
სრულიად, ესრედ სხვათა ჩვენთაგანთა, და სხვაც ამის შესაფერნი რომ-
ლის ბოლო მიგება ეს იყო რომ ბატონო ეს რა საქმე არის ამდენი სუ-
ლები წყმდებიან თქვენის მიზეზით. ჩვენ კერძოდ არიან მხოლოდ სამნი
მღვდელნი, თქვენ ესრეთ სიმრავლით. მაშ მე დავამზადებ ერთს დიდს
ოთახს რათა თუ ინებებთ შეიკრიბოთ მუნ ყველანი და ჩვენ სამ მღვდელ-
თან იბაპასოთ. გაიჩინეს რომელი არის ბრალიერი, და შეუდგეთ ქეშ-
მარიტსა. რა უნდა იყოს ამდენი განხეთქილება, რომელსა ზედაცა უნა-
ღვლელად იპოებით ამას დაფიქრება უნდა, და ამა ყოველს სიტყვათა
ზედა იზმირლსა რომელიც ამ ჯერად ძალიან გაბედა ერთი ხმა აღარ
ამოუღია შაჰყულიანს. ამის შემდგომ კვალად ხარისჭიროვთან მოუხდა
ლაპარაკი იზმირლის ერთს ადგილს და რამდენიმე იმათ კერძო კაცებ-
თან ეს პირობა შეჰტკრა იმ მღვდელთან რომ შაჰყულიანს ერთი წერილი
გამოართვა ამ ნაირი რომ მე თქვენ არა რაი წინაღმდეგი კათოლიკე
სარწმუნოებისა არ შემოგიკვეთო, არცა გიბრძანო, და თუ ამნაირ მაგარ
წერილს მოგვცემს, ჩვენ დავემორჩილებით მასა. რომელიც მაგრად შეჰ-
პირდა რომ ხვალ დილაზევე აღგისრულებო. და რა ეთქვა შაჰყული-
ანისათვის, მას არ შეეწყინარებინა. და სირცხვილით ის მღვდელი ვეღარც
აღმოჩნდა იზმირლისთან პისუხის მოსატანათ. მერე კაციც გაგზავნა მაგ-
რამ მაინც არ იქმნა და დარჩა შეკრული თავის სიტყვასთან. ჰაა თუ
ამნაირ ქეშმარიტი ლაპარაკით მოქცეულ იყვნენ სამთავრო ადგილებში
სადაც იმ საქმეზე წაყვანილ იქმნენ, ქეშმარიტად დიდი ნაცოფი გამო-
ვიდოდა. ვერც ესოდნად შეგვაწუხებდნენ. ვითარცა მასაც მოვახსენე-
თი შეილო ვერე პირდაუფერულად უნდოდა მუდამ პასუხის გება: რომ-
ელიც ამ საქმის უწინარეს შიშისაგან ვეღარ დამაგრდნენ ეს ჩვენი იშ-
ხანები გარდა გრიგოლ ნეთისოვისა და სიმონისა, რომლებმანც მოიწა-

დინეს შეწყნარება მისი ცუდი უმფროსობისა, და ინებეს თაღლით მარგალიტის მიღება იმ გვარად როგორც ქვემარტი მარგალიტისა რომლისათვის ვევედრეთ ლთისშობელსა, რათა ერთი რაიმე მიზეზით დაეშალა ამათთვის ეს დიდი დასაპროკოლებელი საქმე, და კიდევაც იქმნა ეს რომ შაჰყულიანმა გააკეთა ერთი უღმრთო წერილი რათა მასზედ თუ ხელი მოეწერათ, შეეწყნარებინა, რომელშიდაც ესრედ აცხადებდა „ჩვენ ქვემოთდ ხელის მომწერნი წინააღმდეგნი ღვთისა და ხელმწიფის ურჩნი და ყოვლითურთ ბრალიერნი, სხვაც, გაძლევთ ამ წერილსა რომ ამიერით ყოვლითურთ მოარჩილნი ვიყოთ თქვენა ბრძანებისა, და კვალად სხვაც. რა მაშუალმა ნახა ეს წერილი რომელი იყო მიმსვლელ-მომსვლელი იზმირლივე. მაშინ დაფიქრდა და ამასთანავე იყო იმათ კერძო ტალიკაშვილი, ამ დროს უთხრა. იზმირლიმ ეგ არ შეიძლება ჩვენ რის დამნაშავე ვართ რომ ეგ წერილი მოგცეთ, და ამით უკან დადგენ იმ საქმისაგან. რომლით უფრო კარგად სცნეს მისი უსჯულო დაწყობილება, მადლობა უფალსა, ახლა უფრო მაგრად არიან.... სხვებრ დაეშთები: უ. მ. ტერ იაკობ მურადოვი“.

—

„მათს მაღალს ღირსებას, პატრთ მთავარ უმფროს მას დამიანეს, უუმოწყალეს მამას,

„წმინდას მარჯვენასა ამბორს მოვახსენებ და ყოვლად მოწყალე ღმერთსა ვსთხოვ, რომ შუგილობით იმყოფოდი და ჩვენც ღირსი გვყო თქენი ხილვისა. თუ ჩვენს ვითარებას მოიხსენიებ გახლავართ ვითარცა ცხვარი დაბნეული და გაფანტული რომ არც მანდეთ მხრიდამ არც აქედამ ჩვენთვის არა ჩანსა რა თუმცა აქნობამდინ. იმედნეულ ვიყავით ახლა თქვენმა მოწერილმა წაგნმა იმედიც დაგვიკარგა თქვენი წიგნი მოვიდა აქა ამ თვის გარდა ჩემი ივანე ქალაქს გახლდათ ჩვენ ხომ იტალიანურ ვერ წავიკითხამდით და გაუგზავნეთ ქალაქს და ეხლა ეს ორი ღლეა რომ გვახლა ქალაქიდან ვკითხეთ და გვითხრა თქვენი მანდ ბრძანება და პატრი ემანუელის და ქერუბინეს წასვლა რომ პატრი მანველი თავის მონასტერში წავაო და აი ამან თუ იმედი იყოს პატრი მანველი მონასტერში არ წავიდოდა და რადგან იმედი არ არის ამისთვის წასულა და ამან ჩვენ დაგვადონა და არ ვიცით ჩვენ რა უნდა ვქნათ რომ არც რომიდგან ფიქრობენ ჩვენთვის და სხვა ვინ იფიქრებს თუ არ ისინი. აღდგომის უკან ღონ ანტონი მოვიდა, და ყოველთ აღსარება გვათქმევინა და წავიდა და ვართ ასე უმწყემსოთ. შემთხვევა თუ სიკვდილი მოვიდეს ვისმე ინე უნდა წავიდეს რომ არც აღსარება არც საიდუმლოები ვერა მიიღოს რა და აი რა უბედურებაში ვართ და ამისთვის თქვენ გვედრებით რომ თქვენ იფიქროთ და მისწეროთ რომსა რომ როგორც შეი-

ძლებოდეს უმწყესოთ ნუ დაგვტოვებს სხვა ფრივ მშვიდობით გახლავარ, და ეს ჩემი ივანე ხომ მანდეთ წამოვიდა და გთხოვ აღსარება ათქმეინო და აკურთხო რომ მშვიდობით მოვიდეს, და ჩვენ კიდევ ღმერთს ვევედრებით რომ თქვენი ხილვა გვაღირსოს, და ჯერ კიდევ უიმედოთ არა ვართ.

„იელისაბედმა თეკლემ და ჩემმა გრიგოლმა თაყვანისცემით მარჯვენას ამბორი მოგახსენეს. რომელიც პატრები თქვენთან იმყოფებიან, უმდაბლესად მოვიკითხამთ და მარჯვენას ვეამბორებით.

„თქვენი მაღალი ღირსიბის უმდაბლესი მონა ანდრია ზუბალოვი.
„იელისის 24, 1845-ს, გორსა“.

„მოწყალე საყვარელო მამაო პატრი დამიანე,

„პირველად ნათლით მოსვილს მარჯვენას გეამბორებით, და შემდგომ დიდის სიყვარულითა და პატივის ცემითა მრავალს მოკითხვას მოგიძღვნით მე და ჩემი სახლობა და მასთანვე ჩვენის ცოდვილის პირით ღმერთსა ვთხოვ რათა ჩვენდა სასიხარულოთ და იმედათ სულიერად და ხორციელად უკანვე დაგვიბრუნოს თქვენი სულიერი მამობა.

„აწ მოწყალეო ვიცი თქვენი მოწყალე გულისაგან და ესოდენი წლის ამავისაგან რომ ჩვენს ამბავს იუწყებთ ღვთის მადლითა და თქვენის კურთხევით თუმცა ცოცხალნი ვართ არამედ ძრიელ მწუხარენი და თვალცრემლიანი გახლავართ ყოველს ჟამსა თქვენს გამო. ასე მოიხსენიეთ რომ ყოველი ნაღველი დავიწყებული გვაქვს და ღმერთსა ვწირავთ ოლომც ღმერთმა თქვენი ნახვა და მობძანება გვაღირსოს.

„მოწყალე სულიერო მამაო ამ რავედენიმე დღის წინეთ ივანე ზუბალოვი წამოვიდა და იმის ხელით წიგნი გახლეთ იმედი მაქვს რომ მიიღებდით.

„ჩვენ დღე და ღამე ვევედრებით ღმერთსა რომ თქვენი მობძანების ხმა გაგვაგონოს როგორათაც გაზეთებში გვესმის ნემენცისა; რომ წმინდა მამისაგან საკუთრივ თქვენი საქმეების გამო კურთხელ გამოუგზავნია პეტერბურგში ჩვენს ხელემწიფეთსთან და მის შემდგომათ კი ეს ერთი თევა ჯერ გაზეთი არ წავიკითხავს ზუბალოვი ზაქარისა რომ შეგვეტყუა რაიმე ახალი ამბავი და სხვა.

„ჩვენი კათოლიკობის ამბავი თუ მოიხსენიებთ მოკლედ მოგახსენებთ რომ თუ არ ეცადეთ უკანმობრუნებისათვის ძრიელ გაგრილდების ჩვენი სარწმუნოება ამ საქართველოში უთქვენოთ და ახლა თქვენ იცით და სხვა.

„მოწყალე სულიერო მამაო არ ვიცი თუ რა მიზეზისათვის დაგვიანეთ პასუხი გრაფ ვარანცოვის მოწერილობაზედ რომელიც თქვენს გამო ქალაქი გამოგზავნეს ჩვენი მანდაურ კონსოლთან...“

„მადლობა ღმერთსა ჩვენ კათოლიკობაში მშვიდობა არის კარგა-
ხანია არაეინ მომკვდარა მიზანდართ მათა იძახის მინამ პატრები არ
მოვლენო მე აღსარებას არ ვიტყვი და იმედი მაქვს ლეთისაგან რომ
უიმიოთოთ არ მოკვდეთო.

„პალკაენიკი ზოციკიმ და სხვათა მოგიკითხეს, პეტრუზამ ზაქარია
ზუბალოვმან, გიორგი ზუბალოვმან და სეათაც.

„მარიამ ცრემლოვანის თვალით ამბორება მოგახსენათ, და მარ-
თლად გაგიკვირდებათ რაისაც საკანუნოსა ესა სწევს თქვენი მობრუ-
ნებისთვის.

„სხვებ დავუთების თქვენი მაღალი ღირსების მოსამსახურე და

„სულიერი შვილი. ივანე ამირალოვი.

„18⁷/₂₅-ი წელსა, ტფილისით“.

„ყოვლად პატივ უსაცემლესო, მარადის საგონებლო და სანატ-
რელო, ტბილო სულიერო უო უო პატრი უმფროსო,

„პირველ ნათლით შემოსვილს მარჯვენას გეამბორები დიდის სი-
ყვარულითა, და შემდგომ უმორჩილესად მრავალს მოკითხვას მოგიძღვნი.

„მოწყალეო სასურველო მამავ, თუმცა გვესმა წერილითა თქვე-
ნითა, ჩვენ უბედურთა სიხარული ეგე რომ ისეც მანდ ტრაპიზონში ბძან-
დებით მშვიდობითა რომელზედაც განვიხარეთ რომ ეგ იმედი კვალად
გვანუგეშებს ნახვასა თქვენსა: არამედ ასე უნდა მოიხსენოთ უფრო
მრავალნი მწუხარებანი გვეძლევიან ესრედ რომ ესოდენი წლის მოამა-
მაგენი და საყვარელნი სულიერნი მამანი ჩვენნი, ეგოდენ ახლორესა ბძან-
დებით და არა ძალ გვიძს ხილვა თქვენი გასახარებლად როგორაც ხორ-
ციელად, უმეთეს სულიერად.

„გამბედნიერებელნო ჩვენნო თუმცა რაც ღონის ძიება გვქონდა
მოვიხმარეთ მობძანებისა ეამსა უნი გრაფ ვარანკოვისა, და ცრემ-
ლიანით თვალით ვევედრეთ როგორათაც ჩვენა, ეგრეთვე დედა
კაცნი: და წერილითაც მოგახსენეთ ესრეთი მწუხარება ჩვენი ად
შხლოდ იმ იმედით გვანუგეშა რომელიც ღონ ანტონმა გაახლოთ წე-
რილით მთავრობის შუამავლობითა და მოგწერათ ყოველი გარემოება
რომელსაცა უკვე სცნობდით. არამედ ჯერეთაც თქვენგნით სასიხარულო
პასუხი არა გვესმა რა და ვართ ესრეთ დატოვებულნი დიდს მწუხარებასა
შინა შთაღუპულნი: ერთი სიტყვით მოწყალეო სულიერო მამავ ჩემი
მოხსენება ეს არის თქვენთანა როგორათაც მე ვხედავ ამ ჩვენს კათო-
ლიკეთა შორის უბედურობასა და ღვთის შიშისაგან მოშორებასა უთუოდ
ღვთის სიყვარულისათვის. უნდა ეცადოთ ყოველის ღონის ძიებითა რო-
გორც არის შებრალებითა ნება მოატავინოთ უკან მობრძანებისათვის...“

„მე ჩემს კერძოდ გელაღადებით ცრემლიანი თვალითა ჩადგანაც დიდ საჭიროთა ვრაცხამ: ღეთის სიყვარულისათვის იზრუნვით და იტვირთოთ კვალად უკან მობრძანებისათვის; და ამასთანვე ამასაც მოგახსენებთ რომ იცოდეთ, ეს უფალი გრაფ ვარანცოვი ასეთი კეთილი გვამი ბძანდება, და ღეთის მოვეარული რომ, თუ ღმერთმან გვადირსა თქვენი მობრძანება დიდი ბედნიერი შევიქმნებით თქვენცა და ჩვენიცა, და დიდათაც გაბრწყინვალდება ჩვენი ეკლესიანი თუ ამის დროში თქვენი მოსვლა მოხვდების. უნდა იცოდეთ ძრიელათაც შეგიყვარებთ და დიდ პატივსაც მოგცემს თქვენი კეთილის მაგალითის დაგვარ, ჩადგან ბრძენი არის და კეთილი: და თუ ღმერთს ენება იქნობამდისინ თქვენ აქ ბრძანებულ იყავით, უთუოდ ეცდებოდა პირდაპირ იმპერატორთან, რომ აღარ წაბრძანებულ იყავით, არამედ სულ ჩვენი ცოდვისაგან მოხვლა თორემ ღმერთი იმ ფიქრს მოგცემდათ როგორც იყო იმ ზამთრობით დაკეტილს სასახლეში დაჰყობდით როგორც ნეგარდმა ბრძანა.

„აწ არაბ ოდლი რომ მოვიდა იმან მიაშხო თქვენი შეიღობის ამბავი, და დიდათაც განვიხარეთ მას ზედა რომ ვითამც მანდაურ ქონსოლებისაგან დიდი პატივისცემა გაქვს და მითხრა რომ ორასი ოქროც სახარჯოთ მიეცათო მათვისაო: თუმცა მე სარწმუნოთ გახლავარ რომ ღეთის ბრძანებით სადაც ქვეყანაზედ ორი პური იპოვებისთ ერთი თქვენი არის ყოველივე მოუკლებელი გექმნებისთ ღეთის მადლითა; მეორეთაც ამაზედ დიდათ განვიხარე რომ პატრი ბონავენთურა საყვარელი სულიერი მამა მანდ თქვენთან ენახა და ვმადლოე ღმერთსა.

„ოჰ მოწყალე სულიერნო მამანო, ქეშმარიტად მე ჩემს კერძოდ მოგახსენებთ ნაკლებ სიხარულად და ბედნიერად არა ვრაცხამ თავსა ჩემსა. თუ ჩემს სიცოცხლეში კვალად მელირსება ნახვა თქვენი ვგონებ მიემსგავსოს სიხარული ჩემი და სხვათაცა ოდესაც ერთი ჩემებ ცოდვილი მოიქცევის ცხონდების, და განიხარებენ დიდათ ანგელოზნი ცათა შინა, რომ ღმერთმან გვადირსოს თქვენი ხილვა და ისიცა.

„ვიცი სარწმუნოთ რომ დიდი დანაშაულობა მომიძღვის წინაშე თქვენსა წიგნის მოუწერლობისათვის რაც წაბრძანებულხართ არც ერთი წიგნი არ მომიწერია, არამედ მერწმუნედ რამდენ გზის ავიღე ყალბი და ვიწყე წერა: არამედ ცრემლმან და გულმან არ გამიშვა, და ეხლაც თუმცა ვწერ დიდის ცდითა და სიფრთხილითა მაგრამ მე თვით არ ვიცი სწოედ და აღარ მახსობდების, რასაც ვწერთ. გთხოვ უმორჩილესად რათა მომიტეოთ, უნდა მოიხსენოთ როგორათაც მგლოვარე ჯერეთაც ისე არს ჩვენი ეკლესია და მრევლი, მეტადრე ჩემი სახლობა და მართა. თუმცა მართალია ყოველთვის განუშორებელი პოლიაქის პატრი აქ არის, და ყოველ დღე სწირავს, და აგრეთვე ტერ სიმონა, და ტერ

აკოფა. არამედ ჩვენი ფიქრი და გონება სულ თქვენთან არის. ფრა ანტონი კარგის პატივით დავმარხეთ პლოსიოთ და ბაბთებით მოვრთეთ კუბო, და ზემო სახში ქელეხი გვექონდა კარგი.

„მომამაგვე და ფ'დ მოწყალეო მამაე პატრი უმფროსო, იმედი მაქვს ღვთისაგან რომ გერეთ უკან მობრძანდეთ, და თუ ვინცოცაა რომ ღვთის ნება ეგრეთ იყოს და წაბრძანდეთ, გთხოვთ დიდის ვედრებითა აღმისრულოთ აღთქმა იგი და ეცადოთ ანუ თვით თქვენ და ანუ სხვის შუამავლობითა რომ ამ ზუბალოვი ივანეს ხელით მეც მელირსოს თქვენს წყალობითა წმიდა მამის კურთხევის პატენტით, რომელი იოსებ ზუბალოვს აქვს მიღებული როგორათაც თქვენ მიბრძანეთ; გვევდრები დიდათ რომ ამაზედ უთუოდ იფიქროთ და ღონისძიება მოიხმაროდ რადგანაც დიდათ მომსურნე გახლავარ ღირსი გამხადო ამ დაუფასებელი ბედნიერებისა თქვენს სადღეგრძელოთ და სახსოვრად.

„ამისთვის გთხოვ რათა დაუვიწყარ გვეყო უღირსნი მარადის ლოცვასა და წირვასა შინა, და აგრეთვე ჩვენც ცოდვილნი ვასრულებთ ყოველ დღე წმინდა წირვასა ზედა ვალსა თქვენის ხილვისათვის და მშვიდობისათვის, სამი მამაო ჩვენოს თქმითა, სამს გიხაროდნის და სამი დიდება მამისა თქმითა წმინდა სამების სახელითა, რომ მან გვალირსოს განუზომელი მოწყალეობა ესე იგი ხილვა თქვენი, რომ მით მივეცემით დიდსა ბედნიერებასა ახსარებითა და წმინდა საიდუმლოებითა, რომ ღმერთმან გვალირსოს.

„მე ამისათვის ახალსა და გაელილთა აშბავთა აღარას გწერ რადგანაც ყოველი გარემოება და აშბავი რაც მე ვიცი, თვით ივანე ზუბალოვმანც იცის და პირის პირს მოგახსენებსთ. მშვიდობისთ ჩემო საყვარელნო სულიერნო მამანო და მოამაგენო ამით მეორეთ გესალმები ცრემლოვანის თვალითა, და ღმერთსა ვთხოვ რომ ამ წიგნის მიღების შემდეგ თქვენი წიგნით განვიხაროთ, როგორც ანგელოზთა განიხარეს და ჩვენც მათთან ვხარობთ შობასა ზედა უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესა. ეგრეთვე თითქმის მივამზგავსებთ თქვენს ხილვას სიხარულად, რადგანაც უთქვენოდ ჩვენ და შეილნი ჩვენნი არა რაი ვართ სულიერის ანგარიშითა. ამისთვის მოვახსენებთ თუ მრავალი სულის დაკარგვა არ გინდათ ჩვენის სარწმუნოების შვილთა უთუოდ ყოვლის ღონის ძიებით ეცადეთ და მოგვეპატრონეთ.

„პეტრე მესათემა, ზაქარია ზუბალოვმან, ოჰანჯანამ, და სხვა ნათლით შემოსვილს მარჯვენას გეამბორეს სიყვარულითა. ჩემა სახლობამ არამც თუ მხოლოდ ნათლით შემოსვილს მარჯვენას გეამბორეს არამედ თვით ფეხის ზურგზედა დიდის ცრემლითა.

„მაშინაც რომ მოგწერათ პატრი სიმონმა რომელიც წერილები იყო ფრა ანტონასთან თავის ადგილს ჩავაბარე მაშინვე რომ მივედი და

კვიტანციები მე მაქვს შენახული ასე მოიხსენიეთ. ჩემს უხვს მოწყალეთა მამათა ფრიად სანახავეად სანატრელთა. პ. ბონავენთურას, პ. ფილიპეს. და პ. ბერნარდესა ნათლით შემოსვის მარჯვენეს ვეამბორებით. და ყოვლად მოწყალეს ღმერთსა ვთხოვ მათ ხილვასა ჩვენსა სასიხარულოდ: ახ. პატრი ბონავენთურამ, ახ პ. ფილიპევ. და ახ. პ. ბერნარდევ. უთქვენოთ მკვდარნი ვართ. ახ. თქვენ დამკარგავს.

„სხვებრ დაეშთებით თქვენი მაღალი ღირსების ყოვლად პატივის მცემელი მოსამსახურე და სულიერი შვილი. ივანე პეტრეს ძე ამირალოვი.
„1845 წელსა კათათვის 18-სა ტფილისით“.

„მოწყალე ღირსო მამაო ბატონო პატრი დამიანე.

„ღიდის სიმდაბლით ხელთ გემბორები, და გთხოვ ლოცვა კურთხევას.

„ჩემს ვითარებას მოიხსენიებთ მაკარიილამ ღვთით და თქვენის ლოცვით მშვიდობით გეახელ ყულევს, მაისში მაკარიისაკენ რომ მივემგზავრებოდი იმ დროს აყოფა ბეოლოლოვი მოვიდა ჩემთან და თქვენ მაგიერ მიაშბო თქვენი შვილობა მასთანვე საერთოდ სხვა აქ ნამყოფი პატრებისა, ვგრეთვე თქვენთვის თოკების მოქსოვაც ვეამბნათ გავაკეთებინე 12 ი. თოკია სულ და ყველასთვის საკმაო იქმნება, და ამ არუთენას ყასაბოვის ხელით მიახლებია და მიიღებთ. უმორჩილესად გთხოვ არ დამივიწყოთ თქვენის ლოცვით გთხოვ ჩემ მაგიერ მოკითხვა განუცხადოთ პ. ფილიპეს, პ. ბონავენთურას, პ. ქერუბინეს, პ. ემიდიოს, პ. ემანუელს და პ. ბერნარდეს.

„მოწყალეების დედა ყოვლად წმინდა ღთის მშობელსა ვევედრებით არ მოგვაკლოს და გვაღირსოს კიდევ თქვენი ნახვა, თავის სადიდებლად. მეც ხვალ ქუთაისისაკენ მივემგზავრები. თუ თქვენის წიგნით მომიგონებთ მოხარული ვიქმნები.

„თქვენი მარად მორჩილი მონა გაბრიელ ენდრონიკავი.

„ოქტომბერის 26. 1845. ყულევს“.

„კოსტანტინეპოლი ოქტომბრის 9. 1845.

„ფრიად პატივცემულო მამაო.

„მანდელგან წამისული მესამე დღეს აქ ვიახელი. ის საძაგელი ქარი რომელიც ამოვარდა ჰსწორედ ჩვენი წამოსვლის დროს, ჰქროდა მეორე დღეს შუალამემდინ, და რასაკურველია საკმაოდ არყვედა გემსა. მაგრამ ღვთით სულ მშვიდობით გეახელით. თქვენ მგონია ძალიან შესწუხდებოდით, მანამ მიბრძანდებოდით მიწაზედ.

„აქ პატრი უმფროსმა დამიჭირა თავის სახლში მე ძალიან ძნელად ვჰბეღამდი ამ პატივის მიღებასა, რადგან არ ვიცნობდი, პატრი მანვე-

ლას გარდა, არც ერთს პატრსა, და უმეტესად ამისათვის, რომ მე დაბინავებულიც გახლდი ცალკე ოთახში. მე ექვი არა მაქვს, რომ ეს ჩემი პატივისცემა არ სწარმოვებდეს თქვენი სიყვარულისაგან, რომლისათვისაც დიდს მადლობას მოგახსენებ.

„ამ ათ დღეზედ გეახლები მარსელს, მომავალს ცეცხლის გემითა. მე ვპსკდილობდი რომ აქ მოვრჩენილვიყავი ჩემს საქმესა მაგრამ არ მოხდა ამისთვის აქამდინ დამიგვიანდა.

პ. ბონავენთურასა, პ. ფილიპეს და პ. ბერნარდეს ხელთ ვემთხვევი. ღმერთსა ვსთხოვ რომ ჩემის დაბრუნების შემდგომ სულ ერთათ განახოთ ჩვენს საწყალს საქართველოში.

„მშვიდობით ბატონო! თქუცენი ლოცვა და კურთხევა იყოს ჩემზედა.

„თქვენი სულიერი შვილი ივანე ზუბალოვი“.

„თქვენო უმაღლესობავ, მოწყალე მამაო ფრიად პატივდებულო და სანატრელო დიდის სიმდაბლით მოგიკითხავ, და თქვენს უფნე ცხოვრებას უფლისა მხსნელისაგან ვითხოვ.

„შემდგომ თქვენი უსამღვდელოების წერილი რა მივიღე, დიდათ ნუგეშცემულ ვიქმენ, თანვე თხოვნილი ჩენი უღირსობისა. რომელმანც მოაწია აქ ახალციხით, რომელიცვე გაეხსნა ტერ გრიგორ ნეფისოვსა, და იმა სარჯელისა თქვენისათვის დიდათ მადლობელი ვარ. დიად სწორე იყო და მადლიანი, როდის იქმნება რომ მობრძანებულიყოთ და თქვენის ხილვით გვეხაროს სიხარულითა დიდითა, თვალნი და ფიქრი გზისაკენ გვაქვს. წინა თვეებში ამბავი ამბავზედ გაიშალა მობრძანებისა თქვენისა და სიხარული სიხარულზედ გვემატებოდა, ესრედ ერსაც რადგან ტფილისილამ მოეწერათ რომ პრიბილს ფრანსიის გაზეთა მოუვიდა და მასშიდ ეწერა რომ, ტფილისილამ გადევნილი პატრები ისე უნდა შებრუნდნენ თავიანც ადგილსა, ამ პირობით რომ ოც წლამდი იყვნენ იმავე ადგილთ ყმაწვილები გაზარდონ პატრად, გაგზავნონ საფრანგეთში გასწურთონ გამოიცადნონ პატრად ეკურთხონ და მოვიდნენ; კვალად გორით გვაუწყეს რომ მუხრან ბატონის შვილი რომელი რუსეთში ყოფილა, თავისი მამისათვის მოუწერია, რომ იმპერატორმა უბრძანა მინისტრსა, მისწერე საქართველოს მფლობელსა აცნობე რომ პატრები შემოსასვლელი არიან, და მიიღონ პატივითაო. ხოლო რუსეთის გაზეთა არა რაის აცხადებს თქვენს შემოსვლაზედ, თუ არ ხელმწიფის რომში შებძანებასა, ორ გზის პაპთან ყოფნასა, წმიდა პეტრეს ეკლესიის დავლასა და ნახვასა და მუნცა პატივის მიღებისა, და მესხეთე დღეს გამოსვლასა, რომელი მე კიდევაცა ვთარგმნე ქართულად და ის წინა ხმა

და სასიხარულო ამბავი სულ მიწყდა არსიდ აღარ ისმინება რა, თქვენს კერძოთაც ვერა რაი მტკიცე ცნობა მივიღეთ შემობძანებისა თქვენისა რომელთ სულ და სულ მოგელით ამ დღეებში, და ღირსი ვერ გაეხდით. ამა ფრიად ცოდვილისა და უბადრუკისა ლოცვა და საკანურო ღთის წინაშე ვგონებ რომ არ იწყნარება. ქეშმარიტს მოგასენებ რომ ამ კერძოდ ჩემი ფიქრი და ნატრა ეს არის, რათა შერცხნენ და დამდაბლდნენ წმიდა ეკლესიის მტერნი, და დაიხშოს პირნი კათოლიკე წმიდა სარწმუნოების დამამცირებელთა მაგრამ აწ ის წინა სიხარულმა აღგვიცარცვა საქმის შეუსრულებამან, და ვართ ასე დაღონებული და მოლოდინე თქვენ მიერ სწორე ბეჯითი ამბავისა, თუ ვითარ უნდა იქმნას. მე ჩემს კერძოდ იმედი არც გადმიწყვეტია, და არც გიდვიწყებტ მაცხოვრისა ჩვენისაგან რომელი უტყუარი არის და თავის წმიდა ეკლესიას არავის დააქელინებს, უმეტესად გააბრწვინებს და აღიდებს რომელსა ზედა ესეთი ნუგეშით ერსაც სასოებაზე ვამტკიცებ რაოდნათაც ძალ მიძს, შეწვენითა ღეთისმშობლისა. რომლისათვისაც ვიპოები ტანჯვასა შინა და დიდს შეწუხებაში თუ შინაურ მტრისაგან, და თუ ცრუ მტყუარ მეგობრისაგან, ასე რომე არ გვაკლებს დევნულობასა ის შინაური მტერი სარწმუნოებისა, წმიდა ეკლესიისა. და ჩვენი სულისა, რომელიც მოუშვია უფალსა ჩვენზედა ჩვენს გასატანჯავათ, და გამოსაცდელად. იმ საწყალს კიდევ ეჩივლა ჩვენზედ მთავარ-მართებელთან, და ტფილისიდან მისი შემწე ღირებტორი გინა პირი მთავარმართებლისა იწერებოდა აქ ნაჩაღნიკთან ქუთაისის უეზდისა, რომელმან გამოგვიცხადა და წერილი იგი კითხვითა, თუ წმიდა საიდუმლოთ ხმარებათა ზედა, თუ სახლთა შორის ასრულებათა ზედა, თუ იმ შავგულიანის უთანხმოებათა ზედა, თუ გვირგვინის კურთხევის საიდუმლოთა შესრულებათა ზედა, რუსის ზაკონებით გამოძიებანი ამა და ამ ტომის კანონებისა მათისა, რომელთა ზედა გვთხოვდა თვითეულად პასუხსა, და მივეცი მოკლედ ერთი პასუხი რომ ჩვენ ვართ რომის აღიარებისანი. მისი სჯულიერი და კანონიერი უმფროსისაგან გვა მთავრისაგან მიმიღიეს შეძლება საიდუმლოთ ხმარებისა, ვალდებულებითა, და ჩვენი წმიდა სარწმუნოების დარიგებისამებრ აღმისრულებიეს და აღვასრულებ იმათზედ რომელნიც ჩემდა ერთ მალეიარებელნი მომმართვენ მე, და არა ძალმიძს დაცხრომა ჩემი ვალდებულებეთი სამსახურისაგან სასულიეროსისა, და არც შემძლია მოწყვეტა წმიდა საიდუმლოთაგან ერისა მის; რა საქმე აქვს მას შაპყლოვს სახორციელო მთავრობასთან, ანუ რა სასულიეროს სახორციელოსთან, აქვს რაიმე კანონიერი საჩივარი, ჩვენ გვაქვს სასულიერო მთავრობა, მას მიმართოს და მან გვკითხოს ჩვენ და ჩვენ ვიქმნებით მისდა პასუხის მგებელი. ამ გვარი წერილი ჩვენი გაუგზავნა ნაჩაღნიკმა ღირებტორსა,

პასუხად მთავარ-მართებლის კითხვათა. მესამე მოვიდა აქ ტფილისიდან ერთი წერილი, რომელიც პოლიციაში გამოგვიცხადეს ჩვენ ორთა, მაგრამ ფარულად, ეს რომ ვითომც მთავარ-მართებლის მიერ თქვენ რაისაც სასულიერო სამსახურს ასრულებთ, თანახმობით გინა მორჩილობით იყოს შაჰყულიანისაო, არც გვკითხეს რაიმე, არც არა პასუხი გვთხოვეს. მხოლოდ ხელი მოგვაწერინეს რომ გამოგვიცხადა: ახალციხეს რაც მოიქმედა იმ სულიერმან ტერ გრიქორ ნეფისოვთან. ყოველივე ვიცი რომ მან მოგწერათ, ნახე იმისი მზაკერობა. აწ მივიღე ცნობა რომ მთავარ-მართებელი და ნერსესი ახალციხეს უნდა მოვიდნენ, მოელიან მარტის 22-საო: იმ თქმულობისამებრ დღეს იქ უნდა იყვნენ. არ ვიცი თუ რა საქმე არის. ეგები მას უნდა აკურთხებინოს შეესულიანი ეპისკოპოზად. ანუ თუ იმასთან შეერთდეს, თავისი ერთა, რადგან სომხის გვარია, და ამითი უფრო მოტყვილდნენ უბედურნი ერნი მისი შემდგომნი. და მერმე ერთად რუსის რჯულთან, ღმერთმა კი დაიფაროს, თუ სხვა რაიმე არის ვინ იცის. უნახოთ რა ხმა გამოვა, რა ექმნა რომ მორწმუნე წამსვლელი მომსვლელი თქვენკენ არავენ ჩნდება, თეარა სულ მალე შეგატყობინებ, ესეც თრთოლით მიმიცია ამ გიეისათვის, და როდის ეს წერილი მოგბარდესთ გთხოვ რომ ერთი მცირე ზაპისკა მისცეთ რომ მომზარდა გაუხსნავი....

„ილოცევდით ჩემთვის, რომელი დავრჩები უ. ლ. ტერ იაკობ მურადოვი.

„23 მარტისა, 1846. ქუთაისსა“.

სიმოკლის გამო სხვა ბევრ ამისთანა წერილს ესტოვებთ და აქ აღარ მოგვყავს, და არც რომ შემეცნებას უწერთ აქ მოყვანილს წერილებს, რადგან წიგნი ძრიელ გავრცელდებოდა უკეთუ ყველასთვის შესაფერი შემეცნება მიგვეძღვნა.

ამ წერილებით ვაბოლოვებთ ამ ჩვენს წიგნს. ვგონებთ, ამან იქმაროს ქართველი. კათოლიკების შესახებ აღძრულის კითხვის პასუხად. რადგან აქ მოყვანილი საბუთები შეეხება თითქმის ყველა დროს და საქართველოს უმეტეს პროვინციებს, ამ საბუთების წარმოდგენის დროს ჩვენ, სიმოკლისათვის, ყველას განმარტებას არ გამოუდევით. მომეტებულ ნაწილი შეუნიშვნელად დავტოვეთ, ამიტომ, უადგილო არ იქმნება, აქ რავედნისმე სიტყვით საზოგადოდ ჩვენი აზრი გამოვსთქვათ.

XIII საუკუნიდგან ვიდრე XVI საუკუნემდე საქართველოს კათოლიკობის შესახებ ყოველი გარემოება ვერ გამოვიკვლიეთ, რადგან იმ დროებისა ბევრი სხვა და სხვა საგნის საბუთები დაკარგულია. გარნა რაც კი აღმოვაჩინეთ და წარმოვადგინეთ, ნათლად გვიჩვენებს, რომ კათოლიკობა საკმაოდ გავრცელებულია, ვინაიდან კათოლიკე სარწმუნოე-

ბის საეკლესიო იერარქია დაწესებულია და ეგოდენნი ლათინთ ეპისკოპოსნი და მოძღვარნი ყოფილან. ეს გარემოება იმასაც გვიჩვენებს, რომ იმ დროს საქართველოში კათოლიკობისათვის არაერთადი წინააღმდეგობა გაუწევიათ არც ქართველთ მეფეებსა და არც თვით ერსა, ის კი არა, თუ მთავრებს და თუ ერს დიდი თანაგრძნობა და შემწეობაც უნდა აღმოეჩინათ, რადგან უამისოთ აქ საეკლესიო იერარქია ვერ მოიკიდებდა ფეხს, როგორათაც ეს დაეინახეთ შემდეგს საუკუნოებში. უწინდელ ხშირ ომებს და მეტადრე ოსმალების გაძლიერებას და მათ საქართველოსთან მოახლოებას ამ ლათინის მოძღვრებისათვის ხელი რომ არ შეეშალა და საქართველოში შემოსვლის გზა მათთვის არ მოესპო, საქართველო იმ დროშივე მიაწევდა განათლების უმაღლეს წერტილსა, რადგან ლათინის მოძღვრები წმიდა დომინიკეს და წმიდა ფრანჩისკეს წესისა, რომლებიც ხშირად და გუნდ გუნდათ მოდიოდნენ საქართველოში, ყოველის მხრით მეტად განვითარებული პირები იყვნენ. მსოფლიო ისტორიიდან ვიცით, რომ ევროპაში შუა საუკუნეში, სწორედ ამ ორდენების მონაზონებმა დაიცივეს და განავრცელეს ყოველგვარი განათლება, იმისთანა ბედნიერი დღე მოელოდა საქართველოსაც, ამ მონაზონებს რომ შესძლებოდათ მუდამ გავრცელება ჩვენში თავიანთი სწავლა-მოძღვრებისა.

მეჩვიდმეტე საუკუნის დასაწყისს საქართველოში მოსულნი თეათინელი მონაზონები არა ნაკლებ განათლებულნი პირნი იყვნენ. იმათაც შეეძლოთ საქართველოსათვის დიდი სარგებლობა მოეტანათ. მაგრამ ეს ვერ მოახერხეს, ამისი პირველი მიზეზი იყო სპარსელების ხშირი შემოსევა საქართველოში; მეორე მიზეზი—სომხების მტრობა. ამას გარდა, უნდა დავასახელოთ ისიც, რომ თეათინელებმა ვერ გაუძლეს გაქირვებას, მეტად შეუშინდნენ საქართველოს ესეთ გარემოებას და სამეგრელოში გადაიხვეწნენ. მეორე უფრო მეტი შეცდომა მათი ის იყო, რომ ერთბაშად მოინდომეს გაკათოლიკება სხვა და სხვა ტომებისა და წინდაწინვე არ გაზომეს თავიანთი ძალა. საქართველოში მოღვაწეობას არ დასჯერდნენ და ინდოეთშიაც გახსნეს ახალი მისიონი, თვით იმ დროს, როდესაც საქართველოში მათი რიცხვი საკმაოდ არ იყო და ვერ გასწლომოდნენ ამ ქვეყნის ყველა საქიროებას. ამ ნაირად საქმის დაქერამ დიდად ავნო. ვეღარ იშოვეს საკმაო მისიონერები, რომ თუ ინდოეთსა და თუ საქართველოში გამოეგზავნათ. თავიანთის სიცოტაჲვის გამო იძულებულნი გახდნენ არა მარტო საქართველოსი, არამედ თვით ინდოეთის მისიონიც მიეტოვებინათ. მაინც იმათმა მოკლე დროს შრომამ საქართველოში უქმად არ ჩაიარა. როგორც უკვე ვნახეთ, ერს დიდი სამსახური გაუწიეს და ბევრნაირი სიკეთე უყვეს. გარ-

და ამისა საქართველო მთელს ევროპას გააცნეს თავიანთის წერილებით, რაც სხვა ორდენის მისიონერებს არ უქმნიათ.

ხოლო საქართველოში უკანასკნელად მოსულის კათუცინებისაგან დიდი არაფერი არ იყო მოსალოდნელი ისე, როგორათაც მოითხოვდა საქართველოს საქიროება, რადგან განათლების მხრივ, კათუცინების ორდენს სხვა ორდენთა შორის უკანასკნელი ადგილი უქირავს. მიუხედავად ამისა, კათუცინებს შეეძლოთ საკმაო ნაყოფი გამოეღოთ, უკეთუ საქართველოში მოსული ყველა მისიონერები შესაფერად მომზადებული ყოფილიყვენ თავიანთი მისიონისათვის. სამწუხაროდ, რის ქმნაც კი შეეძლოთ კათუცინებს, ისიც ვერ აღასრულეს სომხების გამო, რომელთაც იმდენჯერ სდევნეს და ყოველი ღონისძიება იხმარეს, მათი შრომა ყოველი მხრით უნაყოფო ექმნათ. ამნაირის უსამართლო და ბარბაროსულის დევნით სომხებმა მარტო კათოლიკე სარწმუნოებას კი არ აენეს, არამედ სრულიად საქართველოსაც დიდი ზარალი მიაცენეს, რადგან უმეტეს შემთხვევაში კათუცინებს ხელი შეუშალეს და არ მიუშვეს ექმნათ ის სიკეთე საქართველოსათვის, რის ქმნაც კი შეეძლოთ. ეს რომ არ ყოფილიყო, 1661 წლიდგან დაწყებული 1842 წლამდე საქართველოში 178 კათუცინი, ერთი მეორის შემდგომ მოსული, რაგინდ დიდი უმეტარი ყოფილიყვენ, იმაზედ უმეტეს ნაყოფს გამოიღებდენ, რაც კი იმოქმედეს ეგოდენი დევნულობის დროს.

ქართველმა ერმა კი დიდათ დააფასა მისიონერების შრომა და ყოველგვარი თანაგრძნობა აღმოუჩინა; გარდა ორი სამი შემთხვევისა, მუდამ დაიფარა ისინი მათის მტერის წინააღმდეგ, არც ქართველთ მეფენი იყვნენ ნაკლები მათნი მფარველნი. თუ მეფეს თეიმურაზ მეორეს არ ჩავაგდებთ ანგარიშში, თითქმის ყველა მეფენი მათ თანაუგრძნობდენ და ბევრნაირათაც ეწეოდნენ; ეგრეთვე რადენმამე მეფეცაც მიიღო კათოლიკე სარწმუნოება. [თუ ქართველების მომეტებულმა ნაწილმა არ მიიღო კათოლიკობა, ამის მიზეზი ის კი არ იყო, რომ ქართველი ერი ვითომც მტერი ყოფილიყოს კათოლიკე სარწმუნოებისა,] ან მისდამი მიღრეკილება არა ჰქონოდეს, არა, ამ აზრის წინააღმდეგი საბუთები უკვე ბერი წარმოვადგინეთ. [ეს უნდა მივაწეროთ საქართველოს სხვა და სხვა გარემოებას, რომელიც ხელს არ უწყობდა, ეგრეთვე უნდა დავაბრალოთ მისიონერების უხეირობასაც, რადგან ისინი არ ეცადნენ და ანუ ვერ შეიძლეს, აღმოეფხვრათ ქართველების გულში, რაც კი ბერძნებმა შურიტ ჩაუნერგეს მათ კათოლიკე სარწმუნოების წინააღმდეგი. ეგრეთვე ვერც ჩაახედინეს, რაოდნათაც საქირო იყო, კათოლიკობისადმი უკვე მიღრეკილი ქართველი ერი, რომ კათოლიკე სარწმუნოებას და მართ-მადიდებელი სარწმუნოებას შუა არაფერი არსებითი დოგ-

მატიკური განხევაება იყო; ვერც მოახერხეს ემოქმედათ მათზე წმიდა გიორგი მთაწმინდელის მაგალითით, რომელიც კათოლიკე სარწმუნოებას ისე შეუცვლელად აღიარებდა, როგორათაც დაუცავს საქართველოს ეკლესიას. კათუცინებს საკმაო ნიჭი რომ ჰქონოდათ, უეჭველად, თუ ერთიან საქართველოს არა, მის უმეტეს ნაწილს მაინც მიაღებინებდნ კათოლიკობას.

მაინც კი მათი უმადური არ უნდა ვიყოთ, რადგან, თავიანთის შეძლების დაგვარ, ეგოდენ სხვა და სხვა, ხშირათ დაუძლეველ დაბრკოლებათა შორის, განაერცელეს და დაიცვეს ქართველებში განათლებათან კათოლიკობაც, რომელიც საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეში დღევანდლამდე არსებობს.

ტექსტები და სქოლიები.

თ ა ვ ი I.

ტიქსტები და სქოლიები.

1.

(1) Moni. Histoire de la crémance et des nations du Levant.

2.

(1) Mélanges Asiatiques, 1846. Tom. V. p. 50—53.

2.

(2) ქრონიკები. გამოცემული, თ. ჟორდანიას მიერ, წიგნი მეორე, გვ. 75, 101, 140, 142 და 152.

2.

(3) იგოვე, გვ. 141.

3.

(1) იხილეთ გუჯრები ა. ხახანაშვილისა, გვ. 115, 135, 160.

3.

(2) Georgius Henricus Pertz. Scriptores. Monumenta Germaniae historica tom. 23. pag. 886 et 911.

4.

(1) Sanctissimo Papae Patri, ac domino omnium Christianorum, tenenti sedem B. Petri, Russudana humilis regina de Aneguia devota ancilla et filia sua et inclinato capite ad pedes salutem.

Spero in Domino quod sicut estis magnus, et excelsus, ita Dominus adimplebit desiderium et devotionem vestram, si propter literas tibi missas es dulcis nobis et quaeris de statu nostro. Significamus Sanctitati Tuae quod frater meus Rex Georgianorum mortuus est, et regnam eius remansit mihi. Modo petimus benedictionem vestram super nos, et super Christianos nobis subiectos. Pervenit ad nos magnum consilium tuum, et mandatum per legatum, qui erat apud Damatiam, quod frater meus veniret in subsidium Christianorum, et ipse erat in proposito, et apparatu veniendi; et si vos audistis, illi mali homines Tartari intraverunt terram nostram, et multa damna intulerunt genti nostrae, et interfecerunt VI

millia de nostris, et nos non cavebamus ab ipsis, quia credebamus eos Christianos esse, sed postea quam intelleximus eos non esse bonos Christianos collectis viribus insurreximus in eos et interfecimus XXV millia de illis, et cepimus multos ex illis, et reliquos fugavimus de terra nostra, et propter hoc remansit, quod non venimus ad mandatum legati.

Quia vero modo intelleximus quod imperator de mandato tuo nunc debet in Syriam transfretare ad liberationem Terrae Sanctae plurimum gaudemus. Unde faciatis nos scire, quando transire debuerit imperator, et nos mittemus Ioannem comestabulum nostrum cum toto exercitu nostro in auxilium Christianorum, et liberationem Sancti Sepulchri, ad locum, quem mandaveritis ei venire. Et facimus vos scire, quod dictus comestabulus noster et quamplures alii nobiles de regno nostro acceperunt crucem, et expestant passagium. Unde supplicamus tibi et petimus a sanctitate tua quatenus tu mittas litteras, et benedictionem tuam nobis Christianis, qui sumus in Oriente. Latori praesentium dilecto nostro David episcopo de Hamii credas tanquam ab ore nostro audires et habeas nos commendatos in orationibus tuis sanctis (Archivi Vaticani Hona. III L. 8. ep. 432.).

6.

(1) Sanctissimo Patri et Domino totius christianitatis tenenti sedem Beati Petri, Ioannes vir obediens serviens comestabulus totius Bratae sive Armeniae, salutem, capite inclinato usque ad pedes. Si vos quaeritis de statu meo, per vestram benedictionem bonus est status meus, et significo Sanctitati Vestrae quod dominus meus rex est mortuus, et cum sancta gratia et benedictione vestra nos elegimus in regem. Sanctum et iustum mandatum vestrum, quod legatus vester a Damiata mandavit nobis pervenit ad regem et ad me; sed cum praepararemus, nos magnifice in armis et equis, victualibus et personis venire ad succursum Christianorum, et liberationem sepulchri, Tartari, cruce praecedente eos, intraverunt terram nostram; et sic sub specie Christianae religionis deceperunt nos et usque ad VI. millia interfecerunt de nostris. Sed postquam intelleximus eos nos esse veros Christianos, nos cum gratia vestra et auxilio sanctae Crucis insurreximus in eos, et interfecimus de eis usque ad XXV millia equitum et quosdam ex ipsis coepimus aliosque fugavimus de finibus nostris: et ista fuit causa, quare non

potuimus adimplere mandatum vestrum factum per legatum. Verum quia intelleximus, quod mandasti imperatori et coeteris Christianis de occidente ut ad liberationem sancti sepulchri se debeat praeparare, gavisus sumus quam plurimum, et scire vos velimus, quod cum super hoc receperimus vestrum mandatum parati sumus cum toto exfortio nostro ad Christianorum subsidium proficisci; et ego in propria persona paratus sum in succursum Terrae Sanctae venire cum. XL. millibus bellatorum ubi vobis placuerit; nam noveritis, quod ego et multi barones nobiles de terra nostra suscepimus crucem. De caetero rogamus sanctitatem vestram quod mittatis benedictionem vestram super nos et terram nostram ut cum benedictione vestra et gratia divina secure possimus prealia Domini preliari. Latori praesentium David sancto patri et episcopo credatis tanquam nobis in iis quae ex parte nostra sanctitati vestrae duxerit proponenda. Nepos meus filius fratris mei Sanxa nomine dominus XV magnarum civitatum inclinato capito ad pedes postulat benedictionem vestram (Raynoldus tom1, vel, tom. 20 an. 1224, pag. 530—536, XIX).

S.

(1) Tuae Serenitatis litteras devotionis odore plenas paterna benignitate recepimus et earum continentiam intelleximus diligenter et quidem multum gavisus sumus in Domino super devotione quam habes ad nos et ad Romanam ecclesiam matrem Christianorum omnium et magistram; et super pio desiderio; quod habes de liberatione terrae sanctae in qua Dominus Jesus Christus dignatus est humani generis operari salutem, tradens morti crucis ineffabili pietate seipsum ut genus humanum a morte perpetua liberaret. Super mortem autem clarae memoriae fratris tui regis Georgianorum tibi paterno compassi sumus affectu, ac in eo subsequenter gavisus quod pacifice obtines regnum eius, sicut nobis per ipsas litteras intimisti, optantes ut Deus, in cuius manus sunt iura regnorum et regna te ac tuum regnum in sua fide ac devotione, atque in omnibus amplificet et conservet. Et si enim absentes simus corpore praesentes tamen spiritu, te ac alios Christianos regni tui cordis oculis intuemur et delectamur in fide quam habetis in Domino Jesu Christo, cui eo ipso est acceptior fides vestra quod eam servatis in medio infidelium nationum inter quas lucetis quasi lucernae in tenebris et redoletis quasi lilia inter spinas reportaturi fidei vestrae

desiderabilem finem, salutem vestrarum videlicet animarum. Propter quod tuam exhortamur in Domino celsitudinem, ut certa de promissione Christi dicentis: Qui confitebitur me coram hominibus confitebor et ego eum coram Patre meo, qui est in coelis; in confessione ac laude sancti nominis eius firmus stabilisque persistas et ad persistendum in ea subditos tuos exemplo sanctae conversationis inducas, ut post huius transitoriae vitae inevitabilem exitum, una cum ipsis regnum merearis consequi sempiternum.

Sane super eo quod de passagio carissimi in Christo filii nostri Friderici illustris Romanorum imperatoris semper Augusti, et regis Siciliae certificari desideras, te ac exfortium tuum ad ipsius terrae sanctae succursum magnifice offerendo; fidei tuae zelum in Domino commendantes tibi, auctoritate praesentium declaramus, quod idem imperator ad ipsius terrae liberationem magnanimiter, ac magnifice se accingit, a festo S. Joannis Baptistae proxime ad annum unum, pro liberanda de manibus infidelium terra ipsa, cum innumera fidelium magnitudine, et alio apparatu, imperiali, magnificentia digno, Christo dictore feliciter transiturus. Monemus igitur serenitatem tuam et hortamur in Domino quatenus iuxta laudabilem promissionem tuam, tuum studeas exfortium taliter praeparare, quod tunc possis Domino Jesu Christo dignum magnitudine tua servitium exhibere. Ut autem tu et subditi tui ad tam sanctum opus vos tanto libentius et devotius praeparetis, quanto ex hoc maiora vobis apud bis apud Deum praemia comparatis, notificamus devotioni tuae, quod omnes qui laborem istum in propriis personis subierint et expensis, et illi etiam qui non in personis propriis illuc accesserint sed in suis expensis iuxta facultates suas viros idoneos destinaverint et illi similiter qui licet in alienis expensis in propriis tamen personis acceperint, plenam peccatorum suorum de quibus vere contriti fuerint, es confessi veniam dono apostolicae indulgentiae consequuntur. Tu ergo praesentes literas facias tuis subditis Christifidelibus recitari, quibus iuxta postulationem tuam, benedictionem apostolicam elargimur, promittentes tibi et eis in quibuscunque oportuerit, et decuerit, apostolicae sedis gratiam et favorem. Dat Later. IV id. Maii. Pontif. nostri anno VIII.

(Raynaldo Tomus primus 1224 pag. 535—536 Reg. Vat. A; S. vol. 12 fol. 189).

9.

(1) Hanorius Tertius nobili viro Joanni Comestabulo Bratiae. Litteras nobilitatis tuae receptas benignitate paterna et digna diligentia intellectis gavisus sumus in Domino Jesu Christo, tum super tuo prospero statu quem nobis significasti per litteras, tum super pio laudabilique desiderio quod geris de subsidio Terrae Sanctae pro ut eisdem nobilitatis tuae declararunt. Unde facimus magnitudini id quod intellexisti de benemerito imperatore et rege Siciliae, super negotio Terrae Sanctae, procul dubio verum esse. Idem enim imperator ad ipsius terrae liberationem magnanimitè ac magnifice, etenim ut ita alio usque transiturus. Monemus igitur nobilitatem tuam et hortanur attentius per apostolicas tibi scriptas mandantes, quod juxta laudabilem et manificam promissionem tuam ita tuum studeas exfortium praeparare quod tunc sicut decet magnitudinem tuam venire possis in auxilium exercituum christianorum et dignam domino Jesu Christo servitatem exhibere. Ut autem tu et subditum tuum et etiam ut in alio usque recitari, sciens quod personam tuam sincera in Domino caritate diligimus, et super fide ac devotione tua plurimum in Domino congaudemus, parati in quibuscumque oportuerit et decuerit tibi apostolicae sedis favorem et gratiam impertiri. Non solum tibi sed etiam pro tuis quibusque omnibus et specialiter nobili viro Sanxa nepoti tuo juxta devotam petitionem tuam benedictionem apostolicam elargimur. Datum Lateranense quarto idus Maii anno octavo.

(Reg. Vat. Honor. III. an. 8. vol. 12. epist. 435. fol. 190.).

10.

(1) Illustri Gorgiae. Gregorius Papa IX. Cum sit omnis ad Omnipotentem potestas et quae ad eo fiunt, ordinata credantur, illi prefecto reges non portant gladium sine causa qui et erecti adversus impios libenter vindicant iniuriam creatoris et fidelibus inclinati pia ipsorum facta fovenda pariter et muniendo collaudant. Sane dilecto filio Jacobo de Russan de ordine fratrum Minorum latore praesentium accepimus referente, quod tu thronum glorie cui presidis ab auctore omnium recognoscens, personas ipsius ordinis quin potius operantem in eis spiritum veneraris, intelligens, sicut credimus, et attendens quod qui custodit parvilos hodie in confusionem heretice pravitatis, catholicam dignatur ecclesiam evidenti-
oribus signis atque miraculis decorare per eos, ut quo se fortius

paupertate simul et simplicitate deiciunt, eo maioriubs ab eo qui humilia respicit, virtutum honoricus attollantur. Ut igitur justi et prophetae mercedem accipias, si rex, pro illo rege qui per ignem vivos et mortuos iudicare venturos, quicquid minimis suis actum clementer invenerit sibi prestitum reputabit, gratiam et favorem talium factis accomodas et eorum misericorditer infirma supportas, serenitatem regiam rogamus, monemus et hortamur attentius ac per apostolica tibi scripta in remissionem peccatorum iniungentes quatenus dictum fratrem dilectum familiarem nostrum et ceteros ipsius ordinis professores, qui in oner voluntarie paupertatis pro Christo legatione funguntur ad gentes quæ non noverunt Deum et assument in vacuum eius benigne recipias et caritative pertractes, in ipsis magnificens opus eius, qui seipsum nobis prebuit et pro nobis et nos de corruptionis redimens servitute in filiorum libertatem vocavit, hereditaturus cum ipso gloriam sempiternam. Dat. Laterani III idus Aprilis anno septimo (1233).

(Ex iisdem regesto et anno epistola XXII. P. 6. to. 4. v. 17).

15.

(1) Rusude regine et David nato eius Georgianorum regibus illustribus.

Vas admirabile sol opus excelsi ex altis orbem illuminat..... Vobis equidem carissimi filii ille qui suum in sole tabernaculum posuit qui exultans ut gigas ad currendam viam egressus e coelo tanquam sponsus de thalamo virginali processit vestris infudit cordibus sui luminis claritatem ab ipsis errorum tenebris amovens eis inextimabilem sue notitie gratiam amoirabili largitate concedens ut omnipotentis patris admirantes potentiam eterni filii sapientiam venerantes et in spiritu sancto qui est utriusque connexio possidentes reginam virtutum omnium caritatem caritatem Deum quem nune in enigmate per speculum cernistis catholice fidei tandem exuti corpore mortis huius revelata mereamini facie in eterne glorie palatio intueri. Ibi enim iustis coram ipso clarius sole fulgentibus nulla nox est set nitete perpetua claritas. Ibi enim omnis superexcrescit habundantia, nulla invenitur egestas. Ibi nulla adversa propediunt. Ibi ad nutum omnia beatis optata succedunt quia oculus non vidit et cor meditari non potuit bona que Deus se diligentibus preparavit. Gaudemus igitur pro vobis filii pro vobis letitia summa gaudemus quod caritati vestre Dei verbum inotuit quod in partibus

vestris fides, ut scribitis, a tempore nascentis ecclesie firma et sine ruga permansit. Gaudemus et iterum quod Dei filius inclinatis misericordie sue celis vos duxit in sui notitiam nominis ut sic vobis omni plenum gloria sue largiretur participium bonitatis. Quis ergo hunc Dominum non veneretur et diligant qui hominem non pro se set ut eum glorie sue consortem faceret de terra limbo constituit qui ut hominem de catena servitutis eriperet filium suum sub borma servi missum in terram subire crucis opprobrium et periculum mortis iussit. Quis ergo hunc Dominum non veneretur et diligit qui hoc solum requirit ab homine ut iudicium, misericordiam et alia salutis opera faciat ut dum toto ipsum corde diligens timeat et cum eo ambulare sollicitus non desistat. Congratulamini etiam et vos nobis et aliis ad quos Christi pervenit dum Deum a nobis debita reverentia excoli et nos in eius fide vitam gaudetis perpetuam promereri sique ad nos vestris venientibus ut ad vos nostris recurrentibus literis gaudia vicissim alterna suscepimus cumque vos in nobis fidem Christi exaltari conspiciamus et nos in vobis, mutua pietatis letitia exultamus. Illud quoque in vestris contentum litteris quod Tatarri hostes catholice fidei vestrum intraverant conceptam letitiam minuit et quod vobis damna gravia intulerunt acquisitum nobis gaudium vulneravit. Veruntamen in hoc exultationem resumpsimus quod et si predictis hostibus terga dederitis victi tamen finalem palmam victoriae de victoribus reportastis gravisque illos afflixit damni periculum quod arma in vestrum superant detrimentum. Decet autem et vos nobis compati qui multas persecutiones ab hostibus fiedi hoc tempore patimur quo preter Sarracenos qui in Hispanie et Syrie partibus fidem impugnant catholicam nonnulli alii a fide Christi apostatantes ecclesiam Dei quibus possunt impugnantes viribus, novam perditionis septam indicere et fidem salutis et redemptionis humane de terra exterminare conantur. Set forsana divina voluntas nos hiis temptationibus ingerit que nonnunquam bonos per improbos tribulari permittit ut constantiam et eorum fortitudinem sicut in fornace aurum examinet, et omnem de corde iusti peccati rubiginem per huiusmodi tribulationem expurget quia divini templi edificium lapides minime recipit quos manus artificis multis tribulationibus non polivit et ex frumento panis nequaquam confisitur nisi ipsius flagelle a paleis expurgetur. Sic enim iusti expurgati promie eterna recipiunt, sic probati ad eterne delicias

vite procedunt. Nam populus Israel non prius terram promissionis ingreditur quam post longi deserto circuitum et multorum victorias hostium dignus eiusdem terre introitu censeatur. Veruntamen speramus quod redemptor noster post hanc tempestatem tranquillum faciet et adversarios apostolice sedis sub pedibus suis contere non omittet. Igitur filii desinite admirari sicontra dictos Tatarros ecclesie Romane exercitus in vestrum non venit auxilium quia id interpositorum sarracenorum quos in dicta Syria expugnari mandavimus prohibuisset improbitas et interiacentium que vis istos permiserunt ad nos venire rumores non permisissent intervalla terrarum nos quod in succursum vestrum insufficientes exitimus qui ad defensionem fidei christiane in Italia et dictis Syrie et Ispanie partibus sine intermissione totis viribus laboramus. Ideoque dum vobis aliter succurrisse nequivimus nostras sinceritati vestre duximus litteras destinandos, ut qui nostram ad vos affectum expectatis scrire non poteratis auxiliis saltem ex scriptura vobis nostre quam ad vos gerimus innotesceret indicium caritatis. Super eo vero quod domum vestram nostre uniri postulatis et petitis tanto digniori in domino laude magnitudinem vestram efferimus quanto istud siquid forsitan ad perfectionem salutis vestre hactenus omissum extitit salutem ipsam et nostram de vobis gaudium iuxta mensuram bene confertam et coagitem fortius adimplebit. Una este enim ecclesia catholica christi sponsa qui beato Petro Apostolorum Principi ligandi et solvendi potestatem committens et Petrum ostendens super hanc inquit petram edificabo ecclesiam meam ut dum ostenderet solum Petrum et singularem ecclesiam diceret plures ecclesias esse et diversos ecclesie proponi pastores apertius prohiberet propter quod soli Petro ut eius oves pasceret perpetuo edicto precipiens et conversionem gentium futuram esse predicens se illos ecclesie primitive de iudeis exorte aggregaturum fore predixit apertius imperans ut ex hiis unum ovile fieret et ecclesie de iudeis et gentibus aggregande pastor unicus presideret. Istud idem Ezechiel propheta in spiritu previdens palam inquit quod dominus omnes filios israel per quos convertos ad deum intelligimus, ita gentem unam efficeret, quod in dio regna non dividerentur alterius et rex unus eis omnibus imperaret. Ex quo patenter plures ecclesias esse prohibuit et plures ecclesie preuniversalis pastores penitus interdixit quia plura unius esse capita corporis et uni diversa coniungi sorpa capiti non permittit ratio na-

turalis. Licet enim plures populi in cultum sint catholice fidei congregati omnes tamen una consetur ecclesia dum uni capiti Christi Vicario et beati Petri successori cervise reverentiam exhibent inclinati. Reliqui vero qui eiusdem capitis se non membra constituunt quasi monstra sine capite in viam perdicionis abscedunt quia sicut nec christus dividitur, nec in se deitas separatur sic etiam christus ascendens in celum anum relicuit in terris vicarium sic nesesse est, ut ei omnium qui Christi esse cupiunt subdantur capita populorum. Sed nec ex hos fratribus et episcopis nostris debitum honorem subtrahimus quosa B. Petro et eius successoribus in partem sollicitudinis evocatos vices Dei et Apostolicae sedis gerere minime dubitamus. Quare oportet filii charissimi, ut et vos et caeteri vestrae jurisdictionis subjecti Romanum Pontificem B. Petri successorem et Christi vicarium poetrem et caput fidei nostrae humiliter agnoscentes et dolentes, quod id bonum praeteritis temporibus non fecistis et Ecclesiae Romana uniri et ei iis, quae ad salutem animarum vestrarum quam et nichil aliud postulamus a vobis obedire curetis. Cum enim solum ob homine requiramus ut Deum timeat et ex tota ipsium mente diligens in ejus justificatione procedat, non videtur sani spiritum habere consilii qui. suam in hoc negat nobis obedientiam impertiri. In hac quidem obedientia. nullius quantumcumque potentis imperium nullius. honor regis minuitur: sed ex hac omnium potestas et libertas augmentur: quia illi digne populorum proesunt regimini, quisicut ipsi alios praecellere cupiunt, sic divinae student excellentiae famulari.

Hinc est quod celsitudinem vestram monemus rogamus, et hortamur attente obsecrantes per aspersionem sanguinis Jesu Christi, quatenus Romanam Ecclesiam matrem recognoscere, et ipsius Pontifici obedire, ac ad Apostolicæ sedis obedientiam subditos vestres efficaciter inducere studeatis ita quod ex hoc vobis coronna dupliciter in coelis, dum studio vestro oriens et occidens in unum corpus convenerit ecclesiasticae unitatis. Scitis enim quod sicut praemisimus soli Petro a Domino coelorum clavium potestas conceditur: ex quo sequitur, qod janua paradiso non ab eo, vel ejus successoribus seu constitutis ab ipsis credentibus aperitur: quinimo nec alii ad ipsam eis permittentur clavigeris ingredi qui illorum vestigia sub humili renuunt obedientia imitatori. Ad hoc dilectos filios fratres Hugnicionem, Jacobum Beneventum, Rubinum, Petrum

Bernardum, Lambertum, et Guizardum ordinis fratrum Praedicatorum potentes in opere ac sermone, in quibus vivificat vita doctrinam, et doctrina vitam informat dum hoc in eorum moribus legitur, quod sermonibus explisatur ad vestram presentiam venientes imo Cristum in ipsis, benigne recipere et eorum salubria monita exaudire curetis.

Datum lat. idem. jan. an XIII (1240) (Annales Ecclesiastici a Baronio contin. a Odorico et Arch. vat. Gl. 9. an. 13. vol. VI num. 19. ep. 198. p. 142. ter.).

16.

(1) 1247 წ. ასლენი, ანუ ანსელმო დომინიკიანი, როგორც პაპის ელჩი, წავიდა მულალებთან რავედენისამე თანამებითურთ. ტფილისში რომ გამოიარა, თან გაიყოლა დომინიკიანი გიშარდი ქრემინელი, რომელსაც უკვე შვიდი წელიწადი დაეყო ტფილისში თავიანთ მონასტერში (ეგონებთ ზემოდ ხსენებული გვიზარდო უნდა იყოს) და აღმოსავლეთის ენები კარგად შეესწავლა. გიშარდი ხუთის თვის შემდგომ დაბრუნდა ტფილისს.

(Voyage de Tr. Ascelin et ses compagnons vers les Tartares.).

17.

(1) Nicolaus IV.

Ad Demetrium Regem Georgianorum.

Carissime in Christo fili salutem et aposstolicam benedictinem.

Summi pastoris, qui pro suis ovibus animam posuit, diraeque mortis sponte pati supplicium voluit, ut nos ab hostis lacueo liberaret, vices licet insufficientibus meritis, gerentes in terris cunctorum salutem appetimus, solerter exquirimus sollicite procuramus ut post vitæ presentis ergastulum fidelum animae in celestibus pascuis, collocentur. Cum itaque fides Catholica quam Romana tenet et servat Ecclesia, semitam præparet, pandatque aditum ad salutem. Celsitudinem tuam: hortamur attente, ac excitamus in Filio Dei Patris, quatenus mentis oculis eractis, Dominum, et ad salutis et pietatis opera directo proposito, ad observandam Christianam fidem, et prosequendam ipsius Ecclesiae unionem ferventer et efficaciter intendas, aliaque studea operari sollicite, quae in conspectu Altissimi sint accepta sic de bono semper in melius, adjuvante Domino, processurus, ut eponis ad æternæ beatitudinis gaudia pervenire. Ceterum quia Celsitudinem tuam sincere in Domino caritate complectimur tuaeque salutis affectamus augmentum, tibi tuisque nostrae

benedictionis munus impendimus in vestrorum remissionem peccatorum. Datum Reate v Idus Julius Pontificatus nostri anno II (Reg. Vat. n. 53. inter. ep curiales).

19.

(1) Venerabili fratri.... patriarche Georgianorum salutem et apostolicam benedictionem. Disponente summi regis arbitrio cuius providentia magnituda celestia simul et terrena disponit ad apicem apostolice dignitatis assumpti grandi desiderio ducimur ut sic cunctorum gressus mortalium salubriter dirigantur sic illi suorum operum moderentur habenas ut accepti reddantur altissimo eisque salus proveniat animarum. Quid enim illa iocundius quid desiderabilius quod in terris pretiosius fore dinoscitur cum si totius orbis quis sibi dominium vendicet prout evangelica testatur auctoritas nichil prosit si detrimentum animæ patiat; quamobrem multiplici reddimur attentione solliciti ut universi per mundum populi constituti Christo domino sub christiane fidei religione commilitent quam sacrosancta Romana ecclesia tenet firmiter et observat que ut semitam preparat panditque aditum ad eterna gaudia promerenda. Speramus insuper ut et tu cuil multus ut dicitur subiectus est populus magno desiderio ferveas et soller ter exquiras ut per laudabilium exercitium actionum sic suo creatori complacet ut salutis commoda mereatur quod aqsque ipsius 'observatione fidei que reatus espurgat maculas diluit nequit penitus provenire. Ideoque fraternitatem tuam paternis exhortamur affectibus ut in filio Dei patris tibi sinceris mentibus suademus quatinus ad observandam fidem catholicam quam sicut premittitur tenet et servit Romana ecclesia inconcusse ac etiam ad ipsius ecclesie unionem sublato cuiuslibet tarditatis obstaculo et nexibus difficultatis fractis festinus aceleres promptus advenias occurras spontaneus studiosus accedas eo maioris retributionis premia proinde consecuturus a domino quo plures ad id tuo exemplo laudabili evocabis cum fasile trahi soleat in exemplum subditis quod agi conspicitur a prelatis. Speramus etenim magnaue fiducia ducimur quod premissa libenter et efficaciter adimplebis subienctum tibi populum ad ea diligenter et sollicite inducendo cum sicut dilectus fillus frater Johannes de Montecorbino de ordine fratrum minorum lator presentuum multa bona multaue laudabilia opera que letanter audivimus de tuis studiis nobis duxerit referenda. Suscipe igitur reverenter exhortationem sinceram et

salubrem devotus amplectere Christi vicarii suadelam sic te laudabiliter gerere studeas ad honorem et gloriam omnium conditoris ut in conspectu eius reddaris acceptior cumulo meritorum. Ceterum instanter expetimus ut eundem fratrem et eius socios specialiter habeas commendatos ipsosque benigne ac favorabiliter prosequaris ut tali et tanto muniti presidio utilius et comodius in ministerio se gerere valeant quod exersent et ad laudem divini nominis opera efficacius prosequi Jesu Christi ut autem in fide christiana predicta plenius et melius valess alios informare dictam fidem et eius formam presentibus fecimus annotari....

Datum Reate nonis Julii anno secundo (Arhc. Vat. Nicol. IV Bullae An I. tom. I. vol. 44. fol. 312).

20.

Nicolaus IV Illustri Demetrio regi Iberum.

.....Cum igitur ad eiusdem terrae recuperationem celeriter actore Domino proventuram ferventibus studiis intendamus et huius Dei ac totius christianitatis negotium cuncti catholici reges et principes orbis terrae cordi potissime gerere debeant et vehementer affici circa illud opem et operam pro viribus impendendo sollicitum et votivum et acceleratum actore Domino exitum sortiantur, Serenitatem regiam rogamus et hortamur attente instanterque requirimus et obsecramus in filio Dei patris quatenus ob reverentiam Iesu Christi, tanquam filius benedictionis et gratiae habens intimae cordi negotium supradictum, sic te ac regnum tuum tibi que subditos ad negotium ipsum ut pro ipso disponas et praepares ut illud tuo et aliorum regum et principum fidei orthodoxae cultorum adiutum praesidiis et auxiliis circumfultum ad desideratum effectum ad laudem divini nominis et totius christianitatis honorem tuaeque salutis argumentum feliciter actore domino perdicatur. Illam in his diligentiam et efficaciam impensuri ut beatitudinis aeternae gloriam proinde hoc consequi merearis et Nos devotionis regiae promptitudinem quam in hac promptam et facilem cupimus invenire uberibus in Domino laudibus attollamus. Et ecce dilecti filii fratres Guillelmus de Chiero poenitentiarius noster et Mathaeus de civitate Theatina ordinis Minorum latores praesentium litterarum quos ad partes ipsas pro fidei negotiis christianae fiducialiter destinamus quosque pro apostolicae sedis et nostra reverentia benigne recipiss et favo-

rabiliter prosequaris nostrae super praemissis intentionis propositum celsitudini regiae plenius explicabunt. Datum apud urbem Veter.

I calendas septembris anno IV. (Lib. 4- ep. Cur. 66. Nicolaus IV. an 4. vol. 46. 1291. Arch. Vatic. fol. 178).

22.

(1) საქართველოს სამოთხე. გვ. 474.

23.

(1) იგივე, გვ. 617 და 415—428.

23.

(2) იხ. ზ. კიკინაძის ქართული მწერლობა მეთორმეტე საუკუნეში, გვ. 32.

23.

(3) საქართველოს სამოთხე, გვ. 192.—საქართველოს საეკლესიო ისტორია, მოსე ჯანაშვილის მიერ, გვ. 49.

26.

Epistola S. Gregorii I Quirino vel Quirico Episcopo et ceteris Episcopis in Hyberia catholicis.

Quia charitati nihil est longe, quos dividunt loca iungat epistola. Lator itaque praesentium ad Beati Petri Apostolorum principis limina veniens fraternitatis vestrae se asseruit ad nos epistolas accepisse, easque in Hierosolymarum urbe cum rebus quoque aliis perdidisse. In quibus, sicut ipse ait: studuistis inquirere sacerdotes ac plebes quae Nestorianae haereseos errore confusae sunt, cum ad matrem electorum omnium catholicam ecclesiam revertuntur, utrum debeant bapuzari, an certe solius verae fidei confessione eiusdem matris ecclesiae visceribus adiungi. Et quidem ab antiqua patrum institutione didicimus, ut qui apud haeresim in Trinitatis nomine bapuzantur, cum ad sanctam ecclesiam redeunt, aut unctione crismatis, aut impositione manus, aut sola professione fidei ad sinum matris ecclesiae revocentur. Unde Arianos per impositionem manus Occidens, per unctionem vero sancti crismatis ad ingressum sanctae ecclesiae catholicae Oriens reformat, Monophysitas vero et alios ex sola vera confessione recipit: quia sanctum bapuzisma quod sunt apud haereticos consecuti, tunc in eis vires emundationis recipit, cum vel illi per impositionem manus Spiritum Sanctum acceperint, velisti propter professionem verae fidei sanctae, et universalis ecclesiae

visceribus fuerint uniti. Hi vero haeretici qui in Trinitatis nomine minime baptizantur, sicut sunt Bonosiani et Cathaphrygae: quia et illi Christum Dominum non credunt, et isti Sanctum Spiritum perverso sensu esse quendam pravum hominem Montanum credunt, quorum similes multi sunt, et alli tales cum ad Sanctam Ecclesiam veniunt, baptizantur: quia baptismum non fuit quod in errore positum in Sanctae Trinitatis nomine perceperunt. Nec potest hoc ipsum iteratum dici baptisma: quod sicut dictum est, in Trinitatis nomine non erat datum, Nestoriani vero quia in Sanctae Trinitatis nomine baptizantur, sed eos Iudaicae perfidiae similes, Incarnationem unigeniti non cedentes, suae haereseos error obscurat. Et ideo ad Sanctam Ecclesiam Catholicam venientes de veræ fidei firmitate et hominis filium, Deum Deminum Nostrum Jesum Christum credant, ipsum existentem in divinitate et ante saecula, et ipsum factum hominem in fine saeculorum: quia verbum caro factum est et habitavit in nobis. Verbum caro sic dicimus factum, non immutando quod erat sed suscipiendo quod non erat. Incarnationis enim suae mysterio unigenitus Patris nostra auxit sua non minuit. Una itaque persona est verbum et caro, sicut ipse ait: Nemo ascendit in coelum, nisi qui de coelo descendit, filius hominis qui est in coelo. Qui filius Dei in coelo, erat filius hominis qui loquebatur in terra. Hinc Joannes ait: Scimus quia filius Dei venit, et dedit nobis sensum. Qui nobis quem sensum dederit, illico subiunxit: Ut cognoscamus verum Deum. Quem in hoc loco verum Deum insinuat, nisi Patrem Omnipotentem? Sed quid etiam de omnipotenti Filio sentiat adiunxit: Et scimus in vero eius filio Jesu Christo. Ecce ait verum Deum Patrem verum eius filium Iesum Christum. Quem verum filium quid esse sentiat, aperte ostendit: Hic est, inquit, verus Deus et vita aeterna. Si igitur juxta errorem Nestorii alius verbum atque alius esset homo Jesus Christus, qui verus est homo, utique verus Deus non esset et vita aeterna. Sed unigenitus filius verbum ante saecula factus est Homo. Hic est ergo verus Deus et vita aeterna. Certe cum hunc sancta Virgo conceptura esset, et loquente ad se angelum audiret, ait: Ecce ancilla Domini fiat mihi sicut dicis. Quae cum eum concepisset, et ad Elizabeth cognatam suam pergeret, ab eadem Elizabeth protinus audivit: Unde ego digna, ut mater Domini mei veniat ad me? Ecce eadem virgo et ancilla Domini dicitur et mater. Ancilla enim Domini, quia verbum ante saecula unigenitus

aequalis est patri: mater vero quia in eius visceribus ex Spiritu Sancto de eiusque carne factus est homo. Nec alterius ancilla, alterius mater: quia dum unigenitus Dei existens, ante saecula ex eius utero natus est homo investigabili miraculo facta est et ancilla hominis per divinitatem, et mater verbi per carnem. Non autem prius in utero Virginis caro concepta est, et postmodum divinitas venit in carnem: sed mox ut verbum venit in utero, mox verbum servata proprie veritate naturae factum est caro. Et perfectus homo idest in veritate carnis et anime rationalis, natus est per uterum Virginis unigenitus Dei filius. Unde et unctus prae participibus dicitur, sicut Psalmista ait: unxit te Deus Deus tuus, oleo dono videlicet Spiritus Sancti, Sed prae consortibus unctus est: quia omnes nos prius peccatores existimus, et postmodum per unctionem Sancti Spiritus sanctificamur. Ipse autem qui existens Deus ante saecula, per Sanctum Spiritum in utero Virginis homo conceptus est in fine saeculorum, ibi ab eodem spiritu unctus est, ubi conceptus. Nec ante conceptus et postmodum unctus est sed hoc ipsum de Spiritu Sancto ex carne Virginis concipit, a Sancto Spiritu ungi fuit. Hanc ergo nativitatis eius veritatem quicumque a perverso errore Nestorii revertentur, coram sancta fraternitatis vestrae congregatione fatentur, eundem Nestorium, cum omnibus sequacibus suis et reliquis haereses anathematizantes. Venerandas quoque synodos quas universalis ecclesia recipit, se recipere, et venerati promittant, et absque ulla dubitatione eos Sanctitas Vestra servatis eis propriis ordinibus in suo coetu recipiat, ut dum et pro sollicitudinem occulta mentis eorum discutitis, atque eos per veram scientiam recta que tenere debeant, docetis, et per mansuetudinem nullam eis contrarietatem, vel difficultatem de propriis suis ordinibus facitis, eos ab antiqui hostis ore rapiatis. Et tanto vobis apud Omnipotentem Deum aeternae gloriae crescat retributio, quanto multos colligitis qui vobiscum in Domino sine fine glorietur. Sancta itaque Trinitas orantes pro nobis sua vos protectione custodiat, vobisque in amore suo dona adhuc multipliciora concedat. (Epistolarum liber. 9, p. 132, Epistola 61.).

27.

(1) საქართველოს სამოთხე, გვ. 148.

2.

Anno 1321. Idus aprilis. Gloriosum subierunt martyrium feria quinta ante Dominica Palmarum quatuor illustres Fidei Agonothetae ex Ordine Minorum, frater Thomas Toletinus, frater Jacobus de Padua, frater de Senis et frater Demetrius Laicus de Tefelicio natione Georgianus. Fratrum interpres, qui optime collebat linguas Orientales. Passi sunt in partibus Indiae, in Thana. Gloriosum ipsorum agonem et perpressos labores plures calami celebrarunt et ex Oriente missis litteris consolidalibus intimarunt f. Jacobus socius itineris et Franciscus Pisanus, uterque Ordinis Praedicatorum, f. Petrus de Turre. (Luca Waddingo, Annales Minorum. tom. 6. p. 353).

4.

(1) Johannes XXII episcopus servus servorum Dei Georgio regi georgianorum illustri eiusque baronibus..... Ex quo coligitur evidenter quod ad sedem Petri sit omnis quaestio referenda, cui cum, Dei gratia disponente, non nostris meritis provideamus, nequaquam sine dolore possimus intueri a tanti capitis corpore membra quaedam esse divisa, videlicet parcium vestrarum ecclesiam se invita, nempe per inobedientiam a suo capite spirituali corporis santificationem nequaquam participat cum ab eius se subtraxerit unitate. Igitur quia debitores sumus omnium salutem quaerere servus servorum illius qui neminem vult perire, non immerito circa vos et subditos vestros misericordie visceribus affluentes, Pauli gentium doctoris affectum induimus, qui sciens creatorem omnium acceptiorem non facere personarum, confirmamus infirmis et omnibus omnia factus est ut omnes domino lucraretur. Rogamus et obsecramus in Domino Jhesu Christo quod ad unitatem sacrosancte Romane ecclesie redire non differatis, nec reputetis otiosum quod a nobis in hac parte diebus istis, inspiratione divina, de fratrum nostrorum consilio faciendum illuminationem vestram, populique vo-

his subiecti non sine auctoritate sacrarum scripturarum est auctoritate provisum. Non enim vestra requirimus, sed animarum vestrarum cum Christo Ihesu lucra sitimus, nihil de facultate vestra subtrahere querimus, vel minuere de honore, sed quantum cum Deo possumus juste provehere vos et ampliare potius affectamus. Erit provide dante Domino nostro Ihesu Christo nostri affectibus incrementum, si vos qui esse populi vesri capita et "principes dicimini per gratiam intēlectus quo a multitudine subiecta distinguimini proposita vobis per pacis nuncios patienter audientes, ad unitatem ecclesie catholice revertamini, et efficiamini Christo primicie populi reversuri. Et si forte vos excusare volueritis hec dicentes nequaquam fieri posse sine concilio generali, respondemus quod ad congregandum concilium, ad requisitionem vestram, offerimus nos benivolos et paratos, recipientes vos vestrosque procuratores et nuncios cum honore et cordis letitia, et restituemus corpori ecclesie sua membra proferentes stolam primam, occidemus vitulum saginatum, generale convivium faciemus universis Cristi fidelibus, et annuntiabimus cum exultatione et gaudio quod Ecclesia catholica pro decore et a principio est indicta tanquam vitis abundans cuius filii sunt novelle olivarum in circuitu sue mense cedentes expectando ut occurrat salutari suo domino Ihesu Christo. Quapropter vestram exhortamur industriam et vobis per Deum Omnipotentem et per Ihesum Christum eius filium, qui suo sanguine nos redemit iniungimus quatenus dilectos filios fratres orbdis Minorum fratrum latores presencium, viros virtutis, quos diu sub observantia regulari probatos et in scripturis sacris instructos inter alios preelegimus, quia utiliores vobis fore credimus, tanquam nostri Salvatoris humilitatem sectantes ad vos duximus transmittendos pro divina reverentia et nosta libenter et benigne recipere et honeste tractare debeatis, immo potius nos in ipsis, et diligenter audire et credere firmiter quecunque ex parte nostra vobis duxerint proponenda. Nam si putassemus quod fructiosiores et graciosiores vobis exitere vel aliquos ecclesiarum prelatos ad vos vel potentes alios misissemus, cum ipsis super predictis et specialiter que ad pasem pertinent tractatum habeatis fructuosum, providentes eisdem in eundo et redeundo de securo conductu, et aliis necessariis, ut ad Tartaros et alias gentes ulteriores valeant proficisci. Datum Avinione idibus Octobris anno sexsto (Arch. Vati. Reg. Vati. 62. pol. V.).

7.

(1) Joannes XXII. Ad perpetuam rei memoriam... In libra itaque debite considerationis appenso et per huiusmodi relationem nostro et eorundem fratrum matura super hoc informatione premissa proposito roborato quod locus Thefelicensis in regni Jorgianorum meditullio constitutus insignior et populosior, et bonorum temporalium ubertate fecundior esse dinoscitur quodque pe devotam sollicitudinem et operosam efficaciam quorundam ex fratribus ordinis predicatorum qui ab olim se ad dictum locum aliasque partes ipsius regni de superiorum suorum licentia sub spe lucrificandi animas Jesu Christo personaliter contulerunt et per eruditionem salutiferam eisdem fidei multitudo habitantium locum prefatum et certas partes ipsius ad sinceritatem predictae fidei est conversa illud sentiens et profitens quod sancta Romana ecclesia credit. docet et tenet, predictam sedem Smirnensem ad eundem locum Thefelicensem ad divini nominis laudem et gloriam, honorem et dilationem fidei memorate transferimus de fratrum predictorum consilio et apostolice plenitudine potestatis et quoniam supponit devota credulitas spes verisimilis pollicetur et asseverat relatio supradicta quod si doctrina dicte fidei per salubrem et rectam informationem ipsius in mentibus colentium locum et partes eosdem amplius et imposterum imprimatur eiusque prosecutio non desistat et presertim si locus ipse voce ac re praesularis dignitatis per apostolice sedis clementiam illustretur seminate, multiplicante ac roborante domino firmabuntur corda fidelium et infideles alii velaminibus suorum errorum abiectis ad veram lucem que ipse Christus existit facilius convertentur, nos tam ex hiis quam etiam ex iliis piis salubribus et ratorabilibus causis que ad id nostrum animum indixerunt, predictum locum Thefelicensem de consilio et plenitudine supradictis in civitatem erigimus et civitatis vocabulo insignimus eumque civitatem Thefelicensem volumus perpetuis futuris temporibus nuncupari profecto ut dictus locus erectus et insignitus taliter ut preferatur auctoritatis ecclesiastice decore non careat, sed illa potius et latius decoretur de consilio et plenitudine antedictis decernimus in dicto loco iam civitate fore constituendam ecclesiam cathedralem eamque dignitatis episcopalis titulo decorandam ac eandem ecclesiam cathedralem in civitate Thefelicensi constituimus prelibata, proponentes deo auctore illi personam maturam et fructuosam pre-

ficere in episcopum et pastorem. Exulter igitur ibidem turba fidelium de premissa rutilantis apostolice gratie ubertate dirigatque iugiter actus suos in viam domini mandatorum et infideles ceci nati de aperiendum materialia et interna eorum lumina ut fidem Christi sponte suscipiant ac hii et ceteri ab orthodoxe fidei tramite delirantes precis per salubris praedicationis efficaciam de ipsorum cordibus errorum sentibus per callem veritatis et rectitudinis gradientur, et ad divinum beneplacitum ac eorum eterne salutis comodum fortius animentur. Nulli ergo et nostre translationis erectionis, insinuationis, voluntatis, decorationis et constitutionis infringere etc. Datum Auinione V. idus Augusti anno tertio decimo. (Arch. Vati. Jo XXII. com. an. XIII. pars. IV. fol. 110. no. 3114).

8.

Ad perpetuam rei memoriam... Sane pridem tam fama veridica quam etiam fidedigna relatio quod cum ingenti gaudio percepimus ab apostolatus nostri audientiam perduxerunt quod quam plurimi fratres ordinis predicatorum zelo fidei et devotionis accensi lucrifacere Christo animas cupientes ab regnum Jorgianorum quod a diversis populis incolitur ab olim de superiorum suorum licentia sese personaliter transtulerunt multaque loca regni et partium predicatorum non vitatis laboribus peragrarunt et in illis fuerunt plurimorum annorum decursis curriculis commorari studioseque predicantes intra eosdem populos verbum Dei, ac eos de ipso dulciter informantes, multos de illis ad fidem christianam feliciter converterunt eos de suorum errorum tenebris ad veram et eclipsis expertam lucem ipsius fidei reducendo. Quod que fidelium devota credulitas spem fidam et verisimilem gerit ad dominum quod ipsis fratribus circa eruditionem dicte fidei apud eosdem populos sine intermissionis deffectu prosequentibus mandatum quod super hoc Deum maior dictorum numerositas populorum fidemque recipiet prelibatam. Nos igitur quod licet immeriti eidem beato Petro successimus Christique vices gerimus super terram de huiusmodi multorum conversione habita divine gratie devote landis vitulum offerentes et prosecutionem tam salubris negotii utpote divino beneplacito consonam digne in domino commendantes eamque volentes apostolici favoris presidio communire ac etiam promovere super hiis attenta meditatione intra nos ipsos ac etiam cum fratribus nostris diligenti

tractatu prehabitis, et matura deliberatione secuta de ipsorum fratrum nostrorum consilio et apostolice plenitudine potestatis ad excellencie superne laudem et gloriam honorem ecclesie sancte sue dilatationem fidei orthodoxe cultum divini nominis ampliandum animarumque profectum presentem et posterum per admirandam altissimi clementiam successuram et ex aliis etiam certis causis salubribus que ad id nostrum animum in favorem eiusdem fidei pie ac rationabiliter induxerunt, locum insignem aptum et congruum Thefelicensem nuncupatum in eodem regno constitutum in civitatem erigimus et civitatis vocabulo insignimus eumque civitatem Thefelicensem volumus perpetuis futuris temporibus nuncupari de consilio ac plenitudine supradictis ac decernimus in dicta civitate fore constituendam ecclesiam cathedralem ac eandem ecclesiam in civitatem constituimus memorata ipsamque dignitatis episcopalis titulo decoramus, sponsum proprium Deo auctore idoneum habituram cui sponsus ipse presit pariter atque prosit, Nulli ergo etc nostrarum erectionis insignitionis, voluntatis et constitutionum infringere etc. Datum Avinionis VIII idus Februarii anno XIV.

(Jo: XII. com. an. XIV. pars. II. (Reg. 91.) no. 938).

10.

(1) Dilecto filio Johanni de Florentia electo Thefelicensi salutem etc. Ad illa salubriter promovenda nostrum dirigimus animum impendimus studium ac operam superne gratie cooperante presidio adiubemus per quorum efficaciam exaltatio catholice fidei divini cultus augmentum salutisque commoda proveniant animabusque prout firma spes suggerit et devota credulitas pollicetur tunc subsequi efficacius potuerunt cum ecclesiarum gubernacula pastoribus idoneis et rectoribus providis cum expedit committuntur qui potentes in opere ac sermone innoxentis exemplo vite in se ipsis ostenso verboque salutifero seminato ad cognitionem excellentie divine preparent corda fidelium et confirmant, atque illis commissas ecclesias regant prudenter salubriter dirigant et feliciter satagant gubernare. Nuper siquidem ad dilatationem fidei christiane cultumque divini nominis ampliandum suadentibus etiam aliis rationabilibus causis locum insignem Thefelicensem nuncupatum, in regno Jorgianorum constitutum de fratrum nostrorum consilio et apostolice plenitudine potestatis in civitatem ereximus ipsumque

vocabilo insignivimus civitatis et civitatem Thefelicensem volumus perpetuis futuris temporibus nuncupari ac de consilio et plenitudine autedictis decrevimus et constituimus in civitate ipsa fore constituendam ecclesiam cathedralem eamque dignitatis episcopatis titulo decorandam ac dictam ecclesiam in civitate constituimus prelibata et ut eadem ecclesia honore proprii capitis letaretur et exultaret in suavitate dulcedinis suis de proficiendo ei personam aptam congruam et honestam cogitare cepimus diligenter et post deliberationem quam cum eisdem fratribus super hoc habere curavimus opportunam in te ordinis fratrum predicatorum professorem in sacerdotio constitutum in sacra pagina eruditum, qui conditiones et qualitates illarum partium presentialiter et palpabiliter expertus et per tuam sationem verbi dominici multorum iam fidelium lucrificasse animarum diceris domino Jesu Christo cuique sacre religionis zelus, vite munditia, morum gravitas discretionis maturitas aliaque dona virtutum prout etiam testimonia fidedigna perhibentur commendabiliter suffragantur. oculos convertimus nostre mentis, quibus omnibus debita meditatione discussis de persona tua ecclesie prefate de dictorum fratrum consilio auctoritate apostolica providemus teque ipsi proficimus in episcopum et pastorem, curam et administrationem eiusdem in spiritualibus et temporalibus tibi plenarie committendo firma in domino concepta fiducia ex premissis tuorum fructibus studiorum quod te gregem tue commissum fidei tueque custodie deputatum in viam mandatorum domini dirigente ac prosequente favorabiliter quod in predictis partibus circa eruditionem et informationem fidei orthodoxe laudabiliter inchoasti predicta ecclesia sub umbra tui nominis et per tuum ministerium fructuosum dextera domini tecum faciente virtutem salutaria et felicia succipiet incrementa. Tolle igitur iugum domini tam leve collis humilibus tamque suave et in dilectione domini ad pascendum suscipe gregem eius, super quem noctis vigiliis diligens sollicitusque custodi ut liber non pateat aditus invasori et dominus in suspicabili hora venturus si te invenerit sic agentem cursu consumato qui tuo labori proponitur et horum fide servata que tue solitudini committuntur te fidelem compertum in modico supra multa te constituat et in dilecta gaudiorum suorum tabernacula introducat. Datum Avinione VII idus februarii anno quartodecimo.

(Jo: XXII, com. an. XIV. pars. II. (Reg. 95.) № 44).

11.

(1) Universis catholicis christianis civitatis et diocesis Thefelicensis salutem et apostolicam benedictionem..... Quocirca universitatem vestram rogamus et hortamur attente per Apostolica vobis scripta mandantes quatenus eundem electum tanquam patrem et pastorem animarum vestrarum suscipientes devote ac debita honorificentia nrosequentes ipsius salutaribus monitis et mandatis humiliter intendatis itaque ipse in vobis devotionis filios et vos per consequens in eo patrem invenisse benevolum gaudeatis. Datum Avinione VII idus februarii anno quartodecimo. (18039).

11.

(2) Dilectis filiis clero civitatis et diocesis Thefelicensis salutem et apostolicam benedictionem..... Quocirca discretioni vestre mandamus quatenus eidem electo tanquam patri et pastori animarum vestrarum humiliter intendentes et exhibentes sibi obedientiam et reverentiam debitam et devotam ejus salubria monita et mandata suscipiatis devote et efficaciter adimplere curetis, ita quod mutuo in vos et ipsum spirituale possit abundare gaudium prosperitatis optate consurgere incrementum alioquin sententiam quam ipse nite tulerit in rebelles ratum habebimus et fasiemus auctore domino usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari (Datum ut supra) (18039).

13.

(3) Joannes XXII. etc. Manifico viro Regi Georgiæ, gratiam in præsentī, quæ perducatur ad gloriam in futuro.

Licet vetis zelamur ardentibus ut cunctis mortalibus quos Dei Filius Jesus Christus, suo sanguine, redemit, coelestis gratiæ radius illucescat, et salus votiva proveniat animarum, ut hostis antiqui semper quaerentis ut noceat, elusa nequitia, supenæ beatitudinis gloria, quam non sufficit capere intellectus humanus, quamque Salvator noster, a quo universorum charismatum dona manant, se diligentibus repromittit, in suavitatis foecundæ dulcedine perfruantur; hoc tamen profundius perpeti cura revolvimus hoc sitimus ardentius, hoc in solidæ charitatis ardore, crebris orationibus postulamus, ut inter omnes, quos regeneravit unda baptismatis cesset scissuræ divisio, cessent errorum nebulae, fidei claritas jubilet, et mentales oculos in Cristo credentium temeratae fidei perfidia non

obducatur; unaque sancta catholica et universalis ecclesia in unitate verae fidei, sub uno pastore, et unius ovilis intemerata et solida unione, ad conquirendam ejusdem beatitudinis gratiam gratis successibus faecundetur. Ideoque excellentiam tuam monemus, rogamus et hortamur attente, te in Domino Jesu Christo, per aspersionem sui pretiosi sanguinis obsecrantes, quatenus diligenter attendens, quod tibi crescet ad meritum, accedet ad gloriam atque beatitudinem, si datum tibi desuper fuerit ut tu et populus tuae ditioni commissus directionis tuae studio, ad unitatem ejusdem catholicae et universalis ecclesiae revertamini extra quam non est gratia, neque salus; te et praedictum populum habitare et reducere studeas ad ejusdem catholicae et sacrosanctae Romanae Ecclesiae perpetuam et inviolabilem unionem. Datum Avin. 1329. (1303).

13.

(2) L'illustrissime P. Jean. Evêque de Tiflis en Géorgie, travailla infatigablement avec les Religieux ses frères à la réduction des Géorgiens..... il avait traduit plusieurs livres en langue géorgienne pour l'instruction de ces peuples dans la foi catholique. (L'année Dominicaine par le P. F. Charles de S. Vincent. p. 107).

13.

(3) Giovanni da Firenze su servi opportunamente del ministero di parecchi religiosi del suo Ordine e di quello di san Francesco per attirare gli uni (Giorgiani) e gli altri infedeli alla fede. (Storia Universale delle Missioni cattoliche. tom. 1. p. 125).

14.

(4) Giovanni da Firenze durante il suo vescovado, che fu di 19 anni, se fece ugualmente amare dai Giorgiani e degli infedeli, da cui erano circondati. (idem.).

14.

(5) (P. Charles de S. Vincent. L'année Dominicaine, tom, 1. p. 107).

17.

(6) Clemens VI. Dilecto filio Bernardo Colleti electo Thefelicensi salutem etc. Regimini universalis ecclesie quamquam insufficientibus meritis disponente domino presidentes de universis orbis ecclesiis pro eorum statu salubriter dirigendo quantum nobis ex alto permittitur solicite cogitamus, sed earum propensior sollicitudo

nos urget quas propriis carentes pastoribus viduitatis incommodis conspicimus subiacere ut illis per nostre cooperationis studium viri proficiantur ydonei in pastoris qui velint, sciant et possint eisdem ecclesiis preesse utiliter et prodesse. Nuper siquidem fidedignis relatibus intellecto quod Thefellicensis ecclesia per obitum bone memorie Johannis episcopi Thefellicensis qui extra Romanam curiam viam fuit universe carnis ingressus diu extitit et est pastoris solatio destituta. Nos ad provisionem ipsius ecclesie ne prolixioris vacationis deploraret incommoda, paternis et sollicitis studiis intendentes, cupientes quoque ipsi ecclesie Thefellicensi talem preesse personam que sciret, vellet et posset eam preservare a noxiis et adversis et in suis manutene re iuribus et etiam adaugere, post deliberationem quam super hoc cum fratribus nostris habuimus diligentem, demum ad te ordinis fratrum predicatorum professorem in sacerdotio constitutum quem literarum scientia preeditum, vite ac morum honestate decorum in spiritualibus providum et temporalibus circumspectum et aliis multiplicium virtutum meritis laudabiliter insignitum ex testimoniis fidedignis accepimus, convertimus aciem nostre mentis, quibus omnibus debita meditatione pensatis, de persona tua nobis ex eisdem fratribus nostris consideratione premissorum accepta prefate Thefellicensi ecclesie de fratrum ipsorum nostrorum consilio auctoritate apostolica providemus, teque illi preficimus in episcopum et pastorem curam et administrationem ipsius ecclesie Thefellicensis tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie commitendo, firma spe fiduciaque tenentes quod tuos actus et opera illius a quo universorum carismatum dona proveniunt clementia dirigente, prefata Thefellicensis ecclesia per tuam curiosam soletiam tuumque ministerium studiosum regetur utiliter et prospere dirigentur. Jugum igitur domini humeris tuis impositum suscipiens reverenter et suavi eius oneri humiliter colla submittens ipsius Thefellicensis ecclesie sollicitam curam geras gregem dominicum in illa tue vigilantie creditum doctrina verbi et operis informando ita quod Thefellicensis ecclesia gubernatori circumspecto et fructuoso administratori gaudeat se commissam ac bone fame tue odor latius diffundatur tuque proinde preter retributionis eterne premium, nostre benedictionis augmentum ac sedis prefate gratiam uberius concequere merearis. Datum Avinione V. idus Jauuarii anno septimo.

(Arch. Vatic. Reg. Vat. 188. Clem. VI).

17.

(1) Clemens VI. Dilectis filiis universis vassalis ecclesiae Thefellicensis.... Quocirca discretioni vestre apostolica scripta mandamus quatenus cumdem electum debita honorificentia prosequentes ei fidelitatem solitam necnon consueta servicia et jura sibi a vobis debita exhibere integre studeatis, alioquin sententiam sive penam quam idem electus rite tulerit seu statuerit in rebelles ratam habebimus et faciemus auctore domino usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Datum Avinione V. idus Januarii anno septimo. (1303).

19.

(1) Innocentius VI. Venerabili fratri Bertramo episcopo Thefellicensi Pastoralis officii debitum cui disponente domino presidemus exposcit ut de universis orbis ecclesiis quarum cura nobis imminet generalis et de illis presertim que vacationis exponuntur incommodis solícite cogitemus ut illis proficiatur viri providi in pastores qui eas in spiritualibus et temporalibus possint et sciant salubriter gubernare. Nuper siquidem ecclesia Thefellicensis ex eo pastoris regimine destituta quod nos venerabilem fratrem nostrum Bartrandum Ampuriensem tunc Thefellicensem episcopum apud sedem apostolicam constitutum a vinculo quo tenebatur eidem Thefellicensi ecclesie cui tunc preerat, de fratrum, nostrorum consilio et apostolice potestatis plenitudine absolventes ipsum ad Ampuriensem ecclesiam tunc vacantem diximus transferendum proficiendo eum ipsi Ampuriensi ecclesie in episcopum et pastorem nos volentes eidem Thefellicensi ecclesie, ne dispendia longe vacationis incurreret paterna solícitudine precavere, cum nullus preter nos ea vice de ipsius ecclesie Thefellicensis ordinatione se intromittere possit pro eo quod nos diu ante vacationem huiusmodi eiusdem ecclesie Thefellicensis provisiones omnium cathedralium ecclesiarum tum apud dictam sedem vacantium et inantea vacaturarum dispositioni nostre duximus reservandas, decernendo extunc irritum et inane si secus super hiis a quoquam duavis auctoritate scienter vel ignoranter contingerent attemptari, post deliberationem quam de proficiendo eidem Thefellicensi ecclesie personam utilem et etiam fructuosam cum fratribus nostris habuimus diligentem demum ad te ordinis fratrum predicatorum professorem in sacerdotio constitutum,

cui de religionis zelo, literarum scientia et vite honestate, spiritualium et temporalium providentia aliisque virtutum meritis apud nos laudabilia testimonia perhibentur, direximus oculos nostre mentis, quibus omnibus attenta meditatione pensatis de persona tua ipsi Thefelicensi ecclesie de dictorum fratrum nostrorum consilio auctoritate apostolica duximus providendum teque illi prefiximus in episcopum et pastorem, curam et administrationem ipsius Thefelicensis ecclesie tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo tibi postmodum per venerabilem fratrem nostrum Guidonem episcopum Portuensem fecimus apud apostolicam sedem munus consecrationis impendi. In illo qui dat gratias et largitur premie confidentes quod eadem Thefelicensis ecclesia per tue circumspectionis industriam et providentiam circumspectam sub tuo felici regimine dextera tipi domini assistente propicia salubriter et prospere dirigetur. Quociraa fraternitati tue per apostolica scripta mandamus quatenus ad prefatam Thefelicensem ecclesiam cum gratiam nostre benedictionis accedens curam et administrationem predictas sic exercere studeas, solisite, fieliter et prudenter quod ipsa Thefelicensis ecclesia gubernatori provideo et fructuoso administratori gaudeat se commissam tuque preter eterne retributionis premium benevolentie nostre gratiam uberius consequi merearis. Datum apud Villamnoyam Avinionensis diocesis II. idus Aprilis pontificatus nostri anno quarto. (Archi. Vati. Reg. Av. 134. fol 61).

20.

(1) Ad excolendam Dominicam vineam in Georgiare (გაბიკონს არხივი და ეგრეთვე Annales Minorum, T. 8. p. 213).

21.

(2) Clemens VIII. Dilecto filio Guillelmo tituli sancti Stephani in Celiomonte presbitero cardinali apostolice sedis legato salutem.... Nuper siquidem ad audientiam nostram deducto quod quidam Bertramus ordinis predicatorum professor se gerens pro episcopo Thefellecensi illi homini scelerato (Urbanob VI.) Bartholomeo Baiensi archiepiscopo in sede apostolica intruso adhesit.... propter quod idem Bertramus redidit se indignum.... Nos circumspectioni tue, auctoritate apostolica, committimus et mandamus quatenus si dictum Bertramum eidem Bartholomeo intruso repereris adherere, ipsum Bertramum dicta Thefellecenis ecclesia ac om-

ni jure si in ea quomódolibet competenti eadem auctoritate sententia-
litaliter prives et amoveas totaliter ab eadem prout de jure fuerit
faciendum et nihilominis de dicta Thefellecensi ecclesia.... auctori-
tate nostra provideas et Henricum Ratz Ordinis fratrum minorum
eidem ecclesie preficias in episcopum et pastorem, curam, regimen
et administrationem ipsius ecclesie sibi in spiritualibus et tempora-
libus plenarie committendo ac faciendo a suis subditis et vassallis
obedientiam et reverentiam debitas exhiberi, amoto ab ea dicto
Bertramo et quolibet alio illicito detentore, contradictores per cen-
suram ecclesiasticam, appellatine posposita compescendo.... Datum
Avinione III. Calendas aprilis anno quarto (1382) (Reg. Avi. 228.
ᄃᄃᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃᄃ).

22.

(1) Bonifacius IX Dilectio filio Leonardo de Villaco electo
Thefellecensi salutem.... Datum Rome idus Martii. anno secundo
1391 (Arch. Vat. an. 2. lib. 17. fol. 168).

2.

(1) Martinus V. Dilecto filio Joani de Sanctomichaele electo Tefficiensi salutem et apostolicam benedictionem... Postmodum vero prefata Tefficiensis ecclesia per ejusdem episcopi Johannis obitum pastoris solatio destituta, nos vacatione hujusmodi fidei dignis relationibus intellecta ad provisionem ecclesie celerem et felicem... paternis et solitudinis intendentes post deliberationem quam de perficiendo eidem ecclesie personam utilem et etiam fructuosam cum fratribus nostris habuimus diligentem demum ad te ordinis fratrum predicatorum... direximus oculos nostre mentis, quibus omnibus omnibus attenta meditatione pensatis de persona tua nobis et eisdem fratribus nostris ob tuorum exigentiam meritorum accepta, eidem ecclesie... providemus teque illi perficimus in episcopum et pastorem curam et administrationem ipsius ecclesie tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo firma spe fiduciaque conceptis quod dirigente domino actus tuos prefata ecclesia per tue circumspectionis industriam et secundum fructuosum regetur utiliter ac prospere dirigentur grataque in eisdem spiritualibus et temporalibus suscipiet incrementa.

Quocirca discretioni tue per apostolica scripta mandamus quatenus impositum tibi a domino onus regiminis dicte ecclesie suscipiens reverenter curam et administrationem predictas sic exercere studeas, solite fideliter et prudenter quod dicta ecclesia gubernatori provideo et fructuoso administratori gaudeat se commissam tuque preter eterne retributionis premium nostram et ejusdem sedis benedictionem et gratiam exinde uberius consequere merearis. Datum Rome 14 Kalendas Januarii anno nono. (1424).

(Archi. Vatic. Mart. V. Vol. 264).

3.

(2) Alexander VI.... Dilecto filio Alberto Elgel electo Thefelecensi salutem..... postmodum vero prefata Thefelecensis ecclesia per obitum ejusdem Johannis episcopi pastoris solatio destitu-

ta..... ad te fratrum minorum... direximus oculos nostre mentis.... teque illi preficimus in episcopum et pastorem curam et administrationem ipsius ecclesie tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie commitendo.... 13 Kal. Maii, anno primo (1493).

(Arch. Vat. Reg. Lat. an. I. lib. I. p. 213).

4.

(1) Fontana, S. Theatrum, tom. 2 p. 305;—Vati. Obligationi, tom. 83. p. 13;—Moroni, tom. 75. p. 179.

6.

(2) Callistus III dilectis filiis populis et universitatibus Christianorum, qui Franchi appellantur, in regnis Persiae et Giorgiae constitutis salutem etc. Reversus ad Nos dilectus filius Ludovicus de Bononia frater ordinis S. Francisci nuncius noster qui apud vos anno praeterito fuit, nobis retulit, vos populos numero multos, fidem christianam catholice tenentes, sedi apostolicae cuius locum, licet immeriti, tenemus, devotissimos esse, et fidei catholicae ritus tenere et observare, quos fratres supradicti ordinis dudum edocuerunt; adeo ut a traditionibus et institutis Romanae nullatenus devietis. Quae quidem audita nobis summa placuerunt, et Deum benediximus, qui vobis dedit, ut in tanta barbarorum infidelium, a quibus undique circumvallati estis, multitudine, viam veritatis et salutis aeternae et acceperetis et constanter retineatis. Unum vero a vobis desiderari dixit idem nuncius noster, in quo vobis duximus complacendum, ut quempiam ex nostris, vel vestris, virum probum et institutis, ritibus, moribusque Christianis bene instructum, in vestrum omnium caput et directorem eligere possitis, cuius electionem a vobis factam cum nobis praesentabitur confirmabimus. Ae conditine, ut quamprimum commode fieri poterit, ipse ad visitandum sedem apostolicam et limina Beatorum Apostolorum Petri et Pauli cum aliquibus ex vestris veniet, qui omnes prefecto melius instructe oedificati, et de nomine ac fide christiana contenti in patriam ad vos redibunt. Coeterum commendamus vobis praedictum fratrem Ludovicum nuncium nostrum, qui pro causis fidei christianae ad diversas partes accessurus est, ut vestro consilio, favore et auxilio, comisiones sibi factas per nos exequi possit. Datum Romae apud S. Petrum anno Pontif. 3 et ann. D. 1457, quatuordacimo kal. Januarii.

(Raynold tom. 10. an. 1457. pag. 125, et Platina in vita Callisti III. lib. 14. p. 267).

7.

(1) Pius II. Dilecto filio Ludovico de Bononia, Nuncio nostro. Fide digno relatione accepimus te a fel. ricord. Nicolao V, et Calixto III. Pontificibus Romanis proedecessoribus nostris ad partes septantrionales Orientales quo missum pro caussis fidei christianæ, et sedis Apostolicæ honorem concernentibus, multos Prælatos plurimosque Principes et populos christianos ex iis, qui inter infideles viunt, adiisse, visitasse, et ad fidei perseverantiam modis tibi possibilibus animasse, adeo ut ad proedictum fel. record. Calixtum nonnullorum ex proedictis gratas responsiones reportasse dicaris, ex quibus apparet multos abhuc esse principes et populos qui catholice Christiani Romanam reverentur Ecclesiam et Romanum Pontificem dicant, sentiant, proedicient Christi Vicarium esse in terris, et beati Petri Apostolorum Principis successorem; inter quos sunt.... Catholicon Giorgianis, Rex Persarum, Rex Giorgianiae, Rex Mengreliae, Imperator Trapezuntinus, et quidam populi ex Persis, ritibus Ecclesiae et dogmatibus inhoerentes, a quibus beati Francisci fratres conservari foverique..... 1458, IV nonas Octobris, an. 1. (Arch. Vati.).

9.

(2) Beatissime Pater. Dignissime et sublimissime omnium Princeps, Dator Benedictionum, Judex totius Mundi, Vicarie Apostoli Petri, Praeses unius Sanctae, et Catholicae Ecclesiae, quae est mater omnium populorum terreae, et cui obediunt omnes linguæ, omneque throni, qui sanctos pedes vestros adorant, recipientes veniam peccatorum, et spirituale ac corporale lumen. Nos coram excelsa potentia vestra prostrati benedictionem, pacemque à Vobis precamur et humili amore pedes vestros osculamur.

Sicut haec nostra Regio jam ab antiquo tempore Vobis praestitit obedientiam, sic et Nos adhuc vestrae benedictionis et gratia sumus preaecones. Et quamvis aliqui nostrae Georgiae Patriarchæ obedientiae Vobis debitæ fuerint immemores, Vos tamen, ne me illis similem cenceatis rogo, cum ad vestra jussa promptum et obedientem me sistam. Vestri Patres Capucini jamdiu in hac nostra Georgia morabantur egoque eos peculiari amore prosequer bar iisque omnia fausta precabar; Jam à brevi illo tempore trium vel quatuor mensium, à quo Domenti Patriarcha ab hac ad aliam mig-

neris longitudine, nec viarum asperitatibus, nec, qua tam longæ peregrinationi imminent, multis gravibusque periculis deterentur. Qua propter Vos etiam atque etiam hortamur, et obsecramus, ut eos benigne et humaniter exceptos propensa voluntate audiat, et in mansuetudine eorum verba suscipiat, quoe fide illo annuncian- da, extra quam nulla est salus, salvare possunt animas Vestras. Deum interea enixe precamur, ut gratiae suae lumine mentes vest- ras illustret corda pemoveat, Vosque ad agnitionem veritatis ad- ducat. Datum Rome apud. S. M. Majorem sub annulo piscatoris die tertio februarii 1763. (α8α30, Epistolæ ad Principes an. 5 ep. 74).

11.

(1) Relataque professione fidei ipsius Nicephori ex quo con- stitit giorgianos parum abesse a vera catholica fide. (Acta S. C. de Propaganda Fide, 20 Junii. 1628).

12.

(2) Brosset, Aditions et eclairsissement. p. 407.

12.

(3) Luca Waddingus, Anales Minorum, t. 10. p. 274.—tom. 12.—p. 290.—t. 13. p. 27.

16.

(4) Illustrissime dux Burgmidæ, Ego Gorgora, dux Georgi- næ mitto ad te plurimam salutem. Quoniam intellexi te esse fide- lissimum Christianum, et desiderasse semper aliquid agere quod honori et amplitudini esset sanctae fidei nostrae sicut tui fecerunt antecessores, ideo multum desidero tuam habere amicitiam. Nam Ego Chrtstianus sum, et pro defensione et amplitudine illius sanc- tissimæ fidei mori cupio, nec quidquam libentius facio quam bel- lum cum infidelibus gerere maiorum meorum vestigia et consietu- dinem imitando. Post enim obitum patris mei multa cum illis bel- la gessi, et saepissime gratia Dei de illis victoriam habui, multas civitates ipsorum debellando coepi, et nisi his superioribus annis bella quaedam inter me et aliquos principes Christianos finitimos meos orta fuissent maiora profecto contra infideles gessissem. Sed impraesentiarum quantum mandato domini, videliset Ludovici nos- tri patriarchae pacem feci cum omnibus Christianis finitimis meis omnino Decrevi omnem meam facultatem et vires omnes adhibere contra Turcos, et quemadmodum promisi domino patriarchae nos-

ravit vitam, et in illius locum Patriarchalis dignitas mihi fuit collata, omnia fausta, et bona iis procurare studii, Armeni tamen tantum temporis, ut id plene exquerer mihi non permiserunt, eum a Nobis consilia non amplius requirant et ad arbitrum suum in hisce terris dominantur. Carceri manciparunt vestros Patres Capucinos, eosque tot plagis et verberibus affecerunt, ut plura infligi haud possent. Prophanarunt Sacras Imagines, et Cruces vestrae Ecclesiae, et postquam ipsam Ecclesiam et Eomum sibi appropriarunt, illos in hac Provincia amplius sufferre non voluerunt sed eos ignominiose ejecerunt. Quodque vulnus dilatatur et auget in hac atroci persecutione, vidimus omnes Catholicos, tum Viros, tum Mulieres variis tormentis affectos, percussos, et tota eorum substantia spoliatos, ac ab eadem Fide et Genitoribus violenter abstractos. Hinc nos omnes Georgiani demissime Vobis supplicamus, ut manum vestram ab hac Provincia non subtrahatis, et absque Patribus Capucinis nos non relinquatis, Amore Dei adjuvate nos, nec permittite, ut tot animae pereant, nec furius Infidelium vestrum populum acquisitionis expositum sinite; difficile enim non est magnanimae Vestrae Celsitudini tum ei tum Nobis auxilium praebere. Alianova melius ab ipsis vestris Patribus percipietis. (ἄσῶν Miscelaneo. Vol. 30).

10.

(1) Honorabilibus Viri Primoribus Populi et Universis Incolis Caucasi.

Clemens XIII.

Honorabiles viri salutem et gratiam celestem.

Cum a multo tempore Romani Pontifices, quorum curae spiritualis commissa est totius humani generis salus, summum studium eo contulerint, ut tradita Vobis eadem illa, quam intellexerent olim Majores, Vestros professos esso, Catholicae fidei doctrina, aperirent oculos vestros, et a tenebris, in quibus ambulatis, Vos ad lucem conveperent, non semel, sed interum ac soepius seminantes, uberem tandem e suis laboribus fructum perciperent, salutem animarum vestrorum. Verum Proedecenorū Nostrorum studio con profundo sapientiae suae consilio nondum Deus obsecundare volerit, Nos de illius Misericordia confisi novos Ministros ad Vos mittere comstituimus, qui christianae fidei propagandae, animarumque vestrarum sanctificandarum zelo adeo sunt incensi, ut nec iti-

tro, ego personaliter cum XX. milibus equitum ad hoc bellum contra infideles aggrediar quod ut facilius fieri possit non solum pacem, sed foedus et ligam feci cum omnibus principibus Christianis qui in istis sunt regionibus principibus Christianis qui in istis sunt regionibus ut communibus copiis Turcum, qui tenet Constantinolim, invadamus. Confederati enim sumus ego et Georgius Rex Persarum, David Imperatori Trapessmidæ, Bendian Rex Mirigreliaë, Rabia dux Anocasiaë; Bedebeth dominus Armeniae minoris et alii domini Orientales habemus etiam nobiscum in nostra confoederatione III. potentes principes infideles, qui Turci Constantinopolitani sunt inimici, Caramanum, scilicet et Asmailberch filium quondam dispendiarii, et assembech filium quondam Carailuci qui assembech eum confinia habeat ex ista nostra parte cum Turco Constantinopolis promisit nobis dare aditum ad invadendum Nataliam, et nobiscum personaliter venire cum omni sua potentia, et in primis capere civitatem Bursiaë, ut illa possideat pro se et potiatur omnes nos capitulis et pactionibus conclusimus cum hac scilicet conditione, ut ipse sit super amicissimus Christianorum. Et si vos Latini principes et populi venietis ad recuperandam domum sanctam Hierusalem ipsa debeat praestare vobis omne quod potuerit, auxilium et favorem. Quamobrem nos haec omnia pacem ad ligam ex parte nostra fecimus, quae a quingentis annis citra in his nostris regionibus non sunt audita; id quae fecimus persuasi, tum auctoritate domini patriarchae nostri, tum literis domini Paræ quibus ad nos scripsit, se et omnes principes Latinos in civitate Mantuae debere convenire; et ibi congregato concilio in exercitum praeparare contra infideles. Nos vero id vehementer cupimus, ut possimus vos una nobiscum unire hanc rem perficiendam, mittimus nostros Oratores cum domino patriarcha nostro, ac vos omnes principes Latinos, et praesertim ad te, quoniam accepimus te et omnes domino tua diu multumque desiderasse terram sanctam recuperare et ut possitis ex ipsis nostris Oratoribus intelligere quem animum habeamus omnes ad hoc negotium fidei, et quibus per nos actum sit hoc tempore. Cupimus etiam et rogamus ut nostros Oratores cerciores faciatis, ut ipsi postea referre possint an paratisitis et prompti sumere hoc bellum iustum, ut sciamus quo tempore ad arma progredi debeamus. Hoc enim vobis pollicemur in una aestate debellare et auferre Nataliam, et quicquid dominus othonionorum, id est ipse Turcus

Constantinopolitanus possidet ex nostro latere. Alteram vero partem domini sui quæ Graecia est, quam mare Euxinum dividit, vobis expugnandam relinquimus quod vobis facile erit; nam ipse Turcus in medio positus duorum exercitum cum resistere minime poterit, cito succumbet et nomen suum e terra delebimus. Quas ob res te ante omnes alios principes Latinos oro, ut super hoc velis cogitationem et curam suscipere, et nos sinas hanc commoditatem quam vobis offeremus praeterire, nec dedigneris, nos imitari qui omnibus rebus postpositis fidei utilitati intendimus et vacamus. Quod si hanc rem (quod absit) neglexeris, nihil a nobis actum esset, nam hac conditione nos obligati sumus ad hoc bellum si domini Latini un a nobiscum eris, Alioquin soluti sumus ab ista liga et confederatione. Omnia enim nostra Concilia et rationes dependent a literis domini Papae per dominum Patriarcham ad nos illatis, quas veras esse praeposuimus. Et finaliter hoc uno cosiderato, quod si hoc tempore cum a nobis sitis adiuti nihil facietis hic iniquissimus Turcus interim tantas vires et animos sumet ut quando ipsi resistere volueritis nullo modo poteritis et omnes nostri conatus, si vos non respond eatis, inanes forent, eritque fere impossibile iterum nos in istis regionibus tam pronis voluntatibus uniri sicut nunc sumus. Multa essent dicenda quae per merum Oratorem poteris agnoscere, cui fidem indubitatum praestare poteris, habeas quae eum oro commendatum. Vale in Christo, Data in Carceche, anno MCCCCLIX. Novembris. (Alnea Sylvius, lib. 1. p. 489).

18.

(1) Illustrissime dux Burgundiae, Ego Georgius Rex Persarum te plurimum saluto, et ut intelligas quae resgestae sunt impraesensiarum per nos in Oriente, istas literas ad te scribo. Scias igitur me omnes principes Christianos qui moramur in istis regionibus fecisse inter nos pacem et foedus ac ligam et coniurasse invadere cum omni nostro conatu et potentia Turcos; sed praesertim illos qui sunt in Constautinopoli, quoniam sunt Christianorum inimicissimi. In qua quidam liga nos singuli apparatus et copias nostras obtulimus. Ego promissi personaliter exire cum XL millibus hominum; David Imperator Trapessundarum obtulit et paratas habet XXX. biremes cum viginti millibus hominum: Bedian Rex Mirigreliae omnem suam potentiam exhibuit; Gorgara dux Georgianæ

personaliter veniet cum XX millibus equitum; Rabia dux Anocaciae cum suis fratribus et baronibus promisit nobiscum et ipse veniet omni sua potentia; Berdebech dominus in Armenia minori pollicitus est ad hanc nostram expeditionem XX millia hominum Sunt etiam in dicta liga et alli populi Gilhiarani et Sasoni, et tres domini potentes Turci, qui promptissimi sunt movere bellum domiui Ottonianorum, hoc est Turco domino Constantinopolis, quarum est unus Caramannis, alter Ismailbech filius quondam dsipendarii, tertius Aliembech. Rex Mesopotamiae filius quondam Carailuci qui et potens et capitalis inimicus Turci Constantinopolitani est paratissimus adimplere omnia quæ promisit. Quæ quidem omnia supradicta inter nos capitalis pœnis et aliis vinculis promisimus, rataquæ fecimus hac scilicet conditione adiecta, si vos Latini vos movebitis, et nobiscum una eritis ex vestri partibus bellum Turcis inferendo; alioquin si vos non intenditis hoc bellum suscipere, nos ad exolvenda ea quæ promisimus nullo modo sumus obligati. Quamobrem rogo ut omnibus rebus postpositis, velis ad hoc bellum intendere, nec te distrahant, aut divertant a tam sancto proposito alia quæ cumquæ sint obstacula, quemadmodum ego feci, qui si difficultatibus quæ mihi occurrebant, intendere voluissem, numquam domino Patriarchæ nostro paruissem cujus opera et mandato hæc nostra liga et concordia inter nos facta est. Nunc vero licet in quibusdam rebus temporalibus mihi damno hæc concordia fuerit, tamen contentissimus sum illud peregisse, cum spirituale a Deo præmium propter hoc expectem. Impræsentiarum aliud ad te non scribo, quoniam mitto ad te Oratorem meum una cum domino Patriarcha nostro, cujus verbis fidem adhibeas quoniam ex ipso omnia poteris cognoscere, habeas quæ eum commendatum et ut des illi tuas literas responsionis te oro, ut possum intelligere tuam sententiam et opinionem. Vale in Christo. Data in castris nostris propetentorium, MCCCCLIX (1459). die V. Novembris (1393).

19.

(1) Misisti ad nos Ludovicum Bononiensem, professione Minorem, qui ait te Montuam petivisse, ut Conventu cum Christianis celebrato Mahumeti Turcarum Imperatori Bellum inferres, cupere Principes Nostros cum tu in Europa illum oppugnares in Asia tumultum excitare. Placuit sermo, oderunt Turcas nostri Principes, te

amant, et Christi Vicarium venerantur parendum tibi esse fatentur; eam ob causam cum gravibus inter se odiis discordarent, bellumque gerent jubente Nuncio tuo arma deposuere, parati, cum jussis, adversus Turcas ea resumere—centum viginti millia pugnantorum, cum volueris, proesto aderunt, in Asia usque ad Helespontum et Thraciam Bosforum Mahumetis Imperium invasuri, dum tu pari modo cum Occidentalibus populis aggrediaris Turcas. Ad hoc missi sumus, simulque tuos osculemur pedes tanquam vicem Dei tenentis in terra, Nobis foederati sunt Bendas Mengreliae et Abasiae Rex et Pancratius Iberorum qui nunc Georgiani vocantur, et Mania Marchio Goriae..... et Fabia Dux Angosiae..... Illud tantum ex te nunc petimus ut Ludovicum, qui nos huc adduxit, super eos, qui Romanum in Oriente ritum custodiunt et tuae sedis fidei consociantur, Patriarcham constituas. (Waddingo, Annales Minnorum, tom. 13 p. 154).

21.

(1) Assensere Legati; verum expendas itinervis et Ludovici Patriarchatum petiere. Pontifex utrumque concessit ea moderatione adjecta, ne Ludovicus se Patriarcham aut scriberet, aut appellaret antequam reverteretur, neve litteras hujusce dignitatis secum afferret, sed in custodia essent apud Cardinalem S. Petri, ut major interea de finibus Patriarchatus haberi notitia possit (ἄῆῆῆ).

21.

(2) Nicolaus Orator Georgii Alexandri magnis Regis Persarum diligentissimus in rebus agendis; Cussodam Orator bellicosissimi Gorgore ducis Georgianoe litteratissimus.

(Aeneae Sylvii Pi. II Pontif. Epist. lib. 1 p. 852).

22.

(3) Viaggio di A. Contarini nella Persia.

22.

(4) R. Vlateranus lib. 12 p. 258—Raynaldus Anaes tom. 11 p. 269.

25.

(5) Alexander VI hoc responsum dedit Constantino III (filio Giorgii VIII), in Christo filio nostro Constantino Georgianorum Regi illustri salutem et apostolicam benedictionem: Accepimus per dilectum filium Nilum cofessorem et oratorem tuum literas tuas

quibus summam erga nos ac sanctam sedem Apostolicam devotionem et reverentiam tuam, quantumve reipublicæ Christianae de victoria ad versus infideles per charissimos filios nostros Regem et Reginam. Hispaniarum illistrès potita gratulararis plane significasti, et gratias propterea Deo omnipotenti habebas. Intelleximus etiam summa cum animi jucunditate optimam mentem ac sententiam tuam in expeditionem adversus Jesu Christi fidei rebelles undique parandam et quantum ad hujusmodi salutaria cœpta una cum filio tuo exercitus offerebas ad prophanata templa expianda et oppressos populos in Christi libertatem vindicandos. De quibus omnibus vix exprimi potest quantam cepimus animo voluntatem, aegimusque gratias, ut par erat omnipotenti Deo quod majestatis tuae menti tantum ardorem atque fervorem fidei inspiraverit, et qui tanto pere animo et desiderio nostro in fidei Christianae observantia, et juramento correspondeas, ac de Ghristianorum prosperitate lætaris nihil est enim quod magis cupiamus, dies noctesque frequentius mente volventes, quam meditari et aliquod consilium inire, quo nostræ fidei consulamus, sempreque invigilamus, et supra vires enitmur ita principes hos Christianos tenere pacatos, ut de Constanti-nopolitana et Jerosolimitana, aliisque patriarchalibus sedibus recuperandis spes certa cupiatur. Sed nec defuit voto nostro, et bonis semper omnibus consiliis adversarius antiquus hostis, qui aliqua discordiarum semina inter eos sereret, quas nihilominus speramus nos fore Christi auxilio facile composituros omnenque conatum adversus hostes sanctæ fidei convertemus de quibus non veremur crucis vexillum præferentes certam victoriam reportaturos ad quam rem semper noster animus fuit accensus nunc maxima cum alacritate festinat, quando quidem de tanta tua promptitudine et religione pro Christi gloria certi sumus.

Te igitur quantum possumus hortamur et in Domino oramus quod in isto tuo laudabili consilio perstes, tuosque subditos omnes hortaris acmandes, ut mentem tuam in tam sancto proposito sequantur, et pareant.

Et quoniam omnibus Christifidelibus expedit pro necessitate salutis aeternæ in fide et obedientia cum sancta Romana ecclesia convenire, ubi caput et sedem Christus Dominus et Apostolus Petrus ipsius vicarius universo orbi Christiano reliquerunt, gaudemus summopere majestatem tuam ad veram orthodoxæ fidei agnitionem

intendere et quae ad ipsius fidei rectam observantiam pertinent a nobis et hac sanctissima sede, universae Christianitatis capite expostulare. Cum igitur per eundem Nilum oratorem tuum nobis supplicari feceris, ut ad majestatem tuam definitionem fidei in concilio Florentino firmatum in quo sub felicitis recordationis Eugenio Papa IV praedecessore nostro universa Ecclesia tam Latina quam Graeca convenit mitteremus, ut tu et dominia tua idem sentiendo aeternam gloriam et temporalem hic victoriam contra hostes fidei a deo mereris cum sine recta fide Apostoli testimonio placere Deo sit impossibile, nunc dictam definitionem concilii literis nostris sub plumbo tibi mittimus hortantes devotionem tuam, quod illam mandes per universas provincias tuas publicari et observari. Et sicut in Christo vero Dei filio omnes, ita in ejus praeceptis et institutis per suum vicarium et inde coeteros successores nobis promulgatis uno cultu conveniamus confidentes si ita feceritis, nulla vobis adversantia tela inimicorum posse nocere cujus fide regna vincantur, habetesque serenitati tuae gratias inumeras de tuis oblationibus quas admisimus libenter, eisque cum occasio aderit utemur sicuti et dicto Nilo latius diximus, cui de caeteris, quae nobis exposuit, verbo respondimus. Datum Romae apud S. Petrum anno incarnationis dominicae MCCCCXCVI. III non. julii pontificatus nostri anno IV. (Raynal. tom. 11. an. 1496. p. 269).

26.

(1) Alexander VI etc. Universis et singulis etc. salutem etc Cum Carissimus in Christo filius noster Constantinus Georgianorum Rex Illustris tanquam Catholicus ac devotissimus Christianus ad exhibendum nobis huius sancte sedi apostolice suam reverentiam devotionemque dilectam Nilum Monachum ordinis sancti Basilii Oratorem suum destinaverit ipseque orator discedit hinc a nobis impresentiarum ad eundem Regem rediturus Nos cupientes liberum iter ubique ei petere devotionem vestram hortamur in domino Subditis vero nostris et gentium nostrarum armigerarum Capitaneis et Ductoribus nec non Episcopis et Capitalis ecclesiarum Cathedralium ac fratribus et monachis cuiuscumque ordinis harum serie mandamus quatenus eundem fratrem Nilum cum sua comitiva tam equestri quam pedestri ac cum salmis valisiis bulgis aliisque rebus et sarcinolis suis per omnes passus portus pontes et loca tam nostra quam vestra ire redire stare transire et pernoctare absque alicuius

Gabelle passagii fundaminis theolonii seu cuiusvis alterius indicti vel indicendi oneris tractetis in domino caritate providendo ei de Scorta et libero salvoconducta si necessariam fuerit et duxerit requirendum. Fratres vero et monachi in eorum monasteria et conventus admittant et de sibi necessariis provideant ita ut de promptitudine vestra possitis apud nos non immerito commendari. Mandates vobis omnibus et singulis nostris et sancte Romane ecclesie subditis ac fratribus et Monachis quibuscumque quatenus non obstantibus ordinationibus et prohibitionibus nostris prefatum Monachum Nilum cum eius Comitiva intra Civitates terras et loca nostra et dicte ecclesie nec non vestra monasteria et domos recipiatis et benigne per tacetis et ut ad hec libentius omnes inducatntur quo exinde animarum suarum salutem se speraverint adepturos de omnipotentis dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi recipientibus eos caritative et eis subsidia itineris porigentibus ducentos dies de iniunctis eis penitentiis nunc in domino relaxamus. Praesentibus post Annum minime valituris. Dat. Rome apud Sanqum Petrum Anno etc. MCCCCLXXX secto Bertio Non. Junii Pontificatus nostri Anno quarto.

(Archiv. Vatic. Alexand. VI Reg. Secret. Bullar. To. VIII f. 367.

27.

(1) ქრონიკები თ. ჟორდანიას მიერ, წიგნი მეორე, გვ. 524.

3.

(1) Ces invasions répétées des Persans et des Turcs qui ne cessèrent jusqu'à nos jours même de porter la destruction et la mort dans ce pays laissèrent souvent, pendant longtems ce peuple sans pasteur, et le peu des fidèles restés attachés à l'église latine ne durent leur persévérance inalterable qu'à l'instruction pur des laics que ces derniers conserverent entre eux queluefois pendant un siècle sans voir un seul prêtre catholique por soutenir leur foi.... Il existe a Gori des actes de ventes de maisons daté du 15 siècle, où entre autres choses on peut remarquer: que la rue de Tiflis se nomait alors la rue des Francs, et l'on voit encore aujourd'hui non loin d'un moulin, des ruines parmi les quelles on distingue une grande pierre où les habitants vont allumer de cierges et prier Dieu quand ils sont attaqués de la fievre. L'on pretend qu'en set endroit était située une église catholique desservie par des prêtres Genoïs, qui fut det detruite de fond en comble par les Turcs. (Rottiers De la religione chretienne en Georgie).

3.

(2) Anthoine de Gowea, Relation des Grandes guerres et victoiares de Cha-Abbas p. 365.—იხ. ვგრეთვე არქანჯელო ლამბერტის წინასიტყვაობა თავის „Relatione della Colchide—7.

6.

(3) Paulus III.—(Char.mo in Chrō filo nostro Levasap Georgianorum civitatis et Regni).

Regi illustri salutem etc. Ex plurium fide dignorum relatione percepimus te quamvis tantis terrarum spaciis a nobis remotum tamen sanctam Romanam Ecclesiam ceterarum ecclesiarum caput Romanosque pontifices ei presidentes Domini Nostri J. C. vicarios et beati Petri apostolorum principis successorem pia devotione et affectu credere et venerari. Idemque tecum sentire charissimos in

Christo filios nostros affines tuos Patirach Cochat, Lyon Zagam et Goghoram Chelsecha civitatim et regnorum Georgianorum reges illustres. Qua re intellecta plurimum exultavit cor nostrum in Deo Domino ejusque majestati gratias egimus quod vos quatuor maximos reges sacro baptisate oblutos et fortissimos christiane fidei athletas, quamvis ab infidelibus undique circumvalatos tamen in ejusdem christiane fidei cultu et constantia tanto tempore conservaverit et conservat. Nimirum filii charissime idem Rex regum et Dominus dominantium Dominus noster J. C. qui vobis tanta regno contulit etiam hoc lumen fidei cordibus vestris inmisit ut primatum beati Petri et Romane ecclesie credatis. Ipse enim est sacerdos in eternum secundum ordinem Melichisedech, cui dedit omnia pater in manus pedibus ejus subjiciens universa summum apostolice sedis et ecclesie Romane Pontificem quem in beato Petro sibi vicarium ordinavit super gentes et regna constituit ut evellat et destruet disperdat et dissipet omne quod adversatur veritati sacrosancte fidei ejusdem Domini N. J. C. et quod suorum fidelium saluti quomodolibet insidiatur, edificet autem et plantet omne quod ad universalem animarum salutem conferre eodem inspirante Domino judicabit ad ejus ovile reducens eas etiam oves suo precioso Sanguine redemptas que locorum potius distantia maxima quam animarum minori devotione viderentur ab hujus summi pastoris cura longe semote: in quo unico Christi ovili te et ceteros reges Georgianorum pro tua et illorum vestrorumque populorum animarum salute includi cupimus et quantum possumus in Domino cohortamur ut sicut unus est Deus, unum baptisma, una sit etiam omnium fides, in unitate ovilis Christi sancte matris ecclesie catholice. Quod ut opera nostra prout decet pium patrem atque pastorem consequi valeatis, Deo gratias agimus occasionem hanc a Deo nobis esse datam his nostris litteris nostram erag vos omnes paternam dilectionem manifestandi devoto obsequio dilectorum filiorum Dominici et Baptiste Ordinis S. Dominici qui de Nesaionam civitate Armenie majoris sunt oriundi, quem etiam Baptistam intelleximus serenitati tue notum et charum cum aliis patribus ejusdem Ordinis qui in civitate tui regni Deo devotum exhibent famulatum. His enim ad patriam redire dispositis mandavimus ut ad te presentes literas nostros apostolicamque benedictionem deferrent prout illam tam tibi quam ceteris Georgianis regibus ac populis ex par-

te dei omnipotentis ad beatorum ejus apostolorum Petri et Pauli auctoritate confisi elargimur per presentes tuam serenitatem in eodem Deo Domino exortantes et rogantes ut paternam nostram erga te benevolentiam piaque nostra monita filiali devotione suscipiens ipsos Dominicum et Baptistam benigne audias fidemque verbis eorum in cunctis salutem anime tue et populorum tibi commissorum consernentibus indubiam prebeas. Deindeque propter eandem animarum vestrarum salutem et in honorem dicti beati Petri si tuos oratores ad nos mores ceterorum christianorum regum et principum transmittes per quos te cum omni populo tuo in filium ejusdem sancto Romane et universalis ecclesie et capitis ejus potestati Romani pontificis devote offeras ac dedas idemque persuadeas predictis tribus regibus Georgianis affinibus tuis ut faciant et cum tuis suos ad nos oratores mittant eandem obedientiam oblaturos Romane et universali ecclesie potestate nobisque ei presidentibus, eisque si tibi videtur exemplum harum litterarum mittere cures. Nos eosdem oratores vestros paterna benignitate susceptos cum nostris ad vos nuntiis cum Dei auxilio remitemus per quos omnem oportinam illuminationem qua per viam salutis ad patriam secure pervenire celestem valeatis assequamini ac preterea gratias privilegia et spiritualia dona pro voto vestro et quantum vobis, per Dominum licuerit eodem concedente Domino largiemur quo possit ex his uberius consuli animarum saluti ac demum celestia regna possidere valeatis. Que nobis Dominus noster J. C. elargiri dignetur qui est benedictus in secula. Datum Rome apud Sanctum Marcum anno millesimo quingentesimo quatragesimo quinto XV Kal. Julii anno XI. ՅԹՈՅԵՆԻՆ ԵՐԵՎՈՅԻ, Paulus III. an. 12. t. 5. lib. 245).

8.

(1) Paulus III. Venerabili Fratri Stephano Archiepiscopo Nesiovan, salutem et apostolicam Benedictionem..... Cum itaque tam tua quam aliorum fide dignorum relatione perceperimus quod charissimo Levasap, Patirac Cocati, Lion Zangam et Ghorgoram Chelca Georgianorum Regnorum Reges illustres, Spiritus Sancti divina afflati gratia, Sanctam Romanam Ecclesiam universi orbis Ecclesiarum caput, Nosque et alios Romanos Pontifices ejusdem Domini N. J. C. Vicarios et Beati Petri apostolorum principis successores in ea residentes pia devotione et affectu credere et ve-

nerari ac sanctam fidem catholicam juxta ejusdem Romanae Ecclesiae dogmata mente amplecti una cum universo eorum populo proponat prout ipsi Deo duce tuis et nonnullorum aliorum fratrum ordinis praedicatorum indicti concionibus illam amplecti consantur. Ac in premissorum testimonium et fidei Christianae professionis signum ac exaltationem in Regnis ipsis Ecclesias et domos ad divini nominis laudem et honorem erigi et edificari facere inceperint. Et si tales personae ad hujusmodi regna destinarentur qua charitatis et prefate fidei plantas in Regum et populi cordibus inserere ac doctrinam evangelicam in eis seminare valerent, profecto de facili ipsi Reges et populi ad ejusdem Romanae Ecclesiae gremium cum fecunda fructuum spiritalium perceptione ac alios Christi fidelium non modica consolazione adducerentur. Nos igitur qui agrum Dominicum pro illius gregis propagantione ubique decorari sinceris desideramus affectibus, eisdem Regibus et populo eorundem pio proposito hujusmodi favere, ac te specialibus favoribus et gratiis prosequi volentes, motu proprio non ad tuam vel alterius pro te nobis super hoc obtatae petitionis instantiam sed de nostra mera liberalitate Te ejusdem ordinis professorem ad prefatos Reges et eorum singula regna et dominia nostrum et apostolicae Sedis Nuncium et oratorem, ita quod omnibus et singulis privilegiis et immunitatibus quibus alii nostri et dictae Sedis Nuncii et oratores de jure vel consuetudine aut alias potiuntur et gaudent, uti potiri vel gaudere libere et licite valeas auctoritate apostolica fenore praesentium ad nostrum et ejusdem Sedis beneplacitum instituimus et deputamus.....

Datum Rome, anno 1546 pridie KL. Julii. Pontificatus nostri anno 12. (1546).

11.

(1) Miseratione Dei Symeon Rex Cardelii totius Iberiae et Orientis. Excelse et splendidissime et sanctissime et beatissime Domine noster, Pater noster, et Papa Magnae Romae, aurae tuba, organum Dei inflatum; Petre judex, et clavicularie regni coelesis. Paule Doctor gentium qui ascendit usque ad tertium caelum et raptus est usque ad paradisum, et audivit ineffabilia verba, quae dici non possunt totius orbis praedicator, ipsarum Ecclesiarum luminare ubi sancta veneranda sepulcra Apostolorum ubi requiescunt

sanctae Reliquiae ipsorum et Dominator Ecclesiae Catholicae, et Gubernator magnae et illustrissimae Romae, sicut sol qui vestitur per totum Occidentem Maxime Princeps Papa Romae, sicut Sylvester, Regum Vates Domine et Dominator et Pater Spiritualis, Sanctissime Papa, profundam genuflexionem facimus et salutamus sanctam dexteram ejus. Benedictus sit Deus Pater et Filius, et Spiritus sanctus cum Domina et pura Matre, filii Dei genitrice sanctissima. Et si nobis mandas per Sanctitatem tuam, qualiter venit huc Procurator Magnae Scythiae Ecmiacensis nomine Ter Jacob et accepimus venerandam scripturam tuam, sed nos nescimus intelligere eam et, de ore retulit nobis quod erat proestantius; gavisus sumus propter honoratissimam, et sanctam tuam celsitudinem et Regum laudem et victoriam, et gloriam et exultavimus laetitia sempiterna, gratias agentes Deo omnipotenti et Dominae nostrae Deiparae et sanctae Virgini Mariae et Venerandae et vivificanti Cruci. Deus omnipotens et Miserator majorem fortitudinem et victoriam det nobis et Christianis ab impiis Agarenis, nobis et omnibus Orthodoxis populi Christiani et gloriam, et spem et consolationem: et confundat eos, qui sunt extra fide. Precamur Optimun Deum sustentet imperium maximae Sanctitatis tuae: et per orationes tuas sanctas liberet nos ab injuriis inimici. Et etiam refero sanctitati tuae, quod beatissimus sanctus, et a Deo corona datus fuit Rex, et pater meus Chiluar Saphi, ut Sanctitas tua audivit propter amorem Christi, impii Agareni occiderunt eum in bello, et accepit Martyr finem et sanguinem suum effudit, et nunquam voluntatem eorum fecit: postremo et nos auxilio Dei accepimus thronum partis nostri et ex tunc a bellis non cessavimus diu noctuque inter pulverem et pluvias. Quot bella et angustias, et maestitias propter amorem Christi accepimus et alia mala passi sumus? donec vulnerati fuimus in proelio, et inclusi fuimus in carcere in manibus Persarum et Dei voluntate et auxilio ejus et per orationes tuas sanctas liberati sumus, et iterum sedimus in throno nostro et iterum non quievimus a bello, cum Ottomanis feris et transierunt plura proelia primis cum Ottomanis ut opinor, vos audivisse, quot mœrores et angustiae? Sed non occubuimus his usque ad caput meum cum parvulo filio meo, ut effunderem sanguinem meum, propter Crucifixum Christum meum et Deum meum; donec vixero, non parcam vitae meae a bello unam pugillum, sanguinem dulcis, mei et Domini mei. et

Dei mei non vacuam dimittam. Nunc Christianitas, et totus mundus est in te, et in manibus tuis, o Domine mi Sanctissime, nunc da virtutem et auxilium ut salvetur populus Christianus, Deus retribuat tibi Regnum Coeleste et nos cum auxilio Dei et per pias preces tuas sanctas donec vixerimus non faciemus voluntatem Agarrum Sed nos in deinceps quis scit quid velit fieri? Veremur ne convertatur bonitas in insipientiam et incidamus in impietatem. Ideo refero Sanctitati tuae da auxilium et misericordiam Christianis et salva eos a manibus iniquorum. Et precor et rogo ne nostri obliviscaris in orationibus tuis, sanctis omni tempore: Et proecipue ne obliviscaris scribere nobis, ut sciamus sanitatem tuam et Populi tui, piorum Christianorum ut cor nostrum cognoscas ore suo referet sanctitati tuae Ter Jacob Sacerdos sanctae orationes tuae sint nobiscum. Amicus animo, et corpore. Amen. Anno 7140 Chtisti 1546 Idichion 9.

(De Procuranda salutem omnium Gentium schismaticorum.... a Thoma a Jesu. Ordinis Carmelitarum Discipulorum. an. 1613. lib. 7. cap. 21. pag. 408).

N. B. ეს წერილი უნდა იყოს გამოგზავნილი 1596 წ. და არა 1546 წ. როგორც აქ გადამბეჭდავს ვალუწერია.

16.

(1) იხ. С.-Петербургскія Вѣдомости 26 ნოემბერს 1899 წ. № 424.

2.

(1) Le Prince Manukar Han qui est seigneur d'une partie du Royaume des Georgiens me dit aussi en Ispaham qu'il serait très aise que quelques uns de nos Pères voulussent aller avec luy en son Royaume et que s'ils menoient avec eux un Medecin ils seroient pour ce sujet binn estimés, et o même temps le P. F. Melchior de Angés estant à la Cour du Roy s'accorda avec Alexandre Roy d'une autre Province des mesmes Georgiens pour aller avec lui, mais Louis Pereyre de Lacerda qui avoit esté envoyé Ambassadeur en Perese l'empеча et ne voulut permettre en aocune façone qui il fist ce voyage afin qu'il ne s'eloignast de lui. (Relation des Grandes guerres et victoiares obtenues par le Roy de Perse Cha Abbas, par le P. Antoine de Govvea, p. 477).

4.

(1) L'anno 1616 ne'mesi di Giugno e Luglio ritrovandomi io assistente del Beatissimo Pontefice Romano appresso il potentissimo Abbas re di Persia, in Giorgia, quanto scopersi colà circa la qualità del Paese, la natura degli abitanti, e la loro religione e dispositione all'ubidienza dell'universale pastore delle genti ho voluto qui semplicissimamente referire.....

Gl'huomini sono di colore bianchi di bella maniera e di assai soavi costumi; vestono alla Turchesca, et quasi tutti di seta della quale abbondano molto, sono di vivo ingegno e d'anima feroci.

Le donne sono d'alta statura et belle di corpo: usano cavalcare, et cacciar con falconi nel pugno e portano l'arco et il carcasso.

Sono li Georgiani tutti Christiani di rito Greco; hanno la chies ben fatte all'usanza nostra, ma non molto grandi, con campanili et campane mediocri.

Solo li sacerdoti ed altri dotti intendono et leggono la lingua greca, parlano quasi tutti la Turchesca, ma la loro propria et na-

turale é la Georgiana, che a me parve molto facile apprendersi.

Hanno alcuni caratteri simili alli nostri e la loro pronuncia mi parve poco discrepante dalla nostra.

Hanno grandissima riverenza al Beatissimo Pontefice Romano affermandolo Vicario di Christo in terra, in segno di che, a me come sacerdote venito da Roma a nome del Papa appresso il re di Persia fecero l'infrascritte somissioni:

1. Baciaron le mani et i piedi miei. 2. Ricercarono con ansia da me la beneditione per loro stessi, figliuoli, campagne et animali. 3. Desideravano confessarsi de me; al che non volsi mai acconsentire. 4. Riputavano a gran favore ch'io andassi alle loro chiese, dovè m'era poi necessario porgere le mani a sacerdoti et secolari huomini et donne per esser bacciate. 5 Facevano a garra nell'accarezzarmi. 6 Mi domandavano molti dubbii però appresso di noi di poca considerazione circa lanta fede, et ammiravano credendo le risposte. 7. Esponendomi haver lor fatte alcune cose et intendendo da me esser state malfatte, humilmente chiedevano perdono, ricercandomi ch'io gli dovessi dare la debita penitenza. 8. Avvisati d'alcuni errori di superstizioni, se n'astenevano et con facilità.

Intesi più volte da loro sacerdoti, ch'essi hanno alcune profetie che li Christiani di Roma devono in certo tempo, da tutti loro stimati felicissimé, passare ne'loro paesi, e queste profetie hanno gl'antichi suoi ridotte in versi, quali alcune volte cantarono appresso di me.

Più volte mi dissero che se alcuni di noi altri andassimo fra loro ci darebero chiese case et altre. et che havriano per segnalatissima granta esser dottrinati da noi; et che li lore figliuoli fossero da noi ricevuti sotto la nostra disciplina.

Da queste poche cose si puo congetturare, quanta speranza si sia di far progressi in quelle parti circa la nostra santa Fede Catholica et Romana. (Sincera relatione de'regni della Georgia del R. P. Mæstro F. Paolo Maria da Faenza).

5.

(1) Existimo catholicae fidei propagationem inter Georgianos valde facilem fore: 1-^o quia gens facilis, docilis, simplex ac bonæ conditionis habetur: 2-^o quia litteras aliquando ad S. Sedem apostolicam obedientia, pietate, ac devotione in eadem opletas scrip-

sit. 3° quia hanc ipsam pietatem in eandem apostolicam, praeteritis semper annis confirmavit cum Teimuraz rex Kacheti aliquae nobiles Georgiani circa annos domini 1613 venerabili patri Guillelmo Lusitano ordinis Eremitarum D. Aug. piæ memoriæ ac venerando patri Joanni Thadeo a S. Eliseo Castellano carmelitæ discalceato adhuc in vivis degenti, utrisque tunc ibi hospitibus ecclesias et loca pro eorum sacris familiis obtulerint; iidemque patres ab ipsis requisiti, sacramenta ministraverint, cœremonias, ritusque catholicos ibidem, in Georgia inquam exercent et quamvis dicti religiosi inibi domicilium cum ecclesie non fixerint ac firmanint causa est prohodolor armorum strepitus, Abbas Persarum regis non multo post subsequitæ copiosa ejusdem Georgiae gentis capitivitas et trans migratio, ejusdemque regionis desolatio non modica et dicti Theimuraz piissimi ac strenuissimi principis suorumque nobiliorum coacta fuga: 4° eadem fidei propagatio facilis inter Georgianos demonstratur quia ad pietatem quam maxime videntur propensi et chrisiane fidei fervidi zelatores, plurimumque erga deiparam virginem, apostolorum prinsipes Petrum et Paulum aliosque sanctos devoti, sed inter alios sanctos specialiter. D. Georgiam venerantur..... sane inter omnes orbis terrarum partes in quibus fidei propagatio non est negligenda, dictae Georgianorum regiones de quibus loquimur habendae sunt, quas sanctissimo domino nostro Urbano Paba Octavo, sacræque de propaganda fide congregationi plurimum obnixè et humilime ego minimus missionarius apostolicus commendo, sedis enim apostolicæ gratiæ et favore haec Georgiae natio digna profecto existit.... proptem internam animi pietatem, quam versus sanctos apostolos Petrum et Paulum ut dictum est et urbem Romam gerunt, et propter reverentiam exhibent. Romano Pontifici (პროპაგანდის არხივი, Persia tom. 1. p. 143).

8.

(1) Al P. D. Pietro Avitabile chier^o regolo.

Si sono riferite lettero di V, R, e li nomi delli suoi compagni nella sacra congregazione de propaganda fide tenuta li 4 maggio et havendo il suo P. Generale resa amplissima testimonianza delle buone qualità et sufficienza sua e delli detti suoi compagni. Questi ill^mi signori cardinali hanno risolut di mandarla insiem con Pietro essi alli Giorgiani, popoli de quali il Sig. della Valle ha

riferite gran cose et in particolare della loro buona dispositione verso questa santa sede apostolica; potrà perciò V. R. andarsi preparando con orationi, e sacrificia questa santa missione insieme con li sopradetti compagni, alli quali potrà mostrare o mandar copia della presente perchè giunta ch'ella sarà qua coforme all'ordine ch'averà a quest'ora avuto dal suo generale con una buona istruttione che dovrà il suddetto signor Pietro sarà subito spedita con le lettere patenti, facultà et altre cose necessarie per la suddetta missione. E con questo fino prego Dio che la benedica, le conceda la sua santa gratia. Roma 6 maggio 1626.

(Vol. 5 fol. 92 lettere della S. Cong. di Pr. fide).

10.

(1) Al metropolita delli Giorgiani Occidentali.

M^{to} ill^{ri} e M^{to} R. R. SS^{ri} in r^a affett^{mo}.

Havendo li signori cardinali della sac. cong^{ne} de propaganda fide da diverse relationi, et ultimamente de una, che diede frat'Angelo Cittadino domenicano, che fu non è molto tempo in coteste parti inteso l'affetto grande che li popoli Giorgiani portano alla santa chiesa romana, et a questa sede apostolica nella quale ha seduto il gloriosissimo prencipe degla apostoli S. Pietro et insieme la devotione particolare ch'hanno alle sante reliquie del medesimo S. Pietro e dell'apostolo S. Paolo, che riposano in quest'alma città di Roma e desiderando di continuare gli uffitii di carità che fecero con li medesimi popoli le fel. mem. di Pio 2. e Paolo 3. Romani Pontefici hanno risoluto di mandare tre padri Theatini, cioè il P. Pietro Avitabile, il P. Francesco d'Aprile et il P. Giacomo di Stephano à visitar le signorie vostre come capo spirituale a gli stessi popoli et a communicarle diverse cose pertinenti alla salute, lore, e delli loro sudditi, però si compiaceranno di vederli volentieri e d'ascoltarli, e darli credenza in tutto quello, che per parte loro l'esporranno. Di più si raccomandano li sudetti padri alla loro protetione, pregandole col maggior affetto che possono a darli quelle commedità di casa, ove possino habitare e di chiesa ove possino celebrare li divini ufficii e la santa messa e far altre funtioni pertinenti alla salute dell'anime assicurandoli che tutto quello che faranno alli suddetti padri, lo reputamanno fatto a se stessi e con questo offerendosi alle Signorie Vostre nell'occorrenze di

loro servizio le desiderano da Dio ogni compita felicità—Roma XX
Giugno 1626. (Lettere di S. G. Vol. 5 fol. 121).

14.

(1) Urbanus Papa VIII. Theiuraz Principi Kacheti. Nobilis vir salutem et lumen divinæ Jucunditas Georgianæ regionis, largo sylvarum et segetum foetu pubescens inundabitur fontibus aeternitatis si hac aetate, fructus progignet Europæ notos et Romæ salutare. Neque votum hoc, sine propinqua optati gaudii spe, concipimus in praesentia. Allegamus enim isthuc sacerdotes scientiam salutis edoctos et populorum felicitati servientes. Eos si isthuc tuto commorari volueris, armatos patrocino nobilitatis tuæ, si eorum verba, è charitatis fonte manantia isti Populi pronis auribus acceperint vix dici potest, quantum tibi istisque regionibus debet haec civitas sacerdotalis, culta Regum obsequiis et calebrata domicilis nationum. Famæ italiæ interest Principem Kacheti eorum paruisse consilio qui parasse dicuntur viam Domino et rectas fecisse semitas eius. Quid ais nobilis Vir? Levis ne fructus est eorum beneficiorum quæ a tua magnitudine sacerdotes nostri expectant, plausus Romæ, et laudatio Pontificis? Certe si excelsum ingenium oblectet gloria, facile conijcimus quanti facturus sis, nomen tuum celebrari in hac arce Christianitatis, et Patria Mundi. Etenim iisdem officiis quibus nos demereberis, parabis patrocinium Omnipotentis qui se in peregrinantibus excipi et in pauperibus pati profitetur: Eum vero nos assiduo orabimus ut tibi coelestes fores patefacist et per divinæ legis semitas ambulanti ostendat Regna triumphantis immortalitatis. Verum nec populos istos sacerdotum nostrorum penitebit. Non enim sitientes pecuniarum aut potentæ avidi, ex Europa in Asiam commigrant: sed iis unum erit votum et negotium salus Provinciarum et et gloria Principum. O te felicem si populos tibi subiectos, salutaribus eorum doctrinis erudiendos curaveris, Ea enim vis est Sapientiae quam Christi pectore hauserunt un possit homines in Angelos et terram in Coelum convertere. Audita est Romæ fama calamitarum, quæ dum te diu conflictarunt dicuntur illustrasse virtutis tuæ vim terroribus indomitæ. Scimus quam constans fuerit Genitricis tuæ pietas, quæ è Regno maluit exulare, quam a Christo desciscere. Tam laudatæ Parentis filius et tantorum periculorum victor crederis sacerdotibus nostris ea auxilia præbiturus,

quae videntur esse consilia maternae Religionis, et decora fortitudinis frustra oppugnatae. Nos autem faventes laudibus nominis tui una cum Apostolico Senatu, tibi victores exercitios coenites praecabimur ut inter mortalis vitae triumpho progredi possis ad Patriam Beatitudinis sempiternae. Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem die 4 Julii 1626. Pontificatus nostri anno tertio etc. (Archiv. Vati.).

12.

(1) Silos Historia Clericorum. Regularum. t. 2 p. 583—800.

13.

(2) Lamberti, Colchide sacra p. 53.

14.

(3) Magno Romae Pontifici. In Nomine dei Patris Filii et Spiritus Sancti. Unam Naturam unam Divinitatem, unam Potentiam adoramus. Ad sanctitatem tuam accedimus ea Fide ejusque omnino institutis quae nos Apostoli docuere ac leti quidem gratantesque accedimus colosati jam in Regio nostri Iberiae Regni Solio. Ab Oriente Romam perscribimus ubi tu, ceu sol fulgentissimus, Orbi illius et voluti Cherubim et Seraphim sanctissimam Triadem intuerie, acceptumque refers a deo id quo lucem Mundo facis. Christi honor ac fidei firmamentum ipse es. Quicquid Prophetae atque Apostoli praedicaverunt, tu vides. Petrus Mundum docuit et collustravit. Idem Sanctitati Tuae minus; eadem nempe auctoritate praeditus, es omnium Maximus ac Potens: Per has literas intimide veneror atque osculor Apostolicos pedes tuos qui immortalem aquam ad aeternitatem, omnibus propinas. Benedictionem ac peccatorum veniam, a te petimus qui es columna religionionis atque Imperii Oecumenici ac prima Sedes. Scimus te quicquid petimus libenter annuere. Iam favore Numinis, ac Sanctitatis tuae benedictione regiam dignitatem capessivimus ut eandem tuo nutuconfirme, obtestamur ac simul obsequium tibi ac reverentiam pollicemur. Cum Turcis ac Persis nobis res est conferere cum ijs manus sepe concigit; nulli tamen Deo favente paremus. Tibi obnoxii sumus; quicquid jusseris exequemur. Ut creaturarum Parens est Deus ita tu. Fidelium. Faedus cum Hispano Rege inituram me ope tua, spero. Scripsimus ad illum nos; ut hoc ipsum ab eo tu contandas etiam rogamus. Nicephorus Sacerdos has ad te literas candidissime exa-

ratas perferet. Ea nobis votorum summa; gratiam a Sanctitate Tua inire, qui es prima sedes ac suprema potestas. Jube et paruisse nos statim intelliges. Cartuli, die 20 Novembris 1626. (Archivi. Vati.).

15.

(1) Le quali se fossero state da quello scritte vi è da dubitare poichè nel nostro arrivo in Giorgia nel Presentargli noi le lettere Pontificie apertamente egli negò di haver mai scritto sue lettere al Papa. E ben vero ehe potea essere chè non avesse ardire egli così in pubblico rettificare il fatto: per non concitarsi contro lo sdegno di tanti Greci, che erano in quel tempo con lui. Mentre questa natione aborrisce tanto l'obbedienza al Pontefice dovuta. E tanto più in questa opinione io mi confermo in quanto che non posso persuadermi che Nicefòro avesse falsificate le lettere: perchè havendo domesticamente trattato con lui per lo spatio di dieci anni, sempre l'ho ritrovato sincero e posato nelle sue attioni, e tenacissimo in riverire il Romano Pontefice (Lamberti, Colchide sacra p. 53).

15.

(2) Dittioionario Giorgiano e Italiano composta da Stefano Paolini con l'aiuto del M. R. P. D. Niceforo Irbachi Giorgiano. Monaco di S. Basillio in Roma 1629. ეს პირველი წიგნია, რომელიც დაიბეჭდა ევროპაში ქართული ასოებით, და რომლის ერთი ეგზემპლარი ძლიერ ვიზოეთ რომში. ამასთანავე დაიბეჭდა ერთი პატარა ლოცვების წიგნიც ქართული ანბანით. დღეს არც ეს იშვობა.

16.

(1) Relataque professione fidei ipsius Nicephori ex qua constitit georgianos parum abesse a vera catholica fide. (Acta S. C. de Propaganda Fide, 20 Junii, 1628).

17.

(1) Carissimo in Christo filio nostro Philippo Hispaniarum Regi Catholico. Urbanus Papa VIII.

Carissime in Christo filii noster salutem et Apostolicam benedictionem. Christianorum Principum patrociniò dignus Nobis videtur dilectus filius Nicephorus Erbacius Monachus S. Basilii, quem Georgiani Regis Legatum esse testantur litterae Majestati Tuae. Dum in Urbe ille commoratus est agens gravissima Iberi Principa-

tus et Religionis Christianae negotia, Nos certe ei quantum potuimus et Pastoralem sollicitudinem et paternam charitatem declaravimus. Nunc ad patrias regiones revertentem Apostolicarum Litterarum officium illum iis Principibus commendamus per quorum provincias iter facturus est. His Pontificiae benevolentiae testimoniis virum comitati volumus, quem adeo religiosi et diuturni itineris consilium probat et gratum sibi esse significavit Majestas tua. Datum Romae die 18 Novembris 1628. An Pontificatus nostri sexto. (Archivio Vati.).

17.

(2) Al P. Niceforo Herbaci monaco di S. Basilio.

Riceverà V. P. con questa un Breve di N. S. in risposta della lettera del re d'Jberia che egli partò a Sua Santità. Sicompierà a Sua Maestà e poi di negoziare con essa per parte di questa S. C. de P. F. quanto si contiene nell'inclusa istruttione e di dar a suo tempo alla medesima S. C. pieno ragguaglio di tutto quello che F. P. havrà fatto in esecuzione de contenuto nella suddeta istruttione. Che etc. Roma 9 ottobre 1628. (Lettere della S. C. de Prop. Fide Vol. 7 fol. 143).

20.

(1) Dilecto Filio Regi Iberiae Theiumuraz Kan. Potentissimo Rex salutem et lumen divinae gratiae. Regna terrarum quo semper Imperatori vectigalia sunt, parum firmis innituntur fundamentis nisi in ejus petrae soliditate consistant, adversus quam, nunquam praevalere portas Inferni, decrevit Omnipotens. Quare caelestes regnandi artes, et perfectam scientiam salutis eodicti videntur Christianae Reipublicae Principes qui muniti legationem robore et triumphorum gloria coronati ad Apostolicos Romani Pontificis pedes, procumbunt religiosae obedientiae tributum persolventes. Catholicis eorum consiliis inferi, dum cupit in praesentia Celsitudo tua, videtur ad novi Principatus defensionem centuriari militia coelestis exercitus. Consilium adeo salutare est divinae Sapientiae Thesauris ad te, per custodientes Angelos nuper delatum, certissimum argumentum est clementiae coelestis in rem Iberam. Non obliviscitur Deus misericordias suas, qui dispersiones Israelis congregat, et sanabiles facit nationes Orbis terrarum. Quare paterna charitate complexi sumus dilectum filium Nicephorum Erbacium, Sancti Basilis

Monachum quem ad nos cum tuis literis legasti, testis potentiae tuae et sponsorem. Nunc autem supplici oratione, Deum rogamus, in cujus manu sunt corda Dominorum ut pias Celsitudinis tuae cogitationes, optatum ad exitum perducatur. Ut autem, quam primum committantibus Angelis ad maternum Romanae Ecclesiae gremium pervenias, volumus te censurarum laqueis absolvi iisque Ecclesiasticae Indulgentiae fructibus recreari, quibus perfrui solent qui Beato Petro in Romanis Pontificibus regnanti, Sacramentum dicunt. Sacra haec beneficia deferri tibi volumus per Venerabilem Fratrem Archiepiscopum Myrensem qui in Naxivana Dioecesi commorabitur. Ejus autem absentis vices supplebunt Theatini Sacerdotes; quos in regiones istas allegavimus praedicatores Evangelij. Quod si aliquod impedimentum iis etiam aditum ad Regiam tuam intercluserit evocari jussimus e Perside coenobitas Augustinianos vel Discalziatos Carmelitas, quorum ministerio venias ad optionem filiorum Dei. Ubi solemnem Fidei Orthodoxae professionem eis rite declaraveris et publicum tuae obedientiae testimonium ad nos pervenit; Apostolica auctoritas, per quem Omnipotens regnantium arbiter opportune transfert regna, atque constituit regale tui Principatus solemni Pontificia benedictione, muniet. Porro autem Celsitudini tuae conciliare conabimur fraternam Christianorum Principum benevolentiam, praecipue vero Hispani Regis optatam amicitiam. Sacra Cardinalium Congregatio, quae Propagandae Fidei negotia curat, Nicephorum ipsum monuit quid praecipue a Celsitudine tuae exigat atque expectet Roma. Omnino danda est sibi opera diligentissime ut Antistites et Sacerdotes, qui pastores animarum in Ibernica habentur, ambulantes et Sacerdotes, in Domo Domini cum consensu, tecum Principatum Petri, et visibile Ecclesiae caput in Romana Sede veniatur. Nihil enim videtur excogitari posse, vel ad munendam Iberiae quietem utilius vel opportunius ad promerendum patrocinium Coeli. Nos certe, qui in animarum salute gloriam Pontificij Imperij constituimus pio triumphantes gaudio laudabimus Patrem misericordiarum, si te Principem armorum gloria et ingenti et virtute clarum complecti poterimus brachiis Apostolicae charitatis atque iis ornare beneficije quae Catholici Regnatores pie solent coeteris humanae potentiae titulis anteferre. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub anulo Piscatoris secunda Decembris 1628 An. Pontif. nostri sexto. (Archi. Vati.).

21.

(1) Nam redimendae Patrum incolumitati ad tria ferme aureorum numero millia tunc insumpsit Legatus Francorum (Silos Historia Clericorum Regularum tom. 2 p. 589).

23.

(1) ზგივე გვერდი 592.

25.

(1) Ben posso con tutto il cuore ringraziare Maestà divina m'ha fatto vedere giunti nel mio Regno due huomini simili alli SS. Cosmió e Damiano curatori di tutti i mali. (თეათინელების რომის არხივი).

29.

Al P. Niceforo Erbaci.

Le Lettere di V. P. scritte al segretario li 22 Ottobre essendo state riferite in questa S. C. tenutainanzi la santità di Nostro Signore, Sua Beatitudine insieme con questi miei illustrissimi signori si sono grandemente rallegrati del suo salvo arrivo in coteste parti e siccome hanno conosciuto, che ella co'buoni officii interposti presso di cotesto re, è de'suoi ministeri per la salute dell'anime loro, ha corrisposto all'aspettazione ch'havevano di lei, così sperano che in ciò il suo zelo non habtia mai da cessare sintanto che non resti eseguito quanto desiderano Sua Santità e la medesima sacra congregazione a gloria di Dio e per la salute universale dell'anime di cotesti popoli. E mentre staranno pregandole dalla maestà divina quest'ajuti che per ciò saranno necessari l'assicuro che per queste sue zelanti fatioche le sarà apparecchiata in Cielo una copiosissima mercede. Roma primo giugno 1630. (Lettere dell'anno 1630 Vol. 10 fol. 52).

30.

(1) Pensò adunque questo prudentissimo Re per evitare ogni incontro far il tutto segretamente e facendo in sagreto la professione della Fede Romana, dichiararsi figlio ubbidiente dell Romano Pontefice et in tal guisa mantenendo i Cattolici Romani nel proprio Regno a poco con la sua protezione alimentar il suo Rito, finché ben imbeviti i popoli dei suoi dogmi si potesse con più sana prudenza ad una publica dichiarazione procedere (თეათინელების არხივი).

(1) Domino Nostto Urbano VIII Pont. Max. Theimuraz Kan. Rex Iberorum. Excelsis Sanctitatis Vestrae benedictionibus ac praecibus etc. Accepimus ad Nos huc praelatas Beatitudinis Vestrae Lite tas a R. R. P. P. D. Pietro et D. Jacobo, Clericis Regularibus; qui tandem ad praescriptum suae viae terminum tunc temporibus advenerunt quo sane opportunius ecce praestolari minime poteramus. Hos igitur Patres, quorum adventu plurimum diximus gratiae ac favoris Nobis exhibitum de hac referenda gratia cogitantes, in osculo sanctae charitatis excepimus et super nostrum axlta-vinus; nullum enim officii genus aut studii praetermisimus quod ad ipsorum utilitatem spectaret: optimum eis locum assignavimus et Ecclesiam, ubi somniode habitantes possint diu noctuque orationibus in atrio et ostio Templi Dei vacare omnibus quoque subdtis nostris, illud nos maximum velle, patefecimus, dictos Patres ita in Dei servitium juxta sacros Religionis suae ritus et consuetudines constanter ac tuto incumbere; ut nemo prorsus audeat molestiam eis ullam aut damnum afferre; immo quo Deum pro Nobis precari commodius valeant universos eis inservire, obsequi, atque favorabiles esse, mandavimus. Ad ea vero quae Nobis Sanctitas Vestra, Pater Beatissime, scripto injunxit ut nimirum una cum Populis nostris eorundem Patrum verba pronis exciperemus auribus ac fortes immobilesque in Christiana Fide et via Domini recta consisteremus; maximae quidem Omnipotenti Deo Nos gratias jugiter persolvere respondemus quod verae fidei Christianae quae Religionis arbor, et studium ex prisco illo Constantini Magni Imperatoris aevo, ad haec usque tempora ad ec tenaciter insinit in animis nostris ut divino beneficio ipsius quoque penitus impessa praecordiis videantur. Licet enim verum sit Regnum hoc nostrum, donec in tyrannicas Persarum manus fuit ab anno calutis 1614 usque ad mox proeteritum 1628 omnino vastatum, atque ad ultimam prope perniciem fuisse perductum: attamen in confessione Fidei Christianae non stabile modo perstitit, semper, et inconcunssum verum et pro nostra virili parte sollicito etiam excubavimus animo, ne vel haeresis quidem ulla in ipsum potuisset corripere: sed et spe maxima nitimur fore ut ope divina ad novissimum usque diem Judicij in eadem vera fide integrum pariter perseverare et incorruptum; maxime vero sum jam in praesentia, Dei gratia, et Sanctitatis Vestrae, Patris, nostri beatis-

simi praecibus pacifico ejus perfruamus possessu. Hanc plane unam ob causam, zelum, inquam, et amorem Christianitatis, nostra olim Genitrix ad Regiam Persarum Aulam properavit studio impetrandi ut quisquis é gente nostra Jbera sub Persarum ditione a Christiana Fide dectivisset impune posset ac tuto ad propriam Patriam et pristinam Religionem reverti. Verum enim vero é contrario factum est: quandoquidem impius ille Rex cum nequivisset ejus constantiam a castitate et Christi Fide tuenda abducere, primum in carcerem eam trudi jussit; mox tum ille, tum ejus perfida gens, adversus eam et Nos, obstinato animo, duriores crudelioresque praeseferentes dirissimis eam tormentis, quoad moreretur excruciarunt. Et jann annus recurrit ex duo reliquiae corporis ejus a Rev. P. Ambrosio, Ordinis S. Augustini, hic ad nos delatae fuerunt ab Urba Spahan, pro quo beneficio eundem Patrem remuneravimus et rure unde victitare possit et loco ad Ecclesiam sibi construendam opportuno, udi ceu in vestibulo Aulae caelistis assidue praeces fundat pro nobis. Caeterum quod ad praesentis Status nostris rem attinet; miseranda hujus Regionis vastatio, aedificiorum quae ligneorum, tum lapideorum ruinae jam oculis eorundem Patrum Clericorum Regularium expositae sunt; qui de omnibus vestram certiolem facient Sanctitatem, Porro autem lacrymabilis super omnia Ecclesiarum populatio fuit, quae non solum argenteis et praetiosioribus vasis omnique prosus suppellectili, sed et ipsis etiam Sacris Iconibus expoliatae fuerunt. Quocirca enixe vestram rogamus Beatitudinem ut praedictos Partes, saltem de rebus ministerio Ecclesiae suae necessariis, jubeat provideri, ut ad finem optatae uniois et charitatis assequendum facilius eis aperiatur via. Domum si quae aliae Vestrae Sanctitati praestare officia, in hac poterimus Regione, Nobis, illa cito pro viribus, uti vestra in Nos beneficia postulant, exequenda curaturis, impetrare non dedignetur. Datum in Iberia die 5 Januarii 1629. (პროპაგანდის არხივი. Asiae Leovente, Vol. 115, p. 369).

32.

(2) Lamberti, Colchide sacra. p. 119.

34.

(1) 1-o Theimurasii Regis pietas qui ubi eo missos a Romano Pontifice Patres intellexit ut animarum sacrorumque procuracionem inibi navarent incredibili illos voluntate exepit. Cujus quidem

in rem christisnam propensionis argumento id fuerit, quod cum Greci ad Romanum nomen tumultarent a curarentque apud Regem, ut qui advennerant, Patres illico eijcerentur eo arboris devenit Theimurazius ut illos conviciis dirisque multaverit admota etiam ad ensis capulum manu, ceu evibrare animus esset eaque diserte enunciaverit proptum nempe se ipsos potius ad unum omnes contrucidare quam religiosos eos viros expelere; appellavitque aperte schismaticos.

2-o Ejus ingenii proestantia ac eruditio. versatus quippe est in sacro utroque instrumento, sacrisque Conciliis, ac veterum Patrum monumentis.

3-o Quamquam suaserant Greci ne cum ipsis in disceptationem de rebus fidei descenderet: quum dicerent Philosophiae consultos homines atque argumentari solitos peracutis suis rationibus decipere facile posse: ipse nihilominus disserere summa cum animi voluptate cum iis voluit; cumque rogasset quid de Spiritus Sancti processione Latini sentirent' ubi explicatum; non admodum discrepare se ait, ab eorum sententia. Quod si ea de re planius ac certius quid edocerent, fore, ut in reliqua religione inter ipsos facile conveniret.

4-o Quod praeclare de latinis sentit, veluti Evangelicae disciplinae servantissimis divinique cultus apprime studiosis: commendatque magnopere tum Sacramentorum frequentiam tum quotidianam Christi Domini libationem. Maxime vero constantiam admiratur animosque fidelium in propaganda Christi fide: proqua vulgare iis est fortitudinis spesimen, dare vitam ac sanguinem.

5-o Cum Matrem is habuerit longe piissimam quae tuendae fidei causa Persarum Regis jussu mortem intrepide subiit suo sanguine condecorata: Speratur fore ut tantae genitricis merito superiore lumine collustratus gentiles tamen errores exuat juretque una cum suis subditis in Romanae Ecclesiae verba Quam sane spem illud magnopere adauget quod ad hunc potissimum Georgiae Principem aditum Romani nominis viros divinum Numen voluerit: cum alioqui quid aliud dictare prudentiae leges viderentur; vastata nimirum atque eversa funditus Theimurazii regiones ac liberum esset, quem libuisset ex Iberiae Principibus convenire.

6. Quod non impar in plerisque e popularibus in Christianam disciplinam animi propensio quum affectus ac lachrimae probant qui-

bus nostra audunt' idque praecipuum iis votum fuit ut Ecclesia Romano riti quo convenirent excitaretur. (Silos Historia Clericorum Regularium tom. 2. 601—2)

35.

In Arzerum... habitano anche Georgiani al dominio de quali soggiascqua antixuamente questa città et hora oncora vita é il vescovo Giorgiano Arzerumeli chiamato (Lamberto. Colchide sacra. Pag. 171).

Silos. Historia Clericorum Regularium. Tomo II. Pag. 558.

37.

(1) Al re d'Iberia detto dei Giorgiani.

Nella eccoglienza et cortesi demonstrationi sperimentate dal P. Pietro Teatino e dal suo compagno nell'arrivo loro in soteste parti, la Santità di Nostro Signore e questi miei Eminentissimi Signori Cardinali della sacra congregazione di Propaganda fide honno molto bene riconosciuto l'antico affetto e devotione di cotesti popoli verso questa santa et apostolica sede e la stima singolare che fa Vostra Maestà della medesima sede, e della suddetta Sacra Congregatone poichè quelle sono stase accompagnate da un ordinato desiderio di favorire maggiormente gli stessi pardi e fatte loro in tempi tanto turbolenti in cotesto suo regno che ragionevolmente impedivano la benignità di lei a dimostrargliele con effetti tanto abbondanti e perciò sono state tanto grante a Sua Beatitudine et alla medesima Sacra Congregazione, che quella con Breve particolare a questa colla presente honno voluto rendere non poehe gratie alla Maestà Vostra, e perchè e paruto loro che la missione dei suddetti Padri a questi tempi sia stata opera veramenta della Maestà Divina per consolare cotesta popoli d'aiuti spirituali che tanto sono travagliati al presente nelle cose temporali hanno voluto provvederla del P. D. Gioseffo di Giudice e del P. Arcangelo Lamberti padri pur Teatini persone di vita e costumi esemplari e di molta dottrina et in particolare nella sacra teologia versatissimi, acciò in caso di morte degli altri due suddetti o d'altri gravi accidenti che porta seco la travaglosa vita mortale possano supplire ai bisogni spirituali di cotesta antica christianita. Resta che vostra maestà riguardando con penigno occhio non meno le gatiche loro in cosi lungo viaggio

che l'affetto col quale sono mandanti da questa santa sede, solo per aiuto dell'anime di cotesti popoli e di facilitarli la strada per l'conseguimento di quei santi fini per li quali questa Sacra Congregazione sta faticando et invigilando, assicurandola che non solo l'onnipotente Dio coronerà simili opere pie della maestà vostra con colmo di glorie presso tutto il christianesimo e con più felice nell'altra vita ma anco questa apostolica sede le ne terrà una perpetua et indelebile corrispondenza di gratitudine. Nel resto questa S. C. si rimette a quello diranno a V. M. di più li suddotti padri missionari. Roma 31 Agosto 1630. (Vol. 10, fol. 95). Lettere S. C.

38.

(1) Al patirca della Georgia.

Le lettere de Vostra Signoria ripiene no meno dell'amorevolezze usate al padri Teatini che di particolare affetto verso di questa santa sede essendo state riferite in questa sacra congregazione con non poca lode del suo zelo e pietà siccome sono state gratisime alla Santità di N. S. et a questa miei eminentissimi signori, così hanno meritato di essere honorate con breve particolare di Nostro Signore e sono state degne che con la presentate la medesima Sacra Congregazione con cortese risposte le ne renda come fa infinite grazie poich'esca ha travato tanta corrispondenza di zelo e d'affetto in V. S. nel cooperare alla salute dell'anime di cotesti popoli ha voluto darle occasione d'impiegarla più fruttuosamente con mandare consti il P. Giuseppe de Giudici et il P. Arcangelo Lamberti Teatini persone di dottrina e di vita esemplare, acciocché sotto la sua protectione profittino maggiormente nei progressi dell'animo se in caso di morte degli altri due Teatini o d'altri sinistri accidenti suppliscino ai bisogni spirituali di codeste parti. Perciò si compiacerà V. S. di far tentire anco a questi il beneficio della sua costesia e di prestare loro tutti quegli aiuti e favori che saranno profittevoli per le salute delle anime, perché oltre cha ciò sarà accettissimo alla maestà divina Sua Beattitudine e gli stessi miei eminentissimi signori n'havranno sempre gratiassima memoria e particolare desiderio d'impiegarsi in corrispondere cogli effetti all'occorrenze di V. S. rimettendosi nel resto a quello di più le diranno li sudbetti padri missionarii. Roma 31 Agosto 1630. (Vol. 10 fol. 96). Lett.

39.

(1) Al mitropolita di Giorgia.

I felici successi et altri accidenti occorsi ai Padri Teatini costà, tsicorccomo sono stati stimati da questa sacra congregazione per evidenti segni, che cotesta missione sua particolarmente diritta dall'onnipotente mano di Dio, così sperava. che all'arrivo loro in coteste parti trovassero anco corrispondenti affetti delle accoglienze et amorevolezze di cotesti popoli, ma non già in tanta copia, quanto gli l'ha fatte sentiro V. S. alla quale perciò questi miei eminentissimi hanno voluto che in nome loro le ne renda particolari grazie, come colla presente eseguisco con tutto l'animo. E perchè da simili sue dimostrazioni consecono un zelo non ordinario ch'ella ha della salute dell'anime alla sua cura raccomandate, hanno voluto non solo per sollevamento dei bisogni spirituali di quelle mandare costà il P. D. Gioseffo di Giudice et il P. Archangelo Lamberti Teatini, ma anco perchè possa questi supplire in caso di morte o di sinistro accidente nogli altri. Si compiacerà dunque V. S. di vederli e di sentirli volentieri e d'aprirli appresso la strada di poter più profittevolmente far il servizio di Dio in coteste parti perchè farà cosa gratissima a Sua Beatitudine et agli stessi miei eminentissimi signori ma molto più a la maestà divina. Nel resto rimettendomi a quelle di più le diranno li suddetti padri missionari per fine etc. Roma 31 agosto 1630. (Lett. S. C.—Vol. 10 fol. 97).

40.

(1) Al P. Niceforo Erbacì,

Le prudenti maniere et il particolare zelo di V. R. conosciuti nel trattato de negotii ch'ella ha fatto in questa corte, siccome sono restati impressi nella memoria di questa S. C. così con l'occasione di mandare costì il P. Gioseffe di Giudici et il P. Archangelo Lamberti Teatini, per aiuti degli altri padri padri che già si trovano costì ha voluto ricordarle l'affetto particolare che le porta et insieme raccomandarli efficacemente i medesimi padri, acciocchè congiungendo il medesimo suo zelo con la pietà e dottrina loro ci possa fare in cotesto regno qualche profitto dell'anime et il servizio di questa santa sede per la quale ella con tanta sua lode intrapese cesi lungo e pericoloso viaggio e rimettendomi a quel di

più che le parpresentenanno gli stessi padri per fine etc. Rom 31 Agosto 1630. (Vol. 10 fol. 98).

41.

(1) Li Giorgiani che per loro costumanza di rado comparivano nelle Chiese e quando per la facevano era con somma immodestia e alla predicazione de'nostri P. P. insinuatagli la riverenza che alla Chiesa di Dio portar dovevano totalmente mutati con gran frequenza e riverentemente ci intervenivano, la parola di Dio divotamente ci udivano assistevano con gran attenzione e essequio agl'uffici Divini e alla messa e fatto altri da quel che furono mostravano quanto ne'loro cuori avesse operato l'onnipotenza Divina con la sua grazia..... Miravano i Giorgiani la gran stima benevolenza e affetto che il Re, la Regina e il Patriarca mostravano a nostri Missionari e persiò tpassufi nel suo esempio per quanto possibile fusse, procuravano d'amarli. Giudicano che fosse un gran ossequio prestato al Re, alla Regina e al Patpiarca, farsi a parte della divozione e modestia, che in essi loro scorgevano e duando frequentemente sentivano che dal medesimo per Huomini santi erano commendati ricevendo per rigoroso commando ubedirli e praticare i presetti che insegnavano, facevano a gare per farsene osservatori (თეათონელების რომის არხივი).

44.

(1) Urbanus Papa VIII. Iberiae Regi. Illustris et potentissime Rex salutem et lumen, divinae gratiae Navigati. Mediterraneos, fluctus, perambulat varias Europae Provincias fama, nuncia meritorum quae (olim) in Asiatica Iberia fuerit ilustrium victoriarum spectatrix. Romani Pontificis curae laudibus Iberi Regis consolatur, Plañ videtur Majestas tua, novum Prinsipatum circumvallare propugnaculis coeli, et munire legionibus Angelorum. dum in istis regionibus excubare gaudet sacerdotes è Vaticano tabernaculo prodeuntes. Religio enim, quam ipsis docent, tutela Regum est et salus populorum. Ea si in tuis Provinciis omnino dominabitur videbis isthic exarmari furorem, seditiones meditatem et conquiescere pacem, de vitiis triumphaturam. Tam salutaria consilia, deferri ad Majestatem tuam è theauris regni coelestis nuper declaravii dilectus filius Theatinus Sacerdos, Petrus Avitabilis, qui tuas literas re-

dditit. Benedicat sceptris Pricipatus tui, et adstet gladiis regalium legionum, dextera omnipotentis quae fecit virtutem cum Magno illo Costantino, quem suae religionis auctorem cognoscit Iberia. Is enim dum Sacerdotes coluit, profligavit, hostes et verum victoriae omen intiueri potuit in hubibus coeli coruscantem Crucem, quam in Romani Postificis diademate Ecclesia veneratur. Quando illa dies affulserit, dies laetitiae et salutis, qua Majestatem tuam, Constantini imitatione eruditam, complecti poterimus accentem per regios Legatos tuos ad Apostolicos pedes Eegum osculis nobiles et ambulantes in semita divinae legis? Quando te potentissimi Christianae Republice Rege fratrem in Ecclesia poterunt appellare Profliga tamen omnia impedimenta post quaesitum victribitus armis in Iberia Regnum, fiat theatrum religionis tuae Vaticanum Sanctituarium ubi, inter Romae plausus audiatur exportata legatio persolvens pie obedientiae tributum Beato Petro, perducenti Reges ad triumphale imperium beatitudinis sempiternae. Speramus fore ut Pontifici vota, optatos ed exitus perducatur omnipotens cui accuratissimis Orationibus te et Regnum tuum semper commendamus. Interea isthic redire volumus eundem Sacerdotem Petrum Avitabilem cui Evangelicae charitatis zelus et patrocini tui spes incommoda videri non patitur itinera tot mautae atque iniquitatis periculis obsessa. Is certe atque alii Sacerdotes, tum Augnstiniani, tum Theatini digni sunt qui Majestatis tuae beneficia perfruantur. Patrias affluentes deliciis, sonsanguineos, charitate blandientes relinquunt non et aurum insthic songerant aut voluptates in alerius prope mundi novalibus metant sed ud animas tuorum populatium ex infernalium luporum faucibus ereptas ad Oville Christi perducant. Idem Petrus prolixementem nostram declarabit Majestati tuae cui felicitatem precamur quae Spiritus Sancte beneficium habeatur. Datum apud Sanctum Petrum sub Anulo Piscatoris die 21 Junii Anno 1631. Pontificatus Nostro octavi. (Archiv. Vati.).

45.

(1) Al re Taimarastan d'Iberia.

Il P. Pietro Avitabile Teatino havendo pienamente raccontate a questa S. C. de propaganda fide le cortesie e favore che vestra maestà s'è compiaciuta di usare con esso lui e col P. D. Giacinto suo compagno ha dato tanta consolatione a questi eminentissimi

signori cardinali ch'hanno voluto renderlene colla presente quelle dovute gratie che si possono maggiorie siccome dalle medisime sue cortesie sperano la perseveranza del suo pio zelo in favorire cotesta missione apostolica cosi pregano la divina maestà che per questo le ne renda una copiosissima retrebuzone e le die sempre il medesimo spirito et affetto al quale ella può facelmente persuadersi che i medesimi padri per l'incommodità e patimenti di cosi lungo viaggio rendano il dovuto contracambio e resterà insieme sicura che questi miei eminentissimi signori dovranno sempre molto obbligo con un particolat desiderio d'adoperarsi nell'occorrenze non tanto spirituali quanto temporali nelle quali conoschino poter servire la maestà vostra a cui etc. 17 maggior 1631. (Vol. 11 Lettere S. C. fol. 56).

46.

(1) Urbanus Papa VIII. Zachariae totius Iberiarum Metropolitae nuncupato. Venerabilis Frater. Exoriatur Christus, sol justitiae, in cordibus istorum populorum. Consolamini consilia justorum en apparent flores divinae gratiae in Asiatica Iberia. Speramus fore, ut isthic quam primum maturescant fructus suaves gutturi nostro et quam adeo digni qui convivii Angelorum inferamus. Audivimus ex remotis istis Provinciis redeuntem dilectum filium Theatinum Sacerdotem Petrum Avitabilem, nec sine eximio Apostolicae charitatis gaudio audivimus. Testatus enim est luculentissime, quibus beneficiis per manus Regis et Metropolitae declaratur isthic misericordia Omnipotentis Sacerdotibus Romanae Ecclesiae ad vos proficiscentibus. Deus qui dispersiones Israelis congregat oramus ut tandem perficiens quod operi coepit in vobis, Princeps, ac Populus Iberiae deducere ad hunc Montem Sanctam Vaticanam. Eum enim elegit Dominus habitationem sibi, ut in hoc Sanctuario Religionis patefaciant Pontificiae claves fores Regni Coelestis Nationibus credentibus. Interea dum tantum ex isto Regno solatium Roma, nationum parens expectat perfruitur fama nominis tui plausu Italiae. Porro autem Senatus Apostolicus coronatus purpura Regum et ex universis Catholicae Eccelsiae Regnis selectus gavisus est non mediocriter, ubi patefactum esse in Iberia templum, curante auctoritate tua, Sacerdotibus nostris audivit. Ibi cepte non modo commorabuntur virtutes à Coelo petitae et saluti terrarum servientes

sed etiam excubabit oratio, Regnorum custos, quae legiones Angelorum devocare stidebit ex arcibus aeternitatis ut eodem tempore ac duplici victoria de vitii triumphetis et hostibus. Volumus eumdem Petrum ad vos redire testem Pontificiae sollicitudinis et benevolentiae; dignus plane est quem omni officiorum genere colat natio Ibera cujus saluti ut serviat patriam et propinquos obliviscitur. Ex ec cognosces cur optatos pictores, et medicos, tam periculosi itineris comites non deducat. Ei autem non modo fidem haberi sed etiam omnem qua polles opem cupimus adjungi. Hujus vero deneficii denitorem si bi allegare possumus ipsum Deum qui semetipsum in Sacerdotiubs coli, et in peregrinantipus excipi profitetur. Coeteros vero Augustinianos ac Theatinos Sacerdotes, vertutibus opulentos et charitate aestuantes dum patrocínio tuo juveris promerebis, deneficientiam Antissimi a quo tibi precamur felicitatem, Iberico Regno et Catholicae Religionis salutem. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub Anulo Piscatoris, die 21 Junii Ann. 1631. (1633).

47.

(1) Al metropolita d'Iberia.

Dal. P. Pietro Avitabile Teatino questi miei eminentissimi signori avendo inteso le cortesie et il favori prestateli da V. S. non hanno voluto al di lui ritorno in coteste parti tralasciare di renderlene come fanno con la presente, infinite gratie, con pregarla ancora a continuarglieli nell'avvenire in tutto ciò che conscerà poter esser in beneficio della di lui persona e dei suoi compagni acciocché possino fare il servitio di Dio in coteste parti e servire con ogni affetto la persona di V. S. nelle materie spettanti alla sallute dell'anime per il che farà cosa gratissima a questa S. C. e moito più a Sua Divina Maestà, dalla quale per fine prego a V. S. quelle gratie et aiuti spirituali che le sono necessarii per conoscerla e servirla. Chè etc. Roma 17 maggio 1631. (Vol. 11 f. 57).

48.

(1) Al P. Niceforo Erbacì.

Con particolare contento hanno inteso questi miei eminentissimi signori in favori per mezzo di V. S. fatti alli padri Pietro Avitabile e compagni dal re d'Iberia e perciò dopo essersi insieme con Sua Santità rallegrati non solo de medesimi favori ma del catto-

lico fervore di V. S., pienamente significato dal medesimo padre m'hanno ordinato che io le ne renda come faccio le dovute grazie, e la preghi a perseverare in così santo zelo cooperando colli suddetti padri alla salute di coteste anime et a favorirli nelle occorrenze acciò le fatiche a questo fino da lei fatte massime nei lunghi viaggi partoriscono lo sperato frutto con infinito merito suo presso la maestà divina dalla quale per fine la prego ogni vero contento, 17 maggio 163. (Vol. 11 fol. 55).

51.

(1) Andai io per suo compagno e giunti dal re ci accolse con la solita amorevolezza, benché allora appunto avesse dal Patriarca di Gerusalimme ricevuto un presente ed una lettera con un greco apposta mandatogli di là con le quali lo pregava che avendo inteso che avendo qui nel suo stati ricevuti franchi cattolici li cacciasse via quanto prima, perché erano gente che facilmente l'avrebbero ingannato essendo astutissimi e di cervello e che fanno apparire il nero bianco e il bianco nero. Il cimile scrisse al Patriarca al all'uno e all'altro fece pochissima impressione. (თეათონლების არხივი).

51. ა

(2) Mutatus in virum alterum videri poterat: populis difficilis asper quos entiam ad vivum tendebat: imminuta ad eo sacrorum jura: nulla aequiirectique ratio leges avaritia cupiditas figebant (Silos, tom. 2 p. 616).

53.

(1) Noi con gli occhi nostri ogni giorno vediamo che molti nostri Giorgiani si fanno Armeni et una infinità d'essi diventano Turchi; adunque per qual ragione non s'ha da far un Franco? (Relatione del P. Pietro Avitabile, Archivio di S. Silvestro).

(Lamberti Colchide Sacra p. 322).

Silos Historia Clericorum Regulorum tom. 3 p. 265.

55.

(1) La separazione de questo nostro benedetto Fratello, quanto al senso, la sentiamo assai, però con la parte superiore ne diamo infinite grazie a Dio, confidando nella Divina e Paterna Pro-

videnza di lui che debba egli farsi compagnia in questa così grande solitudine. E' stata sensita la sua morte non solo nella Città tutta ma in luoghi anche lontani, tenendolo ognuno, che lo conosceva come essi medesimi dicevano per un santino. L'onore che al suo esanimato Corpo fu fatto, per essere stato di molta considerazione stimo bene deferirlo. Li Padri del glorioso Ordine di S. Domenico desiderano d'averlo per la loro chiesa ma troppo tardi si dichiararono. Li PP. Benedetti di S. Teresa, perchè parve loro sempre di certo, che ad essi e non ad altri si dovesse si per la vicinanza della nostra con la loro casa come per averci ricoverati nel nostro primo ingresso nell'india nel suo Sacro Convento; quando poi sentiremo non essere tale la risoluzione da noi presa, tentarono di furarlo quella notte che stette insepolto, mandando a tal fine due de' loro santi Religiosi con altre tre persone Secolari ben gagliardi che bramandoli l'havrebbero portato dove velevano. Volle Dio che lo presentissimo e così con veglie et altre diligenze stando tutti su la sua, fumo liberati da qualche confusione ch'avrebbe potuta nascere se l'avèseto tolto. Fu adunque depositato nel convento e Capitolo di S. Augustino per avernelo con grand'amore più d'un mese prima richiesto il M. R. P. Priore di quella Casa, dove egli con tutti gl'altri suoi religiosi l'accompanarono e levarono la Domenica per tempo sopra le loro spalle con Musica funesta, solennità di canto, Messa, officio et ogn'altro suffragio et onore che se potesse fare ad un Provinciale del loro sacr'Ordine. Nè voglio tralasciare dergli ancora che con molta carità s'erano offerti prima di curare il detto nostro benedetto Fratello nella sua infermità, come anche fecero li PP. Carmelitani scalzi.

(Archivio di S. Silvestro Relazione del P. Pietro Avitabile).

56.

(1) Syntagmaton Lingarum Orientalium quæ in Georgiae regionibus audiuntur. Liber Primus complectens Georgianæ seu Iberiæ vulgaris linguæ institutiones grammaticas. Authore D. Francisco Maria Maggio. Romæ 1670.

57.

(1) Lamberti, Colchide sacra. p. 370.

57.

(2) Alli padri superiori dogli Agostianiani e Teatini in Giorgia.

Havendo santità di N. S. col parere di questa sac. cong. de propaganda fide creato vescovo d'Aspaan il P. Giov. Taddeo e dattoli per coadiutore con futura successione il P. Timoteo carmelitano calsato. et insieme concesseli diverse autorità e facultà acciù se ne vaglia in servitio de christiani nell'imperio de Pasi et anco in cotesto regno della Giorgia, questi miei eminentissimi signori n'hanno voluto dar parte e V. R. e per lei ai suoi padri acciù nell'occorenzo a benevitio di cotesti popoli e per servitio della sua missione ricorra a detto vescovo il quale ordine d'aiutar la detta sua missione et in particolare in quei casi ove è necessario l'ordine vescovale. Che etc. Roma V genn. 1633.

58.

(1) ბულღები იწყება ესრედ: *Altitudo divinae Providentiae; Onerosa*, (Bullarium, tom. 6 pars. 2 pag. 33 an. 1637. pag. 198. an. 1639)

თ ა ვ ი VI.

2.

(1) Josafa Barbaro. Viaggio alla Tana. P. 96.

2.

(2) ამისთანა ეკკლესიების შესახებ თეათინელი პატრი გაეტანო რომს თავის გაგზავნილ მოხსენებაში, 1691 წ. სწერს ესრედ: აფხაზეთში არის ორი ეკკლესია, ერთი სიდიდით და სიმშვენიერებით აიასოფიის მსგავსია და აშენებულია ჯენუელებისაგან, რომლებსაც უწინ ეს შხარეც ეკირათ; მეორე ეკკლესია კი პატარაა, ისიც იტალიანური შენობა არის. (Archivio di S. Silivestro).

3.

(1) A Constantinopolitana urbe prodiit missio in Mengrelos et Georgeanos... Cum Mengreliae rex (Dadian) Latinos sacerdotes iam pridem expeterat, id nostris hominibus significavit per suum oratorem qui anno 1614 ad aulam Ottomanicam de gravibus negotiis et facienda potissimum Turcas inter et Mingrelos perenni pace venerat. Rati Patres occasionem minime contemendam responderunt nihil futurum in se morae quin regem quamprimum convenirent. Auctor huius consilii praecipuum Baro Sahcyus christianissimi, qui necessarios ad iacenda praeclarae missionis fundamenta sumptus ultro nobis obtulit..... Eodem suadente profectus est cum fratre domesticae rei adiutore P. Ludovicus, Grangerius exeunte Maio anni 1614, et legatum post confecta brevi negotia secuturum parumper antevertit. (Historiae Soc. Jesu. Pars quinta, tomus posterior, lib. XVII, pag. 428 a Josepho Juvencio).

11.

(1) (Documents inedits concernant la [Compagnie de Jésus, publiés par le P. Auguste Carayon à Poitiers chez Henri Oudin libraire en 1869, tom. XX, pag. 1).

21.

(1) პროპაგანდის არხივი: Mingrelia, Tartaria, vol. 209. p. 339).

23.

(1) Padre da quel punto che permise Dio che capitassi in questa città, sopra tutte le cose avendo ammirato la vostra forma di vivere me ne sono tanto invogliato che sono astretto per utilità della mia Chiesa pregarvi volermi concedere alcuni de' vostri Padri per condurli in Guriel a fine di coltivare quella mia Vigna che un gran bisogno ne tiene. Pria di pigliare questa risoluzione ho voluto farmi osservatore d'ogni vostro andamento per esaminare se la condotta de' vostri postesse esser giovevole oppure di detrimento et avendo conosciuto che la vostra osservanza sarebbe la riforma de' depravati costumi non meno negli Ecclesiastici che ne secolari vi prego rendermi consolato con l'adempimento della domanda che vi porgo. Già sono informato quanto di buono e d'eterna memoria avete operato in questo Regno e Città nè servendomi altra informazione ho già veduto a sufficienza per credere. Sarà mia cura la vostra protezione et essendo più che certo che il Principe Patriarca n'arvà un sommo godimento non avrete altre che fare che attendere al servizio di Dio e alla salute de' Popoli (Archivio di S. Silvestro).

24.

(1) Urbanus VIII Principi Guriel Georgiano. Vir nopolis salutem, et lumen divinae gratiae. Auri cupidus, quae, priscis temporibus, dicitur, è Graie litore ad Phasidis ostia, duxisse Argivos heroes per iter fabulosis terroribus obsitum, non advocat certe hoc tempore Sacerdotes Romanae Ecclesiae in Georgianas regiones. Quamvis enim isthuc, et agri fertilitas et incolarum gloria possit peregrinantes adducere qui tamen a nobis allegantur, ii inter majores longioris vitae difficultates non armantur ferro, non stipantur milibus, non petunt thesauros, sed unam sitiunt salutem animarum, losque, ut par est, benevolenter excipi, ubicunque humanitas dominatur. Quae gens enim tam ferrea extra anni, solisque vias, repetitur, quae eos inhospitali buritate violet, duos suae felicitatis curatores adesse cognoverit? Quare cum Principatus Tui decus habere credaris, velle beneficentia gloriam et patrocinium innocentiae, haud, temere possumus Sacerdotibus nostris polliceri an officia, quibus, viris tuam gloriam curaturis Nobilitatis tuae humanitas declarabitur. Certe si perfeceris (ne nos hujus spei peniteat) fama tui

Principatus Caucasi scopulos et Ponti limites praetergressa, Ramam perveniet, auditura, plausus, quos nationes in hac Orbis patria dare solent Principibus Apostolica Sede merentibus. Christi Regum arbiter qui pulchros esse vult pedes Evangelizantium pacem cum se in hospitibus excepti profiteatur facile est conijcere quae proemia parent beneficentiae ac pietati tuae. Ei autem dum Roma servit colitur tributis provinciarum et opsequiis Regum. Digni autem Urbis mores, qui ubique filios Ecclesiae Romanae commendari possint. Hic enim hospitia patefiunt exteris nationibus: patet aditus ad sacros principatus peregrinae virtutis, et cum diversae gente hic commorentur omnes tamen se, tanquam in Patria vivere testantur in urbe, Parente generis humani. Hanc urbem demerebitur Nobilitatis tuae iis beneficiis per quae efficiatur ut Romani sacerdotes in Georgiam pervenientes non se in exilium ablegatos sed in Patriam missos fateantur. Eos ergo audire poteris, testes charitatis nostrae quae tibi semper divinum patricinium et populorum benevolentiam precabitur. Datum Romae apud Sanctam Mariam Majorem die 4 Julii 1626. Pontificatus nostri anno tertio. (Arch. Vati.).

26.

(1) თეათინელების არხივი, რომში.

28.

(2) Lectoris existimatione relinquo fructum quo in Guriele sub tam benefico Principe Clericorum Regularum broedictio redundarit, a quibus insuper instituto domi Collegio pueri, dono sibi oblati partim ab eodem Principe, partim ab aliis eorum dominis et partim a parentibus qui eos prae nimia paupertate alere non volebant quominus Turcia venderentur accepti; tum litteris tum Doctrina christiana instruebantur... Incredibile est quanta Princeps hic affectus teneritudine vere paterna; quibus elemosinarum largitionibus; quali denique tutela septem circiter annos, quoad supravixit, Patres nostros, qui deinde ad septenarium usque numerum in ea increverint residentia, foverit, sustentaverit, patrocিনatus eis sit. (Galanus Consiliatio Ecclesiae armenae tom. 3 p. 169).

28.

(3) Lamberti Colchide sacra, p. 332.

31.

(1) Antonius Jardina cum Christophoro an 1634 Gurielis regionem penetravit a Malachia Gurielis Patriarcha benigne excepti sedem iis constituit in urbe Uzurghet, ac eorum patrociniū suscepit.... Fidei mysteria explicare, publice declamare, sacramenta ministrare, medicem opem infirmis exhibere, ut animarum medelam procuraret, hoc continuum Antonii negotium. Ideoque per multos ad catholicam fidem adduxit... Linguas omnes orientales calluit proesertim Turcam et Georgianam, quibus ita utebatur, ut iis in regionibus natus videretur. Indicta publica disputatione Deodatum Gurielis Mitropolitam, tanta eruditione et doctrina vicit ut ad orthodoxoe fidei confessionem deduxerit, Ob magnum animarum fructum benevolentias vehementius a Patriarcha laudato complexus est, a quo per amplam domum juxta Palatii sui cedes Ecclesiam, aliaque necessaria ad fidei propagationem accepit. Huc instituto Collego pueros litteris ac christiana religione, ipse cum sociis instruebat magno cum animarum beneficio. Contra barbariem populorum qui pueros Turcis vendebant, libere declamando, multos ab infami hac quoestu retraxit... cum enim una cum Episcopo Sciamocmedelo iter peageret, ut Proesulem a solarium radiorum arbore defenderet, sibi pileum detraxit eiqne dedit: hinc a solis vi percussus morbur contraxit in urbe Colchidis, cui monem Odisci, et angelicam vitam magnae sanctimonioe fama conclusit mense Augusti, an 1637. Ejus mors magno omnes dolore afficit: ab omnibus enim vir apostolicus tanquam sanctimoniae exemplar venerabatur..... Malachias Patriarcha et Princeps provinciae Gurielis, accepto nuncio postremae Antonii oegritudinis statim ad ejus hospitium convolaverit, ubi eidem lethaliter decumbenti ope sua adfuit ac omnia corporalia adjumenta, sive medicamenta expensis suis suppeditavit: nihilque proeterea omisit piissimus Princeps quod prodesse aengroti saritati noverat. Cui deinde ex hac vita functo exolvi juxta Pontificum more curavit..... Deodatus Gurielis Metropolitam, quem Jardina Romanae Ecclesiae reconciliavit, conversoin amorem iugenti odio, quo prius adversis Antonium exarserat illum summa benevolentia ax veneratione deinceps prosecutus est..... N. N. Sciamocmedelus Gurielis Provinciae Episcopus incredibili illum studio complectebatur: quem proinde delaudare coram omnibus ob zelum honoris Dei vitae innocentia et pietate jugiter consuevit (Caietano M. Cottono, de Scriptoribus Clericorum

Regularium pag. 50—51. Lamperti Colchide Sacra, p. 331.—Silos Historia Clericorum Regularium parte 3 p. 149).

32.

(1) In Guriel un certo signore Giorgiano la prima volta che le vidde con Christo riconciato, col capo scoperto per riverenza e con pianto li volse bacciare le mani. Honore che é solito farsi ai soli prelati. (Archivio di Propaganda Relazione di P. Pietro Avitabile).

33.

(2) Petrus itineris comites qui deinde Gurielis vineam excolerent sacerdotes duo una secum duxit; nempe Franciscum Mariam Maggium et Vincentium Gilibertum; duos item Laici nominis Fratres, Jacobum Argugliosum et Andream Lippomanum Giorgianum (Silos Historia Clericorum Regularium tom. 3 p. 441).

36.

(3) Orsù amato Maestro non v'affanate di più, rispose Elena, ecco già a piedi del Cocefisso la Corona di Persia con tutte le sue grandezze gettata, si segua l'amato sposo e per la salute dell'Anima ogni umana delizia si tenga a vile. Abbracciai la Cattolica Fede che m'insegnaste, per questa darò il sangue, non che avro cuore di spezzar le Corone. (Archivio di S. Silvestro).

37.

(4) Et enim cum constantissima virgine, veluti cum scopulo ac munitissima arce res cum esset nihil hoc expugnando pectore valere, tenuitque fermè lucta, in qua tandem upi intercessere doli victi puella est. (Silos. tom. 3, p. 305).

37.

(5) Ast capta dolo ac vi Helena in Persidem deportata est, ubi tametsi Persarum regi in matrimonium fuerit collocata, Christi fidem nunquam ex animo et corde abjecit. (Cajetano de Scriptoribus. p. 93).

39.

(6) Bauscia Contarizzé signore de'Mechi e Mamocha Vascortosfilo cognato di Dadian, havendono umparata et appres dai nostri

la processione dello spirito la difendono ancora presso gli altri, quando occorre loro discorrere. Mamoche Nacascizz barone de principali fece un discorso in presnza d'altri signori che i Franchi osservavano ad unguem tutto il vangelo di Christo come a dire andavano confessano Christo per il mondo in presenza di qualsivoglia tirano senza temer la morte; e finalmente (comme essi credevano) si erano fatti castrare per il regno dei cieli, e per oserver la castità; conchidendo poi tutti che erano huomini veramente apostolici. Molte signore e fra l'altra la Baronessa di Nicodi e Tammarra figlia del principe di Gurielle che fu regina di Büssaciuch, bencsè poi ripudiata re suo marito sentendo nei sermoni dei nostri missionarii che in Franchia vi erano monasterii ove le donne in castita servivano Dio compunte di cuore dissero fra l'altre parole: ah volesse Dio che noi ce ne potessimo fuggire di quà et andarvi habitare per servire il Signore. Vezzebari Morasfili, persona grande e la più saggia di quel paese portoò in casa nostra una truppa di baroni che solevano vendere figliuoli e schiavi ai Turchi, acciò li fosse predicata dai Padri l'enormità di questo vitio, come si fece con molta su- sodisfattione, stimando non esser contro di esso piupotente rimendio che la predica de'Franchi (Archivio di Propaganda).

41.

(1) პროპაგანდის არხივი, Mingrelia. vol. 1 № 48.

42.

(2) უორდანის ქრონიკები, წიგნი მეორე, გვ. 482.

42.

(3) Venerabili Fr. Macario Patriarchae Groecorum Antiocheno. Alexander Papa VII.

Venerabilis Frater salutem. Cum ex litteris fraternitatis, tuae
30 septembris anni proeterti datis, tum ex voce dilecti filii Fransi-
sci Piquet intelleximus te non solum Orthodoxoe fidei veritatem
firmiter sequi, et Ecclesiam Romanam aliarum caput et magistram
agnoscere, verum etiam omnibus mentis tuae viribus in eo totum esse,
ut Ecclesias et populos tipi subjectos omnes benedicente Domino ad
ejusdem Apostolicoe sedis unitatem et communionem addicere queas
quod in genti gaudio audivimus cum nihil gratius, aut optatius No-
bis accidere possit quam tot animarum pretioso Jesu Xpi. Sanguine

redemptarum ad sinum amantissimoe matris post Oevi tanti reductio et salus, Quare proecipuo Pontificioe caritatis affectu te quidem ac zelum proeclarum tuum in Domino complectimur utque in adeo pium et incomparabili in utraque vita gloria plenum opus toto pectore coustanter incumbes te etiam atque etiam hortamur atque rogamus. In hanc profecto cansam cuncta quae pro re ac tempore poterunt officiorum et auctoritatis adjumenta conferre et Misericordiarum Patrem deum precibus enixis adire nunquam desinemus..... Die 22 Julii 1662 Pontificatus Nostri anno octavo (Arch. Vati.).

43.

(1) Suddetta chiesa si dice Iscanio in lingua Greca, ma in uso volgare in lingua Giorgiana è Scanitelli et è in Gurieli provincia di Giorgia. In detta chiesa li vescovi si mettono dal principe proprio di Guriel, sono li più devoti et si tengono per più cattolici di ogni altro di tutti quelli paesi et infallibilmente se ne vanno per devotione in Gerusalem. Gedeon è arcivescovo di Sakseti pure in Guriel et è approvato per cattolico dal patriarca di Antiochia. Macario patriarca di Antiochia persevera ad essere benissimo cattolico. (პროპაგანდის არხივი, იგევე).

45.

(2) Urbanus Papa VIII. Principi odisci Georgiano.

Nobilis Virg salutem et lumen divinae gratiae.

In Caucasi scopulis, decorum Carmeli, et in Phasidis fluctibus, fluenta Jordanis inventuros se sperant qui a nobis in Georgianam regionem allegantur Sacerdotes si eos muniat patrocinium, et consolabitur humanitas Nobilitatis Tuae. Roma verò Patria nationum quam tamquam matrem Christianitatis potentissimi Reges, religiosis tributis venerantur, nomini tuo plausus Vaticani, et Tyberis studia pollicetur si tanti solatii compotem effici volueris Ecclesiam. Neque potest illustrius ab Asiatico Principe flagitare nunc Europa magnanimitatis argumentum quam beneficentia eos juvare qui deliciarum obliti et contemptores periculorum, regiones tuas propriae Patriae antetulerunt. Neque enim eos per iter erroribus obsitum isthuc deducit potentiae aut pecuniae cupido quam illi aspernantur ut Dei gratiam querant. Salus animarum in qua Romani Pontificatus gloria collocatur, Dei nutibus obsequentes, isthux advcat. Humanita-

tem planè, ne dum religionem abieciſſe videbitur qui obvia charitate iſthic non excipiet eos Sacerdotes qui in Regna tam remota proficiſcuntur ut veſtrae felicitati famulentur. Illuſtre habetur ubique documentum fidei et amoris, ſuam utilitatem, commodis amicorum poſt habere. Quam autem vos de Romanae Eccleſiae charitate ſententiam feretis, cum eos quos a vobis non ſolum locorum longinquitas, ſed etiam famaе taciturnitas diſgregavit iſthuc deductos videbitis ob unam eam cauſam ut Populis, ac Principibus Georgianis concilient patrociniū Dei, ut pariat theſauros aeternitatis. Itinerum diſcrimina hoſtium inſidiae, maris procellae, quae omnia illi contempſerunt, veſtrae incolumitati conſulturi, petunt viri tam bene miritis favorem Nobilitatis tuae, et benefici Georgianae nationis. Ea tamen nos Apoſtolicis literis flagitare voluimus ut apud te extet luſulentum hoc pontificis amoris teſtimonium. Eos Nobilitas tua dum benignè audiet, et benevolenter excipiet audientur in hoc Mundi conventu laudes nominis tui. Porro autem Deus miſericordiarum qui ſe eiſmo di beneficirum debitorem allegari vult, aliqua felicitate, Principatum tuum decorabit. Quod ab eo dum nos poſtulaumus lumen Spiritus Sancti prefulgere cupimus Nobilitati tuae ut maius poſſit in Celo, quam in terra imperium poſſidere. Datum Romae die 4 Julij 1626. Pontif. noſtri Anno tertio (Archi. Vati.).

46.

(1) ლამბერტი ერთ თავის, 1634 წ. რომს მიწერილ წიგნში, ამბობს, რომ ამ ილოარის წმიდა გიორგის ჰქონია ვერცხლის კარები. კარებზედ გამოქანდაკებული ყოფილა ერთი ეპისკოპოსი და წმიდა გიორგი, რომელიც ეპისკოპოსს ხარს აძლევს (პროპაგანდის არხივი. ტომი 209), ამას კვალად იხსენიებს თავის სამეგრელოს აღწერაშიც.

47.

(2) Silos, Historia Clericorum Regularium, tom. 2. p. 628.

47.

(3) Quos in praesentia cernis gloriosissime Rex, amictu quidem contemptibiles, exhaustos inopia, longissimis viarum itineribus, ferme ad consumptionem redactos, Religiosi Europei sumus, Cristi Evangelici sectatores; vi epuidem nulla, nec oegre: sed sponta nostra pro ipso miseriis hisce mundanis emancipati. Italioe alma Urbs

illa, ac toti celeberrima mundo, Roma regio nostra est: unde tanquam ex Imperii Ecclesiastici solio Petri principis Apostolorum successor ac in terris Christi Vicarius Pontifex Romanus, certam Christianoe fidei normam proescribit nationibus universis; Regumque ac Principum religiosus cultus obsequiis, diffusam toto Orbe Ecclesiam moderatur. Is igitur est, qui modo nos, Apostolicos sacerdotes, magni nominis tui, suavissimoeque fama humanitatis illectos, per innumera maris ac terroe discrimina ad te ultro volentes, allegavit; tibi que deinceps addixit famulatuos: plenè non ut hic felicitatem nobis ullam; aut auri argentique, vel si habitantium, divitiarum opulentiam comparemus, jamdiu hoc solum Magnanime Princeps, cunctaque populo tui, veritatem Catholicae fidei nunciantes, felicitatem offeramus oeternam. (Clemente Galano, Conciliatio Ecclesiae Armenoe cum Romanae, tom. 1, p. 166).

48.

(1) ლამბერტის წერილი, პროპაგანდის არხივი, ტომი 209.

48.

(2) რა სცნეს პატრებმა, რომ საახალწლოთ ჩვეულება იყო დადინისათვის ძღვენის მირთმევა, გააკეთეს მშვენიერი თაიგულები და მიართვეს მეფეს და დედოფალს, თაიგულებმა ორიველ ძრიელ განაკვირვა. რადგან ნამდვილი ბუნებითი ეგონათ. ამისთანა ძღვენი ნამეტნავედ სასიაოვნოთ დაურჩათ იქამდე, რომ ვარდები ქულზე დაიკო დადიანმა და მთელი დღე ცხენით ისე დაიარებოდა. ეგრეთვე დიდი მადლობა შეუთვალა პატრებს და უთხრა, თუ ოქრო, ანუ სხვა ძვირფასი თვალმარგალიტით მოქედილი რამე გეთავაზებინათ, ისე სასიაოვნოდ არ დამირჩებოდა, როგორც ეს ვარდი, რადგან ამისთანა ძვირფასი განძი ბევრი მაქვსო (იგივე).

(იხ. ეგრეთვე მისი Colchide Sacra p. 202).

48.

(3) Quando albergamo nel palazzo del principe Zudidi, vedendo che stava con tanta familiarità con noi, presentammo le lettere di Sua Santità. L'ebbe molto care et mi promise di velere mandare un huomo in Italia con sue lettere a farli riverenza (იგივე).

49.

(4) Sappi che io ho già provisto Franchi di luogo, e di Chiesa poichè ho determinato donarli questa Chiesa con lo vassallaggio

e teritorii di quella. In sentir tal nuova Allaverdeli quasi che il Principe hevesse proferita un horrenda bestemia alzando gli occhi el Cielo e percotendosi il petto disse, Kirie eleison, Kirie eleison, Kirte eleison, e che cosa è questa che io sento? Questa chiesa volete dare a Latini? Non sono questi heretici e nemici della nostra fede? E voi li volete provvedere di Chiesa? Quando io credevo che li volessivo discacciare dal vostro stato voi mettendolli al pari de' nostri sacerdoti, gli honorati in questa maniera?

(Lamberti Colchida Sacra p. 324—325. ვგრეთვე იხ. Ferro, Istoria delle missioni tom. 1 p. 353).

49.

(1) ლამბერტი, იქვე, გვერდი 326.

50.

(2) Il principe stesso con occasione che pochi giorni dopo fui a visitarlo mi disse, il tuo compagno m'ha sanato e per questo e per altri motivi i sopradetti ministri ci restituirano le chiavi della chiesa, questa al presente teniamo, l'habiamo adornata con farci tutti li officii e ceremonie, secondo il rito Romano, non ostante, che li Greci habiano fatto ogni sforzo per farciela di nuovo levare (პროპაგანდის არხივი: Breve Relatione della Mingrelia P. Giuseppe Giudice) ვგრეთვე იხ. Lamberti Colchide Sacra. p. 329).

52.

(2) იგივე, გვერდი 341.

52.

(4) Breve relatione dell'imperfetta christianità di Mengrellia პროპაგანდის არხივი ტომი 147.

53.

Nel qual mese partono dalla Mengrelia per il mare Negro in Costantinopoli le navi dei Turchi cariche di mercantie di questi paesi, e specialmente d'infinito numero de figliuoli christiani, venduti da Mengrelli e Giorgiani al Turco da noi veduti e cordialmente piantati..... Dio sa con quante parole e scongiuci più volte siamo stati soliti efficacemente esortare detti figliuoli a non abbandonare la fede di Christo, nella quale erano nati, per qualsivoglia o lusinghe o minacie (პროპაგანდის არხივი, ტომი 209).

54.

(5) Lamberti, Retatione della Colchide, p. 187—188.

54.

(1) იგივე, გვერდი 134.

54.

(2) იგივე, გვერდი 189.

55.

(3) Ferro, Istoria delle Missioni tom. 1 p. 360.

56.

(4) Nè fu segno di minor stima) siccome fu a noi di somma consolatione) un ordine dato ultimamente per ben nostro nel quale persuadeva che non si vendessero più i loro sudditi per schiavi a Turchi (პროპაგანდის არხივი, ტომი 209).

56.

(5) In molte case di baroni grandi si è sperimentato frutto delle nostre prediche; persiò che alcuni che non ne vondevano si sono come stabili colonne resi maggiormente constanti a perseverare in si buono proposito ancorchè astretti da pualsivoglis bisogno de denari; e di quelli che soleano venderne in molto numero alt-ru se ne sono astenuti in tutto, altri in parte, et altri hanno alme-
no fermamente proposto di austenenersene. Tra il numero di cos-
tore saria degno d'esser qui nominato qualch'uno dei signori più
se gnalati di questa provincia e nostri maggiori benefattori come
Rostuam Scotua la cui madre pativa de colori di pietra, e fu da
noi molte volte sanata. Sicheria Micheia infermo di sette anni di
mal francese e sanato da nostri in trenta giorni con la china. Ca-
cà suo fratello sanato anco da diverse infermità, e non solo stabi-
lito a non vendere più vassalii, ma di confesarsi ancora, e far pe-
nitenza de venduti. Cortuazé cognato della principessa morta il
quale più volte infermo, giudicato ammaliato e ridotto in fino di
morte è stato da noi sanato, e dove prima ogn'anno solea vendere
molto numero de figliuoli, quest'anno ha cercato redimere alcuni
de' veduti per sotisfatione de peccati passati; e mostrandosi non po-
co affettionato al nostro modo di vivere.

(Relazione del P. Giudici. პროპაგანდი არხივი, ტომი 209).

57.

(6) E'state tanto ben ricevuta da tutta la Mengrelia la nostra predicatioece contro punst'abuso in particolare che questo anno ve-

nendo un occasione di mandare figlioli al Turco' la nostro casa divenne un asilo di fanciulli fuggiti et inviati da loro medesimi parenti per esser difesi sotto la stima apresso il principe et i grandi di quà: onde ci convenne ricettare tutti difenderli di vitto in casa nostra per alcuni giorni (᠒8᠓᠑).

58.

(1) Onda è una cosa assai lagrimevole a vedere le contenaia di Putti christiani da Padroni cristiani esserno condotti a venderse a Turchi. I quali nell'haverli comprati, subito li vestono alla Turchesca, et havendogli in protestatione della loro falsa setta fattogli alzare l'indice delle sue dita a rinnegare la feda di Cristo: l'addottrinano nel ceremonie e riti Turcheschi, e tutto ciò fanno in mezzo a Christiani in un paese di Christiani prima di partirsi per Costantinopoli. Questi che fanno con Putti fanno parimente colle donne: nella compra delle quali, non risparmianno i Turchi a prezzo alcuno; massime essendo dotate di qualche beltà (come per lo più sono le Donne Mengrelle) impiegandovi alle volte par una di quelle il prezzo di tre o quattro cento zecchini.

(Lamberti, Relatione della Colchide p. 186—187).

59.

(2) In questo anno piacendo al Signore farsi capitare nelle mani i rituali che ingnorantamente quelli leggono nel battesimo habbiamo chiramente trovato non solo no essere scritta in essi la forma di questo sacramento, ma neanche eserne consciuto vestigio di essa da medesini preti, poichè havengo noi data loro a leggere detta forma scritta nella loro lingua in una carta, hanno detto che non la conoscono non che l'hanno mai pronunciata ne' battesimi. Alcuni vescovi di quà savi degli altri e che sanno la lingua greca si hanno anche acennata, l'invalidità del battesimo di questa provincia per difetto della forma. Determinassimo dunque in quest' anuo di battezzare, occultamente però tutti i bambini dai sette anni a basso, sub conditione i battizzate prima da Mengrelli (პროპაგანდის არხივი, ტომი 209).

60.

(3) Ad hoc nihil cum adultis industrie proetermissum ut persuaderente tandem sibi nullo se baptismo initiatos; valuitque

adeo frequens a zelo adhortatio ut passi plerique fuerint se exorari, ac permiserint ad veteris hominis naufragium salutari unda iterum mergi. Inter quos nonnulli fuere Episcopi, atque e proecipua nobilitate satis multi; primarius item Magistratus quem Vesirem vocant ipsumque secuta pene universo familia est, nec leves quidem stimulos admovit ipse Princeps quoe coelesti hoc lavacro expiata plerosque exemplo coegit. (Silos tom. 2 p. 631).

61.

(1) Dio ha data tanta forza alle nostre parole, che molti adulti si sono battezzati, anzi molti preti, e quello che più importa due vescovi si sono validamente fatti battezzare et riordinare et ultimamente il Visir del Principe, chiamato Papa Zulachia, la seconda persona dopo Dadian a nostra persuasione, s'è risoluto Battezzarsi, a perchè dubitava che non lo Battezzassero bene, mandò a chamar uno de' nostri acciò l'assistesse, in quella attione e vedesse se fosse fatta rettamente... insieme col visir, procurammo di far battezzare alcuni altri della sua famiglia come segui... Ultimamente avendo discorso con il loro cattolico della nullita del loro battezzimo; si risolvè con nostra somma consolatione di farsi anch'egli battezzare e di nuovo consecrare, aggiungo che il negazio è passato tant'oltre che habbiamo persuaso ad una persona principalissima chiamata Certua, delle più ricche della Mingrelia, di far battezzare tutti li figli piccoli del suo stato; con far imparare a tutti li preti suoi sudditi la vera forma del santo Battesimo e come si debba validamente ministrare (Breve Relazione della Mingrelia da P. Giudice tom. 209. პროპაგანდის არხივი).

61.

(2) Nam proeter ea, quoe superius retulimus, ad decem hominum millia lustralibus undis abluit (P. Christophorus Castelli). Cajetanus M. Cottono. De scriptoribus Clericorum Regularium. pag. 95).

61.

(3) Mighedevnen zoduani sceni sachelita mamissata dasisata da smisa sulisata amin (იგივე ტომი პროპაგანდის არხივი).

62.

(4) იგივე, ეგრეთვე იხ. Ferro, ტომი 1. გვერ. 367.

62.

(5) Lamberti Colcside Sacra. p. 354. ეგრეთვე იხ. Cojetanus M. Cottono. De Scriptoribus p. 52. Ferro tom. 1 pag. 415.

65.

(1) Illmo Signore e Pr^onoⁿ Oss^{mo}.

In questa occasione mi è parso bene inviarle il suo diletissimo figlio. P. Cirillo arcivescovo di Trebisonda, il quale per essere stato meco più anni operaio in questa vigna et averlo sperimentato zelantissimo della santa fede cattolica romana ho stimato che Sua Santità lo vedrà volentieri, e questo buon Prelato avrà l'Intento di baciarle i santissimi piedi e di morire nella nostra santa religione, come le ho consigliato se dal nostro Padre Reverendissimo non le sarà ordinato altrimenti, et a V. S. I. lo raccomando di cuore. Fra le altre azioni che ha fatto in questo parti nostre, non voglio lasciar di riferirle se bene l'aveva rimesso al Nostro Padre Generale e fu del seguente modo. Correva la festa di S. Georgio che si celebra in queste parti con molta solennità e concorso di tutto questo regno per certo miracolo falso che vi segue. V'andò il buon Arcivescovo con alcune persone grandi per celebrare solennemente il santo sacrificio della messa, e mentre stava vestito innanzi l'altare per dar principio, sente un rumore di voci contro di lui, et se li fecero innanzai alcuni vescovi et in particolare uno chiamato Allaverdelli vescovo di Scalencichelle, il quale disse: che facciamo o fedeli? Costui per le dottrine che insegna è eretico, Popostz, et in modo alcuno non si deve lasciare celebrare nelle nostra chiese, e pio rivolto all'arcivescovo con malissimo termine le disse che in nessun modo permetterà che celebri in quell'altare un falso profeta et un eretico cattolico. A questa rispose l'arcivescovo non essere lui eretico ma vero cattolico, e predicare et insegnare quelle dottrine, che hanno insegnato tutti i santi Greci come Latini. Soggiunse Allaverdelli se non sei eretico scomunica il Papa; il Papa, replicò l'arcivescovo non ha fatto cosa da essere scomunicato, et si deve riverire come Vicario di Christo e vero successore di S. Pietro. Allora alzò la voce più che mai Allaverdelli dicendo: non vi dico io che costui è papista, et comandò ad alcuni suoi preti et diaconi che lo cacciassero di chiesa. Che perciò subito gli si awentaron addosso come leoni e stracciandoli le sacre vesti, la barba, li capelli e libri, a forza di spinte e di ingiurie lo gettarono fuori tutto lacerato, gridando al popole che si guardasse da questo lupo fran-

co, che sotto coperta di pecora greca, era venuto per ingannarli. Il buon Prelato sopportò ogni cosa con tanta umiltà, et pazienza che diede ammirazione a tutto quel popolo, che se bene ebbe a caro sapere che era franco ad ogni modo le parve che Allorverdelli accedesse ogni termine, per ragione della persona, del luogo e tempo et in particolare il principe (che non era molto contento) se ne lamentò assai, né volle ricevere scusa alcuna, e se lo portò sempre con lui, domandoli difficoltà intorno alla santa fede, et esso più che mai insegnò il vero con tanta libertà quanta conveniva ad un vero missionario, et ha smosso tutto questo regno con la sua autorità et dottrina. Ci ha posta una corona in capo e ridotto tutte questi genti a confessare di aver perduto la fede perché danno maggior credito alle parole sue che alle nostre. S'è battezzato Pata locochia persona gravissima e que vescovi, uno chiamato Sverelli e l'altro Dandrelli, et il principe n'ha dato qualche intenzione, e se non fosse il sopradetto Allaverdelli forse noi saremmo li ministri. Questo ci fu sempre capital nemico, et a me fece gran danno in quelli anni che fatigai nelle residenze di Gurielle. Oltre il far spintare un altare dove avevo celebrato e forse per lui (come ci disse) il principe Vactan Gorielle mi levò quanto avevo e carcerato mi fece patire quello che non posso brevemente scrivere. Me venne poi a ritrovare l'arcivescovo, raccontandomi quanto era seguito (se bene io prima l'avevo inteso) mostrando allegrezza di aver patito quelli affronti per la santa fede catolica romana. Le vidi la barba li capelli strappati con la faccia malconcia. Aveva perduto una mappa d'oro del piviale e l'omoforio e libri tutti stracciati. Io l'abbracciai et le feci tutte quelle carezze che potei, e provisto di libri si parti da me e caminando per insegnare la stada del cielo in questi, boschi; ben spesso sta senza mangiare et è lasciato solo da chi l'accompagna, onde patisce quello che non crede, e perché il P. Giudici viene costi, portò raguagliare V. S. I. d'altre cose, se gusterà sentirle, a lui me ne rimetto, e di nuovo le bacio umilmente le mani. Me ricordo devotissimo servo,

Dalla Mengrelia 14 Novembre 1642.

Di V. S. I.

Humilissimo e devotissimo servo nel Signore.

Don Christoforo Castelli chierico regolare.

(Lettere di Mengrellia etc. 1644. Vol. 123. Pag. 3 e seg.).

(1) Beatissimo Padre.

Per alcuni bisogni di questa missione ho desiderato venire alli piedi di Vostra Santità. Ma non avendo potuto seguire, per avere poca salute, le invio un figlio che è maggiore di me cioè l'Arcivescovo di Trebisonda persona molta devota di Vostra Santità e zelantissima della santa fede cattolica, come s'è sperimentato nel corso di più anni che meco fatica in questa vigna.

Questo servo di Dio viene costì con intenzione di non ritornare ne quando da Vostra Santità non le sarà ordinato altrimenti. Supplico la Santità Vostra che si degni raccogliere con la solita sua clemenza, et proteggerlo in quello le potrà occorere:

Elena Artabachi regina di Persia che fu nostra figlia spirituale per setta anni incirca che dimorai nella residenza di Gorielle dove essa si ritrovava mi desidera in Aspaan con essa lei per aiuto dell'anima sua e delle sue damicelle come Vostra Santità potrà intendere dal fratello Francesco Pistica che porta alli piedi di Vostra Sanctità il sopraddeto Arcivescovo da mia parte, e quando Vostra Santità volesse compiacerla, la supplico umilmente che si degni farmi provedere di quelli regali che ho di bisogno, acciò non sia impedito, e per fine le bacio i santissimi piedi e la prego umilmente a benedirmi. Dalla Mengrellia 30 Ottobre 1642.

Della Santità Vostra umilissimo e devotissimo servo.

D. Cristoforo Castelli C. R.

(Lettero della Mengrellia etc. Vol. 123. Pag. 7).

Quel vescovo Alaverdeli che ha maltrato più degli altri il nostro Arcivescovo di Trebisoda si pentì dell'errore, domandò la pace, e fatto amicizia con lui si è ridotto in modo che non sa che si fare, e venendo per vedere la nostra messa si porta in modo edificato che non lascia celebrare dovunque si trova la devozione e spirito con che celebrano i sacerdoti Latini e domandò ad una persona se tutti celebravano a quel modo.

Il Cattolico di questo regno è poi ritornato da Gerusalemme per dove partì l'anno passato per farsi battezzare da quelli Greci, stimando che meglio degli altri dovessero sapere la formula del battesimo, ed a pena giunto se l'è posto a dietro dell'Arcivescovo,

né lo lascia prima di ridurlo sulla vera strada. Piaccia al Signore che così segua.

Il Parachiano ancora di Laporias che è un prète molto venerando chiamato Verricelli vecchio di 60 anni, il quale è stato finora nostro fiero nemico in ragione di fede, alla fine convinto da uno dei nostri, mi ha pregato che lo battèzzassi come feci alcuni giorni sono, et aspetto l'Archivescovo di Trebisondo per farlo ordinare acciò possa continuare il suo ufficio con buona coscienza. Quest'anno si sono fatti da ottanta altri battesimi in persona di putti parte de'quali ne sono volati al Cielo. Leporia 30 Ottobre, 1642. Don Christovoro Casteli (ოპორია, 33. 9).

68.

(1) In questa provincia siamo stimati per voce pubblica e del principe e de tutti così grandi, come poveri per huomini di santa ed apostolica vita, ne' più mai in queste parti veduti simili, nondimeno per opera de Greci è noto a tutti ancora esser noi di fede diversa... pure non mancano qui persone che edificate dal nostro modo di vivere e convinte dai nostri sermoni non confessino sinceramente essere la nostra fede solamente vera; il verace e generale pastore di tutta la chiesa essere il pontefice romano e non altri e che i Franchi soli hanno due occhi per discernere le cose divine et humane, laddove ogni altro huomo del modo ne ha uno solo e camina alla cieca. In quest'anno specialmente Barzimi Vaccinaze, persona dotta e nobilissima nostro denefattore confessò in pubblico che il Rompapa era hoggidi il successore di S. Pietro e capo universale di tutti i christiani, mostrando agli altri con atti di tenerlo in somma veneratione. Mamocha Tameleia cognato del nostro principe Dadian desinando a tavola disse che: i padri professavano la vera fede di Christo e che lui con suoi paesani vivevano ingannati. Chacù Celia barone grande e nostro benefattora ha tenuto in tanto credito la nostra feda, che stando ammalato supplicò un padre dei nostri che li recitasse orationi di sopra, e che dicesse in sua casa la santa messa.... e finalmente per tacere molto numero di persone di mediocre grandezza, la moglie di Giorgio Michelleia signore grandissimo, zia di Dadian, ha fatto un lungo discorso a due de nostri missionari dicendoli che i religiosi frauchi erano veri servi di Dio e non i loro პროპაგანდის არხივი, ტომი 209).

70.

(1) Breve relatione della Mingrelia იგვე, ტომი 209.

70.

(2) Edoctusque proesertim ab Archangelo Lamberto, baptismum haud rite a Groecis suis ministrati intingi se latinum in mo-rem lustrali fonte permiserat. (Silos tom. 3 p. 302).

71.

(3) Il Re Levan Dadian che si fece internamente Cattolico e divenuto nuovo Constantino o Teodosio, impugnò sovente la spada per sua difesa. Quest'acque, che come a Saulo fecero cadere le squame dagli occhi così bene gli purgarono la vista, che non vedeva altro, che Fede Romana, altro non sospirava che di vedere il Romano Pontefice e prostrato a suoi piedi farvi la professione della Cattolica Religione, ch'avea abbracciata. Entrati alla Fede per la porta de'Sacramenti a tutti gli altri trovossi divotamente disposto, né quali instrutto perfettamente (Silos. tom. 3 p. 453).

72.

(4) Ferro. tom. 1 p. 454.

72.

(5) Lamberti, Colchide Sacra p. 377.

72.

(6) Silos. tom. 3 p. 302.

73.

(7) Lamberti Colchide Sacra p. 379.

73.

(8) ამით იტალიიდან წამოსვლა ლამბერტი სდებს 1647 წ. გარ-ნა ეს რიცხვი არ არის ნამდვილი, რადგან პროპაგანდის არხივიდან სხანს, რომ ისინი წამოსულან 1646 წ. ვინაიდან ამავე წლის მაისში ტყვედ ყოფილან კოსტანტინოპოლში.

74.

(9) Con sommo gradimento ojevano sentito, che illuminato dala grazia divina, avesse assieme con molti del suo Regno, gli antiochi errori deposto. Che avendo assettato i Dogmi della Chiesa Latina, si fusse unito al suo corpo. Che il sommo Pastore, come Padre amoroso nel numero de'suoi amati figli lo riponeva. Che con lagra mano le sue Sante Benedizioni li compartiva. Che perseverasse pure nel zelo della Cattolica Religione; e già che con

tanto spirito s'era di nuovo immerso nel Sacro Fonte, procurasse con Cattolico zelo far pubblica professione della Fede Romana. Che procurasse regolarsi con la total dipendenza delli PP. Giudici, Lamberti, et altri Missionarii Apostolici ch'essendo huomini di gran virtù zelo e Religione non darebbero che documenti di salute non meno a lui che profittevoli al suo Regno; che però rispedendogli il Legato d'ubidienza da lui mandato, sentirebbe dal medesimo i più vivi attestati di godimento che la santità di Nostro Signore e tutta Roma n'avea da quel punto provato. Che per autentica prova di questo suo inesplicabile godimento mandavano a quella Vigna del Signore due Missionarii, per virtù per bontà e per dottrina molto riguardevoli, e che in appresso glie ne spedirebbero altri accio conoscesse l'ardente zelo, che la Santa Romanae Sede di quel Regno e della sua persona teneva. (Ferro. tom. 1 p. 458).

74.

(1) Lamberti Colchide Sacra p. 391. (ამ ღრის დაღიანს ომი ჰქონდა იმერეთის მეფესთან).

76.

(2) Per la passiones frenata d'un favorito no si dovevano sconvolgere l'antiche leggi del Regno, la mutazione delle quali non cagionando che gravi sconvolgementsi, non sarebbe stato poscia cosi facile l'apportarvi rimedio, quando vi si volesse. Christiana Ancella (Nina) antica madre di vostra fede, non avendo già mai cosi infame dogma insegnato, non era permissibile ciò che da Dio e dalla Natura era vietato. Roma strepitarebbe contro di voi e vi fulminerebbe di sue gravi censure, facendovi conoscere non più figlio di Santa Chiesa, come vi siete dichirato, ma nemico capitale della medesima; umilmente vi supplico per interesse della vostra anima, non perdetes quel buon credito di Re non meno prudente che pio che a questo tempo avete acquistato. (Ferro. tom. 1 p. 506).

76.

(3) იგივე, 33. 515.

76.

(4) Lamberti Colchide Sacra p. 413.

79.

(5) Illustrissimo et Eminentissimo Signore,

Dal Nostro P. Generale sarà Vostra Eminenza ragguagliata dello stato et progressi di questa santa missione, la quale se sarà

provvista di goggetti idonei promette gran cose per le benevolenze e stima che anno dei nostri tutti questi principi et per il battesimo del prencipe unico figlio, et sucessor d'Alessandro Meppe re dei Giorgiani il quale suole per il più nella citta di Cutatis dove i nostri Padri hanno residenza, se vi saranno soggetti che vi dimoreranno. Che adesso essendo in tre e due nuovamente venuti senza lingua e poco esperti non possiamo uscire dalla Mengrellia, non ostante che habbiamo per campo la Geogia et Eriwan ancora. Tutti i miei compagni sono o morti o ritornati. Io sono più di venti anni che servo la S. Congregazione in questo esilio, et essendo otmai vecchio e pieno d'infermità ho fatto istanza per venire a morire alla mia patria e santa religione. Però se i miei Superiori stimano che sia ancor neessario non ricuso laborem. Mi provedino di soggetti idonei e quanto più presto che sia possibile che io m'offerisco continuare sino alla morte in servizio di Dio benedetto e della sua santa fede. Ma perchè i travagli ed io sono vecchio, mancandomi il soccorso a tempo, supponendo la ragionevole licenza me ne verrò ai piedi dei superiori e sarò stato l'ultimo. L'anno passato battezzai più di quattrocento anime fra Giorgiani e Mengrelli, adulti et infanti e quest'anno corrente ne ho battezzati altresì un simil numero, dentro de'quali sono due figli del principe Liberdianni maggiore e minore, et il Sig. Abulia Biscaia capo di detta casa, antichissimo singore di una parte dei monti Caucasi, dove abita. Batezzai similmente il figlio maggiore detto Mamuca nella sua chiesa su quei monti et anco il secondo genito Siacher che anch'egli volle essere annoverato nella milizia di Christo.

Questi popoli che abitano alle falde e sopra i monti Caucasi (che sono innumerabili) non hanno libri nè proprio alfabeto nè si servono di quello dei Giorgiani, non sanno che sia aritmetica e contano con la eorona o con le pietre, overo con gruppi ad una fune e per levarli da tal misseria, io le ho scritto libro nuovo carattere per impararli, facilmente tal scienza, che per esserle stato grado, forse invierò copia alli piedi di Sua Eminenza. Le ho dato similmente un alfabeto nuovo scelio dal prencipe fra molti, eheline ho fatto, così per lettera corrente come per ecclesiastiche più e meno gravi che insieme con l'aritmetica invierò con questa se avrò modo di ri capitare il plico che nelle guerre correnti si perdono facilmente. Con che finisco e profondamente inchinandomi,

le sacre vesti, et le raccomando quectò povero peccatore et la santa missione. (1652).

Di Vostra eminenza.

Humilissimo et devotissimo servo nel Signore D. Christoforo Castelli chierico regolare, missionario indegno in Giorgia et Mengrelia.

(Volume 210. Persia, Georgia, Mengrelia, Mesopotamia, Tartaria, Paginn 204).

84.

(1)Se le scrisse adunque premieramente come cicra Battesimi il numero non era stato inferiore a quello degli anni passati perchè doveva essera arrivato a 300 anime in circa molte delle quali tenevamo di sicuro godessero in Cielo l'eterna felicità. Come si era battezzato un Adulto Mingrelo posto in articulo mortis.....
.... Quest'anno poi le facciammo sapere come non ha mancato la Divina Pietà che produci qualche frutto di benedizione, quali volontieri esponiamo a gli occhi di V. P. M. Reverenda. E incominciando, secondo l'ordinario costume a scrivere de Battesimi, le facciam sapere come quest'anno pure s'è battezzato gran numero de'Bambini, che sarano arrivati da 150 in circa e sarebbero stati in più numero se non fussero state le duasi continue infermità con le quali questo per noi pur troppo infesto e dannoso Clima, tiene quasi ogn'uno di noi miseramente oppresso. Quelli figlioli poi sopra de'quali abbiamo assoluto dominio li battezziamo solennemente in Chiesa et ora nè abbiamo due da battezzare che lo faremo piacendo al Signore la prima solennità che avremo. Abbiamo ancora quest'anno con l'aiuto di Dio Benedetto battezzato un Adulto di nostra casa, che pure si ritrovava in procinto di morte avendo primo molto bene esplorata la volontà sua e conosciuto che era di morire christiano e nel grembo di S. Chiesa, della quale infermitè si è poi riavuto.

Il principe Dadian, e tutto il Paese d'Odiscis prosegue nella solità affettuosa propensione verso di noi non mancando ancor noi all'incontro di sowerire ogn'uno con la maggior carità che pocciamo nelle loro necessità temporali somministrandoli d'ogni tempo varii medicamenti sempre che ricorrono da noi che quasi ogni giorno succede per esser nelle loro infermita medicati, andando volontieri alle case loro, tutto che vi patiamo non poco, sempre che ne dimandano.....

Appresso alla proponsa inclinazione che ne mostra il Principe, seguita, come abbiamo toccato di sopra, quella che mostra il Paese, che certo non è punto inferiore, perchè premieramente il Patriarca detto qui il Cattolico ci si mostra sempre molto affezionato, mandandoci di quando buone elemosine a casa, e faciendoci molto onore :empre che s'appresenta il molto d'abboccarci con esso. Dopo il Cattolico ci si mostrano affezionati tutti gli altri Vescovi ancora ma in particolare uno, che è di più principali, chiamato Scalingichelli, quale perchè ci mostra assai più affezionato degli altri, ci pare anche degno di farne a V. P. M. R. particolar menzione e che la nostra Religione ne tenghi particolar memoria. Questo essendo in minoribus e semplice Bero, fu uno de' più fieri nemici che in materia di Fede avessimo quà come lo dimostrò in fatti già molti anni sono in una disputa con un nostro padre alla presenza di Dadian e chiamavisi Illorione essendo poi fatto Vescovo se la passò così con nostri padri senza fargli nè bene nè male insino a tanto che venuto per non sò qual cagione in nostra casa s'abettè a vedere un certo Molino da girarsi con un cavallo, che uno di noi fece per comodità di essa casa. Di questo Molino adunque invaghitosi il Vescovo Scalingichelli, pregò quel tal padre che andasse a disegnarliene uno al suo Vescovato di Scavagias; v'ando subito il padre e fece quanto bramava qual Molino riuscito assai, il Vescovo gradi tanto che ricompensò il padre con assai larga elemosina e prese tanta affezione verso esso padre e di tutti noi che ora è fatto il più caro et amorevole benefattore et amico che abbiamo; perchè ci loda e dice molto bene di noi; sewiene spesso alla casa di grosse e copiose elemosine mantenedola di cera per la Chiesa, quasi per tutto l'anno; ci manda spesso e grosse elemosine di vino e massime quest'anno che n'abbiamo avuto grandissima carestia; ne manda a donar pecore e vacche invita spesso quel padre a suoi più ameni luoghi per causa di mutazione d'aria facendole molte carezze, il che non cà con esso solo, ma con ogn'uno di noi, che le capita a casa; e comme che è il biù dotto, il più trattabile e il più intelligente del paese essendo arrivato a tal grado per la sua virtù si diletta di farne molti dubbii si intorno alla fede si anche di chiederne varie curiosità intorno allo stato de'Principi d'Europa, ein particolare del Sommo Pontifice e delle cose spettanti alla Corte Romana, facendo molto

conto delle risposte che le diamo. Cofessa a piena bocca che li preti Mingreli non battezzano altrimenti, perchè nè loro libri non hanno la vera forma de' Greci come si ha mostrato essere ne' suoi libri. Questo buon veccovo conservandosi in molta stima apresso al Principe e ritrovandosi il presente Catolico molto vecchio, speriamo doro la morte di guesto, di vederlo forre Cattolico. Il che succedendo come ne preghiamo il Signore, potria essere che fusse di molto bene per noi, e per la nostra S. missione; fassia Iddio N. Signore quello che è per il meglio.

Oltre alli Ecclesiastici, li secolari ancora, d'ogni stato e condizione ci si mostrano molto benevoli che a numerarli tutti ad uno ad uno c'allongaressimo di soverchio; fra qnesti il più degno di stima e del quale facciamo più conto è il più principale Signore del Paese detto Vomechi Libardiani, e sua Moglie che può essere che puo essero che doppu la morte del Principe le succeda nel Principato, per essere il più prossimo parente che abbi, abile a sostenere questo peso. Questo Signore anch esso e sua Moglie, in particolare figlia d'un Principe di Gurielle, non è credibile quanti segni d'amorevolezza ci mostrano e del conto che di noi fanno che certo ne restiamo confusi ne possiamo saziarci di renderne le dovute grazie al Signore. Ben è vero che non manchiamo ancor noi dal canto nostro di usar ogni modo a noi possibile per cattivarsi la loro benevolenza di conservarcelo poi..... Con li proverii poi e la gente più bassa usiamo sempre ogni officio di carità a noi possibile, somministrando a tutti, senza veruno interesse, ogni sorte di medicamenti nelle loro infermità, sempre che ricorron da noi, il che succede quasi ogni giorno, e soccorendoli in altri molti bisogni; il che facciamo non ad altro fine che per arrivar in tal guisa a conseguir l'intento nostro di battezzare i loro pargoletti e bambini; e per fargli qualche salutevole discorso per l'anime loro, divertirli da qualche offese di Dio, instruirli nella Santa Fede, e indurli a qualche opera buona conforme all'obbligo nastro di Missionarii..... Circa poi allo stato di nostra casa, le diam parte, come con l'aiuto del Nostro Singor Iddio tanto nel temporale quanto nello spirituale, camina assai bene.Lo stato spirituale della casa camina anche egli molto bene..... Per terzo si attende con la maggiore assiduità possibile all'ammestrare quei figliuoli che sono in nostto potere e che ne sono capaci nella dottrina Christiana, insegnandoli anche secondo la loro

capacità il Pater Noster, l'Ave Maria, il Credo, il precetti divini e molte altre orazioni siccome anche a servir la Messa e adesso appunto n'abbiano uno d'età non più che di dieci anni in circa, il quale oltre al saper benissimo servire alla Messa, al pari de'nostri Chierici, e saper quasi ben leggere, sa alla mente tanti orazioni in lingua giorgiana e latina che quando si mette a recitarle è un armonia a sentirlo. Con la gente adulta di casa, ogni Domenica e tutte le feste principali dell'anno, se le fa sentir la Messa e se li fanno sempre esortazioni al bene, e a incaminarsi per la via del Cielo che molto bene la sanno.... Di Mingrelia li 16 Settembre 1655. Andrea Boromeo, Prefetto, D. Giovanni Monti D. Giuseppe Zampi. (Archivio di S. Silivestro).

85.

(1) Le nuove della nostra missione sono infauste, mercè il principe di Mingrelia si trova travagliato dal nemico e la nostra miserabile residenza è restata affatto desolata, i nostri fratelli dispersi, e piaccia a Dio per sua infinita clemenza che giunti colà troviamo terreno da stabilir il piede, per questo veniamo raguaigliato dal P. Carlo da Marino cappuccino ch'adesso è tornato da quelle parti per venirsene a cotesta volta: con tutto ciò tenderemo la fortuna, e non riconosceremo pericoli di noi stessi; havendo inteso che colà sino stati levati i vasi sacri co'i suppellettili della chiesa. ci siamo provesti di calice e patena, e se bisognerà procurare anche i vestimenti sacerdotali, non mancheremo del nostro debito. (პროპაგანდის არხივი, ტომი 229).

87.

(2) ამ ხშირი ომების მიზეწი ბევრია. ეს არეულ დარეულობა უფრო აღექსანდრეს დადიანის შვილის გამო მომხდარა. ამას თავისი პაპა ლევანივით მისიონერები ძრიელ ჰყვარებია, რაისგამო ამის მოკვლავად პატრები ძრიელ შეწუხებულან. ამ ომების მოთხრობა დიდათ საინტერესოა ჩვენის ისტორიისათვის. ეს საკმაოდ ვრცელია. ამიტომ აქ ამის შესახებ მეტს არას ვიტყვით; შემდეგში კი იმედი გვაქვს ცალკე გამოვსკეთ და თან დაუმატოთ ის საინტერესო საბუთები, რომლებიც სამეგრელოს შეეხებიან.

88.

(3) Mingrelia non è più Mingrelia, e perciò dubito che questa nostra Missione non sia per sussistere. Siamo due poveri sacerdoti

quasi sempre infermi, afflitti e travagliati. Torno a dire, Mingrelia non è più Mingrelia, ridotta in estrema povertà per le gurre disolata e distrutta, ormai non vi sono più persone, spogliata di bestiami, e di sostenimento per vivere..... Non più si può camminare sicuro, standosi sempre col timore degl'Abcassi; anzi li vascelli, che trafficavano a Cavros e a Morbilas, ora vengono ad Anarghia per sicurezza. Per terra parimenti sino a Pocsur si sta in timore dell'Abcassi, che vi fanno continua scorerie; onde la nostra povera gente d'Arcama la notte sta ne'boschi et in giorno con le gnardie tanto impaurita ch'ogn'ombra gli fa timore, e gli fa prender la fuga. O quanto piango la mia disgrazia, che la Sacra Congregazione havendo fidato molto nella mia debolezza per il frutto della Missione, per causa di queste guerre me gli son reso infruttuoso. Pensava mandargli qualche giovane atto per il Collegio, ma le continue guerre, dissensioni et assassinamenti m'hanno impedito ogni buon desiderio. Applicavo dilatar la Missione verso Guriel, come già scrissi, ma il passo non è mai stato libero, essendo Guriel il capital nemico del nostro Principe, e chi fugge dalla Mingrelia si ricovra per sicurezza in Guriel. Per tal caussa Saggi Ataba già Visir di Levan Dadian, che stava in Anarghia, per esser amico e tener corrispondenza con Guriel, venuto in sospetto al Principe fu posto in catena; et una notte condotto nel bosco dai Megiogori fu amazzato. Si che anche di questo buon fine son restao deluso. Dio così vole..... (პროპაგანდის არხ., ტომი 229).

91.

(1)Euntes nostri sacerdotes hanc extirpant et diligentiam operosiozem impendunt.

Et quoad Baptismo. Qui animarum curam gerunt de iis instruuntur quoe hoc Sacramentum postulat. Si locus dubio est, quempiam adultum esse, cui Baptismo infantuli oetate haud rite datum iterum sub conditione tamen, fidem ante professus et culparum suarum vero affectus dolore lustraribus aquis abluitur. Et ne infantes absque Baptismate intereant, quod soepe accidit per domos patres nostri excurrunt hoc titulo, ut eorum necessitatibus presto sint, et aegrotantibus opem ferent: ad hoc enim charitatis opera frequenter vocantur; sub hoc vero nomine sacris undis Pueros quamplurimos Parentes admonentur privatim et publicis in Concionibus

ne stultae superstitioni servientes Baptismatis tempus quod nunquam citra filiorum periculum agent, producant.

E suggestu et in privatis colloquiis acriter invehunt sacerdotes nostri in Poligamiam suscipiendae prolis cupiditate, illumque aperte ostendunt a Christi lege. et a prbi christiani moré turpiter discrepantem.

Execrabilem nequitiam detestantur qua Turcis Fideles venales proponunt, exiguo inhiantes lucro, redemptos Christiani Servatoris Sanguine, et sacra lotos aqua oeternae perditioni exponunt.

Quae falsa demum deiuria et omnia crimina increpamur; nec verba perdimus Divina enim afflante Gratia multum profectum est.

Ut frequens magis: minusque in sacrilegium degenerans Poenitentiae Sacramentum fiat, duo proestamus: Primo neque poscimus neque accipimus quidquam dono ab iis quorum confessiones audimus, ut nos cum noverint non nostrae sicut suarum animarum Pastores, sed eorum utilitati maximo adictos facilius noxas Patribus nostris exponant qui quo magis Gentem illam ad pietatem impellant, proeter instructionem pro valida Confessione, sacris munusculis, videlicet Numismatibus vel sanctorum imaginibus illis donant. Secundo inviolabilem pollicemur fidem qua secretum custodiamus quid quid per Confessionem nobis aperiunt, citiusque cor e pectore, quamne levem quidem eorum culpam ab ore nostro extrahi sinemus. Hinc fit ut noxas suas aperiant, referantque proeter absolutionem salubria monita, ne deinceps in eadem relabantur crimina.

Licet impossibile videatur falsam illam pietatis imaginem omnino delere, qua supra Defunctorum sepultura mactant animalia; tamen id patres nostri expugnarunt ut pecudes et hujismodi alibi necent, proetermina sacerdotali lustratione; sique poenales mortuorum flammam diminutas velint, carnes illas pauperibus distribuunt.

Nostro in Templo Sacros Conciones habemus, Divinum Sacrificium aliaque ritu Romano sacro facimus citra impedimentum; imo magna cum frequentia tum Mengrelorum tum etiam Christianorum ad ventorum, qui Byzantio in Persiam tendentes hospitium in Mengrelia capiunt, et apud nos per Poenitentiam expiati. Sacrom Syntaxim assumunt.

A principe Cholchidis Domino multi pueri ex regionis Nobilioribus cura nostra committuntur ut instruantur. Fidei que elementa doceantur; hoc que peragit quia bene sentit de nobis: ex

quo enim religiosi nostri in ejus ditione degunt quis piam opera et consilio nostro venditus, aut ulla in nos ei minime querela innotuit. De nobis pariter populus bene opinatur, quia cum nos utilitati suae tum corporis, tum animae unice intentos cognoscat, precibus enixe a superis efflagitant; ut diutius regionem illam incolamus.

Nisi Alani, Cercati, Ghichi, Abcasique alioque finitimae Gentes Cholchidi ejusque Prinsipi infensissimae regionem diriperent perpetuisque rapinis, ac terroribus populos partesque nostros concuterent, maiores in dies fructus ab Apostolicis laboribus caperemus; verumque hactenus recensita temporibus tam adversis modica non censentur.

Cum Mengreliae valedixi quater ibi sacerdotes propter Laicum reliqui, viros omnes sapientia spectates salutisque alienae studio flagrantis illius proesertim derelictae vineae Domini, quo nostrorum Petrum laboribus benedicente, spiritualem messem speramus foecundiores..... 14 Septembris 1679. (პროპაგანდის არხივი: Concisa Narratio rerum gestarum per Patres Theatinos in expeditione sacra Colcidis).

92.

(1)Dò avviso all'E. E. V. V. che li mesi passati è morto il principe di questo paese ne per hora è costituito nuovo principe, essendo stato fatto schiavo il figlio del defunto, al quale per giustizia apparteneva il principato: si tratta che il mese venturo nuovo principe sarà eletto per padrone di questo paese. Iddio lo voglia perché è tutto affetto a noi e ci ha impromesso quando non potiam habitare la casa di Cipurias, di darci e loco e chiesa acciocché possiamo essercitare l'offitio nostro di missionari apostolici..... Mingrelia 12 ottobre 1631. D. Gaetano Turco.

93.

(2) Fetto. Tom. 1 p. 518.

95.

(3) Doppo sette anni di pelegriatione per le continue guerre, che hanno rovinato cotesto paese, sono ritornato con li miei padri alla missione di Cipurias, essendo alquanto agiustato questo paese, ma come siamo ritornati Iddio lo sa e lo intenderanno o a bocca o dalle lettere del P. Gaetano Rasponi, il quale habbiamo

man dato in Costantinopoli per meglio informare l'eminenze vostre del frutto che noi facciamo col mantenere questi pochi Mingreli che ci sono avanzati dalle guerre e de poveri ragazzi che se qua non fossimo morirebbero senza battesimo.... per questo abbiamo determinato di mantenere questa missione quantunque sii di gran peso e fatica per le continue guerre ed havevamo determinato d'abbandonarla ma riflettendo al danno, che può avvenire a queste povere anime, abbiamo determinato d'ancore patire per amore di Gesù Cristo.... le nostre fatiche sono tanto grandi che stufaria le E. E. V. V. a desriverle solo le avissiamo come io sono stato fatto schiavo e tenuto in catena e volevano che li dasse 700 scudi per la mia testa, o pure che li dasse delli schiavi a questo non li ho acconsentito, nè li miei padri, ma la bontà di questo principe mi ha liberato e mi ha dato anche case de suditi col farmi giurare di non abbandonarlo e servirlo e per questo habiamo inviato all'E. E. V. V. il suddetto padre Rasponi con grandissima difficoltà non havendolo lasciato questo principe senza giuramento di ritornare o di mandare altri padri, dal qual intenderanno e saranno meglio informati di quello passa circa gli interessi e profitti che si fanno in questa nostra missione.... Mingrelia 19 Maggio 1686 P. Geetano Turco e Giuseppe Torricella. (პროპაგანდის არხივი: Mingrelia. vol. 1).

95.

(1) Ferro t. lé p. 623.

96.

(2) In questo ordinario ricevo la sua a me gratissima, bella quale mi significa, come la sacra congregazione habbi già richiamato li missionarii di Mingrelia, quale chiamata è pervenuta colà che però intessa da quel principe disse di non volersi in modo alcuno lasciare, anzi con difficoltà ha lasciato a me, come si dalla lettera diretta al molto Rev. F. Generale, come anche da quella sacra congregazione potrà vedere, ma però non ostante questoli significativo.... che essendo il paese quietato, li padri hanno stimato bene non abbandonarla, tanto più che hora si può fare frutto negli adulti, non essendoci più Greci, distruttori di quanto noi predicavamo e l'assicuro con ogni confidenza che il principe presente è molto affezionato a noi e di continuo ben spesso se ne viene in

casa nostra si a mangiare si anche a servire la messa, cosa non è seguita in tanto tempo che la religione ha la missione in quelle parti, anzi ad instigazione nostra ha pubblicato un ordine sotto pena di vita a che vendesse li figli, ha V. P. R. da questo potrà scorgere come sii inclinato alla fede nostra.... Non saprei che scrivere altro, vedda se sta bene ad abbandonare quella missione, nella quale ha sparso sudori grandi nolti de'nostri padri..... Genova li 4 Gennaio 1687. P. Gaetano Rasponi. (პროპაგანდის არხივი: Mingrelia vol. 1).

99.

(1) Principi Imereti Georgiano. Nobilis Vir salutem, et lumen divine gratiae.

Nomen nobilitatis tuae, quod inter Caucasi iuga, et Caspii fluctus colitur obsequio Populorum, ignotum non est Principibus Vaticani, et Patri Christianitatis. Quare decernimus ad te literas dare conciliatrices benevolentiae et obsides voluntatis nostrae. Cupimus enim illustre aliquando Beneficium deberi Nobilitati Tuae ab Urbe Roma, quae cum Patria sit Nationum universarum, e magistra doctrinae coelestis credatur, triumphalia Christianae obedientiae tributa accepit à potentissimis Europae Reigbus, qui depisito Diademate, Apostolicos Romani Pontificis pedes religionis osculis venerantur. Quin et late Dominantes in Asia, Reges Persarum, amicitiam nostram ultro petivere; et toto divisos Orbe Japonios soleni legatione aetas nostra vidit, absentium Dignastarum officia Apostolicae auctoritatis pollicentes. Fortitudo nostra et laus nostra Dominus, cuius omnipotentis clementiae beneficium est Romanae Sedis Principatus. His tamen legibus Ecclesiasticum hos imperium commendatur, ut serviens saluti mundi naufragantis, habeatur patrocinium generis humani. Ex altissimo enim Apostolicæ Maestatis solio petimus prospectum terrarum, atque ubicumque homines commorantur, petimus coeli fores pateferi et Angelorum Legiones militare cupimus. Nec inanibus tantum votis hanc causam agimus, qua divini nominis gloria continentur. Ea enim consilia dies, noctesque meditamur quibus vel invitati fateantur inimici, excubarte Romana specula solitudinem, quae nationum etiam remotissimarum felicitati prospiciat. Neque desunt Sacerdotes, qui ut charitati Pontificiae obsequantur, longinqua exilia dulcibus patriis anteferant, et

montium spopulos, marisque procellas eluctari, ipsa penetrare non timeant antra Draconum, et hominum saevitiam accendere, coronati scuto bonae voluntatis. Hos autem vitae mortalis profigos, et tot periculorum contemptores, ut alienae saluti famulentur, quae gens tam barbara uspiama reperiretur, quae eos, quasi ex alio terrarum Orbe ad se delatos, non excipiet hospitio, non complectatur charitate? Non enim thesauros quaeritant aut affectant imperia, sed triumphum arbitrantur querere felicitatem morte sua gentibus et gloriam dominantibus. Quinimo tanta vis nunquam inerit hostili crudelitati, ut odium in eorum animis accendant, qui sciunt etiam inimicos diligere et his qui mortalem vitam adimunt, aeternos Principatus optare. Hanc doctrinam profitebuntur, qui a nobis in Georgianas regiones allegantur in praesentia religiosi sacerdotes. Accepimus, eo esse ingenio nobilitatem tuam, et potentiae istius coronam arbitreris possessionem gloriae, et tutelam innocentiae. Quare speramus, fore ut sacerdotes nostri consolari nos possint testificatione eorum beneficiorum, quibus Romam, et Pontificem Demereas. Feneraberis Deo misericordiam, qui in thesauris celestis opulentiae proemia sempiterna servabit Nobilitati Tuae. Quod si magnanimi Principis belli pericula toties susceperunt, ut nominis sui gloriam apud exterarum gentes propagarent; non vile praemium Nobilitati Tuae Roma, beneficiorum memor pollicetur. Si enim hos sacerdotes audieris, si patrocinio armaveris, si divini Verbi semina in Georgianos agros spari passus fueris Princeps Imereti, et Basciacucchi, sentiens nomen tuum esse in benedictione Romae plaudentis, Porro autem Pater Regum, et custos Religionis Pontifex Romanus, una cum Apostolico Sanatu, et civitate sacerdotali precabitur Nobilitati tuae populos obsequentes et favescentes coelites, ut tantus Princeps, divino lumine fecundatus, parias fructus salutis, et optatae segetem beatitudinis. Datum Romae apud Sanctam Mariam Maioram die 4 Julii 1626. Pontificatus nostri Anno tertio. (Archi. Vol.).

100.

(1) Adire siquidem ad se, eodem quo venerat die cum jussisset, stremi auloea voluit, ac pulvinaria aximii operis Persarum more: tum Procerum coronam adesse, quae majestatem adaugeret: ipse amplissima indutus veste, ut venientem illum vidit, surrexit, complexusque per humaniter, assidere per honorifice loco jussit. (Silos. tom. 3 p. 306).

101.

(1) La vostra virtù o servo di Dio che per tanti anni con tanto frutto de'Popoli ha illustrato questi Regni della Giorgia, se bene questo mio n'è stato l'ultimo per la varietà di funesti accidenti, non è pero, che nel mio cuore non sia sempre stato fisso un ardentissimo desiderio d'esserne a parte, e che questi miei popoli ne fussero ancor essi partecipi. Subito apertosi il campo di potermi godere, n'ho pregato il Re Dadiano nostro Cugino, acciò non mi negasse la grazia della vostra persona che tanto ardentemente bramavo, et essendosi degnato di compiacermi, maggior favore non mi poteva concedere: che però essendovi tutta la mia assistenza e favore, siate pour certo d'ogni mio arbitrio e volere alla vostra difesa (Archivio di Si Sillvestro).

101.

(2) Postera luce, Nasodorus illum eximia cum Procerum manu convenit, Jussitque Regis nomine, ut consensu quem secum attulerat, equo, magnifice quidem instrato, auro, videlicet, gemmis que insigni, Urbem Cotatim una secum inspiceret. (Silos. tom. 3 p. 306).

102.

(3) A quo quidem communis salutis studio cum excreceret in dies Regis in illum benevolentia, id tandem ab eo impetravit, ut in Principe Urbe, nempe Cotati sedem figeret. Tributa illi obsignatis publice tabilis, percelebri sanctae Jophioe Ecclesia ac prope Proetorium oedes. (๑๓๑๓).

104.

(4) Per il tempo, che il sacerdote Latino avea nella Città e Regno fatto dimora era in tanta stima tenuto, che la sua gran virtù risuonava in pocca di tutti. Non v'era Principe che non lo stimasse e bramasse, ed i Popoli erano così additi al suo merito, che per oracolo lo stimavano. E poi ch'altro fa egli in questa mia Città, ch'esser tutto applicato alla salute dell'Anime e de corpi? A tutti serve indifferentemente a tutti assiste con ardentissima carità, nè v'è chi brami officio da lui, che non resti servito Fanno i Greci ciù che egli fa, d'assistere agli infermi, e di curarli senza marcede alcuna? Per me non l'ho veduto ov'egli è medico e medicina di tutti. Ha poi di singolare virtù che dipinge con eccellen-

za le imagini de'santi, spiega con somma chiarezza i libri sacri, predica, et insegna a tutti con sommo amore, forma i caratteri di varie Nazioni, acciò appaiando le varie lingue si passi la Gioventù instruir nelle scienze; perfettissimo d'architettura, provvede con somma facilità al pericolo degli Edifici, altri n'inalza con maraviglia, et in sostanza ciò che pio far di bisogno in qualsivoglia cosa di negozio, di consiglio o di mano, sempre è pronto l'ingegno e la mano del P. D. Christoforo; onde devo confessare per verità non aver mai trovato maggior hogmo di lui. Lascio ora a voi il giudizio se di huomo così grande singolare devo privarmi oppure se con ardentissimo affetto lo devo sringere e tenermelo molto caro, mentre sapete che i Prinsipi non devon far conto se non di que'che singolari si rendono nelle virtù, et al proprio regno sono stimati per necessari. (Archivio di S. Silivestro).

105.

(1) Exceptum postera luce epulo Religiosum virum ac proci-
pua donatum veste, aliis cohonestatum benevolentioe argumentis,
dimisit non sine peracri Iberorum sensu, qui in oerumnis ac mor-
bis suis destitui proesenti tutela ac certissimo proesidio, conquoe-
rebantur. (Silos. t. 3 p. 307).

106.

(2) In Cotatis vi è una chiesa ch'era dei P. P. Teatini, e quel
principe ce l'ha promessa, se andaremo a risiedere in quella città.
(პროპაგანდის არხივი, ტომი 229).

107.

(3) Al Sig. Card. Pallavicino. Li 12 Gennaio 1683. Pochi
momenti dopo d'aver ricevuto l'umanissimo foglio di V. E. con
la lettera del P. Giorgio David della Compagnia di Gesù scritta di
Moscovia che rappresenta la commissione avuta dal Re Arcille di
Mingrellia di chiedere operai evangelici per il suo regno, con pro-
messa di unirsi alla Sede Apostolica, e di spedire a posta un Invia-
to alla Santità di nostro Signore, ho avuto la fortuna d'abboccarmi
col P. Generale de'Gesuiti il quale m'ha confermato d'aver avuta
le medesime notizie dal P. David suddetto e dato ordine alli Pro-
vinciali di Polonia e Boemia di Mandare ora due soggetti a pro-
posito per riconoscere quale sussistenza habbia una simile proposi-

zione ad effetto che sentite le loro relazioni fondate, si possa poi venire a quelle espedienti che si giudicheranno più adattati a promuovere il vantaggio della Cattolica Religione in quelle parti. Io non mancherò in tanto di portarne la notizia a Nostro Signore e di riferiele anche nella prima Cóngregazione, conforme a prudentissimi cenni di V. E. (Archivio di Propaganda. Lettere S. C. Vol. 78 pag. 63).

107.

(1) Gostovski Jean S. J. polonais, missionnaire à Imerethi en Georgie, possédait parfaitement la langue des indigènes, et s'acquit une estime universelle, même auprès des évêques non catholiques. Il mourut en soignant les pestiférés en 1738. (Carlos Sommervagel S. J. Bibliothéque de la Compagnie des Jésus tom 3 p. 1621).

4.

(1) In Tiflis siamo stati accolti dal vescovo della città, et informatici del Sig. Andrea Epifanio, di nazione scioto ma vero e zelantissimo cattolico, che si ritrovava nei serviggi del principe col quale allora era alla guerra di Baciaciochi, ma che il suo fratello era in villa, e mandatolo a chiamare con sua molta allegrezza ci portò subito in sua casa, dove oggi ancora ci ritroviamo qui in Tiflis..... Dopo visitati il principe, principessa, cattolico et altri signori, habbiamo fondato la casa e nuova missione. Attesochè questo principe sia Giorgiano rinegato, ad ogni modo ci ricevé benignamente ci diede due case in una per habitare noi, nell'altra per accommodare una piccola chiesa, dove hoggi ci ritroviamo e celebriamo i santi sacrificii pubblicamente con consenso di tutta la città. Nel celebrare i divini officii si riempie sempre la nostra chiesa di tutta la città de migliori, tanto Giorgiani, quanto Armeni, huomini duonne, vescovi e sacerdoti... La principessa stessa la quale è christiana Giorgiana, accompagnata da due suoi figliuoli e della di lei corte venne due volte alla messa, e mi ha riferito un sacerdote Giorgiano che prattica il palazzo della principessa, che lodò molto il nostro rito, et il modo di celebrare rinfacciando il sacerdoti Giorgiani della loro poca divozione nel celebrare la santa messa, soggiungendo volerci aiutare appresso il cattolico..... Non solo non c'è impedito da questo principe né d'altro il culto divino, ma di più ci è affettionato a noi vedendoci che non andiamo appresso l'oro e l'argento. Come egli ci stama vole che da tutti fossimo honorati, e quando sapremo bene la lingua giorgiana in modo che postessimo predicare, spero si farà grandissimo frutto, perchè le genti sono piacevoli, i quali facilmente col buon esempio e la dottrina saranno per abbracciar la fede cattolica. (პრობა-განდის არხივი, ტომი 229

6.

(3)Finalmente ho fatto il possibile appresso il principe e li ottenni nel centro della città casa e luogo, dove accommodaranno

una chiesetta e giornalmente non cessano di celebrare li divini officii con molto non tanto applauso che ammirazione di tutta la gente. Spero nella clemenza divina che saranno per fare progressi grandissimi quando impereranno le Lettere e la lingua Georgiana, quali insieme con la lingua Georgiana gli la vo insegnando nell'intermissione delle mie occupationi. Iddio me n'è testimonio che non tralascio mezzo e strada d'aggiustare in quel che posso all'aumento delle missioni: anzi acciò che li padri, ha havuti li primi rudimenti, della lingua Georgiana possano con maggior qualità discorrere con questi preti e religiosi Georgiani circa 7 sacramenti, ne sto componendo un trattato de Sacramentis in lingua Georgiana, dove particolarmente discorro delli mancamenti et abusi che hanno questi Georgiani nelle loro amministrazioni correndoli l'instruisco del vero uso e sincera amministrazione. Pregò sua D. M. mi conceda gratia di compirlo e quando non l'havranno a discaro l'E. E. V. V. gli lo manderò a metterlo in stampa, La missione dunque per gratia del Signore è ben fondata, li missionarii non tralasciano fare ogni loro dovuto officio, auzi in alcune cose che scorgono essere aggradevoli a questo popolo s'estendono d'avantaggio per cattivaré la benevolenza loro. Resta che l'E. E. V. V. mantengano la missione nelle cose neccessarie altrimenti in vanum laboramus. Premieramente la devono mantenere d'una buonissima provisione annuale, poichè d'una parte qui non è luogo d'osservare l'instituto capucinesco di portar il sacco sopra le spalle et andar mendicando il pane, il vino, et altro necessario al vivere; dall'altra parte da questò non hanno havuto che la mera casa: sì che se dall'E. E. V. V. non li venga somministrato il vivere non hanno d'onde buscarlo; fuor dell'acqua non hanno nienta senza denaro, che qui facilissimamente si spende, perchè è luogo populatissimo non solo di cittadini, ma anche d'infiniti mercanti d'ogni nazione orientale, et il vitto non è così a buon mercato; onde l'E. E. V. V. considerino che spesa ci vole: ho fatto certo il conto che con tutti i risparmi non basta mezzo scudo di moneta romana il giorno. Secondariamente oltre la provisione annuale devono per questi principii l'E. E. V. V. soccorrere alla missione d'alcuno aggiuto di costà per amor della fabrica, che è necessaria da farsi, attesoche il luogo dato dal principe è due case una dirimpetto all'altra et in mezzo vi è la strada, l'una l'hanno già trasmutata in chiesa, quale vie-

ne piccola; la gente non poteva capire; et è necessario comprare da un vicino un poco di luogo per amplificarla e farne luogo distinto per l'huomini e distinto per le donne, come è qui costume. L'altra casa tiene per habitatione de'padri e fra queste due case è necessario fabricarne un piccolo ponticino che passare dalla stanza alla chiesa senza passare per strada; hor queste compre e fabriche giudichi la prudenza dell'E. E. V. V. si vi bisogna qualche aggiunto di costo e pure di necessità a farsi. Terzo l'F. E. V. V. devono mandare alli padri alcune galanterie di christianità per regalare qualche volta questi primati acciò facilmente possa cattare la benevolenza loro..... per il priucipe più volte ci siamo consultati con li padri che cosa sarebbe buone per regalargli e di commune consenso habbiamo scelto che un fornimento signorile di cavallo all'Italiana li sarebbe più che grato: overo del gornimento di cavallo qualche paro di giacchi finissimi antichi che la forza della pica non li possa trapassare: questo è il maggior regalo ce si posa fare alli Georgiani qualli a tempo di guerra (che sono huomini molto guerreggianti e forti sopra il cavallo) si vdstono di sotto di giacco e con le piche lunche in mano combattono.... non credano l'E. E. V. V. che questa spesa sia in danno. perchè oltre che con questi regali si cattiva la benevolenza loro, ne renderanno il contracambio perchè è constume anzi obbligo de Georgiani che il regalo datoli debano renderlo duplicato, spero che con simili il ptncipe aggiuterà in qualce modo lo stato dei padri.... Tiflis a di 7 Luglio 1668. Dor Andrea Epiphanio (1683).

8.

(1)Di più questo re di Cartuli bonchè sia Georgiano rinnegato, ad ogni modo, ci ricevé nel suo paese con ogni amorevolezza, ci diede due case, in una per celebrare, e nell'altra per abitare e ei guarda con buon occhio, ci convita al spesso nel suo palazzo, e ci tiene in maggior concetto delli Beri della Giorgia, e per quello che intese da noi tiene in gran concetto il nostro beatissimo papa Alecsandro (VII) per lo che ha scritto la qui colligata lettera sicome l'E. V. potranno vedere e ci ha commesso alcune cose come il P. Carlo potrà esporlie preghiamo l'E. V. si degnino condescendere a questa sua domanda, perchè il tutto resulterà in beneficio della missione. Questo re è signore delli più

grandi che sono nella Giorgia è stimato da tutti et anco temuto per le sue ricchezze e potenza grande che tiene.... Tiflis li 5 d' Ottobre 1664. P. Serafino da Melicocca (๑๖๖๔).

(2) Con gran prescia ne scrissi all'E. V. la qui accombagnata per essermi alora ritrovato col nostro principe in Cachetti stato del suo primogenito figliuolo, essendomi stati awisato dalli nostri padri missionerii dimoranti in Tiflis, che la caravana era in procinto di partirsi con la quale partiva il P. Carlo M. da San Marino. Ma percheè per alcuni interessi sopraggiunti fu necessitata detta carovana trattenersi sin alla ritornata del nostro principe li agiungo la presente significando all'E. V. che detto principe intendendo la partenza di detto padre, lo chiamò in compagnia degli altri e per bocca mia li parlò molte cose, quali ruferirà all'E. V. e li diede una lettere scritta in Giorgieno, interpretata da me in latino per Sua Santità. Li mostrò anche i giacchi che loro sogliono portare sotto la sopravesta quando vanno alla guerra, e con molte istanze l'ipose, che s'informasse dove si facciano, le ne portasse qualche paro, e licentiendolo li presentò un cavallo per il suo viaggio. Si che se l'E. V. desiderano che la missione vada avanti, si compiacciano compiacere detto principe delle galanterie d'Italia.... Tiflis 7 Ottobre 1664 Dr. Andrea Epiphano. (๑๖๖๔).

9.

(1) Sponte et auspicante Deo, Nos ex stirpe Jesse Davidis atque Salomonis orti, Pancratiosta, ac Iberiae potens possessor, divinitus diademate coronatus Rex Sciahnavas: Magno et indesinenter glorioso à Deo honorificè protecto, adeo forti, ut eo nullus fortior, et ab impugnatibus eum inexpugnabili, miseratione divina Patriarcharum omnium maximo, Sancti Petri vicem gerenti, super universam terram justitiam stabilienti, totius Christiani orbis Capiti, atque omnium agnatum dignitatibus digniori, triplicique diademate decorato, Mognorum Romae Paparum nomine praedito, Patri, atque Archi-Patrum Domino; atque Dispoto altissimo Domino Alexandro VII, servitutis, obsequiique nostri desiderium humiliter exponimus.

Gloria sut misericordissimo Deo, quod honoratissimi nominis vestri magnificentia, atque bona valetudo ad nostras aures pervenit, et auspiciatissimo Sedes vestra plenipotentiæ vestræ lumen mundo reddit, atque incolimis servatur. Caeterum numiles Sacerdotes vest-

ri, monasticam vitam degentes, ad nostrum dominium pervenerunt; Et nos in obsequium cervitutis nostrae ergo vos, et ad complacentiam vestram, mansionem illis dedimus, et bene eos tractamus, Ecclesiam erexerunt assidue magnificantes Deum, et pro Beatitudinis vestrae capite precantes. Multum tamen temporis pertransiit, quod vestra jussa ad illos non pervenerunt, qua de causa unum ex his Religiosis Carolus Maria nomine, ad vestros beatissimos pedes deosculandos accedit, de Nobis, rebusque nostris vos commonere facturus, Nos certe, quod vos delectat cupimus instanterque petimus, ut si ad aliquid vobis servire valeamus, jubeatis nostrique non obliviscamini (ann. 1664) (Archi. Vol.).

10.

(1) Un Giorgiano che fu ribattezzato e fatto cattolico romano da nostri padri di Costantinopoli erano 4 anni che stava senza sacramenti, dove subito giunti noi, il prese e doppo pochi mesi s'infermò e di nuovo ricevette tutti i sacramenti della chiesa e con gran sentimento e buon esemp'ò di tutta la città passò all'altra vita. Vi è un Mengrello ribattezzato dai padri Teatini, quale si confessa e comunica continuamente..... Abbiamo poi ribattezzati innumerabili figliuoli secretamente, de quali sapevamo non esser stati ben batezzati. Ho finalmente lasciato in Giorgia ii patriarca d'Antiochia greco, quale visita quelle parti per esser sua giurisdictione, e siamo stati da detto prelito assai honorati, in modo tale, che molti dei primi Signori ci dicevano, che se verrà una volta il detto patriarca alla nostra chiesa, e vi predichi esser noi veri christiani, che subito volgliono pigliare la nostra fide, et in effetti speriamo ricever la grtia, mediante il console d'Aleppo, anzi che il medesimo patriarcha ci ha promesso e disse haverlo detto a diversi vescovi. Io patii e non so poi. (პროპაგანდის არხივი, ტომი 229).

11.

(2) Non si approva la vendita dei christiani schiavi, non solo ai Turchi, ma ne anche ad altri christiani, come che simil sorte di mercantie ridondano in disnreggio della religione cattolica, ne può esser lecito: anche il dar denaro ad usura di 20 per cento, che come ella deve sapere benissimo non può permettersi in modo alcuno..... Vuole la Sacra Congregazione che il missionarii osservi-

no nelle cose ecclesiastiche il calendario nuovo, conformandosi in uso e per tutto a quanto viene in esso prescritto, con procurare che si metta in uso anche da quelli christiani (ᄃᄃᄃᄃ).

12.

(1) A. E. Serafino da Melicocca, prefetto.

30 Dicembre 1665.

Per soccorrere. di, aiuti spirituali li Giorgiani, che mostrano buona dispositione verso la religione cattolica, siccome ha suggerito F. Carlo Maria di S. Marino, et haver in pronto per i bisogni, che alla gionata ne vengano, qualche operaio da potersene valere in servizio dei mesesimi, si è pensato di commettere alla diligenza di V. R. il trovare trà essi due soggetti p̄r questo collegio Urbano, desiderosi veramente di attendere allo stato acclesiastico, e di inviarli quà a questo effetto con qualche occasione sicura d'imbarco accompagnati con sue lettere. Dovrà però V. R. haver particolar riguardo che siano nati, se sarà possibile, di parenti cattolici, che non siano minori di 15 anni, ne maggiori di 20, habbiano almeno principii et habilità tale da poter bene apprendere le scienze e sopra tutto siano giovani di buona sanitaà, di buoni costumi, di natura quieta, e docile, et inclinati alla pietà, acciò che non si habbia poi a perdere il fine, che si ha in educarli, ovvero trattenerli quà inutilmente. Così Ella eseguisca et alle sue orationi mi raccamando. (პროპაგანდის არხივი, Lettere. vol. 52).

13.

(2) Al principe di Tiflis, 10 Ottobre 1665.

La speditione de nuovi missionarii che costà invia la sacra congregazione de propaganda fide per aiuto spirituale di cotesti popoli, porge occasione a questi etc. d'impormi che io in nome loro renda insieme gratie a V. E. de'favori' ch'Ella va compartendo in beneficio di coteste missioni, de quali ne hanno molte volte data piena testimonianza cotesti missionari, il che siccome a questi religiosi accresce l'animo per intraprender gl'incomodi di così gli assicura sh'Ella sia per riguardare con cortesse gradimento la loro prontezza, e riconoscere nelle loro fatiche la sincerità della loro intentione del tutto indrizzata solo al bene spirituale dell'anime, onde l'eminenze loro non lansciano di raccomandarli vivamen-

te in tutto quel'o, che potrà loro occorrere alla benigna protezione di V. E. potendosi Ella accertare di riportare grandissimo merito appresso il Signore Iddio, e che questa sacra congregazione le resterà con obligatione straordinaria di tutte le gratie, che riceveranno li detti religiosi dalla somma pietà di V. E. a cui per fine bacio le mani. (Lettere. vol. 52).

14.

(1) Vengo a suplicar di tutto cuore l'E. V. di dar qualche soccorso a questa povera missione, una delle più fruttuose l'Oriente, che di presente il P. Gabriello e padri tutti trattano la reconciliatione della chiesa Giorgiana e Latina e si spera tra poco tempo un grandissimo frutto, e non permettono mai che tante fatiche fatte vadino a terra; le prego dico per le piaghe di Jesu Cristo sovvenirle perchè senza il loro aiut è impossibile poter vivere, non vivendoci questi parti che di poveri schiavi. E. se risolvono aprire le viduosie scere di pietà verso questo popolo Georgiano, io mi offero vivere e morire per sempre in queste parti..... ritornerò in Giorgia perchè altro non ambisco se non servire... Arzerum, li 20 Dicembre 1666. F. Carlo M. da S. Marino. (პროპაგანდის არხივი, ტომი 229).

14.

(2) Atti della S. Congregazione, 10 Agosto 1667 p. 182.

16.

(3)Tiflis è la più principale città di tutta la Giorgia, la quale farà da 70 overo 80 mila anime e la più parte sono Armeni e Giorgiani, ma di presente per la loro povertà o per haver gradi, o per dar gusto al re di Persia, molti si fanno Turchi, et uno dei principali frutti dato da noi, massime dal nostro P. Gabriello Francese è l'haver dissuasione e ritenuto molti e molti da questo loro volontà..... In Tiflis vi saranno da 8 famiglie di cattolici, oltre, a quelli che si confessano da noi tanto huomini, come donne e figliuoli che sono moltissimi. In Gori vi è il principal signore di quella città padrone di molte ville nostro vero cattolico con tutta la sua famiglia, et in Cotitis vi è pure un'altra famiglia..... Là principi tutti permettono ogni esercizio christiano, e nisuno impedisce le

nostre funtioni. E'ben vero che molti nel venir a ricever li nostri sacramenti stanno cautelati, per timore di non haver qualche persecutione de'loro vescovi e religiosi.... L'abuso principale di tutto il paese è il vendere i loro sudditi christiani ai Turchi e la cagione principale di questo è la povertà, il rimedio sarà il farli conoscere pian piano detto erroee.... Vi sono moltissime chiese, che in Teflis so'lo saranno circa 15 parte dei Giorgiani e parte d'Armeni, ma dei cattolici nessuna, celebrando noi in una piccola cameretta. In Gori sumilmente ven ne saranno circa una dosena come sopra; e tra l'altre vi è una bella chiesa che 20 anni sono era dei padri Agostiniani, quali vi havevano un bel monastero e questa hoggi è chiesa della regina, e vi essitiano religiosi Giorgiani. In Gori pure vi è una chiesuola ch'era dei padri Teatini 20 anni sono e con tutto che havessimo gran contrarietà il principe ha dato ordine che sia data a noi e di presente sta ancora in mano loro per non haver missionarii e provisioni da mantenerci In Cotatis ve ne sono molte, e vi è pure un'altra chiesa ch'era dei PP. Teatini, e quel principe cel'ha promessa se andremo a rissedere in quella città et un'altra chiesa dei padri Teatini si troa nel paese di Guriel. Fuori di queste città così nelle ville come per tutta la provincia vi sono infinite chiese antichissime con campanili e campane all'usanza nostra, e vi conservano il Santissimo all'usanza loro e sono bellissime fabbriche.... La chiesa convento et horto ch'era dei padri Agostiniani in Gori, si potrebbe col tempo ricuperare se vu si dimorerà quando quella regina ricevesse da noi qualche servitio intorno alla medicina oppure con qualche presente o favore..... Vi vuole una carità per fabricare una piccola chiesa nella città di Teflis.... Li missionarii non si sono applicati se non alla lingua Giorgiana, si per la poca pratica del paese. come anco per non essersi ancor stabiliti, non vi sono alla nostra scuola di Teflis che 25 scolari in curca, quali si confessano e communicano da noi, come fossero veri figli de cattolici. In Giorgia vi sono infinito monache in casa. Vengono molte alle nostre messe. Circa 20 o 30 anni sono, quando in Gori et in Cotatis vi erano e gl'Agostiniani e li Teatini, dicono molti ch'ancor sn ne ricordano, che facevano gran frutto, e che erano molti li cattolici, e mostrano gran desiderio che noi dimoriamo in quelle città..... li 28 Novembre 1668. (პროპაგანდის არხივი, ტომი 229).

(1) Basti sapere che in quel principio fu lor necessario esser ben forniti di pazienza, non solamente per sopportare le parole ingiuriose, ch'erano lord dette, e le minacce che venivano lor fatte, massime degli Armeni; ma molto più per soffrire i mali trattamenti dei medesimi, giunti fino a segno di percuoteli col bastone e di lanciali sassi quando incontravanli per le strade. Questa mortale awersione, che patentamente mostravano gli Armeni scismatici verso de'nostri, benché l'abbiano avuta sempre, si accrebbe però hora notabilmente nelle dispute che sovente facevano insieme, nelle quali restando quasi sempre confusi e convinti de'loro errori a segno di non sapere che si rispondere: non si può credere quant'odio concepissero contro dei Missionarii, sputando loro con grand'impeto di collera in faccia per ultimo sfogo del diabolico sdegno, che covavano nel cuore. Ed era cotanto smisurato ill oro mal talento che sarebbero di sucuro venuti più gagliarde rizioni versi de'nostri, se non havessero questi goduta la protezione de' Giorgiani, assai temuti dagli Armeni; perchè amandoquelli la verità, si affezionavano facilmente ai Missionarii, udivano volentieri i loro discorsi in pubblico e in privato, e spesso se ne convertiva qualcheuno. Quindi alienandosi ogni giorno più dalle chiese degli Armeni, frequentavano la nostra, ivi si battezzavano ivi si confessavano e comunicavano et ivi insomma tutte le altre funzioni spettanti ad un vero Cattolico Romano; sapendosi per cosa certa che nel termine di 5 mesi in Gori solamente furono portate a battezzarsi più di 300 creature. Tutto ciò serviva di mantice per mantenere acceso del continuo nel petto degli scismatici il fuoco dell'invidia, e d'un odio mortale contro i cattolici, principalmente contro i missionarii, ai quali non mancavano insulti, e procuravano anche di screditarli a possibile presso di quelle genti. (M. S. Missionari Toscani. tom. 1 p. 753).

(2) Nostri religiosi potranno far molto bene in questa cristianità, comprando alcune ville, come fanno gli armeni, ai quali con tutto che i Giorgiani abbiano grande awersione nelle cose della religione tuttavia essendo loro vassallo, molti di loro si fanno di rito armeno. Si è veduto awenire di reggio, che alucuni giudei ric-

chi che vivono nella Giorgia, non han lasciato di far giudei alcuni loro schiavi e servitori. Tanto più senza dubbio e molto più velentieri abbracciaranno i giorgiani il rito latino, se saranno nostri vassalli. (პროპაგანდის არხივი, ტომი 194).

18.

(1) Né solamente in Gori, ma ancora in Cattatis ed in Teflis mediante l'assistenza dello Spirito Santo, si facevano per mezzo de' Missionarii frutti notabilissimi, non tanto di gente ordinaria e volgare, ma anco de principali delle città e fino degli stessi Vescovi e del Fratello del Re di Teflis, quali tutti si sottoscrissero all'Ubbidenza del Sommo Pontefice, alla credenza de Purgatorio et alla gloria de'Santi, che sono i tre errori principali de'Giorgiani. (Missionari Toscani. tom. 1 p. 734).

19.

(2) (Acta S. C. de Prop. Fide. 30 Lug. 1669. p. 258).

20.

(3)Ho rimesso di nuovo la scola di molti figlioli, che l'anno passato ci fu tolta per una persecutione fattaci dal Cattolico della Giorgia (per haver fabricata la nostra chiesa, per la quale havrebbe volsuto un grosso regalo) e insegnamo il Giorgiano e l'italano e il latino, et oltre della dottrina christiana che a figlioli ogni giorno insegnamo; anco publicamente ogni Domenica in Chiesa l'esercitiamo col concorso di molti. Officiamo di notte e di giorno il coro con messe cantate con molto decoro. Predicamo in chiesa e fuori quando vedemo opportunità, di tempo e ridotto di genti. Le dispute sono quasi di continuo singualmente con questi loro religiosi e vescovi Armeni e Giorgiani, il che non è senza frutto. Un de nostri he tradotto il catechismo romano in Giorgiano per farlo stampare da cotesta sacra congregatione e quasi è nel fine. Molti si non confessati, e si confessano tutta via da noi, e si somministrano ma però di nasconto per timore di loro vescovi. L'altro mese è venuto spontaneamente, siccome ancora questa mattina appunto vennero due altre donne per confessarsi e già le confessai, havendoli prima catechizzati e battezzati sub conditione, per il dubbio probabile della validità del battesimo, siccome ho battezzato nel medesimo tempo una figlia della medesima penitente. L'altro

siorno s'è confessato un fratello d'un vescovo Giorgtano, pure di nascosto. Il giorno della Santissima Annunciata confessasimo e communicassimo un arabo. Tre giorni fa mi scrisse il P. Giuseppe Corso da Gori il quale essendo andato vicino alle falde delle montagne dell'Ossi, per informarsi del paese afine di aver l'ingresso di quella paesi, mi awisa che si spera facile l'ingresso, e che per 10 giorni ivi si trattenne per la cura d'un signore infermo fece battezzare e confessare l'istesso, che già vecchio si ne moriva senza batesimo e dopo lui medesimo ne catechizzò, e battezzò 17 adulti con promess- di confessarsi, da noi. Nelle ville ove allo speso uscimo sotto pretesto di medicina si fa del frutto molto, si in battezzare i fanciulli, come anco in instruir il loro sacerdoti, et in confessar la gente semplice. Havemo fatto alcune case di cattolici con tutti i loro figliuoli, 3 pubbliche et altre di nascosto, a quali sabbato solennemente battezzassimo in chiesa nostra una figliuola... Teflis il 30 di Marzo 1671. F. Serafino da Melicocca. (ოგოგო Persia, ტომი 1).

20.

(1) (ოგოგო აზბოგო, Lettere vol. 52 p. 37).

25.

Il y a dix années révolues, Em PP. que par votre ordre les capucins allèrent en Georgie pour y planter la foi: et dans un terme si court la puissance divine y a opéré tant de choses que vraiment il serait blâmable d'envelopper dans un criminel silence des événemens dont la connaissance peut servir à faire briller la gloire de Dieu, et donner en même temps à vos Eminences les moyen de diriger avec succé les progres de cette mission, quand elles en seront informées..... Alors, sous prétextes de médecine, les capucins gagnèrent les bonnes grâces de l'évêque de, Tiflis, comme déjà ils avaeint celles du Catholique, et commencèrent à discourir fréquemment avec l'un ct l'autre et avec le reste du clergé..... En suite on parla baeaucoup et à diverses fois de la puissance et de la prééminence qu pontif romain... Nous commensons à jouir à la cour du plus grand credit, et principalement notre réputation de chasteté nous avait ouvert les portes du gynécée de la reine, fermése pour tout le monde; il nous était permis d'y entrer

librement, de nous entretenir sans témoins avec ses femmes lorsqu'elles venaient nous voir avec la plus grande confiance, sans éveiller aucun soupçon; le prince nous témoignait le plus grands égards et le plus grand respect, il nous avait donné une maison plus spacieuse et un jardin; et l'idée que l'on se faisait de notre probité et de notre science, nous rendait agréables eux deux nations iberienne et géorggienne. Quelques uns même avaient été ramenés à la foi, lorsque le Catholique nous suscita une persécution. Après l'arrivée de nouveaux renforts de missionnaires, à diverses reprises nous avons élevé une église publique, au lieu que jusqu'alors elle était secrète, mais sans lui offrir d'argent, chose qu'il a coutume d'exiger impérieusement et d'une maniere exorbitante, même des Arméniens qui ne dependent pas de lui. Il mit en jeu tous les ressorts contre nous, défendit d'abord au peuple de nous confier ses enfants, de venir à notre église, alla en suite trouver le prince, et fit les derniers efforts pour qu'il nous expulsât de toute l'Ibérie. Reduits à cette triste position, nous délibérâmes entre nous. A la grande influence du Catholique à la cour, nous ne pouvions, opposer, pour détourner cet affreux orage, que la bienveillance du prince à notre égard, balancée en lui par les liens du sang, car il était neveu du Catholique. En outre nous fîmes servir nos connaissances en médecine pour soulager notre indigence et nos premières nécessités, au grand detriment de notre considération, et même de l'amitié du plus grand nombre. La bonté du prince l'emporta; l'assiduité de nos prévenances triomphèrent de l'indignation du Catholique. Il couvrit d'une apparence de réconciliation sa haine, quoique un peu calmée à l'égard de la croyance des Latins. Bientôt de nouveaux secours venus d'Italie nous remirent en état d'exercer gratuitement la médecine, et de rouvrir notre école, fermée par le depart des enfants. En suite nous commençâmes à célébrer les offices, à chanter la nuit dans l'église, à accomplir les grands et les petits jeunes très-frequents dans ces pays.... Par là, nous obtinmes que le peuple se pressât à nos offices le carême suivant, et nous l'y retinmes par de piquans sermons; car il est en général avide de la parole de Dieu. Tout nous réussit alors mieux que jamais et environ cent personnes dans les deux villes de Teflis et de Gori vinrent se confesser à nous, la plupart faisant profession de foi, et frequentant les sacrements, quoique en secret par crainte.

Tels furent les commencements et les progrès de la Mission. Maintenant les choses en sont au point que tout semble promettre un grand accroissement pour la religion, surtout tant que vivra le prince actuel. Déjà nous avons deux maisons, deux églises, et ce, non en secret, mais (chose rare en Orient) au vu et au su de tous: l'une à Teflis, et l'autre à Gori.... Nous avons une troisième résidence celle de Cotatis, en Imereth; mais la guerre, le manque absolu des nécessités de la vie, nous l'ont fait quitter, pour la reprendre à notre aise, dès qu'il se pourra. En outre les Gouriliens et les Osses nous invitent à venir, les uns pour avoir des prêtres, les autres pour avoir des medecins.....

Ce n'est pas tout; objet de derision et de moquerie à notre arrivée, nous sommes maintenant en grande vénération près des ecclésiastiques à cause de notre scienvnce, qui fait que les prêtres, les évêque le Catholique lui-même nous consultent sans cesse dans leurs embarras; et près du peuple, pour notre désintéressement tous ceux qui en font l'épreuve ne peuvent se lasser d'admirer que l'on vienne de si loin pour travailler sérieusement à gagner les âmes sans espoir de récompense..... Présentement, outre un certain nombre que Dieu s'est choisi dans chaque maison, outre un pretre iberien de race juive, nommé Abraham, quelques familles entières, y compris les esclaves, prefessent les uns'en secret, les autres ouvertement la foi catholique.....

Sous prétexte d'études, nous formons les enfants à la foi et aux bonnes moeurs, Mais soit inconstance naturelle, soit avarice de parens, à peine savent-ils lire, ou au plus écrire en iberien, dès qu'ils sont devenus grands, ils s'en vont dans les rues pour y prendre toute sorte de manvaises. A fin d'obvier a ce mal, comme depuis quelque temps on désire apprendre le latin et l'italien, nous avons commencé à en enseigner la grammaire: et l'expérience nous a fait voir que quand ils savent l'italien, ni les railleries de leurs compatriotes, ni la sévérité de leurs pères, ne peuvent les détacher de nous et de la foi..... En Imereh, le P. Angelo de Viterbe ayant séjourné quelque temps chez le seigneur d'un village en qualité, de medecin ses exhortations et sa conduite ont donné lieu de mander le P. Joseph Corse, dont les soins ont gagné à la foi chatholique déjà comme d'eux, non seulement plusieurs de cette noble famille, mais encore nombre de villageois, qui ont fait pro-

fession de leur croyance, se sont confessés au nombre de cent, et ont persévéré. D'autre en plus grand nombre, qui n'avaient pas été ou qui étaient mal baptisés, ont reçu solennellement, et contre le gré de leurs parens, l'ablution baptemale. A quoi il faut ajouter que, dans l'espace de onze années que nos pères ont vécu en Ibérie, plus de mille personnes baptisées on ne peut plus mal, l'ont été de nouveau selon les rits soit en particulier, soit en public.

De plus, à Tiflis, où les catholiques formés par nous en secret n'osaient le paraître, et dissimulaient au dehors la vraie foi qu'ils avaient au fond de leur coeur, tout a changé de face, les progrès deviennent si considérables qu'il semble que ce dont on se félicitait d'abord chez nous, n'est plus rien présentement. On dirait qu'alors était le temps de la semence, et maintenant celui de la récolte.... Outre de fréquents sermons que nous adressons au peuple toutes les fois qu'il se présente, depuis le dernier carême les enfants répètent tour à tour, de mémoire dans l'église, la doctrine chrétienne rédigée par M. Bellarmin, mise en géorgien par un des nôtres. Le directeur l'expose en suite plus en détail en forme de catéchisme, après avoir récité dans la même langue le rosaire de la bienheureuse Vierge, précédé de la lecture des mystères. Cette cérémonie, soit par son excellence et sa grandeur ne manque jamais d'attirer beaucoup de peuple; mais ce qui a poussé à l'excès son étonnement c'a été d'entendre pour la première fois, le jour de l'Assomption, un enfant prêcher sur la gloire et la puissance de Marie..... D'autres, dans les villages, à l'occasion de quelque cure, se sont laissés persuader par les raisons, tout en disputant de la foi selon leur habitude, et ont abjuré les erreurs de leur nation. Parmi ces derniers, un personnage très distingué par ses alliances avec les grandes familles, et même avec celle du prince, comme le premier Eristav, Ardascélius, au mépris de l'autorité de son père qui est évêque vint d'abord à Gori puis à Tiflis renoncer aux erreurs des Orientaux avec tant de joie et de sincérité que nous espérons beaucoup, par son moyen, voir la foi catholique faire de très grands progrès... (Journal Asiatique 1732 tom. 2 p. 193).

(1) *Inibi et residet eorum Patriarcha, qui probus est et in unionem cum Romana Ecclesia propensus de qua jam olim in prae-*

senti serio contulit cum patribus Cappucinis, quorum nunc aliqui sunt in proefata civitate omni populo amati..... Memoratus Patriarcha intentionem suam et piae memoriae Patri Prisco, et mihi per Superiorem PP. Cappucinatorum aliquando indicari fecit, cujus tamen executio impedita, quod magnus quidem Princeps Neros ejus recenter rebellis factus esset Persarum Regi, atque ad Turcas confugisset: unde tota Giorgia susque deque steterat ob timorem Regis Persarum: ut proinde eundem Patriarcham ad hoc negotium pettractandum accedere non possemus..... In aliis Persidis locis Catholisi inveniuntur: maxime Armeni, Giorgiani et nonnulli etiam Persae. Cuius memoratus P. Piscopus secunda vice ad Regis mensam invitaretur, cui quidem interesse debuerat Nepos magni illius Tamarazii olim potentissimi principis Giorgianorum, nomine Heraclius..... Sed et retulerat idem R. P. Piscopus; qualiter memoratus Heraclius per quendam dilectum sibi P. Cappucinum Antonium Rufinum per plures annos zelosissimum Missionarium, indicaverit habere se animum proclivem ad fidem catholicam, et perlibenter accedere velle dictum R. Patrem si mos Persarum non contradiceret. (Petrus Bedik. Cehil Sutum, seu Explicatio Theatini Quadraginta Columnarum in Perside. p. 340—437—438).

26.

(1) (პროპაგანდის არხივი Lettere. vol. 61).

28.

(2) (კათუციონების არხივი, Torre del Greco).

31.

(3) (ოგივე).

35.

(4) E'la Georgia non solo la più fruttuosa missione dell'Asia, tutta da me sino nell'India vista, perché è paese di christiani, in mezza a Turchi e Persiani, la maggior parte de questi, la minor di quelli, e in molti luoghi sottoposta ad assoluti principi christiani, onde libertà grandissima si gode, si può liberamente predicare, sonar campane, fabricar chiese, ma perché tutto ciò cede a frutto maggiore senza pari, senza pericolo è certo meritevole che l'ingegni, le penne vi s'applichino, il sangue si versi, la vita si

posponghi. Come S. Pietro Nolasco. S. Paolino che s'havessero vista la stragge miseranda, che si fa d'innocenti fanciulli e fanciulle, che tunquam, oves, ne pubblici mercati a villissimo prezzo si vendono per saziar l'impudica fama de'Turchi, et udito i clamori, et ascoltati i pianti loro, altri tal ora buttandosi nè fiumi, cavan-dosi l'hocchi, tagliandosi il naso, acciò non vi sia compratore infedele che li sforzi a rinegar la santa fede..... il frutto é duqne la facilità, con la quale si potrebbe redimere quest'anime battezzate, mandarle in luoco, dove potessero vivere e morire christiane, perchè siasi Turco, Greco, Armeno, o vero Europeo il compratore basta che sia plus offerito, et il prezzo corrente sono 25 o 30 scudi romani..... La facilità per la quale s'è introdotto uso così abbominevole, proviene dalla tirannia et abbondanza dei padroni, poscia che piena la Giorgia di Tavati diressimo noi baroni, hanno tal dispotica autorità sopta dei sudditi, che esclusa ogni imaginabile appellazione o ricorso sono assoluti padroni della robba, della vita e della'honore onde non aspettano l'estrema necessità a vender bene spesso l'intere famiglie a Turchi... I Giorgiani mai furono mercanti, sono frequentati da mercanti stranieri, ma ultimamente i Persiani aumentarono Tifis la principale città popolandola tutta d'Armeni, dove è indrodotto qualche traffico. (კროპავანდის არბივი, 1 № 38).

36.

(1) იგივე, ტომი 1 № 43.

37.

(2) იგივე, № 48.

38.

(3) Devo raguagliare V. S. Illm, di una persecuzione fattaci dalli Armeni duopo Pasqua, la quale fu in questa maniera: Vedendosi li Armeni la palla al balzo, uon vedendo capitar missionarij e sapendo in che gran` miserie ci troviamo e vedendo che per la Pasqua si ne confessarono da noi almeno 60, sospettando, che tutti si fossero cattolici, si unirono li secolari et ecclesiastici Armeni, e fecero un conciliabulo contro la missione cioè di farci uscire della Georgia; overo spiantar la nostra chies, e se non potevano ottener questo, fecero uno scritto, che tutti quelli, che venivano alla nostra chiesa pagassero 200 piastre di pena da sborsarsarsi al

principe ed al patriarcha delli Georgiani; ma per gratia del Signore non poterno spuntar niente di quanto diabolicamente retendevano, havendo Iddio benedetto messo nel cuore di questo principe, benchè sia Georgiano fatto Turco, dinon parlar mai una parola in favore delli Armeni, il che sarebbe bastato per diroccare la nostra chiesa; si che per la tardanza delli missionarii la missione ha passato gran burrascha..... F. Giuseppe da Bogognano, Di Tiflis 15 Maggio 1673 (იგივე, № 53).

39.

(1) (პროპაგანდის არხივი, Torre del Greco).

39.

(2) Per la gratia del Signore la missione va assai bene e si fa gran frutto quantunque questi scismatici Armeni di tanto in tanto si sollevino, e ci movino fierissime persecuzioni, conferme gli dirà il P. Giuseppe Antonio, il quale anche gli cuggerirà il modo che si potrebbe tenere per per fargli abbassare la testa... 31 Agosto 1680. (პროპაგანდის არხივი, Persia, ტომი 1, № 64).

39.

(3) (იგივე არხივი, Lettere Vol. 68 p. 23).

40.

(4) A Mons Nunzio di Napoli li 16 Luglio 1681. Essendo stata fatta istanza per un luogo in questo Collegio di Propaganda fide da un giovane delle prime famiglie Giorgiane che si trova costà in Napoli studiando l'umanità. Questi, Eminentissimi miei Signori, che desiderano essere informati delle di lui qualità e costumi come del profitto, che se ne potrebbe sperare, quando gli facessero la grazia, hanno ordinato si scriva a V. S. affinche ne pigli e dia una distinta relazione la quale si attenderà dalla singolare diligenza sua per poter poi sopra di essa risolvere quello si gludicherà più opportuno e Nostro Signore la prosperi. (იგივე, ტომი 70 გვ. 62).

41.

(5) Fra le missione che mantiene in Levante la sacra congregazione de propaganda fide, non solo può contarsi quella di Georgia fra le migliori, ma a mio giudizio se li deve il primo luogo fra tutte l'altre tanto per la libertà del ministero apostolico in potere esercitare tutte le funzioni ecclesiastiche, che si possono in

christianità: quanto per li frutto che se ne raccoglie ogni di e che vantaggiosamente se ne può raccoglieri, quando se li porgano gli aiuti proportionati, e finalmente per l'indole della gente la più civile, più colta, più nobile tra tutte le nationi dell'Oriente, e la più perspicace d'ingegno e perciò anche più disposta a ricevere le verità della fede ogni volta che vengano convinti dalla forza degli argomenti e dalla autorità delle scritture... Circa l'imrossibilità praticata più volte in mandar di Giorgia i giovinetti per alunni del collegio della sacra congregazione non solo per causa della grossa spesa del viatico; ma molto più per il pericolo inevitabile e certo, d'esser rapiti per forza e fatti schiavi dei Turchi per il paese de quali per lunghissimo tratto s'ha da passare necessariamente. E. dellalto canto, se ben con le scuole sh'ivi fanno i nostri padri sotto l'indirizzo d'un buon maestro possono allevarsi ottimamente nell'infanzia; ad ogni modo appenna giunti all'ottavo o al più al decimo anno ci sono tolti dai parenti per impiegarli al negotio. Ma non per questo si debba trascurare l'aiuto d'una gioventu che nell'indole, nelle'ingegno, nella capacità d'ogni buona disciplina sopravanza tutte l'altre dell'Oriente. Il rimedio dunque per mio parere sarebbe: che la sacra congregazione restasse servita d'ordinare che in Giorgia stessa nelle case della missione s'allevassero nelle lettere humane e divine e nei buoni costumi sotto la disciplina d'un buon maestro scelto fra migliori missionari quattro o più ragazzi i migliori d'indole e capacità assegnando per loro mantenimento quello stesso danaro, che in collegio si spenderebbe per que alunni di Giorgia, o per quattro. Bel che, oltre che si risparmierebbe la spesa del viatico verrebbe col medesimo danaro a sostentarsi il doppio d'alunni in Giorgia che in Roma. (ἄγιος, Persia, Ὀμδο 1, № 42).

42.

(1) Approvazione. Io Zali Enibeg Giorgiano primo Cattolico, e scolaro de'PP. Cappuccini Missionarii in Tiflis, dove risiede il Vice Re di Persia, appresso il quale fui, e sono Interprete e Segretario nella lingua Giorgiana Armena, Persiana, Turca e Italiana, faccio fede di aver con ogni studio e assistenza de'PP. Teologi letto e riletto per ordine di Monsignor Illustrissimo Cibo Segretario della Sacra Congregazione il presente volume composto dal

R. P. Bernardo Maria di Napoli Missionario Apostolico, e non solo, non vi ho trovato cosa repugnante alla fede Cattolica Romana o a buoni costumi, ma ad verbum tradotto della piccola dottrina Christiana dell'Eminentissimo Bellarmino in lingua Giorgiana nel qual Regno sarà di grandissimo profitto, essendosi confusi tutti i Sacramenti, non potendosi con la penna soddisfare a tante Provincie Giudico necessarissimo che si stampi. ქ. მე ენიბევანთ ზალინა როგორც ზეით წერილია დაეამტკიცე.

42.

(1) პატრი ბერნარდეს წიგნები, რომელმაც მოაწია ჩვენამდე და ინახება კაფუცინების ძველი მონასტრის არხივში Torre del Greco-ში, შემდეგია: 1. რომანცი ან ქართული ზღაპარი „ბაამა“ ერანის დიდი მეფის თავ-გადასავალი. გადმოუწერია ერთი ძველი წიგნიდგან, რომელიც უთხოვებია მეფე შაჰნავაზის შეილს გიორგის, როდესაც ჯერ გამეფებული არ ყოფილა. წიგნი in-folio, შეიცავს 113 გვერდსა; 2. ამავე წიგნთან ერთად შეკრულია ქართლის ცხოვრება. მხედრულად რომელიც გადმოუწერია ერთი ხუცური ძველი წიგნიდგან, ხუცურ წიგნს თავიც და ბოლოც ჰკლებია და სიძველისაგან შიგაც გაფუჭებული ყოფილა; ეს მშვენიერი წმიდა ნაწერია და ეხება 1250 წ. ისტორიას, შეიცავს 40 გვერდამდე; ცოტათი განსხვავდების ბროსეს მიერ გამოცემული ქართლის ცხოვრებიდგან; 3. ლექსიკონი იტალიანური და ქართული მოდილო წიგნი არ არის; 4. შემოკრებული რაედენიმე ქართული წერილი, რომელიც თვითონ მიუღია, ანუ მიუწერია და ან თავის აქ ყოფნის დროს ხელში ჩაეარდნია, რომელთაგანი რაედენიმე მოვიყვანეთ ამ წერილში; 5. სასულიერო წიგნი ღვთის ნებაში ვარჯიშობა; არ ვიცი თნათარგმნია, თუ თავისი შედგენილია; 6. სამოციქულო, მხედრულათ გადმოუწერია იმ ხუცური წიგნებიდგან, რომელსაც იმ დროს ხმარობდენ საქართველოს ეკლესიებში; 7. სახარება ოთხივე მახარებლიც, მხედრულათ გადმოწერილი; 8. კათეხიზმო ზოგი თავის ნათარგმნი და ზოგიც ფრანჩისკე პიემონთელისგან; 9. პატარა სასულიერო წიგნი განზრახვისა; 10. ქართულად თარგმანი შესანიშნავი „ფილოტეა“ სულიერო წიგნისა; 11. ბქობა კათოლიკე სარწმუნოებაზედ; თვითონ შეუდგენია და იტალიანური თარგმანიც შიგვე ჩაურთავს. ამ წიგნის დაწერის მიზანი ყოფილა შემდეგი, როგორც თვითონვე სწერს შესავალში: „რადგან ქართველები, თუმცა კი ძრიელ გონიერნი, კაცთმოყვარენი არიან, ხოლო სულიერ საგნებში კი უსწავლელნი და კათოლიკე სარწმუნოებაზედ ბრუდეთ ჩაგონებულნი (ბერძნებისგან) და არც უყვარსთ მოსმენა

სწავლა დარიგებისა; არამედ მიზიდული არიან ბეენიანისა, ბარამიანი-სა, როსტომიანისა და მათი მზგავსი წიგნების კითხვაზედ; ამისთვის მო-თხრობასავეით დაუწერე ეს წიგნი, რათა მის კითხვაზედ შეხალისიანდ-ნენო^ა. ამ წიგნში მოყვანილია თეოფილე ბერძნის ეპისკოპოს და მისი ძმისწული გაკათოლიკებული დიმიტრე, რომელიც სარწმუნოებაზე ებაა-სება თავის ბიძას; 12. ქართული ზღაპრები; პატარა წიგნია და შეიცავს 10 ზღაპარს; 13. განთქმული პატარა პოემა რესკარიანისა რომელშიც მოთხრობილია რესკარის და მანისკანის თავსგადასავალი; სულ შეიცავს ხუთ გვერდს; გადმოუწერია მეფის შეილის გიორგის ნათხოვი წიგნის-გან. პატრი ბერნარდე მოვიდა საქართველოში 1670 წ. და გაბრუნდა იტალიაში 1679 წ. ყველა ეს წიგნები იმ დროებში დაუწერია საქარ-თველოში.

44.

(1) (ქაფუცინების არხივი, Torre del Greco).

45.

(2) Vostra P. M. R. sappia che la missione hora si trova in bonissimo stato circa lo spirituale sicchè il mese di Novem- bre p. p. per il SS. Giubileo si ne confessorno e communicorno cento, e per le feste del SS. Natale 65, in Tiflis sono li cattolici 200, ma il demonio ha spinto qua in Vartabiet a predicare questa quaresima, il quale è una furia infernale contro la missione e ques- ti poveri cattolici, li quali sin hora stanno saldi, questo demonio ci predicó tre anni sono, e ci fece gran danno, ma adesso più che mai giacca alla disperata, esorta il popolo, o cacciarci via, il che sarebbe successo, se il principe non fosse dalla nostra; staremo a vedere quello che succederà in questa quaresima..... Ardisco espo- nere che sarebbe ottima rizzazione che ad istanza della sacra con- gregazione la serenissima republica di Venezia, Genova e l'Altezza del Gran Duca facessero apparente resentmentimento con l'Armeni mer- canti et habitanti e meglio se ad pompam li facessero dar sigurtà ritenere mercanzie sin che li medesimi promettessero l'emenda del scelerato clero d'Ecimiazin, come seguirebbe in poche ore non che giorni e ciò sapendosi dal patriarcha havrebbe tanto timore di non perder questi traffici et elemosine..... De Tiflis li 5 Marzo 1683. F. Giuseppe da Bogognano. (პროპაგანდის არხივი, Persia, ტომი 1. № 77).

46.

(1) Il principe mi have imposto con modo particolare che ogni volta che io scrivo a V. P. M. R. riverentemente lo saluti o baci le sue mani con suplicarla delle sue nove et espeditioni. Intendo farlo con quell'esattezza che alle obbligazioni di un tanto degno principe e nostro diletteissimo figlio devo e'lei non mancherà di riceverle. Doppo haver scritto una mia lunga per la via di Arzerume alla P. S. M. R. mi succede la seconda doppo l'arrivo del nuvo prefetto per la Strada di Moscovia, ove questo nostro principe manda uno sciatiro al siu fratello Arcilles.... Tiflis 7 Novembre 1684. (1839 № 86).

47.

(2) (M. S. Missionari Toscani parte prima p. 746).

48.

(3) Il P. Giustino da Livorno li 5 del mese di Marzo passato andò mandato da me e da questo principe in Asphan per condur qua Monsigno Francesco Piquet, per beneficio di questa missione trattando li signori Giorgiani di volersi unire alla chiesa cattolica Romana; il detto padre è ritornato in Tiflis li 21 di Dicembre, siche io con il P. Carlo da Pescia siamo restati soli uno in Gori et io in Tiflis, quest'estate passata nella Giorgia ci è stata la peste in particolare in Tiflis et in Gori, ne sono morti assai e più ne sarebbero morti se non fuggivano alle montane; il P. Carlo fu invitato da queili signori ad andar seco, ma il detto padre postpose la vita propria alla salute di quelle povere anime e stette costante si affaticò molto et ingenuamente ho inteso che si affaticò molto a maggior gloriam di Dio e salute di quelle povere anime, alla fine morse primo un figliolo di casa, che lo serviva e doppo duoi giorni il detto padre passò a miglior vita. Io mi ritrovavo in Tiflis con fra Bartolomeo da Gugliano laico, il quale fu invitato dal principe ad andar seco, lui rispose che non poteva lasciar me solo, ne la casa, perchè si facevano molti rubbamenti. Io camminavo la città sempre come si sol dire con la morte in bocca, nessuno delli nostri cattolici è morto senza sacramenti, che ne sono morti assai, non scrivo distintamento quello che Dio ha operato in questo tempo a maggior gloria sua, perchè non ho

tempo e la carovana parte, quando cotesti singnori EE. cardinali, e V. S. Illma. sapranno distintamente il successo, molti si ralleggeranno e terranno per ben speso il danaro e le fatiche per questa missione, per la quale suppliso V. S. Illma d'apportare rimedio acciò non si perda, del che ne dubito assai perchè siamo all'estremo. Monsignor Piquet non è venuto, ma ha dato speranza di venire. Di Tiflis li 2 Gennaro 1685. F. Giuseppe da Bogognano. (პროპაგანდის არხივი, Persia, ტომი 1. № 88).

48.

(1)Questo giovane per nome Angelo latore della presente è giorgiano cattolico di rito latino allevato da piccolo dalla missione nella qualle ha servito per lo spatio di 16 anni e più e sempre ha mostrato desiderio di passarsene in christianità hora essendo nell'età che potranno vedere, et essendosi portato bene e bato sempre buon esempio havendo buoni talenti; mi è parso bene per convenienza e per giustitia inviarlo alla sacra congregazione acciò l'impieghi in quelli li parerà per bene che perciò lo tengo raccomandato a V. S. Illma quanto so e posso perchè è un bon figliuolo e merita ogni bene se costà si manterrà come sinora ha fatto dal quale potrà intendere lo stato di questa missione perchè sa bene la lingua Italiana... Di Tiflis 13 Marzo 1686. F. Giuseppe da Bogognano. (იხივე, № 88).

50.

(2) Al Re della Giorgia Tiflis.

Li 26 Novembre 1686 di Eirenze.

Al Ser^{mo} Sig. Nostro e Amico Carissimo.

Serenissimo Signore.

Si come udiamo con nostro gran contento in varie accasioni da Persone che viaggiono per le Provincie di codesto Regno L'affettuosa polontà che V. A. Reale mostrava ai Ministri della nostra santa Chiesa Romana, che costà si esercitano nel Culto sacro, e nel vromovere, l'onor di Dio; così ci è stato di poi molto spiacevole l'intendere che non corrisponda all'affetto il favor suo verso li stessi Ministrli che privi di Protezione e di difesa, si trovino esposti allo strapazzo, et alle persecuzioni delli Armeni, e particolarmente nella loro città dove i Poveri suddetti missionarlii patiscono

continui e gravissimi, insulti, insieme con tutti quelli che hanno divozione alla Chiesa Romana. Ora essendo molto diverso il costume che usiamo noi in questi nostri stati verso le nazioni che qui si trovano a vivere in piena libertà e con somma pace, è specialmente la nazione Armena, alla quale è lecito di professare il suo rito senza il minimo disturbo, e noi gli facciam portare dai nostri Popoli ogni maggior rispetto e godere tutti i migliori trattamenti. Perciò confidando nell'Amicizia che V. A. R. ha per Noi e stimolati dal zelo che doviamo al divino servizio crediamo esser obbligo nostro il far sapere a V. A. R. la mala soddisfazione che abbiamo de sudetti cattivi trattamenti, che costà vengono fatti dalli Armeni ai poveri Cattolici e loro Ministri, persuadiamoci che questo avviso darà stimolo a V. A. R. di provvedere ad una tale ingiusta indiscretezza, che è contraria alla giustizia et alla Ragion delle Genti, e che non vorremmo esser costretti a dimostrarne il mio sentimento contro li Armeni che vivono in questo nostro Dominio, dove godono ogni sorte di comedità, e di franchigia. Speriam dunque nell'umanità di V. A. R. che a nostro riguardo vorrà dare ordini tali, che i Missionari Cattolici, e gli affezionati alla Chiesa Romana non abbiano in awenire a patir simili insulti, e vessazioni, mentre promettendole la nostra verace corrispondenza, preghiamo a V. A. R. ogni più altra fortuna.

Di V. A. Reale.

Devotissimo servitore.

Il Gran Duca di Toscana: Cosimo terzo.

(Archivio di Stato, anchivio mediceo. Lettere e minute. N. 1028 pag. 818 a Firenze).

50.

(1)Pongo qui annessa la nota dei nuovi cattolici....

Il signor Tamas generale delle Armi e zio del principe nobilissimo Giorgiano de Chapellianti. 15 luglio 1687, Il signor Sulchan figlio del gran Cancellieri; cugino caruale del principe nobilissimo Giorgiano de Gapellianti, le di cui dinissime attioni si vedederanno con la gratia dell'E. E. loro nella rivista che egli medesimo have fatto della dottrina christiana da me composta, questo di 15 agosto 1687. Case e famiglie del rito latino, sopra delle niuno altro sacerdote tiene giurisditione, che il missionario

li figli di Baindura de primi cattolici di questa missione, Stefano, Giuseppe, Francesco e Nino: Giorgio Dideba Scivili con sua consorte Èteri, e sua madre Minguli, Giorgiani; Chustesi con sua madre Tamara, sorelle Anna Chanum, Scianubana e Maria Giorgiani: Giorgio Madliscivili con sna moglie e sorelia di sua consote.... Di Tiflis 7 Novembre 1687. F. Giustino da Livorno. (პრეპეგანდის არხივი, Persia, ტომი 1. № 104).

51.

(1) P. Giustino ha riuscito convertire alla nostra fede Re di Giorgia Giorgio, col seguito di Levan suo fratello carnale e gran cancelliere del Reno, e di più anche Monsignor Eutimio arcivescovo di Giorgia, oltre alcuni preti dell'istessa religione, i quali tutti, per mezzo della confessione di Scritture autentiche, riconobbero per Capo visibile della Chiesa universale, e per Vicaria di Cristo in terra il Romano Pontefice Innocenzio Undecimo, alla cui obediienza intieramente si soggettarono. Anzi che parendo poco ai suddetti due illustri Personaggi l'attestazione privata della loro sincera conversione alla Cattolica Fede, dopo 5 mesi vollero spedira in qualità di Ambasciatore a Roma con le lettere a Sommo Pontefice il P. Angelo da Figline, acciocché in nome dei medesimi si presentasse personalmente al soglio Pontificio, e col bacio del santo piede presentasse umilissimo ossequio di riverente Ubbidienza a Sua Santità. (Missionari Toscani parte 1 p. 735).

52.

(2) Beatissimo Padre Pastore Universale della Chiesa di Dio: Vicario di Gesù Cristo in Terra Innocenzo Un decimo Sommo Pontefice: le mie afflizioni passavano li termini della mia debolissima complessione in tutti li atti umani: e spirituali che per altro la generosità del mio stato dovrebbe somministrarmi fervorosi: e gagliardi: mentre sentende che per ogni parte le glorie del suo gloriosissimo Pontificato sollevano a'limiti del SS^{mo}, suo Trono le corone: e l'imperii dubitavo che privo ei tanto onore dovesse restare la Geogia: e vane andare le mie fatiche di tanti anni; sempre aspirando di presertarli umiliato alli vostri piedi SS^{mi} figlio ubidente il suo Principe; che ben disposto in ogni tempo al parlare della vostra grandezza: Verità; e Santità: non stimavo umanamente per-

so: il tempo nel secondare li suoi devoti discorsi quali portandolo alla cognizione della cattolica religione desiderava grandemente esservi abbracciato dalle pietose braccia di monsignor Piquet del quale spesso li erane le nuore della sua Bontà: per il che mandò il P. Prefetto Giuseppe da Bogogniano della provincia di Corsica in Abranello: ove si tratteneva visitando quei monasteri per invitarlo ova: e non segundo l'intento: e più, crescendo li il desiderio: mandò me in Ispaham: ove stava Ambasciatore di Vostra Santità presso quel Re persiano: riportandone le promesse di venire in Georgia: se la morte non lo preveniva in Amadam: onde per questa ragione: per molte altre occupazioni: e, penso io, per quasi vergognarsi di non essere ricevuto al Grembo della Chiesa Romana per mano di Prelato: la mettesse in lungo: non passando però mai giorgiano senza questi pensieri di ricolversi: come fece il sette di Decembre dell'anno 1686: in mia mano professando: e giurando ancora di unire tutto il suo regno all'obbedienza di vostra Santità: Grazie all'Altissimo Signore di misericordie: che le Vostre SS^{me} mani mi ave formato strumento di molti anni affaticato per rendere accomodato questo primo Capo deell'Iberia Orientale all'obbedienza del Vestro Trono SS^{me} al quale dopo cinque giorni della sua Professione ministrai ancora il sacramento della Penitenza: Nove anni e più è stato nella professione della perfida legge maumettana: più per apparenza: che per affeto ad manutenzione del regno: al quale concorrevano uno della sua medesima casa maumettana dopo la morte di suo padre: avendoli dato quelli ammaestramenti: e postolo in quell'ordine che la bassissima mia intelligenza: e vostri altissimi precetti comandano: e già ne ho visti li effetti di una perfetta osservanza: sendo uomo di molta riputazione: prudenza: e di tutte quelle buone qualità che il P. Angelo mio commissario li esporrà: da lui mandato suo primo Ambasciatore per esporre più diffusamente l'intenzione sua: e supolicarla di numerarlo figlio della Romana Chiesa con gli altri Principi: e Re cristiani: come io indegnissimo che questa mia carta veda l'ombra de suoi imperiali confini supplicò e prego accettarlo per quella sublime pietà: che nelle vostre SS^{me} mani rinchiusa: tutto il mondo governa: sperando, e credendo che sia per riuscire vero diletto figlio della cattolica apostolica romana chiesa: In segno di che abbiamo visto che tutto il suo negozio l'ave fatto con il consiglio

di Levan suo fratello assai intelligentee Gran Cancelliere del regno: e Monsignor Arcivescovo no bilissimo e virtuoso Prelato per nome Eutimio de Ractis simili: quali anche hanno professato e giurato in mia mano: Levan il diciannove: e Monsignor Arcivescovo in ventitre del medesimo mese et anno: Levan non mostra con carta le prove delle sua obbligazioni perchè nel fare il Principe le sue spedizioni si ritrova lontano nell'impieghi di condurre da altri stati la nuova sposa e regina pessando il Principe ora alle seconda nozze: Monsignor Arcivescovo controsegna di propria mano l'effetti de suoi giurati proponimenti: come anche il Principe: le quali lettere giurando: e giuro avanti la verità della Maestà Vostra SS^{ma}. di avere trasportate veridicamente in lingua latina: conforme il P. Angelo li rappresenterà unite con il mio cuore et anima: Vero è che confesso chiaramente: questo Principe scriveresi Principe e Re di tutta la Giorgia davina in cinque Signorie: e Provincie ciascheduna delle quali ave il suo Padrone: e si domanda Re: fa per mantenere l'antico suo Ius: non ne possedendo altro che una la regia di tutte che è la più nobile: grande: e capo di tutta la Georgia: anche delli altri Principi giorgiani per tale tenuto: et Io molte volte ho visto e letto nelle lettere del Re di Persia darli tittolo sempre di coronato Re: mantenendo de facto forza: e grandezza sopra tutte le altre. Provincia georgiane oltre la sommissione dell'Amazzoni: e Circassi de quali ne può disporre a sua requisitione: d'onde viene ad avere in guerra una forza no ordinaria: per la quale: per il generoso suo cuore: è per desiderio d'imprigliarsi contro l'Ottomano nemicon di tutti li christiani; desidera grandemente li comandi Vostra Suprema SS^{ma}. Maestà in modo che non dispiacci al Re persiano con il quale già sono alcuni anni che stando di poca intelligenza: che sarebbe la maggior grazia che dall'erario delle Vostre infinite miseriecordie potessi ricevere: Meglio di ogni suplichevole carattere il P. Angelo l'esporrà: conducendoli ancora questo mio alunno. che tra li molti discepoli di piccola età allevati a tali sentimenti perfetti di cattolicismo: consacro alli pietosissimi piedi di V. Santità per nome Salmo de Tomanani nobile cittadino di Tiflis: che per molti anni suo padre ave governato la città: e figlio vero di questa missione rassegnarsi: quale raccomando con la mia indegnissima persona tutti li alltri bisogni di questa missione scarsissima di soggetti: con tutti ques-

ti poveri devoti cattolici la serie de quali benchè quasi in ultimo luogo questi prima Signori il Principe Giorgio con tutto il suo regno: . Levan suo fratello Gran Cancelliere: Monsignor Arcivescovo: . e tutte queste povere anime al patrocínio della sua Santissima grazia raccomande: e me.

Dato di Tiflis in Georgia secondo il calendario nuovo 28 e secondo il vecchio 18 Maggio 1687.

Di Vostra Santità.

Humilissimo et indigmo servo e figlio E. Giustino da Livorno Padre Capp. a Vice Prefetto della Missione della Giorgia indegnissimo (პროპაგანდის არხივი, Scritture originali, vol. 500).

53.

(1) (La lettre du roi George XI a Innocent XI en 1687).

Pieno di Gratia di Spirito S. dimostrato in mezzo a tutti li Sapianti. Voce alta di Trono Divino ne Predicatori. Simile all'Interpretationi dell'Apostoli, e come loro di Grandezza con il sacerdozio pari elevato come Colonna, e come stella splendore e del mondo Illuminatore. Vaso eletto di Santità Tesoro dell'Apostoli, Cattedra viva, e Rete dell'Evangelio alli Predicatori, Pastore, Ottimo e Pontefice della gran Roma di Dio Beatissimo Padre Papa Innocentio undecimo, avanti voi con la seconda nascita del vero figlio della Santissima Trinità cou vera Orttodoxa fede Confessore e servi della Sant. V. e figlio spirituale della Genealogia de Benedetti da Dio Regi della stirpe Bagratovani Posseditore del Regno della Giorgia Re dei Re Giorgio, humilmente bacio della santa ed Imperiale destra stenditrice di Lume, e fatrice di miracoli, elevata a spargimento de nemici l'Imperiale nostra mano, con timore e tremore all'effigie delle perfetioni de Vostri piedi mi genuflesso con stabile amore, questo hora è il segreto del mio cuore che mi conviene esporre con lettera. Volevano inviaee nostro uomo, ma essendo assai lontana la strada, e questa piena di molti impedimenti, volevano ancora questo che s'inviasse Prè Giustino, ma esser stato senza lui il monastero sarebbe restato solo, per questo habiamo scelto il Prè Angelo e questo vi inviamo, e noi esponiamo alla V. Sant. questa espositione non essere di adesso ma di gran tempo che il vostro amore nel mio cuore é piantato nel tempo ancora del nostro benedetto Padre che amore havévamo, con

noi ancora sta, domandatelo alli Vostri da noi mandati quà Padri, hora questo espongo e vi prego della V. Immacabile misericordia che ci abbraciate per figlio nel medesimo che altri Coronati Principi sono da voi come figli abbracciati, ancora espongo alla S. V. un solo unigenito figlio tengo di nome Bagrat, et il mio principale Trono e Corona, lode e grandezza, e tutto questo che tengo con il commandamento del nostro misericordioso Dio e con la gratia della V. S. voglio e questo queesto ancora da Dio al Vostri Benedetto Trono voglio Ubedisca pur che anche questo unigenito ve lo pigliate per figlio. Benedetto mille volte Dio conservatore e reparatore di tutti li veri Cattolici Christiani. La SS. Madre di Dio Santa Vergine Maria che da tutti noi per li nostri peccati ci è accaduto esser voltati e sopressa questa fede Christiana dall'infedeli..... hora con la degna V. Gratia Dio con misericordia ci guatdi e la speranza della Vostra destera fatrice de miracoli ci speranzi la liberatione da voi figli coronati Regi, de quali molte gran Vittorie sentiamo. In noi e nel mio Regno è grand'allegrezza e Gaudiamo assai il nostro Regno sempre prega Dio che più awalori la Benedetta V. desrra, e della SS. Trinità li veri Chattolici, et honorevolmente nominati Regi Vittoria sia sopra li nemici. Di poi ancora questo vi espongo. Voi con Giustizia de Dio sia amata la vostra Persona. Noi e il nostro regno ubbedièse al re di Persia e senza il suo comando nulla facciamo, altrimenti con le Vostre Orationi anche noi possiamo come de vostri dilette figli Coronati Regi le Vittorie sopra li Infedeli che sempre con combattimento..... mo intero; ancora noi procureressimo con l'aiuto di Dio e della Vostra gratia, che il nostro, Regno per li vosrri nemici assai mali faessimo et ancora serviressimo voi, e con li Vostri Ubbidenti Regi armarressimo la nostra persona e questo ancora con il nostro Regno e comandamento alli nostri obedienti tutto l'esercito della Giorgia nosfra siamo in ordine, aspettiamo il Vostro commando ne quello il qualle le Vostre Orationi e Beneditioni ci ordinano, siamo esecutori e fattori di esse, questo nostro giust'è veramente da esposto, e della V. Beneditione e figlio, di quesro nulla di dubbio habbate, e benchè voi molto lontano state, e la V. visita per noi è desiderabilissima. La nostra professione nelle mani del Prè Giustino l'habbiamo fatta questo è il nostro confessore, e tutto quello che questo ci ordina, dalle sue ordinationi noi faremo, Nel

meſe di Aprile 29 Cronicon della Nascita di Christo a qua 1687. (Archi. Vati. Lettere e diversi, Principi e titoloti vol. 116 p. 114).

თუ ესა:და თუ ეპისკოპოზის შემდეგი წერილი სიძველისა. და ცუ-
დი ქალაქის გამო ძრიელ დაზიანებულა. მათი გადმოწერა ალგერ-
გაგვიძნელდა.

55.

(1) Lettera di Monsig. Eutimio arcivescovo di Giorgia al Sommo Pontefice Romano Innocentio XI, tradotta dal padre Giustino da Livorno per ordine suo e giuramento ad litteram in questa lingua.

Con la gratia et aiuto di Dio arrivi questa carta alla grande città di Roma al Beatissimo Padre Innocentio Papa Undecimo.

Tiflis 2 Maggio 1687. Alla Santità di nostro Signore Papa Innocentio Undecimo Sommo Pontefice Romano, Papa di molto tempe pieno di sapientia; di gran cognitione, commandatore de'servi di Dio con licentia di tutti, con colori de' colori di tutti li fiori ornato: gi theologia simili a scelto miele colante ordinatamente a bene di tutti li boni sparsi a tutte le parti del mondo all'amor di Dio partecipi, bocca splendente di sapientia e fonte di tutto li theologi, spada di due tagli, tagliente a nemici, coregente a tutti li religiosi sacerdoti, ogni giorno perfettamente insegnatore della salute; tanto dei piccoli come dei grandi procuratore, della chiesa columna fin da principio fermata come lucido pastore vero dottore di tutta la Christianità confermato, e di tutti li christiani promotore ottimo, pari delli Apostoli, e cathedra stabile; della grande città di Roma possessore Beatissimo Innocentio Ubdecimo, Avanti voi confesso et abbracciamento faccio della Santa, beattissima et imperial, destra Vostra della gratia e della santità, vostro servo indegno e del nostro Signore Giesù Christo, della gran Chiesa di Dio, della Giorgia illuminatrice e di S. Tauco, posseditore di tutta la Giorgia arcivescovo Eutimio. Vengo alla vostra presenza con humiltà unendo la mia bocca alla terra dolcemente alla pienezza di lume alla vostra maestà, non col il corpo solo, ma con l'anima piena di amore fra di noi benché lontani. Conforme ci comanda il nostro Signore Giesù Christo. Pasce oves meas; in verità vi dico: Tu es Petrus et super hanc petrum edificabo Ecclesiam meam et tibi dabo claves regni coelorum: tu sei pastore diletto e con voi è ereditaria questa voce di verità: O Pastore di verità e di giusti-

zia raccoglitore e sopportatore di tutti li cadenti in peccato, facendoli simili et uno ovile con li umiliati e fedeli al vostro volere, questa è la voce vostra da esser predicata sopra tutto il mondo, ma io vostro figlio spirituale assetato del vostro amore, mai sarò per allontanarmi dalla vostra Santità; hora anco questo vi espongo, il nostro da Dio benedetto Re Giorgio, e tutti li vescovi della Giorgia, sacerdoti, religiosi e secolari gran'allegrezza tengono delli vostri accrescimenti e vittorie sopra li nemici, ancora preghiamo Dio che maggiormente vi dia forza et inalzi la vostra destra e con voi li obediendi e confermati vostri figli principi, le nostre nuove sonno pienamente li vostri mandati padri et il nostro Prè Giustino con lettere et il Prè Angelo ve le esportano in quel modo che il nostro principe ve le have esposte, il tutto è vero confermato, scritta di Tifis 2 Maggio 275, e dalla nascita di Christo a qua 1687 inditione 10 del regniare di Giorgio re. (Archi. Vati. Litt. eprum. vol. 73 pag. 90).

56.

(1) Venerabili Fratri Eutimio in Asiaticae Iberie.
Regno Archiepiscopo.

Innocentius Papa XI.

Venerabili Frater Salutem et Apocam Benedem.

Non satis verbis exprimere possumus gaudium quo affecti fuimus intelligentis ex Dilecto Filio Patre Angelo a Figline Ordinis Capuccinorum, atque ex ipsis Fraternitatis tue literis, Te Spiritus Sancti ductu Catholice Fidei professionem rite emisisse, ac ad hanc Sanctam Sedem Ecclesiarum omnium, Matrem et Magistram, sincero corde, animoque accessisse. Copiosis autem Divine Bonitati; quae fecit tecum Misericordiam suam, persolutis gratijs intimo plane Pontificie Charitatis affectu, in Dno. Te complectimur, nullam que se offerat occasionem dimissuri, luculenter declarandi, quanti prestans hoc in Asiaticae Iberie Regno Catholice Ecclesie lucrum ficiamus. Reliquum est ut expectationi, quam de pietate tua gerimus abunde respondere, ejusdemque Ecclesie in amplificationem, et gloriam apud istas late Gentes, quas pre oculis continenter habemus totis viribus incumbere satagas dum Nos uberiolem sensum nostrorum explicationem, predicto Patri Angelo, a quo quoddam etiam benevolentie Nostre pignus tuo muneri apprime consonum

accipies, reliquentes, Fraternitati tue Aplicam. Benedictionem permanenter impertimur. Datum Rome apud Sanctam, Mariam Majarem sub Annulo Piscatoris die 14 Maij 1688 Pontus. Nri. Anno Duodecimo. (Archi. Vati.).

57.

(1) Carissimo in Christo Filio Nro. Giorgio Asiaticæ Iberiæ Regi Illustri Innocentius Papa XI.

Carissime in Christo fili Noster salutem et Apostolicam Benedictionem.

Inexplicabili exuberantis letitiæ sensu ex literis Majestatis Tue et ex viva voce Dilecti Filij Patris Angeli a Figline, quem ad Nos allegasti, intelleximus Te Divina aspirante Gratia; Mehemeticam Sectam penitus eiurasse, ac Fidei Catholice Professionem ex animo emississe cum enim Animarum pretioso Christi Sanguine redemptarum salus precipue Pastoralis Officij Nostri cura sit Mullum profecto majus ejus Rei mentio evenire nobis solatitum poterat. Et quidem, tanti facimus exempli tui auctoritatem, ut prestantiora in dies ejusdem Fidei in crementa prorsus expectemus. Effusis vero Tibi de tam preclaro opere tributis laudibus, Maiestatem Tuam in Ecclesie Catholice Gremium admittimus ac inter Reges fideliter obsequentes connumeramus, non emissuri impense rogare illum a quo bona cuncta procedunt ut inexhaustis beneficentiæ sue thesauris equam eximijs promeritis tuis largitam velit compensationem, Plura de propensa Nostra erga Te voluntate a prememorato Patre Angelo istuc redeunte quemque Nos admodum Tibi commendamus plane cognosces Carissime in Christo Fili, cujus interim Maiestati Apostolicam Benedictionem amantissime impertimus. Datum Rome sub Annulo Piscatoris die 14 Maij 1688. (Archi. Aati. an. 12 et 13 p. 51).

59.

(2) Innocentius Papa XI.

Carissime in Christo Fili noster salutem et Apostolicam Benedictionem. Majestatem Tuam eximis non modo nature donis refulgentem, sed Divine in primis gratie splendoribus illustratam antiquas errorum tenebras deservisse, ac Catholice veritatis lumen agnovisse, non sine maximo animi nostri gaudio considerantes.

Deoque proinde Patri Dni. Nri. Jesu Cristi qui secundum immensas bonitatis sue divitias gressus tuos in viam salutis direxit, cum effuse gratiarum actione benedicentes, vehementer urgemus, ut Paternam Nostam in Te charitatem aliquo munere, quo tue spirituali consolationi, animeque saluti consulatur, testatam velimus. Cum itaque Nos eidem Majestati tue tabulam argenteam, in qua Annunciationis Beatissime Virginis Marie imago opere analjptico expressa est coronidi ex Hebano varijs celaturis argenteis ornate inclusam, donandam esse duximus, eamque Dilecto Filio Angelo a Figline Ordinis Fratrum Minorum Sancti Francisci Capuccinorum nuncupatorum professori, quem ad nos allegasti, tradiderimus, per eum isthuc redeuntem quam primum ad te deferendam. Id circo ad ea per que tua pietas Animeque salus majora in dies suscipere valeat incrementa favoribiliter intendentes, Tibi, ut quamdiu tabulam predictam penes te habueris quotiescumque Officium Divinum ordinarium, vel Bme. Virginis Marie aut Defunctorum, vel septem Psalmos Penitentiales, seu graduales, Coronam Di, aut tertiam partem Rosarij recitaveris, aut infirmos alicujus Hospitalis visitaveris, vel Pauperibus Christi subveneris, quoties aliquod prestiteris ex operibus hujusmodi, ac vere penitens et Confessus Sacerdoti ab Ordinario approbato in aliquo ex Dominica, aut Festis diebus de precerto Sacram Comunionem sumpseris, piisque ad Deum preces fuderis, pro heresum ac Schismatum extirpatione, pro Fidei Catholice propagatione Christianorum Principum concordia, alijsque Sancte Matris Ecclesie necessitatibus, semel in hebdomada plenariam omnium peccatorum tuorum indulgentiam consequaris; Preterea ut quando Feria Sexta alicujus hebdomade in honorem Sacratissime Passionis Dominice ieiunaveris, ac ipsa die, vel Dominica immediate sequenti confessus, ac Sacra communionem refectus ut supra oraveris toties plenariam itidem indulgentiam consequaris; utque quoties cum dolore de peccatis et proposito emendationis conscientiam tuam examinaveris toties decem annorum, et totidem quadragenarum Indulgentiam consequaris. Quod si per integrum mensem ut minimum semel in die id egeris, atque mense absoluto peracta Confessione Santissimam Eucharistiam sumpseris, plenariam pariter Indulgentiam consequaris. Insuper ut quoties ter Pater noster, et ter Ave Maria in honorem Sanctissime et individue Trinitatis, aut quinquies in honorem quinque Plagarum Dm̄i Nri Jesu Christi

cum proposito te ab aliquo peccato emendandi, dixeris, aut Misse etiam private Ferialibus diebus interfueris, aut aliquod prestiteris ex operibus supra in primo capite prescriptis toties indulgentiam decem annorum, et totidem quadragenarum. In Mortis quoque articulo, tu vere penitens ac si potueris ut supra confessus Sacraque Communione refectus alioquin saltem contritus, Nomen Jesu ore, si potueris, sin minus corde devote invocaveris plenariam pariter Indulgentiam consequaris, Denique ut omnes indulgentias sopradictas per modum Suffragij Fidelibus Defunctis applicare possis concedimus: In contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque.

Datum Rome apud Sanctam Mariam Maiorem sub Annulo Piscatoris die 22 Maij 1688 Pontus Nri. Anno duodecimo. (Archi. Vati.).

59.

(1) Al Re di Giorgia, li 3 Aprile 1688.

Nil iucundius poterat accidere Sanctissimo Domino Nostro, et huic Sacrae Congregationi de Propaganda Fide quam quod ex literis Celsitudinis Vestrae, tum P. Justinii a Liburno intellexit, quod agnito veritatis lumine, catholicam fidem profiteri coniunctim cum filio suo se declaraverit, ut eorum enim exemplo omnes qui hoc regno abernates a vera via morantur in gremio Sanctae Martis Ecclesiae sese reducant minime dicitari potest. Qua benignitate a Sanctitate Sua receptus sit P. Angelus a Filigne, qui nomine Celsitudinis Vestrae comparuit, facile ex suo breve conicere poterit, et ad hos Eminentissimos Patres nil aliud spectat, quam Celsitudinem Vestram enixe adprecari, ut opus inceptum, ea qua pollet pietate prosequatur, certe sibi suadens, quod sic agendo omnia felicia sibi et toti regno suo semper in die evenient et postea praemium aeternum in Patria obtinebit. Et hic Celsitudini Vestrae a Deo Optimo Maximo incrementum Divinae gratiae cum Eminentissimis hisce meis dominis enixe adprecoe (Lettere della S. Congregazione. Vol. 77 fol. 31).

60.

(2) ჰსწერენ მისიონერები, რომ გიორგი მეფეს 20,000 მეომარი ჰყოლია სპარსელების წინააღმდეგ. მათ კიდევ სძლეოდა თუ თავისიანებს არ ელაღატნათ, ამ ღალატობის გამო გაშორებულა იგი სამეფოდგანაც.

60.

(1) Al Sig. Card: Barberino. Li 3 Febbraio 1688.

Avendo il P. Angelo da Filigne missionario cappuccinò portato seco di Giorgia un giovane d'età d'anni 19 nobile giorgiano nominato Salomone, e fatto istanza perchè sia ricovito in questo Collegio Urbano come di nazione chiamato dalla chiara memoria del Sig. Card. S. Onofrio, questi Emi. Signori l'anno rimessa a V. E. alla quale con darne questa riverentissima notizia del mio debito faccio profondissimo inchino. (ოჯივე. Lettere Vol. 77. p. 58).

61.

(2) (პროპაგანდის არხივი, Persia, დოკი 1, № 166).

65.

(1) Molto Rev. Prè. Ossmo. .

Giache la bontà dell'amorosissimo signore si é degnata consolare tanto me quanto il P. Silvestro nell'auge delle confusioni della povera Giorgia, con ridurre all'obediencia del sommo Pontefice uno dei più qualificati soggetti del regno, non resto di soddisfare all'obbligo mio con dargliene parte et insieme supplicare la P. V. M. R. a cooperare nel presente negotio da cui n'è per risultate tanto honore ai suoi missionarii, tanta esaltatione alla santa chiesa Romana, e tanta gloria alle legge santissima di Gesù Cristo per la dilatatione dovrassi fare di essa nel regno Ibero.

Deve dunque sapere la P. S. M. R. come il presente soggetto per nome Barzimi qual'ora consegnai al grembo della santa chiesa Romana è uno dei più potenti e illustrissimi principi della Giorgia si per il vasto principato che tiene pieno di gente belligera, come per la nobiltà e stretta parentela che tiene col re fuggito, et al presente dominante e per il domino che hora tiene di Divan regi, essendo la prima persona doppo il re presente. Questi è vero é stato causa parziale della revolutione della Giorgia contro Giorgio re, irritato però sempre. Ora per esser questi persona assai pia, e ragionevole, vedendo comè da Persiani sii trattata la Giorgia, prevedendo anche, comè siano per andare le cose da' qui avanti desideroso di scuotere non solo da se, ma da tutto il regno l'inegno giogo, e d'estirpare dal popolo corrotto pieno d'errori, e superstitioni l'infedeltà è piantare da per tutto la vera e sincera fe-

de di Giesù Cristo, innamorato della santità del pontefice nostro, ci ha pregati a voler ammetterlo nel numero dei veri figliuoli di santa chiesa, come s'è fatto con nostra molta consolazione, e lacrime di tenerezza, vedendo in un così potente principe e tanto da tutti temuto tanto humiliationi et espressioni d'affetto si verso di noi, come della chiesa cattolica, et il fervore suo santo tendente solo a sradicare del tutto la maumetica setta, et eresia. Onde dopo da noi compite tutte le funzioni sacre ci ha pregato di scriverre al sommo pontefice, acciò si degni d'accetarlo per figlio della santa Romana chiesa, giache al suo vero trono, trono proprio di Dio come esso dice, e di S. Pietro tutto humile et ossequioso si prostra con tutte le viscere et affetto con tutta sommissione et humiltà per avere da esso la santa benedizione acciò con quella fortificato da Dio possa eseguire i suoi santi disegni favore, che sono di oggiungere questo regno alla cattolica chiesa, pregando la santità sua acciò vogli degnarsi consigliarlo in ciò li parrà meglio e poter con li comandi o consigli di un vero vicario di Cristo padre e pastore sommo del grege cattolico intraprendere quelle imprese, che daesso sommo pontefice saranno stimate più a proposito per l'esaltazione della santa Romana chiesa pronto ad obbedirlo in tutto quanto li saprà mai comandare.

Già per grazia del signore sono assai bene incaminate le cose, penso, che si ridurranno a prefetione prima della risposta con tutto ciò sarà bene che la P. V. M. R. preghi il sommo pontefice acciò scriva due righe al re nostro fuggito acciò s'accordi et unisca con questo principe per poter insieme intraprendere con più forza questa santa impresa e che di proposito abbraccino li consigli nostri, come suoi sostituti. Ciò dico non perchè il negotio patisca difficoltà insuperabili o perchè da noi si manchi di cooperare a questo, ma perchè essendo questi due gran principi diffidenti l'uno dall'altro, sebbene tendenti ad un solo sentissimo fine, più facilmente si supererebbero tutte le difficoltà et ostacoli, se pur anco vi fossero si lascierebbero tutti li puntigli, se pur anco perseverassero in essi, stante la stima grande che ambeque d'esso sommo pontefice fanno; e si obviarebbe a tutti li inconvenienti che potessero insorgere. Sin hora il nostro caro convertito mi dà assai speranza d'arrendersi et accordarsi in unione santa col re passato e tal unione soccederà se si potrà assicurare l'un l'altro di

fedeltà al che attendo di proposito con l'aiuto d'un vescovo Greco nostro fervente cattolico, hora fatto confessore del nuovo convertito.

Iddio si compiaccia conservacci nella quiete, nella quale siamo, fino a tanto che questi due principi s'accordano perchè poi il dò nuova che la Giorgia ha da essere il paradiso terrestre di santa chiesa, mentre sin hora in tante turbolenze, insidie, paure e persecutioni si sono non di meno fatti assai cattolici molto ferventi e santi, di buon esempio, e disinteressati per vero amor di Dio.

Convorrà poi che il latore delle presenti sii accompagnato con frati, e proviso delle spese per ritornarsene. E' necessario spedire il messo, perchè quanto più presto si spedirà, tanto più presto s'ovierà all'emergenze lacrimevoli, che ponno per la dimora occorrere.

Convieni ancora, che il pontefice mandi qualche bel regalo di devozione a questo gran signore perchè non essende di minor conditione di Giorgio re, troppo se ne haverebbe a male.

E perchè nella interpretazione della lettera di questo convertito v'è la croce, v'è la parola Eristani, devo avisare che il modo di scrivere di questi paesi è tale, che mai si scrive cosa alcuna da Giorgiai senza nel principio scrivere questa lettera Giorgiana, J che viene adoperata nei principi per croce. Il nome suoi Eristavi vuol dire prencipe del popoli, dignità antica della corte di questo signore, quale né più né meno è prencipe di un amplissimo e nobilissimo principato.

Il segno di croce viene anco adoperato per sigillo dei confessori, scritture, fedi etc. Onde la scrittura in lingua Giorgiana vien sigillata con tal segno, benché habbi il suo sigillo, qual non è stato da esso adoprato prima per non essere conosciuto secondariamente per maggior devotione.

Il vescovo nostro fervente cattolico confessore del nuovo convertito m'ha supplicato d'un calice per non havere che uno molto indecente e non esservi in Tiflis che lo sappi fare. Scrivo perciò alla sacra congregazione acciò facci la carità di mandarglielo, essendo molto benemerito della santa fede, et ha sempre aiutato noi nei bisogni, essendo molto potente appresso di chi può nelle necessità darci braccio.

Il fervore di questo convertito signore ha operato, che non contentandoci d'una sola lettera da me interpretata, come sopra,

ha voluto replicarne un'altra più ardente et efficace comprensivamente continente in se la professione della fede in Giorgiano quale per la scarsezza di tempo non ho potute distendere in Italiano. Bisogna pero awertire d'imporre a chi l'intrepreterà il tacere né far sapere ad altri o in voce o in scritto la conversione di detto signore accio non intorbidasse ciò che si pensa di fare o fosse di ptegiuditio irremediabile a queste caro signore, tanto si deve anco imporre ai frati che vengono nella Giorgia.

Tiflis il primo Gennaro 1690 alla vecchiaia.

Di V. P. M. R.

Humo servo e figlio in Christo.

F. Giulio da Cremona. Cappo prefetto. (1733 vol. 1. № 107).

67.

(1) Molto Revo Prè Ossmo.

Perché li progressi della nostra missione sono veramento tanto grandi, che nos può dubitarsi da alcuno non siano immediatamente dal nostro Signore, stimo esser'obligato darne parte alla P. V. M. R. accio lei con il suo spirito accresca il fervore che si aspetta, provvedere di sussidii nessessarii questi poveri luoghi veramente bisognosi per tuttii i versi di soccorso. Sappia dunque come il nostro fervorosissimo cattóllico nuovo il Divan Regi doppo haver meco havuto più volte lunga conferenza dell cose delle religione e fede cattolica doppo d'essere informato bene del tutto, beu considerata la sostanza della professione di fede da se fatta chiamati il suoi preti Greci talmente li ha innamorati della santa Romana chiesa, che essi si sono indoti a professare la verità non solo della santa Romana chiesa ma anco a difenderla assieme con lui pubblicamente contra dall'Armenismo. Certo è V. P. M. R. che il Signore tutto amore veso della sua santa sposa chiesa santa sa suscitare gli angeli buoni in tempo a proposito per difesa di essa; mentre questo prencipe può dirsi véro angelo di pace, véro figliolo di chiesa santa, sviscerato vassallo del sommo ponteficé. Questi di che sette anni fa per l'affetto che portava ai cappuccini nella revolutione della città tutta contro di noi per spiantarvi la chiesa, e l'hospitio, intrepido più che il principe che. fuggi. dalla città si difese, rivoltò il popolo a forza, e sedò ogni revolutione e che di presente fa da vero apostolico per l'esaltatione nostra e per la dilatatione della santa Romana fede, quale nelle calamità presenti havendo in queste nostre

parti veramente bisogno di tanto potente difensore, mentre mandato dal patriarca delli Armeni al vice patriarca in Giorgia, quale viene da esso dichiarato come suo vicari generale in Tiflis sopra gli Armeni, ordine d'inquirere, quali fussero i cattolici e castigare quelli, che alla chiesa nostra venissero. Questi si è opoosto, et ha ritirato non solo il vice patriarca da tale eccesso, ma l'ha infervorato assai verso di noi e doppo col principi e tutti li Tavati si è portato alla nostra chiesa alla messa cantata con molte dimostrazioni verso di noi d'amore et affetto.

Al vedere poi dal patriarca degli Armeni che il primo suo diabolico attentato era andato vacuo, e con dishonore è stato mandato in Tiflis quello Vertabietto stesso, che l'altra volta suscitò la seditione. Ma questa. Ma questa faccenda sin'hora è risultata in grandissimo dishonore si di esso, come del patriarca, perchè fatta dal Vertabietto serrare una chiesa contigua alla principale per sospetto solo, che il padrone di essa et il prete fossero cattolici questi l'ha fatta aprire portatosi colà in persona e predicatogli la fede cattolica li ha quasi persuasi a fare un'unione tutti insieme e professare la cattolica fede sotto l'obbedienza del sommo pontefice. Questa attione da questo principe è stata fatta con tanto fervore con tanta codezza, e forza di ragioni, che in tale contingenza non v'è stato chi gli habbia contradetto. Ha poi proibito al Vertabietto il predicare, tanto che colui, che arrivato in Tiflis si vantava d'haver tanto in Hispaan, come in Tauris ritornato alla primitiva setta tutti li cattolici fatti, hora credo: che pensi il modo, come fuggire da Tiflis senza il premio di buone bastonate. Onde spero, che le cose saranno per audar bene da qui innanzi assistendoei il Signore con la sua santa protettione.

Se il giovine mandato da me costi sarà presto spedito e rimandato, sarà cosa santissima, perchè alla coparsa di esso, con la santa benedizione del Sommo Pontefice spero si superanno le difficoltà, se peranco vi fossero, perchè se questo principe s'accorda col detto re Giorgio, siccome li vado persuadendo tutta la Giorgia è cattolica senza opposizione veruna e resto.

Tiflis 18 Marzo 1690 alla vecchia

Di V. P. M. R.

Humo Serv. figlio.

F. Giulio da Cremona cappo prefco. (1803 vol. 1. N. 108).

68.

(1) Mo Revo prè Ossmo.

In occasione della presente caravna, quale deve partire per Arzerum mi par bene di moltiplicar anco la presente, dandole parte, comme per grazia del Signore ci la passiamo assai bene e molto consolati per haver in città un protettore veramente singolarissimo e fervorosissimo cattolico, dal quale siamo protetti a tutto potere, e questo è quel signore, il quale si può chiamare re della Giorgia, perchè tutti dipendono do essi, et esso dispone dispoticamente il tutto. Dal nostro P. Prefetto li sarà scritto il fervore di questo signore, e come pubblicamente predica la fede cattolica, essendosi anco pubblicamente dichiarato che quando la Giorgia non vogli fare questa santa unione con la fede cattolica, vuole, che la casa sua e suoi stati siano cattolici. Voleva mandare un altro a Roma in segno di vera e perfetta ubbidienza; ma il P. Prefetto gli ha detto non esser necessario, credo però che non ostante la persuasione del P. Prefetto manderà là qualche un' altro. Aspetta da Roma qualche commando, essendo, disposto a fare tutto quello che verrà ordinato. L'è certo che cose maggiori farrebbe, se qualche timore dei Turchi non lo trattenesse; anzi il suo fervore vien anco trattenuto dal P. Prefetto dal quale dipende come obediensissimo figlio. Sarà un opera veramente singolarissima, se li Turchi si scaccieranno da questi paesi.

Tiflis 27 Marzo 1690.

Di V. P. M. P.

Humo Sere Fr: Silvestro da Panicale cappo. indo (1690).

72.

(2) Pastori Pastorum et Patri Patrum.

Innocentio XI.

Haec memoria sit coram Domino et Principe omnium Christianorum, Propitiatorio gregis optimi, cui lupi rapaces non possunt appropriare. Principe inquam legis et caerimonie Christi, qui ac septem Sacramentis optime agit et tractat recte a Deo, optimo Pastore, rector electus ex fonte suaviter fluente per quem Sanctum Evangelium dicit, ego sum aqua viva, et illi qui bibent de me, non sitient in aeternum. Tu arbor optima, quae fructus producis dulces: tu Dominus et Princeps, novus Sanctus Apostolus Petrus, ad quem

vocatus fuisti infallibili ore videlicet, tu es Petrus et super hanc Petram aedificabo Ecclesiam meam, cui portae infernales non poterunt resistere. Tu novus Joannes Chrysostomus, Basilius Caesariae et magni Clementis et Silvestri Sectator. Tu quatuor Evangelistis comparatus similis factus es illis: Tu ab uno extremo ad alium Gentilium mundum reducis ad fidem omnes Christianos. Tu spes magna, propitiatorum, et turris inespugnabilis. Tu es, cui dictum est; ego sum Pastor bonus et cognosco oves meas, et mea cognoscunt me: Tu Dominus, Dominus, Dominus et Princeps. Sittit anima mea ad Te quemadmodum Cervus ad fontes aquarum. Ego peccator, et pressus onere gravi, sicuti Publicanus et iniquus, et sicut ille Servus decem denariorum condemnatus me converto ad Te et Te obsecro: Tu spes omnium Christianorum, Tu laudabilis, magnificus, magnus et glorificatus, exaltatus et amplificatus: Plantator Fidei Orthodoxae, extirpator malorum Christianorum ex radice, Caput Legis Christi et principium. Ah: Ego ovis tua à Lupo infestor, ut devorer ab illis. Ego firmiter credo Immaculatam Genitricem Mariam, Dilectum ejus Filium, Annuntiationem, Nativitatem, Praesentationem in Templo, Transfigurationem in Thabor Resurrectionem Lazari, Ingressum in Jerusalem, Passionem, Crucifixionem, Sepulturam, Resurrectionem, Ascensionem, in Caelum, Missionem Spiritus Sancti supra Apostolos. supra quoc divisae sunt Linguae ingis. Ego cultor tuus, et Professor verus septem Conciliorum, primo Nicaeni, secundo Ephesini, tertio Constantinopolitani, et quarto Chalcedonensis, et trium aliorum, quas illis Nicaeno et Constantinopolitano similia sunt Credo septem Sacramenta, Baptismum, Confirmationem, Paenitentiam, Eucharistiam, Ordines Sacros, Matrimonium, et Oleum Sanctum. Sum Filius et Professor Ecclesiae Apostolicae et Catholicae.

Approbinquante vestro gregi, et salvate nos à Lupis malis, natis ab Ismaelitis. Ponite supra caput nostrum peccaminosum benedictionem dexteræ vestrae. Nos speramus in vestram sanctam gratiam et legi vestrae ac ritui obedientes, genuflexi, et cum Capite super terram precamur, o Columna et immobile Christianitatis fundamentum; nos cum spē in Te sumus salvati, Tibi sumus devoti et dum tuas gratias expectamus et observamus, rogamus Principem Christum, ut desiderium tuum perficiatur, et tua voluntas cum ejus gratia adimpleatur, Jam, Princeps noster, tua mandata praestolamur,

et tuas gratias speramus. Quando in terra et Regione nostra vestra sancta verba, et pretiosa jussa personabunt nobisque mandabit, factores illorum erimus, et haud aliter ac David clamabo; Accepta sit oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo: Libera nos a damnatione, sicut Paulus populum fidelem liberavit, vel Nicolaus Civis Myrensis tres Innocentes e faucibus mortis liberavit; corda et oculos nostros ad Te vertimus et ad tuam bonitatem respicimus et expectamus tuam sanctam Epistolam et mandatum; omne id, quod jusseris, exequemur. Princeps noster, fac orationem pro nobis, ne misere pereamus, Domine Domine Domine, Amen.

Omnia Concilia Sanctae Catholicae et Apostolicae Ecclesiae et Mandata Sancti Evangelii acceptamus, credimus et sumus populus tuae gratiae, et oves tui gregis: deviavimus, quere nos, et eripe nos in fortitudine, a faucibus Lupi, quemadmodum Dominus Jesus Christus quaesivit Adamum in inferis, eum amplexus est, et portavit ad Patrem. Ita et Tu Domine, quaere nos peccatores, non obliviscere nostri nec nos derelinques, Sapientibus unum sufficit verbum. Hinc verba tua expectamus, et mandatum quod ad nos venerit adimplebimus.

Scriptum 1 Januarii à Christo usque ad annum 1690.

Laus Deo Beatissime Pater.

En ad tuos Sanctissimos Pedes ingens Peccator, Barzimus nomine, ex Eristavis quidem Georgiae at sine consilio hucusque in tenebris ignorantiae obvolutus, multis deceptus nostrorum Episcoporum fallaciis et insipientia. A veritatis via inscius erravi, tamen nunc Deo misericorde luce suae gratiae affulgente, tuorum Religiosorum, nunc Tiflis commorantium, doctrina, et exemplo manuductus in viam veritatis, errores optime edoctus, ad Sanctam, et vere Spiritus Sancti oraculis plenae Fidei professionem admissus, exultans de caecitate ammissa ad tuum Venerabilem Thronum, omni, qua possum, reverentia, humilitate, et devotione me prosterno; et licet inter Praefecti Missionum Tiflis commorantis manus toto corde, anima; et lacrymis antiquos abjuraverim errores, tamen denuo ante Sanctitatem Tuam illos detestor, ac pro semper rejicio, Comque certo et infallibiliter agnoscam, Te verum esse Jesu Christi Vicarium, Sanctissimi Petri successorem, Regni Caelestis Clavicularium omnium Fidelium Patrem, Directorem, et Doctorem, obsi-

gnatam in tuis manibus volo meam infirmam servitatem firmiter spondens me semper omnia, quaecunque tuae placuerint, voluntati, facturum, in Sanctae Romanae Ecclesiae exaltationem, in Tui, et Jesu Christi famulatum, ac ad totum, quacunq̄ jusseris hora profundendum sanguinem paratus devoveo, me meamque 'Domum, meosque subditos populos Tuae Sanctae et Apostolicac Sedi; nihil aliud exspectans, quam tuam sanctam benedictionem, et consilium, ut ad dilatationem, et exaltationem Sanctae Catholicae et nunc meae dilectissimae Matris Ecclesiae, sicut fas est, et intrepido corde exoptans a juro, incumbam. Acta S. C. de Prop. 20 nov. 1690. pag. 258. Archi. Vati. Miscelanea, vol. 40 p. 107).

72.

(1) Al. P. Giulio Prefetto in Giorgia, li 20 novembre 1690. L'awiso dato da V. R. che coll'assistenza di Dio benedette le sia riuscito di ridurre al lume della fede il Principe Barzimo ha recato una particolare contentezza a questi miei Em̄i Signori per l'acquisto fatto alla santa unione di un signore potente e nell'armi e nelle ricchezze e per la maggiore dilatazione, che può sperarsi. della fede cattolica mediante il fervore che ne dimostra. Non si è mancato persiò di partecipare il tutto alla Santità di N. S. she si è molto rallegrato di una simile notizia come lo significherà celle sue benigne risposte e paterna cenedizione. Intanto V. R. seguirà con tutto il suo spirito a procurare la salute di coteste anime commesse alla sua vigilanza, ed alle sue orazioni mi raccomando. (1690, Lettere. vol. 79 p. 48).

73.

(2) Doppo la persecutione delli heretici Armeni essendo restati sommamenti gloriosi non ha lasciato il Signore di castigare con la poste questi miserabili popoli, quali per paura di non morire sentendo il rimorso della coscienza, si sono dispersi chi in qua chi in là, lasciando noi padroni di quella città dalla quale pretendevano scacciarci..... Il danno che hanno havuto è indicibile perchè essendo per altro poveri sono hora divenuti miserabili, stando che in tre mesi, si da poveri come da ladri è stata dissolata la città..... Non essendo mancati venire al grembo della santa chiesa e Giorgiani ancora, e Turchi. Il re quattro volte ci è stato con tutti li Ta-

vati più grandi, ne sono mancati venire a parte li tavati più insi-
gni della Giorgia, et anco signore più singolari, quali tutti vedendo
tanto bene ornata la chiesa, l'altare et ogni cosa benissimo dis-
sposta non anno cessato di magnificare ben Iddio di confessare co-
me la chiesa cattolica quella era la madre vera de'christiani.....
Tiflis il 22 Ottobre 1690. Patre Giulio. (17039, Persia, 6mo 1.
N° 117).

75.

(1) ...Solo Gori in questi tempi né ha fatto né può fare gran
pompa di se per l'autorità che hanno preso li preti Armeni contre
de frati per haverli pigliato di forza dalle mani la casa e chiesa,
che essi si erano usurpati (per uon esser stato habitato da frati do-
po la morte del P. Carlo da Peccia e per esserlo usurpato li ma-
ledetti preti Armeni) ma questa missione ancora havrebbe bisogno
che venisse Giorgio re, perche senza gran specca non si può aggiu-
stare una chiesa..... Posso dire con ogni sincerità e verità, per
quella cognitione che ho del mondo che la missione di Tiflis sii
la più insigne che neell'Oriente tutto sa trovi. Così ho inteso an-
co dire da moltissime persone sode epratiche dell'Oriente e poi si
può vedere da questo. Li frati sono assai stimati da Giorgiani,
quali ci rispettano, honorano e proteggano e se sono dei più gran-
di più anco ci stimano..... Qui li frati hanno adito nelle corti
nelle case, nelle altrui chiese e da per tutto predicano senza osta-
colo o pericolo di far lite o con Turchi o con Giorgiani o Arme-
ni. Quando vanno per la città non v'è alcuno che non li dii luo-
go e se uno è ambizioso d'honori non ha bisogno mendicarlo per-
chè ogni vi rispetta et honora. Qui li cattolici sono fervorosi,
familiari, frequentati ai sacramenti, et anco ben assai divoti, non se-
rvono nelle chiese nostre l'uso Orientale che è di stare in piedi
col copo coperto, ma inginocchiati con silentio e col capo sco-
perto, per il che il P. Koskovski, Gesuita con grande ammiratione
hebbe a dire: Beati voi che stando in paesi Barbari godete la libertà
e vedete ogni giorno più devotione che nella vostra Italia. Ma il
P. Lapolski pur Gesuita che dopo un anno giunse, pisse d'awan-
taggio in 25 giorni che con noi dimorò osservando accuratamente
il tutto, ammirando la bellezza della chiesa già aggiustata ma più
la frequenza del popolo, vedendo il giorno della Santo Assunta

confessarsi disse piangendo: Gesù dove sono io, non ho visto nemmeno in Polonia accostarsi ai sacramenti li nostri christiani come in questa chiesa, O quanti (diceva) si son confessati, o quanti si son comunicati e rispondendoli noi che più ancora s'erano confessati e comunicati quelli che haveva egli visto e che molto più se ne sarebbero comunicati se per essere appena finita la persecutione molti in tanto popolo non per anco ardivano, per esser novi ne tanto scoperti come li altri, Onde poi partendo disse mal volentieri parto da questo benedetto luogo, ma molto haverrò a dire e scrivere di questa regina delle missione..... Tiflis il 28 Novembre 1691 P. Giulio. (1703, N. 118).

75.

(2) La relazione data da V. R. di cotesta missione e de' progressi, che si fanno in essa, non ostante le tempeste, che erano state suscitate da nemici della religione cattolica è stata intesa con somma attenzione e contento di questi Emi miei signori, e con molta lode del zelo di lei..... (1703, Lettere vol. 81 pag. 14).

76.

(1) Innocentius XIII. Dilecto filio, Nobili Viro, Barzimo. Principi Georgioe.

Dilecte Fili, Nobilis Vir, salutem et Apostolicam Benedictionem.

Cum nobis innotuerit, Te post ejuratos, divina favente gratia, errores Sectae, in qua natus et educatus fuisti, susceptamque Catholicam Religionem, exstra quam non est salus, eximio ejusdem tuendae propagandaeque zelo succensum, Apostolicos Missionarios ex Ordine Capucinorum, necnon eos, qui ipsam Catholicam Religionem exempli tui autoritate permoti amplexi erant, adversus saevissimam potestatem, in illos a Schismaticis excitatam, viriliter, propugnasse, nostrarum esse partium omnino duximus gratos erga Te hac de causa, animi nostri sensu isce Tibi testatos facere amplissimisque meritis tuis, aliqua saltem ratione respondere, plane confidentes fore, ut validiores quoque hinc stimulos capias ad praesidium tuum praedictis Missionariis et Catholicis indefessa constantia praestandum. In quem scopum conferre cum plurimum posse tuam cum Rege Georgio concordiam existimemus, rem utique Nobis

majorem in modum acceptam effeceris, ubi eandem concordiam inconouisse servare studueris. Hac autem spe freti indefinitam qua spiritualium qua temporalium bonorum copiam a supremo eorum largitori Deo Nobilitati Tuae impense precamur as Apostolicam Benedictionem effusè cum paterni cordis affectu impertimus.

Datum Romae ets. die VII Februarii. MDCXCII Pontificatus nostri anno secundo. (Arch. Vat. Epistolae ad principes an 2 pag. 134).

77.

(1) Illud etiam de expeditione hujus Duce haud omittendum, quod..... Christianismum in corde retinuerit. Catholicum mortuum perhibetur. Super occisi corpus Crux inventa alterum de auro in pomo Proetoriani vexilli ab intra includi fecit. Passiam creditur jam Ecclesiae Romanae plane reconciliatum, pridie antequam impedita divenisset sacro pane refectum fuisse. Duxerat secum ad bellum titulo medicorum Capucinos duos Patrem Reginaldum et Patrem Ambrosium a Millano mihi perquam familiarem et amicissimum. (P. Thadeo Krusinski, Tragica vertentis belli Historia, p. 273—4).

78.

(2) Al P. Silivestro Cappuccino Prefetto 11 Ottobre 1697.

Desiderando qusta S. Congregazione di provedere due luoghi attualmente vacanti in questo Collegio Urbano di due giovani giorgiani a fine di abilitarli a poter impiegarsi a suo tempo in aiuto spirituale della loro nazione si bisognosa di evangelici operai si compiacerà la P. V. di trovarli ed inviarli quanto prima a questa volta con avvertire che siano di buona complessione, sani di mente e di corpo, senza alcuno corporale difetto di qualche capacità che possa dare speranza di profitto, non minori di quindici anni, nè maggiori di venti, al più ventuno, e che se pure sarà possibile, abbiano avuto qualche introduzione nelli studi..... (1809, Lettere Vol. 86 p. 295).

83.

(3)Hora gli do l'infesta nova de travagli di questa povera missione, attesoche li nemici del chatolisimo quest'anno hanno sollevato una persecutione cosl fiera contro di noi, che mai

più sia stata fatta et è così confermata e stabilita, che solo la protezione divina ci può liberare. La persecutione in succinto è que- cioè li Armeni nemici della fede catholica non potendo sopportare che la nostra chiesa fusse così ben frequentata dai nostri cattolici e del numero moltiplicato di essi..... Il Vartabieto mandato dal patriarcha per riscuotere il danaro con tutte li preti, e cinque o sei capi della città determinarono di farci buttar a terra la nostra chiesa e farci scacciare dalla città: questi maligni per ottenere questo dal principe, andiedero dal Vesir con offerirgli 100 zecchini se gli ottenera quel tanto che lor pretendevano..... Questi maledetti agricoltori del diavolo havuto questa speranza convocarono il primo conciliabolo in una chiesa di tutti quelli che sono contrari al cattolicismo..... poi il Vartabieto comandò che si serrasse la chiesa e che non si sonassero più campane acciò che tutti non pensassero ad altro che a quello che lor pretendevano di voler fare; noi però non ci perdessimo d'animo né lasciassimo il sonar le nostre campane sino al venerdì. La mattina poi seguente a bonissima hora si radunarono tutti li preti alla chiesa di Ter David dove vi dimorava il maledetto Vartabieto; e li pensarono quello che dovevano dire al principe, si portarono tutti con un numero grandissimo di popolo al palazzo del principe et ivi stettero sintanto che il principe uscì dall'aramo; uscito che fu il principe si portò dentro tutta quella maledetta canaglia, dove spiegarono i loro diabolichi sentimenti, lamentandosi che la città era mezza Francha e che loro non acconsentivano a questo, che gli Armeni venissero alla nostra chiesa, che noi siamo ingannatori..... e che non volevano che statissimo nella città ma che fussimo andati ad abitare fuori; che sapendo questo il Re di Petsia che la città fusse mezza Francha sarebbe venuto male a lui medesimo; e che noi non avendo moglie non potevamo confessare, con tante altre infamità etc..... Dopo pranzo il P. Prefetto con il P. Alessio si portarono dal Cularagasi essendo chiamati dal medesimo per parlargli sopra questo negotio, andati che furono vi trovarono il principe, il Vartabieto con quatro preti il Mamasagli con Abedinascivil, entrati che furono il principe se li fece sedere vicino a lui, stando gli altri tutti in piedi; il principe come il Cularagasi parlarono assai bene, in favore nostro con il Vartabieto, che noi havevamo mandati dal papa come gli apostoli per predicare il santo evangelo che noi

medichiamo tutti con tanta carità, che noi non siamo qui per ricchezze, solo siamo, qui per far bene a tutti, e per insegnare la vera strada del paradiso; il Vartabieto rispose al principe: tutto va bene ma noi non vogliamo che nessun Armeno vada alla loro chiesa, ancora noi sappiamo insegnare e predicare la vera strada ꝑad paradiso; il principe come aveva avuto buon numero di denari che furono 20 tomano disse a'padri sentite che cosa dice questo sarà bene che ciascuo vadi alle loro chiesa nazionali, e tra noi altri averci come fratelli. Il P. Alessio rispose: Signore noi non facciamo venire nessuno per forza alla nostra chiesa, a tutti sta aperta, chi vuol venire venga..... il principe uscì restando li padri con il Cularggasi e Armeni, dove furono fatti molti discorsi e questo finto Cularagasi sempre parlava in nostra difesa con rimproverare loro, il Vartabieto vedendosi rimproverare benchè fusse finzione, questo non potendo sopportare tanti rimproveri alla presenza de padri, se ne uscì con rabbia con tutti li preti e si portò così arrabbiati con scomunicare e maledire tutti quelli che non seravano le boteghe e non fussero venuti a buttare a terra la nostra chiesa e casa, li mercanti e tutti il botegari spaventati della scomunica e di tante maleditioni, tutti serarono le boteghe e con gridi tutti quanti se ne vennero verso la nostra casa con picchioni e cete (accette) e per il rumore che facevano questi arrabbiati servi del diavolo tutte le donne uscivano fuori delle loro case e le altre sopra gli loro tetti delle case per vedere questo spettacolo, che veramente pareva il giorno del giuditio; arrivati che furono con pietre grossissime, picchioni e con cete cominciarono a batter la porta per buttarla a terra; non gli riuscì il buttarla a tetta per essere stata forte. Noi altri poi che stavamo in casa non sapendo che fusse questo rumore questo bussamento di porta con picchioni e cete, sapendo che il P. Prefetto con il P. Alessio stavano dal principe non sapevamo se fosse ordine del principe si o no, vedendo il popolo che per la porta non potendo entrar così facilmente si partì una buona parte ed andiede sopra li tetti che guardavano nell'orto, e da li scaricarono un fiume di pietre verso la chiesa e verso le celle con fracasse l'ampennate, mentre che il popolo arrabbiatto stava sfogando il loro furore con li sassi, il Divan Beghi con molti suoi huomini passò a cavallo per la strada sotto al nostro giardino e vedendo questo signore tanto popolo at-

torno alla nostra casa e sentendo il bussamento che facevano alla nostra casa, spedi subito huomini armati per difendere la nostra chiesa, casa e noi altri, questi subito si portarono verso la nostra porta, vedendo questi che per la porta non potevano entrare per il gran popolo che ivi vi stava, andiedero sopra li tetti che guaradavano nel nostro orto ove stava buona parte del popolo che tiravano le pietre verso le fenestre e chiesa. Li cominciarono alcuni a bastonare il popolo e farli fermare et alcuni saltarono nell'horto con portarsi subito alla porta che già un pezzo n'avevano rotto, il popolo vedendo che di dentro vi stavano questi huomini di questo signore si intimorirono e lasciarono il battere la porta, Il nostro servitore Cinteti che stava con li padri dal Cularagasi sentendo il gran rumore per la città subito corse verso la nostra casa, vi trovo questo popolo e senti il battimento che facevano alla nostra porta, lui subito si portò dalli Padri con notificargli che il popolo stava attorno alla nostra casa per buttarla a terra, Il finto Cularagasi sentendo questa nova si levò in piedi con rabbia verso il Mamasachi con dirgli, tu cane va preno, leva il popolo da puella casa, che un gran fuocho ti si accende nella tua, questo subito si portò alla volta della nostra casa e con il bastone fece fuggire la maggior parte del popolo che già si era acquietato per la paura delli huomini Divanbeghi e poi fece accompagnare a casa li padri dal suo maggiordomo; harivati che furono a casa vedondo la quantità delle pietre tirate dalli infelloniti Armeni come fuori da se stessi non tanto per le pietre tirate quanto dalla fintione del finto Cularagasi che tanto haveva parlato bene per noi e poi vedersi cosi assassinati; il popolo alla nostra casa vi stiepe due ore circa. Il sabbato poi il Mamasachi si portò dal principe con levargli una lettera, la quale consisteva che chi fusse venuto alla nostra chiesa delli Armeni dovesse pagare al principe 12 tomani e lu persona fusse in poter loro o di cavargli li occhi, o di buttarlo nel fiume, havuto c'hebbe questa infame lettera la fece publicare per la città a modo di bando e cosi poi la nostra chiesa e casa con questo bando è restata priva d'ingresso d'ogni sortt d'Armeni tanti di forestieri comme cittadini..... Adesso di nesessiatà bisogna che la sacra congregazione ci procuri il racamo dal re di Persia, se vole che la missione vi sia in questa città. Nelle altre persecutioni che sono state il principe sempre ci ha detto: procu-

rate il racamo dal re di Persia, vedrete poi che cosa farò io per voi altri, adesso non possa far niente, perché li armeni mi dicono: perché tenete questi Franchi, che non hanno il racamo dal re di Persia.... certo che questa missione non può andare alla lunga che non ci caccino via questi Armenacci. Qua si dice che dopo questo principe il signor di Persia voglia mandare un vero Turcho Persiano perché vol estirpare questa casata di Bagratoani, e se questo da, certo é che noi non potremo star in questa città senza il racamo..... Le nove della Giorgia sta in qual modo che nell'altra mia scrisse. Giorgio Nepe sta in Ispaan e vive con speranza..... Tiflis 20 giugno 1698. P. Ammadio da Brescia. (ꞏꞏꞏꞏ Persia, 6-8o 1. № 124).

86.

(1) Il P. Silivestro cappuccino missionario in Tiflis dà pur egli un pieno ragguaglio della persecutione degli Armeni heretici dimoranti in quella città e dice esser promossa dal fervore con il quale li cattolici, pubblicamente professavano la fede cattolica, valendosi della ritirata batta dal principe Barzimio per il timore della peste, che cominciava a farsi ivi sentire, essendovi in essa rimasti i soli Turchi con sollevarsi contre i medesimi cattolici, et usando della propria autorità publicarono bandi, che niuno ardisse di andare alla chiesa dei Cappuccini sotto pena di dodici tum-ni, che sono 15 scudi di moneta romana, et alle donne di ésser condotte su l'asino per la città. Alla notitia però havuta dal principe mendò alcuni sbirri a fare un bando in contrario e ricevutolo e grande affronto si portarono dal principe di Nazivan Turco dal visir, dal governatore della fortezza e da altri ufficiali con rappresentarle che li Franchi havevano fatto bona parte della città Franca e che l'havrebbero fatta tutta per poi ribellarsi dal Re di Persia, se non se le inducesse un gran timore con levare al nazuale il nazualato essendo questo il principa'le dei Franchi..... Insuperbiti gli Armeni del la finta vittoria ottenuta, riportarono anche da un ufficiale di far bastonare tre cattolici quali sostennero non solo allegramente le battiture; ma esortavano li sbirri maggiormente con dire; ehe sarà mai se il nostro Giorgio ha patito tanti per nostro amore, patiamo ancor noi per la verità e ritrovandosi tra questi uno che haveva tre fratelli cattolici, il più venerando di essi portandosi nel luogo ove tutti gli altri

venivano battuti disse: questo mio fratello é bastonato per la verità et io primo di lui l'ho abbracciata, e però legate e bastonate pure me, che pur io desidero patire per il mio Signore e dopo di havere allae reiterate istanze ricevute alcune bastonate, fece un bellissimo discorso che molti restarono compunti. Continuando la persecutione e l'insolenza degli Armeni nella città le donne che per un anno avanti si erano dichiarate cattolice furono astrette a pondersi in sicuro. Risolvette pertanto il padre prefetto di essere dal principe di Nasivan, e dal visir con dirle la resolutione fatta di mandare in Ispan, un ambasciatore al re di Persia per significarle l'ingiustitie, che si e commetteveno in quei paesi, ma prima di farlo desiderava di haverne il suo consenso e nel darglielo l'obligò a tacere il suo nome con dile, voglio però regolare il tutto, di che intimoritosi il visir andò dal principe Barzimio con lettere di quello di Nazivam a significarli quello pensava, et inteso malamente da esso scrisse per due volte alli cittadini, che s'aquietassero minacciandoli anco il castigo et il medesimo fece il fratello del Divan Reggi, di cui tutta la Giorgia molto ne teme; ma non bastò mentre li preti armeni con molti della plebe astrinsero alcuni cattolici a darle una lettera con la quale si obbligavano di non andare più alla chiesa e furno questi in numero di dodici. Inteso tutto ciò dalla madre del Divian pregò il P. Prefetto con sue lettere ad esser da lei e scusandosi di non poter lasciar la missione in tempo si calamitoso, replicò il figlio quattro altre lettere dicendole. "Venite da me perchè voglio regolare il negotio come volete, et esortato di andarvi et informato di tutti il principe si portò subito alla città et abboccatosi col principe di Nasivam le disse: Questo negotio voglio regolarlo io come mi piace, nè voi più ve n'impicciarete, al che rispose che era padrone con lavarsene la mani. Onde mandò subito ordine che nessuno ardisse di impedire chi volesse andare alla chiesa dei Padri, volendo che le loro cose si riducessero al pristino stato. Inoltre fece prendere li preti Armeni et il loro superiore che fu bastonato per due volte con dichiarazione di voler tutt'ex le lettere levate ai cattolici, e spaventati gli Armeni dal vederlo operare così dispoticamente promisero di portargli il giorno seguente, non potendo farlo così subito per esser passate in diverse mani.—La mattina seguente andarono gli altri preti dal principe di Nasivam a dolersi che li secolari s'Intrigassero in cose

di legge, al che rispose d'essersene lavato le mani e che non voleva saperne altro.—In questo mentre un Giorgiano per compiacere all'Eristavi che diede pugni al superiore dei preti con dirle molte ingiurie per le quali li cittadini si portarono dal patriarca dei Giorgiani, zio carnale del principe, a pregarlo di non permettere che le fossero levate le dette lettere, dandogline ferma speranza per li zecchini che li promisero ne awisò il P. Silvestro per lettere il principe Barzimio, et inteso il tutto l'assicurò che se dovesse costarle la sua testa voleva che le lettere fossero restituite per la promessa fatta alla madre...., Perdute pertanto tutte le speranza dalli preti, consegnarono le lettere e chiamati da esso le fece una bona ripassata con dichiararsi pubblicamente di voler essere difensore dei padri cappuccini con andare immediatamente a visitare il padre prefetto e dirle voglio essere alla vostra chiesa, tenendolo sempre per la mano nel passare per mezzo alla citta.... (1639, № 130).

87.

(1) Mentre mi trattenevo in Roma per tale effetto capitano le lettere di detto P. Prefetto ed altri missionarii notificando in esse le fiere persecuzioni mosse dagli Armeni scismatici alle due Missioni, l'una di Tiflis in Giorgia, l'altro di Gangia nel Regno di Persia, a tal segno che le volevano affatto desolare, et avrebbero eseguito il loro pessimo intento se l'altissimo Iddio per sua pietà e misericordia non avesse mosse i cuori de Giorgiani e de Turchi ad accorrere agli poveri Cappuccini e se bene in quel punto si sedaro no aliquanto non di meno a forza di danari, ottennero poi che la chiesa nostra di Tiflis fosse serrata, e che nessuno dei Cattolici sotto penna della vita, vi potesse comparire. (Estat de la Perse en 1660 par le P. Raphael du Mans. p. 377).

თ ა ვ ი VIII.

2.

(1) ცხოვრება ქართლისა, ნაწილი მეორე, გვ. 70. შემცნებაში.

2.

(2) იგივე, გვ. 67.

5.

(3)Hora essendosi risoluto il latore di questa venire alla visita dei luoghi santi, et occorrendo altre notizie mi spinge a ragguagliarla del tutto. Già la fiera persecuzione che è durata un anno e mesi si terminò con l'aiuto di Monsignor vescovo d'Ancira, il quale ci procurò un bellissimo racamo, non solito a darsi con tanta ambiezza, e quando per questo credevamo di vivere in pace veniamo più travagliati non nelle proprie persone, nè in quanto alla chiesa perchè v'è libertà, ma però il demonio ha trovato altro mezzo per travagliarci..... In tutta questa quadragesima è stato qui quel Vartabietto che fece la fiera persecuzione e ha infettata ed adirata contro di noi tutta la città poichè ha predicato una settimana per chiesa, e le sue prediche sono tutte contro di me del papa e finenche maledittioni, scomuniche, e ha tanto infervorata la città a nostro disprezzo e dei cattolici, che più non ci puol dire. In questa città mai non sono stati li padri tanto disprezzati come hora... Io non mi sto a stendere a lungo in questo particolare riportandomi alle informazioni che le ne darà il latore havendo lingua Italiana. Tra tante turbolenze viene frequentata la nostra chiesa da pochi cattolici. In questa quadragesima credevamo di fare di molto bene, altrettanto male fanno questi eretici; che più questo Vartabietto ha dato ordine ai ragazzi che per le strade maledichino il Papa e i padri; se Dio con la sua grazia non c'aiuta con la venuta di qualche altro ambascitore con efficacissimo lettere del Papa, dell'imperatore, non so come potranno restare questi poveri cattolici, poiche questi signori sono sitibondi dei danari e qusti non vi

sono. Di tutto questo mi è parso bene renderla consapevole acciò sia informata del tutto, e di tutto si potrà informare meglio dal latore e renderne consapevole il Sommo Pontefice e pensare a qualche efficace rimedio. Questo giovane dunque presentatore della presente è stato a noi di grandissimo aiuto in questa missione essendosi allevato in nostra casa et è giovane di qualche stima in questa città per li suoi buoni portamenti e buon esempio e benchè sia la sua venuta a noi di danno, perchè non sappiamo le cose che possono succedere, nulladimeno per soddisfare alla sua devozione ho caro che venghi costi..... Tifis 20 Marzo 1700. F. Silvestro da Panicale. (Հրոճաբանճնն ԹԻՖԼԻՍ. Persia, vol 1. № 127).

6.

(1)Benche l'Illustrissimo Monsignor d'Ancira abbia ottenuto efficacissimi fermani a nostro favore, ordinando espressamente a tutti di non molestrare i Franchi, nondimeno con tutti i sopradetti fermani gli Armeni eretici di Tiflis non vogliono star quieti, ma sempre vanno provocando nuove inventioni da molestar noi, e li nostri cattolici; et un vartabiet di nome Mosrop ché dimora in Tiflis tutto il giorno altro non fa che maledire il sommo pontefice romano con tutti li re e cattolici romani esortando il popolo a fare il medesimo; anzi per maggior nostro dispreggio ha composto una diabolica oratione la quale fa recitare per tutte le chiese di Tiflis, nel tempo dell'oratione della mattina, e della sera, e sera, e terminando l'infamo oratione fa rispondere al popolo presente, Amen, Amen; onde acciò V. S. Illma e Rma sappia il contenuto della detta diabolica oratione ne le mando la copia. Ella potrà far-sela leggere da qualche amico e sentirà l'infamità et il veleno che vomita questa bestia d'inferno, di questo pessimo vartabiet per venir poi a cognitione della pace che conservano questi pessimi eretici contro noi altri..... Hora veda V. S. R. se son cose queste da dire in publice chesa innanzi a tanta gente semplice? veda Ella gli insegnamenti di questo pessimo vartabiet che fa al suo popolo insegnando a maledir il vice Dio in terra, con tutti i suo i seguaci? Io al certo le dico che se io havessi potenza, a niun Armeno eretico permetterei di metter il suo piede in Italia, perchè questi tali dimorando in Italia mai guardano quel gran bene et eserciti spirituale che si fanno in quelle chiese, ma vanno guardando con li

puttanesimi le cattive usanze che ivi regnano, e poi ritornando in queste parti altro non dicono che maledditioni, et fanno restar noi medesimi mortifiacti; oltre li gran sacrilegii che commettono in Italia perche dando a divedere che sono cattolici si confessano e communisano per inganar Dio e ce stessi, e poi ritornando quà s'esperimentano più pessimi eretici che prima, conforme l'esperienza già c'insegna..... questi medesimi eretici dicono uniformamente che li Franchi (cioè cattolici) sono più pessimi dei Turchi, et è meglio a farsi Turco che Eranco..... Gangia in Persia, 20 Settembre 1700. Fra Reginaldo da Lentini. (გვიგე, № 129).

7.

(1) პროპაგანდის არხივი, Lettere della S. C. vol. 90 p. 122.

7.

(2) Al Sig. Card. Sacripante 9 Maggio 1702.

Mons. Segretario riverisce unilmente l'F. V. e La supplica a degnarsi di passare secondo la mente di questa S. Congregazione ad essa molto ben nota i suoi benegnissimi ufficii appresso la Santità di Nostro Signore a favore del giovanetto Giorgiano di Tiflis per qualche provvedimento, giacché per non essere in questo collegio Urbano alcun luogo vacante non vi si può ricevere. E. perchè l'E. V. resti pienamente informata delle qualità del giovane, e delle genemerenze di suo padre, il medesimo Mons. Segretario le trasmette riverentemente il memoriale per esse dato alla S. Congregazione dal P. Amadeo da Brescia cappuccino, che l'ha condotto a Roma, con una lettera del P. Prefetto delle missioni di Giorgio, e l'attestazione fatta da Mons. Elia vescovo d'Aspahan, quali scritture l'E. V. conforme ne vien supplicata, si degnerà poi di rimandare a questa segretaria con notificare alla medesima ciò che la Santità Sua avrà risoluto circa il detto giovane. (Lettere della S. Cong. Vol. 91. Pag. 120). გვიგე იხილეთ: Registro degli alunni del Collegio Urbano, Vol. 1. Pag. 227.

9.

(3) Al P. Giuseppe Maria di Gesù, carmelitano scalza. Vicario Provinciale. Aspahan. 13 Agosto 1708.

Sono quà pervenute due lettere dirette alla Santità di Nostro Signore, una del Patriarca di Giorgia, e l'altra d'una suo fratello

per nome Cosromiza favorito per quanto egli stesso suppone del re di Persia e giudice d'Aspahan, ambedue però scritte dal P. Basilio carmelitano scalzo missionario in cotesta città.

Scrive dunqu il Patriarcha d'essere disposto adg abbedire al Sommo Pontefice, quale riconosce per capo della Chiesa e Vicario di Gesù Christo. Che sollecitate dal re di Persia a mutar fede, non è per consentirvi giamma, ma che più tosto procurerà di fuggire, e portarsi a questa corte per farvi la professione della fede nelle mani di Sua Santità.

Il fratello poi scrive d'aver già apostato. ma dopo avere per opera del suddetto P. Basilio abiurata segretamente la setta maomettana, o gli errori dnlla Chiesa Giorgiana, con aver sottoscritto la formula della professione della fede prescritta della S. Sede agli Orientali. Essendo però egli giudico publico ed esternamente turco crede di non esser tenuto a manifestarsi per christiano, e poter vivere internamente come tale e ricevere segretamente i sacramenti.

Suppone anco d'aver mentre stava in Giorgia sposata una principessa, senza consumare il matrimonio, ma dopo fattosi turco avere avuto più mogli, ed ora tornato alla santa fede averne tra esse scelta una sola, colla quale ha avuto figliuoli. Supplica però la Santità Sua a compatire e tollerare l'esserna sua dissimulazione, a compatirgli l'assoluzione dall'apostasia, d'aggraziarlo di qualche medaglia con l'indulgenza, e di notificargli se venendo egli a Roma può sperare asilio, e ricovero appresso Sua Santità: Venendo però tutto ciò partecipato dalla Santità Sua e rimesso a qtesta S. Congregazione, la medesima prima di prendere su tal materia risoluzione alcuna vuole essere da V. P. disrintamente e colla segretezza e fedeltà maggiore informata sopra l'esposto e sentire se abbia ciò foni damento, chi siano veramente gli oratori, quale fede possa darsalle dette lettere, ed al religioso, che le ha scritte, con tutto quel di più che la molta prudenza di V. P. giudicherà degno delle notizia di questa S. Congregazione su questo particolare. Intanto procuri con buone maniere, e colla debita cautela e segretezza insinuari nell'amiecizia e cofidenza de personagi predetti ed eccitare la loro pietà cofermandoli nel buon proposito. Che è quanto devo accennare a V. P. ed alle suo orazioni mi raccomando. (Lettere della S. Cong. Vol 97. Pag. 212).

10.

(1) D. Patriarchae Georgiae. 24 Januarii 1711.

Periucundae sane fuere Sanctissimo Domino Nostro literae Amplitudinis Tuae quibus maximam, atque indubiam animi tui erga fidem catholicam professionem ac in Romanam Sedem obsequium tuum tam luculenter testaris. Quamobrem Sanctitas Sua egregiam tuam istam voluntatem, ac mentem summopere collaudavit, et Amplitudinem Tuam pro eximia sua ac vere paterna in te charitate atque benevolentia hortatur, ut in tam laudabili, ac pro voto, atque proposito perseverans formulae professionis eiusdem catholicae fidei quam hisce meis adiunctam recipies prompto ac libenti animo subscribas, ita enim ab omni prorsus erroris labe securus eris, integre, ac fideliter sequens doctrinam Apostolicae Sedis, quae prima cathedra est, et ecclesiarum omnium mater, atque magistra. Quam quidem doctrinam Amplitudo Tua non modo ipsa invicta animi constantia tenere debet, sed alios quoque meliori quo potest modo, atque ratione docere pastoralis muneris sui esse meminere, neque leve piaculum fore putes si commissum tibi a Christo Domino gregem metu persecutionum deseras, cum scriptum si bonus pastor animam animam suam dat pro ovibus suis quare si unquam accidat, ut ingruente aliqua persecutionis procella salutis tuae fuga consulere omnino compelleris, melius utique pro spirituali populi tui bono videtur esse, ut sanctissimos quosdam viros imittatis, te ad tempus abscondas vel in aliquam regionem proximam finitimamque te recipias; unde opem aliquam gregi tuo periclitanti fere possis, et ipsum etiam, data opportunitate invisere, ac praesentia tua solari. Coeterum si persecutoris in te furor eo adveniat, ut alibi cognoscas tuto subsistere minime posse, Sanctitas Sua ita erga te animata est, ut Romae etiam te exceptura sit ea benignitate, atque affectu, quo omnes praesules ab omnibus terrae partibus advenientes excipere solet. Interea tibi Apostolicam Benedictionem perquam libenter, atque amantissime impertitur. Ego autem Deum Optimum Maximum quam enixe precor, ut Amplitudinem Tuam incolumen diu servet. (Lettere della S. Congregazione. Vol 100. Pag. 16).

12.

(2) Principi Cosromizae. 24 Januarii 1711.

Non mediocri voluptate Sanctissimus Dominus Noster percepit ex literis Excellentiae Tuae quibus tam bene te animatum, atque

propensum erga catholicam fidem et eos qui eam profitentur ostendis. Plurimis itaque te Sanctitas Sua laudibus cumulavit, Deum enixe rogans, ut bonam hanc tuam mentem divinae gratiae suae splendorem semper illustret atque perficiat. Excellentiam autem tuam eadem Sanctitas. Sua paterne in Domino hortatur, ut In tam sancto proposito firmum te semper, atque constantem exhibeas, et omnem brevis huius atque fugacis vitae dignitatem, honorem et commodum aeternae animae tuae saluti postponas. Quo autem ad ea, quae salva catholica fide permitti possunt, ea ut omnia tibi permittantur Sanctitas Sua benigne mandavit. His de rebus autem quae christiano homini licent, sicut etiam de his, quae licere nullatenus possunt, satis ipse a patribus missionariis instrui poteris; qui has tibi litteras reddent. Ii enim cum viri sint sana doctrina. magnaque charitate praediti ea tibi consilia daturi sunt, quae spiritualibus necessitatibus tuis opportuniora, quaeque animae tuae maxime conducere videantur, qui ut Excellentiae Tuae pro rerum exigentia adesse possint necessariis facultatibus a Sanctitate Sua instructi iam sunt. Coeterum Sanctitas Sua paterna commiseratione ac pietate intuetur, et quidem gravia, in quibus ipse versaris. Sperat autem Deum Optimum Maximum, qui bonis mentibus occurrere semper solet, nunquam tibi defuturum, proptereaque Divinam tibi opem conciliare iugibus quidem precibus non permittet. Intere plurimas Excellentiae Tuae gratias agit de iis omnibus, quae in utilitate et commodum christianorum pro opportunitate praestas, tibi in paternae suae erga te benevolentiae atque amoris argumentum numismatum aureum, et argenteum, cum effigie sua atque apostolica benedictione transmittit, paratam se praeterea pro eximia sua benignitate, declarans Romae etiam te peramanter excipere, ubi ad Urbem proficisci, et in paternum Sanctitatis suae sinu confugere e re tua esse cogoveris. (Lettere della S. Congregazione. Vol. 100 Pag. 17).

12.

(2) Al P. Giuseppe Maria di Gesù, Carmelitano Scalzo, Vicario Provinciale Aspahan. 31 Gennaio 1711.

Riferitesi in questa Sacra Congregazione le lettere di V. P. con le notizie da lei date del principe Cosromiza e del Patriarca suo fratello la medesima S. Congregazione è stata di parere che si risponda alle loro lettere dirette alla Santità di Nostro Signore

nella forma, che ella potrà vedere dalli aggiunti fogli, che a tale effetto se le mandano a sigillo volante. Potrà ella adunque presentarle con avvalorarne li sontimenti con la viva voce, secondo il suo zelo e prudenza, e quanto al principe gli vada dando le istruzioni (di concerto col P. Basilio confidente di esso), le istruzioni più adattate al caso, e bisogno suo, regolandosi coll'opinioni più fondate di dottori approvati, e per suo maggior se le manda copia d'un Decreto delli 7 Aprile 1629 che si giudica fra gli altri più puntuale ed a proposito in questo affare. Nel rimanente la S. Congregazione si rimette alla prudenza, e carità, sia, non potendosi di quà prevedere tutte le circostanze particolari, né in conseguenza indovinare maggiormente l'istruzione più propria. Con che per fine alle sue orazioni mi raccomando. (Lettere della S. Congregazione. Vol. 100. Pag. 21).

13.

(1) *Statas eleemosynas missionibus Tiflitanac, Gorensi, Candziensi, et Taurisiensi omnium praeterea missionum Patronus, et insignis Benefactor praedictus Kostrov-Can subministrabat. Habuit praeterea et P. Basilium, Parisiensem Carmelitanum Discalceatum, magnae apud Persas autoritatis, emeritum Missionarium, qui heroica virtute in extremis ducem deserere etiam jussus, ut sibi fuga consuleret, noluit, una cum illo mactatus, cui secreto spiritualem navabat operam (Krusinski Tragica vertentis belli Persici historia, p. 274).*

13.

(2) Ce général Cosrov-Can neveu de Guiorghi Kan, le même qui Mir veis avait fait égorgé sous ses tentes. L'un et l'autre étaient géorgiens et catholiques romains; Cosrov avait tant de zèle pour la religion catholique que même pendant le siège de Candahar il faisait dire la messe sous ses pavilions ayant amené à ce desscin trois religieux francs avec lui.

(Mémor surala révolution de Perse. Vol. 6. p. 346. Archives du Ministère des Affaires étrangères. Paris).

14.

(3) Al Sig. Ambasciatore di Francia in Costantinopoli. 4 Aprile 1709.

Trovandosi in un pericoloso cimento la nostra santa religione cattolica ne domini del re di Persia, e specialmente nella Gior-

gia per un empio attentato di un tal Israel Orii armeno, che simulando alcuni anni sono in Europa un fervoroso zelo della religione cattolica ottenne da diversi principi christiani, e particolarmente dalla Santità di Nostro Signore lettere di credenza al re di Persia, ove suppose voler portarsi per impetrare da quella Corte molti vantaggi ai cattolici di quelle parti. Giunto però ora in Persia sentesi con incredibile rammarico di questa S. Congregazione, e di Nostro Signore medesimo, che preso il carattere di amoasciatore de principi chritiani, e della Santa Sede, ed unitosi col Patriarca scismatico d' Ezmiazin procuri con ogni vigore l' estermio della cattolica religione, con aver mosso una crudele persecuzione.... (Յրոճօյանճոս արեւոյ: Lettere della S. C. Vol. 98. p. 37).

14.

(1) Le S-r Evêque d'Agathople Coadiuteur de Babylon dans ses dernières lettres du 5 Août 1711, datées de Tiflis Capitale de Georgie, dit qu'il a trouvé tous les catholiques dans une grande consternation, et qu'ayant appris par divers avis des missionaires français que les Arméniens avaient obtenu du Sophi des ordres contre ceux qu'on avait accordé à M. Michel en faveur des Missionaires.... et qu'en consequence de ces ordres ces schismatiques ayant déjà cruellement maltraité quelques missionaires, étaient en état de ruiner tous leurs établissemens. (Memoires pour le missions de Perse, Archives du Ministère des Affaires étrangères. Paris. Perse. tom. 3. p. 17).

15.

(2) (Յրոճօյանճոս արեւոյ: Monte Caucaso. vol. 2. № 2).

18.

(3) Au Ministre Torcy. Monsigneur. D'Herivan je me suis rendu en Géorgie à Tiflis où commande le frère du Prince Vactank qui est à Ispahan, après m'voir retenu pendant quinze jours auprez de lui il m'a donné quelques officiers pour me conduire jusque sur la mer noire; passant par Gori j'ai trouvé Solcan Saba l'oncle du prince de Géorgie, qui depuis quelques années a pris l'habit de S. Basyle après avoir donné à ses frères une grande province dont il était Seigneur afin de pouvoir professer plus facilement la religion catholique.

Ce prince qui a élevé Vactank, et sa famille, et dont il est honoré et aimé comme leur père et celui de toute la Géorgie, ayant reçu d'Ispahan ses réponses à la lettre dont Sa Majesté l'a bien voulu honorer pour me les remettre en passant m'en chargea, et après avoir fait pour moy ce que l'amour qu'il a pour la France luy inspira il m'accompagnait vers la mer noire par la Mingrelie avec plusieurs officiers et serviteurs lorsque recevant une lettre de Vactank, il me marqua le desir qu'il avait toujours eu de voir Sa Majesté et me dit que ne pouvant trouver une plus favorable occasion, il fallait que je me chargeasse de sa personne si je l'aimais, et si je voulais reconnaître les services qu'il a rendu aux missions.

Ceux qui l'accompagnaient s'étant aperçu de son dessein en donnerent aussitôt avis à la princesse qui envoya plus de trente couriers auprès de luy, et des seigneurs sur les terres des quels il nous fallait passer.

On ne peut être plus attendri que le fut ce prince par les lettres de la princesse, du jeune Baker fils aîné de Vactank et celles de quelques officiers qui luy marquoient que la reine était en danger de mort par la quantité de larmes et l'état où l'avait mis la triste nouvelle de son départ; après les avoir consolé par l'espérance d'un prompt retour nous continuâmes notre voyage.

Le Patriarche de la Mingrelie et de plusieurs autres provinces nous accompagna jusque sur la mer noire après m'avoir marqué plusieurs fois le desir qu'il avait de se réunir à l'Eglise catholique, il me pria de luy envoyer de missionnaires pour trois missions qu'il placerait dans la Mingrelie, les Imerets, et l'Abaza province idolâtre. Son dessein est d'étendre la religion jusque dans la Circacie et plusieurs autres provinces voisines toutes idolâtres. Le Seigneur Saba a été témoin de tous nos entretiens et a engagé ce patriarche à envoyer avec luy son second, nommé David religieux, pour accompagner les missionnaires que je luy enverrais; nous avons trouvé un chemin facile pour nos marchands français qui voudront se rendre de Constantinople en Géorgie et en Perse par la mer noire suivant les lumières qu'il nous a donné.

Étant arrivé à Constantinople j'ai mené le Seigneur Solkan Saba, et ce religieux auprès de M. des Alluns, qui luy a donné de marques d'une bonté si particulière qu'il a été confirmé dans

les sentiments qu'on luy avait inspiré de la magnificence de l'ambassadeur de France à Constantinople; tout l'a charmé et ce qui l'a jetté le plus dans l'admiraton a été de luy voir faire un si bon accueil à un grand nombre de nos pauvres esclaves français dont la delivrance luy a paru d'autant plus admirable que dans la haute Géorgie ils ont la malheureuse coututume de se vendre les uns et les autres aux Turcs. M-r de Alluns qui a bien voulu nous donner un appartement dans son palais, nous fera partir au premier jour...', J. Richard, missionnaire. Constantinople. 17 Novembre 1713. (Archives du Ministère des Affaires étrangères. Perse. Vol. 3. p. 78).

19.

(1) Monseigneur (Torcy). Les fatigues de mon voyage m'ont tellement affaibli que j'aiété obligé de me servir de la main d'une personne de confiance pour marquer à Votre Grandeur, que je suis arrivé à Marseille le 23 de ce mois avec le Seigneur Solkan Sabá religieux de l'ordrc de S. Basile oncle du prince de Géorgie, qui porte à Sa Majesté les réponses à la lettre dont Elle a bien voulu l'honorer, et é celle que Votre Grandeur luy a ecrite.

Monsieur d'Arnoux a eu la bonté de le recevoir avec tout l'honneur du à sa qualiré, et à son merite, imitant en cela ce qu' avait fait M. Des Alleurs à Constantinople.... Je crois que M. d'Arnoux aura d'abord averti Votre Grandeur de l'arrivée du Seigneur Solkan Saba; le desir qu'il a de voir Sa Majesté luy fait desirer de ne pas tarder long temps à Marseille. Cependant les fatigues du voyage qu'il vient de faire, les rigueurs de la saison, et son age avancé me font craindre surtout dans le temps du Careme qui sera commencé avant que les ordres de Votre Grandeur soient venus pour son depart. Je suivrais pourtant ceux qu'il luy plaira de me donner en prenant de ma part toutes les precautions possibles pour qu'il ne tombe point malade dans le chemin.

M. des Alluns marque à ce que je crois à Votre Grandeur qu'un religieux de Mingrelie accompagne ce Seigneur, et qu'il doit selon les ordres qu'il en a de son Patriarche conduire en s'en retournant dans cette province des missionnaires françois auxquels il donnera trois maisons l'une dans la Mingrelie, l'autre chez les Abassidgés, et la troisiéme chez les Abases qui sont idolatres voisins des Circassiens aussi idolatres. Nous avons été pendant 40

jours auprès de ce Patriarche dans ces provinces. C'est une personne d'esprit qui à de très belles qualités; l'amour qu'il a conçu pour la religion catholique, et son affection pour moy l'ont engagé à me prier plusieurs fois de luy emmener des ouvriers Evangeliques; n'ayant peu resister à ses instances réitérées, je me suis chargé de cette commission. Je ne luy eu pas plutot fait connaitre ma determination qu'il me chargea de ce religieux en qui il a beaucoup de confiance, pour apprendre notre langue et enseigner la sienne aux missionaires quil'accompagneront..... J. Richard. Marseille, le 1 Fevrier 1714. (ოგოვე).

20.

(1) (პროპაგანდის არხივი, Monte Caucase, vol. 2. № 4).

22.

(1) Dilletissimo Signor Zio. 20 Fevrier 1714 a Solkan Saba. Restai al somo contento d'haver ricevuta la sua carrissimi adi quattordici di Febrarro, scritami da Costantinopoli li vintiotto di Novembre prossimo passato unita ad un'altra gentilissima del Eccellentissimo Sig. Am. Extr. del Imperator di Francia, che mi ha reso tutto confuso, non solo per li tanti nobilissimi trattamenti fatti a V. S, quanto per li virtuosi e cordiali consigli che mi fece nella sua stimatissima fatta al Sig. D. Ricardo M-o Apostolico al quale avrei pottuto dare veremente occasione di ricordarsi di me, se mi fossi io ritrovato in patria, che se non foci quello dovevo con lui per causa della mia, assenza, prometo lo farò con tutti li nazionali li Francia. et alla loro consideracione ancora alli loro amici da loro racomandati, e ciò si vedrà spero in breve, con l'occasione del stabilimento della Compagnia Realle di Francia in questo regno di Persia.

Mi spiacque assai d'haver inteso quanto hà sofferto nel viaggio, ma spero consolarmi in breve quando intenderò il suo arivo in Francia, dove spero haverà quel onore di vedere il più Grande e più Generoso Monarca della terra et un regno il più fiorito dell'Europa, e quello vedrà di più particolare sarà il veder ancora populi degni e di tal Re e di tal Regno tutti dediti alla religione di G. X. S. N. et alla sua propagacione, qualità tutte degne d'essere vedute da tutto il mondo, e solo à me tocca sin horra d'esser-

ne privo, ma quello mi consola che sono ancora in vitta, e così sino viverò, viverà ancora la speranza.

Non ardisco scrivere niente di proprio pugno, per la paura che tengo del mio fratello Giessé Generale dell'artèleria, il quale sempre come demonio inimico e ribelle mi circonda per divorarmi, sicché il tutto lo potrà sapere quando il suo antico amico Giuseppe verrà in Francia, che spero partirà doppo questa Quadregesima abenché ciò mi rende difficile di lasciarlo portire, mentre è il solo che giornalmente viene consolarmi ma non posso fare altrimenti e fine d'evitare di scrivere in propri carateri. Fratanto mi raccomando sempre alle sue sante orazioni, e pregola raccomandarmi ancora alli Religiosi tutti con li quali incontrerà amicitia in questo suo fortunato viaggio, et prego l'Altissimo si degni di concedergli il compimento delli suoi santi desideri, et augurandogli dal Cielo il colmo d'ogni contento mi dichiaro qual sempre fui e sarò. Del mio diletto Sig. Zio. Humilissimo suo Nipote. In loco principii Suo humilissimo devotissimo obligatissimo servitore incontaminabile, Giuseppe Freseurati Veronese. Al Sig. Solkan Saba Abate delli monachi di San Basiglio nel monastero di S. Giovanni Battista in Giorgia. (Archives du Ministère des Affaires étrangères Peres. Vol. 3 p. 98).

23.

(1) 1739.

24.

(2) Al P. Sulkan Saba. Monaco di S. Basilio. 17 Aprile 1714.

Ho inteso con somma consolazione dalla lettera di V. R. delli 11 del mese prossimo passato il molto zelo che ella ha de' progressi della religione cattolica, quale ha abbracciata, e la sua buona intenzione di promuoverla, non solo nella Giorgia, ma ancora nella provincie circonvicine, il che è stato da me partecipato a questi Eminentissimi miei Signori, che non lasciano di commendarla, e sono per dar, mano e cooperare efficacemente al suo buon desiderio, al quale effetto si starà qui attendendo la sua venuta per sentirla su questo particolare, e divisare i mezzi più proprii ed efficaci per così santo fine. Intanto si sono implorati dalla Santità di Nostro Signore gli offizi da lei richiesti appresso Sua Maestà Cri-

stianissima a favore del re di Giorgia, con trasmettersi il breve della Santità Sua a Mons. Nunzio in Parigi, acciocchè lo consegni a V. R. per presentarlo alla Maestà Sua, ne s'è lasclato di raccomandare all'istesso Mons. Nunzio la persona, ed affari di V. R. piena fiducia che sarà assistita dal medesimo vigorosamente appresso l'istessa Corte. Ho goduto poi molto delle amorevolezze, che ella scrive d'aver ricevute dal P. Generale de' Carmelitani scalzi, il quale in ciò avrà sodisfatto al proprio dovere, ed al merito di V. R. alle cui orazioni per fine mi raccomando. Lettere della S. C. Vol. 102. Pag. 93).

25.

(1) A Mons. Nunzio di Parigi. 17 Aprile 1714. Sarà ad inchinarsi a V. S. il P. Sulkan Saba Orbeliano, monaco di S. Basilio parente del re e principe di Giorgia, e cattolico molto zelante. Viene egli spedito a cotesta corte dal Sofi di Persia, con le risposte ad alcune lettere di Sua Maestà Christianissima, concernenti quelle sacre missioni. In tal congiuntura è anche per implorare il validissimo patrocino di Sua Maestà Cristianissima a favore del suddetto principe di Giorgia ritenuto contro sua voglia dal re di Persia in quella corte. E Perché la libertà di questo principe molto ben disposto a favorire la religione cattolica ne suoi domini puol contribuire molto allo stabilimento e progressi della santa fede in quelle parti, s'è degnata la santità di Nostro Signore di raccomandare a Sua Maestà Christianissima la causa di questo principe, conforme V. S. potrà veder della copia del breve di Sua Santità, che se le manda aggiunto, acciocchè favorisca di consegnarlo al detto monaco che dovrà presentarlo a Sua Maestà. Sarà poi effetto della singolare benignità di V. S. l'accogliere cortesemente l'istesso monaco, il promuovere efficacemente apresso cotesta corte i suoi affari, e fargli godere i soliti effetti della sra protezione, per qual fine vivamente lo raccomando a V. S. anche per parte di questa S. Congregazione e le offro. (Lettere della S. C. Vol. 102. pag. 94).

25.

(2) Charissimo in Christo filio Nostro Ludovico Francorum regi Christianissimo. Clemens Papa XI, Charissime in Cristo fili Noster salutem.

Omnem Majestatic tuae auctoritatem, ubicumque res postulat, ad catholicae fidei rationes tuendas, et amplificandas paratissimam esse universa christiana respublica perspectum, atque exploratum iam pridem habet. Nos, qui praeclarum hoc, et sene vetus Institutum tuum meritis laudibus saepissimo commendavimus, vereri minime possumus, qui alacri, libentique animo praevalida ope, ac patrocinio tuo iuvandum suscipias regem seu principem Georgiae, qui modo apud regem Persarum invitus detinetur. Is enim sicut accepimus, ubi suam in ditionem redire libere posset, benevolentiam, qua catholicos respicit, palam explicare ac ipsos benigne fovere non praetermitteret, adeoque sperandum maxime foret, ut orthodoxa religio illic, benedicente Domino, refloresceret, loetioribusque in dies proficeret incrementis, quemadmodum fusius intelliges ex dilecto filio religioso viro Solcan Saba Orbelo, monache ordinis Sancti Basillii, eiusdem Georgiae principis consanguineo, qui has nostras litteras Tibi reddet, et praestanti, quo flagrat, divini honoris zelo dictus, regium tuum ea in re praesidium humiliter ac enixe imploravit Eum itaque ut qua soles benignitate audias, simulque liberam memorati principis dimissionem opportunis officiis promoveas, ac urgeas, Maiestate tua vehementer petimus. Quibus officiis rem certe praestabis eximia pietate tua summopere dignam, ac admodum Nobis gratam, a Deo autem, cuius imprimis negotium agitur, aeternam Tibi ipsi retributionem ac diuturnam inter mortales felicitatem praestolari merito poteris. Charissime in Christo fili Noster, cui interim Nos pontificiae charitatis pignus Apostolicam Benedictionem amantissime impertimur. Datum Romae die 13 Aprilis 1714. (Princip. an. 14. pag. 51. Archivio Vaticano).

29.

Si Vactank, roi de Georgie, reste à Ispahan, la Georgie est dans un danger évident de se faire toute mahométane.

S'il retourne dans ses états, non seulement les Géorgiens conserveront la religion chrétienne, mais aussi se réuniront à la catholique, à l'exemple de leur roi, qui est dans les dispositions de le faire, et qui attribuant son malheur au retardement qu'il y a apporté, a fait voeu de ne plus differer, sitôt qu'il sera rentré dans son royaume, Le dessein de ce prince est même plus vaste; il desire procurer aux missionnaires les moyens efficaces de convertir la

Circassie, qui confine à la Géorgie, et dont il a épousé une princesse.

Sachant donc que le très grand empereur de France n'a point d'autre motif en protégeant le princes persécutés pour la religion, sinon d'étendre par tout le monde celle qu'il professe avec tant de piété, il ne prend aussi la liberté que de lui représenter la conversion, je puis dire universelle, de près de vingt-quatre provinces bien peuplées, et de plusieurs états voisins qui sont plongés dans l'idolatrie.

C'est uniquement pour le salut de ces peuples que j'ai entrepris ce grand voyage, et que je suis venu me prosterner aux pieds du fils aîné de l'église, espérant que cette lettre fournit aux seigneurs Persans, excités d'ailleurs par les promesses qui leur auront été faites, l'occasion d'intimer au Saphi qu'il est nécessaire pour cela de renvoyer Vaktang en Géorgie, comme le plus propre à y faire exécuter ses ordres.

Ce moyen met parfaitement à couvert les secours qui seront confiés à la personne que Sa Majesté impériale aura choisi; parce que c'est un usage établi en Perse, que, pour faire réussir une affaire, on commence par des promesses par écrit, et que l'on ne donne rien que l'affaire n'ait effectivement le succès qu'on s'est proposé; et par conséquent les grandes ne toucheraient rien avant de retour de Vaktang sain et sauf dans son royaume.

Il reste à parler de la nature de ces secours: 300,000 écus sont nécessaires et ils suffisent. Mais par quel endroit le roi de Géorgie peut-il mériter cette grâce? C'est un prince, chrétien, qui cite en sa faveur tant d'autres rois et princes que Sa Majesté très chrestienne a secourus et continue de secourir avec tant gloire, dans leurs différentes disgrâces. C'est de plus un prince qui désire sincèrement imiter, pour le salut de son peuple, le zèle qu'il admire dans le très auguste et très généreux monarque auquel il a recours; ce qu'il ne peut faire sans sa puissante protection.

Après cette grâce que j'ose demander pour Vaktang au très puissant empereur de France, j'ai encore à lui présenter la très humble requête du Patriarche de la Mingrelie. Ce prélat, que je connais depuis très longtemps pour un homme de bien, m'a instamment prié, lorsque j'ai passé par sa province, de demander huit ou dix missionnaires à Sa Majesté, laquelle est treconnu dans tout le Levant pour le protecteur et le soutien de toutes les missions.

Le dessein de ce Patriarche est de se réunir au Saint Siège, et de travailler avec ses missionnaires à la conversion des Abazes; et pour gage de la sincérité de sa parole, il m'a donné un religieux nommé David en qui il a une entière confiance, et qui doit lui conduire les missionnaires qu'il espère que Sa Majesté aura la bonté de lui accorder..... il voudra bien jeter un regard favorable sur tant de provinces affligées, dont il peut facilement amener les uns à la connaissance du vrai Dieu et réunir les autres à l'obéissance de l'Église.

Or le moyen le plus naturel, et l'on peut dire l'unique, pour y parvenir, est de procurer le retour de Vaktang dans ses états; et comme ce sont les, grands de Perse qui le retiennent à Ispahan, en inspirant au Sofi, qu'ils gouvernent, qu'il est de son intérêt de ne le pas laisser retourner, il ne s'agit que de les gagner, ce qui ne se peut que par les présents que ce prince n'est pas maintenant en état de faire, tant à cause qu'il regne depuis fort peu de temps, que parce qu'il lui a déjà fallu faire de grandes dépenses.

Puis donc que sa majesté très chrétienne, poussée par les seuls mouvements de son zèle et de sa piété, veut bien secourir ce prince; la manière la plus efficace pour réussir et de vouloir bien lui envoyer une personne dont le très grand monarque soit sûr, avec les secours nécessaires pour mettre Vaktang en état de gagner les seigneurs persans, et avec une lettre au Sofi de perse, par laquelle sa majesté le prie d'ordonner à ceux qui commandent dans la Georgie, de faire en sorte que les Français qui y feront passer leurs marchandises pour la Perse, le fassent en toute sûreté. (Archives du Ministère des affaires étrangères, Perse, vol. 3 p. 108).

30.

(1) Solkan Saba qui paroît avoir crédit sur les peuples et sur la famille royale en Georgie paroît aussi fort zélé pour la Religion Catholique Romaine dans la vue de réunir tous les peuples de son pays qui sont schismatiques s'étant fait lui-même catholique Romain depuis 22 ans et ensuite Religieux afin de pouvoir travailler à ce dessein avec plus de liberté, et cela même l'a porté à venir jusqu'en France dans l'unique dessein de demander des missionnaires. Le Patriarche de la Mingrelie et qui l'est aussi des abazes, des Imeretes et du Guria quoique peuples tous différents,

s'est joint à luy pour le même dessein, voulant premièrement se faire instruire luy même et attirer en suite à l'Eglise Romaine tous ces pays: ils pretendent aussy que Vactank Roy de Georgie ne souhaite rien tant que de la pouvoir embrasser et de donner cet exemple à tout ce qui luy reste encore de Sujets, que ce Roy de plus estant allié par la Reyne sa femme avec les trois Princes qui gouvernent la Circassie et qui sont les frères, il seroit très facile de convertir pareillement dans la suite tous les peuples qui leur sont soumis et qui tiennent une etendue de païs aussy considerable que difficile à penetrer, en ce qu'ils occupent tous les derrières du Mont Cancase, et l'on peut raisonnablement croire et espérer qu'il seroit d'autant plus facile de gagner ces peuples, qu'ils sont honnetes, douces, et civils, fort accüeillans à l'égard des estrangers et que cependant ils se sont attachéz à aucune Religion, les nus se disant chretiens et les autres mahometans, sans que n'y les uns n'y les autres sachent ce que c'est que la Religion dont ils pretendent estre, de sorte que l'on convertiroit ainsy successivement selon toutes les aparences autant de peuples qu'il y en peut avoir dans toute la France, cela meme paroît d'autant plus facile et d'autant moins à negliger, qu'il ne faut pour l'entreprendre et pour y reussir que d'avoir des ouvriers en asséz grand nombre et bien choisis, qui n'ayent d'autres veües que de bien s'acquiter de leur missions, et quand il n'y auroit que ce seul objet il est très certain que rein n'est plus digne de la grandeur, du zèle et de la pieté du Roy. (08030, 830. 129).

32.

(1) Nous avons l'honneur de présenter à votre majesté un bref que N. S. P. le pape a bien voulu nous envoyer en faveur de Vactank, roi de Géorgie.

C'est une occasion précieuse que S. S. nous fournit de venir une deuxième fois aux pieds de votre majesté avec la permission qu'elle nous en donne.

Cette faveur réitérée suffit pour nous engager à ne nous souvenir jamais qu'avec une extrême joie du voyage que nous avons entrepris quand même la providence permettrait qu'il n'et point eu d'autre succès.

Quel bonheur pour nous de pouvoir publier que nous avons eu l'avantage d'être les témoins oculaires de ce que les autres ne

peuvent admirer que de loin et d'avoir vu de nos yeux, en la personne auguste de votre majesté, non seulement la sagesse et la magnificence de Salamon, mais aussi la foi et la piété de David.

C'est particulièrement par cette piété, grand monarque, que votre majesté deviendra, jusque dans un pays aussi éloigné que le nôtre, l'appuis des rois et le protecteur de la religion. (᠒᠗᠒᠑᠑, ᠔᠓. 140).

33.

(1) ᠒᠗᠒᠑᠑.

34.

(1) Illustri ac Potentissimi Vactanch Asiaticœ Iberia Regi.
Clemens XI.

Illme, ac Potentissime Rex Salutem, et lumen Divinae Gratiae. Acceptus supraquam exprimere verbis possimus, Nobis accidit ad Almam hanc Urbem nostram adventus Dilecti filii religiosi viri Solhan Saba Monachi Ordinis, S. B. Consaguinei tui; ex eo enim magno animi Nostri Solatio plura congnavimus, quae ad promovendas istis in partibus catholicae fidei rationes usui admodum Nobis fore non dubitamus. Permolestè tamen audivimus Celsitudinem tuam, cujus impimis, sttenua, sedulaque ope catholicum cultum propagari plurimum posse arbitramur, in Aula Regis Persarum adhuc detineri, nec plane omisimus, iis adhibitis mediis quae magis opportuna, et conducibilia visa, sunt, impense curare ut libera tuam in Ditionem revertendi facultas Tibi quamprimum tribuatur, sicut ex praedicto religioso viro fusius intelliges. Interim vero paterne in Domino Te hortamur, ut angustias, ac oerumnas quas in hac lacrimarum Valle degentibus frequenter subire necesse est; aequo, constantique animo, patiaris, faciasque de tribulatione proventum. Coerte tum etsi pro comprerto habemus Te nequamquam stimulis indigere, ut Orthodoxam religionem, ejusque cultores, ac Magistros missionarios Maiorum tuorum exemplo benigne tuearis, et foveas, cum tamen proecipua haec sit Pastoralis solitudinis Nostrae cura, praeterire nullomodo possumus, quin eos omnes Tibi summopere commendemus, as enixe a Te flagitemus, ut quod ultro faceres, uberius etiam atque studiosius intuitu Nostro id facere velis. Quoniam vero certiores facti sumus Celsitudinem tuam ad am-

plectendum hujus Sanctae Romanae Ecclesiae cultum admodum propenzam esse, quin etiam ad id peculiari sponcione se jamdiu obstrinxisse, eam vehementer hortamur ut, omni sublata mora, salutare, imo necessarium hoc propositum exequatur, fidem suam liberet, redatque Altissimo vota sua. Quod si fecerit, praeterquam quod aeternam animae suae salutem in tutto ponet, nulla Nos paternae Nostrae erga se voluntatis indicia proetepmittemus, et quibuscumque poterimus officiis eam illi perpetuo declarabimus. Deum interim, in cujus manu sunt omnium corda Regnantium, humiliter obsecramus, ut quod in Te operari coepit, perficiat atque confirmet. diuturnamque Celsitudini tuae incolumitatem cum verae felicitatis cumilo largiatur.

Datum Romae apud S. Mariam maiorem sub Annulo Piscatoris die 17 augusti 1714 an Ponti. 14. (Arch. Vati. pag. 107).

35.

(1) Settimani, Diario Fiorentino, vol. 15. an. 1713—23 p. 116—117.

36.

(2) არ ვიცით სწორედ რომელი უნდა ვიგულისხმოთ. ზემოდ ამავე დროს ნათქვამია, რომ 62 წლის კაცი იყო. ხოლო ბ. თ. უოდანის ქრონიკებში (ტომი 2, გვ. 485, 502) აღნიშნულია, რომ იგი დაიბადა 1659 წ. 24 ოქტომბერს. რ. ერისთავის გამორანგანრიშებით კი წიგნი ლექსიკოგრაფი დაბადებულა 1658 წ. (იხ. ს. ს. ორბელიანის ლექსიკონის წინასიტყვაობა, ტფილისი, 1884 წ.)

37.

(3) Missionari Toscani, parte seconda.

38.

(4) Archives du Ministere:..... Perse vol. 4.

39.

(5) იგივე.

41.

(6) Dilecto filio religioso viro abbati Sulkan Saba ex principibus Georgiae monacho ordinis sancti Basilii.

Clemens papa XI.

Dilecte fili religiose vir salutem etc. Etsi abunde persuasum, exploratum que habeamus te ea ipsa impellente pietate, cuius mul-

tiplicia ac iilustria documenta in alma Urbe nōstra requisitū, spon-
te tua libenter, al enixe adfuturum esse apostolicis missionariis
quos piis tuis potissimum annuentes votis, istas in parte propediem
allegare decrevimus, adeo tamen impense cupimus eos benevolen-
tiaē tuae fructu gaudere et auctoritatis praesidio communiri, ut tem-
perare nobis nullo modo possimus, quin illos etiam atque etiam
tibi, et maiori cum animi nostri studio commendemus. Quaequum-
que autem in ipsos contuleris benevolentiae ac humanitatis officia,
ut apostolicum ministerium cumulate implere valeat, grata praeter
modum et accepta nobis exitisse tunc luculenter intelliges, cum
opportunaē nobis se sederint occasiones gratificandi tibi. Patrem
interim misericordiarum vedementer obsecrare non desinemus, ut
sacros eorundem missionariorum labores foecundare, tibi vero di-
vinarum gratiarum incrementa et felicia cuncta largiri dignetur cui
nos paternae nostrae charitatis pignus apostolicam benedictionem
impertimus. Datum Romae die 7 Maii 1715. (Archi. S. C. de P.
fide. Monte Caucaso, Giorgia. Vol 2 №2).

41.

(2) Venerabili fratri patriarchae Mengreliaē.

Clemens Papa XI.

Venerabilis frater salutem et lumen divinae gratiae. Cum pro
pastoralis officii nostri patione omnium, quotquot ubique terrarum
sunt, christifidelium paternam curam gerere teneamur, nihilque pro-
fecto vehementius exoptemus, quam et unisquisque eorum ad ve-
ram aeternae salutis semitam dirigatur: hinc fraternitas tua colligere
satis poterit, quam enixe in praesens a te flagitemus, ut apostoli-
cos, missionarios, quos istam in regionem propediem allegaturi
sumus benigne fovere, piosque eorum labores opportuno patrocinio
iuvare velis. Quod ubi praestes, quemammodum ex iis, quae de
humanitate ac equitate tua ad nos allata, fuerunt, te cumulate praes-
titurum esse confidimus rem certe facies non tam munere tuo dig-
nam, quam nobis summopere gratam, et acceptam, populisque in-
super, quorum regimini praees maxime saltarem. Bonorum interim
omnium authorem dominum impeuse rogamus ut fraternitati tuae
foeliicia cuncta largiatur, ac misericorditer efficiat, ut lucerna pe-
dibus tuis sit verbum tuum, et lumen semitis tuis, Datum Romae
die 7 Maii 1715. (ut Supra. № 17).

42.

Al Sig. Sulkan Saba. 30 Luglio 1715.

Con somma consolazione e piacere questa S. Congue ha inteso l'awiso da V. S. portatole del suo salvo e felice arrivo in cotesta città e delle singolari dimostrazioni e finezze colle quali è stata accolta e vien trattata dal Sig. Aambaciatore di Sua Maestra Christianissima; di che questi Emi miei Signori seco vivamente se ne rallegrano ed io in particolare, che non ho mancato di darne parte alla Santità di Nostro Signore il quale ne ha mostrato singular godimento con espressioni molto speciali del suo paterno affetto e stima verso di V. S. Per altro tanto Sua Santità, quanto la S. Congue rimane non poco amareggiata per l'infelice positura degli affari del Sig. Vartank Principe di Georgia attesa l'instrusione del suo fratello nel principato. Benché si spera che mediante gli officii autorevoli di Sua Maestà Christianissima apresso il Sofi di Persia siano le cose per cambiare faccia, e per tornare a quella provincia sotto il dominio del suo vero e legittimo Signore.

Per quello poi che riguarda la spedizione fatta non così opportunamente dal P. Gle del Cappuccini di così numeroso stuolo di religiosi per missionarii nella Giorgia, merita compatimento avendo egli creduto d'adempire sue parti con usar tutta la diligenza per la più celere spedizione di questi sacri operaii, e se non fosse stata V. S. trattenuta dagli impensati accidenti era meritevole di lode e mentre vivamente li raccomando alla protezione di V. S. assiocché mediante la sua assistenza possano fare quel frutto maggiore che dall'opera loro si spera, resto e me le offro.

(Lettere della S. C. Vol. 104 Pag. 139).

43.

(1) A Tiflis, les capucins Italiens, sont au nombre de six, ils ont un bon nombre de Seigneurs Georgiens aussi catholique. Les Evêques et religieux du pays se faisant instruire pour être plus en état de disputer contre eux sur le dogme reconnaissant peu à peu la verté.

A Gori ils ne sont que quatre occupés à instruire et entretenir dans la véritable religion quelques Tavats ou petits princes de la Géorgie, et plusieurs de leurs domestiques... 8 Juillet, 1715. (Lerse tom 4 pag. 176 Archives du Ministère des Affaires étrangères).

(1) Le nuove di questi sono assai deplorabilè. La nostra Missione de Tiflis, così bella e gloriosa appresso a Dio e a gli huomini, il mese di settembre, dell'anno passato, fu dalla furia Armena, se non estinta, almeno ridotta all'ultimo sterminio. Parve poco a questi Ribelli di Dio e della Sede Romana, distruggere a fundamenti il nostro Ospizio, capace di 13, Religiosi e poi insorsero ancora contro la Chiesa, e perchè in questa non potessero fare il simile per la fortezza della Fabbrica la bruciarono in più parti, ed entrati dentro senza, ostacolo, perchè solo due Preti erano presenti, gettarono a terra l'Altare, tagliarono tutte le immagini in pezzi, ruppero Croci, e Crocifissi, ed uno di coloro più degli altri perverso messa mano alla sciabola awentò un colpo ad una bella e divotissima immagine della Gloriosa Vergine Maria; ma (senta miracolo) la sciabola avanti di colpire la Vergine si spezzò in due parti. Ciò veduto dal perverso et indiavolato Armeno, in vece di compungersi, dà di mano a un lungo coltello, più ostinato di prima, e con esso ferisce in più parti la Vergine SSma. Non terminò qui la rabbia Giudaica, che tali, tali e forse peggiori degli Ebrei posson chiamarsi gli Armeni; ma dopo gli strapazzi della Madre si voltarono contro del Figlio ed estratta a forza di sciabolate la Custodia Venerabile del Santissimo Sacramento qual divisero per mezzo con un colpo, gettarono in terra le Particole tutte, e sonando e saltando, alcuni anche vestiti dei Sagri Paramenti nostri di Chiesa, tanto co' piedi le calpestarono finché non furono stracchi. Dopo non potendo inferire contro de'Vivi lo fecero contro i morti, ed entrati in una sepultura, ove stava un Padre nostro già Prefetto, e di 15 giorni sepolto, dopo haverlo in più modi e crudeli, et inumani strapazzato, uscirono fuori, e vi rinchiusero dentro un Cane, acciò divorasse per la fanie il morto Padre. Per non cagionare più orrore non mi stendo d'awantaggio. Li nostri poveri Padri senza Ospizio e senza Chiesa dimorano in una piccola casa. I. Giorgiani, quali per lo sdegno di quel Sig. Sabba, che venne in Roma et in coteste parti, benché loro non sieno stati esecutori di questa scellerata e crudele persecuzione, sono stati però Pao-motori e l'hanno permesso agli Armeni.

Adorano il Smo. Sacramento e poi lo calpestano; venerano le sacre immagini, e poi le tagliano in pezzi; onorano la Chiesa

e poi la rovinano e deturpano. Ecco la Religione cristiana di questi scismatici ed eretici Armeni, i quali non possono commettere tali sceleratezze senza la permissione dei Giorgiani. Veda se è vero che i poveri Missionarii sono dannati in questi paesi ad Bestias. E benché da nemici di Dio non si possa aspettar altro, il vedero però così calpestare il Venerabile e strapazzare le Sacre Immagini, e la Chiesa da chi vanta d'esser Cristiano, benché sieno teisti assai adolora il cuore d'un povero Religioso. E. poi questi iniqui Armeni quando sono costà si fingono Cattolici, e quà tornati ci vantano d'aver mangiato un sacco di Comunichini in Italia. Io però non so se Iddio il permettere per il mio demerito, o forse che non morissi di dolore se mi fosti trovaro a vedere questi sacrileghi attentati, e singolarmente verso il venerabile e la Santissima Vergine, ma ero partito da Tiflis circa un mese prima, stato chiamato i Tauris da un nostrao Padre Francese, a cui essedo morto il compagno, ed uno anche infermo, temeva assai di morire senza un Assistente Religioso; onde non mi ritrovai a questa lagrimevole tragedia, fatta dagli eretici e Scismatici Armeni contro Dio e la Chiesa Romana, istigati a questo dal loro disgraziato Patriarca, e da un Vescovo Armeno, che ha studiato in Roma. Altre nuove qui non ci sono, se non che si crede, che anche quest'anno continuerà la peste, come ha già fatto cinque anni addietro.

Tauris 8 Aprile 1718 F. Agiolo da Poppi.

(Missionarii Tocani parte seconda).

47.

(1) Al Sig. D. Dom. della Rocca. 15 Ottobre 1718).

Era qui già precorso l'awiso da V. S. portatomi sotto li 23 di Maggio, e di Luglio passato dell'atroce persecuzione mossa dal Patriarca Armeno, e dal suo vicario contro i missionarii e cattolici di Tiflis in Giorgia, il che ha sommamente commosso questa Sacra Cògregazione, e la Santità di nostro Signore medesimo. Onde non si mancherà di fare quei passi, che si giudicheranno più convenienti al bisogno, con procurare ancora, che vengano castigati, e puniti i delinquenti e risarcito ogni danno da essi apportato a quella missione.

All'incontro è stato di non ordinario piacere a questi Eminentissimi Signori l'awiso da Lei portato, che sia riuscita al Sig. Sul-

kan Saba dopo varii travagli e vessazioni di sedare col favore di quel re i tumulti contro di esso insorti per la sua costanza nella santa religione cattolica.....

(Lettere della Sac. Congreg. Vol 107. Pag 335).

50.

(1) Questo signore essendo di spirito assai elevato, studioso, ben inclinato alla verità cattolica e ad un nostro missionario ha giurato sopra la sua spada essere di cuore cattolico e credere quello che tiene la Santa Romana Chiesa. Il che ha a me confermato più volte, e molto l'ho sentito discorrere in publico in biasimo dello scisma dei Greci, ed in favor nostro, non ostante che egli ancora come Giorgiano sia di tal rito; e spesse volte si scusa con li missionarii delle cose che permette, adducendo o l'impotenza o il timore di cagionar maggior male alla missione, et in oltre questo ultimo tempo siamo molto avanzati nella sua amicizia, cagione che il nostro prefetto gli fa lezioni di astronomia con suo grande piacere e profitto. (პროპეგანდის არხივი. Miscellanee. t. 10 p. 180).

51.

(2) Beatissimo Padre. Essendo da Dio Ella costituita Direttore e capo sopra tutti i cristiani, alle viscere della sua paterna carità al sommo dispiaceranno le miserie ed i travagli fra li quali gemono i suoi figliuoli. Al presente i Signore degli Ottomani prepara armamento in questa vicinanza per mettere in estermio questo nostro domino, insultando d'estirpare anco di queste parti il nome cristiano. In tali angustia il solo scampo a noi resta, che è il ricorrere al seno della sua paterna sollecitudine, quale unicamente puole con forza dei principi cristiani, o interposizione di loro persona alla Porta arrestar gli ottomani dal recar sopra di noi gli esterminii minacciati. Immeritevoli d'esser patrocinati dalla Santità Sua saran per la più parte questi popoli, perché non ubbidiscono questa Santa Sede, nella ubbidienza della quale con la credenza della fede cattolica, come altri miei antenati, mi professo di vivere, benché la disgrazia dei luoghi e rivolte non permettino apertamente svelarmi; ma perché i beneficii del Padre possono assai per ridurre i figli disuniti all'unità ed alla verità, et anco in riguardo a molti cattolici che sono in questo nostro dominio, ho stimato mio debito avanzarne notizia

alla Santità Sua, e supplichevole implorare in tali angustie il suo patrocinio e benedizione.

Le strade guardate per questa parte da Maomettani non ci permettono inviar queste nostre per persona titolata. Tiflis 29 Novembre 1722. Di Sua Santità.

Umilissimo et ubb^{mo} servo Vactanch re di Giorgia. (Arch. Vati, Litterœ Principum vol. 158).

52.

(1) Sacra e Cesarea Maestà. La vostra pietà, o Cesare, sul soglio imperiale per presiedere come capo a tutte le leggi e popoli cristiani, so che commoverassi alle tribulazioni e gravezze che questo soffrono per il nome di Cristo. In questi tempi il signore capo dei Maomettani, ammassa esercito in queste vicinanze ad oggetto di estermiare quesro nostro dominio, con minaccie di volere totaltmente estirpare da queste parti il nome cristiano. In tali angustie l'unico scampo che a noi resta è ricor rere alla Sua Clemenza, acciò o con la forza o con l'interposizione del suo inviato alla Porta s'arrestassero li Maomettani di venire a recare sopra di noi gli esterminii che ci minacciano. Se immeritevoli sono per la più parte questi popoli del patrocinio di Vostra Maestà Cesarea, perchè disuniti dalla vera chiesa Romana, moltissimi però sono li cattolici nel nostro dominio, et io anco nella credenza tra il numero di questi, benchè le rivolte di questi paesi non mi permettono per anco svelarmi. Tuttavolta ho stimato mio debito avanzarne avviso alla maestà vostra; poichè patrocinando la di lei clemenza i veri figli della chiesa cattolica che sono in questa parte, sarà efficacissimo motivo di ridurre i disuniti all'unità, e alla verità ortodossa; per il qual fine sono supplichevole ad implorare la benefica protezione. Le strade preoccupate da Maomettani non ci lasciano inviarla per uno dei nostri titolati. Sono di V. C. M.

Devotissimo servo Vactanch re di Giorgia. Tiflis, 29 Novemb. re 1722. (Documenti priv. stor. Romanila Vol. № 6 219).

53.

(2) Eminentissimi e Reverendissimi Signori.

Sarà renditore di questa il religioso Begiana, giorgiano della provincia di Tiflis converso professo, dell'ordine di S. Basilio di

rito greco. Questo, conosciuta la verità della santa fede cattolica, l'abbracciò e per questou molto perseguitato e pati carceri e battiture e mille altri strapazzi, sin a tanto che fu fatto fuggire e si portò qui per passare in cristianità. Comi mi danno attestato testimonii degni di fede che sono ritrovati in Tiflis in tempo che li monaci scismatici perseguitavano il medesimo perché rinunciasse la fede cattolica, ma sempre indarno. Lo raccomando perciò alla gran carità dell'Eminenze Vostre, supplicandole di farlo collocare in uno di cotesti conventi dei Padri Basiliani, accio possa vivere da buon cattolico, e servire a Sua Divina Maestà perche si ritrova miserabile, e per il viaggio é convenuto raccogliere qui dell' elemosine. Tanto spero dalla gran carità dell'Eminenze Vostre, alle quali mi rassegno con profonda riverenza. Pera di Costantinopoli 18 Dicembre 1722.

Umo ed ubbmo servitore. Pier Battista Mauri, arcio di Cartagine e vic. patriar. (პროპაგანდის არხივი, Persia, ტომი 2 № 18).

აქ დასახელებულის ბეჟან მღვდლის შესახებ მოთხრობილია ცოტა ამბავი ბ. ზ. ქიქინაძეს მიერ გამოცემულ „ქართული მწერლობა მეჩვიდმეტე საუკუნეში“, გვ. 20.

54.

(1) იგივე ტომი მეორე: № 22.

54.

(2) Registro degli alunni del collegio Urbano. Vol. 1. P. 289.

როგორც თვით კოლეგიის რექტორმა დაგვარწმუნა, და თვით ჩვენვე ბევრს ადგილს შეენიშნეთ, მოწაფეების ეს სია სრული არ არის, ბევრი აკლია მეტადრე ძველის დროებისა. ამისგამო მასში არც ქართველი მოწაფეების რიცხვია სრულიად და ბევრი გამოტოვებულია.

55.

(3) Dottrina cristiana per uso delle missioni della Giorgia tradotta dalla lingua italiana in lingua civile giorgiana da David Tlukaanti giorgiano per il commune e spirituale profitto dei cattolici della medesima nazione. In Roma 1741.

56.

(4) Approbatio. Ego Fr. Claudius a Regio ordinis Capucchinorum S. P. Francisci concionator, nec non protonotarius aposto-

licus, post undecim annos missionum in regno Persarum, praecipue in Iberia Orientali seu Giorgia, Armanae et Georgiae linguarum professor; cum ibidem non sine magno mei oblectamento, ac emolumento animarum curae meae demandatarum frequenter prae manibus habuerim librum, cui titulus est: Dottrina cristiana per uso delle missioni della Georgia: per admodum Reverendum dominum David Tlukaanti a Goride Georgiamum jam alumnum in hoc venerabili collegio Urbano de propaganda Fide compositum, et ab eodem peregre lingua Geoergica expressum, ex tunc summpere optaveram typis mandatum ad non modicam tum missionariorum tum illarum nationum utilitatem, cum tam illi, quam istae prorsus destituantur huiuscemodi libris idiomate georgico exaratis. Cum autem hic Romae aundem librum viderim apud Rev. D. Joannem Giganati Tiphlisensem Georgianum huiusce Sac. Congregationis de propaganda Fide alumnum, optimum duxi eidem consulere eiusdem libri impressionem, illucque transmissionem eo maiori, quo posset numero, ut totidem esset beneficio; cum fatear in dicto libro non solum procul esse quidquid minimum sacris dogmatibus et catholicis moribus non consonum, sed abundare potius, quocumque mirum in modum conducere potest ad fidem catholicam ac christianam pietatem. Ideoque si ita Reverendissimo Sac. Palatii Magistro, et aliis quibus spectat, videbitur, non tantum necessum puto, sed et obnixè precor, ut mandent, et curent dictum librum typis mandari, magnam remunerationem ab Illo obtenturi qui dixit: „Euntes in mundum universum praedicate Evangelium omni creaturae“.

In quorum fidem praesentem paginam meae testationis et obtestationis propria manu firmatam, ac sigillo, quo utor, munitam do Romae in conventu Capuccinorum 22 Aprilis Anno Domini 1740.

Fr. Claudius a Regio Capuccinus qui supra etc.

APPROBATIO.

Ego infrascriptus Ven. Collegii Urb. de Propaganda Fide alumnum, fidem facio ac testor, me summa animi voluptate perlegisse librum, cui titulus: Dottrina cristiana per uso della Georgia: desumptum, compositum et egregie tractatum per admodum Rev. D. David Tlukaanti a Goride Georgianum eiusdem ven. collegii alumnum: et fateor procul ab eo esse vel quid minimum catholicae fi-

dei, bonisve moribus non consonum. Qua de re non censura, sed propter extremam illarum gentium spiritualem indigentiam, quae huiusmodi libris suo idiomate expressis prorsus sunt destitutae, in lucem exire quam justissimum arbitror. Romae ex eodem collegio die 19 Martii A. D. 1741. Ioannes Gigananti a Tiphlis Georgianus.

57.

(1) კათოლიკეების არხივი ტრაპიზონში: Elenco dei RR. PP. Prefetti, missionarli e laici spediti. № 64.

57.

(2) Registro degli alunni del collegio Urbano. Vol. 1 Pag. 300.

59.

(3) Ai Nobili Catolici dell'Illustre famiglia Orbeliant. Tifis. 20 Febbraro 1734.

Non ordinaria consolazione e piacere ha apportato a questa Sacra Congregazione il riscontro che alla medesima ha fatto pervenire il P. Angelo da Poppi cappuccino missionario in coteste parti, della pia generosità con la quale le Signorie Vostre si sono fervorosamente applicate ad abbracciare ed a praticare con grande spirito la verità della santa cattolica fede, e che coll'aiuto della divina grazia hanno felicemente conosciuto. Hanno pertanto questi Eminentissimi miei Signori appieno commendata la pietà della Signorie Vostre ed il bell'esempio che dalle medesime con una risoluzione così cospicua è stato dato alla loro propria nazione, di seguire i loro vestigli per la via della vera religione ortodossa, e però non lasciano di pregare la divina bontà, che si degni di riempire l'anima delle Signorie Vostre con una copia sempre più abbondante dei doni celesti, affinché possano aumentare i loro meriti col tirare altri al grembo della santa chiesa, fuori della quale è vano lo sperare l'eterna salute. La Santità di Nostro Signore, a cui la stessa Sacra Congregazione ha umiliata una sì fausta notizia, si è degnato accoglierla con suo pienissimo compiacimento in contrasegno del quale ha compartito alle Signorie Vostre la sua pontificia benedizione, che desidera riesca loro d'un eccitamento sempre maggiore a perseverare costantemente nella salutevole riso-

luzione, che con tanto loro vantaggio spirituale, e con tanta consolazione della Santità Sua, e di questa Sacra Congregazione hanno presa. Io per mezzo della presente ne porto alle Signorie Vostre il riscontro, ed auguro alle medesime il compimento di tutte le più desiderabili e perfette prosperità. (Lettere della Sacra Congregazione. Vol. 139. pag. 44).

59.

(1) ქრონიკები ბ. თ. ეორდანიასი, წიგნი მეორე, გვ. 503.

60.

(2) Nel mese d'Agosto dell'anno scorso, ricevei in Costantinopoli la lettera di V. P. R., dove si compiacque benedire le mie fatiche in quella missione; et veramente provai l'efficacia della di lei benepizione; imperoihè molti poveri Giorgiani, che in quelle città si ritrovavano destituti d'aiuti spirituali, assai ne tirai ad abbracciare la santa fede cattolica, fine a battezzare persone di quella nazione di cinquanta e più anni d'età, le quali se ne stavano privi dei santi sacramenti della chiesa per non essere ivi fra i missionarii chi le di loro lingue intendesse. Quatordecim mesi in Costantinopoli mi sono trattenuto, di poi per le molte replicate istanze di mia persona, fatta dal nostro superiore di Smirne et all'Eccmo sig. ambasciatore di Francia, et al superiore di Pera, finalmente mi sono portato a Smirne; et ecco che quivi mi si apre un'altra vigna più ampla da coltivarsi non solo di Giorgiani, ma anche d'Armeni, che con calde lagrime mi pregano quivi per qualche tempo a trattenermi. (პროპაგანდის არხივი, Monte Caucaso, vol. 2 № 25).

60.

(3) Eminentissimi e Reverendissimi. Don. Pietro del quondam Baldassare Giano della città di Guri, devotissimo oratore dell'Eminenze Vostre, venuto a Roma per visitare questi santi luoghi, humilmente le supplica volersi degnare fargli avere dall'Eminentissimo Vicario la necessaria licenza di poter celebrare la Santa Messa.

(პროპაგანდის არხივი: Lettere vol. 149 pag. 157). ამ მღვდელ-
ჯანიძის შესახებ ეგრეთვე იხილეთ „ქართული მწერლები მეჩვიდმეტე სა-
უკუნეში“. ზ. კიკინაძე გვ. 12.

60.

(1) პროპაგანდის არხივი. იგივე, გვ. 194.

61.

(2) კაფუცინი კლაუდიოს 1747 წ. მიწერილი წიგნიდან სიანს, რომ თამაზ ყულიხანს მთელს საქართველოზედ 4 მილიონზედ მეტი ვენეციის ძეკინი (ოქროს ფულია) დაუდვია ხარკად, რაისგამო ქართველები გასდგომიან და მთებში გახიზნულან. ამიტომ ომი მოსალოდნელი ყოფილა. გარდა ამ ხარჯისა ეგრეთვე უნდა ეძლიათ რავდენიმე ბაეში ქალი, თუ ვაჟი.

62.

(3) პროპაგანდას არხივი: Giorgia. Vol. 2. № 28.

63.

(4) ამ წერილის ბოლოზედ შემდგომში იტალიანურად მოუწერიათ ესრედ: ეს ცნობები და წერილები ეკუთვნის მათ უსამღვდელოესობას ტფილელ ქართველ ქრისტეფორე არქიეპისკოპოსს, რომელიც მოვიდა რომში 1742 წ.

65.

(5) Illustrissimi Signori. Signori NN. della Giorgia. Essendosi ricevuta dalla Santità di Nostro Signore Papa Benedetto XIV che Dio guardi la lettera delle Signofie Vostre in data di Tiflis 15 Settembre 1741, e capitata per Monsignor Vescovo cattolico Giorgiano venuto qui a venerare i santi luoghi, et umiliarsi all'ubbidienza della Santità Sua, si é degnato questo accogliere detto prelato colla sua solita carità paterna e compartire molte gratie e facultà spirituali colla reliquia della Santa Croce et Agnus benedetti, de' quali portà darne qualche parte a loro signori e si é procurato che fosse spesato per conto della Congregazione di Propaganda e pagarle un viatico eccedente al stato dispendioso in cui si ritrova della cogregazione, si é compiaciuta dettà Santità d'ordinare a me prefetto di essa rispendere a loro signori di avere dato ordine a detta congregazione di indagare il modo di adempirsi l'istanze fatte nella loro lettera, e di darli ogni protettione, comme si'è espresso a detto Monsignor Vescovo per mezzo di un interprete, che solo é pratico di questa lingua che é un alunno di questo collegio di Propaganda, il quale per l'a venire resterà anco sollecitatore qui di codesto cattolicismo per porre in effetto tutti li mezzi pe consolare

la medesima nazione per le petizioni fatte o da farsi; e mentre io is adempire li veneratissimi comandi di scriver la presente e significarli, siccome che la Santità Sua compartisce a loro signori, ed a tutti li cattolici di codesta nazione, un'amorevole a paterna benedizione, ancor fo awisando la ricevuta della loro letera, ratifico a loro signori li stessi sentimenti pontificii verso la loro nazione, e cattolicismo, come anche altre volte ho scritto. (cardinal Petra. Giorgia. Vol. 2 № 30).

65.

(1) Emi e Emi Signori padroni Colmi. Mi dò l'onore di portare all'Eminentissimi miei signori la notizia d'essere giunto in Smirne l'Ilmo Mon Cristofaro Caplonian arcivescovo di Tifis, spogliato affatto suoi beni e discasciato dai confini della Giorgia della fiera persecuzione eccitatagli contro da quel patriarca Armeno scismatico, allorchè si scuori esser egli cattolico; lo stesso dispogliamento e per il medesimo motivo di religione hanno anco incorso li due nobili fratelli cattolici Giovanni e Vantanch della illustre casa Orbeliana, alla Sacra Cong. ben nota. Io per dare qualche sollievo alle penosa circostanza, in cui ritrovasi detto degno prelado, desituto affatto d'aiuto, ho procurato coll'elemosine cercate da questi mercanti, farci franco il noleggio, e passaggio sino a Livorno; d'onde edli si trasferirà ai piedi dell'Eminentissimi miei signori. Smirne 1 Giugno 1742 Fra Girolamo Lanza di Peraino vicario apostolico di Smirne. (Giorgia Vol. 2, № 41);

66.

(2) ...E veramente un prelado degno per le sue buone qualità per le quali è amatn e riverito non solamente dal suo patriarca Giorgiano, che lo stima quanto la pupilla dei suoi occhi, ma molto più da tutti quei principi e signori Giorgiani, non solamente della Giorgii ma ancora dei Imeretti e Kachetti ambedue provincie Giorgiane e quando il sopradetto patriarca Giorgiano per fini politici dei Turchi che in quel tempo possedevano la Giorgia era rattenuto in Costantinopoli, il detto patriarca costitui in sua vece il suo vicario il detto prelado, speditovi con sue patenti, acciochè avesse cura del suo gregge.... (№ 38) ๑๖๓๑.

66.

(1) გუჯრები ა. ხახანაშვილისა, გვ. 7.

68.

(2) Monsignor Cristoforo Giorgiano vescovo di Tiflis dell'ordine di S. Basilio da me Antonio Lodacanti alunno di cotesto collegio di Propaganda fide e nativo della medesima città di Tiflis, quando questo Monsignore era sacerdote fu convertito dal Rev. P. Angelo Maria da Poppi cappuccino e cinque anni sono ad istanza di tutti i nostri cattolici fu dichiarato vescovo dal patriarca Cirillo antiocheno; ora esso stesso desideroso di venire in Roma per poter baciare li piedi al sanro padre, e visitare questi santi luoghi, ed ancora per potere esporre le calamità che patiscono tutti quei poveri cattolici suoi sudditi, ebbe su questo riflesso lettera per il signor cardinal prefetto da quei due principi cattolici pur suoi parenti e dell'antichissima famiglia de Orbelanti, a cui S. E. il sig. cardinal prefetto dieci anni in circa scrisse una lettera di congratulazione per aver questi riconosciuta la vera fede con tutti li suoi sudditi, da quali, per segno, fu consegnata la medesima lettera al al suddetto vescovo e ben riconosciuta dall'E. S. con altra pure raccomandantizia per il medemo et una pep nostro signore mandate da quelli principi.

Il suddetto vescovo desidera ancora esporre alla sacra congregazione, che avendo quella nazione due luoghi alunnati in questo venerabil collegio, acciò fossero senza difficoltà ricevuti, quando venissero mandati dal vescovo cattolico e dalli missionari capuccini della Georgia, mentre il bisogno sommo ne richiederebbe di più.

Inoltre desidera esporre alla sacra congregazione ed a S. B. la necessità che ha quella nazione di avere un ospizio in Roma, come tutte le altre nazioni, essendo che questo molto gioverebbe per quella missione come anche gli fu promesso da felice memoria Clemente undecimo.

La partenza sua sarà subito dopo essere inteso dalla sacra congregazione e dalla santità sua, mentre gli gli preme molto di ritornare più presto sia possibile a quella sua diocesi e consolare quei afflitti cattolici.

Questo vescovo si é partito dalla Giorgia il primo ottobre 1741, imbarcandosi sul Mar Nero pervenne a Costantinopoli, da Costantinopoli a Smirne e poi a Livorno.

Tiflis é la capitale di tutta la Giorgia, ora soggetta in tutto ai Persiani. Li principi della Giorgia sono sette: il primo si chiama Vactanc che fu ultimamente re della Giorgia, e la famiglia di questo si trova presentemente in Moscovia, che in occasione de Turchi, che occuparono quel paese fu sforzato a fuggire, e questo é morto in Moscovia l'anno 1738 assistito nei suoi estremi da un cappuccino, vivendo ancora li suoi figli e mogile.

Li altri 6 sono nei loro domini; quattro sono scismatici e due cattolici che sono questi Orbelanti da uno di questi due Thomas Culican (prese) una loro figlia per forza e la maritò con l'istesso suo figlio.

In quanto poi al tributo sono sforzati da Persiani a pagare dieci scudi d'oro per testa, tanto piccoli come grandi, e tanto li cappuccini come li sacerdoti, di più ogni chiesa vien obbligata a pagare venti scudi, inoltre li cittadini sono violentati andar alla guerra tanto cattolici come eretici.

Li due principi cattolici sono maggiormente tiranneggiati, mentre non solo li Persiani hanno contro di se ma tutti gli altri eretici, da quali sono sforzati a pagar di più; questi poi devono dare a Chulican annualmente spesati cinque milla huomini. Ai Persiani poi non importa che siino cattolici o scismatici, mentre li riguarda egualmente, ma per i poveri cattolici la maggior persecutione la soffrono dalli eretici come pur si dice che ultimamente dal patriarca Armeno eretico fossero sforzati a serrar la chiesa e scacciar li pdri cappuccini ed altri gravissimi danni soffrire. Queste ultime persecuzioni si dicono fatte senza saputa di Chulican, e dal solo governatore amicomprato col danaro del patriarca Armeno eretico.

Il vescovo di Tiflis monsignor Cristofero Orbelanti dimorante in Roma dalli 30 Settembre a questa parte, espone alla sacra congregazione le miserie somme che patiscono presentemente tutti quelli poveri cattolici, come pienamente il signor cardinal prefetto ne informato, e questo anche per una lettera avuta da due principi cattolici ¶Orbelanti, avendone questi mandata un'altra per sua Beatitudine.

Il suddetto vescovo desidera dalla sacra congregazione che si povesse qualche rimedio alli intollerabili danni, che soffrono tutti quei cattolici sotto Persiani e particolarmente alle gravissime persecuzioni delli eretici. (პროპაგანდის არხივი, Georgia, vol. 2. № 44).

70.

(1) Io Suchias ho ricevuto in casa mia monsig. Cristoforo Orbelanti vescovo di Tiflis e gli ho somministrato ogni suo bisognevole per 38 giorni con il suo servitore e questo per ordine dell'Emo. signor cardinal Petra prefetto della sac. congregazione de propaganda fide e per il quartiere 2 mesi in circa inoltre gli ho imrestato scudi 24 ad istanza del signor Antonio Lodakanti alunno del collegio di propaganda per poter vestire e riparar dalla miseria il suddetto vescovo che delle mie spese ne spero il soddisfacimento dall'E. V.

Questo di 21 Novembre 1742. (๓๓๓๐, № 42).

71.

(2)La cagione dunque per la quale io costà mi partii si è la funesta perdita, che abbiamo fatto della missione di Tiflis. Gli eretici armeni ci hanno nel fine del mese di marzo e principio di quello di aprile questo anno 1742 suscitato contro una persecuzione si fiera, che non contenti di aver fatto spogliare dai turchi persiano, e l'Ospizio e la Chiesa, di aver fatto arrestare, alquanto battere, e soccombere a mille strapazzi noi religiosi di Tiflis, che tutti credevamo di dover lasciar la vita; nè contenti di aver senza pietà fatti crudelmente battere tutti quei cattolici armeni, che si sono voluti mostrar più costanti nella S. Fede cattolica e barbaramente spogliatili di tutti i loro poveri averi; e fattili a forza di battiture protestare la setta Eutichiana, e maledire S. Leone Magno, non contenti, dissi di tutto questo e altrettanto ci hanno in fine discacciati a forza da Tiflis..... sono rimasti in Tiflis solamente i cattolici giorgiani, centro i quali la perfidia armena rabia non ha potuto far nulla..... (๓๓๓๐, Romani Vol. 8).

73.

(3) Benedicto XIV. Excelso, Potentissimo, et omni laude majori, quo inter Dominationes, et Principes terrestres non est sublimior, cujus inextinguibili Celsitudine, cum sublimi solvendi et ligandi potestate et Paradisi clavibus a Coelo confertur et unitur Pastoralis quoque cura totius terrae, quam potentes Mundi timent, et a qua poenitentes misericordiam et veniam expectant. Hanc talem dignitatem cum timore et amore nos obedientes et humiles servi,

corpore quidem dissiti, corde tamen vicini, unitim at reverenter adoramus et a qua cum pedum sacrorum osculo veniam peccatorum precamur.

Longa jam est temporis intercapedo, quod in hac nostra Regione, vestra Ecclesia pro Catholicorum commodo fuerit constructa et Patres Vestri Capuccini suas moras traxerint. Et certe multos hi in se susceperunt labores, multas errantes oves ad aulam Domini duxerunt, honoremque Sanctae Fidei magnanimes suffulserunt. Praevaluit autem jam potentia Armenorum in hac Georgiae provincia, et vestri Patres ex motivo rei Catholicae iis carcerati, verberati, et taliter vexati fuerunt, ut acerbius quid vix fieri possit Ecclesia, Sancta Crux, Sacraeque Imagines prophanatae et conculcatae fuerunt, et postquam Ecclesia ipsa, ac Domus Fisco fuit adjudicata, Armeni Patres vestros diutius ibi cunctari, noluerunt sed eos ex Regione ejecerunt. Quanti erant Catholici, tum Viri, tum mulieres, ab his fuerunt comprehensi, graviter verberati et taliter cruciati, ut ulterius quid dici haud possit. Imo direpta est eorum substantia, et eos a Patribus et Sancta Fide distraxerunt. Hinc Celsitudinem Vestram precamur, ne subtrahatis manum vestram ab hac nostra Regione nec eam heresi cum tot conversis relinquatis, nec nos vestris Patribus Capucinis privetis. Succurrite proin nobis, et hasce planctibus mixtas preces coram Celsitudinis vestrae throno recipite. Modus nos adjuvandi, et nobis compatiendi Vobis facile est; quapropter nec nos nec hanc nostram Provinciam desolatos relinquite, quin dictos Patres adjuvetis; nec permittite ut ii ob inimicos Sanctae ecclesiae non amplius redeant ad hasce partes, et ita tot animae Catholicae ruant in perditionem. Residua nova vestri Patres recensent. (Arch. Vati. Letteroe Pricipum.).

75.

(1) Illustrissime, Reverendissime, ac Eminentissime à Deo electe, Sacrae Beate Cogregationis Superior, ac Domine noster advocate.

Nos vestri spirituales Filii unitim vestram dexteram osculamur, certiores vos faciendo eorum, quae tum Vobis, tum Congregationis S. Catholicae Ecclesiae jam forsitan nota, sunt, videlicet, qualiter nos omnes nostrae Stirpis et Familiae jam a longo tempore gloriamur esse, et sumus vestri Filii obediētes, cum multis aliis

tum Viris, tum Mulieribus hujus nostrae Georgiae. Anno elapso (1741) ablegavimus isthac nostrum Episcopum Christophorum, quo mediante, vobis nostras necessitates simul cum iis, quae tum ab hereticis, tum ab infidelibus nos sufferre oportuit, exposuimus; et quamvis impresentiarum ab illo omnia relata fuisse credamus nihilominus de salvo et sano illius appulsu nuntium necdum percepimus. Interim hoc currente anno 1742 in hac nostra Georgia Armeni invenerunt tempus, executioni consiliorum-suorum opportunum. Captos nostros Patres Capucinos variis plagis et tormentis vexarunt: eos non occiderunt, verum est, sed, quidquid poenarum est; nec unam ex iis omiserunt: Ecclesia, Sancta Crux, Sacre Imagines fuerunt prophanatae, et capta illius possessione, ut Patres diutius in hac nostra provincia consisterent, noluerunt permittere, sed eos expulerunt. Ultra hec, quot Catholici utriusque sexus hic fuerunt reperti, omnes comprehensi, crudeliter verberibus affecti, omni eorum substantia privati, et violenter ad illorum sectam abrepti. Hinc amore Dei Vos conjuramus et cum lachrymis et suspiriis supplicamus, ut Sanctissimo Patri hos nostros planctus significetis, et non permittatis tot animarum perditionem. Absque P. P. Capucinis permanere non possumus: jam diu tanti Christiani Catholici sine confessione, et Communione mansimus, tot jam absque sepultura, et tot infantes absque Baptismo mortui sunt. Festinante proin in adiutorium nostrum, et pro nobis apud Sanctissimum Potificem intercedite; in manibus Doemonii non relinquite tot Christianos Catholicos. Per predicationem Patrum Capucinatorum transivimus ad vere Fidei professionem: si iam absque Ecclsia, permanere deberemus, quam Christianorum figuram faciemus? Evenit nunquam, quod Patres hoc aliquis ab insthinc expulerit: Armeni soli hoc executioni mandarunt. Afflictio nostra, et planctus noster desuper est ille, quem enarravimus et cujus reliquias percipietis à dictis Patribus.

Humilissimi Servi Vestri Orbellianus cum tota sua stirpe,
(Arch. Vati.).

75.

(1) Al P. Claudio da Reggio Prefetto della Missioni di Georgia, 21 Settembre 1743. Con gravissimo dispiacere ha inteso questa S. Congregazione i funesti accidenti della missione di Tiflis commessa al governo di V. P. secondo l'esposizione fattane da

questo P. Niccola dal Borgo. E siccome non può non compassionare lo stato di quei missionari e rattristarsi della perdita di tanti anime e ritornate allo scimo, ha quindi avanzato tutte le sue sollecitudini per porre in opera quei mezzi che le presenti sue circostanze le permettono di addoperare per dare qualche riparo a danni si gravi della nostra Santa Religione. (Lettere della S. C. Vol. 160 p. 117).

78.

(1) Al P. Claudio da Reggio Prefetto de'P. P. Cappuccini missionari in Tiflis 6 Luglio 1748.

Avendo questa S. Congregazione destinato il luogo di questo collegio Urbano a tre giovani di codesta nazione giorgiana, ha creduto altresì di non potere ad altri meglio appoggiare la commissione di sceglierli, e d'incamminarli a questa volta, quanto alla sperimentata prudenza di V. P. Ella pertanto nello sceglierli dovrà procurare, che due di essi siano di rito armeno, ed uno di rito greco, e che siano di famiglie cattoliche, e benestanti di maniera che non solo possano farle le spese del viaggio sino a Roma a proprio carico, ma inoltre, che dopo il loro ritorno costà possano onestamente sostentarsi senza verun aggravio della S. Congregazione che non siano minori di quindici anni, né maggiori di dieciotti, docili d'inclinazione, bene accostumati, e d'ingegno sufficiente per apprendere le scienze. L'awertirà che essi devono abbracciare la vita ecclesiastica, ed obbligarsi d'impiegare le loro fatihe costì in beneficio delle anime coll'esercizio delle sacre missioni e perciò sarà conveniente di assicurarsi della loro disposizione a questo sacro ministero, Dopo averli scelti la P. V. li dirigerà alla S. Congregazione accompagnandoli con una sua lettera e con gli attestati di Battesimo, e della Cresima. Non si dubita punto, che ella sia per compire una tale commissione con tutta la diligenza e con avere solamente in vista maggior gloria di Dio, ed il beneficio di codesta missione, senza parzialità veruna di famiglia o di soggetti; Ed attendendone a suo tempo i riscontri alle orazioni.

(Letter della S. C. Vol. 172 pag. 148).

78.

(2) Padre Francesco Antonio da Tiflis Giorgiano (Elenco de R. R. P. P. Prefetti, Missionari spediti dalla S. C. di Propaganda nella Giorgia. (კათოლიკონების არხივი ტრაპიზონში № 83).

80.

(1)Un vescovo distinto per tal missione é necessario necessarissimo, se si vuole mantenere in essa con decoro ed aumentare la cattolica religione, ma questo bisogna che sia latino, perchè essendo latio non ha timore degli eretici, perchè sta nella missione con l'approvazione della Porta e del re di Persia, ne é suddito come essi, ad uno dei due potentati..... si dice ancora che in tutta la missione suddetta vi sono necessarii missionarii dotti, prudenti e di fervoroso zelo... finalmente si conclude che quando voglia provedersi a tali missioni il frutto sarebbe grandissimo da riportarsi non solo dove risiedono i missionarii, ma si potrebbe anche prendere la vasta provincia degli Imeretti, dove più volte sono stati chiamati i nostri missionarii, ma per la paucità d'essi non hanno potuto andarvi. Per la vistità dei luoghi sono pochi i missionari e quelli pochi, che vi sono non sono tutti di un ardente zelo, come dovrebbe aversi da un fervente missionario, onde d'alcuni si potrebbe dire: quid hic statis tota die otiosi. Si preghano gli eminentissimi della sagra congregazione di provedere tali missioni e d'un capo che con zelo li governi, e di fervorosi e zelanti missionari che non risparmino le fatiche, ma mettino tutto lo studio di sradicarvi il vizio piantarvi la virtù, ed accrescere la santa fede di zelanti e fervori cattolici. (პროპაგანდის არხივი: Persia vol. 3 № 63).

82.

(2)Li padri venuti in Gangia non sapevano la lingua del paese, cioè Armena, o Turcha, ma solamente la Giorgiana, que pocho poteva servire..... Il padre Claudio da Reggio fece partire da Tiflis questi due padri, che sapevano la lingua Giorgiana e la missione di Tiflis restò senza uno che sapesse il Giorgiano. In Tiflis poi quando partirono quei due padri vi fu un gran bisbiglio, gli Cattolici Giorgiani si lamentavano dicendo che gli padri gli volevano abbandonare. Et appunto in tempo che in Tiflis non era chi sapesse la lingua Giorgiana, s'amalarono a morte due Signori Giorgiani, et anhe morsero e furono in pericolo di morir senza confessione se non che per accidente in Tiflis si trovò un prete cattolico forestiero, e ne confessò uno. L'altro Giorgiano poi s'amaliò quando il prete era partito, e fu necessario per confessare questo infermo che il R. P. Nicolò quale da molti anni si trova

impotente a camminare, lui, dico vi si fece portare da quattro huomini. La missione poi di Gaggia è abbandonata.....(๑๘๐๓ № 64).

84.

(1) In nomine Domini Amen.

Ego infrascriptus ordinis fratrum minorum S. Francisci Capucinatorum missionarius de speciali mandato S. C. de propaganda fide ad Caucasos montes adbigatus fidem facio et, quatenus opus sit, tacto pectore sacerdotali confirmo: excell^m et Rev^m dominum Bessarionem regionum Raccae, Colchidis, Odiscidis et Abcassidis catholicorum, nec non excell^m. dominum Rostomum Raccae principem prolaudato Bessarion legente, coram me praecriptam fidei professionem devote et serio emisisse etc. praesentibus admodum R. D. Stephano monacho S. Basilii, ac novo catholico, et socio meo F. Laurentio a Placentia. Quae cum ita sint praesentes literas propria manu scripsi et subscripsi in nostro Oniensi novo hospitio hoc die 29 Maii 1751. Ego F. Hieronimus Maria de Nursia capuccinus missionarius, qui supra manu propria. Io sottoscritto nella lingua giorgiana attesto che la retoscritta formola della professione della fede tradotta in Giorgiano concorda con l'esemplare stampato in Roma nella stamperia della S. C. di Propaganda per ordine della S. M. di Urbano Ottavo. Gori 4 Agosto 1751. Io F. Serafino da Malta vice prefetto mano propria (๑๘๐๓).

85.

(2) Saba riuscì di convertire tutti di casa e della sua nobilissima e numerossima famiglia, de quali uno in oggi ancora è in vita di anno 80 appellato Giovanni ed è il primo notaro ed arbitro principale del Signor Principe Eeraclio, detto in giorgiano (Jovane divan Beghi) e uno dei fratelli cugini di questi per nome Vachtangh si porto in Imeret mediante il quale si sono fatti cattolici i seguenti: cioè principe Alessandro, Rostom eristavi e Bessarione fratello di questo Rostom e Patriarca di tutto Imeret, essendo tutti questi fatti cattolici abborirono di vendere schiave. (๑๘๐๓: Miscellonee vol. 1 quaderno 13).

87.

(1) Nell'anno 1753 si sollevarono gli armeni contro de padri ed il capo loro per nome Agà Melih portatosi un giorno dal pa-

triarca Giorgiano di Tiflis, gli mise davanti una borsa con 500 tomani, che sono di nostra moneta 51000 scudi e lo pregò se non a scacciare li padri, almeno letasse loro la chiesa; ma il patriarca gli rispose, che egli non aveva nulla contro de padri, e perciò si tenesse pure il suo denaro, che egli non avrebbe mai fatto loro tal torto, e così lo licentiò da se non poco svergognato.

Nell'istesso anno 1753 da Esmiazin capitò in Tiflis un vartabiet armeno. Pochi giorni dopo il di lui arrivo, gli armeni cominciarono a sussurrare contro gli missionarii ed ovunque gli vedevano, dicevano loro: aspettate ancora due mesi e poi vedrete che sarà di voi. Gli missionari non capivano tal modo di parlare ma alla fine si scoperse la trama mentre venuta da noi il patriarca Giordiano, disse che il nuovo vartabiet armeno gli aveva fatto istanza di parlare con noi di religione, e perciò foscimo il doppio pranzo andati da lui ove alla presenza dei principi si sarebbe fatta l'assemblea. Restarono i padri sentendo ciò nulla ostare, avvertiti dalle parole della verità infallibile=*cum steteritis ante reges*, e sebbene impreparati accettarono l'invito e ben si conobbe il favore è l'assistenza di Dio, mentre resto in tal maniera confuso e convinto il vartabiet armeno, che non seppe più che rispondere e così svergognato se ne parti.

Si sparse la voce, che il vartabiet armeno era stato convinto, onde il popolaccio s'infuriò tanto contro di noi che per difenderci da esso lui, il principe fu necessitato farci accompagnare a casa dagli huomini suoi e con tutto ciò per istrada ci tiravano sassi, fango ed altre simili villanie ci facevano; e per molto tempo seguitarono a fare l'istesso. Ma intanto la vergogna fu la loro. Da questo però può comprendere V. S. Illma. e Rma. se è necessario mandare in quelle parti religiosi dotti, mentre o poco o assai bisogna sempre discorrere.

Abbenché però gli Armeni di quando in quando si quietassero non però mai deposero l'astio contro di noi, e il desiderio di farci scacciare di colà: inde sebbene non avessero potuto ottenero l'intento ne coll'offerta del denaro né colla disputa, studiaron altro strattagemma quale in realtà fu il più forte di tutti.

Nell'anno 1754 unitisi gli Armeni di Gori con quelli di Tiflis, tutti assieme portaronsi dal principe e reclamando contro i padri con la frivola scusa, che facevano tutti franchi, facero ins-

tanza che fossero cacciati di colà; ma perché a questo si oppose il principe Eraclio eglino portaronsi dall regina, e con l'offerta di alcuni regali, se per mezzo di lei dal principe non poterono ottenere l'intento loro, ottennero però lettera, in cui esso principe ordinava che per l'awenire nessuno potesse più farsi franco, o sia cattolico, e chiunque fatto si fosse, fosse subito scacciato dalla propria casa, e privato di tutto. Non può spiegarsi quanto per questa lettera si rallegrassero gli Armeni. Basta il dire che la fecero leggere in tutte le chiese loro, ed alterandola a modo loro, eccitarono tanto timore nell'altrui cuore, che quasi più non si fidavano di farsi vedere parlare con noi.

In somma giornalmente parlano contro di noi, e ad ogni ora vanno cercando mezzi per ottenere l'intento loro. Ma il divino Signore, quale non vuole perduta quella missione, ha sempre mai destrutte le macchine loro, e tra tanti nemici fa sempre più rifiorire la cattolica religione. (᠙᠔᠑᠑, Persia, vol. 2. № 69).

88.

(1) I cattolici, che presentemente ritrovansi in Gori, sono 100, abbenché alcuni altri siano quà e là dispersi per i villaggi, e quall'ora le strade sono sicure, o capiti qualche carovana, i missionarii vanno a ritrovarli, per far loro qualche conferenza spirituale, ed amministrare loro i S. Sagramenti. Quasi tuuti i Cattolici, quali si trovano si dentro come fuori di Gori, sono di rito Giorgiano e vivono secondo quello: sebbene sono pochi di numero, devo però confessare che sono buoni cattolici, in tutto obedienti a chi spiritualmente li regge. (᠙᠔᠑᠑).

89.

(2) Mi do l'onore di dirle che io lasciai i missionari e cattolici assai afflitti e timorosi e ciò per l'attentato del patriarca Greco di Costantinopoli, a caggione del quale l'anno scorso si perdette la missione di Raggia alle falde del monte Caucaso, con timore anche, e pericolo di perdere tutte le altre, per il quale effetto dal mio padre prefetto fui spedito in Costantinopoli e di colà in questa dominante. Questa persecuzione fu mossa contro de missionarii e catolici dal patriarca Greco di Costantinopoli con quella sua esacranda lettera quella missione si perdette, perché i

padri, che colà si trovavano, furono ignominiosamente scacciati, e la casa e chiesa loro fu dai Greci buttata a terra, e quello, che più d'ogni altra cosa la orrore, fu dai medissimi stracciata in minutissimi pezzi un'immagine del crocifisso dipinto in tela, e che trovasi sull'altare della chiesa. La perdita di quella missione fu sopra ogni credere sensibile a tutti i missionarii per il gran frutto, che si sperava cavare in quelle parti. Ma il demonio troppo invidioso dell'umana salute, troppo gran fuoco vi ha acceso, ed estinguer questo non sarà così facile. Sebbene portae inferi non praevalerunt adversus eam.

E ben tutte le altre missioni della Georgia sperimentano gli prodigiosi effetti di tale promessa imperciocchè sebbene i tre monaci Greci, quali dal patriarca loro di Costantinopoli furono mandati, in Giorgia per far di colà scacciare tutti i missionari, sebbene, dissi, da Raggia nelle Immeretti passarono in Tiflis, per colà fare pure a danno della cattolica religione quel tanto, che fatto avevano nella di sopra mentovata missione di Raggia, ciò nulla ostante confusi e svergognati furono costretti partire di colà, senza potere far nulla nè contro dei missionari, nè contro de cattolici, perchè ad esso loro opponendosi e il patriarca ed i principi invece di scacciare noi dai loro paesi, scacciarono quelli, onde in ricompensa di tanto amore, e di averci non poche altre volte protetti, e difesi contro i nemici della cattolica Romana chiesa, come appare dal presente scritto, così che scrive, umigliato avanti V. S. Illma e Rma, si prende l'ardire di supplicarla di quella grazia, che fino da que anni in quà le richiese il padre prefetto, cioè di ottenere o dal sommo pontefice o da questa sacra congregazione lettera o sia Breve di benedizione per que signori, qual lettera, siccome é stata da esso loro più volte desiderata, ed a me si dal patriarca, come dal principe Eraclio per ben tre volte domandata, così sarebbe di non poco vantaggio e profitto spirituale per quella povera missione. (๑๘๓๓).

90.

(1) Qui però si compiacque Iddio di illuminare monsignor Antonio Davitiani arcivescovo della Georgia propria, che nell'ultima persecuzione fu sbandato in Russia, come eretico, in pochi mesi si unirono alla chiesa santa cento e più Giorgiani, fra i quali settanta Tavati nominatamente accusati al sinodo scismatico che per

altro non poté procedere contro di essi per timore di una universale ribellione. Questi Tavadi sono Emī Signori, indipendenti padroni di non piccoli feudi, che però da altri furono chiamati Regoli, gli altri nuovi convertiti o erano calogeri, o erano sacerdoti o anche Asnauri, cioè a dire gentiluomini, che sono per altro padroni almeno di un villaggio, le quali conversioni facevano sperare coll'aiuto dell'Altissimo la universale conversione della Georgia: Ma il Signore ha permesso diversamente pelli peccati di chi scrive, il quale conchiude inclusi anche questi non potranno contarsi nella Georgia propria più di mille e quecento cattolici. Nella Colchide se ne conteranno trecento, fra i quali il Sig. arcivescovo Bessarione con tre suoi monaci, il sig. Eristavi di Racia Rostom ed un sacerdote armeno; nei Kachetti se ne conterano assai meno, tutti dispersi la e quà coll'arcimandrita e tre altri suoi calogeri nel monastero di S. Giambatta ed un sacerdote greco nella città di Telavi. (1739, N.º 71).

98.

(1) Relazione della persecuzione eccitata in Tiflis capitale della Georgia contro li missionarii e cattolici di quel regno alli 12 Xbre 1755. Assunto appena alla patriarcal sede di Costantinopoli il predecessore del patriarca presente monaco Cirillo, Ciammai cessò d'inventare le maniera di ritrovar stratagemmi più fini per disacciare noi cappuccini missionarii da tutta la Giorgia. A questo effetto spediva ogni anno da Costantinopoli due monaci, i quali coll'occasione e pretesto di cercare limosina andavano per tutto spergendo lettere circolari dirette contro di noi, e segnate dal patriarca medesimo. Nell'anno 1753 gli é riescito di farci scacciare dal novo ospizio di Raggia situato nel monte Caucaso, resosi perciò più baldanzoso per non aver trovata valida resistenza, anzi negando d'aver spedito colà alcuna persona contro di noi, replicò i messi, e le lettere cosicchè alla fine ottenne quanto bramava.

Ci aveva fino a quel tempo difesi il Catolicosi, ossia il patriarca Giorgiano, il quale pretendendo indipendentemente da ogni altro e vedendoci con buon occhio, nascondeva le lettere ad esso dirette e con bella maniera mandava i monaci Costantinopolitani fuori della Georgia.

Toccò alla fine dalla divina grazia abbracciò ancor egli la santa fede Romana, e fece la professione d'essa nelle mani del P. Girolamo da Norcia nostro missionario e superiore di Gori.

Conosciuta avendo egli la verità procurava d'insinuarla destramente nelli animi altrui; persuase pertanto di venire al grembo di santa chiesa una principale signora di quei paesi, la quale in certo tempo era stata sua penitente. Infermatasi questa gravemente andarono a visitarla i parenti, amisi etc. Eravi fra questi ancora la figlia del re Taimuras padrone della maggior parte della Georgia, mossa l'ammalata, non saprei dire da quale spirito, proruppe in questi, oppure simili accenti oh santo Papa di Roma pregate per me, che fui per sì lungo tempo nelle tenebre d'una falsa credenza. = Più non vi volle per far capire alla figlia del re, che quella signora era cattolica; onde rivoltasi ai circostanti; eh! vedete, soggiunse, ancor costei è franca, or bene ritornerà mi padre dalla guerra in cui lo tengono impegnati i Leschi, e poi vedremo. Difatti appena ritornato il re suo padre in Tiflis, fu awisato del successo e considerato avendo da chi potesse essere stata convertita quella signora, cadde e fermossi il sospetto sopra il patriarca, attesa che sapevano bene che fu sua penitente, e che li missionarii giammai praticavano quella casa situata quasi nei confini della Georgia. Avrebbe ciò ancora il sospetto primieramente già consaputo che il patriarca loro fosse veramente cattolico.

Per chiarirsi dunque dal vero subornarono il re, ed il suo confessore Raveti o sia monaco loro, il quale finse molti dubi di fede, portossi per il scioglimento di essi dal patriarca. Mostrandosi costui pienamente appagato dalla decisioni e risposte del patriarca riferì al re ed al suo confessore tutto il successo.

Il re Taimuras udita avendo la relazione del falso monaco, acceso di collera convocò subito ipso facto un conciliabolo di arcivescovi vescovi e capi di religione in Tiflis. Radunati che furono spedirono a nome del re, e del conciliabolo due vescovi al patriarca per sapere da esso lui quale fede tenesse, e domandando egli di venire, come capo loro ammesso al Concilio, non gli fu permesso dal re e dai congregati per timore che la sua presenza non confondesse i suoi emuli e che trionfante non uscisse da quel luogo, ove lo volevano condannato. Spedirono perciò la seconda volta due vescovi per interrogarlo di nuovo qual fede ei professasse.

Alla replicata istanza con cuor generoso e grande rispose sono cattolico Romano, e chi vuole salvarsi deve onninamente abbracciare e tenere questa fede.

Da tale risposta accesosi maggiormente di sdegno il re, ed i nemici del patriarca, i quali subito lo deposero dalla sua dignità, e dopo molte lusinghe e minacce per titarlo di novo al loro partito, ritrovatolo sempre forte e costante gli assegnarono un villaggio ove pertarsi e si astennero dall'oltraggiarlo nella persona, e ciò fu mera politica per non irritare il suo casato e parenti, da qualipù temere l'istesso re, sfogarono però i Giorgiani la loro rabbia centro tre ecclesiastici cattolici, che erano in actual servizio del patriarca, conducendoli per ben tre giorni per le strade, ee piazze della città esposti ad ogni sorta d'ignominie ed ingiurie, batterono parimente con tanta furia due donne cattoliche, che per il dolore il terzo giorno dopoi se ne morirono.

Al rumore di questi successi conconsero da tutti i luoghi della Giorgia i vicari, i giudici del re i quali per lo più sono armeni scimmatici per istuzzicare il re contro di noi, e tanto dissero, tanto tecero e tanto offerirono d'oro al re per il nostro discacciamento, che alla fine ci fu intimato il bando, e l'esiglio dai suoi stati, senza più volerci ammettere alla sua presenza.

I monaci Greci Costantinopolitani de quali uno era vescovo, e che dovevano essere molto vicino a Tiflis, ma nascosti appena usciti noi da una parte, entrarono nella città per un'altra parte, entrarono nella città per un'altra parte, lessero le lettere del patriarca loro in pubblica chiesa, e distrutto l'altar maggiore lo consegnarono a modo loro e vi posero un sacerdote Giorgiano, acciò ne avesso la cura. L'altra chiesa nostra di Gori fu donata dal re all'arcivescovo del luogo. Da Raggia già fummo discacciati due anni avanti, onde nulla più ci resta in Giorgia. (ᄁᄁᄁᄁ, № 72).

95.

(1) Mr le Chever de Vergennes a eu ordre de s'interesservivement pour les Capucins missionnaires de Raggia de Ganja, de Tiflis et de Gori dans la Georgie en faveur des quels son excellence monsieur le nonce a remis un memoire dans le mois d'Octobre dernier. Cet ambassadeur marque qu'independamment que cette partie de la Georgie dont ces missionnaires ont été chassés ne re-

connoit en aucune façon l'autorité du Grand Seigneur, la Porte elle meme est bien éloignée de favoriser les missions, et croit accorder beaucoup en permettant l'exercice de la religion catholique dans les endroits ou elle subsistoit lors que les Turcs en ont fait la conquête, et dans les echelles ou il y a des francs établis, Mais elle s'oppose a ce que l'on induise ses sujets du rit grec à passer à la communion latine, ayant rendu des ordonances tres vigoureuses.

Tout ce que Mr de Vergennes a pû obtenir a été de procurer aux Capucins retirés a Akalsiké le renouvellement d'un commandement pour les meettere à l'abri des recherches des officiers particuliers qui vouloient les assujettir a payer des impositions personnelles Rayas, ou sujets qui ne sont pas Turcs. Il leur a fait avoir de bonnes recommandations auprès du pacha pour l'engager a leur rendre de bons offices. C'est tout ce qu'il est possible de faire en faveur de ces religieux. Toute demarche pour leur procurer le re-tablissement dans les missions dont ils ont été chassés seroit inutile, si même elle si etoit pas dangereuse. Paris 20 Mars 1759. (ibid. n° 76.

99.

(1) Rmo Padē Prone colmo. Tiflis 18 Agosto 1760.

Suppongo avrà ricevuto una mia nella quale li do notizia qualmente il prencipe Eraclio di Georgia, mi ha chiamato due volte con lettere obligantissime e poi finalmente mando un prencipe suo cognato a prendermi con 60 soladi e nel giungere in Tiflis, che fu alli 14 del corrente per comando del detto principe venne l'armata ad incontrarci. Come in altra le dissi in qualità di medico sono stato richiesto, essendo ammalata la sorella del detto principe Erachlio figliola di Taimuras re di Georgia. Il guadagno di questo mio viaggio fin ora l'é che con libertà servo nello spirituale questo popolo cattolico, et il detto principe mi ha mostrato dell'affetto, ma per mia dis grazia é dovuto partire per incontrare il re delle Meretti il quali viene con assieme il Tadiani, et Erstavo con quindici mila soldati, che devono portarsi a prender Gangia: tuttavia detto principe ha spedita dalla armata qui staffetta con comando che veruno ardisse d'impedire la mia Messa et altre mie faccende spirituali; onde é che il popolo cattolico si trova in estrema consolazione spirituale. (ᄀᄀᄀᄀ ᄀᄀ 85).

(1) Leonardo.—Con gran confidenza dalla nostra parte si manda il saluto degno, e conveniente alla saviezza, e prudenza del rispettabile, riguardevole P. Superiore del popolo di Akalziche e vicario del glorioso vescovo il P. Leonardo, sia con esso voi l'allegra di un ragionevole comando.

In questo tempo ci é giunta la vostra lettera, molto ci é piaciuto ed abbiamo inteso, quanto ci avevate scritto, mentre noi tornavamo da Chashet nostra provincia, voi eravate partito. Ora vi preghiamo di questo: Da poco tempo in quà la nostra famiglia stà indisposta, non sappiamo se sia la tosse o qualche altra infermità. Abbiamo mandati per costì il nostro segretario Revas. Dalla vostra bontà e dalla benignità ei Dio aspettiamo questo, che non vi rincresca di accompagnarvi con questo nostro primario ministro. Sappiamo, che costì avete molti affari, ma per amor nostro sostituite là in vostro logho o un Vartabiet, o qualche altro prete, che stimiate meglio, per breve tempo, e voi venite quà. Sappiamo che siete amanti d'cristiani, e per amor di Cristo non vi rincrescerà questo viaggio ed altri simmili incomodi, e per altro noi ricompensaremo le vostre fatiche, Se da noi bramate qualche cosa o se desiderate il nostro favore, ed amore questo da voi aspettiamo, che veniate presto. Per grazia di Dio non é una grave indispositione, ma tutta via abbiamo giudicata utile la vostra venuta. Ora per grazia di Dio vi é la pace per la strada, e verrete sicuramente, e quando vorrete ritornarvi, coll'aiuto del Signore vi licenzieremo bene. Nella persona del nostro segretario Revas inviato per costì, fatte conto che fossimo venuti noi stessi; é un istessa cosa. Per amor di Dio non più vi rincresca, non più tardare, accompagnatevi con esso lui. Prima di questo tempo noi non eravamo quà, ed abbiamo saputo che nella vostra partenza di quà vi avevano appresstato un cattivo mulo, in pena di questa vi presentiamo un buon mulo ed un cavallo, perché veniate da costì su questo cavallo, mandiamò inoltre una mula, per caricarvi il vostro bagaglio, vi esiciamo ancora seessanta zichini, con cui vi prowediate delle medicine, ed altri arnesi Guardate bene: perché volete induggiare la venuta? Pansateci voi altri.

21 Aprile 449 secondo il computo dei Giorgiani. (᠒᠘᠐᠓᠑, ᠒᠓-᠓, 3. № 7).

100.

(1) Il sito di Tiflis in parte fu donato agli Padri da Sciaknavas Kan circa l'anno 1662. Ed in parte molto maggiore fu comprato da' P. P. da diversi vicini contigui nel progresso del tempo. Gli istrumenti si perdettero con tutto le altre scritture della missione nella persecuzione dell'anno 1717.

Il sito di Gori fu donato ai R. R. P. P. Teatini da Teimuraz Kan nonno dell'odierno Eraclio Kan. E gli nostri P. P. vi subentrano l'anno 1666.

Il sito di Oni fu donato dal Sig. Rostom Eristavi Giorgiano cattolico l'anno 1751. E detto signore conferì quasi tutte le spese per l'ospizio e pella chiesa,

Il sito di Cutais non si sa da chi sia stato dato ai nostri P. P. Si sa soltanto che vi entrarono in possesso circa l'anno 1672.

Il sito di Akalzike fu dato dai signori Navrozanti cattolici l'anno 1733 e la chiesa fu data dal popolo cattolico l'anno 1730. (1733, № 10).

102.

(2) Al P. Giambatta dal Sassello dell'Ordine de' Cappuc.—2 Giugno 1759.

Si é presentato in Roma un giovane giorgiano di Tiflis di rito armeno per nome Pietro Corconanti, ed ha fatta istanza di essere ammesso in questo Collegio Urbano per il qual fine asserisce di avere abbandonata la patria e di essersi trasferito in Italia. Per quanto abbia sempre desiderato la S. Cong. di educare giovani giorgiani, attesa la necessità, in cui sono quelle provincie di avere buoni missionari; nondimeno perchè tutte le buone regole vogliono, che non si ammettano nel Suddetto Collegio senza che si abbiano le necessarie notizie della loro condizione; perciò egli é stato interrogato, quali siano i suoi genitori, e se abbia ricevuto il battesimo, e da chi, e per fine quale sia stato il suo compagno nel viaggio. Ha dunque risposto, che il padre già defonto chiamatasi Giovanni Corconanti, e la madre ancor vivente Maria Temuranti, Varia poi circa il battesimo, e circa il compagno del viaggio, poichè ora asserisce di essere stato battezzato dal P. Claudio, ed ora dal P. Leone; e quando fa suo compagno sine Cospoli fr. Lorenzo quando il P. Giov. Batta. (Lettere della S. C. vol. 194. p. 228).

104.

(1) Illustri et Potentissimo Viro Heraclio. Georgiae Regi Kakkettorum Principi.—Clemens P. XIII.

Illustris et Potentissime princeps Salutem et lumen divinae gratiae. Amatos quamdiu e tota Georgia Missionarios Capuccinos, ex Groecorum schismaticorum impulsa. Te tuam fidem jure jurando adstrinxisse, nunquam passurum eos in tuum Regnum remeare, cum animi Nostri acerba sane molestia dudum accepiimus. Sed qui humanitatem tuam probe novimus, satisque exploratum habemus, quae sit Celsitudinis Tuae propensio in Capuccinos veramque, quam ipsi profitentur et Populo tradunt Religionem. has ad Te litteras dare constituimus, quibus Te vehementes obtestamur, et absecramus ut eos aliquando respicias Teque istorum catholicorum commiserescas, qui sacris carent ministris, et ad suae Religionis praescriptum Deum colere impediuntur. Neque vero de jurejurando, quo Te abscinxisti sollicitus esse debes. Jurejurandum enim, non male, sed faciendo bono conditum est. Nec si juraveris quidquam Te facturum abhorrens ab eo, quod rectum sit, Tibi tenendum est cum ejusmodi juramento vim omnem adimat ipsae Rei, quam Te facturum jurasti, malitia. Sine igitur a Te id exoremus, ut Religiosos homines ante suo merito Tibi caros, quos olim tua tutela dignos existimasti, in tuum Regnum revoces. Quod si a Celsitudine Tua impetrabimus id in magni beneficii loco semper habebimus. Tibique perpetuo devincti bonorum omnium Auctorem Deum rogabimus Te ut incolumen tueatur, Tuisque rebus omnem tribuat prosperitatem.

Datum Romae, apud S. M. Majorem sub annulo Piscatoris die 16 Aprilis 1763. (Archi. Vati. Clem. Epistolae ad principes an 5 ep. 100 p. 127).

104.

(2) Emo e Rmo Sif. Sig. prone colmo.

Sono capitati qui tre giovani da Giorgia mandati dal prefetto di quelle missioni cappuccino con lettere raccomandatzie a questo Monsig. Pauli nella quale lo prega ad inviarli a codesto collegio di Propaganda, si perché desiderano di abilitarsi per lo stato ecclesiastico e per le missioni, si perché, come esso espone, sono molto necessarii dei missionarii per i villaggi di quella missione assai

sprowisti d'operarii ed a questo fine que dei suddetti giovani abbenchè siano delle città di Tiflis e di Akazliské e delle migliori famiglie con tutto ciò si sono obligati anche in scritto di fare le missioni in quei villaggi ove saranno destinati dai superiori. (პროპაგანდის არხივი, Giorgia. vol. 3. № 35).

105.

(1) A Me Roverano Coad. del Vicario Patre de Cospoli. 19 Sett. 1767.

Riesce strano a questa S. Congregazione che dopo aver dati ordini tanto precisi di non mandar giovani senza il suo permesso il P. Prefetto di Giorgia abbia avuto il coraggio di spedirne tre sino a Cospoli, dispendiando così inutilmente le loro famiglie e ponendo quasi in obbligo il collegio a caricarsi di persone oltre il convenevole. Tuttavolta per non rifiutare affatto le preghiere e i voti di cotesti giorgiani è la S. Congregazione condiscesa ad accettarne que tra quali V. S. scieglierà i più idonei, tanto più che sono disposti a compire il viaggio sino a Roma a spese loro, e si sono obbligati a far le missioni in que'villaggi, ove saranno destinati. ella dunque potrà mandare que due, che porgono maggiore speranza di riuscita, e procurare, che l'altre se ne ritorni in patria con buona occasione. E non servendo questa per altro prego N. S. Dio che la conservi e la prosperi. (Lettere della S. C. Vol. 210 p. 289).

107.

(2) Dum in profundissimo respectu prosperam valetudinem exopto, notifico me quintam iam literam abinc Romani expeditisse, absque quod in praesens responsam unum viderim, fors aliqui malevoli id impediunt. Interim sit quomodocunque, Deus quius providentia etiam in casibus desperatis nunquam in finem obdormit, non obstantibus circumstantiis ex omni parte (quas hactenus referre nequeo) criticis pro capuccinis, cappuccinorum recordatus vel saltem fidelium tribulatorum, etenim pro consolatione uti spero, Rme Pr. notificare valeo, quod duplicibus litteris et terna expeditione princeps Eristavi Imeritanus cum monsig. catholicosi me honoraverint, expetendo F. Dionysium cum uno sacerdote pro permanentia in suis terris Quoniam vero R. P. Hieromymus meus predecessor mihi persuasit, tam facilem aurem non praeberere litte-

ris eorundem dominorum, maxime in hac belli circumstantia, et propter monachum Akadebuli qui facile novam persecutionem excitare posset contra patres nostros, et eos abhinc pellere, uti iam fecerat, solum ad tertiam expeditionem a praedicto principe et domino catholici factam cum consilio P. Hieronymi et aliorum expedivi F. Dionysium per ordinem ipsiusmet baschae cum litteris protectionis provisum in Imereth, cum instructione in scriptis lingua Italiana et Giorgiana a me sigillata pro intentione patente ad assecurationem fratris et patris eo destinandorum cum iuramento praedictis dominis subsignanda. F. Dionysius etiam duabus litteris me consolatus est scribendo, quod iam ab omnibus magnatibus et domino catholici (etiam ipso monacho Akadebuli) quem Deus infirmitate visitavit et cuius curam agit, consentiente, et pro nobis supplicante consensum acceperit in scripto, ubi in Oni seu Raggia pristinum locum omnino restituere effective intendunt, quem in finem iam tria cubicula extruxit, et ecclesiam etiam inchoare voluit, quod tamen non indulsi eidem, nisi et ipsius principis Thadiani et novi regis consensum mihi in scripto transmittat, quod hactenus adire nequivit eo quod cum exercitu suo et Turcarum, Salomonem principem non obstante rigido hyemis tempore observando se a loco suo elongaverint. Si has litteras accepero, sacerdotem eo expediam et litteras R^{ae} Pati communicabo.

Rex Heraclius pariter me litera aggratiavit demandando R. P. Georgium pro comunitate pucilla in Gori ubi concessit domum quemadmodum in Tiflis in qua altare erigere et catholicis absque impedimento sacramenta administrare et alia ecclesiastica munia exercere valet. Fuit haec gratia ad supplicam P. Laurentii (qui omnimode ad provinciam suam reverti intendit. et propter quod multum constrietor) ab eodem principe concessa Deus eius dispositionem confirmet: propterea eundem P. Georgium subito per expressum nuntium ab Arthuim revocavi, ubi loci per 6 menses quasi completos missionis officium zelotissime exercuit, aedificando scholam pro iuventute informanda, errores et defectus sacerdotum reperiens cum spiritu mansuetudinis reparando et ante quas hebdomadas Gorium expedivi, defacto tamen notitiam certam de suo adventu habere nequivi. Scripsit R. P. Dominicus et P. Laurentius quod post Pascha eundem P. Georgium princeps vel rex prout ipsum Georgiani appellant, Tiflisium vocabit et in eodem locum alium sacer-

dotem me expedire aportebit quapropter P. Andream, ut se prepararet, comendavi, non enim habeo alium, qui actu in lingua Georgiana et medicina magis profecit. (ოგოვე არხივი, Persia, vol. 3 № 32).

108.

(1) Fra Antonio da Gori Giorgiano (Elenco dei R. R. P. P. Missionari spediti nella Georgia). კაფუცინების არხივი ტრავნიზონში.

109.

(2) Illustri ac Potentissimo Heraclio Principi Georgiae.—Clemens XIV.

Illustri et ac Potentissime princeps, salutem et lumen Divinae gratiae. Magnopere Nobis gratum accidit in hoc Nostri Pontificatus exordio, nactos nos esse opportunitatem Celsitudini Tuae scribendi, cujus, generosi, ac praestantissimi laudes, Nostrorum virorum litteris, ac ipsa etiam fama, at rumore, assidue ad Nos perferuntur Primum igitur, Tibi maximae sunt a Nobis, et ex animo facimus, agenda gratia, quod homines qui in eadem Nobis cum fidei conjunctione sunt Nobisque obsequium ac obedientiam prestant, tuae benignitatis, qua peurimum commendaris, gratia juves ac protegas. Deinde haec, ipsa tua animi Nobilitate freti, fidenter a Te petimus, Teque etiam, atque etiam rogamus, ut qui in tua Ditione sunt cattolici, ac praesertim Cappucini Patres, qui isthic, Religionis causa versantur, tuo praesidio in posterum ab adversariorum oppugnatione tegere, ac tueri pro tui anim magnitudine velis. Illi quidem nihil adversus quempiam moliuntur mali, viritatem colunt, Dei praecepta legemque promovent. Caritate in omnes, afficiuntur, publicae paci ac tranquillitati student: nihil tamen minus inimicorum vel vi, vel fraude: Saepe, solum verbere sunt coacti, neque unquam reverti isthuc potuissent nisi tuæ humanitatis ac patrociniis spe revocati. In hac quidem re decēpti minime sunt: vident enim se isthic pacate posse sub tutelae tuae auctoritate consistere. Quare majorem in modum Celsitudines tuam obsecramus, ut eosdem tueri, ac fovere peragas, quorum probitati fovisse nunquam te penitere poteris. Illud preterea certum Tibi esse debet nullum in eos a Te conferri beneficium posse quod in nos etiam collatum esse non putemus. quodque quam grato, a memori excipiamus animo, si quid in posterum inciderit, quod id testa-

ri Tibi valemus, reipsa facile inteliges. Interim per suasum Tibi maxime hoc cupimus eximias animi tui dotes, et agnosci a Nobis et plurimum existimari, obsecrarique Deum optimum, Maximum, ut Te omnibus bonis cumulare, ac ad incolumitatem, atque amplitudinem veræ, ac solidæ felicitatis accessionem fieri velit.—Datum Romæ apud S. M. Majorem sub. annu. Pisc. 23 Aug. Ponti. Nor. an Primo (1769). (Archi. Vati. Letteræ ad Principes).

113.

(1) Pesentemente essendo la nostra missione abbattuta da una fiera persecuzione ricvegliata e spalleggiata a borza di danaro dall'inviperito antipatriarca armeno di ezimiasini chiamato per nome Simono, sono in dovere di dare a V. S. Illma. e Revma. uno succinta e genuina informazione di codesta ingiusta persecuzione, acciò ella poi si benigni insinuare il tutto alli emi. padri di propaganda fide, dalli quali sospiriamo aiuto, direzione e comandi, come ed in qual maniera dobbiamo diportarci, ed essere sollevati nelle presenti dolorose circostanze.

Nello scadito mese di maggio il principe Eraclio fece sposare il so secondogenito chiamato per nome Levan, alle di cui nozze furono invitati non solamente tutti li principali di questo paese, ma anche molti altri esteri, tra li quali fu onorato coll'invito il soprannominato patriarca armeno; questi comunque in propria persona non venisse alle solenni nozze non mancò però di mandare in vace sua due dei suoi vartabieti vescovi (tra questi l'unò fu quel vartabiet, che otto anni sono in circa eccitò la persecuzione contro li cattolici d'Acalziche) con presenti e regali di 300 tumani di valuta, che fa 3000 scudi in circa. Terminate le nozze li due vartabieti armeni colli preti e principali del loro popolo pensarono di profittarsi delle buone grazie che dal principe Eraclio ricevertero a motivo delli regali, ben consapevoli, che il principe dal danaro si lascia piegare a qualunque anche iniquo partito e perciò li fecero l'offerta di 700 tumani o sia 7000 scudi, oltre li antedetti regali in danaro contante, purché esso principe permetta loro di violentare a farsi di nuovo armeni non solamente tutti li cattolici da 20 anni in poi convertiti ma anche ma tutti li figli battezzati dalli loro preti armeni in tempo, che li padri missionarij erano esiliati da codesta città o fossero stati battezzati dalli preti armeni avanti la conversione dei loro genitori.

Il principe non tanto ingannato dalle lusinghiere promesse delli armeni, che protestavansi di difenderlo e col danaro e col loro sangue contro li suoi nemici, che minacciano di togliere ad esso principe il possesso dei suoi paesi, ma più acciecatò dalli 700 turchi offertili condescese ad ogni loro petito, compromettendo di trattare li cattolici, e di lasciarli trattare da essi medesimi armeni, come la loro inasprita voglia desidera. Onde alli 3 di Giugno a suono di campane gli armeni vescovi convocarono il loro popolo fecero chiudere tutte le botteghe dei mercanti e artefici, affine comparissero tutti a vedere con che viltà e furezza saranno trattati li cattolici e in così vedere chi inclinava alla nostra santa fede intimorito da questa si allontanasse e chi era nemico della nostra fede viepiù s'inasprisse. Congregato tutto questo popolo armeno si portò al palazzo del principe in un luogo molto spazioso, dove esso principe con alcuni suoi iniqui giudici presiedeva e mandata la sbraglia faceva condurre or l'uno or l'altro delli cattolici pretesi rei, non perdonando peppur alle donne incinte, dalli quali due per il timore e mali trattamenti costo abortirono. Non posso qui descrivere le ingiurie i scherni, i vituperi coi quali furono strascinati li poveri cattolici a quel scellerato tribunale; dove se alcuno costituito proferiva qualche parola in sua difesa, tutto il popolo alzava le voci in dirle mille impropri e maledizioni; chi costante ed intrepido profoessava di voler vivere morire in questa ortodossa fede, fu con spietata furezza per ben lungo tempo battuto, indi mandato nelle carceri, dalle quali non si liberava se non se con un considerabile sborso di danaro per lo che diversi dei nostri cattolici sono molto decaduti dalle loro facultà ed altri sono rimasti aggravati di debiti, E perchè molti furono li accusati cattolici, così li processi e la persecuzione durò due mesi intieri nel qual tempo con terribili minaccie e con inumani trattamenti inganarono 8 persone tra nomini e donni ad abbandonare la vera santa fede ed abbasciare l'eresie armene. per confondere anche me nel publico, fui citato e condotto tre volte a quell'iniquo giudizio, dove miferero alcune dimande, che non servivano se non per schernire me, e la nostra santa fede, ma il principe Eraclio allora non intervenne al giudizio, perchè si vergognava di me, come esso medesimo lo confessò ad un suo confidente per la fedeltà e servitù che gli prestai in dodici anni.

Come che le ingiustizie del principe Eraclio erano a tutti palesi, così la maggiore e migliore parte degli i Giorgiani cioè di fede greca, e particolarmente li manaci, vescovi ed il loro cattolici apertamente disapprovavano l'ingiusto procedere del principe e non solamente li monaci greci, ma il loro patriarca medesimo come pure il primogenito del principe per la compassione, che ebbero in vederci da tante ingiustizie oppressi, venivano a visitarci e consolarci nelle nostre tribolazioni, ne potevano capacitarsi come i principe Eraclio s'abbia lasciato dal danaro accecare, ed impervertire in maniera che non dava orecchio a qualsisia soggetto riguardevole, che parlava in nostro favore. Nel medesimo tempo che fummo gagliardamente perseguitati, il sempre falso bugiardissimo principe Eraclio mi mandò uno della sua corte con quest'ambasciata: "io senza doppiezza alcuna mi professo molto obbligato al P. Superiore per la fedeltà con cui in diverse occorrenze mi ha servito; so che sarà afflitto per li sconcerti e liti, che passano tra li suoi cattolici e tra li armeni ma deve avere pazienza percuè li affari del mondo richiendono così; l'esito però carà buono sì per li padri, come per il loro popolo. Dopo quest'ambasciata con maggior ingiustizie e fierezza di prima continuò a flagellare li miseri cattolici, onde sembrava essere addivenuto un tiranno.

Qui non finirono tutte le ingiustizie del principe Eraclio, ma sedotto d'altre buone promesse tatteli dalli armeni si lasciò indurre a formare e pubblicare contro li cattolici alcuni scellerati decreti, credo dall'inferno dittati. In questi decreti dopo avere premesse varie finzione e bugie, dopo aver parlato malamente della nostra cattolica religione con offendere indirettamente anche la sua propria, decretò empivamente che se in awenire qualche armeno abbraccerà la religione cattolica, sarà condannato per que mesi in un orrida carcere contenuto con un pò di pane ed acqua dopo que mesi sarà frustato da 300 persone, tutta la sua facoltà li sarà confiscata, poi eciliato fino alla morte in un villa, d'onde non possa fuggire. Il padre che riscverà alcuno alla fede cattolica, dovrà pagare 50 tumani ossia 500 scudi di pena, e vituperosamente sarà cacciato dalli paesi del principe. Questo è il succinto delli barbari decreti, che l'interesse, ed il danaro indussero fare ad Eraclio. (Зрочыаыа-гоб аСбго, Persia, vol. 3. № 60).

114.

(1) La persecuzione contro di questi abbattuti cattolici siegue oggidi col medesimo calore dell'anno scorso che l'eretico patriarca di Eccimiazin a forza di regali si ha impossessato dell'arbitrio del principe Eraclio onde gli fu eseguire tutto ciò, che può dettargli un cuore inasprito. Rimedio per umiliare un capo purtroppo elevato no sarebbe altro, che per mezzo di qualche cattolico ambasciatore si intercedesse presso la corte Ottomana un modo, per cui il patriarca colla sua nazione armena di Costantinopoli ricorresse al proprio patriarca di Eccimiazin, da cui dipende acciò desista di più perseguire li cattolici, nella Giorgia, per non soggiacere loro alla persecuzione dei Turchi in Costantinopoli. (1803g № 73).

115.

(2) Con ogni celerità preparai il necessario per intraprendere il viaggio per Costantinopoli, dove speravo arrivare alla venuta delli nuovi due padri missionarii, e ricevere in Costantinopoli la mia ubbidienza per indi inoltrarmi nell'Europa. Ma ché nel penultimo giorno al tempo determinato di mia partenza s'oppose fortemente alla mia risoluzione con mandarmi due dei suoi primari ufficiali, che mi significarono le ragioni, per le quali non voleva lasciarmi partire, e poi esso medesimo principe in particolare udienza mi palesò li motivi, per li quali mi trattiene per non andare, cioè (sono le parole del medesimo principe Eraclio) non posso permettere la vostra partenza perchè io ho bisogno della vostra persona 2° perchè li secolari clero e monaci Giorgiani desiderano la vostra permanenza. 3° Li Armeni quantunque siano grandi nemici delli cattolici hanno del riguardo alla vostra persona e molti dell'amore. 4° Il vostro popolo cattolico mi fece un memoriale acciò non vi lasci partire, prevedendo li danni spirituali, che loro può accadere colla vostra partenza. Sul fine poi conchiuse così: io non vi farò delle violenze parte pel amore che vi porto parte perchè non siete mio suddito, ciò non ostante se voi partirete contro la mia volontà, prevedo che nasceranno di bel nuovo delli disgusti tra il popolo Armeno, che è copiosissimo ed il più forte di questa città, e tra li cattolici, che sono in molto minore numero onde di tutti li danni corporali e spirituali, che arriverà al vostro cattolico popolo, voi ne sarete la causa per la vostra ostinata par-

tenza. Lei non potrà immaginarsi, quanto io mi affaticasse a pregar e capacitare il suddetto principe, acciò mi conceda con benignità d'eseguire il mio determinato viaggio, ma questi sempre con replicarmi le sopra.—— dette ragioni e conclusione promise inoltre che procurerà in avvenire di ringraziarmi. (ռգոցե, Օրմո 4 № 3).

116.

(1) Em̄o e Rm̄o Padre,

Giacchè cotesta sacra congregazione ha accettato per alunno il giovane Giorgiano Pietro Nuzianti avendo io comunicato al di lui genitore una tale notizia, di subito li ha apparecchiato il necessario per la spesa, viaggio e per gli abiti e dimani giorno ultimo del corrente pensa di partire per Smirne per ivi trovare imbarco per cristianità, giacchè qui non si trova. Il giovane è di buona salute come vedrà l'eminenza vostra ed anche di buoni costumi, onde spero che farà buona riuscita a vantaggio della missione. Con che ho il vantaggio di sinceramente professarmi, profondamente inchinandola.

Di V. E.—Pera di Costantinopoli 30 7 bre 1779.

Um̄o ed obbl̄ig. servo.

Fr̄eo Ant̄o Frachia arciv. e vic. aptico. (ibid № 5)

118.

(2) Nel piccolo regno delle Meretti dizione del re Salomone, che ora ha avanzata sua lettera alla Santità di nostro Signore vi è una poco stabile missione in Gonia ille falde del Caucaso al mezzogiorno dove non vi sono al presente cattolici permanenti, ma mercanti cattolici Armeni che vanno e vengono, vi sono bensì in quelle vicinanze alcuni signori di rito greco scismatico, tra quali vi è qualche cattolico, e questi viengono assistiti dalli missionarii cappuccini di Akalsiche col pretesto di medicina e vanno e viengono secondo le contingenze e sono lontani da Aklsiche tre giornate e mezza. In Cutais metropoli delle Meretti nella cui vicinanza per lo più risiede il suddetto re Salomone vi è una chiesa cattolica, con quindici case in circa cattoliche, e marcanti e vanno e viengono, e questi sono assistiti alcune volte dal prete cattolico, altre volte dai cappuccini di Akalsiche, che sono in distanza un giorn e mezzo; non si sono mai possuti stabilire attesa la volubilità de

Merettani di rito greco scismatico, che ora pregano perchè vi si vada, ora poi li licenziano ma con grazia. Lo scrivente vi è stato due volte ed ha provato il tutto; inde dice esser bene che li padri cappuccini di Akalsiche vadino in tempo in tempo, contentino coll'aiuto di medicina il re Salomone suddetto, mentre sempre si fa del bene, e forse ora farà stabilire due padri in Gonia, ma secondo il solito dureranno poco, Ciò però non importa mentre torneranno in Akalsiche, e poi bisognandoli il medico sananno di nuovo ricciamati, come hanno sempre costumato. (ეს უნდა იყოს მოწერილი 1779 წ.) (ibid № 49).

118.

(1) Paris, Bibliothèque nationale. № 22. p. 24.

120.

(2) Illustri ac potentissimo Salomoni Imerettorum Regi.
Pius PP. VI.

Illustris ac Potentissime Rex Salutem et Lumen Divinae Gratiae. Valde delectati sumus Litteris tuis, Illustris ac Potentissime Rex, quibus qui tuus in Nos animus sit, abunde declaras, dum et de tuarum rerum statu certiores Nos facis et nostrum sollicite a Nobis requiris. Nobis quidem permolestum fuit quod scribis Te Tuamque Ditionem assiduis Infidelium bellis vexari, quod quidem magnam a Te curam, ac assiduam vigilantiam efflagitat. Deum praecamur, ut Tibi veram solidamque pacem concedat, quae nimirum ex sua gratia suoque coelesti proesidio tantum modo quaeri atque haberi potest. Quod vero scire de Nobis exoptas, Deo quidem juvante, valeamus corpore, sed animo semper angimur, ac solliciti semper sumus ab hac perdifficilem universae, Ecclesiae cui Deus proesidere Nos voluit, gubernationem. Illud praecipue Tibi perspectum esse, ac persuasum volumus, valde nos gaudere de propensa tua in Nos nostramque hanc sedem voluntate, qua praecipue eos omnes, qui debitum Romanae Ecclesiae cultum praestant, ac praesertim Missionarios nostros, qui istic Religioni operam navant, tuearis et foves. Id quod tua sponte facis, a Te enixe postulamus, ut uberius etiam ac studiosius facias nostri causa, qui nihil magis cupimus, quam ut vera felicitate, quae a Domino est, cumuleris. Hujus animi nostri Tibi magis declarandi perlibenter opportunitatem

capimus ex postulato tuo, quo Medicum aliquem ad Te mitti cupis. Curabimus Nos certe huic desiderio, quantum per nos fieri potest, diligenter obsequi ac satisfacere. Interea Horologium ad Te dono mitti jussimus, ipsumque volumus apud Te esse. a Teque haberi tanquam singularis nostri in Te studii monumentum. Domum omnipotentem Deum obsecramus, ut diuturnam Celsitudini Tue incolunitatem cum rerum omnium succesu non sine maxima coelestis gratiae accessione impertiat. Datum Romae apud S. Petrum die 27 Januari 1781. Pontificatus Nostri Anno Sexto. (Arch. Vatic. Pio Sexto. an. 6. pag. 423).

122.

(1) კაფუტონების არხივი ტრადიციონში.

123.

(2) Eminenze.—Li venerati comandi del prencipe Eraclio padrone odierno ed assoluto di questi paesi, mi danno occasione di presentarmi all'Eminenze Vostre.

Cotesto principe volendo rappresentare alcuni premurosi suoi affari a Sua Maestà l'imperatore, coll'occasione che il P. M. Pr. Domenico da Trieste esprefetto di cotesta missione, se ne fa ritorno alla sua provincia ha stimato bene di confidare ad esso queste faccende, come uomo molto suo instrinseco amico e dotato d'una somma destrezza e costanze in maneggiare affari scacrosi e di conseguenza. Quindi gli ha ordinato, che prima si porti in Roma dall'eminenza vostre a presentarle questa mia lettera; in cui mi ha ordinato di supplicare l'eminenze vostre che posto da parte ogni suo merito personale, acquistatosi per il lungo corso di tanti anni di missione, si degnino di rigutrdarlo come un soggetto da lui mandato non solo all'eminenze vostre per protestarle la sua divozione e premura; ma spedito ancora al trono di Sua Maestà l'imperatore per trattare alcuni suoi affari premurosi.

A questo fine supplica ancora l'eminenze vostre a volerlo accompagnare da sua maestà con qualche loro lettera commendatizia, che atta sia d'inspirare nell'animo di Sua Maestà propensione d'animo non solo, ma quella stima e prema ancora che è necessaria a chi deve trattare con persone di carattere affatto importanti.

Cotesto principe, come d'animo grato e molto riconoscente si protesta con animo veramente costante e sincero di proteggere sempre più la cattolica communione e di far per essa ancora di bene quanto mai potrà. E qualunque officio che l'eminenze vostre faranno appresso la sua maestà l'imperatore si protesta e giura che non si troveranno pentite l'eminenze vostre, che anzi dai effetti vedranno corrisposti li officii loro con abbondanza.

Io quanto ho scritto l'ho avuto dalla bocca del medesimo principe Eraclio, e sono tutti suoi sentimenti. Suplico dunque l'eminenze vostre a ricevere il contenuto di queste lettera come semplice mia scrittura, ma sentimento intero di un principe al quale molto dobbiamo. (პროპაგანდის არხივი, ივ. ივ. ტომი).

126.

(1) Eminmo Sigre.

Inquieto questo principe Eraclio pella mia dimora in Gori (avendo dovuto assistere allamorte del buon P. Fedele da Besco-pagano) mi spedi 30 uomini e mi fece condurre qui in Tiflis, ove nel termine di due giorni mi impose di licenziare il P. Mauro da Varona per Vienna, pella strada oi Moscovia, e di tradurre le lettere che dirige all'imperatore, al SSmo Padre, al re di Francia, di Sardegna, di Napoli, ed alla repubblica di Venezia; con questo che ottenendo quanto richiede dall'imperatore laccia l'arbitrio al P. Mauro, di spedire le lettere o di andarvi in persona dall'altre polenze e come io le acennai in una mia in data di Agosto, richiede confederazione e soccorso in aiuto contro gli infedeli e promette le nostre chiese, che per maggior cautela oggi ho richiesto ed ho ottonuto la lattera di donazione scritta di suo pugno essendo cosa molto gelosissima e lui non si è voluto fidare d'alcun suo segretario, come anche promette la sua protezione per ciò che riguarda alle persecuzioni degli Armeni eretico.

Ho accopagnato detto P. Mauro con mia lettera all'imperatore, supplicandolo di dargli udienza e che di tanto ho passato avviso alla sacra congregazione. Avrei dovuto suppiegarle le copie tradotte di tutte le lettere che spedisce questo principe e precisamente la copia della scritture di donazione delle nostre chiese; ma il tempo ristretto no mel permette e però per maggior lume in ristretto le scrivo in sostanze quel che asserisce e ciò che pretende.

Supposta l'intimazione di guerra contro il Turco; e ritrovandosi oggi la Persia divisa in deboli potentati e che perciò questo principe Eraclio tributario alla Persia, ed al presente indipendente, ma battuto dalle continue usurpazioni delli Sciti, pretende que reggimenti dall'imperatore e due dalla Francia, ed un reggimento da Sardegna, uno da Napoli, ed un da Venezia, sia in truppe, ma più tosto in danaro e supplica pertanto la mediazione del santo padre verso dette potenze ed all'incontro si esibisce ad ogni patto di codesti principi, si per la conduista della Persia, come in aiuto colle sue forze contro il Turco, e per fine ancora di rintuzzare questi Sciti resi oramai intollerabili. Domanda è vero molto all'uso di questi paesi, li quali ance per ordinario si contentano di poco.

Nella scrittura di donazione delle nostre chiese premette sebben condizionatamente se otterrà entrata nelle corte europee, promette, dico le chiese, case tolte, protezione del li padri e delli cattolici; promette di mantenere a sue spese in perpetuo cinque o sei padri qui in Tifis, con questa espressione che mancando lui alle promesse si dichiara rifratore di parola, e perciò immesitivole di compassione presso li principi cristiani, di tutto ciò che promette, son quasi certo che almeno darà le chiehé, li riscontri alle sue lettere siano anche in tenuissima parte favorevoli.

Pertante nelle viscere di G. C. supplisco la santità di nostro Signore a far quel tanto che le detterà il di lui santissimo zelo presso la suacennate potenze.

In risposta poi alla lettera di questo principe Eraclio potrà prender motivo il santissimo padre I-o di avanzar la richiesta delle nostre chiese, condizione che pretende questo principe per giustificarsi presso gli ecclesiastici nel dover in effetto restituire le chiese, come privatamente in questa occasione si è con noi dichiarato.

Secondo domandar com maniera l'abolizione di quel dispaccio o decreto fatto da questo principe nel 1775 in favore degli Armeni eretici, e contro li padri e cattolici quanto che non è stato toccato nella scrittura di promissione, ma di molta importanza perocché oltre gli gravi errori in fide che contiene detto decreto e delle gravissime pene che impone a chiunque si facesse novamente cattolico, impone ancora la pena di 350 scudi Romani, e l'esilo a quel missionario, che riceverà alla religione cattolica qualunque eretico Armeno.

Quisto è il mio umile parere che rimetto all'emenda di Vost-ra Eminenza e del santissimo padre da cui prostato a terra umil-mente domando la sua santa benedizione. (პროპაგანდის არხივი, Per-sia, vol. 4. № 34).

128.

(1) ვენეციის არხივი.

129.

(2) L'anno scorso presentai un memoriale a questo principe nel quale gli esponevo il pericolo della casa cadente nel quale ci ritrovassimo e lo supplicavo di un luogo o casa per nostra abita-zione. In pubblico mi rispose che mi voleva donare quanto io gli ricercavo; in privato poi mi confidò che era disposto a restituirmi le chiese, ma per sua giustificazione presso il mondo nobili ed ec-clesiastico desiderava che gli venisse fatta la richiesta da persona riguardevole.

Vivente il padre, sarà ciò molto facile ad ottenersi; giacché il primogenito viene impegnato dal proprio confessore in contrario: essendo oggi arciprete e superiore della nostra chiesa, da dove ca-va il suo mantenimento. Se dunque pella strada suaccennata si pot-rà ottenere la grazia siamo nel caso, diversamente col permesso della sacra congregazione avvanzerò la seconda volta la supplica, per il bisogno che abbiamo della casa, senza pregiudicare al gius ossia al dritto che abbiamo su la nostra chesa. P. Andrea da Pa-lermo. (პროპაგანდის არხივი, იქვე № 16).

130.

(3) ესევე პატრი თავის წერილში, 15 ნოემბერს 1784 წ. სოლო-მონის შესახებ აშობს კვალად ამას: რადგან მემკვიდრე არა ჰყავდა, ან-დერძით დაუტოვა სამეფო თავის ბიძაშვილს დავითს მეფედ წოდებულს; თუმცა კი კანონიერი ტახტის მემკვიდრე იყო თავის ძმისწული არჩილის შვილი დავით პატარა 12 წლისა, რომელიც შვილია ერეკლე მეფის ქალისა. სოლომონისაგან გადევნილმა თავადმა ქაიხოსრომ ოსმალეთის-გან მოიშოვა იმერეთის სამეფო და ბათუმის მხრით მოდის ჯარით. ხო-ლო იმერეთის ახალი მეფე დავით საზღვარზედ იპოება ჯარით; დადიანს და გურიელსაც მასთან კავშირი შეუკრავთ. ლეკები ახალციხეს და ზე-მო ქართლს ერთიან არბევენ, ხალხს ელეტენ და ერთიან სოფლები

ტყვედ მიჰყავსთ. მეფემაც აღარ იცის თუ პირველად რომელს უწინაღმდეგოს. ხოლო თავის 15 დეკემბრის 1785, წერილში, ამბობს ამ შემდეგს: წარმოუდგენელია ამ ქვეყნის უბედურება. უკანასკნელ წერტილზეა მისული. რადგან ყველა მოსაზღვრე მთავრები აჯანყდენ. მარტო ლეკები ათი ათასი არიან. აგერ ორი თვეა მთლად მოაოხრეს საქართველო. დაწყებული მეფიდგან ყველანი გალარებდენ. უარესი ეს არის რომ კიდევ მოელიან შემოსევას. ამ ბოლო დროს აიღეს ორი სიმაგრე, სადაც შეხიზნული იყვნენ ათასობით ხალხი, ყველა დახოცეს და ტყვედ წაასხეს. ამ მეფეს მთლად გაუოხრეს მადნები ოქროსი, ვერცხლისა და სპილენძისა, რაისგამო გალარებდა. იმანაც გააღარბა თავისი სამეფო დიდის გადასახადით. აქ ერთიც არავინ არის, რომელიც მომეტებული სიგლახაქისაგან არ სტიროდეს. ჩვენც ამავე უბედურებაში ვიმყოფებით, ამიტომ ღვთის პატივისათვის შემწეობა მოგვეცით.---ეგრეთვე 3 აგვისტოს 1787. წერილით აუწყებს, რომ მთელი დაღესტანი ამდგარა ფეხზედ საქართველოს წინააღმდეგ. ორი რაზმი ორგული გაქცეულა აქედგან და შეერთებია სპარსეთის ხანებს. ყველა გარეშე მყოფნი წინააღმდეგი ყოფილან ერეკლესი. რაისგამო ამას ყველა მხრიდგან, მეტადრე ჩერქეზებიდგან შემწეობა მოუთხოვია. მოსული ჯარი ტფილასში შეკრეფილა და იქიდგან წასულა საომრად. ომში განჯის ასაღებად წასელის დროს, ერეკლესთვის პატრს მიულოცია გამარჯვება. იმასაც უთქვამს რომ, რომ მე ექიმ პატრის უყოლელად დგომა არ შემძლიაო, რადგან ღვთის შემდგომ მათგან მაქვს მე სიცოცხლეო,—როცა ერეკლე შორდებოდა თავის ტახტს, მაშინ სამეფოს დედოფალი მართავდა.—მეფე ერეკლეს 26 სექტემბერს 1788. თან წაუყვანია პატრი ანდრია ახალციხის მთის ძირს ბელვის ღელეში, საცა დაუწყიათ მშვიდობიანობაზე მოლაპარაკება ოსმალეთის ელჩთან. გარნა როგორც სჩანს არ დაბოლოებულია მშვიდობის საქმე, რადგან 10 ივნისს 1789 წ. მოსულა კვალად ორსმალეთის ელჩი და მიუწვევია ერეკლე ახალციხის ფაშასთან მოსალაპარაკებლად ზავის ქმნაზედ.

(1) Qui alle persecuzioni delle guerre si aggiungono quelle delli preti Armeni, li quali nella mia assenza comprarono una casa alla nostra con tigua, con l'intenzione di aprire un seminario, che loro dicono nell'educazione della gioventù, ma in verità di risse fra li giovani cattolici ed eretici pella vicinanza tale, che loro ascoltano le nostre orazioni e noi lo loro lezioni. Ho ricorso al principe, il quale persuaso dell'astio, e cattiva intenzione di questi Ar-

meni sentenziò a favore dei padri, onde sarò costretto a comprar detta casa; diversamente mi son protestato con sua altezza che uscirò io dalla casa in cui abitiamo per togliere ogni motivo di dissensione fra li cattolici e li Armeni. Sino ad oggi ostinati li preti li più nostri nemici non escono di casa. (1739 № 33).

132.

(1) Nei primi Dicembre è morta l'unica, sorella di questo sovrano. Un giorno prima di morire, assistendola io da medico, in presenza delle damigelle e persone di sangue reale pubblicamente fece la confessione seguente. Io confesso in S. Pietro ed in tutti li suoi successori fino al regnante Santissimo Padre, l'autorità suprema di sciogliere e legare, e questa facoltà è stata pattecipata a voi altri padri missionarii in quelle parole: *Ite et praedicate etc*, e per tanto prima di morire, datemi la benedizione. Non volevo io prestarle la mano per timore etc ma spinto dalla moribonda e dagli astanti ho bisognato condescendere e secondo il costume Giorgiano con atti di devozione si è segnata col segno della santa croce e dopo divotamente ha baciato la mano, e se l'ha posto sulla fronte. Vi fu un sussurro tra gli astanti e per timore tutto passò sotto silenzio.

Tiflis 20 Gennaro 1789. Fr. Andrea da Palermo, prefetto. (Giorgia. Vol. 4. № 50).

132.

(2) Questi vescovi armeni pria di ammettere agli ordini sacri li loro preti, l'obbligano a giurare nemicizia contro la chiesa latina; ed appena che aprono la bocca in chiesa predicano contro di noi. Ma la medicina coll'aiuto di Dio li familiarizza, li domestica: diversamente per poco cuscitarebbero delle persecuzioni contro di noi, e di nostri. (1739: № 60).

134.

(3) Al. P. Andrea da Palermo Prefetto della Missione de'PP. Cappuc. di Georgia. a di 13 Gennaro 1798.

E'molto sensibile questa S. Congregazione ai gravi patimenti, ai quali V. P. e gli altri missionari si trovano continuamente esposti per le incursioni dei barbari, per la carestia e per la tetra desolazione,

che invade tutte coteste provincie Dee V. P. consolarsi, che siccome ella soffre tutte queste tribolazioni per la gloria di Dio, così non le ne potrà mancare la ricompensa, e spero che il Signore le darà grazia di poter tollerare alacremenente i presenti disastri. finchè piaccia al medesimo di restituire a cotesra missione la pristina callma.

Questa S. Cong^{ne} dal canto suo non mancherà di assisterla e di prestargli tutti quegli aiuti che potrà, come già fece anni sono mediante qualche straordinario sussidio, e l'anticipazione di que annate. Ora le anticipo un'altra, che maturerà a tutto Dicembre 1798, nella somma di scudi 400 che consegnai al P. Procuratore Generale del suo Ordine per essere a lei rimessa.

Ho inculcato ai medesimi, che procuri de'nuovi, e buoni missionari per la Georgia, onde provedere agli ospizi, che restano vacanti, per la morte del P. Carlo da Cingoli e degli altri due, che mi awisa. Oltre il P. Salvatore d'Avola che fu già spedito, verrà anche un altro cioè il P. Gio: Evangelista da Malta, come pure il laico Fra Bernardino di Civitacastellana, quale ho notizie che già sia giunto a Costantinopoli. In appresso si vedrà di spedirne degli altri onde provedere al bisogno e rimuovere quelli, che male adempiono i propri doveri.

Intanto V. P. si faccia coraggio, e continui da forte la sua carriera, senza lasciarsi abbattere dalle calamità del mondo e assicurandola del pieno gradimento che queste S. Cong^{ne} ha di lei, prego il Signore ecc. (Lettere della S. Cong. Vol. 276 sul principio del Vol.).

135.

(1) კათოლიკონების არხივი, ტრაპიზონში.

1.

(1) მარი ბროსე, საქართველოს ისტორია, ნათარგმნი და განმარტებული სიმ. ლოლობერიძის მიერ გამოცემა ნიკ. ლოლობერიძის ნაწილი პირველი, გვ. 182, ეგრეთვე იხილეთ იმისივე წერილი: *Rapports sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie*. 2. Livraison. P. 140, 143.

2.

(2) 1. Parceque ce pays fut de tout temps habité et occupé par la race Géorgienne, qui n'en fut jamais dépossédé. 2. Parceque les premières eglises y furent construites au temps de Constantin le Grand. 3. Parceque ce pays et ses environs furent le berceau de la dynastie Bagratide, depuis son entrée en Géorgie, sous les successeurs de Geurgaslan, VI siècle, jusqu'au X siècle. 4. Enfin parceque les rois Aphkazo-Karthles, attirés par la beauté du lieu, y firent incessamment de constructions remarquables, citadelles, églises et monastères datant du IX au XII siècle. (*Rapports etc.* P. 113).

7.

(3) Come per mano del P. Amadio da Brescia spedito alla Giorgia in qualità di prefetto, sesendole stata renduta la lettera del Procuratore Generale de'llOrdine nella quale venivale espressa la zelantissima mente della S. V. e della Sacra Congregazione in ordine al doversi stabilire ed ereggere la nuova missione e residenza dei Cappuccini in Akalzichè città e luogo dell'Imperio Ottomano poche giornate distante da Tiflis capitale della Giorgia, e situata alli confini dello stato del re di Persia; ne intraprese ben volentieri l'incarico, ed a queesto effetto sul fine di Agosto 1715 in compagnia d'altro religioso, munitosi di alsune lettere efficaci dirette ad un Pascià, partitosi a quella volta, non gli fu permesso in conto veruno potere entrare in Akalzichè, come obbligato dallo stesso Pascià'a doversi rimanere occultamente presso di lui; sintanto che

fosse fatta pratica, e scoperto, se eravi adito alcuno per cui introdursi in Akaalzhè, senza grave pericolo di grave danno ai poveri cattolici, che erano stati bramosi di ricovervi i missionarii Cappuccini

Trovessi pertanto che un Vescovo eretico Armeno, era infensissimo a qualunque erezione di missione, o lungo soggiorno di religiosi per cui impedire non avrebbe giammai desistito dal sollevare i Giannizzeri, che dimorano in tal luogo per il Gran Turco capaci dei quali alcuni più facoltosi non consentivano tampoco alla venuta dei missionarii, temendo di restare ipso facto spogliati dai Turchi di quanto havevano e possedevano; essendo costume della Porta estorcere grosse somme di denaro, col far pagare alli uni tutto ciò che la povertà e la miseria degli altri non ha il modo di soddisfare impiccandosi le borse e non le persone. Per tali cagioni non volse giamai il prefato Pascià, affezionato per altro ai religiosi, e molto grato al predetto missionario lasciarlo in modo alcuno esporre agli evidenti pericoli, e danni che erano per seguire inevitabilmente dalla sua entrata in Akalzhè. Dichiarandosi inoltre che sarebbe stato alla di lui stima un affronto e gran vergogna; allorchè restasse maltrattato dalli Gianizzeri e dai Turchi un Franco, che egli aveva alloggiato in sua casa, e che erali stato raccomandato da persona di cui avevali recato lettere di gran premura.

Convenne adunque al missionario dopo la permanenza di due interi mesi cioè Settembre ed Ottobre abbandonare l'impresa col far ritorno alla sua missione di Giorgia, non essendosi potuto nelle contingenze presenti staccar dalla Porta il firmano del Gran Signore per cui restare in tal luogo meno aggravati i cattolici e più sicuri i missionarii.

Nondimeno bramoso l'oratore di nuovamente azzardarsi all'impresa, si parti per la seconda volta, dopo la Pasqua dell'anno presente 1716, ritornando da Akalzhè in qualità di viandante passeggero; quivi trattenutosi per lo spazio di quaranta giorni in casa hora di uno et hora di un altro cattolico, occultamente e come di nascosto. Risaputosi e penetratosi dal Vescovo eretico, gli venne a suo nome intimato: che sebbene avesse egli, come dicea, comandato e dato licenza che potessero le persone andare a ritrovarlo, e fargli honore, tuttavolta intendeva che quanto prima dovesse andarsene al

suo viaggio e scostarsi di colà; talmentechè intimoritisi i cattolici l'obbligarono a partirsi; perlochè proseguendo il viaggio, imbarcossi per Costantinopoli, con haver però in Akalzichè ascoltate le confessioni di quei cattolici, e lasciati per quanto potè spiritualmente consolati, trovandosi ancora ben istradati se non perfetamente istruitti con l'assistenza di alcuni preti che gli mantengono nella fede e religione cattolica, e che sogliono ogni que o tre anni portarsi a Tifis per confessare.

Esponde inoltre umilmente il predetto E. Alessio Alla Santità Vostra essere stato sempre a cuore dei missionarii della Giorgia il tentare di eriggere e stabilire in Akalzichè qualche sorte di permanenza dei religiosi, non meno per consolazione spirituale dei cattolici, e progresso della fede, ma insieme per sicurezza e comodo al passaggio dei religiosi in Giorgia; ma i gravissimi impedimenti e contrasti che eranvi da superare glie ne hanno sempre più fatto dimettere un tal pensiero; si fa egli lecito di umiliarne alcuni riflessi alla Santità Vostra nel modo seguente:

Primo perchè essendo Akalzichè paese e luogo entro di cui non habitano né soggiornano mercanti Europei, e non havendo il firmano del Gran Signore e notissimo che non vi si puol far residenza di missionarii né stabilirvisi religiosi.

2 Perche dandosi eziandio dal Gran Signore questo firmano, non permetterà ai religiosi giammai eriggervi chiesa pubblica o privata, e molto meno che possano ivi fare unione di popolo, o congregazione di persone, né che Greci o Armeni possano farsi cattolici; essendo i Maomettani di tutto ciò gelosissimi, talmente chè in qualunque luogo dell'imperio Ottomanno se rovina o cade una chiesa non è possibile ai cattolici in conto alcuno di riedificarla.

3. Perchè rimanendo Acalzichè nei confini dell'imperio Ottomanno colla Persia per gelosia e ragione di stato, non vorrà dare la Porta simile firmano; e questa gelosia e ragione nei Turchi così prevale che per la medesima non permettono ad alcun bastimento francese o di qualsivoglia altra nazione poter introdursi e navigare entro il Mar Negro. Havendo anco al Gran Czar di Moscovia fatta chiudere la comunicazione e l'ingresso che una volta vi aveva,

4. Perchè finalmente il missionario in Akalzichè non potrebbe stare e rimanere benchè vestito da secolare, in modo tale che non

venisse scoperto per religioso, atteso in risiedervi il predetto vescovo Armeno eretico, inimico del cattolic. Quondi è che portandone egli l'awiso ed il ricorso ai Turchi recherebbe danni gravissimi ai cattolici, con farne sorprendere il missionario o nell'atto di celebrare la Santa Messa, o in quello di accoltare le confessioni spzialmente del le donne. Del che ne ascadrebbe che oltre il grandissimo strapazzo e vessazione dei cattolici, il missionario medesimo o resterebbe fatto schiavo o per il meno discacciato.

L'unico mezzo crede il prefato F. Alessio potersi havere o per mezzo di un uffizio del Signor Ambasciatore di Francia in Costantinopoli per cui ne staccasse dal Gran Signore il promentovato Firmano a prò dei cattolici e dei missionarii. Il che in tempi così gelosi non pare sperabile o siwero.

Qualunque volta cessi la guerra, fra la Maestà ei Cesare e la Porta far insinuare validamente alla corte di Vienna che che nelli trattati della tregua siavi inserto il darsi ai missionarii libero e sicuro il passaggio per il Mal negro alla Giorgia ed altri paesi finitimi, con riterner residenza, ospizio e chiesa nella città di Akalziché per il libero accesso e commodo non meno dei cattolici che dñi missionarii.

In tali due modi crede il missionario che possa spianarsi l'adito a stabilir la fede, e render consolato quel popolo di Akalziché: che è quanto ardisce di referire con humilissimo e profondo cossequio genuflesso ai piedi della Santità Vostra.

Fra Alessio da Milano missionario Capuccino. (პროპაგანდის აზიზი, Persia, vol. 1. № 6).

8.

(1) Il Procuratore Generale dei Capuccini riverentemente espone a V. S. Illma che essendo stato accordato, come Ella ben sa, da cotesto sacra congregazione sotto il 10 marzo del 1732 di dare per la nuova missione d'Achalsiché posta sotto la prefettura della Giorgia scudi 75 per l'annata anticipata da principiarsi quando i missionarii cappuccini fossero arrivati colà, già siamo al tempo di goder le grazie dalla medesima sacra congregazione, mentre ha ricevuto awiso dal P. Nicolò da Girgenti prefetto della missione della Giorgia con lettera del 5 marzo del presente anno, che il di 8 Ottobre dell'anno passato 1733 prese il possesso della predetta mis-

sione di Achalsiché con sodisfazione (come esso dice) di tutti li Turchi grandi e molto più di tutti i nostri christiani. (١٨٣٥, № 24),

11.

(1) Relazione di ciò che awenno a tempi del R. P. Nicolo da Brigienti di folice memoria nell'incontro di fabricare la chiesa di PP. Akalzike.

Il R. P. Nicolo da Briganti fese venire da Cospoli, un firmano a rifabricare la Chiesa de PP. a della Madonna. in quei tempi era Bascia Jussub figlio di Jssagh, che prima era fatto Bascia. Meliki Elisbar era Mamasaghliissi, ossia publico proveditore e capo intendente sopra tutti gli affari cattolici Cachiotai era superiore D. Giov. il Grande avo di M-r Paulo vescovo, questo R. P. Nicolo il quale fabricò pure la casa de'Padri anche in Akalzike con grande impegno ed amore procurava la fabrica della Chiesa de PP. che p̄ma. ancora della venuta de Padri in Akalzike era stata atterrata del famoso Mollà Turco D. Calimagi. Per tal oggetto aveva già in pronto il R. Padre legna, pietre, calce ed altro che era necessario. Recossi il R. P. Nicolio dal Bascia, e diedegli a leggere il firmano già fatto venire per la fabrica della Chiesa di Padri. Il Bascia lo lesse e indi il R. Pad. pregò il Bascia che fosse degnato di recarsi nell'abitazione de'Padri, a il Bascia acconsenti difatto poi venne il Bascia nella casa dei Padri col Cadi ossia Giudice confermato se di tutte le avose col Mufti, osia. Innalienabile e infallibile sentenziatore di tutte le cose prima di procedere ad altri tribunali per le cause medesime col Gieniceragha, osia, Capo della Nobile milizia, colli Signori Turche della Cellà, e coi Mollà, osia interpreti dell'alcorano; e giacchè la casa è vicina alla Chiesa, il Bascia con tutti gli altri operarono essaminarono ciò che era stato atterrato dal Molla Calimagi, e ne presero la larghezza e lunghezza, e altezza. Indi il Bascia comandò al Cadi che tutto scrivesse dicendogli; so già, ho data licenza, de di fabricare questa Chiesa, e il Cadi lo fece. Ma il Cadi stesso poi ricuorò al Bascia, che se due Turchi non si trovano, che facian testimonianza, di tal demolimento fatto dal Molla Calimagi con questa larghezza lunghezza e altezza benchè si sia firmanò pur non può fabricare questa Chiesa, il Bascia lo riferi al R. P. Nicolò; e questi tosto rispose che la cosa è facile: conduro li due Tur-

chi testimonii. Inhorano quo' maggiori, onori, che per lui si poteva, uso il R. P. al Bascia e alli altri cioè acqua con zucchero, caffè conserve, e indi tutti partirono. Dopo di ciò li capi cattolici di Akalzike recaronsi dal R. P. Nicolo e gli dissero: Padre oh che gran bene facesse: Dio vi conceda calute. Per la fabrica di questa chiesa non vi rattristate; e disse in ispecie al R. P. Simon Jetaranti. Io fabricaro a mie spese uno dei muri laterali di questa Chiesa. Battongian, Coggionati replicò: l'altro muro laterale io lo fabricaro a mie spese: Zurabba Macandrianti disse il di sopra il muro e l'altre io lo faro a mie spese: e li R. P. Nicolo ricevette tali offerte con riscontro di Mille benedizioni. Il giorno dopo nelle altre due pubbliche chiese i Preti pubblicarono tal fabrica ed esortarono tutti i Parrochiani a concorrere possibilmente con limosine per la fabrica di detta chiesa; ed anche con lavori. In quel tempo era superiore Provic. D. Gio. il Grande il quale chiamò a se i suoi cattolici partitanti e disse loro. che cosa fate voi? volete che si fabbrichi una chiesa affinché poi le nostre due vengano demolite? Replicò il Prete e disse loro: Voi non sapete niente; perciò vi faccio noto che se si fabrica la Chiesa dei Padri, nè più alla Chiesa di sopra, nè alla Chiesa di sotto verrà un Cattolico perchè tutti andranno alla Chiesa dei Padri; e quindi dovremo chiudere le altre Chiese. Pertanto procurate d'impedire che si fabbrichi: altrimenti le cose nostre anderanno: a male. Indi D. Gio. il Grande spese molto denaro quà, e là per corrompere il cuore di Melichi Elisbar Mamasaghli D. Cocotai e al Cadi Turco mandò dugento Piastre, purchè ricevesse come falsi i que testimoni non rilasciasse la carta di licenza detto. Uggiati per la fabrica della chiesa. Il R. P. cercò qua e là li que testimoni e scopri che li da prima di voti ed offerenti li erano come nascosti e non ostante Estate Cattolico Bastaro, trovo in nome del R. Pad. li que testimoni Turchi; l'uno de gli era un Turco Molla del Villaggio di Azzquer, l'altro un Turco Molla del Villaggio di Salessa, eli condusse al Pad. e li Padre là condusse dal Bascia, dicendo: ecco o Padrone ho condotto li Testimoni. Piauque la cosa allo stesso Bascia: e mandò il Padre coi que testimoni dal Cadi. Colà che furono, il cadi imbroglio'tosto la faccenda, perchè convise dimentitor li testimoni. Ed. il R. P. Nicolò disse al Cadi? perchè mi trattate in tal forma? e il Cadi con siarme rispose al R. Pad. Cosa mi

dite voi? Li vri Cattolici mi danno ducento Piastre, affinché v'impe-
disca la fabbrica della Chiesa. Voi datemi soltanto cento Piastre e
farò buone li que testimoni. Tosto che intese il R. P. Nicola adi-
rossi: disse: per questi Cattolici quante fatiche io sostengo con
pensieri coll'anima; e costoro mi si voltan nemici? ritorno a casa
e si manvali, che Maratori, Maragoni tutti licenziò. Inde poi a po-
co li Capi Cattolici di Akalzike altri presero le legna altri pietre,
altri la calce senza denaro. Dopo qualche tempo vennero li sopra
intendenti della chiesa di sopra dal R. P. Nicolo per vincere il
suo cuore con fravde, dicendo: noi non abbiamo parte in tal fat-
to, ad eravamo meschiati in tali azioni, e Dio pur castighi chi ne
fu la caggione. Sappiamo poi che voi avete danaro di questa Chie-
sa d. Mad. di quel denaro imprestateci ottocento Piastre: e quan-
do fabricare de la Chiesa, oltre le ottocento Piastre, altre ve ne
daremo; ne sarà dubbio che vi noghiamo li vostri denari. Il R.
P, Nicolò diede le ottocento Piastre, le gli al di d'oggi ancora
nemmeno un parà e resta ancora sopra di quella... Chiesa il debito
di ottocento Piastre colla chiesa detani.

Deposizione fatta anche a miei tempi da qua' Cattolici per altro
convocati che quoro, testimoni di Presenza.—P. Giov. Batta da Ro-
vigo. Super. in Akalzike.

კაფუტინების არხივი რომში. ამ წერილის ერთი პირი ჰქონდა
ახალციხის მღვდელ პეტრე აღუშაშვილს).

11.

(1) Brosset raports etc. p. 140.

14.

(2) Al Sig. D. Giosafat da Sciausces in Giorgia—3 Gennaro
1733.

E'pervenuta a questa S. Congregazione la lettera di V. S.
scritta fin sotto li 15 di Marzo dell'anno passato, dalla quale ha
sentito con molto compatimento le angustie, nelle quali si ritro-
vano cotesti cattolici. Siccome però già da qualche tempo si sono
spediti in coteste parti alcuni nuovi missionari cappuccini; così
si deve sperare che con la loro assistenza verranno i detti fedeli in
gran parte sollevati per ciò, che concerne il retto esercizio della
santa religione cattolica. V. S. poi ha fatto molto bene a non con-

discendere in Costantinopoli alle indebite richiesti fattale da quel sacerdote D. Minas, e molto più a non pubblicarle agli altri sacerdoti di cotesta provincia. Quando però le accada di dover ricorrere per dualsivollia affare a quel Mons. Vicario patriarcale, gli scriva pure direttamente senza prevalersi di altro mezzo, mentre procurerà di soddisfarla nelle cose giuste, e convenevoli senza bisogno dell'interposizioe altrui. Che è quanto mi occorre di motivarle con la presente e le auguro da Dio N. S. ogni vero bene. (Lettere della S. C. Vol. 137 pag. 1).

15.

(1) Paolo Leoni Giorgiano della Giorgia di età 15 anni di rito armeno, prestò giuramento 1749, 21 Novembre. (Registro degli alunni del collegio Urbano. vol. 1 p. 350).

17.

(2) Filippo Maria da S. Agostino Carmelitano Scalzo per la grazia divina e della sede apostolica vescovo d'Ispahan e di tutta la Gorgia prelato.

Notificimo a voi D. Giovanni ed a tutti gli altri ministri della chiesa Akalzichiana che, siccome fin dal 1738 vi awisassimo, che a noi, quantunque ne fossimo indegni fu assegnato il vescovato d'Ispahan e conseguentemente la giurisdizione sopra tutta la Giorgia, secondo il decreto della sacra congregazione de propagan- a fide emanato li 8 Novembre 1632, così in quest'anno fummo in Tiflis, ed in Gori, per venire anche da voi in Akalzichè che è il vero e principal luogo della Giorgia per visitarvi, ma perchè a causa delle tante turbolenze, del paese non abbiamo potuto adempiero la volontà nostra, perciò abbiamo stabilito il reverendo fratello nostro in Cristo Pre Niccolò da Girgenti dell'ordine di S. Francesco cappucino per nostro vicario, sopra tutti i sacerdoti e cattolici di tutto il dominio della Giorgia, di Tiflis, Gori, Akalzichè, Siausses, Arutiù, e sue adiacenze con piena autorità che conviene a un tal ministro; e vi raccomandiamo che ad esso ubbidiate, come a me. E perchè abbiamo inteso con grande amarezza di cuore, che sian morti fra voi dei cristiani senza i sacramenti della chiesa per la disattenzione di alcuni sacerdoti, lo che è peccato gravissimo avanti Iddio; e che l'ordinata officatura che deve devotamente

recitarsi secondo l'ora, determinata nella chiesa, sia decaduta, e ciò che è peggio che non vi sia più fra voi quella unione, che devono avere i ministri di Dio, vi preghiamo per l'amore del medesimo Iddio e del suo tremendo giudizio, che da qui innanzi siate vigilanti nell'adempire il servizio di Dio, e della sua santa chiesa; e se (ciò che Dio non voglia) vi sarà alcuno fra voi che non voglia ascoltare la nostra paterna ammonizione, allora gli giungeremo la pena secondo il suo delitto, dicendo come S. Paolo ai Corinti: Mi feci ardito perchè voi mi stimolaste. E perchè desidero di tutto cuore che fra voi sia ordinato il culto di Dio, perciò in virtù della presente, voi Don Giovanni di Minas, nelle di cui prudenza speriamo nel signore stabiliamo per arciprete sopra le chiese d'Akalziché per governar le e reggere la parola di Dio: e se vi accedesse cosa alcuna importante abbiate a parteciparcela più presto, che potete o al predetto nostro vicario acciò vi apportamo subito l'opportuno rimedio: e se il signor Simone di Abiartaranti diletto nostro in Xto. vuole essere procuratore, lo sia e se egli non l'accetta sia il Sig. Gregorio Chocciananti. Iddio l'assisti e faccia che ogui di lui azione sia alla gloria del suo santissimo nome, pregandolo, che vi prevengo colla sua santissima benedizione e vi saluto col Signore.

Tiflis l'anno del Signore 1745 li 26 Agosto. (Հիւրոպօզանդոս ան-
ոցո, օգոցց № 47).

21.

(1) Eminentissimi Signori,—Bramo ardentemente che le loro eminenze sino bene informate dello stato di uno che si professa ed infatti è loro umilissimo servidore e figlio D. Paolo Leoni di Achelziche in Giorgia. Partii da Roma, con loro inpreggiabile comando a di 17 Febbraio del corrente anno, e arrivai alla patria mia ai 16 d'Ottobre; e doppo alcuni giorni principiai, a far tutto quello che stimavo benesser fatto per la salute delle anime ed anche presto procurai di giadagnare l'affetto del popolo, ma non quello dei sacerdoti non perchè io non volessi, ma perchè ellino mi calunniarono, dicendomi, che io sia mandato dalla sagra congregazione per le mie pessime azioni, e che quella patenta del mio dottorato non si doveva accettare nelle mani, ed il principale motivo di questo disturbo fu il prete con cui per loro comando partii da Roma. Dop-

po io parlai con signor D. Giovanni Gigananti parimente alunno de codesta, e pregai che si dignasse di leggere si partenza del collegio, si ancora la dimissoria datami in Costantinopoli da monsig. Biagio de Paulis, e quantunque pregassi si io e facessi ancora pregare dagli altri non fu possibile, che le accettasse, per la qual cosa, io pregai ai padri cappuccini, e specialmente al padre prefetto che egli legesse e doppo d'aver letto dasse una piccola notizia al popolo, acciocchè, se popol mai fosse di malla opinione, la perdessero, e non dassero le orrecchie all'ignorante volgo, ed infatti il padre prefetto mi favori e con ogni industria procurò che io giudagnassi quanto prima e la buona opinione necessaria per un missionario apostolico e per la misericordia di Dio il popolo subito fu persuaso, ma i sacerdoti non la vollero credere, anzi per invidia dissero e anche dicono oggi, che io non sono dottore e che la patenta del dottorato mio sia falsa ed io come sanno tutti, si i padri, che il popolo, risposi in questa guisa se non mi credete scriverò alla sacra congregazione e come ella giudicherà e scriverami allora ben vedranno, chi è bugiardo e chi mentisce; inoltre fo consapevole la loro eminenza, come il signor D. Giovanni Gigananti da Tiflis non vuole che io sia in Achelzicha, ma che di nuovo ritorni da dove sono venuto, e ciò mi disse avanti otto sacerdoti et io dissi che io sono alunno di Popaganda e sono obbligato di stare alla patria mia fino alla morte procurando la salute delle anime, onde fratello, dissi, se volete che io vadi, volontieri, doppo mi disse, che non li chiamassi col nome del fratello, ed io dissi, non volete non vi chiamarò, onde mi licenziai da lui col bacci la mano, Inoltre qui in Achelziche vi era la peste e il pre detto Gigananti se ne fuggi per il timore, e doppo la sua fuga fuggiorno anche li altri sacerdoti, e dissi due volte che non fugisse, perchè eravamo specialmente noi due obbligati col giuramento a procurare la salute delle anime, e specialmente in questa urgenza, e non mi diè la risposta, mori une e non si diè la sepoltura ecclesiastica e fu portato dai Turchi colle spalle, e a lui non importa niente, e dice cosi al popolo tutto, che i tappeti della chiesa si levino via, e che non vadino più alle butteche, acciò la peste non si attacchi; e il popolo, si lamenta di un tal discorso, i purificatori della chiesa erano peggiori di carbonio, e il primo che facesse levare fui io, i sacerdoti sono avari e bevono

terribilmente il vino, e quando more qualcheduno, di notte tempo portano a sepolire, cosa mai più udita in Achelziche. La chiesa pare che sia un osteria anzi peggiore, e non vi è chi ammonisca. In somma la fede e la cristianità non vi si trova più in Achelziche, e molti si rinegano; onde io mi siimai in obbligo di farli ragguagliare e tutto lascio alla loro prudenza. Inoltre la patenta del mio dottorato feci leggere acciò tutti quelli che per invidia mi calunniarono si svergognassero e cessassero di più non calunniarmi, e astenessero da tanti peccati, che quotidianamente si vedevano a occhi aperti commeterli, duando ciò intese il signor mio condiscipolo Giganlnti, si rabbiò e radunò tutti i sacerdoti, e mi fé anche chiamare e avante tutti mi strilò e mi gridò in un modo così che tutti doppo mi biasimarono o apresso di loro mi fé perder fama buona, che asquistato avevo, ed io risposi, signore perchè mi strilate, due volte dissi vi ho offerto con pregarvi che vi degnaste di leggere e non volessi accettare dispregiandola la patenta mia, e doppo feci leggere dalli altri, acciò la verità fosse manifestata, perchè non avete motivo da gridarmi come drssi, non volete che un alunno di propaganda avendo perduto per invidia la fama e onore, e non l'acquisti quando puol acquistarla? e non mi rispose: di piu parlai in questa maniera, io dissi sono sempre sotto il comando vostro, comandatemi in qualche cosa e se non vi impresti l'obbedienza, doppo averete il motivo di gridarmi e strilarmi, ma adesso non avete il motivo di gridarmi ingiustamente, ma non mi rispose, ciò sanno sutti o i padri e i sacerdoti, e secolari, anzi i padri capucini scrissero anche al monsignor Biagio in Costantinopoli, acciò quanto prima mettese la mano a una tale ingiusta azione e levasse il scandalo e rimediassero alle anime, finalmente fino allo spargimento di sangue sono prontissimo fare tutto quello che conoscerò esser ben fatto per la salute delle anime, e sono anche obbligato per il giurmento che ho fatto in quel collegio; per il che supplico ardentemente la loro eminenza che si degnino di liberarmi dalle mani di un tal scandalo, e che facciano per la loro clemenza sapere al popolo tutto come sono alunno e figlio loro, e la patenta del dottorato mio non è falsa ma bensì vera, e che io eol mostrarli quella al popolo, inostrai non cosa ma bensì vera, ne pure avrei mostrato ma avevo gran gran bisogno sicché bacciando umilmente con ogni stima la sacra porpora e augurando

dal signore ogni prosperità, mi protesto loro umilissimo figlio e servitore.

A di 1 di Dicembre 1755 Achelzicha.

Umo Obbmo servo e figlio.

D. Paolo Leoni alunno de propaganda fide (᠒᠔᠒᠑, № 68).

23.

(1) In Akalziche sono sei mila cattolici. Akalkalake villaggio sottoposto a Akalziche ne avea 200 ed un sacerdote. Vales tre ore distante da Akalziche 150 ed un prete. Ivilita quindi lontana una mezza'ora 700 ed un prete. Aroli 100 con un pretè. Uddes 300 e que preti, ed altri 700 nei diversi circonvicini villaggi, a quali assistevano i sudetti sacerdoti di Uddes, di Ivilita e di Akalziche. Sciasseti dipendenza del sangiakato di Akalziche 1000 e due preti. Sassatelli piccola città 500 ed un prete. Ardanossi 100; ma occulti, a quali aministrava i sacramenti, il sacerdote suddetto di Sassateli. Arotino città posta parte sul colle, parte sul piano ed assai popolata ne aveva due mila e due preti. (᠒᠔᠒᠑ № 12).

24.

(2)Umilio all'E. E. V. V. l'altra notizia cioe che sotto li 24 del passato ho inoltrato un giovine Giorgiano detto Gregorio Machandarianti a codesta alma città per essere alunno in cote-sto collegio Urbano. Detto giovine è dei migliori natali di quelle parti dotato di perfetta indole, talento, costumi e salute, e quel che anche è buono si é che fa tutto il viaggio a sue spese e con tal condizione io l'ho incamminato. Spero che tal risparmio non farà dispiacere all'eminenze Vostre. L'altro che mi si è presentato e che è pure di bravissimo talento, ma poverissimo ho fiducia d'incammarlo nell'entrante mese, ma ciò sarà a spese, di codesta sacra congregazione, quali studierò minorare al più che mi sarà possibile.

Intanta con profondissimo inchino all'E. E. V. V. mi rassegno e bacio loro la sacra porpora.

Di Vostre Eminenze.—Pera di Costantinopoli 20 Agosto 1763.

Umo dmo obbligmo servitore.

Biagio Pauli arciv. di Larissa, vic_ ap_ di Costantinopoli.
(᠒᠔᠒᠑. ᠒᠓᠗ 3 № 9).

25.

(1) Illmo e R^{mo} Monsignore.

Il giovinetto Gregorio Macandariati latore del presenti mio umilissimo foglio, era già da gran tempo prescelto per alunno di cotesto venerabile collegio tanto da monsignor Paolo Leoni, quanto dai padri ccappuccini, ma non era stato possibile straparlo dal suoi parenti; ora essendo fortunatamente capitato col suo fratello in questa dominante con intentione di andare più tosto al convento di S. Lazaro, io dissuasi tanto il fratello come lui stesso di andarvici e subito lo presentai a questa monsignor vicario patriarcale col pregarlo che lo mandasse a Roma. Egli sul principio mi fece della difficoltà dicendomi, che prima si doveva scrivere, e aspettare li di Roma, e poi mandare; ma io colle preghiere l'obligai a mandarne alla prima occasione appoggiato da quello mi disse V. S. Ill^{me} quando io partii da Roma cioè che la sacra congregazione avrebbe volentieri accettati cinque alunni dalla Giorgia, due da Akalziche, due da Tifis, e uno da Artuin. In verità avressimo tanto Monsignor vicario patriarcale. quanto io aspettato espresso ordine da Roma, ma temevamo, che intanto il giovinetto non fosse involato per Venezia, o che la peste che già incominciava, non avesse portato al Creatore. Egli è un giovine, che promette una ottiama riuscita per il buonissimo talento, di cui è fornito, è inclinatissimo allo studio ed alla pietà allegro e sano di corpo, di famiglia principale di Akalziche ed è mio cugino in secondo grado. Laonde spero che loro attese queste ragioni, non solamene non ci riprenderanno di temerità, ma anzi con la solita sua clemenza lo riceveranno, ed acceterano benignamente. Circa nostro partire e la nostra ordinazione l'informaremo con altre lettere più comodamente, intanto con profondissimo inchino resto per sempre.

Di V. S. Illma e R^{ma}. Costantinopoli 26 Luglio 1763.

U^{mo} d^{mo} ed obb^{mo} servo Antonio Piralanti alunno di propaganda fide. (1763, N° 12).

29.

(2) Em^{ie} R^{mi} Sig. Pronⁱ Colmⁱ.

Dalla mia lettera di Marzo del 1764 le E. E. V. V. avranno conosciuta che i Batistini mi hanno licenziato, e non mi hanno se-

co portato: un mese cono stato con i padri cappuccini. Dopo il P. Vicario mi ha dato in cura tre villaggi, composto 27 famiglie e di quator dici li altri que, cioè di sette famiglie ciascuno. In questi luoghi sette anni prima erano stati que preti ignoranti, e venuti dall'eresia: il popoli questi villaggi era cosi rozzo, che la moglie di uno di questi que preti anco vivente nun sapeva farsi il segno della santa croce, e quanti dei fossero, e da questa argumentino poi il restante del volgo, sette anni fa da che son morti quei sacerdoti, c sono restati senza sacerdote. In questo spazio di sette anni tre volto l'anno andava un sacerdote della città, e si tratteneva tre giorni in ciascun villaggio e riguardava più il suo utile, che il governo di quelli anime. In quel villaggio, ove erano più cattolici, io era di permanenza, subito, che andai ernessi la scola, inseniavo, e alli ragazzi, e alle ragazze perchè avessero la favella i ragazzini, che potessero caminare, o per forza o per amore ricevevo nella scola, se genitori non permettevano per la picciulezza dell'età, gli dava penitenza in chiesa pubblicamente. Le domeniche e le feste non ho macato di far l'istruzione matina e sera: ho insegnato ai ragazzi la dottrina cristiana, e quasi ogni giorni gli faceva a dire in chiesa, né mi contentava di tanto andava per le case, et ingenava le cose necessarie a salvarsi. Sono cinque mesi da che mi trovo in quonste parti ho convertiti dieci eretici, dentro un mese dovevano convertirsi altri otto, ma non ancora sapevano le cose necessarie. Nel secondo villaggio cono stato cinque volte, quivi ancora ho insegnato la dottrina christiana ai fanciulli, ed alle fanciulle: nel terzo villaggio non sono stato più di una volta, perchè quivi sono molti eretici, questi avendo saputo il mio arrivo, e sapendo altresì quello che aveva fatto in altri luoghi, il secondo giorno si radunarono insieme tutti e dissero: questo ha studiato in Roma, se non gli faremo qualche male, questo tutti ci farà franchi: andorono dal governatore del luogo falsamente mi accnsarono, e mi imposero molte calunnie, diedero del denaro e mi fecero catturare; queste erano le accuse: è venuto un sacerdote franco, ha portato tesoro andava al Caucaso, si nascose tre giorni in questo luogo, cosi passò di quà si fece rader la barba, non si può dare gli dissero, un uomo più furbo e astuto di un sacerdote che si faccia rader la barba; il governatore udito il nome del tesoro, disse qui ci buscarò senza altro. Questo è vero che quando io passai di quà in-

sieme con signor Don Gion Stefano Gandolfi mi fesi rader la barba per non esser conosciuto come sacerdote in Gori di Giorgia, ma la cosa fu scoperta, soggiunsero li accusatori: stette quattro ore solo con una donna confessandola a porte chiuse. Questo; e falso; è vero che confessai in casa per non aver più la chiesa a porte aperte e poco tempo, dice questo sacerdote, continuarono li accusatori, io ho portato tesoro dalla Franchia, chunque si farà franco gli dèrò del denaro in questo breve tempo farò diventare franchi quanti vi sono o dei Turchi o Giudei o di qualunque setta; mi inventarono. molte altre calunnie, le quali non scrivo per non esser troppo lungo. Il governatore mi fece prendere e senza farmi parlare, mi getto in una stalla, e qui mi fece stare un giorno e una notte nei ceppi di ferro: dipoi mi fece pagare dodici piastre di avania e mi liberò, parte ne diedi io, e parte i cattolici, ed il secondo giorno partii di li; questo mi accadde la settimana di Pasqua. Doppo scrissi delle lettere ai cattolici volendo di nuovo tornarci a costo di qualunque pericolo; ma essi mi hanno impedito, dicendomi, che sarebbe stato nescessario pagar di nuovo l'avania, e non avendo danaro nè io, nè loro, chi ne avrebbe dato. Sono cinque mesi che mi affatico in duesti luoghi, se domandano in quale onore io sia, rarissime volte ho mangiato pane di puro grano, sempre mescolato con l'orzo e molte mi si gonfiò la gola, in que settimane una volta non ho bevuto vino e mangiato carne, un giorno mangiavo in una casa ed uno in un'altra: se non era astinenza tanto si trovava del latte, e formaggio, in tempo di astinenza passavo in solo pane e qualhe volta con erbe cotte con sola acqua e sale. Ora in tempo delle Messe con tanto timore dei Lechi, o siano Tartari, che sono usciti in numero di cinquecento o di mille, ed hanno saccheggiato, dove era più sicurtà, ci stetti due settimane. Quando ecco il P. Vicario mi scrisse una lettera li 8 Agosto intimandomi, che a vista della presente mi porti in città o sia giorno o notte, perchè vi un negozio grande, e difficile, mi alzai di mezzanotte e mi portai in città, quì in città era stato ppublicatà di monsignor Giorgio, il quale è stato accusato dalli eretici e catturato dal Bassa. Alla Perta avevano parlato anhe di me, perchè non lo fatte prender quello che tutti rende franchi. A questo fine i padri mi chimarono in città perchè se il ministro della giustizia fosse venuto in villaggio, sarebbe andato sessanta

piastre di spesa per servizio, come dicono almeno se sarà preso dicevano i padri in città si risparmiarà a questa spesa. Adesso mi ritrovo nascosto in un altro villaggio non sapendo quello, che mi abbi a succedere. Monsignor Giorgio riscattò la sua vita con mille piastre. Io ho debito di 60 piastre le quali go speso per causa dei Batistini, gli domando e non mi danno nemmeno uu para, mi dicono: scrivete a Roma e vi sasà mandato di questo danaro non ho speso nemmeno un para nel mangiare, né bere, ma tutto in viaggio in compagnia loro: se non fosse venuto con essi non avrei fatto questo debito. Ora venuto io in Akalziche dal villaggio, ebbi una nova molto peggiore, che mi fece scordare ogni altra amarezza, e fu che uno mi disse, che io ho veduto una lettera a monsig. Paolo Leoni, in cui la sacra congregazione aveva assegnato al detto monsignore e a D. Giovanni Gighiananti l'entrata già assegnata a voi e a D. Antonio Piralanti, perché voi altri due non avete voluto andare al Caucaso; questa cosa è tanto falso, se mi comandaron, son pronto a giurarci sopra. Non solamente ho voluto andarci, come già scrissi altra volta; ma due mesi ho disputato coi Battistini, tenendo che eglino non mi potevano licenziare senza ordine della Sacra Congregazione. Alla fine nascostamente si sono partiti, che neppure mi hanno awisato, perché non fossi andato con loro, e si sono rifuggiti in un villaggio: tutti i padri sono testimoni, perché la cosa accadde avanti i loro occhi, e non intendevano il nostro linguaggio, già il padre vicario ha mandaso prima ed ora mando accluso l'attestato di due padri. Sono cinque mesi che non ho veduto i Batistini, pra che mi trovavo di vederli, ma non ho potuto per timore di non esser veduto per stradà, mentre etsi stavano in folita e sapevano essi che io stava in città cinque giorni e non sono venuti da me, se egliono non regarano queste 60 piastre, io non ho maniera di scoterle, perché sono cinquæ mosi da che servo a questo villaggio e non ho ricavato più di due limosine della messa, percse sono assai poveri, e rovinati dai Lechi, per questo ancora sette anni non hanno avuto un sacerdote fisso, perché no possono mantenere, né il sacerdote ci può stare per timore di non esser fatto schiavo dai Lechi. Io espongo a qualunque pericolo la vita in beneficio di tante anime, che vi sono in tutto 250 cattolici ma se la sacra congregazione non mi assegnerà qualche entrata non posso perseverare

in questo stato: inoltre questi non possono fare una calice, sono cinque mesi, che adopero una calice di stagno di un altro, il quale spesso mi domanda; i paramenti sono così laceri, che in verità non si può celebrare. Ora questa grazia chiedo dalla sacra congregazione che mi provveda del calice, e dei cacciati paramenti. Sono pronto, altresì a giurare, se fosse bisogno, che non ho mai inteso dalla bocca del mio compagno D. Antonio Piralanti non voler lui andare al Caucaso. Questi cittadini mi dicono: qui i due Batistini sono oziosi e spendono più di due scudi la settimana, e voi tanto vi affaticate per la sacra congregazione e per la santa chiesa e state tanto in tal necessità, non sete anche voi missionario, ed alunno della sacra congregazione.

Tanto dovea umilmente rappresentare all'E. E. V. V. con che profondamente loro inchinandomi colla pienezza della più stima sono.

Dell' E. E. V. V. Akalziche 13 Agosto 1764:

Umo Dmo ed obbmo servo. Francesco alunno Scirvanti Tiflisano. (1764, № 16).

30.

(1) Al Sig. D. Antonio Piralante.—Akalziche 23 Febraio 1765. Essendo presentemente occupati tutti i luoghi del Collegio Urbano, in nessun conto vi si possono ricevere i giovani, che V. S. offerisce; tanto più che già vi si trovano parecchi giorgiani.

Godo che V, S. con indefesso studio procuri di corrispondere agli obblighi della sua vocazione che il Signore benedica le di lei fatiche..... (Lettere della S. C. Vol. 206. p. 102).

30.

(2) A M-r Paolo Leoni—Akalzichè—9 marzo 1765.

Dalla lettera di V. S. de 27 Ottobre dell'anno passato ho inteso la serie di quanto costi è occorse riguardò al Vascovo giorgiano di fresco convertito, e le di lei diligenze per sottrarlo da una più fiera persecuzione. In questo fatto Io non lodare la di lei caritativa condotto avendo ricoverato questo infelice così ingiustamente perseguitato. Onde non dubito che il Signore sarà per renderlene una ben ampia mercede la quale mentre le auguro prego S. D. M. che incessantemente la prosperi. (Lettere della S. C. Vol. 206 p. 132).

(1)Nellé attinenze di Akalzike in quindici diverse società sono tredici R. R. sacerdoti frà quali un altro signor alunno con cinquemila cinquecento quarantasette secolari.—Ed oltre a questi nel Beghati di Ardassun un sacerdote di rito Greco con cento cinquanta quattro secolari dello stesso rito.—Fuori di Akalzike non vi sono che pochissimi eretici e scismatici.—Dentro Akalzike vi sono degli Armeni eretici forestieri, rifugiativisi d'altri luoghi, cioè 5 sono sacerdoti con mille cinquecento secolari in circa.—Ed anche Greci scismatici forestieri, cioè tre sacerdoti e cento ottanta secolari. E gli uni e gl'altri hanno qui la loro chiesa..... (ռօրօց, 3, № 10).

(2) Il nostro Bascià dopo avere avuto questa somma di denaro disse al vescovo eretico di non avere potuto trovare monsignor Giorgio. Allora disse il vescovo eretico gli Akalzikani devono essere sudditi del mio patriarca per fermano dei Gran Turco, ora si sono fatti Franchi, e non ci vogliono più obbedire pretendendo le chiese, che non sono dei Franchi ma dei Armeni, udito questo il bascia fece chiamare cattolici acciò rispondessero all'accusa. Egli non scelsero per questo effetto monsignor Leoni con un altro prete, i quali andarono alla presenza del bascia accompagnati d'alquanti cattolici. Qui si fece una breve disputa fra l'eretico e i nostri. Oppose l'eretico: questi non vogliono obbedire al decreto del Gran Signore; in virtù di cui devono essere obbedienti al nostro patriarca. Risposero i nostri, falso che siamo disobbedienti, poiché ogni tre anni viene un di essi mandato dal patriarca e noi passiamo un tanto al patriarca per gli ogli che ti manda. Allora disse il bascia al vescovo eretico: E' vero questo? rispose il vescovo: E' vero. Soggiunse il bascia: Dunque vi sono obbedienti. Avete altro da dire disse il bascià, Aggiunge l'eretico, le oratione di questi non sono conformi alle nostre disse allora il bascia in questo non c'entro perché la mia religione è la vera: e così ci licenziò tutti. Dicendo al vescovo eretico voi siete venuto senza il fermano del mio Gran Signore, che pretendete, senza quello non posso aiutarvi niente andate e quando mi porterete il detto fermano allora discorreremo diversamente, ed il vescovo promise di portare il detto fermano.

e con forti minacce a questi cattolici se ne parti. Perciò si sta in continuo timore di altri nuovi disturbi (๑๓๑๓ № 18).

36.

(1) Carissimo padre.

Questo padre prefetto il molto reverendo padre Luigi da Praga ha stimato bene di mandare cotesti tre giovani per futuri alunni di quel venerabile collegio, eglino sono tutti e tre sceltissimi e di ottima indole, specialmente il giovane Gregorio Cruchiciamainti nativo dalla primaria famiglia di questa città, ed allevato sempre in casa come una innocente colomba, il quale seppe con le sue replicate istanze piegare il suo padre, che era ripugnantissimo e ha mostrato una specialissima vocazione e questo angelico ministero. Non si può abbastanza esprimere il bisogno che ha questa povera missione; in tutta l'intera monarchia Ottomana, non vi è alcuna altra provincia, ove vi sia un tanto numero di cattolici, e una tale libertà di religione, eppure una maggior parte, anzi massima sono *tanquam oves non habentes pastorem*. Monsignor Paolo Leoni ed io mi ritroviamo in città, lui nella chiesa superiore del Santo Segno, io nella chiesa di S. Giovanni Battista, vi sono altresì altri sacerdoti in città, ma già si può immaginare la capacità e studio che possono essi possedere. D. Francesco Sciarvanti tiene sotto la sua cura tre interi villaggi e con tale attenzione, e zelo gli governa che è addio venuto l'ammirazione di tutti. D. Pietro Corgananti appena arrivato quì fu mandato in Jvlita villaggio ben grande vicino alla città, tutto di cattolici, che ne aveva estremo bisogno, e dà buoni saggi della sua dottrina e buona educazione; il rimanente poi dei villaggi, dei quali non so nemmeno il numero si ritrovano in una totale ignoranza delle cose di Dio, perchè o che non vi sono sacerdoti che l'istruiscano o che se ci sono non sono molto distinti dal rimanenti del volgo, cioè affatto incapaci e rozzi nella divina scienza. Questi luoghi si che sono atti ad messem, cioè tutti desiderosissimi di approfittare nella via della salute, ma non vi è chi gli spezzi il pane della divina parola, per la mancanza della quale tanti e tanti poveretti vanno a perire. Mi muovono certamente a compassione e vorrei poter aiutare questi poveri cattolici, ma non posso abbandonare la mia chiesa, la quale è tutta adossata a me, e quando l'abbandonassi per aiutare i villaggi, non

ho le necessarie spese per fare questo giro di missione, i villaggi attesa la loro estrema povertà non mi possono somministrare il necessario viatico, e converrebbe che spendessi del mio. Se la sacra congregazione si compiacesse di assegnarmi qualche annuo sussidio di almeno cinquanta sessanta scudi, certo che volentierissimo intraprenderei a fare le missioni volanti e pro posse procurarei di istruirli e catechizzare quei villani.

Questo è quanto mi occorre di avanzare presentemente a V. Paternità.

Di V. Paternità Rma Akalziche 24 Aprile 1767.

Umo Dmo ed Obbmo servo Antonio Piralanti alunno. (03030, N° 34).

38.

(1) 03030 N° 36.

39.

(2) A M-r Vicario Patre di Cospoli.—17 Giugno 1769.

Essendosi riferita nella Congre Cie. del 13 corrente l'istanza fatta da V. S. a nome del P. Prefetto de' Cappuccini di Giorgia acciò si prowedano d'un sacerdote i cattolici greci dimoranti in una villa di quelle parti chiamata Welis hanno l'EE. loro determinata d'incarire come fanno la di lei persone di colà spedire un sacerdote di rito greco, il più probo, ed idoneo che potrà, ritrovare a tale effetto, affinché succeda nelle veci di quello che vi si trova già vecchio ed infermo, a cui terminato che sia questo affare, non si avrà difficoltà di assegnare qualche piccolo sussidio per contribuire al di lui sostentamento. (Lettere della S. C. Vol. 214 p. 143).

41.

(3) Eom e Rom Sig. Pron Colom.

L'ultime notizie della Georgia mi hanno risportato che il patriarca armeno eretico di Ecmiazin in Persia, avendo somministrate quindici borse di denaro al nuovo pascià di Akalsiche ha fatto mettere in ferri i sacerdoti di quella città tra quali v'è il monsignor Leoni: e se gli ha fatto condurre al suo monastero e sono al presente nelle sue mani; hà fatte depredar le chiese e sigillarle: i padri cappuccini in numero di cinque sono stati deportati in un villaggio Turco lontano da Akalsiche otto giornate chiamato

Pardum ed ha posto in desolazione quei cattolici i quali sono rimasti senza sacerdoti e chiese.

Vennero da me questi principali Giorgiano per trattare cosa si poteva fare per rimediare a tanto male. Si era divisato di avanzar un memoriale al Gran Signore, ma questo senza avvocati che disponessero l'animo del sovrano non avrebbe fatto effetto alcuno onde ho fatto chiamare il Mons. Atanasio per stimolarlo a muovere questi signori principali della nazione armena, i quali servono ai signori della corte, per impegnarli a vantaggio de' cattolici Giorgiani. Con esso abbiamo convenuto il modo che si dovrà tenere, non già con far riclamo alla porta, essendone assai incerta la riuscita in questi tempi di guerra, ma per via di questo patriarca armeno e già si è fatto qualche passo, vedremo in appresso la riuscita. Se l'eminenza vostra aggiungesse con una sua lettera nuovi stimoli al detto monsignor Atanasio, non sarebbe male impiegata.

Per i padri poi cappuccini mi son portato dal signor ambasciatore di Francia, il quale ad istanza da me fattale rispose che il suo predecessore non le aveva accordata più la protezione. Infatti neppur loro aveva ottenuto il fermano, onde ne argomentava che avesse avuti motivi giusti di negargliela. Io le dissi varie ragioni, per le quali finalmente si mosse a promettermi che avrebbe pensato di coadiuvarli; non però adesso perchè dovendosi giudicare le cause dal supremo visir ilquale adesso sta in campo in faccia al nemico, non se le potevano proporre se non materie di gran rilievo, Frattanto però che le dassi una nota di tutto il successo e del nome del villaggio in cui si trovano confinati i detti padri. Il che ho fatto; se si sarà l'apertura anderò sollecitandolo per veder di liberarli più presto che sia possibile. Finalmente è stato rilasciato dalla prigione, esaminato e dichiarato innocente il P. Giov. Grisostomo conventuale, il quale suppongo che partirà presto da questi paesi.....

Dell'Em^a Vostra, Pera 30 Agosto 1769.

Um^o Dm^o Obbl^{mo} Servo. Giuseppe arcivescovo di Marcianopoli, vic. aptico (di) Costantinopoli. (ἁγιῶν, ἁρβῆσι, Ἐπιτομή 3; № 40).

42.

(1) Bardus 11 Novembris 1769.—Eminentissime due due.

Dum in profundissimo respectu sacras exosculor manus eminentiae vestrae, si nnotum fortasse necdum esset, notifico, quod

Armeni haeretice initio mensis Julii hic Acalczikae persecutionem contra catholicos et maxime nos per multos annos persaepe attentatam in effectum deduxerint, quod itaque persaepe praedixi et pertimui, evenit; nos enim non solum cum quatuor presbyteris (Mousig. De Pauli. Don Joanne Gigananti, ter Jacobo et ter Stephano Gorello). incarcerarunt et Akhalczika religarunt, sed in super res pro nostra necessitate omnes tum vendiderunt tum sigillarunt; ecclesiae argentum una cum suppelectili ad fortalitium asportarunt et nunc iam quintus mensis est, quod cum quatuor fratribus, videlicet a Rev. P. Hieronumo de Norcia, P. Vincentio Antonio de Palermo, P. Friderico de Stiria et P. Fortunato de Carnia, ita dicendo sepulti scimus in uno mari vel abyssomontium in pago Bardus dicto in uno tuguriolo subterraneo vel stanza ubi nec extendere pedes valemus ubando; semel iam effecti incolae nos trucidare attentarunt, sed providentia Dei id nondum permisit, commovendo aliquot barbarorum corda naturali commiseratione. Eminentissime domine cahos magnum in veritate dicere possum, inter nos et commercium hominum, ob quam causam notitiam hactenus facere nequivi, Vestra Eminentia noverit si nobis sussidium humanum necessarium sit in hac circumstantia: dictum erat nobis Akalcziche postquam nobis omnia Firman et Brisucuder (Biuruldi) usque ad minutas chartas conbiscavere, nos non revecandos nec dimittendos si non novum firmam a porta Ottomanica pro nobis expetitum fuerit. Quod firman si non et ambassadore Franciae procuretur dubito num alius minister id in se assumpturus sit. Presbyteros duobus ante nos deduxerunt ad patriarcham Armenorum io Exmiazin, ubi venberibus crudeliter tractati fuerunt et mala nova christiani de Acalczika circa eosdem semel clam per Don Pierro Korgananti, qui in peste obivit, mihi nuntiarunt; rogamus Deum ut vera non sint. Ex nobis unus post alterum infirmitatem experti fuimus et denuo P. Fridericus his diebus feбри aggressus fuit et non mirum, cibus enim noster panis doloris et potus aqua tribulationis et legumina unius diei distantia caro pretio difficulter acquirere valemus. Sit Deus benedictus in omnibus quae circa nos disposuit. Haec dum reverenter et raptim ac clam tremula manu communico eminentiae vestrae togam et manus sacratas in spiritu exosculando recomandando neque fratribus meis paternae protectioni emorior.

Emi Dni Dni filius obedientissimus.

Fr: Aloysius de Praga Cap. ind. (1803, № 41).

44.

(1) Riguardo alli affari delle missioni di Giorgia devo far consapevole l'eminenza vostra, qualmente de lettera ultimamente ricevuta del P. Luigi prefetto di quelle missioni, scritta sotto li 12 dell'oltrepassato Giugno, si ricava che il pascià di Akalziche avendo ricevuto il fermano stato inviatole per il gianizzaro del signor ambasciatore, ed avendolo letto rispose che esso: voleva giustificarsi prima colla Porta di ciò che aveva operato carcerando i missionarii perchè non aveva operato di sua testa ma per comando del suo principe, e che poi avrebbe operato ciò che le venisse ordinato dal suo sovrano, perciò non diede esecuzione al detto fermano rilasciando i padri. In questo frattempo si ricava da lettere ultimamente giunte in termine di giorni quattordici da Akalziche che i Giorgiani angustiati al sommo dalle barbarie usate non loro da quel pascià sono ricorsi ai principali Turchi della città chiedendo aiuto (i quali ancora riprovavano l'opera del medesimo) ed essi hanno fatto un attestato delle ingiustitie, crudelità e tirannie usate dal medesimo con i sudditi del Gran Signore buoni e fedeli sempre al suo principe: e che per avaritia e gionto perfino a vendere le chiese dei cattolici al patriarca d'Ecmezin per quattordici borse. Mandata questa scrittura qui alla Porta subito è stato ammesso il pascià e sostituito in suo Inogo un altro del paese Giorgiano, il quale ben subito ha restituito le chiese ai cattolici ed i padri missionarii ha richiamato alla loro stazione come prima. Ha fatto mettere in catene il vicario del suddetto patriarca che dimorava in Akalziche, con ordinarle di far quanto prima ritornare i sacerdoti stati condotti in mano del patriarca, Giorgiani, altrimenti lo minacciava di farlo impiccare. Questo è ciò che dicono varie lettere scritte dai Giorgiani qui. Questo afferma di aver inteso D. Cherubino sacerdote missionario in Arzrum, come mi ha significato con sua lettera, e se ne stà attendendo la conferma col gianizzaro di ritorno che portò il fermano il quale non è ancora comparso perchè il pascià lo ha ritenuto colà fino al fine di questo affare.

Spero che l'ordinario ventura pottò più accertare le cose e frattanto spedirò il plico di lettere da V. E. inviatemi per il P. Prefetto di quella missione ad Arzrum, al sud. D. Cherubino d'Araziel, il quale avrà cura di farglielo avere o in Akalzike se là si

trova o dove ancora dimora. Ed inchinandomi al bacio della Sacra Porpora sono.

Dell'Emā Vostra Pera 18 bre 1770—il Vic. aptico di Costantinopoli. (იგივე № 42).

48.

(1) ეს ერთსა და იმავე წერილშია, რომელიც ზემოთ მოვიყვანეთ პატრების ეკკლესიის აშენების შესახებ. ამისი იტალიანური თარგმანიც არის, გარნა სიმოკლის გამო აქ აღარ მოგვყავს.

48.

(2) Denaro speso dalli cristiani per la nostra liberazione piastre 889. (Giorgia vol. 3 № 1).

50.

(3) Rmo e Rmo Sig Pns Colmo.—Finalmente è ritornato il gianizzaro mandato da Akalziche alla liberatione dei padri cappucini e porta nuova con lettere dei stessi padri che sono stati restituiti alla loro chiesa e casa, sebbene con sborzo ben grande di denaro; avendo esatto il pascià ed i suoi ufficiali piastre ottocento ventitrè, non computate le altre spese fatte dai medesimi sù in priggione che per mandar detto fermano, e per ottenerlo, le quali montano a più di due mila piastre, onde, i poveri padri mi scrivono di riferir tutto all' eminenza vostra acciò sia loro procurato qualche coccorso per pagare questo grosso debito che hanno dovuto fare per necessità se volevano ricuperare la libertà, la chiesa e il bene dei cattolici.

Di sopra più mi scrive il P. Prefetto d'aver trovato la chiesa e cosa male trattata e rovinata in molte parti. Le stanze occupate dalle farine ivi riposte dal publico ed il peggio si è che molta roba vi manca ed in specie l'argenteria della chiesa in pero di dieci circa oke, la quale il pascià antecessore a questo se l'ha portata seco; sebbene il fermano scriva e comandi che sia il tutto restituito ai detti padri.

Di più il vicario del patriarca armeno che ancora stà in Akalzike, per vedere di riparar le lor perdite, ha offerte al pascià venticinque borse di piastre se le restituisce di bel nuovo tutte le chiese e scaccia i padri latini, obligandoli a ritornare ai loro paesi.

A questa proposta il pascià avido di così buono boccone ha fatto chiamare i padri ordinando loro di andarsene in Costantinopoli perchè così ordinava il formano.

Ma il P. Prefetto senza perdersi d'animo le rispose, che ancor esso sapeva ciò che si conteneva col fermano, avendone a che esso un traxnsonto, e che era falso, che il suo sovrano comandasse il loro ritorno in in Costantinopoli, anzi tutto all'oposto comandava ad esso di darle tutta la mano acciò fossero la pacifico possesso della lor chiesa, casa e beni senza essere molestati da alcuno. Il pascià vedendo che sapeva il complesso del comandamento tacque, e gli rimandò alla lor casa.

Temono però i padri che a forza di denaro offertoli dal patriarca non muovasi il pascià a ritrovare, secondo il loro costume, qualche calunia per discacciarli, e perciò mi anno fatta premura di informare il signor ambasciatore di Francia, acciò faccia rinnovere ordini più pressa ti al pascià a non attentare cosa banchò minima contro dei padri lattini. Ho fatto esponere il tutto a sua eccellenza; ma atteso che affari di gran conseguenza le sormentano il capo, non ha per adesso promesso molto, bensì di tentare la ricupera-tione delle argenti ed altro se sarà possibile.

Frattanto i detti padri officiano la chiese, però con qualche riguardo, non aprendo se non la sola piccola porta acciò non si facci gran concorso di popolo, per non accrescere le amarezze che provano gli eretici, della perdita, delle chiese cattoliche; ed i Giorgiani cattolici ancora officiano le loro.

Il patriarca d'Emiazin ha scritta una lettera ai padri quale qui acchiudo nella quale accusa primieramente i padri e gli taccia di ladri, rattori, usurpatori dell'altrui popoli. (იგივე, № 42).

54.

(1) ამ წერილის ერთ პირსაც შეეხვდით. ჩვენ ახალციხის უწინდელი მღვდლების წერილებში.

57.

(2) ეს წერილიც მოიპოება ზემოთ ორგზის დასახელებულს პატარების პატარა წერილში.

58.

(3) Fminentissimi.—Ho ricevuto la vostra stimatissima lettera scritta 18 di gennaio 1772, se dimandano il mio stato, ancor, nel-

l'istesso villaggio Kisarbarva fui nello spazio di nove anni da che sono partito da Roma; dopo sono venuti gli nemici, presero tutta la mia robbia; ed ancora questi contadini non mi davano quella pocca cosarella, che avevano promesso di darmi e sono ritornato spogliato in Akalzike; andai dal signore D. Giovanni in questo tempo era vicario, lasciato da D. Paolo Leone, e dissi: la cura di questi villaggi non posso più; provedete un altro prete, ed il maggiore motivo è questo: che qualche volta io restavo senza la confessione nello spazio di un anno, per la paura dei nemici non posso venire in Akalzike; subito mi rispose: è bene, poco tempo fermatevi in questa città, e dopo farete il compagno mio in questo villaggio di Julita; dopo io dissi: sin a quel tempo andarò in giro nei villaggi, ed insegnerò la dottrina cristiana e la sua spiegazione. Mi rispose: sarà ben fatto, mi son portato in un villaggio, in cui stiedi venti giorni e dopo mi portai in un altro villaggio del pascià dei Lecchi; che si chiama Abastuban; dopo qualche spazio di tempo il pascià dei Lecchi mi scrisse una lettera; nella quale era scritto in questa maniera; da quel villaggio non partirete per andare altrove e se uscirete da quel villaggio dirò a Lecchi dove vi trovaranno vi diano la schioppettata e così ho perso la libertà, adesso io sono in questo villaggio in cui sono 13 casate catholiche povere, non hanno la facoltà di sostentarmi. Altre moltissime mie afflizioni mi rimangono, pure da esporre alla pietà delle eminenze vostre, ma il timore di troppo attediarle non permette di diù dilungarmi, solo umilmente accennando averne io mitamente informato di ogni mia afflizione l'illmo e rmo monsignor arcivescovo e vicario apostolico di Costantinopoli Bon. G. B. Bavecchelli, d'onde ne verrà all'EE. loro d ogni cento un distinto raguaglio di mia infelicità, baciando il lembo della sacra porpora e chielendo la paterna loro apostolica benedizione mi protesto.

Delle Emue Vre. Obbmo Umō Devot. Fig e suddito.

D. Francesco Sciaroanti alunno di propaganda fide Akalcike
2 Maggio 1774. (Հրոճաբանոս յԵնոցի, № 57).

59.

(1) Al Sig. D. Francesco Sciaroanti—Missionario in Akalziche. 16 Nov. 1774.

Oltre modo sensibili mi sono statete le notizie da V. S. avanzatemi dell'infelice stato di cotesti cattolici, e molto più della tem-

pesta, che per parte dell'eretico Patriarca Ecmiazin sovrasta a molti del clero. Il Signore Dio per sua misericordia si degni di tener lontano questo nuovo turbine che forse porterebbe costì la totale rovina della religione. Intanto V. S. non si awilisca, ma stia saldo nelle massime della fede, e col suo esempio, procuri di confermare, ed animare anche gli altri a soffrire qualunque disastro, piuttosto che perdere sì prezioso tesoro. Sull'affare del sacerdote D. Giovanni che presentemente ha la cura di cotesta Missione V. S. ed i sacerdoti suoi compagni hanno fatto molto bene ad indirizzarsi a Mons. Vicario Patre, mentre spero, che quel degno Perlatto darà quelle providenze giudicherà opportune, onde rimarranno i popoli ben serviti, e niuno degli evangelici operai verrà ingiustamente depresso ed awilito. E qui per fine auguro a V. S. da sua Divina Maestà spirito di forza e copiose benedizioni. (Lettere della S. C. Vol. 224 p. 559).

60.

(1) Al Sig. D. Gorgio Maccandrianti sacerdote giorgiano in Akalziche. 2 Settembre 1776.

E'riuscito di molto contento di questa S.^a Congne il rigguaglio che V. S. le ha dato del suo felice arrivo in Patria, molto più sentendo che ella si trova in ottimo stato, e che ha già cominciato ad essercitato il sacro ministero nella chiesa parrocchiale di Akalziche. Gli ottimi sentimenti di zelo, e di religione, che si rawisano nella sua lettera, confermano questi Emi miei Signori, e me nella favorevole opinione, che sempre abbiamo avuto della di lei felice. riuscita. Ben volenteri perciò le si accordano 50 dottrine cristiane in lingua giorgiana che si faranno tenere in Cospoli, a M. Vicario Patre affinché gliela spedisca in Giorgia a prima occasione. Ella intanto, non lasci di proseguire a prò dei suoi nazionali le suo lodevoli fatiche corrispondendo pienamente all'ottima aspettazione, che s'ha di lei, ed assicurandola, che si vedranno con piacere le notizie, che promette d'inviarsi, le prego dal Signore Dio ogni pienezza di felicità. (Lettere della S. C. Vol. 226 p. 336).

61.

(2) Bmo Padre.

Prostrato ai santissimi piedi di vostra beatitudine Pietro e Giuseppe fratelli d'Amirand Maribec Melich, Lisbarbech Giorgiani della

città d'Acalsica oratori umilissimi, espongono come essendo stati cacciati dalla Moscovia per la battaglia di recente sortita, dove per li lasso di anni 26 vi avevano dimorato ed ivi avervi lasciata una sorella colla madre non potendo né tampoco ritornare nella loro patria nativa da dove fuggiti per non rinnegare la santa fede, che conservavano e vogliono conservarla fedelmente insino alla loro morte, avendo perciò abbandonate tutte le ricchezze, che in gran copia e dovizia avevano e possedevano, perciò non sapendo come più vivere non avendo altro da impegnare e vendere di abiti, ed arnesi proprii, sconosciuti in questa dominante patiscono la fame in maniera che il più delle volte non hanno neppure un pezzo di pane da disgiunarsi; ricorrono alle paterno amorosissime viscere di V. S. per qualche piccolo mensuale assegnamento da poter vivere questo poco di tempo di loro dimore in questo poco di tempo di loro dimore in questa città per amor di Gesù Cristo, che loro non mancaranno di pregare Iddio per la lunga conservazione della S. V. e bisognando autentici documenti, essi l'esibiscono subito umiliati annessi alla medesima S. V. sperando pertanto di restaconsolati. (იგნგ, ტრბი, 3. № 63).

62.

(1) Em̄i e Rm̄i Sīg. cardinali della sacra congregazione.

Manifestano l'affetto cortese delle loro eminenze verso di me l'espressioni che si sono degnate inviarmi dell'arrivo mio in patria coll'aggiunta di 50 dottrine in lingu Giorgiana, le quali se ben non abbia finora ricevute, spero per altro di riceverle colla occasione della seconda carovana di Constantinopoli. Rendo intanto alle loro eminenze le più vive grazie, che devo, assicurandone di farne quell'uso per cui si sono mosse ad accordarmele. Quanto a me mi ritrovo in Akalziche, ed in ottimo stato di salute, quale cordialmente desidero alle loro eminenze ed esercito il mio ministero non più nella chiesa della S. Croce, ma nella chiesa di S. Giovanni Battista per istanza delli medesimi parocchiani, ateso, il bisogno che da otto anni in quà mai avevano inteso il catechismo nella loro chiesa. Vi sono dei buoni cattolici i quali caminano secondo i costumi delli antichi christiani, quantunque non vi manchino di altri, i quali parse per la loro gran povertà, parse per il timore delli nemici della nostra santa fede si trovano freddi alla

religione e buoni costumi. Si assicurine che quanto mi permettono le mie deboli forze mi occupo sempre in beneficio delle anime delli uni e delli altri. Il patriarca di Ecmiazin sempre è in minacciarci ed intimorirci e quantunque per adesso resti egli deluco nei suoi pravi disegni, atteso che mediante il favore del cielo il presente bascia Soleimano favorisce molto alli cattolici, con tutto ciò per piantare più profondamente la fede, sicchè non si abbia più a temere da Ecmiazin, non ci vuol meno che un maturo consiglio, della sacra congregazione perchè e giorno e notte pensa il nemico di sopprimerci.

Ho scritto molte cose in Costantinopoli al. Rovastrelli come egli lo desiderava circa alcuni scandali di alcuni preti nostri connazionali e spero che il detto comsignore come pastore zelantissimo, non tardarà di darvi delli rimedii che giudicherà più adattati, una sola cosa stimo bene di parteciparla alla sacra congregazione ancora, ed è che alcuni di questi nostri preti hanno di proprio arbitrio introdotto l'uso di leggere nella messa cantata que evangelii, o per dir meglio un evangelio in que diverse lingue, cioè in lingua armeno litterale ed in lingua Giorgiana pur litterale, sotto presto che l'evangelio Giorgiano serva come di spiegazione all'evangelio armeno. Ma quanto a ciò attendiamo l'ordine, so quanro v. e siano propense in favormi, mi prendo la libertà di pregarle il messale armeno che si principiò a stampare da quando io ero in Roma e fin ora senza dubbio sarà finito, e al fine bacciandole la sacra porpora mi dò l'onore di essere.

Di V. E. R. Akalzike 23 Ottoere 1776.

Umo Obligmo servidore Gregorio Maccandrianti (03030, № 69).

63.

(1) Al Sig. D. Giorgio Maccandrianti—Akalzichè—1 Febbraio 1777.

Hanno udito con molto contento questi Emi PP. lo stato spirituale di codesto popolo che è così dotato di virtù cristiana e il vigilante zelo, col quale V. S. va coltivandolo nella via della salute. Essendo per la divina grazia così abbondante il frutto che ella ne ritrae. mi giova sperare che benedicendo Dio le sue apostolochè fatiche, somministrerà lena a V. S. per coltivarle, e interromperà quegli ostacoli, quali teme, che potranno frapportsi. Ve-

nendo poi al dubbio, che riguarda l'uso introdotto da alcuni di codisti preti di leggere que vangeli nelle messe cantate, l'uno in linguaggio armeno letterale, l'altro in giorgiano letterale asserendomi V. S. che il secondo non è che una semplice spiegazione, ossia traduzione del testo armeno, nulla vi trovo di reprimibile, mentre il primo che si legge in idioma armeno forma la parte della liturgia secondo il proprio rito, e l'altro in giorgiano è coerente allo spirito della Chiesa, la quale desiderando che il vangelo sia ben capito da tutti vuole a questo effetto, che i pastori dopo di averlo letto all'altare, ne facciano al popolo la spiegazione. Qualora pertanto la versione giorgiana sia uniforme al testo armeno, potrà pure ella lasciar correre senza difficoltà l'uso introdotto. Circa la stampa el messale armeno, devo per sua quiete notificarle che essendo stata la medesima per qualche tempo interrotta per urgenti motivi, ben preto si riassumerà. Che è quanto mi occorre in risposta alla sua del 23 ottobre, e in fine dichiarandole la piona sodisfazione, che si ha di lei, passo a pregarle dal Signore Dio ogni verace contento.

(Lettere della S. C. Vol. 230 p. 81).

66.

(1) Em^o Cardinale.—Colla presente vengo a domandar scusa a V. E. della mia tardanza nello scriverle. L'assicuro certamente non esser ciò provenuto dal non conoscere il mio dovere e da mancanza di rispetto e venerazione, che le professo ogni più ossequiosa obbligazione, ma è pro venuro solamente dall'aver in altre opportune occasioni inviato, li miei umili caratteri, col'accettazione del vicario patriarcale di Costantinopoli, che di già in mano di V. E. erano ricapitati, onde con grade desiderano aspettavo di ricevere il riscontro degli miei umilissimi Or passati già due anni, che non ho avuto la felice sorte di ricevere la stimatissima di V. E. ne sperando d'averla, m'indussi ad inviarle questa seconda e notificarle conforme l'obbligo mio esige delle missioni che si fanno in dueste missioni della Giorgia. Sia ben persuasa V. E. che quantunque in queste due anni e mezzo che in queste missioni mi trovo, non ho veduto altro che nuovi e nuovi pericoli di persecuzione; per la quale venne qui il vartabiet da Ecimiazin spedito dal patriarca per vicario di questi paesi, e pretendeva che non si no-

minasse negli divini ufficii il nome del pontefice, ma del suo patriarca, e che voleva ordinare alcuni giovani nostri cattolici, or che diceva di voler celebrare messa nella nostra chiesa; nulla di queste ottonendo, or ci minacciava se non aderivamo alle sue dimande, di muovere una persecuzione assai più peggiore, di prima. Mai abbiam desistito dal nostro obbligo, ne tampoco mancati di resistere alla audacia e temerità del vartabiet, né desisteremo di servir a questa gregge di Cristo per quanto le nostre deboli forze comporteranno. Se mi è mancato lì in collegio qualche annò per compire i miei studi, sebben quel medesimo frutto, che abbia cavato, studiando sotto degli maestri non ho cavato qui, ciò nulla di meno nè qui questi anni ho passato oziosamente, per lo che dalla mattina fino a sera mi sono trovato e mi trovo studiando o la morale o altri libri, più necessarii per questi paesi, o sto a comporre prediche e catechismi vedo che anche la grazia di Dio opera in me, non avendo più sentito il mio dolor di petto se non di rado, e questo anche quando m'inforzo nel predicare. Comandandomi poi V. E. di sapere in qual stato si trova il paese, le notifico che attualmente non vi è persecuzione alcuna, quantunque non dorma il patriarca, e va cercando l'occasione opportuna per tramarci insidie e continuamente mediti nuovo maniere di perseguitarci. Per ora spero non ci potrà far niente essendo il pascià presente di questo paese molto favorevole a noi ed inclinato. Talmente poi è impoverito questo paese dalle frequenti persecuzioni del patriarca ed ingiustizie Turche, che pochissime case si trovano, abbiano qualche cosa. Perciò temo io più che sorgendo di nuovo la persecuzione (il che non faccia il Signore) potrà dal qualche pregiudizio al cattolicismo, essendo essi ricchissimi e questi nostri poveri cattolici poverissimi; nelle porte Turche vi vogliono il danaro, chi dà più in quella parte, faranno inclinare la lor giustizia. Perciò umilmente prego quanto più so e posso, se non potrà aiutare a questo miserabil paese con altro, almeno colle orazioni porga soccorso, acciò il Signore per sua divina bontà dia valore e forza a questa sua gregge e combatto contro i suoi nemici, e liberandoci dalle di loro mani ci perduca alli eterni gaudii. All'ultimo suplico V. E. umilmente a degnarsi di favorirmi il missale armeno se è stampato ed alcune dottrine giorgiane stampate, che è di grande vantaggio per questi. paesi Non

avendo altro, bacio con inchino umilissimo la porpora, e mi do l'onore di sottoscrivermi.

Di V. Eminenza Acchalzichè li 9 Maggio 1778.

Umō e Dmō servo Gregorio Krucchiati manti al^o di prop. fide.
(ռոցոց, Օրմո Յ. № 75).

67.

(1) Per allontanare dal clero di Akalzichè il sacerdote Giovanni Cogiovanati, autore primario delle discordie e sconcerti suscitati fra il medesimo, questa sacra congregazione non avrà difficoltà d'iniungerli, che si trasferisca alla cura dei Giorgiani in Costantinopoli sotto la direzione di V. S. a tenore di quanto Ella ne insinua..... 10 Settembre 1785. (Lettere della S. C. Vol. 246. pag. 602).

69.

(2) Quanto al canto del Vangelo e dell'Epistola in lingua giorgiana nella messa lattina può notarsi che nella Congregazione gli dìi 16 Agosto 1784 fu riferito come il Vic. Apost. di Costantinopoli notificava che I PP. Cappuccini di Akalzichè siccome celebrano in rito latino, così per essere intesi dal popolo dopo aver letto nella messa le orazioni, l'Epistola e l'Evangelio in latino, soglio ripetere le stesse cose in lingua giorgiana: ed aggiungeva come il popolo così di Akalzichè che delle adiacenze desidera su questo esempio che anche i loro sacerdoti dopo aver letto le orazioni, l'Epistola e l'Evangelio in armeno ripetono le medesime in lingua volgare, e ciò per loro istruzione e consolazione.

Quindi proposto il dubbio: „Se debbo permettersi a quel clero armeno di ripetere le orazioni, e l'Epistola e gli Evangelii della messa in lingua giorgiana:“ gli Emi risposero: „Permitti, posse, iuxta tamen Decretum S. Officii an 1757.“ L'accennato decreto del S. officio è del seguente tenore. In Congregationibus habitis in Palatio Quirinali feriis quintis, die nempe 27 Januarii, et die 10 Februarii 1757, ex quo SSmo. non intersuit proposita fuerè coram Emis PP. Inquisitoribus Gentibus quatuor dubia a Praefecto Missionum Georgioe S. Congnii de Pr. Fide transmissis, et ab eadem de more Sacra Suprema S. Officii Congnii pro resolutione commissa, et qua sunt tenoris sequentis, videlicet.

Nella messa cantata di rito latino vi è l'uso in quei paesi che il celebrante dopo aver letto sott voce l'Epistola e l'Evangelio in lingua latina, lo legge anche pubblicamente in lingua giorgiana. Si supplica per l'istruzione.—Rescript.—permittendum esse, dummodo cantetur prius Epistola et Evangelium latine iuxta istum S. R. C. et dummodo versione Epistola et Evangelii, quae leguntur in Ecclesia Giorgianorum id est literales et a versione latina vulgata seu groeca litterali non discrepantes. (კათუციანების არხივი ტრაპიზონში).

70.

(1) Circa i giovani di Erzerum e di Ahalzichè; i quali si mantengono dalla S. C. in Costantinopoli per applicarsi agli studi sembra, che il loro numero divenga oramai troppo pesante. Onde V. S. si asterrà di ricevere più da quelle parti, senza previa nostra licenza. (Lettere della S. C. vol. 248. f. 25).

71.

(2) All'Emo Sig. = Dopo un viaggio felicissimo giunsi in Costantinopoli in 40 giorni dove subito andiedi a trovare il Sig. D. Antonio Cuzzianti a cui significai tutto ciò che eminenza sua mi aveva comandato per dirlo per la sua partenza, ma non ho potuto piegare né con le minacce né con le dolcezze, perchè affidato a alla protezione del ministro di Napoli a cui ha fatto scrivere una supplica a presso sua eminenza. Io poi da qui a 7 giorni sono di partenza per Mar Negro esponendomi a grandi pericoli. Per li apparati sacri che sua eminenza avea concesso con lo scrivere a mons. Fracchia per dimenticanza sua eminenza non avea alcuna parola fatto su di ciò, per ciò Monsignore aspetta il suo ordine se mi vol dare. Se no pur son quello fidel servo quale mi dichiaro di sua eminenza.

Dal di Costantinopoli ai 1 di Lulio nel 1789.

Umo servo

Pietro Cuzzianti Giorgiano di Akalziche alunno del ven. coll. di propaganda fide. (იგივე არხივი, ტომი 4. № 52).

76.

(3) რომში მყოფ სომხურ და ქართულ ენის პროფესორს მღვდელ ბალინათ გრიგოლს უთარგმნია იტალიანურად და გარდაუცია კარდინა-

ლისათვის 13 სექტემბერს, 1796 წ., ერთ სწვა მოხსენებასაც აძლევს თავის მხრით მაქანდრიანთ მღვდლის თავის გასამართლებლად. ამ მღვდელს ვხედავთ რომში 1784 წ. კოტა წინედ: ამის სწავლისა და კურთხვისა არაფერია მოხსენებული. ის კი ცხადია, რომ პროპაგანდის კოლეჯიაში არ მიუღია სწავლა. ჩვენის აზრით, უნდა იყოს ნასწავლ-ნაკურთხი ან კოსტანტინეპოლის სკოლაში, ან ვენეციაში მეჩითარისტებთან. თუმცა ახალციხელია, მაგრამ იქ სამსახური არ აუსრულებია, არამედ ყოფილა ართვინში, საიდგანაც წასულა ჯერ კოსტანტინეპოლს და შემდგომ რომს. ეს მღვდელი თავის თავს სომხად უწოდებს და ეგრეთვე თავის ტომის მღვდლებათ სთვლის იმათ, რომლებიც თავიანთ თავის ქართველად აღიარებენ.

77.

(1) Al Sig. D. Gregorio Maccandrianti=8 Aprile 1797.

Benchè le giustificazioni trasmesse do V. S. non siano munite di tutti quei documenti, che l'ordine giudiziario esigge, tuttavia e da quanto ha esposto, e da altri riscontri quà giunti è sembrato che V. S. possa maritare i benigni riflessi di questa S. Cong. tan o più che il popolo akalzicheno fa istanza per il suo ritorno. Si ordina pertanto al Sig. D. Guglielmo Marquis Vicario gen. di Cospoli, che ristabilisca V. S. nell'impiego di Pro. Vicario da Akalziche e le somministri il denaro occorrente per suplire alle spese del viaggio, dentro però i limiti del puro necessario. Sara dunque sua cura di ricondursi al più presto in Akalziché, ma di ricondursi come appotatore di pace trattando con tutta la carità, e dolcezza i suoi awersari onde depongano ogni animosità contro di lei, componendo' le dissensioni del Clero, e diportandosi finalmentè in in maniera, che faccia conoscerò col fatto l'insussistenza delle accuse recate contro di lei ed appaia ben degna di tale reintegrazione. E ben certo, che V. S. corrisponderà pienamente ai desideri di questa S. Congregazione prego il Signore Dio che le conceda ogni vera felicità. (Lettere della S. Congne Vol. 273 del principio dal vol.).

80.

(2) Ecco il fatto che brevemente e con semplicità le descrivo. Il fu P. Nicolò da Girgente (se ben mi ricordo il nome) converti il sacerdote primario Giorgiano all'unione della fede Romana, e questi converti il populo il quale sempre in mancanza del prete

fu servito dalli padri missionarii e mancando il numero delli padri nell'espulsione del 1755 a poco a poco si introdussero li RR. preti di Akalzike, ed a vicenda secondo il bisogno andarono in quel secolo della semplicità evangelica ora li padri, ed ora li preti, nè si badava a questione di giurisdizione, ma si provvedeva secondo al bisogno di quel populo senza alcuna pretension o gelosia. Col tratto del tempo il prov. di Akalziche nemine reclamante ne ha preso il perfetto possesso. Ma per dis grazia nell'anno 80 furono invase quelle povere anime da un giovane sarto Tiflisano, che convertito alla fede con dimissorie surretizie di Akalzichè fu dopo ordinato sacerdote di rito Greco nel Libano, d'onde ritornato in Akalzike e da quivi trasferitosi in Veli sowetili quel populo ignorante; motivo per cui con replicati espressi hanno ricorso da me, e avendoli io diretti a monsignor Francchia, questi finalmente ha destinato il P. Policarpo, il quale tuttavia non ha potuto ridurre se non erro altre 7 famiglie rimaste nello scisma dei Greci pervertite come di sopra cennai da quel fra Taddeo, adesso sacerdote di rito Greco. Non cessa frattanto di ricorrere a me il populo di Veli, il quale si protesta che non vuole altro per parroco, che un padre missionario, onde io sempre gli ho risposto che ricorriano a monsignore in Costantinopoli.

Per non più dilungarmi su questo punto umilmente le dico il mio parere che è, che presto si provveda quel luogo di Veli di parroco prete e che si dia uno stabilimento fisso di parroco missionario. Il populo di Veli vien composto di povera gente semplice, e per lo più pecoraia, che facilmente resta ammirata dalle mutazioni di rito dal Greco in Armeno, dall'Armeno al Latino. Se il P. missionario si fermava per più tempo in Veli, non si contenteranno mai più di parroco di rito armeno, mal visto da quelle famiglie di rito Greco. Se poi la sacra congregazione desidera che per la cura di Veli debba provvedere l'arcivescovo di Costantinopoli di P. Missionario, ed in questo caso dovrà provvedere e prevedere a quella difficoltà che potranno occorrere fra li PP. e li preti. Se lascerà Veli alla cura della prefettura, bisognerebbe stabilirsi due padri missionarii abilitati nella lingua Turca e Giorgiana, per supplire nelle mancanze uno all'altro; e per il P. Parroco vi bisognerebbe un sufficiente mantenimento, per non essere obbligato di vessare il suo populo, e renderselo odiato colle ricerche del biso-

gnevole, secondo le promesse, che in questi paesi trattandosi di interessi facilmente falliscono; motivo per cui hessun vuole andar nelle terre per parroco, cui li parrochiani non possono mantenere perchè impoveriti da loro rispettivi governanti. (იგივე არხივი, ტომი 4 № 32).

81.

(1) Molto Rev^o pre. pref^o.—Noi infrascritti Giorgiani cattolici romani, che alli nostri rispettivi nomi ciascuno col proprio dito vi abbiamo posto il segno della Croce, supplichiamo V. P. M. R. a non perderci di vista; cosichè mai non ci venga a mancare in questo villaggio di Veli un padre missionario, il quale avendo cura delle nostre anime ci dirigga alla salute eterna. Dalli padri per misericordia di Dio abbiamo ricevuto il dono della vera fede, li padri anticamente erano li nostri direttori. Dunque speriamo, che dalla benignità della M. R. V. paternità sarà aggradita ed accolta questa nostra umile supplica.

+ Eprem	+ Elisbarghil	+ Benuaghil
+ Apo	+ Abostol	+ Giogio
+ Alexan	+ Gegeh	+ Zumbul
+ Ghigolghil	+ Mesrob	+ Frardo
+ Sava	+ Imed	+ Ighithan
+ Ocro	+ Paule	+ Scioghil Petre
+ Petre Audriasoghi	+ Ocro	+ Tatai

Io F. Policarpo da mantova capp^o miss^o aptico. e parroco in Veli ad istanza delli spradetti Giorgiani cattolici (ognuno dei quali è capo di famiglia) ho formato questo memoriale e faccio fede che li suddetti Giorgiani ognimo col proprio dito a canto al proprio nome vi ha formato il segno della croce, per esporre in qualche maniera al prelodato M. R. P. Pref. le loro suppliche.

Veli li 18 Gennaio 1787.

F. Policarpo da Mantova cap. miss. ap^o e par^o. (იგივე, № 39).

82.

(2) ამისი ნამდვილი პირი, ვგონებთ ახალციხის მაზრის უფროსად ნამყოფმა აღექსი-მესხიშვილმა გადასცა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის, გამავრცელებელ საზოგადოებას“. ჩვენს მწერლობას უკვე რამდენ-

გერმე ულაპარაკია ამ წერილის შესახებ, რომელიც აღმოჩნდა ახალციხის პატრების დანარჩენ ძველ წერილებში.

85.

(1) Ivi recosi il detto padre Policarpo a parroco e precisamente della Greco cattolico nazione Giorgiana, richiesto da questa a grande istanza coll'espresso consenso pur anco della cattolica nazione Armena, come consta dal prime memoriale inviato umilmente con reali sottoscrizioni dei capi d'ambidue le nazioni al teste menzionato Monsig. Illmo e Rmo arciv. Fracchia. Dopo tre anni e mezzo in circa dacchè il nominato P. Policarpo dimorò in quel villaggio, e con apostolici sudori svelse molti disordini, che da gran tempo serpeggiando in quella messe, mettean più sempre radici profende e sparse vere sermenti di eterna vita, sorse in cuor degli Armeni kattolici uno spirito nero di emulazione, e con maestria persuadettero al detto padre di chiedere al superiore del clero in Aalziche un religioso prete armeno, che da qualche tempo mancava, col giusto motivo di servare il proprio rito armeno in quanto spessa pur anche all'armena liturgia eccleastica, giacchè quanto al restante custodiscono esattamente il proprio rito: siccome gelosissimi osservatori del proprio greco rito sono pure li cattolico Giorgiani, li quali in quel villaggio sono in maggior numero dei cattolici armeni. Accettò il padre l'istanza, scorto avendo, che la nevagtiva quasi di certo avrebbe vie maggiormente inasprito l'animo della tumultuante nazione armena, e promise di compiacere quel popolo coll'anzidetta richiesta: benchè a giusta consolazione della nazione armena ordinava che bene spesso si recitassero le orazioni in armeno, anche nella messa cantata. E proponendo loro il P. Policarpo, se in tal guisa si sarebbe conciliata la vera pace evangelica, con vive protesta di conferma anche in carta lo promisero i loro capi. Sorisse dunque il P. Policarpo, e con umile siatnza chiedette il desiderato religioso al M. E. Sig. D. Gregorio Mandrianti, il quale per inaudito miracolo, è stato costituito qui pro vicario e so ben io che questo soggetto è noto purtroppo a V. Ema Rma e a codesta sacra congregazione per le passate e presenti vicende di lagrimevolissima rimemmanza. Esaudi il sig. pro vicario l'istanza, e spedi il religioso, che chiamasi D. Cacciatur, il quale fu discepolo dell'anzidetto sig. pro. vicario e da un anno in circa fu consegnato in sacerdote nella città di Costantinopoli, e

dichiarato, con quale spirito di profezia non debbo io nè indagar nè saperlo, dall'illmo e rmo arciv. Fracchia missionario di propaganda fide benchè in fatto apparisca che siano tai soggetti missionarii di estermindanda fede. Ed in vero tosto che il religioso D. Cacciatur giovine di primissimo pelo fu in Veli dichiarossi anche in faccia alla cattolica nazione armena soggetto, e come coadiutore del R. P. Policarpo; giacchè mons. arciv. Fracchia con lettera di proprio pugno al P. Policarpo dichiarò tale ogni religioso secolare che fossesi recato in quella villa Ma pochissimi giorni trascorsi, sowerdito l'inesperto giovinetto religioso D. Cacciatur dalla nazione cattolico armena inalberossi cotanto che in faccia al P. Policarpo prese con alteriggia le parte della nazione e frontò il padre medesimo con espressioni offensive d'indipendenza. Ed ecco perciò già franto il ben ordine ammesso da tutte le leggi, ed ecco la fonte d'ogni altro disordine accorso. Poichè il P. Policarpo si tacque bensì ad evitare lo scandalo, ma pure in silenzio sosteneva il suo gius. Quindi tosto si accrebbe l'antichissima dissensione fra quelle due nazione e quindi sollevossi la nazione armena cattolica spa leggiata dal D. Cacciatur con massime di dispotismo contro del P. Policarpo acerbissimamenta. Infatti occultissimamente ricorsero i capi della nazione cattolico armeno per mezze anche di armeni eretici ed anche di Turchi al giurisdicente Ottomano di quella villa e dicesi Bego di Ardaano, e accusarono presso di esso di molte nefande imposture il P. Policarpo, e spezialmente di sowerdor della pace e di contraffattore alle Ottomane leggi intorno alla commestione delle carni vietate. Il giurisdicente, senz'altri esami, tosto fa stendere in carta l'istante esilio del padre da quella villa e per un commendatore turco tostò la fè intimare al P. Policarpo e conteneva che dentro mezz'ora dovesse sloggiare da quella villa al padre Franco e dovesse rimanere stabile il ghiaur cioè infedele, religioso prete. Il P. Policarpo tosto obbedì e qui recossi nel nostro ospizio in Acalziche ai 15 del corrente aprile. Non dirò adesso quale e quanto bisbiglio perciò nascesse nella nazione cattolico-greco-Giorgiana additissima ai padri, e spezialmente al P. Policarpo in Acalziche; non dirò quale e quanto sfregio e scoloramento soffrissero le sacre nostre povere lane da questo infedeli nazioni, e dalla stessa nazione armena cattolica sempre concitata contro di noi da questo ssmo. clero. Lascio tutto per brevità. (1830, № 40).

2.

(1) კათოლიკონების არხივი ტრაბიზონში.

4.

(2) Eminenza.

Non sapendo peranche se le sia pervenuta alcuna delle tre lettere che da queste parti le ho scritte, con questa quarta le rinnovo la ricerca fatta in quelle di quattro padri missionari, di cui qui ne abbiamo un estremo bisogno.

L'anno passato dopo le feste di Natale fini di vivere in Tiflis il principe Giorgio dalla Russia già coronato re di Giorgia. La di lui morte fece comparire un nuovo sole soto di questo cielo, per cui tutta la Giorgia è ripiena di esultanza. La Russia dichiarò erede di questo stato il ptincipe David primongenito del detto re Giorgio, e poi per tutte le chiese fece dichiarare per dieci anni essenti da qualunque imposizione questi popoli, fuori delle gabelle ordinarie; invitando gli stranieri a qui venirsene, che essi pure goderanno della stessa sovrana beneficenza e volendo poi ripatriare saranno in libertà di andarsene. Inoltre ordinò, che sieno rimmesse in buono stato tutte queste fortezze, in cui saranno collocat le truppe Russe che qui sono, e l'altre che della Russia stan per venire da tali ordini, e disposizioni, come purre dalla voce comune, la Russia è divenuta padrona dix questo stato, e noi cogli altri speriamo di vivere più felici. Eminenza, questo stato, e il tempo, come le scrisi altre volte, di tentare per mezze della Russia il ricupero delle nostre chiese e case di Tiflis e di Gori, ma questo, se non lo tenta cotesta sacra congregazione, noi che possiamo fare? Niente altro che ad coeteras nostras miserias seguitare ad aggiungere l'annuo censo di cento piastre, che paghiamo per la chiesa, e casa in cui ci ritroviamo.

Stante la presente variazione di guesto stato, può darsi che a noi pure venga dalla Russia qualche ordine, come veniva nel tem-

po che qui mi ritrovavo la prima volta, ma se verrà, si spera, che sarà in beneficio di queste nostre missioni.

Di V. E. Gori in Giorgia 14 Febr 1800..

Umo Ubbmo servo F. Franco Antonio da Padova. S. Cap. Pref. (პროპაგანდის არხივი, Persia, vol. 5 № 14).

5.

(1)Debbo esporle che noi missionarii qui in Tiflis siamo in uno stato deplorabile e colmi di debiti, per l'irruzione improvvisa dei Persiani, 5 anni sono, sovra di questa infelice città, che quasi tutta l'incendiarono. Noi viviamo in casa d'affitto, in questa ci è la nostrà chiesa, che è veramente spoglia di tutto. Mon le dirò soltanto, che non abbiamo neppure una reliquia da sporre sopra l'altare, non ostensorio per l'esposizione dell'augustissimo sacramento, non paramento festivo, ma neppure non abbiamo tutto il necessario pei giorni non festivi. Tutto si è perduto coll'incendio della nostra chiesa e casa ancora. Noi non abbiamo con che prowederla, e i nostri cattolici quasi tutti sono rimasti privi di casa e di sostanze, rimasti coi soli debiti, che non sanno come pagare. Sono presso due anni, che nella mia patria, e altrove per comando, dicevano, di sua maestà cesarea fu fatta una questa per le missioni del Levante; ma credo io che questa missione più di gran lunga ne sia più bisognosa di quelle. Iddio ci proweda e bacian-dole divotamente la sacra porporà mi raffermo.

Tiflis 4 Agosto 1800.

Umo Obbmo servo.

F. Franco Antonio da Padova S. M. pref. capp. (იგივე № 16).

6.

(2) Eminenza,

Nello scorso Gennaio ho ricevuta una stimatissima sua, l'unica, che fino ad ora abbia ricevuta dacchè mi ritrovo in missione. In essa lessi con sommo piacere che si spera di ricuperare queste nostre chiese; ma già qui, fi da un mese è arrivato il comando di sua maestà l'imperatore di tutte le Russie, che ci sieno restituite. L'ispettore però della linea, che sta in Russia ha scritto a questa generale comandite in Giorgia, che verso la fine di Febra-ro egli sarà qui, e in allora si sarà egli il piacere di consegnarci

ciò che è nostro. Fidebimus, Si dice che li Giorgiani abbiano mandato due mille piastre in regalo all'ispettore affinché le chie—non—ci sieno restituite: su di ciò, chi teme, chi spera e chi confida, ma io credo che non faranno niente...

La prego infine a ricordarsi di noi, che da lungo tempo non ricevamo alcun sussidio di denaro, e se ricuperiamo le nostre chiese, e casa, son queste tanto rovinate, che ci vogliono spese grandissime per ricuperarle che non rovinino. La cupola della nostra chiesa di Tiflis sta per cadere, e tanti de Giorgiani per timore in esso più non entrano. Le baccio umilmente le sacre mani, e mi soscrivo.

Di V. D. Umo ubmo servo. Tiflis in Giorgia 7 Gennaio 1802.

E. Franco Anto. da Pad. miss. cap. pref. delle missioni di Giorgia. (1803, № 21).

7.

(1) Emo Sig. e prone Colmo.

Ogni qualvolta in adempimento del mio dovere hò trasmesso a vostra eminenza gli miei umili caratteri, non so per qual mio grande infortunio non ha avuto la consolezione di avere il riscontro d'essi. Onde replico a scriverle la presente umile in attestazione del perpetuo rispetto, e sommissione che professo a vostra eminenza dandole assieme una conpiuta contezza dello stato in cui ora mi ritrovo. E già spirano gli due anni intieri, che talmente siamo oppressi dalle calamità e miserie per causa delle vicandevoli dissensioni del tiranni ai quali siamo soggetti che non posso esprimerle in verun modo, eccedendo di gran lunga l'umanità di questi a quelle de'antichi barbari. Poiché dall'universale distruzione della provincia, quasi nissum particolare poté scampare di non esser spogliato di tutti gli averi. E pur tanti mali riputaressimo soffribili in qualche modo, se per ultimarla loro crudeltà sopra di noi ogni di non ci venisse minacciato l'eccidio fatale. Onde abbiamo gran bisogno del soccorso divino, che speriamo d'ottenere per mezzo delle sante ed efficaci orazioni di vostra eminenza.

Sebbene in questo mal comune ne gli ecclesiastici fossero rimasti esenti dal contribuire esazioni considerabilissime, ne le chiese dall'esser assassinate e spogliate di vari arnesi, contuttociò in adempimento del mio obbligo non ho mancato, per quanto le

mie deboli forze mi permettevano, di assistere gli fedeli, ammonendoli, a perseverare nella santa pazienza, rassegnandosi alla volontà di Dio. Ed ho motivo grande per veria di provare nel mio cuore un'indicibile piacere e consolazione, non avendo alcun fedele traviato il retto sentiero nel comportante angustie e miserie. Prego il signore che si degni ad anmentare la sua santa grazia affinchè nel proseguimento delle tribolazioni saldi e costanti ci esercitiamo nel suo santo servizio, per cui finalmente venghi ad addolcire il suo cuore verso di noi, rivolgendo da noi la spada ordinatrice, ben dovuta ai nostri grandi peccati. E per fine a Vostra Eminenza bacio la sacra porpora, e da Dio le prego ogni maggior grandezza e felicità.

Di V. Eminenza Satlel 24 Giugno 1802.

Umō Dmō Obbligimō servo Stefano Gurgianti alunno missionario e coadiutore provicariale di Akalzike. (იგივე, № 24).

(2) იხილეთ კრებული 1899 № V გვ. 1—38 № VI, გვ. 1—24. და ეგრეთვე მისი ამაზე საცალკეო წიგნი „ქართველების გაათათრება ანუ ისლამის გავრცელება დასავლეთ საქართველოში“ (XVII—XVIII საუკ.).

8.

(1) Al Sig. D. Paolo David Sciakalian—Pro Vicario di Akalzike. 14 Luglio 1802.

Per provvedere più stabilmente alla spirituale sussistenza de' greci giorgiani di Veli, e di Akalziche, siccome fu riferito, che mancando di vita il vecchio parroco di Veli non vi sarebbe rimasto altro sacerdote greco che ne assumesse la cura; lo chè avrebbe potuto dare occasione alla prearicazione di quei giorgiani cattolici, ed essere di ostacolo alla confersione de scismatici, così erasi determinato di far venire in Roma due giovani di detto rito, ed educarli nel Collegio Urbano, affinchè ordinati poi sacerdoti, potessero in mancanza del parroco subentrare alla cura. Le vicende di Roma non permisero di poter offettuare un così provido consiglio Ora benchè non siasi ancora riaperto il Collegio Urbano; tuttavia memore questa S. Congne della necessitā di dover provvedere alla successione del clero greco giorgiano, si è risoluta di chiamare in Roma que giovani di detta nazione, e farli intanto educare sotto la direzione di D. Gregorio Baghnanti. Prego adunque

V. S. di fare la scelta di detti due giovani guardando però che i medesimi siano forniti di buoni costumi ed inclinati allo stato ecclesiastico, di temperamento robusto, non minori di dodici, nè maggiori di quindici anni di età, dai quali si possa moralmente sperare una vantaggiosa riuscita ingi spedirli alla volta di Roma, dove la S. Congregazione ne prenderà tutta la cura. Non dubito che V. S. in un affare così vantaggioso alla S. Sede cattolica sarà per dare tutta la sollecitudine. Mentre. (Lettere della S. Congregazione Vol. 283 pag. 229).

9.

(1) Al Sig. D. Paolo David Siuhculanti.—Pro Vicario Asia-tico in Akalzike—6 Agosto 1803.

Sebbene ella dica di non esservi bisogno di sacerdoti georgiani di rito greco, nè costi in Akalzike, nè in Veli, ove quei pochi georgiani cattolici che ancoravi si sono adattati ad essere assistiti da sacerdoti di rito armeno; pur tuttavia la S. Congregazione vi crede molto opportuni nell'altro luogo. E quanto a Veli sarà sempre più spediante che quei cattolici georgiani che vi si trovano, tutto che in piccolo numero, abbiano pure un sacerdote che gli somministri i sacramenti ed eserciti le sacre funzioni nel proprio loro rito, di che resteranno certamente assai più soddisfatti, benchè la necessità li abbia fatti adattare a valersi de'sacerdoti armeni per l'amministrazione delle cose sacre, che non possono altrimenti avere. Non si restringono però a questo solo oggetto le vedute della S. Congregazione la quella sollecita inoltre della conversione degli eretici, non vuole trascurare di preparargli tutte le vie, che possono facilitarli il ritorno al seno della vera chiesa. E siccome sarebbe per essi un grande ostacolo alla conversione, se insieme con l'errore, fossere costretti abbandonare anche il proprio rito, perciò questa S. Congregazione, ha tutta la premura di stabilire tanto in Veli, che in Akalzike de'sacerdoti di rito greco, acciò per mezzo di essi possa ottenersi la conversione degli scismatici di quel rito, che vi si trovano. Questa è la principal mira di questa S. Congregazione, nel cercare dei giovani georgiani da educarsi nel rito greco, ed ella non potrà certamente non convenire in questo pensiero e non prestarvi tutta la cooperazione possibile per parte sua. (17030, 17030 285, 33. 420).

10.

(1) Sacrae congregationi propagandae fidei.

Ego frater Onuphrius, Ohandzanow sacerdos et missionarius Per. Praefecturae Saratowensi in imperio Russiaco praefectus et decanus eiusdem praefecturae Saratowensis catholicorum ecclesiarum ordinis fratrum praedicatorum.

Humillime notum facio.

Per decem et septem annos apud patres capucinos educatus fui, natus sum in civitate Tiflis in Georgia. Viginti et duos anni sunt es quo decesi e patria mea et in Polonia patrum praedicatorum noviciatum feci et professionem. Cum licentia excelentissimi metropolitani archiepiscopi Stanislai Setzeucewicz et provincialis nostri ordinis, regressi in Georgia, ad visendam et consolendam matrem meam coeterosque consanguineos, sed quando hic perveni non gaudium sed moerorem passus sum et in primis propter scandalum quod dedit in hoc regno et nunc dat in regno Imereti pater Nicolaus a Rutiliano capucinus, propter quod nostri catholici in periculum fuerunt ejurandae catholicae fidei et insuper sine necessitate pater praefectus Franciscus Antonius a Padu dispensavit in tertio gradu consanguinitatis.

Sacrae congregationis obedientissimus servus.

Fr, Onuphrius Ohandzanow ut supra mp. Anno domini 1803 mensæ aprilis d. 28 Gori. (პრობ. არხივი, იგოვე № 28).

13.

(2) იგოვე: Mingrelia, vol. 5 № 38.

14.

(3) Alla Sua Eminenza sacerdotale del cardinale Borgia, residente prefetto in alto luggo congregazione della grande Roma.

Nostro pietoso principe.

Tempi addietro passando per il nostro regno il P. Nicolo per ritornare in Europa ad ordine vostro, e noi per il bisogno di medico lo ritenessimo e lui ci prestò buoni servigii.

Ora di bel nuovo pervenutogli l'ordine di ritorno, quantunque lui risoluto in tutti li modi ad obbedirvi, noi gli abbiamo vietato il passo. E perchè noi ci siamo sempre serviti dei medisi, da voi spediti, desideriamo dall'E. V. che per l'amor nostro voglia per-

mettere a questo P. Nicolo di permanere presso di noi. In caso eiverso noi per forza non lo riterremo, e ve lo invieremo, ma poi nissuno dei rimanenti padri nel nostro regno, vi petrà più restare perchè qualora voi non ci faceste quest'onore si priverebbero anche quelli di onore e sarebbero costretti ad andarsene via, resterebbe quindi il populo senza pastore. Ma speriamo vogliate non arrivi a questo segno la cosa. E con tutta la stima venerazione e fedeltà ci professiamo.

A Piacer di voi sacerdotal E. E. e pietoso principe.

Re Salomone di tutt'Imeretti Odisci e Guria (ოგოგო, № 37).

15.

(1) A Sua Altezza Salomone Re di tutt'Imereti, Odisci e Guria.—Cutais 9 Giugno 1804.

Niuna occasione poteva presentarmisi più grata, e gioconda, quanto quella di poter secondare i desideri di V. Altezza, la quale con tanta clemenza ha sempre accolti e favoriti i nostri missionari. Sebbene adunque il P. Nicola da Rutigliano cappuccino sia stato da noi replicatamente richiamato in Italia, tuttavia in riguardo delle premure di V. Altezza, si per mette di buon grado al medesimo di poter rimanere ne suoi domini. E siccome questa S. Congne si farà sempre un pregio di aderire in tutto ciò, che potrà ai di lei desideri; così spera che anche l'Altezza Vostra si degnerà benignamente di proteggere tanto i nostri missionarii, che i cattolici tutti dimoranti in cotesto suo Regno, i quali hanno per comandamento di dovere obbedire, ed essere sempre fedeli al loro sovrano. Se mai poi accadesse che gli altri missionari cappuccini, i quali si trovano in Tiflis, in Gori e in altre parti della Georgia dovessero per qualche cagione abbandonare quelle provincie, prego in tal caso la bontà di Vostra Altezza a volerli pacificamente ricevere ne' suoi stati, e garantirli da ogni oppressione ben certo che i medesimi si renderanno degni della sua grazia, e lungi dal recare a suoi popoli alcun disturbo, potranno apportare loro molto vantaggio. Rendendo intanto all'Altezza Vostra copiosissime grazie dell'onore compartitomi de' suoi caratteri, e desideroso di potermi sempre impiegate in suo servizio, prego il Signore che le conceda profusamente i lumi della sua gazia e consolidi sempre più il glorioso suo regno, mentre col più riverente ossequio mi rassegno. (Lettere della S. Cong. Vol. 287 pag. 271).

16.

(1) In tanto da ciò che mi disse il comandante vostra eminenza ben comprende, che né qui in Tifis, né in Gori, luoghi ora di dominio Russo, non si possono più collocare religiosi da cote-sta sacra congregazione di nuovo spediti in questa missione. C'è Cutais negl'Imeretti, ma finché colà ritrovasi il padre Nicola da Rutigliano, mai spedirò nuovi missionarii, affinché, come sempre ho detto, a quei miei commissionari egli non abbiano a vedere i di lui scandali. Dunque l'asilo dei novelli missionarii ed anche dei vecchi deve essere Akalzike (dico anche de'vecchi) perché l'altro giorno essendo stato a visitare il supremo comandante, e nel discorso avendogli detto, che avevamo bisogno di fabricare una picciola chiesa in Ischinvale per ritrovarsi colà abitanti da 30 cattolici, egli mi rispose non troppo graziosamente: voi pensate a fabricar chiese e può darsi che andiate via tutti. Qui signori russi, non si con qual fondamento ci tengono per spie dei principi dell'Europa. Almeno potessi partire di quà prima d'essere via mandato per carità mi chiami a sé, onde possa aver l'onore di nuovamente inchinarla; né pensi di costituire più un nuovo prefetto, perché già da quello sento per noi l'é finita (1833, № 31).

17.

(2) Ai Serenissimi Principi Giulio e Farnavarde figli del fu Eraclio Re di Cartli—Cutais 9 giugno 1804.

Piena questa S. Congregazione di riconoscenza per la memoria del glorioso Re Eraclio, il quale con singolare benignità protesse sempre i nostri missionari non può non avere anche per le Altezze Vostre illustri di lui figli tutta la considerazione e riguardo. Sebbene adunque si fosse già ingiuto al P. Nicola da Rutiliano cappuccino di dover tornare in Italia, tuttavia in vista delle efficacissime loro raccomandazioni, le quali sono state ancora accompagnate da quelle di Sua Altezza il Re Salomone d'Imereti, questa S. Congregazione permette al P. Nicola suddetto di poter rimanere liberamente in cotesto regno. conforme hanno Elleno dimandato. Spero, che la nostra condiscendenza non solo sarà per incontrare il loro gradimento, ma le renderà ancora sempre più propense verso de'missionari, e de'cattolici, e desideroso, che mi porgano sempre nuove occasioni di potermi prestare alle loro premure, col più distinto ossequio, e pienissima stima posto a rassegnarmi. (Letter della S. Cong. Vol. 287 p. 274).

18.

(1) კაჟუტინების არხივი ტრაპიზონში.

20.

(2) Al P. Francesco Antonio da Padova, Prefetto della Missione de'PP. Cappuccini della Georgia—Tiflis. 6 Settembre 1806. Quanto alla S. Congne V. P. ben sa, che l'erario della medesima è così impoverito, ed esausto, che non si possono ancor ripristinare ai missionari le antiche pensioni. Ad ogni modo commiserandosi lo stato angustioso, nel quale V. P. dice di ritrovarsi se le manda un soccorso di scudi 200, Sento poi con dispiacere che la fabrica della nuova chiesa, non si possa terminare per mancanza di danaro. V. P. non ha ben prese le sue misure e si è forse proposte idee troppo grandi..... Ella ha chiesta la facoltà di poter vendere uno orto, una casa, e due altri piccoli luoghi spettanti alla missione ad effetto di poter fabbricare una casa per uso dei missionari. Ma la Santità di Nostro Signore considerando le circostanze le ha benignamente concessa la facoltà richiesta, con l'obbligo però di dovere erogare il prezzo nella fabbrica non già della casa, ma bensì della chiesa la quale è molto più urgente..... (Letter della S. Congne Vol. 291. p. 330).

21.

(3) Eminenza.—Due suoi stimatissimi fogli nell'anno prossimo passato ho già ricevuti ma chiuse le strade ai viaggiatori, come le sono pur anche al presente, per le già note vicende, no potei mai soddisfare al mio dovere di risposta a quelli. Poco dopo ricevuto il primo dei suddetti due fogli, mi sono state contate piastre turchesche 720 dissi settecento venti; carità fattaci da codesta sacra congregazione, a cui rendo i miei umili ringraziamenti. Per di lei consolazione debbo significarle, che il sussidio inviatoci dalla corte di Vienna l'ho già in gran parte riscosso, e spero di riscuoteme anche di giorno il rimanente. Rapporto alla fabbrica di questa nostra nuova chiesa V. E. mi scrive, che mi sarò proposte idee troppo grandi e superiori alle forze, ma non sono io in colpa, bensì il principe Cicianov, che in allora qui comandava, e che ne disegnò il piano; contuttociò iterum consolatio, la chiesa, rapporto alla muraglie, e al resto, è già finita. Questi nostri cattolici esibi-

rono quel che poterono, si presero ad interesse dalla corona mille rubli, si fecero altri debiti, e sono già due mesi, che siamo entrati in essa, trasferendovi dalla chiesa vacchia processionalmente il santissimo sacramento col sacro canto del Pangelingua, tra trompe, e timpani, in mezzo a milizie Russe, preceduti dalla prima ufficialità militare e civile Russa, da Giorgiani, Armeni, spettatrice tutta la città, In chiesa vollero entrare il qui chiamato Catholicosi, il metropolita, Giorgiani, il primo vescovo degli Armeni ai quali fu fatto il solo onore di una sedia per sedere. (3603. 366. № 46).

21.

(1) La fabbrica di questo nostra chiesa è arenata, perchè non c'è danaro, e il supremo comandante russo della Georgia che ci proteggeva fu dai Persiani ucciso a tradimento; così si dirà di noi coeperunt aedificare et non potuerunt consumare (idem N. 43).

22.

(2) კათოლიკონების არხივი ტრაპიზონში.

23.

(3) Ora sia noto alle Signorie loro *ilīmē* e *revmē* che fin dall'anno passato che il M. R. P. Francesco Antonio da Padova, mio prefetto, l'è passato agli eterni riposi, siccome mi giova sperare. La di lui morte segui in Cutais, nel mede di Settembre. Dopo di che noi qui siamo rimacti a soli due padri cappuccini, cioè io ed il P. Mario da Colonia ed il P. Onofrio domenicano Tiflisense, il quale, con licenza dei suoi superiori, si trattiene qui, per assistere alla sua madre. Coll'aiuto dunqu di questo appena riempiamo li posti delle tre parrocchie Tiflis Gori e Cutais. Nell'ospizio di Acalziche vi è il fratello, F. Giov. Carlo dal Vivaro. Ma però dopo la morte d'esso padre prefetto, non v'è più stata fre di noi superiorità e subordinanza.

Dal surriferito poi apparisce se in che grande necessità ci ritroviamo di aver dei supplementi, giachè se qualcuno di noi ad viene ammalarsi, il povero popolo bisogna, che resti privo di spirituali aiuti. Prego pertanto le signorie loro *revmē* a mandarsi per ora almeno quattro o cinque padri oppure di darci qualche altro ordi-

ne, perchè dalla parte della Russia, almeno, possano avere questi cattolici dei padri spirituali. Sebbene li cattolici medesimi si raccomandano alla sacra congregazione perchè, per quanto cía possibile, non li faccia soggiacere a questa sorte di cangiamenti, e non li privi dei padri cappuccini, cor quali sono assuefatti, e godono gran credito appresso questi popoli. Perchió il metropolita Giorgiano stesso, come nostro grande amico, ne prega. (1839, N.º 49).

25.

(1) Ce couvent fut pendant plusieurs années confié aux soins du P. Nicolas de Rutiliano qui y mourut de la peste en 1813, ainsi qu'à ceux du digne frère Carlo de Vivero; mais il est maintenant abandonné par suite d'intrigues qui iront plus loin à la honte du nom chrétien si on ne s'empresse d'éloigner au plutot de cette ville l'intrigant don Paulo, provicaire, qui d'un extérieur extrêmement prevenant parait plein de zèle dans ses écrits, C'est de cet homme rusé dont le diable s'est emparé pour faire une attaque contre les missions de la Georgie; il les mine depuis longtemps en degradant le caractère qui distangue les pères et les laics de ces missions pour parvenir à ses fins. Qu'on y prenne garde. Il fait de ses rapports à Rome à l'insu de son archevêque. Il vient de caresser les généraux Russes à Coutais afin de se consilier leurs bonnes graces pour l'avenir. Il a prié qu'on le fit connaitre à l'archevêque de Petersbourg. Il dit que il faudrait un évêque à la tête des cathliques en Georgie, mais que cette dignité est peu convenable è des Capucins étrangers d'ailleurs qu'il faudrait des prêtres nés dans les pays pour administrer ces églises. Il y a quantité de griefs contre cet homme dans l'exercice même de ses propres fonctions; il est abhorré de ses quailles. J'ai fait connaitre verbalement à votre eminence quelques preuves de son caractère peu charitable et, superbe. (De la religion chrétiena en Géorgie et dans les pays circonvoisins, par le Colonel Rottiers, le 2 Janvier 1819).

30.

(2) Ilīmī e Rmī Sig.

Ho avuto, giorni fà, l'onore di ricevere un plico, che la sacra congregazione mi spedi, fin dai 30 Luglio del scaduto anno. In questo vi trovai la patente mediante la quale mi costituisce pre-

fetto di questa missione della Giorgia. Come ancora le facultà, che si è degnata ottenermi dal santo padre; ed una circolare colla quale ci renda awisati del mirabile trionfo della santa religione. Già mediante la gazzetta francese di Pietroburgo, avevo qui appresso il felicissimo esito delle cose d'Europa, e specialmente di Roma, anzi la sera dell'assunzione di Maria santissimo nella nostra chiesa un solenne Te Deum in ringraziamento per il ritorno del santo padre in Roma. A cui aggiuntavi una vaga illuminazione ed una piccola allocuzione, che feci al popolo, ruscì d'Indicibile consolazione a questi cattolici non solo, ma anche a quei d'altri religioni. Molti dei quali vennero a congratularsi meco, per il ritorno cioè del santo padre in Roma.

In quest'istessa, la sacra congregazione m'ordina che dia una relazione dello stato di questa missione a cui riferisco come siegue:

1-o Qui in Tiflis siamo io, con il signor D. Barlamo Gandil: degno sacerdote alunno di propaganda. De'cattolici sono quaranta famiglie propriamente cittadini. Poi vi sono in circa quindici famiglie venute, in diversi tempi, da Kars e dal Basciali d'Acalziche. Dissi in circa, perchè variano di numero sebbene però ogni anno vanno crescendo. Qui abbiamo la chiesa novamente fabricata. Siccome l'è noto alla sacra congregazione ed a questa al presente non manca altro che d'essete stabilita al di fuori, mentre al di dentro (coll'aiuto di Dio) l'ho perfezionata e ridotta ad essere la più galante chiesa che stia in questi paesi. L'accresce però assai di decoro il recinto, che (secondo il costume di qui) v'ho fatto fabbricare e fu terminato due mesi fa. per questo e per una bella camera che deve servire di scuole ho speso in circa mille e quattrocento scudi (ma la scuola non s'è ancora finita) Tanto denaro che ho speso di dentro e di fuori d'essa chiesa, mi fa stupire, perchè il signore me n'ha proveduto che (direi) neppure so come. Ora dunque mi consolo nel vedere che abbiamo questa bella chiesa, lodata da tutti, specialmente Russi, e glielo riferisco perchè anche elleno se ne consolino. Abbiamo poi un orto o vigna, quale li miei antecessori l'hanno comprata per ducento scudi e siccome l'era rovinata io ho fatta rinnovar e ridurre al più bell'ordine; e v'ho speso in circa settecento scudi. Questa cel tempo fratterà tanto per vivere, onestamente un padre. (Non le faccia casa perchè vale più cento in Roma che mille qui) ma al presente

per esser nuovo non frutta ancora. Abbiamo ancora una bottega da cui ricaviamo tre scudi al mese. Abbiamo già la nuova casa dove abitiamo; e in questi paesi l'è molto bella e buona. Vi è ancora qui una confraternita di uomini e di donne sotto i santissimi titoli di Gesù, Giuseppe, e Maria; il di cui superiore l'è il pre. prefetto pro tempore.

Questa confraternita una volta l'era ricca, ma quando vennèro li Persiani in Tiflis fu rovinata; al presente ha 9 botteghe e col' entrata si celebrano due messe alla settimana, pro fratribus et sororibus vivis et defunctis; si paga il maestre oei ragazzi, e il resto si aggiunge al capitale, affine di poi impegnarne il frutto in altre opere pie; secondo li canoni d'essa confraternita.

2. In Gori v'è il P. Mario da Colonia con il P. Onofrio Tiflisense Domenicano. Quivi vi sono trenta famiglie di cattolici. Per chiesa hanno una casa, ma bene accomodata ed a quella congiunte sono alcune camere, dove sono abitati, fino ad ora li padri. Adesso però il P. Mario con il P. Onofrio hanno quasi terminata la nuova casa; e li muri della nuova chiesa li hanno alzati fuori di terra, fino all'altezza di un uomo. Si la casa che l'aspetto della chiesa l'ho intesa molto lodare, sebbene io non l'abbia ancora veduti. Anche in Gori v'è l'istessa confraternita, quale ha molto conferito, per la fabrica della chiesa; e persiede anche quella alcune botteghe, come questa.

3. In Cutais nell'Imeretti, per modo di provisione, v'ho destinato in prete d'Acalziche, che vanno e vengonò. La chiesa l'è di logno, ma pulita, e divota. La casa, porzione di muro e porzione con il legno, con il terreno vicino per un bell'orto. Ha inoltre quell'ospizio un piccolo villaggio di sette, o otto famiglie, donate dal re Salomone al fu P. Nicola, requiescat, e rilassatoci, fino ad ora dal governo Russo. Da li si ricava almeno il vino, per tutto l'anno, e qualchè altra cosa ancora.

4. In Aclziche abbiamo un piccolo monastero,, quasi all'uso Europeo. E questo l'è assai necessario a questa missione, perchè li padri missionari quivi devono fare recapito, prima di venire quà. Abbiamo altresì una piccola chiesa dedicata a Maria santissima, assai divota per quei cattolici. Quali ascendono ad incirca quattrocento cinquanta famiglie, assistite da loro parrochi, armeno cattolici, e questi, celebrano ed officiano in due altre chiese di loro ri-

to. E quivi però v'è il fratello laico Fra Carlo dal Vivaro, per custodia del monastero e chiesa. Quando vi è il padre sacerdote in essa chiesa si celebra in latino e li cantori (qui detti diaconi) nella messa cantata cantano e rispondono in Giorgiano e così ancora dicono l'ufficio della madonna, ed altre orazioni; ma ora che non v'è padre quivi celebra un sacerdote armeno. Per lume però della sacra congregazione dico (secondo il mio giudizio) che in Acalziche, dove io sono stato un anno e nove mesi, un padre l'è perennemente necessario, e ciò per mantenere l'armonia fra quei preti.

Vi è inoltre un villaggio in circa sei ore distante da Gori, dove vi sono quattro famiglie cattoliche; ma quivi non abbiamo né chiesa né casa. Però il padre vi va tre o quattro volte nell'anno per celebrare la santa messa, in una casa conveniente ed amministrare li santissimi sacramenti a quei cattolici.

In una provincia pure della Giorgia detta Karaclisi, nel villaggio dello stesso nome distante da qui in circa cinque giorni, vi sono, incirca trentacinque famiglie cattoliche, quali hanno il loro prete di rito armeno, che sta soggetto al signor provicario d'Arzerum. Queste famiglie sono fuggite dal domino turco per venire sotto il domino russo.

Deve esser noto alla sacra congregazione che secondo le leggi Russe veruno dei Giorgiani, puol cambiare la sua religione. E per conseguenza di questi non si possono convertire, ma però ciò deve essere di sola e spontanea volontà; né se gli puele predicare la conversione sotto rigorosissime pene. E per tanto eccettuati alcuni gentili, dei quali, di quando in quando ne battezziamo qualcuno, specialmente dei ragazzi (quando a noi o ai nostri cattolici sono venduti o regalati dai principi dei monti Caucasi) d'altre religioni non ne possiamo avere per ora. Si bene sia noto alla sacra congregazione che fra questi popoli vi si vede risplendere un raggio straordinario di luce divina. Perché sebbene (per diversi motivi) non si possono indurre a dichiararsi cattolici, ma però quasi tutti e specialmente li ecclesiastici hanno acquistato venerazione per la santa religione cattolica a ciò specialmente per motivo del santo padre le di cui virtù sono assai ben note in questi paesi; né manco io di sempre più palesarle. Fra li padri ed ecclesiastici Giorgiani sempre vi è passata qualche sorte d'armenia, ma al presente l'è

assai di più. Gli ecclesiastici armeni però sempre sono stati inimi-
ci, o poco curanti d'essi padri; ma adesso, grazie a Dio, con am-
mirazione e consolazione, non solamente dei cattolici, ma degl'istes-
si armeni ancora, si sono resi li primi nostri amici. Così che l'ar-
civescovo stesso viene da noi, e noi da quello, quale di quando
in quando c'invita alla sua mensa, ed a me dà il primo posto an-
che sopra dei suoi vescovi. Cosa (come dicono) che mai s'è data
al mondo.

Ora per quello riguarda noi, già sonno le signorie loro re-
verendissimi come li padri, qui hanno sempre ricavato il loro emo-
lumento dalla medicina; giacché quell'assegnamento che avevano
dalla sacra congregazione l'era poco per questi paesi. Adesso però
la medicina poco frutta per noi, a cagione dei medici venuti dalla
Russia. Pur non ostante specialmente in Gori, e Imeretti, quei po-
poli, ancora conservano fiducia in noi; ed aspettano con desiderio
li nuovi padri. Prego pertanto di mandarmi se sia possibile, con
essi padri, anche un fratello laico di quelli, che hanno servito nel-
l'infermeria: perèhè venendo possa subito esercitare quest'arte, a
consolazione di quei signori Giorgiani che caldamente me ne pre-
gono e così non perderli.

Finalmente rammemoro alla sacra congregazione come qui li
prefetti hanno sempre avuta la facoltà d'aministrare, per una volta
sola, il sacramento della confirmazione. Ed io nella facoltà lo tro-
vo totalmente eccettuato. Prego pertanto che si vogli degnare d'ot-
tenermi questa facoltà; specialmente che qui vi sono due uomini,
uno di 40 e l'altro di 60 anni, quali non sono ancora stati con-
firmati. E crederei necessario, che questa facoltà fosse un poco più
estesa: perchè li cattolici di questi paesi difficilmente si ritrovano
tutti uniti per poter partecipare di questo santo sacramento tutti in
una volta. Come ancora ottenermi di poter comunicare le facol-
tà in tutto o in parte non solo alli padri che sono spediti da co-
stà (siccome mi viene ordinato) ma ancora ad altri che stimerò be-
ne e necessario.

Di SS. L. Il^{lme} e R^{me} Tiflis 23 Gennaro 1815.

U^{mo} D^{mo} servo F. Filippo pref^o capp^o. (08030, № 53).

31.

(1) Non devò passare sotto silenzio la venerazione, che in
queste parti hanno verso il nostro santo padre Pio VII, non so-

lamente li cattolici, ma li Giorgiani ed Armeni ancora; abbiám portate sopra mille immagini di esso, ma non sono state sufficienti, che per una minima parte. Nelli puochi giorni che mi tratteni in Gori, vennero a farmi visità quasi tutti li sacerdoti ed anche l'arcivescovo, tutti dimostravano attaccamento particolare verso il nostro santo padre, e l'arcivescovo, dopo avermi richiesta un immagine di esso, riverentemente la baciò, di poi mi domandò come stasse, e quanto avesse sofferto, a cui alla meglio soddisfeci servendomi anchè d'interprete il R. P. Onofrio, che ivi trovi, in fine del discorso mi disse, che molto averebbe gradita la sua S. Bne. di più non si espresse; ma di poi il detto R. P. Onofrio, mi significò che la maggior part dei vescovi e preti sono in cognizione della vera chiesa, e ne sospirano l'unione. (1839, N° 56).

33.

(1) D'altra parte ci corre l'impegno di mantenere con decoro, questa missione, e specialmente questa città di Tiflis, giacchè il governo russo qui ci dimostra dell'affetto e venerazione, e della propensione per la nostra chiesa, quale vedendola officiare con qualche decoro, ora a noi possibile, ne restano grandemente edificati. E veramente qui la nostra chiesa si merita ammirazione ed edificazione. Ammirazione perchè essendo il nostro popolo piccolo di numero, e per lo più povero, pure Iddio c'he proweduto per ridurre esse chiesa, in così bel stato, che farebbe maraviglia anche in Europa. Edificazione perchè quando l'è ripiena di esso popolo, vi si nota una gran modestia e divozione, anche ne piccoli fanciulli. E siccome li Giorgiani, ed armeni hanno poco di divozione, e pochissima premura per le loro chiese, però li Russi ne restano più ammirati; e nella prima conversazione parlano assai bene di noi, con disprezzo degli altri. Ma perchè intendano meglio, se in che buon cocetto sia tenuta qui la nostra chiesa, le narrerò quel che m'è accaduto adeso. Mancava alla nostra chiesa d'essere stuccata al di fuori, ed il campanile. Ora dunque, coll'auto di Dio, ho dato mano, per far fare l'uno e l'altro. E siccome qui sono awezzi a vedere la cuppola su della chiesa; e non essendo possibile di far questa per motivo di diversa costruzione, perciò vi fò fare due belli campanili uno per laterale (per cui ho già fatto fondere una bella campana per unirla all'altre due che avevamo), e

questi suppliranno per la cuppola. Fatti adunque li palchi, fesi cominciare a stuccare la chiesa, nella maniera a me possibile, cioè con fare solamente riempiere le fessure fra li mattoni, siccome sono stuccate l'altre chiese qui. Ed ecco che il ministro di polizia mi fa awisato, che devo farla stuccare perfettamente e poi bianchirla, e colorirla, sotto la direzione dell'architetto. Poi venne anche il governatore, con questi e mi dissero, fra l'altre cose; noi vogliamo che la chesa cattolica in Tiflis sia la più bella, fra quante chiese sono in Giorgia, e nei suoi contorni, acciocchè serva d'esempio agli altri. Questo forse l'averanno detto per farmi piacere per esser questi miei amici; ma io però coll'istessa confidenza li risposi; io fo quanto posso; e se volevano che facesse di più, m'avessero aiutato, perchè il nostro popolo l'è povero, e non posso sperare su di questo. Mi risposero v'aiuteremo; fate, una colletta, incominciando dal governatore stesso. E così sto facendo, ed insieme continuando li lavori secondo il piano datomi; e spero, che veramente la nostra chiesa sarà la più bella. La scuola parimenti la feci fabricare e stabilire col denaro raccolto da questi signori russi. Questa benignità dunque che questo governo ha per noi, ho stimato bene di farla nota alla sacra congregazione.

Devo finalmente rappresentare all'eminenze loro, che per il protettore della Giorgia, cioè S. Giorgio martire, noi non abbiamo qui che l'ufficio e la messa di rito semidoppo. E però crederei bene, che fosse elevato almeno al rito di doppio maggiore, di che altresì ne la prego. E qui con umile ossequio le bacio la sacra porpora.

E. E. L.

Tiflis 14 maggio 1817.

Umō Dmō servo. F. Filippo da Forano pref. (ᄇᄇᄇ, № 59)

33.

(2) In Gorì vi son in circa 40 famiglie cattoliche. Il P. Mario da Colonia, quivi presidente, coll'aiuto che li posso prestare io, come ancora quei cattolici, quali posson più di questi di Tiflis; coll'aiuto altresì della confraternita, ed anche di quei signori Giorgiani che sono di noi benevoli, sta pure fabricando una bella chiesa, e quella l'è alzata fin ora fino alla metà. L'ospizio che l'è pure quasi sul piano di questo di Tiflis, l'è coperto e di già abita-

bile, come infatti vi abità esso padre Mario, compagno e domestici. (ოგოგე № 60).

34.

(1) Outre ces missionnaires, il y a en Géorgie en qualité de coadjuteur le P. Onoffrio de l'ordre de S. Dominique, fondateur du couvant et de l'église qui s'achèvent maintenant à Gori. Il est Georgien de naissance et il appartient à un couvent de Pologne. Ce bon religieux a été d'une grande utilité à la mission. (De la religion chrétienne en Géorgie et dans les pays circonvoisins, par le Colonel Rottiers, le 2 Janvier, 1819).

36.

(2) კახუტინების არხივი ტრადიციონში.

37.

(3) La missione e regno della Giorgia bassa ed altra egli è vastissima, poichè contiene provincie, que delle quali sono dette Soani ed Abgasi ancor gentili, non awi regno nè gente più ridicibile alla fede cattolica quanto li Giorgiani di rito greco, ma per mancanza di soggetti egli è poco conosciuta da Roma: Gori e Tiflis in Giorgia altra può avere 3 mille cattolici; Imeretti ossia Cutais dove io stavo capitale della Giorgia bassa con 800 cattolici, 200 dei quali si fecero a tempo mio, e col mio sudore, e fatiche e predicazione in questo momento che gli Moscoviti diventarono pienamente padroni di quel amplissimo regno, può ogni individuo nazionale e estero abbracciare la cattolica religione, ivi li padri missionari hanno un bellissimo tempio eretto però colla spesa del padre che ivi risiede, li missionari non percepiscono alcun provento dalla chiesa, per non accomunarsi colli preti del paese, gli quali amano e rispettano gli europei al sommo grado; gli missionari vivono unicamente coll'esercizio della medicina, colli guadagni della quale e risparmi delli proprio comodi comprano e redimo gli schiavi ed io ne ho riscattato 50 famiglie da vicino e lontano e quindi si dirozzano si catechizzano e ben istruiti si fanno cattolici, e si dà a loro una bottega e denari onde vivano impiegati in qualche professione, ivi le funzioni ecclesiastiche si fanuo con grandissima pompa e piena libertà, come stassimo in mezzo a Roma stessa. Questa missione da me servita l'ebbi a lasciare per gli molti strapazzi ed infermità tollerate, che mi resero impossibile il durarle, come si può dedurre dalle mie carte; dli missionarii della

Giorgia sono veri missionari perchè operano e soffrono assai e nessuno lo sa.

La Giorgia turca ha per capitale Acalziche che ha 5 mille cattolici dei quali cresce mai il numero gli altri sono turchi, armeni etc. ivi vi è un vicario apostolico detto D. Paolo il quale è troppo nemico dell'italiani missionari ed ha dato prove del suo odio e se sarà bisogno potrò fare qualche lunga spiegazione ed ostensione di fatti; basta dire che due missionari italiani hanno dovuto violentemente sloggiare dall'ospizio, per le acerrime persecuzioni del citato. In quella città vi sono 3 altre chiese di preti Orientali perchè sono otto in tutto meno cattivi del sudetto perchè non hanno tanta malizia, questo ospizio sussiste pure sebbene scarsamente coll'esercizio della medicina.

Di Diorbehir in Mesopotamia.

P. Amedeo Piemontese cappuccino. Giorgia 1818. (პროპაგანდის არხივი, იგივე, № 61).

38.

(1) Io D. Stefano Mepisanti atteso avanti a Dio che questo fra Carlo per quattordici anni che è stato qui in Acalziche, oltre del suo ottimo procedere, buon esempio, non ho veduto né sentito altro, che non sia convenevole. Ma piuttosto ha sostenuto delle grandi fatiche e buone cure in onore della nostra santa fede cattolica, ed in vantaggio di tutto il popolo. E tutto quel che hanno contro di questo mormorato, cioè che abbi accusato il pro vicario al principe turco; che li abbi fatto sborsare tanto danaro; e che con le sue accuse abbi messo l'uomo in pericolo della morte, tutto questo è totalmente falso così io presto testimonianza avanti a Dio ed alla santa chiesa; e così mi aiuti il serafico pre. S. Francesco. Amen a di 12 di Dicembre 1817.

Io in indegno sacerdote D. Stefano Mepisanti.

Così ancora io D. Antonio Tumanianti, lo stesso confermo e attesto come di sopra. (იგივე, № 61).

46.

(2) ამისი დედანი კაფუტინებმა ჩვენ დაგვიომეს.

48.

(3) კაფუტინების არხივი რომში.

ღ ა მ ა ტ ე ზ ა .

ეს შემდეგი ოთხი წერილი ვიპოვეთ მაშინ, რ ოდესაც ჩვენი ისტორია უკვე დაბეჭდილი იყო. თუმცა ეს წერილები ზემოდ ჩვენმიერ იტალიიდან ნათარგმნებისგან ბევრით არ განსხვავდებიან, მაინც კი ამათ წიგნის ბოლოში მოვუკცევთ, რადგან ეკუთვნიან ჩვენს ძველს დროს და შესანიშნავ პირებს. ეს წერილი ჩვენ მიერ ნათარგმნი იხილე ზემოდ გვ. 266. გადმოვსწერეთ ისე როგორც იყო.

გიორგი მეფის წერილი პაპთან:

ქ.: სულისა: წმიდისა: მალღითა: აღსავსესა: ყოველთა: ბრძენთა: შორის: გამოცხადებულსა: საყვირსა: კმა: მალაღსა: სამღთოთა: მქადაგებლობათა: მეტყუელსა: მოციქულთა: მსგავსსა: და: მათებრთა. მღუღელობათა: დიდად: საწარმართებელსა: და: სვეტად აღმართებულსა: ვარსკულაგისაებრ: მნათობს: და: ქრეყანასა: განმანათლებელსა: ქტრსა: რჩეულსა: სიწმინდისა: საუნჯესა: მოციქულთა: მოსაყდრესა: და სახიერებისა: ბადითა: მომნადირებელსა: მწყემსსა: კეთილსა: და: მოძღვარსა: სახიერსა: დიდისა ღთისა: ქალაქისა: ჰრომისა: პაპასა: და: ნეტარელსა: მამასა: ინონჩენციო: მეთერთმეტესა: წინაშე: გკადრებით: ქეშმარიტისა: მეორედ: აღმოშობისა: და: სიწმიდისა; მოსავი: სულიერი: შვილი: ნათესაობით: ღთივ; ცხებულთა: მეფეთა: თვის: ტომი: პანკრატიონი: საქართველოსა: საეკლმწიფოსა: მპყრობელი: მეფეთ: მეფე: გიორგი: შემოვემთხვევი: წმიდასა: და: სამეფოსა: ნათელ: მომფენელსა: და: სასწაულთ: მომქმედსა: მტერთა: ძლევისა: განმაქარებელსა: სამეფოსა: მარჯვენასა: თქვენსა: შიშით: და: კრძალვით: მეტანიასა: კეთილად: მავალთა: ფერკთა: თქტენთა: სიმტკიცისა: სიხარულსა: და: აწ: ესერა: საიდუმლოსა: გულის: სიტყუასა: მკადრე: ვართ: და: მოგახსენებთ: წიგნითა: ამით: გვინდოდა: რომ: ჩტენი: კაცი: გვიახლებინა: მაგრამ: დიად: შორი: გზა: იყო: და: გზაც: აშლილი: იყო: ესეც: გვინდოდა: რომე: პატრი: ჯუსტინე: გვიახლებინა: მაგრამ: მარტო: იყო: და: მონასტერიც: უამისოდ: უპატრონო: დარჩებოდა: ესევე: ვარჩიეთ: პატრი: ანგელოზი: გაახელით: და: ეს: მოგახსენეთ: სიწმიდესა: თქტენსა: ეს: მოხსენება: ახალი: ამბავი: არ: არის: დიდი: ხანი: არის: რომე: თქტენი: სიყვარული: ჩვენს:

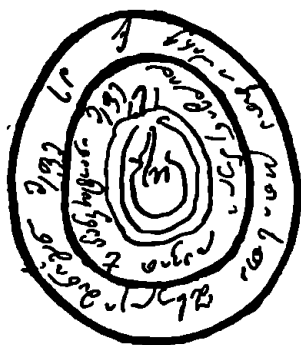
გულში: დანერგული: არის: კურთხეულის: მამის: ჩუენის: დროსა: თუ:
როგორი: სიყვარული: გუქონდა: და: ან: ახლა: გვაქუს: თქუენს: მო:
ვლინებულს: პატრებსა: კითხეთ: აწე: ამას: მოგახსენებთ: და: ვევედ-
რებით: თქუენსა: სიუხვისა: წყალობასა: რომე: ჩუენ: შეილად: შეგვი-
წყნაროთ: რაგვართაც: სხვანი: ქრისტიანენი: გვირგვინოსანნი: კელ-
მწიფენი: არიან: თქუენნი: შეილია: შეწყნარებულნი: კუალად: ამასაც:
მოგახსენებთ: სიწმიდესა: თქუენსა: ერთი: პირმშო: ძე: მყავს: საყვარე-
ლი: სახელით: ბაგრატ: ჩემი: საკელმწიფო: ტახტი: და: გვირგვინი:
ქება: და: დიდება: და: ქონებული: მრავალ: მოწყალის: ღთის: ბრძა-
ნებით: და: თქუენის: წმიდის: მადლით: ამისთვის: მინდა: და: ესეც:
ღთისგან: კურთხეულს: თქუენს: ტახტის: ნაპირს: მინდა: ვამორჩილო:
რათა: ესეც: შეილად: თქუენდა: შეწყნარებულ: იქმნეს: კურთხეულ:
არს: მრავალ: მოწყალე: ღთი: და: ყოველთა: მართლ: მადიდებელთა:
ქრისტიანეთა: მცველი: და: მფარველი: ყდ: წმიდა: ღთის: მშობელი:
მარადის: ქალწული: მარიამ: რომე: თვისთა: ცოდვათა: მიერ: დასჯილ-
თა: და: უსჯულოთაგან: შეპყრობილთა: ქრისტიანეთა: ზედა: თქუენის:
ღირსის: ლოცვითა: და: მადლითა: ღთნ: წყალობით: მოხედა: და:
თქუენის: სასწაულთ: მომქმედის: მარჯვენით: უპირებს: გამოსხასა:
თქუენთა: შეილად: შეწყნარებულთა: გვირგვინოსანთა: კელმწიფეთაგან:
მრავალგერ: გამარჯვება: გვესმა: ჩუენში: და: ჩუენს: საკელმწიფოში:
დიდი: სიხარული: და: მხიარულება: არის: სრულიად: ჩუენი: საკელ-
მწიფო: მარადის: ვევედრებიან: ღთსა: რათა: უმეტესად: განაძლიეროს:
ღთისაგან: კურთხეული: მარჯვენა: თქუენი: და: წმიდისა: სამებისა:
და: ერთარსებისა: მართალ: მადიდებელთა: სახელოვანთა: კელიმწიფე-
თა: მტერთა: ზედა: ძლევა: მერმე: კიდევ: ეს: მოგახსენოთ: თქუენსა:
ღთისაგან: სამართლიანად: შეყუარებულს: თავსა: ჩუენი: საბატონო:
და: ალაგი: ყანს: მორჩილობს: და: მის: უბრძანებელს: ვერასა: ვიქთ.
თვარემ. რადგან: თქვენის: ლოცვით: თქუენს. შეილად: შეწყნარებულთ:
გვირგვინოსანთ: კელმწიფეთაგან: გამარჯვება: და: ურჯულოთ: მტერ-
თა. ზედა: ბრძოლა: მოგვესმა: ჩვენც: ვეცდებოდით: ღთითა: და:
თქუენის: მადლით: რომ. ჩუენის: სახელმწიფოთ: თქუენის: მტრისათ-
ვის: ბევრი: ავი: გვექმნა: თქუენთვინაც: გვემსახურებინა: და თქუენთა:
მორჩილთა: კელმწიფეთათვის: თავი: გვეცნობებანა. აწეცა: ჩუენის: სა-
კელმწიფოთა: და: ბრძანების: მორჩილთა: საქართველოს: ლაშქრით:
მზავართ: თქუენს. ბრძანებას: ველით: რომელსაც: თქუენი: ლოცვა:
და: კურთხევა: დაგვარიგებს: იმისი: მქნელი: ვართ: ეს: ქეშმარიტი:
და: მართალი: მოგვიხსენებია. ვინც: თქუენის: კურთხევის: მორჩილო-
ბის: შეილი: იყოს: ამაში: სიმრუდის: ექვი: ნურა: აქვსთრა: რადგან:

თქუენ: შორს: ბრძანდებით: და: თქუენი: ნახვა. ჩუენთვის: სანატრელი: არის: ჩუენი: აღსარება: პატრის: ჯუსტინოსათვის: მოგვიხსენებია: და: ეს: არის: ჩუენი: მოძღვარი: რასაც: ეს: დაგვარიგებს: ამის: დარიგებულს: არ: გადავალთ: თვესა: აპრილსა: ოცდაცხრას: ქ: კსა: ქრისტეს: აქეთ: ათას: ექვსას: ოთხმოცდა: შვიდსა: ინდიკტონსა: მეფობისა: ჩუენისასა: ათსა: მეფე გიორგი ვამტკიცებ:

(წიგნის გარეთ) ინოჩენციო: პაპსა:

ქ: მადლითა: და: შეწევნითა: ღმერთისა: მიეწევეს: წიგნი: ესე: ქალაქსა: დიდსა: პრომსა: ნეტარელსა: მამასა: მეთერთმეტესა:

(პროპაგანდის არხივი: Scritture originali vol. 500, Cogne 3, febbraio, allegoto).

ეს წერილი მშვენიერის მხედრულის ასოებით არის დაწერილი სუფთა დიდ ქალაღზედ ორ გვერდზე ორად მოკეცილი, რომლის სიგრძე არის 70 სანტიმეტრი და სიგანე მოკეცილი 33 სანტიმეტრი.

გიორგი მეფის მეორე წერილი პროპაგანდის კრებისადმი:

ქ: უზესთაესად: ამაღლებულნო: სულის: წმიდისა: მადლითა: სავესენო. ღთისა: მოყვარენო: სამეოცდა: ათორმეტთა: მოციქულთა: მსგავსად: ძალისა. შემძლებელნო: მართლისე: და: ქეშმარიტისა: ეკლესიისა: სვეტნო: რომელსა: ბრძანებს: უფალი: ჩუენი: იესო: ქრისტე: ვითარმედ: ბქენი: ჯოჯოხეთისანი: ვერ: ერეოდიან: აწ: უკუევე: კურთხეულ: არს: ღთი: რომლი: ქეშმარიტებს: ყოველსა: ზედა: კორციელს: და: მეუფებს: უკუნისადმე: ჩუენ: მართლისა: თქუენდა: მომართ: სარწმუნოებისა: შვილი: ნათესაობით: ღთივ ცხებულთა: ბაგრატოანთა: მეფეთა: თავიტომი: საქართველოსა. კელმწიფე: მეფეთ: მეფე: პატრონი. მოგიკითხავ: თქუენ: საკრა: კონგრა: გაციონი: დეპროპაგანდა: ფიდე: წმიდათა: კრებულთა ყოველთა: სულიერთა: მამათა: მოგახსენებ: სიყვარულსა. დიდსა: სულიერსა: რომელსა: ბრძანებს: უფალი: ჩუენი: იესო: ქრისტე: იყუარებოდით: ურთიერთას: აწე: რადგან: შორის: გზის: (აქეთი სიტყვა გაფუქებული სიძველის გამო) არის. თქუენსა: და: ჩუენს: შუა: ჩვენ: კაცი: ვერ გაახელით: გვინდოდა: პატრი. ჯუსტინო: ვეახლებინა: მაგრამ: ეს: წამოსულიყო: მონასტერი: უკაცური. დარჩებოდა: პატრი: ანგელოზ გვიახლებია: ჩუენი: გულის: პასუხი: ყუელა წიგნად: მოგვიწოდებია: სანატრელისა: სულიერისა: მამისა: პაპსა: მეთერთმეტესა: ქრისტეს:

აქათ: ათას: ექვსას: ოთხმოცდა: შვიდსა: ქკს: ტოვ. აპრილის: ლ.

მეფე გიორგი: ვამკიცებ: ბეჰელი რა.
გორა ზემოდ.

წიგნის გარე პირზე:

ქ: შეწვენითა: ლთისათა: წავიდეს: წიგნი: ესე: უზეშტესად: ამალ-
ლებულთა: საკრა: კონგრეგაციონი: დეპროპაგანდა: ფიდე: წმინდა.
კრებულთა: კელთა:.

(იგივე ტომი.)

ესეც ერთი და იგივე ხელით გარდა თარიღისა, რომელიც სხვა
ხელით არის მოწერილი. ამ წერილის ქახალდი პირვანდელზედ ბერვრით
პატარაა. ორად მოკეცილის სიგრძე 40 სანტიმეტრია და სიგანე 28
სანტიმეტრო. ამასაც უზის გიორგის ბეჰელი

ეფთიმე საქართველოს არქივისკოპოზის წერილი პაპთან:
პაპას:.

ქ: მრავალ: ჟამიერითა: სიბრძნითა: ღლსავსეს: ფრიადთა: საცნო-
ბელთა: ლთის მსახურებისა: გამო. მეძიებელისა. ვითარებათა: და რაო-
დენობათა: ფერად: ფერადთაგან: ყვაფილთა: შემკულთა: ლთის: მეტყვე-
ლებისა: გოლგელთა: თაფლთა: მსგავსად: მწთოლვარესა: ჯეროვანთა:
კეთილთა: წარმატებელსა: ორკერძოვე: მრავლით: კერძო: ლთის: სიყ-
ვარული: შესაკეთებულსა: ეთერ პირ: სიბრძნისასა: და: წყაროსა:
ლთისა: მეტყულებისასა: ორპირ: მახვილ: მსწრაფლ: მკეთელ: მტერთასა:
საკმაოსა: მონაზონთა: და: მღჭდელთა: დღითი: დღე: კეთილ: განმგე-
ობით: ცხოვრებულსა: დიდისა: და: ცათა: მობაძვისა: ეკლესიისა: სვე-
ტსა: მას: შინა: დამყარებულსა: ნათელსა: მსწყემსსა: ქეშმარიტისა: მოძ-
ღვარსა: სახიერსა: და: ყოველთა: ქრისტიანეთა: სიქადულსა: მოცი-
ქულთა: თანა: სწორსა: და: საყდართა: მისთა: მჯდომარესა: დიდისა:
ლთისა: ქალაქისა: ჰრომისა: მპყრობელსა: სანატრელსა: ინოჩენციო:
მეათერთმეტეს: . . . წინაშე: აღვიარებ: და: ამბორს: უყოფ:
წმიდასა. და: სანატრელსა: სამეუფოსა: მარჯვენესა: თქტენსა: მადლისა:
და: სიწმიდისა: თქტენისა: მოსავი: უღირსი: მონა: უფლისა: ჩუენისა:
იესოს: ქრისტესი: დიდისა: ლთისა: ეკლესიისა: საქართველოს: განმა-
ნათლებელისა: სამთავროსა: მლთაებისა: საყდრისა: საქეთ: მპრობელი:
სრულიად: საქართველოსა: მთავარებისკოპოზი: ეფთვიმეოს: მოვალ: წი-
ნაშე: თქტენსა: სიმდაბლით: პირმიწა: გაერთებით: შევიტკობ: ნათლით:
საესესა: პატიოსნებასა: თქტენისა: არა: კორციელად: არამედ: სულით:
და: დავენერავ: სიყვარულსა: შორის: თქტენსა: და: ჩემსა: რომელსა:
გვიბრძანებს: უფალა: ჩუენი: იესო: ქრისტე: დამწყსენ: ცხოვარნი:
ჩემნი: ამინ: გეტყვი: შენ: რამეთუ: შენ: ხარ: კლდე: და: მას: ზედა:

აღვაშენო: ეკლესია: ჩემი: და: ბქენი: ცოჯოხეთისანი: ვერ: ერეოდენ: მას: და: მიგცნე: კლიტენი: სასუფეველისანი: შენ: ხარ: მწყემსი: იგი: სანატრელი: და: შენთანა: მკვიდრობს: კმა: ესე: ქემარტებისა: მწყემსობ: მარადლიად: და: მალნიტებ: მოიზიდავ: ცოდვითა: შეპყრობილთა: და: სარწმუნოებით: გადრეკილთა: და: ერთ: სამწყსო: ჰყოფ: და: შემოპკრებ: ეზოსა: შენსა: ესე: არს: კმა: ქადაგებისა: თქუენის: ყოველსა: ქუეყანასა: ზედა: ხოლო: მე: სულიერსა: შევილსა: შენსა: მსურის: სიყვარული: შენი: და: არა: განვეშორები: სიწმინდნსა: თქუენსა: აწე: ეს: მოგახსენოთ: ჩუენს: ლთისაგან: კურთხეულს: მეფეს: გიორგის: სრულიად: საქართველოს: ეპისკოპოზთ: და: მონაზონთა: და: ერის: კაცთა: დიდი: სიხარული: აქუსთ: თქუენის: გაძლიერებისა: და: მტერთა: ზედა: ძლევისათვის: კ'დ: ვევედრებით: ლთსა: რათა: უმეტესად: განაძლიეროს: და: აღამალოოს: მარჯვენე: თქუენი: და: თქუენთა: მორჩილთა: შევილად: შეწყნარებულთა: კელაწიფეთა: ჩუენს: ამბავს: თქუენის: მოვლინებულის: პეტრი: ჯისტინოს: წიგნი: და: პატრი: ანგელოზი: მოგახსენებს: რომელიც: ჩუენმა: კელმწიფემ: მოგახსენათ: ყუალა: ქეშმალიტი: არის: ქკს: ტ'ოე: მაის: ა': ქრისტეს: აქათ: ათას ექუსას: ოთხმოცდა: შევილსა: ინდიკტონსა: მეფობასა: გიორგისსა: ი':

წიგნის გარეთა პირზე:

ინნოჩენცი: პაპას:

ქ: მადლითა: და: შეწეენითა. ღმერთისათა: მიეწიოს: წიგნი: ესე: ქალაქსა: დიდსა: ჰრომსა: ნეტარელსა: მამასა: მეთერთმეტესა:

(იგივე ტომი).

ეს წერილიც ერთი და იგივე ხელით დაწერილია. მაგრამ ეს წერილი უფრო პატარაა; ვირემც გიორგის პირველი წერილი. ამ წერილის ორად მოკეცილის სიგრძე არის 50 სანტიმეტრი და სიგანე, 32 სანტიმეტრი. ეს წერილი ჩვენ მიერ იტალიიდან ქართულზე გადმოღებული იხილე ზემოდ გვ. 268. ეს სამივე წერილი, მისიონერების მოწმობით, უნდა იყოს დაწერილი ამავე ეფთიმე რატიშვილის მიერ.

ბარძიმ ერისთავის წერილი პაპთან.

დიდისა: ქალაქისა: ჰრომისა: მწყემსი: მწყემსთა: მამა: მამათა: ინოჩენძიო: თერთმეტი:

ქ: მოხსენება: ესე: წინაშე: უფლისა: და: მეუფისა: ჩვენისა: ყოველთა: ქრისტიანეთა: შესავედრებელისა: მწყემსისა: კეთილისა: რომელსა: მგელნი: ბოროტნი: ვერ: ერევიან: ქრისტეს: მეუფის: სჯულისა: და: წესისა: კეთილად: მპყრობლისა: შვიდთა: კრებათა: და: შვიდთა: საიდუმლოთა: მართალ. აღმასრულებლისა: ღთისაგან: კეთილ: მწყემსად: გამორჩეულისა: წყაროსა: ტკბილსა: გამომდინარისა: რომელსა: ბრძანებს: წმიდა: სახარება: მე: ვარ: წყალი: ცხოველი: რომელი: სმიდეს: ჩემგან: არა: სწყუროდეს: უკუნისამდე: შენ: ხეო: კეთილო: რომელი: აღმოაცენებ: ნაყოფსა: ტკბილსა: შენ: უფალო: და: მეუფეო: ახალო: წმიდაო: მოციქულო: პეტრე: რომელსა: გიწოდა: უტყუელითა: პირითა: ვითარმედ: შენ: ხარ: კლდე: და: ამას: კლდესა: ზედა: აღვაშენო: ეკლესია: რომელსა: კარნი: ჯოჯოხეთისანი. ვერ: ერეოდნო: შენ: ახალო: ოქროპირო: ივანე: და: კესარიელო: ბასილო: და: დიდისა: კლდე: მენტოსისა: და: სილიბისტროს: მობაძაო: შენ: ოთხთა: მახარებელთა: მიმსგავსებულო: და: მათებრივ: კილით: კიდემდე: უღთოთა: და: წარმართთა: სარწმუნოებად: მომყვანებელო: ყოველთა: ქრისტიანეთა: დიდო: იმედო: და: შესავედრებელო: და: ზღუდეო: უბრძოლველო: შენ: ხარ: რომელი: ბრძანებს: მე: ვარ: მწყემსი: კეთილი: და: ვიცი: ჩემნი: და: მიციან: ჩემთა: მათ: უფალო: და: მეუფეო: + სწყურის: სულსა: ჩემსა: შენდა: მიმართ: ვათარცა: ირემსა: წყაროთა: მიმართ: წყალთასა: მე: ცოდვილი: და: ტვირთ: მძიმე: ვითარცა: მეზუერე: და: მეძავი: და: ვითარცა: მონა: იგი: ათთა: შანთათვის: დასჯილი: შენდა: მიმართ: მოვილტვი: და: შეგივრდები: შენ: ყოველთა: ქრისტიანეთა: სასოებაო: და: საქებელო: სადიდებელო: დიდო: და: დიდებულო: და: აღმატებულო: მართლმადიდებლობის: დამწერგველო: და: ბოროტად. მადიდებელთა: ძირითურთ: აღმომგზრელო: ქრისტეს: სჯულის: თაო: და: დასაბამო: ჯი: მე: ცხოვარი: შენი: მგელთაგან: შესაქმელად: დევნილი: მე: უბიწო: მშობლისა: მარიამის: მართლ: მორწმუნებელი: მისის: ტკბილის: ძის: ხარებისა: შობისა: მირქმისა: თაბორს: ფერისცვალებისა: ლაზარეს: აღდგინებისა: ზეცად: ამიღლებისა: იერუსალემს: შესვლისა: ჯვარცმისა: ჯოჯოხეთის: შემუსვრისა: და: აღდგომისა: ზეცად: ამიღლებისა: და: წმიდათა: მოციქულთა: ზედა: სულის: წმიდის. მოვლენისა: რომელსა: ენანი: ცეცხლისანი: განუყუნა: მე: მოსავი: შენი: და: მართალ: აღმსაარებელი: შვიდის: კრებისა: პირველად: ნიკიონსა: მეორედ: ეფესოს: მესამედ: კონსტანტინეპოლის: მეოთხედ: ქალკედ-

დონს: და: სამთა: კუალად: ნიკიას: და: კოსტანტინეკოლს: შეიღისა: საიდუმლოს: მორწმუნებელი: ნათელისა: მირონისცხებისა: აღსარებისა: ზიარებისა: მღვდელთ: კურთხევისა: გვირგვინისა: და: წმიდისა: ზეთისა: შეიღი: და: მორწმუნე: კათოლიკე: სამოციქულოსა: კათოლიკე: ეკლესიისა: გვეწი: სამწყსოთა: შენთა: გვიხსენ: მგელთა: მათ: ბოროტთაგან: ნაშობთა: ისმიტელთაგან: დადევ: თავსა: ჩუენსა: ცოდვილსა: მარჯვენა: შენი: კურთხეული: ჩუენ: შენის: წმიდის: მადლის: მოიმედენი: და: შენის: წესისა: და: რჯულისა: მორჩილნი: შეგვივრდებით: მეტა: ნიით: მუკლთ: დადგმით: და: თავთა: მიწაზედ: დიდებით: ჰი: ქრისტიანობისა: სვეტო: და: საძირკველო: შეურყეველო: ჩუენ: შენის: იმედით: ცხოვრებულნი: და: შენნი: მოსაენი: და: შენის: დიდის: იმედის: მყურებელნი: და: მომლოდინენი: და: ქრისტე: მეფის: მევედრებელნი: რათა: წადილი: და: ნება: თქუენი: აღსრულდეს: მადლითა: შენითა: აწე: ჩუენო: მეუფეო: შენის: ბძანებისა: და: სამსახურისა: მყურებელნი: და: მოიმედენი: ვართ: როდესაც: ამ: ჩვენს: ქუეყანასა: და: თემსა: თუქენი: წმიდა: სიტყვა: და: პატროსანი: ბრძანება: მოვა: და: დაგვარიგებს: მისნი: მქნელნი: ვართ: მსგავსად: დავითისსა: გილაღადებ: წარემართენ: ლოცია: ჩემი: ვითარცა: საკმეველი: შენ: წინაშე: გვიხსენ: ჩვენ: წარწყმედისაგან: ვითარცა: იხსნა: პავლემ: ერნი: თორწმუნეთანი: და: ვითარცა: ნიკოლოზ: მირონქალაქელმა: სამნი: მთავარნი: უბრალონი: სიკვდილად: მიცემულნი: გულნი: და: თვალნი: შენდა: მომართ: მო: გვიპყრიან: და: შენს: დიდსა: იმედსა: და: ბრძანებასა: უყურებთ: და: ველით: როდესაც: თქუენი: წმიდა: წიგნი: და: ბძანება: მოგვივა: და: რასა: დაგვარიგებს: იმისი: მომქედნი: ვართ: ჩუენო: მეუფეო: ლოცვა: ყავ: ჩუენ: ცოდვილთათვის: რათა: არ: წავრწყმედეთ: ბოროტად: უფალო: უფალო: უფალო: ან: რომელიცა: კრებანი: წმიდისა: კათოლიკე: სამოციქულო: ეკლესიისა: და: წმიდის: სახარებისა: არის: იმისი: აღმსრულებელნი: ვართ: და: მორწმუნებელი: წმიდისა: მადლისა: შენისა: ჩვენ: ვართ: ერნი: შენნი: და: ცხოვარნი: სამწყსოსა: შენისანი: დაკარგულნი: მოგვიძიენ: მოგვიტაცენ: პირისაგან: მგელთასა: ვითარც: უფალმან: იესო: ქრისტემ: მოიძია: ადამი: ბექთა: იტვირთა: და: მამასა: მიგვარა: ეგრეთვე: შენ: უფალო: ჩვენ: ცოდვილნი: ესე: მეგვიძიენ: ნუ: განგუწირავ: და: გამოგვისხენ: ბრძენთან: ერთი: სიტყვა: კმა: არს: მაგრამ: ჩუენ: თქუენის: სიტყვის: მომლოდინენი: ვართ: რომელიც: თქუენი: ბრძანება: მოგვივა: იმას: ვიქთ: დაიწერა: იანვარს: ან: ქრისტეს: აქათ: ათას; ექუსას: ორმოცი: +

წიგნის გარეთა გვერდზე:

ქ.: ესე: წიგნი: საფრანგეთში: რომას: მივიდეს.

(Scritture originali, an. 1690, Cogne 20 Novembre. Allegato 16. vol. 508. იგივე არხივი).

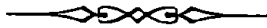
ამისი ხელიც მშვენიერია, მაგრამ ბევრით განსხვავდება ზემო წერილების ხელისგან. ამის ქალაქი ყველაზედ პატარაა, ორად მოკეცილის სიგრძე არის 30 სანტიმეტრი და სიგანე, 20 სანტიმეტრი.

ამ წერილს სახელის და ბეჭდის მაგიერ, მარტო ჯვარი უსვია. მისიონერები სწერდნენ: სიმდაბლის გამო არც თავის სახელი და არც თავის ბეჭედი დაუსვა.

ამ წიგნის თარიღი სწორე არ არის, უნდა იყოს 1690, რადგან ამ წერილის ნათარგმნ ლათინურში და მისიონერების წერილებში 1690 წელია აღნიშნული.

ბარძიმის მეორე ქართული წერილი სამწუხაროთ ვერ ვიპოვეთ.

ამ წერილის ლათინურიდან ჩვენ მიერ წინეთ ქართულად ნათარგმნი იხილე ზემოთ გვ. 281.

ს ა რ ჩ ე ვ ი.

წინასიტყვაობა 3—4

თ ა ვ ი I.

საქართველოს გაყრა რომის ეკკლესიისაგან.—წარწერა, გუჯრები და დასავლეთის მწერლები საქართველოს და რომის ეკკლესიათა ერთობის შესახებ.—რუსუდანის წერილი ონორიო პაპთან.—ივანე სპასალარის წერილი იმავე პაპთან.—პაპის პასუხი რუსუდანთან და ივანესთან.—გრიგოლ პაპის წერილი საქართველოს მეფესთან.—მეორე წერილი იმავე პაპისა რუსუდანთან და მის შეილთან.—მისიონერების მოსვლა საქართველოში და ტფილისში ლათინთ მოძღვრების დამყარება.—ნიკოლოზ პაპის წერილი დიმიტრი მეფესთან.—მეორე წერილი იმავე პაპისა საქართველოს პატრიარქთან.—იმავე პაპის მესამე წერილი საქართველოს მეფეებთან.—წმიდა გიორგი მთაწმიდელის მოწმობა საქართველოს ეკკლესიისა და რომის ეკკლესიის ერთობისათვის.—ქართველი მლოცველები რომაში,—პაპის გრიგოლ პირველის წერილი კვირიონ კათალიკოსთან.

თ ა ვ ი II.

მისიონერების მოსვლა საქართველოში.—თბილელის დიმიტრე ძმის წამება ინდოეთში.—ივანე პაპის პირველი წიგნი გიორგი ბრწყინვალესთან და მის თავადებთან.—იმ პაპის მეორე წერილი საქართველოში ლათინთ საეპისკოპოსოს დაარსებისათვის.—მესამე წიგნი იმავე საგნის შესახებ.—მეოთხე წიგნი და ტფილისში ივანე მისიონერის ეპისკოპოსად დანიშვნა.—მისი მეხუთე წიგნი საქართველოს კათოლიკებთან.—მისი მეექვსე წიგნი საქართველოს კათოლიკე სამღვდელოებასთან.—მისი მეშვიდე წიგნი გრიგოლ ბრწყინვალესთან.—ტფილისის პირველი ეპისკოპოსის ივანეს მოღვაწეობა საქართველოში.—მისი სიკვდილი და ბერთრანდო კოლეტის დანიშვნა ეპისკოპოსად.—კლემენტე პაპის წერილები ტფილისის კაპიტულოსთან, სამღვდელოებასთან, კათოლიკე ერთან და მათ საეკლესიო ყმებთან.—ბერთრამოს ტფილისის ეპისკოპოსად დანიშვნა.—ახალ მისიონერების მოსვლა.—დასავლეთის განყრილობის ცუდი

შედგვი ტფილისის ეპისკოპოსზედ.—ლეონარდო ვილაკელის ტფილისში ეპისკოპოსად დანიშვნა.—მისიონერების მოქმედება.

თ ა შ ი III.

სანქტე მიქაელ ივანეს ტბილისის ეპისკოპოსად დანიშვნა.—ალბერ-
ტო ენჯელის ეპისკოპოსობა.—დანარჩენი ტფილისის ლათინთ ეპის-
კოპოსნი.—ქალიქსტო პაპის წერილი საქართველოს კათოლიკებთან.—
პიო პაპის წერილი საქართველოს კათალიკოსისა და მეფის კათალიკო-
სების შესახებ.—ნიკოლოზ კათალიკოსის წერილი პაპისადმი.—პაპის წე-
რილი კავასიელთადმი.—შენიშვნა საქართველოს ეკლესიის შესახებ.—
საქართველოსა და რომის ეკლესიის დოგმატიური ერთფერობა.—ლუ-
დოვიკე ბოლონიელის ელჩობა.—იმის საქართველოს პატრიარქად არჩე-
ვა, ჩვენ მეფეთა შორის შერიგება და მათი ზავი.—ყვარყვარეს წერილი
ბურგუნდის ღუკასთან (შთაერთან).—იმავე ღუკასთან გიორგი მეფის
წერილი.—საქართველოს ელჩების გაგზავნა ევროპაში.—მათი პაპ-
პაპთან წარდგომა და საფრანგეთში გასტუმრება.—მგზავრების მოწმობა
საქართველოს კათოლიკების შესახებ.—კოსტანტინე მეფის რომთან შე-
ერთება.—პაპის წერილი იმ მეფესთან.—ნილო კოსტანტინე ელჩის რო-
მიდგან გასტუმრება და თავისგასაცნობელი წერილი პაპისა.

თ ა შ ი IV.

ოსმალების გაძლიერება.—მათ მიერ საქართველოს გაოხრება.—
საქართველოში მისიონერთა მოსვლის შეწყვეტა.—პაპის წერილი ლუ-
არსაბ მეფესთან.—სომეხთ უნიტორი მონაზონების საქართველოში მო-
სვლა.—პაპის ნუნციოს გამოგზავნა.—სიმონ მეფის წერილი პაპთან.—
დასკვნა კათოლიკობის შესახებ.—პროფესორის ხანანაშვილის სტატია
ქართველ კათოლიკების შესახებ.

თ ა შ ი V.

ქართველების მიდრეკილება კათოლიკობაზე.—პატრი ფაინცელის
მოსვლა საქართველოში, ქართველების ზნეჩვეულება და მასთან ლაპა-
რაკი.—პატრთა გვილელომოს და თადეოზის მოსვლა საქართველოში.—
პატრი გრიგოლის მოსვლა საქართველოს შესახებ.—პეტრე დელლავე-
ლეს მოხსენება.—საქართველოს მისიონერებად დანიშვნა თეათინელები-
სა და მათი წამოსვლა.—პროპაგანდის წერილი საქართველოს მიტრო-
პოლიტთან.—ურბანო პაპის პირველი წერილი თეიმურაზ მეფესთან.—
ნიკიფორე, თეიმურაზის ელჩის მისვლა ევროპაში.—თეიმურაზის პირვე-
ლი წერილი პაპთან.—რომაში ქართული სტამბის დაარსება და წიგნების

აქედან. — თეიმურაზის სათხოვარის მოხსენება პაპთან. — ნიკიფორეს რო-
 ჰილგან წასვლა და მისთვის პაპის თავისგასაცნობელი წერილები ევრო-
 პის მთავრებთან. — პროპაგანდის წერილი ნიკიფორესთან. — პაპის მეორე
 წერილი თეიმურაზთან. — მისიონერების მგზავრობა და მათი ატანილი
 გაქირვება. — მათი გორში მოსვლა და მეფესთან წარდგომა. — გორში
 მონასტრის და ეკლესიის გაღება. — სპარსეთილგან პატრი ამბროზის
 მოსვლა და ქეთევან დედოფლის ნაწილების მოტანა. — თეათინელი მი-
 სიონერების შრომა საქართველოში. — მათ მიერ დედოფლის განკურნე-
 ბა. — ბერძნების მტრობა მისიონერების წინააღმდეგ. — ნიკოლოზ ერბა-
 ხის მობრუნება გორში. — ახალი მისიონერების დაბარება. — პროპაგან-
 დის წერილი ნიკოლოზ ერბახთან. — თეიმურაზის მიერ საიდუმლოდ კა-
 თოლიკე სარწმუნოების აღსარება. — თეიმურაზის მეორე წერილი პაპ-
 თან. — რომში პატრი პეტრე ავიტაბილეს მოხსენება თეიმურაზის შესახებ. —
 პატრთა ჯუდიჩის და ლამბერტის მოსვლა საქართველოში. — პროპაგან-
 დის წერილი თეიმურაზთან. — მისივე წერილი პატრიარქთან, მიტროპო-
 ლიტთან ჭ ნიკოლოზ ერბახთან. — ქართველების ერთგულება პატრებისად-
 მი. — პატრი ავიტაბილეს მობრუნება და ახალი მისიონერების მოყვანა. —
 პაპის მესამე წერილი თეიმურაზთან. — პროპაგანდის წერილი თეიმურაზ-
 თან და მიტროპოლიტთან. — მისივე წერილი ნიკოლოზ ერბახთან. — პა-
 ტრების შევიწროება თეიმურაზის მიერ. — უსიამოვნება კათალიკოსისა
 და მიტროპოლიტ შორის. — ზურაბ ერისთავის განდგომა თეიმურაზის
 წინააღმდეგ. — ბერძნების ხშირი მიმოსვლა და მათი პატრიარქების მუქა-
 რა. — როსტომ ხანის შემოსვლა. — თეიმურაზის ლტოლვილება. — ქართ-
 ველი ნასყიდა ლიპამანის გაკათოლიკება და მისგამო სომხების მიერ
 დევნულება. — ნიკოლოზ ერბახის გამოსარჩლება. — ნასყიდას ევროპაში
 წასვლა. — მისი გარდაცვალება ინდოეთში. — მარიამ დედოფლის დაქორ-
 წინება როსტომ ხანზედ. — პატრი ლამბერტის და ჯუდიცის სამეგრელო-
 ში წასვლა. — პატრი ქასტელის და ჯარდინას გურიაში წასვლა. — პატ-
 რი გალანოს და მაჯოს მოსვლა და მათი შრომა. — პროპაგანდის წერი-
 ლი საქართველოს მისიონერებთან. — რომაში პროპაგანდის კოლეგის და-
 არსება საქართველოს მიზნებით. — თეათინელებისგან გორის შიტოება და
 სამეგრელოში გადასვლა.

თ ა ვ ი VI.

იტალიელი ვაქრები სამეგრელოში. — დადიანისაგან მოწვევა ლა-
 თინთ მოძღვრებისა. — მოხსენება სამეგრელოს შესახებ იეზუიტი ლუ-
 დოვიკე გრანჟერისაგან. — კათოლიკობა გურიელისა. — დომინიკიანი პა-
 ტრი ივანეს მოსვლა სამეგრელოში და მისი მოხსენება. — თეათინელი

მისიონერების წასვლა გურიაში.—ურბანო პაპის წერილი გურიის მთავართან.—მისიონერების წარდგომა გურიელ კათალიკოსის მალაქიას წინაშე.—გურულთა ხელახლავ მონათვლა.—კათალიკოსის მკურნალის მტრობა მისიონერების წინააღმდეგ.—გურიაში პატრების შრომა.—კათალიკოსის მიერ სახლის და ეკლესიის მიცემა.—სკოლის გახსნა და ქართული გრამატიკის შედგენა.—ბერძნის მღვდლების აღშფოთება და მტრობა.—ფერინდონეს მიერ მისიონერების სახლის გადაწვა.—გარდაცვალება პატრი ჯარდინასი ეპისკოპოსის შემოქმედელის გამო.—პატრი ჯარდინას მოღვაწეობა—ფერინდონეს შერიგება და მოქცევა.—კათალიკოსისგან ახალი მისიონერების მოწვევა.—გურიაში კათალიკების გამრავლება.—ათაბეგის ქალის ელენეს გაკათოლიკება და მისი სპარსეთში დედოფლად გაგზავნა.—პატრი ქრისტეფორეს შრომა და მისი ქართული თხზულება.—კათოლიკობის გავრცელება გურიის უმთავრეს პირთა შორის.—მალაქია კათალიკოსის გარდაცვალება და ვახტანგ გურიელის მტრობა—მისიონერთა გურიიდან წასვლა.—გიორგი გურიელის მიერ ქართლიდან კაფუცინეკის მოწვევა და მისი წერილი.—ანტიოქელი პატრიარქის გაკათოლიკება და პაპის წერილი მასთან.—გურიელ სკანითელი ეპისკოპოსის კათოლიკობა და მისი რომში მგზავრობა.—ურბანო პაპის წერილი ოდიშის მთავართან.—გორიდან მისიონერთა წასვლა სამეგრელოში.—მათი დადიანის წინაშე წარდგომა და მასთან დაჩქენა.—ალავერდელის მტრობა მისიონერთა წინააღმდეგ.—დადიანის განკურნება და კიპურიაში მისიონერთათვის წა გიორგის ეკლესიის მიცემა.—მისიონერთა შრომა და ბევრი ურიგობის მოსპობა სამეგრელოში.—ბატონების უწყალო მოქმედება ყმებზე.—მისიონერთა წინააღმდეგობა ყმების გაყიდვის შესახებ.—მეგრელების ხელმეორედ დანათვლა.—ბერძენი მიტროპოლიტის მოსვლა სამეგრელოში და მისი გაკათოლიკება.—უმთავრესი პირების ხელახლავ მონათვლა.—აღსარების საიდუმლოს კვალად აღდგენა.—ალავერდელის შერიგება პატრებთან და მისი გაკათოლიკება.—ბერძნების მტრობა მისიონერთა წინააღმდეგ.—დადიანის დიდი პატივისცემა მისიონერთადმი და მისი გაკათოლიკება.—პაპის ბულოა დადიანთან პროპაგანდის კოლეგიაში ბავშვების გაგზავნის შესახებ.—დადიანის მიერ ელჩის გაგზავნა პაპთან და წიგნის მიწერა.—პატრი იოსების რომს წასვლა და ორი ბავშვის წაყვანა.—იმ პატრის უკან გამობრუნება და წერილის წამოღება დადიანთან.—იმ პატრის კოსტანტინეპოლშიდატყვევება და სიკვდილი.—ახალი მისიონერების მოსვლა და საგლახაკოს დაარსება.—ორკოლობის შესახებ წინააღმდეგობა პატრებისაგან.—გაკათოლიკებული ბერძნის მიტროპოლიტის რომაში წასვლა და პატრი ქრისტეფორეს წერილები პაპთან, უფროსთან და კარდინალ-

თან. — ლამბერტის იტალიაში გაბრუნება. — პატრების მოხსენება სამეგრელოზე. — სამეგრელოს მოახრების ამბავი. — სამეგრელოს ეპისკოპოსთა სარწმუნოების აღსარება საფრანგეთის პროტესტანტების გასამტკუნებლად. — სამეგრელოს აკლება მტრებისგან. — პატრების მოხსენება. — აფხაზი სარეკ სარაზოს გამეფება სამეგრელოში და პატრებისადმი პატივისცემა, — ბერძნის ბერების მტრობა, მათი ქურდობა, და სამეგრელოდგან მათი გადევნა. — სამეგრელოს აკლება აფხაზეთისგან. — სამეგრელოში თეთინელების შემცირება. — პაპის წერილი იმერეთის მეფესთან. — ალექსანდრე მეფისგან პატრი ქრისტეფორეს მიწვევა ქუთაისში. — იმ პატრის დიდი მოღვაწეობა ქუთაისში. — ბერძნის ბერების მტრობა. — პატრების გასადევნათ ალექსანდრიის პატრიარქის მოსვლა ქუთაისს. — მეფის გამოსარჩლება პატრებისათვის. — დადიანის გაწყრომა და პატრის დაბარება. — ალექსანდრე მეფის წინააღმდეგობა მისი გასტუმრებისათვის. — პატრის უნებური გაბრუნება სამეგრელოში. — მოსკოვიდგან არჩილ მეფის მიერ იეზუიტების გამოთხოვა იმერეთისათვის. — მისი დაპირება რომაათან შეერთებისათვის. — ორი იეზუიტის მოსვლა იმერეთს.

თ ა შ ი VII.

კაფუცინების დანიშვნა საქართველოს მისიონერებად და მათი მოსვლა ტფილისში. — რომში მათი მოხსენების გაგზავნა თავიანთი მოსვლა-დაბინაეების შესახებ, — მეფის მკურნალის ანდრია ეპიფანეს წერილი მისიონის შესახებ. — კაფუცინების ექიმობა და მეფის მკურნალის საჩივარი. — პატრი კარლოს რომაში გაგზავნა შემწეობის საშოვნელად. — მეფის შესახებ მოხსენება. — ანდრია ეპიფანეს წერილი. — შაჰნავაზ მეფის წერილი პაპთან. — რომის მიერ აკრძალვა ყმების გაყიდვისა. — პატრი კარლოს უკან მობრუნება. — პროპაგანდისგან ქართველი ყმაწვილების მიწვევა რომში, — პროპაგანდის წერილი მეფესთან. — პატრი კარლოს მეორედ გაგზავნა რომში. — კაფუცინების მოხსენება საქართველოს შესახებ. — ახალი მისიონერების მოსვლა. — სომხების მიერ დევნულობა. — ქართველების სომეხთა სარწმუნოებასთან შეერთება. — კაფუცინების ქუთაისში წასვლა. — კაფუცინების შრომა და კათოლიკობის გავრცელება. — საქართველოს მისიონის შესახებ მოხსენება. — ქართულად კათეხიზმოს თარგმნა. — საქართველოს ეკკლესიის გამო მოლაპარაკება. — ქართველი მოწაფეების რომაში წასვლა. — ბაგრატ მეფის და შიშიტა ერისთავის წერილები კაფუცინების მისაწვევად. — კაფუცინის რომაში გაგზავნა შემწეობის საშოვნელად. — შაჰნავაზის წერილი პაპთან და კაფუცინების უფროსთან. — ალექსანდრე გიორგიანის წერილი. — პატრების წერილი ბატონი-შვილის გიორგისადმი. — მოხსენება მისიონის შესახებ. — კაფუცინების

გურიაში მისვლა-მოსვლა.—სომხების მიერ დევნულება.—ესტატეს წერილი.—პატრი იოსების რომში გაგზავნა.—ნეაპოლში მყოფის ქართველის თხოვნა პროპაგანდისადმი.—პატრი ბერნარდეს გაბრუნება იტალიაში, მისი მოხსენება და მისი ნაშრომი.—ქართულად კათეხიზმოს დაბეჭდა და მისი შემოწმება.—წერილი ასთანდარასი.—პატრი ბერნარდეს პასუხი.—წერილი მისიონის შესახებ.—სომხების მიერ დევნულება.—გიორგი მეფის ერთგულება.—ჟამის გაჩენა.—ქართველი ყმაწვილების რომში გაგზავნა.—ლუკა კოზიმის წერილი გიორგი მეფესთან.—ქართველი თავადების გაკათოლიკება.—გიორგი მეფის, მისი ძმის ლევანის და ექვთიმე არქიებისკოპოსის გაკათოლიკება.—გიორგის წერილი პაპთან.—პატრი ჯუსტინოს წერილი პაპთან და პატრი ანჯელოს მეფის ელჩად გაგზავნა რომს.—ექვთიმე არქიებისკოპოსის წერილი პაპთან.—პაპის პასუხი მეფესთან და ექვთიმესთან.—მეორე წერილი მეფესთან.—ქართველი ყმაწვილების შეწყნარება პროპაგანდის კოლეგიაში.—იეზუიტების წერილი საქართველოს კათოლიკობის შესახებ.—ბარძიმი ერისთავის გაკათოლიკება.—მისი ცდა საქართველოს გასაღთავისუფლებლად.—საქართველოს შესახებ მოხსენება.—სხვა მოხსენება ბარძიმის შესახებ.—ბარძიმის ორი წერილი პაპთან.—ჟამი და სომხების მიერ დევნულება.—კათოლიკობის წარმატება.—პაპის წერილი ბარძიმთან.—რომში ქართველი ბავშვების მიწვევა.—სომხების მტრობა და დევნულების დაწყობა.—სხვა მოხსენება მათ მიერ დევნულების შესახებ.—ისპანში გლოჩის გაგზავნა და შაპის ბრძანების გამოტანა.—იმ საუკუნის შესახებ დასკვნა.

თ ა ვ ი VIII:

კათოლიკობის გავრცელების დამაბრკოლებელი მიზეზები.—კვალად სომხების მტრობა კათოლიკობის წინააღმდეგ და რომში ერთი კათოლიკეს გაგზავნა.—სხვა წერილი იმავე საგნის შესახებ.—რომაში ტფილელი ქართველის მიღება და პროპაგანდის წერილი.—გიორგის ძმის ლევანის მიმართვა რომში.—დომენტი კათალიკოსის და მისი ძმის ქაიხოსროს გაკათოლიკება.—პროპაგანდის წერილი დომენტი კათალიკოსთან და ქაიხოსროსთან.—იმათ შესახებ პროპაგანდის წერილი პატრი იოსებთან.—ქაიხოსროს ერთგული კათოლიკობა.—სომხების მიერ დევნულება.—საბა ორბელიანის კათოლიკობა და მისი პირველი წერილი პაპთან.—პატრი რიშარდის წერილი საბას მგზავსობისა და აფხაზეთის კათალიკოსის შესახებ.—საბას და ვახტანგის მიწერ-მოწერა საფრანგეთთან.—რიშარდის წერილი საბას საფრანგეთში მოსვლის შესახებ.—საბას მეორე წერილი რომში კარდინალთან.—ვახტანგის წერილი საბასთან.—საბას შესამე წერილი საფრანგეთის მინისტრთან.—კარდინალის წერილი

საბასთან.—იმისავე წერილი პარიზის ნუნციოსთან.—პაპის წერილი საფრანგეთის მეფესთან ვახტანგის შესახებ.—საბას მოხსენება საფრანგეთის მეფესთან.—სხვა მოხსენება საქართველოს მისიონის შესახებ.—საბას მიერ ლუდოვიკე მეფის ნახვა და სიტყვის წარმოთქმა.—საბას მეოთხე წერილი მინისტრთან.—პაპის მეორე წერილი ლუდოვიკე მეფესთან ვახტანგის შესახებ.—პაპის წერილი ვახტანგთან.—პროპაგანდის მიწერილობა მინისტრთან საბასა და ვახტანგის შესახებ.—ცნობები საბას შესახებ.—საბას მეხუთე წერილი მინისტრთან.—საქართველოსი და ვახტანგის ამბავი.—პაპის წერილი საბასთან.—პროპაგანდის წერილი საბასთან.—კათოლიკობის გავრცელება ქართველებში.—საბას მობრუნება და კათოლიკობის გაძლიერება.—სომხების მიერ საშინელი დევნულების შესახებ მოხსენება.—პროპაგანდის წერილი საბას მეგობართან კოსტანტინეპოლში.—ევროპელი მთავრების წერილები სპარსეთის მეფესთან სომხების დასასჯელად.—ვახტანგის მობრუნება საქართველოში.—მეორედ მიწერა ევროპელის მთავრებისაგან სომხების წინააღმდეგ.—ცნობები ვახტანგის შესახებ და მისი კათოლიქობა.—ვახტანგის წერილი პაპთან.—მისივე წერილი ავსტრიის იმპერატორთან.—გაკათოლიკებულის ბეჟან ბერის რომში წასვლა.—საბას გაგზავნილი წერილები.—ქართველი მოჩაფეების რომში წასვლა.—გორელი ტულკანთ დავითა რომში.—მის მიერ ქართული კატეხიზმის დაწერა და იმ წიგნის განხრწნა მღვდელი ბალინანთ გრიგოლის მიერ.—ქართველი ივანე ჯიგანანთი რომში.—ორბელიანთ გვარში კათოლიკობის გავრცელება.—ქართველი კათოლიკების გამრავლება საზღვარ გარეთაც.—ქართველი კათოლიკე მღვდლის ჯანიძის რომში მისვლა.—კაფუცინების მიერ ქართველების გასომხება.—ორბელიანთ ივანეს და ვახტანგის წერილები პაპთან და კარდინალთან.—პროპაგანდის პასუხი მათთან.—ტფილელი კათოლიკე ქრისტოფორე ეპისკოპოსის მგზავრობა და ვიკარობა.—მისი რომში მისვლა და მასზე ვრცელი მოხსენება.—მისი რომიდან გამობრუნება.—სომხების მიერ დევნულება.—იმ დევნულების გამო ამილახვერის წერილი პაპთან.—იმამე საგანზე ორბელიანების წერილი კარდინალთან.—პროპაგანდის წერილი კაფუცინებთან.—პატრი ლეონის რომში წასვლა და საქართველოს შესახებ მოხსენება.—ალეპოდგან სამი ქართველი ბავშვის გაგზავნა რომში.—კაფუცინებთან პროპაგანდის წერილი ქართველი ყმაწვილების რომში გასაგზავნად.—ისპაანიდგან ლათინის ეპისკოპოსის მოსვლა საქართველოში.—კაფუცინების მოხსენება.—გაუწვრთნელი კაფუცინები.—გაკათოლიკება აფხაზეთის კათოლიკოსის ბესარიონისა, როსტომ ერისთავისა და ალექსანდრეს იმერეთის მეფისა.—სომხების მიერ დევნულება.—ქართველების ერთგულება მისიო-

ნერთადმი.— ბერძნების მიერ დევნულება.— ერეკლე მეფის მიდრეკი-
 ლება კათოლიკობისადმი.— ანტონ კათალიკოსის გაკათოლიკება და მი-
 სი განდევნა.— მის შესახებ მოხსენება.— დევნულება თეიმურაზ მეფის
 მიერ.— რომისა და საფრანგეთის მთავრობის მიწერ-მოწერა ამ დევნუ-
 ლების შესახებ.— რომში კვალად დაბარება ქართველი მოწაფეებისა.—
 თეიმურაზის და ერეკლეს წერილი კაფუცინთან.— პატრილენარდოს
 წერილი ტფილისში შობრუნების შესახებ.— ერთი ქართველი ვენეცია-
 ში.— ერეკლეს წერილი პატრი ლენარდოს მეორედ მიბრუნებისათვის.
 კვალად კათოლიკობის გავრცელება ქართველებში.— მოხსენება პატრე-
 ბის მამულების შესახებ.— კვალად ქართველების გაკათოლიკება.— ქარ-
 თველების სომხურ ტიბრკონზე კურთხვა.— ქართველი მოწაფეების წასვლა
 რომში.— კლემენტე პაპის წერილი ერეკლესთან.— ქართველების გაგზავ-
 ნა რომში და მათი სომხურად კურთხვა.— კაფუცინის წერილი იმერე-
 თის მისიონის შესახებ.— პაპის წერილი ერეკლესთან.— ახალციხეში
 სომხების მიერ დევნულება და ტფილისში კათოლიკობის წარმატება.—
 ანტონა ახალციხელის რომში წასვლა.— ერეკლეს მიმხრობა სომხებთან
 და დევნულება.— განახლება დევნულებისა.— ერთი ქართველის გაგზავ-
 ნა რომში.— სოლომონ მეფე და მისი ძმა კათალიკოსი.— სოლომონ
 მეფის წერილი პაპთან.— პაპის პასუხი.— ანტონა თბილელის კაფუცი-
 ნად შემონახონება.— კაფუცინების ყმები და ერეკლეს წერილი.— ერეკ-
 ლეს მიერ კაფუცინის ელჩად გაგზავნა ევროპაში.— იმ ელჩის გზაში
 გარდაცვალება.— ემზიაწინელი კათალიკოსის მტრობა.— ერეკლეს მიერ
 ელჩადვე გაგზავნა კაფუცინისა და სიკვდილი პოლონეთში იმ ელჩისაც.—
 ერეკლეს ორი წერილი ვენეციის მთავრობასთან.— თხოვნა ერეკლეს-
 თან ეკლესიების დაბრუნების შესახებ.— პატრების რუსეთში მიმართვა
 ამ ეკლესიების გამო.— სამეგრელოს მისიონის განახლება. კვალად სომ-
 ხების მიერ დევნულება.— მეფის დის გარდაცვალება და მისი კათოლი-
 კობა.— პროპაგანდის წერილი კაფუცინებთან ტფილისის აოხრების შე-
 სახებ.— კათოლიკობის მუდმივი წარმატება.

თ ა ვ ი IX.

ძველათ ახალციხეში ქართველთა მკვიდრობა და კათოლიკობა.—
 მაჰმადიანთაგან შესხთა ამოწყვეტა.— სიძნელე ახალციხეში კაფუცინების
 დამყარებისა.— მოხსენება ახალციხის შესახებ.— კაფუცინების ახალციხე-
 ში დამყარება.— მოთხრობა პატრების ეკლესიის აშენების შესახებ.—
 ახალციხელების მიდრეკილება პატრებისადმი.— ახალციხის ურიგო მღვდ-
 ლები და მათი მტრობა კაფუცინების წინააღმდეგ.— მიზეზი იმ მტრობი-

—მღვდელი იოსებ შავშელის წერილი.—ახალციხელების რომში წა-
 ა და მღვდლად კურთხევა.—სამცხის კათოლიკეების რიცხვი.—ივანე
 ანანთის აღმოსავლეთში წამოსვლა.—ლათინის ეპისკოპოსის წერილი
 ლციხელ მღვდლებთან.—იმ მღვდლების კოსტანტინეპოლში მიმართ-
 —ახალციხის ურიგობა და მის შესახებ მოხსენება.—კათოლიკეების
 კხვი.—ახალციხელი პავლე მღვდელის. ეპისკოპოსად კურთხევა.—
 ლი მღვდლების მოსვლა და მოწაფეების რომში წასვლა.—ფირალანთ
 ჟონას წერილი მაქანდრიანთ გრიგოლის შესახებ.—ფრანჩისკე შარან-
 ს წერილი.—პროპაგანდის წერილი ფირალანთ მღვდელთან.—კათო-
 ლიკების აღრიცხვა.—კათოლიკეების წინააღმდეგ მტრობა და საჩივრები
 ემიაწინის კათალიკოსისა.—ჯავახეთში კათოლიკობა.—პატრი ლეონარ-
 დის იტალიაში გაბრუნება და მისი მოხსენებება.—პატრი კაპუროს წე-
 რილი კაფუცინების შესახებ.—ფირალანთ ანტონას წერილი პროპაგან-
 დასთან.—სომხური ტიბიკონის გავლენა ერზედ.—სომხების მიერ დევ-
 ნულება და მღვდლების ტყვედ წაყვანა.—პატრების წერილი თავიანთ
 ტყვეობის შესახებ.—მოხსენება ახალციხელთა გაქირვებისა.—ახალციხე-
 ლების მოთხოვნა პატრების გამოხსნისათვის.—მათი განთავისუფლების
 ამბავი.—მღვდლების წვალება-გვემა ემიაწინის კათალიკოსისგან.—მათი
 ტყვეობიდან მობრუნება.—იმ მღვდლების წერილი პროპაგანდასთან.—
 სომხების მიერ მოწამლვა პატრი ალიოზისა.—მოხსენება ლეკებისა და
 თათრების მტრობის შესახებ.—პროპაგანდის პასუხი.—პროპაგანდის წე-
 რილი მაქანდრიანთ გრიგოლთან.—მოსკოვიდგან რომში ორი ახალცი-
 ხელის მოსვლა და მათი სათხოვარი პაპთან.—მაქანდრიანთ გრიგოლის
 წერილი პროპაგანდასთან.—პროპაგანდის მიერ ნების დართვა წირვაზე
 ქარაული სახარების წაკითხვის შესახებ.—კრუხიქამიანთ გრიგოლის წე-
 რილი პროპაგანდასთან.—ამის გაუფროსება და საქმეების არევე-დარევა.—
 კოსტანტინეპოლის ქართველი კათოლიკეები.—ახალციხელი ყმაწვილე-
 ბის რომში გაგზავნა.—კვალად რომის ნების დართვა ქართულად სახა-
 რების წაკითხვის შესახებ.—ხუციანთ მღვდლები და კათოლიკეების სი-
 მრავლე სამცხეში.—ხუციანთ ანტონას წინააღმდეგობა ახალციხეში
 მობრუნებაზედ.—ახალციხის კათოლიკეების გამრავლება.—სომხების მიერ
 დევნულება.—ახალციხელი მღვდლების უთანახმოება.—მღვდლების წე-
 რილი პროპაგანდასთან.—მაქანდრიანთ მღვდლის გამართლება მისი უფ-
 როსად დანიშნა და სიკვდილი.—ველელების გაკათოლიკება.—მათი
 ქართული ტიბიკონი ველელებზედ ანტიოქიის პატრიარქის უფლება.—
 ველელების თხოვნა კაფუცინებთან.—მეორე მათი თხოვნის წერილი.—
 სომხების მტრობა პატრების წინააღმდეგ.—ველელების შევიწროება და
 მათი სომხურ ტიბიკონზედ გადაყვანა.

რუსების შემოსვლა.—კაფუცინების სიხარული.—სოლომონ წყალობის წერილი.—კაფუცინების წერილი პროპაგანდასთან.—როგან მიწერა რუსეთში ეკკლესიების დაბრუნების შესახებ.—ახალურიგო მღვდმარეობის მოხსენება.—პრაპაგანდის წერილი მღვდელ ყულიანთან.—მისი სხვა წერილი.—თბილელი ონოფრიოს წერილი პრაპაგანდასთან.—კაფუცინების უთაებლობა.—პატრი ნიკოლა.—იკონისა და ფარნავაზის წერილი კარდინალთან.—სოლომონ მეფის რილი კარდინლებთან.—პრაპაგანდის პასუხი სოლომონ მეფესთან. მთავარმმართველის მუქარა კაფუცინების წინააღმდეგ.—პრაპაგანდის პასუხი იკლიონთან და ფარნავაზთან.—მარიამ დედოფლის წყალობის წერილი კაფუცინებისადმი.—ახალციხის საქმეების არევა.—რომიდგან შემწეობის გამოგზავნა.—ტფილისის ეკკლესიის დასრულება.—ციციანის მფარველობა—ეკკლესიის კუთვნილების შესახებ.—ფილიპეს მოხსენება.—კაფუცინების შემცირება, შაჰყულიანის გაბატონება.—ეპისკოპოსობისათვის მისი ცდა და ყველას გასომხება.—როტხეს მოხსენება შაჰყულიანის შესახებ,—პატრი ფილიპეს მოხსენება.—მისი შრომა.—მოწმობა ტფილისის ეკკლესიის მამულებისა:—ქუთაის ეკკლესიის საკუთრება.—კაფუცინების მოხსენება.—შაჰყულიანის მტრობა შაჰყულიანის წინააღმდეგ.—ახალციხელების მოწმობა კაფუცინების სასარგებლოდ.—ტფილისის სასაფლაოს ეკკლესიის გათავება.—შაჰყულიანის დასჯა.—ახალციხის გავერნება ომის გამო.—პატრი ფილიპეს მოხსენება.—ქართველების რომში გაგზავნის შესახებ.—გორის ეკკლესიის უძრავი და მოძრავი მამულის აღწერა.—ახალციხის ეკკლესიის გასესხებული ფულის სია.—პატრი თომას გარდაცვალება და მამულების ჩამორთმევა,—კაფუცინი ეპისკოპოსის ტფილისში გამოვლა.—ზუბალოვის რომში მგზავრობა.—შაჰყულიანის მტრობა კაფუცინების წინააღმდეგ.—გამოძიება და შაჰყულიანის დასჯა.—იმისი უსამართლო საჩივრები მთავრობასთან და კაფუცინების გადევნიება საქართველოდგან.—შაჰყულიანის ცდა ეკკლესიების ხელში გასატარებლოდ.—სხვა და სხვა წერილი ერისა და მღვდლებისა.—დასკვნა ამ ისტორიის შესაკებ.

შ ე ც დ რ მ ი ლ ე ბ ა .

პერიოდი	სტრიქონი	ზევიდან თუ ქვევიდან	დაბეჭდილია	უნდა იყოს
	4	9	ზემოდან	სამოუდამოთ
	6	9	ქვემოდან	დიპტიკებსა
	9	8	ზემოდან	რა ჯარი
-	16	8	"	თქეთთა
-	19	13	"	ზედმოწვევით
-	33	9	ზემოდან	გადაწყვეტილებას
-	38	20	ქვემოდან	ქრისტეს სახელით
	43	18	ზემოდან	შვედურულს
	51	10	ქვემოდან	ბოლონიელს
	52	6	ზემოდან	მოსაყდრეთ
	54	6	ქვემოდან	შვეთიშნოდ
	57	2	"	როგორათაც
	64	12	"	დასამტკიცებლიდ
	66	8	ზემოდან	ნილოსს
	67	11	"	ეუბრძაბნებთ
	71	9	ქვემოდან	მონაზანთა
	77	15	ზემოდან	მიდრეკილებთა
	86	2	ქვემოდან	წინადადვებ
	89	11	ზემოდან	ბაღე
	92	15	ქვემოდან	პროპაგანდის
	118	14	ზემოდან	თაჲისი მონაზონებრივის
	128	10	ზემოდან	ხელმწიფებებს
	133	12	ქვემოდან	(კარმელი ტანებისა)
	135	15	ზემოდან	უშთაერესი
	142	12	ქვემოდან	ხელმწიფის
	143	2	ზემოდან	რომელიც
	146	6	"	მღვდელს
	147	18	ზემოდან	დადალული ვი
	160	10	"	მოახლებული
	161	6	"	დადის
	164	14	ქვემოდან	ერთთაჲად ექსკლესიაში
	174	16	ზემოდან	ხორციელი
	183	8	ქვემოდან	თუ
	187	18	ზემოდან	მისიონერებს
	188	14	ზემოდან	ბრუნდესა
	189	10	ქვემოდან	რომელიც
	241	12	ზემოდან	იხსენიებდენ
	242	10	ზემოდან	მიიღოს
	289	8	"	ნაირად
	290	21	"	მისთანვე
	295	4	ქვემოდან	პატრიარქისაჲან
	296	4	ზემოდან	პატრი
	300	5	"	ვაჟურის
	301	11	"	აჲო
	309	9	ქვემოდან	სარწმუნოება
	310	5	ზემოდან	მათი
	325	9	ქვემოდან	კათოლიკე
	339	8	ზემოდან	გინხარადენ
	335	16	"	მთმნიჭებელ
	338	15	"	დაიარგრიეს
	349	9	"	უახტანგასადმი
	350	15	ქვემოდან	წერილობი
	352	17	ზემოდან	უწმიდესბას
	359	10	ქვემოდან	სატრიკი
				მოახსენოთ

გვერდი	სტრი- კონი	ზევიდან თუ ქვევიდან	დაბეჭდილია	უნდა იყოს
—	13	ქვემოდან	მათი	მათი
—	15	"	ჩამოადრევეს	ჩამოართევეს
361	8	ზემოდან	შედგომ	შემდგომ
363	14	ქვემოდან	აწეებაზე	აწეებაზე
366	12	"	სარწმუნოების	სარწმუნოების
368	7	"	უსამართლობას	უსამართლობას
371	1	ზემოდან	წინიონერებს	წინიონერებს
371	11	"	კოსტინტინეპოლის	კოსტინტინეპოლის
373	4	ქვემოდან	წირააღმდეგობა	წინააღმდეგობა
375	7	"	საბეთებიდან	საბეთებიდან
377	15	ზემოდან	თეიმურაზისა	თეიმურაზისა
379	9	ქვემოდან	ღიბრუნებას	გაბრუნებას
—	11	"	სიპიროდ	საპიროდ
390	15	ზემოდან	მაჟის	მეჟის
393	15	"	საწუხართ	სამწუხართ
—	20	"	საყვარულს	სიყვარულს
396	10	"	მგომარეობა	მდგომარეობა
404	8	ქვემოდან	ტლილისში	ტელილისში
407	17	ზემოდან	შესოსევისა	შემოსევისა
411	9	"	მოშურებოდენ	მოეშურებოდენ
411	11	ქვემოდან	შამიადიანობა	შამიადიანობა
—	13	"	ღლე	ღლე
415	2	ზემოდან	ღაღად	ღაღად
—	6	ქვემოდას	გადისწყვიტა	გადასწყვიტა
—	12	"	იპალციხეს	იპალციხეს
428	10	"	წერილზე	წერილზე
446	13	"	შამიანხლისი	შამიანხლისი
466	1	"	ლა	ლა
478	10	ზემოდან	ღაიშიწა	ღაინიწა
481	5	ქვემოდან	ცნიბილია	ცნობილია
505	10	"	ევროპიდან	ევროპიდან
506	10	ზემოდან	არქინვისკოპოსმა	არქიეპისკოპოსმა
516	5	"	ჩიმონგრეული	ჩიმონგრეული
517	15	"	იხლა	იხლა
530	13	"	ღირსებამ	ღირსებით
533	1	ქვემოდან	ჩამღვარდება	ჩამოვარდება
—	15	"	იხალციხესი	იხალციხეში
541	12	"	ხიმეხთავან	სომეხთავან
555	11	"	თავიანც	თავიანთ